

* ગુજરાતી સાહિત્યનાં ઉપયોગી શ્રેષ્ઠ પ્રકાશનો *

જ્યોતિષના પુસ્તકો		ડૉ શ્રી હરિલાલ ગોદાનીકૃત	
ચંદ્રકાંત રત્નેશ્વર ભટ્ટકૃત		પશ્ચિમ ભારતના શિલ્પ અને સ્થાપત્ય	૭૫-૦૦
કુ ડબી રહસ્ય ૧-૨	૫૦-૦૦	શ્રી જોરાવરસિંહ જાદવકૃત	
જ્યોતિષરત્નમુ	૧૬-૫૦	લોકસંસ્કૃતિના પશુઓ	૭૫-૦૦
સરળ જ્યોતિષ	૧૨-૫૦	હરકાંત શુક્લકૃત	
નક્ષત્ર જ્યોતિષ	૧૧-૫૦	ગુજરાતના સાંસ્કૃતિક પ્રવાહો	૩૦-૦૦
અભિનવ જ્યોતિષ	૧૧-૦૦	શાંતિ પરોપકારીકૃત	
દરો અને જ્યોતિષ	૨૦-૦૦	પચનત્ર	૨૦-૦૦
દશાંત કુ ડબીઓ	૧૦-૦૦	ચંદ્રકાંત અમીનકૃત	
શ્રી બિહારીલાલ ચર્માકૃત		બીરબલવિનોદ	૩૨-૦૦
જીવનનું ભવિષ્યદર્શન	૩૦-૦૦	ઉમાશંકર જોશીકૃત	
સૂર્યદેવ શાસ્ત્રીકૃત		હવેલી	૧૭-૦૦
સચિત્ર ત્રિકાળજ્ઞાન દર્પણ	૧૫-૫૦	પારકા જળપા	૧૦-૫૦
રઘુવીર વ્યાસ		કનોયાલાલ જોશીકૃત	
કૃતજ્યોતિષદર્શન	૬-૦૦	સંસ્કારસુધા	૧૩-૦૦
હેમેન્દ્ર શાહ		શ્રીમન્નારાયણકૃત	
હસ્તરેખા રહસ્યદર્શન	૧૪-૦૦	બીન માગે મોતી મીઠે	૫-૫૦
પૌરાણિક આખ્યાનો		સબસે ઊંચી પ્રેમસગાઈ	૬-૦૦
નીતમકાંત સાહિત્યવિવાસીકૃત		જયમલ્લ પરમારકૃત	
નવનાથ આખ્યાન ૧-૨	૧૩-૦૦	આપણી લોકસંસ્કૃતિ	૨૦-૦૦
ગોરખમચ્છેન્દ્ર આખ્યાન	૬-૫૦	નીતમકાંત સાહિત્યવિવાસીકૃત	
સંત દેવીદાસ આખ્યાન	૬-૫૦	મહારાજ ચક્રપાલિત	૧૩-૦૦
નળદમયંતી આખ્યાન	૬-૫૦	સેનાપતિ ભટ્ટાર્ક ૧-૨	૨૪-૫૦
સમુદ્રપુત્ર જાલધર આખ્યાન	૬-૫૦	સમ્રાટ શાલિવાહન	૧૫-૫૦
હરિશ્ચંદ્ર તારામતી "	૬-૫૦	રમણીકલાલ દલાલકૃત	
ચદન મલયાગીરી "	૬-૫૦	સમ્રાટ બાલાદિત્ય	૩૦-૦૦
મેનાવતી ગોપીચંદ "	૬-૫૦	દેવેન્દ્રકુમાર પંડિતકૃત	
ભર્તૃહરિ પિંગલા "	૬-૫૦	ધરતી ધમધમી ઊઠી	૨૪-૨૫
પરીક્ષિત તક્ષક "	૬-૫૦	ડૉ. વૃદાવનલાલ વર્માકૃત	
ભક્તમાળ (નાભાજી કૃત)	૨૫-૦૦	મૃગનયની ૧-૨	૧૭-૫૦
વ્રતકથાઓ (૧૩૧ વ્રતો)	૬-૫૦		

શ્રી લક્ષ્મી પુસ્તક ભંડાર, ગાંધીરોડ, બ્રિજ પાસે, અમદાવાદ.

પ્રકાશક -

ધનરાજભાઈ ઘાસીયામ કોઠારી

વ્યવસ્થાપક

શ્રી લક્ષ્મી પુસ્તક ભંડાર,

ગાંધીમાર્ગ, ફર્નિચીંગ બ્રિજ પાસે,

અમદાવાદ-૧

પુનર્મુદ્રણ ૧૯૭૯

કિંમત રૂ. ૭૦/-

૧૧૨૩ ૨૧૫.૫૧
૨૧૫.૫૧

મુદ્રક : રતિલાલ અબાલાલ પટેલ,

અક્ષર પ્રેસ,

૧૧, આશિષ ઈન્ડસ્ટ્રીયલ એસ્ટેટ,

સ્ટેટ બેંક ઓફ સોરાષ્ટ્રની બાજુમાં,

નાગરવેલ હનુમાન રોડ, રખિયાલ,

અમદાવાદ-૨૩.

સમર્પણ

જેઓ આત્મસ્વમાનની સાક્ષાત્ મૂર્તિ હતા, જેમની રંગે-રંગમાં

ધર્મ પ્રત્યે જી હી નિષ્ઠા હતી, જેમના જીવનમાં

ધર્મ સમ્યક્ રીતે એકરસ થઈ ગયો

હતો, જેમના સંસ્કારોને

કારણે જ મારામાં

ધાર્મિક ભાવના

વિકાસ

પામી

એવા પૂજ્ય પિતાજી

શ્રી ધાસીરામજી કોઠારી

અને

પંજનીયા માતૈશ્વરી કોયલબાઈની

પ્રુથ સ્મૃતિમાં

સાદર સમર્પિત

૧૧૨૩

— ધનરાજભાઈ કોઠારી

આશીર્વાચન

સ્થાનકવાસી જૈન સમાજના આભાવબુદ્ધ શાસ્ત્રોદ્ધારક આચાર્યશ્રી અમોલ્ય જ્ઞપિજી મ ના નામથી પરિચિત છે. તેમનો સ્થાનકવાસી જૈન સમાજ પર જે મહાન ઉપકાર છે, તેને સમાજ કદાપિ ભૂલી શકે નહીં. તેમણે જે જ્ઞાનપથ આર ભ્યો હતો તે અત્યંત અદ્વૈતી, વિલક્ષણ અને આશ્ચર્યકારી હતો. તેમનામાં પ્રબળ પુરુષાર્થ હતો, જેને કારણે તેમણે આગમોનો હિન્દી અનુવાદ કર્યો અને બીજા સત્તર ગ્રંથોનું લેખન કરીને પોતાની ઉત્કૃષ્ટ પ્રતિભાનો પરિચય આપ્યો. લેખનની સાથે જ તેમનું એકાગ્રતા આદિ તપ પણ લાંબા સમય સુધી ચાલતું રહ્યું.

આચાર્યશ્રીની સાથે અમારો અત્યંત નિકટનો સંબંધ હતો. તેઓ અમારા ભૂતપૂર્વ સંપ્રદાયના આચાર્ય હતા. આચાર્ય જેવા ગૌરવપૂર્ણ પદ પર બિરાજતા હોવા છતાં પણ તેમનામાં લેશમાત્ર અભિમાન ન હતું. તેમના જીવનના કણ-કણમાં, મનના અણુ-અણુમાં સ્નેહ-સદ્ભાવનાનો સમુદ્ર ઉછાળા મારી રહ્યો હતો. તેઓ ગુરુજનો પ્રત્યે અત્યંત વિનમ્ર હતા અને લઘુજન પ્રત્યે તેમના અન્તર્માનસમાં અપાર વાત્સલ્ય હતું.

“જૈનતત્ત્વપ્રકાશ” આચાર્યશ્રીના ગ્રંથોમાં એક ઉત્કૃષ્ટ ગ્રંથ છે. આ ગ્રંથ-રત્નની સીધી શોધી વિશેષતા તો એ છે કે આ ગ્રંથ અત્યંત સરળ ભાષામાં લખાયો છે. એમાં દાર્શનિક અને ધર્મના ગહન રહસ્યોને અત્યંત સુગમ રીતે રજૂ કરવામાં આવ્યા છે. આ જ કારણે પ્રસ્તુત ગ્રંથની અનેક આવૃત્તિઓ પ્રકાશિત થઈ ચૂકી છે. અન્ય પ્રાંતીય ભાષાઓમાં પણ આ ગ્રંથ-રત્નના અનુવાદ થયેલ છે.

દેવેન્દ્ર મુનિ દ્વારા મને જાણવા મળ્યું કે શ્રી લક્ષ્મી પુસ્તક ભંડારના અધિપતિ વનરાજભાઈ કોઠારી પ્રસ્તુત ગ્રંથ-રત્નનો ગુજરાતી અનુવાદ પ્રકાશિત કરી રહ્યા છે. આ અત્યંત પ્રસન્ન થવા જેવી બાબત છે.

હું ઈચ્છું કે પ્રસ્તુત ગ્રંથનો વધુમાં વધુ પ્રચાર થાય, ગુજરાતી ભાષાભાષી જનતા ગ્રંથને અપનાવીને જૈન ધર્મના મંત્રને સમજે. આ ગ્રંથને જો જનતા અપનાવશે તો ધનરાજભાઈ આ જ રીતે ચાર્મિક ગ્રંથોનું પ્રકાશન કરીને જૈન ધર્મની પ્રભાવના કરવામાં પોતાનું મહત્ત્વપૂર્ણ યોગદાન આપશે, જે સમાજ માટે અત્યંત હિતાવહ થશે.

આચાર્યશ્રી જ્ઞાનંદજીપિજી મહારાજ

પ્રકાશકીય

અમારા પ્રિય વાચકોના કરકમળમા “જૈનતત્ત્વપ્રકાશ” ગ્રંથ-રત્નને અપિત કરતા હું અપાર પ્રસન્નતા અનુભવુ છું. “જૈનતત્ત્વપ્રકાશ” આચાર્ય શ્રી અમોલખજીપિજી મહારાજની એક અસુમોલ્ય કૃતિ છે જેની ભાષા સરળ છે, સરસ છે અને ભાવગભીર છે

મારા પૂજ્ય પિતા શ્રી ઘાસીરામજી એક ચુસ્ત જૈનધર્મી અને સ્વમાની પુરુષ હતા તેમના જીવનમા ધર્મ એકરૂપ થઈ ગયો હતો તેઓ સાચા ધાર્મિક હતા તેમને આડબર ભિલકુલ પસંદ ન હતો તેમના જ ધાર્મિક સંસ્કાર મને પ્રાપ્ત થયા છે, જેના પરિણામે હું સદા વિચારતો રહ્યો છું કે જ્યારે મારો વ્યવસાય પુસ્તક પ્રકાશનનો છે, અત્યાર સુધી વિવિધ પ્રકારના હજારથી પણ વધુ પુસ્તકો પ્રકાશિત કર્યા છે અને ગુજરાતની કદરદાન પ્રજાએ અમારા પ્રકાશનોને આવકાર પણ આપ્યો છે તેનાથી પ્રોત્સાહિત થઈને મેં વિચાર્યું કે લૌકિક પ્રકાશન સાથે ધાર્મિક પ્રકાશન પણ કરું, એ દષ્ટિથી મેં ઉપાધ્યાય શ્રી પુષ્કર મુનિ મ ના, દેવેન્દ્ર મુનિજીના અને બીજા સતોના ગ્રંથોને ગુજરાતીમા અનુવાદ કરાવીને પ્રકાશિત કર્યા છે

પૂજ્ય પિતાશ્રી મારી બાલ્ય અવસ્થામા જ સ્વર્ગવાસી થયા હતા, પણ તેમના પુણ્ય બળથી જ મારો પ્રકાશનવ્યવસાયમા પ્રવેશ થયો પરિસ્થિતિને વશ અત્યાર સુધી હું તેમની ભાવનાને મૂર્ત રૂપ આપી થક્યો નહોતો પણ હવે મને આનંદ છે કે પૂજ્ય પિતાશ્રીની નિર્મળ ભાવનાને હું મૂર્ત રૂપ આપી રહ્યો છું, જેના પરિણામે ધાર્મિક પુસ્તકોના પ્રકાશન કરવાની મનોવૃત્તિ તરફ લક્ષ આપવા મેં પ્રયત્ન કર્યો છે, અને પૂ ઉપાધ્યાય શ્રદ્ધેય શ્રી. પુષ્કરમુનિજી તથા સમર્થ લેખક શ્રી દેવેન્દ્રમુનિજીના આશીર્વાદોથી જ આ કાર્ય કરી શકવા હું શક્તિમાન બન્યો છું

પ્રસ્તુત ગ્રંથ પર આચાર્યશ્રી આનંદજીપિજી મહારાજશ્રીએ શુભાશીર્વાદ, શ્રી દેવેન્દ્રમુનિજીએ સહિત્ત અને મનનીય ભૂમિકા મારી પ્રાર્થનાને લક્ષમા રાખીને લખી આપવાનો અનુગ્રહ કર્યો છે, એ માટે હું તેમનો હાર્દિક આભારી છું

તદુપરાંત માનનીય શ્રી ધીંજીમલજી કાનુગા તથા શ્રી નૈનચદજી બોરદીયાનો આ પુસ્તકનો પ્રકાશન માટે આગ્રહ કરવા બદલ આભારી છું, તેમના આગ્રહથી જ આ પુસ્તક હું જનતા સમક્ષ પ્રગટ કરી શક્યો છું

આ પુસ્તકનો ગુજરાતી અનુવાદ કરનાર શ્રી ઝવેરચંદ જાદવજી કામદારનો પણ અહીં આભાર માનુ છું

અમદાવાદ

દિનાંક કાર્તિક પૂર્ણિમા

૪-૧૧-૧૯૭૯

—ધનરાજભાઈ કોહારી

પ્રસ્તાવના

શ્રમણ જીવવાન મહાવીરના જ્યોતિર્ધર આચાર્યોની પર પરામા આચાર્યપ્રવર શ્રી અમોલ્ય ઋષિજી મહારાજનું નામ સુવર્ણશિરોમાં લખાવેલું છે. તેઓ સાધુતાના શુભાર હતા, જ્ઞાનની અખડ જ્યોત તેમના જીવનના કણ-કણમાં પ્રજ્વલિત હતી. તેમના જીવનનું વ્રત હતું સમર્પણ આદાનમાં નહીં પ્રદાનમાં, ગ્રહણમાં નહીં સમર્પણમાં તેમનો વિશ્વાસ હતો તેઓ દરેક માનવને સુખ, શાંતિ, પ્રેમ, સ્થાન અને સફળતાના સમર્પિત કરતા હતા.

આચાર્યપ્રવરનું વ્યક્તિત્વ ઈન્દ્રધનુષ જેવું રંગ-ઝેરગી અને મનોહર હતું. તેઓ દર્શકના દિલને લાભાવતા હતા, મનને મોહિત કરતા હતા. એ મનોહર છબિને નિહાળવા માટે ભક્તોનું હૃદય ઉછાળા મારતું અને આખો આતુર બની જતો. જેમ ઈન્દ્રધનુષમાં વિવિધ રમણીય રંગોનું સમિશ્રણ હોય તેવી જ રીતે આચાર્યશ્રીના જીવનમાં સરળતા, નમ્રતા, માનવતાની સાથે જ્ઞાનની નિર્મળ પ્રભા અને કર્તવ્યની કર્મકતા હતી.

આધુનિક યુગની જેમ એ યુગમાં સાધનોનો અભાવ હતો. સ્થાનકવાસી પર પરામા હોવાને કારણે પ્રાચીનતમ ભાષાર પણ તેમને સહજ પ્રાપ્ત ન હતો, કે જેથી તેઓ આગમ-સંશોધનનું કાર્ય કરી શકે. પણ તેમના મનમાં એક ધૂન હતી કે આગમસાહિત્ય પર વિરાટ વ્યાખ્યા સાહિત્ય પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને સંસ્કૃત ભાષામાં નિમુક્તિ, ભાષ્ય, ચર્ચા અને ટીકાઓના રૂપમાં લખાયાં છે. ભાલાવભાષ પણ લખાયા છે પણ સરળ હિન્દી ભાષામાં આગમોનો અનુવાદ ન હતો તેમણે આગમોના અનુવાદનું કામ શરૂ કર્યું. ભારે માણસમાં તીવ્ર ભાવના હોય છે, મનમાં ઊંડી નિષ્ઠા હોય છે, ભારે તે કાર્ય સહજ બની જાય છે. તે કાર્યમાં જોત્તે લાગતો નથી અને નથી હોતી આભાર પ્રદર્શનની ભાવના પણ. બત્રીસ આગમોના અનુવાદનું કાર્ય અત્યંત ઉલ્લાસની શણેમાં તેમણે પૂર્ણ કર્યું અને શેક જવાલાપ્રસાદજીએ એ આગમોને મુદ્રિત કરાવીને ભારતના બધા પ્રમુખ સંઘોને સમર્પિત કર્યા હિન્દી ભાષામાં આગમોનો અનુવાદ કરનાર તેઓ સર્વ પ્રથમ છે. તેમના પ્રબળ પુરુષાર્થની પ્રશંસા કરવી શબ્દોમાં શક્ય નથી.

પૂજ્ય શ્રી અમોલ્ય ઋષિજી મહારાજે કૃત આગમોનો જ અનુવાદ નથી કર્યો, પણ વિવિધ વિષયો પર તેમણે ઘણું લખ્યું છે. જૈન આગમ સાહિત્યનાં ગહન રહસ્યોને સરળ અને સુગમ ભાષામાં રજૂ કરવાનો તેમનો પ્રયત્ન સ્તુત્ય છે.

“જૈનતત્ત્વપ્રકાશ” આચાર્યશ્રીની એક અણુચોલ રચના છે. જૈન ધર્મ અને દર્શન જેવા ગંભીર વિષય પર સરળ અને સુબોધ શૈલીમાં તેમણે આગમના આલોકને પ્રકાશિત કર્યો છે તે અદ્ભુત છે, અત્યંત છે. જૈન ધર્મની એવી કોઈ સમસ્યા નથી જેના પર પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં ચિંતન કર્યું ન હોય. જીવ-જગત, આત્મા-પરમાત્મા, સ્વર્ગ-નરક, જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર, ધર્માસ્તિકાપ-અધર્માસ્તિકાપ, આકાશ, કાળ, પુદ્ગલ, જીવ-અજીવ, પુરુષ-પાપ, આસવ-સવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ વગેરે તત્ત્વો પર વિશદ વિશ્લેષણ કર્યું છે ઉત્સર્ગિણી-અવસર્ગિણી કાળચક્ર પર પણ ચિંતન કર્યું છે. અરિહત-સિદ્ધ-આચાર્ય-કૃપા-ધ્યાન-સાધુ વગેરે પાત્ર પદો પર પણ મનન કર્યું છે. આમ પ્રસ્તુત ગ્રંથ જૈન ધર્મના પરિચય આપનાર એક મહત્ત્વપૂર્ણ ગ્રંથ છે. આ ગ્રંથ વિવિધ ભાષાઓમાં અનુવાદિત થઈને લોકપ્રિય બન્યો છે. આજ સુધી અનેક આવૃત્તિઓ પ્રકાશિત થઈ ચૂકી છે, જે ગ્રંથ-રચનાની લોકપ્રિયતાનું પ્રબળ પ્રમાણ છે.

ક્રમ	વિષય	પૃષ્ઠ	ક્રમ	વિષય	પૃષ્ઠ
૪૬	ભિલોદરી તપ	૧૦૪	૬૯	૪ ઉદસૂત્ર	૧૫૯
૪૭	ભિલાચારી તપ	૧૦૪	૭૦	૪ મૂળસૂત્ર	૧૬૧
૪૮	રસપરિત્યાગ તપ	૧૦૫	૭૧	કરણ સીતરી	૧૬૪
૪૯	પ્રતિસંધીનતા તપ	૧૦૬	૭૨	૧૨ ભાવના	૧૬૫
૫૦	પ્રાયશ્ચિત્ત તપ	૧૦૮	૭૩	૪ અભિગ્રહ	૧૭૮
૫૧	વિનય તપ	૧૦૯	૭૪	ચરણ સિતરી	૧૭૯
૫૨	વૈયાવચ્ચના ૧૦ પ્રકાર	૧૧૧	૭૫	દશ પ્રકારના સાધુજના ધર્મ	૧૭૯
૫૩	ધ્યાન તપના ૪૮ પ્રકાર	૧૧૫	૭૬	૭૬ સત્તર પ્રકારનો સયમ	૧૮૪
૫૪	વ્યુત્સર્ગ તપના ૭ પ્રકાર	૧૧૭	૭૭	દશ પ્રકારની વૈયાવચ્ચ	૧૮૭
૫૫	વીર્યચાર	૧૧૯	૭૮	૮ પ્રભાવના	૧૯૭
૫૬	પાચ ઈદ્રિય નિગ્રહ	૧૨૦	૭૯	શ્રી ઉપાધ્યાયની ૧૬ ઉપમાઓ	૨૦૦
૫૭	બ્રહ્મચર્યની નવ વાદ	૧૨૨			
૫૮	કપાલથી મુક્ત	૧૨૮		પ્રકરણ ૫ મુ	
૫૯	૩૬ ગુણના ધારક આચાર્ય થઈ શકે	૧૨૯	૮૦	સાધુજી	૨૦૩
૬૦	આચાર્યની ૮ સમ્પદા	૧૩૦	૮૧	સાધુના ૨૭ ગુણ	૨૦૫
૬૧	ચાર વિનય	૧૩૨	૮૨	પરીપદ	૨૦૭

પ્રકરણ ૪થુ

૬૨	‘ઉપાધ્યાય’	૧૩૪	૮૫	૨૧ સેભળા (સોટા) દોષ	૨૧૧
૬૩	જ્ઞાન ગ્રહણ કરવાને યોગ્ય	૧૩૪	૮૬	“બનીસ યોગ સમ્રાટ”	૨૧૨
૬૪	અવિનીતના ૧૪ લક્ષણો	૧૩૪	૮૭	૬ પ્રકારના નિવશ (નિગ્ર થ)	૨૧૩
૬૫	અવિનીતના ૧૫ લક્ષણો	૧૩૪	૮૮	૫ પ્રકારના અવ દલીય સાધુ	૨૧૫
૬૬	ઉપાધ્યાયજીના ૨૫ ગુણો	૧૩૫	૮૯	સાધુની ૮૪ ઉપમા	૨૧૬
૬૭	દ્વાદશાગસૂત્ર	૧૩૫	૯૦	સાધુજીની બીજી ૩૨ ઉપમા	૨૨૦
૬૮	ભાર ઉપાગ	૧૪૯	૯૧	અંતિમ મળલાચરણ	૨૨૪

દ્વિતીય ખ ૬

૯૨	પ્રવેશિકા	૨૨૫	૧૦૦	નીશીંગી શરીર	૨૪૦
	પ્રકરણ પહેલું		૧૦૧	સદ્ગુરુ સંગ	૨૪૧
			૧૦૩	૮ શાસ્ત્ર શ્રવણ	૨૪૪
૯૩	શ્રી ધર્મની પ્રાપ્તિ	૨૨૬	૧૦૪	શ્રીનાના ગુણો	૨૪૬
૯૪	“ પુદ્ગળ પરાવર્તન ”	૨૨૮	૧૦૫	૯ શુદ્ધ શ્રદ્ધા	૨૫૦
૯૫	મનુષ્ય ભવ	૨૩૨	૧૦૬	શુદ્ધ હૃદયના	૨૫૨
૯૬	આર્થ ક્ષેત્ર	૨૩૪		પ્રકરણ બીજું	
૯૭	ઉત્તમ કુળ	૨૩૬	૧૦૭	સૂત્ર ધર્મ	૨૫૫
૯૮	દીર્ઘ આયુષ્ય	૨૩૭	૧૦૮	જીવતત્ત્વ	૨૫૬
૯૯	પૂર્ણ ઈન્દ્રિયો	૨૪૦	૧૦૯	જીવના ભેદો	૨૫૭

ક્રમ	વિષય	પૃષ્ઠ	ક્રમ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧૧૦	નારહીના ૧૪ ભેદ	૨૫૮	૧૪૪	૩૬૩ ચાર્મકમત	૩૩૧
૧૧૧	તિર્પચના ૪૮ ભેદ	૨૫૮	૧૪૫	નિહવ	૩૫૫
૧૧૨	મનુષ્યના ૩૦૩ ભેદ	૨૬૪	૧૪૬	ધર્મને અધર્મ સદ્દેશે તો મિથ્યાત્વ	૩૬૨
૧૧૩	અજીત તત્વ	૨૬૬	૧૪૭	સાધુને અસાધુ સદ્દેશે તો મિથ્યાત્વ	૩૬૩
૧૧૪	યુદ્ધ તત્વ	૨૬૮	૧૪૮	અસાધુને સાધુ સદ્દેશે તો મિથ્યાત્વ	૩૬૪
૧૧૫	પાપ તત્વ	૨૭૦	૧૪૯	જીવને અજીવ શ્રદ્ધે તો મિથ્યાત્વ	૩૬૪
૧૧૬	આસવતત્વ	૨૭૧	૧૫૦	અજીવને જીવ શ્રદ્ધે તો મિથ્યાત્વ	૩૬૫
૧૧૭	૨૫ પ્રકારની ક્રિયા	૨૭૨	૧૫૧	સન્માગને ઉન્માર્ગ શ્રદ્ધે તો મિથ્યાત્વ	૩૬૫
૧૧૮	૬ સવરતત્વ	૨૭૯	૧૫૨	ઉન્માગને સન્માર્ગ શ્રદ્ધે તો મિથ્યાત્વ	૩૬૭
૧૧૯	નિર્જસ તત્વ	૨૮૦	૧૫૩	રૂપીને અરૂપી શ્રદ્ધે તો મિથ્યાત્વ	૩૬૭
૧૨૦	બધ તત્વ	૨૮૦	૧૫૪	અરૂપીને રૂપી શ્રદ્ધે તો મિથ્યાત્વ	૩૬૭
૧૨૧	પ્રકૃતિબધ	૨૮૦	૧૫૫	અવિનય મિથ્યાત્વ	૩૬૮
૧૨૨	સ્થિતિબધ	૨૮૬	૧૫૬	આશ્ચાતના મિથ્યાત્વ	૩૬૮
૧૨૩	અનુભાગ બધ	૨૮૭	૧૫૭	અક્રિયા મિથ્યાત્વ	૩૭૦
૧૨૪	પ્રદેશ બધ	૨૮૭	૧૫૮	અજ્ઞાન મિથ્યાત્વ	૩૭૧
૧૨૫	સાત નય	૨૯૦			
૧૨૬	સાત નય પર દૃષ્ટાંત	૨૯૪		પ્રકરણ ચોથું	
૧૨૭	નય તત્વ ઉપર સાત નય	૨૯૬	૧૫૯	ચારિત્રધર્મ	૩૭૩
૧૨૮	કાળ તત્વ ઉપર સાત નય	૨૯૮	૧૬૦	સમ્યક્ત્વ	૩૭૩
૧૨૯	યુદ્ધ તત્વ ઉપર સાત નય	૨૯૯	૧૬૧	સમ્યક્ત્વના ૭ પ્રકાર	૩૭૭
૧૩૦	ચાર નિર્લેપ	૩૦૨	૧૬૨	બીજી રીતે સમ્યક્ત્વના પાચ પ્રકાર	૩૮૦
૧૩૧	નવતત્વ પર ચાર નિર્લેપ	૩૦૪	૧૬૩	નિશ્ચય સમક્રિતનો લક્ષણ	૩૮૧
૧૩૨	ચાર પ્રમાણ	૩૦૪	૧૬૪	વ્યવહાર સમક્રિત	૩૮૨
૧૩૩	મતિજ્ઞાનના ૨૮ ભેદ	૩૦૬	૧૬૫	વ્યવહાર સમક્રિતના લક્ષણ	૩૮૨
૧૩૪	નવ તત્વ ઉપર ચાર પ્રમાણ	૩૧૫	૧૬૬	વ્યવહાર સમક્રિતના ૬૭ બોલ	૩૮૨
૧૩૫	યુદ્ધ તત્વ ઉપર ચાર પ્રમાણ	૩૧૫	૧૬૭	પહેલે બોલે ૪ શ્રવણ	૩૮૨
૧૩૬	પાપ તત્વ ઉપર ચાર પ્રમાણ	૩૧૬	૧૬૮	બીજે બોલે—વિગ ૩	૩૮૫
૧૩૭	આસવતત્વ	૩૧૬	૧૬૯	ત્રીજે બોલે—૧૦ પ્રકારનો વિનય	૩૮૬
૧૩૮	સંવરતત્વ પર ૪ પ્રમાણ	૩૧૬	૧૭૦	ચોથે બોલે—યુદ્ધના ૩	૩૮૭
૧૩૯	નિર્જસ તત્વ	૩૧૮	૧૭૧	પાંચમે બોલે—દુષ્ટના ૫	૩૮૮
૧૪૦	બધ તત્વ પર ૪ પ્રમાણ	૩૧૮	૧૭૨	વિનિગિચ્છા (વિચિકિચ્છા)	૩૯૦
૧૪૧	ચોક્કસ તત્વ પર ૪ પ્રમાણ	૩૧૯	૧૭૩	છઠ્ઠે બોલે—લક્ષણ ૫	૩૯૮
	પ્રકરણ ત્રીજું		૧૭૪	સાતમે બોલે ભૂપણ ૫	૪૦૭
૧૪૨	મિથ્યાત્વ	૩૨૩	૧૭૫	આઠમે બોલે પ્રભાવના ૮	૪૧૨
૧૪૩	મિથ્યાત્વના પચીસ પ્રકાર	૩૨૪	૧૭૬	નવમે બોલે ભયણ-૧૧ના ૬	૪૧૭
			૧૭૭	દશમે બોલે આચાર ૬	૪૧૮

ક્રમ	વિષય	પૃષ્ઠ	ક્રમ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧૭૯	અગિયારમે બોલે ભાવના ૬	૪૨૦	૨૦૬	નવમુ સામાયિક ગ્રન્ત	૪૯૧
૧૭૯	બારમે બોલે સ્થાનક ૬	૪૨૧	૨૦૭	નવમા ગ્રન્તના ૫ અતિચાર	૪૯૪
૧૮૦	સમ્પત્તિ-વની ૧૦ અંચિ	૪૨૫	૨૦૮	સામાયિકનું કૃળ	૪૯૬
૧૮૧	સમ્પત્તિની હિતચિન્તા	૪૨૭	૨૦૯	દશમુ દેશવકાચિત ગ્રન્ત	૪૯૭
	પ્રકરણ પાંચમું		૨૧૦	દશપાલન ગ્રન્ત	૪૯૮
૧૮૨	સાગારી ધર્મ-આવકાચાર	૪૩૦	૨૧૧	૧૦ પ્રત્યાખ્યાન	૪૯૯
૧૮૩	આવકના ૨૧ ગુણ	૪૩૨	૨૧૨	દશમા ગ્રન્તના ૫ અતિચાર	૫૦૧
૧૮૪	આવકના ૨૧ લક્ષણ	૪૩૭	૨૧૩	અગિયારમુ પોષધગ્રન્ત	૫૦૨
૧૮૫	આવકના ૧૨ ગ્રન્ત	૪૩૯	૨૧૪	પોષધગ્રન્તના ૧૮ દોષ	૫૦૪
૧૮૬	અણુગ્રન્ત	૪૪૦	૨૧૫	પોષધગ્રન્તના ૫ અતિચાર	૫૦૫
૧૮૭	પહેલા ગ્રન્તના ૫ અતિચાર	૪૪૬	૨૧૬	બારમુ અતિચિ સવિભાગ ગ્રન્ત	૫૦૬
૧૮૮	બીજુ અણુગ્રન્ત સ્થૂલ-મૂળવાદ વેરમણ	૪૫૧	૨૧૭	બારમા ગ્રન્તના ૫ અતિચાર	૫૦૮
૧૮૯	બીજા ગ્રન્તના ૫ અતિચાર	૪૫૪	૨૧૮	આવકની ૧૧ પ્રતિમા	૫૧૧
૧૯૦	જૂઠે બોલવાના મુખ્ય ૧૪ કારણો	૪૫૭	૨૧૯	સાચા આવકના લક્ષણ	૫૧૨
૧૯૧	ત્રીજુ અણુગ્રન્ત-જૂલાઓ આદિનાદાઓ વેરમણ	૪૫૯		પ્રકરણ ૬ કું	
૧૯૨	ત્રીજા ગ્રન્તના ૫ અતિચાર	૪૬૧	૨૨૦	અંતિમ શુદ્ધિ	૫૧૩
૧૯૩	ચોથુ અણુગ્રન્ત-જૂલાઓ મેલુણાઓ વેરમણ	૪૬૪	૨૨૧	મૃત્યુના ૧૭ પ્રકાર	૫૧૩
૧૯૪	ચોથા ગ્રન્તના ૫ અતિચાર	૪૬૬	૨૨૨	સગારી સંધારો	૫૧૬
૧૯૫	પાચમુ અણુગ્રન્ત		૨૨૩	અણુગારી સંધારો-સંલેખન	૫૧૭
૧૯૬	પાચમા અણુગ્રન્તના ૫ અતિચાર	૪૭૪	૨૨૪	સંલેખનાના પાચ અતિચાર	૫૨૦
૧૯૭	ત્રણ ગુણુગ્રન્ત	૪૭૬	૨૨૫	સમાધિમરણ (સંધારા) વાળાની ભાવના	૫૨૧
૧૯૮	છઠ્ઠુ દિશાપરિમાણુ ગ્રન્ત	૪૭૬	૨૨૬	સમાધિમૃત્યુસ્થિતના ૪ ધ્યાન	૫૨૮
૧૯૯	છઠ્ઠા ગ્રન્તના ૫ અતિચાર	૪૭૭		ઉપસંહાર	
૨૦૦	સાતમુ ઉપલેખ પરિમાણુ ગ્રન્ત	૪૭૭	૨૨૭	મગલઓત્રમ્	૫૩૬
૨૦૧	૨૨ અભક્ષ્ય	૪૭૯	૨૨૮	ચતુર્દશ નમસ્કાર	૫૩૬
૨૦૨	સાતમા ગ્રન્તના ૨૦ અતિચાર	૪૮૩	૨૨૯	મહાવીર છંદ	૫૩૬
૨૦૩	આઠમુ અનર્થ દંડ વિરમણ ગ્રન્ત	૪૮૬	૨૩૦	શ્રી ચાતિનાથ સ્વામીનો છંદ	૫૩૬
૨૦૪	આઠમા ગ્રન્તના ૫ અતિચાર	૪૮૯	૨૩૧	શ્રી ગૌતમ સ્વામીનો છંદ	૫૩૭
૨૦૫	૪ શિક્ષાગ્રન્ત	૪૯૧	૨૩૨	શ્રી ચિતામણિ પાશ્વતાનો છંદ	૫૩૮

શ્રી જૈનતત્ત્વપ્રકાશ

આચાર્યશ્રી અમોલખજી

શ્રી જૈન તત્ત્વ પ્રકાશ

ક

પ્રવેશિકા

સિદ્ધાંતં જામો કિંચા, સંજયાણં ચ માવઓ ।

અત્યથમ્મંગાઈ તત્ત્વં, અણુસદ્ધીં સુણેહ મે ॥ શ્રીઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર. અ. ૨૦

અર્થ:-‘સિદ્ધ’—(અરિહંત, સિદ્ધ) અને ‘સંયતિ’ (આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ)ને વિશુદ્ધ ભાવથી નમસ્કાર કરીને, યથાર્થ—સત્ય, સર્વ અર્થની સિદ્ધિ કરનારો જોવો જે આચરણીય ધર્મ છે તેનું સ્વરૂપ અણુક્રમે કહું છું. અહો ભગ્ય છવો! જોને મન, વચન અને કાયારૂપ ત્રણે યોગેને સ્થિર કરી શ્રવણ કરો!

પ્રથમ ખંડ

‘સિદ્ધાંતં જામો કિંચા’

વિશેષાર્થ:-સિદ્ધ ભગવાન એ પ્રકારના હોય છે : (૧) ભાષક (અર્થાત્ બોલતા સિદ્ધ) એટલે કે અરિહંત ભગવાન. જેમકે શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૬મા અધ્યયનમાં નમિરાજવિંને સંસાર અવસ્થામાં “ભર્થ સરિત્તુ ભયથ” એટલે કે “ભગવાને બાતિલું કમરણ કયું” એમ કહીને ભગવંતરૂપે સંબોધ્યા છે અને ઉક્ત સૂત્રના ૧૬મા અધ્યયનમાં મૃગાપુત્રને માટે “યુવરાયા કમીસરે” એ પદ મૂકીને યુવરાજ પદ ભોગવતાં જ તેમને કમીશ્વર-ઋષીશ્વર કહ્યા છે એ જ પ્રમાણે અરિહંત ભગવાન પણ ભવિષ્યકાળમાં સિદ્ધ થનાર છે તેથી તેમને પણ સિદ્ધ કહ્યા છે. અને (૨) સર્વ કાર્ય સિદ્ધ કરી સકલ કર્મરૂપ કલંકને ખપાવી નિભાતમસ્વરૂપી સત્યજ્ઞાનન્દ પદને પ્રાપ્ત થયા છે તેમને અભાષક સિદ્ધ કહેલ છે. એ જન્ને સિદ્ધ ભગવાનનું સવિસ્તૃત વર્ણન આગળનાં પ્રકરણોમાં ક્રમથી કરવામાં આવશે.

પ્રકરણ પહેલું

‘અરિહંત’

જે ચૈતન્ય (જીવ) પહેલાના ત્રીજા ભવમાં નિમ્ન યોગી પૈકી કોઈ પણ યોગીનું યથાર્થરૂપે આરાધન કરે છે તે આગળના ત્રીજા ભવમાં અરિહંત પદને પ્રાપ્ત કરે છે.

તીર્થંકર ગોત્ર ઉપાજ્ઞન કરવાના ૨૦ બોલ

ગાથા—અરિહંત સિદ્ધ પવયણ, ગુરુ યેર વહુસ્સુય તવસીસુ
 વચ્છલયા ય તેસિ, અમિક્ષલ ણાણોવબોગે ય ॥ ૧ ॥
 દંસણ વિણણ આવસસણ ય સીલવ્વણં નિરહયારે
 સુણલવ તવ સિયાણ વેયાવચ્ચે સમાહી ય ॥ ૨ ॥
 અપુચ્ચણાગમ્હણે, સુયમત્તી પવયણે પ્પમાવણયા
 પ્પર્હિં કારણેર્હિં, તિત્થયરત્તં લહ્હ જીવો ॥ ૩ ॥*

અર્થ :- (૧) અરિહંત (૨) સિદ્ધ (૩) પ્રવચન (શાસ્ત્ર) (૪) શુરુ (૫) સ્થવિર (વૃદ્ધ) (૬) બહુસૂત્રી-પંડિત (૭) તપસ્વી, જે સાતેના શુશ્રૂક્ષીતન કરવાથી (૮) જ્ઞાનમાં વારંવાર ઉપયોગ લગાવવાથી (૯) દોષરહિત નિર્મલ સમ્યક્ત્વના આરાધનથી (૧૦) શુરુ આદિ પૂજ્યજનોનો વિનય કરવાથી (૧૧) દેવસી, રાયસી, પાશ્વિક, ચીમાસી અને સંવત્સરી એમ પાંચે કાલ સામાયિક આદિ છ આવશ્યક ક્રિયાઓના કરવાથી (૧૨) શિયળ-બ્રહ્મચર્યાદિ વ્રત પ્રત્યાજ્ઞાન દોષરહિત પાલન કરવાથી (૧૩) નિવૃત્તિ-વૈરાગ્યભાવ સદૈવ રાખવાથી (૧૪) બ્રાહ્મ અને આભ્યન્તર (શુદ્ધ) તપશ્ચર્યા કરવાથી (૧૫) સુપાત્રને ઠાન દેવાથી (૧૬) શુરુ, રોગી, તપસ્વી, વૃદ્ધ અને નવદીક્ષિત જે સર્વની વૈશાલ્ય-સેવાશક્તિ કરવાથી (૧૭) સમાધિભાવ રાખવાથી-શ્લેષા કરવાથી (૧૮) અપૂર્વ અપૂર્વ-નિત્ય નવો જ્ઞાનાભ્યાસ કરવાથી (૧૯) ઘણા સાદર સત્કારપૂર્વક જિનેશ્વર ભગવાનનાં વચનો ઉપર શ્રદ્ધા રાખવાથી તથા (૨૦) તન, મન અને ધનથી જૈન ધર્મની ઉત્તિ કરવાથી. આ ૨૦ કર્તવ્યો માંહેથી કોઈ પણ એક કર્તવ્યનું પાલન કરનાર પ્રાણી તીર્થંકર ગોત્રનું ઉપાજ્ઞન કરે છે, ને તે દરમિયાન દેવતા અથવા નારકીનો+ એક ભવ કરીને ત્રીજા ભવમાં તીર્થંકર-અરિહંત પદને પ્રાપ્ત થાય છે.

અરિહંત પદને પ્રાપ્ત કરનારો આત્મા મનુષ્યલોકમાં ૧૫ કર્મભૂમિના ક્ષેત્રમાં, આર્યદેશમાં, ઉત્તમ નિર્મલ કુલમાં, મતિ, શ્રુત અને અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાન સાથે લઈને માતાની કૃપે

*નોટ—રાગ્દેવરૂપી અરિ અર્થાત્ શત્રુના નાશ કરાવી અરિહંત કહેવાય છે. સુરેન્દ્ર નરેન્દ્રાદિના પૂજનીય હોવાથી અરિહંત અને (૩) કર્મો કુરના નાશ કરવાથી ‘અરિહંત’ કહેવાય છે.

+ કૃષ્ણ મહારાજ તથા શ્રેષ્ઠિક રાજની જેમ નારકાથી આવીને,

ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે માતૃશ્રીને ૧૪ ઉત્તમ સ્વપ્નમ્ લાધે છે. સવાનવ મહિના પૂર્ણ થતાં ચન્દ્રવલ્લાદિ ઉત્તમ યોગ હોય ત્યારે પ્રભુજન્મન ધારણ કરે છે. તે સમયે છપ્પન કુમારિકાઃ દેવીઓ ત્યાં આવીને જન્મમહોત્સવ ભિખવે છે અને ચૌસઠ ઇન્દ્રદિકે રૂંદેવ મેરુ પર્વતના પંડગવનમાં લઈ જઈને પૂમધામથી જન્મમહોત્સવ કરે છે. આ રિવાજ ઇન્દ્રોમાં પરંપરાથી આદ્યો આવે છે. પછી તીર્થ કરના પિતા જન્મમહોત્સવ કરી ઉત્તમ નામકરણસંકાર કરે છે. તે તીર્થ કર બાલક્રીડા કરી ચૌવનાવસ્થા પ્રાપ્ત કર્યા બાદ બે લોગાવલી કર્મોદય હોય તો ઉત્તમ સ્ત્રીથી લગ્ન કરીને શુભ-ફલવૃત્તિથી લોગ લોગવે છે અને દીક્ષા ધારણ કર્યા પહેલાં નિત્યપ્રતિ એક કોઠ બાહ લાખ જોડે છે એક વર્ષમાં ત્રણ અબજ અને ૮૮ કરોડ સેનામહોરણ હાન દે છે. આ ઉદારતાનું જૈનોએ પણ અનુકરણ કરવું જોઈએ.

ત્યાર બાદ ૬ લોકાન્તિક દેવ, દેવલોકથી આવીને ચેતવણી આપે છે ત્યારે આરંભ અને પરિશ્લેષનો નવ પ્રકારે ત્યાગ કરીને દીક્ષા અંગીકાર કરે છે કે તરત જ ચોથા

× ૧૪ સ્વપ્નોના નામ : ૧. ઐરાવત હસ્તી ૨. ધોરી જળ ૩. શાફલ સિંહ ૪. લક્ષ્મીદેવી ૫. પુષ્પની બે માલા ૬. પૂર્ણ ચંદ્રમા ૭. સૂર્ય ૮. ઇન્દ્રધનુ ૯. પૂર્ણ કલશ ૧૦. પદ્મ સરોવર ૧૧. ક્ષીર સમુદ્ર ૧૨. દેવ વિમાન ૧૩. રતનોનો દંડલો અને ૧૪. નિર્ધૂમ અગ્નિની જ્વાલા. નરકથી બાવનાર તીર્થ કરની માતા ૧૨. મા સ્વપ્નમાં દેવવિમાનને સ્થાને ભુવનપતિ દેવનું ભુવન ભુએ છે.

+ ૧. અવતરણું એ અવનકલ્યાણ ૨. જન્મને જન્મકલ્યાણ ૩. દીક્ષાને દીક્ષાકલ્યાણ ૪. પ્રેમસંતાનની ઉત્પત્તિને શાન્તકલ્યાણ અને ૫ મોક્ષકલ્યાણ કહે છે.

* છપ્પન કુમારિકાના નામો : ૧. લોગવતી ૨. લોગવતી ૩. સુભોગા ૪. લોગમાલિની ૫. સુવત્સા ૬. વત્સમિત્રા ૭. પુષ્પમાલા ૮. અનિન્દિતા (આ બાહ નીચેના લોકોમાં રહેનારી છે) ૯. મેઘંકરા ૧૦. મેઘવતી ૧૧. સુમેઘા ૧૨. મેઘમાલિની ૧૩. તોયધરા ૧૪. વિમિત્રા ૧૫. વારીયેલા ૧૬. બલાહકા (આ બાહ જીર્ણ લોકોમાં રહેનારી છે) ૧૭. નન્દોત્તરા ૧૮. નંદા ૧૯. આનંદા ૨૦. નંદીવધંના ૨૧. વિજયા ૨૨. વેળવંતી ૨૩. જયતી ૨૪. અપરાજિતા (એ ૮ પૂર્વ રચક પર રહેનારી છે) ૨૫. સમાહારા ૨૬. સુપ્રેક્ષા ૨૭. સુપ્રભુકા ૨૮. યશોધરા ૨૯. લક્ષ્મીવતી ૩૦. શૈવવતી ૩૧. ચિત્રમુખા ૩૨. વસુધરા (આ બાહ કક્ષિણ રચક પર રહેનારી છે) ૩૩. ઇન્દ્રાદેવી ૩૪. સુરાદેવી ૩૫. પૃથ્વી ૩૬. પદ્માવતી ૩૭. એકનાસા ૩૮. નવમિત્રા ૩૯. બદ્ધા ૪૦. સીતા (આ બાહ પશ્ચિમ રચક પર રહેનારી છે) ૪૧. અર્ધચુસા ૪૨. મિત્રેશી ૪૩. પુકરીકા ૪૪. વારુણી ૪૫. હાસા ૪૬. સર્વપ્રભા ૪૭. શ્રીભદ્રી ૪૮. સર્વભદ્રા (આ બાહ ઉત્તર રચક ઉપર રહેનારી છે) ૪૯. મિત્રા ૫૦. ચિત્રકરા ૫૧. શતેરા ૫૨. વસુદામિની (આ ચારે વિદિશા રચકની રહેનારી છે) ૫૩. રૂપા ૫૪. રૂપાલિકા ૫૫. સુરૂપા અને ૫૬. રૂપવતી (આ ચારે વિદિશા રચકની રહેનારી છે). આ પ્રમાણે ૫૬ કુમારી છે.

૧ ૬૪ ઇન્દ્ર—૧૦ ભવનપતિ દેવોના ૨૦ ઇન્દ્ર, ૧૬ વાલુબ્યંતર દેવના ૩૨ ઇન્દ્ર, જ્યોતિષીના ૨ ઇન્દ્ર, અને ૧૨ દેવલોકના ૧૦ ઇન્દ્ર, એમ ૬૪ ઇન્દ્રો થયા. એમના નામો ખીલ પ્રકરણમાં આવશે.

× ૬ લાંગા (પ્રકાર) ૧. મનથી કરે નહિ ૨. મનથી કરાવે નહિ ૩. મનથી (જુડું) કરતાને સહુ જાણે નહિ ૪. વચનથી કરે નહિ ૫. વચનથી કરાવે નહિ ૬. વચનથી કરતાને અનુમોદે નહિ ૭. કાયાથી કરે નહિ ૮. કાયાથી કરાવે નહિ ૯. કાયાથી કરતાને રૂડું જાણે નહિ. આ નવ પ્રકારે પાપનો પૂર્ણ રીતે ત્યાગ થાય છે.

મનઃપર્યવજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. પછી થોડા વખત સુધી છદ્મસ્થાવસ્થામાં જ વિચરે છે. ત્યારે કેવ, હાનવ, (પશુ) માનવ સંખ્યા અનેક પ્રકારના ઉપસર્ગો* પ્રાપ્ત થાય છે. તે ઉપસર્ગો સમભાવપૂર્વક સહન કરે છે. અનેક પ્રકારની દુષ્કર તપશ્ચર્યા કરીને ઘન-ધાતિક ચાર કર્મેના ક્ષય કરે છે. પહેલાં દર્શન મોહનીય અને ચારિત્ર મોહનીય કર્મના ક્ષય થવાથી અનન્ત શુભાત્મક યથાખ્યાત ચારિત્રધારી બને છે. અને ઉક્ત બન્ને મોહનીય કર્મેના ક્ષય થતાં જ જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અંતરાય એ ત્રણે કર્મો તે જ ઘડીએ ક્ષય પામે છે. ૧. જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયથી અનન્ત કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. ૨. દર્શનાવરણીય કર્મના ક્ષય થવાથી અનન્ત કેવલદર્શન પ્રાપ્ત થાય છે.

૩. અંતરાય કર્મના ક્ષય થવાથી અનન્ત હાનલબ્ધિ, લાભલબ્ધિ, ભોગલબ્ધિ, ઉપભોગલબ્ધિ અને અનન્તવીર્યલબ્ધિની પ્રાપ્તિ થાય છે. જેથી તેઓ અનન્ત શક્તિશાળી થાય છે. શેષ : ૧ વેદનીય, ૨. આયુષ્ય, ૩ નામ, ૪. ગોત્ર એ ચારે કર્મ શૈકલા યીજની માફક નિરંકુર (ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિથી રહિત) બની જાય છે અને તે આયુષ્ય કર્મના ક્ષયની સાથે જ ક્ષય પામે છે.

ઉપરોક્ત ચારે ઘનધાતી કર્મેના ક્ષય કરવાથી જ અરિહંત પદની પ્રાપ્તિ થાય છે. તે અરિહંત ભગવાન ૧૨ શુભ, ૩૪ અતિશય અને ૩૫ વાણીના શુભે કરીને સહિત અને ૧૮ દોષ રહિત હોય છે. જેનું સંવિસ્તૃત વર્ણન આગળ કરવામાં આવે છે.

અરિહંતના ૧૨ શુભો

૧. અનંત જ્ઞાન ૨. અનંત દર્શન ૩. અનંત ચારિત્ર ૪. અનંત તપ ૫. અનંત બલવીર્ય+ ૬. અનંત ક્ષાયક સમ્યક્ત્વ ૭. વજ્રઝવલ નારાય સંહનન ૮. સમ-ચતુરસ સંસ્થાન ૯. ચોત્રીસ અતિશય ૧૦. પાંત્રીસ વાણીના શુભો ૧૧. એક હબર આઠ ઉત્તમ લક્ષણના ધારણહાર અને ૧૨. એસઠ ઇન્દ્રોના પૂજનીય આ ૧૨- શુભોથી શુક્ત અરિહંત ભગવાન હોય છે.

* કોઈ ઉપસર્ગ સદા વગર પણ કેવલ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે.

+ અરિહંતના બળ(શક્તિ)નું પરિમાણ—૨૦૦૦ સિંહનુ બળ એક અષ્ટાપદ પક્ષીમા, ૧૦૦૦૦૦ અષ્ટાપદનુ બળ ૧ બલદેવમા, ૨ બલદેવનું બળ એક વાસુદેવમા, ૨ વાસુદેવનું બળ એક ચક્રવર્તીમા, ૧૦૦૦૦૦ ચક્રવર્તીનું બળ એક કેવતામા, ૧૦૦૦૦૦૦ કેવતાનું બળ એક ઇન્દ્રમા, એવા અનેક ઇન્દ્રો મળીને પણ અરિહંતની ટચલી આંત્રણને પણ ન હલાવી શકે.

- કેટલાક અરિહંતના ૧૨ શુભો આ પ્રમાણે પણ કહે છે :-અનન્ત ચતુષ્ટય-૧. અનંત જ્ઞાન ૨. અનંત દર્શન ૩. અનંત ચારિત્ર ૪. અનંત તપ અને અષ્ટ પ્રાતિહાર્ય-૧. અશોક વૃક્ષ ૨. સિંહાસન ૩. ત્રણ છત્ર ૪. ચોસઠ જોડ ચમરની ૫. પ્રભાસકલ્પ ૬. અગ્નિ તપુષ્પની વૃષ્ટિ ૭. દિવ્યધ્વનિ ૮. અંત-રિક્ષમા સાડાબાર કોડ જેવી વાળ. એમ મળીને પણ ૧૨ શુભો થાય છે.

અરિહંત ભગવાનના ૩૪ અતિશય

૧. મસ્તકાદિ સંપૂર્ણ અંગોના વાળ મર્યાદાથી વધારે (ખરાબ લાગે તેમ) વધે નહિ. ૨. રજમેલ વગેરે અશુભ લેપ શરીરને ચોટે નહિ. ૩. લોહી, માંસ ગાયનાં દૂધ કરતાં પણ વધારે ઉત્તમ અને મીઠાં હોય. ૪. શ્વાસોચ્છવાસમાં પદ્મકમલથી પણ વધારે સુગંધ આવે. ૫. આહાર અને નિહાર, ચર્મચ્યુવાળા છુવો ન જોઈ શકે પણ અવધિજ્ઞાનવાળા જોઈ શકે. ૬. ધર્મચક્ર આકાશમાં ગરગરાહટ ધ્વનિ કરતો જ્યારે ભગવાન ચાલે ત્યારે, આગળ ચાલે અને જ્યારે ભગવાન ચોલે ત્યારે તે પણ ચોભાય છે. ૭. લાંબી લાંબી મોતીઓની ઝાલરવાળા એડના ઉપર એક એમ ત્રણ છત્રો ભગવાનના મસ્તક ઉપર આકાશમાં દેખાય છે. ૮. ગાયત્રું દૂધ અને કમલના તંતુઓથી પણ અતિ ઉત્તમ વાળવાળા રતનજડિત હંડયુક્ત ચામર ભગવાનની ધ્વજને બાજુ હલતા (હવા નાખતા) નજરે પડે. ૯. સ્ફટિક રતન સમાન નિર્મલ દેહીપ્રમાણ, સિંહના સ્કંધના સંસ્થાનવાળા, અનેક રત્નોથી જડેલા, અંધકારના નાશક, પાદ પીઠિકાચુક્રા સિંહાસન ઉપર ભગવાન વિરાજેલા દેખાય છે. ૧૦ રતનજડિત થાંભલાવાળી ઘણી જીંચી અનેક નાની નાની ધ્વજોના સમુદાયથી પરિવેષિત ઇન્દ્રધનુ ભગવાનની આગળ આગળ દેખાય છે. ૧૧. અનેક શાખા ઉપર શાખા, પત્ર, ફળ, ફૂલ અને સુગંધી છાંયડીવાળું ધ્વજપટાકા-ઓથી સુશોભિત અશોકવૃક્ષ ભગવાન ઉપર છાયા કરતું, તેમનાથી બાર ગણું જીંચું દેખાય છે. ૧૨. શરદ ઋતુના બ્રહ્મવૃક્ષમાન સૂર્યથી પણ અત્યધિક તેજવાળું અંધકારનું

જે ક્ષેત્રમાં અન્યમત્તાવલ્લ નીચો વધારે હોય છે અથવા પરિવહ બહુ ભરાય તેમ હોય છે ત્યાં દેવતાઓ સમવચ્ચરણની અલૌકિક રચના રચે છે. તે આ પ્રમાણે હોય છે. પહેલાં ચાહીના કોટ જેના ઉપર તે નાનાં કાગરા કરે છે, તેની મધ્યમાં ૧૩૦૦ ધનુષ્યની છેટાઈ મૂકાને બીજો કોટ સોનાનો બનાવી, રત્નોનાં કાગરા બનાવે છે, તેની અંદર વળી ૧૩૦૦ ધનુષ્યની જમ્મા છોડીને ત્રીજો કોટ રત્નોનો બનાવી મણિરત્નોનાં કાગરા કરે છે, તેના મધ્ય ભાગમાં તીર્થ કર ભગવાન અષ્ટપ્રતિકાર્ય યુક્ત વિરાજે છે. તીર્થ ૨૪થી ઇશાન ખૂણામાં ૧. શ્રાવક ૨. શ્રાવિકા અને ૩. વૈમાનિક દેવો બેસે છે. અગ્નિ કોણમાં ૪. સાધુ ૫. સાધ્વી અને ૬. વૈમાનિક દેવોની દેવીઓ બેસે છે. વાયવ્યકોણમાં ૭. ભુવનપતિ દેવ ૮. વાયુવ્યંતર દેવ અને જ્યોતિષી દેવો બેસે છે. નૈઋત્યકોણમાં ૧૦. ભુવનપતિની દેવીઓ ૧૧. વાયુવ્યંતર દેવી અને ૧૨. જ્યોતિષીની દેવીઓ બેસે છે. એમ ૧૨ પ્રકારની પરિવહ ભરાય છે. (કેટલાક ભતિના દેવ ૪ ભતિની દેવાંગના અને મનુષ્ય, મનુષ્યણી, તિર્થંચ, તિર્થંચણી એમ ૧૨ ભતની પરિવહ પણ કહે છે.) સમવચ્ચરણના પ્રથમ કોટમાં ચડવાના ૧૦૦૦૦ પદચિયા અને બીજા કોટમાં ૫-૫ હજાર પદચિયાં હોય છે, એમ કુલે ૨૦ હજાર પદચિયા એક એક હાથ છેટે હોય છે. ૪ હાથનો એક ધનુષ્ય ૨૦૦૦ ધનુષ્યનો એક ગાદ એ હિસાબે ૨૫ ગાઉનું જંચું સમવચ્ચરણ હોય છે. પરંતુ તીર્થંકરના અતિશયને લીધે અને ચક્રનારના ઉમંથથી ચડતા ચડતા કોઈ પણ ચક્રનું નવાં. એવો દિગ્ગજરમતના ચાસોમાં દુઃસેષ છે.

નાશક પ્રભામંડલન અરિહંતની પાછળ દેખાય છે. ૧૩. અરિહંત જ્યાં જ્યાં વિહાર કરતા થકા વિચરે છે ત્યાં ત્યાં પૃથ્વી ખાડા ટેકરા રહિત સમતલ બની જાય છે ૧૫. શીત-કાળમાં ઉષ્ણતા અને ઉષ્ણકાળમાં શીતળતાની જેમ ઋતુ સુખદાતા રૂપે બદલાય છે. ૧૬. મંદ મંદ શીતળ સુગંધી વાયુ ભગવાનથી એક યોજન ચારે તરફ પ્રસરે છે, જેથી અશુચિકારક વસ્તુઓ દૂર થઈ જાય છે. ૧૭. ઝીણી ઝીણી અને સુગંધી અચેત પાણીની વૃદ્ધિ ભગવાનની ચારે બાજુએ એક યોજન સુધી થાય છે. જેથી ધૂળ કષાઈ જાય છે. ૧૮. દેવતાઓએ બનાવેલાં અચિત્ત કૃત્રીની લીંચણ સુધીની વૃદ્ધિ ભગવાનની ચારે બાજુમાં એક યોજન સુધી થાય છે. ૧૯. અમનોજ (ખરાબ) વણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શનો નાશ થાય છે. ૨૦. મનોજ (પ્રિયકારી) વણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શનો ઉદ્ભવ થાય છે. ૨૧. ભગવાનની ચારે બાજુએ એક યોજન સુધી રહેલી પરિવહ બરાબર વ્યાખ્યાન સાંભળે છે અને વ્યાખ્યાન બધાંયને પ્રિય લાગે છે. ૨૨. ભગવાન વ્યાખ્યાન અર્ધમાગધીઃ એટલે કે મગધ દેશની અને બીજા દેશની મિશ્રિત ભાષામાં કરમાવે છે. ૨૩. આર્યદેશના તેમજ અનાર્યદેશનાં મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી અને અપહ (સાપાદિ) વગેરે બધાય ભગવાનની ભાષા સમજે છે. ૨૪. ભગવાનનું વ્યાખ્યાન સાંભળવાથી બીજીય વૈર (જેવું સિંહ અને બકરીમાં હોય છે) તેમજ ભવાન્તરનું વૈર નાશ પામે છે. ૨૫. ભગવાનને દેખતાં જ મતાભિમાની અન્યદેશની પોતાના અભિમાનને છોડી નાખે છે. ૨૬. ભગવાનની પાસે વાદી પ્રતિવાદી વાદ કરવા આવે તો છે-પણ તે ઉત્તર આપવામાં અસમર્થ અને છે. ૨૭. ભગવાનની ચારે બાજુએ ૨૫-૨૫ યોજન સુધી 'ધૃતિભીતિ' (તીક, મૂવકાદિ) વગેરે ઉપદ્રવો થતા નથી. ૨૮. કાલેરા કે પ્લેગાદિની બીમારી થતી નથી. ૨૯. સ્વદેશના રાજા કે સેનાના ઉપદ્રવો થતા નથી. ૩૦. પરદેશના રાજા કે સેનાના ઉપદ્રવો થતા નથી. ૩૧. અતિવૃદ્ધિ (બહુ જ વરસવું) પણ થતી નથી તેમજ ૩૨. અનાવૃદ્ધિ (બિલકુલ ન વરસવું) પણ થતી નથી. ૩૩. દુર્ભિક્ષ કે દુષ્કાલ પડતા નથી. ૩૪. જ્યાં ઉપદ્રવો, બીમારીઓ કે યુદ્ધના ભય હોય ત્યાં જો ભગવાન જર્થ ચઢે તો તે જ ક્ષણે બધા ભય નાશ પામે છે. આ ૩૪. અતિશયો માંહેલા ૪ અતિશયો જન્મથી જ હોય છે. ૧૫ કેવલજ્ઞાન થયા બાદ થાય છે. જ્યારે, બાકીના ૧૫ કેવલતાઓના કરેલા હોય છે.

અરિહંતની વાણીના ૩૫ ગુણો

૧. સંસ્કારશુક્લ વચન બોલે. ૨. એક યોજનમાં રહેલી પરિવહ ચારી રીતે સાંભળી

+ મંથર્મા લખ્યું છે કે પ્રભામંડલના પ્રભાવથી ચારે દિશાઓમાં તીર્થ કરનાં જુદાં જુદાં મુખ દેખાય છે. જેથી શ્રોતા એમ સમજે છે કે ભગવાન અમારી જ સામે બેઠેલ રહ્યા છે. અદ્વાને ચતુર્ધી રહેવાનું એ જ કારણ જણાય છે.

× સૂત્ર— “મગવં ચ ણ અદ્ધમાગદીઃ માસાઃ ધમ્મમાઙ્કલ્લ” ઉવવાઈ સૂત્ર.

શકે એવા ઉચ્ચ સ્વરથી બોલે. ૩. ‘રે’ ‘તુ’ ઇત્યાદિ તુચ્છતારહિત, સાદાં અને માન-
ભર્યાં વચનો બોલે. ૪. મેઘનાદની જેમ ભગવાનની વાણી સૂત્રથી તેમજ અર્થથી ગાંભીર્ય
ભરેલી છે. ઉચ્ચાર અને તત્ત્વ જનનેમાં વાણીનું સ્વરૂપ ઘણું ભિન્ન હોય છે. ૫. જેમ
શુક્ર કે વિશાલ ભવનમાં બોલવાથી પ્રતિધ્વનિ બીકે છે તેમ ભગવાનની વાણીમાં પણ
(Thundering tone) પ્રતિધ્વનિ બીકે છે. ૬. ભગવાનનાં વચન શ્રોતાને ધી અને મધ્ય
જેવાં સ્તિગ્ધ હોય છે. ૭. ભગવાનનાં વચન ૬ રાગ અને ૩૦ રાગણીમય (Harmo-
nious tone) નીકળવાથી જેમ સર્પ જંસરી પર, મૃગ વીણા પર તલ્લીન થઈ જાય છે
તેમ શ્રોતા પણ તલ્લીન થઈ જાય છે. ૮. ભગવાનનાં વચનો સૂત્રરૂપે હોય છે. જેમાં
શબ્દ થોડા અને અર્થ વિસ્તૃત હોય છે. ૯. ભગવાનનાં વચનો પરસ્પર વિરોધરહિત
હોય છે. પહેલાં “મહિલા પરમો વર્મા:” કહીને પછી ‘ધર્મર્થે’ હિંસા કરવામાં હોય
નહિ” એવાં વિરોધી વચનો કહી બોલતા નથી. ૧૦. ચાહુ અર્થને પૂર્ણ કર્યા બાદ બીજા
અર્થને શ્રદ્ધા કરે. એમ જુદા જુદા અર્થો કહે પણ ગડગડ કરે નહિ. ૧૧. એટલું
સ્પષ્ટતાથી કહે કે શ્રોતાએ જરાય પણ સંશય ન થાય. ૧૨. મહાપુરુષિયાળી પુરુષો પણ
ભગવાનનાં વચનમાં જરાય દોષ ન કાઢી શકે એવાં નિર્દોષ વચનો બોલે. ૧૩. જેમને
સાંભળતાં જ શ્રોતાએનાં મન એકાગ્ર થઈ જાય. બધાંને મનોમુક્ત (મનગમતાં) લાગે
એવાં વચનો બોલે. ૧૪. ઘણી જ વિલક્ષણતાપૂર્વક દેશકાળને અનુસરીને બોલે. ૧૫.
પ્રાસંગિક વચનોથી અર્થને વિસ્તાર તો કરે પણ આડીઅવળી વ્યર્થ વાતો કહીને સમય
પસાર ન કરે. ૧૬. જીવાદિ નવ પદાર્થનાં સ્વરૂપને પ્રકાશિત કરતાં સાર સારને કહે,
અસારને છોડી દે ૧૭. સાંસારિક ક્રિયા અને નિરસાર બાળતોને સંક્ષેપથી જ કહે ૧૮.
દરેક બાળત કથારૂપે એટલી સ્પષ્ટતાથી કહે કે નાનું બાળક પણ સહેલાઈથી વસ્તુને
સમજી શકે. ૧૯. આત્મપ્રશંસા અને પરનિંદા ન કરે. પાપની નિંદા કરે પણ
પાપીની નિંદા ન કરે. ૨૦. દૂધ અને સાકરથી પણ વધારે મધુરતા ભગવાનની વાણીમાં
હોવાથી શ્રોતા વ્યાખ્યાન મૂકી જવા ન ઇચ્છે. ૨૧. કોઈનાં પણ શુભ સ્વસ્થા મગ્ન
થાય તેવાં માર્મિક વચનો ન કહે ૨૨. યોગ્યતાથી વધારે શુભાનુવાદ કરી, કોઈની પણ
પુશ્પામત ન કરે; પણ યોગ્યતાનુસાર વખાણ કરે. ૨૩. જેથી ઉપકાર થાય અને આત્મ-
કલ્યાણ થાય એના સાર્ય ધર્મનું પ્રતિપાદન કરે. ૨૪. અર્થને છેલીસીટીને અનર્થ ન કરે
૨૫. વ્યાકરણના નિયમાનુસાર શુદ્ધ વચન કહે, ૨૬. બહુ ઉચ્ચ સ્વરથી કે એકદમ ધીમા
અવાજથી કે ઘણી શીઘ્રતાથી ન બોલે પણ મધ્યમ સ્વરથી વચન કહે, ૨૭. શ્રોતાગણ
પ્રભુની વાણી સાંભળી અચંબા પામી જાય અને કહી બીકે કે “અહો ! પ્રભુની કહેવાની
શક્તિ અને વાક્યાતુરી આશ્ચર્યકારી છે.” ૨૮. એટલા હૃયથી કહે કે શ્રોતા એના યથાર્થ

આથી વ્યાકરણની આવશ્યકતાનો ખ્યાલ આવે છે. અશુદ્ધ વાણીથી કહેલાં હિતકારી વચનો પણ
શ્રોતાના હૃદય પર અસરકારક નથી નીવડતાં, એટલે વક્તાએને માટે વ્યાકરણનો અવ્યાસ જરૂરી છે.

રસનો અનુભવ કરી શકે. ૨૯. વ્યાખ્યાન દરમિયાન વિશ્રાન્તિ લીધા વગર વિલંબરહિત કહે. ૩૦. શ્રોતા જે કોઈ પ્રશ્ન મનમાં ધારીને આવ્યો હોય એનું સમાધાન પૂછ્યા વગર જ થઈ જાય. ૩૧. એક વચનની અપેક્ષાથી બીજું વચન કહે અને જે કોઈ કહે તે શ્રોતાના હૃદયમાં વસી જાય. ૩૨. અર્થ, પદ, વર્ણ, વાક્ય બધુંય, જુદું જુદું કહે. ૩૩. એટલાં સાત્ત્વિક વચનો કહે કે ઈદ્રાદિ મહાપ્રતાપીઓથી પણ ક્ષુબ્ધ ન બને. ૩૪. પ્રચલિત અર્થની સિદ્ધિ જ્યાં સુધી ન થાય ત્યાં સુધી બીજો અર્થ ન કાઢે. એક કથનના નિશ્ચય અને દૃઢતા પછી બીજો અર્થ બતાવે અને ૩૫. વ્યાખ્યાન દેતાં ગમે તેટલો કાળ વ્યતીત થઈ જાય પણ ભગવાન કદી પણ થાકે નહિ પણ ઉત્સાહ વધતો જ જાય.

અરિહંત ૧૮ દોષરહિત હોય છે. (તે નિમ્ન પ્રકારે).

૧ ‘મિથ્યાત્વ :—જે વસ્તુ જેવી છે તેવી ન માની તેથી ભલ્લી સ્વીકાર કરે તે મિથ્યાત્વ કહેવાય છે. અરિહંત અનંત ક્ષાયક સમ્યક્ત્વી હોવાથી આ દોષથી રહિત થાય છે, તેથી જગતના પદાર્થો જેવા છે તેવા જ અરિહંત સ્વીકારે છે. ૨. ‘અજ્ઞાન’—વસ્તુનું અભણપણું અથવા વિપરીત બહુપણું તે અજ્ઞાન છે. અરિહંત કેવલજ્ઞાની હોવાથી સર્વ લોકલોક અથવા અસાધ્ય પદાર્થોનું યથાર્થ સ્વરૂપ બહુ છે અને જુએ છે. ૩. ‘મદ’—પોતાના શુભનો ગર્વ તે મદ. અરિહંત સર્વ શુભસંપન્ન હોવાથી કિંચિત્ માત્ર પણ મદ કરતા નથી. કહેવત પણ છે કે “અધૂરો ઘડો છલકાય.” અર્થાત્ ગર્વ ન કરવો એ જ સંપૂર્ણતાનું ચિહ્ન છે તથા “વિનયવંત ભગવંત કહાવે; નહિ કિસીકો શીશ નમાવે” અર્થાત્ અરિહંત વિનયના સાગર હોવા છતાં પણ કોઈની આગળ લઘુતા બતાવતા નથી. ૪. ક્રોધ—અરિહંત ક્રમાના સાગર અને હયાના આગર હોય છે. ૫. માયા—કપટ. અરિહંત તો બહુ જ સરલ સ્વભાવી હોય છે ૬ લોભ—ધંધા, તુષ્ટતાથી રહિત છે. અરિહંત પ્રાપ્ત થયેલી મહાઋદ્ધિનો ત્યાગ કરી સાધુ થાય છે અને અતિશયાદિ મહાઋદ્ધિ વગર ધંધાએ પ્રાપ્ત થાય છે તેથી તેઓ મહાસંતોષી હોય છે. ૭. ‘અરિ’—આનંદ, ખુશી, મનોહર વસ્તુની પ્રાપ્તિથી થાય છે. અરિહંત તો અવેદી, અક્રબાથી, વીતરાણી હોવાથી લેશ માત્ર પણ હર્ષ પામતા નથી. ૮. ‘અરિ’—અપ્રસન્નતા તો અમનોહર વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય છે અરિહંત સમભાવી હોવાથી કોઈ પણ દુઃખદ પ્રસંગથી દુઃખી થતા નથી. ૯. ‘નિદ્રા’—અરિહંતના કશુંના વરણીય કર્મનો નાશ થઈ ગયો હોવાથી નિરન્તર જાગૃત રહે છે. ૧૦. ‘શોક’—ચિન્તાને કહે છે. અરિહંતને, ત્રિકાલના જ્ઞાતા હોવાથી કોઈ પણ વસ્તુ માટે આશ્ચર્ય કે શોક થતો જ નથી. ૧૧. ‘અલિ’—ખોટું બોલવું અરિહંત નિસ્પૃહી હોવાથી કદી કિંચિત્ માત્ર પણ ખોટું બોલતા નથી, અર્થાત્ વચન પલટતા નથી. એકાન્ત સત્યનું પ્રતિપાદન કરે છે. ૧૨. ‘ચોરી’—માલિકની આજ્ઞા વગર વસ્તુને અહણુ કરે તે ચોરી. અરિહંત ઈચ્છારહિત હોવાથી માલિકની આજ્ઞા વગર કદી પણ કોઈ વસ્તુને અહણુ કરતા નથી.

૧૩. ‘મત્સર’-ઈર્ષ્યા, પોતાથી વધારે શુણ્ણિને બોઈ ઈર્ષ્યા થાય છે, પણ અરિહંતથી વધારે શુણ્ણિ કોઈ હોતું નથી, પણ ગોશાલા જેવો કોઈ પાખંડી પાખંડથી પોતાની પ્રતિષ્ઠા વધારે તો પણ અરિહંત ઈર્ષ્યાભાવ ધારણ કરતા નથી. ૧૪. ‘ભય’-બીક (૧) ઇંદલોક-ભય તે મનુષ્યનો (૨) પરલોકભય તે દેવતા અને તિર્થંચનો (૩) આદાનભય તે ધના-દિનો (૪) અકસ્માતભય (૫) આજીવિકાભય (૬) મૃત્યુભય અને (૭) પૂજાપ્રશંસાભય. અરિહંત અનંતમલી હોવાથી આ સાત ભયથી રહિત છે. કોઈની બીક હોતી નથી. ૧૫. ‘હિંસા’-છકાચના જીવનો ઘાત કરવો. મહાદયાથી અરિહંત ત્રસ સ્થાવર સર્વ જીવોની હિંસાથી નિવૃત્ત હોય છે, તથા બીજાને પણ અહિંસાનો જ ઉપદેશ કરે છે, તથા હિંસાનાં કૃત્યોને રૂડું પણ બણતા નથી. ૧૬. ‘પ્રેમ’-અરિહંતે શરીર, સ્વજન, ધન અને સ્નેહનો ત્યાગ કરી દીધો હોવાથી વંદક તેમજ નિંદક પર પણ સમભાવ રાખે છે, તેથી પૂજક પર સંતુષ્ટ થઈને તેણે કાંઈ સિદ્ધ કરતા નથી અને અવિનય કરનાર ઉપર ક્રુપિત થઈને દુઃખ પણ હેતા નથી, સદૈવ સમભાવી રહે છે. ૧૭. ‘ક્રીડા’-અરિહંત સર્વ પ્રકારની ક્રીડાના ત્યાગી છે. ગાવું, બળવણું, રાસ ખેલવો, રાશની કરવી, મંડપ રચવો ઇત્યાદિ લોગોપલોગની સામગ્રીની હિંસક ક્રિયાથી જે અરિહંતને પ્રસન્ન કરવા હાથે છે તે મૂખ છે. ૧૮. ‘હાસ્ય’-કોઈ અપૂર્વ વસ્તુને નીરખીને હસણું આવે છે, અરિહંત સર્વજ્ઞ હોવાથી કોઈ પણ વસ્તુ તેમનાથી છાની નથી, તેથી કોઈ પણ વસ્તુ કે વચન તેમના માટે અપૂર્વ નથી કે જેથી તેમને હસણું આવે.

આ પ્રમાણે ભગવાન અરિહંત ૧૮ કોષોથી સર્વથા રહિત છે.

અરિહંતને નમોત્યુજ્યું (નમોઽસ્તુ-નમસ્કાર)

ઉપર પ્રમાણે અનંતાનંત શુણ્ણના ધારક ‘અરિહંતાણું’ ચાર ધન ધાતિક કમં તથા કર્મોત્પાદક રાગદ્વેષરૂપી યત્રુનો નાશ કરનાર છે. ‘ભગવંતાણું’ ભવજન્યશુના નાશક તથા ૧૨ શુણ્ણ ના ધારક છે. ‘આઈગરાણું’ સુતધર્મ અને ચારિત્રધર્મના આદિના કર્તા છે. (પ્રથમ ધર્મની સ્થાપના અરિહંત કરે છે, ગણધર આચાર્યાદિ આગળ ચલાવે છે.) ‘તિત્થચરાણું’ * સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, આવિકા રૂપ ચાર તીર્થના કર્તા અરિહંત

* ભગ શબ્દના ૧૪ અર્થ થાય છે : — ૧. યાનવંત ૨. માહાત્મ્યવંત ૩. યશસ્વી ૪. વૈરાગ્યવંત ૫. સુક્રાત્મા, નિર્દોષી ૬. રૂપવંત ૭. વીર્યવંત ૮. પ્રયત્નવંત ૯. સુચક્ષુ ૧૦. શ્રીમંત અતિશયોથી યુક્ત ૧૧. ધર્મવંત ૧૨. બૈશ્વંરવંત

ભગ શબ્દના આ બાર અર્થો અરિહંતને લાગુ પડે છે પણ સૂચ અને ચોનિ એ બે અર્થો લાગુ નથી પડતા.

સંસારથી પાર ઉતારે તે તીર્થ કહેવાય છે. ગ્રામ, ઘર, પર્વત, નદી, વગેરે સંસારથી પાર નથી ઉતારતા તેથી પ્રશુએ ઉક્ત ચાર તીર્થો બતાવ્યાં છે,

હોવાથી તે તીર્થ' કર કહેવાય છે. 'સૂયં સંયુક્તાણુ' ભગવાન પ્રથમથી જ (જન્મથી જ) અવધિસાની હોવાથી ગુરુના ઉપદેશ વગર સ્વયમેવ પ્રતિબોધિત હોય છે. અને પોતાની મેળે જ દીક્ષા ધારણ કરે છે. 'પુરિસોત્તમાણુ' ૧૦૦૮ ઉત્તમ લક્ષણાદિ ગુણોથી યુક્ત હોવાને લીધે જગતના સર્વ પુરુષોમાં પરમોત્તમ પુરુષ ભગવાન હોય છે. 'પુરિસસિંહાણુ' જેમ સિંહ શૂરવીર, નીહર થઈને વનચરોને શ્લેષિત કરે છે તેમ ભગવાન પણ સંસાર-રૂપી વનમાં નીહર થઈ પાખંડીઓને શ્લેષિત કરતા વિચરે છે. 'પુરિસવર પુંકરિયાણુ' જેમ પુંકરીક કમલ, કીચક અને પાણીથી અળણુ રહીને પણ રૂપ અને સુગંધથી અનુપમ હોય છે તેમ ભગવાન પણ કામરૂપી કીચક અને ભોગરૂપી પાણીથી અળગા રહીને મહાન દિવ્યરૂપ અને મહાયશરૂપી સુગંધથી અનુપમ હોય છે. * 'પુરિસવર ગંધ છત્થીણુ' જેમ ગંધહસ્તી ચતુર્ગિણી સેનામાં શ્રેષ્ઠ અને પોતાના શરીરની ગંધથી સામેની સેનાને પરા-જિત કરે છે, અજ્ઞશસ્ત્રના પ્રહારની હરકાર વગર શત્રુસૈન્યનું ક્ષમન કરતો આગળ વધતો ચાલ્યો જાય છે એ જ પ્રમાણે ભગવાન પણ ચતુર્વિધ સંઘમાં શ્રેષ્ઠ સદ્વપદેશરૂપી પરાક્રમથી, યશરૂપી ગંધથી પાખંડીઓને નસાડે છે. પાખંડીઓ તરફથી થતા પરિષદ ઉપસર્ગની જરાય ચિંતા વગર સુક્રિપથમાં આગળ વધતા ચાલ્યા જાય છે. 'લોગુત્તમાણુ' વ્યાવ-હારિક અને નૈશ્વર્યિક સંપત્તિમાં સર્વ લોકનાં સર્વ પ્રાણીઓમાં ભગવાન જ સર્વ-શ્રેષ્ઠ છે. 'લોગનાહાણુ' અપ્રાપ્ત ગુણની પ્રાપ્તિ, પ્રાપ્ત ગુણના રક્ષક હોવાથી સર્વ લોકના નાથ ભગવાન જ હોય છે. 'લોગહિયાણુ' ઉપદેશ અને પ્રવૃત્તિ દ્વારા ભગવાન જ સર્વ લોકના હિતકર્તા છે. 'લોગપર્ધવાણુ' પ્રતીપની માફક ભય લેવોનાં હૃદયરૂપી ભુવનમાં રહેલા મિથ્યાત્વરૂપી ઘોર અધકારનો નાશ કરી, જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશથી સત્યાસત્ય, ધર્મા-ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ દર્શાવનાર ભગવાન જ લોકપ્રકાશક સાચા પ્રતીપ છે. 'લોગપન્થો-યગરાણુ' સૂર્યની પેઠે જન્મ સમયમાં તેમજ કેવલજ્ઞાન થયા બાદ સર્વ લોકમાં પ્રકાશકર્તા હોવાથી ભગવાન જ સર્વપ્રકાશક સાચા સૂર્ય છે. (આગળના સૂત્રનો અર્થ દૃષ્ટાન્ત દ્વારા સમજાવે છે.)

દૃષ્ટાન્ત—પરદેશ જતાં કોઈ તલગર પુરુષને રસ્તામાં ચોરો રસ્તો ભુલાવીને ભય કર અટ-વીમાં લઈ ગયા અને ધન લૂંટીને તેની આંખો ઉપર પાટો આંધી તેને ઝાડ સાથે આંધી ચાલ્યા ગયા એટલામાં એના પરમ સૌભાગ્યના ઉદયથી કોઈ મહારાજા પોતાની ચતુર્ગિણી સેના

***ગાથા—જહા પડમ જહો જાય નોવલિપ્પઈ વારિણા ।

एवं अलिप्प कामेयं तं वयं बुवंति माहणं ॥ उत्त. अ. २५ ॥

જેમ કમલ કીચકના પેદા થઈ અને જલમાં મોડું થઈને પણ ફરી કીચક અને પાણીમાં લિપ્ત થતું નથી તેમ જ મહાત્મા પણ કામરૂપ કીચકમાં ઉત્પન્ન થઈ ભોગરૂપ પાણીથી વૃદ્ધિગત થવા છતાં કામભોજોનો ત્યાગ ફરી તેમાં લિપ્ત થતા નથી,

સહિત ચિકારને અર્થે તે જંગલમાં આવ્યા. તેના ઉપર કયા દર્શાવતાં રાજ્યો ભયભીત ન થયા કહ્યું એમ તેને અભયદાન આપ્યું. આંગોનો પાટો ખોલી ચક્રુદાન દીધું, ઇચ્છિત રથાને જવાનો માર્ગ બતાવી માર્ગદાન દીધું, પહોંચાડવા સાથે સૈનિકો આપી શરણુ દીધું, ઉપલવિકા માટે દ્રવ્ય આપી દાન દીધું, ફરી આ પ્રમાણે ન સપકાર્થ જવા ઉપદેશ આપી યોધદાન આપ્યું અને ઇષ્ટ માર્ગે પહોંચાડયો.

ભાવાર્થ—જ્ઞાનાદિ રતનત્રય સુષુપ્તી ધનશાળી ભવરૂપી સુસારને સંસારરૂપી અટવીમાં કમરૂપી ચેર રસ્તો ભુલાવીને લઈ ગયા; જ્ઞાનાદિ દ્રવ્યને ફરી લઈને અજ્ઞાનરૂપી પાટો બાંધી મમત્વરૂપી વૃક્ષથી બાંધી દીધો. ત્યારે તીર્થંકરરૂપ મહારાજ અતુર્વિધ સંઘરૂપ સેનાથી ઘેરાયેલા પાખંડરૂપી કુદ્રોના ચિકાર માટે સંસારરૂપી મહા અટવીમાં વિચરતા દુઃખી ભવો ઉપર કયા ભાવીને ‘માઘળો માઘળો’ અર્થાત્ ન મારો, ન મારો એમ કયામય ઉપદેશ આપીને અભય આપે છે. આ પ્રમાણે જગતના સર્વ ભવોને સાતે ભયોથી સુકત કરનાર અભયકાતા ભગવાન જ છે. ‘અકષુદ્રયાણુ’ જ્ઞાનરૂપી નેત્ર ઉપર બંધાએલ જ્ઞાનવરણીય કમરૂપી પાટાને ફેર કરી જ્ઞાનરૂપ ચક્રુતા કાતાર ભગવાન જ છે. ‘અગ્રહયાણુ’ અનાદિકાળથી સન્માર્ગને ભૂલેલાં સંસારરૂપી વનમા અટકતાં પ્રાણીઓને ચોક્કસનાર્ગના દર્શાવનાર ભગવાન જ છે. ‘સરણુદયાણુ’ આર ગતિના દુઃખથી ત્રાસિત પ્રાણીને જ્ઞાનરૂપી સુભટના શરણુકાતા ભગવાન જ છે. ‘ભવદયાણુ’ ચોક્કસજ્ઞાન સુધી પહોંચાડવા સંયમરૂપ ઉપલવિકાના કાતાર ભગવાન જ છે. ‘ચોક્ષિદયાણુ’ પ્રાણી સંસારની મોહબળમાં ફરી ન સપકાર્થ અને સીધો સિદ્ધ ગતિને પ્રાપ્ત કરે એવા સદ્ગોષ્ઠના કાતા પશુ ભગવાન જ છે. ‘ધમ્મદયાણુ’ આત્મોન્નતિથી પતિત ભવોને દુર્ગતિમાં પડતા બચાવી શ્રુત અને ચારિત્ર ધર્મના કાતાર ભગવાન જ છે. ‘ધમ્મકેસયાણુ’ એક ચોજનના સ્તંભવસરણુ પ્રદેશમા રહેલી ૧૨ પ્રકારની પરિવહોને સ્વાદ્વાદરૂપ ચક્રાર્થ ધર્મને ંચાખ્યાન લડે દર્શાવનાર ભગવાન જ છે. ‘ધમ્મ નાયગોણુ’ અતુર્વિધ સંઘના રક્ષક અને નાયક ભગવાન જ છે. ‘ધમ્મ સારહીણુ’ ધર્મરૂપી રથ ઉપર બેઠેલા ચારે તીર્થને ઉન્માર્ગથી પાછા વાળી સન્માર્ગે ચડાવનાર સાચા સારથિ ભગવાન જ છે, તથા ચારે સંઘને નિર્વિઘ્નતાપૂર્વક ચોક્કસગરમાં ફોરી જનાર ધર્મસાર્થવાહ પશુ ભગવાન જ હોય છે.

દૃષ્ટાંત—એક મોટો સાયંવાહ સર્વ માર્ગનો બહુકાર પરિવારસહિત શિવપુર જતો હતો. માર્ગમાં સાથીઓને કહ્યું, “અહો લોકો ! આગળ મરુભૂમિમાં પાણી અને ઝાડ વિનાના જંગલને પસાર કરતા દુઃખ આવી પડે તેને સમભાવે સહન કરતા આગળ વધતા રહેજો. જંગલમા એક સુદર બાજ છે. તેને ભેવા માનથી મહાદુઃખ ઉદ્ભવે છે અને તેમાં જનાર તો પ્રાણ્યુક્રાંત થઈ બચ છે, માટે તે બાણુ દૃષ્ટિ પશુ ન ફેંકના સીધા રસ્તે ચાલતા ચાલતા વન પસાર કરજો, આગળ સુખપ્રદ બાજ આવશે.” એ સાયંવાહને ઉપદેશ જેણે ન સાંભળ્યો તેઓ ક્રુધાતુવાથી વ્યાકુળ બની તે બગીચામા ગયા અને કિરખાકે વૃક્ષનાં અતિ મિષ્ટ ફળોના

આખવાથી વીંછીના કંબ કરતાં પણ વધારે વેદનાથી પીડાઈને અકાળ મૃત્યુને પ્રાપ્ત થયા અને જેઓએ સાર્થવાહની આજ્ઞા માન્ય કરી તેઓ અટવીને પાર કરીને ઉપવનમાં જઈ પરમ સુખી બન્યા.

ભાવાર્થ—સાર્થવાહ તે અરિહંત ભગવાન, સાથેના પરિવાર તે ચાર સંઘ, અટવી તે સુવાવસ્થા, અટવીમાંહેનો ખાગ તે સ્ત્રી. જેઓએ અરિહંતની આજ્ઞા ભંગ કરી તે દુઃખી થયા અને પાલન કરી તેઓ મોક્ષરૂપી ઉપવનને વિષે પહોંચી સુખી થયા.

‘અપ્પહિલ્લં વરણાણુ હ સણ્ણધેરાણુ’—બીજાથી ઘાત ન થાય એવા કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનના ધણી. ‘વિયટ્ઠઉમાણુ’—છદ્ધસ્થ અવસ્થાથી જેઓ નિવૃત્ત થયા છે, કર્મના આવરણથી ભગવાનના આત્મપ્રદેશ સુક્ત થઈ ગયા છે, ‘જિણ્ણાણાં ભવયાણાં’—અરિહંત ભગવાને પોતે કર્મશત્રુઓને છુટ્યા છે અને પોતાના અનુયાયીઓને પણ છુટવાનો માર્ગ બતાવ્યો છે ‘તિન્નાણાં તારયાણાં’—દુસ્તર સંસારસાગરને ભગવાન પોતે તર્યા છે. અને અનુયાયીઓને તાર્યા છે. ‘સુત્તાણુ મોચ્છાણુ’—રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થયેલા કર્મબંધનથી ભગવાન સુક્ત થયા છે—છૂટ્યા છે અને પોતાના અનુયાયીઓને પણ તે બંધનથી સુક્ત કરે છે—છોડાવે છે. ‘સંવવન્તુણાં સંવવહરિસીણાં’—સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી સુદ્ધ બાહર, ત્રસ સ્થાવર, કૃત્રિમ અકૃત્રિમ, નિત્ય અનિત્ય ઇત્યાદિ જગતના સર્વ પદાર્થોને જ્ઞાનથી બાંધે છે, દર્શનથી ભુલે છે.

આ તો અરિહંતના ગુણોનું ચત્તિચિત્ત વણન કહ્યું પરંતુ આવા અનંતાનંત ગુણોના ધારક અરિહંત ભગવાન હોય છે.

દશ કર્મભૂમિક્ષેત્રના ત્રણ કાલના તીર્થંકરોની ચોવીશી—

(કુલ તીર્થંકર ૭૨૦)નાં નામો

જંબુદ્વીપ ભરતક્ષેત્રના જૂતકાળના ૨૪ તીર્થંકરોનાં નામ : (૧) શ્રી કેવલજ્ઞાની (૨) શ્રી નિર્વાણી (૩) શ્રી સાગર (૪) શ્રી મહાયશ (૫) શ્રી વિમલપ્રભુ (૬) શ્રી સર્વાનુભૂતિ (૭) શ્રી શ્રીધર (૮) શ્રી કતલ (૯) શ્રી હામોદર (૧૦) શ્રી સુતેજલ (૧૧) શ્રી સ્વામીનાથ (૧૨) શ્રી સુનિસુવતલ (૧૩) શ્રી સમિતિજિન (૧૪) શ્રી શિવગતિ (૧૫) શ્રી અસ્તાગલ (૧૬) શ્રી નમીધર (૧૭) શ્રી અનિલનાથ (૧૮) શ્રી યશોધર (૧૯) શ્રી કૃતાર્થ (૨૦) શ્રી જિનેશ્વર (૨૧) શ્રી શુદ્ધમતીલ (૨૨) શ્રી શિવંકર (૨૩) શ્રી સ્નાહનનાથ (૨૪) સમ્પ્રાતલ.

જંબુદ્વીપ ભરતક્ષેત્રના વર્તમાનના ૨૪ તીર્થંકરોનાં નામાદિ

૧. જૂતકાલની ચોવીશીના અતિમ (૨૪મા) તીર્થંકરના મોક્ષે ગયા બાદ ૧૮ × કોડા-કોડી + સાગરોપમ બાદ ઇક્ષાઞ્ઞ ભૂમિ—(ચેરડીના ખેતરના કિનારે)માં નાણીકુલકરની

× પહેલો આરો ૪ કોડાકોડી સાગરોપમનો, બીજો આરો ત્રણ કોડાકોડી સાગરોપમનો, ત્રીજો આરો બે કોડાકોડી સાગરોપમનો, આ પ્રમાણે ૬ કોડાકોડી સાગરોપમ ઉત્સર્ગિણી કાળના એમ ૭ આરાના કુલ મળી ૧૮ કોડાકોડી સાગરોપમ સુધી તીર્થંકર ઉત્પન્ન થવાનો ઉદ્દેશ્ય આતરો છે.

+ કરોડની સખ્યાને કરોડથી ગુણતા જે સખ્યા આવે તેને કોડકોડ કહે છે.

÷ તે વખતે મામે વસ્ત્રો નહોતા.

૫. પત્ની મરુદેવીની કુક્ષિથી વર્તમાન ચૌવીરીના પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી જયભદ્રેવલ (શ્રી આદિ-નાથજી)નો જન્મ થયો. એમના શરીરનો વર્ણ સોના જેવો પીળો, વૃષભ (બળદ)નું લક્ષણ, દેહમાન ૫૦૦ ધનુષ્યનું, આયુષ્ય ૮૪ લાખ પૂર્વનું હતું. જેમાં ૮૩ લાખ* પૂર્વ ગૃહવાસમાં રહ્યા, એક લાખ પૂર્વ સંયમ પાળીને ત્રીજા આરાના ૩ વર્ષ અને ૮૧ માસ બાકી હતા ત્યારે ૧૦ હજાર સાધુઓ સાથે મોક્ષે પધાર્યા.

૨. પછી ૫૦ લાખ કોઠ સાગર બાદ અયોધ્યા નગરીના જિતશત્રુ રાજાની વિજયાદેવી રાણીની કુક્ષિથી ત્રીજા તીર્થંકર શ્રી અજિતનાથ સ્વામીનો જન્મ થયો. એમનું શરીર સુવર્ણ જેવું પીળું, હાથીનું લક્ષણ, દેહમાન ૪૫૦ ધનુષ્યનું અને આયુષ્ય ૭૨ લાખ પૂર્વનું હતું. જેમાં ૭૧ લાખ પૂર્વ ગૃહવાસમાં રહ્યા, એક લાખ પૂર્વ સંયમ પાળીને એક હજાર સાધુઓ સાથે મોક્ષે ગયા.

૩. ૫૦ લાખ કોઠ સાગર પછી આવસ્તિ નગરીના છતારી રાજાની રાણી સોના-દેવીની કુક્ષિએ ત્રીજા તીર્થંકર શ્રી સંભવનાથજીનો જન્મ થયો. એમના શરીરનો રંગ પણ સુવર્ણ જેવો પીળો, હાથીનું લક્ષણ, ૪૦૦ ધનુષ્ય દેહમાન અને ૬૦ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય હતું. જેમાં ૪૬ લાખ પૂર્વ ગૃહવાસમાં પસાર કર્યા. એક લાખ પૂર્વ સંયમ પાળી એક હજાર સાધુઓ સાથે મોક્ષે પધાર્યા.

૪. ફરી ૧૦ લાખ કોઠ સાગર બાદ વિનિતા નગરીના સંવર રાજાની સિદ્ધાર્થ રાણીથી ચોથા તીર્થંકર શ્રી અભિનંદનજીનો જન્મ થયો. એમનું શરીર સુવર્ણ જેવું પીળું, લક્ષણ કપિ (વાંકરા)નું, દેહમાન ૩૫૦ ધનુષ્યનું, આયુષ્ય ૫૦ લાખ પૂર્વનું હતું. જેમાં ૪૬ લાખ પૂર્વ ગૃહવાસમાં રહ્યા. એક લાખ પૂર્વ સંયમ પાળી એક હજાર સાધુઓની સાથે મોક્ષે ગયા.

૫. ૫૦ લાખ કોઠ સાગર બાદ કંચનપુર નગરના મેઘરથ રાજાની રાણી સુમંગલા દેવીથી પાંચમા તીર્થંકર શ્રી સુમતિનાથજીનો જન્મ થયો. એમના શરીરનો વર્ણ સુવર્ણ જેવો પીળો, લક્ષણ કૌંચ પક્ષીનું, દેહ પ્રમાણ ૩૦૦ ધનુષ્યનું અને આયુષ્ય ૪૦ લાખ પૂર્વનું હતું. ૩૬ લાખ પૂર્વ ગૃહવાસમાં રહ્યા બાદ એક લાખ પૂર્વ સંયમ પાળી એક હજાર સાધુઓ સાથે મોક્ષે ગયા.

૬. પછી ૬૦ હજાર કોઠ સાગર બાદ કૌસળી નગરીના શ્રીધર રાજાની સુસીમા રાણીની કુક્ષિથી છઠ્ઠા તીર્થંકર શ્રી પદ્મપ્રભુજીનો જન્મ થયો. એમના શરીરનો વર્ણ માણેક

* લક્ષણ એટલે ચિહ્ન તે પ્રમાણે હોય છે. અને કોઈ જાતી ઉપર હોય છે એમ પણ કહે છે.

* ૭૦ લાખ ૫૬ હજાર વર્ષને એક કોડથી ગુણીએ ત્યારે (૭૦×૫૬૦૦૦૦૦૦૦૦૦) આટલા વર્ષનું એક પૂર્વ થાય છે.

જેવો લાખ, પદ્મકમલતુ લક્ષણ, દેહપ્રમાણ ૨૫૦ ધતુબ્યતુ, આયુષ્ય ૩૦ લાખ પૂર્વતુ. જેમાં ૨૬ લાખ પૂર્વ ગૃહવાસમા રહ્યા. એક લાખ પૂર્વ સંયમ પાળીને એક હજાર સાધુઓ સાથે મોક્ષે ગયા.

૭. વળી ૬ હજાર કોઠ સાગર બાહ વારાણસી નગરીના રાજા પ્રતિષ્ઠની રાણી પૃથ્વી-દેવીથી ૭મા તીર્થંકર શ્રી સુપાર્શ્વનાથજીનો જન્મ થયો. એમના શરીરનો વણ સુવણ જેવો પીળો, સ્વસ્તિકેતુ લક્ષણ, દેહમાન ૨૦૦ ધતુબ્યતુ, આયુષ્ય ૨૦ લક્ષ પૂર્વતુ હતું. જેમાં ૧૬ લાખ પૂર્વ ગૃહવાસમા રહ્યા એક લાખ પૂર્વ સંયમ પાળીને એક હજાર સાધુઓ સાથે મુક્તિએ પહોંચ્યા.

૮. વળી ૬૦૦ કોઠ સાગર પછી ચંદ્રપુરી નગરીના મહાસેન રાજાની રાણી લક્ષ્મણા-દેવીથી ૮મા તીર્થંકર શ્રી ચંદ્રપ્રભાજી સ્વામીનો જન્મ થયો. દેહવણ હીરા જેવો સફેદ, લક્ષણ ચંદ્રમાતુ, દેહમાન ૧૫૦ ધતુબ્યતુ, આયુષ્ય ૧૦ લાખ પૂર્વતુ. જેમાં ૬ લાખ પૂર્વ ગૃહ-વાસમા રહ્યા. એક લાખ પૂર્વ સંયમ પાળી એક હજાર સાધુઓ સાથે મોક્ષે ગયા.

૯. પછી ૬૦ કોઠ સાગર બાહ કાકેદી નગરીના સુગ્રીવ રાજાની રામાદેવી રાણીથી નવમા તીર્થંકર શ્રી સુવિધિનાથ સ્વામીનો જન્મ થયો. એમના શરીરનો રંગ હીરા જેવો સફેદ, મગરમંછતુ લક્ષણ, દેહમાન ૧૦૦ ધતુબ્યતુ, આયુષ્ય ૨ લાખ પૂર્વતુ હતું. જેમાં એક લાખ પૂર્વ ગૃહવાસમા રહ્યા. એક લાખ પૂર્વ સંયમ પાળીને એક હજાર સાધુઓ સાથે મોક્ષે ગયા.

૧૦. વળી ૬ કોઠ સાગર પછી ભદ્રિલપુર નગરીના હંકસ્ય રાજાની નંદાદેવી રાણીથી દસમા તીર્થંકર શ્રી શીતલનાથજીનો જન્મ થયો. એમના દેહનો વણ સુવણ જેવો પીળો, શ્રીવત્સ સ્વસ્તિકેતુ લક્ષણ, દેહમાન ૬૦ ધતુબ્ય, આયુષ્ય એક લાખ પૂર્વતુ હતું. જેમાં પોણે લાખ પૂર્વ ગૃહવાસમા રહ્યા. પા લક્ષ પૂર્વ સંયમ પાળીને એક હજાર સાધુઓની સાથે મુક્ત થયા.

૧૧. પછી એક કરોડ સાગરમાં એક અબજ ૬૬ લાખ ૨૬ હજાર વર્ષ ઓછાં હતાં ત્યારે સિંહપુર નગરીના વિષ્ણુ રાજાની વિષ્ણુદેવી રાણીથી અગિયારમા તીર્થંકર શ્રી શ્રેયાંસનાથ સ્વામીનો જન્મ થયો. એમના શરીરનો વણ સુવણ જેવો પીળો, ગેંડાતુ લક્ષણ; દેહ પ્રમાણ ૮૦ ધતુબ્યતુ અને આયુષ્ય ૮૪ લાખ વર્ષતુ હતું. જેમાં ૬૩ લાખ વર્ષ તેઓએ ગૃહવાસમાં વિતાવ્યાં, ૨૧ લાખ વર્ષ સંયમ પાળી એક હજાર સાધુઓ સાથે મોક્ષે ગયા.

૧૨. વળી ૬૪ સાગર બાહ ચંપાપુરી નગરીના વસુપૂજ્ય રાજાની જયાદેવી રાણીથી ૧૨મા તીર્થંકર શ્રી વસુપૂજ્યજીનો જન્મ થયો. એમના શરીરનો વણ માણેક જેવો રાતો, પાકાતુ લક્ષણ, દેહમાન ૭૦ ધતુબ્યતુ, આયુષ્ય ૭૨ લાખ વર્ષતુ હતું. જેમાં ૧૮ લાખ વર્ષ ગૃહવાસમાં રહ્યા, ૫૪ લાખ વર્ષ સંયમ પાળ્યો. ૬૦૦ સાધુઓની સાથે મોક્ષે ગયા.

૧૩. ત્યારબાદ ૩૦ સાગર પછી કે પિલેપુર નગરના કૃતવર્મા રાજાને ત્યાં રથામા-
દેવી રાણીથી ૧૩મા તીર્થેકર શ્રી વિમલનાથજીનો જન્મ થયો. એમના શરીરનો વણું
સુવણું જેવો પીળો, વરાહનું લક્ષણ, દેહમાન ૬૦ ધતુબ્યત્ત, આયુષ્ય ૬૦ લાખ વર્ષનું
હતું. જેમાં ૪૫ લાખ વર્ષ ગૃહવાસમાં રહ્યા. ૧૫ લાખ વર્ષ સંયમ પાળી ૬૦૦ સાધુઓ
સાથે સુક્રા થયા.

૧૪. ત્યાર પછી ૬ સાગર બાદ અયોધ્યા નગરીના સિંહસેન રાજાની સુયશા
રાણીથી ૧૪મા તીર્થેકર શ્રી અનંતનાથજીનો જન્મ થયો. એમના શરીરનો વણું સુવણું
જેવો પીળો, શકરા પક્ષીનું લક્ષણ, દેહમાન ૫૦ ધતુબ્યત્ત અને આયુષ્ય ૩૦ લાખ વર્ષનું
હતું. જેમાં ૨૨ા લાખ વર્ષ સુધી ગૃહવાસમાં રહી ૭ા લાખ વર્ષ સંયમ પાળી ૭૦૦
સાધુઓ સાથે મોક્ષે પહોંચ્યા.

૧૫. વળી ૪ સાગર પછી રત્નપુરીના બાતુ રાજાની સુમતા રાણીની કુશિકે
૧૫મા તીર્થેકર શ્રી ધર્મનાથજીનો જન્મ થયો. એમના શરીરનો રંગ સોના જેવો
પીળો હતો, વજ્રનું લક્ષણ, દેહમાન ૪૫ ધતુબ્યત્ત અને આયુષ્ય ૧૦ લાખ વર્ષનું હતું.
તેમાં ૬ લાખ વર્ષ ગૃહવાસમાં રહ્યા પછી એક લાખ વર્ષ સંયમ પાળી ૮૦૦ સાધુઓ
સાથે સુક્રા થયા.

૧૬. પછી ૩ સાગરમાં પોણા પદ્મ ઓછો હતો. ત્યારબાદ હસ્તિનાપુરના રાજા
વિશ્વસેનની અગિરા રાણીથી ૧૬મા તીર્થેકર શ્રી શાન્તિનાથજીનો જન્મ થયો. એમના
શરીરનો વણું પશુ સુવણું જેવો પીળો, મૃગનું લક્ષણ, દેહમાન ૪૦ ધતુબ્ય અને આયુષ્ય
એક લાખ વર્ષનું હતું, જેમાં ૭૫ હજાર વર્ષ ગૃહવાસમાં રહી અને ૨૫૦૦૦ વર્ષ સંયમ
પાળી ૬૦૦ સાધુઓ સાથે મોક્ષે પધાર્યા.

૧૭. વળી અર્ધા પદ્યોપમ પછી ગજપુર નગરના સુર રાજાની શ્રીદેવી રાણીથી
૧૭મા તીર્થેકર શ્રી કુંડુનાથજીનો જન્મ થયો. એમના શરીરનો વણું સુવણું જેવો
પીળો, બકરાનું લક્ષણ, દેહમાન ૩૫ ધતુબ્યત્ત અને આયુષ્ય ૬૫ હજાર વર્ષનું હતું.
જેમાંથી ૭૧ હજાર વર્ષ ગૃહવાસમાં રહ્યા અને ૨૩૧૧ હજાર વર્ષ સંયમ પાળી એક
હજાર સાધુઓ સાથે મોક્ષે ગયા.

૧૮. પછી ૫ પદ્યોપમમાં એક કોઠ એક હજાર વર્ષ ઓછાં હતાં ત્યારે હસ્તિના-
પુરના સુકેશન રાજાની દેવીરાણીથી ૧૮મા તીર્થેકર શ્રી અરહનાથજીનો જન્મ થયો. એમના
શરીરનો વણું સુવણું જેવો પીળો, નન્દાવત્ સ્વસ્તિકનું લક્ષણ, દેહપ્રમાણ ૩૦ ધતુબ્યત્ત
અને આયુષ્ય ૮૪ હજાર વર્ષનું હતું. જેમાંથી ૬૩ હજાર વર્ષ ગૃહવાસમાં રહી ૨૧
હજાર વર્ષ સંયમ પાળી એક હજાર સાધુઓ સાથે મોક્ષે ગયા,

૧૯. ફરી એક કોઠ એક હજાર વર્ષ પછી મિથિલા નગરીના કુંભ રાજાની પ્રભા-
વતી રાણીથી ૧૯મા તીર્થંકર શ્રી મલ્લિનાથજીનો જન્મ થયો. એમના શરીરનો વર્ણ
પક્ષા જેવો લીલો, કુંભ(વડા)નું લક્ષણ, દેહપ્રમાણ ૨૫ ધનુષ્યનું અને આયુષ્ય ૫૫ હજાર
વર્ષનું હતું. જેમાં ૧૦૦ વર્ષ ગૃહવાસમાં રહી ૫૪૯૦૦ વર્ષ સંયમ પાળી ૫૦૦ સાધુઓ
અને ૫૦૦ સાધ્વીઓ સાથે મોક્ષે ગયા.

૨૦. વળી ૫૪ લાખ વર્ષ પછી રાજગૃહી નગરીના સુમિત્ર રાજાની પદ્માવતી
રાણીથી ૨૦મા તીર્થંકર શ્રી સુનિસુવત સ્વામીજીનો જન્મ થયો. એમના શરીરનો વર્ણ
નીલમ જેવો રથામ, કાચબાનું લક્ષણ, દેહમાન ૨૦ ધનુષ્યનું અને આયુષ્ય ૩૦ હજાર
વર્ષનું હતું. જેમાં ૨૨૧ હજાર વર્ષ ગૃહવાસમાં રહી ૭૧ હજાર વર્ષ સંયમ પાળી એક
હજાર સાધુઓ સાથે મોક્ષે ગયા.

૨૧. વળી ૬ લાખ વર્ષ પછી મથુરા નગરીના વિજય રાજાની વિપ્રાદેવી રાણીથી
૨૧મા તીર્થંકર શ્રી નેમિનાથજીનો જન્મ થયો. એમના શરીરનો વર્ણ સુવર્ણ જેવો
પીળો, નીલોત્પલ કમળનું લક્ષણ, દેહમાન ૧૫ ધનુષ્યનું અને આયુષ્ય ૧૦ હજાર વર્ષનું
હતું. જેમાં ૬ હજાર વર્ષ ગૃહવાસમાં રહી એક હજાર વર્ષ સંયમ પાળી એક હજાર
સાધુઓ સાથે મોક્ષે ગયા.

૨૨. ફરી ૫ લાખ વર્ષ બાદ સૌરીપુર નગરના સસુદ્રવિજય રાજાની શિવાદેવી
રાણીથી ૨૨મા તીર્થંકર શ્રી અરિષ્ટનેમિનાથજીનો જન્મ થયો. એમના શરીરનો વર્ણ
નીલમ જેવો રથામ, શંખનું લક્ષણ, દેહ પ્રમાણ ૧૦ ધનુષ્યનું અને આયુષ્ય એક હજાર
વર્ષનું હતું. જેમાં ૩૦૦ વર્ષ ગૃહવાસમાં રહી ૭૦૦ વર્ષ સંયમ પાળી ૫૩૬ સાધુઓની
સાથે મોક્ષે ગયા.

૨૩. વળી ૮૪ હજાર વર્ષ બાદ વારાણસી નગરીના અન્ધસેન રાજાની લામાદેવી
રાણીથી ૨૩મા તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથજીનો જન્મ થયો હતો. એમના શરીરનો વર્ણ
પક્ષા જેવો લીલો, સર્પનું લક્ષણ, દેહમાન ૬ હાથનું અને આયુષ્ય ૧૦૦ વર્ષનું હતું.
જેમાં ૩૦ વર્ષ ગૃહવાસમાં રહી ૭૦ વર્ષ સંયમ પાળી એક હજાર સાધુઓ સાથે
મોક્ષે ગયા.

૨૪. ફરી ૨૫૦ વર્ષ પછી કાનિયકુંઠ નગરના સિદ્ધાર્થ રાજાની રાણી ત્રિશલાદેવીની
કુક્ષિથી ૨૪મા તીર્થંકર શ્રી મહાવીરસ્વામીનો જન્મ થયો હતો. એમના શરીરનો વર્ણ
સુવર્ણ જેવો પીળો, સિંહનું લક્ષણ, દેહમાન ૭ હાથનું અને આયુષ્ય ૭૨ વર્ષનું
હતું. જેમાં ૩૦ વર્ષ ગૃહવાસમાં રહી અને ૪૨ વર્ષ સંયમ પાળી ચૌથા આરાનાં ૩
વર્ષ ૮૧ મહિના બાકી રહ્યા ત્યારે એકલા જ મોક્ષે પધાર્યા.

આથ તીર્થ'કર શ્રી ઋષભદેવથી લઈને અન્તિમ તીર્થ'કર શ્રી મહાવીર સુધીનું આંતરું એક કોઠાકોઠીથી કંઈક વધારેમાં ૪૨ હજાર વર્ષ ઝોછાતું બણતું.

ઉપરોક્ત વર્તમાન ચોવીરીનું આંતરું શાન્ત છે. ભૂતકાળમાં અનંત ચોવીરી આટલા જ આંતરાથી થઈ છે અને ભવિષ્યકાળમાં પણ એટલા જ અંતરથી અનંત ચોવીરી થશે. મધ્ય તીર્થ'કરોનું દેહમાન આશુભ્ય ઉપર કહેલ વર્તમાન ચોવીરી સુજળ બણતું. વિશેષતા એટલી જ છે કે ઉત્સર્પિણીકાળમાં પ્રથમથી અન્તિમ તીર્થ'કર સુધી ઉપરોક્ત પ્રમાણે કમ ચાલે છે અને અવસર્પિણીમાં અન્તિમ તીર્થ'કરથી પ્રથમ તીર્થ'કર સુધીનો ભલટો કમ ચાલે છે.

卐

જીવુદ્ધીપ કક્ષિણુ કારતકોત્રના વર્તમાન કાલમાં થયેલા

તીર્થંકરોના નામ	અણુધર	કેવલજ્ઞાની	મનઃપર્ચવ જ્ઞાની	અવાધજ્ઞાની	ચોદ પૂર્વધર
શ્રી ઝઘલદેવ સ્વામી	૮૪	૨૦૦૦૦	૧૩૫૦૦	૯૦૦૦	૪૭૫૦
શ્રી અભિજનાથ	૬૫	૨૨૦૦૦	૧૨૫૦૦	૯૪૦૦	૩૭૨૦
શ્રી સંભવનાથ	૧૦૨	૧૫૦૦૦	૧૨૧૫૦	૯૬૦૦	૨૧૫૦
શ્રી અભિનંદન	૧૧૧	૧૪૦૦૦	૧૧૬૫૦	૮૮૦૦	૧૫૦૦
શ્રી સુમતિનાથ	૧૦૦	૧૩૦૦૦	૧૦૪૫૦	૧૧૦૦૦	૨૪૦૦
શ્રી પદ્મપ્રભ	૧૦૭	૧૨૦૦૦	૧૦૩૦૦	૧૦૦૦૦	૨૩૦૦
શ્રી સુપાર્શ્વનાથ	૯૫	૧૧૦૦૦	૯૧૫૦	૯૦૦૦	૨૦૩૦
શ્રી ચંદ્રપ્રભ	૯૩	૧૦૦૦૦	૮૦૦૦	૮૦૦૦	૨૦૦૦
શ્રી સુવિધિનાથ	૮૮	૭૫૦૦	૭૫૦૦	૮૪૦૦	૧૫૦૦
શ્રી શીતળનાથ	૮૨	૭૦૦૦	૭૫૦૦	૭૨૦૦	૧૪૦૦
શ્રી બ્રેયંજનાથ	૭૭	૬૫૦૦	૬૦૦૦	૬૦૦૦	૧૩૦૦
શ્રી વાસુપૂજ્ય	૬૯	૬૦૦૦	૬૫૦૦	૫૪૦૦	૧૨૦૦
શ્રી વિમળનાથ	૫૭	૫૫૦૦	૫૫૦૦	૪૮૦૦	૧૧૦૦
શ્રી અનંતનાથ	૫૦	૫૦૦૦	૫૦૦૦	૪૩૦૦	૧૦૦૦
શ્રી ધર્મનાથ	૪૩	૪૫૦૦	૪૫૦૦	૩૬૦૦	૯૦૦
શ્રી શાન્તિનાથ	૩૬	૪૩૦૦	૪૦૦૦	૩૦૦૦	૮૦૦
શ્રી કુચુનાથ	૩૫	૩૨૦૦	૪૩૪૦	૨૫૦૦	૬૭૦
શ્રી અરનાથ	૩૩	૨૮૦૦	૨૫૫૧	૨૬૦૦	૬૧૦
શ્રી મહિષનાથ	૨૮	૨૨૦૦	૧૭૫૦	૨૨૦૦	૬૬૮
શ્રી સુનિસુવત	૧૮	૧૮૦૦	૧૫૦૦	૧૮૦૦	૫૦૦
શ્રી નમિનાથ	૧૭	૧૬૦૦	૧૨૫૦	૧૬૦૦	૪૫૦
શ્રી નેમિનાથ	૧૧	૧૫૦૦	૧૦૦૦	૧૫૦૦	૪૦૦
શ્રી પાર્શ્વનાથ	૧૦	૧૦૦૦	૭૫૦	૧૦૦૦	૩૫૦
શ્રી મહાવીર સ્વામી	૧૧	૭૦૦	૫૦૦	૭૦૦	૩૦૦

પ્રકરણ ૧ છું : અનિશ્ચિત

૨૪ તીથકરોના ગણુધર આદિ પરિવારનો કોડો.

૧૬

વૈકિથ લક્ષિયત	ચર્ચાવાદી વિષય	સાધુ	સાધ્વી	આવક	આવિકા
૨૦૬૦૦	૧૨૬૫૦	૮૪૦૦૦	૩૦૦૦૦૦	૩૫૦૦૦૦	૫૫૪૦૦૦
૨૦૪૦૦	૧૨૪૦૦	૧૦૦૦૦૦	૩૩૦૦૦૦	૨૬૮૦૦૦	૫૪૫૦૦૦
૧૬૮૦૦	૧૨૨૦૦	૨૦૦૦૦૦	૩૩૬૦૦૦	૨૬૩૦૦૦	૬૩૬૦૦૦
૧૬૦૦૦	૧૧૦૦૦	૩૦૦૦૦૦	૬૩૦૦૦૦	૨૮૮૦૦૦	૫૨૭૦૦૦
૧૮૪૦૦	૧૦૪૦૦	૩૨૦૦૦૦	૫૩૦૦૦૦	૨૮૧૦૦૦	૫૧૬૦૦૦
૧૬૧૦૮	૬૬૦૦	૩૩૦૦૦૦	૪૨૦૦૦૦	૨૭૬૦૦૦	૫૦૫૦૦૦
૧૫૩૦૦	૮૪૦૦	૩૦૦૦૦૦	૪૩૦૦૦૦	૨૫૭૦૦૦	૪૬૩૦૦૦
૧૪૦૦૦	૭૬૦૦	૨૫૦૦૦૦	૩૮૦૦૦૦	૨૫૦૦૦૦	૪૭૬૦૦૦
૧૩૦૦૦	૬૦૦૦	૨૦૦૦૦૦	૧૨૦૦૦૦	૨૨૬૦૦૦	૪૭૧૦૦૦
૧૨૦૦૦	૫૮૦૦	૧૦૦૦૦૦	૧૦૬૦૦૦	૨૮૬૦૦૦	૪૫૮૦૦૦
૧૧૦૦૦	૫૦૦૦	૮૪૦૦૦	૧૦૩૦૦૦	૨૭૬૦૦૦	૪૪૮૦૦૦
૧૦૦૦૦	૪૭૦૦	૭૨૦૦૦	૧૦૦૦૦૦	૨૧૫૦૦૦	૪૩૬૦૦૦
૯૦૦૦	૩૬૦૦	૬૮૦૦૦	૧૦૦૮૦૦	૨૦૮૦૦૦	૪૨૪૦૦૦
૮૦૦૦	૩૨૦૦	૬૬૦૦૦	૬૨૦૦૦	૨૦૬૦૦૦	૪૧૪૦૦૦
૭૦૦૦	૨૮૦૦	૬૪૦૦૦	૬૨૪૦૦	૨૦૪૦૦૦	૪૧૩૦૦૦
૬૦૦૦	૨૪૦૦	૬૨૦૦૦	૬૧૬૦૦	૧૯૦૦૦૦	૩૯૦૦૦૦
૫૧૦૦	૨૦૦૦	૬૦૦૦૦	૬૦૬૦૦	૧૭૬૦૦૦	૩૮૧૦૦૦
૫૩૦૦	૧૬૦૦	૫૦૦૦૦	૬૦૦૦૦	૧૮૪૦૦૦	૩૭૨૦૦૦
૨૬૦૦	૧૪૦૦	૪૦૦૦૦	૫૫૦૦૦	૧૮૩૦૦૦	૩૭૦૦૦૦
૨૦૦૦	૧૨૦૦	૩૦૦૦૦	૫૦૦૦૦	૧૭૨૦૦૦	૩૫૦૦૦૦
૫૦૦૦	૧૦૦૦	૨૦૦૦૦	૪૧૦૦૦	૧૭૦૦૦૦	૩૪૮૦૦૦
૧૫૦૦	૮૦૦	૧૮૦૦૦	૪૦૦૦૦	૧૬૬૦૦૦	૩૩૬૦૦૦
૧૧૦૦	૬૦૦	૧૬૦૦૦	૩૮૦૦૦	૧૬૪૦૦૦	૩૩૬૦૦૦
૭૦૦	૪૦૦	૧૪૦૦૦	૩૬૦૦૦	૧૫૯૦૦૦	૩૧૮૦૦૦

જ'ણુદ્વીપના ભરતલેખના લાવિષ્યકાલીન તીર્થ'કરની પૂર્વ ભવ સહિત નામાવલી

૧ શ્રેષ્ઠિક રાજનો ભવ પ્રથમ નરકથી અવીને પહેલા શ્રીપદનાભલ રૂપે ઉત્પન્ન થશે. ૨ શ્રી મહાવીર સ્વામીના કાકા શ્રી સુપાન્થ'ણનો ભવ દેવલોકથી આવીને ખીભ શ્રી સુરદેવણ રૂપે થશે. ૩ કૌશિક રાજના પુત્ર ઉદાર્ધ રાજનો ભવ દેવલોકથી આવીને ત્રીભ શ્રી સુપાન્થ'ણ રૂપે થશે. ૪ પોટિલ્લ અણુગારનો ભવ ત્રીભ દેવલોકથી આવીને ચોથા શ્રી સ્વયંપ્રભુણ રૂપે થશે. ૫ દહાસુદ્ધ આવકનો ભવ પાંચમા દેવલોકથી અવીને પાંચમા શ્રી સર્વાનુભૂતિણ રૂપે થશે. ૬ કાતિ'કર શેઠનો ભવ પ્રથમ દેવલોકથી આવીને છઠ્ઠા શ્રી દેવશ્રુતિણ થશે. ૭ શંખ'ક આવકનો ભવ દેવલોકથી આવીને સાતમા શ્રી ઉદયનાથણ થશે. ૮ આનંદ'ક આવકનો ભવ દેવલોકથી આવીને આઠમા શ્રી પેઠાલણ થશે. ૯ સુનંદ આવકનો ભવ દેવલોકથી આવીને નવમા શ્રી પોટિલ્લણ રૂપે થશે. ૧૦ પોખલી'ક આવકના ધર્મ ભાઈ શતક આવકનો ભવ દેવલોકથી આવીને દશમા શ્રી શતકીર્તિણ થશે. ૧૧ કુબ્જુણની માતા દેવકી રાણીનો ભવ નરકથી આવીને અગિયારમા શ્રી મુનિસુન્નતણ રૂપે થશે. ૧૨ શ્રી કુબ્જુણો ભવ ત્રીભ નરકથી નીકળીને બારમા શ્રી અમમનાથ રૂપે થશે. ૧૩ મુખેષ્ટાણનો પુત્ર સત્યકીરુદ્રનો ભવ નરકથી આવીને તેરમા શ્રી નિષ્કયાચણ રૂપે થશે. ૧૪ કુબ્જુણના ભાઈ બલભદ્રણનો ભવ પાંચમા દેવલોકથી આવીને ચૌદમા શ્રી નિષ્પુલાકલ થશે. ૧૫ બલભદ્રણની માતા રોહિણીનો ભવ દેવલોકથી આવીને પંદરમા શ્રી ચિત્રશુભણ રૂપે થશે. ૧૬ રાજગૃહીના ધન્ના સાધવાહની બાંધવ પત્ની સુલતાનાવિકાનો ભવ દેવલોકથી આવીને સોળમા શ્રી 'નિર્મળ' થશે. ૧૭ કોલાપાક વહોરાવનારી રેવતી ગાથાપત્નીનો ભવ દેવલોકથી આવીને સત્તરમા શ્રી સમાધિનાથણરૂપે થશે. ૧૮ રાતિલક આવકનો ભવ દેવલોકથી આવીને અઠારમા શ્રી સંવરનાથણ થશે. ૧૯ કણુનો ભવ દેવલોકથી અવીને ઓગણીશમા શ્રી અનન્દિકલ થશે. ૨૦ દ્વારકાઠાહક હીપાયન ઋષિનો ભવ દેવલોકથી અવીને વીશમા શ્રી યશોધરણ થશે. ૨૧ નિર્ઞન્ય પુત્ર(મલ્લનારહ)નો ભવ દેવલોકથી આવીને ઐકવીશમા શ્રી વિજયરૂપે થશે. ૨૨ અંબક આવકનો ભવ દેવલોકથી આવીને બાવીશમા શ્રી મહિલચંદ્રણ થશે. ૨૩ અમરનો ભવ દેવલોકથી આવીને ત્રેવીશમા શ્રી દેવોપાત થશે. અને ૨૪ સ્વાતિયુદ્ધિણનો ભવ સર્વાર્થ' સિદ્ધ વિમાનથી આવીને શ્રી અનંતવીર'ણ થશે.

૬ અગાઉની ચોવીશીના આતરા બરાબર તપાસી, દેવલોક અને નરકનું વ્યક્તિગત આયુષ્ય તપાસી, તે બન્નેનો બરાબર મેળ મળે તેવા ભવ અમુક વખતે તીર્થ'કર થશે એમ સમજવું. જેમકે મહાવીર સ્વામીના કાકાથી સુપાન્થ'ણનો ભવ દેવલોકથી અવીને ખીભ સુરદેવણ થશે.

હવે મહાવીર સ્વામી પહેલા ૫૦ વર્ષથી શરૂ કરી ચોથા આરાનો કાળ, પાંચમા છઠ્ઠા આરાનો કાળ, પહેલા ખીભ આરાનો કાળ ત્યારબાદ પહેલા તીર્થ'કર, તેમના નિર્વાણ બાદ ખીભ તીર્થ'કર આ બધા કાળ :- ૫૦+૭૨+૩ વર્ષ, ૮ માસ + ૮૪૦૦૦ વર્ષ + ૩ વર્ષ, ૮ માસ + ૭૨ વર્ષ + ૨૫૦ વર્ષ = ૮૪૪૫૧ વર્ષ અને ૪ માસ થાય ત્યારે પહેલા દેવલોકના દેવડું આયુષ્ય ઓછામા ઓછુ ૧ (એક) પદ્મનું હોય ને નીચલા ત્રણ ભતિના દેવો તીર્થ'કર થાય નહિ. માટે અહિં સંશોધન કરવું બેઠેએ.

જમ્બુદ્વીપ ઔરવત ક્ષેત્રના ૭૨ તીર્થકરોનાં નામો

ભૂતકાલના ૨૪	વર્તમાનકાલના ૨૪	ભવિષ્યકાલના ૨૪
૧ શ્રી પંચરૂપ	શ્રી બાલચંદ્ર	શ્રી સિદ્ધાર્થ
૨ ,, જિનધર	,, સુવત	,, વિમલસેન
૩ ,, સંપ્રતક	,, અગ્નિસેન	,, જયધોષ
૪ ,, ઉરમત	,, નંદસેન	,, આનંદસેન
૫ ,, આદિછાંચલ	,, હત	,, સુરમંગલ
૬ ,, અભિનંદન	,, નતધર	,, વજ્રધર
૭ ,, રતનસેન	,, સોમચંદ્ર	,, નિર્વાણ
૮ ,, રામેશ્વર	,, કૃતિધીર	,, ધર્મદ્વિજ
૯ ,, રંગેશ્વર	,, શાન્તિપદોચલ	,, સિદ્ધસેન
૧૦ ,, વિનપાસ	,, શિવમતિ	,, મહાસેન
૧૧ ,, આરોવસ	,, શ્રેયાંસ	,, રવિમિત્ર
૧૨ ,, શુભધ્યાન	,, સુતજલ	,, શાન્તસેન
૧૩ ,, વિપ્રહત	,, શ્રેયસેન	,, ચંદ્રદેવ
૧૪ ,, કુંવાર	,, ઉરપશાન્ત	,, મહાચંદ્ર
૧૫ ,, સર્વસહેલ	,, સત્યસેન	,, સુતાંજન
૧૬ ,, પરભંજન	,, અનંતપીથ	,, નિકરણ
૧૭ ,, સૌભાગ્ય	,, પાર્શ્વનાથ	,, સુવત
૧૮ ,, દિવાકર	,, અભિધાન	,, જિનેન્દ્ર
૧૯ ,, વૃત્તમિન્દુ	,, મરુદેવ	,, સુપાર્શ્વ
૨૦ ,, સિદ્ધકાન્ત	,, શ્રીધર	,, સુકૌશલ્ય
૨૧ ,, જ્ઞાનસરી	,, શ્રીકંઠ	,, અનંત
૨૨ ,, હેમપદ્મ	,, અગ્નિપ્રભા	,, વિમલપ્રભા
૨૩ ,, તીર્થેશ્વર	,, અગ્નિહત	,, અમૃતસેન
૨૪ ,, પ્રહામણ	,, વીરસેન	,, અગ્નિહત

(૧) પાટલીપુર પતિ. (૨) પ્રથમ દેવલોકના છંદનુ આશુભ્ય ને સામરોપમનું છે અને આમનો આંતરો થોડો છે, એટલે ને કાર્તિક ભેદનો છપ પ્રથમ દેવલોકના છંદરૂપે થશે. છે તે કાર્તિક રોઠ આ નહિ પણ કોઈ બીજા છે. (૩) ભગવતી સૂત્રમાં કહેલા શંખ શ્રાવક આ નથી. આ કોઈ બીજા છે. (૪) ઉપાસકદયાંતમાં કહેલા મહાવીર સ્વામીના શ્રાવક આ નથી. આ કોઈ બીજા છે. આ સમ્યક્દષ્ટિ, મહાલક રાજ, ચક્રવર્તી, સાધુ, કેવલજ્ઞાની અને તીર્થ કર જે છ પદવિઓના ધારક થશે. (૫) આ પણ ઉપરોક્ત ૬ પદવિઓના ધારક થશે. (૬) આ પણ ઉપરોક્ત ૬ પદવિઓ: પામશે. (૭) કેટલાક કહે છે કે આ ૧૩ આ તીર્થકર થશે પણ ૧૩ આ તીર્થ કરનો આંતરો ૪૬ સામરોપમનો છે એટલે આ સળવું નથી. હા, પ્રમાણપૂર્વીક ૧૩ આ થઈ શકે છે. (૮) કેટલાક માનવી તોપસને પણ સતતિલક કહે છે. તત્ત્વ કેવલી ગમ્ય (૯) કેટલાક ૧૦૦ કોરવાના બાઈ માને છે તો કેટલાક ચ પાપુરોપતિ પણ શ્રી વાશુપૂજ્યના પરિવારના કહે છે.

પૂર્વ ધાતકીઅંદે ભરતક્ષેત્રના ૭૨ તીર્થંકરોનાં નામો

ભૂતકોણના ૨૪	વર્તમાનકોણના ૨૪	ભવિષ્યકોણના ૨૪
૧ શ્રી રત્નપ્રભલ	શ્રી યુગાદિકેવલ	શ્રી સિદ્ધનાથલ
૨ „ અમિતદેવલ	„ સિંહકંતલ	„ સમક્ષિતલ
૩ „ સંભવલ	„ મહાસેનલ	„ (જનેન્દ્રનાથલ
૪ „ અકલંકલ	„ પરમાર્થલ	„ સંપતનાથલ
૫ „ અંદ્રનાથલ	„ વરસેનલ	„ સર્વસ્વામીલ
૬ „ શુભંકરલ	„ સમુદ્રરાયલ	„ સુનિનાથલ
૭ „ તત્ત્વનાથલ	„ પુદ્ગરાયલ	„ સુવિક્ષલ
૮ „ સુહરનાથલ	„ ઉદ્યોતલ	„ અર્ધતનાથલ
૯ „ પુરંદરલ	„ આર્ચવલ	„ પ્રલ્લશાન્તિલ
૧૦ „ સ્વામીદેવલ	„ અભયલ	„ ધરવનાથલ
૧૧ „ દેવહંતલ	„ અપ્રકંપલ	„ આકાસુપલ
૧૨ „ વાસુદંતલ	„ પ્રેમનાથલ	„ ધ્યાનનાથલ
૧૩ „ ક્ષેયનાથલ	„ પદ્માનંદલ	„ કંઠપંચિનેશલ
૧૪ „ વિશ્વરૂપલ	„ પ્રિયંકરલ	„ સંવરનાથલ
૧૫ „ તપ્તલેખલ	„ સુકૃતલ	„ શુચિનાથલ
૧૬ „ પ્રતિબોધલ	„ ભદ્રસેનલ	„ આનંદનાથલ
૧૭ „ સિદ્ધાર્થલ	„ સુનિચંદ્રલ	„ રવિપ્રભલ
૧૮ „ અમલપ્રભુલ	„ પંચસુગંધિલ	„ અંદ્રપ્રભલ
૧૯ „ સંયમલ	„ ગ ગેયકલ	„ સુનંદલ
૨૦ „ દેવેન્દ્રલ	„ ગણધરલ	„ સૂકરણનાથલ
૨૧ „ પ્રયનાથલ	„ સર્વાંગદેવલ	„ સુકર્મલ
૨૨ „ વિશ્વનાથલ	„ પ્રલ્લહંતલ	„ અનુભાથલ
૨૩ „ મેઘનંદલ	„ ધંન્દ્રલ	„ પાશ્વનાથલ
૨૪ „ ત્રયનેત્રકાયલ	„ દયાનાથલ	„ સરસ્વતનાથલ

પૂર્વધાતકીખંડ ઔરવત ક્ષેત્રના ૭૨ તીર્થંકરોનાં નામો

ભૂતકાલના ૨૪	વર્તમાનકાલના ૨૪	ભવિષ્યકાલના ૨૪
૧ શ્રી ઋષભનાથજી	શ્રી વિશ્વચન્દ્રજી	શ્રી રતનકોષજી
૨ „ પ્રાગ્ભિન્નજી	„ કપિજી	„ ચઉરનજી
૩ „ સાતિનાથજી	„ ઋષભજી	„ ઋતુનાથજી
૪ „ સુમધંજિનજી	„ પ્રયાતોજી	„ ધરમેશ્વરજી
૫ „ અકુન્જિનજી	„ પ્રથમજી	„ સુસુકિતકજી
૬ „ અતીતાજિનજી	„ વિસર્ગજી	„ સુહૃતજી
૭ „ કલસેશ્વજી	„ આરિત્રનાથજી	„ નાકેશજી
૮ „ સર્વજિનજી	„ પ્રભાકિતજી	„ પ્રથક્તજી
૯ „ પ્રભુદ્વનાથજી	„ મંચુકજી	„ નિરાહારજી
૧૦ „ પ્રજ્ઞજિનજી	„ પિતૃવાસજી	„ અમૂર્તિજી
૧૧ „ સૌધર્માજિનજી	„ સુરેશપૂજ્યજી	„ કથાવરજી
૧૨ „ તમોઘરિપુજી	„ કથાનાથજી	„ સેતીગંધજી
૧૩ „ વજ્રજિનજી	„ સહસ્રશ્રુજી	„ અરૂહનાથજી
૧૪ „ પ્રભુદ્વસેનજી	„ જિનસિંહજી	„ સહઅચિત્તજી
૧૫ „ પ્રખંધજી	„ રેફનાથજી	„ દેવનાથજી
૧૬ „ અજિતજિનજી	„ બાહુજિનજી	„ કથાદ્વીપજી
૧૭ „ પ્રસૂખીજિનજી	„ ચમાલજી	„ પુષ્પનાથજી
૧૮ „ પદ્મોપમજી	„ અભોગિજી	„ નરનાથજી
૧૯ „ અકોપજિનજી	„ અભોગિજી	„ નગધનાથજી
૨૦ „ નિષ્ઠાન્તજી	„ કામરિપુજી	„ તપાધિકજી
૨૧ „ મૃગનાભિજી	„ અરણીબાહુજી	„ કંચાનનજી
૨૨ „ દેવજિનજી	„ તમનાથજી	„ અરણ્યકજી
૨૩ „ પ્રાયજનજી	„ ગર્ભગાનીજી	„ કંચાનિકજી
૨૪ „ શિવનાથજી	„ એકરાજજી	„ ભૌતિકજી

પૂર્વ પુષ્કરાધર્મ ભરતલેખના ૭૨ તીર્થકરોનાં નામો

ભૂતકાલના ૨૪	વર્તમાનકાલના ૨૪	ભવિષ્યકાલના ૨૪
૧ શ્રી વજ્રસ્વામીજી	શ્રી પશ્ચિમજિનજી	શ્રી વીરાજી
૨ ,, ચંદ્રકંઠજી	,, પુષ્પકંઠજી	,, વિજયપ્રભજી
૩ ,, સૂર્યસ્વામીજી	,, અર્ધકંઠજી	,, મહામૃગેન્દ્રજી
૪ ,, પુરુષજી	,, મુચરિત્રજી	,, ચિંતામણિજી
૫ ,, સ્વામસ્વામીજી	,, સિદ્ધાનંદજી	,, અશોકજી
૬ ,, અવબોધજી	,, નંદકંઠજી	,, દ્વિમૃગેન્દ્રજી
૭ ,, વિક્રમજી	,, પદ્મમરૂપજી	,, ઉપવાસજી
૮ ,, નિર્ધટજી	,, ઉદયનાભજી	,, પદ્મમચંદ્રજી
૯ ,, કરાઈજી	,, રકમોધવજી	,, બોધકેન્દ્રજી
૧૦ ,, પ્રતરીજી	,, કુખાલજી	,, હિતહીમજી
૧૧ ,, નિર્વાણજી	,, પોટલજી	,, ઉત્તરાહિકંઠજી
૧૨ ,, ધર્મકેતજી	,, સિદ્ધેશ્વરજી	,, અપાસિકંઠજી
૧૩ ,, અઉચ્ચુખીજી	,, અમૃતેન્દ્રજી	,, દેવજયજી
૧૪ ,, કુતેન્દ્રજી	,, સ્વામીનાથજી	,, નારીકજી
૧૫ ,, સ્વયંભૂયજી	,, ભોગીભગજી	,, અનૌષજી
૧૬ ,, વિમલાકિંચજી	,, સર્વાર્થસિદ્ધજી	,, નાગિન્દ્રજી
૧૭ ,, દેવપ્રભજી	,, મેઘાનંદજી	,, નિલોત્કલજી
૧૮ ,, ધરલેન્દ્રજી	,, નંદીશ્વરજી	,, અપ્રકંપજી
૧૯ ,, સતીસ્વામીજી	,, હરહરનાથજી	,, પુરોહિતજી
૨૦ ,, ઉદયામહજી	,, અધિકશ્રાકજી	,, જિમેન્દ્રજી
૨૧ ,, સિદ્ધાર્થજી	,, સ્વાતિકંઠજી	,, વિશ્વનાથજી
૨૨ ,, ધર્મોપદેશજી	,, નંદસ્વામીજી	,, તીર્થભજી
૨૩ ,, શ્વેતસ્વામીજી	,, કુકપાસજી	,, અરહંતજિનેન્દ્રજી
૨૪ ,, હરિશ્ચન્દ્રજી	,, વારોચનજી	,, જયજિનેન્દ્રજી

પશ્ચિમ ધ્યાતકીખંડ ઔરવત ક્ષેત્રના ૭૨ તીર્થકરોનાં નામો

ભૂતકાલના ૨૪	વર્તમાનકાલના ૨૪	ભવિષ્યકાલના ૨૪
૧ શ્રી સુમેરુ	શ્રી ઔસાહિત	શ્રી સુસંભવ
૨ ,, જિનરક્ષિત	,, જિનસ્વામી	,, પદ્મનાથ
૩ ,, અતીર્થ	,, સ્તિમિતેન્દ્ર	,, પુરવાસ
૪ ,, પ્રથસ્તકત	,, અભિધાન	,, સૌંદર્ય
૫ ,, નિરહમ	,, પુષ્પક	,, ગાગીજિન
૬ ,, કૃલાદી	,, મંડિક	,, ત્રિવિક્રમ
૭ ,, વર્ધમાન	,, પ્રહર	,, નરસિંહ
૮ ,, સ્મૃતેન્દ્ર	,, મહાનસિંહ	,, મૃગવકુ
૯ ,, સંખાનન્દ્ર	,, હસ્તી	,, સોમેશ્વર
૧૦ ,, કલ્પકીર્તિ	,, ચંદ્રપાથ	,, સધાસાર
૧૧ ,, હરિદાન	,, અજગાધક	,, અખ્યાપમલ
૧૨ ,, બાહુસ્વામી	,, જિનાધાર	,, વિવિધજિન
૧૩ ,, ભાગવ	,, છવીભૂતિક	,, છકમ
૧૪ ,, સુભેન્દ્ર	,, કસૂરેપથ	,, માનધાતા
૧૫ ,, પાવપતિ	,, સુવર્ણ	,, અશ્વમેન
૧૬ ,, વિપોષિત	,, અધ્યાનિક	,, વિદ્યાધર
૧૭ ,, બ્રહ્મચારી	,, હરિવાસ	,, સુલોભન
૧૮ ,, આસકૃત	,, ત્રયયામી	,, મૌનવિધાન
૧૯ ,, ચરિત્રસંપન્ન	,, ધર્મદેવ	,, પૌંડરીક
૨૦ ,, પરિનામક	,, ધર્મચંદ્ર	,, ચિત્રલુ
૨૧ ,, ધર્મેશ	,, નંદીનાથ	,, મમલુજદિ
૨૨ ,, કળાજિન	,, પાવન	,, સર્વકાલ
૨૩ ,, નીતિનાથ	,, પાથનાથ	,, જ્ઞાસર
૨૪ ,, કૌશિક	,, ચિત્રસ્વામી	,, ગુન્યાગ

ପୂର୍ବ ପୁଞ୍ଜରାଧେଁ ଭରତକ୍ଷେତ୍ରୀନା ଓଢ଼ ତୀର୍ଥକରେନା ନାମୋ

ଭୂତକାଳିନୀ ୨୪	ବର୍ତ୍ତମାନକାଳିନୀ ୨୪	କାବିଂଷକାଳିନୀ ୨୪
୧ ଶ୍ରୀ ମହନକାୟଲ	ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାୟଲ	ଶ୍ରୀ ବସନ୍ତଧ୍ୱଜଲ
୨ ,, ସୁରସ୍ୱାମୀଲ	,, ପ୍ରଭାସଲ	,, ମିତ୍ରଜଗତଲ
୩ ,, ନିରାଗାୟଲ	,, ସୁରସ୍ୱାମୀଲ	,, ଶିବଜୟତଲ
୪ ,, ପ୍ରସନ୍ନତାପଲ	,, ଭାରତୀୟଲ	,, ସତ୍ତାଭାୟଲ
୫ ,, ପୃଥ୍ୱୀପତିଲ	,, ଶ୍ରୀନାୟଲ	,, ପରମହଂସଲ
୬ ,, ସାହିତ୍ୟନାୟଲ	,, ବିଜୟକୃତଲ	,, ଅଭିଶିଖଲ
୭ ,, ଅପରାଜିତଲ	,, ଅବସାନନାୟଲ	,, ପ୍ରଭାଧିକଲ
୮ ,, ସୁଯୋଧକାୟଲ	,, ପ୍ରଯୋଧନାୟଲ	,, ତ୍ରିନାୟଲ
୯ ,, ଧୃଢ଼କାୟଲ	,, ତପୋନିଧିଲ	,, ଗୁଣ୍ଡସାୟଲ
୧୦ ,, ଯେତାଣସକାୟଲ	,, ପାବକାୟଲ	,, ମହାତ୍ମମସଙ୍ଗଲ
୧୧ ,, ତ୍ରିଭୁଞ୍ଜଲ	,, ତ୍ରିପୁରେଶଲ	,, ଭ୍ରମମାୟଲ
୧୨ ,, ସୁନିଯୋଧକଲ	,, ଶୋକତାୟଲ	,, ଗୋସ୍ୱାମୀଲ
୧୩ ,, ଶତ୍ରୁତ୍ୱାମୀଲ	,, ଶ୍ରୀବାସଲ	,, କଥାସ୍ତ୍ରମକାଶଲ
୧୪ ,, ଧର୍ମାଧୀଶଲ	,, ଶ୍ରୀନାୟଲ	,, ମହାବଳାୟଲ
୧୫ ,, ଧରଣୀଶଲ	,, ଶ୍ରୀକର୍ମଲ	,, ମହାବଳାୟଲ
୧୬ ,, ମହାଦେବଲ	,, ଶ୍ରୀସ୍ୱାମୀଲ	,, ତେଜୋହରଲ
୧୭ ,, ଆନନ୍ଦଦେବଲ	,, ଅମରଦେବଲ	,, ଦିବ୍ୟଜ୍ୟୋତିଲ
୧୮ ,, ଆନନ୍ଦପ୍ରଭୁଲ	,, ଧର୍ମଦ୍ରୁଂସଲ	,, ପ୍ରଯୋଧଲ
୧୯ ,, ଶର୍ବତୀର୍ଥଲ	,, ମହାହରଲ	,, ଅଭାସକରଲ
୨୦ ,, ନିରୂପମାଲ	,, ମହାଭୃଗାକଲ	,, ଅଭିମିତଲ
୨୧ ,, କୁଞ୍ଜରାୟଲ	,, ଅକ୍ଷୟକଲ	,, ଦିବ୍ୟଶକଲ
୨୨ ,, ବିହାରଗୁହଲ	,, ସକଟପ୍ରଭାଲ	,, ଗୁପ୍ତସ୍ୱାମୀଲ
୨୩ ,, ଧରଣୀଶରାୟଲ	,, ଗାଗେନ୍ଦ୍ରଲ	,, ବିଦ୍ୟାନଲ
୨୪ ,, ବିକଶାୟଲ	,, ଧ୍ୟାନବିନୟଲ	,, ନିଃକର୍ମକଲ

પૂર્વ પુબ્કરાધે એરવતક્ષેત્રના ૭૨ તીર્થકરોનાં નામો

ભૂતકાલના ૨૪	વર્તમાનકાલના ૨૪	ભવિષ્યકાલના ૨૪
૧ શ્રી કાન્તનાથજી	શ્રી શંકરજી	શ્રી યશોધરજી
૨ " ઉપદિગ્દજી	" અરુવાસજી	" સુકુતજી
૩ " આદિત્યદેવજી	" નગનાથજી	" અવિધાધજી
૪ " અસ્થાનકજી	" નગનાદિપજી	" નિર્વાણજી
૫ " પ્રભાચંદ્રજી	" નમ્પાપંડજી	" વૃતવસજી
૬ " વેણુકાચજી	" સ્વપ્રભોધજી	" અતિરાજજી
૭ " ત્રિભાગુજી	" તપોધનજી	" વિશ્વજિનનાથજી
૮ " પ્રજ્ઞાપ્રજ્ઞાચજી	" પુષ્પકેતજી	" અણ્ણનાથજી
૯ " ભણ્ણગજી	" ધર્મકાચજી	" તપેશ્વરજી
૧૦ " અવિરોધનાથજી	" વીતરાગજી	" શરીરકાચજી
૧૧ " અપાપજી	" ચંદ્રકીર્તિજી	" મહીશાચજી
૧૨ " હોલકંતરજી	" અનુગતજી	" સુશ્રીવજી
૧૩ " જરાધીરજી	" ઉદ્યોતકુજી	" હલપ્રયાચજી
૧૪ " બોધકજી	" તમોવાસજી	" હયાનિતાચજી
૧૫ " સુમરનાથજી	" મધુનાથજી	" અવસરાચજી
૧૬ " પ્રભાદિત્યજી	" મરુદેવજી	" તુવરાચજી
૧૭ " વમ્બજી	" હયામચજી	" સર્વશીલજી
૧૮ " જિનાલચજી	" વૃષસેશ્વરજી	" પ્રતિભતકજી
૧૯ " તુષારનાથજી	" શીતલતનજી	" છતેન્દ્રજી
૨૦ " ભુવનસ્વામીજી	" વિશ્વનાથજી	" તપોધોતજી
૨૧ " સુકુમાચજી	" મહાપ્રાચજી	" રતનકિરણજી
૨૨ " દેવાધિદેવજી	" નંદનાથજી	" લક્ષ્મીનાથજી
૨૩ " આકારમજી	" તમોનિભજી	" દિગ્વિજ્ઞામજી
૨૪ " વિનતાચજી	" પ્રજ્ઞાવરજી	" સુપ્રસાદજી

પશ્ચિમ પુબ્કરાધદ્વીપ ભરતકોત્રના ૭૨ તીર્થકરોનાં નામો

ભૂતકાલના ૨૪	વર્તમાનકાલના ૨૪	ભવિષ્યકાલના ૨૪
૧ શ્રી પશ્ચંદ્રજી	શ્રી સર્વાંગજી	શ્રી પ્રભાવકજી
૨ „ રત્નશરીરજી	„ વિદ્યુતપ્રભજી	„ વિનયચંદ્રજી
૩ „ અન્નગજી	„ પદ્મકરજી	„ સુભાવકજી
૪ „ સિદ્ધાર્થજી	„ ભલનાથજી	„ દિનકરજી
૫ „ ઋષભનાથજી	„ યોગીશ્વરજી	„ અનંતતેજજી
૬ „ હરિશ્ચંદ્રજી	„ સુવસંભંગજી	„ ધનકંતજી
૭ „ ગુણાધિપજી	„ ચલ્લાપિતજી	„ પોરણજી
૮ „ પત્રકાચજી	„ કુમલકજી	„ જિનકંતજી
૯ „ બ્રહ્મનાથજી	„ પ્રત્યજ્ઞાચજી	„ પાશ્વનાથજી
૧૦ „ કુલાદ્વીપજી	„ નીમેદકજી	„ સુનેસિન્ધુજી
૧૧ „ સુનિશ્ચંદ્રજી	„ પાપહરજી	„ અસ્તિકજી
૧૨ „ રાયઋષિજી	„ સુકિતચંદ્રજી	„ ભવનકરાચજી
૧૩ „ વિશ્વંવાચજી	„ અવકાશજી	„ નૃપનાથજી
૧૪ „ આનંદહિતજી	„ જયચંદ્રજી	„ નારાયણજી
૧૫ „ રવિસ્વામીજી	„ મલધરજી	„ પરસ્પ્રભોક્ષજી
૧૬ „ સોમકંતજી	„ સુસન્નિતજી	„ ભૂપતજી
૧૭ „ જયસ્વામીજી	„ મલસિન્ધુજી	„ સુદ્રજી
૧૮ „ મોક્ષનાથજી	„ અવધરાચજી	„ ભવભીરુજી
૧૯ „ અગ્રભાનજી	„ જાતંધરજી	„ નંદજી
૨૦ „ ધનુવાગજી	„ ગણાધિપજી	„ ભારંવાચજી
૨૧ „ મુક્તનાથજી	„ અકેમિકજી	„ વાસવસાચજી
૨૨ „ રોમંચકજી	„ બનીતાચજી	„ પરવાસવજી
૨૩ „ પ્રસિદ્ધનાથજી	„ વીતરાગજી	„ પ્રભાશિવાલ
૨૪ „ જિનસ્વામીજી	„ રતનંદાચજી	„ ભરતેશજી

પશ્ચિમ પુલકરાધેદ્રીપ ઐરવત ક્ષેત્રના ૭૨ તીર્થકરોનાં નામો

ભૂતકાલના ૨૪	વર્તમાનકાલના ૨૪	ભવિષ્યકાલના ૨૪
૧ શ્રી ઉપશાંતલ	શ્રી ગંઝકેયલ	શ્રી આદેશલ
૨ „ કાલ્યુનલ	„ મલ્લિવાસલ	„ વૃદ્ધમાયલ
૩ „ પુર્વાસલ	„ ભીમલ	„ વિનયાનંદલ
૪ „ સુંદરલ	„ હયાનાયલ	„ સુનિભતંલ
૫ „ ગૌવરલ	„ ભદ્રનાયલ	„ ધં-દ્રકાયલ
૬ „ ત્રિવિક્રમલ	„ સ્વામીજિનલ	„ ચંદ્રકેતુલ
૭ „ નરસિંહલ	„ હનકનાયલ	„ દ્વજકંતલ
૮ „ ભરંવાસલ	„ નંદબોધલ	„ વસ્તુબોધલ
૯ „ પરમસૌમ્યલ	„ રૂપવિજયલ	„ સુકિતગતિલ
૧૦ „ સુખદાવરલ	„ વજ્રનાભલ	„ ધર્મબોધલ
૧૧ „ અપાયજિનલ	„ સતોપલ	„ દેવાગલ
૧૨ „ વિધિધાયલ	„ સુધર્મલ	„ મલ્લિલ
૧૩ „ સિદ્ધિકેજિનલ	„ દેનેશ્વરલ	„ ભુવનાયલ
૧૪ „ માધામિયલ	„ વીર્યદ્રલ	„ જસોધરલ
૧૫ „ અન્ધપાયલ	„ સિદ્ધાનંદલ	„ ગૌતમલ
૧૬ „ વિદ્યાધરલ	„ સ્વચ્છનાયલ	„ નભીસુધાલ
૧૭ „ સુલોચનલ	„ કોપછાયલ	„ પ્રબોધકલ
૧૮ „ સુનિદ્રીપલ	„ અમુકામુકલ	„ સદાનિંદલ
૧૯ „ પુંડરીકલ	„ ધર્મધામલ	„ ચરિત્રનાયલ
૨૦ „ ચિત્રગણલ	„ શુકલચૈનલ	„ સદાનંદલ
૨૧ „ મતધં-દ્રલ	„ ક્ષેમંકરલ	„ વેદરથલ
૨૨ „ શ્રવકલ	„ હયાસ્વામીલ	„ સુધાનંદલ
૨૩ „ શુરરાયલ	„ કીર્તિચાયલ	„ અધ્યોતિમૂર્તિલ
૨૪ „ પુન્ધાગલ	„ શુભકરલ	„ સુરાધાયલ

પાંચ મહાવિદેહ ક્ષેત્રના ૧૬૦ તીર્થંકરોનાં નામો
જ'લુદ્રીપના મહાવિદેહના, ધાતકીખંડ દ્રીપના ધાતકીખંડ દ્રીપના

૩૨ પૂર્વ-મહાવિદેહના ૩૨ પશ્ચિમ-મહાવિદેહના ૩૨

૧ શ્રી જયદેવજી	શ્રી વીરચંદ્રજી	શ્રી દત્તજી
૨ „ કરણભદ્રજી	„ વત્સસેનજી	„ જુમિપતિજી
૩ „ લક્ષ્મીપતિજી	„ નલકાન્તજી	„ મેરુકંતજી
૪ „ ગંગાધરજી	„ સુજકેશજી	„ સુમિત્રજી
૫ „ વિશાલચંદ્રજી	„ ઝકમાકજી	„ સેનનાથજી
૬ „ પ્રિયંકરજી	„ ક્ષેમંકરજી	„ પ્રભાનંદજી
૭ „ અમરધરજી	„ સુગાંકજી	„ પદ્મભાંકરજી
૮ „ શ્રીકૃષ્ણનાથજી	„ સુનિમૂર્તિજી	„ મહાધોષજી
૯ „ અનંતકુહરજી	„ વિમલચંદ્રજી	„ ચંદ્રપ્રભજી
૧૦ „ શુભશુભજી	„ આભમિકજી	„ જુમિપાલજી
૧૧ „ પદ્મનાથજી	„ કુંભરતપજી	„ સુમતિસેનજી
૧૨ „ જલધરજી	„ વસુદ્રીપજી	„ અતિઅચૂતજી
૧૩ „ સુગાદિત્યજી	„ મહલ્લનાથજી	„ તીર્થંભૂતજી
૧૪ „ વરહતજી	„ વનદેવજી	„ લલિતાંગજી
૧૫ „ ચંદ્રકેતુજી	„ ભલ્લૂતજી	„ અમરચંદ્રજી
૧૬ „ મહાકાંચજી	„ અમૃતવાહનજી	„ સમાધિનાથજી
૧૭ „ અમરકેતુજી	„ પીષ્ણિમેન્દ્રજી	„ સુનિચંદ્રજી
૧૮ „ અરણ્યવાસજી	„ રેવાંકિતજી	„ મહેન્દ્રજી
૧૯ „ હરિકેરજી	„ કદંબશાખજી	„ શશાંકજી
૨૦ „ રામચંદ્રજી	„ નલનાદિત્તજી	„ જગદીશ્વરજી
૨૧ „ શાંતિદેવજી	„ વિદ્યાપતિજી	„ દેવેન્દ્રજી
૨૨ „ અન્નતકંતજી	„ સુપાન્વજી	„ શુભનાથજી
૨૩ „ ગજેન્દ્રપ્રભજી	„ ભાનુનાથજી	„ નારાયણજી
૨૪ „ સાગરચંદ્રજી	„ પ્રભાંજનજી	„ કેપિલનાથજી
૨૫ „ મહેન્દ્રવરજી	„ વિશિષ્ટનાથજી	„ પ્રભાંકરજી
૨૬ „ લક્ષ્મીચંદ્રજી	„ જલપ્રભજી	„ જિનરક્ષિતજી
૨૭ „ ઝલ્લનાથજી	„ મહાભીમજી	„ સકલનાથજી
૨૮ „ સૌમ્યકાન્તજી	„ ઝલિપાલજી	„ સીલારનાથજી
૨૯ „ નેમીભદ્રજી	„ કુંડકંતજી	„ ઉદ્યોતનાથજી
૩૦ „ અણ્ણતભદ્રજી	„ મહાવીરજી	„ વજ્રધરજી
૩૧ „ મહીધરજી	„ સુતાનંદજી	„ સંક્રમધરજી
૩૨ „ રાજેન્દ્રેશ્વરજી	„ તીર્થેશ્વરજી	„ અશોકંતજી

પુબ્કરાધી દ્રીપના પૂર્વ

મહાવિદેહના ૩૨

- ૧ શ્રી મેઘવાહનજી
- ૨ " જીવરક્ષકજી
- ૩ " મહાપુરુષજી
- ૪ " પાપહરજી
- ૫ " મૃગાંકજી
- ૬ " સુરસિંહજી
- ૭ " જગતપૂજ્યજી
- ૮ " સુમતિનાથજી
- ૯ " મહામહેન્દ્રજી
- ૧૦ " અમરભૂતિજી
- ૧૧ " કુમારચંદ્રજી
- ૧૨ " વીરસેનજી
- ૧૩ " રમણનાથજી
- ૧૪ " સ્વયંભૂનાથજી
- ૧૫ " અચલનાથજી
- ૧૬ " મહારકેતુજી
- ૧૭ " સિંહાધીનાથજી
- ૧૮ " સફરનાથજી
- ૧૯ " વિજયદેવજી
- ૨૦ " નરસિંહનાથજી
- ૨૧ " સીતાનંદજી
- ૨૨ " વૃંદાકરજી
- ૨૩ " ચંદ્રતપજી
- ૨૪ " ચંદ્રગુપ્તજી
- ૨૫ " દેવરથનાથજી
- ૨૬ " મહાધરજી
- ૨૭ " ઈશ્માકજી
- ૨૮ " પ્રભુમજી
- ૨૯ " મહાતેજજી
- ૩૦ " પુષ્પકેતુજી
- ૩૧ " કામદેવજી
- ૩૨ " સમરકેતુજી

પુબ્કરાધી દ્રીપના પશ્ચિમ

મહાવિદેહના ૩૨

- શ્રી પ્રસન્નચંદ્રજી
- " મહાસેનજી
- " વજનાથજી
- " સુવર્ણબાહુજી
- " કુરુવિંદજી
- " વજ્રવીરજી
- " વિમલચંદ્રજી
- " યશોધરજી
- " મહાબલજી
- " વજ્રસેનજી
- " વિમલબોધજી
- " ભીમનાથજી
- " મેરુપ્રભજી
- " ભદ્રશત્રુજી
- " સુદૃઢસિંહજી
- " સુમતિનાથજી
- " હરિશ્ચન્દ્રજી
- " પ્રતિભાધારજી
- " પ્રતિભેયજી
- " પ્રતિસેણજી
- " કનકકેતુજી
- " અજિતવીરજી
- " ક્ષેત્રશ્રિમંતજી
- " બ્રહ્મભૂતજી
- " હિતકરજી
- " વરુણુદત્તજી
- " યશકીર્તિજી
- " નાગેન્દ્રકીર્તિજી
- " મહીકૃતબ્રહ્મજી
- " મહેન્દ્રજી
- " વૃંદમાનજી
- " સુરેન્દ્રજી

* આ જંબુદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં વર્તમાનકાળના ધીબ તીર્થ*કર શ્રી અજિત-
નાથજીના સમયમાં થયેલા ઉત્કૃષ્ટપદે ૧૭૦ તીર્થ*કરોના નામ કહ્યાં તેમાંથી ૧૬ તીર્થ*કર
તો નીલમ જેવા સ્થામ વર્ણના થયા, ૩૮ પન્નાં જેવા લીલા વર્ણના થયા, ૩૦ માણેક
જેવા લાલ વર્ણના થયા, ૩૬ સુવર્ણ જેવા પીળા રંગના અને ૫૦ હીરા જેવા સફેદ
રંગના થયા, એમ અંધકારનું કથન છે.

વર્તમાનકાલમાં પચ્ચમહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ૨૦ તીર્થ*કરો છે.

પ્રથમ તીર્થ*કર શ્રી સીમંધર સ્વામીજી જંબુદ્વીપના સુદર્શન મેરુ પર્વતથી પૂર્વ
દિશાના મહાવિદેહ ક્ષેત્રની ૮ મી પુષ્કલાવતી નામની વિજયની પુંઠરીકગણી નગરીના
ઘેરાંસ રાજાની સત્યકી રાણીની કુક્ષિએ ઉત્પન્ન થયા એમને વૃષભનું લક્ષણ છે અને
ઐતુ નામ રુકમણી.

૨. શ્રી સુગમંદિર સ્વામીજી જંબુદ્વીપના સુદર્શન મેરુ પર્વતથી પશ્ચિમ દિશાના
મહાવિદેહ ક્ષેત્રની ૨૫મી વિપ્રાવિજયની વિજયાનગરીના સુસઠ રાજાની સુતારા રાણીથી
થયા. એમને બકરાનું લક્ષણ છે અને ઐતુ નામ પ્રિયંગમા.

૩. શ્રી સુબાહુ સ્વામીજી જંબુદ્વીપના સુદર્શન મેરુથી પૂર્વના મહાવિદેહ ક્ષેત્રની
૬મી વચ્ચ વિજયની સુસીમા નગરીના સુઓવ રાજાની વિજયાદેવી રાણીથી થયા, લક્ષણ
મૃગનું. ઐતુ નામ મૌહના.

૪. શ્રી સુબાહુસ્વામીજી જંબુદ્વીપના સુદર્શન મેરુ પર્વતથી પશ્ચિમ મહાવિદેહ
ક્ષેત્રની ૨૪મી સહીલાવતી વિજયની વીતશોક નગરીના નિષધ રાજાની વિજયા રાણીથી
થયા. મકંટ(વાંદરા)નું ચિહ્ન અને ઐતુ નામ કિંપુરિયા.

૫. શ્રી સુભત સ્વામીજી પૂર્વધાતકી ખંડ દ્વીપના વિજય મેરુથી પૂર્વ દિશા મહા-
વિદેહ ક્ષેત્રની ૮મી પુષ્કલાવતી વિજયની પુંઠરીકગણી નગરીના દેવસેન રાજાની દેવસેના
રાણીથી થયા, એમનું ચિહ્ન સૂર્યનું અને ઐતુ નામ જયસેના.

૬. શ્રી સ્વયંપ્રભ સ્વામીજી પૂર્વધાતકીખંડ દ્વીપના વિજય મેરુથી પશ્ચિમ મહા-
વિદેહ ક્ષેત્રની ૨૫મી વિપ્રા વિજયની વિજયા નગરીના ચિત્રલુવન રાજાની સુમંગલા
રાણીથી થયા. લક્ષણ ચંદ્રનું અને ઐતુ નામ વીરસેના.

૭. શ્રી ઋષભાનન સ્વામીજી પૂર્વધાતકીખંડ દ્વીપના વિજય મેરુથી પૂર્વના મહા-
વિદેહ ક્ષેત્રની ૬મી વચ્ચ વિજયની સુસીમા નગરીના કીર્તિરાજાની વીરસેના રાણીથી થયા.
લક્ષણ સિંહનું અને ઐતુ નામ જયવંતી.

* ઉત્કૃષ્ટ ૧૭૦ તીર્થ*કરોના મેળ આવી બધ તેવી રીતે થાય છે :- ૫ ભરતના, ૫ ઐસ્વતના,
૧૬૦ મહાવિદેહના, કુલ ૧૭૦. જ્યારે ઉત્કૃષ્ટ તીર્થ*કરો તીર્થ*કર પદમાં હોય ત્યારે આ પ્રમાણે
હોય છે. દરેક ભરતમાં એકે, દરેક ઐસ્વતમાં એકે, મહાવિદેહના દરેક વિજયમાં એકે, જ્યારે ભરત
ઐસ્વતમાં તીર્થ*કર ન હોય અને મહાવિદેહમાં ઉત્કૃષ્ટ હોય તો ૧૬૦ હોય. જ્યારે ભરત ઐસ્વતમાં
તીર્થ*કર ન હોય અને મહાવિદેહમાં જયન્ય પ્રદે હોય તો ૨૦ તીર્થ*કર હોય જેમ અત્યારે છે,

૮. શ્રી અનંતવીર સ્વામીજી પૂર્વધાતકીખંડ દ્વીપના વિજય મેરુથી પશ્ચિમ મહા-વિદેહ ક્ષેત્રની ૨૪મી સલીલાવતી વિજયની વીતશોકા નગરીના મેઘરાબની મંગલા રાણીથી થયા. લક્ષણ બકરાતું અને સીતું નામ વિજયવતી.

૯. શ્રી સૂરપ્રભસ્વામીજી પશ્ચિમધાતકીખંડ દ્વીપના અચલમેરુથી પૂર્વ દિશાના મહાવિદેહ ક્ષેત્રની ૮મી પુષ્કલાવતી વિજયની પુંડરીકગણી નગરીના નાગ રાબની ભદ્રા-રાણીથી થયા. તેમને સૂર્યતું લક્ષણ છે અને સીતું નામ નિર્મલા.

૧૦. શ્રી વિશાલપ્રભસ્વામીજી પશ્ચિમધાતકીખંડ દ્વીપના અચલમેરુથી પશ્ચિમના મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ૨૫મી વિપ્રાવિજયની વિજયા નગરીના વિજય રાબની વિજયાદેવી રાણીથી થયા. લક્ષણ ચંદ્રમાતું અને સીતું નામ નંદિસેના.

૧૧. શ્રી વજ્રધર સ્વામીજી પશ્ચિમધાતકીખંડ દ્વીપના અચલમેરુથી પૂર્વના મહા-વિદેહની ક્ષેત્રની ૯મી વચ્છવિજયની સુસીમા નગરીના પશ્ચરથ રાબની સરસ્વતી રાણીથી થયા. એમને વૃષભતું લક્ષણ છે, અને સીતું નામ વિજયાદેવી.

૧૨. શ્રી ચંદ્રાનન સ્વામીજી પશ્ચિમધાતકીખંડ દ્વીપના અચલમેરુથી પશ્ચિમ મહા-વિદેહની ૨૪મી સલીલાવતી વિજયની વીતશોકા નગરીના વાદિભક રાબની પદ્માવતી રાણીથી થયા. એમને વૃષભતું લક્ષણ છે, અને સીતું નામ લીલાવતી.

૧૩. શ્રી ચંદ્રભાદુ સ્વામીજી પૂર્વ પુષ્કરાધ દ્વીપના મંદિર મેરુથી પૂર્વ મહા-વિદેહની ૮મી પુષ્કલાવતી વિજયની પુંડરીકગણી નગરીના દેવકર રાબની યશોભજવલ રેણુકા રાણીથી થયા. તેમને પશ્ચકમલતું લક્ષણ છે, અને સીતું નામ સુધરાદેવી.

૧૪. શ્રી ઈશ્વર સ્વામીજી પૂર્વ પુષ્કરાધ દ્વીપના મંદિર મેરુથી પશ્ચિમ મહાવિદેહની ૨૫મી વિપ્રાવિજયની વિજયનગરી. કુલસેન રાબની યશોભજવલા રાણીથી થયા. એમને ચંદ્રમાતું લક્ષણ છે, અને સીતું નામ ભદ્રાવતી.

૧૫. શ્રી ભુજંગ સ્વામીજી પૂર્વ પુષ્કરાધ દ્વીપના મંદિર મેરુથી પૂર્વ મહાવિદેહની ૯મી વચ્છવિજયની સુસીમા નગરીના મહાભલ રાબની મહિમાવતી રાણીથી થયા. એમને પશ્ચકમલતું લક્ષણ છે, અને સીતું નામ ગવસેના.

૧૬. શ્રી નેમપ્રભુ સ્વામીજી પૂર્વ પુષ્કરાધ દ્વીપના મંદિર મેરુથી પશ્ચિમ મહા-વિદેહની ૨૪મી સલીલાવતી વિજયની વીતશોકા નગરીના વીરસેન રાબની સેનાદેવી રાણીથી થયા. એમને સૂર્યતું લક્ષણ છે, અને સીતું નામ મોહનાદેવી.

૧૭. શ્રી વીરસેન સ્વામીજી પશ્ચિમ પુષ્કરાધ દ્વીપના વિદ્યુતમાલી મેરુથી પૂર્વ મહાવિદેહની ૮મી પુષ્કલાવતી વિજયની પુંડરીકગણી નગરીના ભૂમિપાલ રાબની ભાતુ-મતી રાણીથી થયા. એમને વૃષભતું લક્ષણ છે, અને સીતું નામ રાજસેના,

૧૮. શ્રી મહાભદ્ર સ્વામીજી પશ્ચિમ પુષ્કરાધ' દ્વીપના વિદ્યુતમાલી મેરુથી પશ્ચિમ મહાવિદેહની ૨૫મી વિષાવિજયની વિજયા નગરીના દેવસેન રાજની ઉમાદેવી રાણીથી થયા. જોમને હાથીનું લક્ષણ છે, અને સ્ત્રીનું નામ સૂર્યકાંતા.

૧૯. શ્રી દેવસેન સ્વામીજી પુષ્કરાધ' દ્વીપના વિદ્યુતમાલી મેરુથી પૂર્વ મહાવિદેહની ૬મી વચ્છવિજયની સુસીમા નગરીના સર્વાનુભૂતિ રાજની ગંગાદેવી રાણીથી થયા. જોમને ચંદ્રમાનું લક્ષણ છે, અને સ્ત્રીનું નામ પદ્માવતી.

૨૦. શ્રી અભિતવીર્ય સ્વામીજી પશ્ચિમ પુષ્કરાધ' દ્વીપના વિદ્યુતમાલી મેરુથી પશ્ચિમ મહાવિદેહ ક્ષેત્રની ૨૪મી સલીલાવતી વિજયની વીતશેષા નગરીના રાજપાલ રાજની કનની રાણીથી થયા. જોમને લક્ષણ સ્વસ્તિકેતું છે, અને સ્ત્રીનું નામ રત્નમાલા.

ઉપર્યુક્ત વીશે વિરહમાન તીર્થ'કરોના જન્મ જન્મદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં, સત્તરમા શ્રી કુંડુનાથજીના નિર્વાણ થયા બાદ એક જ સમયમાં થયા. અને વીશમા શ્રી સુનિ-સુન્નતજીના નિર્વાણ થયા બાદ વીશે તીર્થ'કરોએ એકી સાથે દીક્ષા અંગીકાર કરી અને વીશેય એક મહિના સુધી છગ્ગસ્થ રહીને કેવલજ્ઞાની થયા. અને વીશેય ભવિષ્યકાલની ચાવીરીના ઉમા તીર્થ'કર શ્રી ઉદયનાથજીના મોક્ષે ગયા બાદ એકી સાથે મોક્ષે જશે-એ વીશેય વિહરમાન તીર્થ'કરોનું દેહમાન ૫૦૦ ધનુષ્યનું અને આયુષ્ય ૮૪ લાખ પૂર્વનું છે. જેમાં ૮૩ લાખ પૂર્વ જૂહવાસમાં રહ્યા અને એક લાખ પૂર્વ સંયમ પાળી મોક્ષે પધારશે. એ વીશેય વર્તમાન તીર્થ'કરોના ૮૪-૮૪ જણધરો છે, હસ હસ લાખ કેવલજ્ઞાની છે, એક-એક અબજ સાધુઓ છે, અને એક એક કોડ સાધ્વીઓ છે. જોમ બધાયના કુલે મળી બે કોડ કેવલજ્ઞાની, બે હજાર કોડ સાધુ અને બે હજાર કોડ સાધ્વીઓની સંખ્યા છે. એ વીશે તીર્થ'કર જે સમયે મોક્ષે પધારશે તે જ સમયે બીજી વિજયમાં જે જે તીર્થ'કરો* ઉત્પન્ન થયા હશે તે દીક્ષા શ્રદ્ધણ કરી તીર્થ'કરપદ પ્રાપ્ત

* જન્મ-૨૦ તીર્થ'કરોથી કહી પણ બોલા હોય જ નહિ એટલે વર્તમાનના ૨૦ તીર્થ'કરોના મોક્ષે ગયા બાદ એ જ વખતે બીજા વીશે તીર્થ'કરપદને પ્રાપ્ત થવા જ નેહઈએ. આ હિસાબે એક તીર્થ'કર જૂહસ્થાવાસમાં એક લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરે ત્યારે બીજા ક્ષેત્રમાં બીજા તીર્થ'કરનો જન્મ થઈ જ જવો નેહઈએ અને તે પણ એક લાખ પૂર્વના થાય ત્યારે અન્ય ક્ષેત્રમાં ત્રીજા તીર્થ'કરનો જન્મ પણ થઈ જ જવો નેહઈએ. આ પ્રમાણે કોઈ એક લાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળા, કોઈ બે લાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળા એ જ પ્રમાણે કોઈ ૮૩ લાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળા એમ એક એક તીર્થ'કરની પાછળ ૮૩-૮૩ તીર્થ'કર જૂહસ્થાવાસમાં રહે છે અને એક તીર્થ'કરપદ ભોગવતા હોય છે. જ્યારે ચોરાસીમા મોક્ષે ચાલ્યા બપ ત્યારે ૮૩ મા, અન્ય ક્ષેત્રમાં તીર્થ'કરપદને પ્રાપ્ત કરે છે અને કોઈ અન્ય ક્ષેત્રમાં એક તીર્થ'કરનો જન્મ થાય છે. એમ એક એક તીર્થ'કર પાછળ ૮૩-૮૩ તીર્થ'કરો જૂહસ્થાવાસમાં હોવાથી ૨૦ તીર્થ'કરોની પાછળ ૮૩x૨૦ કુલે ૧૬૬૦ તીર્થ'કર જૂહસ્થાવાસમાં અને ૨૦ તીર્થ'કર પદ ભોગવતા હોય એમ ૧૬૮૦ તીર્થ'કર બોજામાં બોજા એક જ વખતે હોવા નેહઈએ. આટલા તીર્થ'કર હોવા છતાં પણ ક્યારેય તેઓ પરસ્પર મળતા નથી. એ રીત અનાદિ ક્ષણથી ચાલી આવે છે અને ભવિષ્યમાં પણ અનંતકાલ સુધી એ જ રીત ચાલતી રહેશે.

કરશે એ ક્રમ અનાદિ કાલથી ચાલ્યો આવે છે. અને આગળ પણ અનંતા કાળ સુધી ચાલશે, અર્થાત્ જન્મન્ય (જોછામાં જોછા) ૨૦ તીર્થંકરોથી તો જોછા અને ઉત્કૃષ્ટ (વધારેમાં વધારે) ૧૬૦ તીર્થંકરથી વધારે ભવિષ્યમાં કદી પણ થશે નહિ. એમ અનંતા તીર્થંકર ભૂતકાલમાં થઈ ગયા. ૨૦ વર્તમાનકાલમાં છે અને અનંતા તીર્થંકર ભવિષ્યકાલમાં થશે.

સર્વે તીર્થંકરોનું જન્મન્ય આયુષ્ય ૭૨ વર્ષનું, એથી જોછું હોય જ નહિ. અને ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૮૪ લાખ વર્ષનું, એથી વધારે પણ ન જ થાય. સર્વે તીર્થંકરોનું હેંકમાન જન્મન્ય ૭ હાથનું + હોય છે. એથી જોછું ન જ હોય. ઉત્કૃષ્ટ ૫૦૦ ધનુષ્યનું એથી વધારે પણ થાય. સર્વે તીર્થંકરોના શરીર ૨૪, મેલ, ૫૨સેવો, કંદ, ૨૬૦મ (નાક-નો મેલ) કાંગરેખા આદિ દુર્લભ્યો અને તિલ, મસા આદિ દુર્લભ્યોનોથી રહિત અને ચન્દ્ર, સૂર્ય, જ્વળ, કુંભ, પર્વત, મગર, સાગર, ચક્ર, શંખ સ્વસ્તિક વગેરે ૧૦૦૮ ઉત્તમોત્તમ લક્ષણોથી અલંકૃત સૂર્યસમા પ્રકાશક, નિર્મૂલ અગ્નિ માફક તેજસ્વી અને અતિ મનોહર હોય છે.

૨લોક—(વસંતતિલકા છંદ)

સ્ત્રીણાં સતાનિ શતશો જનયન્તિ પુત્રાન
નાન્યા સુતં ત્વદુપમં જનની પ્રજ્ઞતા ।
સર્વાં દિશો દ્વષતિ માનિ સહસ્રરિમં
પ્રાચ્યેવ દિગ્જનયતિ સ્ફુરદંશુજાલમ્ ॥

અર્થ—એમ મહે, નક્ષત્ર, તારાઓને જન્મ આપનારી તો અનેક દિશાઓ છે, પરંતુ સૂર્યને જન્મ આપનારી માત્ર પૂર્વ દિશા જ છે તે જ પ્રમાણે પુત્રનો પ્રજ્ઞવ કરનારી અનેક માતાઓ વિશ્વમાં છે. પણ તીર્થંકર સમા પુત્રરત્ન પેઠા કરનાર તો માત્ર એક તીર્થંકરની જ માતા હોય છે. અન્ય કોઈ પણ સ્ત્રી આવા પુત્રરત્નને જન્મ નથી આપી શકતી એટલે કે આ જગતમાં તીર્થંકર તુલ્ય ધીલું કોઈ હોતું જ નથી.

આવા અનંતાનંત યુગોના ધારક, સકળ પાપોના નાશક, અખિલ વિશ્વના સુધારક, નરેન્દ્ર, સુરેન્દ્ર, સુનીન્દ્ર વગેરે ત્રિજગતના વંદનીય, પૂજનીય, અરિહંત ભગવાન મહાપુરુષ હોય છે.

+ શાસ્ત્રમાં જીવોની અવગ્રાહના(હેંકપ્રમાણ)નું જે પ્રમાણ જતાવ્યું છે તે આ વર્તમાન પાંચમા આરના ૧૦૫૦૦ વર્ષ પસાર થશે, એટલે કે પાંચમો આરો અર્ધી વ્યતીત થઈ જશે ત્યારે જે મનુષ્ય હશે તેમના હાથના પ્રમાણથી હેંકવામાં આવ્યું છે. એ જ સાચી ઉત્ત તીર્થંકરોનું હેંકપ્રમાણ બાબતું. અને એમ તો તીર્થંકરો પોતપોતાની અર્ચનાના પ્રમાણથી ૧૦૮ આંગળાં લેવા હોય છે.

આર્યા છંદઃ —

તિત્થયરા મે પસીયન્તુ, કિત્તિયવંદિય મહિયા
જે ણ્ ળોગસ્સ ઉત્તમા સિદ્ધા આરુગાવોહિલામં
સમાહિવરમુત્તમં દિત્તુ ॥

જે સર્વ દોષમાં ઉત્તમ, સિદ્ધસ્થાનને પ્રાપ્ત થનાર તીર્થંકર ભગવાન છે તેમની
હું વચન થકી કીર્તિ ગાઉં છું. કાયા થકી વંદના—નમસ્કાર કરું છું, મન થકી પૂજા—
મહિમા કરું છું. અહો તીર્થંકર ભગવાન ! સુખ પર પ્રસન્ન થઈને શૌભરહિત સમકિત
અને ઉત્તમ, પ્રધાન સમાધિ મને અપાંણુ કરો.

શાસ્ત્રોદ્ધારક ગાલ પ્રહારચારી ઋષિ સંપ્રદાયાચાર્ય
સ્વ. મુનિશ્રી અમોદખઝબિણ મહારાજ દ્વારા વિરચિત
'શ્રી જૈનતત્ત્વપ્રકાશ' તુ 'અરિહંતસ્તવ' નામક

પ્રથમ અધ્યયન સમાપ્ત

卐

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

A circular illustration depicting a microscopic view of a pond. The scene is filled with various organisms, including several tadpoles of different sizes, a large snail with a prominent shell, and numerous small, round, and elongated organisms that could be bacteria or protozoa. The background is filled with small dots and lines, suggesting a complex, textured environment. The entire scene is enclosed within a circular border.

[illegible]

ਦੇਸ਼ੀ ਖਾਣੀਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ :

૪૯૪ યોજન પહેલું પંડ્યાવન

12

9
U

1000

125
126
127

3000
1000
1000

55
42

५०० योगन पक्षे

सोमनाथ वन

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

पञ्चमः कालः *

100
100
100

★ 9/6 3 2/3

[illegible]

2. K4510 44444

215 00

100% Satisfaction Guarantee

உலக அமைதி

ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ

८०-११

પંચોદ્રિય જીવો

નારડી

ગાય (ચતુષ્પદ)

(જલચર)

સુસુમાર

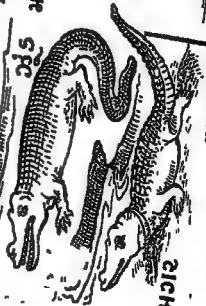
મત્સ્ય

કાચળો

મૃદ

મગર

અપે (ત્રિપદિર્ગ)

ભીલીયો (જલપાશી)

પાંપર (પાંચર) આમણીકીયું

દેવ

જે દ્રિય જીવો તે દ્રિય જીવો

શંખ

કોડા

મોરા કરમીયા

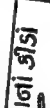
જળો

ચંદનક

ગાવાશીયા

લાકડાનાં કોડા

કરમીયા

પાણી

ચિપ

પાંચ

કોનપિજીય

મોડાણ

લીંખ

કોડા

ઉલિઈ

મોડા

દરિય

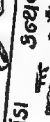
રવા

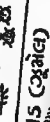
ગીગોડા

વિરના કોડા

કોડા

ધનોડા

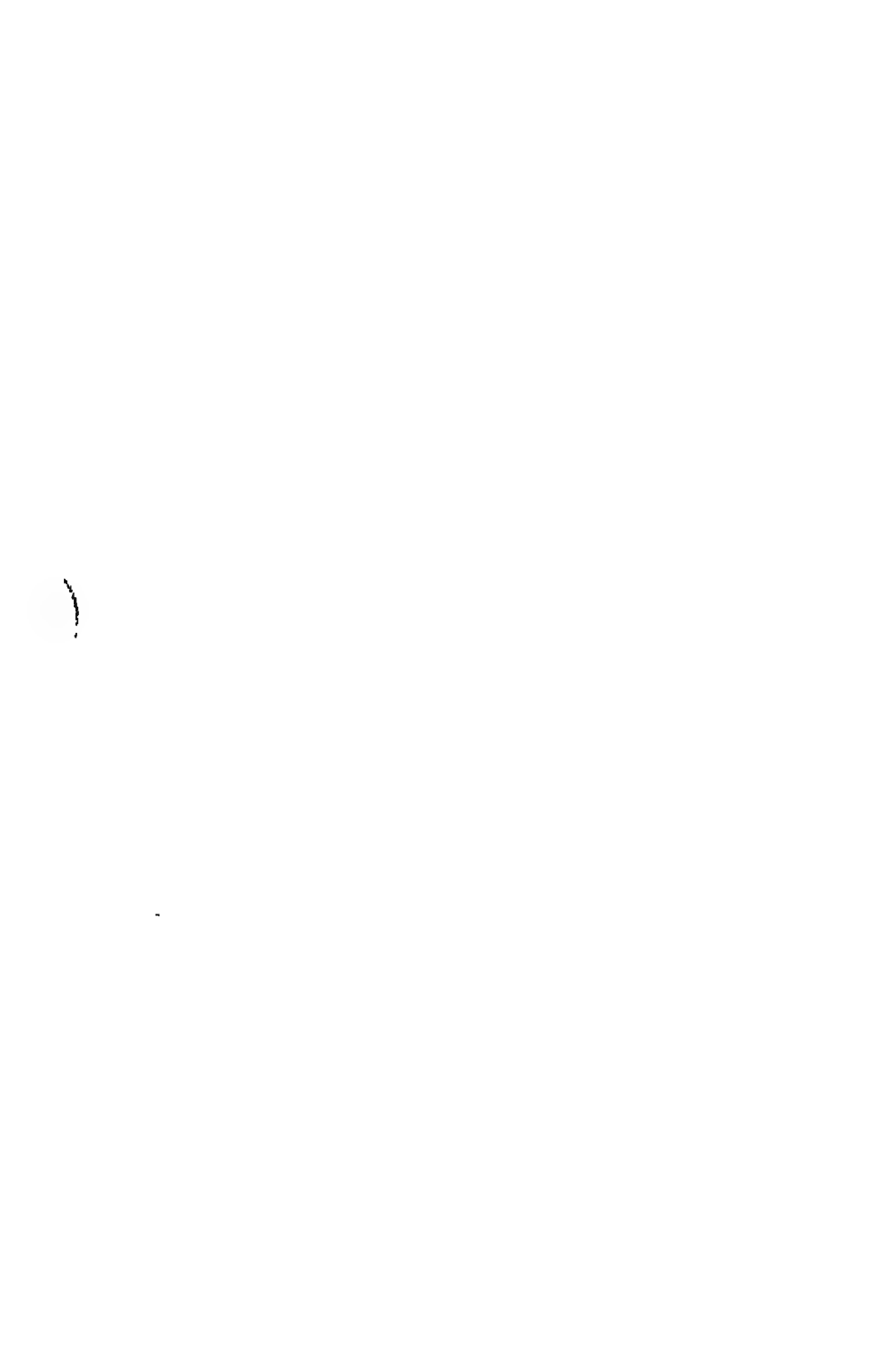
કચવા દરિય

બરવાડ (સેલ)

ચાચડ

પ્રકરણ બીજું

“ સિદ્ધ ”

સિવમયલમરુપમર્ણતમવલ્લયમન્વાવારં,
અપુણરાવિત્તિ, સિદ્ધિગદ્દ નામધેયં ॥

અર્થ— ‘સિવ’ જ્યાં શીત, ઉષ્ણ ક્ષુધા, પિપાસા આદિ તથા કંથ, મધ્ધર, સપ્ત વગેરે કોઈ પણ પ્રકારના ઉપદ્રવ નથી તથા ‘અયલ’ જ્યાં કદી પણ હલન ચલન નથી અર્થાત્ જે અચલ છે. તથા ‘અરુપ’ જ્યાં કોઈ પ્રકારના રોગની ઉત્પત્તિ નથી. ‘અણુત’ જે અંતરહિત છે. ‘અક્રમ્ય’ જે ક્ષયરહિત છે. તથા ‘અબ્બાબાહ’ જ્યાં શારીરિક (રોગાદિ) માનસિક (શોકાદિ) બાધા પીડા નથી ‘અપુણરાવિત્તિ’ જ્યાં પહોંચ્યા પછી પ્રાણીને સંસારમાં આવી ફરી જન્મ (જન્મ, મરણ) કરવું પડતું નથી, એવું નિરામય, પરમાનંદ, પરમસુખતું ધામ, જે લોકના અગ્રભાગે છે તેને ‘સિદ્ધગતિ’ અથવા ‘મોક્ષ’ કહે છે અને ત્યાં જે પરમાત્મા રહે છે તેને સિદ્ધ ભગવાન કહે છે.

પ્રશ્ન ગાથા :—કર્હિ પહિદયા સિદ્ધા, કર્હિ સિદ્ધ પતિદિયા ।

કર્હિ વોંદી ચઈચાળં, કત્થગત્તાણુસિજ્જહ ॥

અર્થ—અલો ભગવન! સિદ્ધ ભગવાન કયાં જઈ ચોક્યા છે? કયાં જઈ સિદ્ધ ભગવાન સ્થિર થયા છે? સિદ્ધ ભગવાને શરીર કયાં છોડ્યું છે? અને સિદ્ધ ભગવાન કયાં જઈ સિદ્ધ થયા છે?

ઉત્તર-ગાથા—અછોણ પહિદયા સિદ્ધા લોઅગ્ગેય પતિદિયા ।

ઈર્હ વોંદી, ચઈચાળં, તત્થ ગત્તૂણ સિજ્જહ ॥ ૨ ॥ ઉવવાધ સ્વ.

અર્થ—હો શિષ્ય! અલોક ભાગતાં સિદ્ધ ભગવાન રોકાયેલ છે. અને લોકના અગ્રભાગમાં જઈને સિદ્ધ ભગવાન સ્થિરરૂપે રહેલા છે. અને જે સિદ્ધ ભગવાન થયા છે તેમણે આ લોકમાં રહેલો ત્યાગ કર્યો છે અને લોકના અગ્રભાગે જઈને સિદ્ધ થયા છે.

ઉપરના કથનના બાહુવાચી એ પ્રશ્ન ઊઠવો સ્વાભાવિક છે કે જે લોકના અગ્રસ્થાનમાં સિદ્ધ છે તે લોક શું છે અને કેવા આકારવાળો છે?

લોકાલોકત્વં વણ્ણુન

લોક શબ્દ ‘લુક્’ ધાતુથી બન્યો છે જેનો અર્થ ‘જોડું’ થાય છે અર્થાત્ જે ભેવામાં આવે છે તેને લોક કહેવો અને તેનો પ્રતિપક્ષી અર્થાત્ જે ન જોઈ શકાય તે અલોક કહેવાય છે.

અલોક અનંતાનંત, અપરંપાર, અખંડ, અમૂર્તિક, કેવળ આકાશસ્તિકાય(પાલાણ) મય છે અને જેમ કોઈ વિશાળ સ્થાનમાં શીકું લટકાવ્યું હોય તેમ અલોકના મધ્યમાં લોક રહેલો છે. વિષાહમક્ષતિ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે જેમ જમીન ઉપર એક કોડિયું ઊંધું

રાખીને એના ઉપર બીજું સુલકું કોડિયું સુકાય અને વળી એના ઉપર ત્રીજું બિલકું કોડિયું સુકવાથી જેવો આકાર અને તેવો આકાર આ લોકનો છે અને આ લોક નીચે તો ૭ રજબી પહોળો છે; ત્યાંથી ઉપરની બાજુ અનુક્રમથી પ્રદેશ પ્રદેશ જોડા થતા થતા સાત રજબી ઉપર આવે ત્યાં (બન્ને કોડિયાના સંધિ ભાગમાં) એક રજબી પહોળો રહી ગયો છે. આગળ ક્રમથી વધતાં વધતાં (બીજા અને ત્રીજા કોડિયાના સંધિસ્થાને) ડાા રજબી ઉપર આવે ત્યારે પાંચ રજબી પહોળો છે અને આગળ ક્રમશઃ ઘટતાં ઘટતાં (ત્રીજા કોડિયાના ઉપરના અંતના છેડે) ડાા રજબી આવે ત્યાં એક રજબી પહોળો છે. એમ સંપૂર્ણ લોક નીચેથી ઉપર સુધી સીધા ૧૪ રજબીનો લાંબો અને ધનાકારના માપથી ૩૪૩ ધન રજબી પ્રમાણ થાય છે. [અર્થાત્ સંપૂર્ણ લોકના વિષમ સ્થાનને સમ કરવાથી ૭ રજબી લાંબો, ૭ રજબી પહોળો અને ૭ રજબી જડો થાય છે; એ પ્રમાણે ધનાકારમાં ૭x૭x૭=૩૪૩ રજબી થાય છે. અર્થાત્ એક રજબી લાંબો, એક રજબી પહોળો અને એક રજબી જડો એવા ખંડની કદપના કરીએ તો લોકના એવા ૩૪૩ ખંડ (કટકા) થઈ શકે].

એમ જાંઠ છાલથી ઠંકાયેલ હોય છે તેમ સંપૂર્ણ લોક પણ ત્રણ પ્રકારનાં આવરણોથી પરિવેષિત છે. પહેલું આવરણ ધનોઠધિ(બરેલું) પાણી નું છે. જે નીચેના મધ્ય ભાગમાં ૨૦૦૦ ચોજનનું* પહોળું છે. નીચેના બન્ને ખૂણામાં ૭ ચોજન પહોળું અને ઉપરના

+ રજબી પ્રમાણ— ૩,૮૧,૨૭,૬૭૦ એટલા મણના વજનને એક બાર કહે છે. એવા ૧૦૦૦ બાર લોહા જોળાને કોઈ દેવતા ઉપરથી નીચે નાખે ત્યારે તે જોળો ૬ ગાસ, ૬ દિવસ, ૬ પ્રહર અને ૬ ધડીમાં જેટલું ક્ષેત્ર પસાર કરી નીચે આવે તેટલા ક્ષેત્રને એક રજબી કહેવાય એઈએ.

* ચોજનનું પ્રમાણ—જેના જે ભાગની કદપના પણ ન થઈ શકે તેને પરમાણુ કહે છે. એવા અનંત સૂક્ષ્મ પરમાણુના સંયોગથી એક બાદર પરમાણુ થાય છે. અનંત બાદર પરમાણુ જેટલું એક ઉષ્ણક્રોણિક (ગરમીનું) પુદ્ગલ, ૮ ઉષ્ણક્રોણિક પુદ્ગલ જેટલું મોઢું એક શીતક્રોણિક (ઠંડોનું) પુદ્ગલ, ૮ શીતક્રોણિક જેટલું મોઢું એક ભિર્વરેણુ, ૮ ભિર્વરેણુ જેટલું એક તસરેણુ (તસ જીવના ચાલવાથી જે ધૂળ ભરે તે), ૮ તસરેણુ જેટલું મોઢું એક રથરેણુ (રથ ચાલવાથી ધૂળ ભરે તે) ૮ રથરેણુ જેટલું મોઢું એક દેવકુરુ ઉતરકુરુ ક્ષેત્રના મનુષ્યનો વાલમ્બ. ૮ દેવકુરુ ઉતરકુરુ ક્ષેત્રના મનુષ્યના વાલમ્બ જેટલો મોટો એક હરિવાસ રચકવાસ ક્ષેત્રના મનુષ્યનો વાલમ્બ, તેવા ૮ વાલમ્બ જેટલો મોટો એક હેમવય એરણ્યવય ક્ષેત્રના મનુષ્યનો વાલમ્બ, તેવા ૮ વાલમ્બ જેટલો મોટો એક પૂર્વ મહાવિદેહ પશ્ચિમ મહાવિદેહ ક્ષેત્રના મનુષ્યનો વાલમ્બ અને તેવા ૮ વાલમ્બ જેટલી જડો એક લીખ, અને ૮ લીખ જેટલી જડો એક જૂ, ૮ જૂ જેટલી જડો એક જળ; ૮ જળ જેટલી જડો એક આંત્રણ; ૬ આંત્રણી એક સુકી, ૨ સુકીની એક વેત, ૨ વેતનો એક હાથ, ૨ હાથનો ૧૧ ગજ અને ૨૧૧ ગજનો એક ધનુષ્ય, ૨૦૦૦ ધનુષ્યનો એક ગાઉ, ૪ ગાઉનો ૧ ચોજન, એ ચોજન અશાયત વસ્તુના માપથી છે. અને ૪૦૦૦ ગાઉનો એક ચોજન શાયત વસ્તુના પ્રમાણથી છે. આ પ્રમાણે સર્વ સ્થળે ચોજનના સંબંધમાં સમજવું.

પ્રકરણ ૨ બું સિદ્ધ

બંને ખૂણામાં ૫ ચોજન પહોળું, ઉપરના મધ્યમાં ૨ ગાઉ પહોળું છે. બીજું આવરણ ધનવાત(બમેલી હવા)નું છે. નીચેના મધ્ય ભાગમાં ૨૦,૦૦૦ ચોજન પહોળું, નીચેના બંને ખૂણામાં પાંચ ચોજન પહોળું, ઉપરના મધ્યમાં ૪ ચોજન પહોળું, ઉપર બંને કોડિયાના સંધિસ્થાને ૫ ચોજન પહોળું, ઉપરના બંને ખૂણામાં ૪ ચોજન પહોળું અને ઉપરના મધ્યમાં ૧ ગાઉ પહોળું હોય છે. ત્રીજું આવરણ તનવાત (પાતળી હવા) નીચેના મધ્યમાં ૨૦,૦૦૦ ચોજન પહોળું, નીચેના બંને ખૂણામાં ૪ ચોજન પહોળું, ઉપરના મધ્યમાં ૩ ચોજન પહોળું, ઉપરના બંને કોડિયાના સંધિસ્થાને ૪ ચોજન પહોળું, ઉપરના બંને ખૂણામાં ૩ ચોજન પહોળું, ઉપરના મધ્યમાં ૧પાળપ ધનુષ્ય પહોળું છે ત્યાં સિદ્ધ ભગવંત વિરાજ રહ્યા છે.

જેમ ઘરના મધ્ય ભાગમાં યાંબલો બેસેલો હોય છે, તેમ લોકના મધ્ય ભાગમાં એક રબળુ પહોળી અને ૧૪ રબળુ નીચેથી ઉપર સુધી લાંબી ત્રસનાલ છે. ત્રસનાલની અંદર ત્રસ અને સ્થાવર બંને પ્રકારના હોય છે. બાકીના લોકને બધા ભાગ કેવળ સ્થાવર હોવાથી ભરાયેલો છે.

એ લોકના ત્રણ વિભાગ કરવામાં આવ્યા છે. બધો (નીચો) લોક, મધ્ય (વચ્ચે) લોક, બધું (ઉંચો) લોક, જેમાં પહેલા બધોલોકનું વર્ણન કરવામાં આવશે.

બધોલોકનું વર્ણન

(નરકનું વર્ણન)

લોકની નીચે અલોકની ઉપર આવરણની અંદર એક રબળુ લાંબી અને ૪૬ રબળુના ધનાકાર, વિસ્તારમાં ૭મી માલવતી (તમતમા પ્રભા) નામનું નરક છે. એમાં ૧૦,૮,૦૦૦ ચોજન બડો પૃથ્વીમય પિંડ છે. એમાંથી પચાસ હજાર ચોજન ઉપર છોડીને વચમાં ૩ હજાર ચોજનની પોલાર છે, તેમાં એક પાથકા (ગુફા જેવી જગ્યા) છે. જેમાં કાલ, મહાકાલ, રુદ્ર, મહારુદ્ર અને અપર્ધક નામક પાંચ નરકાવાસ, (નરક્યા) X(નરકના જીવો)ને રહેવાનાં સ્થાન છે. જેમાં અસંખ્યાત કુંભિયો અને અસંખ્યાત નેરક્યા છે. જેમનું ૫૦૦ ધનુષ્યનું ફેલમાન અને જગન્ય ૨૨ સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટ ૩૩ સાગરોપમનું આયુષ્ય છે.

* ત્રસનાલની બહાર ત્રસજીવ ત્રણ કારણોથી રહી શકે છે: (૧) કોઈ ત્રસજીવે ત્રસનાલની બહાર સ્થાવરજીવમાં ઉત્પન્ન થવાનું આયુષ્ય બાંધું તે સાર્ણાન્તિક સમુદ્ધાત કરે ત્યારે આત્મપ્રદેશના તન્ન ત્રસનાલની બહાર પ્રસરે ત્યારે (૨) ત્રસનું આયુ બાધી વિગ્રહ મતિથી સ્થાવર નાડીમાં તીરછો બધ અને વક્રમતિથી બીજે અથવા ત્રીજે સમય ત્રસ નાડીમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યારે, (૩) કેવલી સમુદ્ધાત કરતી વખતે જ્યાં અથવા પચાસ સમયે સર્વલોકના પ્રદેશ ફેલાવે ત્યારે.

X જેમ મકાનના માળ હોય છે તેમ નરકના માળ હોય છે, અને જે માળ વચ્ચેના ભાગ આંતરા કહેવાય છે. અને માળની વચમાં જે બનીત હોય છે તે પ્રમાણે આંતરાના વચમાં પિંડ હોય છે અને તે પાથકા કહેવાય છે. આ બધાય પાથકા ૩-૩ હજાર ચોજનના બધા અને અસંખ્યાત ચોજનના લાંબા પહોળા હોય છે. એમાંથી ૧૦૦૦ ચોજન ઉપર અને ૧૦૦૦ ચોજન નીચેના ભાગ છોડીને વચમાં ૧૦૦૦ ચોજનના પોલા હોય છે. એમ નરકાવાસ છે, જેમાં 'નેરક્યા' નારકીના જીવો રહે છે.

એ ૭મા નરકની હદ (સીમા) ઉપર એક રજળુ જિંચું અને ૪૦ રજળુ ધનાકાર વિસ્તારમાં છટું મલા (તમપ્રભા) નામનું નરક છે. જેમાં ૧,૧૬,૦૦૦ ચોજનનો પૃથ્વી-પિંડ છે. એમાંથી ૧૦૦૦ ચોજન નીચે અને ૧૦૦૦ ચોજન ઉપર છોડીને વચમાં ૧,૧૪,૦૦ ચોજનની પોલાર છે. જેમાં ૩ પાથકા અને ૭ આંતરા છે. જેમાં પ્રત્યેક પાથકા ૩૦૦૦ ચોજનનો છે. અને પ્રત્યેક આંતરા ૫,૫,૦૦૦ ચોજનનો છે. આંતરા તો ખાલી છે. અને પ્રત્યેક પાથકાના મધ્યની ૧૦૦૦ ચોજનની પોલારમાં ૬૬,૬૬૫ નરકાવાસ છે. જેમાં અસંખ્યાત કુંભિયો અને અસંખ્યાત નેરઈયા રહે છે. જેમનું ૨૫૦ ધનુષ્યનું દેહમાન અને જઘન્ય ૧૭ સાગરોપમ ઉત્કૃષ્ટ ૨૨ સાગરોપમનું આયુષ્ય છે.

એ ૬ઠ્ઠા નરકની હદ ઉપર એક રજળુ જિંચું અને ૩૪ રજળુ ધનાકાર વિસ્તારમાં પાંચમું રિક્કા (ધૂમ્રપ્રભા) નરક છે. જેમાં ૧,૧૮,૦૦૦ ચોજનનો પૃથ્વીપિંડ છે. એમાંથી એક હજાર ચોજન ઉપર અને એક હજાર ચોજન નીચે છોડીને વચમાં ૧,૧૬,૦૦૦ ચોજનનો પોલાર ભાગ છે. જેમાં ૫ પાથકા અને ૪ આંતરા છે. પ્રત્યેક પાથકા ૩૦૦૦ ચોજનનો અને પ્રત્યેક આંતરા ૫૨,૫૦૦ ચોજનનો છે. આંતરા તો ખાલી છે. પ્રત્યેક પાથકાના મધ્યની ૧૦૦૦ ચોજનની પોલારમાં ૩૦,૦,૦૦૦ નરકાવાસ છે. જેમાં અસંખ્યાત કુંભિયો અને અસંખ્યાત 'નેરઈયા' (નારકીના જીવો) છે. જેમનું ૧૨૫ ધનુષ્યનું દેહમાન અને જઘન્ય ૧૦ સાગરોપમ ઉત્કૃષ્ટ ૧૭ સાગરોપમનું આયુષ્ય છે.

એ પાંચમા નરકની હદ ઉપર એક રજળુ જિંચું અને ૨૮ રજળુ ધનાકાર વિસ્તારમાં ચે.ચું અંજના (પંકપ્રભા) નામનું નરક છે જેમાં ૧,૨૦,૦૦૦ ચોજનનો પૃથ્વીપિંડ છે. એમાંથી ૧૦૦૦ ચોજન ઉપર અને ૧૦૦૦ ચોજન નીચેનો ભાગ છોડીને મધ્યમાં ૧,૧૮,૦૦૦ ચોજનનો પોલાર ભાગ છે. જેમાં ૭ પાથકા અને ૬ આંતરા છે. જેમાં પ્રત્યેક પાથકા ૩૦૦૦ ચોજનનો છે અને પ્રત્યેક આંતરા ૧૬,૧૬૬ ચોજનનો છે. બધાય આંતરા ખાલી છે અને પ્રત્યેક પાથકાના મધ્યની ૧૦૦૦ ચોજનની પોલારમાં ૧૦,૦૦,૦૦૦ નરકાવાસ છે. જેમાં અસંખ્યાત કુંભિયો અને અસંખ્યાત નારકીના જીવો છે. જેમનું દેહમાન ૬૨૧ ધનુષ્યનું અને આયુષ્ય જઘન્ય ૭ સાગરોપમનું, ઉત્કૃષ્ટ ૧૭ સાગરોપમનું છે.

આ ચોથા નરકની સીમા ઉપર એક રજળુ જિંચું અને ૨૨ રજળુ ધનાકાર વિસ્તારમાં ત્રીજું 'સીલા' (વાદ્રપ્રભા) નામનું નરક છે જેમાં ૧,૨૮,૦૦૦ ચોજનનો પૃથ્વી-પિંડ છે. એમાંથી ૧૦૦૦ ચોજન નીચે અને ૧૦૦૦ ચોજન ઉપર છોડીને વચમાં ૧,૨૬,૦૦૦ ચોજનની પોલાર છે. જેમાં ૬ પાથકા અને ૮ આંતરા છે. તેમાં પ્રત્યેક પાથકા ૩૦૦૦ ચોજનનો છે અને પ્રત્યેક આંતરા ૧૨,૩૭૫ ચોજનનો છે. બધા આંતરા ખાલી છે. અને પ્રત્યેક પાથકાના મધ્યની ૧૦૦૦ ચોજનની પોલારમાં ૧૫,૦૦,૦૦૦ નરકાવાસ છે. જેમાં અસંખ્યાત કુંભિયો અને અસંખ્યાત નારકીના જીવો છે. જેમનું દેહમાન ૩૧૧ ધનુષ્યનું અને આયુષ્ય જઘન્ય ૩ સાગરોપમ, ઉત્કૃષ્ટ ૭ સાગરોપમનું છે.

એ ત્રીજા નરકની સીમા ઉપર એક રજ્જુ કી'ચું અને સોળ રજ્જુ ધનાકાર વિસ્તારમાં ખીણું 'વંસા' (ચક્રામ્રણ) નામનું નરક છે. જેમાં ૧,૩૨,૦૦૦ યોજનનું પૃથ્વીપિંડ છે. જેમાંથી ૧૦૦૦ યોજન નીચે અને ૧૦૦૦ યોજન ઉપર છોડીને વચમાં ૧,૩૦,૦૦૦ યોજનની પોલાર છે જેમાં ૧૧ પાથકા અને ૧૦ આંતરા છે. એમાં પ્રત્યેક પાથકો ૩૦૦૦ યોજનનો છે. અને પ્રત્યેક આંતરો ૬૭૦૦ યોજનનો છે. બધાય આંતરા તો ખાલી છે. અને પ્રત્યેક પાથકાના મધ્યની ૧૦૦૦ યોજનની પોલારમાં ૨૫,૦૦,૦૦૦ નરકવાસ છે. જેમાં અસંખ્યાત કુંભિયો અને અસંખ્યાત નરકવાસ છે. જેમનું દેહમાન ૧પાા ધનુષ્ય અને ૧૨ અંશુલનું અને આયુષ્ય જલન્ય ૧ સાગર ઉત્કૃષ્ટ ૩ સાગરોપમનું છે.

એ બીજા નરકની હદ ઉપર એક રજ્જુ કી'ચું અને ૧૦ રજ્જુ ધનાકાર વિસ્તારમાં પહેલું 'ધમા' (રત્નપ્રણા) નામનું નરક છે. જેમાં કાળા કૈયલા જેવાં એક એક રત્ન એક એક હજાર યોજનનાં છે. એવાં ૧૬ રત્નોનું ૧૬,૦૦૦ યોજનનું ખર કાંઠ છે. ૮૦,૦૦૦ યોજનનું આયુર્બલ કાંઠ છે, અને ૮૪,૦૦૦ યોજનનું પંકબલ કાંઠ છે. એમ બધા મળીને કુલે ૧,૮૦,૦૦૦ યોજનનો પૃથ્વીપિંડ છે. એમાંથી એક હજાર યોજન નીચે અને એક હજાર યોજન ઉપર છોડીને મધ્યમાં ૧,૭૮,૦૦૦ યોજનની પોલાર છે. જેમાં ૧૩ પાથકા અને ૧૨ આંતરા છે. પ્રત્યેક પાથકો ૩૦૦૦ યોજનનો છે, અને આંતરો ૧૧,૫૮૩ યોજનનો છે. એક ઉપરનો અને એક નીચેનો આંતરો ખાલી છે. બાકીના મધ્યના ૧૦ આંતરાઓમાં અસુરકુમાર આદિ ૧૦ બાતિના ભુવનપતિ દેવો રહે છે. પ્રત્યેક પાથકાની મધ્યમાં એક હજાર યોજનનું પોલાર છે. જેમાં ૩૦,૦૦,૦૦૦ નરકવાસ છે. જેમાં અસંખ્યાત કુંભિયો અને અસંખ્યાત નારકી જીવો છે. જેમનું દેહમાન ૭ાા ધનુષ્ય અને ૬ આગળ અને આયુષ્ય જલન્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષનું ઉત્કૃષ્ટ ૧ સાગરોપમનું છે.

આ સાત નરકોના બધા મળી ૪૬ પાથકા અને ૪૨ આંતરા તથા ૮૪,૦૦,૦૦૦ નરકવાસો છે. બધા નરકવાસ અંદરથી ગોળાકાર અને બહારથી ચોખ્ખાકાર, પથ્થરની ફસંવાળા, મહાહુર્ગધવાળા અને હજારો વીંછીઓના ઠંખથી પશુ અધિક હુંખક સ્પર્શવાળા છે. સાતમા નરકનું અપર્ણક નામનું નરકવાસ ૧,૦૦,૦૦૦ યોજનનું લાંબું પહેણું અને ગોળાકાર છે. અને પ્રથમ નરકનો સીમંત નામે નરકવાસ ૪૫ લાખ યોજન લાંબો પહેળો ગોળાકાર છે. બાકી બધા નરકવાસ અસંખ્યાત યોજનના લાંબા પહેળા છે. ત્રણ ત્રણ હજાર યોજનના લાંબા છે. જેમાં એક હજાર યોજન ઉપર અને એક હજાર યોજન નીચે છોડીને મધ્યમાં એક હજાર યોજનની પોલારમાં નરકના જીવો રહે છે.

પ્રત્યેક નરકના નીચે જુદા જુદા ત્રણ ત્રણ ગોદાર્ધ^૧ (અર્ધવલયાકાર) છે. પહેલું ગોદાર્ધ ઘનોદધિ(અમેલા પાણી)નું ૨૦,૦૦૦ યોજનનું છે. એના નીચે બીજું ગોદાર્ધ ઘનવાત(અમેલી હવા)નું તેનાથી અસંખ્યાત ગણું વધારે છે. એના નીચે અસંખ્યાત ગણું આકાશ છે. જેમ પારા ઉપર પત્થર અને હવામાં વાયુયાન રહે છે તેમ ઉપરના ત્રણે ગોદાર્ધના આધારે ૭ નરક રહેલાં છે.

૧. રત્નપ્રભા નરક કાળા રંગનાં ભયંકર રત્નોથી વ્યાપ્ત છે. ૨. શકરાપ્રભા નરક ભાલા અને બરછીથી પશુ વધારે તીક્ષ્ણ કાંકરાઓથી ભરપૂર છે. ૩. વાલુકાપ્રભા ભાલુકાંબની રેતી કરતાં પશુ વધારે ઉષ્ણ રેતીથી ભરપૂર છે. ૪. પદ્મપ્રભા નરક માંસ, લોહી, પડુ વગેરેના કીચડથી ભરેલ છે. ૫. પૂષ્પપ્રભા નરક સર્પ-મરચાંના ધુમાડાથી પશુ વધારે કંઠવા ધુમાડાથી વ્યાપ્ત છે. ૬. તમઃપ્રભા નરક ઘોર અધિકારમય છે. ૭. તમસ્તમાપ્રભા મહાન ઘોર અધિકારથી વ્યાપ્ત છે.

નરકવાસથી બીંતમાં ઉપર બિલનાન આકારનાં ચોનિસ્થાનો (નારકી જીવોને ઉત્પન્ન થવાની જગ્યા) છે. ત્યાં પાપી પ્રાણીઓ ઉત્પન્ન થઈને (૧) ત્યાં રહેલા અશુભ પુદ્ગલોનો આહાર ગ્રહણ કરી આહારપર્યાપ્તિ પ્રાપ્ત કરે છે. (૨) તેથી વૈકિંચ શરીર પ્રાપ્ત થવાથી શરીર પર્યાયને પ્રાપ્ત કરે છે. (૩) પછી શરીરથી ઇન્દ્રિયોના આકાર બનવાથી ઇન્દ્રિય પર્યાય પ્રાપ્ત કરે છે. (૪) પછી ઇન્દ્રિયે વડે વાયુને લેતાં અને છોડતાં હોવાથી આસોન્નવાસ પર્યાય પ્રાપ્ત કરે છે. (૫) પછી મન ભાષા પર્યાયને સાથે જ બાંધીને છજો પર્યાયથી યુક્ત થઈ બિલની નીચે રહેલી કુંભિયોમાં નીચે અથડું અને ઉપર પળ કરીને પડે છે. તે કુંભિયો ચાર પ્રકારની કહેલ છે : (૧) જિંટના ગળા જેવી વાંકી, (૨) ઘી તેલ વગેરેના કરવાળા જેવી ઉપરથી પહોળી અને નીચેથી સાંકડી, (૩) ઠગળા જેવી ઉપરથી નીચે સુધી એક જ સરખી, (૪) અદીણના ડોહવા જેવી, પેટ પહોળું અને મોઢું સાંકડું અને અંદર ચારે બાજુ તીક્ષ્ણ ધારવાળી આમાંથી કોઈ પણ એક કુંભિમાં પડ્યા પછી નારકી જીવોનું શરીર ફુલાય છે. જેથી કુંભિમાં ફસાઈને તીક્ષ્ણ ધાર વાગવાથી અતિ દુઃખી થઈ પોકાર કરે છે. ત્યારે પરમાધર્મી (ધર્મ) દેવો તેને ચીંપિયાથી જેંચી કાઢે છે. ત્યારે તેના શરીરના કટકા કટકા થઈ બળ્ય છે ત્યારે તેમને ઘણું દુઃખ થાય છે. પણ મરતા નથી કેમકે કરેલાં કર્મને લોગળ્યા વિના છુટકારો મળતો નથી. જેમ વિખરાયેલ પારો સળી બળ્ય છે તેમ તે નારકીના શરીરના કંકડા મળીને ફરી જેમ હતું તેમ બની બળ્ય છે.

+ સૂચકાંત સૂત્રના ૫ મા અધ્યયનમાં “અહોસિરોક્ષ્ણ ઉવવેદ દુર્ગમ” અર્થાત્ નરકમાં ઉત્પન્ન થતા જીવો નીચે માથા કરોને પડે છે, એમ કહેલું છે. અને એ જ પ્રમાણે પ્રશ્નચક્રરથ સૂત્રના પહેલા આશ્રવદ્વારમાં પણ કહેલું છે. જેવી જણાય છે કે નારકી જીવોનું ઉત્પત્તિસ્થાન નરકવાસના ઉપરનાં બિલોમાં હોયું બેઠેલો. આનો વલેલ સ્પષ્ટ પ્રુવાસો દિગ્ગર મતના ત્રયોમાં કેટલાક કુંભિમાં ઉત્પત્તિસ્થાન માને છે.

૧૫ ભતિના પરમાધર્મી દેવો દ્વારા દેવાતાં દુઃખો

તે નારકી જીવે જ્યારે જૂથ-તરસથી વ્યાકુળ થઈ ભોજન-પાણીની યાચના કરે છે ત્યારે જેમ કેરીને ઘોળીને નરમ કરે તેમ ‘અંબ’ નામના પરમાધર્મી નારકી જીવોને મદન કરી તેમની નસોને ઢીલી કરી નિર્બલ બનાવી દે છે. જેમ કેરીનો રસ કાઢી ગોટલો ને છોતડું ફેંકી દે છે તેમ ‘અંબરસ’ નામના પરમાધર્મી દેવો નારકીના શરીરને લોહી, માંસ, હાડકાં, ચામડી વગેરે પુદ્ગલોને જુકાં જુકાં કરી ફેંકી દે છે. જેમ સિંપાઈ ચોરને મારે છે તેમ ‘શ્યામ’ નામના પરમાધર્મી નારકી જીવોને મારે છે. જેમ સિંહે, કૂતરાં, બિલાડાં વગેરે પોતાના બક્ષને પકડી ચિરકાંઠ કરી માંસ કાઢે છે તે જ પ્રમાણે ‘સખલ’ નામના પરમાધર્મી દેવો નારકીઓનાં શરીરને ચિરકાંઠ કરીને માંસ જેવાં પુદ્ગલો કાઢે છે. જેમ દેવીના જૂવા બકરા વગેરેને ત્રિશૂલથી છેદે છે, શૂળીથી ભેદે છે તેમ ‘કુદ્ર’ નામના પરમાધર્મી દેવો નારકીનું છેદન ભેદન કરે છે. જેમ કસાઈ લોકો માસના કંકડે કંકડા કરે છે તેમ ‘મહાકુદ્ર’ નામના પરમાધર્મી દેવો નારકીના શરીરના કંકડે કંકડા કરે છે. જેમ કંદોઈ ગરમ તેલમાં પૂરી બાજિયા વગેરે તળે છે તેમ ‘કાલ’ નામના પરમાધર્મી દેવો નારકીનાં માંસને કાપી કાપીને તેલમાં તળીને ખવરાવે છે. જેમ મરેલાં બનવરોનું માંસ પક્ષીઓ છૂંદી છૂંદીને ખાય છે તેમ ‘મહાકાલ’ નામના પરમાધર્મી દેવો ચીપિયા બંદે માંસ છૂંદી છૂંદીને તેને જ ખવરાવે છે. જેમ વીર પુરુષ સંજામમાં તલવારથી શત્રુઓનો સંહાર કરે છે તેમ ‘અસિપત્ર’ નામના પરમાધર્મી દેવો તલવારથી નારકીના શરીરના તલ તલ જેવા કંકડા કરે છે. ૧૦ જેમ શિકારી ધનુષ્ય તાણી બાણથી પશુના શરીરને ભેદે છે તેમ ‘ધનુષ્ય’ નામના પરમાધર્મી દેવ ધનુષ્ય-બાણથી નારકીને છેદે છે. જેમ ગુહસ્થી લીંબુને કાપી મસાલો ભરી બરછીમાં અથાણું કરે છે તેમ ‘કુંબ’ નામના પરમાધર્મી દેવ નારકીના શરીરને કાપી મસાલો ભરી કુંબમાં નાખે છે. જેમ બાહલ્યને ગરમ રેતીથી ચણા વગેરે જૂંબે છે તેમ ‘વાહુ’ નામના પરમાધર્મી નારકીને ગરમ રેતમાં જૂંબે (સેકે) છે. જેમ ધોળી વસ્ત્રને ધુએ છે તેમ ‘વૈતરણી’ નામના પરમાધર્મી દેવ નારકીને વૈતરણી નદીની શિલાઓ ઉપર પછાડી પછાડીને ધુએ છે, નિચોવે છે. જેમ શોખીનો બળીયાઓની હવા ખાય છે તેમ ‘બરસ્વર’ નામના પરમાધર્મી દેવ વૈકિયથી બનાવેલા શાદમલી વૃક્ષના વનમાં નારકીને બેસાડી હવા ચલાવે છે. જેથી તે તલવાર અને ભાલાની ધાર જેવાં તીક્ષ્ણ પત્તાઓ નારકીના શરીર પર પડતાં જ અંબ કપાઈ પડે છે એમ આખા શરીરનું છેદન-ભેદન કરે છે. અને ગોવાળીઓ બકરાને વાઢામાં ઠાંસી ઠાંસીને ભરે છે તેમ ‘મહાધોષ’ નામના પરમાધર્મી દેવો મહા અધકારથી વ્યાસ સાંકડા કોઠામાં નારકી જીવોને ઠાંસી ઠાંસીને ભરે છે.

જે માંસહારી પ્રાણી નરકમાં ઉત્પન્ન થયાં છે, તેમના શરીરનું માંસ ચીપિયાથી કાપી કાપી તેલમાં તળીને, રેતમાં સેકીને તે જ જીવોને ખવરાવતા પરમાધર્મી દેવો

કહે છે, “તું માંસભક્ષણમાં હુબ્ધ હતો એટલે તું આને પણ પસંદ કર । તારે આને પણ ખાવું જ એઈએ ” મહાપાન કરનાર તથા વગર ગળેહું પાણી પીનાર નારકીના મોઢામાં તાંબુ, સીમું વગેરેનો રસ ઉકાળીને રેડતા કહે છે કે “ હો ! આ પીઓ ! આ પણ ઘણું મજેદાર છે.” વેશ્યા અને પરસ્ત્રીગમન કરનારને તપાવી લાલ કરેલા લોહાના થાંભલા સાથે બલાતકારથી બાથ ભરાવીને, “અરે દુષ્ટ ! તને પરસ્ત્રી સારી લાગતી હતી તો હવે કેમ રુએ છે ? ” કુમાર્ગે ચાલનાર તથા કુમાર્ગે જવાનો ઉપદેશ દેનારને આગથી ઝગમગતા અંગારા ઉપર ચલાવે છે. જાનવરો અને મનુષ્યો ઉપર વધારે ભાર લાદનારને ડુંગરોમાં, કાંટા-કાંકરાવાળા રસ્તામાં લાખે ટન વજનની ગાડી ખેંચાવે છે. ઉપર તીક્ષ્ણ ધારવાળા ચાણુકનો પ્રહાર કરે છે. કૂવા, તળાવ, નદી વગેરેના પાણીમાં કીડામસ્તી કરનારને તથા અનગળ પાણી કામમાં લાવનારને, પાણી નકાસું ઢાળનારને વૈતરણી નદીના ઉચ્ચ અને તીક્ષ્ણધાર પાણીમાં નાખી તેના શરીરને છિન્નભિન્ન કરે છે. સાપ, વીંછી, પશુ, પક્ષી વગેરે પ્રાણીને મારનારાઓને ચમદેવ સાપ, વીંછી, સિંહ વગેરેનું સ્વરૂપ ધારણ કરી ચીરી નાંખે છે. તીક્ષ્ણ ઝેરીલા ડુંખોથી તેમને ત્રાસ આપે છે. વૃક્ષછેદન કરનારના શરીરનું છેદન કરે છે. માતાપિતા વગેરે વૃદ્ધ અને શુરુજનોને સંતાપ પહોંચાડનારના શરીરનું માલાથી લેદન કરે છે. હગ્ગા-ચોરી કરનારાઓને જિંયા પહોંચોથી પછાડે છે. “શ્રોત્રેન્દ્રિય-મિથ” રાગરાગિણીના અત્યન્ત શોખીનોના કાનમાં ઊકળતા સીસાનો રસ નાંખે છે. અશ્તુરિન્દ્રિયના વિષયમાં આસક્ત રહેનારાઓની આંખો તીક્ષ્ણ શૂળોથી ફેડી નાખે છે, પ્રાણેન્દ્રિયમાં આસક્ત રહેલા જીવોને તીખો રાઈ-મરચાનો ધુમાડો સુંઘાડે છે. જીભથી ચાડી-નિંકા કરનારના મોઢામાં કટાર મારે છે એમ કેટલાંએકને બાણીમાં પીઠે છે. અગ્નિમાં ખાળે છે, હવામાં ઉડાડે છે. એમ પૂર્વકૃત્ય અનુસાર અનેક પ્રકારનાં મહા દુઃખોથી દુઃખી કરે છે. તે નારકી જીવો આ દુઃખોથી ગભરાઈને ઘણી જ દીનતાથી બંને હાથોની દસે આગળીઓને મોઢામાં નાખી પગમાં પડી પ્રાર્થના કરે છે, “હવે અમે એવાં પાપો નહિ કરીએ, અમને ન મારો, અમને ન મારો” પણ એ કંટુભય શબ્દોથી પરમાધર્મીઓને જરાય દયા આવતી નથી એમની પ્રાર્થના ઉપર જરાય લક્ષ્ય આપ્યા વગર તેમના કથનની મશ્કરી કરતાં તેમને વિશેષ દુઃખો આપે છે.

અહીંયાં બે પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય છે કે : (૧) નારકીને પરમાધર્મી કેમ દુઃખ આપે છે ? (૨) અને પરમાધર્મીઓને તે પાપ લાગે છે કે નહિ ?

ઉત્તર—એમ કેટલાક નિર્દય લોક શિકાર ખેલવામાં, હાથી, ગોધા, પાઠા, ચેટા, કૂતરાં વગેરેને લઠાવવામાં આનંદ માને છે તેવી જ રીતે પરમાધર્મી દેવો નારકી જીવોને દુઃખ દેવામાં આનંદ માને છે. અગ્નિ, પાણી વનસ્પતિ આદિ જીવોની જેથી ઘાત થાય તેવા અજ્ઞાન તપના પ્રભાવથી પરમાધર્મી દેવો થાય છે, અને તે પરમાધર્મી દેવો નારકી જીવોને સંતાપ પહોંચાડવામાં જ આનંદ માને છે, અને પાપ તો જે કરે તે

બધાને લાગે છે. આવા પાપના યોગથી જ તે દેવે મરીને બકરા, મરવાં વગેરે નીચ યોનિમાં ઉત્પન્ન થઈ આશુ પૂર્ણ થતાં પહેલાં જ મરી બચ છે.

એ પ્રકારની પરમાધર્મી કૃત વેદના તો ત્રીજા નરક સુધી જ છે. ચોથાથી સાતમા નરક સુધી અન્યોન્ય કૃત વેદના હોય છે. જેમ નવા કૃતરાના આવવાથી બધાં કૃતરાંઓ તેના ઉપર તૂટી પડે છે, તેને ત્રાસ પહોંચાડે છે તેમ ચોથા પાંચમા નરકમાં એક નારકીનાં જીવ બીજાં જીવોને દુઃખ દે છે. તેમને મહા કિંદામણા ઉપભવે છે એટલે કે તેઓ પરસ્પરમાં દુઃખ દીધાં કરે છે. એ વખતે જે સમ્યક્દષ્ટિ જીવે હોય છે તે પૂર્વ કર્મોના ઉદયલાવ જાણીને સમભાવપૂર્વક દુઃખ સહન કરે છે. બીજાને દુઃખ આપતા નથી અને જે મિથ્યાદષ્ટિ હોય છે તે પરસ્પર લાતો અને ધોલો મારે છે. વૈકિંચ શસ્ત્ર બનાવીને પરસ્પર મહાર કરે છે, મારામારી કરે છે. અને છઠ્ઠા સાતમા નરકનાં જીવો છાણના કીકા જેવા વજ્રમય મુળવાળા કંથવાનાં રૂપ બનાવીને પરસ્પર એક બીજાના શરીરમાં આરપાર નીકળી બચ છે. આખા શરીરમાં ચાળણી જેવાં છિદ્ર કરીને મહા બચકર પરિતાપ ઉપભવે છે. આ પ્રમાણે મહાદુઃખ લોભવે છે.

૧૦ પ્રકારની ક્ષેત્રવેદના

૧. અનંત ક્ષુધા—જગતમાં જેટલા ખાદ્ય પદાર્થ છે એ બધા એક જ નારકી જીવને હર્ષ દેવામાં આવે તો પણ તેની તૃપ્તિ ન થાય એવા ક્ષુધાતુર તેઓ સદા હોય છે. ૨. અનંત તૃષ્ણા—બધા સમુદ્રજંતુ પાણી એક જ નારકી જીવને દેવાય તો પણ તેની તૃષ્ણા શાન્ત ન થાય એવા તરસ્યા તેઓ હોય છે. ૩. અનંત શીત—લાખ મણુ લોહાનો ગોળો નરકની શીત યોનિમાં મૂકવામાં આવે તો તે શીતળતાના પ્રભાવે તેના અણુઓ છૂટા પડી રાખ જેવા બની બચ એવી તીવ્ર ભાં ટાક હોય છે. જો કોઈ ત્યાંના નારકી જીવને ઉપાડીને હિમાલયના બરફમાં મૂકી દે તો તે તેને ઘણા જ આરામજનું સ્થળ સમજે એવી શરદી ત્યાં હંમેશા રહે છે. ૪. અનંત તાપ—નરકના, ઉજી યોનિ-સ્થાનમાં લાખ મણુ લોહાનો ગોળો મૂકતાં જ તે પીગળીને પાણી થઈ બચ અને જો કોઈ તે નારકી જીવને ત્યાંથી ઉપાડી બળતી બહીમાં મૂકી દે તો તે તેને ઘણા જ આરામજનું સ્થાન સમજે એવી ગરમી ત્યાં સદૈવ રહ્યા કરે છે. ૫. અનંત મહાભયર—નારકીના શરીરમાં હંમેશાં ઘણો તાવ બર્ષો રહે છે જેથી શરીર બળ્યા કરે છે. ૬. અનંત ખુજલી—નારકી જીવે હંમેશાં શરીર ખવડાવે જ કરે છે. ૭. અનંત રોગ—જલોદર, ભગંદર, ઉધરસ, શ્વાસ વગેરે ૧૬ મહારોગો અને ૫, ૬૮, ૬૬, ૫૮૫ પ્રકારના નાના નાના રોગો નારકીના શરીરમાં સદા પ્રગટ રહ્યા કરે છે. ૮. અનંત અનાશ્વય—નારકી જીવને કોઈ પણ કોઈ ખાતનો આસરો કે મદદ આપનાર હોતો નથી. ૯. અનંત શોક—નારકી જીવે સદા ચિંતાચ્છેદ રહ્યા કરે છે. અને ૧૦. અનંત ભય—જ્યાં કરોડો સૂર્ય મળીને પણ પ્રકાશ ન કરી શકે એવું અંધકારમય નરકજનું સ્થાન છે એટલે

જ તો નક' (ન=નથી, અક'=સૂચ') નામ છે. વળી નારકીઓનાં શરીર પણ કાળાં મહા ભયંકર છે. ચારે બાજુ મારકૂટ હાહાકાર હોય છે એ કારણેથી નારકી જીવો પ્રતિક્ષણ ભયથી વ્યાકુળ બની રહે છે. આ ૧૦ પ્રકારની વેદનાને સાતે નરકના જીવો પ્રતિક્ષણ અનુભવી રહ્યા હોય છે. આંખના ટમકારા બેટલો વળત પણ આરામ નથી.

મઝા—આવા મહાદુઃખપ્રદ નરકમાં કયા પાપોદયથી જીવ ભય છે ?

ઉત્તર—સૂચકાંગ સૂત્રના પહેલા ક્ષુત સ્કંધના ૫ મા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે :—

તિષ્વં તસે પાણિણો યાવરે ય જે હિંસન્તિ આયમુહં પદુચ્ચ ।

જે છસપ હોઈ અદત્તહારી, ય સિક્ષતિ સેય વિયસ કિં ચિ ॥

વાગમી પાણે વહુળં તિવાતી અનિચ્ચતે વાતમુવેતિ વાલે ।

ગિ હોગિ સં ગચ્છતિ અતકાલે અહોસિરં કદ્દુ ઉવેઈ દુર્ગમ ॥ ૫ ॥

અર્થાત્—જે પ્રાણી પોતાના સુખને માટે ત્રસ (બેધન્દ્રિય, તેધન્દ્રિય, ચલેન્દ્રિય, યંચેન્દ્રિય) અને સ્થાવર(પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ)ના જીવોને નિહંધતાના ભાવથી હિંસા કરે છે અને લૂંટે છે. અહણ કરવા યોગ્ય શિક્ષા—નત—પ્રત્યાખ્યાન આદિ—ને અહણ કરતો નથી. હિંસાદિ પાપ કૃત્યોને પુણ્યકારી જતાવવાની કૃપાતા કરે છે, ક્રોધાદિ ચાર કષાયોથી નિવૃત્ત થતો નથી, તે અજ્ઞાની મરણ થયા બાદ નીચું માર્યું કરીને અધિકારમય મહાભયંકર નરકસ્થાનમાં ભય છે અને મહાદુઃખ પામે છે.

ભવનપતિ દેવતાં વચ્ચુન

પૂર્વ કથિત પહેલા નરકમાં ૧૨ આંતરા અસંખ્ય ચોજન લાંબા પહોળા છે અને ૧૧,૫૮૩ ચોજન ઊંચા છે. જેના બે વિભાગ છે, (૧) દક્ષિણ : (૨) ઉત્તર. ૧૨ આંતરામાંથી એક ઉપરતું અને એક નીચેતું એમ બે આંતરા ખાલી પડ્યા છે અને વચલા ૧૦ આંતરામાં બુદ્ધી બુદ્ધી બાતના ૧૦ ભવનવાસી દેવો રહે છે અને તે દસ વિભાગોમાંથી ઉપરના પહેલા વિભાગમાં અસુરકુમાર બાતિના દેવતા રહે છે. જેમના દક્ષિણ વિભાગમાં ૪૪ લાખ ભવનો છે. જેના અમરેન્દ્રજી માલિક છે. અમરેન્દ્રજીનાં ૬૪,૦૦૦ સામાનિક દેવ, ૨,૫૬,૦૦૦ આત્મરક્ષક દેવ, ૬ અગ્નિસિધી (સુખ્ય) ઇન્દ્રાણીઓ ૬—૬ હજારના પરિવાર, ૭ અણિકા (સેના)* ૩ પરિવહા :—૧ આભ્યન્તર પરિવહના ૨૪,૦૦૦ દેવો, ૨. મધ્ય પરિવહના ૨૮,૦૦૦ દેવો, ૩. બાહિર પરિવહના ૩૨,૦૦૦ દેવો છે. અને તે જ પ્રમાણે આભ્યન્તર પરિવહની ૩૫૦ દેવીઓ, મધ્ય પરિવહની ૩૦૦ દેવીઓ અને બાહિર પરિવહની ૨૫૦ દેવીઓ પણ છે. દેવતાઓનું આસુખ્ય જ્ઞાન્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષનું, ઉત્કૃષ્ટ ૧ સાગરોપમનું છે. એમની દેવીઓનું આસુખ્ય જ્ઞાન્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષનું ઉત્કૃષ્ટ ૩ા પદ્યોપમનું છે. ઉત્તરના વિભાગમાં ૪૦ લાખ ભવન છે. જેમના

* સાત સેના-૧. મધર્વની ૨. તારકની ૩. અસની ૪. હાથીની ૫. રથની ૬. પેદલની અને ૭. ભેંસની— આ સાત પ્રકારની સેના છે.

માલિક બલીન્દ્રજી છે. બલીન્દ્રજીના ૬૦,૦૦૦ સામાનિક દેવો, ૨,૪૦,૦૦૦ આત્મરક્ષક દેવો, ૬ અગ્રમહિષી (મુખ્ય) ઇન્દ્રાણીઓ છે અને એક એકને ૬-૬ હજારનો પરિવાર છે. ૭ અશ્વિકા એટલે કે સેના છે. ૮ પરિષદ—૧ આભ્યન્તર પરિષદના ૨૦,૦૦૦ દેવો, ૨. મધ્ય પરિષદના ૨૪,૦૦૦ દેવો, ૩. બાહિર પરિષદના ૨૮,૦૦૦ દેવો છે. તે જ પ્રમાણે આભ્યન્તર પરિષદની ૪૫૦ દેવી, મધ્ય પરિષદની ૪૦૦ દેવી અને બાહિર પરિષદની ૩૫૦ દેવી છે. એ દેવતાઓનું આયુષ્ય જઘન્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષથી કંઈક અધિક, ઉત્કૃષ્ટ ૧ સાગરોપમથી કંઈક અધિક છે અને એમની દેવીઓનું આયુષ્ય જઘન્ય ૩૦,૦૦૦ વર્ષથી કંઈક અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ ૪૫ પદ્યોપમનું છે.

બીજા આંતરામાં નાગકુમાર ભાતિના દેવો વસે છે. જેમના દક્ષિણના વિભાગમાં ૪૪ લાખ ભુવન છે. જેના ધરણેન્દ્રજી માલિક છે, અને ઉત્તર વિભાગમાં ૪૦ લાખ ભુવન છે જેમના ભૂતેન્દ્રજી માલિક છે. ત્રીજા આંતરામાં સુવર્ણકુમાર નામના દેવો રહે છે. એમના દક્ષિણ વિભાગમાં ૩૮ લાખ ભવનો છે જેના માલિક વેણુધન્દ્ર છે અને ઉત્તર વિભાગમાં ૩૪ લાખ ભુવન છે, જેમના માલિક વેણુદલેન્દ્ર છે. ચોથા આંતરામાં વિદ્યુતકુમાર ભાતિના દેવતા રહે છે. દક્ષિણમાં ઇન્દ્ર હરિકાંત છે અને ઉત્તરના હરિશેખરેન્દ્ર છે. પાંચમા આંતરામાં અગ્નિકુમાર ભાતિના દેવતા રહે છે. દક્ષિણના અગ્નિ શેખરેન્દ્ર છે અને ઉત્તરના અગ્નિ માણુવેન્દ્ર છે. છઠ્ઠા આંતરામાં દ્વૌપકુમાર ભાતિના દેવતા રહે છે. દક્ષિણના પૂરણેન્દ્ર છે અને ઉત્તરના વિષ્ણુેન્દ્ર છે. સાતમા આંતરામાં ઉદકધિકુમાર ભાતિના દેવો રહે છે. દક્ષિણના જલકાન્તેન્દ્ર છે. ઉત્તરના જલપ્રભેન્દ્ર છે. આઠમા આંતરામાં દિશાકુમાર ભાતિના દેવો રહે છે. દક્ષિણના અમીતેન્દ્ર છે. અને ઉત્તરના અમિતવહનેન્દ્ર છે. નવમા આંતરામાં વાયુકુમાર ભાતિના દેવો રહે છે. દક્ષિણના બલવહેન્દ્ર છે અને ઉત્તરના પ્રભજનેન્દ્ર છે. અને દસમા આંતરામાં સ્તનિતકુમાર ભાતિના દેવો રહે છે જેના દક્ષિણ દિશામાં ઘોષેન્દ્ર છે અને ઉત્તર દિશાના મહાઘોષેન્દ્ર છે. એમાં ચોથા વિદ્યુતકુમારથી સ્તનિતકુમાર સુધી દક્ષિણ વિભાગમાં પ્રત્યેકના ભુદાં ભુદાં ૪૦—૪૦ લાખ અને ઉત્તરમાં ૩૬—૩૬ લાખ ભવનો છે. બીજા નાગકુમારથી તે દસમા સ્તનિતકુમાર સુધીના દેવોને નવનિકાય(નવભાતિ)ના દેવો કહે છે. દક્ષિણના નવનિકાયના બધા ઇન્દ્રોને ભુદાં ભુદાં ૬-૬ હજાર સામાનિક દેવો છે. ૨૪-૨૪ ચોવીંશ ચોવીંશ હજાર આત્મરક્ષક દેવો છે. ૫-૫ અગ્રમહિષી ઇન્દ્રાણીઓ છે, અને એક એકને ૫-૫ હજારનો પરિવાર છે. સાત સાત અશ્વિકા છે. ત્રણ ત્રણ પરિષદો છે. આભ્યન્તર પરિષદના ૬૦,૦૦૦ દેવો, મધ્ય પરિષદના ૭૦,૦૦૦ દેવો, બાહિર પરિષદના ૮૦,૦૦૦ દેવો છે. અને તે જ પ્રમાણે આભ્યન્તર પરિષદની ૧૭૫ દેવીઓ, મધ્ય પરિષદની ૧૫૦ દેવીઓ અને બાહિર પરિષદની ૧૨૫ દેવીઓ છે. એ નવભાતિના દેવતાઓનું આયુષ્ય જઘન્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષનું ઉત્કૃષ્ટ ૧૫ પદ્યોપમનું છે. અને દેવીનું આયુષ્ય જઘન્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષનું, ઉત્કૃષ્ટ પોણા પદ્યનું છે. અને ઉત્તરના નવનિકાયના બધાય ઇન્દ્રને પણ ભુદાં ભુદાં ૬-૬ હજાર સામાનિક દેવો છે, ૨૪-૨૪ હજાર આત્મરક્ષક દેવો છે.

૫-૫ અગ્રમહિષી ઇન્દ્રાણીઓ છે. એક એકને ૫-૫ હજારનો પરિવાર છે. ૭ અણિકા (સેના) છે. ૩ પરિવહો છે. ૧ આબ્યન્તર પરિવહના ૫૦,૦૦૦ દેવો, મધ્ય પરિવહના ૧૦,૦૦૦ દેવો, બાહિર પરિવહના ૭૦,૦૦૦ દેવો છે. તે જ પ્રમાણે આબ્યન્તર પરિવહની ૨૨૫ દેવીઓ, મધ્ય પરિવહની ૨૦૦ દેવીઓ, બાહિર પરિવહની ૧૭૫ દેવીઓ છે. નવે ય ભતિના દેવતાઓનું આયુષ્ય જલ્દન્ય તો ૧૦,૦૦૦ વર્ષથી કંઈક અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ ૨ પદ્યોપમમાં ચોડુંકે ઓછું છે. દેવીઓનું આયુષ્ય જલ્દન્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષથી અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ એક પદ્યોપમમાં કંઈક ઓછું છે. દસેય આંતરાના દક્ષિણ દિશાનાં બધાં મળીને કુલ ૪,૦૬,૦૦,૦૦૦ ભવનો હોય છે અને ઉત્તર વિભાગનાં બધાં મળીને કુલ ભવન ૩,૬૬,૦૦,૦૦૦ હોય છે. એમાંથી નાનામાં નાનું ભવન તો જંબુદ્વીપ પ્રમાણે (એક લાખ ચોજનનું) છે. મધ્ય ભવન અઢી દ્વીપ પ્રમાણે (૪૫ લાખ ચોજનનું) છે. અને મોટામાં મોટું ભવન અસંખ્ય દ્વીપ સમુદ્ર પ્રમાણે (અસંખ્યાત ચોજનનું) છે. બધાં ભવનો અંદરથી ચોખંડાકાર, બહારથી ગોલાકાર, રત્ન-જડિત, મહા પ્રકાશવાળાં અને સર્વ સુખસામગ્રીઓથી પરિપૂર્ણ છે. સંખ્યાત ચોજનના ભવનમાં સંખ્યાત દેવ-દેવીઓ અને અસંખ્યાત ચોજનના ભવનમાં અસંખ્યાત દેવદેવીઓ રહે છે. કુમારો(બાળકો)ની જેમ કીડા કરતા હોવાથી કુમારો કહેવાય છે.

ભવનપતિ દેવની ભતિ	શરીરવર્ણ	વસ્ત્રવર્ણ +	સુકુટનું ચિહ્ન	
૧ અસુરકુમાર	કૃષ્ણ	લાલ	ચુડામણિ	
૨ નાગકુમાર	સફેદ	લીલો	નાગફણ	
૩ સુવર્ણકુમાર	સોનેરી	સફેદ	મરુક	
૪ વિષ્ણુકુમાર	રાતો	લીલો	વજ્ર	
૫ અગ્નિકુમાર	"	"	કલશ	
૬ દીપકુમાર	"	"	સિંહ	
૭ ઉદયિકુમાર	સફેદ	"	ઘોડો	
૮ દિશાકુમાર	સોનેરી	સફેદ	હાથી	
૯ વાયુકુમાર	લીલો	સુલાખી	મગર	
૧૦ રત્નનિતકુમાર	સોનેરી	સફેદ	સરાવણ	

+ આ રંગોનાં વસ્ત્ર પહેરવાનો શોખ વધારે છે.

* આ ચિહ્ન દેવતાઓના સુકુટમાં હોય છે એથી એમની ભતિનો પરિચય મળે છે.

આ સાતમા નરકની નીચેના ચરમાન્તથી તે પહેલી રત્નપ્રભા પૃથ્વીનો ઉપર લોકના મધ્ય આકાશાન્તર સ્પંધીનું ૭ રજજી લેંચા અને ૧૬૯ રજજી ધનાકારવાળાં અવલોકેશ્વર વર્ણન સંપૂર્ણ થયું.

મધ્ય (તીર્થ) ટોકનું વર્ણન

પહેલાં બતાવેલી રત્નપ્રમાણી ઉપર ૧૦૦૦ ચોજનનું પૃથ્વી પિંડ છે. એમાંથી ૧૦૦ ચોજન નીચે અને ૧૦૦ ચોજન ઉપર છોડીને મધ્યમાં ૮૦૦ ચોજનની પોલાર છે. જેમાં અસંખ્યાતાં નગર છે. એમાં ૮ જાતિના વ્યંતર હોયો રહે છે. જેમકે : (૧) પિશાચ (૨) ભૂત (૩) યક્ષ (૪) રાક્ષસ (૫) કિન્નર (૬) કિંપુરુષ (૭) મહોરણ (૮) ગાંધર્વ. જે ૧૦૦ ચોજનનો પિંડ છોડેલ તેમાંથી ૧૦ ચોજન ઉપર અને ૧૦ ચોજન નીચે છોડીને વચમાં ૮૦ ચોજનની પોલાર છે. તેમાં પણ અસંખ્યાતાં નગર છે. તેમાં પણ ૮ જાતિના વાણવ્યંતર હોયો વસે છે તેમના નામો : ૧. આણુપત્ની ૨. પાણુપત્ની ૩. ઇન્દ્રીવાર્ધ ૪. ભૂર્ધવાર્ધ ૫. કંઠિય ૬. મહાકંઠિય ૭. કૌહંડ ૮. પયંગદેવ.

એ ૮૦૦ ચોજનની તથા ૮૦ ચોજનની પોલારમાં જે અસંખ્યાત વ્યંતરનાં અને અસંખ્યાત વાણવ્યંતરનાં નગરો છે તે નાનાં તો ભરતક્ષેત્રનાં પ્રમાણનાં એટલે કે ૫૨૬ ચોજનથી કાંઈક વિશેષ છે અને મધ્યમ નગરો મહાવિદેહ ક્ષેત્ર પ્રમાણે (૩૩,૬૮૪ ચોજનથી કાંઈક વિશેષ) છે અને મોટામાં મોટા જંજીરૂપ પ્રમાણે (એક લાખ) ચોજનના છે.

એ ૮૦૦ ચોજનની તથા ૮૦ ચોજનની પોલારમાં પણ એ વિભાગ છે. (૧) કક્ષિણ અને (૨) ઉત્તર, જેમાં વસનારા ૧૬ જાતિના વ્યંતર અને વાણવ્યંતર હોવાની એક એક જાતિ ઉપર બન્ને ઇન્દ્રો છે. એમ ૧૬ જાતિના ૩૨ ઇન્દ્રો છે જેમનાં નામો ચંત્રમાં છે. એ એક એક ઇન્દ્રને ચાર ચાર હજાર સામાનિક હોયો છે. ૧૬-૧૬ હજાર આત્મ-રક્ષક હોયો છે ૪-૪ અગ્રહમહિષી ઇન્દ્રાણીઓ છે. પ્રત્યેક ઇન્દ્રાણીને હજાર હજાર હોવાની પરિવાર છે ૭ અણિકા છે. ૩ પરિષદ (૧) આશ્રયંતર પરિષદના ૮૦૦૦ હોયો. મધ્ય પરિષદના ૧૦,૦૦૦ હોયો અને બહિર પરિષદના ૧૨,૦૦૦ હોયો છે. એ સોળે જાતિનાં હોવાનું જઘન્ય આયુષ્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષનું અને ઉત્કૃષ્ટ એક પદ્યોપમનું છે. જેમની દેવીઓનું આયુષ્ય જઘન્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષનું ઉત્કૃષ્ટ એક પદ્યોપમનું છે. વ્યંતર અને વાણવ્યંતર હેવ ચંચળ સ્વભાવવાળા, મનોહર નગરમાં દેવીઓની સાથે નૃત્ય ગાયન કરતાં લોગ લોગવતાં, પૂર્વોપાર્જિત પુણ્યનાં ફળ અનુભવતાં વિચરે છે. વનમાં ફરવાથી વધારે આનંદ માનતાં હોવાથી વાણવ્યંતર હેવ કહેવાય છે.

૮૦૦ ચોળનના પ્રજ્ઞપ્રતરના ૮ અતિના વ્યતર દેવોતો કોટો			૮૦૦ ચોળનના જીલ્લ પ્રતરના ૮ અતિના વાણવ્યતર દેવોતો કોટો			અને પ્રતરના દેવોનાં શરીર, વજુ અને મુકુટ ચિહ્ન	
૮૦૫ તર દેવોના નામો	દક્ષિણ દિશાના ઇન્દ્ર	ઉત્તર દિશાના ઇન્દ્ર	૮ વાણવ્ય તર દક્ષિણ યાનાઉત્તર દિશાના દેવ ઇન્દ્ર	ઇન્દ્ર	સુરીવર્ણ	મુકુટ ચિહ્ન	
૧ પિયાચ	કાલેન્દ્ર	મહાકાલેન્દ્ર	૯ આણુપત્રી	સન્નિહિતેન્દ્ર	કાળો	મહાન વૃક્ષ	
૨ જાત	સુર્યેન્દ્ર	પ્રતિજ્યેન્દ્ર	૧૦ પાણુપત્રી	ધાતેન્દ્ર	"	સાદી વૃક્ષ	
૩ વક્ષ	પૂર્ણભલેન્દ્ર	શીશુભલેન્દ્ર	૧૧ હંસીવાઈ	હંસીન્દ્ર	"	વડ વૃક્ષ	
૪ રાક્ષસ	ભીમેન્દ્ર	મહાભીમેન્દ્ર	૧૨ છુઈવાઈ	છુઈરેન્દ્ર	સફેદ	પાટલી વૃક્ષ	
૫ કિન્નર	ચિન્નરેન્દ્ર	કિન્નરુરેન્દ્ર	૧૩ કંદિયે	સુવચ્ચેન્દ્ર	લીલો	અશોક વૃક્ષ	
૬ કિપુરુષ	સુપુરુષેન્દ્ર	મહાપુરુષેન્દ્ર	૧૪ મહાકંદિયે	કાસ્યેન્દ્ર	સફેદ	મ પક્ષ વૃક્ષ	
૭ મહેરગ	અતિકાલેન્દ્ર	મહાકાલેન્દ્ર	૧૫ કાકંડ	કાસ્યેન્દ્ર	કાળો	નાગ વૃક્ષ	
૮ મધર્વ	ગીતરલેન્દ્ર	ગીતરલેન્દ્ર	૧૬ મધર્વ	મહાકાલેન્દ્ર	"	ટિબુ વૃક્ષ	

મનુષ્યલોકનું વર્ણન

જ્યાં આપણે રહીએ છીએ તે મનુષ્ય લોક પહેલાં કહેલી રતનપ્રભા પૃથ્વીની ઉપર છે. એના મધ્યભાગમા સુદર્શન મેરુ પર્વત છે. મેરુ પર્વતની જમીનના અંદરના ભાગમા ગૌસ્તનના આકારના ૮ રૂચક પ્રદેશ છે. ત્યાંથી ૬૦૦ યોજન નીચે અને ૬૦૦ યોજન ઉપર એમ ૧૮૦૦ યોજન ઊંચા અને ૧૦ રજજી ઘનાકાર + વિસ્તારમાં તિરછો લોક છે. એમાં નીચેના ૬૦૦ યોજનના ક્ષેત્રમાં વ્યંતર અને વાલુબ્યંતર દેવો રહે છે. જેમનું વર્ણન પહેલાં કરી દીધું છે હવે ઉપરના ૬૦૦ યોજનમાં ક્ષીપ સસુદ્ર અને જ્યોતિષી દેવના ચક્ર છે તેનું વર્ણન કરવામાં આવે છે.

મેરુ પર્વતનું વર્ણન

પૃથ્વીના મધ્યમા જે સુદર્શન મેરુ પર્વત છે, તે મહારત્ન (મહાપ્રમ)ના આકારે ગોળ છે. નીચેથી પહોળો અને ઉપરથી અનુક્રમે સાંકડો થતો મથો છે. નીચેથી ઉપર સુધી ૧,૦૦,૦૦૦ યોજન ઊંચો છે. જેમાંથી ૧૦૦૦ યોજન તો પૃથ્વીમા છે. અને ૬૬,૦૦૦ યોજન પૃથ્વી ઉપર છે. પૃથ્વીની અંદર મૂળમા ૧૦,૦૬૦ ૧૧ યોજન પહોળો છે. પૃથ્વી ઉપર ૧૦,૦૦૦ યોજન પહોળો છે. અને અનુક્રમે ઘટતા ઘટતાં ટોચે ૧૦૦૦ યોજન પહોળો રહી મથો છે. પૂર્ણ પર્વતના ૩ વિભાગ છે. ૧. પૃથ્વીની અંદર માટી, પથ્થર, કાંકરા અને વજ્ર રતનમય ૧૦૦૦ યોજનનો પહેલો ભાગ છે. ૨. પૃથ્વી ઉપર ક્ષૃદિક-રતન, અંકરતન, ચાહી અને સોનાવાળો ૬૩,૦૦૦ યોજનનો બીજો કાંઠ (વિભાગ) છે. અને ત્યાંથી આગળ લાલ સુવર્ણમય ૩૬,૦૦૦ યોજનનો ત્રીજો કાંઠ છે. મેરુ પર્વત ઉપર ૪ વન (ભાગ) છે. ૧. પૃથ્વી ઉપરના ૪ ગજજંત પર્વત અને સીતા સીતાહા નદીના ૮ વિભાગો સહિત, પૂર્વ પશ્ચિમમાં ૨૨,૦૦૦ યોજનનું લાણું અન ઉત્તર દક્ષિણ દિશામાં ૨૫૦ યોજન પહોળું 'ભદ્રશાલ' નામનું પહેલું વન છે. ત્યાંથી ૫૦૦ યોજન ઉપર મેરુ પર્વતની ચારે બાજુ ઘેરાયેલું વલયાકાર (કંઠચુક્રાકૃતિ) (૨) ૫૦૦ યોજન પહોળું બીજું નંદન વન છે. (૩) ત્યાંથી ૬,૨૫,૦૦૦ યોજન ઉપર મેરુ પર્વતની ચારે બાજુ ફેરતું વલયાકાર ૫૦૦ યોજન પહોળું ત્રીજું 'સોમનસ' વન છે. (૪) અને ત્યાંથી ૩૬,૦૦૦ યોજન ઉપર મેરુની ચારે બાજુ ફેરતું વલયાકાર ૪૬૪ યોજનનું પહોળું ચોથું પંડગ વન છે. આ પંડગ વનની ચારે દિશામા સફેદ સુવર્ણમય અર્ધચન્દ્રાકાર વ્યાર શિલા છે. જેનાં નામો— (૧) પૂર્વમાં પાંડુક શિલા અને (૨) પશ્ચિમમાં રક્ત શિલા એ બન્ને શિલાઓ ઉપર ૨૬૨ સિંહાસન છે. જેના ઉપર જન્મુક્ષીપના પૂર્વ અને પશ્ચિમ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મેલા ચાર તીર્થંકરોના જન્મોત્સવ એક સાથે થાય છે. અને દક્ષિણ દિશામાં ત્રીજી પાંડુ કંબલ શિલા છે. એના ઉપર ભરતક્ષેત્રમા જન્મેલા તીર્થંકરોના

+એક રજજી લાણું, એક રજજી પહોળું અને એક રજજી ભડું ક્ષેત્ર તે એક ધનરજજી,

અને (૪) ઉત્તરમા રક્ત પાંડુ કંળલ શિલા છે. તેના ઉપર ઐરવત ક્ષેત્રમાં જન્મેલા તીર્થકરેના જન્મોત્સવ થાય છે. * આ વનની મધ્યમાં ૪૦ ચોજનની ભીંચી તળિયામાં ૧૨ ચોજનની, મધ્યમા ૮ ચોજનની અને અંતમાં ૪ ચોજનની પહોળી વૈકુંઠ્ય (લીલા) રત્નમય એક શૂલિકા (શિખા સમાન ટેકરી) છે.

જંબુદ્વીપનું વર્ણન.

પૃથ્વી ઉપર મેરુની ચારે બાજુ ફરતો ચાળીના આકારવાળો પૂર્વથી પશ્ચિમ અને ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધી ૧,૦૦,૦૦૦ ચોજનનો લાંબો પહોળો ગોળ જંબુદ્વીપ નામનો દ્વીપ છે. એમા મેરુ પર્વતથી ૪૫,૦૦૦ ચોજન દક્ષિણ દિશામાં, વિજયદ્વારની અંદર 'ભરત' નામનું ક્ષેત્ર છે. તે વિજયદ્વારથી શૂલહિમવંત પર્વત સુધી પરસ્પર ચોજન પહોળું છે. આ ભરતક્ષેત્રના મધ્યમાં પૂર્વ પશ્ચિમ ૧૦, ૭૨૦ ફૂટે ચોજન (૧૨ કલા +) નો લાંબો, ઉત્તર દક્ષિણમાં ૫૦ ચોજન પહોળો, ૨૫ ચોજન ભીંચો, જૂમિમા ૬૧ ચોજન ભીંચો રૂપાનો વૈતાલ્ય નામનો પર્વત છે. આ પર્વતમા ૫૦ ચોજન લાંબી (આરપાર), ૧૨ ચોજન પહોળી અને ૮ ચોજન ભીંચી મહા અધકારથી વ્યાપ્ત ૨ ગુફા છે. એક તો પૂર્વમાં ખંડમપાત ગુફા અને બીજી પશ્ચિમમાં તમસ ગુફા. આ ગુફાના મધ્યમા ભીંતમાંથી નીકળેલી અને ૩-૪ ચોજન દૂર જઈને ગંગા અને સિંધુ નદીમાં જઈ મળનારી ઉમગ-જલા અને બીજી નિમગજલા* નામની બે નદીઓ છે.

પૃથ્વીથી ૧૦ ચોજન ઉપર વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર ૧૦ ચોજન પહોળી અને વૈતાલ્ય પર્વત જેટલી લાંબી બે : વિદ્યાધર શ્રેણી છે. - દક્ષિણની શ્રેણીમા ગગન વલ્લભ વગેરે ૫૦ નગરો છે. અને ઉત્તરની શ્રેણીમાં રથપુર ચક્રવાલ પ્રસુપ ૬૦ નગર છે. જેમાં રોહિણી પ્રજ્ઞિ, ગગનગામિની વગેરે હજારો વિદ્યાઓને સિદ્ધ કરનારા વિદ્યાધરો (મનુષ્ય) રહે છે. ત્યાંથી ૧૦ ચોજન ઉપર એવા પ્રકારની બીજી પણ બે અભિયોગી દેવોની શ્રેણી છે. ત્યાં પહેલા દેવલોકના શકેન્દ્રાણના દ્વારપાલ પૂર્વ દિશાના માલિક 'સોમ મહારાજ', દક્ષિણ દિશાના માલિક 'યમ મહારાજ', પશ્ચિમ દિશાના માલિક 'વરુણ મહારાજ' અને ઉત્તર દિશાના માલિક, વૈશ્રમણ મહારાજના આજ્ઞાધારક (૧) અક્ષરક્ષક 'આણ્ડુ ભકા' (૨) પાણ્ડુના રક્ષક 'પાણ્ડુભૂ ભકા' (૩) સુવર્ણ વગેરે ધાતુના રક્ષક 'લયણ્ડુ ભકા' (૪) મકાન રક્ષક 'સયણ્ડુ ભકા' (૫) વસ્ત્રના રક્ષક 'વત્સણ્ડુ ભકા' (૬) ફેલ રક્ષક 'ફેલણ્ડુ ભકા' (૭) ફૂલના રક્ષક 'પુષ્પણ્ડુ ભકા' (૮) ફેલફૂલના રક્ષક 'ફેલફૂલણ્ડુ ભકા'

* આ ચારે શિલા પાયસો-પાયસો યોજનની લાંબી અને અઢીસો-અઢીસો યોજનની પહોળી છે. અને એ ૬ એ સિ હાસનો પાયસો-પાયસો ધનુષ્યના લાંબા પહોળા અને અઢીસો અઢીસો ધનુષ્યના બિયા છે.

+ એક ચોજનના ૧૯મા ભાગને એક કલા કહે છે.

* ઉમગજલા નદીમા સળવ, નિર્જીવ કોઈ પણ વસ્તુ પડી જાય તોને ત્રણ વખત ફેરવીને બહાર ફેંકી દે છે. નિમગજલા નદીમા પહેલી વસ્તુને ત્રણ વખત ફેરવીને પાતાલમા બેસાડી દે છે.

- પર્વત ઉપર ખુલ્લી ફરવાની જગ્યાને શ્રેણી કહે છે.

(૬) પાણી ભાળના રક્ષક ‘અવિચલભૂલકા અને બીજ ધાન્ય વગેરે ના રક્ષક ‘બીજભૂલકા’ એ ૧૦ ભતિના દેવતાઓના આવાસ છે. આ દેવો પોતપોતાના નામ પ્રમાણેની વસ્તુઓની વાણ્યવ્યંતર દેવોથી રક્ષા કરવા નિમિત્તે ત્રણે કાલ (સવાર, બપોર અને સાંજ)માં ચોકી કરવા નીકળે છે. આ ત્રણે કાલમાં સુખાભિલાષી ઇવોએ જરુર ધર્મારાધન કરવું જોઈએ. તે અભિયોગી શ્રેણીથી ૫ યોજન ઉપર, ૧૦ યોજન પહોળું અને પર્વત જેટલું લાંબું. વૈતાલ્ય પર્વતનું શિખર છે. અહીંયા ૬૧ યોજનની ભીંથી બુદ્ધી બુદ્ધી નવ ડુંગરીઓ છે ત્યાં મહાઋષિના લગ્ની વૈતાલ્ય પર્વતના માલિક “ વૈતાલ્યગિરિકુમાર ” દેવતાનો વાસ છે.

ભરતક્ષેત્રની મધ્યમાં વૈતાલ્યગિરિના આવવાથી દક્ષિણાધર્મ ભરત અને ઉત્તરાધર્મ ભરત એવા બે વિભાગો થઈ ગયા છે, અને ભરતની ઉત્તરની સીમાનો કર્તા ચુલ્લક્ષિમ-વર્ત પર્વત છે. જેના મધ્યની પશ્ચિમની પૂર્વ અને પશ્ચિમના દ્વારથી નીકળેલી ગંગા અને સિંધુ નદી વૈતાલ્ય પર્વતની નીચેથી નીકળીને લવણ સમુદ્રમાં જઈને મળવાથી ભરતક્ષેત્રના ૬ વિભાગ થઈ ગયા છે. જેને ‘પદ્મપંક’ (૬ વિભાગ) કહે છે.

જંબુદ્વીપના પૂર્વ દિશાના વિજયદ્વારના નીચેના નાળાથી લવણ સમુદ્રનું પાણી ભરત ક્ષેત્રમાં આવવાથી નવ યોજન વિસ્તારવાળી ખાડી છે. જેના કિનારા ઉપર ત્રણ દેવસ્થાન છે. ૧. પૂર્વમાં માગધ, ૨. મધ્યમાં વરહામ અને ૩. પશ્ચિમમાં પ્રભાસ છે. એ તટ (કિનારા) ઉપર હોવાથી તીર્થ કહેવાય છે.

ગંગા નદીથી પશ્ચિમે, સિંધુ નદીની પૂર્વે, લવણની ખાડીથી ઉત્તરે અને વૈતાલ્ય પર્વતની દક્ષિણે એમ ચારેની મધ્યમાં ૧૧૪૧૬ યોજનના અંતરે ૧૨ યોજન લાંબી અને ૮ યોજન પહોળી અયોધ્યા નગરી છે. -

કાલિયકેતુ વર્ણન.

ભરતક્ષેત્રમાં ૨૦ કોડાકોડ સાગરોપમનું કાળચક્ર (૧૨ આરાવાળું) સદા ફરતું રહે છે. જે કાળમા પ્રત્યેક સમય શુભ પુદ્ગલો (સુખો)ની ન્યૂનતા અને અશુભ પુદ્ગલો (દુઃખો)ની વૃદ્ધિ થાય તેને અવસર્પિણી કાળ કહે છે. અને અશુભ પુદ્ગલોની ન્યૂનતા અને શુભ પુદ્ગલોની વૃદ્ધિ થાય તેને ઉત્સર્પિણી કાળ કહે છે. તે બન્ને કાળના ૬-૬ આરા હોય છે. તેમાંથી અહીંયાં પહેલા અવસર્પિણી કાળના ૬ આરાનું વર્ણન કરે છે.

૧. ચાર કોડાકોડી સાગરોપમના પહેલા ‘સુખમા સુખમ’ (એકાન્ત સુખ) નામક આરામાં મનુષ્યદેહ પ્રમાણુ ૩ ગાઉનું હોય છે. આયુષ્ય ૩ પલ્લેઓપમનું હોય છે. તેમનાં શરીરમાં ૨૫૬ પાંસળીઓ હોય છે. અને તેઓ વજ્રચક્રના નારાય સંહનન તથા સમ-

÷ અયોધ્યા નગરીના સ્થાને જમીનમાં સાચવું વજ્રચક્ર સ્વસ્તિકેતુ ચિહ્ન અંકિત છે. કર્મભૂમિની ઉત્પત્તિના સમયે મન્વ મહારાજ તે જ સ્થળે નગર વસાવે છે તેમ વલ્લ પુરુષોનું કથન છે.

ચતુરસ્ત્ર સંસ્થાનવાળા હોય છે. મહાસ્વરૂપવાન સરળ સ્વભાવી હોય છે. અને સ્ત્રી પુરુ-
ષના યુગલરૂપે સાથે જ આવતરે છે. તેમની ઇચ્છાઓ ૧૦ પ્રકારનાં કલ્પવૃક્ષો પૂર્ણ કરે
છે. તે કલ્પવૃક્ષનાં નામો આ પ્રમાણે છે:-૧. 'મતંગવૃક્ષ' થી મધુરાં ફળો મળે છે.
૨. 'ભિગાવૃક્ષ' થી સુવર્ણ રતનનાં વાસણો મળે છે. ૩. 'તુલિયંગાવૃક્ષ' ૪૯ જાતના
વાજિંત્રીના મનોહર નાદ સંભળાવે છે. ૪. 'જ્યોતિવૃક્ષ' રાત્રિમા સૂર્ય સમાન પ્રકાશ
કરે છે. ૫. 'દીપવૃક્ષ' દીપકની જેમ પ્રકાશ કરે છે. ૬. 'ચિતંગાવૃક્ષ' થી સુગંધી
ફૂલોના ભૂષણ પ્રાપ્ત થાય છે. ૭. 'ચિત્તરસાવૃક્ષ' થી ૧૮ જાતના મનોહર લોજન મળે
છે. ૮. 'મનોવેગા' વૃક્ષથી સુવર્ણ રતનના આભૂષણો મળે છે. ૯. 'ગિહંગારા વૃક્ષ
૪૨ માળના મહેલ જેવા થઈ જાય છે. અને ૧૦. 'અભિયગણા' વૃક્ષથી ઉત્તમોત્તમ
વસ્ત્રો પ્રાપ્ત થાય છે. પહેલા આરાના પુરુષોને ત્રણ ત્રણ દિવસ પછી આહારની ઇચ્છા
થાય છે, ત્યારે શરીર પ્રમાણે - કલ્પવૃક્ષનાં ફળ તથા માટી વગેરેના આહાર કરે છે.
તે સમયમા માટી પથ્થુ સાકર જેવી ગળી હોય છે. પ્રથમ આરાના સ્ત્રીપુરુષનાં આયુ-
ષ્યના ૬ મહિના બાકી રહે છે ત્યારે યુગલણી એક પુત્રપુત્રીના જોડાનો પ્રસવ કરે
છે. x તે બાળકબાળિકા ૪૯ દિવસ સુધી પાલનપોષણ થયા બાદ પોતે હોશિયાર અને
સ્વાવલંબી થઈ સુખોપસોજનો અનુભવ કરતા વિચરે છે. તેમના માતાપિતા એક તો
છીકે આવતાં જ અને બીજાને બગાસાં આવતાં જ મૃત્યુ પામી દેવગતિમા જાય છે.
ક્ષેત્રાધિષ્ઠિત દેવ તે યુગલના મૃતક શરીરને ક્ષીર સમુદ્રમા ફેંકી દે છે.

૨. આ પ્રમાણે પ્રથમ આરાની પૂર્ણતા થતા જ ત્રણ કોડાકોડી સાગરોપમનો
'સુખમા' ' (કેવલ સુખ)' નામક બીજા આરાનો આરંભ થાય છે. તે વખતે પહેલાં
કરતાં વર્ણ, ગંધ, રસ અને રૂપશૈલી ઉત્તમતામા અનંતગણી હીનતા થાય છે. આયુષ્ય
પથ્થુ અનુક્રમે ઘટતા ઘટતાં ૨ પદ્યોપમનુ અને દેહપ્રમાણ બે ગાઉનુ થઈ જાય છે.
પાંસળીઓ પથ્થુ ૧૨૮ રહી જાય છે. આહારની ૨-૨ હવસે ઇચ્છા થયા કરે છે ત્યારે
ફલફૂલ કે માટી વગેરે ના આહાર લે છે. અને માટીના સ્વાદ બાદ જેવા જ રહી જાય છે.
મૃત્યુને ૬ માસ બાકી રહે છે ત્યારે યુગલણી એક પુત્રપુત્રીને પ્રસવે છે. ૬૪ દિવસ
સુધી તેમની પ્રતિપાલના થયા બાદ તેઓ સ્વાવલંબી થઈ સુખોપસોજ કરતાં વિચરે છે.
બાકી બધું પહેલા આરા માફક જળીનું.

† પહેલા આરામા તુવેરના દાણા નેટલો, ખીભ આરામા જોર નેટલો અને ત્રીભ આરામા આખળા
નેટલો આહાર યુગલ મનુષ્ય કરે છે એમ ગ્રંથકાર કહે છે.

x જ્યારે યુગલ મનુષ્યના ૧૫ માસ બાકી રહે છે ત્યારે યુગલણી ઋતુને પ્રાપ્ત કરે છે. ત્યારે
યુગલને વેદ મોહનીય-કરોદિય તોવ હોવાથી તેઓને સંબંધ થાય છે. અને સ્ત્રી સર્વ ધારણ કરે છે
ત્યાં સુધી ભાઈ-બહેનની માફક જ રહે છે. આ પવિત્રતાને લીધે જ યુગલની એક દેવગતિ જ કહી છે.
એમ વૃદ્ધ પુરુષો કહે છે.

* યુગલનુ નેટલું આયુષ્ય મનુષ્ય ગતિમાહોય છે તેટલુ અવધા એવી થોડુંક ઓછુ આયુષ્ય
દેવગતિમા પામે છે.

૩. એમ બીજો આરો પૂર્ણ થતાં જ બે કોડાકોડી સાગરોપમનો ત્રીજો 'સુખમા હુઃખમા' (સુખ ઘણું દુઃખ થોડું) નામનો આરો શરૂ થાય છે ત્યારે પહેલાંથી વર્ણ, ગદ્ય, રમ્ય, સ્પર્શ વગેરે ની ઉત્તમતામાં અનંતગણી ન્યૂનતા થાય છે. અનુક્રમે ઘટતાં ઘટતાં દેહપ્રપાલ્ય એક ગાઉતું અને આયુષ્ય એક પલ્લોપમતું રહી બચ છે. ૬૪ પાંસળીઓ રહે છે એક દિવસના આંતરે આહારની ઇચ્છા થાય છે ત્યારે તે જ પ્રમાણે આહાર કરે છે. પૃથ્વીનો સ્નાહ ગોળ જેવો રહી બચ છે. મરવાના ૬ માસ પહેલાં યુગલણી પુત્ર-પુત્રીના ભેડાને જન્મ આપે છે. જેમનું ૭૯ દિવસ સુધી પાલન થયા બાદ તેઓ પોતે સ્નાત્કર્ણની બની સુખપૂર્વક વિચરે છે. બાકી બધું પહેલા આરા જેમ બાણુનું. આ ત્રણે આરાનાં તિયંચ પંચેન્દ્રિયો પણ યુગલિયાં જ હોય છે.

ત્રીજા આરાનો ત્રણ વિભાગમાંથી પહેલા બે વિભાગમાં જ ઉપર સુખજ રચના રહે છે બ્યારે ૬૬, ૬૬, ૬૬, ૬૬, ૬૬, ૬૬, ૬૬, ૬૬, ૬૬, ૬૬, (છાસક લાખ કોડ, છાસક હબર કોડ, છાસક સો કોડ, છાસક કોડ, છાસક લાખ, છાસક હબર, છાસક સો છાસક) સાગરોપમ ત્રીજા આરાના વ્યતીત યર્ધઅચ છે ત્યારે કાલ સ્વભાવના પ્રભાવે કલ્પવૃક્ષોથી પૂર્ણ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ ન થવાથી તે યુગલ મનુષ્યોમાં પરસ્પર વાદ-વિવાદ અને કલેશ શરૂ થાય છે. બંને તેને શાંત કરવા જ અનુક્રમેથી ૧૫ કુલકરો (વિકલ્પ-પ્રતાપી પુરુષો) મનુષ્યોની ઉત્પત્તિ થાય છે. x પ્રથમના પાંચ કુલકરો સુધી 'હકાર' ઠંઠ, પછીના પાંચ કુલકરો સુધી 'મકાર' ઠંઠ અને બાકીના પાંચ કુલકરો સુધી 'ધિકકાર' ઠંઠની નીતિ ચાલે છે. અર્થાત્ ભુગલિયાં પરસ્પર લડે ત્યારે "હ" "મા" "ધિકક" શબ્દો કહેવાથી તેઓ શરમાઈ શાન્ત થઈ બચ છે. અહીંયાં સુધી તો અસિ (નોકરી કરી), મસિ (આપાર કરી), કૃષિ (ખેતી કરીને) થી આજીવિકા કરવાની જરૂર ન હોવાથી આ અકર્મ ભૂમિ કહેવાય છે અને ભેડાડૂપે ઉત્પન્ન થવાથી અને ભેડાડૂપે રહેવાથી આ 'ભુગલિયા' કહેવાય છે. પછી ત્રીજા આરાનાં બ્યારે ૮૪ લાખ પૂર્વ ૩ વર્ષ અને ૮૫ માસ બાકી રહે છે ત્યારે પહેલાં અયોધ્યા નગરના સ્થાને ૧૫મા કુલકરથી પહેલા તીર્થંકર ઉત્પન્ન થાય છે. કાલના પ્રભાવે બ્યારે કલ્પવૃક્ષોથી કોઈ પણ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થતી નથી ત્યારે કુધાથી પીડિત મનુષ્યને વ્યાકુળ થતાં ભેઈ તીર્થંકર ભગવાન તેમના ઉપર કંથા લાવી સ્વભાવથી ઉત્પન્ન થયેલાં ૨૪ પ્રકારનાં ધાન્ય મેવા વગેરે તે મનુષ્યોને ભતાવે છે. કાચું ધાન ખાવાથી તેમનું પેટ ફુજે છે. એમ બાણીને

x પહેલાના કુલકરનું એક પલ્લોપમના ૧૦મા ભાગનું, બીજાનું એક પલ્લોપમના ૧૦મા ભાગનું, ત્રીજાનું એક પલ્લોપમના હબરમા ભાગનું, ચોથાનું ૧૦ હબરમા ભાગનું, પાંચમાનું લાખમા ભાગનું, છઠ્ઠાનું દસ લાખમા ભાગનું, સાતમાનું કરોડમા ભાગનું, આઠમાનું ૧૦ કરોડમા ભાગનું, નવમાનું ૧૦ કરોડમા ભાગનું, દશમાનું હબર કરોડમા ભાગનું, અગિયારમાનું ૧૦ હબર કરોડમા ભાગનું, બારમાનું એક લાખ કરોડમા ભાગનું તેજમાનું ૧૦ લાખ કરોડમા ભાગનું, ચૌદમાનું કોડાકોડમા ભાગનું અને પંદરમાનું ૮૪ લાખપૂર્વે આયુષ્ય હોય છે એમ પદ્મપુરાણ દ્વિગ્ગરના ગ્રંથમાં લખ્યું છે.

અરણી કાષ્ઠથી અગ્નિ ઉત્પન્ન કરી તેમાં શેકવાનું કહે છે. ભોળાં મનુષ્યો અગ્નિથી ધાન્ય બળતું બેઈ કહે છે કે તેનું જ પેટ નથી ભરાતું તો તે અમને શું આપશે ? ત્યારે તીર્થંકર પહેલાં કુંભારની સ્થાપના કરી વાસણ બનાવતાં શીખવે છે. પછી ૪ કુલA ૧૮ શ્રેણીB ૧૮ શ્રેણીC એમ ૩૬ ભતિઓ સ્થપાય છે. પુરુષની ૭૨ કલાD; ૧૮ લિપિE, સ્ત્રીની ૬૪ કલાF, ૧૪ વિદ્યાG વગેરે બતાવે છે. પછી જિતાચાર મુજબ સ્વર્ગથી ઇન્દ્ર આવીને ઘણા આઠંબરપૂર્વક તે તીર્થંકરનો રાજ્યાભિષેક કરી રાજા બનાવે છે. લગ્નોત્સવ પ્રસંગે પાણિગ્રહણ કરાવે છે જેમ જેમ કુટુંબવૃદ્ધિ થાય છે તેમ તેમ ગ્રામ નગરાદિની વૃદ્ધિ થતી જાય છે. એમ ભરતક્ષેત્રની પણ આબાહી થતી જાય છે. પછી તીર્થંકર રાજ્યચક્ર સિદ્ધિનો ત્યાગ કરી સંયમ લઈ, તપશ્ચર્યા કરી, ઘનાઘાતી કર્મનો ક્ષય કરી કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી તીર્થંકરની સ્થાપના કરે છે. ધર્મની વૃદ્ધિ કરી આયુષ્ય પૂર્ણ કરી મોક્ષે જાય છે.

A. ચારકુલ—૧. ક્ષેટવાલ ન્યાયાધીશ વગેરે નું ‘ ઉચકુલ ’ ૨. ‘ ગુરુસ્થાનો ઉચ્ચ પુરુષોનું ’ લોક કુલ ૩. મંત્રીઓનું રાજકુલ ૪ પ્રભુનું ક્ષત્રિય કુલ.

B. C. ક્ષત્રિય કુલની ૧૮ શ્રેણી અને ૧૮ પ્રશ્નોણી એમ ૩૬ ભતિ :-

૧. કુંભાર (કુંભાર) ૨. માળી ૩. ખેડૂત ૪. વણકાંઠામ કરનાર ૫. ચિત્રકાર ૬. ચૂડીગર ૭. ફરજી ૮. મજબાનનો વેપારી ૯. તંબોલી ૧૦. ખત્રી ૧૧. ગોવાળીઆ ૧૨. સુધાર ૧૩. તેલી ધાંચી ૧૪. ધોખી ૧૫. કંઠોઈ ૧૬. હબમ ૧૭. કહાર ૧૮. બધાર ૧૯. સીસમર ૨૦. સંયુદ્ધી ૨૧. કાઠી ૨૨. કુંદીગર ૨૩. કામદી ૨૪. ત્ર્યારી ૨૫. ઠંડેરી ૨૬. પટેલ ૨૭. કડિયા ૨૮. લાકુઆ ૨૯. સોની ૩૦. ચમાર ૩૧. ચુનારા ૩૨. ચાઠી ૩૩. ચિરા ૩૪. સિકદીંગર ૩૫. કંસારા ૩૬. વાણિયા.

D પુરુષની ૭૨ કલા—૧. લેખન ૨. ગણિત ૩. રૂપ બદલવાં ૪. નૃત્ય (નાચ) ૫. સંગીત ૬. તાલ ૭. વાજિત ૮. બંસરી ૯. નરલક્ષણ ૧૦. નારીલક્ષણ ૧૧. ગ્રન્થલક્ષણ ૧૨. અર્થલક્ષણ ૧૩. દંડલક્ષણ ૧૪. રતનપરીક્ષા ૧૫. ધાતુવાદ ૧૬. મંત્રવાદ ૧૭. કવિત્વ ૧૮. તર્કશાસ્ત્ર ૧૯. નીતિશાસ્ત્ર ૨૦. ધર્મશાસ્ત્ર ૨૧. જ્યોતિષશાસ્ત્ર ૨૨. વૈદકશાસ્ત્ર ૨૩. પટલાપા ૨૪. યોગશાસ્ત્ર ૨૫. રસાયન ૨૬. અંજન ૨૭. સ્વાનંદશાસ્ત્ર ૨૮. ઇન્દ્રિયજ્ઞ ૨૯. ખેતીવાડી કાર્ય ૩૦. વસ્ત્ર વિધિ ૩૧. જીવાર ૩૨. બ્યાપાર ૩૩. રાજસેવા ૩૪. શુક્રુનવિચાર ૩૫. વાયુસ્થાન ૩૬. અગ્નિસ્થાન ૩૭. મેઘવૃષ્ટિ ૩૮. વિલેપન ૩૯. મર્દન ૪૦. જીર્ણોદ્ધાર ૪૧. સુવર્ણસિદ્ધિ ૪૨. રૂપસિદ્ધિ ૪૩. ઘટખંધન ૪૪. ધનછેદન ૪૫. મનછેદન ૪૬. લોકાચાર ૪૭. લોકરંજન ૪૮. ફળ આકર્ષણ ૪૯. અક્ષલાક્ષણ (ફળ ન લાગે ત્યાં બતાવી દેવા) ૫૦. ધારજનન ૫૧. ચિત્રકલા ૫૨ ગ્રામ વસાવણું ૫૩. મહલયુક્ત ૫૪. રથયુક્ત ૫૫. ગુરુયુક્ત ૫૬. દંષ્ટિયુક્ત ૫૭. વાયુયુક્ત ૫૮. સુદિયુક્ત ૫૯. બાહ્યયુક્ત ૬૦. દંડયુક્ત ૬૧. શરતયુક્ત ૬૨. સર્પમોહન ૬૩. બ્યતરમર્દન ૬૪. મંત્રવિધિ ૬૫. તંત્રવિધિ ૬૬. યંત્રવિધિ ૬૭. રોમ્પપાકવિધિ ૬૮. સુવર્ણપાકવિધિ ૬૯. બધન ૭૦. મારણ (મારી નાંખવા, જેવાન કરવાની વિધિ) ૭૧. સ્થાન (સ્થાન કરી દેવા) ૭૨. સંજીવન ચેતના પેદા કરવી.

E. લિપિ ૧૮ પ્રકારની. ૧. હંસલિપિ ૨. ભૂતલિપિ ૩. યજ્ઞલિપિ ૪. રાક્ષસલિપિ. ૫. યવની લિપિ ૬. તુરકી લિપિ ૭. કિરંતી લિપિ ૮. દ્રાવિડી લિપિ ૯. સૈષવી લિપિ ૧૦. માલવી લિપિ ૧૧. કનડી લિપિ ૧૨. નાગરીલિપિ ૧૩. લાટીલિપિ ૧૪. ફારસી લિપિ ૧૫. અનિમીસી લિપિ ૧૬. ચાલુકી લિપિ ૧૭. મુલદેવ લિપિ ૧૮, ઉર્દૂ લિપિ. અત્યારે તે લિપિઓ ફેલબેદે અનેક ભતની બની ગઈ છે જેમકે માલવી, લડી, ચૌડી, કાઠવી, તેલંગી, ગુજરાતી, સોરઠી, મરાઠી, પ્રકણી, પુરચાણી, સિલ્હી, હારી, ફારી, હમીરી, મસ્તી માલવી, મહાયોધિ વગેરે વગેરે.

ત્રીજા આસામાં એ જ અરસામાં ઉત્તમ રાજકુલમાં તીર્થ કર સમાન પશુ કંઈક મંદ ૧૪ સ્વાન પોતાનાં માતૃશ્રીને આપી ચક્રવર્તી મહારાજ જન્મ ધારણ કરે છે. એમનું દેહમાન પશુ ૫૦૦ ધનુષ્યનું અને આયુષ્ય ૮૪ લાખ પૂર્વનું હોય છે. ૪૦ લાખ અષ્ટાપદના બલના ધારક હોય છે. યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં, પહેલા તો માંડવિક રાજ થઈ પછી ૧૩ તેલા કરી ભરતક્ષેત્રના ફોંખે બંધના એક છત્ર રાજ્યકર્તા ચક્રવર્તી થઈ બાંધ છે.

ચક્રવર્તી મહારાજની પ્રક્રિયા

સાત એકેન્દ્રિય (પૃથ્વીકાયમય) રતન—૧. ચક્રરતન—સેનાની આગળ આગળ આકાશમાં ગડગડાટ શબ્દ કરતું ચાલે છે. છ ખંડ જીતવાનો રસ્તો બતાવે છે. ૨. 'છત્રરતન' સેના ઉપર ૧૨ ચોજન લાંબા અને ૬ ચોજન પહોળા છત્રરૂપ બની બાંધે છે અને કંડે, તાપ, વાયુ વગેરેથી રક્ષા કરે છે. ૩. 'કંડરતન' વિષમ સ્થાને સભ કરી રસ્તો સાફ સડક બેવો કરી દે છે અને વૈતાલ્ય પરતની બેસે શુદ્ધનાં દ્વાર ખુલ્લાં કરે છે. (આ ત્રણેય રતન ચાર ચાર હોય લાંબાં હોય છે.) ૪. 'અદ્ગતન' ૫૦ આગળ લાંબું, ૧૬ આગળ પહોળું, અર્ધો આગળ બાહુ, અતિ તીક્ષ્ણ ધારવાળું હોય છે અને હબરો ગાઉ દૂર રહેતા શત્રુનું પશુ માથું છેદી નાખે છે. (આ ચારેય રતન આયુધશાળામાં ઉત્પન્ન થાય છે.) ૫. 'મણિરતન'

૬. ઝીની ૬૪ કલા—૧ નુત્ત. ૨. ચિત્ર ૩. ઓચિત્ય ૪. વાહન ૫. મંત્ર ૬. જન્મ ૭. જ્ઞાન ૮. વિદ્યાન ૯. દંભ ૧૦. જલસ્થાન ૧૧. ગીતમાન ૧૨. તાલમાન ૧૩. મેધશ્રુતિ ૧૪. કલાકૃતિ ૧૫. આકારગોપન (રૂપ સંતાડવું) ૧૬. ધર્મવિચાર ૧૭. ધર્મનીતિ ૧૮. સકુનવિચાર ૧૯. ક્રિયાકલ્પ ૨૦. આરામ રોપણ ૨૧. સંસ્કૃત જલ્પ ૨૨. પ્રસાદનીતિ ૨૩. સુવર્ણ શ્રદ્ધિ ૨૪. સ્વર્ધી તેલ કરવું ૨૫. લીલા (આયા) રચવી ૨૬. કાપીયોડાની પરીક્ષા ૨૭. ઔપરુષના લક્ષણનું જ્ઞાન ૨૮. કામક્રિયા ૨૯. સિપિછેદન ૩૦. તારકાલિક શ્રદ્ધિ ૩૧. વસ્તુસિદ્ધિ ૩૨. વૈદક ક્રિયા ૩૩. સુવર્ણ રતનશ્રદ્ધિ ૩૪. કુલ જમ ૩૫. સારી શ્રમ ૩૬. અંજન યોગ ૩૭. ચૂર્ણ યોગ ૩૮. હસ્તપદુતા ૩૯. વચનપદુતા ૪૦. ભોજનવિધિ ૪૧. વાણિજ્યવિધિ ૪૨. કાવ્યશક્તિ ૪૩. વ્યાકરણ ૪૪. સાલીખંડન ૪૫. સુખમંડન ૪૬. કથાકથન ૪૭. ફલમાલાનુચન ૪૮. શુચાર સંભવા ૪૯. સર્વ ભાષા જ્ઞાન ૫૦. અભિધાન-જ્ઞાન. ૫૧. આકારભૂવિધિ ૫૨. ભૂત્ય ઉપચાર ૫૩. મુહૂર્તચાર ૫૪. સંયમ કરવું ૫૫. નિરાકરણ ૫૬. ધાન્ય રાંધવું ૫૭. કેશજીવન ૫૮. વીણાનાદ ૫૯. વિતંડાવાદ ૬૦. અંક વિચાર ૬૧. સત્યસાધન ૬૨. લોકમવહાર ૬૩. અલક્ષરી ૬૪. પ્રશ્ન પહેલી.

લોકાકાર ૧૪ વિદ્યા—૧. મણિતાનુચોગ ૨. કરણાનુચોગ ૩. ચરણાનુચોગ ૪. કંથા.યોગ ૫ શિક્ષા-કલ્પ ૬. વ્યાકરણ ૭. હાંદવિદ્યા ૮. અલંકાર ૯. ભ્યોતિષ ૧૦. નિયુક્ત ૧૧. ક્રિતાકાસ ૧૨. સામ ૧૩. ગોમાસા અને ૧૪. ન્યાય.

લોકિક ૧૪ વિદ્યા—૧. પ્રજ્ઞા ૨. આતુરી ૩. ભલ ૪. વાહન ૫. દેશના ૬. બાહુ ૭. જલ્પતરણ ૮. રસાયન ૯. ગાયન ૧૦. વાલ ૧૧. વ્યાકરણ ૧૨. વેદ ૧૩. ભ્યોતિષ ૧૪. વૈદિક.

ઉપરના ૪ કુલ, ૩૬ ભતિ (કામ), ૭૨ તથા ૬૪ કલા, ૧૮ લિપિ, ૧૪ વિદ્યા અનાદિ કાળથી ચાલી આવે છે અને અનંતકાલ સુધી એની જ રહેશે; પરંતુ કાલપ્રભાવથી ભગત ઐરવત ક્ષેત્રમાં લોપ થતી બાંધ છે, અહાંવિદેહ ક્ષેત્રમાં તો સદા બની રહે છે.

ચાર આંગળ લાંબું અને બે આંગળ પહોળું હોય છે તેને બે મૂકવાથી ચંદ્રમાની જેમ ૧૨ યોજન પ્રકાશ કરે છે અને હાથીના મસ્તકે બાંધવાથી સવારને કોઈ પણ પ્રકારની બીક રહેતી નથી.

૬. ‘કાંગણીરત્ન’ છઠ્ઠો બાબુથી ચાર ચાર આંગળ લાંબું - પહોળું, સોનીની એરણ સમાન ૬ તળિયાં, ૮ ખૂણા અને ૧૨ હાંસિયાવાળું અને વજનમાં ૮ સોનૈયા જેટલું બારે હોય છે. એનાથી વૈતાલ્ય પર્વતની બન્ને શુક્ષ્મામાં એક એક યોજનના આંતરે ૫૦૦ ધતુબ્યમાં ગોળાકાર ૪૬ મંડળ કરે છે. તેનો ચંદ્રમા સમાન પ્રકાશ જ્યાં સુધી ચક્રવર્તી જીવતા રહે ત્યાં સુધી રહે છે. ૭. ‘ચર્મરત્ન’ બે હાથનું લાંબું હોય છે. ૧૨ યોજન લાંબી અને ૬ યોજન પહોળી નાવ(હોડી)રૂપ થઈ જાય છે. તેમાં ચક્રવર્તીની સેના સવાર થઈ ગંગા-સિંધુ જેવી મહા નદીઓથી પાર થઈ જાય છે. (આ ત્રણેય રત્નો લક્ષ્મીભંડારમાં ઉત્પન્ન થાય છે.)

સાત પંચેન્દ્ર ચરન— ૧ સેનાપતિચરન—વચલા બન્ને ખડો તો ચક્રવર્તી જીતે છે અને ચારે ખૂણાના ચારે ખંડ સેનાપતિ જીતે છે. વૈતાલ્ય પર્વતની શુક્ષ્મા દ્વારા કંઠ પ્રહારથી ખેલે છે અને ગ્રેહચ્છેનો પરાજય કરે છે. ૨. ‘ગાથાપતિ’ ચર્મરત્નને પૂકવીના આકારે બનાવી તેના ઉપર ૨૪ પ્રકારનું ધાન્ય અને બધી જાતના મેવા, મસાલા, શાક, બાજી વગેરે દિવસના પ્રથમ પહોરમાં વાવે છે. તે બીજા પહોરમાં પાકી જાય છે અને તે ત્રીજા પહોરમાં તૈયાર કરી ચક્રવર્તી વગેરેને ખવરાવી દે છે. ૩. ‘અઠાઈ (સુથાર) રત્ન’ સુહૃત્ માત્રમાં ૧૨ યોજન લાંબા અને ૬ યોજન પહોળા, ૪૨ માળના મહેલો, પૌષ્પ-શાળા, રથશાળા, ધુડશાળા, પાકશાળા, બબર વગેરે બધી સામગ્રીથી પરિપૂર્ણ નગર વસાવી દે છે. જેમાં માર્ગે જતા ચક્રવર્તી સપરિવાર નિવાસ કરે છે. ૪. ‘પુરોહિતચરન’ શુભ સુહૃત્ ખતાવે છે. હાથરેખા વગેરે. (સામુદ્રિક) વ્યંજન (તલ, મસા વગેરે) સ્વપ્ન, અંગનું ફરકવું વગેરેનાં ફળ કહે છે. શાંતિપાઠ કરે, જપ કરે છે. (આ ચારે રત્ન ચક્રવર્તીના નગરમાં હોય છે.) ૫. સ્ત્રીચરન—(શ્રી દેવી) વૈતાલ્ય પર્વતના ઉત્તર શ્રેણિના માલિક વિદ્યાધરની પુત્રી હોય છે. મહાફલવતી અને સદા કુમારિકા જેમ યુવતી રહે છે. એનું દેહમાન ચક્રવર્તીથી ચાર આંગળ ઓછું હોય છે. એ પુત્ર પ્રસવ કરતી નથી પણ કોઈ વખતે મુક્તાફલ પ્રસવે છે. ૬. અશ્વચરન—(કમલાપત્ર થોડો) પૂંછડીથી મુખ સુધી ૧૦૮ આંગળ લાંબો, ખુરશી કાન સુધી ૮૦ આંગળ ઊંચો, સ્પષ્ટભરમાં ધારેલા સ્થાને પહોંચ્યાડનારો, ભરતમાં વિજય પ્રદાન કરનાર હોય છે અને ૭. ‘ગજચરન’ (હાથી) ચક્રવર્તીથી બમણો બેસે હોય છે. મહા સૌભાગ્યશીલ, કાર્યદક્ષ અને અતિ સુંદર હોય છે. (આ થોડો અને હાથી બન્ને વૈતાલ્ય પર્વતના મૂળમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ બંધાં રત્નો ચક્રવર્તી મહારાજનાં હોય છે.)

નવનિધિ— ૧. ‘નૈસર્ગનિધિ’ થી આપાદિ વસાવવાની, સેનાના પડાવ નાખવાની સામગ્રી અને વિધિ પ્રાપ્ત થાય છે. ૨. ‘પાંડુકનિધિ’ થી તોલ માપના ઉપકરણ પ્રાપ્ત થાય છે. ૩. ‘પિંગલનિધિ’ થી મનુષ્ય, પશુના બધી જાતનાં આશૂલ્યોની પ્રાર્તિ થાય છે. ૪.

સવ્ય રચણનિધિ' થી ચક્રવર્તીના ૧૪ રત્નો તથા સર્વે જાતનાં રત્ન, જવેરાતની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૫. 'મહાપદ્મનિધિ' થી બધી જાતનાં વસ્ત્રોની તથા વસ્ત્રોને રંગવા ધોવાની વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૬. 'કાલનિધિ' થી અષ્ટાંગ નિમિત્તનાં ઇતિહાસનાં તથા કુંભકારાદિ કર્મનાં શિલ્પશાસ્ત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૭. 'મહાકાલનિધિ' થી સોનું વગેરે બધી જાતની ધાતુનાં વાસણો તથા શેકડા ધનની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૮. 'માણુવક મહાનિધિ' થી બધી જાતનાં અસ્ત્રશસ્ત્ર વગેરેની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૯. 'શંખનિધિ' થી ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષનાં સાધન બતાવનાર શાસ્ત્રની તથા પ્રાકૃત, સંસ્કૃત, અપભ્રંશ, સંકીર્ણ, ગદ્યપદ્યમય શાસ્ત્રોની તથા બધી જાતના વાજિત્રોની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ ૯ મહાનિધિ પેટીની જેમ ૧૨ ચોજન હાંખી, ૬ ચોજન પહોળી, ૮ ચોજન ઊંચી, ૮ પૈડાંવાળી, જ્યાં સસુદ્રની સાથે ગંગા નદી મળી છે ત્યાં રહે છે. જ્યારે ચક્રવર્તી અર્ધમ તપ (તેલો) કરીને તેણે આરાધન કરે છે, ત્યારે ત્યાંથી નીકળી ચક્રવર્તીના પગમાં નીચે આવીને રહે છે. એમથી દ્રવ્યમય વસ્તુ તો સાક્ષાત્ નીકળે છે અને કર્મરૂપ (કાર્ય કરવા રૂપ) વસ્તુને બતાવતી વિધિઓના પુસ્તકો નીકળે છે જેને વાંચીને ઇષ્ટ અર્થની સિદ્ધિ કરી શકાય છે. ચક્રવર્તીનું આયુષ્ય પૂર્ણ થયા બાદ અગર દીક્ષા લીધા બાદ એ બધાં સાધનો પોતપોતાને સ્થાને આવ્યાં જાય છે.

એ ૧૪ રત્ન અને ૯ નિધિ માટે એક-એક હબાર દેવતા નિયુક્ત હોય છે. તે દેવો જ આ બધું કાર્ય કરે છે.

પરશુરમ્ જહ્નિ-ચક્રવર્તી મહારાજના ૨,૦૦૦ આત્મરક્ષક દેવ હોય છે. છ એ ખંડના ૩૨,૦૦૦ દેશોમા A (૨૧,૦૦,૦૦૦ ગાઉમાં) રાજ્ય હોય છે. ૩૨,૦૦૦ સુકુટબંધ રાજા સેવક હોય છે. ૬૪,૦૦૦ B રાણીઓ હોય છે. ૮૪,૦૦,૦૦૦ હાથી ૮૪,૦૦,૦૦૦ થોડા, ૮૪,૦૦,૦૦૦ રથ, ૬૬,૦૦,૦૦,૦૦૦ પગપાળા સૈનિક, ૩૨,૦૦૦ નૃત્યકાર, ૧૬,૦૦૦ રાજધાની, ૧૬,૦૦૦ દ્વીપ, ૬૬,૦૦૦ દ્રોણસુખ, ૬,૬૦,૦૦,૦૦૦ ગ્રામ, ૪૬,૦૦૦ બાગ, ૧૪,૦૦૦ મહામંત્રી, ૧૬,૦૦૦ મહેશ્વર રાજા સેવક, ૧૬,૦૦૦ રત્નાગાર, ૨૦,૦૦૦ સોના-ચાંદીના મંદાર. ૪૮,૦૦૦ પાટલુ C ૩,૦૦,૦૦,૦૦૦ ગૌકુલ D ૩૬૦ લોજન બનાવનાર રસોઇયા નોકર, ૨૬,૦૦,૦૦૦ અંગમર્દક, ૬૬,૦૦,૦૦,૦૦૦ દાસ-દાસી, ૬૬,૦૦,૦૦૦ અંગરક્ષક, ૩,૦૦,૦૦,૦૦૦ શસ્ત્રશાલા, ૩,૦૦,૦૦,૦૦૦ વૈદ, ૮,૦૦૦ પંડિત, ૬૪,૦૦૦ જોતાલીસ માળના મહેલો. ૪,૦૦,૦૦,૦૦૦ મણુ અજ્ઞ નિત્ય લાગે. ૧૦,૦૦,૦૦૦ મણુ ચીકું રાજ

A પ્રુપ ૨૮, સીઓ ૩૨, જેમ ૬૦ મનુષ્યનું એક કુળ, જેમ ૧૦,૦૦૦ કુળનું એક ગામ. ૩૦,૦૦૦ ગામનો એક દેશ હોય છે. ૫ અનાર્ધ ખંડમા જેવા જેવા ૫,૩૩૬ દેશ છે અને મધ્યના આર્ધ ખંડમા ૫,૩૨૦ દેશ હોય છે. એમ બધા મળી ૩૨,૦૦૦ દેશોમાં ૩૧,૬૭૪૧ દેશ તો અનાર્ધ હોય છે. અને કંઈ ૨૫૧ દેશ આર્ધ હોય છે.

B. ડેટલાએક ૧,૬૨,૦૦૦ સી હોવાનું કહે છે અને જેમ બતાવે છે કે એક રાજકન્યા

લાગે, ૭૨ મહુ હિંગ નિત્ય કામ આવે વગેરે. ઘણી ઋદ્ધિ છે, તેને ત્યાગીને સંયમ લે તો મોક્ષ કે સ્વર્ગમાં જાય અને બે રાજ્ય કરતાં જ મૃત્યુ પામે તો નરકમાં જાય છે. E

આ આરામાં સાધુસાધ્વી, શ્રાવકશ્રાવિકા, કેવલજ્ઞાની પણ હોય છે અને નરક, તીર્થંચ, મનુષ્ય, દેવ અને મોક્ષ એમ પાંચે ગતિમાં જનાર જીવો હોય છે.

૪. આ પ્રમાણે ત્રીજો આરો પૂર્ણ થતાં જ એક સામરોપમમાં ૪૨,૦૦૦ વર્ષ જોણે 'હુઃખમાં સુખમ' (હુઃખ ઘણું સુખ થોડું) નામનો યોથો આરો લાગે છે ત્યારે પહેલાંની અપેક્ષાએ વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ વગેરેના પુદ્ગલોની અનતશુદ્ધિ ન્યૂનતા થતી જાય છે. અનુક્રમે ઘટતા ઘટતાં દેહપ્રમાણ ૫૦૦ ધનુષ્યનું અને આયુષ્ય એક કોઠ પૂર્વનું રહી જાય છે. દિવસમાં એક વખત ભોજનની ઇચ્છા થાય છે અને ૬ સંઘયણ, ૬ સંસ્થાનવાળા X તથા ૫ ગતિઓમાં જનારા મનુષ્ય હોય છે. ૨૩ તીર્થંકર, ૧૧ ચક્રવર્તી, ૬ બલદેવ, ૬ પ્રતિવાસુદેવ પણ આ જ આરામાં થાય છે.

વાસુદેવ — પૂર્વ ભવમાં નિર્મળ તપ સંયમનું પાલન કરી નિયાણું કરે છે અને ત્યાંથી આયુષ્ય પૂર્ણ કરી વચમાં એક ભવ સ્વર્ગ કે નરકનો કરીને ઉત્તમ કુલમાં માતાને ૭ ઉત્તમ સ્વપ્ન આવતાંની સાથે જ જન્મ ગ્રહણ કરે છે. શુભ સુહૃત્માં જન્મ પામી કરી સુવાવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી રાજપદ ગ્રહણ કરે છે. વાસુદેવ પદની પ્રાપ્તિના સમયે ૭ રત્ન ઉત્પન્ન થાય છે. ૧. સુદર્શન ચક્ર, ૨. અમોઘ તલવાર, ૩. કૌમુદી મહા, ૪. પુષ્પમાલા, ૫. ધનુષ્ય-અમોઘ બાણ (શક્તિ), ૬. કૌસ્તુભ મણિ અને ૭. મહારથ ૨૦,૦૦,૦૦૦ અષ્ટાપદનું બળ એમના શરીરમાં હોય છે. એમના પહેલાં પ્રતિવાસુદેવ ઉત્પન્ન થાય છે. તે ઇક્ષિણાધી ભરતના ત્રણ ખંડનું રાજ્ય કરે છે. પછી વાસુદેવ તેને મારીને તેના રાજ્યના અધિકારી બને છે. અર્થાત્ એમનું ત્રણ ખંડમાં એક છત્ર રાજ્ય હોય છે.

સાથે એક પ્રધાનની પુત્રી અને એક પુરોહિતની પુત્રી આવે છે. એ દિસાને ૬૪,૦૦૦ રાણીઓ હોય તો $૬૪,૦૦૦ \times ૩ = ૧,૯૨,૦૦૦$ ઊંઝો ઘઈ જાય છે.

C. જેને ત્યા ભકારક્ષક વૈમાનિકદેવ હોય છે, તેના અત્યતિ સચ્ચ દષ્ટિ 'કુતિયાવણુ' બાળકની દુકાન પાટણમાં હોય છે. D. ઇશ હબર ગાયોત્ત્વ એક ગોકુલ કહેવાય E. ઉપર કહેલી ચક્રવર્તીની ઋદ્ધિ આખા ભરતક્ષેત્રમાં હોય છે.

૪. ૧. વજ્રમણ્ડનારાય સંહનન — જેનું શરીરવ્યવસ્થા એટલે કે હાડકાઓ, હાડકાંના સંધિઓ અને ઉપરનું પડ વગેરે વજ્રના હોય છે. ૨. ત્ર્યમ્બકનારાય સંહનન — જેના હાડકા અને સંધિની ખીલીઓ તો વજ્રની હોય અને હાડકાંના ઉપરનું પડ સાધારણ હોય ૩. જેને કિલ્લિ (ખીલી) તો વજ્રની હોય અને હાડકાં તથા પડ સાધારણ હોય તે નારાય સંહનન. ૪. જેના હાડકા ખીલી આરપાર ન ગમેય હોય અડધી જ ખેસી હોય તે અર્ધ નારાય સંહનન. ૫. જેને હાડકાની સંધિમાં ખીલી ન હોય ફક્ત પડ મળજીત હોય તે કાલીકા સંહનન અને ૬. જેનાં હાડ લુદાં લુદાં હોય, ચામકાથી બધાયેલ હોય તેનું નામ 'સેવાર્ષ' સંહનન. સંઘયણ-એટલે હાડકા, ત્ર્યમ્બક-અર્ધન, નારાય એટલે સંધિ.

બળદેવ—ઠરેક વાસુદેવના મિત્ર સહાયક અને મોટાભાઈને સ્થાને એકેક બળદેવ હોય છે, ઘણે ભાગે બાપ એક અને મા જુદી જુદી હોય છે. ૬૩ સલાકા પુરુષોમાં ૨૪ તીર્થંકર, ૧૨ ચક્રવર્તી, ૬ વાસુદેવ, ૬ બળદેવ, ૬ પ્રતિવાસુદેવ. ગઈ ચોવીસીમાં નીચે મુજબ અનુક્રમે બળદેવ થયા છે :

૬. બળદેવ—૧. અંચલ, ૨. વિજય, ૩. ભદ્ર, ૪. સુપ્રભ, ૫. સુદર્શન, ૬. આનંદ, ૭. નંદન, ૮. રામચંદ્ર, ૯. બળભદ્ર. બળદેવ—વાસુદેવના મરણ પછી દીક્ષા લઈ મોક્ષ અથવા દેવલોકે ગય.

૨૪ કામદેવ ૧૧ રુદ્ર, ૬ નારદ જે વર્તમાનકાળમાં થયા છે તેમનાં નામોઃ

૨૪ કામદેવ—૧. બાહુભલ, ૨ અમૃતતેજ, ૩. શ્રીધર, ૪. હયાનભદ્ર, ૫. પ્રસન્ન-ચંદ્ર, ૬ ચંદ્રવર્ણ, ૭ અગ્નિચુક્રિત, ૮ સનતકુમાર, ૯. શ્રી વચ્છરાજ, ૧૦. કંકમલ, ૧૧. મેઘવર્ણ, ૧૨. શાન્તિનાથ, ૧૩ કુંચુનાથ, ૧૪ અરનાથ, ૧૫. વિજયરાજ, ૧૬. શ્રીચંદ્ર, ૧૭. નલરાજ, ૧૮. હંતુમાન, ૧૯ બલીરાજ, ૨૦. વસુદેવ, ૨૧. પ્રહુમ્ન, ૨૨. નાગ-કુમાર, ૨૩ શ્રીકુમાર, ૨૪. જંજી સ્વામી.

૧૧. રુદ્ર—૧. ભીમ, ૨. જયતિસત્ય, ૩. રુદ્રાચ, ૪. વિશ્વાનલ, ૫. સુપ્રતિષ્ઠ, ૬. અચલ, ૭ પૌલરીક, ૮. અજિતધર, ૯. અજિતનાભી, ૧૦. પીઠ અને ૧૧. સત્યકી.

૬. નારદ—૧. ભીમ, ૨. મહાભીમ, ૩. રુદ્ર, ૪. મહારુદ્ર, ૫. કાળ ૬. મહાકાળ, ૭. ચતુર્મુખ, ૮. નરકવંદન, ૯. કમ્પુલ.

ચોથા આરાનાં ૩ વર્ષ અને ૮૧૧ મહિના બાકી રહે છે ત્યારે ૨૪મા તીર્થંકર મોક્ષે પધારે છે.

૫. ઉપર પ્રમાણે ચોથા આરા પૂર્ણ થતાં જ ૨૧,૦૦૦ વર્ષનો “હુઃખમ” નામે પાંચમો આરા યેસે છે, ત્યારે પ્રથમની અપેક્ષાએ વર્ણાદિક પર્વાચીની અનંતશુભ હીનતા થાય છે. કંમથી ઘટતા ઘટતા ૧૨૫ વર્ષનું આયુષ્ય, ૭ હાથનું દેહમાન તથા ૧૬ પાંસળી રહે છે. દિવસમાં બે વખત આહારની ઇચ્છા જીપજે છે.

પાંચમા આરામાં ૧૦ બોલનો અભાવ હોય છે. ૧. કેવળ જ્ઞાન^૧, ૨. મનઃપર્યવ-જ્ઞાન, ૩. પરમઅવધિજ્ઞાન^૨, ૪. પરિહારવિશુદ્ધ આરિત્ર, ૫. સૂક્ષ્મસંપરાય આરિત્ર, ૬. યથાર્થયાત આરિત્ર, ૭. પુલાકલગ્ધ, ૮. આહારક શરીર, ૯. ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ, ૧૦. જીનકલ્પી સાધુ અને નીચેના ૩૦ બોલમાં ફેરફાર થઈ જાય છે ૧. શહેર ગામડાં

૧ આ નામે દિવ્યમ્બર મ્તાના “ સુદૃષ્ટતર ગિણી ” નામના ગ્રંથમાં છે.

૧ ચોથા આરામાં જન્મેલાને પાંચમા આરામાં કેવળજ્ઞાન જીપજે, પણ પાંચમા આરામાં જન્મેલાને કેવળજ્ઞાન જીપજે નહિ.

૨ સરપૂર્ણ લોક અને લોક જેવડા અસંખ્ય ખંડ અલોકમાં હોત તો તે પણ કેવળવાની શક્તિ જેમાં હોય તે પરમઅવધિજ્ઞાન. આ જ્ઞાન પાંચમા આરામાં હોતું નથી.

જેવા થઈ જાય. ૨. ગામડાં સ્મશાન જેવાં બની જાય. ૩. સુકુલોત્પન્ન ઠાસઠાસી થાય. ૪. રાજાઓ થમ જેવા કૂર થઈ જાય, ૫. કુલીન સ્ત્રી દુરાચારિણી થાય. ૬. પિતાની આજ્ઞા પુત્ર ન પાળે. ૭. શિષ્ય શુરુની નિંદા કરે. ૮. કુશીલ મનુષ્યો સુખી થાય. ૯. સુશીલ મનુષ્યો દુઃખી થાય. ૧૦. સાપ, વીછી ડાસ, માંકણ આદિ છુદ્દ જીવોની ઉત્પત્તિ અધિક થાય. ૧૧. દુષ્કાળ ઘણા પડે. ૧૨. બ્રાહ્મણ લોભી બને. ૧૩. હિંસાધર્મ-પ્રવર્તકોની સંખ્યા વધે. ૧૪. એક મતમાથી અનેક મતમતાતર ચાલે. ૧૫. મિથ્યાત્વની વૃદ્ધિ થાય. ૧૬. દેવતાના કંથન દુર્લભ થાય. ૧૭. વૈતાલ્ય પર્વતના વિદ્યાધરોની વિદ્યાનો પ્રભાવ ઓછો થાય. ૧૮. ક્રૂપ વગેરે સરસ વસ્તુઓનું સત્ત્વ ઘટી જાય. ૧૯. પશુઓ અહપાયુષી થાય. ૨૦. પાખંડીઓની પૂજા વધે. ૨૧. સાધુઓને ચાતુર્માસ કરવા જેવા ક્ષેત્રો ઘટી જાય. ૨૨. સાધુઓની ૧૨ અને શ્રાવકોની ૧૧ પ્રતિમાના ધારક રહે નહિ. ૨૩. શુરુ શિષ્યને ભણાવે નાહે. ૨૪. શિષ્ય અવિનીતકલેશી થાય. ૨૫. અધર્મી, કઠાઝઘી, પૂર્ત, કમાબાજ, ટંટાળોર જેવા મનુષ્યોનો વધારો હોય. ૨૬. ધર્માત્મા, સુશીલ, સ્વરણ સ્વભાવવાળા મનુષ્ય ચોડાં હોય. ૨૭. ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપક, લોકોને બ્રમમાં રૂસાવનાર જેવા મનુષ્યો ધર્મીજન નામ ધરાવે. ૨૮. આચાર્યો અલગ અલગ સંપ્રદાય સ્થાપી આપ-સ્થાપના પર-ઉત્થાપના કરે. ૨૯. મ્લેચ્છ રાજ ઘણા થાય અને ૩૦. લોકોનો ધર્મપ્રેમ ઘટતો જાય. આ પ્રમાણે ક્રમશઃ હાનિ થતા થતા પાચમા આરાના છેલ્લા દિવસે શકેન્દ્રનું આસન ચલાયમાન થાય છે ત્યારે ઇન્દ્ર આકાશવાણીથી કહે છે કે : " હે લોકો ! કાલે છટ્ટો આરો બેસવાનો છે માટે સાવધાન થાઓ, ધર્મકરણી કરવી હોય તે કરી લો. " આ સાંભળીને ઉત્તમ ધર્માત્મા મનુષ્ય હશે ત મમત્વને ત્યાગી અનશનમ્વત (સ યારો) ધારણ કરી સમાધિસ્થ બનશે પણ મહાસંવત્ક વાયરો વાશે તેને લીધે વૈતાલ્ય પર્વત, જયભદ્ર, લવણ સમુદ્રની ખાડી, ગંગા અને સિંધુ નદીએ પાચ સિવાયના બધા પર્વત, કિલ્લા, મહેલ, ઘર ફૂટી-તૂટીન જમીનદોસ્ત થઈ જશે. * પહેલે પહોરે જૈન ધર્મ વિચ્છેદ થશે, બીજે પહોરે ૩૬૩ પાખંડીના મત વિચ્છેદ થશે, ત્રીજે પહોરે રાજનીતિ અને ચોથે પહોરે બાહર અગ્નિકાય વિચ્છેદ થશે.

૬. ઉપર પ્રમાણે પાંચમો આરો પૂર્ણ થાય છે અને ૨૧,૦૦૦ વર્ષનો દુષ્કાળદુષ્કમ નામનો છટ્ટો આરો બેસે છે. આ સમયે ભરતક્ષેત્રના અધિષ્ઠિત દેવ પાચમા આરાનાં નાશ પામતાં મનુષ્યોમાથી બીજે રૂપે કેટલાક મનુષ્યોને ઉઠાવી ગંગાસિંધુ નદીનાં બિલમાં મૂકી દે છે. વૈતાલ્ય પર્વતથી ઉત્તર અને દક્ષિણે ગંગાસિંધુ નદીના સામસામા કિનારા પર આ બિલો છે. તેની કુલ સંખ્યા ૭૨ છે અને એકેક બિલમાં ત્રણ ત્રણ માળ હોય છે. તેમાં મનુષ્યોને મૂકી આવે છે. પાચમા આરાની અપેક્ષાએ છટ્ટા આરામા વર્ણાદિ

* દિગંબર મંથેમા અવસર્ણિણીકાળ પદ્ધતી વખતે સાત દિવસની વૃષ્ટિ થાય છે તે વૃષ્ટિના નામ આ પ્રમાણે છે : ૧. પવન, ૨. શીત, ૩. ક્ષારબળ, ૪. ઝેર, ૫. વજ્રાગ્નિ ૬. વાલુગ્ન અને ૭. ધૂમ્રવૃદ્ધિ.

પુદ્ગલ પર્યાયોની ઉત્તમતામાં અન તથુણી હોનિ થાય છે. કેમકે: ઘટતાં ઘટતાં ૨૦ વર્ષનું માસુખ્ય, ૧ હાથનું દેહમાન અને આઠ પાંસળી રહે છે. આહારની ઇચ્છા અમર્યાદિત હોય છે. ગમે તેટલું ખાય તો પશુ તૃપ્તિ થતી નથી. છઠ્ઠા આરામાં દિવસનો તાપ અને રાત્રિની ઠંડી અતિ પ્રબલ હોવાથી મનુષ્યો બિલગી બહાર નીકળી શકતાં નથી; પરંતુ સવાર-સાંજ બે ઘડી બહાર નીકળે છે ગંગાસિંધુ નદી સર્પાકારે વાંકીચૂંકી ગતિએ વહેતી હોય છે. ગાસાના પૈડાંના બે ચીલા વચ્ચે અંતર રહે તેટલો પહોળો અને પૈડાંની ધરી દુબે તેટલો ઊંડો એ નદીઓનો પ્રવાહ રહે છે. તેમાં મચ્છકમ્પ હોય છે. તેમને તે બિલવાસી મનુષ્યો પકડીને નદીની રેતીમાં ફાટી હર્ષ બિલમાં નાચી બાજ છે તે મચ્છ-કમ્પ ઉપ તાપ અને સખ્ત ઠંડીના ચોગે બધાર્થ બાજ છે. પછી જ્યારે બીજી વાર તે મનુષ્યો બહાર આવે છે ત્યારે રેતીમાંથી તે મચ્છકમ્પ બહાર કાઢી લે છે અને તેના ઉપર બધા એક સામટા તૂટી પડે છે અને એકબીજાં કનેથી ચૂંટવીને ખાઈ બાજ છે. મૃતક મનુષ્યની ખોપરીમાં પાણી ભરીને પીએ છે અને એ મચ્છાદિકના હાક, ચામ વગેરેનું ભક્ષણ કરીને જનવરો જીવનનિર્વાહ કરે છે. છઠ્ઠા આરામાં મનુષ્યો દીન, હીન, દુર્બળ, દુર્ગંધી, રોગીષ્ટ, અપવિત્ર, નમ્ર, અચારવિચારરહિત અને માતા, પિતા, પુત્રી આદિની સાથે ગમન કરવાવાળા હોય છે. છ વર્ષની સ્ત્રી છોકરાં જન્મે છે. કૂતરી કે બૂંડણીની પેઠે ઘણાં બાળકોને જન્મ આપનારી અને મહાકલેશી હોય છે. ધર્મ કે પુણ્યરહિત અને કેવળ દુઃખમાં જ આસુખ્ય પૂર્ણ કરી તેઓ નરકતિયંત્ર ગતિમાં આદ્યા બાજ છે. આ ૬૨ કોષિકા સાગરોપમ પ્રમાણ અવસર્પિણી કાળનું વર્ણન સમાપ્ત થયું.

ઉત્સર્પિણી કાળનું વર્ણન

૧. ઉત્સર્પિણી કાળનો પહેલો “દુઃખમા દુઃખમ” નામનો આરો ૨૧,૦૦૦ વર્ષનો આપાઠ વહિ ૧ના દિવસે જોસે છે. તે અવસર્પિણી કાળના છઠ્ઠા આરા સમાન બજીવો. ફરક એટલો કે આ આરામાં પ્રતિસમય આસુખ્ય દેહમાન આદિની કેમકે: વૃદ્ધિ થતી બાજ છે.

૨ પછી ઉત્સર્પિણી કાળનો “દુઃખમા” નામનો બીજો આરો ૨૧,૦૦૦ વર્ષનો, તે પશુ અપાઠ વહિ ૧ના દિવસે જોસે છે. ત્યારે ભરતક્ષેત્રમાં સર્વત્ર પાંચ પ્રકારની વૃદ્ધિ થાય છે. ૧. આકાશ મેઘથી આચ્છાદિત યર્ષ વીજળી અને ગર્જના સાથે ‘પુષ્કર’ નામનો વરસાદ સાત અહોરાત્રી પર્વત સતત વરસે છે, જેથી ધરતીની ઉચ્છ્વતા દૂર થાય છે. ૨. પછી “હીર” નામનો દ્વિતીય વરસાદ સાત અહોરાત્રી વરસે છે, તેથી સવળી દુર્ગંધ દૂર થાય છે. ૩. પછી સાત દિવસ વરસાદ બંધ રહે છે. ૪ ત્યાર બાદ ૩ “મૃત” નામનો ત્રીજો વરસાદ સાત અહોરાત્રી વરસે છે. તેથી પૃથ્વીમાં સ્તિગ્ધતા (ચીકણાઈ) આવે છે. ૪. પછી “અમૃત” નામનો અમૃત જેવો વરસાદ સાત દિવસરાત વરસવાથી

૪ વચ્ચે બે સપ્તાહ વૃદ્ધિ બંધ રહેવાનું લખ્યું છે તે ત્રીજી બજીવ.

૨૪ પ્રકારનાં ધાન્ય વગેરે સર્વ વનસ્પતિના અંકુરો જમીનમાંથી ઊગી નીકળે છે. પછી ૭ દિવસ વરસાદ અંધ રહીને. ૫. “રસ” નામનો શેરડીના રસ જેવો ૪ વરસાદ ૭ અહોરાત્રી વરસે છે. આથી ઉક્તા વનસ્પતિમાં પાંચે રસની ઉત્પત્તિ થવા પામે છે. તે વખતે તે બિલવાસી મનુષ્યો લીલા લહેર દેખી આશ્ચર્યચકિત થઈ બહાર આવે છે, પાંદડાંના હલવાથી યુગ્મ કરીને બિલમાં પેસી જાય છે. અંદર દુર્ગંધથી ગભરાઈને વળી બહાર આવે છે. પછી નીડર બની વૃક્ષોની પાસે આવે છે અને કૃલાદિનો આહાર કરે છે. આ ખોરાક તેમને અતિ સ્વાદિષ્ટ લાગવાથી માંસાહારનો પરિત્યાગ કરે છે અને કેટલાંક મનુષ્યો મળીને એવો કરાવ કરે છે કે “હવે પછી જે માંસાહાર કરે તેનો ઓછાથો પશુ ન લેવો.” એ પ્રમાણે જાતિવિભાગ થઈ જાય છે અને બધા રીતરિવાજ પાંચમા આરા (વર્તમાન કાલ) જેવા થઈ જાય છે.

૩. પછી “દુઃખમા સુખમ” નામે ત્રીજો આરા બેસે છે તે એક કોડાકોડ સાગરમાં ૪૨,૦૦૦ વર્ષે ઊણો બહુવો. તે અવસર્પિણી કાળનાં ચોથા આરા સરખો બહુવો. આ આરા બેઠા પછી ૩ વર્ષ અને ૮૧ મહિના વીત્યા બાદ પ્રથમ તીર્થંકરનો જન્મ થાય છે. આમ પ્રથમ પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણેના આંતરે અનુક્રમે આ આરામાં ૨૩ તીર્થંકર, ૧૧ ચક્રવર્તી, ૬ બળદેવ, ૬ વાસુદેવ, ૬ પ્રતિવાસુદેવ પ્રસુખ થાય છે. વર્ણાદિ શુભ પયથિની દિનાદિન વૃદ્ધિ થતી રહે છે.

૪. પછી “સુખમા દુઃખમ” નામનો ચોથો આરા બે કોડાકોડી સાગરોપમનો બેસે છે. તેનાં ૮૪ લાખ પૂર્વ ૩ વર્ષ અને ૮૧ મહિના થયા બાદ ચૌવીસમાં તીર્થંકર શાસ્ત્રે પધારે છે, બારમાં ચક્રવર્તી આસુખ્ય પૂર્ણ કરે છે. ત્યારબાદ કોડ પૂર્વ કાળ વીત્યે કહપવૃક્ષની ઉત્પત્તિ થવા માંડે છે. તેનાથી મનુષ્ય અને પશુઓની ઇચ્છા પૂર્ણ થાય છે ત્યારે તે લોકો બધા કામધંધા છોડી દે છે જુગલિયાં ઉત્પન્ન થવા માંડે છે. બાહર અગ્નિ અને ધર્મ વિરોધે જાય છે. આમ ત્રીજા ભાગમાં સઘળાં અકર્મ ભૂમિયાં બની જાય છે. વર્ણાદિ શુભ પયથિની વૃદ્ધિ થતી રહે છે.

૫. પછી “સુખમા” નામનો પાંચમો આરા ત્રણ કોડાકોડી સાગરોપમનો બેસે છે. તેનું સઘળું વર્ણન અવસર્પિણી કાળના બીજા આરા સમાન બહુવું. વર્ણાદિ શુભ પયથિની વૃદ્ધિ થતી રહે છે.

૬. પછી “સુખમા સુખમ” નામનો છઠ્ઠો આરા ૪ કોડાકોડ સાગરનો બેસે છે. તે અવસર્પિણી કાળના પહેલાં આરા જેવો બહુવો. વર્ણાદિ શુભ પયથિની અનંતશુદ્ધિ વૃદ્ધિ થતી રહે છે.

* પાંચ સપ્તાહ વરસાદના અને બે સપ્તાહ યુદ્ધલા મળી ૭ સપ્તાહના ૭૫૭=૪૬ દિવસ અપાદ વદિ ૧ થી લાદરવા સુદિ ૧ સુધી થાય છે. વ્યવહારમાં તે દિવસે જ સવત્સરનો આરંભ થવો હોવાથી આપાદી પૂર્ણિમા પછી ૪૬-૫૦મે દિવસે સવત્સરી ચક્રાવર્તની આરાધના થાય છે. આ પ્રમાણે સવત્સરી પર્વ પશુ અનાદિથી છે અને અનંતકાળપર્વ ત રહેશે.

દશ કોડાકોડ સાગરોપમનો અવસર્પિણી કાળ પૂર્ણ થયા બાદ પુનઃ ઉત્સર્પિણી કાળ આવે છે એમ વીશ કોડાકોડ સાગરોપમનું એક કાળચક્ર ભરત ઐરવત ક્ષેત્રમાં અનાદિ કાળથી ફરતું રહે છે અને અનંત કાળ પર્વત ફરતું જ રહેશે. ઇતિ કાલચક્રમ્.

ગંગાકુંડથી પશ્ચિમમાં, સિંધુકુંડથી પૂર્વમાં, સુહૃદ્ધિમવંત પર્વતના દક્ષિણના નિત-મ્મમાં ઉત્તરાર્ધ ભરતક્ષેત્રમાં ૮ યોજન ભિંચો, ૨ યોજન ભિંચો, મૂળમાં ૮ યોજન, વચ્ચે ૬ યોજન અને ઉપર ૪ યોજન પહોળો, ગોળાકાર ઋષભકૂટ નામે પર્વત છે. ચક્રવર્તી મહારાજ છ ખંડ સાધવા નીકળે છે ત્યારે આ ઋષભકૂટ પર પોતાનું નામ લખે છે જંબુદ્વીપની ઉત્તર દિશાના અપરાજિત નામના દારની અંદર ભરત ક્ષેત્ર જેવું જ ઐરવત ક્ષેત્ર છે. તેની મધ્યમાં વહેતી નદીઓનાં નામ રક્તા અને રક્તવતી છે.

મેરુ પર્વતની દક્ષિણે ભરતક્ષેત્રની મર્યાદા કરનાર સુહૃદ્ધિમવંત નામે પર્વત છે. તે ૧૦૦ યોજન ભિંચો, ૨૫ યોજન જમીનમાં, ૨૪,૬૩૨ યોજન લાંબો અને ૧,૦૫૨ $\frac{૧}{૨}$ યોજન પહોળો છે. તે પીળો સુવર્ણમય છે. તેની ઉપર ૧૧ કૂટ (ટકરી) છે. તે પાંચસો પાંચસો યોજન ભિંચી છે અને પર્વતની મધ્યમાં ૧,૦૦૦ યોજન લાંબો, ૫૦૦ યોજન પહોળો અને ૧૦ યોજન ભિંચો પશ્ચદ્રક નામે કુંડ છે. જેમાં રત્નમય કમળ છે તેના પર શ્રીદેવી સપરિવાર રહે છે. આ પશ્ચદ્રકમાંથી ૩ નદી નીકળી છે : ૧. ગંગા અને ૨. સિંધુ નદી ભરતક્ષેત્રમાં ધર્ધ ચૌદ ચૌદ હબાર નદીના પરિવારથી પૂર્વ અને પશ્ચિમના લવણ સમુદ્રમાં જઈને મળી છે. ૩. રોહિતા નદી ઉત્તરની તરફ હેમવય ક્ષેત્રમાં ધર્ધ ૨૮,૦૦૦ નદીઓના પરિવાર સહ પૂર્વના લવણ સમુદ્રમાં જઈને મળી છે.

મેરુ પર્વતની ઉત્તરમાં ઐરવત ક્ષેત્રની મર્યાદાનો કરનાર 'શિખરી' પર્વત છે તે સુહૃદ્ધિમવંત સરખો જ બાણવો. તેના પર પશ્ચદ્રક જેવો જ "પુંડરીક" નામે દ્રક છે. તેમાં રત્નમય કમળો પર લક્ષ્મીદેવી સપરિવાર રહે છે. આમાંથી પશુ ત્રણ નદીઓ નીકળી છે. ૧. રક્તા અને ૨. રક્તવતી નદી ઉત્તર દિશાએ ઐરવત ક્ષેત્રમાં ધર્ધ ચૌદ ચૌદ હબાર નદીઓના પરિવારથી પૂર્વ અને પશ્ચિમના લવણ સમુદ્રમાં જઈ મળી છે અને ૩. 'સુવર્ણ કુલા' નદી દક્ષિણ તરફ હૈરણ્યવત ક્ષેત્રમાં ધર્ધ ૨૮,૦૦૦ નદીઓના પરિવારથી પૂર્વના લવણ સમુદ્રમાં જઈ મળી છે.

મેરુની દક્ષિણે સુહૃદ્ધિમવંત પર્વતની પાસે પૂર્વ પશ્ચિમ ૩૭,૬૭૪ $\frac{૧}{૨}$ યોજન ઉત્તરના કિનારા તરફ લાંબું, ઉત્તર દક્ષિણ ૨,૧૦૫ $\frac{૧}{૨}$ યોજન પહોળું "હેમવય" ક્ષેત્ર છે. આમાં રહેનારાં યુગલિક મનુષ્યોનાં શરીર સોના જેવાં પીળાં ચમકે છે. અહીં સર્વદા ત્રીજા આરાના પ્રથમ ભાગ જેની રચના રહે છે. આ ક્ષેત્રના મધ્યમાં 'રોહિતા' અને 'રોહિતસા' નદીની વચ્ચે ૧,૦૦૦ યોજન ભિંચો અને ૧,૦૦૦ યોજન પહોળો "શરદ્ધપાતિક" નામનો વૃષ્ટ (ગોળ) વૈતાલ્ય પર્વત છે.

મેરુ પર્વતની ઉત્તરે શિખરી પર્વતની પાસે હેમવથ ક્ષેત્ર જેવું જ “ હૈરણ્યવત ” ક્ષેત્ર છે, તેમાં રહેનારા યુગલિક મનુષ્યોનાં શરીર ચાંદી જેવાં રમેત ચળકતાં હોય છે. તેની મધ્યમાં “શખટપાતિક” વૈતાલ્ય જેવો જ “વિકટપાતિક” નામે વૃત્ત વૈતાલ્ય પર્વત છે.

મેરુની દક્ષિણે અને હૈમવત ક્ષેત્રની પાસે ઉત્તરમાં ૨૦૦ યોજન ઊંચો, ૫૦ યોજન જમીનમાં, પૂર્વ પશ્ચિમ ૫,૩૬૩-૬૬૬ યોજન લાંબો, ઉત્તર દક્ષિણ ૪,૨૧૦-૧૦-૧૦ યોજન પહોળો “ મહાહૈમવત ” પર્વત પીળા સુવર્ણનો છે. તે ઉપર પાંચસો પાંચસો યોજનના ઊંચા ૮ કુટ (શિખર) છે અને તેની મધ્યમાં ૨,૦૦૦ યોજન લાંબો, ૧,૦૦૦ યોજન પહોળો અને ૧૦ યોજન ઊંડો મહાપદ્મ નામે દ્રઢ છે તેમાં રતનમય કમળો પર “હ્રી” દેવી સપરિવાર રહે છે. આ દ્રઢમાંથી બે નદીઓ નીકળી છે: ૧. “ રાહિતા ” નદી તે દક્ષિણ તરફ હેમવથ ક્ષેત્રની મધ્યમાં થઈ ૨૮,૦૦૦ નદીઓના પરિવાર સહિત પૂર્વના લવણ સમુદ્રમાં જઈ મળે છે અને ૨. ‘ હરિકેતા ’ નદી તે ઉત્તર તરફ હરિવાસ ક્ષેત્રની મધ્યમાં થઈ ૫૬,૦૦૦ નદીઓના પરિવારથી પશ્ચિમના લવણ સમુદ્રમાં મળે છે.

મેરુ પર્વતની ઉત્તરમાં “ હૈરણ્યવત ” ક્ષેત્રની પાસે “ મહાહૈમવત ” પર્વતના જેવો જ “ રૂપી ” પર્વત રૂપાનો છે. તેની મધ્યમાં “ મહાપદ્મદ્રઢ ” ના જેવો જ “ મહા-પુંડરીક ” દ્રઢ છે. તેમાં રતનમય કમળો પર “ભુવિ” દેવી સપરિવાર રહે છે. આમાંથી બે નદીઓ નીકળી છે: ૧. ‘ રૂપકળા ’ નદી ઉત્તર તરફ હૈરણ્યવત ક્ષેત્રની મધ્યમાં થઈ ૨૮,૦૦૦ નદીઓના પરિવારથી પશ્ચિમના લવણ સમુદ્રમાં મળી છે અને ૨. ‘ નરકંતા ’ નદી દક્ષિણ તરફ રમ્યકવાસ ક્ષેત્રની મધ્યમાં થઈ ૫૬,૦૦૦ નદીના પરિવારથી પૂર્વના લવણ સમુદ્રમાં મળી છે.

મેરુ પર્વતની દક્ષિણ દિશામાં મહાહૈમવત પર્વતની ઉત્તર તરફ પૂર્વ પશ્ચિમ ૭,૩૬૧-૧૭-૧૭ યોજન લાંબુ અને ઉત્તરદક્ષિણ ૮,૪૨૧-૧૬ યોજન પહોળું “ હરિવાસ ” ક્ષેત્ર છે. એમાંનાં યુગલ મનુષ્યનાં શરીર પક્ષા જેવાં લીલાં ચળકતાં હોય છે. અહીં સર્વદા ખીળ આરાના જેવી રચના હોય છે. તેના મધ્યમાં “ વિકટપતિ ” વૃત્ત વૈતાલ્ય પર્વત છે.

મેરુની ઉત્તરમાં અને રૂપી પર્વતની દક્ષિણે “ હરિવાસ ક્ષેત્ર જેવું જ “ રમ્યકવાસ ” ક્ષેત્ર છે. અહીંના યુગલ મનુષ્યનાં શરીર ઘણાં રમણીય છે. આ ક્ષેત્રની મધ્યમાં “ ગંધપાતી ” નામે વૃત્ત વૈતાલ્ય પર્વત છે.

મેરુ પર્વતની દક્ષિણમાં અને હરિવાસ ક્ષેત્રની નજીક ઉત્તરમાં “ નિષધ ” નામનો પર્વત માથેક જેવો લાલ સુવર્ણમય છે. તે ધરતીથી ૪૦૦ યોજન ઊંચો અને ૧૦૦ યોજન જમીનમાં છે. પૂર્વ પશ્ચિમ ૬૪,૧૫૬-૧૬ યોજન લાંબો અને ઉત્તર દક્ષિણ ૧૬,૮૪૨ યોજન પહોળો છે. તેના ઉપર ૬ કુટ (શિખર) છે. તેની મધ્યમાં ૪,૦૦૦ યોજન લાંબો, ૨,૦૦૦ યોજન પહોળો અને ૧૦ યોજન ઊંડો “ તિગિચ્છ ” નામે દ્રઢ છે તેની મધ્યમાં રતનમય

કમળો ઉપર “ધૃતિ” દેવી સપરિવાર રહે છે. આ દ્રઢમાંથી બે નદીઓ નીકળી છે : ૧. “હરિસલીલા” તે દક્ષિણ તરફ હરિવાસ ક્ષેત્રની મધ્યમાં થઈ ૫૬,૦૦૦ નદીઓના પરિવારથી પૂર્વના લવણ સમુદ્રમાં મળે છે અને ૨. “સીતાદા” નદી ઉત્તર તરફ “દેવકુડુ” ક્ષેત્રના ચિત્ત વિચિત્ત પર્વતની મધ્યમાં થઈ ૧. નિષધ, ૨. દેવકુડુ, ૩. સૂર, ૪. સુલસ અને ૫. વિદ્યુત્ત એ પાંચે દ્રઢના મધ્યમાં થઈ ભદ્રશાલ વનમાં થઈને એક પર્વતથી ૬ ચોજન દૂર વિદ્યુત્તમલ “ગજદંત” પર્વતની નીચેથી પશ્ચિમ તરફ વળીને પશ્ચિમ મહાવિદેહ ક્ષેત્રના બે ભાગ કરતી, એક એક વિજયમાંથી ૨૮,૦૦૦ નદીઓને સાથે લઈ સર્વ મળીને ૫,૩૨,૦૦૦ નદીઓના પરિવારથી પરિવૃદ્ધ થઈ પશ્ચિમના લવણ સમુદ્રમાં જઈ મળે છે.

નિષધ પર્વતની પાસે ઉત્તરમાં ૩૦,૨૦૬ ચોજન લાંબા, નિષધ પર્વતની નજીક ૪૦૦ ચોજન જાંબા ૫૦૦ ચોજન પહોળા અને આગળ જતાં ક્રમશઃ જિંચાઈમાં વૃદ્ધિ પામતા અને પહોળાઈમાં ઘટતાં ઘટતાં એક પર્વતની પાસે ૫૦૦ ચોજન જાંબા અને અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા પહોળા, હાથીદાંતના જેવા વાંકા એવા બે ગજદંતા છે : ૧. પૂર્વમાં રૂપા જેવો શ્વેત વર્ણનો સોમનસ અને બીજો પશ્ચિમમાં તપ્ત સુવર્ણ જેવો રક્ત વર્ણનો વિદ્યુત્તમલ નામે ગજદંત પર્વત છે. તે બન્ને પર્વત પર અલગ અલગ ૭ અને ૬ દૃટ છે.

એક પર્વતની ઉત્તર દિશામાં અને રમ્યજ્વાલ ક્ષેત્રની પાસે દક્ષિણમાં નિષધ પર્વતના જેવડો જ નીલમ જેવા લીલા રંગનો “નીલવંત” નામે પર્વત છે. તેના ઉપર ૬ દૃટ છે. મધ્યમાં તિગિરિ દ્રઢના જેવો જ “કેશરી દ્રઢ” છે. તેમાં રતનમય કમળો પર “કીર્તિદેવી” + સપરિવાર નિવાસ કરે છે. આ દ્રઢમાંથી બે નદીઓ નીકળી છે. ૧. “નારીકંતા” નદી ઉત્તર તરફ રમ્યજ્વાલ ક્ષેત્રની મધ્યમાં થઈ ૫૬,૦૦૦ નદીઓના પરિવારથી પશ્ચિમ દિશાના લવણ સમુદ્રમાં જઈ મળે છે અને ૨. સીતા નદી દક્ષિણ તરફ ઉત્તરકુડુ ક્ષેત્ર તથા જમક સમક પર્વતની મધ્યમાં થઈને તેમ જ ૧. નીલવંત ૨. ઉત્તરકુડુ ૩. ચંદ્ર, ૪. ઔરવત અને ૫. માલ્યવંત એ પાંચ દ્રઢોની મધ્યમાંથી પસાર થઈ, ભદ્રશાલ વનમાં મધ્યમાં

* આ એકે દ્રઢની પાસે દશ દશ પૂર્વમાં અને દશ દશ પશ્ચિમમાં એમ વીસ વીસ પર્વત છે. પાંચ દ્રઢના સર્વ મળીને ૧૦૦ પર્વત દક્ષિણમાં અને ૧૦૦ પર્વત ઉત્તરમાં છે.

+ દ્રઢની મધ્યમાં કમળ પર રહેનારી સુવનપતિ બાતિની દેવીઓ ૧ પદ્યોપમતા આયુધવાળી હોય છે. તેના ૪,૦૦૦ સામાનિક દેવ, ૧૬,૦૦૦ આત્મરક્ષક દેવ, ૮,૦૦૦ અવધાર પરિપદના દેવ છે, ૧૦,૦૦૦ મધ્ય પરિપદના દેવ છે, ૧૨,૦૦૦ બાહિર પરિપદના દેવ છે, સાત અશ્વિકાના નાયક દેવ છે. ૪ મહાતરી દેવી અને ૧,૨૦,૦૦,૦૦૦ અભિયોગી દેવ છે. આ બધાને રહેવાને માટે અલગ અલગ રતનમય કમળો છે. એને ૧૦૮ સુપથ ધારણ કરવાનાં કમળો છે. એમ સર્વ મળી ૧,૨૦,૫૦,૧૨૦ કમળ બેના ઉપર રતનમય સુવન છે. તેમાં દેવદેવીઓ રહે છે.

વહેતી મેરુથી જે યોજન દૂર માલ્યવંત ગજદંતની નીચે થઈ, પૂર્વ દિશા તરફ વળી મહાવિદેહ ક્ષેત્રના જે વિભાગ કરતી પૂર્વોક્ત પ્રકારે ૫,૩૨,૦૦૦ નદીઓના પરિવારથી પરિવૃદ્ધ થઈ પૂર્વ દિશાના લવણ સમુદ્રમા જઈ મળે છે.

ઉક્ત નીલવંત પર્વતની પશ્ચિમ કક્ષિણમાં આગળ કહ્યા તેવા જે ગજદંતા છે. તેનાં નામ : ૧. પૂર્વમા પક્ષના જેવો લીલા વર્ણનો “માલ્યવંત” અને પશ્ચિમમાં સોના જેવા પીળા વર્ણનો “ગંધમાદન” નામે, એમ જે ગજદંત પર્વત છે.

મેરુ પર્વતની દક્ષિણે અને નિષધ પર્વત નજીક ઉત્તરે વિદ્યુત્પ્રભ અને સોમનસ એ જે ગજદંતા પર્વતની મધ્યમા ૧૧૮૪૨૧૬ યોજન પહોળું અને ૫૩,૦૦૦ યોજન લાંબું અર્ધ ચંદ્રાકાર દેવકુરુ નામે ક્ષેત્ર છે. આમા સર્વદા પહેલા આરા જેવી રચના રહે છે, દેવકુરુ ક્ષેત્રમાં ૮૧ યોજન ઊંચું રતનમય “શાદમલી” નામે વૃક્ષ છે, તેમાં મહાઋષ્ડિનો ધારક “ગૃક્ષ” નામનો દેવ રહે છે.

મેરુ પર્વતની ઉત્તરમાં અને નીલવંત પર્વતની નજીક દક્ષિણમાં બન્ને ગજદંતા પર્વતની વચ્ચે દેવકુરુ ક્ષેત્રના જેવું જ ‘ઉત્તરકુરુ’ ક્ષેત્ર છે ત્યાં શાદમલી વૃક્ષના જેવું જ ‘જમ્બુ’ નામે વૃક્ષ છે. + તે ઉપર જમ્બુદ્વીપનો માલિક મહાઋષ્ડિધારક “અપાદી” નામનો દેવ રહે છે.

મહાવિદેહ ક્ષેત્રનું વર્ણન

મેરુ પર્વતથી પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં મેરુ, ભદ્રશાલ વન અને વિજય એ બંધાને સાથે ગણતાં ૧૦,૦૦૦ યોજન લાંબું, ઉત્તર દક્ષિણમાં નિષધ અને નીલવંત પર્વતની મધ્યમા ૩૩,૬૮૪૧૬ યોજન પહોળું મહાવિદેહ ક્ષેત્ર છે. આમા પૂર્વોક્ત યોગ આરા જેવી રચના સદૈવ હોય છે.

મહાવિદેહની મધ્યમાં મેરુ પર્વત આવવાથી તેના જે વિભાગ થઈ ગયા છે. ૧.

+ મેરુ પર્વતથી દક્ષિણ ઉત્તરના એક લાખ યોજનનો હિસાબ :—

ક્ષેત્ર	યોજન	ક્ષેત્ર	યોજન
મેરુ પર્વત ..	... ૧૦,૦૦૦	૩૫૧ પર્વત ..	... ૪,૨૧૦૨૬
દક્ષિણ ભદ્રશાલ વન	... ૨૫૦	હેમવધ ક્ષેત્ર .	... ૨,૧૦૫૧૬
ઉત્તર ભદ્રશાલ વન	... ૨૫૦	હિરણ્યવધ ક્ષેત્ર ..	... ૨,૧૦૫૧૬
દેવકુરુ ક્ષેત્ર ...	... ૧૧,૮૪૨૧૬	સુલ્લક્ષિતવંત પર્વત	... ૧,૦૫૨૧૬
ઉત્તરકુરુ ક્ષેત્ર ...	... ૧૧,૮૪૨૧૬	સિખરી પર્વત ..	... ૧,૦૫૨૧૬
નિષધ પર્વત ..	... ૧૬,૮૪૨૧૬	ભરત ક્ષેત્ર ...	... ૫૨૬૧૬
નીલવંત પર્વત ...	... ૧૬,૮૪૨૧૬	ઐરવત ક્ષેત્ર ...	... ૫૨૬૧૬
હરિવાસ ક્ષેત્ર ...	... ૮,૪૨૧૧૬		
રમ્યગ્વાસ ક્ષેત્ર ..	... ૮,૪૨૧૧૬		
મહાહિમવંત પર્વત	... ૪,૨૧૦૨૬		

કુલ યોજન ૧૦૦૦૦૦

પૂર્વ મહાવિદેહ ૨. પશ્ચિમ મહાવિદેહ - પૂર્વ મહાવિદેહની મધ્યમાં સીતા અને પશ્ચિમ મહાવિદેહની મધ્યમાં સીતોદા નદી વહેતી હોવાથી પુનઃ તેના જે જે વિભાગ થયા. એ રીતે મહાવિદેહ ક્ષેત્રના ૪ વિભાગ થાય છે. તે હરેક વિભાગમાં આઠ આઠ વિજય છે. એટલે એક મહાવિદેહમાં $૮ \times ૪ = ૩૨$ વિજય છે.

એક પર્વતથી પૂર્વમાં અને પશ્ચિમમાં બાવીશ બાવીશ હબર યોજનનું ભદ્રશાલ વન છે. તેની પાસે નીલવંત પર્વતની દક્ષિણે, ચિત્રકૂટ વક્ષસ્કાર પર્વતની પશ્ચિમે માલ્યવંત ગજાહંતા પર્વતની પૂર્વે અને સીતા મહાનદીની ઉત્તરે ૧૬૫૬૨૫૬ યોજન ઉત્તર દક્ષિણ લાંબી અને ૨૨૧૨૫૬ યોજન પૂર્વ પશ્ચિમ પહોળી પહેલી “કચ્છ” નામે વિજય છે. આ વિજયની મધ્યમાં પૂર્વ પશ્ચિમ વિજય એટલે જ લાંબો, ૨૫ યોજન ઊંચો, ૫૦ યોજન પહોળો ભરત ક્ષેત્રના વૈતાલ્ય જેવો વૈતાલ્ય પર્વત છે. તેની ઉત્તર દક્ષિણની બંને શ્રેણીઓ પર વિદ્યાધરોનાં ૫૫ નગર છે. આ વૈતાલ્ય પર્વતની ઉપરમાં નીલવંત પર્વતના નિતમ્બમાં ૮ યોજન ઊંચો “ઋષભકૂટ” છે. તે ઉપર કચ્છ વિજયના ચક્રવર્તી નામાકિત કરે છે. આ ઋષભકૂટની પૂર્વમાં “ગંગા” નામનો કુંડ છે અને પશ્ચિમમાં સિંધુ નામે કુંડ છે. આ બંને કુંડ ૬૦ યોજન લાંબા, પહોળા અને ગોળાકાર છે. આ બંને કુંડમાંથી ગંગા અને સિંધુ નદી નીકળીને વૈતાલ્યની બંને શ્રેણીઓની નીચે થઈ ચીઠ હબર નદીઓના પરિવારથી સીતા નદીમાં જઈ મળે છે, આથી કચ્છ વિજયના છ ખંડ થઈ જાય છે. વૈતાલ્ય પર્વતની દક્ષિણે અને ગંગાસિંધુ નદી એ જે નદીઓની મધ્યમાં “ક્ષેમા” નામની નગરી (રાજધાની) છે. આ નગરીમાં ભરતના ચક્રવર્તી જેવા જ કચ્છ નામના ચક્રવર્તી થાય છે. તે છ ખંડમાં રાજ્ય કરે છે આ કચ્છ વિજયની પાસે ઉત્તર દક્ષિણમાં ૧૬૫૬૨૫૬ યોજન લાંબો, નીલવંત પર્વતની પાસે ૪૦૦ યોજન ઊંચો અને આમળ જતા ક્રમમાં વૃદ્ધિ પામતો, સીતા નદી પાસે ૫૦૦ યોજન ઊંચો “ચિત્રકૂટ” નામે વક્ષસ્કાર (વિજયની હદનો કરનાર) પર્વત છે. તેના પર ૪ કૂટ છે. આની નજીક બીજી “સુકચ્છ” નામે વિજય છે. તે કચ્છ વિજય જેવી જ છે. તેમાં ‘ક્ષેમપુરા’ નામે રાજધાની છે. તેની પાસે નીલવંત પર્વતની નજીક ‘ગાથાપતિ’ કુંડથી નીકળેલી, આદિથી અંત પર્વત ૧૨૫ યોજન પહોળી, અને ૨૫ યોજન ઊંડી નહેર જેવી ગાથાપતિ નામે નદી છે. તે સીતા નદીમાં જઈને ભળી છે. તેની પાસે પૂર્વમાં કચ્છ વિજયના જેવી જ ત્રીજી ‘મહાકચ્છ’ વિજય છે. તેની રાજધાની ‘અરિષ્ટા’ છે. તેની પાસે ચિત્રકૂટ વક્ષસ્કાર જેવો જ “પ્રભકૂટ” વક્ષસ્કાર પર્વત છે. તેની નજીક ચોથી “કચ્છવત” વિજય છે. તેમાં અરિષ્ટવતી રાજધાની છે. કચ્છવર્તી વિજયની પાસે ગાથાપતિ નદી જેવી “દ્રહવતી” નદી છે, તેની પાસે પાંચમી ‘આવત’ વિજય છે. તેમાં ‘મ્હુગી’ રાજધાની છે. તેની પાસે ‘નલીનકૂટ’ વક્ષસ્કાર પર્વત છે. તેની પાસે છઠ્ઠી ‘મંગલાવતી’ વિજય છે. તેમાં ‘મંબુસા’ રાજધાની છે. તેની પાસે ‘પંકાવતી’ નદી છે. તેની પાસે

સાતમી 'પુષ્કર' વિજય છે, જેમાં 'ઝોષધી' રાજધાની છે. તેની પાસે એક 'શૈલકૂટ' વક્ષસ્કાર પર્વત છે. તેની પાસે આઠમી 'પુષ્કલાવતી' વિજય છે. જેની 'પુંડરગિણી' રાજધાની છે. તેની પાસે પૂર્વમાં વિજય બેટલું (૧૬૫૬૨૬ ચોજન) ઉત્તર દક્ષિણ હાંતું, દક્ષિણમાં સીતા નદી પાસે ૨૬૨૨ ચોજન પહોળું, ઉત્તરમાં કુમે કુમે ઘટતું નીલવંત પર્વતની પાસે ૨૬ ચોજન પહોળું 'સીતામુખ' નામે વન છે. તેનાં પાસે પૂર્વમાં જન્મ-દ્વીપતું વિજય દ્વાર છે.

જન્મદ્વીપના વિજયદ્વારની અંદર, સીતા નદીની દક્ષિણે ઉક્ત 'સીતામુખ' વનના બેડું જ બીજું 'સીતામુખ' વન છે અને તે નિષધ પર્વત પાસે ૨૬ ચોજન પહોળું છે. તેની પાસે મેરુ પર્વત તરફ પશ્ચિમમાં નવમી 'વત્સા' નામે વિજય છે. તેની રાજધાની 'સુસિમા' છે. તેની પાસે 'ત્રિકૂટ' વક્ષસ્કાર પર્વત છે. તેની પાસે દશમી 'સુવત્સા' વિજય છે. તેની 'કુંડલા' રાજધાની છે. તેની પાસે 'તપતીરા' નદી છે. તેની પાસે અગ્ર્યારમી 'મહાવત્સ' વિજય છે. જેમાં 'અપરાજિતા' રાજધાની છે. તેની પાસે 'વૈશ્વમણ્ય' વક્ષસ્કાર પર્વત છે. તેની પાસે ધારમી 'વત્સવતી' વિજય છે. જેમાં 'મલકરા' રાજધાની છે, તેની પાસે 'મતાતરી' નદી છે. તેની પાસે તેરમી 'રત્ન' વિજય છે જેમાં 'અંકાવર્ધ' રાજધાની છે. તેની પાસે 'અંજન' વક્ષસ્કાર પર્વત છે. તેની પાસે ચૌદમી 'રત્નકૂટ' વિજય છે જેમાં 'પદ્માવતી' રાજધાની છે તેની પાસે 'ઉન્મત્તાનીરા' નદી છે. તેની પાસે પંદરમી 'રમણી' વિજય છે જેમાં 'શુભા' રાજધાની છે તેની પાસે 'માતંજનકૂટ' વક્ષસ્કાર પર્વત છે. તેની પાસે સોળમી 'મંગલાવતી' વિજય છે. જેમાં 'રત્નસંઘ્યા' રાજધાની છે. તેની પાસે ૨૨૦૦૦ ચોજનનું ભદ્રશાલ વન છે. આ મેરુ પર્વતથી પૂર્વ દિશાના મહાવિદેહ ક્ષેત્રની ૧૬ વિજયતું વર્ણન થયું.

મેરુથી પશ્ચિમે, નિષધ પર્વતની ઉત્તરે અને સીતાદા નદીની દક્ષિણે વિદ્યુત્પ્રભ ગજ-દંતા પર્વતની પાસે સત્તરમી 'પદ્મ' વિજય છે. જેમાં 'અન્ધપુરી' રાજધાની છે. તેની પાસે 'અંકાવતી' વક્ષસ્કાર પર્વત છે તેની પાસે અઠારમી 'સુપદ્મ' વિજય છે. જેમાં 'સિંહપુરા' રાજધાની છે. તેની પાસે 'ક્ષીરોદા' નદી છે. તેની પાસે ઝોગણીશમી 'મહાપદ્મ' વિજય છે. જેમાં મહાપુરા રાજધાની છે તેની પાસે 'પદ્માવતી' વક્ષસ્કાર પર્વત છે તેની પાસે વીશમી 'પદ્માવતી' વિજય છે જેમાં 'વિજયપુરા' રાજધાની છે 'સીતાશ્રોતા' નદી છે. તેની પાસે એકવીશમી 'શ્યમ' વિજય છે જેમાં 'અપરાજિતા' રાજધાની છે. તેની પાસે 'અસીવિષ' વક્ષસ્કાર પર્વત છે. તેની પાસે બાવીશમી 'કુસુદ' વિજય છે. જેમાં 'અરબા' રાજધાની છે. તેની પાસે 'અંતરવાહિની' નદી છે. તેની પાસે ત્રેવીશમી 'નલીન' વિજય છે. જેમાં 'અશોકા' રાજધાની છે. તેની પાસે 'સુખવાહ' વક્ષસ્કાર પર્વત છે, તેની પાસે ચોવીશમી 'સલીલાવતી' વિજય છે. જેમાં 'વીતશોકા'

* સલીલાવતી વિજય ક્રમશઃ નીચે ઉતરતી પ્રમથા ૧,૦૦૦ ચોજન ઊંડી છે.

રાજધાની છે. તેની પાસે સીતામુખ વન જેવું જ 'સીતાદામુખ' વન છે અને તેની પાસે જંગૂદીપતું પશ્ચિમનું 'જયન્ત' દ્વાર છે.

જયન્ત દ્વારની અંદર સીતાદા નદીની ઉત્તરમાં પણ તેવું જ 'સીતાદામુખ' વન છે. તેની પાસે પૂર્વમાં મેરુની તરફ પચીસમી 'વપ્રા' વિજય છે. જેમાં 'વિજયા' રાજધાની છે તેની પાસે 'અંદ્રકૂટ' વક્ષસ્કાર પર્વત છે. તેની પાસે છવીશમી 'સુવપ્રા' વિજય છે. જેમાં 'વૈજયન્તી' રાજધાની છે. તેની પાસે 'ઉન્નીમાલિની' નદી છે. તેની પાસે સત્યાવીશમી 'મહાવપ્રા' વિજય છે. જેમાં 'જયન્તી' રાજધાની છે. તેની પાસે 'સુરકૂટ' વક્ષસ્કાર પર્વત છે. તેની પાસે અઠ્ઠાવીશમી 'વપ્રાવતી' વિજય છે જેમાં 'અપરાજિતા' રાજધાની છે. તેની પાસે 'કૈન માલતી' નદી છે તેની પાસે ઓગણત્રીશમી 'વલ્લુ' વિજય છે. જેમાં 'ચક્રપુરા' રાજધાની છે. તેની પાસે 'નાગકૂટ' વક્ષસ્કાર પર્વત છે. તેની પાસે ત્રીશમી 'સુવલ્લુ' વિજય છે, જેમાં 'ખડ્ગી' રાજધાની છે. તેની પાસે 'ગંભીરમાલિની' નદી છે. તેની પાસે એકત્રીશમી 'ગંધિલા' વિજય છે જેમાં 'અવધ્યા' રાજધાની છે. તેની પાસે દેવકૂટ વક્ષસ્કાર પર્વત છે તેની પાસે બત્રીશમી 'ગંધિલાવતી' વિજય છે તેમાં 'આઉજલા-રાજધાની' છે. તેની પાસે મેરુનું બદ્રશાલ વન અને ગંધમાહન ગજાદંત પર્વત છે.

ઉક્ત કમ્બ વિજયના જેવી જ બધી વિજય બાણવી ચિત્રકૂટ પર્વતના જેવા સર્વ વક્ષસ્કાર પર્વતો બાણવા. ગાથાપતિ નદી સમાન સઘળી નદીઓ બાણવી. આ પૂર્વ પશ્ચિમ કોનના ૧ લાખ ચોજન પૂર્ણ થયા.*

જંગૂદીપને ફરતો 'જગતી'ના કોટ છે. તે ૮ ચોજન ઊંચો છે, નીચે ૧૨ ચોજન, મધ્યમાં ૮ ચોજન અને ઉપર ૪ ચોજન પહોળો છે અને ઘેરાવામાં ૩,૧૬,૨૨૭ ચોજન ૩ કોશ ૧૨૮ ધનુષ્ય અને ૧૩૫ અંશુલથી કંઈકે અધિક છે, તેની ચારે દિશાએ ૪ દરવાજા છે. તે ફરેક આઠ ચોજન ઊંચા અને ૪ ચોજન પહોળા છે તેનાં નામ : ૧. પૂર્વમાં વિજયદ્વાર, ૨ દક્ષિણમાં વૈજયન્તદ્વાર ૩ પશ્ચિમમાં જયન્તદ્વાર અને ૪ ઉત્તરમાં અપરાજિત દ્વાર છે

ઈતિ જંગૂદીપતું વર્ણન સમાપ્ત

* મેરુ પર્વતથી પૂર્વ-પશ્ચિમનો ૧ લાખ ચોજનનો હિસાબ—

એક એક વિજય ૨,૨૧૨૪ ચોજનની છે તો ૧૬ વિજયના ...	ચોજન ...	૩૫,૪૦૬
એક એક વક્ષસ્કાર ૫૦૦ ચોજનના તો ૮ વક્ષસ્કારના ..	ચોજન ...	૪,૦૦૦
એક એક અતર નદી ૧૨૫ ચોજનની તો ૬ નદીના ...	ચોજન ...	૭૫૦
એક એક સીતામુખ વન ૨,૬૨૨ ચોજન તો ૨ વનના ...	ચોજન ...	૫,૮૪૪
એક એક બદ્રશાલ વન ૨૨,૦૦૦ ચોજન તો ૨ વનના ...	ચોજન ..	૪૪,૦૦૦
મધ્યમાં મેરુ પર્વત ...	... ..	૧૦,૦૦૦

કુલ ચોજન ૧,૦૦,૦૦૦

લવણ સસુદ્રનું વર્ણન

જમ્બુદ્વીપની જગતીની ગહાર વલય(ચક્રી)ને આકારે ચોતરફ ફરતો ૨,૦૦,૦૦૦ ચોજન પહોળો લવણ સસુદ્ર છે, તે કાંઠા ઉપર તો વાલાશ જેટલો જ જોડો છે, પરંતુ જેમ જેમ આગળ વધીએ તેમ ક્રમશઃ જોડાઈમાં વધતાં વધતાં ૯૫,૦૦૦ ચોજન જઈએ ત્યારે મધ્યમાં ૧,૦૦૦ ચોજનની પહોળાઈમાં ૧,૦૦૦ ચોજન જોડો છે, અને ૯૬,૦૦૦ ચોજનથી આગળ જતાં અનુક્રમે જોડાઈમાં ઘટતાં ઘટતાં ધાતકીખંડ દ્વીપ પાસે વાલાશ જેટલો જોડો રહી બાકી છે.

પૂર્વેક્ત જમ્બુદ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રની ઉત્તરે આવેલા 'યુદ્ધહિમવંત' પર્વતને પૂર્વ પશ્ચિમ બન્ને બાજુ હાથીકાંત જેવી વાંકી બાજમે હાંઠાઓ લવણ સસુદ્રમાં ગઈ છે. એ ચારે હાંઠા પર સાત સાત અંતરદ્વીપ છે. જગતીના કોટથી ૩૦૦ ચોજન જઈએ ત્યાં ૩૦૦ ચોજન લાંબા પહોળા ૧. રૂચક, ૨. અભાષિક, ૩. વૈષાલિક અને ૪. લંબુલી આ નામના ચાર દ્વીપ છે, તેથી આગળ ૪૦૦ ચોજન જઈએ ત્યાં ૪૦૦ ચોજન લાંબા-પહોળા ૧. હયકલ્પ, ૨. ગજકલ્પ, ૩. ગોકલ્પ અને ૪. સંકુલીકલ્પ એ ૪ દ્વીપ છે તેથી આગળ ૫૦૦ ચોજન જઈએ ત્યાં ૫૦૦ ચોજનના લાંબાપહોળા, ૧. આદ્યશંકુખ, ૨. ચેદ્યશંકુખ, ૩. અચેદ્યશંકુખ અને ૪. ગોમુખ એ ચાર દ્વીપ છે. તેથી આગળ ૬૦૦ ચોજન જઈએ ત્યાં ૬૦૦ ચોજન લાંબાપહોળા, ૧. હયમુખ, ૨. ગયમુખ, ૩. હરિમુખ અને ૪. વ્યાઘ્રમુખ એ ચાર દ્વીપ છે. તેથી આગળ ૭૦૦ ચોજન જઈએ ત્યાં ૭૦૦ ચોજન લાંબાપહોળા, ૧. અશ્વકલ્પ, ૨. સિંહકલ્પ ૩. અકલ્પ અને ૪. કલ્પપાથિરણ એ ચાર દ્વીપ છે તેથી આગળ ૮૦૦ ચોજન જઈએ ત્યાં ૮૦૦ ચોજન લાંબાપહોળા, ૧. લિહકામુખ, ૨. મેઘમુખ, ૩. વિદ્યુતમુખ અને ૪. વિજ્યુહંત એ ચાર દ્વીપ છે, તેથી આગળ ૯૦૦ ચોજન જઈએ ત્યાં ૯૦૦ ચોજન લાંબાપહોળા, ૧. ધનકંત ૨. લક્ષ્મકંત, ૩. ચૂડકંત અને ૪. શુદ્ધકંત એ નામના ચાર દ્વીપ છે

યુદ્ધહિમવંતની પેઠે જ ઐરવત ક્ષેત્રની મર્યાદા કરનાર શિખરી પર્વતની ૪ હાંઠાઓ પર પણ ઉપર્યુક્ત નામના ૨૮ અંતરદ્વીપ છે બન્ને મળી ૫૬ અંતરદ્વીપ છે. + તેમાં પદ્મોપમના અસંખ્યાતમા ભાગનું આયુષ્ય અને ૮૦૦ ધનુષ્યના દેહમાનવાળાં યુગલ મનુષ્યો રહે છે. આ છપ્પન અંતરદ્વીપમાં ત્રીજા આરા જેની રચના સદૈવ હોય છે. ત્યાંના મનુષ્યો પણ મરીને દેવગતિમાં જાય છે.

જમ્બુદ્વીપનાં ચારે દ્વારોથી પંચાણુ પંચાણુ હનર ચોજન દૂર લવણ સસુદ્રમાં જઈએ ત્યાં વજ્રરતનના ૪ પાતાલ કલેશા આવે છે. તે ૧ લાખ ચોજનના જોડા છે.

+ જ્વાલિગમ સૂત્રમાં હાંઠાઓના નામ ન હોવાથી કોઈ અભ્યાસ કરે છે કે યુદ્ધહિમવંત અને શિખરી પર્વતના બન્ને ખૂણાથી લવણ સસુદ્રમાં ઉપર્યુક્ત અંતરથી અલગ અલગ ખેટ છે તેથી તેને અંતરદ્વીપ કહે છે,

૧૦,૦૦૦ ચોજન વચ્ચે પહોળા છે. ૧,૦૦૦ ચોજન તળીએ અને ૧,૦૦૦ ચોજન મોઢા પાસે પહોળા છે. ૧૦૦ ચોજનની બહી ઠીકરી છે. તેનાં નામ ૧. પૂર્વમાં વલયમુખ, ૨. દક્ષિણમાં કેતુ, ૩. પશ્ચિમમાં ચૂપ. ૪. ઉત્તરમાં ઈશ્વર. એક એક કલશના ત્રણ ત્રણ કાંડ (વિભાગ) છે. પ્રથમ કાંડમાં ૩૩૩૩૩૩ ચોજનમાં વાયુ, ખીબ ૩૩૩૩૩૩ ચોજનમાં વાયુ અને પાણી બન્ને સાથે અને ત્રીજા ૩૩૩૩૩૩ ચોજનમાં એકલું પાણી ભર્યું છે. આ ચારે કલશની મધ્યના ચારે આંતરામાં વજ્રરતનમય નાના કલશોની ૬-૬ પંક્તિઓ છે. પહેલી પંક્તિમાં ૨૧૫, બીજીમાં ૨૧૬, ત્રીજીમાં ૨૧૭, ચોથીમાં ૨૧૮, પાંચમીમાં ૨૧૯, છઠ્ઠીમાં ૨૨૦, સાતમીમાં ૨૨૧, આઠમીમાં ૨૨૨ અને નવમીમાં ૨૨૩ કલશ છે. આ નાના કલશ ૧,૦૦૦ ચોજન ઊંડા, વચ્ચે ૧,૦૦૦ ચોજન પહોળા, અને તળીએ તથા મોઢીએ ૧૦૦ ચોજન પહોળા છે. તેની ઠીકરી ૧૦ ચોજન બહી છે. તે પ્રત્યેક કલશના ત્રણ કાંડ છે. તેમાં ૩૩૩ ચોજન ઝાઝરામાં વાયુ, ૩૩૩ ચોજન ઝાઝરામાં પાણી અને વાયુ તેમ જ ૩૩૩ ચોજન ઝાઝરામાં ફક્ત પાણી ભરેલું છે. નાના મોઢા કલશ મળી કુલ ૭,૮૮૮ છે. આ કલશના નીચેના કાંડાનો વાયુ જ્યારે શુભ્યમાન થાય છે ત્યારે ઉપરના કાંડમાંથી પાણી ઊછળી નીચે દર્શવેલા દગમાળાથી પાણી એ કાંચ ઉપર ચડી બચ છે. આઠમ અને પાળીને દિવસે પાણી વિશેષ ઊછળે છે. જેથી સસુદ્રમાં ભરતી આવે છે. આ કલશો પર ૧,૭૪,૦૦૦ નાગક્રમાર ભતિના દેવ સેનાના કંઠછાથી પાણીને દબાવે છે. તેને વેલંધર દેવ કહે છે. લવણ સસુદ્રની મધ્યમાં ૧૦,૦૦૦ ચોજનની પહોળાઈમાં ૧૬,૦૦૦ ચોજન જિંચા દગમાળો છે. અર્થાત્ સસુદ્રની વચ્ચે બધે ૧૬,૦૦૦ ચોજનની જિંચા અને ૧૦,૦૦૦ ચોજનની બહી એવી પાણીની હીવાલ છે. જમ્બૂદ્વીપ અને ધાતકીખંડમાં રહેલા તીર્થંકર, સાધુ, સાધ્વી, શાવક, શાવિકા સમ્યગ્દર્શિ આદિ ઉત્તમ પુરુષોના તપ, સંયમ ધર્મ, પુણ્યના અતિશયથી સસુદ્રનું પાણી કઢી પણ માલ મૂકતું નથી.

જમ્બૂદ્વીપના ચારે દ્વાર અને ચારે વિદિશાઓમાં ભેંતાલીશ ભેંતાલીશ હંબર ચોજન ઉપર ૧,૭૨૧ ચોજન જિંચા, નીચે ૧,૦૨૨ ચોજન પહોળા ઉપર ૪૨૪ ચોજન પહોળા ૮ પર્વતો છે. ૪ તે ઉપર વેલંધર દેવોના આવાસ છે. તેમાં તેઓ સપરિવાર વસે છે આ ઠેકાણે ૧૦,૦૦૦ ચોજનનો 'ગૌતમદ્વીપ' છે જેમાં લવણ સસુદ્રનો મલિક 'સુસ્થિત' દેવ સપરિવાર રહે છે.

લવણ સસુદ્રની ચારે તરફ વીંટળાયેલો ચાર લાખ ચોજન પહોળો 'ધાતકીખંડ' નામે દ્વીપ છે તેની મધ્યમાં ૫૦૦ ચોજન જિંચા, ધાતકીખંડની પહોળાઈ જેટલા લાંબા, ઉત્તર દક્ષિણ દ્વારથી નીકળેલા એ 'ઈશ્વર' પર્વત છે. તેણે ધાતકીખંડ દ્વીપના ૧. પૂર્વ

૪ પૂર્વમાં ગોશૂલ પર્વત, દક્ષિણમાં ઉદ્દલાસ પર્વત, પશ્ચિમમાં સંખ પર્વત, ઉત્તરમાં દક્ષીમ પર્વત, એ ચાર પર્વત પર રહેવાવાળા દેવોને વેલંધર નામરાળ કહે છે. અને ઈશાન ખૂણામાં કોકેટિક પર્વત, અગિનખૂણામાં વિશ્વતપ્રભ પર્વત, નેર્ઝત્યખૂણામાં કેલાસ પર્વત, વાયવ્ય ખૂણામાં અરુણપ્રભ પર્વત છે. એ ચાર પર્વત પર રહેનારા દેવોને અણુવેલંધર નામરાળ કહે છે.

ધાતકીખંડ અને ૨ પશ્ચિમ ધાતકીખંડ એવા બે વિભાગ કર્યા છે. બન્ને વિભાગમાં એક એક મેરુ પર્વત છે. તે બન્ને મેરુ ૮૪ હજાર ચોજન ભિંચા અને ભૂમિ પર ૬,૪૦૦ ચોજન પહોળા છે. ઉપર ચરતાં નંદન વનમાં ૬,૨૫૦ ચોજન, સોમનસ વનમાં ૩,૮૦૦ ચોજન અને શિખર પર ૧,૦૦૦ ચોજન પહોળા છે. પૂર્વ ધાતકીખંડના મધ્યમાં ‘વિજય’ નામનો અને પશ્ચિમ ધાતકીખંડના મધ્યમાં અચલ નામનો મેરુ છે. સમ ભૂમિ પર ભદ્રશાલ વન છે. ત્યાંથી નંદનવન ૫૦૦ ચોજન ભિંચુ છે અને સોમનસ વન ૫૫,૫૦૦ ચોજન ભિંચુ છે અને ત્યાંથી ૨૮,૦૦૦ ચોજન ભિંચુ પડેલ વન છે. ત્યાં ધાતકીખંડમાં ઉત્પન્ન થતા તીર્થંકરોનો જન્માભિષેક થાય છે. જમ્બૂદ્વીપમાં કલા પ્રમાણે તેથી અમણી સંખ્યામાં ક્ષેત્ર, પર્વત, દ્રવ્ય, નદી, મહાવિદેહ ક્ષેત્ર આદિ બધા પદાર્થો છે. તે શાશ્વત છે. ધાતકીખંડની ચોતરફ ‘પદ્મવરવેદિકા’ છે.

ધાતકીખંડ દ્વીપની આરે તરફ વીંટળાયેલો ૮ લાખ ચોજનનો પહોળો અને આ કાંઠેથી સામા કાંઠા સુધી એક સરખો ૧,૦૦૦ ચોજન ભિંચો કાલોદધિ નામે સમુદ્ર છે તેના પાણીનો સ્વાદ સાધારણ પાણીના જેવો છે. તેમાં બે ગૌતમદ્વીપ અને ૧૦૮ અંદ્રમા સૂર્યના દ્વીપ છે.

કાલોદધિ સમુદ્રની આરે તરફ વીંટળાયેલો ૧૬ લાખ ચોજનનો પહોળો ‘પુષ્કરદ્વીપ’ છે. તેની મધ્યમાં ૧,૭૨૧ ચોજન ભિંચો મૂળમાં ૧,૦૨૨ ચોજન પહોળો અને શિખરમાં ૪૨૪ ચોજન પહોળો વલયાકારે (કંઠુને આકારે) માતુષ્યોત્તર નામે પર્વત છે. તેણે પુષ્કરદ્વીપના બે ભાગ કર્યા છે. માતુષ્યોત્તર પર્વતની અંદરના અર્ધા ભાગમાં જ મનુષ્યની વસ્તી છે. બહાર મનુષ્ય વસતાં નથી. એટલા માટે તે માતુષ્યોત્તર કહેવાય છે. ધાતકીખંડ દ્વીપ જેવા જ આ અર્ધ પુષ્કરદ્વીપમાં મધ્ય ભાગે બે ઇંદુકાર પર્વત છે. તેથી તેના પશુ પૂર્વ અને પશ્ચિમ પુષ્કરાર્ધ એવા બે ભાગ પડી ગયા છે. ધાતકીખંડના જેવા અને એટલા જ ભિંચા અને પહોળા બે મેરુ પર્વત આમાં પણ છે. ૧. પૂર્વ પુષ્કરાર્ધમાં ‘મન્દિર’ મેરુ અને ૨. પશ્ચિમ પુષ્કરાર્ધમાં ‘વિદ્યુન્માલી’ મેરુ છે. આ સિવાય બધા શાશ્વત પદાર્થો ધાતકીખંડની પેઠે જાયવા.

ઉપર પ્રમાણે ૧ લાખ ચોજનનો જમ્બૂદ્વીપ, બન્ને બાજુ થઈને ૪ લાખ ચોજનનો લવણ સમુદ્ર, બન્ને બાજુનો ૮ લાખ ચોજનનો ધાતકીખંડ, બન્ને બાજુ ૧૬ લાખ ચોજનનો કાલોદધિ સમુદ્ર અને બન્ને બાજુ થઈને ૧૬ લાખ ચોજનનો અર્ધ પુષ્કરદ્વીપ એ સર્વ મળી ૪૫ લાખ ચોજનના અઢી દ્વીપ અને બે સમુદ્ર છે. તેમાં ૭,૬૨,૨૮,૧૬૨, ૫,૧૪, ૨૨,૬૪૩; ૩૭,૫૯,૩૫૪; ૩૬,૫૦,૩૩૬+ મનુષ્યો હોય છે. એટલા માટે જોને મનુષ્ય લોક કહે

† અઢી દ્વીપમાં ૨૬ અંકે મનુષ્યની સંખ્યા કહી છે, પરંતુ ક્ષેત્રફળના હિસાબે તેટલી સંખ્યા સમાય નહિ તેથી કોઈ કહે છે કે ગર્ભાવાસમાં ઉત્કૃષ્ટ ૬ લાખ સગી મનુષ્ય હોય છે. તે પધાની સંખ્યા ગણી હશે. કોઈ કહે છે, ભગવાન અજિતનાથને વારે આ સંખ્યા હતી અઢી દ્વીપમાં એટલું મનુષ્યનું આયુષ્ય તે પ્રમાણે હોય અને સિંહનું આયુષ્ય, મનુષ્યના ચોથા ભાગનું હોય આયુષ્ય અને આઠમા ભાગનું ઘેટાં, બકરાં અને શિયાળનું આયુષ્ય, પાંચમા ભાગનું ગાય, બેસ, બેટ અને ત્રણેયનું આયુષ્ય અને દશમા ભાગનું કૃતરાત્રનું આયુષ્ય જાયવું.

છે. અહીં કીપની બહાર ૧. મનુષ્યોત્પત્તિ, ૨. બાહર અસિકાય, ૩. દ્રહ, ૪. નદી, ૫. ગર્ભરવ, ૬. વિધુત, ૭. વાદળાં, ૮. વરસાદ, ૯. ખાડા અને ૧૦. દુષ્કાળ, એ દશ વસ્તુ હોતી નથી. માનુષ્યોત્તર પર્વતની બહારના પુષ્કરાધ કીપમાં દેવોનાં તથા તિથ્યાદિ-નાં નિવાસસ્થાન છે.

પુષ્કરદ્વીપની ચોમેર વીંટળાયેલો ૩૨ લાખ ચોજન પહોળો 'પુષ્કર સમુદ્ર' છે. તે પછી એક કીપ અને એક સમુદ્ર એમ અનુક્રમે એકેકથી બમણી પહોળાઈના ચોમેર વીંટળાયેલા છે. ૩ કીપ અને એક સમુદ્રનું વર્ણન ઉપર વિસ્તારથી કર્યું છે અને આગળના નામ સમુચ્ચયે કહેવામાં આવે છે. ૭મો વારુણીવરદ્વીપ, ૮મો વારુણોદધિ સમુદ્ર, ૯મો ક્ષીરવરદ્વીપ ૧૦મો ક્ષીરોદધિ સમુદ્ર, ૧૧મો ભૃતવરદ્વીપ, ૧૨મો ભૃતોદધિ સમુદ્ર, ૧૩મો ઇંધુવર દ્વીપ, ૧૪મો ઇંધુવર સમુદ્ર, ૧૫મો નંદીશ્વરદ્વીપ, ૧૬મો નંદીશ્વર સમુદ્ર, ૧૭મો અરુણદ્વીપ, ૧૮મો અરુણોદધિ સમુદ્ર, ૧૯મો અરુણવરદ્વીપ, ૨૦ મો અરુણવરોદધિ સમુદ્ર, ૨૧મો અરુણવરોભાસદ્વીપ, ૨૨મો અરુણવરભાસ સમુદ્ર, ૨૩મો કુંડલદ્વીપ, ૨૪મો કુંડલોદધિ સમુદ્ર, ૨૫મો કુંડલવરદ્વીપ, ૨૬મો કુંડલવરોદધિ સમુદ્ર, ૨૭મો રુચકદ્વીપ, ૨૮મો રુચકોદધિ સમુદ્ર, ૨૯મો રુચકવરદ્વીપ, ૩૦મો રુચકવરોદધિ સમુદ્ર, ૩૧મો રુચકવરભાસદ્વીપ, ૩૨મો રુચકવરભાસ સમુદ્ર, ૩૩મો હારદ્વીપ, ૩૪મો હારોદધિ સમુદ્ર, આ પ્રમાણે એક એક નામના ત્રણ દ્વીપ અને ત્રણ સમુદ્ર કહેવા, ચાવત, સૂર્યાવરભાસદ્વીપ, સૂર્યાવરભાસોદધિ સમુદ્ર, આગળ જતાં દેવદ્વીપ, દેવોદધિ સમુદ્ર, નાગદ્વીપ, નાગોદધિ સમુદ્ર, યક્ષદ્વીપ, યક્ષસમુદ્ર, ભૂતદ્વીપ, ભૂતસમુદ્ર, સ્વયંભૂરમણદ્વીપ. સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર, આ પ્રમાણે એક એકને ફરતા અસંખ્યાતા દ્વીપ અને અસંખ્યાતા સમુદ્ર છે. બધાનો વિસ્તાર એક એકથી બમણો બાણવો. અંતે અર્ધા રાજ એટલો પહોળો સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર છે તેનાથી ૧૨ ચોજન છેડે અલોક છે અને ઉપર જ્યોતિષયકથી ૧,૧૧૧ ચોજન દૂર અલોક રહેલો છે.

જ્યોતિષયકમ્

જમ્બૂદ્વીપના સુદર્શન મેરુપર્વતની નજીક, સમભૂમિથી ૭૯૦ ચોજન ઉપર તારા

* લવણ સમુદ્રમાં નીમક જેવું પાણી, કાલોદધિમાં સાધારણ પાણી જેવું પાણી, વારુણી સમુદ્રમાં મહિા જેવું પાણી, ક્ષીર સમુદ્રમાં દૂધ જેવું પાણી, ભૃત સમુદ્રમાં ઘી જેવું પાણી અને અસંખ્યાતા સમુદ્રોમાં ઇંધુવર જેવા પાણીનો સ્વાદ છે. નંદીશ્વરદ્વીપમાં ત્રણ ચાતુર્માસીના દિવસે દેવતા તીર્થંકરોનાં પંચલક્ષ્યાણક આદિ શુભ દિવસોમાં આઠ દિવસનો આઠ મહોત્સવ કરે છે. રુચકદ્વીપ સુધી જ બાધારણ્ય મુનિ જાય છે. રુચકદ્વીપની મધ્યમાં વલપાકાર રુચક પર્વત છે. તે ઉપર ૪૦ દિશાકુમારી દેવી રહે છે. ૮ નંદન વનમાં અને ૮ જળદંતા પર્વત પર એમ સર્વ મળી ૫૬ દિગ્ગુમારિકા છે. અહીં ઉદ્ધાર સામરોપમ અર્થાત્ ૨૫ કોડકોડી ઉદ્ધાર પદ્ધોપમના જેટલા સમય થાય તેટલા (અસંખ્યાતા) દ્વીપ સમુદ્ર છે. તથા જગતમાં સુપ્રસસ્ત (સારી) વસ્તુઓના જેટલાં નામ છે તે દર એક એક નામના અસંખ્યાતા અસંખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્ર છે. જમ્બૂ નામના પચ્ચ અસંખ્યાતા દ્વીપ છે.

મંડળ છે. અર્ધો ગાઉ લાંબાપહોળાં અને પા ગાઉ ઊંચાં તારાનાં વિમાન છે. જઘન્ય પલ્લોપમનો આઠમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ પા પલ્લવું તારાદેવનું આયુષ્ય છે અને જઘન્ય પલ્લવનો આઠમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ પલ્લવના આઠમા ભાગ ઝાંઝેરું તારાની દેવીઓનું આયુષ્ય છે. તારાના વિમાનને ૨,૦૦૦ દેવો ઉપાડે છે. તારામંડલના ૧૦ યોજન ઉપર સૂર્યનું વિમાન છે તે ૫૬૬ યોજન લાંબુપહોળું તથા ૫૬૬ યોજન ઊંચું અંકે રતનમય છે. સૂર્ય વિમાનવાસી દેવોનું જઘન્ય પા પલ્લવું, ઉત્કૃષ્ટ ૧ પલ્લોપમ અને ૧,૦૦૦ વર્ષનું આયુષ્ય છે. તેની દેવીઓનું જઘન્ય પા પલ્લવું ઉત્કૃષ્ટ અર્ધો પલ્લવ ને ૫૦૦ વર્ષનું આયુષ્ય છે. સૂર્યના વિમાનને ૧૬,૦૦૦ દેવો ઉપાડે છે સૂર્યના વિમાનથી ૮૦ યોજન ઉપર ચંદ્રમાનું વિમાન છે. તે. ૫૬૬ યોજન લાંબુ પહોળું + અને ૬૬૬ યોજન ઊંચું સ્ફટિક રતનમય છે - ચંદ્ર વિમાનવાસી દેવોનું જઘન્ય પા પલ્લવું, ઉત્કૃષ્ટ એક પલ્લોપમ અને ૧ લાખ વર્ષનું આયુષ્ય છે. તેમની દેવીઓનું જઘન્ય પા પલ્લવું, ઉત્કૃષ્ટ અર્ધો પલ્લોપમ અને ૫૦ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય છે. ચંદ્રવિમાનને પણ ૧૬૦૦૦ દેવો ઉપાડે છે. ચંદ્રવિમાનથી ૪ યોજન ઉપર 'નક્ષત્રમાળા' છે. તેનાં વિમાન પાંચ રતનમય છે. તે એક એક ગાઉનાં લાંબાપહોળાં અને અર્ધાં ગાઉનાં ઊંચાં છે. નક્ષત્ર વિમાનવાસી દેવોનું જઘન્ય પા પલ્લોપમનું, ઉત્કૃષ્ટ અર્ધો પલ્લોપમનું આયુષ્ય છે. અને તેની દેવીઓનું જઘન્ય પા પલ્લોપમ ઉત્કૃષ્ટ પા પલ્લોપમથી ઝાંઝેરું આયુષ્ય છે. નક્ષત્રના વિમાનને ૪૦૦૦ દેવતાઓ ઉપાડે છે. નક્ષત્રમાળાની ઉપર (૪ યોજન) ઊંચે 'અહમાલ' છે. અહનાં વિમાનો પણ પાંચે વર્ણનાં રતનમય છે. અહનાં વિમાન બળ્લે કોશનાં લાંબાપહોળાં અને એક કોશનાં ઊંચાં છે. અહવિમાનવાસી દેવોનું આયુષ્ય જઘન્ય પા પલ્લોપમનું ઉત્કૃષ્ટ અર્ધો પલ્લોપમનું છે. અહનાં વિમાનને ૮૦૦૦ દેવો ઉપાડે છે. * અહમાળથી ૪ યોજન ઊંચે લીલા રતનમય 'ધ્રુવ'નો તારો છે. ત્યાંથી ૩ યોજન ઊંચે સ્ફટિક રતનમય 'શુક્ર'નો તારો છે. ત્યાંથી ૩ યોજન ઉંચે પીળા રતનનો 'બૃહસ્પતિ' નામે તારો છે. ત્યાંથી ૩ યોજન ઊંચે રક્ત રતનમય 'મંગળ'નો તારો છે. ત્યાંથી ૩ યોજન ઊંચે જંબુનંદ

= ચક્ર-સૂર્યાદિ જ્યોતિષીના વિમાનોના યોજન, કોશ વગેરે બધું માપ સાચત બધુનું, અર્થાત ૪,૦૦૦ અશાચતા કોશનો એક શાચતો યોજન માપ છે.

+ સૂર્યના વિમાનોથી ૧ યોજન નીચે કેતનું વિમાન છે અને ચંદ્રમાના વિમાનથી ૧ યોજન નીચે રાહુનું વિમાન છે.

= દ્વિગમ્યર મતના મિથ્યાપ્રકરન સૂત્રમા લખ્યું છે કે, ચંદ્રમાનું વિમાન સામાન્યપણે ૧,૮૦૦ કોશ પહોળું છે, સૂર્યનું વિમાન ૧૬૦૦ કોશ પહોળું છે અને અહ નક્ષત્ર તારાનાં વિમાન જઘન્ય ૧૨૫ કોશ, ઉત્કૃષ્ટ ૫૦૦ કોશ પહોળા છે તેવી જ રીતે ૧૬,૦૦,૦૦૦ કોશ સૂર્યનું વિમાન અને ૧૭,૬૦,૦૦૦ ચંદ્રમાનું વિમાન સમશ્ચતળથી ઊંચે છે.

* જ્યોતિષીના વિમાનવાહક દેવો બેટલા કલા છે. તેના ચાર વિભાગ કરવા. જેમાં એક વિભાગ પૂર્વ દિશામા સિહ રૂપે, બીજો દક્ષિણમા હસ્તી રૂપે, ત્રીજો પશ્ચિમમા બેલ રૂપે અને ચોથો વિભાગ ઉત્તર દિશામા લોહાના રૂપે વિમાન ઉઠાવી કરતો રહ્યો છે.

રતનમય 'શનિ' નામે તારા છે. આ ચારેનાં આયુષ્ય તથા વિમાનવાહક દેવો શ્રદ્ધાભાગમાં કદા સુખ ભણવા. ઉપર પ્રમાણે સર્વ જ્યોતિષયુક્ત સમજૂમિથી ૬૦૦ ચોજનની જિંઘાર્ધ સુધીમાં તીર્થાલોકમાં છે. જન્મ્યુદ્ધીપના મેરુ પર્વતથી ૧૧૨૧ ચોજન ચોતરફ દૂર રહી જ્યોતિષ વિમાનો ફરતાં રહે છે.

જન્મ્યુદ્ધીપમાં ૨ ચંદ્ર, ૨ સૂર્ય, લવણ સમુદ્રમાં ૪ ચંદ્ર, ૪ સૂર્ય, ધાતકીખંડમાં ૧૨ ચંદ્ર, ૧૨ સૂર્ય, કાલોદધિ સમુદ્રમાં ૪૨ ચંદ્ર, ૪૨ સૂર્ય, પુષ્કરધીપમાં ૭૨ ચંદ્ર, ૭૨ સૂર્ય એમ અઢી દ્વીપની અંદર અધા મળી ૧૩૨ ચંદ્ર અને ૧૩૨ સૂર્ય પામે મેરુ પર્વતની ચારે તરફ સદૈવ ફરતા રહે છે. અઢી દ્વીપની બહાર અસંખ્યાત ચંદ્ર, અસંખ્યાત સૂર્ય સદા સ્થિર રહે છે. અઢી દ્વીપની બહાર ચંદ્રસૂર્યાદિ જ્યોતિષીનાં વિમાનોની જિંઘાર્ધ, પહોળાર્ધ અને જિંઘાર્ધ અંદરના કરતાં અર્ધાં ભણવાં. અઢી દ્વીપની અંદરનાં જ્યોતિષીનાં વિમાનો અર્ધાં કવિક (કોહુ) ફળના આકારે નીચેથી ગોળ અને ઉપર સમતલ છે. અને અઢી દ્વીપની બહારના જ્યોતિષીનાં વિમાનો ઇંટના આકારે (જિંઘાર્ધ વધારે અને પહોળાર્ધ ઓછી) છે. બહારનાં વિમાનોનો પ્રકાશ પશુ મંદ હોય છે એટલે ઉદય થતા સૂર્ય-ચંદ્રના જેવું તેઓનું તેજ હોય છે. અઢી દ્વીપની અંદરના જ્યોતિષી ફરતા રહેવાથી રાત્રિદિવસ આદિ સમય પલટો થયા કરે છે. અને તેનાથી આવલિકા, ઝુલૂત આદિ કાળનું પ્રમાણ થઈ શકે છે. અને બહારના જ્યોતિષી સ્થિર રહેવાથી જ્યાં રાત્રિ ત્યાં રાત્રિ અને દિવસ ત્યાં દિવસ કાયમ રહે છે.

સર્વ જ્યોતિષીના ઇંદ્ર, ચંદ્રમા અને સૂર્ય છે. પ્રત્યેક ચંદ્રસૂર્યની સાથે ૮૮ ગ્રહ, ૪૨૮

* અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રમાં ચંદ્રસૂર્યના વિમાનનું પ્રમાણ નીચેના હિસાબે છે. ધાતકીખંડમાં ૧૨ ચંદ્ર, ૧૨ સૂર્ય કદા છે તેને ત્રણ ગુણ કરવા ૧૨ x ૩ = ૩૬ થયા, તેમાં જન્મ્યુદ્ધીપના ૨ સૂર્ય અને લવણસમુદ્રના ૪ મળી ૬ ઉમેરતા ૪૨ થયા, એ પ્રમાણે ૪૨ ચંદ્ર ૪૨ સૂર્ય કાલોદધિસમુદ્રમાં છે. પછી કાલોદધિના ૪૨ ને ત્રણ ગુણતાં ૧૨૬ થયા તેમાં જન્મ્યુદ્ધીપના ૨, લવણના ૪ અને ધાતકીખંડના ૧૨ એમ ૧૮ ભેળવતા કુલ ૧૪૪ થયા. એ પ્રમાણે ૧૪૪ ચંદ્રમાં, ૧૪૪ સૂર્ય પુષ્કરદ્વીપમાં છે. તેમાંથી ૭૨ માત્રુષોત્તર પર્વતની અંદર અને ૭૨ માત્રુષોત્તરની બહાર છે. એ જ પ્રમાણે આગળ ક્રમશઃ ત્રિગુણ કરતા જવા અને પાછળના દ્વીપ સમુદ્રના ભેળવતા બનું. આ રીતે હરેક દ્વીપ સમુદ્રના ચંદ્રસૂર્યનું પ્રમાણ ભણી શકાય છે. અઢી દ્વીપની બહાર ચંદ્રસૂર્ય વચ્ચે ૫૦,૦૦૦ ચોજનનું અંતર છે. અને ચંદ્ર ચંદ્ર તથા સૂર્ય સૂર્ય વચ્ચે ૧ લાખ ચોજનનું અંતર છે. એ રીતે સર્વ સ્થાનમાં ભણી લેવું.

x ૮૮ ગ્રહોનાં નામ :- ૧. અગ્રક, ૨. વિઠાલક, ૩. લોહિતાક્ષ, ૪. શનિશ્વર ૫. આધુનિક ૬. પ્રધુનિક, ૭. કચુ, ૮. કચુક, ૯. કચુકચુક, ૧૦. કચુવિતાનો, ૧૧. કચુસતાનો, ૧૨. સોમ, ૧૩. સહિત, ૧૪. અશ્વત્થ, ૧૫. કાર્થોત્ત, ૧૬. કનુક, ૧૭. અજક, ૧૮. કુલ્લક, ૧૯. યપ, ૨૦. શખનામ, ૨૧. શખવણ, ૨૨. કેશ, ૨૩. કેશનામ, ૨૪. કેશવણ, ૨૫. નીલા, ૨૬. નીલાસ, ૨૭. રૂપ, ૨૮. રૂપાવલાસ, ૨૯. ભસ્મ, ૩૦. ભસ્મરાસ, ૩૧. તિલ, ૩૨. તિલપુષ્પવણ, ૩૩. દંડ, ૩૪. દંડવણ, ૩૫. કાપ, ૩૬. ગધ્ય, ૩૭. ઉગાળી, ૩૮. ધૂમકેતુ, ૩૯. હરિ, ૪૦. પિંગલક, ૪૧. છુલ્લ, ૪૨. શુક, ૪૩. બૃહસ્પતિ, ૪૪. રાહુ, ૪૫. અશ્વત્થ, ૪૬. માલવક, ૪૭. કાળસ્પતિ, ૪૮. કુરુક, ૪૯. પ્રમુખ, ૫૦. વિદટ, ૫૧. વિપલક, ૫૨. પ્રહલ, ૫૩. જયલ, ૫૪. અરુણ, ૫૫. અનિલ, ૫૬. કાળ, ૫૭. મહાકાળ, ૫૮.

નક્ષત્ર- અને છાસક હજાર નવસો પંચોતેર કોઠાકોઠ તારા છે. પ્રત્યેક જ્યોતિષીના માલિકને ૪ અગ્રમહિષી (ઇદ્રાણી) છે. પ્રત્યેક અગ્રમહિષીને ચાર ચાર હજાર દેવીઓના પરિવાર હોય છે. ચાર હજાર સામાનિક દેવ છે. ૧૬,૦૦૦ આત્મરક્ષક દેવ છે. આશ્વતર પરિવહના ૮,૦૦૦ દેવ છે. મધ્ય પરિવહના ૧૦,૦૦૦ દેવ છે. અને બાહિર પરિવહના ૧૨,૦૦૦ દેવ છે. ૭ પ્રકારની (અણિકા) સેના છે. બીજા પશુ ઘણા પરિવાર છે. પૂર્વોપાજિત પુણ્યોના કૃણા ભોગવી રહ્યા છે. ઉપર પ્રમાણે ૬૦૦ ચોજન ઉપર અને ૬૦૦ ચોજન નીચે એમ કુલ ૧૮૦૦ ચોજનમાં તિરછા લોક છે. તેનું વર્ણન સમ્પૂર્ણ થયું. મેડુ પર્વતે ત્રણ લોક સ્પર્શ્યા છે. તે ૧૦૦ચોજન અધોલોકમાં, ૧૮૦૦ ચોજન તિરછાલોકમાં અને ૬૮,૧૦૦ચોજન ઊર્ધ્વલોકમાં છે.

ઊર્ધ્વ (ઊંચા) લોકનું વર્ણન

શનિશ્ચરના વિમાનની ધ્વજાથી ૧૧ રાજ ઉપર ૧૬૧ ઘનરજ્જુ જેટલા વિસ્તારમાં ઘનોદધિના આધાર પર લગડાને આકારે જમ્બૂના મેડુ પર્વતથી દક્ષિણ દિશામાં પહેલું ‘સુધમ’ અને ઉત્તર દિશામાં બીજું ‘ હશાન ’ દેવલોક છે. આ બન્ને દેવલોકમાં ૧૩-૧૩ પ્રતર છે. જેમાં પાંચસો પાંચસો ચોજનના ઊંચા અને ૨૭૦૦ ચોજનના લોચતળિયાવાળાં પહેલા દેવલોકમાં ૩૨ લાખ વિમાન છે અને બીજા દેવલોકમાં ૨૮ લાખ વિમાન છે. પહેલા દેવલોકના ઇદ્રુત્ત નામ શકેન્દ્ર છે. તેને આઠ અગ્રમહિષી છે. અને બીજા દેવલોકના હશાનેંદ્રને પશુ આઠ અગ્રમહિષી છે. પ્રત્યેક ઇદ્રાણીને સોળ સોળ હજાર દેવીઓના પરિવાર છે. પહેલા દેવલોકના દેવતાનું જઘન્ય ૧ પદ્યોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ ૨ સાગરોપમનું આચુષ્ય છે. તેની પરિબ્રહ્મિતા દેવીનું જઘન્ય ૧ પદ્યોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ ૭ પદ્યોપમનું આચુષ્ય છે. બીજા દેવલોકના દેવતાનું જઘન્ય ૧ પદ્યોપમ ઝાએડું ઉત્કૃષ્ટ ૨ સાગરોપમ ઝાએડું આચુષ્ય છે. તેની પરિબ્રહ્મિતા દેવીનું જઘન્ય ૧ પદ્યોપમ ઝાએડું અને ઉત્કૃષ્ટ ૬ પદ્યોપમ ઝાએડું આચુષ્ય છે. અહીંથી ઉપરના દેવલોકમાં દેવીઓ ઉત્પન્ન થતી નથી.

સ્વસ્તિક, ૫૬. સોવસ્તિક, ૬૦. વૃદ્ધમાનક, ૬૧. પાલમ્બોક, ૬૨. નિત્યોદક, ૬૩. સ્વર્ગપ્રભ, ૬૪. આભાસ, ૬૫. પ્રભાસ, ૬૬. શ્રેયસ્કર, ૬૭. શ્વેત કર, ૬૮. આભકર, ૬૯. પ્રમકર, ૭૦. અરજ, ૭૧. વિરજ, ૭૨. અશોક, ૭૩. તશોક, ૭૪. વિમલ, ૭૫. વિતત, ૭૬. વિવસ્મ, ૭૭. વિશાલ, ૭૮. શાલ, ૭૯. સુમત, ૮૦. અનિવૃત્ત, ૮૧. એકજાટી, ૮૨. દિવજાટી, ૮૩. કરી, ૮૪. કરીક, ૮૫. રાભ, ૮૬. અર્ધલ, ૮૭. પુષ્પકેતુ, અને ૮૮. ભાવકેતુ.

- ૨૮ નક્ષત્રોના નામ :- ૧. અભિજીત, ૨. અવજી, ૩. ધનિષ્ઠા, ૪. શતભિષા, ૫. પૂર્વાષાદ્રપદ, ૬. ઉત્તરાષાદ્રપદ, ૭. રેવતી, ૮. અશ્વિની, ૯. ભગણી, ૧૦. કૃત્તિકા, ૧૧. રૃગ્ધિણી, ૧૨. ચૃત્તશીર, ૧૩. આર્દ્રા, ૧૪. પુનર્વસુ, ૧૫. પુષ્ય, ૧૬. આશ્લેષા, ૧૭. મઘા, ૧૮. પૂર્વા શલ્યુની ૧૯. ઉત્તરા શલ્યુની ૨૦. હસ્તા, ૨૧. ચિત્રા, ૨૨. સ્વાતિ, ૨૩. વિશાખા, ૨૪. અનુરાધા, ૨૫. જ્યેષ્ઠા, ૨૬. મૃગ, ૨૭. પૂર્વાષાઠા અને ૨૮. ઉત્તરાષાઠા.

* જેમ મહાનમાં માળ (મજલા) હોય તેમ દેવલોકમાં પ્રતર છે. જેમ માળની અ દર ઓરડા હોય છે તેમ દેવલોકમાં વિમાન હોય છે.

ઉપરના બન્ને દેવલોકની એક રાજ ઉપર ૧૬૧૧ ઘનરબ્બુના વિસ્તારમાં ઘનવાતને આધારે દક્ષિણ દિશામાં ત્રીભું 'સનતકુમાર' અને ઉત્તરમાં ચોથું 'માહેન્દ્ર' દેવલોક છે. બન્નેમાં ખાર ખાર પ્રતર છે. તેમાં ૬૦૦ ચોજન ભીંચા અને ૨૬૦૦ ચોજન ભૂમિતલવાળાં, ત્રીજામાં ૧૨ લાખ અને ચોથામાં ૮ લાખ વિમાન છે. ત્રીજા દેવલોકનાં દેવોતું જઘન્ય ૨ સાગરોપમતું ઉત્કૃષ્ટ ૭ સાગરોપમતું અને ચોથા દેવલોકના દેવોતું જઘન્ય ૨ સાગરોપમ ઝાઝેરું અને ઉત્કૃષ્ટ ૭ સાગરોપમ ઝાઝેરું આયુષ્ય છે.

ઉક્ત બન્ને દેવલોકથી અર્ધો રાજ ભીંચે ૧૮૧૧ ઘનરબ્બુના વિસ્તારમાં મેરુ પર્વત પર બરાબર મધ્યમાં ઘનવાતના આધારે પાંચમું ઘણલોક દેવલોક છે. તેમાં છ પ્રતર છે. તેમાં ૭૦૦ ચોજન ભીંચા તથા ૨૫૦૦ ચોજન ભૂમિતલવાળાં ચાર લાખ વિમાન છે. અહીંના દેવોતું જઘન્ય ૭ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ ૧૦ સાગરોપમ આયુષ્ય છે.

પાંચમા દેવલોકના ત્રીજા અરિષ્ટ નામે પ્રતરની પાસે દક્ષિણ દિશામાં ત્રસનાલની અંદર પૃથ્વી પરિણામ રૂપ કાળા રંગની આખાડાના આકારે નવ કંબુરાભુ છે. તેમાં ૪ દિશાએ ચાર ૪ વિદિશાએ ચાર અને એક મધ્યમાં એમ નવ+ વિમાન છે. તેમાં લોકાંતિક ભતિના દેવો રહે છે. તેમનાં નામઃ— ૧ ઇશાન કોણમાં 'અચી' વિમાન' છે તેમાં 'ધારસ્વત' દેવ રહે છે. ૨. પૂર્વમાં 'અચિ'માલી' વિમાન છે તેમાં 'આદિત્ય' દેવ રહે છે. એ બન્ને દેવોનો ૭૦૦ દેવોના પરિવાર છે. ૩. અગ્નિકોણમાં 'વૈરાચન' વિમાન છે તેમાં 'વહ્નિ' દેવ રહે છે. ૪. દક્ષિણમાં 'પ્રભકર' વિમાન છે જેમાં 'વરુણ' દેવ રહે છે. આ બન્ને દેવોનો ૧૪,૦૦૦ દેવોના પરિવાર છે. ૫. નૈઋત્યકોણમાં 'અદ્રાક્ષ' વિમાન છે. તેમાં ગર્હ'તોય' દેવ રહે છે. ૬. પશ્ચિમમાં 'સૂર્યાક્ષ' વિમાન છે તેમાં 'તુષિત' દેવ રહે છે. એ બન્નેનો ૭,૦૦૦ દેવોના પરિવાર છે. ૭. વાયવ્ય કોણમાં 'શકાભ' વિમાન છે. તેમાં 'અન્યાબાધ' દેવ રહે છે. ૮. ઉત્તર દિશામાં સુપ્રતિષ્ઠ' વિમાન છે તેમાં 'અગ્નિદેવ' રહે છે. અને ૯. સર્વની મધ્યમાં 'રિષ્ટાક્ષ' વિમાન છે તેમાં 'અરિષ્ટ' દેવ રહે છે. આ ત્રણેનો ૬૦૦ દેવોના પરિવાર છે. આ નવ દેવતા સમકિટી હોય છે. અને તીર્થ'કરોને દીક્ષા લેવાને અવસરે તેમને ચેતવણી આપે છે. થોડા જ ભવમાં શોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાવાળા છે. લોક (ત્રસનાલ)ના કિનારા પર રહેવાવાળા હોવાથી લોકાંતિક કહેવાય છે.

ઉક્ત પાંચમા દેવલોકથી અર્ધો રાજ ઉપર ૧૮૧૧ ઘનરબ્બુના વિસ્તારમાં ઘનવાય અને ઘનોહધિના આધાર પર છઠ્ઠું લોક દેવલોક છે. તેમાં ૫ પ્રતર છે. તેમાં ૭૦૦ ચોજન ભીંચા અને ૨૫૦૦ ચોજન ભૂમિતલવાળાં ૫૦ હજાર વિમાન છે. છઠ્ઠા દેવલોકના દેવોતું જઘન્ય ૧૦ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ ૧૪ સાગરોપમતું આયુષ્ય છે.

+ અસંખ્યાતમા અરુણવર સમુદ્રમાંથી ૧૭૨૧ ચોજન ભીંચી, ભીંત સમાન અને અંધકારમય "તમસ્કાય" નીચળીને ઉપર ચઢી ચાર દેવલોકને પેટાળમાં લઈ પાંચમા દેવલોકના ત્રીજા પ્રતર પાસે પહોંચી છે,

છઠ્ઠા દેવલોકથી ૦૧ રાજ ઉપર ૭૧ ઘનરજ્જુ વિસ્તારમા ઘનવાય અને ઘનોદધિના આધારે સાતમું 'મહાશુક' દેવલોક છે તેમાં ૪ પ્રતર છે. ૮૦૦ યોજન ઊંચાં અને ૨૪૦૦ યોજન ભૂમિતલવાળાં ૪૦ હજાર વિમાન છે. અહીંના દેવોતું જઘન્ય ૧૪ સાગરોપમતું અને ઉત્કૃષ્ટ ૧૭ સાગરોપમતું આયુષ્ય છે.

સાતમા દેવલોકથી ૦૧ રાજ ઉપર ૭૧ ઘનરજ્જુ વિસ્તારમાં ઘનવાત અને ઘનોદધિના આધારે આઠમું 'સહસ્રાર' દેવલોક છે. તેમાં ૪ પ્રતર છે અને ૮૦૦ યોજન ઊંચાં તથા ૨૪૦૦ યોજન ભૂમિતલવાળાં ૬૦૦૦ વિમાન છે અહીંના દેવોતું જઘન્ય ૧૭ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ ૧૮ સાગરોપમતું આયુષ્ય છે.

આઠમા દેવલોકથી ૦૧ રાજ ઊંચે ૧૨૧ ઘનરજ્જુ વિસ્તારમાં મેરુથી દક્ષિણ બાજુ નવમું 'આણ્વત' અને ઉત્તર તરફ દશમું 'પ્રાણ્વત' દેવલોક છે. બન્ને દેવલોક લગભગ આકારે છે. બન્નેમાં ચાર ચાર પ્રતર છે. તેમાં ૬૦૦ યોજન ઊંચાં અને ૨૩૦૦ યોજન ભૂમિતલવાળાં બન્નેમાં મળી ૪૦૦ વિમાન છે. નવમા દેવલોકના દેવોતું જઘન્ય ૧૮ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ ૧૬ સાગરોપમતું આયુષ્ય છે. અને દશમા દેવલોકના દેવોતું જઘન્ય ૧૬ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ ૨૦ સાગરોપમતું આયુષ્ય છે.

નવમા દશમા દેવલોકથી અર્ધો રાજ ઊંચે ૧૦૧ ઘનરજ્જુ વિસ્તારમાં મેરુથી દક્ષિણ દિશામાં ૧૧ મું 'આરણ્વ' અને ઉત્તર દિશામાં બારમું 'અન્ન્યુત' દેવલોક છે. બન્નેમાં ચાર પ્રતર છે. તેમાં ૧૦૦૦ યોજન ઊંચાં અને ૨૨૦૦ યોજનનાં ભૂમિતલવાળાં બન્ને મળી ૩૦૦ વિમાન છે. અગિયારમા દેવલોકના દેવોતું જઘન્ય ૨૦ સાગરોપમતું અને ઉત્કૃષ્ટ ૨૧ સાગરોપમતું તથા બારમા દેવલોકના દેવોતું જઘન્ય ૨૧ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ ૨૨ સાગરોપમતું આયુષ્ય છે.

પહેલાં સુધર્મા દેવલોકમાં 'અપરિશ્કિતા' (વેશ્યા ભેવી) દેવીઓનાં ૬ લાખ વિમાન છે તેમાં રહેનારી દેવીઓતું જઘન્ય ૧ પદ્યોપમ ઉત્કૃષ્ટ ૫૦ પદ્યોપમતું આયુષ્ય છે. તેમાંથી એક પદ્યોપમના આયુષ્યવાળી દેવીઓ જ પહેલા દેવલોકના દેવોના ઉપભોગમાં આવે છે. એક પદ્યોપમથી એક સમય અધિકથી તે ૧૦ પદ્યોપમના આયુષ્યવાળી દેવીઓ ત્રીજા દેવલોકના દેવોને ભોગ યોગ્ય હોય છે. ૧૦ પદ્યોપમથી સમયાધિક ૨૦ પદ્યોપમ સુધી આયુષ્યવાળી દેવી પાંચમા દેવલોકના દેવોને ભોગ યોગ્ય, ૨૦ પદ્યોપમ સમયાધિકથી ૩૦ પદ્યોપમ સુધીના આયુષ્યવાળી દેવીઓ સાતમા દેવલોકના દેવોને ભોગ યોગ્ય હોય છે. ૩૦ પદ્યોપમથી એક સમયાધિકથી ૪૦ પદ્યોપમના આયુષ્યવાળી નવમા દેવલોકના દેવોને ભોગ યોગ્ય હોય છે. ૪૦ પદ્યોપમથી એક સમયાધિક અને ૫૦ પદ્યોપમ સુધીના આયુષ્યવાળી દેવીઓ ૧૧ મા દેવલોકના દેવોને ભોગ યોગ્ય હોય છે. બીજા દેવલોકમાં અપરિશ્કિતા દેવીઓનાં ૪ લાખ વિમાન છે તેમાં રહેનારી દેવીઓતું જઘન્ય ૧ પદ્યોપમ ઝાઝુડું અને ઉત્કૃષ્ટ ૫૫ પદ્યોતું આયુષ્ય છે. જેમાંથી એક પદ્ય ઝાઝેરાના આયુષ્યવાળી

દેવીઓ જ બીજા દેવલોકના દેવોના ઉપલોગમાં આવે છે એક પદ્યોપમ ઝાઝેરાથી સમયાધિકથી તે ૧૫ પદ્યોપમ સુધીની ચોથા દેવલોકે, ૧૫ થી ૨૫ પદ્યોપમ સુધીની છઠ્ઠા દેવલોકે, ૨૫ થી ૩૫ આઠમા દેવલોકે, ૩૫ થી ૪૫ દશમા દેવલોકે અને ૪૫ થી ૫૫ પદ્યોપમ સુધીની બારમા દેવલોકે વસતા દેવોને ઉપલોગમાં આવે છે. પહેલા, બીજા દેવલોકના દેવો મનુષ્યની પેઠે કામલોગ સેવે છે. ત્રીજા, ચોથા દેવલોકના દેવો દેવીના સ્પર્શ માત્રથી તૃપ્ત થાય છે. પાંચમા, છઠ્ઠા દેવલોકના દેવો દેવીના વિષયજનક શબ્દ સાંભળી તૃપ્ત થાય છે. સાતમા, આઠમા દેવલોકના દેવો દેવીનાં અંગોપાંગના નિરીક્ષણથી (રૂપથી) જ તૃપ્ત થાય છે. અહીં સુધી પહેલા બીજા દેવ લોકની અપરિચક્ષિતા દેવીઓને દેવતા તેડાવે છે. નવમા, દશમા, અગિયારમા અને બારમા દેવલોકના દેવ સ્વસ્થાનકે રહી લોગની ઇચ્છા કરે છે તે વખતે પહેલા, બીજા દેવલોકમાં રહેલી લોગ યોગ્ય દેવીનું મન તેમના તરફ

દેવલોકનાં નામ	દેવતાનાં નામ	સામાનિક દેવ	આત્મરક્ષક દેવ	આભ્યંતર પરિષદના દેવ	મધ્ય પરિષદના દેવ	બાહ્ય પરિષદના દેવ	ચિહ્ન	કેલમના
૧ સુધર્મ	શકેન્દ્ર	૮૪૦૦૦	૩૩૬૦૦૦	૧૨૦૦૦	૧૪૦૦૦	૧૬૦૦૦	મુગ્ધ	૭ હાથ
૨ ઇશાનેન્દ્ર	ઇશાનેન્દ્ર	૮૦૦૦૦	૩૨૦૦૦૦	૧૦૦૦૦	૧૨૦૦૦	૧૪૦૦૦	મહિષ	૭ "
૩ સનતકુમાર	સનતકુમારેન્દ્ર	૭૨૦૦૦	૩૦૦૦૦૦	૮૦૦૦	૧૦૦૦૦	૧૨૦૦૦	વરાહ	૬ "
૪ માહેન્દ્ર	માહેન્દ્રેન્દ્ર	૭૦૦૦૦	૨૮૦૦૦૦	૬૦૦૦	૮૦૦૦	૧૦૦૦૦	સિંહ	૬ "
૫ બ્રહ્મલોક	બ્રહ્મેન્દ્ર	૬૦૦૦૦	૨૪૦૦૦૦	૪૦૦૦	૬૦૦૦	૮૦૦૦	બકરા	૫ "
૬ ક્ષાત્રલોક	ક્ષાત્રલોકેન્દ્ર	૫૦૦૦૦	૨૦૦૦૦૦	૨૦૦૦	૪૦૦૦	૬૦૦૦	કેકેલ	૫ "
૭ મહાશુકલ	મહાશુકલેન્દ્ર	૪૦૦૦૦	૧૬૦૦૦૦	૧૦૦૦	૨૦૦૦	૩૦૦૦	અશ્વ	૪ "
૮ સહસ્રાર	સહસ્રારેન્દ્ર	૩૦૦૦૦	૧૨૦૦૦૦	૫૦૦	૧૦૦૦	૨૦૦૦	હાથી	૪ "
૯ આચ્યુત	બન્નેનો એક						સપ્ત	
૧૦ પ્રાચ્યુત	પ્રાચ્યુતેન્દ્ર	૨૦૦૦૦	૮૦૦૦૦	૨૫૦	૫૦૦	૧૦૦૦	ઝેડો	૩ "
૧૧ આરણ્ય	બન્નેનો એક						વૃષભ	
૧૨ અન્યુત	અન્યુતેન્દ્ર	૧૦૦૦૦	૪૦૦૦૦	૧૨૫	૨૫૦	૫૦૦	શાહમુખ	૩ "

આકર્ષાય છે. દેવ અવધિજ્ઞાનથી તેના વિકારી મનનું અવલોકન કરીને જ તુષ્ટ+ થઈ જાય છે. બારમા દેવલોકથી ઉપરના દેવોને ભોગની ધન્યતા થતી નથી.

આ એકેકે ઇંદ્રને ૭ પ્રકારની અશ્વિકા (સિના) છે. ૧ ગંધર્વ, ૨ નાટક, ૩ હસ્તી, ૪. ઘોડા, ૫. રથ, ૬. પાયદળ, ૭. વૃષભ.

જેમ અહીં રાજાઓને ઉમરાવ હોય છે તેમ ૬૪ ઇંદ્રોને સામાનિક દેવ હોય છે. પુરોહિતની સમાન પ્રત્યેક ઇંદ્રને ૩૩ ત્રાયતીશક દેવો હોય છે. અંગરક્ષક સમાન આત્મરક્ષક દેવો હોય છે. સલાહકાર મંત્રીની પેઠે અભ્યંતર પરિવહના દેવ હોય છે. તેઓ ઇંદ્ર જ્યારે બ્રાહ્મણ છે ત્યારે જ જાય છે. કામદારો સમાન કામ કરનાર મધ્યમ પરિવહના દેવો હોય છે તેઓ ઇંદ્રના તેડાંબ્યા પશુ જાય અને અશ્વતેડાંબ્યા પશુ જાય. કિંકરની પેઠે સઘળાં કામ કરનારા બાહ્ય પરિવહના દેવો હોય છે. તેઓ અશ્વતેડાંબ્યા આવે છે. અને પોતપોતાનાં કાર્યમાં તત્પર રહે છે. દ્વારપાળ સમાન ૪ લોકપાળ દેવ હોય છે. સેના સમાન સાત અશ્વિકાના દેવ હોય છે. તેઓ પોતપોતાના અધિકાર પ્રમાણે હાથી, ઘોડા, રથ, પાયદળ આદિનાં રૂપ બનાવી યથોચિત રીતે ઇંદ્રના કામમાં આવે છે. ગંધર્વોની અશ્વિકાના દેવ મધુર ગાનતાન કરે છે. નાટક અશ્વિકાના દેવ મનોરમ નૃત્ય કરે છે, આભિયોગિક દેવ ઇંદ્રના આદેશથી કાર્ય કરવામાં તત્પર રહે છે. અને પ્રકીર્ણ દેવ વિમાનોમાં રહેનારા પ્રભ સમાન હોય છે. હરેક ઇંદ્રનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય હોય છે. આ પ્રમાણે દેવતા પૂર્વોપાર્જિત પુણ્યના ફળ ભોગવતા થકા સુખથી કાલાતિક્રમણ કરે છે.

જેમ મનુષ્યમાં ચંડાલ આદિ નીચ જાતિના મનુષ્ય હોય છે તેમ દેવોમાં કુરૂપ, અશુભ, ક્રિયા કરનારા મિથ્યાત્વી અને અજ્ઞાની “કિલ્લિવર્ષી” નામે દેવો ત્રણ પ્રકારના હોય છે. પહેલા બીજા દેવલોકમાં ૩ પદ્યોપમના આયુષ્યવાળા, ચોથામાં ૩ સાગરના આયુષ્યવાળા અને છઠ્ઠા દેવલોકમાં ૧૩ સાગરના આયુષ્યવાળા કિલ્લિવર્ષી હોય છે. તેઓ અનુક્રમે ત્રણ પલિયા, ત્રણ સાગરિયા અને તેર સાગરિયા કહેવાય છે. દેવ શુરુ ધર્મની નિંદા કરનાર અને તપ સંયમની ચોરી કરનારા મરીને કિલ્લિવર્ષી દેવ થાય છે.

સંજ્યાત યોજનના દેવસ્થાનમાં સંજ્યાતી અને અસંજ્યાત યોજનના દેવસ્થાનમાં અસંજ્યાતી દેવોને ઉત્પન્ન થવાની “ઉત્પાત શય્યા” છે. તે ઉપર દેવદુહ્ય (વજ્ર) ઠંકાયેલું રહે છે. તેમાં પુણ્યાત્માઓ ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યારે તે શય્યા અંગાર પર નાંખેલી રાટલીની પેઠે કૂટે છે ત્યારે નિકટવર્તી દેવો ઘંટનાહ કરે છે ત્યારે તેના તાબાનાં બધાં વિમાનોમાં ઘંટનાહ થાય છે આથી દેવદેવીઓ ઉત્પાત શય્યા પાસે એકઠાં થઈ જાય છે, અને જયધ્વનિથી વિમાન ગબળી મૂકે છે. અંતસ્કૂટમાં તે દેવ આહારાદિ પાંચે પર્યાપ્તિથી પર્યાપ્ત થઈ, તરુણ વયવાળા જેવું શરીર ધારણ કરી તથા દેવદુહ્ય ધારણ કરી બેઠા થાય છે. ત્યારે દેવો

+ જેમ નાગરવેશનાં પાન હાથે ગાઉ દૂર લઈ જવામાં આવે પણ અહીં તેની વેશને કંઈ તુકસાન પહોંચતાં દૂર રહેલું પાન ખરાળ થઈ જાય છે. તેમજ બારમા દેવલોકના દેવ દૂર રહેવા છતાં પણ બીજા દેવલોકની દેવીની સાથે માનસિક ભોગ વિચાર માત્ર (By Thought Power)થી કરી શકે છે.

પ્રશ્ન કરે છે કે આપે શા દાન દીધાં ? શાં પુણ્ય કર્યાં ? કે અમારા નાથ થયા ? ત્યારે તે અવધિજ્ઞાનથી પૂર્વ જન્મનું અવલોકન કરી કહે છે કે હું મારાં સ્વજન મિત્રોને જરા સૂચન કરી આવું એમ કહી તૈયાર થાય છે, ત્યારે તે દેવદેવીઓ કહે છે કે ત્યાં જઈને આપ અહીંની શી વાત કરશો ? જરા એક સુહૃદ માત્ર નાટક તો ભેટા બન્યો. ત્યારે નૃત્યકાર અધિકાંના દેવ જમણી ભુભથી ૧૦૮ કુંવરો તથા હાથી ભુભથી ૧૦૮ કુમારિકાઓ કાઢીને ૩૨ પ્રકારનું નાટક કરે છે, અને ગંધર્વની અધિકાંના દેવ ૪૬ ભતિનાં વાજિત્રોની સાથે ૬ રાગ, ૩૬ રાગણીના મધુર સ્વરથી આલાપ કરે છે. તેમાં તો અહીંનાં બે હજાર વર્ષ વીતી બય છે. તે દેવ ત્યાંના સુખમા લુપ્થ થઈ પૂર્વોપાર્જિત પુણ્યનાં ફળો ભોગવવામાં તદ્દલીન થઈ બય છે.

અગિયારમા ખારમા દેવલોકથી ૨ રાજ ઉપર અને ૮ ઘનરજ્જુ વિસ્તારમાં ગાગર બેઠાને આકારે ઉપરાઉપર આકાશને આધારે 'નવ ઐવેયક' છે. તેની ત્રણ ત્રિકમા ૬ પ્રતર છે. પહેલી ત્રિકમા ૧. ભદ્ર, ૨. સુભદ્ર, ૩. સુભત. આ ત્રણ ઐવેયક છે. ત્રણેના ૧૧૧ વિમાન છે. બીજી ત્રિકમા ૪. સુમાનસ, ૫. સુદર્શન, ૬. પ્રિયદર્શન એ ત્રણ ઐવેયક છે. તેમાં ૧૦૭ વિમાન છે ત્રીજી ત્રિકમા ૭. આમોહ, ૮. સુપ્રતિભદ્ર, ૯. યશોધર એ ત્રણ ઐવેયક છે. ત્રણેના ૧૦૦ વિમાન છે. આ બધા વિમાન ૧,૦૦૦ યોજન ઊંચાં છે અને ૨,૨૦૦ યોજનના ભૂમિતલ છે. અહીંના દેવોનું બે હાથનું દેહમાન છે. આયુષ્ય પહેલી ઐવેયકમાં જન્મ્ય ૨૨ સાગરોપમ ઉત્કૃષ્ટ ૨૩ સાગરોપમ છે; બીજીમાં જન્મ્ય ૨૩ ઉત્કૃષ્ટ ૨૪, ત્રીજીમાં જન્મ્ય ૨૪, ઉત્કૃષ્ટ ૨૫, ચોથીમા જન્મ્ય ૨૫, ઉત્કૃષ્ટ ૨૬, પાંચમીમાં જન્મ્ય ૨૬, ઉત્કૃષ્ટ ૨૭, છઠ્ઠીમા જન્મ્ય ૨૭, ઉત્કૃષ્ટ ૨૮, સાતમીમાં જન્મ્ય ૨૮, ઉત્કૃષ્ટ ૨૯, આઠમીમા જન્મ્ય ૨૯, ઉત્કૃષ્ટ ૩૦, નવમીમાં જન્મ્ય ૩૦, ઉત્કૃષ્ટ ૩૧ સાગરોપમનું આયુષ્ય હોય છે.

નવ ઐવેયકથી ૧ રાજ ઉપર ૬૥ ઘનરજ્જુના વિસ્તારમા ચારે દિશામાં ચાર વિમાન ૧,૧૦૦ યોજન ઊંચાં અને ૨,૧૦૦ યોજન ભૂમિતલવાળાં તથા અસંખ્યાત યોજનનાં હાંખાંપહેળાં છે. મધ્યમા ૧ લાખ યોજન હાંખું, પહેળું, ગોળ પાંચમું વિમાન છે. તેનાં નામ-૧. પૂર્વમાં વિજય, ૨. દક્ષિણમાં વૈજયંત, ૩. પશ્ચિમમા જયંત, ૪. ઉત્તરમા અપરાજિત અને ૫. મધ્યમા સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન છે. એ પાંચે વિમાનવાસી દેવોનું એક હાથનું દેહમાન છે અને ચાર વિમાનોના દેવોનું જન્મ્ય ૩૧ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ ૩૩ સાગરોપમનું આયુષ્ય છે અને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના દેવોનું જન્મ્યોત્કૃષ્ટ ૩૩ સાગરોપમનું આયુષ્ય છે બધાં વિમાનોમાં આ પાંચ વિમાન શ્રેષ્ઠ હોવાથી તેને અનુત્તર વિમાન કહે છે. સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનની છતની મધ્યમા ૨૫૩ ચોતીનો એક ચંદ્રવો છે. તેમાં મધ્યનું ૧ ચોતી ૬૪ મણનું છે. ચોતરફ ચાર ચોતી ૩૨-૩૨ મણના છે.

તેની પાસે આઠ ચોટી ૧૬-૧૬ મણનાં છે. તેની પાસે ૧૬ ચોટી ૮-૮ મણનાં છે. તેની પાસે ૩૨ ચોટી ૪-૪ મણનાં છે. તેની પાસે ૬૪ ચોટી ૨-૨ મણનાં છે અને તેની પાસે ૧૨૮ ચોટી ૧-૧ મણનાં છે. તે ચોટી હવાથી પરસ્પર અથકાય છે ત્યારે તેમાંથી ૬ રાગ, ૩૬ રાગણી નીકળે છે. જેમ મધ્યાહ્નનો સૂર્ય સર્વને મસ્તક પર દેખાય છે તેમ આ ચંદ્રરવો પણ સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના સર્વ દેવોને પોતાના મસ્તક પર દેખાય છે. આ પાંચે વિમાનોમાં શુદ્ધ સંયમ પાળનાર ચૌદ પૂર્વધર સાધુ જ ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાં તેઓ સદૈવ જ્ઞાન-ધ્યાનમાં નિમગ્ન રહે છે, જ્યારે તેમને કંઈ સંદેહ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે તે શબ્દાથી નીચે ઊતરીને અહીં બિરાજમાન વીર્ય કર ભગવાનને નમસ્કાર કરી પ્રશ્ન પૂછે છે, અને ભગવાન તે પ્રશ્નના ઉત્તરને મનોમય પુદ્ગલોમાં પરિણામે છે. તેને તેઓ અવધિજ્ઞાનથી ગ્રહણ કરી સમાધાન પામે છે, પાંચે વિમાનના દેવો એકાંત સમ્યગ્-હૃદિ હોય છે. આર અનુત્તર વિમાનના દેવો સંખ્યાત ભવ કરીને અને સર્વાર્થસિદ્ધના દેવો એક જ ભવ કરી શોભે છે. અહીંના દેવો સર્વથી અધિક સુખી છે

નવ ગ્રૈવેયક અને પાંચ અનુત્તર વિમાનમાં સામાનિક, આત્મરક્ષક આદિ નાના-મોટા દેવ કોઈ નથી. સ્વભાગ સમાન ઋદ્ધિવાળા છે. તેથી તેઓ 'અહમિન્દ્ર' કહેવાય છે. અહીં દેવતા સાધુઓ જ આયુષ્ય પૂર્ણ થયે ઉત્પન્ન થાય છે.

ઉક્ત બાર દેવલોક, નવ ગ્રૈવેયક, પાંચ અનુત્તર વિમાન એ ૨૬ સ્થળનાં ૬૨ મત્તર અને ૮૪,૬૭,૦૨૩ વિમાન છે. તે બધાં રત્નમય છે, અનેક સ્થળ પરિમંડિત, અનેક વિધિ ચિત્રોથી ચિત્રિત, અનેક ખીંટીઓ તથા હીલાયુક્ત પુતલીઓથી શોભિત, સૂર્ય જેવાં ચક્રચક્રિત અને સુગંધથી મધમધામમાન હોય છે. પ્રત્યેક વિમાનમાં ચોતરફ બગીચા હોય છે. જેમાં રત્નોની વાવડી, રત્નમય નિર્મળ જળ અને કમળોથી મનોહર છે. રત્નોના સુહર વૃક્ષ, વહ્ની, શુશ્ક, શુશ્મ, તુલુ, વાયુથી પરસ્પર અથકાવાથી તેમાંથી ૬ રાગ ૩૬ રાગણી નીકળે છે. ત્યાં સોના રૂપાની રેતમાં વિધવિધ આસનો હોય છે. અતિ સુંદર, સદૈવ નવયૌવનથી હાસિત, દિવ્ય તેજ કાંતિના ધારક, સમ્યતુરસ સ્થાને સંસ્થિત, અત્યુત્તમ મહિરનોનાં વશાભૂષણથી અલંકૃત દેવદેવીઓ ઇચ્છિત ભોગ ભોગવતાં પૂર્વે-પાશ્વર પુણ્યકૃદા અનુભવતા વિચરે છે.

જે દેવલું જેટલા સાગરોપમનું આયુષ્ય હોય તે દેવ તેટલા પખવાડિયે આસોઅણવાસ લે છે અને તેટલા જ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઊપજે છે. જેમકે સર્વાર્થસિદ્ધવાસી દેવોનું ૩૩ સાગરોપમનું આયુષ્ય છે. તે ૩૩ પખવાડિયે (૧૬ા મહિને) આસોઅણવાસ લે છે અને ૩૩ હજાર વર્ષે આહાર ગ્રહણ કરે છે. દેવોને કવલ આહાર નથી, પણ રામ આહાર છે. અર્થાત્ જ્યારે તેમને આહારની ઇચ્છા થાય છે ત્યારે રત્નનાં શુભ પુદ્ગલોને રામથી ખેંચીને તૃપ્ત થઈ જાય છે.

ઉક્ત સર્વાર્થસિદ્ધ મહા વિમાનથી ૧૨ યોજન ઉપર ૧૧ ઘનરજ્જુ# વિસ્તાર જેટલી અઆમાં શેષ બધે લોક રહ્યો છે. સર્વાર્થસિદ્ધથી ૧૨ યોજન ઉપર ૪૫ લાખ યોજન લાંબી, પહોળી, ગોળ, મધ્યમાં ૮ યોજન બહી અને ચોતરફથી ક્રમશઃ ઘટતી ઘટતી કિનારા પર માખીની પાંખથી પણ પાતળી, ૧,૪૨,૩૦,૨૪૯ યોજનના પરિઘવાળી, સ્વેત સુવર્ણમય, નગારાને આકારે સિદ્ધશિલા છે. તેનાં ૧૨ નામ છે. ૧. ઈચ્છીતિવા, ૨. ઈચ્છીપ્રભારાતિવા, ૩. તણુતિવા, ૪. તણુચરિતિવા, ૫. સિદ્ધિતિવા, ૬. સિદ્ધાલયતિવા, ૭. સુતિતિવા, ૮. સુતાલયતિવા, ૯. લોચગ્ગેતિવા, ૧૦. લોચગ્ગ શુભિયાતિવા, ૧૧. લોચગ્ગ યુલ્લઝમાન-તિવા, ૧૨. સ્વપ્પાણુભૂયણ્વ સત્ત સુકાવહાતિવા. આ સિદ્ધશિલાથી ૧ યોજન ઉપર જતા ઉપલા કોશના છઠ્ઠા ભાગમાં મનુષ્યલોકની બરાબર ઉપર અગ્રભાગ પર ૪૫ લાખ યોજન લાંબા પહોળા અને ૩૩૩ ધનુષ્ય ૩૨ અંશુલ જેટલા ભિંઆ ક્ષેત્રમાં અનંત સિદ્ધ ભગવાન રહ્યા છે.

ઇતિ લોકલોકનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન સમાપ્ત

* સર્વ લોકના ૩૪૩ ઘન રજ્જુનો હિસાબ—

નિગોદથી સાતમા નરક સુધી	ઘનરજ્જુ	૪૬	ત્રીણું ચોથું દેવલોક ...	ઘનરજ્જુ	૧૬૥
સાતમાથી છઠ્ઠા નરક સુધી	" "	૪૦	પાંચમું છઠ્ઠું દેવલોક ...	" "	૩૭૫
છઠ્ઠાથી પાંચમા નરક સુધી	" "	૩૪	સાતમું આઠમું દેવલોક ...	" "	૧૪૫
પાંચમાથી ચોથા નરક સુધી	" "	૨૮	નવમું દશમું દેવલોક ...	" "	૧૨૫
ચોથાથી ત્રીજા નરક સુધી	" "	૨૨	અગ્નિપારમુ બારમું દેવલોક	" "	૧૦૫
ત્રીજાથી બીજા નરક સુધી	" "	૧૬	નવમેવેયક ...	" "	૮૫
બીજાથી પહેલા નરક સુધી	" "	૧૦	પાંચ અનુપર વિમાન ..	" "	૬૫
પહેલા નરકથી તીર્થા લોક સુધી	" "	૧૦	સિદ્ધ ક્ષેત્ર ...	" "	૧૧
પહેલું બીજું દેવલોક	" "	૧૬૫	કુલ સર્વ લોકના ધનાકાર રજ્જુ		૩૪૩

સિદ્ધ ભગવાનનું વર્ણન

ઉક્ત સિદ્ધ ક્ષેત્રમાં ૧૫ પ્રકારના સિદ્ધ થાય છે. ૧ તીર્થંકર પદ પામીને સિદ્ધ થયા તે “તીર્થંકર સિદ્ધા,” ૨. સામાન્ય કૈવળી સિદ્ધ થયા તે “અતીર્થંકર સિદ્ધા, ૩. સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા સિદ્ધ થયા તે “તીર્થસિદ્ધા” ૪. તીર્થનો ઉચ્છેદ થયા પછી સિદ્ધ થયા તે “અતીર્થસિદ્ધા” ૫ ભતિરમરજ્જાદિ જ્ઞાનથી યુક્ત વિના સ્વયં દીક્ષા ધારણ કરી સિદ્ધ થયા તે “સ્વયંયુક્તસિદ્ધા,” ૬ વૃક્ષ, વૃષભ, રમશાન, વિયોગ, રોગાદિને ભેદ અનિત્યાદિ ભવનાથી પ્રેરિત ચર્ધ સ્વયમેવ દીક્ષા લઈ સિદ્ધ થયા તે “મત્યેક યુક્તસિદ્ધા,” ૭. આચાર્યાદિના પ્રતિભોધથી દીક્ષા લઈ સિદ્ધ થયા તે ‘યુક્તભોધિ’ સિદ્ધા, ૮. વેદ વિકારનો ક્ષય કરી કૃષ્ણ સ્ત્રીનાં અપયવ રૂપ શરીરથી સિદ્ધ થયા તે “સીલિંગ સિદ્ધા,” ૯. તેવી જ રીતે

પુરુષલિંગથી સિદ્ધ થયા તે “પુરુષલિંગસિદ્ધા,” ૧૦. તેવી જ રીતે નપુંસક લિંગથી સિદ્ધ થયા તે “નપુંસક લિંગસિદ્ધા,” ૧૧ મુહપત્તિ, રમેહરણ આદિ સાધુનો વેષ ધારણ કરી સિદ્ધ થયા તે “સ્વલિંગસિદ્ધા,” ૧૨. કોઈ અન્ય વેષે દુહર તપાદિ કરી વિભંગજ્ઞાની થાય, પછી જૈન શાસનનો અનુરાગી થઈ અજ્ઞાન મટાડી અવધિજ્ઞાની થાય અને પછી વિશુદ્ધ પરિણામે ચક્રતાં પરમઅવધિ અને પછી કેવળજ્ઞાન પામે અને આધુભ્ય અદ્ય હોવાથી વેષપદ્ધતો કરવા પહેલાં જ સિદ્ધ થાય તે “અન્યલિંગસિદ્ધા ૧૩. ગૃહસ્થલિંગમાં ધર્માચરણ કરતાં વિશુદ્ધ પરિણામોની વૃદ્ધિ થતાં કેવળજ્ઞાન થાય અને આધુભ્ય અદ્ય રહેવાથી મુનિવેષ ધારણ કર્યા પહેલાં જ મોક્ષે જાય તે “ગૃહસ્થલિંગસિદ્ધા” ૧૪. જોકે સમયમા ૧ સિદ્ધ થાય તે “એકસિદ્ધા,” ૧૫. એક સમયમા બેથી માંડીને ૧૦૮ સિદ્ધ થાય તે “અનેકસિદ્ધા.”

ખીભ પશુ ૧૪ પ્રકારે સિદ્ધ થાય છે. ૧. તીર્થની પ્રવૃત્તિમા એક સમયમાં ૧૦૮ સિદ્ધ થાય, ૨. તીર્થના વિચ્છેદમા એક સમયમાં ૧૦ સિદ્ધ થાય. ૩. એક સમયમાં તીર્થકર ૨૦ સિદ્ધ થાય, ૪. સામાન્ય કેવળી ૧૦૮ સિદ્ધ થાય, ૫ સ્વયં બુદ્ધ ૧૦૮ ૬. પ્રત્યેક બુદ્ધ ૧૦ સિદ્ધ થાય ૭. બુદ્ધ બોધિક ૧૦૮ સિદ્ધ થાય, ૮. સ્વલિંગ પશુ ૧૦૮ સિદ્ધ થાય, ૯. અન્યલિંગી ૧૦ સિદ્ધ થાય, ૧૦ ગૃહલિંગ ૪ સિદ્ધ થાય, ૧૧. સ્ત્રીલિંગ ૨૦ સિદ્ધ થાય, ૧૨ પુરુષલિંગ ૧૦૮ સિદ્ધ થાય ૧૩. નપુંસક લિંગ એક સમયમાં ૧૦ સિદ્ધ થાય અને ૧૪. બધા એકત્ર મળી એક સમયમા ૧૦૮ સિદ્ધ થાય.

પૂર્વ ભવ આશ્રિત-પહેલા, ખીભ, ત્રીભ નરકના નીકળ્યા એક સમયમા ૧૦ સિદ્ધ થાય, ચોથા નરકના નીકળ્યા ૪ સિદ્ધ થાય, પૂર્વવી પાણીના નીકળ્યા ૪ સિદ્ધ થાય, વનસ્પતિના નીકળ્યા ૬ સિદ્ધ થાય, પંચેદ્રિય ગર્ભજ તિર્થચણી તથા મનુષ્યના મનુષ્ય થયેલા ૧૦ સિદ્ધ થાય, મનુષ્યણીના આવેલા ૨૦ સિદ્ધ થાય, ભુવનપતિ વાણ્વ્યંતર અને જ્યોતિષીના નીકળેલા ૧૦ સિદ્ધ થાય, ભુવનપતિ વાણ્વ્યંતરની દેવીના નીકળ્યા ૫ સિદ્ધ થાય, જ્યોતિષી દેવીના નીકળ્યા ૨૦ સિદ્ધ થાય, વૈમાનિક દેવના નીકળ્યા ૧૦૮ સિદ્ધ થાય અને વૈમાનિકની દેવીના નીકળ્યા ૨૦ સિદ્ધ થાય.

ક્ષેત્ર આશ્રિત જિંયા લોકમાં ૪ સિદ્ધ થાય, નીચા લોકમાં ૨૦ સિદ્ધ થાય, તિરછા લોકમાં ૧૦૮ સિદ્ધ થાય, સમુદ્રમાં ૨, નદી પ્રમુખ સરોવરમાં ૩, પ્રત્યેક વિજયમાં અલગ અલગ ૨૦ સિદ્ધ થાય, (તો પશુ ૧૦૮થી અધિક એક સમયમાં સિદ્ધ ન જ થાય) મેરુ પર્વત પર ભદ્રશાલવન, નંદનવન, સોમનસ વનમા ૪, પંડગવનમાં ૨, અકર્મ-

* નવમા સુવિધનાથજી, સત્તરમા કુચુનાથજી સુધી વચ્ચેના આતારમા તીર્થ વિચ્છેદ ગરુ તે વખતે સિદ્ધ થયા તે સિદ્ધ બધુવા.

÷ સમુદ્ર, નદી, અકર્મણ્યમિનાં ક્ષેત્રો કે પર્વતોમા કોઈ હરણ કરી નાખે ત્યા કેવળજ્ઞાન પામીને મોક્ષે જઈ શકે છે.

ભૂમિના ક્ષેત્રમાં ૧૦, કર્મભૂમિના ક્ષેત્રમાં ૧૮૮, પહેલા ઝીબ અને પાચમા છઠ્ઠા આરામા ૧૦, ત્રીજા ચોથા આરામાં એક સમયમાં ૧૦૮ સિદ્ધ થાય.†

અવગાહના આશિત—જ્યન્ય જે હાથની અવગાહનાવાળા એક સમયમાં ૪ સિદ્ધ થાય, મધ્યમ અવગાહનાવાળા ૧૦૮ અને ઉત્કૃષ્ટ ૫૦૦ ધનુષ્યની અવગાહનાવાળા એક સમયમાં ૨ સિદ્ધ થાય.

સિદ્ધ કેવી રીતે થાય ?—અહીં દ્વીપમાં રહેલા, ૧૫ કર્મભૂમિનાં ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલાં મનુષ્યો કે જેમણે આઠે કર્મ ક્ષય કર્યાં હોય તે ઔદારિક, તૈશ્વ કાર્મણ્ય શરીરને સર્વથા ત્યાગીને જેમ જેરંડાનું ઝીજ ઉપરનું પડ તૃવાથી ઊછળે છે તેમ જીવ શરીર વિમુક્ત થવાથી ચોક્કસ મુઠી પહોંચે છે જેમ પશ્ચરથી ગાંધિલ તુંબડું પાણીમા દૂબેલું હોય તે બંધન છૂટવાથી પાણીની ઉપલી સપાટીએ પહોંચે છે તેમ કર્મબંધન છૂટવાથી જીવન ગમન કરી જીવ સિદ્ધ ક્ષેત્રમાં સમથેણિએ એક સમયમાત્રમાં પહોંચે છે. જેટલા આકાશ પ્રદેશને તે જીવે અવગાહ્યા હોય તે સિવાયના અન્ય કોઈના આકાશ પ્રદેશને સ્પર્શ્યા વિના વાકી ગતિ રહિત સીધા ચોક્કસમાં જાય છે.

સંસારાવસ્થામા દ્વષ અને પાણીની પેઠે આત્મપ્રદેશ અને કર્મપ્રદેશ મળેલા હોય છે. જ્યારે સિદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે કર્મપ્રદેશ ભિન્ન થઈ જાય છે અને કેવળ આત્મપ્રદેશ જ રહે છે. તે ધનરૂપ બની જાય છે. ત્યારે અહીંના શરીરથી ત્રીજા ભાગ કર્મ સિદ્ધસ્થાનમા આત્મપ્રદેશની અવગાહના રહે છે. જેમકે અહીંથી ૫૦૦ ધનુષ્યની અવગાહનાવાળા સિદ્ધ થાય છે તેમની ત્યાં ૩૩૩ ધનુષ્ય, ૩૨ અંશુલની અવગાહના રહે છે. જે સાત હાથના શરીરવાળા સિદ્ધ થયા છે તેમની ત્યાં ૪ હાથ અને ૧૬ અંશુલની અવગાહના છે અને જે જે હાથના વામન સંસ્થાનવાળા સિદ્ધ થાય છે તેમની ત્યાં ૧ હાથ ૮ અંશુલની અવગાહના છે.

સિદ્ધનાં ૮ ગુણ : ૧. પાચ પ્રકારનાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષય થવાથી અનંત કેવળ-જ્ઞાન ગુણ પ્રગટ થયો છે જેથી સર્વ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવને બાજે છે. ૨. નવ પ્રકારના દર્શનાવરણીય કર્મનો ક્ષય થવાથી અનંત કેવળદર્શન ગુણ પ્રગટ થયો છે જેથી સર્વ દ્રવ્યો દેખે છે. ૩. બન્ને પ્રકારનું વેદનીય કર્મ ક્ષય થવાથી નિરાખ્યાધ (વ્યાધિ વેદના રહિત) થયા છે. ૪ જે પ્રકારનાં મોહનીય કર્મનો ક્ષય થવાથી ક્ષાયક સમકિત અને સર્વ ગુણોની સ્થિરતા પામ્યા છે. ૫. આર પ્રકારનાં આશુષ્ય કર્મ ક્ષય થવાથી અજરામર થયા છે. ૬ જે પ્રકારનાં નામકર્મ ક્ષય થવાથી અમૂર્ત (નિરાકાર) થયા છે. ૭ જે પ્રકારનાં ગોત્રકર્મ ક્ષય થવાથી અપ્રેરઠ (અપ લક્ષણ રહિત) અ શુદ્ધ લઘુ થયા છે પાચ પ્રકારનાં અંતરાય કર્મ ક્ષય થવાથી અનંત શક્તિવંત થયા છે

આચાર્ય સૂત્ર પ્રથમ શ્રુતસ્કંધ, પાચમા અધ્યાયના છઠ્ઠા ઉદ્દેશમાં સિદ્ધ સ્વરૂપનું વર્ણન નીચે પ્રમાણે કર્યું છે :

† ઉપર સિદ્ધ હોવાની જે સંખ્યા દર્શાવી છે તે એક સમય આખી બાજુવી,

ગાથાઃ—સઘ્વે સરા નિયદ્ધંતિ તત્કા જત્ય ન વિજ્ઞદ્
મદ તત્થ જ ગાહિયા, ઓષ અપ્પદ્ધાણસ્સ સ્થેયન્ને ।

સૂત્રઃ—સે જ દીદે, જ હસે, જ તંસે, જ ચરરંસે, જ પરિમંહલે, જ આઇતંસે,
જ કિણ્દે, જ નીલે, જ જોહિય, જ હાલિદે, જ સુક્કિલે, જ સુરમિગન્થે,
જ દુરમિગન્થે, જ તિત્તે, જ કહુપ્પ, જ કસાપ, જ અંબિલે, જ મહુરે, જ કવલ્લદે,
જ મલ્લપ, જ ગુરુપ, જ છહુપ, જ સીપ, જ હળ્લે, જ નિલ્લે, જ છલ્લે, જ કાલ, જ
રૂલ્લે, જ સંજે, જ રૂપ્પી, જ પુરિસે, જ અન્નાહા, પરિણ્ણે, સણ્ણે ઉવમા
જ વિજ્ઞતિ અરૂપીસત્તા અપ્પયસ્સ પવણત્થિ, સે જ સદે, જ રૂવે જ ગંથે,
જ રસે, જ ફાસે રૂચ્ચે તાવંતિ તિવેમિ ॥

અર્થ—સિદ્ધની અવસ્થાનું વર્ણન કરવાને કોઈ પણ શબ્દ સમર્થ નથી કોઈ પણ કદપના
ત્યાં પહોંચતી નથી. મતિ પણ ત્યાં પહોંચતી નથી. કેવળ સમ્પૂર્ણ જ્ઞાનમય જ આત્મા ત્યાં
છે. સુક્તિસ્થાનમાં રહેલા જીવ દીર્ઘ (લાંબા) નથી. હ્રસ્વ (ટૂંકા) નથી, ગોળ નથી, ત્રિકોણાકાર
નથી, ચતુષ્કોણાકાર નથી, કંઠલુપાકાર નથી, તેજો કાળા નથી, લીલા નથી. શાતા નથી,
પીળા નથી, ધાળા નથી, સુગંધી નથી, દુર્ગંધી નથી, લીળા નથી, કઠવા નથી, કવાચલા
નથી, ખાટા નથી, મીઠા નથી, ભારે નથી, હલકા નથી, શીત નથી, ઉષ્ણ નથી, ક્લિન્ન
નથી, રૂક્ષ નથી, કઠણ નથી, સુકુમાર નથી, તેજો સ્ત્રી નથી, પુરુષ નથી, નપુંસક નથી.
આમ હોવાથી સુખ જીવોને માટે કોઈ પણ પ્રકારની વૃષ્ટિ જ નથી. તેજો અરૂપી અને
અલક્ષ્ય છે એટલે તેઓનું વર્ણન કરવાને કોઈ પણ શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શમાં
શક્તિ જ નથી. આ પ્રમાણે અનુપમ, અકલ્પ્ય, નિરામય, સત, આનંદરૂપ સિદ્ધ સ્વરૂપ
છે. લક્ષ્મીભરસ્તોત્રકાર કહે છે કે :

ત્વામચ્ચયં વિશ્વમચિન્ત્યમસંસ્કયમાદં
બ્રહ્માણમીશ્વરમનંતમનંજ્ઞકેતુમ્
યોગીશ્વરં વિદિતયોગમનેકમેકં,
જ્ઞાનસ્વરૂપમમલં પ્રવદન્તિ સન્તઃ ॥ ૨૪ ॥

અર્થ—અહો પ્રભો ! આપ સ્થિર એક સ્વભાવી હોવાથી ‘અચ્ચય’ છે, પરમ
ઐશ્વર્ય યુક્ત હોવાથી ‘વિશ્વ’ છે, એની કદપના ન થઈ શકે એવા અચિન્ત્ય છે, શુષ્ક
વાચક નામ પથાય તથા પ્રદેશ કરી અસંખ્ય છે, આદિ રહિત છે, સર્વજ્ઞ હોવાથી
‘બ્રહ્મ’ છે, સર્વ ઐશ્વર્યયુક્ત હોવાથી ‘ઈશ્વર’ છે, અંત રહિત અને અનંત શુષ્ક

યુક્ત હોવાથી ‘અનંત’ છે, કેતુબદ્ધની સમાન કામદેવના નાશ કરનાર હોવાથી ‘અનંગ-કેતુ’ છે, જ્ઞાન, દર્શન, ચરિત્રરૂપ યોગપદ્ધતિ જ્ઞાતા હોવાથી ‘અનેક’ છે, સર્વતુ ઝોક આત્મરૂપ હોવાથી ઝોક છે, અહાર દોષરૂપ મલ રહિત હોવાથી ‘અમલ’ છે. આ પ્રમાણે સંત પુરુષ આપતું સ્વરૂપ અન્યને કહી સમજાવે છે.

આર્યા :—વંદેસુ નિમ્મલયરા, આરુચ્ચેસુ અહિંયં પયાસવરા ।

સાગર વર ગંધીરા, સિદ્ધા સિદ્ધિ મમ દિસંતુ ॥

અર્થ :—અહો ! અંદ્ર થકી નિર્મલ, સૂર્ય થકી અધિક પ્રકાશ કરનાર, સસુદ્ર સમાન ગંધીર સિદ્ધ ભગવન્ત ! મને સિદ્ધ સ્વરૂપતું દર્શન દો.

એવા અનેકનેક શુદ્ધ શુદ્ધાત્મમય સિદ્ધ ભગવંતને મારી ત્રિકરણ શુદ્ધથી ત્રિકાલ વંદના હો. શાસ્ત્રોદ્ધારક બાલક્રમચારી ઋષિ સરપ્રદાયાચાર્ય સ્વ. સુનિ શ્રી અમોલપદ્મચિત્ર મહારાજ દ્વારા વિરચિત “શ્રી જૈનતત્ત્વપ્રકાશ”નું સિદ્ધસ્તવ નામક બીજું પ્રકરણ સમાપ્ત.

સંજયાર્ણ માવઝો*

હોવાથી—‘યતિ’ શબ્દમાં યમ ધાતુ છે. તેનો અર્થ ‘કામ્યમાં રાખવું’ (To Restrain) એવો થાય છે. યતિ શબ્દને લય ઉપસર્ગ લગાડવાથી ‘સંયતિ’ શબ્દ બને છે. તેનો અર્થ ‘સ્વર્ચ આત્માનં જયતીતિ સંયતિ’ અર્થાત્ સ્વયં કરી પોતાના આત્માને જીતે —પાપાચરણથી રોકે તે સંયતિ કહેવાય છે. કેમ કે નરકાદિ ચતુર્ગતિમાં પરાધીનતાથી અનંત વાર સ્વઆત્મા વશ કરાય છે.—૧. નરકમાં પ્રત્યેક ભવમાં જમન્ય ૧૦,૦૦૦ વર્ષ ઉત્કૃષ્ટ ૩૩ સાગરોપમ પયંત અનંત ક્રોધા, શીત, તાપ, રોગ, શોક, તાડન આદિ દુઃખ જીવ ખરે છે. ૨. તિથ્યગતિમાં પરાધીનતાથી વનવાસમાં તથા નિર્દયજનોના વશે પડીને નરક સમાન અનંત દુઃખ લોભવે છે. ૩. મનુષ્યપણમાં, દારિદ્રાવસ્થામાં, રોગાવસ્થામાં, કારાગૃહવાસમાં પરાધીનપણે નરક સદૃશ દુઃખાનુભવ કરે છે. ૪. દેવતાના ભવમાં પણ આભિયોગાદિ દેવપણે ઉત્પન્ન થઈ નૃત્યગાનાદિ કરે છે દેવ થઈ પશુનું રૂપ ધારણ કરી પશુનાં કામ કરે છે. વજ્રપ્રહારાદિ કષ્ટ સહન કરે છે. પરંતુ તે સંયતિ કહેવાતા નથી. કારણ કે : જુદે વિ પીઠિ કુવ્વહ સે હ ચારીત્તિ વુચ્ચહ* એ દશ વૈકલિક સૂત્રના કથનાનુસાર તો જે પ્રાપ્ત કામલોગના પદાર્થોને પીકે દે છે— ત્યાગે છે તે જ સંયતિ કહેવાય છે એવા સંયતિ ત્રણ પ્રકારના હોય છે : ૧. આચાર્યજી, ૨. ઉપાધ્યાયજી, ૩. સાધુજી. હવે પૃથક્ પૃથક્ પ્રકરણ દ્વારા આ ત્રણેના શુભેત્તું વર્ણન કરવામાં આવશે.

* પ્રવેશિકામાં કહેલી આ ગાથાનું બીજું પદ છે. પ્રથમ પદના અર્થ રૂપે જે પ્રકરણ થયાં. હવે બીજા પદના અર્થરૂપ આગળનાં ત્રણ પદ કહેવાશે. આ પદનો પરમાર્થ એ છે કે : શાસ્ત્રપ્રરૂપક શ્રી તીર્થ કર ભગવાન પોતાનાથી સામાન્ય પદ્ધારક આચાર્યાદિને પ્રત્યક્ષ નમન નહિ કરતા હોવાથી માવઝો અર્થાત્ હાવથી નમનકર્તા કહ્યા છે, તથા શાસ્ત્રબલકર્તા જલુધરથી પણ તે જ પ્રકારે અર્થની શોભના કરવી ઘટે છે.

પ્રકરણ ત્રીજું

“આચાર્ય”

‘આચાર’ એટલે આચરવા યોગ્ય, આચરવા યોગ્ય વર્તન એ જ હોય છે કે જેનાથી સુખની પ્રાપ્તિ થઈ શકે. સુખપ્રાપ્તિના કારણભૂત પાંચ પદાર્થ છે : ૧. જ્ઞાન, ૨. દર્શન, ૩. ચારિત્ર, ૪. તપ અને ૫. વીર્ય. આ પાંચ આચાર્ય જેઓ સમ્યક્ પ્રકારે આચરણ કરે છે તે આચાર્ય કહેવાય છે. આચાર્યજી ૩૬ શુભોના ધારક હોય છે.

આચાર્યજીના ૩૬ શુભ

ગાથા :- પંચિન્દિય સંવરણો, તદ્દ નવવિહ બંધવેર ગુચિધરો ।

ચરવિહ કસાય મુકો, રૂઢ અદ્ધારસ ગુણેર્હિ સંજુતો ॥૧॥

પંચ મહવ્ય જુતો, પંચવિહાર્યાર પાલજ સમત્યો ।

પંચ સમદ્દ તિ ગુત્તો, રૂઢ છત્તીસ ગુણેર્હિ ગુરુ મજ્જા ॥૨॥

અર્થ:- ૫ મહાન્નત, ૫ આચાર્ય, ૫ સમિતિ, ૩ શુદ્ધિસહિત, ૫ ઇન્દ્રિય વશ કરે, ૬ વાક વિશુદ્ધ પ્રહ્લ્લયર્થ પાળે અને ૪ ક્ષાયને ત્યાગે. એ ૩૬ શુભોથી મુક્ત તે આચાર્યજી છે.

પંચ મહાન્નત

પહેલું મહાન્નત “ સર્વ પાળાદવાચાઓ વેરમણ ” અર્થાત્ પ્રાણીનધથી સર્વથા પ્રકારે નિવર્તે. પ્રાણને ધારણ કરે તે પ્રાણી, તે પ્રાણ ૧૦ પ્રકારના છે ૧. ઓત્રેન્દ્રિયબલપ્રાણ, ૨. ચક્ષુરિન્દ્રિયબલપ્રાણ, ૩. શ્રોત્રેન્દ્રિયબલપ્રાણ, ૪. રસેન્દ્રિયબલપ્રાણ, ૫. સ્પર્શેન્દ્રિયબલપ્રાણ, ૬. મનબલપ્રાણ, ૭. વચનબલપ્રાણ, ૮. કાયબલપ્રાણ, ૯. શ્વાસોન્નવાસબલપ્રાણ, ૧૦. આયુષ્યબલપ્રાણ. આ દશ પ્રાણોમાંથી કેવળ સ્પર્શેન્દ્રિય ધારણ કરવાવાળા પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ આ પાંચ સ્થાવરમાં ૪ પ્રાણ હોય છે. ૧. સ્પર્શેન્દ્રિય, ૨. કાયબલ, ૩. શ્વાસોન્નવાસ ૪ આયુષ્યબલપ્રાણ. કાયા અને સુખવાળા શંખ, છીપાદિ બેઈન્દ્રિય જીવોને, ૬ પ્રાણ હોય છે. પૂર્વોક્ત ૪ માં રસેન્દ્રિય અને વચનબલ એ બે પ્રાણ વધ્યા. કાયા, સુખ અને નાકવાળા તેઈન્દ્રિય જીવો જૂ, માંકેક વગેરેને ૭ પ્રાણ હોય છે. શ્રોત્રેન્દ્રિય વધી. કાયા, સુખ, નાક અને આંખવાળા ચક્ષુરિન્દ્રિય જીવોને ૮ પ્રાણ હોય છે. ૭ પૂર્વોક્ત અને ૮મું ચક્ષુરિન્દ્રિયબલપ્રાણ. કાયા, સુખ, નાક, આંખ અને કાનવાળા અસંસી પંચેન્દ્રિય=જીવોમાં ૯ પ્રાણ હોય છે. પૂર્વોક્ત ૮ અને ૯ મું ઓત્રેન્દ્રિયબલપ્રાણ. મનવાળા સંસી

* પાંચ આચાર્ય વિસ્તૃત વર્ણન આ જ પ્રકરણમાં આગળ કર્યું છે. જે અહીં રહીને શુદ્ધાદિ વિષયોને ગ્રહણ કરે છે તે ઇન્દ્રિય છે. એટલા માટે પાંચમું સ્પર્શેન્દ્રિયબલપ્રાણ તે શીત ઉષ્ણાદિ વેદવાવાળું અને આઠમું કાયબલપ્રાણ તે પ્રત્યક્ષમાં દેખાતું શરીર બાહ્યવૃં.

= જેના બળ(આધાર)થી જીવ કાર્યમાં અર્થતી કરી શકે તેને બલપ્રાણ કહે છે.

= જે માતાપિતાના સંયોગ વિના સમ્યક્ષિમ છત્તન થાય છે તેને મન નથી હોતું તે અસંસી કહેવાય છે.

પ'ચેન્દ્રિય જીવેને ૧૦ ગ્રાણુ હોય છે. પૂર્વોક્તિ ૬ તથા ૧૦ મું મનોબલપ્રાણુ. આ સવ પ્રાણીઓની હિંસાનો ત્રિવિધ ત્રિવિધ* ત્યાગ કરે.

‘આ પહેલાં મહાન્તતની ૫ ભાવના:—૧. જમીનને જોયા કે પ્રમાણમાં વિના ચાલે નહિ, તે ‘ધરિયા સમિર્ધ ભાવણા’ ૨. જે ધર્મ કરે તેને ભદ્રું બાણે, પાપ કરે તેના ઉપર હયા લાવે, શત્રુમિત્ર પર તથા ધર્મી, અધર્મી પર સમભાવ રાખે તે ‘મણુ પરિભણુર્ધ ભાવણા’, ૩. હિંસક, સહોપ, અયોગ્ય વચન ન બોલે તે ‘વસિ પરિભણુર્ધ ભાવણા’ ૪. ભદોપકરણુ, વસ્ત્ર-પાનાદિ પ્રમાણેપેત—પરિમિત અને ચતનાથી અહણુ કરે અને રાખે તે ‘આયાણુ ભંક મત્તનિદ્રુણેવણુ સમિર્ધ ભાવણા’ અને ૫. વસ્ત્ર, પાત્ર, ખાનપાનાદિ કોઈ પણ વસ્તુને દુષ્ટિથી જોયા વિના તથા રજોહરણાદિથી પ્રમાણમાં વિના ઉપયોગમાં ન લે તે ‘આલોચ પાણુ ભોયણુ ભાવણા.’x

પહેલાં મહાન્તતના ૩૬ ભાંગા—૧. પ્રાણુ=, ૨. જૂત, ૩. જીવ અને ૪. સત્ત્વ. એ ચારેની હિંસા ૬. કોટિએ ન કરે, એમ ૬x૪=૩૬ ભાંગા થાય છે. કેટલાક ૧. સૂક્ષ્મ, + ૨. બાહર+ ૩. ત્રસ અને ૪. સ્થાવર આ ચારની હિંસા ૬. કોટિએ ન કરે એ રીતે ૩૬ ભાંગા કહે છે. એ ૩૬ પ્રકારે હિંસા ૧. દિવસે, ૨. રાત્રે, ૩. એકલો રહીને, ૪. પરિવહમાં રહીને, ૫. નિદ્રાવસ્થામાં, કે ૬. બાહ્યતાવસ્થામાં એમ છ પ્રકારે કરે નહિ. એટલે ૩૬x૬=૨૧૬ ભાંગા પહેલાં મહાન્તતના થયા. કેટલાક ૪૮૬ ભાંગા કહે છે. તે આ પ્રમાણે : ૧. પૃથ્વી, ૨. પાણી, ૩. અગ્નિ, ૪. વાયુ, ૫. વનસ્પતિ, ૬. ઘેઈદ્રિય, ૭. તેઈદ્રિય ૮. અઈરિન્દ્રિય અને ૬. પ'ચેન્દ્રિય એમ ૬. ને નવ કોટિએ ગુણતાં ૮૧ થાય અને એ ૮૧ ને દિવસ, રાત્રિ વગેરે ૬ બોલની સાથે ગુણતા ૪૮૬ થાય.

૨ ભુ' મહાન્તત:—સૂત્ર“સન્વાઓ મુલાવાયાઓ વેરમળ” અર્થાત્ ક્રોધ, લોભ, ભય, અને હાસ્યને વશ થઈને કદાપિ ત્રિવિધ જૂઠું બોલે નહિ. ખીલ મહાન્તતની ૫ ભાવના. ૧. કોઈ જીવને જૂઠું ન લાગે, કોઈને દુઃખ ન થાય, કોઈનો પણ હાત ન થાય એવું નિર્દોષ મધુર, સત્ય, તત્ત્વ, પદ્ય, વચન (With deliberation) પહેલાં વિચાર કરીને પછી બોલે તે ‘અણુવીર્ધ ભાસી ભાવણા’, ૨. ક્રોધને વશ થવાથી જૂઠું બોલી જવાય છે એટલા માટે ક્રોધાદ્ય સમયે મૌન રહે, ક્ષમા ધારણુ કરે તે ‘કોહં પરિભણુર્ધ ભાવણા’, ૩. લોભને વશ પણ જૂઠું બોલી જવાય છે તેથી લોભોદ્યમાં બોલે નહિ, સતોષ ધારણુ કરે તે ‘લોહં પરિભણુર્ધ ભાવણા’, ૪. ભયને વશ પણ જૂઠું બોલાય છે તેથી ભયોદ્યમાં બોલે નહિ, ધૈર્ય

* ત્રિવિધ ત્રિવિધને માટે ભુજો પૃષ્ઠ ૩ ની નોટ.

x આચાર્ય સૂત્રના ૨૪મા અધ્યયન પ્રમાણે આ ભાવના કહી છે.

= પ્રાણુ=વિકલે ક્ષિય, જૂત=વનસ્પતિ, જીવ=પ'ચે ક્ષિય અને સત્ત્વ=પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, અને વાયુકાય.

+ જે દુષ્ટિથી દેખાય નહિ, વજ્રમય ભીંતમાંથી નીકળી બાહ્ય, અને કોઈના માર્ગો મરે નહિ—આયુધ્ય પૂણ્થે જે મરે સૂક્ષ્મ જીવ તે ૩૪૩ ઘનરજ્યુ પ્રમાણુ લોકમાં સર્વત્ર ધંસિધંસિ ભરેલા છે.

+ જે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. ખીલના સારવાથી મરે અને લોકના હેલ વિભાગમાં છે તે બાહર જીવ જે ઉદિશાદ ૪ ત્રસ જીવ અને પૃથ્વી આદિ ૫ સ્થાવર જીવ.

ધારણ કરે તે ‘ભય’ પરિબ્રજ્યર્થ ભાવણા’ અને ૫. હાસ્યને વથ જૂઠું યોલાય છે તેથી હાસ્યોદયમાં પણ મૌન ધારણ કરે તે ‘હાસ’ પરિબ્રજ્યર્થ ભાવણા.’ ૧. ક્રોધ, ૨. લોભ, ૩. ભય અને ૪. હાસ્ય એ ચારને ૬ કોટિએ શુભવાથી ૩૬ ભાગા ખીબ મહાન્નતના થાય છે. અને તે ૩૬ ને દિવસ રાત્રિ વગેરે ૬ એ શુભવાથી ૨૧૬ ભાગા ખીબ મહાન્નતના થાય છે.

૩થું મહાન્નત :—સૂત્ર “સર્વં અદિષ્ણાદાણામો વેરમણ” અર્થાત્ ગામ, નગર કે જંગલમા ૧ અદ્ય (થોડી કે થોડા મૂલ્યવાળી) વસ્તુ, ૨. બહુ (ઘણી કે ઘણા મૂલ્યવાળી) વસ્તુ. ૩. અણુ (નાની) વસ્તુ, ૪ સ્થૂલ (મોટી) વસ્તુ, ૫. સચિત્ત મનુષ્ય, ૫થુ, પક્ષી, ધાન્યાદિ સજીવ) વસ્તુ, ૬ અચિત્ત (વસ્ત્ર-પાત્રાદિ નિજીવ) વસ્તુ તેના માલિકની આજ્ઞા વિના ત્રિવિધ ત્રિવિધ અહણુ કરે નહિ, સર્વથા પ્રકારે ચોરી કરે નહિ. આ ત્રીજા મહાન્નતની ૫ ભાવના. ૧. નિર્દોષ સ્થાનકે તેના માલિકની કે નોકરની આજ્ઞાથી અહણુ કરે તે ‘મિહિગ્ગહ જાતી ભાવણા’ ૨. શુરુ આદિ જ્યેષ્ઠ પુરુષોની આજ્ઞા વિના આહાર-વસ્ત્રાદિ લોગવે નહિ તે ‘અણુણુ વિણુ પાણુ લોતી ભાવણા’ ૩. સદૈવ દ્રવ્ય ક્ષેત્રકાળની મર્યાદાશુક્ત ગૃહસ્થની આજ્ઞા અહણુ કરે તે ‘ઉગ્ગહં સિઉગ્ગાહિસંતિ ભાવણા.’ ૪. સચિત્ત શિષ્યાદિ, અચિત્ત તુણાદિ, મિશ્ર ઉપકરણશુક્ત શિષ્યાદિ વારંવાર આજ્ઞા લઈને મર્યાદા-શુક્ત અહણુ કરે તે ‘ઉગ્ગહં’ વા ઉગ્ગહિંસા અભિખણું ભાવણા’ અને ૫. એક સ્થાનમાં સાથે રહેનારા સ્વધર્મીઓના વસ્ત્ર-પાત્રાદિ તેમની આજ્ઞા લઈને અહણુ કરે તે ‘અણુવીર્થ મિત્તોગ્ગહ જાતિ ભાવણા’ તથા શુરુ, વૃદ્ધ, રોગી, તપસ્વી, જ્ઞાની અને નવ દીક્ષિતની વૈયાવચ્ચ કરે. ઉપશુક્ર ૧. અદ્ય, ૨. બહુ, ૩. નાની, ૪. મોટી, ૫. સચિત્ત અને ૬. અચિત્ત એ ૬ ને નવે શુભવાથી ૫૪ ભાગા ત્રીજા મહાન્નતના થાય છે અને તે ૫૪ ને દિવસે રાત્રીએ આદિ ૬ એ શુભવાથી ૫૪×૬=૩૨૪ ભાગા ત્રીજા મહાન્નતના થાય છે.

ખીજી રીતે પણ અદ્ય ૪ પ્રકારના કલા છે. ૧. સ્વામી અદ્ય (કોઈ વસ્તુ અગર મકાન તેના માલિકની આજ્ઞા વિના અંગીકાર કરે તે) ૨. જીવ અદ્ય કોઈ પણ જીવ પોતાને મારવાની આજ્ઞા આપતો નથી તેથી જીવ હિંસા કરવી તે) ૩. તીર્થંકર અદ્ય (તીર્થંકર ભગવાનની આજ્ઞાતુ ઉલ્લંઘન કરીને વિપરીત વેષ કે આચાર સેવે કે પ્રરૂપે તે) અને ૪. શુરુ અદ્ય (શુર્વાદિકની આજ્ઞાનો ભંગ કરે તે) આ ચારે પ્રકારના અદ્યતનો ત્યાગ કરે.+

૪થું મહાન્નત—સૂત્ર “સર્વં મેહુણામો વેરમણ” અર્થાત્ સર્વથા પ્રકારે મૈથુનથી વિરમવું. સાધુએ દેવી, મનુષ્યણી કે તિર્થંચણીની સાથે અને સાધવીએ દેવ, મનુષ્ય કે તિર્થંચની સાથે ત્રિવિધે મૈથુન સેવનનો ત્યાગ કરવો. ચોથા મહાન્નતની ૫ ભાવના—૧. સ્ત્રીના હાવભાવ, વિલાસ, શુ ગારની કથા કહે નહિ તે ‘નો ઈત્થીણું કહ કહ ઈત્તએ

+ વનાદિ નિર્જન સ્થાનમાં આજ્ઞા આપનારના અભાવે નિજમો વસ્તુ સંકેતના આદા લઈને પણ અહણુ કરી શકાય છે.

ભાવણા, ૨. સ્ત્રીનાં ગુપ્ત અંગોપાંગ વિકાર દૃષ્ટીથી જુએ નહિ તે ‘નાં બિચ્છાંથે ઇત્થીણું’ મણોહરાર્થ ઈદિયાર્થ આલોક્યેત્યએ નિજજાઈત્યએ ભાવણા, ૩. ગૃહસ્થાશ્રમમાં લોગવેલા કામલોગેને સંભારે નહિ તે ‘બોલિચ્છાંથે ઇત્થીણું’ પુનરચાર્થ પુનરકિલિયાર્થ સમરિત્તએ ભાવણા, ૪ મર્યાદા (ભૂખ)થી અધિક તથા કામોત્તેજક સરસ આહાર સદૈવ લોગવે નહિ તે ‘પણિઅ ભત્ત પાણુ લોયણું લોઈ ભાવણા’, અને ૫. જે મકાનમાં સ્ત્રી, પશુ પંડગ (નપુંસક)રહેતાં હોય ત્યાં રહે નહિ તે ‘લો બિચ્છાંથે ઇત્થી પશુ પંડગ સંસત્તાઈ સયણા-સણાઈ સેવિત્યએ ભાવણા’ સ્ત્રી, પશુ, પંડગ એ ત્રણને ૬ કોટિએ ગુણવાથી ૨૭ ભાંગા ચોથા મહામતના છે.†

૫ છું મહામત—સૂત્ર ‘ સખ્વં પરિગ્ગહાઓ વેરમણું’ ૧. અર્થાત્ ૧. અહપ, ૨. બહુ, ૩. નાના, ૪ મોટા, ૫. સચિત્ત અને ૬. અચિત્ત પરિગ્રહને† ત્રિવિધે ત્રિવિધે ત્યાગ કરે પાંચમા મહામતની ૫ ભાવના. ૧. શબ્દ, ૨. રૂપ, ૩. ગંધ, ૪. રસ અને ૫. સ્પર્શ. એ પાંચે મનોસ મળવાથી રાગ ન કરે અને અમનોસ મળવાથી દ્વેષ ન કરે, નારાજ ન થાય ઉક્ત અહપ, બહુ વગેરે ૬ ને ૬ કોટિએ ગુણવાથી ૫૪ ભાંગા પાંચમા મહામતના થાય છે. અને તે ૫૪ ને દિવસ આદિ ૬ એ ગુણતા ૩૨૪ ભાંગા થાય છે.

૫ આચાર

જ્ઞાનચાર—જ્ઞ=જણવું એ ધાતુ પરથી જ્ઞાન શબ્દ જન્મે છે. જ્ઞાન વિના ઈરિષ્-તાર્થની સિદ્ધિ ન હોય તેથી જ્ઞાન આત્મસ્થિતિ છે. આચાર્ય છું પાતે જ્ઞાનસંપન્ન હોય છે અને અન્મને જ્ઞાનવાન જનાવવા પ્રયત્ન કરે છે. શ્રી તીર્થ કર પ્રણીત અને ગણધર રચિત દ્વાદશાંગી શાસ્ત્રોને તેઓ નિમ્નોક્ત ૮ દોષ રહિત પોતે ભણે છે અને બીજાને ભણાવે છે.

જ્ઞાનના ૮ આચાર

કાલે વિળપ્ત વહુમાળે, ઉવહાળે તહ અગિણ્હવળે ।
વંજળ અત્ય તદુમપ્, અદ્વિવિહો નાળમાયારો ॥ ૧ ॥

† સુલમેયમહસ્મસ્સ, મહ્વાદોસસમુસ્સય† ।

તમ્હા મેઘુજ સંસમ્મ†, નિમ્મયા વલ્લજય તિ જ† ॥ દશવૈકલિક અધ્ય. ૬ ચા. ૧૭.

અર્થ—મૈથુનવું સેવન મહા અનર્થવું યજ્ઞ દેવાખ સંગી મનુષ્ય અને અસંખ્યાત અસંગી મનુષ્યની ધાતરૂપ મહાદોષવું સ્થાન અને પાતે મહામતોવું ધાતક છે. એટલા સાટે નિર્ણય યુનિઓ મૈથુનની ધનજ થાય તેવા સંસમ્મ—પરિચયનો ત્યાગ કરે છે.

× શ્રી દશ વૈકલિકના છઠ્ઠા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે, સંવત્ર પાળવા અને લન્નમવું રક્ષણ કરવા જે વજ, પાત્ર, કનક, રત્નોકરણાદિ સાધુ રાખે છે તે પરિગ્રહપ નથી, પણ ધર્મોપકરણ છે. પરંતુ વસ્ત્રાદિ પર મત્ત ભાવ રાખે તો તે પરિગ્રહ કહેવાય છે. ઉપરિં તો જાણ્યું રહી પણ સરીર પરવું મત્ત તો પણ પરિગ્રહ છે.

અર્થ—કાલે-દિવસના અને રાત્રિના પહેલા અને છેલ્લા ૪ પહોરના કાલિક સૂત્ર અને અન્ય કાળના ઉત્કાલિક સૂત્ર x ૩૪ અસંખ્યાય ૬ ટાળીને થયેલોય કાળે શાસ્ત્ર પઠન કરે ૨. વિળપ-બિનશાસનનું મૂળ વિનય છે. એટલા માટે જ્ઞાનીની આજ્ઞામાં રહીને તેમને આહાર, વસ્ત્ર, પાત્ર, સ્થાન આદિની યથેચ્છિત શાતા ઉપજાવે, તેઓ જ્ઞાનનો પ્રકાશ કરે “તેહત પ્રમાણુ” “જી” ઇત્યાદિ વચનોથી આહરપૂર્વક તેમનાં વચનોનો સ્વીકાર કરે જ્ઞાનનાં સાધન પુસ્તકાદિને નીચે અગર અપવિત્ર સ્થાને ન રાખે, આ વિનયપૂર્વક અહણુ કરેલું જ્ઞાન સુપ્રાપ્ય અને ચિરસ્થાયી થાય છે ૩. લઘુમાણે જ્ઞાનકાવાનો બહુ આહર કરે, ૩૩ અશ્વાતનાન ટાળે ૪. ઉચ્ચાણે-શાસ્ત્ર પઠન કરતાં પહેલાં અને કરી રહ્યા પછી ઉપધાન (આયબિલ આદિ તપ) વિધિસહ

x ૩૨ સૂત્રોમાં ૧૧ અંગ, ૭ ઉપાંગ (બ્રહ્મહોપ પ્રાપ્તિ, ચંદ્ર પ્રાપ્તિ અને નિરિયાવલિકા પચ્ચ) ૪ છેત્સૂત્ર અને ૧ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર એ ૨૩ સૂત્ર કાલિક છે. બાકીના ૫ ઉપાંગ અને ૩ મૂળ સૂત્ર ઉત્કાલિક છે. અને ૩૨ સૂત્ર આવશ્યક સૂત્ર નોકાલિક નોઉત્કાલિક છે. અર્થાત્ આવશ્યક લઘુવામાં કોઈ પ્રકારના સમયનો બાધ નથી.

૪ ૩૪ અસંખ્યાય—૧. ઉત્કાપાત-તારા ખરે તો એક મુહૂર્ત અસ્વાધ્યાય, ૨. દિશાકાલ-પ્રાતઃ અને સંધ્યાકાળે લાલ રંગના વાદળ રહે ત્યાં સુધી અસ્વાધ્યાય, ૩. ગર્ભિત-અકાળે મેધ-ગર્ભના થાય તો એક મુહૂર્ત અસ્વાધ્યાય, ૪. વિવ્રુત-અકાળે વીજળી થાય તો એક મુહૂર્ત અસ્વાધ્યાય. (આદ્યથી સ્વાતિ નક્ષત્રપર્વત, વિવ્રુતની અસ્વાધ્યાય ગણાતી નથી.) ૫. નિર્ધોત-હાકા થાય તો ૮ પહોર અસ્વાધ્યાય, ૬. બાલચંદ્ર-શુકલ પક્ષીની ૧-૨-૩ એ ત્રણ રાત્રિમાં ચંદ્રમા રહે ત્યાં લગી અસ્વાધ્યાય, ૭. યથાક્ષિત-વાદળામાં મનુષ્ય, પશુ, પિશાચાદિના ચિત્ર દેખાય ત્યાં સુધી અસ્વાધ્યાય, ૮. ધૂનિકા-કાળા રંગનો ધૂમસ પડે ત્યાં લગી અસ્વાધ્યાય, ૯. માલકા-જેવત રંગનો ધૂમસ-મેષરવે પડે ત્યાં લગી અસ્વાધ્યાય, ૧૦. રમેષ્ટિ-આકાશમાં ધૂળના ગોટા ચડેલા દેખાય ત્યાં લગી અસ્વાધ્યાય, ૧૧. માસ-માસ ક્ષિપ્તિમાં આવતા સુધી અસ્વાધ્યાય, ૧૨. શૌચ્યુત-સ્કત દેખવામાં આવે ત્યાં સુધી અસ્વાધ્યાય, ૧૩. અસ્થિ-હાલકાં દેખાય ત્યાં સુધી અસ્વાધ્યાય, ૧૪. અશુચિ-વિષ્ટા દેખાય કે વાસ આવે ત્યારથી તે દૂર થતાં સુધી અસ્વાધ્યાય ૧૫. સ્મશાન-સ્મશાનથી ચોતરફ સો હોય સુધી અસ્વાધ્યાય, ૧૬. રામચરણ-રાત્ર, સેનાપતિ, નગરશૈલ, સંધપતિનું ચલુ થતાં તેની હડતાર રહે ત્યાં સુધી અસ્વાધ્યાય, ૧૭. રાત્ર્ય સગ્રામ-રાત્રિમાં વચ્ચે યુદ્ધ માલતુ હોય ત્યાં તે માલતા સુધી અસ્વાધ્યાય, ૧૮. ચંદ્રઅહણુ, ૧૯. સૂર્યઅહણુ (બન્ને અહણુ ખ્યાસ હોય તો ૧૨ પહોરની અને કમ હોય તો કમી સમયનો અસ્વાધ્યાય.) ૨૦. વસાત-પચોદિનું કલેવર પડ્યું હોય ત્યાંથી ચોતરફ ૧૦૦ હાથ પર્વત અસ્વાધ્યાય, ૨૧. આશ્વિન શુકલ પૂર્ણિમા, ૨૨. આસો વદ ૧, ૨૩ કાર્તિક સુદિ ૧૫, ૨૪. કાર્તિક વદ ૧, ૨૫. ગૌતમ સુદ ૧૫, ૨૬. શ્રેત વદ ૧. (આ આઠ કલ્પસ રાત્રિમાં દેવાનું મનતપ્તન અધિક હોવાથી અશુદ્ધ ઉચ્ચાર થતાં કલામ વિનં પ્રાપ્ત થાય તેથી સાજનો સ્વાધ્યાય ન કરવો) ૩૧. પ્રાતઃકાળ, ૩૨. મધ્યાહ્નકાળ, ૩૩. સંધ્યાકાળ ૩૪. ગર્ભ રાત્રિ, કિંત ૩૪ અસંખ્યાયમાં સાત્ત લઘુવાથી તીર્થ કરની આજ્ઞાના અંતરનો હોય લાગે છે. એટલા માટે ૩૪ અસ્વાધ્યાય વર્ણને સાત્તાધ્યયન કરવું.

૬ તેત્રીશ અશ્વાતના :—૧-૨-૩ ગુર્વાહિ વહીલોની આજ્ઞા, પાછળ કે બરાબર અકીને બેસે. ૪-૫-૬ આજ્ઞા પાછળ અને બરાબર બેસો રહે. ૭-૮-૯ આજ્ઞા પાછળ અને બરાબર ચાલે. ૧૦ ચુરની પહેલાં શુચિ કરે. ૧૧. ચુરની પહેલાં ઇરિયાવલી પ્રતિક્રમે. ૧૨. ચુર સાથે વાર્તાલાપ કરનાર પ્રત્યે ક્ષિપ્ર પ્રથમ વાર્તાલાપ કરે. ૧૩. રાત્રિએ ચુર પૂછે કે કેલુ ભજે છે ત્યારે ભજતાં જતાં ઉત્તર ન

કરે પ અણિજ્ઞવણે જ્ઞાનહાતા વિદ્યાશુરુ નાના હોય અથવા અતિ પ્રસિદ્ધ ન હોય તો પણ તેમના શુભને છુપાવે નહિ અર્થાત્ પોતાનાં વિદ્યાશુરુ તરીકે અન્ય કોઈ પ્રસિદ્ધ વ્યક્તિનું નામ ન આપે ૬ વજ્રણ શાસ્ત્રના વ્યંજન, સ્વર, ગાથા, પદ, અનુસ્વાર, વિસર્ગ, લિંગ, કાલાદિકે બધે અર્થાત્ વ્યાકરણના + જ્ઞાતા હોય. ન્યૂનાધિક કે વિપરીત પ્રરૂપણ કરે નહિ. ૭. ક્ષત્ર શાસ્ત્રના યથાતથ અર્થ કરે પણ મનઃકલ્પિત અર્થ કરે નહિ. અને ૮. તદુમએ મૂળપાઠ અને અર્થ શુદ્ધ અને સત્ય બધે, સાંભળે અને સંભળાવે.

જ્ઞાનના આચારમાંથી વિષય, બહુમાણે અને અભિવ્યક્તિએ ભેદાં, સાધુએ શુરુ (દીક્ષાઆચાર્ય કે વાંચનાઆચાર્ય કે ઉપાધ્યય) પાસેથી જ સૂત્રજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરાવે એમ સાબિત થાય છે

દર્શનના ૮ આચાર

દર્શનાચાર—પદાર્થના ભાવ હૃદયમાં દેખવા તેને દર્શન કહે છે. દર્શનના બે પ્રકાર છે : ૧. સત્ય પદાર્થનું સત્ય સ્વરૂપ, અને અસત્ય પદાર્થનું અસત્ય સ્વરૂપ એમ બે

આપે. ૧૪. ગોચરીનાં અજ્ઞાનદિ પ્રથમ શુરુ કને લાવવા એઈએ અને શુરુ સમીપ ગોચરી આલોવવી એઈએ તે ખીલ પાસે પ્રથમ આલોવે. ૧૫. તે પ્રમાણે ખીલને પ્રથમ દેખાડે. ૧૬. તે પ્રમાણે ખીલને પ્રથમ નિમજ્જે. ૧૭. શુરુને પૂછ્યા વિના અન્યને પોતાની ઇચ્છાનુસાર આકારાદિ આપે. ૧૮. શુરુને નિમજ્જ્ય નહિ કરતાં પોતે મનોમ્ આકાર ભોગવે. ૧૯. શુરુના બોલાવના છતાં ઉત્તર ન આપે. ૨૦. શુરુ બોલાવે ત્યારે તેની સામા ચર્ચ “મને જ દેખ્યો છે” ખીલ કોઈને કેમ બોલાવતા નથી ” વગેરે અનુચિત વચન બોલે. ૨૧. શુરુને આસન પર બેઠાં બેઠાં ઉત્તર આપે. ૨૨. સાધુ કુણાવી “શુ” કહો છો ” એમ શુરુને કહે. ૨૩. શુરુ આદેશ કરે ત્યારે કહે કે “આપ કરી લો,” ૨૪. શુરુ સેવા કરવાનો ઉપદેશ આપે ત્યારે જવાબ આપે કે “તમે કરો.” ૨૫. શુરુ ધર્મકથા કહે ત્યારે પોતે અનુમોદના ન કરે. ૨૬. શુરુ વ્યાખ્યાન કરે ત્યારે “તમને સાક્ષરનું નથી, આનો અર્થ આ છે ” એમ કહે. ૨૭. શુરુ કથા કહેતા હોય ત્યારે તેને છોડી પોતે બોલે. ૨૮. શુરુ દેશના હેતા હોય ત્યારે કહે કે “ભિક્ષાદિકનો અવસર થયો છે ” એમ કહી શુરુની પરિવહનો જામ કરે. ૨૯. શુરુની પરિવહ બેઠી હોય ત્યારે બે નજી વાર તેની તે જ કથા પોતે કલા કરે. ૩૦. શુરુની શય્યા સસ્તારકને પગ વડે સધ્ધે કરે. ૩૧. શુરુની શય્યામાં બેસે, સૂવે કે ભોગો રહે. ૩૨. શુરુ કરતાં પોતાનું આસન બેંચું રાખે અને ૩૩. શુરુની બરાબર પોતાનું આસન રાખે. આ તેની સાચાતના દશાશુતસ્કંધ સૂત્રમાં છે.

+ આચારાંગ સૂત્રના ખીલ શ્રુતસ્કંધના ત્રીજા અધ્યયનમાં સાધુએ ૧૬ પ્રકારના વચનના જ્ઞાતા થઈ એમ કહ્યું છે : ૧. એકવચન-ઘટ્ટ, પટ, મનુષ્ય, ઇત્યાદિ; ૨. દ્વિવચન-ઘટ્ટો, પટો, મનુષ્યો આદિ ૩. બહુવચન-ઘટ્ટાઃ પટાઃ મનુષ્યાઃ વગેરે ૪. ઔવચન-નદી, નારી વગેરે; ૫. પુરુષ વચન-દેવ, નર વગેરે, ૬. નપુંસક વચન-કમલ મુખ ઇત્યાદિ; ૭. અધ્યાત્મક વચન-મનમાં હોય તે મુખથી બોલે; ઉત્કર્ષ વચન-શુણાનુવાદ; ૮. અપકર્ષ વચન-અવણુવાદ; ૯. ઉત્કર્ષ અપકર્ષ-પ્રથમ શુણાનુવાદ અને પછી અવણુવાદ એકે સાકર મીઠી છે પણ-શરદી કરે છે; ૧૦. અપકર્ષ ઉત્કર્ષ વચન-પહેલાં અવણુવાદ પછી શુણાનુવાદ એકે લીમડો કડવો છે પણ આરોગ્યપ્રદ છે; ૧૧. જ્ઞાતકાળ વચન-કયુ, આપુ, લીધું વગેરે; ૧૨. વર્તમાનકાળ વચન-કરે છે, આપે છે, લે છે વગેરે; ૧૩. ભવિષ્યકાળ વચન-કરીશ, આપીશ, લઈશ વગેરે; ૧૪. પ્રત્યક્ષ વચન-આ છે; ૧૫. પરોક્ષ વચન-તે છે. આમાંથી જ્યાં જેનું વચન બોલવા ગોચ હોય ત્યાં તેનું જ વચન બોલે,

પદાર્થનું જેવું સ્વરૂપ હોય તેવો જ ભાવ હૃદયમાં દર્શાય તે “સમ્યગ્દર્શન” અને ૨. જેમ કમળાના રોગવાળો રવેત પદાર્થને પણ પીળો દેખે છે તેમ અસત્યને સત્ય અને સત્યને અસત્ય જે દર્શાવે તે “મિથ્યાદર્શન.” આચાર્યજીને મિથ્યાદર્શનનો ક્ષય થયો હોય છે અને સમ્યગ્દર્શનના નીચે જણાવેલ ૮ દોષોથી તેઓ પોતે દૂર રહે છે અને ખીજના દોષો છોડાવે છે.

ગાથા :-નિસ્સંકિચ નિકંક્ષિચ,નિવિતિગિચ્છા અમૂહદિદ્ધિ ચ |

ઉવવૂહ ચિરીકરણે, વચ્છલ્લ પ્પમાવણે અદ્ધ ॥૨॥

અર્થ-૧ નિસ્સંકિચ-પોતાની અલ્પમતિથી શાસ્ત્રની કોઈ વાત સમજમાં ન આવે તો તેમાં શંકા કરે નહિ, કારણ કે સાગરનું પાણી જેમ ગાગરમાં સમાય નહિ તેમ અનંતજ્ઞાની પ્રણીત ગઢન તત્ત્વજ્ઞાનને આપણી અલ્પ બુદ્ધિ પહોંચે નહિ પરંતુ જેમ મૂલ્યવાન રત્નોની કિંમત નિષ્ણાત ઝવેરી કરી આપે ત્યારે તેની પર વિશ્વાસ થેસે છે, તેવી જ રીતે જિનવચ્ચન પર પ્રતીતિ રાખવી વીતરાગ ભગવાન કહી પણ ન્યાયાધિક કે અસત્ય પ્રરૂપે નહિ તેઓએ અનંત કેવળ જ્ઞાનમાં જે ભાવ દીઠા તે જ પ્રકારથી છે, એવો વિશ્વાસ રાખે. ૨ નિકંક્ષિચ-અન્ય મતાવલમ્બીનાં જ્ઞાન, તાન, ભોગ, વિદ્યાસ, મહિમા, પૂજા, ચમત્કાર આદિ આડમ્બર જેઈને તે મતનો સ્વીકાર કરવાની અભિલાષા કરે નહિ તથા એમ પણ કહે નહિ કે આપણા ધર્મમાં જેવું હોત તો ઠીક થાત મિથ્યા દોષથી આત્મકલ્યાણ થતું નથી. બાહ્યકથાંતર ત્યાગ અને આત્મકમનથી જ કલ્યાણ થાય છે. ૩ નિવિતિગિચ્છા - મને તપ, ચંચમાદિ ધર્માચરણ કરતાં કરતાં આટલો દીર્ઘ કાળ વીત્યો છતાં આજ પર્થ ત તેનું કશું ફળ હાલિગોચર ન થયું તો હવે શું થવાનું હેતુ, ન માલૂમ આ કષ્ટનું કશું ફળ હશે કે નહિ ? આ પ્રમાણે કરણીના ફળમાં સંદેહ કદાપિ ન કરવો. જેમ ચોગ્ય ક્ષેત્રમાં વાવેલું ખીજ વૃદ્ધિના ચોગથી કાળાંતરે ફળદાયી નીવડે છે તેમ આત્મરૂપ ક્ષેત્રમાં વાવેલું કરણીરૂપ ખીજ શુભ પરિણામરૂપ જલવૃદ્ધિથી યથાચોગ્ય કાળે પરિપક્વ થઈ અવશ્ય ફલદાયી નીવડે છે. કરણી કદાપિ વાજણી હોતી નથી એવી દૃઢ શ્રદ્ધા રાખવી ૪. અમૂહદિદ્ધી-જેમ મૂઠ મનુષ્ય ગોળ, ખોળ, સોનું, પિત્તળ સરખાં માને છે તેમ ભોળાં મનુષ્યો અથા ધર્મ સમાન માને છે, પરંતુ જિનેન્દ્ર પ્રણિત કથામય પરમ ધર્મની ભરાભરી કોઈ પણ મત કરી શકે નહિ. આવો સર્વોત્કૃષ્ટ ધર્મ મને પ્રાપ્ત થયો છે એ મારાં અહોભાગ્ય છે. આવી દૃઢ શ્રદ્ધા રાખવી. ૫. ઉવવૂહ-સમ્યક્ત્વી અને સાધર્મિકતા અલ્પ શુણી પણ શુદ્ધ મનથી પ્રથંસા તથા વૈવાવૃત્ય કરી તેને ઉત્સાહી કરવો. ૬. ચિરીકરણે-કોઈ સાધર્મિકનું મન ઉપસર્ગ પ્રાપ્ત થવાથી અથવા અન્યદર્શનીના સંસર્ગથી સત્ય ધર્મથી વિચલિત થયું હોય તો તેને સ્વયં ઉપદેશ આપીને સત્સમાગમ

x આત્મનઃ પ્રતિકૂલાનિ પરેષાં ન સમાચરેત્-જે પોતાને ધૂડું ધાતુ હોય તે ખીજ પ્રત્યે પણ ન આચરેત્.

કરાવીને, યથોચિત સાહાય્ય દ્વારા શાતા પમાડીને તેને ધર્મમાં સ્થિર કરવો, હઠ શ્રદ્ધાવંત બનાવવો. ૭. વચ્છલ્લગાય જેમ વાછડુ પર પ્રીતિ રાખે છે તેમ સાધર્મિક પ્રતિ પ્રીતિ રાખવી. રાગીને ઔષધોપચારથી. વૃદ્ધ, જ્ઞાની, બાલ અને તપસ્વીને આહાર, વસ્ત્રાદિ ઇન્ધિત પદાર્થથી શાતા ઉપબવી વાત્સલ્ય કરે; ધર્મમાં પ્રેમની વૃદ્ધિ કરે. ૮. પમાવળે—યથાપિ જૈન ધર્મ ચોતાના ગુણોથી સ્વયં પ્રભાવક છે, તોપણ હુબ્બર ક્રિયા, વ્રતાચરણ, અભિગ્રહ, કવિત્વશક્તિ, અવધાન, સદ્બોધાદિ દ્વારા સદ્ધર્મને વિશેષ પ્રદીપ્ત કરે. આ બધા સદ્ગુણોનેા સ્વીકાર આચાર્યજી સ્વયં કરે છે અને બીબને કરાવે છે.

ગાથા:—પણિદ્વાળ જોમ જુલો, પંચ સમિદ્ધિં તિદ્ધિં ગુચિદ્ધિં ।
 एस चरिसायारो, अहविहो होइ नायव्वो॥३॥

અર્થ:— ઇર્થા સમિતિ— ચતનાપૂર્વક ચાલે તેના ૪ પ્રકાર : ૧. આલંબન ઇર્થા— સમિતિવંત સાધુને જ્ઞાન, કર્મન અને ચારિત્ર્યું જ અવલંબન છે. ૨. કાલ—રાત્રે માર્ગાતિકેમણ કરવાથી ત્રસ સ્થાવર જીવોની તથા રાત્રિમાં સહૈવ વરસી રહેલ સૂક્ષ્મ પાણીની રક્ષા થઈ શકતી નથી તેથી સાધુ સૂઈસ્ત પહેલાં મકાન, વૃક્ષાદિ જે આશ્રયસ્થાન મળે ત્યાં રહી બન્ય. રાત્રે હલ્લુશકાદિ માટે ગમનાગમન કરવાનો પ્રસંગ પડે ત્યારે વસ્ત્રથી શરીરનું આચ્છાદન કરી, રત્નોહરણથી જુમિનું પ્રમાજન કરતો થકો દિવસે જોઈ રાખેલા સ્થાનમાં જઈ તતકાલ સ્વસ્થાનમાં આવી બન્ય. ૩. માર્ગ—ઉન્માર્ગમાં ઉપધ, કીડીનાં કર, અને અસ્પૃશ્ય જુમિમાં સચિતપણું તેમજ કાંટા કાંકરા હોવાથી જીવહિંસા થાય અને શરીરને બાધા પહેાંચે તેથી ઉન્માર્ગમાં ગમનાગમન ન કરે. ૪. ચતના—ચતના ચાર પ્રકારે થાય છે : ૧. દ્રવ્યથી નીચી દ્રષ્ટિ રાખી ચાલે, ૨. ક્ષેત્રથી હેલ પ્રમાણે (૧ ધતુબ્ય) આગળ જોતો ચાલે, ૩ કાળથી દિવસે જોઈને અને રાત્રે પોંજીને ચાલે અને ૪. ભાવથી રસ્તે ચાલતાં નીચે પ્રમાણે ૧૦ બોલ વળે (રસ્તે ચાલતાં બીબાં કામ કરવાથી ઉપયોગ—શૂન્યતાને લીધે બરાબર ચતના જળ્યાતી નથી.) ૧. શબ્દ—વાર્તાલાપ કરે નહીં, સાંભળે નહીં. ૨. રૂપ—શૃંગાર, તમાસાદિ જીએ નહીં ૩. બંધ—કોઈ વસ્તુ સૂ ધે નહીં. ૪. રસ—કોઈ વસ્તુ આપે નહીં. ૫. સ્પર્શ—કોમળ, કઠણ કે રીત ઉબ્ધાદિ સ્થાનમાં પરિણામ સ્થિર રાખે. ૬. વાચના—પઠન કરે નહીં. ૭. પૃચ્છના—પ્રશ્ન પૂછે નહીં. ૮. પરિવર્તના—શીખેજી ફરી જોએ નહીં. ૯. અનુપ્રેક્ષા—સંભારે નહીં. ૧૦. ધર્મકથા—ઉપદેસ કરે નહીં.

૨. ભાષા સમિતિ—ચતનાપૂર્વક જોલે તેના ૪ પ્રકાર : ૧ દ્રવ્યથી—કર્કશ, કઠોર, છેદકારી, લેદકારી, હિંસક, પીડકારી, સાવલ, મિશ્ર, કોધકારક, માનકારક, માયાકારક, લોભકારક, રાગકારક, દ્વેષકારક, અપ્રીતીકારી અને વિકથા જો ૧૬ પ્રકારની ભાષા જોલે નહીં. ૨. ક્ષેત્રથી—રસ્તે ચાલતાં વાર્તાલાપ કરે નહીં. ૩. કાળથી—પહોર રાત્રિ વીત્યા

પછી ઉચ્ચ સ્વરે બોલે નહીં. ૪. ભાવથી-કેશ કાલ, ઉચિત સત્ય, તથ્ય, પથ્ય વચન બોલે.

૩. ઓષણ્ણા સમિતિ-૧, શમ્યા (સ્થાનક) ૨. આહાર, ૩ વસ્ત્ર, ૪ પાત્ર નિર્દોષ ગ્રહણ કરે તેના ૪ લેહ : ૧. દ્રવ્યથી-૪૨ તથા ૯૬૦ દોષરહિત શમ્યાદિ ચારે વસ્તુ ભોગવે ૨. ક્ષેત્રથી-આનપાનાદિક વસ્તુ બે કોશથી વધુ દૂર લઈ જઈ ભોગવે નહીં. ૩. કાલથી-પહેલે પહોરે લાવેલ આનપાનાદિ ઓથા પહોરમાં ભોગવે નહીં અને ૪. ભાવથી-સંયોજનાદિ માંડલાના ૪ દોષો વળીને આહારાદિ ભોગવે. આહાર, વસ્ત્ર, પાત્રાદિ પર મમત્વ રાખે નહીં. સમય પર નિર્દોષ જે મળે તેનાથી સંતોષ માને અને શાસ્ત્રોક્ત ક્રિયા સમય પર સમાચરે.

* ૯૬ દોષ-૧. આઘાતક્રમ-સુખ્યયે સાધુ માટે બનાવેલ આપે તે આધાર્મ્ય. ૨. હેલિય-એક સાધુને ઉદ્દેશીને બનાવેલ તે ઉદ્દેશીક ૩. પુરક્રમ-ગૃહસ્થ નિમિત્તે બનેલા આહારમાં સાધુ નિમિત્તે બનાવેલ આહારમાંથી એક કણ પથ્થુ પડી તથા દોષ તો તે પથ્થુ લેવા કહેવે નહીં. ૪. નિલિવજહ-ગૃહસ્થ અને સાધુ માટે ભેળુ બનાવે તે મિશ્ર. ૫. ઠવળા-આ સ્ત્રીજ તો સાધુને જ આપીશ એમ સ્થાપન કરી રાખે. ૬. પાહુલિયા-કાલે સાધુજી ગોચરી કરવા પધારશે તો કાલે મહેમાનોને પથ્થુ જમાડીશ એમ કહી દે. ૭. પાવર-દીપક આદિથી અધારામાં પ્રકાશ કરીને આપે. ૮. કીચગઢ-સાધુ માટે વેચાણ લઈને આપે તે. ૯. પામીત્તે-ઉપાર લાવીને આપે. ૧૦. પરિવટ-બીજની પાસે અદલઅદલ કરીને આપે. ૧૧. અમિહલ્લે-સ્થાનકમાં કે રસ્તામાં સાધુ લાવીને આપે. ૧૨. સીન્ન-માટી, લાખ વગેરેથી બરણી કે શીશીત્રું મોઢું બ્રાંધ કરી દોષ તે સાધુને માટે બોલીને આપે. ૧૩. માલોહલ-ઉપરથી નીચે લાવીને આપે. ૧૪. અચ્છિજ્જલે-સળળ વ્યક્તિ નિર્જળની પાસેથી ઊંઘવીને આપે. ૧૫. અણિસિદ્ધે-ભાલિક કે ભાગીદારની આશા વિના આપે. ૧૬. અજોવારે-સાધુને આવતાં સંભળી લેટમાં લેટ, દાળમાં દાળ છત્યાદિ અધિક ભેળવી દે. આ ૧૬ દોષ ઉદ્ભવનના તે ભારિક સરાગી મુખ્ય દાન દેવાના ઉત્સાહથી લગાડે છે પથ્થુ યુગિ તેને કર્યું બંધના હેતુ બરણી કહે કે : —અહો આયુષ્યમાન ! મને આ કહેવે નહીં. ૧૭. જાઈ-ગૃહસ્થનાં બાલકોને રમાડીને યુગિ આહાર લે તે ધાત્રીકર્મ. આથી બ્રહ્મચર્યમાં શંકાદિ બિપળ. ૧૮. વૃરે-આમાંતરે કે ગૃહમાંતરે સદેશ પહેલાડીને લે. ૧૯. નિમિત્તે-શ્વત, ભવિષ્યની વાત સંભળાવીને કે સ્વપ્ન, સાચુદ્ધિકનાં બળ બતાવીને લે. ૨૦. અણિભતિ કે સત્તાઈ બતાવીને લે. ૨૧. અણિમગ્ન-ભિક્ષુકની પેટે દાનતા કરીને લે. ૨૨. તિગિચ્છ-ઓષધોપચારાદિ બતાવીને લે. ૨૩. કોહ-મેધ કરીને લે ૨૪. માળ-અભિમાન કરીને લે. ૨૫. માયા-કપટ કરીને લે. ૨૬. છોહ-લોભ-લાલચ કરીને લે. ૨૭. પુલ્લ પચ્છા સંચલે-દાન લીધા પહેલા કે પછી કાંતારના શુભાનુવાદ કરે. ૨૮. ચિલ્લ-વિદ્યાના પ્રભાવથી રૂપ બદલીને લે. ૨૯. મંત-વ્યંતર, સાપ, વીછી આદિના મંત્ર, ઝાકા, વશીકરણ, સ્થંભનાદિ મંત્ર કરીને લે. ૩૦. ચુત્તે-પાચકાદિ ચૂર્ણ કરી આપીને કે કરવાની વિધિ શીખવીને લે. ૩૧. જોગે-તંત્રવિદ્યા, મન્ત્રબળ આદિ તમાશા બતાવીને લે. ૩૨. મૂલક્રમ-ચર્ચાધારણ, ચર્ચાપાત, સ્થંભન આદિ પ્રયોગ બતાવીને લે. આ ૧૭ થી ૩૨ સુધીના દોષ ઉત્પાદનના તે રસના લોહુપી સાધુ લગાડે છે. ૩૩. સંકિપ-આધાર્મ્ય આદિ દોષની શંકા પડવા બતાવે છે. ૩૪. મરિચલે-સચિત પાણી આદિ લાચની રેખામાં કિંચિત્માત્ર દોષ તેના લાચથી લે. ૩૫. નિવિજલ-સચિત પૃથ્વી, પાણી અગર કીડીનાં દર ઉપર રાખેલી વસ્તુ લે. ૩૬. પેલિય-સચિત

૪ “આદાન બંડમત્ત નિક્ષેપણા સમિતિ” —યતનાપૂર્વક બંડોપકરણ અહણ કરે, સ્થાપિત કરે, તે બંડોપકરણ એ પ્રકારના હોય છે. ૧ સાધુને સદૈવ ઉપયોગમાં આવે એવાં કે રત્નોહરણ ચુખવત્રિકાદિ તેને ઉચ્ચાદિક કહે છે અને ૨. પ્રયોજનથી કામમાં આવે તે પાટ, પાટલા વગેરે તે ઉચ્ચાદિક કહેવાય છે. સાધુને ઉપકરણ સંબંધી શાસ્ત્રમાં આ પ્રમાણે આજ્ઞા છે, ૧. કાષ્ઠ, ૨. તુંબકાતું અને ૩. માટીતું એ ત્રણ પ્રકારના પાત્ર આહાર, પાણી, ઔષધાદિ અહણ કરવા માટે રાખે. કોઈ જીવની હિંસા ન થાય તેવા જીન, અંખાડી કે શણુનું રત્નોહરણ જૂમિ આદિનું પ્રમાજન કરવા માટે

વસ્તુની નીચે અચિત વસ્તુ રાખી હોય તે લે. ૪૭ સારહિએ—સચિત વસ્તુની મંખમાં રાખેલી અચિત વસ્તુ લે. ૩૮. દાયગો—અતિ રૂઢ, નાનું બાળક, નપુંસક, બીમાર, ખસો હોઈ, સ્તનપાન કરાવતી માતા, સાત મહિના થયા પછીની ગર્ભવતી સ્ત્રી આદિ અયોગ્ય હાતાના હાયથી લે. ૩૯. મિશ્ર—ચણાના ઝોળા, ધજી, બાજરી, જીવાર કે મકાઈનો પોક ઇત્યાદિ મિશ્ર વસ્તુ લે. ૪૦. અમણિત—તાણું ધોવણ, તરતની વાટેલી ચટણી (પૂરા જીવ ચળા ન હોય) એક મુદત વીત્યા અગાઉ લે. ૪૧. ક્લિષ્ઠ—તરતણું લીંપેલ હોય તે ઉપર અનાગમન કરે. ૪૨. હંદુએ—હોળતા કે વેરતા ધક્કા વહોરાવેલુ લે. આ ૧૦ હોય સાધુ અને મુહુરત્ત જાને મળીને લેવાયે. ૪૩. સંજોષણા—ભિક્ષા લઈ સ્થાનકે આવ્યા બાદ દૂધ છે માટે સાકર લાવે. એ રીતે સ્વાદ નિમિત્તે સયોગ મેળવે તે ૪૪. પમાણે—પ્રમાણથી અધિક લાવણું કે ખાણું તે. ૪૫. ફગાલ—સ્વાદુ આહારની પ્રશસા કરે તો અગારે એટલે કોલસા જેવા સંયમ બને. ૪૬. ધુમ્મ—મેસ્વાદ આહારની નિંદા કરે તો ધુમ્મ જેવા સંયમ બને. ૪૭. કારણે—સાધુ, ૧. ક્રુધા વેદનીય ઉપશમાવવા, ૨. ગુર્વાદિની વૈયાવચ્ચ કરવા, ૩. ઇર્ષાસમિતિનું પાલન કરવા આખની રક્ષા માટે, ૪ સંયમનો નિર્વાહ કરવા, ૫. પ્રાણી રક્ષા કરવા, પ્રતિલેખનાદિ ક્રિયા કરવા અને ૬. ધર્મધ્યાન કરવા એ છ કારણે આહાર કરે. અને ૧. રોગોત્પત્તિ થયે, ૨. ઉપસર્ગ આવ્યે, ૩. પ્રલયપ્રમાદ લઈ રહેવા, ૪. જીવરક્ષા કરવા, ૫. તપ કરવા, ૬. અનશન કરવા, એ છ કારણે આહારનો ત્યાગ કરે, વિના કારણ આહાર કરે તે હોષ આ પાત્ર મહત્તના હોય તે આહાર કરતી વેળા લેવાયે. ૪૮. હમ્મચાલ કવાલ—હાર ખોલાવીને લે તો હોષ ૪૯. મહી પાહુલિચાપ—દેવદેવીને ચકાવવા કરેલ આહાર લે. ૫૦. લક્ષિપાહુલિચાપ—બલિ બાહળા ઉછાંબવા કરેલ આહાર લે. ૫૧. અદિદુ—ભીત કે કપકાને અંતરે રહેલી ન દેખાતી વસ્તુ લે. ૫૨. ઢવળા પાહુલિચાપ—સાધુને માટે સ્થાપના કરી રાખેલી વસ્તુ લે. ૫૩. પરિચા—પ્રથમ નીરસ આહાર આવ્યો હોય તે પરી કે અને બીજે સારે આહાર લાવે. ૫૪. લાળદુ—લાલચાદિને દાન દેવા માટે બનાવેલ આહાર લે. ૫૫. પુણદુ—ચૂત મનુષ્યની પાછળ પુષ્પાર્થે બનાવેલ આહાર લે. ૫૬. સમણદુ—શાક્યાદિ મચણ, બાવા, જોગીને અર્પે બનેલો આહાર લે. ૫૭. વળીમણદુ—દાનચાળા(સદામત)નું લે. ૫૮. નિચાગ—નિત્ય એક જ વેરથી લે. ૫૯. સેરજાંતર—જેની આજ્ઞા લઈ મકાનમાં ઉતરે તેના ઘરનું લે. ૬૦. રાયપિલ—માસ, સરિસા માખણ, મધ આદિ કાર્યોત્તેજ આહાર કે ઔષધ લે. ૬૧. કિમિચ્છ—કારણ વિના મનોહા ચીજ લાવે કે ખાય. ૬૨. સંઘટ્ટ—માટી, પાણી, અગ્નિ, વનસ્પતિ આદિ સચિતનો સમૂહ થયેલું લે. અવ્યમેયણે—ખાણું થોડું અને નાખી દેવું ઝાડું એવું લે. ૬૩. પરહલી—વેસ્થા, બીલ, ચાકાલાદિ નીચ કુળનો આહાર લે. ૬૪. મામગ—જેણે મના કરી હોય કે અમારે ત્યાં આવણું નહીં તેના ઘરનો આહાર લે. ૬૬. પુજવકમ્મ પચ્છાકમ્મ—મુહુરત્ત આહાર વહોરાવ્યા પહેલા કે પછી સચિત

રાખે. આચારાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે છીંક, ખગાસું અને શ્વાસોચ્છવાસથી છવર્હિંસા થાય છે, તેથી વસ્ત્રનાં આઠ પડની મુખવસ્ત્રિકા ઘેરા સહિત મુખ પર ઓઢાનિય બાંધી રાખે, ઊન, સુતર, રેશમ અને શયુની સ્વેત રંગની અને પ્રમાણોપેત (માપસર) વસ્ત્રની ૩ ચાકર (ઓઢવા માટે) રાખે, એક ચોદપટો (પહેરવા માટે) રાખે એક બિછાનાતું વસ્ત્ર રાખે, એક શુશ્લક (શુશ્લો) વસ્ત્ર, પાત્ર તથા શરીર પર રહેતા છવોતું પ્રમાણન

પાણીથી હસ્તપ્રક્ષાલનાદિ દોષ કમાવે ત્યાંથી લે. ૬૭ અવિચલ—વ્યભિચારિણી સ્ત્રી કે ભતિજહાર મુકેલાં એવા અપ્રતીતકારી ધરનો આહાર લે. (આ પદર દોષ દ્ય વૈશલિકમાં કલા છે.) ૬૮. સયાળપિંક સામુદાયી બાર કુળની ગ્રામ્યી ન કરે, પરંતુ સ્વભતિની જ શિક્ષા લે તો દોષ. ૬૯. પરીવાહી—શાંતિ આદિ પગત જમવા બેઠી હોય તેને જાળગીને લે. (આ જે દોષ ઉત્તરાધ્યનમાં કલા છે.) ૭૦ પાહુળમત્ત—મહેમાનોને માટે બનાવેલો આહાર તેઓ જમ્યા પહેલાં લે. ૭૧. મંસ-જળચર, સ્પષ્ટ-ચર, ખેચરાદિ છવોતું માંસ લે. ૭૨. સંજલી-સર્વ ભતિને કિંવા ગામને જમાડવા બોલન કહ્યું હોય તે લે. ૭૩. લલ્લ જ-દાર પર શિખારી બેસો દોષ તેને જાળગીને લે. ૭૪. સાગારચવંગા-ગૃહસ્થત્વ કંઈ કામ કરી આપવાનું વચન આપીને લે. (આ પાંચ દોષ સ્થાનાય સૂત્રમાં કલા છે.) ૭૫. કાલાદુક્કત-સૂર્યોદય પહેલા કે સૂર્યાસ્ત પછી લે. ૭૬. આગાદુક્કત-તીર્થ કરતી આરાતું ઉદ્ધંધન કરીને લે અથવા ભોગવે, ભેગે પહેલા પહેરતું લાવેલું ચોથા પહેરામાં ભોગવે. ૭૭. મરગાદુક્કત-માર્ગની મયાદાં (જે ગાદીની) ઉપરાંત બંઈ ભોગવે. ૭૮. આસપ-એ આત્રમણ કરે તેના ધરતું લે. ૭૯. કતારમત્ત-અટીતું ઉદ્ધંધન કરીને આવેલ તેને માટે બનાવેલું લે. ૮૦. કુમિલ્લમત્ત-કુષ્માળ પીડિત લોકો માટે બનાવેલું લે. ૮૧. ગિલાળમત્ત-રોગી કે વૃદ્ધને માટે બનાવેલું લે. જાદલિયામત્ત ભતિવૃદ્ધિ પ્રસન્ન મરીબો માટે બનાવેલું હોય તે લે. ૮૩. રચલોચ-પુલ્લ રાખવાથી સચિત રજ ચડી બંઈ હોય તે લે (આ નવ દોષ આચારાંગ સૂત્રમાં છે.) ૮૪. રચતલોચ-એના વર્ણ, ગધ, રસ, સ્પર્શ બદલી ગયા હોય તે લે. ૮૫. સ્વગાદ્વી-ગૃહસ્થના ધરમાંથી પોતાને હાથે ઉઠાવીને લે. (ગૃહસ્થની આરાધી પાણી લેવાની આ નથી) ૮૬. જાદિંજ-ધર બહાર બેસા રાખી અંદર લાવીને આપે તે લે. ૮૭. મોર જ-હાતારના ગુણાનુવાદ કરીને લે. ૮૮. જાલકા-બાળકોને માટે બનાવ્યું હોય તે તેના ખાવા પહેલા લે. (આ ૫ દોષ પ્રથમ આકરણમાં છે.) ૮૯. શુલ્લિનીદ્વા-ગભવતી માટે બનાવેલું તેના ખાધા પહેલા લે. ૯૦. કિત્તી-કાંઈ હાતા છે? એમ પોત્રીને લે. ૯૧. અવિચલ-અટીતી, પવંતાદિના નાકા નાકા પર હાનિગળા હોય ત્યાંથી લાવે. ૯૨. અતિલ્લમત્ત-ગૃહસ્થ શિક્ષા કરી લાગ્યો હોય તેની પાસેથી લે. ૯૩. પાસત્યામત્ત-આવારમણ સાધુનો વેપ પહેરી આશ્વિકા કરતો હોય તેની પાસેથી લે. ૯૪. કુગ્ગચ્છમત્ત-અયોગ્ય, કુર્ણ અઘનીય, એડું વગેરે લે. ૯૫. સાગારીય-નિસ્સીયા-ગૃહસ્થની સહાયથી આહાર-પાણી આદિ પ્રાપ્ત કરે. (આ ૭ દોષ નિશીથ સૂત્રમાં કલા છે.) અને ૯૬. પારિવાસય-શિક્ષકોને આપવા માટે ધણ વખતથી સંધરી રાખેલ હોય તે શિક્ષક ન બંઈ ભય અને પછી સાધુને આપે તે સાધુ લે તો દોષ (આ દોષ નિશીથ તથા ગૃહસ્થ બન્નેમાં કલા છે.) ઉપર્યુકત ૯૬ દોષો રહિત આહાર, વસ્ત્ર, પાત્ર, સગાદિ ગ્રંથ લે કરીને સાધુઓએ સંવચ તપનો નિર્વાહ કરવો બેઈએ.

કરવા રાખે, ખાળ, ગટર વગેરેમાં લઘુનીતિ (પિશાળ) કરવાથી દુર્ગંધ ઉત્પન્ન થાય રોગાદિ જીવજે, એવી રીતેનાં પણ કર રહે તેની સાથે સમુચ્છિત મનુષ્ય જીવની હિંસા થાય તેથી એક પાત્રમાં લઘુનીતિ કરી એકાંત જગ્યામાં છૂટું છૂટું પરી રહે. શિક્ષા લાવવાનાં પાત્ર રાખવાની ઝોળી, પાણી ગળવાનું ગળણું, પાત્ર સાફ કરવાનું કપડું વગેરે ઉપકરણો સાધુ સદૈવ પાસે રાખે છે. અને જ્યાં પડે ત્યારે પાટ, પાટલા પરાળ (ઘઉં કે ચાવલનાં છોતરાં) ગૃહસ્થને ત્યાંથી યાચી લાવે છે, અને કામ પત્યે પાછા આપે છે, ઉક્ત ઉપકરણોને ૧. દ્રવ્યથી—ચતનાથી ગ્રહણ કરે, ચતનાથી રાખે, બિન જરૂરી બગાડ કે નાશ ન કરે. ૨. ક્ષેત્રથી—ગૃહસ્થના ઘરમાં રાખીને ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરે નહીં; કારણકે પ્રતિબદ્ધ થવાય છે અને પ્રતિલેખનાના પ્રમાદને કારણે લાગે છે, ૩. કાળથી—પ્રાતઃકાળ અને સંધ્યાકાળ બન્ને વખત બધાં વસ્ત્ર, પાત્ર અને ઉપકરણોનું પ્રતિલેખન + કરે. પહેલેલું કરતાં વાત કરે નહીં. આમતેમ જુએ નહીં, પ્રતિલેખન કરેલ વસ્ત્રાદિ પ્રતિલેખ્યા વિનાનાં વસ્ત્રાદિ સાથે લેજવી દે નહીં. પ્રથમ મુકપતિ, પછી શુભ્ર, ચોલપટો, ચાદર, રમેહરણ વગેરેની ક્રમશઃ પ્રતિલેખના કરે અને ૪. ભાવથી—ઉપયોગ સહિત ઉપકરણો વાપરે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૨૩ મા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે: 'પચ્ચયસ્ય' વ લોગસ્ય' અર્થાત્ સાધુના વેશથી લોકોને પ્રતીતિ થાય છે કે આ સાધુ છે; એટલા માટે વસ્ત્રાદિ ધારણ કરવાની જરૂર છે નહિ કે અભિમાન કિંવા દેહમત્તવને કારણે.

પારિકાવચ્ચિયા સંમિતિ— 'ઉચ્ચાર' વડીનીતિ, 'પાસવણુ' લઘુનીતિ 'ખેલ' બળખે 'જલ',-ખેલ 'સંધાણુ',-લીંટ વગેરેને ૧. દ્રવ્યથી—ચતનાપૂર્વક પરડે. જ્યાં જીવજીવું ન હોય, પ્રો, બીજ વગેરે ન હોય ત્યાં જતનાથી નાંખે. ૨. ક્ષેત્રથી—જેની માલિકીની તે જમીન હોય તેની આજ્ઞા હે, અગર માલિક ન હોય અને જગ્યા અપ્રતીતકારી કલેશ ઉત્પન્ન કરાવવાળી ન હોય તો ત્યાં ચક્રેલ્લગી* આજ્ઞા લઈને પરડે. ૩. કાલથી—દિવસે સારી રીતે જોઈને અને રાત્રે, દિવસે જોઈ રાખેલી નિરવલ જગ્યામાં પરડે. ૪. ભાવથી—શુદ્ધ ઉપયોગ મુકત ચતનાપૂર્વક પરડવે જતી વખતે 'આવશ્યકિ' (હું આવશ્યક કામે જઈ છું) કહે. પરડતી વખતે માલિકની આજ્ઞા છે. એટલા માટે 'અણુજણુક મેમિ ઉચ્ચક'.

+ પ્રતિલેખનના ૨૫ પ્રકાર :- વસ્ત્રના ૩ વિભાગ કરી પ્રત્યેક વિભાગની ઉપર નીચે અને મધ્યમાં એમ ૩ દેશોએ દષ્ટિથી દેખે એ ૩૪=૯ અંગોમાં થયા, એ જ પ્રમાણે વસ્ત્રની બીજી બાજુ જુએ તો ૬ પંખોડા એમ ૧૮ થયા તેમાં જીવની ચકો પડે તો આગળના ૩ અને પાછળના ૩ એમ ૬ વિભાગની શુદ્ધાથી પ્રમાણના કરે એ ૭ પુરીયા. એ ૨૪ પ્રકાર થાય. અને ૨૫ મેા પ્રકાર શુદ્ધ ઉપયોગ રાખવો તે.

* દક્ષિણાર્ધ લોકના માલિક ચક્રેલ્લ લગવાન મહાવીરને કહી ગયા છે કે, સાધુ આદિ ચારે તીર્થને નિરવલ કામમાં મારી માલિકની જગ્યાનો ઉપયોગ કરવાની મારી આજ્ઞા છે.

કહે પરહયા પછી આ વસ્તુથી હવે મારે કંઈ પ્રયોજન નથી જોટલા માટે 'વોમિરેહુ' શબ્દ ત્રણ વાર કહે સ્વસ્થાનકે પાછા આવતાં 'નિસીકિ' શબ્દ ત્રણ વાર કહે પછી ઈર્ધાવહી પડિછમે આ ૫ સમિતિ થઈ.

૬-૭-૮ મનોશુષ્કિ, વચનશુષ્કિ, કાયશુષ્કિ:-મન, વચન અને કાયા એ ત્રણે એવા પ્રબલ શસ્ત્ર છે કે ઘણીવાર મહાપાતકી વિચાર વિચાર અને આચાર વડે જીવ નિરર્થક કર્મબંધ કરી દે છે, જોટલા માટે તેને ૧. સારજ-પરિતાપ ઉપબવવાનો વિચાર, ૨. સમારંભ-પરિતાપ ઉપબવવાની સામગ્રી એકઠી કરવા વિચાર અને ૩. આરંભ-જીવ કાયા જુદાં કરવાનો વિચાર એ ત્રણે પ્રકારના વિચારથી મનનો નિઝાલ કરી ધર્મધ્યાનમા મનને જોડે તે મનોશુષ્કિ. ૨. વચનશુષ્કિ-ઉક્ત ત્રણ પ્રકારના સદોષ વ્યવહારથી વચનનો નિઝાલ કરે. (ખોલવાને અવસરે થોડું, નિર્દોષ, સત્ય, યશ્ય, તથ્ય ખોલે.) ૩. કાયશુષ્કિ-ઉક્ત ત્રણે પ્રકારના આચરણોથી કાયાનો નિઝાલ કરી તપ, સંયમાદિ સત્કાર્યમાં કાયાને જોડે એ ત્રણ શુષ્કિ થઈ એમ ૫ સમિતિ અને ૩ શુષ્કિ એ ચારિત્રાચારના આઠ શુષ્ક છે. આચાર્યજી તેના દોષને દૂર કરી શુષ્કોત્તું પાલન પોતે કરે અને બીજા પાસે કરાવે.

તપના ૧૨ આચાર

૪. તપાચાર :- જેવી રીતે ચત્તિકા મિશ્રિત સુવર્ણાદિ ધાતુને અગ્નિમાં તપાવવાથી તે ધાતુ માટીથી છૂટી પડી પોતાત્ત્વ અસલી રૂપ ધારણ કરી શકે છે તેવી રીતે કર્મરૂપ શ્લેષથી ખરકાયેલો જીવ તપશ્ચર્યા-રૂપ અગ્નિના પ્રયોગથી શુદ્ધ થઈ નિજ રૂપને પ્રાપ્ત કરે છે. શ્રી ઉત્તરાધ્યયન તથા શ્રી ઉવવાઈ સૂત્રમાં તપના લેઢ નીચે પ્રમાણે કહ્યા છે.

ગાથા :-સો તવો દુવિહો વુતો, વાહિરબંતરો તહા ।

વાહિર છવિહો વુતો, એવ અબંતરો તવો ॥૧॥

અણસળ મુણોયરિયા, મિહાવરિયા ય રસ પરિચ્છા

કાયકિલેસો સંલીળયા, ય વજ્જો તવો હોઈ ॥૨॥

પાયચ્છિર્ત વિણબો વેયાવચ્ચં તહેવ સજ્જાઓ ।

જ્ઞાણં ચ વિહસ્સમ્મો, एसो અબંતરો તવો ॥૩॥

અર્થ:-તપના બે પ્રકાર : ૧. બાહ્ય અને ૨. અભ્યંતર. તેમાં બાહ્ય તપ છ પ્રકારનાં તેમજ અભ્યંતર તપ પણ છ પ્રકારનાં કહ્યાં છે ૧. અનશન, ૨. ઉશ્વેદરી, ૩. ભિક્ષાચરી, ૪. રસપરિત્યાગ, ૫. કાયકલેશ, અને ૬. પ્રતિસંલીનતા આ છ પ્રકારના તપને બાહ્ય અર્થાત્ પ્રત્યક્ષ તપ કહ્યાં છે. અને ૧. પ્રાયશ્ચિત, ૨. વિનય, ૩. વૈયાવૃત્ત, ૪. સ્વાધ્યાય, ૫. ધ્યાન અને ૬. બ્રુત્સર્ગ. આ છ પ્રકારના તપને અભ્યંતર (અર્થ)

તપ કર્યા છે. બાહ્ય તપ કરતાં અવ્યંતર તપમા કર્મની નિર્જસા અધિક થાય છે. આ બારે તપનું સવિસ્તૃત વર્ણન આ નીચે કરવામાં આવ્યું છે.

લેવી.

૧. અનશન તપ—૧. અસબુ—અન્ન, ૨. યુ—પાણી, ૩. ખાઈમ—મેવો, સુખડી, ૪. સાઈમ—મુખવાસ. આ ચાર પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરવો તેનું નામ અનશન. તેના બે લેહ છે : ૧. ઇતરિય—અમુક મર્યાદિત કાલ માટે તપ કરવું તે; ૨. અવકલિયા—જાવજીવ તપ કરે તે. ઇતરિય તપના ૬ પ્રકાર—૧. શ્રેષ્ઠ તપ, ૨. પ્રતર તપ, ૩. ઘન તપ, ૪. વર્ગ તપ, ૫. વર્ગાવર્ગ તપ, અને ૬ પ્રકીર્ણ તપ. ૧ શ્રેષ્ઠ ભક્ત (૧ ઉપવાસ) છક્ર ભક્ત (૨ ઉપવાસ). અઠમ ભક્ત (૩ ઉપવાસ) એમ ક્રમશઃ ચઢતાં ચઢતાં પક્ષ, માસ, દ્વિમાસ યાવતુ છ મહિનાના ઉપવાસ. (છ મહિનાથી અધિક ઉપવાસ થઈ શકતા નથી) આવું તપ કરે તે શ્રેષ્ઠ તપ.

પ્રતર તપ			
૧	૨	૩	૪
૨	૩	૪	૧
૩	૪	૧	૨
૪	૧	૨	૩

બાબુના કોઠામાં બતાવ્યા પ્રમાણે ૧. ઉપવાસ, પછી છક્ર, પછી અઠમ, પછી ચાર ઉપવાસ, પછી છક્ર, પછી અઠમ એ પ્રમાણે તપ કરે તે પ્રતર તપ ૨. એ જ પ્રકારે $૧૬ \times ૪ = ૬૪$ ખાનાનું કોષ્ટક કરતાં અંક આવે તે પ્રમાણે તપ કરે તે ઘન તપ. ૩. એ જ રીતે $૬૪ \times ૬૪ = ૪૦૯૬$ કોઠાના અંક પ્રમાણે તપ કરે તે વર્ગ તપ ૪. એ જ પ્રમાણે $૪૦૯૬ \times ૪૦૯૬ = ૧૬૭૭૭૨૧૬$ કોઠાના અંક પ્રમાણે તપ કરે તે વર્ગાવર્ગ તપ અને કનકાવલી તપ—રતનાવલી

તપ, મુકતાવલી તપ એકાવલી તપ બૃહત્સિંહકીડા તપ, લઘુસિંહકીડા તપ, શુભ રતન સંવત્સર તપ, વજ્ર મધ્ય પ્રતિમા તપ, જવ મધ્ય પ્રતિમા તપ, સર્વતોભદ્ર તપ, પ્રતિમા તપ, મહાભદ્ર પ્રતિમા તપ, ભદ્રપ્રતિમા તપ આયંબિલખવર્ધમાન તપ ઇત્યાદિ પ્રકારનાં તપ કરે, તે પ્રકીર્ણ તપ, આ ઇતરિય તપના ૬ લેહ કહ્યા, અને આશુબ્યનો અત નજીક આવ્યો તાણી અથવા મરણાંત ઉત્સર્ગ પ્રસંગે જાવજીવનો તપ કરે તે અવકલિયાતપ તેના ૨ લેહ : ૧. ભત્ત પ્રત્યાખ્યાન—તે જીવનપર્યંત ચારે આહાર ભોગવવાની ઝંખી, અને ૧ પાદોપગમન—ચારે આહાર તથા શરીર બધાનો ત્યાગ કરી વૃક્ષની શાખા સમાન હલન—ચલન રહિત એક જ આસને યાવજીવ રહે તે પાદોપગમન તપ—આમ બે પ્રકારના સંશોસ હોય છે.

નકનકાવલી આદિ તપનું સ્વરૂપ પૃષ્ઠ ૧૧૧ પરના વંચોથી જાણવું.

× એક આય મિલ કરી એક ઉપવાસ કરે, બે આય મિલ કરી એક ઉપવાસ કરે, ત્રણ આય મિલ કરી એક ઉપવાસ કરે, એમ ક્રમશઃ આય મિલની વૃદ્ધિ કરે સંખ્યામાં એક એક ઉપવાસ કરે, યાવતુ ૧૦૦ આય મિલ કરે તે આય મિલ વર્ધમાન તપ. આ તપમાં ૧૪ વર્ષ લાગે છે.

૨. ઉચ્છેદરી તપ-આદ્ય કૃપિ તથા કષાય કમી કરે તે ઉચ્છેદરી તપ. તેના એ પ્રકાર-૧. દ્રવ્ય અને ૨. ભાવ. ઉચ્છેદરીના ૩. પ્રકાર-૧. વસ્ત્ર પાત્ર કામ રાગે તે ઉપકરણ ઉચ્છેદરી. તેથી મુક્તિ થયે; જ્ઞાનધ્યાનમાં વૃદ્ધિ થાય; સુખે વિહાર થાય થાય. ૨. પુરુષને ૩૨ આસ(કેવલ)ના આહાર તેમાં ૮ આસ લઈ સંતોષ માને તે પાદોન ઉચ્છેદરી, ૧૬ આસ લે તે અર્ધ ઉચ્છેદરી, ૨૪ આસ લે તે પાદ ઉચ્છેદરી, ૩૧ આસ લે તે કિંચિત્ ઉચ્છેદરી, આહાર જોએ લેવાથી પ્રમાદ ઘટે છે. ઇચ્છાનિરોધની ટેવ પડે છે, શરીર નીરોગી રહે છે, બુદ્ધિની વૃદ્ધિ થાય છે ઇત્યાદિ અનેક શુભોની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૨. ભાવ ઉચ્છેદરી-ક્રોધ, માન, રાગ, દ્વેષ, અપભતાદિ દોષો કમી કરે.

૩. બિશ્વાચરી તપ-ઘણાં ઘરથી થોડો આહાર લાવીને સંયમ નિર્વાહે. જેમ ગાય ઉપરથી થોડું થોડું ઘાસ ખાઈ પોતાનો નિર્વાહ કરે છે તેમ સાધુ પણ ગૌચરી કરે છે. શ્રી કથવેકાલિકેના પ્રથમ અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે:-

ગાયા :-વયં ચ વિત્તિ લભામો, જ ય કોઈ ઉવહમ્મહ ।

અહાગહેમુ રીયંતે, પુષ્કેમુ મમરો જહા ॥૪॥

અર્થ :-જેમ ગૃહસ્થોએ પોતાના આરામ માટે બનાવેલ બગીચામાં જઈને જમર પુષ્પને કિંચિત્માત્ર હુણ્ડા દેતો નથી. અને અનેક ફૂલોમાંથી થોડો થોડો રસ ગ્રહણ કરીને પોતાના આરામને તૃપ્ત કરે છે તે જ પ્રમાણે સાધુ પણ ગૃહસ્થોએ પોતાના કે પોતાના કુટુંબીજનો માટે નીપજાવેલા આહારમાંથી કાતાને સંકોચ ન પડે તેમ થોડો થોડો નિર્દોષ આહાર ઘણાં ઘરોમાંથી લઈ સંતોષ માને છે.

બિશ્વાચરી તપના ૪ પ્રકાર છે-૧. દ્રવ્યથી, ૨. ક્ષેત્રથી, ૩. કાલથી, અને ૪. ભાવથી. દ્રવ્યથી ૨૬ પ્રકારનો અભિગ્રહ. ૧. ઉકિષ્પત્ત ચરએ વાસણમાંથી વસ્તુ કાઢીને આપે તે લેવી. ૨. નિકિષ્પત્ત ચરએ વાસણમાં વસ્તુ નાખતાં કે તે લેવી. ૩. ઉકિષ્પત્ત નિકિષ્પત્ત ચરએ-વસ્તુ બહાર કાઢીને અંદર નાંખતાં કે તે લેવી. ૪. નિકિષ્પત્ત ઉકિષ્પત્ત ચરએ-વાસણમાં નાંખી પાછી કાઢતી વખતે કે તે લેવી. ૫. વટ્ટીજન્યાશુ ચરએ-ખીખને આપતાં મધ્યમા કે તે લેવી. ૬. ચાહરિજન્યાશુ ચરએ-ખીખને લેતો હોય તેની મધ્યમાં કે તે લેવી. ૭. ઉવણિએ ચરએ-ખીખને દેવા લઈ જતો હોય ને કે તે લેવી. ૮. અવણિએ ચરએ-ખીખને દેવા માટે લાવતો હોય અને આપે તે લેવી. ૯. ઉવણિય અવણિય ચરએ-કોઈને દેવા જઈને પાછા ફરતાં આપે તે લેવી. ૧૦. અવણિય ઉવણિય ચરએ-ખીખનું લઈને પાછું દેવા જતાં કે તે લેવી. ૧૧. સંસઠ ચરએ-નર્ચા હાથે કે તે લેવી. ૧૨. અસંસઠ ચરએ-ખાલી હાથે કે તે લેવી. ૧૩. તન્નજએ સંસઠ ચરએ-જે વસ્તુ હાથમાં હોય તે કે તે લેવી. ૧૪. અજ્ઞાએ ચરએ-અજ્ઞાત કુળથી લેવી. ૧૫. મોષ

ચરએ—વિના બોલ્યે કે તે લેવી. ૧૬. હિંદુ લાભએ—દેખાતી વસ્તુ લે ૧૭. અદિદુઃલાભએ—વિના દેખાતી વસ્તુ લે. ૧૮. પુદ્ગલાભએ—અચુક લેશો ? એમ પૂછીને આપે તે લેવી. ૧૯. અપુદ્ગલાભએ—વગર પૂછ્યે કે તે લેવી. ૨૦. બિદુખલાભએ—નંદા કરીને કે ત્યાંથી લેવી. ૨૧. અબિદુખલાભએ—સ્તુતિ કરીને આપે ત્યાંથી લેવી. ૨૨. અન્નાગિલાભએ—દુઃખપ્રદ આહાર લે. ૨૩. ઉવણ્ણિએ—ગૃહસ્થ ભોજન કરતા હોય તેમાંથી કે તે લેવી. ૨૪. પરિમિત પિંડ વત્તિએ—સારો આહાર લે. ૨૫. મુદ્દસણી—ચોક્કસ કરીને લે. ૨૬. સંખાદત્તીએ—વસ્તુની કે માપની ગણતરી કરીને લે. ૨. ક્ષેત્રથી—ભિક્ષાચરીના આઠ પ્રકારનો અભિગ્રહ ૧. પેટીએ ચારે ખૂણાના ચારે ઘેરથી લે. ૨. અધપેટીએ—એ ખૂણે આવેલાં એ ઘેરથી લે. ૩. ગોચુત્તે—ગૌમૂત્ર જેવા વાંકા—એક ઘર આ લાઈનનું, એક ઘર સારી લાઈનનું, એ રીતે લે. ૪. પતંગીએ—પતંગ આમ તેમ ભેડે તે રીતે છૂટક છૂટક ઘરની ગોચરી કરે. ૫. અભયંતર સંખાયતે—પહેલાં નીચેના ઘરથી પછી ઉપરના ઘરથી લે. ૬. બાહિર સંખાયતે—પ્રથમ ઉપરના ઘરથી પછી નીચેના ઘરથી લે. ૭. ગમણે—જતી વખતે લે, વળતાં ન લે. ૮. આગમણે—જતાં ન લે, વળતાં લે. ૩ કાળથી—ભિક્ષાચરીના અનેક પ્રકારના અભિગ્રહ જેમકે:—પ્રથમ પ્રહરનું લાવેલું ત્રીજા પ્રહરમા ભોગવે. બીજા પ્રહરમાં લાવેલું ચોથા પ્રહરમાં ભોગવે બીજા પ્રહરનું ત્રીજામાં ભોગવે. એમ ઘડી વગેરેના અભિગ્રહ કરે અને ૪. ભાવથી—ભાવથી પણ ભિક્ષાચરીના અનેક પ્રકાર : જેમ કે બધી વસ્તુ અલગ. અલગ લાવે અને એકઠી કરીને ખાય. ઇચ્છિત વસ્તુનો ત્યાગ કરે, આહાર કરતાં મમત્વ ન કરે. રૂક્ષવૃત્તિ રાખે. ઇત્યાદિ.

૪. રસપરિત્યાગ—જીભને સ્વાદિષ્ટ લાગે, બલવૃદ્ધિ થાય એવી વસ્તુઓનો ત્યાગ કરે તે રસપરિત્યાગ તપ. રસનો લોહુપી રોગી અને છે. મારે લોહુપતા ત્યાગવી આ તપના ૧૪ પ્રકાર : ૧ નીવિગએ—દૂધ, કહીં, ઘી, તેલ, મીઠાઈ એ પાંચ વિગય ત્યાગે. ૨. પણિએરસપરિત્યાગએ—ધારે ઘી વગેરે ન લે. ૩. આયમસિત્થલોએ એસામણુમાંથી દાણા ખાય. ૪. અરસ આહારે—રસ મસાલા રહિત આહાર લે. ૫ વિરસ આહારે—જૂનું ધાન્ય રાંધેલુ લે. ૬. અંત આહારે—શેકેલા ચણા, અડદના ખાકળા વગેરે લે. ૭. પંત આહારે—ટાકો, વાસી આહાર લે. ૮. લુકખ આહારે—લુકખો આહાર લે. ૯. તુમ્મ આહારે—નિઃસાર, બળેલું. સત્વરહિત લે. ૧૦. અરસ, ૧૧ વિરસ, ૧૨. અંત, ૧૩. પ્રાંત અને ૧૪. લુકખ આહારથી સંયમનો નિર્વાહ કરે.

૫. કાયકલેશ તપ—સ્વેચ્છાએ, સ્વાધીનપણે, નિર્જંસ અર્થે કાયાને કષ્ટ કે કાયકલેશ તપ તેના અનેક પ્રકાર : કાયોત્સર્ગ કરી બીજો રહે તે ‘કાણાકિતિય’. કાયોત્સર્ગ કર્યા વિના બીજો રહે તે ‘કાણાઈય’, અને લીંચણુ વચ્ચે શરીર કુકાની કાયોત્સર્ગ કરે તે ‘ઉક્કાસણિએ’ અને ‘પદિમાકાઈએ’ તે સાધુની ૧૨ પદિમા (પ્રતિસા) ધારણ કરે ;

૧. પેલી પ્રતિજ્ઞામાં એક મહિના સુધી એક ન હાત આહારની એક હાત પાણીની હે. ૨. બીજી પ્રતિજ્ઞામાં બે મહિના સુધી બે હાત આહારની બે હાત પાણીની હે. ૩. ત્રીજી પ્રતિજ્ઞામાં ત્રણ મહિના સુધી ત્રણ હાત આહારની ત્રણ હાત પાણીની હે. ૪. ચોથી પ્રતિજ્ઞામાં ચાર મહિના સુધી ચાર હાત આહારની ચાર હાત પાણીની હે. ૫. પાંચમી પ્રતિજ્ઞામાં પાંચ મહિના સુધી પાંચ હાત આહારની પાંચ હાત પાણીની હે. ૬. છઠી પ્રતિજ્ઞામાં છ મહિના સુધી છ હાત આહારની છ હાત પાણીની હે. ૭. સાતમી પ્રતિજ્ઞામાં સાત મહિના સુધી સાત હાત આહારની સાત હાત પાણીની હે. ૮. આઠમી પ્રતિજ્ઞામાં ૭ દિન સુધી એકાંતર ચોવિહારા ઉપવાસ કરે; દિવસે સૂર્યની આતાપના હે, રાત્રે વસ્ત્ર રહિત રહે, રાત્રિના ચત્તો અથવા એક જ પઠખાલેર સૂઈ રહે. અગર કાઉસ્સગમાં બેસી રહે. આ ત્રણ પૈકી કોઈ પણ એક આસને સ્થિર રહે. દેવ, મનુષ્ય, તિર્થંચના ઉપસગ આવે તો સહન કરે, પણ ચલિત થાય નહીં. ૯. નવમી પ્રતિજ્ઞા પણ આઠમી જેવી બાણુવી એટલું વિશેષ કે રાત્રે હંડાસન, (ભિભો રહે) કે લગડાસન, (પગની એડી અને માથાતું શિખાસ્થાન જમીનને લગાડી આખું શરીર કેમનની પેઠે અદ્ધર રાખે), કે કંઠકું આસન (ખન્ને છૂંટણુ વચ્ચે શીર ઝુકાવીને રહે) એ ત્રણમાંથી કોઈ પણ આસને આખી રાત રહે. ૧૦. દશમી પ્રતિજ્ઞા પણ આઠમી જેવી બાણુવી. વિશેષમાં ગોઠોહાસન, (ગાય હોહવા બેસે તેમ રહે) વીરાસન (ખુરશી ઉપર બેઠા પછી ખુરશી લઈ લીધી હોય અને એ જ સ્થિતિમાં રહે તે) શીર્ષાસન (માથું નીચે અને પગ ઉપર), આ ત્રણમાંથી કોઈ એક આસને રાત્રિ પૂર્ણ કરે. ૧૧. અગિયારમી પ્રતિજ્ઞામાં છઠ્ઠ કરે, બીજે દિવસે ગ્રામ બહાર આઠે પહોર કાચોત્સગ કરી ભિભા રહે અને ૧૨. બારમી પ્રતિજ્ઞામાં અઠમ (તેલો) કરે, ત્રીજે દિવસે મહાકાલ (ભયંકર) સ્મશાનમાં એક જ વસ્તુ પર અચ્ચલ દ્વિષ્ટ સ્થાપી કાઉસ્સગ કરે. દેવ, મનુષ્ય, તિર્થંચ સંખંધી ઉપસગ આવે તે સમભાવે સહે આમાંથી કહાત્ય ચલિત થઈ બંધ તો ૧. વિકલતા (જનમાદ) પ્રાપ્ત થાય. ૨. દીર્ઘકાલપયંત રહે તેવો રોગ ઉત્પન્ન થાય અને ૩. જિનપ્રણીત ધર્મથી ભ્રષ્ટ થાય. અને બે નિશ્ચલ રહે તો ૧. અવધિજ્ઞાન, ૨. મનઃપયંવજ્ઞાન અને ૩. કેવળજ્ઞાન. આ ત્રણમાંથી કોઈ પણ એક જ્ઞાન બિપજે. આ બાર પ્રતિજ્ઞા ઉપરાંત લોક્ય કરવો, ગ્રામાનુગ્રામ વિચરવું, શીત તાપ સહવાં, ખરજ બાણુવી નહીં, મેલ ઉતારવો નહીં ઇત્યાદિ કષ્ટ સહે તે કાયકલેશ તથા.

પ્રતિસહીનતા તપ—તેના ૪ લેદ ૧. રાગદ્વેષ ઉત્પન્ન થાય તેવા શબ્દથી કાનને, રૂપથી આંખને, ગંધથી નાકને, રસથી જીભને અને રુપશ્ચથી શરીરને રોકી રાખે,

+સાધુએ વહોરાવતી વખતે એક વખતે એટલું અન્નાદિ પાતરાયા પડે તે આહારની એક હાત અને પાણીની ધાર ખડિત ન થાય ત્યાંસુધી પાણીની એક હાત ગણાય છે. અભિગ્રહ હોય તથા વધુ હાત ન લેવાય, ઓછી હે તો હરકત નહીં.

ઇદ્રિયના વિષયનો સંબંધ ગ્રાસ થતાં મનને વિકારી ન કરે. તે ઇદ્રિય પ્રતિસંલીનતા તપ. ૨ ક્રોધનો ક્ષમાથી, માનનો વિનયથી, માયાનો સરળતાથી અને લોભનો સંતોષથી નિગ્રહ કરે તે કષાય પ્રતિસંલીનતા તપ. ૩. અસત્ય x અને મિશ્ર મનોયોગનો નિગ્રહ કરી સત્ય અને વ્યવહાર મન પ્રવર્તાવે, અસત્ય અને મિશ્ર વચનનો ત્યાગ કરી સત્ય અને

x સત્ય વિચારણુ તે સત્ય મન. અસત્ય વિચારણુ તે અસત્ય મન, સાચો ખોટો મિશ્ર 1વચાર તે મિશ્ર મન, અને જેમ ગ્રામ આવ્યું. દીવો બળે છે વજેરે વિચાર કરે તેો વ્યવહાર મન. ૧. સત્ય બોલે તે સત્ય ભાષા અસત્ય બોલે તે અસત્ય ભાષા, ૩. કાંઈક સત્ય કાંઈક અસત્ય બોલે તે મિશ્ર ભાષા અને લોક વ્યવહાર પ્રમાણે બોલે તે વ્યવહાર ભાષા. તેના વિસ્તારે ૪૨ પ્રકાર છે, સત્ય ભાષાના ૧૦ પ્રકાર. ૧ જનપદસમ્ય-દેશ જલવાયી નામ જલે છતાં પોતાના દેશમાં જે નામ બોલતો હોય તે બોલે તે. ૨. સમન્ત સમ્ય-સાધુ, યુનિ, શ્રમણ વજેરે એક વ્યક્તિના યુષ્ણની અપેક્ષાએ અનેક નામ બોલાય તે. ૩. સ્થાપના સમ્ય-રૂપિયા મહોર, પૈસા, મણુ, શેર વજેરે લોકમાં જે નામ સ્થાપન કર્યું હોય તે. ૪. નામ સમ્ય-કુલવર્ધન. લક્ષ્મી વજેરે નામ (અથુ નહીં છતાં) પાડ્યુ હોય તે નામે બોલાવે તે. ૫. રૂપ સમ્ય-સાધુ બ્રાહ્મણના યુષ્ણ વિના વેષ માનથી તેને સાધુ બ્રાહ્મણ કહેવા તે. ૬. પ્રતીત સમ્ય-શીર્ષતાની અપેક્ષા મરીન, દિવસની અપેક્ષા રાત્રિ એમ અપેક્ષાથી કહે તે. ૭. વ્યવહાર સમ્ય-તેલ જળતુ હોય છતાં કહે કે દીવો બળે છે. પોતે ગ્રામ તરફ જતો હોય છતાં કહે કે ગ્રામ આવ્યું એ વજેરે લોકમાં પ્રચલિત ભાષા બોલે તે. ૮. ભાવ સમ્ય-બગેલો સ્નેહ, કામડો કાળો વજેરે (પાયે રગ છે છતાં) બોલે તે. ૯. ચોચ સમ્ય-લખવાનો ધધો કરે તે લક્ષિણી, ચિત્ર કાઢે તે ચિત્રકાર, સોનું થડે તે સોની વજેરે કામધધા પરથી નામ પડે તે. ૧૦. ઉપમા સમ્ય-નમર દેવલોક જેવું, વી કપૂર જેવું વજેરે ઉપમા આપવી તે. આ દશ પ્રકારના સત્ય વચન બળ્યુવા. અસત્ય ભાષાના ૧૦ પ્રકાર. ૧. કોઈ અસમ્ય-સેધવશ પિતા પુત્રને કહે-પુત્ર મારો પુત્ર નહિ. ૨. માન અસમ્ય-અભિમાનથી ખોટી પ્રશંસા કરે. ૩. માયા અસમ્ય-કપટયુક્ત વચન કહે. ૪. લોભ અસમ્ય-લોભ વશ વ્યાપારાદિમાં જુડું બોલે. ૫. રાગ અસમ્ય-રાગને વશ બી આદિથી જુડું બોલે ૬. દેવ અસત્ય-દેવને વશ બોડું આગ ચકાવે. ૭. ભય અસત્ય-ભીકને લીધે ચોર વજેરે જુડું બોલે. ૮. હાસ્ય અસત્ય-મરકરી કરતા જુડું બોલે. આખ્યાયિકા અસત્ય-વ્યાખ્યાનાદિમાં વધારીને વાત કરે. ૧૦. શકા અસત્ય-સસય વશ સાહુકારને પથુ ચોર કહે. ઉપર પ્રમાણે કોષાદિ દુર્જીવોને વશ બોલાયેલા વચનો અસત્ય કહેવાય છે. મિશ્ર ભાષાના ૧૦ પ્રકાર-૧. આ જ દશ જન્મમાં એમ કહે પરંતુ ન્યૂતાધિક હોય તે ઉત્પન્ન મિશ્ર ૨. આજ દશ સર્વાં તે વિગત મિશ્ર ૩. આ જ દશ જન્મમાં, દશ સર્વાં તે ઊભવ મિશ્ર. ૪. હાકાનો જન્મો ભોઈ કહે સર્વ જીવ છે તેમાં કોઈક મરેલ પથુ હોય તે જીવ મિશ્ર ૫. ધણુ મરેલા ભોઈ કહે બધા મરી ગયા તે અજીવ મિશ્ર ૬. ઉક્ત જનને વાત સાથે કહે તે જીવાજીવ મિશ્ર. ૭. પ્રત્યેક વનસ્પતિને અનંત કાપ કહે તે અનંત મિશ્ર ૮. અનંત-કાપને પ્રત્યેક કહે તે પરિત મિશ્ર. ૯. સંખ્યા સમયને રાત્રિ કહે તે કાલ મિશ્ર. ૧૦. રોકાને બપોર કહે તે અધ્યા મિશ્ર. હવે સાચું પથુ નહિ ને ખોટું પથુ નહિ એવી વ્યવહાર ભાષાના ૧૨ પ્રકાર -૧. દે વેદત ! ઇત્યાદિ નામે સંબોધન કરે, દેવદત જીવ્યું નામ નથી કનિષ્ઠ નામ છે, છતાં બોલાય છે તે ગ્રામ તણી. ૨. તમે ગ્રામ કરો ઇત્યાદિ ગ્રામ કરે તે ગ્રામીણી ૩. અચુડ અને આપો ઇત્યાદિ

વ્યવહાર વચન પ્રવર્તવિ, ઔદારિક ઔદારિક, મિશ્ર, * વૈક્રિય, વૈક્રિય મિશ્ર, આહારક, આહારક મિશ્ર, અને કાર્મણ કાયયોગ એ સાત કાયયોગમાંથી અશુભને છાડી શુભ પ્રવર્તવિ તે, યોગ પ્રતિસંધીનતા તપ અને ૪. વાહી, અગ્નિયા ઉદાન, દેવસ્થાન, પરબ, ધર્મશાળા, કોઠ, હુકાન, હવેલી, ઉપાશ્રય, પોષધશાલા, ખાલી કોઠાર, સભાસ્થાન, શુદ્ધ, રાજસભા-સ્થાન, છત્રી, સ્મશાન, વૃક્ષની નીચે એ ૧૮ પ્રકારનાં સ્થાનમાં જ્યાં સ્ત્રી, પશુ, નપુંસક ન રહેતા હોય ત્યાં એક રાત્રિ આદિ યથોચિત કાળ રહે તે 'વિચિત્ર શયનાસન પ્રતિ-સંધિનતા તપ.' એછ પ્રકારનાં બાહ્ય તપ. હવે છ પ્રકારનાં આશ્વતર તપ તે નીચે પ્રમાણે.

૭. પ્રાયશ્ચિત્ત તપ—પાપના પર્યાયનું છેદન કરે તે પ્રાયશ્ચિત્ત તપ. પાપ ૧૦ પ્રકારે લાગે. ૧. કંદર્પ(કામ)વય, ૨. પ્રમાદવય, ૩. અજ્ઞાનવય, ૪. ક્ષુધાતુરપણે, ૫. કષ્ટ પડતા, ૬ સંશયવય, ૭. ઉન્મત્તપણે, ૮. ભયથી, ૯ દ્રેષથી અને ૧૦ પરીક્ષા કરવાને. ઉક્ત ૧૦ પ્રકારે લાગેલા હોયની અવિનીત શિષ્ય ૧૦ પ્રકારે આલોચના કરે ૧. કોષ કરીને, ૨. પ્રાયશ્ચિત્તના ભેદો પૂછીને, ૩. બીજા દેખી ગયા હોય તેટલું જ કહી શેષ છુપાવે, ૪. નિંદાના ભયથી નાના હોય કહે, ૫. નાના દોષોને નિર્માલ્ય સમજી મોટા મોટા જ દોષ કહે, ૬. કંઈક સમભય કંઈક ન સમભય એમ ગડગડ મોટા કરી કહે, ૭. પ્રશંસા અર્થે લોકોને સંભળાવીને કહે, ૮. ઘણાની સન્મુખ કહે, ૯. પ્રાયશ્ચિત્તની વિધિના અભણ હોય તેની સન્મુખ કહે, ૧૦. હજારનું પ્રાયશ્ચિત્ત આપે એવી ઇચ્છાથી સહોધીની સન્મુખ કહે. હવે વિનીત શિષ્ય ૧૦ શુભોના ધારક હોય તે

યાચના કરે તે યાચની ૪. આ કેમ થયું? ઇત્યાદિ પ્રશ્ન પૂછે તે પૂછની. ૫. પાપ કર્યો તે કુંખી થયો એમ કહે તે પ્રશ્નપત્રી ૬. આ કૃત્ય કું નહિ કરું એમ કહે તે પ્રત્યાખ્યાની. ૭ પ્રશ્ના ઉત્તર-મા કહે ઇચ્છાનુસાર કરો તે ઇચ્છાનુયોગી. ૮. અર્થ સમજ્યા વિના કહે તમારી મરજી તે અનભિગ્રહિતા. ૯. અર્થ સમજી અથવા ગભરાઈને કહે હવે શું કરું તે અભિગ્રહિતા. ૧૦. કોઈ કહે સિંધવ લાવ ત્યારે વિચારે કે મોડો, પુરૂષ, વસ્ત્ર અને નિમક એ ચારને સિંધવ કહે છે હવે શું લઈ જઈ? તે સંશયકારિણી. ૧૧. આ એનો પિતા જ છે એવા સ્પષ્ટ અર્થવાળી ભાષા બોલે તે વ્યાકૃત અને ૧૨. બચ્ચાને કરાવવા માટે કરે કે હાઉં આપ્તુ પછુ હાઉં શું? આવી ભાષા બોલે તે અવ્યાકૃત આ ચાર ભાષાના ૪૨ પ્રકાર કહ્યા. તેમાંથી અસત્ય અને મિશ્ર ભાષાના ૨૦ પ્રકાર છોડીને સત્ય અને વ્યવહાર ભાષાના ૨૨ પ્રકારની ભાષા પ્રયોજન નિશ્ચિત યથોચિત બોલે.

* ૧. હાડ, માંસ વગેરે સાત ધાતુનું પૂતળું—મનુષ્ય તિર્થ યત્ર સરીર તે ઔદારિક યોગ ૨. ઔદારિક સરીર પૂર્ણપણે નિષ્પન્ન ન થતા સુધી અન્ય સરીરનું મિશ્રાપણુ રહે તે ઔદારિક મિશ્રયોગ ૩. વિવિધ રૂપોને (વિક્રિયા)ને ધારણ કરી શકે એટલે નાનું, મોટું, એક, અનેકરૂપે થઈ શકે તેનું દેવ, નારકાનું સરીર તે વૈક્રિય યોગ, ૪. વૈક્રિય સરીર પૂર્ણ નિષ્પન્ન ન થતા સુધી વૈક્રિય મિશ્ર યોગ. ૫. મોદ પૂર્વધારી સુનિરાજ સ શય ઉત્પન્ન થતા આહાર સચુદ્ધાત કરી એક હાથનું પૂતળું બનાવી તીર્થ-કર કે કેવળી પાસે મોકલે તે આહારક યોગ. ૬. આહારક સરીર કરતી કે સમાતી વખતે પૂર્ણ ન થતા સુધી આહારક મિશ્ર કાય યોગ અને ૭. એક સરીર છોડી બીજા સરીરમાં જતા વળાવીઆની પેઠે સાથે રહે તે 'કાર્મણકાય યોગ' આ સાત કાયાના યોગમાંથી જ્યાં જેટલા યોગ હોય તેટલાને ઉન્માર્જે જતા રોકે અને સન્માર્જે પ્રવર્તવે તે યોગપ્રતિસંધીનતા તપ.

શુદ્ધ અલોચના કરે છે. ૧. સ્વયંશુદ્ધ પાપભીરુ, ૨. ઉત્તમ ભતિવંત, ૩. ઉત્તમ કુલવંત, ૪. વિનયવત, ૫. જ્ઞાનવંત, ૬. કશ્યપવંત, ૭. ચારિત્રવંત, ૮. ક્ષમાવંત-ગૌરાગ્યવંત, ૯. ભુતેન્દ્રિય અને ૧૦ પાપનો પશ્ચાત્તાપ કરનાર. નીચેના ૧૦. ગુણોનો ધારક પ્રાયશ્ચિત્ત આપી શકે છે. ૧. શુદ્ધાચારી, ૨. શુદ્ધ વ્યવહારી, ૩. પ્રાયશ્ચિત્તની વિધિનો જાણુ, ૪. શુદ્ધ શ્રદ્ધાવંત, ૫. ભજન દૂર કરી પૂજવાવાળા, ૬. શુદ્ધ કરવામા સમર્થ, ૭. સાંભળેલા દોષ કોઈને કહે નહીં તેવા અંબીર, ૮. દોષીના ગુણથી દોષ કબૂલ કરાવી પ્રાયશ્ચિત્ત આપનાર ૯. જ્ઞાનમાં સમજે તેવા વિચક્ષણ અને ૧૦. જેને પ્રાયશ્ચિત્ત આપે તેની શક્તિનો જાણુ. ૧૦. પ્રકારનાં પ્રાયશ્ચિત્ત- ૧. પોતાને માટે અથવા આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સ્થવિર, તપસ્વી, રાગી, વૃદ્ધ, બાલક સાથુ માટે આહાર, ઔષધ, વસ્ત્ર, પાત્રાદિ લેવા અથવા કોઈ કામ પ્રસંગે બહાર જાય અને પાછો શુરુ સમીપ આવે તે દરમિયાન જે જે વ્યતિક્રમ થયા હોય તે બધા શુરુ આદિ ચોટેરાની સમીપ કહેવાથી અભણપણે લાગેલા દોષોથી શુદ્ધ થવાય તે 'આલોચના પ્રાયશ્ચિત્ત.' ૨. વિહારમાં, આહારમાં, પ્રતિલેખનમાં, યોગવામાં ચાલવામાં, અભણતા જે દોષ લાગ્યા હોય તેની પ્રતિક્રમણથી નિવૃત્તિ થાય તે 'પ્રતિક્રમણ પ્રાયશ્ચિત્ત.' ૩. બીજા પ્રાયશ્ચિત્તમાં કહેલાં કામોમાં ઉપયોગ સહિત દોષ લગાડ્યા હોય તે શુરુ આદિ સમક્ષ કહીને મિથ્યાહુકૃત આદિથી શુદ્ધ થાય તે 'તદુભય પ્રાયશ્ચિત્ત.' ૪. અશુદ્ધ, અકલ્પનીય તથા ત્રણ પહોરથી વધારે વખત રહેલો આહાર પડી દેવાથી શુદ્ધ થાય તે 'વિવેક પ્રાયશ્ચિત્ત,' ૫. હુઃસ્વપ્નાદિનું પાપ કાચોત્સર્ગ કરવાથી દૂર થાય તે 'કાચોત્સર્ગ પ્રાયશ્ચિત્ત, ૬. યુગિન્યાદિ સચિત્તના સંબંધનું પાપ આચર્યબલ ઉપવાસાદિ તપ કરવાથી દૂર થાય તે 'તપ પ્રાયશ્ચિત્ત.' ૭. અપવાદ યાગ સેવન કરે, કારણવશાત્ જાણી જૂઝીને દોષ લગાડે તે પાંચ દિન આદિનો છેક કરે એટલે દીક્ષાના સમયમાંથી કમી કરે તે 'છેક પ્રાયશ્ચિત્ત,' ૮. આકૃષ્ટી જાણીજૂઝીને હિંસા કરે, ગુરુનું જોલે, ચોરી કરે, મૈથુન સેવે, ધાતુ પાસે રાખે, રાત્રિભોજન કરે તેને બીજી વખત દીક્ષા આપે તે 'મૂલ પ્રાયશ્ચિત્ત,' ૯. જે કોઈ દૂરતાથી પોતાના કે પરના શરીર પર લાકડી, સુષ્ટિ આદિનો પ્રહાર કરે, ગર્ભપાત કરે, તેને સંપ્રહાયથી અલગ રાખી તેને એક જ સ્થાન પર બેસી રહેલું વગેરે હુકમ તપ કરાવી ફરી દીક્ષા દે, તે 'અણુવક્રિય પ્રાયશ્ચિત્ત' અને ૧૦. પ્રવચન ઉત્થાપક, ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપક, સાધ્વીનું વ્રત ભંગ કરનાર જોવાને વેષ પરિવર્તન કરાવી છ માસ ઉત્ક્રુધ બાર વર્ષ પર્વ ત સમપ્રહાયથી અલગ રાખી હુકમ તપ કરાવી આમાનુશામ ફેરવીને બીજી વખત દીક્ષા આપે તે 'પારચિયપ્રાયશ્ચિત્ત'. (છેલ્લા બે પ્રાયશ્ચિત્ત આ કાળમાં આવતાં નથી.)

૮. વિનય તપ—શુરુ આદિ વડીલોના, વયોવૃદ્ધ, ગુણવૃદ્ધનાં સત્કાર, સન્માન કરે તે વિનય તપ. તેના ૭ પ્રકાર :- ૧. જ્ઞાનવિનય, ૨. કશ્યપવિનય, ૩. ચારિત્રવિનય, ૪. મનવિનય ૫. વચનવિનય, ૬. કાચાવિનય, ૭. લોકોચવહાર વિનય. તેમાં જ્ઞાન-

વિનયના ૫ પ્રકાર—૧. ઉત્પાતિકીઃ આદિ બુદ્ધિના ધારક તે ‘મતિજ્ઞાની,’ ૨. નિર્મળ ઉપયોગી-શાસ્ત્રજ્ઞ તે ‘શ્રુતજ્ઞાની,’ ૩. મર્યાદામાં રહેલા રૂપી દ્રવ્યોને જાણે તે ‘અવધિ-જ્ઞાની’ ૪. અદી દ્વીપમાં રહેલા સંજ્ઞી પથેદ્રિયના મનોગત ભાવને જાણે તે ‘મનઃપથવજ્ઞાની’ અને ૫. સર્વ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવને જાણે તે ‘કેવળજ્ઞાની,’ આ પાંચ જ્ઞાનીનો વિનય કરે તે જ્ઞાનીવિનય ૨. દશન વિનયના બે પ્રકાર—૧. શુદ્ધશ્રદ્ધાવત આવે તેને સત્કાર દે. આસનથી આમંત્રણ કરે, ઊંચા સ્થાને બેસાડે, વંદના શુભાનુવાદ કરે, નમસ્કાર કરે, પોતાની પાસે ઉત્તમ વસ્તુ હોય તે તેને સમર્પણ કરે. યથાશક્તિ યથેચિત સેવાભક્તિ કરે તે શુશ્રૂષા અને જીભ અનાશાતના વિનયના ૪૫ પ્રકાર—૧. અમુક અરિહંતના નામ સ્મરણથી દુઃખ કે ઉપદ્રવ થાય, ધન, સ્ત્રી, પુત્રનો, વિશેષ થાય તથા શત્રુનો નાશ થાય ઇત્યાદિ કહે તે ‘અરિહંત આશાતના.’ ૨. જૈન ધર્મમાં સ્નાન, તિલકાદિ કંઈ અવલંબન નથી તે સારું નહીં એમ કહે તે ‘અરિહંત પ્રણીત ધર્મની આશાતના.’ ૩. પાંચ આચારના પાલક, દીક્ષા શિક્ષાના ઠાટા આચાર્યજી વચમાં કે બુદ્ધિમાં ન્યૂન હોય તે કારણે તેમનો વિનય ન સાચવે તે ‘આચાર્ય આશાતના’ ૪. દ્વાદશાંગી શાસ્ત્રના પાઠી, સ્વસમય પરસમયના જાણુ અને શુદ્ધ સંયમના પાલકુહારના અવજ્યુવાદ બોલે, સત્કાર સન્માન ન કરે તે ‘ઉપાધ્યાય આશાતના.’ ૫. જે જ પ્રમાણે વયસ્થવિર (૬૦ વર્ષની ઉંમરના) દીક્ષા સ્થવિર (૨૦ વર્ષની દીક્ષાવાલા) અને જ્ઞાન સ્થવિર (સ્થાનાગ સમવાયોગ સૂત્રના રહસ્યના જાણુ) એ ત્રણે સ્થવિરોની આશાતના કરે તે ‘સ્થવિર આશાતના’ ૬. એક શુરુના અનેક શિષ્યો પરસ્પર આશાતના કરે તે ‘કુલ આશાતના’ ૭. સંપ્રદાયના સાધુ પરસ્પર આશાતના કરે તે ‘ગણ આશાતના’ ૮. સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા રૂપ ચતુર્વિધ સંઘની આશાતના કરે તે ‘સંઘ આશાતના’ ૯. શાસ્ત્રોક્ત શુદ્ધ ક્રિયા કરનારની આશાતના કરે તે ‘ક્રિયાવંતની આશાતના’ ૧૦. એક જ મંદલમાં આહાર કરવાવાળાની આશાતના કરે તે ‘સંભોગીની આશાતના’ અને ૧૧થી ૧૫ મતિજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની, મનઃપથવજ્ઞાની અને કેવળજ્ઞાની એ પાંચ જ્ઞાનીના શુભ્યો જોળવે તે ‘પાંચ જ્ઞાનની આશાતના.’ આ ૧૫ની ૧. આશાતના વળે, ૨. આ ૧૫ ની પ્રેમપૂર્વક ભાકેત કરે અને ૩. આ ૧૫ ના શુભ્યકીર્તન કરે એમ. ૧૫x૩=૪૫ લોક આશાતના વિનયના જાણુવા. ૩. ચારિત્ર વિનયના ૫ પ્રકાર :— ૧. સામાયિક (સમ્પ્રજાત+જક = સમભાવ રૂપ લાભમા પ્રવર્તક), મન, વચન, કાયાના યોગોને સાવધ (પાપકારી) કાર્યથી ત્રિવિધે રોકે તે ‘સામાયિક ચારિત્રી’ ૨. છેદપરથાપન છેદન+અપરિવ્રાજન -પહેલા અને છેદલા તીર્થ કરના સાધુઓને જન્મન્ય ૭ મે દિવસે, મધ્યમ ૪ મહિને અને ઉત્કૃષ્ટ ૬ મહિને મહાવ્રતારોપણ કરે તથા મહાહોષીને પુનઃ મહાવ્રતારોપણ કરે તે ‘છેદો-

૧. નવી વાત ઉપજે, હાજર જવાબીપણ વગેરે ઉત્પાતિકા ૩ વિનયથી પ્રાપ્ત થાય તે વૈનયિકા ૩. કામ કરતા વધે તે કાર્મિકા અને ૪ વય વધતા વધે તે પરિણામિકા બુદ્ધિ.

છેદોપસ્થાન ચારિત્રી' ૩. પરિહાર વિશુદ્ધિ ૬ વર્ષની વયવાળા, ૬ પુરુષ દીક્ષા લે. ૬ પૂર્વ પૂર્ણ અને ૧૦મા પૂર્વની ત્રીજી આચાર વત્સુ સુધી જ્ઞાન લક્ષ્મીને ૨૦ વર્ષની દીક્ષા થયા બાદ તીર્થંકરના અથવા પૂર્વના પરિહાર વિશુદ્ધિ ચારિત્રીના મુખથી પરિહાર વિશુદ્ધિ ચારિત્રા ગ્રંથલુ કરે. ઉબ્ધકાળમાં ૧-૨-૩ ઉપવાસ, શીતકાળમાં ૨-૩-૪ ઉપવાસ, વર્ષા-કાળમાં ૩-૪-૫ ઉપવાસ એ રીતે ૪ પુરુષ તપ કરે, ૪. તેમની ગૈયાવચ્ચ કરે અને ૧ વ્યાખ્યાન વાંચે છ માસ પૂર્ણ થયે તપ કરનારા ગૈયાવચ્ચ કરે, ગૈયાવચ્ચ કરનારા તપ કરે, ૧ વ્યાખ્યાન હે, પુનઃ છ મહિના પૂર્ણ થયા બાદ વ્યાખ્યાન વાંચવાવાળા તપ કરે અને આઠે તેમની ભક્તિ કરે એમ ૧૮ મહિના આ ચારિત્રાનું પાલન કરે. તેણુ, પદ્ય અને શુકલ એ ત્રણ લેક્ષ્યા જ પરિણમે તે 'પરિહાર વિશુદ્ધિ ચારિત્રી' ૪ સૂક્ષ્મ સંપ્રસાય - સૂક્ષ્મ-કિંચિત્ + સંપ્રસાય - કથાય. હશમ શુભસ્થાનવર્તી જીવને અંતરુંહુત માગ સંજ્વલનનો ચકિંચિત્ લોભ રહે તે 'સૂક્ષ્મ સંપ્રસાય ચારિત્રી'. ૫. યથાખ્યાત સર્વજ્ઞ હેવે જે રીતે કહ્યું છે તેમ. મૂળશુભ-મહાવતમાં ઉત્તરશુભ - સમિતિ, શુભિ આદિમાં કિંચિત્ હોય ન લભાડે, વીતરાગના કથનાનુસાર વીતરાગ ભાવથી ચારિત્ર પાળે તે 'યથા-ખ્યાત ચારિત્રી'. આ ચારિત્રાવાળાને અંતરુંહુતમાં કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ પાંચે ચારિત્રાવાળાનો વિનય કરે તે 'ચારિત્ર વિનય'. ૪. અપ્રશસ્ત, કંકેશ, કંકેર, છેદક લેદક, પરિતાપકારી એવા વિચાર મનમાં ન આવવા હે અને પ્રશસ્ત, કૌમળ, કથાળુ, ગૌરાગી વિચાર કરે તે 'મન વિનય' ૫ કંકેશ, કંકેર, છેદક, લેદક, પરિતાપકારી ઇત્યાદી વચનોત્ત્વાર ન કરે તે અને પ્રશસ્ત વચનોત્ત્વાર કરે તે 'વચન વિનય' ૬. ગમનાગમન કરતાં, ભીમા રહેતાં, ભેસતાં, સૂતાં સર્વ ઇદ્રિયોને અપ્રશસ્ત કાર્યોથી રોકી પ્રશસ્ત કાર્યમાં પ્રવર્તવે તે 'કાય વિનય' અને હયા લોક વ્યવહાર વિનય તેના ૭. પ્રકાર—૧ શુદ્ધી આજ્ઞામાં વર્તે. ૨. શુદ્ધાધિક સ્વધર્મીની આજ્ઞામાં વર્તે ૩ સ્વધર્મીનું કાર્ય કરે ૪ ઉપકારીનો ઉપકાર માને. ૫ અન્યની ચિંતા ટાળવાનો ઉપાય કરે, ૬ દેશકાલને ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરે. ૭ વિચક્ષણતા, નિષ્કપટતાપૂર્વક સર્વને પ્રિય લાગે તેવાં સર્વ કામ કરે.

ગૈયાવચ્ચ તપના ૧૦ પ્રકાર :-૧ આચાર્ય, ૨ ઉપાધ્યાય, ૩, શિષ્ય, ૪ વહાની (રાગી), ૫ તપસ્વી, ૬ સ્થવિર, ૭. સ્વધર્મી ૮ કુલ, (શુરભાઈ) ૬ ગણ (સમપ્રદાયના સાધુ અને ૧૦ સંઘ (તીર્થ) આ હસને આહાર, વસ્ત્ર, પાન, ઔષધોપચાર આદિ બેઈએ તે લાવી આપે, પગ ચર્પી આદિ કરે તે 'ગૈયાવચ્ચ તપ.'

૧૦ સંજ્ઞાત તપના પ્રકાર :-૧ ગીતાચર્ય—ખડુસૂત્રીને પ્રસન્ન કરી તેની પાસે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરે તે વ્રાચના, ૨ સૂત્રાર્થમાં સંશય પડે તો જ્યાં પશુ શરમ સખ્યા વિના વિનયપૂર્વક પ્રશ્નોત્તર કરી સંદેહની નિવૃત્તિ કરે તે પૃચ્છા, ૩. સંદેહ રહિત ગ્રંથલુ કરેલા જ્ઞાનને વારંવાર યાદ કરે જેથી જ્ઞાન નિશ્ચિલ થાય, સ્મરણશક્તિ વધે તે 'પરિચ-કૃણુ' ૪ પુનરાવૃત્તિ કરતાં ચોપટની પેઠે શૂન્ય ચિત્ત ન રાખે પણ તેના અર્થ પરમાર્થ પ્રતિ દીર્ઘ ઉપશેષ રાખે તે 'અનુપ્રેક્ષા' આથી શુદ્ધિની વૃદ્ધિ અને મહાનિર્ભર થાય છે. અને ૫ જિજ્ઞાસાર પ્રકારના નિશ્ચલ નિસ્સંદેહ પ્રાપ્ત કરેલા જ્ઞાનનો લાભ વીજીને પણ આપે અર્થાત્ પરિપક્વમાં ઉપદેશ હે તે 'ધર્મકથા' જેથી શાસનની ઉદ્ધતિ. ધર્મવૃદ્ધિ આદિ મહા ઉપકાર થાય તે પાંચ પ્રકારના સ્વાધ્યાય તપ.

સર્વતોભદ્રપ્રતિમા	મહાભદ્ર પ્રતિમા	ભદ્ર પ્રતિમા તપ
૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭	૧ ૨ ૩ ૪ ૫
૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૫ ૬ ૭	૪ ૫ ૬ ૭ ૧ ૨ ૩	૩ ૪ ૫ ૧ ૨
૧૧ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦	૭ ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬	૫ ૧ ૨ ૩ ૪
૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૫ ૬	૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૧ ૨	૨ ૩ ૪ ૫ ૧
૧૦ ૧૧ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯	૬ ૭ ૧ ૨ ૩ ૪ ૫	૪ ૫ ૧ ૨ ૩
૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૫	૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૧	
૯ ૧૦ ૧૧ ૫ ૬ ૭ ૮	૫ ૬ ૭ ૧ ૨ ૩ ૪	

સર્વતોભદ્ર પ્રતિમા તપના દિવસ
૩૬૨ પારણા ૪૯ સર્વ મળી
૪૪૧ દિવસે તે તપ પૂર્ણ થાય
તેમાં ૧૪ મહિના ૨૧ દિવસ હોય.

મહાભદ્ર પ્રતિમા તપના દિવસ ૧૬૬
પારણા ૪૯ સર્વ મળી ૨૪૫
દિન, બાઠ માસ અને પાંચ દિવસે
આ તપ પૂર્ણ થાય છે.

ભદ્ર પ્રતિમા તપના દિવસ
૭૫ પારણા ૨૫ મળ્યા
મળી દિવસ ૧૦૦ એ તપ
૩ મહિના અને ૧૦ દિવસે
પૂર્ણ થાય છે.

અક્ષરલ સંવત્સર તપ

તપ દિન	પારણાના દિન	સર્વ દિન
૩૨	૧૬ ૧૬	૨ ૩૪
૩૦	૧૫ ૧૫	૨ ૩૨
૨૮	૧૪ ૧૪	૨ ૩૦
૨૬	૧૩ ૧૩	૨ ૨૮
૨૪	૧૨ ૧૨	૨ ૨૬
૩૩	૧૧ ૧૧ ૧૧	૩ ૩૬
૩૦	૧૦ ૧૦ ૧૦	૩ ૩૩
૨૭	૯ ૯ ૯	૩ ૩૦
૨૪	૮ ૮ ૮	૩ ૨૭
૨૧	૭ ૭ ૭	૩ ૨૪
૨૪	૬ ૬ ૬ ૬	૪ ૨૮
૨૫	૫ ૫ ૫ ૫ ૫	૫ ૩૦
૨૪	૪ ૪ ૪ ૪ ૪ ૪	૬ ૩૦
૨૪	૩ ૩ ૩ ૩ ૩ ૩ ૩	૮ ૩૨
૨૦	૨ ૨ ૨ ૨ ૨ ૨ ૨ ૨ ૨	૧૦ ૩૦
૧૬	૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧	૧૬ ૩૨

ઉપર્યુક્ત તપનું નામ શ્રી ઉવવાર્ધ સૂત્રમાં છે. અને તે તપમાંથી કેટલાક તપ કરનારનાં નામ પણ અંતગત સૂત્રમાં છે. ઉક્ત તપની ૪ પરિપાટી કરવામાં આવે છે અર્થાત પૂર્ણ તપ ચાર વખત કરાય છે. તેમાં પહેલી વખત તપ કરતાં સર્વ રસ સહિત પારણાં કરે છે. બીજી વખત તપ કરતાં પારણામાં પાંચે વિગથનો ત્યાગ કરે છે, ત્રીજી વખત

પારણામાં વિગતનો લેખ માત્ર પશુ વળે છે. અને ચૈથી વખત તપ કરતા પારણે આય-
બિલ કરે છે. આ પ્રમાણે મમત્વનો ત્યાગ કરે છે તે ચોક્કસ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

૧૧ કથાન તપના ૪૮ પ્રકાર-ધ્યાન ૪ પ્રકારનાં છે, તેમાં ૧ આત્મ અને ૨
રૌદ્ર એ બે અશુભ છે અને ૩ ધર્મ અને ૪ શુકલ એ બે શુભ છે. ૧ આત્મધ્યાનના
૪ વિચાર : ૧-૨ મનોરૂપ શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શનો સંયોગ ઇન્દ્રિય અને અમનોરૂપ
શબ્દાદિનો વિયોગ ઇન્દ્રિય. ૩-૪ જનરાદિ રોગોનો નાશ ઇન્દ્રિય અને પ્રાપ્ત કામલોગો
અચલ રહે એમ ઇન્દ્રિય, આ ચાર વિચાર તે આત્મધ્યાન. આત્મધ્યાનીનાં ૪ લક્ષણ, ૧ આકંઠ-
રુદ્ધ કરે, ૨ શોકચિંતા કરે. ૩ અશુભાત કરે. ૪ લોભાત કરે. રૌદ્રધ્યાનીના ૪ વિચાર :
૧ હિંસા કરવાનો, ૨ જૂઠ ઘોલવાનો, ૩ ચોરી કરવાનો અને ૪ લોભોપલોભનો વિચાર
કરે તે રૌદ્રધ્યાની. રૌદ્રધ્યાનીનાં ૪ લક્ષણ : ૧ હિંસાદિ કૃત્ય કરે, ધુટતાપૂર્વક વારંવાર
હિંસા કરે, ૩ અજ્ઞાનતાથી હિંસામય ધર્મની સ્થાપના કરે તથા કામચાતુર્યનો અભ્યાસ
કરે, અને ૪ અત્યુપચીત પાપાતું પ્રાયશ્ચિત્ત કરે નહીં. ધર્મધ્યાનીના ૪ પાયા : ૧-૨ ।
શુભ । વીતરાગ પ્રભુએ તો આરંભ પરિશ્રદ્ધને સંસાર વધારનાર કહ્યો છે અને તું તો
તેમાં હુબ્ધ છે । તારી શી ગતિ થશે ? આ પ્રમાણે વીતરાગની આજ્ઞાના વિચાર કરે તે
'આજ્ઞાવિચય.' ૨-૨ । શુભ । તું રાગદ્વેષરૂપ બંધનથી બંધાયેલો એટલે ચતુર્ગતિમાં
અનંત પરિતાપ સહ્યો; હવે તો ચેત । અપાયકારક રાગદ્વેષથી નિવૃત્ત થા એવો વિચાર
કરે તે 'અપાયવિચય.' ૩-૨ । શુભ । તારાં શુભાશુભ કર્માણુસાર સુખરૂપ મીઠાં રૂપ અને
દુઃખરૂપ કઠવાં રૂપ તને પ્રાપ્ત થયાં છે. હવે તે લોભગ્રાસ વિના છૂટકો નથી માટે મિથ્યા
હર્ષ-શોક શું કરે છે ? એમ વિચારે તે 'વિપાકવિચય' અને ૪ ભિન્ન, અધો અને
તિર્થંક એમ ત્રણ લોકના આકારણુ સ્વરૂપ વિચારે તે 'સંસ્થાન-વિચય.' ધર્મધ્યાનનાં
૪ લક્ષણ : ૧ વીતરાગ પ્રભુત શાસ્ત્રાણુસાર ક્રિયા કરવાની રુચિ તે 'આજ્ઞારુચિ.' ૨ શુભ-
દિક ૬ તત્ત્વણું સત્ય સ્વરૂપ બાણવાની રુચિ તે 'નિર્ગર્ગ રુચિ', ૩ શુદ્ધ આદિનો સદ્-
બોધ શ્રવણ કરવાની રુચિ તે 'ઉપદેશ રુચિ, અને ૪ આચારાગાદિ સૂત્ર સાધનવાની રુચિ
તે 'સૂત્રરુચિ.' ધર્મધ્યાનનાં ૪ આલંબન : ૧ વાચના, ૨ પૃથ્ઞના, ૩ પરિચક્ષુષ્ણ, અને
૪ ધર્મકથા (આનો અર્થ સ્વાધ્યાય તપમાં કહ્યો છે). ધર્મધ્યાનની ૪ અનુપ્રેક્ષા : ૧-૨
શુભ । પુરુષગલન એટલે લોભા થયું અને વીખરાણું એવા સ્વભાવવાળા પૌંદ્રગલિક પદાર્થોમા
તું રચોપચયો રહે છે પણ પુંદ્રગલ પરની એ પ્રીતિ જ તને દુઃખરૂપ થઈ પડવાની છે.
કારણ કે પુષ્પ પૂટતાંની સાથે ભેતભેતામાં તેનો નાશ થઈ જશે, અગર આકુલ્ય પૂટતા
તે બધું છોડીને ચાલ્યા જવું પડશે. જેને તું સુખરૂપ માને છે તે સુખરૂપ નથી કેવળ
દુઃખરૂપ જ છે. એમ વિચારી એના ઉપરથી મમત્વ છોડી સુખી બન. આવો વિચાર
કરે તે 'અનિત્યાનુપ્રેક્ષા.' ૨-૨ । ચૈતન્ય । તું સ્વજનોને આધારભૂત માની રહ્યો છે, પરંતુ
જ્યાં સુધી તારી પાસે ધન છે, તાડું શરીર સચકત છે ત્યાં સુધી તેઓ તારી સહાયતા
કરશે, જ્યારે તું નિર્ધન કે અસક્ત બનશે ત્યારે તેઓ જ તારા તિરસ્કાર કરશે. સાચો

મિત્ર અને સહાયક તો શ્રીજિનેશ્વર દેવ પ્રાણીત ધર્મ જ છે એમ બાણી બીજાની આશા છોડ અને સદ્ધર્મનું શરણ અહણ કર. આવો વિચાર કરે તે ‘અશરણાનુગ્રેક્ષા.’ ૩-૨ે ! જીવ ! તું એકલો આવ્યો છે, એકલો જવાનો છે. જેને તેં પ્રાણી પ્યારું ગણી પાળી પોષી ખૂબ સુખી રાખ્યું છે તે શરીર પણ તારી સાથે નહીં આવે, તો પછી ધન-કુટુંબાદિનું તો કહેવું જ શું ? તું તો સત્, ચિત્ આનંદરૂપ છે અને આ સઘળો સંયોગ વિનાશી છે. સંસારના ક્ષણભંજર પદાર્થોના સંગથી તેં આ સંસારમાં અનંત વિઠંબના લોગવી છે, છતાં પણ તેનાથી તારું મમત્વ છૂટતું નથી. કરોળીઆની જેમ પોતે બાંધેલી બળમા પોતે જ સપકાય છે અને ડુંગળી થાય છે. રે ! મૂઠશિરોમણિ ! તને ધિક્કાર છે. અરે ! હવે તો મોહનિદ્રામાંથી કંઈક બાહત થા. માડું શું અને પરાધુનું શું ? તેનો વિવેક શીખ. પરપદાર્થોની પ્રીતિ છોડ. નિજ પદાર્થજ્ઞાન, ઈશાન, ચારિત્રરૂપ-રતનત્રયીની પ્રીતિ કરી સુખી થા. આવો વિચાર કરે તે ‘એકત્વાનુગ્રેક્ષા.’ અને ૪-૨ે ! આત્મન્ ! તેં નરકમાં ક્ષેત્રવેદના, પરમાધામીકૃત વેદના, તિર્થંચમાં છેદનલેહન, તાકન, તબાન, પરાધીનતા; મનુષ્યમાં હરિદ્રતા, રોગશોકાદિ; અને દેવતામાં આભિયોગિક દેવપણે હલકા કામો કર્યાં તથા વજ્રપ્રહારો સહ્યા. આમ ચારે ગતિમાં અનંત ડુંગ્રો સહન કરતાં કરતાં અનંતાનંત કાળ વીત્યો, કષ્ટોથી કર્મ નિર્ભરી પુણ્યની વૃદ્ધિ થતાં મનુષ્ય જન્માદિ સામગ્રી મળી એટલા માટે હવે તું આરાધ્ય પરિબ્રહ્મો ત્રિવિધ ત્રિવિધ ત્યાગ કરી, ક્રોધાદિ પ્રકૃતિઓનો નાશ કર કે જેથી તું આ બધી વિઠંબનાથી છૂટે, મોક્ષરૂપ પરમપદને પ્રાપ્ત કરી સુખી થાય. આવો વિચાર કરે તે ‘સંસારાનુગ્રેક્ષા.’ આ ધર્મધ્યાનના ૧૬ લોક થયા. હવે ચોથા શુકલધ્યાનના ૪ પાયા :—૧. અનંત દ્રવ્યાત્મક લોકમાંનું એક દ્રવ્ય અહણ કરી તેના ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, નાશ, મૂર્તત્વ, અમૂર્તત્વ આદિ અનેક પદાર્થોનું ચિંતન કરે; અર્થ ઉપરથી શબ્દ ઉપર અને શબ્દ ઉપરથી અર્થ ઉપર ચિંતન માટે પ્રવર્તે તે ધ્યાન ‘પૃથક્ત્વવિતકં સવિચાર’ કહેવાય છે. ૨. ઉત્પાદાદિ દ્રવ્યની એક જ પર્યાયને લેહલાવ રહિત, એકત્રપણે આકાશાદિ પ્રદેશોનું ‘અવલબન કરી રહે, તેનો વિચાર કરે, વિચાર પલટે નહીં અને આગળ વધતો જાય તે ધ્યાન ‘એકત્વવિતકં નિર્વિચાર’ કહેવાય છે. ૩. એક સમયની સ્થિતિવાળી સર્વથી અતિ સૂક્ષ્મ ધર્માપચિક્રી ક્રિયા જ માત્ર જેમને હોય છે, તેવા તેરમા શુષ્કસ્થાનવર્તી સંયોગી કેવળીનું ધ્યાન તે ‘સૂક્ષ્મક્રિયા પ્રતિપતિ’ કહેવાય છે, અને ૪ જ્યારે શરીરની શ્વાસ પ્રશ્વાસ આદિ સૂક્ષ્મ ક્રિયાઓ પણ અટકી જાય અને આત્મપ્રદેશનું સર્વથા મેડુની પોઠે અઠપપણું પ્રકટે ત્યારે તે ધ્યાન ‘સમુચ્છિન્નક્રિયાનિષ્ઠિત’ ધ્યાન કહેવાય છે. શુકલ ધ્યાનના ૪ લક્ષણ :— જેમ તલમાં તેલ, દૂધમાં ઘી, માટીમાં ધાતુ એક રૂપ થઈ રહેલ હોય છે, પરંતુ યંત્રાદિ પ્રયોગથી તે અલગ થાય છે, તેમ જ્ઞાનાદિ ત્રણ રત્નોની ક્ષાયિકલાવે આરાધના કરવાથી આત્મા કર્મથી મુક્ત થાય છે. આ પ્રમાણે કર્મથી અલિપ્ત રહે તે ‘વિવેક’ ૨. પૂર્વ તે માતા-પિતાદિના અને પશ્ચાત્ તે સાસુ-સસરાદિના સંયોગ તેમજ વિવચકવાયાદિ આભ્યંતર સંયોગ એમ બન્ને પ્રકારના સંયોગમાં રાગદ્વેષ ન કરે ત ‘વ્યુત્સર્ગ.’ ૩ કી આદિના

હાવભાવ તે અનુકૂળ ઉપસર્ગ અને દેવ-દાનવાદિકૃત દુઃખ તે પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગ. એ બંને પ્રકારના ઉપસર્ગથી ચલિત ન થાય. ઇન્દ્રની આસરા કે વિકરાલ દૈત્ય જેમને ધ્યાન-માંથી કિંચિત્માત્ર પણ ચલાવી ન શકે તે ‘અવક્રો’ અને ૪ મનોરૂઢ, અમનોરૂઢ શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શમાં રાગદ્વેષ ન કરે તે ‘અસંભોહ. શુકલધ્યાનનાં ૪ અવસ્થાઓનાં-૧. કોઈ પણ ભેદભેદા કે સાંભળેલા પદાર્થમાંથી સાર સાર ગ્રહણ કરે, અસારને છોડી દે કદાપિ કિંચિત્માત્ર ક્રોધ ન કરે તે ‘ક્ષાન્તિ. ’ ૨. કોઈ પણ વસ્તુ પર મમત્વ ન કરે તે ‘સુકિત. ’ ૩. બાહ્યભયંતર સરલ રહે તે ‘આર્જવ. ’ ને ૪ સદૈવ દ્રવ્ય ભાવથી ક્રોધમળ-નમ્ર રહે તે ‘માર્દવ. ’ શુકલધ્યાનની ૪ અનુપ્રેક્ષા (વિચારણા) :- ૧. હિંસાહિ પાત્રે આશ્રયને દુઃખતું મૂળ બાણી ત્યાગે તે સુખી, એવો વિચાર કરે તે ‘અપાયાનુપ્રેક્ષા. ’ ૨. જગતના પૌદ્ગલિક પદાર્થો બધા અશુભ છે, તેને ત્યાગે તે સુખી થાય, એવો વિચાર કરે તે ‘અશુભાનુપ્રેક્ષા. ’ ૩ આ જીવ જગતમાં આનાદિથી છે, અનન્ત પુદ્ગલ પરાવર્તન કર્યાં છે પણ ભવને અંત આવ્યો નહીં. ભવજનમણથી નિવૃત્ત થાય તે જ સુખી છે, આવો વિચાર કરે તે ‘અનંતવર્તિતાનુપ્રેક્ષા. ’ અને ૪. સંધ્યારાગ, ઈર્ષ્યલુપ્ત્ય, ઝંકળખિંદુ આદિ ક્ષણભર શોકાનિક દેખાઈ ને નષ્ટ થાય છે તે જ રીતે સાંસારિક વૈભવો પણ ક્ષણભંશુર છે એમ બાણી તેની ઇચ્છાને ત્યાગ કરે તે સુખી, આવો વિચાર કરે તે ‘વિપરિણામાનુપ્રેક્ષા. ’ એ શુકલધ્યાનના ૧૬ લેહ થયા, અને ચારે ધ્યાનના ૮+૮+૧૬+૧૬=૪૮ લેહ પૂર્ણ થયા. તેમાં આત્મ રોદ્ધ ધ્યાનના ૧૬ લેહ હેય (ત્યાજ્ય) છે અને ધર્મ શુકલધ્યાનના ૩૨ લેહ ઉપાદેય (આદરવા યોગ્ય) છે. એ ધ્યાન તપ કથો.

૧૨ ઓચુત્સર્ગ તપના ૭ પ્રકાર-છોડવા યોગ્ય વસ્તુને છોડે તે ઓચુત્સર્ગ તપ. તેના છે પ્રકાર : ૧. દ્રવ્ય ઓચુત્સર્ગ અને ૨. ભાવ ઓચુત્સર્ગ. દ્રવ્ય ઓચુત્સર્ગનાં ૪ પ્રકાર : ૧. શરીર મમત્વ છોડે. વિભૂષા, શુશ્રૂષા ન કરે તે ‘શરીર ઓચુત્સર્ગ. ’ ૨. જ્ઞાનવંત, ક્ષમાવંત, જિતેન્દ્રિય, અવસરનો બાણ, ધીર, વીર, દૃઢ શરીરી શુદ્ધ, શ્રદ્ધાવંત એ આઠ શુણના ધારક સાધુ શુરુની આજ્ઞા લઈ સમપ્રધાય છોડી બોક્લવિહારી થાય તે ‘ગણ ઓચુત્સર્ગ. ’ ૩ વસ્ત્ર, પાત્ર બોછા રાખે તે ‘ઉપધિ ઓચુત્સર્ગ. ’ અને ૪ નમુસ્કારસી, પોરસી આદિ તપ કરે તથા ખાનપાનાદિ પદાર્થોનું પરિભ્રમણ કરે તે ‘ભક્તપાન ઓચુત્સર્ગ. ’ અને ભાવ ઓચુત્સર્ગનાં ૩ પ્રકાર : ૧. ક્રોધાદિ ચારે કષાયો કમ કરે તે ‘કષાય ઓચુત્સર્ગ. ’ ૨ મહારભ, મહાપરિશ્રદ્ધ, મધમાંસસેવન અને પંચેન્દ્રિયઘાત એ ૪ કારણે જીવ નરકમાં જાય છે. કપટ, વિશ્વાસઘાત, જૂઠ અને ખોટાં તોલમાપ રાખવાં એ ૪ કારણે જીવ તિયંચગતિમાં જાય છે. વિનય, ભદ્રિક પરિણામ, દયાળુતા, શુણ્યાનુરાગી એ ચાર કારણે જીવ મતુચ્યગતિમાં જાય છે. સરાગસંયમ (સિધ્ધ કે શરીરાદિ પરતું મમત્વ તે સરાગ), સંયમાસંયમ (શ્રાવક), અકામનિર્જરા (પરાધીનતાથી દુઃખ સહે) અને બાલતપસ્વી (પંચધૂષી આદિ તપ કરે) એ ચાર કારણે જીવ દેવગતિમાં જાય. એ ચારે ગતિમાં ગમન કરાવનાર ૧૬ કારણોનો ત્યાગ કરે અને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ એ ચોક્ષગતિનાં કારણોનું પાલન કરે તે ‘સંસાર ઓચુત્સર્ગ, ’ અને જ્ઞાનાવરણીય, દર્શના-

વરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ય, નામ; ગોત્ર અને અંતરાય એ આઠ કર્મને બધવાનાં કારણોનો ત્યાગ કરે તે 'કર્મ' બ્રુતસર્ગ.' આ છ પ્રકારના અભ્યંતર તપત્તું વર્ણન થયું અને તપાચારતું વર્ણન પણ સમાપ્ત થયું.

પૂર્વોક્ત પ્રકારથી-૧ જ્ઞાનાચારના આઠ પ્રકાર, ૨ દર્શનાચારના આઠ પ્રકાર અને ૩ ચારિત્રાચારના આઠ પ્રકાર એમ ૮x૩=૨૪ પ્રકાર. તેમાં અતિચાર દોષ ન લગાડે અને શુષ્ણો ગ્રહણ કરે અને કરાવે. તથા તપાચારના ૧૨ પ્રકાર કદા તે સુજાય તપ કરે અને કરાવે. એ પ્રમાણે ૨૪+૧૨=૩૬ શુષ્ણ પણ આચાર્યજીના થાય છે. એ ૩૬ શુષ્ણોના વિકાસમાં આચાર્યજી પોતે વીર્ય ફેરવે છે અને બીજાને વીર્ય સ્કુરારે છે, તે વીર્યાચાર કહેવામાં આવે છે.

÷ આચાર રતનાકર ગ્રંથમાં ૮ કર્મબંધનાં કારણો આ પ્રમાણે કહ્યા છે :— (૧) જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ૭ કારણો બાધે. ૧ શાસ્ત્રો વેચી આજીવિકા કરે, ૨ કુલેવી પ્રશસા કરે, ૩ સદ્જ્ઞાનમાં સશય કરે, ૪ કુશાસ્ત્રની પ્રશસા કરે, ૫ સિદ્ધાંતના ચૂળ પાઠને ઉત્પાપે, ૬ અન્યના કૃષણ પ્રગટ કરે અને ૭ મિથ્યા શાસ્ત્રનો ઉપદેશ કરે (૨) દર્શનાવરણીય કર્મ ૧૦ કારણો બાધે —૧-૪ કુલેવ, કુચર, કુષર્મ, કુશાસ્ત્રની પ્રશસા કરે, ૫ ધર્મનિમિત્ત હિંસા કરે, ૬ મિથ્યા સુદ્ધિ રાણે, ૭ અધિક ચિંતા કરે, ૮ સમ્યક્ત્વમાં દોષ લગાડે, ૯ મિથ્યા આચાર સેવે અને ૧૦ બાણી સુઝીને અન્યાયની રક્ષા કરે (૩) જ્ઞાતાવેદનીય કર્મ ૧૪ પ્રકારે બાધે-૧ દયા કરે, ૨ દાન દે, ૩ ક્ષમા કરે, ૪ સત્ય બોલે, ૫ શીલ પાળે, ૬ ધૈર્યદમન કરે, ૭ સચય પાળે, ૮ જ્ઞાનમાં નિમગ્ન રહે, ૯ કાકિત કરે, ૧૦ સત્ય પુરુષને વંદન કરે, ૧૧ શાસ્ત્રાથ વિચારે, ૧૨ સદ્બોધ દે, ૧૩ અનુકરણ કરે અને ૧૪ સત્યાચારનું સેવન કરે. અજ્ઞાતા વેદનીય કર્મ ૧૬ કારણો બાધે-૧ જીવધાત કરે, ૨ જીવન કરે, ૩ જીવન કરે, ૪ પરિત્યાગ દે, ૫ યુગલી કરે, ૬ દુઃખી કરે, ૭ ત્રાસ દે, ૮ આક્રંદ કરાવે, ૯ દ્રોહ કરે, ૧૦ થાપણ દુભાવે, ૧૧ અસત્ય બોલે, ૧૨ વૈર-વિરોધ કરે, ૧૩ અઘા કરે, ૧૪ ક્રોધ-માન ઉત્પન્ન કરે, ૧૫ પરનિંદા કરે, અને ૧૬ સ્વયં દુઃખ શોક કરે. (૪) મોહનીય કર્મ ૬ કારણો બાધે-૧ અહંત્વની નિંદા કરે, ૨ અહંત્વપ્રત્યક્ત શાસ્ત્રની નિંદા કરે, ૩ જૈન ધર્મની નિંદા કરે, ૪ સદ્ગુણની નિંદા કરે, ૫ ઉત્સાહ પ્રરેષ અને ૬ કુપ થ ચલાવે. (૫) દેવાયુ ૧૦ કારણો બાધે :—૧ અદ્યક્ષમાંથી હોય, ૨ નિર્ભજ સમ્યક્ત્વ પાળે, ૩ આવકમાં વ્રત શુદ્ધ પાળે, ૪ વ્રત વસ્તુ ઇષ્ટ વિરોધની ચિંતા ન કરે, ૫ ધર્મર્તામાં કાકિત કરે, ૬ દયા-દાનની વૃદ્ધિ કરે, ૭ જૈન ધર્માનુરાગી હોય, ૮ બાલતપ કરે, ૯ અકાચ નિર્જ્વા કરે, અને ૧૦ સાધુના શુદ્ધ વ્રત પાળે. તિર્થંચત્ર આયુષ્ય ૨૦ કારણો બાધે :—૧ સિયળનો ભંગ કરે, ૨. ક્રાંઈ કરે, ૩. મિથ્યાકર્મ આચરે, ૪ ખોટા ઉપદેશ દે, ૫ કુર્કા તોલ કુર્કા માપ રાણે, ૬ દમાબાળ કરે, ૭ બુદ્ધિ બોલે, ૮ બૂઝી સાક્ષી પૂરે, ૯ સારી વસ્તુમાં ખરામ વસ્તુ ચેળીને આપે, ૧૦ વસ્તુનું રૂપ ફેરવીને વેચે, ૧૧ પશુનું રૂપ પલટાવીને વેચે, ૧૨ ખરાબ વસ્તુ પર ત્રિવિદ ચઢાવીને વેચે, ૧૩ કલેસ કરે, ૧૪ નિંદા કરે, ૧૫ ચોરી કરે, ૧૬ અગ્રેય કામ કરે, ૧૭-૧૯ કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત એ ત્રણ અશુભ લેસવાના પરિણામવાળા અને ૨૦ આત્મધ્યાની, અનુષ્ઠાન આયુષ્ય ૧૦ કારણો બાધે :—૧ દેવચરુની લાકિત કરે, ૨ જીવોની દયા કરે, ૩ જાતોનું પઠનપાઠન કરે, ૪ ન્યાયથી લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરે. ૫ ઉલ્લાસ પરિણામે દાન આપે, ૬ નિંદા ન કરે, ૭ કાંઈને પીડે નહીં, ૮ આર લ ઘટાડે, ૯ મત્તવ ઘટાડે અને ૧૦ સદેવ સરલ સ્વભાવી રહે. નરકનું આયુષ્ય ૨૦ કારણો બાધે :—૧ અતિ દોષ કરે, ૨ મત્સર બહુ કરે, ૩ ક્રોધ બહુ કરે, ૪ મિથ્યા કર્મ આચરે, ૫ પંચેન્દ્રિયનો વધ કરે, ૬ મોટકુ બૂદ્ધિ બોલે, ૭ મોટકી

વીર્યાચાર

૫ વીર્યાચાર—શ્રી ભગવતીજી તથા બ્યવહાર સૂત્રમા પાંચ પ્રકારના બ્યવહાર કહ્યા છે :- સૂત્ર ‘વંચવિદ્દે વ્યવહારે પળ્લવે, તં જહા આગમે, હ્રાપ, આળા, ધારણા, જીવ’ અર્થાત્ ૧ તીર્થ કર ભગવાન, કેવળજ્ઞાની તથા ૧૪ પૂર્વથી ૧૦ પૂર્વ સુધીના સૂત્રના પાકે (જ્ઞાતા) એમની ઉપસ્થિતિમાં એમની આજ્ઞામાં વર્તે તે ‘આગમ બ્યવહાર.’ ૨ તેમની અનુપસ્થિતિમાં તીર્થ કર પ્રણીત, ગણધર ગચિત આચારાંગાદિ સૂત્ર વર્તમાનમાં જેટલાં ઉપલબ્ધ હોય તેમાં કચિત આચારાનુસાર પ્રવૃત્તિ કરે તે ‘સૂત્ર બ્યવહાર.’ ૩ તેના અભાવે જે વખતે જે આચાર્યજી હોય તેમની આજ્ઞામાં વર્તે તથા તેઓ દેશાંતરમાં રહ્યા થકા અન્ય દ્વારા આજ્ઞા કરે તે ‘આજ્ઞા બ્યવહાર.’ ૪ તેના અભાવે આચાર્ય પાસેથી આપણા શુભાદિએ જે પ્રકારની ધારણા કરી હોય તથા પરંપરાથી ધારણા ચાલી આવતી હોય તે પ્રમાણે વર્તે તે ‘ધારણા બ્યવહાર’ અને ૫ તેના પશુ અભાવે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવમાં ફેરફાર પડ્યો નથી, સંઘયણ આદિની હીનતા ભેદ, અનુવિધ સંધ

ચોરી કરે, ૮ અભિચાર સેવન કરે, ૯ કામભોગમાં અતિ રક્ત હોય, ૧૦ પારકા કિંદ્ર પ્રુલ્લા કરે, ૧૧ પાંચ ઉદ્ધિયોના વિષયમાં તીવ્ર હુબ્ધ હોય, ૧૨ સંધની ઘાત કરે, ૧૩ જિનવચન ઉત્થારે, ૧૪ તીર્થ કરના સામ્રાજી પ્રતિષ્ઠા એછી કરે, ૧૫ મદિરાપાન કરે, ૧૬ મંત્ર ખાધ, ૧૭ રાત્રિભોજન કરે, ૧૮ કદમળ વગેરે અભક્ષ્ય ખાય, ૧૯ રૈદિખાન ખાય અને ૨૦ કુષ્ઠ આદિ ત્રણ ક્ષેત્રના પરિણામમાં મૃત્યુ પામે. (ક) શુભ નામ કર્મ ૩ કારણથી બાધે— ૧ જૈન ધર્મમાં તલ્લીન હોય, ૨ દયા-દાન વાળો હોય અને મોક્ષનો અભિલાષી હોય. અશુભ નામ કર્મ ૮ કારણે બાધે— ૧ મિથ્યા ઉપદેશ કરે, ૨ કુમાર્જી અહંશ કરે, ૩ દાન દે નહીં, ૪ કઠોર અસત્ય વચન બોલે, ૫ મહા આરંભ કરે, ૬ પરનિંદા કરે, ૭ સર્વ જીવોનો શોક કરે અને ૮ મત્સર પરિણામ ધારણ કરે. (ગ) જીવ જોત ૧૬ કારણે બાધે— ૧ સમકિત નિર્મળ પાળે, ૨ વિનયવત હોય, ૩ શિષ્ય આદિ ત્રત નિર્મળ પાળે; ૪ જ્ઞાનમાં વારંવાર ઉપયોગ લગાડે, વૈરાગ્યમાં દૃઢિ કરે, ૬ યથાશક્તિ દાન દે, ૭ નિર્મળ તપ કરે, ૮ ચાર તીર્થને સમાધિ ઉપભવે-નીયાતૃત્ય કરે, ૯-૧૨ અરિકત, આચાર્ય, બહુશ્રુત અને સાત્ત્વની ભક્તિ કરે, ૧૩ બંને વખત પ્રતિક્રમણ કરે, ૧૪ અખંડ ક્ષમા રાખે, ૧૫ જૈનમાર્ગની પ્રભાવના કરે, ૧૬ સ્વધર્મજ્ઞાની વાત્સલ્યતા કરે એ ૧૬ પ્રકારથી તીર્થ કર જોત કર્મ બાધે. નીચ જોત ૬ કારણે બાધે— ૧ તીવ્ર ક્રોધાદિ કષાય કરે, ૨ અન્યાના શુચ્છ ઝોળવે, ૩ નિંદા કરે, ૪ યુગલી કરે, ૫ જૂઠી સાક્ષી પૂરે, અને ૬ જીવહિંસા આદિ પાપનો આરંભ કરે. (ઠ) અંતરાય કર્મ ૧૮ કારણે બાધે— ૧ દયા કરુણારહિત, ૨ હીન જીવોને અતરાય પાડે, ૩ અસમર્થ ઉપર ક્રોધ કરે, ૪ અનેકાંતિક શુરની વંદનાનો નિષેધ કરે, ૫ જિનમાર્ગની ઉત્પાપના કરે, ૬ સિદ્ધાંતો અર્થ ઉત્થારે. ૭ જૈન ધર્મ ધારણ કરનારનો નિષેધ કરે, ૮ જાની-જન, શુણ્ણીજનની અવકેલના, નિંદા, અશાતના કરે, ૯ સત્તાઈ જાણનારને અતરાય પાડે, ૧૦ દાન ચોતે ન દે અને બીજો દેતો હોય તેનો નિષેધ કરે, ૧૧ ધર્મદાયમાં વિધન કરે, ૧૨ ધર્મકથાની હાસી, મરકરી કરે, ૧૩ વિપરીત ઉપદેશ કરે, ૧૪ અસત્ય બોલે, ૧૫ અદ્વત લે, ૧૬ દાન, લાલ, ભોવ, ઉપભોગનો અંતરાય પાડે, ૧૭ શુણ્ણીના શુચ્છ ઝોળવે, અને ૧૮ અન્યાના હોય પ્રકટે કરે, અંતરાય કર્મ બાધનાર ઇચ્છિત વસ્તુ પામે નહીં. પામે તો ભોગવી શકે નહીં. દુઃખી દરિદ્રી હોય એવું નથી અશુભ કર્મ બાધવાના કારણેથી આપણા આત્માને અવશ્ય બચાવવો ભેદિએ. કર્મબંધથી આત્માને બચાવવો તે કર્મવ્યુત્સર્ગ તપ,

એકત્ર થઈ જે નિરવધ મર્યાદા-કાનૂન બાંધે તે પ્રમાણે વર્તે તે ‘જીવ વ્યવહાર.’ આ પાંચે વ્યવહારના આચાર્યજી સમ્યક્ પ્રકારે જ્ઞાતા હોય છે. અને તે પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરે કરાવે છે. નિરંતર જ્ઞાન ધ્યાન, તપ, સંયમમાં તથા સદુપદેશાદિ ધર્મવૃદ્ધિનાં પ્રત્યેક કાર્યમાં પ્રવૃત્ત રહી બળ, વીર્ય, પરાક્રમ ફેરવે છે અને અન્યને સમજાવે છે કે, અહીં બળ્ય જીવો! આ જીવે બલજન્ય કરતાં ક્રુધા, તૃષ્ણા, શીત, તાપ ઇત્યાદિ દુઃખો પન્વશપણે અનંત સદ્ધાં, પણ કરી ગરજ સરી નહીં, સકામ નિર્જરા થઈ નહીં, બિલકુલ કમંબળન કરી અધિકાધિક દુઃખ પામ્યો માટે હે જીવ! તું પરવશે સહેલાં દુઃખોનો અનંતમો ભાગ પણ સ્વપ્ને-ધર્માર્થે સહન કર. પ્રાપ્ત કામલોગાદિનો ત્યાગ કરી સંયમાચરણ કર, આમાનુષામ વિહાર કર. આર્ય, અનાર્ય તરફથી પ્રાપ્ત થતા અનુકૂળ પ્રતિકૂળ પરિસહોને સમજાવે સહન કર. આતરિક વિષય, કષાય, મદ, મત્સર, અહતા, મમતા રૂપ શત્રુઓનું દમન કર. નિરંતર ધર્માશ્રમમાં રમણ કર કે જેથી અલ્પ કાળમાં આત્મા આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિરૂપ ત્રિવિધ તાપથી તેમજ બલજન્યથી છૂટકારો પામે, મોક્ષના પરમાનંદને પ્રાપ્ત કરે. આ પરમાત્મ અવસર પ્રાપ્ત થયો છે માટે ચેતો! ચેતો! પ્રમાદ તણ અલ્પ લાભ મેળવો ઇત્યાદિ બોધથી સમજાવી લોકોને ધર્મમાર્ગમાં ભેડે, તથા આરે તીર્થને યથોચિત સહાય થોતે આપીને તથા બીજા પાસે અપાવીને ધર્મવૃદ્ધિના કામમાં બળ વીર્ય ફેરવે છે, તે વીર્યાચાર.

પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિનું વર્ણન ચારિત્રાચારમાં કહેવાઈ ગયું છે

પાંચ ઇન્દ્રિય નિગ્રહ

૧ શ્રોત્રેન્દ્રિય-તેના ૩ વિષય : ૧ મનુષ્ય, ૨ પશુ, ૩ પક્ષી આદિ જોલે તે ‘જીવ શબ્દ’ ૨ બીંત વગેરેના પડવાથી શબ્દ થાય તે ‘અજીવ શબ્દ’ ૩ વાજિંત્ર વગાડનાર જીવ તથા વાજિંત્ર અજીવ એ બન્નેના સંયોગે શબ્દોત્પત્તિ થાય તે ‘મિશ્રશબ્દ.’ શ્રોત્રેન્દ્રિયના ૧૨ વિકાર. જેમ સુષ્યાત્મા જોલે તો સારુ લાગે, પાપાત્મા જોલે તો ખરાબ લાગે. એ જીવ શબ્દના બે પ્રકાર. રૂપિયાનો અવાજ સારો લાગે, બીંત પડવાનો અવાજ ખરાબ લાગે એ અજીવ શબ્દના બે પ્રકાર. ઉત્સવનાં વાજિંત્ર સારાં લાગે, મૃત્યુનાં વાજિંત્ર ખરાબ લાગે તે. મિશ્ર શબ્દનાં બે પ્રકાર. ઉક્ત ૩ શબ્દો શુભ અને ૩ અશુભ. એમ છ પ્રકાર થયા. વળી એ છ પ્રકારના શબ્દો ક્યારેક સારા લાગે અને ક્યારેક ખરાબ લાગે છે. જેમ લગ્નનાં ફટાણાં ખરાબ છતાં ફેઈ સારાં માને. અને લગ્ન પ્રસંગે ‘રામ જોલો ભાઈ રામ’ એ વાક્ય સારુ છતાં ખરાબ લાગે. ઉક્ત છને રાગદ્વેષથી બમણાં કરતાં શ્રોત્રેન્દ્રિયના ૧૨ વિકાર થાય છે શ્રોત્રેન્દ્રિયના વિષયમાં આસક્ત થવાથી હરણ પ્રાણ-મુક્ત થાય છે, સર્પ બંદીવાન બને છે, તો મનુષ્યની શી ગતિ થશે ? એમ વિચારી રાગદ્વેષ ઉત્પન્ન થાય તેવા શબ્દ સાંભળે નહિ. કદાપિ સાંભળવામાં આવે તો તે ઉપર રાગદ્વેષ કરી કમંબળ કરે નહીં. શ્રોત્રેન્દ્રિયથી કમંબળ કરનાર પ્રાણી ભવાંતરે બહેરો તથા કાનના અનેક રોગવાળો થાય છે. અથવા અતુરિન્દ્રિયાદિ ભવ પામે છે કે ન્યાં કાન

હોના જ નથી એથી ભલું જે શ્રોત્રેન્દ્રિયને કાળમાં રાખે છે તે કાનની આરોગ્યતા પામવા ઉપરાંત મંગળકારી વચનો સાંભળી ક્રમશઃ વિષયોને જીતી ચોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે.

૨ ચક્ષુરિન્દ્રિય-તેના ૫ વિષય, ૧ કાળો, ૨ લીલો, ૩ રાતો, ૪ પીળો, ૫ ધોળો, આ પાંચ વિષયોનો ઉપયુક્ત પ્રકારે સજીવ, નિર્જીવ અને મિશ્ર જો ત્રણે ગુણતાં ૧૫ લેઈ થયા. તેને શુભ અશુભ જોજો ગુણતાં ૩૦ થયા. તેને રાગદ્વેષ જોજો ગુણતાં ૬૦ વિકાર ચક્ષુરિન્દ્રિયના થાય છે. ચક્ષુરિન્દ્રિયના વિષયમાં આસક્ત થવાથી પતંગ હોપક પર અંપાપાત કરી મરણને શરણ થાય છે તો મનુષ્યના શા હાલ ? આમ વિચારી રાગદ્વેષ જીપજે તેવાં રૂપ જોવાં નહીં. જોવામાં આવે તો તેના પર રાગદ્વેષ કરી કર્મ બાંધવાં નહીં. ચક્ષુરિન્દ્રિયથી કર્મ બાંધનાર પ્રાણી બાંધણો, કાણો કે આંખના રોગવાળો થાય છે. અથવા તેષદ્રિય આદિની ગતિમાં ભય છે જ્યાં આંખો હોતી નથી. જે ચક્ષુરિન્દ્રિયને કાળમાં રાખે છે તે તત્સમજાની કર્મ બાંધતો નથી અને દિવ્ય ચક્ષુ પામે છે, સારાં રૂપોનું અવલોકન કરવાવાળો થાય છે તત્પશ્ચાત્ ઇન્દ્રિયનિઃકર કરી ક્રમશઃ ચોક્ષ પામે છે.

૩ શ્રોત્રેન્દ્રિય-તેના ૧ સુરભિગંધ અને ૨ દુરભિગંધ જો જો વિષય છે. તેના સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર જોમ છ લેઈ થયા. તે છ ઉપર રાગ અને દ્વેષ કરવાથી ૧૨ વિકાર શ્રોત્રેન્દ્રિયના હોય છે. શ્રોત્રેન્દ્રિયના વિષયમાં આસક્ત થઈ ભમરો પુષ્પમાં ફસાઈ મૃત્યુ પામે છે તો મનુષ્યના શા હાલ ? જોમ વિચારી રાગદ્વેષ જીપજે તેવા ગંધ સૂંઘવા નહીં. વાસ આવે ત્યારે તેના ઉપર રાગદ્વેષ કરવા નહીં. શ્રોત્રેન્દ્રિય કર્મ-બંધ કરનાર જીવને નાકના વિધિવિધ રોગ થાય છે. નકટો થાય છે. અથવા જ્યાં નાક નથી એવી હીન્દ્રિયાદિ ગતિ પામે છે. જે શ્રોત્રેન્દ્રિયને વશ કરે તે નાકની આરોગ્યતા પામે છે, સુરભિ ગંધનો લોકતા બને છે. અને અંતે લોગને છોડી ચોક્ષગતિ પામે છે.

૪ રસેન્દ્રિય-તેના પાંચ વિષય : ૧ તીળો, ૨ કઠવો, ૩ કસાયલો, ૪ ખાટો અને ૫ મીઠો આ પાંચ રસમય સચિત્ત, અચિત્ત મિશ્ર ત્રણે પ્રકારના પદાર્થો હોય છે. જોમ ૫x૩=૧૫ થયા. ૧૫ શુભ અને ૧૫ અશુભ મળી ૩૦ થયા તેને રાગ અને દ્વેષે ગુણતાં ૬૦ વિકાર રસેન્દ્રિયના છે. રસેન્દ્રિયની લોહુપતાને લીધે માછલાં અકાળ મૃત્યુ પામે છે તો મનુષ્યની શી ગતિ ? જોમ જાણી રાગદ્વેષ જીપજે તેવા રસ લોગવે નહીં. લોગવે તો રાગદ્વેષ કરે નહીં સમજાવ રાખે. ક્ષણમાત્રના જીભના સ્વાદને ખાતર બહુકાલ પથત દુઃખી થવું પડે તેવા કર્મ બાંધી જીવ ભવિષ્યમાં મૂંગો, તોતડો કે જીભના અનેક રોગોથી પીડિત થાય છે અથવા જ્યાં જીભ નથી તેવી એકેન્દ્રિયની ગતિમાં જીપજે છે અને જે જીભને વશ રાખે છે તે સ્પષ્ટવક્ત્રતા, મિષ્ટભાષી, અને ઇચ્છાનુસાર રસને પ્રાપ્ત કરવાવાળો થાય છે. પછી તપસ્વી બની ક્રમશઃ ચોક્ષ પામે છે. એક રસેન્દ્રિયને જીતવાથી બધી ઇન્દ્રિયોને જીતી શકાય છે. માટે રસલોહુપતા છોડી ખાનપાનમાં નિયમિત અને પરિમિત થવું જોઈએ,

૫ સ્પર્શેન્દ્રિય-તેના આઠ વિષય :- ૧ કંઠેશ, ૨ સુવાણો, ૩ ભારે, ૪ હળવો, ૫ શીત, ૬ ઉષ્ણ, ૭ રૂક્ષ અને ૮ સ્નિગ્ધ. જો આઠ સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર જો ત્રણે પ્રકારે હોય એટલે ૨૪ લેદ થયા. ૨૪ શુભ અને ૨૪ અશુભ મળી ૪૮ લેદ. તેને રાગ અને દેષે શુભતાં કુલ ૬૬ વિકાર સ્પર્શેન્દ્રિયના છે. સ્પર્શેન્દ્રિયને વશ પડી હાથી ખાઈમાં પડી મૃત્યુ પામે છે. માટે રાગદ્વેષ વધારનારા સ્પર્શ સેવવા નહીં. પ્રાપ્ત થએલા સ્પર્શ પર રાગદ્વેષ કરવો નહીં કેમકે રાગદ્વેષથી કર્મજંઘ ધાય છે અને તેના પરિણામે ગર, શુન્ઘર, કુષ્ઠ આદિ અનેક રોગો તથા અપંગપણું વગેરે દુઃખ પામે છે. સ્પર્શેન્દ્રિયને વશ કરવાથી નીરાગી, સશક્ત શરીર અને લોગોપલોગની સામગ્રી પ્રાપ્ત થાય છે અને તેના પશુ ત્યાગ કરી કૃમશઃ શોક્ષનાં અનંત સુખોને પ્રાપ્ત કરે છે.

શ્લોક:-કુરજ્જ-મતજ્જ-પત્તજ્જ-મુજ્જ-મીના હતા પંચમિરેવ પંચ ।

एकः प्रमादीश्च कथं न हन्यते, सेव पंचमिरेव पंच ॥

અર્થ:- (સવૈયા) દીપક કેળ પતંગ જલા અરૂ શબ્દ સુન મૃગ દુઃખ પાઈ, સુગંધ લેઈ મરા ભમરા અરૂ રસકે કાજ મચ્છી બિરલાઈ; કામકે કાજ ખુતા ગજરાજ ચહે પરપંચ હુએ દુઃખકાઈ, પકે પાંચો વશ કયા ગતિ તસ એસા જાન પંચોહિ વશ કર બાઈ.

બ્રહ્મચર્યની નવ વાઠ

જેમ ખેડૂત ખેતરની રક્ષા માટે ચોતરફ વાઠ કરે છે તેમ બ્રહ્મચારી પુરુષને બ્રહ્મચર્યની રક્ષાથે નવ વાઠ કહી છે.

आलज्जो त्थील्लणाइण्णो, त्थीकहा य मणोरमा ।

सद्यवो चेव नारीणं, तासि इंदयवरिसणं ॥ ११ ॥

क्रूर्यं रुद्र्यं गीयं, हस्ससूतासिवाणि य ।

पणियमत्तपाणं च, अइमायं पाणमेवणं ॥ १२ ॥

गन्धसूषणमिद्धं च, काममेवा य दुल्लया ।

नरस्सतत्तणवेसिस्स, विसं तालवडं चहा ॥ १३ ॥

૧ જા ૭—ઈંદર અને બિલાડી સાથે રહે તો ઈંદરનું મૃત્યુ થાય, તેવી જ રીતે જ્યાં સ્ત્રી, પશુ કે નર્પુસક વસતાં હોય તે જ સ્થાનમાં બ્રહ્મચારી વસે તો તેના બ્રહ્મચર્યનો નાશ થાય છે. શ્રી હંશવૈકાલિકમાં કહ્યું છે કે:—
हृद्य पाय पडिच्छिन्नं, कन्न नास विकप्पियं । अवि वाससयं नारी, बभयारी विवज्जप ।

અર્થ:- જેનાં હાથ, પગ, નાક, કાન હેઠાયેલાં હોય તેવી સેા વર્ષની વૃદ્ધા સ્ત્રી પશુ જે મકાનમાં રહેતી હોય ત્યાં બ્રહ્મચારીએ રહેવું નહીં. ૨ થી કહાવું—સ્ત્રીના સૌંદર્ય શૃંગાર, હાવભાવનું વર્ણન આદિ વિષયવધેક વિકસા કરવી નહીં. જેમ આંખથી

કે લીંચુતું નામ માત્ર સાંભળવાથી હાલમાં પાણી છૂટે છે તેવી રીતે ઉક્ત વિકૃત્ય વિકાર ઉપજાવે છે. ૩ સં—જેમ વડેનો લોટ બાંધ્યા પછી તેની પાસે જૂડું કાણું રાખવાથી લોટનો કસ ઊડી જાય છે તેમ સ્ત્રી—પુરુષ એક આસને બેસવાથી પ્રહસ્યર્થનો નાશ થાય છે. ૪. તાં—જેમ સૂર્યના સાચું વધારે વખત બેવાથી નેત્રનું તેજ ઘટે છે, તેમ સ્ત્રીનાં અંગોપાંગ વિષયયુક્તિથી બેવાથી પ્રહસ્યર્થ નષ્ટ થાય છે. ૫. કુ—સેલગજનાથી મોર હથ પામે છે તેમ બીંત કે ખપેડાને આંતરે રહેતાં સયોગી કંપતીના શબ્દ સાંભળવાથી વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે. ૬. કુ—જેમ કોઈ મુસાફરે એક ડોશીના ધરની છાસ પીધેલી તે પછી છ મહિને પાછા આવતા તે ડોશીએ કહ્યું: ‘તમારા ગયા બાદ છાસમાંથી મરેલો સાપ નીકળ્યો હતો. તમે જીવતા રહ્યા તે ભેઈ મને આનંદ થયો.’ આટલું સાંભળતા જ તે મુસાફરને ઝેર ચડ્યું અને તે મરી ગયો. આવી જ રીતે સંસારવસ્થામાં લોગવેલા લોગોનું સ્મરણ કરવાથી પ્રહસ્યર્થ નષ્ટ થાય છે. ૭ વ—જેમ જેમ સત્તિપાત વ્યવસ્થાબાને દૂધ-સાકર અહિતકર નીવડે છે, તેવી જ રીતે હંમેશા સરસ કામોત્તેજક આહાર લેવાથી પ્રહસ્યર્થ નાશ પામે છે.

૮. જ—જેમ શેરની હાડીમાં બશેર ખીચડી કોઈ પકાવે તો હાંડી ફૂટી જાય છે તેમ ભૂખથી અધિક ખોરાક લેવાથી પ્રહસ્યર્થનો ઘાત થાય છે અને ૯. ગત—જેમ દિવ્દીની પાસે ચિંતામણિ રત્ન રહેતું નથી તેવી રીતે સ્નાન, મંજન, વિદેપન, યુગારાદિ બે શરીરની વિભૂષા કરવાથી પ્રહસ્યર્થ નાશ પામે છે. આમ વિચારી પ્રહસ્યારી જનોએ ઉપશુદ્ધત નવ વાટે વિશુદ્ધ પ્રહસ્યર્થ પાળવું ભેઈએ.

વિશ્વસાવધિયં મિત્તલુ, કમ્મ વંચરં ચિક્ષણ ।

સંસારસાયરે વૌરે, જેળં પઢરં દુસ્સારે । દશાં જાં ૬,

અર્થ—જે સાધુ સ્નાન-શુંભારદિથી શરીરની વિભૂષા કરે છે, તે ચીકણા કમ્મ બાધી દુસ્સારે જોવા ધોર સસારસાગરમાં ફળે છે. માટે પ્રહસ્યારીએ સ્નાન-શુંભારાદિ વજવા ભેઈએ. વળી કપડાંમાં મુખ ભેવું, માથામાં તેલ નાખવું, વાળ ઢોળવા, પુષ્ટિકારક ખોરાક લેવા વગેરે પરિચ્છાનો સ્નાનવિભૂષામાંથી જન્મે છે. અને તે પ્રહસ્યર્થ પાળવામાં વિષરૂપ છે.

ઉક્ત નવ વાદમાંથી કોઈ એક ભંગ કરનાર પ્રહસ્યારી સંકા વા-શંકા કરે કે હું પ્રહસ્યર્થ પાળું કે ન પાળું? અથવા અન્યને શંકા ઊપજે કે તે પ્રહસ્યર્થ પાળતો હશે કે નહીં? ૨ કંચા વા-લોગોપલોગ લોગવવાની કાક્ષા (ધમ્મ) થાય. ૩ વિવિગિચ્છા-આટલી સુદૃઢ પ્રહસ્યર્થ પાળવા છતાં કંઈ ફળ ન મળ્યું તો હવે આગળ શું મળવાનું હતું? એવી વિચિંતિસા થાય ૪. મેય વા લભ્યેજ્જવા-આમ સંકલ્પવિકલ્પથી કોઈ વખતે પ્રહસ્યર્થને નષ્ટ બ્રહ્મ કરી નાંખે. ૫ સમ્માય વા પડગિજ્ઞા-મન અને શરીરમાં ઉંમદ ઉત્પન્ન થાય અને વિશેષ અભિલાષા-વિષયાસક્તિથી ૬ વીદિકાલીચ વ રોમાય કા

હવિજ્ઞા-દીર્ઘકાળપર્યંત ટકે તેવો ચાંદી, પ્રમેહ, શૂલાદિ રોગઉત્પન્ન થાય અને ૭ કેવલિપ્પણ-
ત્તાઓ ધમ્માઓ મસેજ્ઞા-અતે કેવળીના પ્રરૂપેલા પ્રહ્લથ્યરૂપ ધર્મથી બ્રહ્મ થઈ અનંતકાળ-
પર્યંત સંસારમાં પરિબ્રમણ કરે છે એવું બાણી આચાર્ય ભગવંત નવ વાહ વિશુદ્ધ
પ્રહ્લથ્ય ધર્મ પાળે છે અને બીજાને પળાવે છે.

૪ કષાયથી મુક્ત

કષ્ઠ=સંસાર+આચ=લાભ અર્થાત્ જોનાથી સંસારની વૃદ્ધિ થાય તે કષાય. જેવી
રીતે કલઈ વિનાના પિત્તળના પાત્રમાં રહેલી દૂધ આદિ ઉત્તમ વસ્તુ કષાયેલી (બદ-
સ્વાદ) બની જાય છે તેવી જ રીતે કષાયરૂપ દુર્ચાલથી આત્માના સંયમહિ શુદ્ધો નહ
બ્રહ્મ થઈ જાય છે. કષાય ૪ પ્રકારના છે : ૧ ક્રોધ, ૨ માન, ૩ માયા, ૪ લોભ.

ક્રોધ-ક્રોધનું નિવાસ સ્થાન કષાળ છે. ક્રોધને શાસ્ત્રકારોએ અંકાલની ઉપમા
આપી છે. તે મનુષ્યને ક્રૂર, નિર્હંચી બનાવી દે છે. ક્રોધાવિષ્ટ મનુષ્ય, માતા, પિતા-
બ્રાતા, ભગિની, પુત્ર, પુત્રી, સ્ત્રી, સ્વામી, સેવક, ગુરુ, શિષ્ય ઇત્યાદિની ઘાત કરવામાં
વિલંબ કરતો નથી. અધિક સંતાપ થતા ક્રોધી મનુષ્ય આત્માહત્યા પણ કરી નાખે છે :
શ્રી ઉત્તરાધ્યયનજીના ૨૩ મા અધ્યયનમાં ભગવાન કેરી સ્વામી કહે છે : “ સપજ્જલિયા
વોરા અગ્નિ ચિદ્દે જોયમા અર્થાત્ અહો ગૌતમ ! સંપ્રબલિત અને ઘોર-ભયંકર અગ્નિ
હૃદયમાં રહ્યો છે. આ અગ્નિ તે ક્રોધાગ્નિ જ છે. જ્યારે તે પ્રગટ થાય છે ત્યારે ક્ષમા,
દયા, શીલ, સંતોષ, તપ, સંયમ, જ્ઞાનાદિ ઉત્તરોત્તમ ગુણોને બસતીભૂત કરી દે છે.
ઐતન્ય પર મિથ્યાત્વરૂપ કાલિમા ચઠાવી દે છે. ક્રોધાગ્નિથી બળતો મનુષ્ય બીજાને પણ
બાળે છે. ક્રોધરૂપ મદિરા પીનાર માણસ યેલાન બની પોતાની અતિ પ્રિય વસ્તુને પણ
તોડી ફોડી નાખે છે અને પાછળથી પશ્ચાત્તાપ કરે છે. સારુ કે નરસુ* કંઈ દેખી નહિ
શકવાને લીધે ક્રોધી મનુષ્ય આંધળા જેવો બની જાય છે * ઉપકારીના અનહદ ઉપકારને
ક્ષણમાત્રમાં ભૂલી જઈને ક્રોધી મનુષ્ય કુતઘ્ની બને છે. “કોહો પીહ પળાસે” ક્રોધ
પ્રીતિને નાશ કરે છે. ક્રોધી મનુષ્ય મહાપ્રયત્ને પ્રાપ્ત થતા મુયોગને સહજમાં ટાળી
નાખે છે. ક્રોધ કરવાથી જીવ કુરૂપ, સત્ત્વહીન, અપજશી અને અનંત જન્મ મરણ
કરવાવાળો થાય છે. તેથી ક્રોધ એ હળાહળ એર છે. આ વગેરે અનંત દુર્ચાલોને
ધારક ક્રોધ છે એમ બાણી આચાર્યજી કદાપિ સંતપ્ત થતા નથી. તેઓ પોતે સદૈવ
શાન્ત-શીતલીભૂત રહે છે અને અન્યને પણ શાન્ત, શીતલ બનાવે છે.

* When passion enters at the foregate, wisdom goes out from the posterior
Fielding's proverbs જ્યારે ક્રોધ આગલે બારણેથી પ્રવેશ કરે છે ત્યારે શુદ્ધિ પાછલે બારણેથી પલાયન
કરી જાય છે. Anger beings with folly and ends with repentance (Manders' Proverbs
અર્થાત્ ક્રોધના આરંભમાં મૂર્ખતા અને અંતમાં પ્રત્યાત્તાપ હોય છે.

૨ માન—તેનું નિવાસસ્થાન અરદન છે. તે મનુષ્યને અક્ષત બનાવે છે. “માળો વિગય નાસળો” અર્થાત્ માન વિનયનો નાશ કરે છે. વિનય વિના જ્ઞાન નહીં, જ્ઞાન વિના જીવાજીવની પિછાન નહીં, જીવાજીવની પિછાન વિના દયા નહીં, દયા વિના ધર્મ નહીં, ધર્મ વિના કર્મોનો નાશ નહીં અને કર્મનાશ વિના સુકૃતિનું શાશ્વત સુખ નહીં. એટલે મોક્ષગતિને અટકાવનાર અભિમાન છે. મોટા મોટા જ્ઞાની, ધ્યાની, તપસ્વી, સંયમી પુરુષો પણ માનને વશ પડી પોતાનાં પાપોને છુપાવી રાખે છે. અને તેના પરિણામે વિરાધક (જિનાજ્ઞાનો ભંગ કરનાર) બની દુર્ગતિ પામે છે. માનથી અંધ બનેલો જીવ, ધન, કુટુંબ અને પોતાના ચરીરને પણ તૃણવત્ ગણી તેનો નાશ કરતા અચકાતો નથી અને મહા દુઃખી થાય છે. માનીનો સ્વભાવ સદૈવ અવશુભગ્રાહી હોય છે.—પરાયાં છિદ્ર શોધ્યાં કરે છે. ઇત્યાદિ દુર્ધ્યાનમાં રહેવાથી નિરતર તેને કર્મબંધ થયા કરે છે. જ્યાં માન હોય ત્યાં કોઈ પણ હોય જ. માન આઠ પ્રકારે ઉત્પન્ન થાય છે : “૧ જાતિ ૨ લામ ૩ કુલ ૪ વેશ્વર્ય, ૫ જલ ૬ રૂપ ૭ તપઃ ૮ સુતિ.” અર્થાત્ માન મોસાળ ખાનદાન છે, મારી માતા સુશીલાઈ શુભસંપન્ન છે ઇત્યાદિ માતાના પક્ષનું અભિમાન કરવું તે ‘જાત્યભિમાન.’ ૨ મારા પિતા, પિતામહ કેવા મહાન છે, હું પ્રાણી, ક્ષત્રિય, શેઠ, પટેલ, આદિ ઉત્તમ કુલોત્પન્ન છું એમ પિતાના પક્ષનું અભિમાન કરે તે ‘કુલાભિમાન.’ ૩ મેં આવાં પરાક્રમો કર્યા છે, કોની તાકાત છે કે મારી સામે થાય ઇત્યાદિ બળનું અભિમાન કરે તે ‘બલાભિમાન.’ ૪ હું કમાઈ છું, અથવા ગૌચરીમાં હું હોઉં ત્યારે ઇચ્છિત વસ્તુ મળે છે ઇત્યાદિ કહે તે ‘લાભાભિમાન.’ ૫ મારા સરખું સ્વરૂપવાન કે તેજસ્વી ધીજી કેણુ છે? કહે તે ‘રૂપાભિમાન.’ ૬ હું મહાન તપસ્વી છું. અત્યુક્ત ઉપવાસ તો મારી ગણતરીમાં જ નહીં એમ કહે તે ‘તપોભિમાન’ ૭ હું સર્વ શાસ્ત્રોનો જ્ઞાતા છું, મેં આટલા અંગો રચ્યા, વાદી મારી સામે ટકી શકે જ નહીં ઇત્યાદિ ગર્વ કરવો તે ‘શ્રુતાભિમાન.’ અને મારે આંટલો પરિવાર છે, હું સમગ્રદાયનો સ્વામી (પૂજ્ય) છું. બધા મારી આજ્ઞાને ચિરસાવ થ કરે છે એવું અભિમાન કરે તે ઐશ્વર્યાભિમાન. જે મનુષ્ય જે પ્રકારનું અભિમાન કરે છે તે જ પ્રકારની હિનતા અનાગત કાળે પામે છે. અર્થાત્ જાત્યભિમાની નીચ જાતિ, કુલાભિમાની નીચકુલ, બલાભિમાની નિબંજતા, લાભાભિમાની દરિદ્રતા, રૂપાભિમાની કુરૂપતા, તપોભિમાની તપરહિતપણું, શ્રુતાભિમાની મૂર્ખતા અને ઐશ્વર્યાભિમાની નિરાધારપણું પામે છે. જે ઉત્તમ વસ્તુ વિશેષ ઉત્તમતા પ્રાપ્ત કરવા માટે સાંપડી છે તે જ વસ્તુ દ્વારા નીચતા પ્રાપ્ત કરવી એ કેટલું શોચનીય છે! આમ વિચારી આચાર્ય મહારાજ સદૈવ નિરભિમાની મહાવિનીત રહે છે.

૩ માયા—તેનું નિવાસસ્થાન પેટ છે. તે પ્રકૃતિને વક્ર બનાવે છે. શાસ્ત્રમા સ્થાન પર ‘માયામિથ્યા’ શબ્દ કહ્યો છે. માયા હોય ત્યાં મિથ્યાત્વ પણ હોય છે. જે પુરુષ માયા કરે છે તે મરીને સ્ત્રી થાય છે. સ્ત્રી માયા કરે તો મરીને નપુસક થાય છે. નપુસક માયા કરે તો મરીને તિર્થંચ થાય છે અને માયાની તિર્થંચ એકેન્દ્રિય-

પણું પામે છે. આમ માયાથી નીચ ગતિ થાય છે. માયા સહિત કરેલા તપ સયમનું ફળ પણ યથોચિત પ્રાપ્ત થતું નથી. શ્રી સમવાયાંગ સૂત્રમાં મહામોહનીય કમં બાંધવાનાં ત્રીસ સ્થાન કહ્યાં છે : ૧ ત્રસ જીવને પાણીમાં ડુબાવી મારે, ૨ શ્વાસનું ડુંધન કરીને મારે, ૩ ધુમાડાથી રૂધીને મારે. ૪ મસ્તકમાં ઘા કરીને મારે, ૫ મસ્તક પર ચામડાની વાધરી બાંધીને મારે, ૬ મૂર્ખાં, અપંગ કે પાગલનો ઉપહાસ કરે. ૭-૮ પોતે અનાચારનું સેવન કરી છુપાવે અને બીજાના પર તે દોષ ઢાળે, ૯ સભામાં મિશ્રભાષા બોલે. ૧૦ લોગીના ભોમ બહારકારે છોડાવે, ૧૧ બ્રહ્મચારી ન હોય છતાં બ્રહ્મચારી કહેવડાવે, ૧૨ બાલબ્રહ્મચારી ન હોય છતાં બાલબ્રહ્મચારી કહેવડાવે ૧૩-૧૪ સૌએ મળીને જેને મોટેરો સ્થાપ્યો તે સૌને દુઃખદાયી નીવડે, તથા સૌ તે મોટેરોને દુઃખ દે, ૧૫ સ્ત્રી-પુરુષ પરસ્પર વિશ્વાસઘાત કરે, ૧૬-૧૭ એક દેશના કિંવા અનેક દેશના રાજાની ઘાત ચિંતવે, ૧૮ સાધુને સંચમથી બપ્ટ કરે, ૧૯-૨૧ તીર્થંકરની, તીર્થંકરપ્રણીત ધર્મની અને આચાર્ય-ઉપાધ્યાયની નિંદા કરે, ૨૨ આચાર્ય-ઉપાધ્યાયની ભક્તિ કરે નહીં, ૨૩ બહુસૂત્રી ન હોવા છતાં બહુસૂત્રી કહેવડાવે, ૨૪ તપસ્વી ન હોવા છતાં તપસ્વી કહેવડાવે, ૨૫ જ્ઞાની, વૃદ્ધ, રોગી, તપસ્વી નવદીક્ષિત એમની સેવાભક્તિ કરે નહીં, ૨૬ ચાર તીર્થમાં દ્રુટ પડાવે, કલેશ કરાવે, ૨૭ બ્યોતિષ મંત્રાદિ પાપસૂત્ર રચે, ૨૮ અપ્રાપ્ત દેવ મનુષ્યનાં સુખોની ઇચ્છા કરે, ૨૯ ધર્મ કરીને દેવતા થાય તેમની નિંદા કરે અને ૩૦ પોતાની પાસે દેવતા ન આવતા હોય છતાં કહે : દેવતા આવે છે. આ ૩૦ માંથી કોઈ પણ એક સ્થાન સેવે તે જીવ મહામોહનીય કમં બાંધે છે. જેના ઉદયથી જીવને ૭૦ કોડાકોડ સાગરોપમ સુધી બાધિબીજ-સમ્યક્ત્વ રત્નની પ્રાપ્તિ થતી નથી. કથાગૌકાલિક સૂત્રના ૫ મા અધ્યયનમા કહ્યું છે કે—

ગાથા— તવ તેણે વય તેણે, રૂઝ તેણે ય જે નરે ।

આચાર માવ તેણે ય, કુવ્વહ દેવકિવ્વિસં ॥ ૪૮ ॥

અર્થ—દુર્બળ શરીર ભેઈ કોઈ પૂછે કે આપ તપસ્વી છો કે ? ત્યારે તપસ્વી ન હોય છતાં કહે : સાધુ સદા તપસ્વી જ હોય છે તે તપનો ચોર. ૨ કોઈના મ્વેત વાળ ભેઈ કોઈ કહે : આપ સ્થવિર છો ? ત્યારે સ્થવિર ન હોવા છતાં કહે કે સાધુ સ્થવિર જ હોય તે વચનો ચોર. ૩ રૂપવત તેજસ્વી ભેઈ કોઈ પૂછે કે, અચુક રાજાએ દીક્ષા લીધી છે તે શું આપ જ છો ? ત્યારે કહે કે સાધુ છતી ઋદ્ધિના ત્યાગી જ હોય છે તે રૂપનો ચોર. ૪ અંદર તો અનાચરણ સેવે અને ઉપરથી મહિન વસ્ત્રો ધારણ કરી શુદ્ધાચારી નામ ધરાવે તે આચારના ચોર. ૫ ચોર છતાં શાહુકારી બતાવે, કમ છતાં ભક્તિભાવ બતાવે તે ભાવનો ચોર. આ પાંચ પ્રકારનો ચોર મરીને દેવતામાં ચંડાળ સમાન નીચ ગતિ વાળો મિથ્યાદષ્ટિ, દુર્ગંધજનીય, નિંદનીય એવો કિલ્લિયો દેવતા થાય છે. ત્યાંથી ચવીને બકેરો વગેરે થઈ ત્યાંથી મરી નરક, તિર્થ આદિ નીચ ગતિમાં અનંત

કાળપર્યંત પરિભ્રમણ કરતો રહે છે, પરંતુ તેને યોધિજીવની પ્રાપ્તિ થવી બહુ જ દુર્લભ હોય છે. આત્મ દુષ્ટ પરિણામ દગલખાણનું છે. આમ વિચારી આચાર્યશ્રી કાઠપિ આચાર્ય સેવન કરતાં નથી. બાહ્યાભ્યંતર વિશુદ્ધ, નિર્મળ સદૈવ સરળ સ્વભાવી રહે છે.

લોભ—તેનું નિવાસથાન રોમ રોમમાં છે. “લોહો સર્વવિનાસણો” લોભ સર્વ સદ્ગુણોનો નાશ કરે છે. એની બાળમાં ફાસાચેલો પ્રાણી કુધા, તૃષા, શીત, તાપ, અપમાન, આર આદિ અનેકવિધ દુઃખોનો લોકતા થાય છે, ગુલામી કરે છે, ગરીબોને ફસાવે છે, કુટુંબોને ઢગો દે છે, ભતિ અને ધર્મ વિરુદ્ધ કૃત્ય કરે છે. પંચેન્દ્રિયની છાત કરે છે ઇત્યાદિ અનેક અકૃત્ય કરતાં કરતાં મૃત્યુના મુખમાં પડે છે ત્યાંસુધી પશુ તેને તૃપ્તિ નથી. કપિલ કેવળી કહે છે કે—તહા ત્હામો તહા લોમો અર્થાત્ જેમ લાલ વધતો બળ્ય તેમ લોભ પણ વધતો બળ્ય છે. પણ તુમ્હુની ખાઈ કદી પૂરાતી નથી. અતે તો મહા મુસીબતે ઉપાનિત કરેલું દ્રવ્ય અહીંજ ઓડી કરેલાં પાણીનું પોટલું સાચે લઈ નરક તિર્થ આદિ દુર્ગતિમાં ચાલ્યા જવું પડે છે. લોભને અનેક અનર્થોનું મૂળ બાણી આચાર્ય મહારાજ સદૈવ સંતોષમાં મગ્ન રહે છે.

ઉક્ત ચારે કષાયોના ૫૨૦૦ લાંબા થાય છે—કષાય સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થવા ન દે તે અનંતાનુબંધીના ચોક્. ૧—ક્રોધ તે પર્વતની ક્રાંત સમાન તે ક્રોધથી દિલમાં પડેલી ક્રાંત કદી પૂરાય નહીં. ૨ માન—પરચરના સ્થંભ સમાન તે કદી નમે નહીં. ૩ માયા—વાંસની ગાંઠ સમાન મહા કપટી અને ૪ લોભ—કિરમજના રંગ સમાન, કપડું બળે પણ રંગ ન બળ્ય. એ ચારે અનંતાનુબંધી કષાયની સ્થિતિ યાવજીવનની, તેના ઉદયમાં સમક્ષિતની પ્રાપ્તિ ન થાય અને આ કષાયમાં મરવાવાળો નરક ગતિમાં બળ્ય ૨ જેના ઉદયમાં સકામનિર્જરા રૂપ પ્રત્યાખ્યાનનો લાભ ન થાય તે અપ્રત્યાખ્યાના-વરણીયનો ચોક્. ૧ ક્રોધ—તણાવની તરાહ સમાન જે વરસાદ વરસતાં મળી બળ્ય, ૨ માન—કાષ્ટના સ્થંભ સમાન જે મહા કષ્ટે નમે, ૩ માયા—ચેડાનાં શીંગ જેવી, આંટા દેખાય, ૪ લોભ—ગાઠના ખંજન જેવો જેનો કાષ્ટ સ્વારના પ્રયોગથી જ બળ્ય, એ ચોક્ની સ્થિતિ એક વર્ષની, છાત કરે આવકના વ્રતની, આ કષાયવાળો મરીને તિર્થંજ ગતિમાં બળ્ય. ૩ જેના ઉદયથી સર્વવિરતી (સાધુ) ન થઈ શકે તે પ્રત્યાખ્યાના વરણીયનો ચોક્. ૧ ક્રોધ—પૂળની લીટી સમાન જે હવાથી મળી બળ્ય. ૨ માન—નેતરના સ્થંભ સમાન જે સહેલાઈથી નમે. ૩ માયા—ચાલતા બળદના પેશાબ જેવી જેની વકતા સ્પષ્ટ દેખાય. ૪ લોભ—કીચકના રંગ જેવો જે સૂકાવાથી ખરી પડે આ ચોક્ની સ્થિતિ ૪ મહિનાની તેને સાધુપણ—સકામનિર્જરા થતી નથી. આ કષાયમાં મરે તો મનુષ્ય ગતિમાં બળ્ય. ૪ ચત્કિચત કાળ રહે તે ‘અજવલન’ ચોક્. ૧ ક્રોધ—સચ્ચદ્રમાં ભરતી વખતે થતી પાણીની લીટી (નિશાની) બીજી વખતના જીવાળ વખતે મટી બલ છે તેનાં જેવો. ૨ માન—તુમ્હુના સ્થંભ સમાન જે પવન લાગતાં નથી બળ્ય, ૩ માયા—વાંસની

છોઈ સમાન તરત સીધી થઈ જાય ૪ લોભ-પતંગના રંગ સમાન જે તરકે લાગતાં જ બીડી જાય. આ ચોકની સ્થિતિ ૧૫ દિનની આ કષાયવાળાને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતી નથી. આ કષાયમાં આચુબ્ય પૂણું કરવાવાળો જેવ ગતિમાં જાય છે. આ ૪ કષાયના ૪×૪=૧૬ ભેદ થયા. ૧ કેટલાક બાણે છે કે કષાય અહિતકર છે તે પશુ થઈ જાય છે. ૨ કેટલાક કષાયના ફળને નહિ બાણતા થકા અજ્ઞાનવશ કષાય કરે છે ૩ કેટલાક થોડા બાણપણમાં અને થોડા અબાણપણમાં કષાય કરે છે. ૪ કેટલાક કષાય કરવાનો હેતુ સમજતા નથી પશુ દેખાદેખીથી કરવા લાગી જાય છે. ૫ કેટલાક પોતાને અર્થે કષાય કરે છે. ૬ કેટલાક બીજાને માટે કષાય કરે છે. ૭ કેટલાક પોતાના તથા પરના બન્નેના અર્થે કષાય કરે છે. ૮ કેટલાક વિના કારણ (સ્વભાવ પડી ગયો હોવાથી) કષાય કરે છે ૯ કેટલાક કંઈક ઉપયોગ સહિત કરે છે. ૧૦ કેટલાક શૂન્ય ઉપયોગે કષાય કરે છે. ૧૧ કેટલાક ઉપયોગ સહિત કષાય અને કંઈક ઉપયોગ સહિત એમ કષાય કરે છે. અને ૧૨ કેટલાક જોષસંજ્ઞાથી જોળે ભાવે કષાય કરે છે એ ૧૨ બોલને ૪ કષાયે શુણ્ણવાથી ૧૨×૪=૪૮ થયા. અને તેમાં પૂર્વોક્ત ૧૬ કષાયના ભેદ જોળવતાં ૬૪ થયા. તે ૬૪ને ૨૪# ૬'૪૬ અને ૨૫મો સમુચ્ચય જીવ એમ પચીસે શુણ્ણવાથી ૬૪×૨૫=૧૬૦૦ ભાંગા થયા. તે કષાયના પુદ્ગલોને જીવ ૧ “મુને” એકઠાં કરે, ૨ “અવમુને” જાણે, ૪ “બધે” બંધન કરે (એમ ત્રણ પ્રકારે બધે) અને ૪ બાંધેલા કમંપુદ્ગલોને આત્મપ્રદેશદ્વારા “વેદે” ૫ જેમ જેમ વેદતો જાય તેમ તેમ “ઉદ્ધરણ” થતી જાય, અને ૬-કેટલાક બન્ધ જીવો પશ્ચાન્નાપથી તથા કેટલાક તપશ્ચર્યાથી “નિર્જરે”-સૂચ કરી દે. એ છ બોલ જીવ, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ ૩ કાલ આશ્રિત હોવાથી ત્રણ શુણ્ણ કરે એટલે ૬×૩=૧૮ થાય તે ૧૮ સ્વઆશ્રિત અને ૧૮ પરઆશ્રિત એમ બમણા કરતાં ૩૬ થયા. તે ૩૬ ને ૨૪ ૬'૪૬ અને ૨૫ મો સમુચ્ચયજીવ એમ ૩૬×૨૫=૯૦૦ થયા. તેને ૪ કષાયથી શેશુણ્ણ કરતાં ૩૬૦૦ થયા. તેમાં પૂર્વોક્ત ૧૬૦૦ જોળવતાં ૫૨૦૦ થયા. એટલા ભાંગા ૪ કષાયના થાય છે. આટલો મોટો પરિવાર ૪ કષાયોનો હોવાથી તે જાયંકર થતું છે.

કોહો પીઈ પળાસેઈ, માળો વિળયનાસળો ।

માયા મિત્રાણ નાસેઈ, હોહો સવ્વવિળાસળો ॥ ૬૪ વૈકલિક અ. ૮

અર્થ—કોઈ પ્રીતિનો નાશ કરે છે, માન વિનયનો નાશ કરે છે, માયા મિત્રતાનો

+ સંજ્વલન કોષથી સ્થિતિ ૨ સહિનાની, માનની સ્થિતિ ૨ સહિનાની, માયાની સ્થિતિ ૧૫ દિનની અને લોભની સ્થિતિ અંતર્ગૃહતની. આ પ્રકારનું કથન શ્રી પ્રજાપતિ સૂત્રમાં છે.

૨૪ ૬'૪૬, —૭ નરકનો ૧ ૬'૪૬, ૧૦ જીવનપતિના ૧૦, પાપ સ્થાવરના ૫, ત્રણ વિકલે-દ્રિયના ૩ એ ૧૬ થયા. ૨૦મો તિર્થંચ ૫ એ દ્રિયનો, ૨૧મો મનુષ્યનો, ૨૨ મો વાણ્ણ્યતરનો, ૨૩મો જ્યોતિષીનો અને ૨૪મો વૈશાનવિક દેવોનો. તેનું સવિસ્તૃત વર્ણન બીજા પ્રકરણમાં થઈ ચકું છે,

નાશ કરે છે અને લોભ સર્વ સદ્ગુણોનો નાશ કરે છે. એટલા માટે તેનો નિરનોકત પ્રકાર પ્રતિકાર કરવો.

उत्तमयेण हणे कोहं, माणं मद्वया जिणे ।

માયા મજ્જવમાવેણ, હોહો સંતોસઓ જિણે ॥

અર્થ—ઉપશમ—(ક્ષમા)—થી—ક્રોધને છુટે, માર્દવ—(વિનય)—થી અભિમાનને છુટે, આર્જવ—(સરલતા)—થી માયાનો પરાજય કરે અને સંતોષથી લોભને છુટે.

આ ૫ મહાવ્રત, ૫ આચાર, ૫ ઇન્દ્રિયનિગ્રહ, ૫ સમિતિ, ૩ શુચિત્વ, ૬ વાહ પ્રહાર્યય અને ૪ કષાયોનો નિગ્રહ મળી કુલ ૩૬ ગુણ્યુક્ત આચાર્ય ભગવાન હોય છે.

૩૬ ગુણ્યુના ધારક આચાર્ય થઈ શકે

૧ જેમની ભતિ (માતૃપક્ષ) નિર્મળ હોય તે ‘ ભતિસમ્પન્ન, ’ ૨ કુલ (પિતૃપક્ષ) નિર્મળ હોય તે ‘ કુલસમ્પન્ન, ’ ૩ કાળ પ્રમાણે ઉત્તમ સંઘયણ (પરાક્રમી) હોય તે ‘ બલસમ્પન્ન, ’ ૪ સમયતુરઆદિ ઉત્તમ સંસ્થાન—(શરીરનો આકાર) હોય તે ‘ રૂપસમ્પન્ન, ’ ૫ કોમળ (નમ્ર) સ્વરૂપ હોય તે ‘ વિનયસમ્પન્ન, ’ ૬ મતિ શ્રુતાદિ નિર્મળ જ્ઞાનવંત તથા અનેક મતાન્તરના જ્ઞાતા હોય તે ‘ જ્ઞાનસમ્પન્ન, ’ ૭ શુદ્ધ શ્રદ્ધાવંત હોય તે ‘ દર્શનસમ્પન્ન, ’ ૮ નિર્મળ ચારિત્રી શુદ્ધાચારી હોય તે ‘ ચારિત્રસમ્પન્ન, ’ ૯ અપવાદ—(નિંદા)—થી લંબિત થાય તે ‘ લલભવંત, ’ ૧૦ દ્રવ્યથી ઉપધિ (ભરોપકરણ) અને ભાવથી ક્રોધાદિ કષાયોએ કરી હળવો હોય તે ‘ લાઘવસમ્પન્ન, ’ (આ ૧૦ ગુણ અવશ્ય હોય.) ૧૧ પરિસહ આઠ્ઠે ધૈર્ય ધારણ કરે તે ‘ ઉચ્ચંસી ’ (ઓજસ્વી), ૧૨ પ્રતિભાશાલી હોય તે ‘ તેયંસી ’ (તેજસ્વી), ૧૩ કોઈની ભળમાં ન ક્ષાય એવી ચતુરાઈથી યોદ્ધે તે ‘ વચ્ચંસી ’ (વચસ્વી), ૧૪ જસંસી—યશસ્વી. (આ ૪ ચાર ગુણ સ્વાભાવિક હોય છે). ૧૫ ક્ષમાથી ક્રોધને છુટે તે ‘ છય કોહો, ’ ૧૬ વિનયથી માનનો પરાજય કરે તે ‘ છયમાણે, ’ ૧૭ સરલતાથી માયાનો પરાજય કરે તે ‘ છયમાયે, ’ ૧૮ સંતોષથી લોભને છુટે તે ‘ છયલોહો, ’ ૧૯ ઇન્દ્રિયોને કામ્યમાં રાખે તે ‘ છઈદિયે, ૨૦ પાપની નિંદા કરે પણ પાપીની નિંદા ન કરે તથા નિંદકોની દરકાર ન કરે તેમજ સ્વદષ્ટ નિંદ્રા લે તે ‘ છયનિંદે, ’ ૨૧ ક્ષુધા—તૃષ્ણાદિ ૨૨ પરિસહને છુટે તે ‘ છય પરિસહે, ’, ૨૨ જીવિતની આશા અને મૃત્યુનો ભય ન રાખે તે ‘ છવિયાસમરણ-ભયવિમુક્તો, ’ (આ ૮ ના જય કરનાર હોય છે), ૨૩ મહાવ્રતાદિમાં પ્રધાન શ્રેષ્ઠ હોવાથી ‘ વયમ્પહાણે, ’ ૨૪ ક્ષાન્તિ આદિ ગુણોમાં પ્રધાન હોવાથી ‘ ગુણમ્પહાણે, ’ ૨૫ યથોચિત ક્રિયા યથાસમય કાળે કરે તે ક્રિયાના ૭૦ ગુણમાં પ્રધાન હોવાથી ‘ કરણમ્પહાણે, ’ ૨૬ નિત્ય પાલન કરે તે ચારિત્રના ૭૦ ગુણમાં પ્રધાન હોવાથી ‘ ચરણમ્પહાણે, ’ ૨૭ અનાચરણને નિષેધવામાં પ્રધાન અર્થાત્ અસ્પષ્ટિત આજ્ઞાના પ્રવર્તક હોવાથી ‘ નિગ્ગહમ્પહાણે, ’ ૨૮ ઇર્ષ કે રાભદિથી પણ ક્ષોભ ન પામે, દ્રવ્ય, નય, પ્રમાણાદિના સૂક્ષ્મ જ્ઞાનનો નિશ્ચય કરવામાં પ્રવીણ હોવાથી ‘ નિશ્ચયપ્રધાન, ’ ૨૯ રોહિણી પ્રજ્ઞાસ્થિ પ્રમુખ

વિધાના ધારક હોવાથી “વિદ્યા પ્રધાન”, ૩૦ વિષાપહાર, વ્યાધિનિવાર, વ્યતરેપ-સર્ગનાશક આદિ મંત્રના જ્ઞાતા હોવાથી ‘મંત્રપ્રધાન’,+ ૩૧ ઋગ્વેદાદિ ચારે વેદના જ્ઞાતા હોવાથી ‘વેદપ્રધાન,’ ૩૨ બ્રહ્મચર્યમાં સ્થિત હોવાથી તથા આત્મસ્વરૂપના યાચાતમ્ય જ્ઞાતા હોવાથી (‘જે યગં જાણૂ તે સર્વ જાણૂ ’) અને પરમાત્મા સ્વરૂપના અતુલની હોવાથી ‘બ્રહ્માપ્રધાન’, ૩૩ નિગમાદિકે સાતે નય સ્થાપવામાં પ્રધાન હોવાથી ‘નયપ્રધાન,’ ૩૪ અભિગ્રહાદિ નિયમના ધારક તથા પ્રાયશ્ચિત્ત વિધિના જ્ઞાતા હોવાથી ‘નિયમપ્રધાન,’ ૩૫ સત્ય અને અચલ વચન બોલતા હોવાથી ‘સત્યપ્રધાન’ અને ૩૬ દ્રવ્યથી લોકો નિંદા કરે તેવાં મહિન વચ્ચાદિ ધારણ કરે નહિ અને ભાવથી પાપરૂપ મેલ ન રાખે તે ‘શૌચ-પ્રધાન’ (જે ૧૪ શુભોમાં પ્રધાન હોય છે). આ ૩૬ શુભચુક્ર જે સાધુ હોય છે તેમને આચાર્યપદ પર સ્થાપે છે અને તેમને અતુલિય સંઘના નાયક બનાવે છે.

આચાર્યની ૮ સરૂપકા

ગૃહસ્થ ભેમ ધનકુટુંબાદિની સરૂપકાથી શોભે છે, તેવી રીતે આચાર્ય ૮ સરૂપ-કાથી તથા પ્રત્યેક સરૂપકાના ચાર ચાર પ્રકાર ભેમ ૩૨ તથા ૪ વિનયના શુભ મળી કુલ ૩૬ શુભે શોભાયમાન હોય છે.

૧ જ્ઞાનાદિ પાંચ આચાર આચરણીય છે તેને આચરે તે ‘આચારસરૂપકા.’ જેના ૪ પ્રકાર-૧ મહાનત, સમિતિ, શુષ્કિરૂપ ૧૩ ચારિત્રના શુભમાં ધ્રુવ-નિશ્ચલ-અઢોલવૃત્તિ નિરં-તર રાખે તે ‘ચરણશુભધ્રુવભોગ્યુત્તે. ૨ ભત્યાદિ ૮ મહત્ત્વ મહંન કરી સદૈવ નિરક્ષિમાની રહે ‘તે મહત્ત્વ શુભસંપન્ન.’ ૩ શીત, ઉષ્ણ કાળમાં ગામમાં એક રાત્રિ અને નગરમાં પાંચ રાત્રિથી અધિક વિના કારણ ન રહે અને આતુર્ભાસના ચાર માસ એક સ્થાનમાં રહે ભેમ નવકલ્પી વિહાર કરતા રહે તે અનિયત વૃત્તિ અને ૪ મનોહર દિવ્ય રૂપ સરૂપ-કાના ધારક હોવા છતાં પણ નિર્વિકારી સૌમ્ય સુદ્રાવાળા રહે તે ‘અચંચલશુભ.’

૨ શાસ્ત્રના અર્થ પરમાર્થના જ્ઞાતા હોય તે બીજી ‘સૂત્રસરૂપકા.’ તેના ૪ પ્રકાર-૧ જે કાળમાં જેટલાં શાસ્ત્ર હોય તે સર્વના જ્ઞાતા હોવાથી સર્વ વિદ્વાનોમાં ભેષ હોય તે ‘યુગપ્રધાન’, ૨ શાસ્ત્રીય જ્ઞાનની પરિચિત્ત (પરિવર્તના) કરતા રહી નિશ્ચલ જ્ઞાની બનવાથી ‘આગમ’ પરિચિત’, ૩ કદાપિ કિંચિન્માત્ર દોષ ન લગાવે તે ‘ઉત્સર્ગ’ ભાગ’ અને અનિવાર્ય કારણે પશ્ચાત્તાપ ચુકત કિંચિત્ દોષ લાગે તો પ્રાયશ્ચિત્ત કરી શુદ્ધ થઈ જાય તે ‘અપવાદભાગ’ એ બન્ને ભાગના વિધિના યાચાતમ્ય જ્ઞાતા હોય તે

+ આચાર્યજી વિદ્યા મંત્રના જ્ઞાતા હોય પણ ઉપયોગ ન કરે.

૪ રવિવારથી રવિવાર સુધી રહે તે એક રાત્રિ અને ૫ રવિવાર ૫૪૧૧ રહે તે પંચરાત્રિ. એક માસમાં ૫ રવિવાર આવે છે. બધાં એક દિનનો આહાર મળે ત્યાં એક રાત્રિથી અધિક ન રહે અને મોટું શહેર હોય ત્યાં પાંચ રાત્રિ (એક મહિનાથી) અધિક ન રહે.

× જ્ઞાનાદિ શુભની વૃદ્ધિ અર્થે, વૃદ્ધાવસ્થા કે શામાદિ કારણે અધિક રહેવું પડે તો તે વાત અર્થત છે.

‘ઉત્સર્ગ’ અપવાદ કુસલા’, અને ૪ સ્વસમય (જૈનદર્શન) તથા પરસમય-(અન્યદર્શન)નાં શાસ્ત્રના જ્ઞાતા હોવાથી ‘સસમય પરસમય હકળે’ શુભ.

૩ સુદંશકૃતિ તેજસ્વી શરીરના ધારક હોય તે ત્રીજી ‘શરીર સમ્પદા.’ તેના ૪ પ્રકાર-૧ પોતાના માપથી પોતાનું શરીર એક ધનુષ્ય લાંબું હોય તે ‘પ્રમાણોપેત.’ ૨ લંગડો, લૂલો, કાણો, ૧૯ કે ૨૧ આંગળીવાળો ઇત્યાદિ અપંગ હોય રહિત હોય તે ‘અકુટર્થ,’ ૩ બધિર, અધેત્વાદિ હોય રહિત હોય તે પૂર્ણેન્દ્રિય અને ૪ તપ-વિહારાદિ સંયમના તેમજ ઉપકારના કાર્યમાં થાકે નહીં એવા હક સંધ્યણુના ધારક હોય તે હક સંધ્યણી શુભ.

૪ વાક્યાતુર્યયુક્ત હોય તે ચોથી વચન સમ્પદા. તેના ૪ પ્રકાર-૧ કોઈ પણ અંતન ન કરી શકે તેવાં સદૈવ ઉત્તમ વચનના બોલનાર કોઈને તુંકારે ન બોલાવે એમનાં વચન સાંભળી પરપ્રવાદી પણ સાનદાસ્ત્ય પામે તે ‘પ્રશસ્તવચની,’ ૨ કોમળ, મધુર, ગાંધીયંયુક્ત સુસ્વરથી બોલે તે ‘મધુસ્તા,’ ૩ સગદ્ધે, પક્ષપાત તથા કલ્લુપિત-પણા રહિત બોલે તે ‘અનામિત’ અને ૪ ગણુગણાટ આદિ હોય રહિત, સ્પષ્ટ, બાળક પણ સમજી શકે તેવાં વચન બોલે તે ‘સ્ફુટતા’ શુભ.

૫ શાસ્ત્ર અથવાંચવાની કુશળતા તે પાંચમી ‘વાચના સમ્પદા.’ તેના ૪ પ્રકાર -૧ શિષ્યની યોગ્યતાનો બધુ, યોગ્ય શિષ્યને તે અહંશુ કરી શકે તેટલું જ જ્ઞાન આપે. દુગ્ધપાન સાપને વિષપણે પરિણમે છે તેવી રીતે કુશિષ્યને આપેલું જ્ઞાન દુશુંશુવધક નીવડે છે. તેથી તેવાને જ્ઞાન ન કે તે ‘બેગો’. ૨ સમભય નહી, ડુચે નહીં તેવું જ્ઞાન સમ્યક્ પ્રકારે પરિણમતું નથી અને દીર્ઘ કાળ ટકતું નથી એમ બાણી શિષ્યને ડુચે અને તે પચાવી શકે તેટલું જ્ઞાન આપે તે ‘પ્રશિત’. ૩ જે શિષ્ય વિશેષ બુદ્ધિમાન હોય, સમ્પ્રદાયનો નિર્વાહ કરવા તથા ધર્મ દ્વીપાવવા સમર્થ હોય તેને અન્યાય કાર્યોમાં થોડો રોકી, આહાર વસ્ત્રાદિની શાતા ઉપજાવી તથા પ્રોત્સાહન આપી શીઘ્રતાથી સૂત્ર પૂર્ણ કરાવે તે ‘નિરથાપયિતા’ અને ૪ જેમ પાણીમાં તેલનું બિન્દુ ફેલાઈ બાથ તેમ અન્યને જ્ઞાન પરિણમે તે પ્રમાણે શબ્દ થોડા અને અર્થ ઘણો એવા સરલ શબ્દોમાં વાચના આપે તે ‘નિર્વાહણા’ શુભ.

૬ બુદ્ધિ પ્રબળ હોય તે છઠ્ઠી ‘મતિસમ્પદા’ તેના ૪ પ્રકાર. ૧ શતાવધાનીની પેઠે કેળી, સાંભળી, ચાખી, સૂંઘેલી કે સ્પર્શેલી વસ્તુના ગુણોને એક જ કાળમાં અહંશુ કરે તે ‘અવગ્રહ’, ૨ ઉક્ત પાત્રોના તત્કાળ નિષ્કર્ષ કરે તે ‘ઈહા.’ ૩ ઉક્ત પ્રકારે વિચારણા કરી તત્કાળ નિશ્ચયાત્મક અને તે ‘અપાય’. અને ૪ નિર્ણીત વસ્તુનું દીર્ઘ-કાળપર્યંત વિસ્મરણુ ન થાય, સમય પર શીઘ્ર સ્મૃતિગોચર થાય, અચૂક હાજરજવાળી હોય તે ધારણા શુભ.

૭ પરપ્રવાદીઓનો પરાજય કરવાની કુશળતા તે સાતમી ‘પ્રયોગસમ્પદા’. તેના

૪. પ્રકાર -૧ આની સાથે સંવાદમા, પ્રશ્નોત્તરમાં હું જીતી શકીશ કે નહીં એ પ્રમાણે પ્રતિવાદીની અને પોતાની શક્તિનો વિચાર કરી વાદ કરે તે ‘અજ્ઞાતજ્ઞાન’ ૨ વાદી કયા મતનો અનુયાયી છે તે જાણી લઈ તેના જ મતનાં શાસ્ત્રોથી સમજાવે તે ‘પુરુષજ્ઞાન.’ ૩ આ ક્ષેત્રના લોકો ઉદ્ધતાઈથી અપમાન કરે, પ્રથમ મીઠું મીઠું બોલે અને પછી બદલી જાય- પ્રતિવાદીને મળી જાય એવા કપટી તો નથી ને ? મિથ્યાત્વીના આહંબરથી ચલિત થઈ જાય એવા અસ્થિર તો નથી ? ઇત્યાદિ ક્ષેત્રનો વિચાર કરી વાદ કરે તે ‘ક્ષેત્રજ્ઞાન’ અને ૪ કદાચ વિવાદ પ્રસંગમાં રાજાદિકેલું આગમન થઈ જાય તો તે રાજાદિકે ન્યાયી છે કે અન્યાયી, સરળ છે કે કપટી, નમ્ર છે કે અગિમાની ઇત્યાદિ જાણ હોય કેમકે આગળ જતા કોઈ રીતે અપમાન તો નહિ કરે વગેરે વિચાર કરી વાદ કરે તે ‘વસ્તુજ્ઞાન.’

૮. સાધુઓને ઉપયોગી વસ્તુના પહેલેથી જ સંગ્રહ કરી રાખે તે ‘સંગ્રહસંપદા.’ તેના ૪ પ્રકાર-૧ બાળક, દુર્બળ, ગીતાર્થ, તપસ્વી, રોગી, નવદીક્ષિત એવા સાધુઓના નિર્વાહ થઈ શકે તેના ક્ષેત્રો ધ્યાનમાં રાખે તે ‘ગણયોગ,’ ૨. પોતાના કે બહારના સાધુઓને સમય પર કામ આવે એવાં સ્થાન, પાટ, પાટલા, પરાલ ઇત્યાદિ સંગ્રહ રાખે તે ‘સંસકૃત’ ૩. જે જે કાળમાં ક્રિયાઓ કરવાની હોય તે તે કાળમાં તે ક્રિયાનાં ઉપયોગી સાધનોનો સંગ્રહ રાખે તે ‘ક્રિયાવિધિ’ અને ૪ બ્યાજબાનહાતા, વાદી, વિજયી, વૈયાવચ્ચી ઇ. શિષ્યોનો સંગ્રહ રાખે તે ‘શિષ્યોપસંગ્રહ’ શુભ.

ચાર વિનય

સાધુને આચરવા યોગ્ય શુભોત્તુ આચરણ કરે તે આચારવિનય. તેના ૪ પ્રકાર-૧ પોતે સંયમ પાળે બીજાને પળાવે, સંયમથી હગમગતાને સ્થિર કરે તે ‘સંયમ સમાચારી.’ ૨ પાક્ષિકાદિ પર્વનાં તપ પોતે કરે, બીજા પાસે કરાવે તે તપ સમાચારી. ૩ તપસ્વી, જ્ઞાની, નવદીક્ષિત ઇત્યાદિ પ્રતિલેખનાદિ કાર્ય સ્વયં કરે, બીજા પાસે કરાવે તે ગણ સમાચારી, અને ૪ અવસર ઉચિત પોતે એકલો વિહાર કરે, અન્યને યોગ્ય જાણી એકલો વિહાર કરાવે તે ‘એકાકી વિહાર સમાચારી.’

૨. સૂત્રાદિનો વિનય કરે તે ‘શ્રુતવિનય.’ તેના ૪ પ્રકાર-૧ પોતે જાણે અને બીજાને જાણાવે, ૨ અર્થ યાચાતઅર્થધરાવે, ૩ જે શિષ્ય જે જ્ઞાનનો અધિકારી હોય તેને તે જ્ઞાન આપે અને ૪ આરંભેલ સૂત્ર પૂર્ણ કરાવી બીજું જાણાવે.

૩. અતઃકરણમાં ધર્મની સ્થાપના કરે તે ‘વિક્ષેપ’ વિનય. તેના ૪ પ્રકાર-૧ મિથ્યાત્વીને સમકિતી બનાવે, ૨. સમકિતીને ચારિત્રી બનાવે, ૩ સમકિત ચારિત્રથી બ્રહ્મ થતાને સ્થિર કરે, અને ૪ નવા સમકિતી ને નવા ચારિત્રી બનાવી ધર્મની વૃદ્ધિ કરે.

૪ કષાયાદિ દોષોનો પરિઘાત (નાશ) કરે તે ‘દોષ-પરિઘાત વિનય.’ તેના ૪ પ્રકાર :-
૧ કોધીને કોધના અવશુષ્ણ અને ક્ષમાના શુભ બતાવી ક્ષમાવંત બનાવે તે કોધ પરિઘાત’,

૨ વિષયથી ઉન્નત અનેદાને વિષયના અવગુણ, શીક્ષના ગુણ બાવી નિર્વિકારી બનાવે તે ‘વિષય પરિણાત,’ ૩ રસલોહીથી હોય તેને દુષ્કૃતિના અવગુણ અને તપના ગુણ બતાવી તપસ્વી બનાવે તે ‘અન્નપરિણાત’ અને ૪ દુર્ગુણથી દુઃખ અને સદ્ગુણથી સુખની પ્રાપ્તિ બતાવી નિર્દોષી બનાવે તે ‘આત્મદોષ પરિણાત.’

આ ૮ સંપ્રદાના ૩૨ અને ૪ વિનય જોમ આચાર્યના ૩૬ ગુણુનું વર્ણન થયું. આવા જ્ઞાનપ્રધાન, દર્શનપ્રધાન, ચારિત્રપ્રધાન, તપપ્રધાન, શૂર, વીર, ધીર, સાહસિક, શાન્ત, હાન્ત, ચારે તીર્થના વાલેશ્વર, જિનેશ્વરની ગાદીના અધિકારી, જૈનશાસનના નિર્વાહક, પ્રવર્તક આદિ આદિ અનેક ગુણગણાલક્ષી આચાર્ય ભગવન્તને મારા ત્રિવિધે ત્રિવિધે વિશુદ્ધ ભાવે વારંવાર નમસ્કાર હો.

શાઓદ્ધારક બાલકલ્યાણચારી ઋષિ સંપ્રદાયાચાર્ય સ્વ. યુનિશ્રી અમોદાખઋષિજી
મહારાજ દ્વારા વિરચિત ‘જૈનતત્ત્વપ્રકાશ’ હું ‘આચાર્યસ્તવ’
નામક ત્રીણું પ્રકરણ સમાપ્ત

પ્રકરણ ૪ થું

“ ઉપાધ્યાય ”

જેઓ શુરુ વગેરે ગીતાથ' મહાત્માઓની પાસે હંમેશા રહી, વિનય ભક્તિ કરી, વિચક્ષણતાપૂર્વક તેઓને પ્રસન્ન રાખી તેમની આજ્ઞાનુસાર શુભયોગ તથા ઉપધાન (તપશ્ચર્યા) આદરીને મધુર વચનોથી સ પૂર્ણ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરી પારગત થયા છે, જેઓ ઘણા સાધુ તથા ગૃહસ્થોને પાત્ર અપાત્રની પરીક્ષા કરીને યથાયોગ્ય જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરાવે છે, તેવા સાધુઓને ઉપાધ્યાય કહે છે.

જ્ઞાન અહંભુ કરવાને અયોગ્ય માણસ માટે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૧૧ મા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે—

અહ પંચર્હિ ઠાળેર્હિ, જેર્હિ સિલ્લા ન લભ્મહ ।
યમા કોહા પમાણં, રોગેણાલસસણ ચ ॥

આ પ્રમાણે જે પાંચ કારણોથી હિતશિક્ષા મેળવાતી નથી તે પાંચ કારણો : ૧ અહંકાર, ૨ ક્રોધ, ૩ પ્રમાદ, ૪ રોગ અને ૫ આલસ્ય.

જ્ઞાન અહંભુ કરવાને યોગ્ય—૧ થોડું હસનાર, ૨ હંમેશાં આત્માને ધમનાર, ૩ નિરભિમાની, ૪ પરમાર્થને શોધનાર, ૫ પોતાના ચારિત્રને થોડે થા ઘણે અંશે કલંક ન લગાડનાર, ૬ રસનેદ્રિયના અલોલુપી, ૭ ક્ષમાવંત, ૮ સત્યવાદી એ આઠ શુભવાળા મનુષ્યો હિતની વાતો અહંભુ કરી શકે છે.

અવિનીતનાં ૧૪ લક્ષણો—૧ વારંવાર ક્રોધ કરે અથવા હીર્ષીક્રપાથી, ૨ નિરર્થક કથાવાર્તા કરે, ૩ સન્નિમિત્તનો દ્વેષ કરે, ૪ નિજ મિત્રની શુભ વાત પ્રગટ કરે, ૫ જ્ઞાનનો ગર્વ કરે, ૬ પોતાનો વાંક પારકા ઉપર ઝોઢાડે, ૭ નિજ મિત્ર પર શુસ્સો કરે, ૮ સંબંધ રહિત (મેળ વગરનું) ભાષણ કરે, ૯ દ્રોહી, ૧૦ અહંકારી, ૧૧ અભિતંદ્રિય, ૧૨ અસંવિભાગી (મળેલી વસ્તુ સમભાવે વહેંચી ન આપે તે), ૧૩ અપ્રતીતકારી, ૧૪ અજ્ઞાની એ પ્રમાણે ૧૪ અવશુભવાળાને અવિનીત કહે છે, એવાને જ્ઞાન યાચાતક્ય પરિણમતું નથી, ઊલટું નુકસાનકારક નીવડે છે.

અવિનીતનાં ૧૫ લક્ષણો—૧ ગતિમાં શાંત, નિવાસ સ્થાને શાંત, વાણીમાં શાંત અને ભાષામાં શાંત એમ ચાર પ્રકારે સ્થિર કે શાન્તસ્વભાવી, ૨ સરળ ચિત્તવાળો, ૩ કૃતકલ્પરહિત, ૪ કોઈનું અપમાન કે તિરસ્કાર ન કરનાર, ૫ વિશેષ વખત ક્રોધ ન રાખનાર, ૬ મિત્રોથી હળીમળી રહેનાર, ૭ જ્ઞાનના ગર્વ રહિત, ૮ પોતાના દોષ પ્રગટ કરનાર, ૯ પશુ ખીજ ઉપર આળ નેહિ ચડાવનાર, ૯ સ્વધર્મી ઉપર ક્રોધ ન કરનાર, ૧૦ દુરમનના શુભને પશુ વળાણનાર, ૧૧ કોઈની છાની વાત પ્રગટ ન કરનાર, ૧૨

વિશેષ આકંઠર ન કરનાર, ૧૩ તત્ત્વને જાણનાર, ૧૪ જાતિવંત, ૧૫ લજ્જાવંત તથા જિતેન્દ્રિય, એ ૧૫ ગુણો ધારણ કરનાર વિનીત કહેવાય એવા વિનીત ઘણી સરળતાથી જ્ઞાન અર્થે કરી શકે છે અને બાવિધ્યમાં સ્વપરહિત સાધી શકે છે.

ઉપાધ્યાયજીના ૨૫ ગુણો

ગાથા:— વારસંગ વિલ બુદ્ધા, કરણ વરણ જુઓ.

પગ્માવળા જોમ નિમ્નો, ઉવજ્ઞાય મુળં વંદે ॥

અર્થ—૧૨ અંગના પાઠક, ૧૩-૧૪ કરણસિત્તરો ચરણસિત્તરોના ગુણસુકત, ૧૫-૨૨ આઠ પ્રભાવનાથી જૈન ધર્મને દીપાવે, ૨૩-૨૫ મન, વચન કાયાના યોગોને કાળખૂં શાયે.

દ્વાદશાંગસૂત્ર—જેમ અંગ(શરીર)ના આધારે જીવ જગતમાં રહે છે, તેવી જ રીતે જ્ઞાનના આધારથી ધર્મ આ વિશ્વમાં રહે છે. આવા મુખ્ય જ્ઞાનમય અંગો છે તેને અંગ સૂત્ર કહે છે. તે આર છે:—

૧ આચારાંગ સૂત્ર—તેના બે શ્લોકકંધ છે. તેમાં પ્રથમ શ્લોકકંધનાં ૬ અધ્યયન છે. (૧) ‘શાસ્ત્રપરિણા અધ્યયન,’ તેના સાત ઉદ્દેશા છે. જેમાં અનુક્રમે દિશાઓનું, પૃથ્વીકાયનું, અપકાયનું, અગ્નિકાયનું, વનસ્પતિકાયનું, ત્રસકાયનું અને વાયુકાયનું કથન છે. (૨) ‘લોક વિજય અધ્યયન’ તેના છ ઉદ્દેશા છે. જેમાં અનુક્રમે વિષયત્યાગનું, મદ ત્યાગનું, સ્વજનથી મમત્વ ત્યાગનું, દ્રવ્યથી મમત્વ ત્યાગનું અને હિંતશિક્ષણનું કથન છે. (૩) ‘શીતોષ્ણીય અધ્યયન,’ તેના ૪ ઉદ્દેશા છે. જેમાં કેમશ: સુખ તથા ભગૃતનું તત્ત્વજ્ઞ અતત્ત્વજ્ઞનું, પ્રમાદ ત્યાગનું અને ‘જે એક બાણે તે સર્વ બાણે’નું કથન છે. (૪) ‘સમ્યક્ત્વ અધ્યયન’ તેના ૪ ઉદ્દેશા છે, જેમાં અનુક્રમે ધર્મનું મૂળ કથા, સજ્ઞાન અજ્ઞાન સુખપ્રાપ્તિનો ઉપાય અને સુસાધુનાં લક્ષણનું કથન છે. (૫) ‘આવંતી’ (બીજી નામ ‘લોકસાર’) અધ્યયન, તેના છ ઉદ્દેશા જેમાં કેમશ: વિષયાસક્ત સાધુ નહીં, સાવધાનુજ્ઞાનના ત્યાગી તે સાધુ, કંચન કામિનીના ત્યાગી તે સાધુ, અપરિપકવ સાધુ એકલા ન વિચરે, જ્ઞાની અજ્ઞાનીમા શો ફરક અને પ્રમાદી અપ્રમાદીમાં શો ફરક તેનું વર્ણન છે. (૬) ‘પૂતાખ્ય અધ્યયન’ તેના પાંચ ઉદ્દેશા છે, જેમાં—કામાસક્તના હુઃખનું, રક્ત વિરક્તના હુઃખ-સુખનું, જ્ઞાની સાધુની કથાનું, ગૌરવ (ત્રણ ગૌરવ) ત્યાગનું અને ઉત્તમ સાધુનાં લક્ષણનું કથન છે. (૭) ‘મહા પરિણા’ (આ અધ્યયન વિશ્વેદ મયું છે) (૮) ‘વિમોક્ષ’ તેના આઠ ઉદ્દેશા છે—તેમાં મતાન્તર અને સાધુ, અકલ્પ-નિકેનો પરિત્યાગ, શકાતું નિવારણ, વસ્ત્ર-ત્યાગનું અને ભક્ત પ્રત્યાખ્યાન મરણ, ઇગિત મરણ અને પાહોપગમ મરણ આ ત્રણે પડિત મરણનો વિધિ છે. (૯) ‘ઉપધ્યાન શ્રુત’ તેના ચાર ઉદ્દેશા જેમાં અનુક્રમે મહાવીર સ્વામી વસ્ત્ર સહિતનું, મહાવીર સ્વામીના

સ્થાનતું, મહાવીર સ્વામીના પરીષદોતું, મહાવીર સ્વામીના આચાર અને તપનું વર્ણન છે. ધીજા શ્રુતસ્કંધનાં ૧૬ અધ્યયનો, છે તેમાં અનુક્રમે (૧) ‘પિંડેષણા’—તેમાં આહાર લેવાનો વિધિ, (૨) ‘શમ્યા’ સ્થાનકનો વિધિ, (૩) ‘ધર્માખ્યા’—ધર્મા સમિતિ, (૪) ‘ભાષા સમિતિ’ તું, (૫) વસૈષણા’ વસ્ત્ર લેવાની વિધિતું, (૬) પાત્રૈષણા—પાત્ર ગ્રહણ કરવાનો વિધિ, (૭) ‘અનગ્રહ’—આજ્ઞા લેવાનો વિધિ, (૮) ‘ચેષ્ટિકા’—ભિષા રહેવાનો વિધિ, (૯) ‘નિસીદો’—ઘેસવાનો વિધિ, (૧૦) ‘ઉચ્ચાર પાસવણ’—લઘુનીતિ વડીનીતિ પરકવવાનો વિધિ, (૧૧) ‘શખ્ઠ’—શખ્ઠ સાંભળવાનો વિધિ, (૧૨) ‘રૂપાખ્યા’—રૂપ જોવાનો વિધિ, (૧૩) ‘પ્રક્રિયા’—ગૃહસ્થ પાસે કામ કરાવવાનો વિધિ, (૧૪) ‘અન્યોન્યક્રિયાખ્યા’—પરસ્પર ક્રિયા કરવાનો વિધિ, ૧૫ ‘ભાવનાખ્યા’—મહાવીર સ્વામીના ચારિત્રતું તથા મહા વ્રતની ૨૫ ભાવનાતું કથન અને (૧૬) ‘વિમુક્ત’ અધ્યયન તેમાં સાધુની ઉપમાતું વર્ણન છે. આચારાગ સૂત્રનાં અગાઉ ૧૮૦૦૦ પદ ન હતાં. હવે મૂળમાં ફક્ત ૨૫૦૦ શ્લોક છે

૨ સૂચગર્હાગ સૂત્ર—તેના પછી બે શ્રુતસ્કંધ છે—પ્રથમ શ્રુતસ્કંધનાં ૧૬ અધ્યયન છે—(૧) ‘સ્વસમય પરસમય’ અધ્યયન, તેમાં જીવવાદી, સર્વગતવાદી, તન્મજીવ તન્મજીરીવાદી, અક્રિયાવાદી, આત્મવાદી, અકલવાદી, નિયતવાદી, અજ્ઞાનવાદી, ક્રિયાવાદી, ઈશ્વરવાદી, દેવવાદી, ઇડામાંથી લોક પેઠા થયેા વગેરે મતમતાન્તરોતું સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે, તથા કેટલુંક સાધુના આચારતું કથન છે. (૨) ‘વૈતાલીય’ અધ્યયન તેમાં શ્રી ઋષભદેવજીના ૬૮ પુત્રોને ઉપદેશ છે તથા વિષય ત્યાગવાની સુક્તિ અને ધર્મતું માહાત્મ્ય બતાવ્યું છે. (૩) ‘ઉપસર્ગ પરિજ્ઞાખ્યા’ અધ્યયન, તેમાં શ્રીકૃષ્ણ અને શિશુ-પાલના કષ્ટાંતથી વીરત્વ કાચરત્વતું વર્ણન કર્યું છે તથા સ્વજનોના પરીષદનો અધિકાર છે (૪) ‘આ પરિજ્ઞા’ અધ્યયન આમાં ઐચારિત્રતું, જીના સંગથી દુઃખપ્રાપ્તિતું કથન છે. (૫) ‘નરક વિભક્તિ’ અધ્યયન આમાં નરકના દુઃખોતું વર્ણન છે. (૬) ‘વીરસ્તુતિ’ અધ્યયન. આમાં મહાવીર પ્રભુની સ્તુતિ અનેક ઉપમાઓ સહિત કરેલી છે. (૭) ‘કુશીલ પરિભાષા’ અધ્યયન. આમાં પરમતના કુશીલ અને સ્વમતના કુશીલતું કથન છે તથા હિંસાતું ખંડન કર્યું છે. (૮) ‘વીર્યાખ્યા’ અધ્યયન આમાં બાલવીર અને પંડિતવીરતું સ્વરૂપ છે. (૯) ‘ધર્મ’ અધ્યયન આમાં દયાધર્મતું તથા સાધુના આચારતું વર્ણન છે. (૧૦) ‘સમાધિ’ અધ્યયન. આમાં ધર્મતું સ્થાન જે સમાધિભાવ છે તેતું સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે. (૧૧) ‘ગોક્ષમાર્ગ’ અધ્યયન આમાં સાધુના આચારના મિશ્ર પ્રશ્નોત્તર છે. (૧૨) ‘સમવસરણ અધ્યયન આમાં ક્રિયાવાદી વગેરે ચારે વાદીઓના મતતું ખંડન કર્યું છે. (૧૩) યાત્રાતક્ય અધ્યયન. આમાં સ્વચ્છંદચારી તથા અવિનીતિના

* નોટ.—૩૨ અક્ષરનો એક શ્લોક એવા ૧૫૦૮૮૬૮૪૦ શ્લોકનું એક પદ ગણાવ્યું હતું. આ કથન દ્વિત્યાર આખ્યાયના ‘ભગવતી આરાધના’ શાસ્ત્રમાં છે.

લક્ષણ તથા શુદ્ધાચારી ધર્મોપદેશકનાં લક્ષણ બતાવ્યાં છે. (૧૪) ‘અંથાખ્યા અધ્યયન. આમાં એકલવિહારી સાધુના દોષ બતાવી હિતશિક્ષા આપી છે. (૧૫) આદાનાખ્યા અધ્યયન. આમાં શ્રદ્ધા, દયા, વીરત્વ, દંડતા આદિ ગોશ્વનાં સાધનોનું કથન છે. અને (૧૬) બાથા અધ્યયન છે. તેમાં સાધુના ૪ નામોના ગુણ બતાવ્યા છે. આ સૂત્રનાં બીજા શ્રુતસ્કંધના ૭ અધ્યયન છે. (૧) પૌંડરીક અધ્યયન આમાં પુંડરીક કમળના દર્શાવથી ચારે વાદીઓનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે અને વચમાં મધ્યસ્થ ઉદ્ધાર કર્યો તે બતાવ્યું છે. (૨) ક્રિયા સ્થાન અધ્યયન આમાં ૧૩ ક્રિયાઓનું કથન છે. (૩) ‘આહાર પ્રજ્ઞા’ અધ્યયન આમાં જીવોને આહાર ગ્રહણ કરવાની રીતનું તથા ઉત્પત્તિનું કથન છે. (૪) ‘અંથાખ્યાન અધ્યયન આમાં દુઃખપ્રત્યાખ્યાન અને સુખપ્રત્યાખ્યાનનું સ્વરૂપ છે. તથા અવિરતિથી દુઃખ-પ્રાપ્તિનું કથન છે. (૫) ‘અનાચાર શ્રુતાખ્યા’ અધ્યયન. આમાં અનાચારના દોષનું તથા શૂન્યવાદિના મતનું ખંડન કર્યું છે. (૬) આદ્રકુંભારનું અધ્યયન આમાં આદ્રકુંભારે પરમ-તવાદીઓની સાથે ધર્મચર્ચા કરી તે અધિકાર છે. અને (૭) ‘ઉદકપેદાલ પુત્રનું અધ્યયન. આમાં ઉદકપેદાલ પુત્ર ઓ ગૌતમસ્વામી સાથે ચર્ચા કરી તે અધિકાર છે. આ સૂચકાંગ સૂત્રનાં પહેલાં તો ૩૬૦૦૦ પદો હતાં હાલ ૨૧૦૦ શ્લોક મૂળના છે.

૩ ઠાણાંગસૂત્ર—તેના એક શ્રુતસ્કંધ છે અને ૧૦ ઠાણાં (અધ્યયનો) છે. પહેલા ઠાણામાં એક એક જોલ, બીજા ઠાણામાં બે બે જોલ, ત્રીજામાં ત્રણ ત્રણ જોલ એમ અનુક્રમે દશમા ઠાણામાં દશ દશ જોલ. આ સંસારમાં કૌણ કૌણ છે તેના અધિકાર છે. ક્ષિભંગી, ત્રિભંગી, ચોભંગી, સપ્તભંગી ઉપરાંત સૂક્ષ્મ બાહર અનેક બાબતોનું જ્ઞાન છે. તથા સાધુ શ્રાવકના આચાર-વિચારનું કથન છે. આ ઠાણાની બધુતરી કરતાં વિદ્વાન લોકો જ્યારે ચોભંગી ગોઠવે છે ત્યારે જ્ઞાનરસની અદ્ભુત જમાવટ અને આનંદની રેલમહેલ થાય છે. શ્રી ઠાણાંગ સૂત્રમાં પહેલાં તો ૪૨૦૦૦ પદ હતાં. હાલ ૩૭૭૦ શ્લોક છે.

૪ સમવાચાંગ સૂત્ર— તેના પણ એક જ શ્રુતસ્કંધ છે. અધ્યયન નથી. આમાં એક, બે યાવત સો, હજાર, લાખ અને કોઠાકોઠ જોલ સંસારમાં ક્યાં ક્યાં લાભે છે તેનું સંક્ષિપ્ત કથન છે અને દ્વાદશગિની સંક્ષિપ્ત કુંડી પણ આમાં છે. તથા જ્યોતિ-શ્લેષ, કંઠક, શરીર, અવધિજ્ઞાન, વેદના, આહાર, આયુર્ધર્મ, વિરાધક, સંવચણ, સંસ્થાન, ત્રણે કાળના કુલ કર, વર્તમાન ચોવીશીનું લેખું, ચક્રવર્તી, બળદેવ, વાસુદેવ, પ્રતિવાસુદેવનાં નામ, તેનાં માવાપિતાનાં પૂર્વ ભવનાં નામ, તીર્થંકરનાં પૂર્વ ભવનાં નામ, ધરત્રત ક્ષેત્રની ચોવીશી વગેરેનાં નામ છે. આ શાસ્ત્ર અનેકવિધ ગઢન જ્ઞાનનો ખજાનો છે. આ સૂત્રનાં પહેલાં ૧૬૪૦૦૦ પદ હતાં. હવે તો મૂળના ૧૬૬૭ શ્લોક છે.

૫ વિવિહા પ્રજ્ઞપિતિ (ભગવતી સૂત્ર)—આમાં એક જ શ્રુતસ્કંધ અને ૪૧ શતકના ૧૦૦૦ ઉદ્દેશ છે. શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ મહાવીર પ્રભુને પૂછેલા ૩૬૦૦૦ પ્રશ્નો

તર છે. બીજા પશુ અનેક પ્રજોત્તર છે. પ્રથમ શતકના પહેલા ઉદ્દેશમાં-નવકાર, બ્રાહ્મી લિપિ, નચોત્યુષ્ઠ, ગીતમસ્વામીના ગુણ, ૬ પ્રજોત્તર, આહારના ૬૩ ભાગ, ભવનપતિ સ્થાવર, વિકલેન્દ્રથ, આત્મારથી, સંતુક, અસંતુક અવિરતિ અને બ્યંતર દેવોનાં મુખનું કથન છે. બીજા ઉદ્દેશમાં-નરકની લેશ્યાનો સંચિહન કાળ, બાર પ્રકારના જીવ દેવલોકમાં જાય તથા અસંસીના આયુષ્યનું કથન છે. ત્રીજા ઉદ્દેશમાં-કાંક્ષામોહનીય કર્મ અને આરાધકનાં લક્ષણ બતાવ્યાં છે. ચોથા ઉદ્દેશમાં- કર્મપ્રકૃતિ, અપકંમણ કર્મ લોગબ્યા વિના મોક્ષ નહીં, પુદ્ગલ, જીવ, છદ્મસ્થ અને કેવળીનું કથન છે. પાંચમા ઉદ્દેશમાં- નરકનું, ભવનપતિનું, પૃથ્વીનું, જ્યોતિષીનું, વૈમાનિકનું વર્ણન છે તથા કપાયના ભાગ અને હંડક છે. છઠ્ઠા ઉદ્દેશમાં-સૂર્ય દૃષ્ટિ વિષય, લોકલોક, ક્રિયા, રોહા અણુગારના પ્રજોત્તર, લોકની સ્થિતિ તથા આધાર, જીવ અને પુદ્ગલ સંબંધ અને સૂક્ષ્મ વરસાદનો અધિકાર છે. સાતમા ઉદ્દેશમાં-નારકીની ઉત્પત્તિ, વિગ્રહગતિ, દેવની દુર્ગા, ગર્ભોત્પત્તિ, માતાપિતાનાં અંગ અને ગર્ભનો જીવ નરક સ્વર્ગમાં બ્યવ તેનો અધિકાર છે. આઠમા ઉદ્દેશમાં-એકાંત બાહ્ય પંડિતનું આયુ, મૃગવંધકની ક્રિયા અગ્નિ સળગાવવાની ક્રિયા જ્યપરાજ્યનું કારણ અને સંવીચ અવીચનું કથન છે. નવમા ઉદ્દેશમાં-ગુરુ લઘુના પ્રજોત્તર, સુસાધુનું, એક સમયમાં આયુષ્યનું, પ્રાણિક આહારનું અને અસ્થિર પદાર્થનું કથન છે. દશમા ઉદ્દેશમાં-અત્યંતીથી તથા એક સમયમાં બે ક્રિયાનું કથન છે. ૧ બીજા શતકના-પહેલા ઉદ્દેશમાં-શ્વાસોચ્છવાસનું, પ્રાણિકભોજ સાધુનું, બંધક સંન્યાસીનું, શાન્ત અનન્ત જીવનું, સિદ્ધનું, બાહ્યપંડિત મરણનું, ભિક્ષુની પ્રતિમાનું તથા ગુણશરન સંવત્સર તપનું વર્ણન છે. બીજા ઉદ્દેશમાં-સમુદ્ધાતનું વર્ણન છે. ત્રીજા ઉદ્દેશમાં ૮ પૃથ્વીનું વર્ણન છે. ચોથામાં ઇન્દ્રિયોનું કથન છે. પાંચમામાં-ગર્ભસ્થિતિનું, મનુષ્યના બીજનું, એક જીવના પિતાપુત્રનું, મૈત્રુનમાં હિંસાનું, તુંગીયા નગરીનાં આવકોનું અને દ્રઢના ગરમ પાણીનું કથન છે. છઠ્ઠામાં-એહારિણી (અવધારિણી) ભાષાનું કથન છે. સાતમામાં-દેવતાનો અધિકાર છે, આઠમામાં અસુરેન્દ્રની સલાનું વર્ણન છે. નવમામાં અલીક્ષીપત્રનું વર્ણન છે અને દશમા ઉદ્દેશમાં આકાશાસ્તિકાથ તથા ઉત્પાનાદિના ગુણ છે. ૩ ત્રીજા શતકના-પહેલા ઉદ્દેશમાં-ઇન્દ્રોની ઋદ્ધિનું, તિબ્યગુપ્ત અણુગારનું, કુરુદત્ત અણુગારનું, તામલી તાપસનું, સૌધમેન્દ્ર-ઇશાનેન્દ્રના ઘવડાનું, તથા સનકુમારેન્દ્રના પૂર્વ ભવનું વર્ણન છે. બીજા ઉદ્દેશમાં-અસુરકુમાર, વૈમાનિક દેવની ચોરીનું, અસુરકુમાર સુધર્મ દેવલોકે ગયો તેનું, પૂરણ તાપસનું અને વજ્રની ગતિનું વર્ણન છે. ત્રીજા ઉદ્દેશમાં મંદિપુત્ર ગણધરના પ્રજોત્તર, અંતક્રિયાનું અને સમુદ્રની ભરતીનું વર્ણન છે. ચોથા ઉદ્દેશમાં-સાધુના અને દેવના જ્ઞાનના ભાગ, વાયુકાયના વૈક્રિયનું, વાદળોનાં વિચિત્ર રૂપ અને પરભવની લેશ્યાનું કથન છે. પાંચમા ઉદ્દેશમાં-સાધુનું વૈક્રિય રૂપ બનાવવાનું વર્ણન છે. છઠ્ઠા ઉદ્દેશમાં-વિશંગજ્ઞાનનું, સાતમામાં-ચાર લોકપાલનું, આઠમામાં ૬થ

પ્રકારના દેવતાનું, નવમામાં ઇન્દ્રોની પરિવહનું વર્ણન છે. ૪ ચોથા શતકમાં—ઇશા-
નેન્દ્રના ચાર લોકપાલનું, તેમની રાજ્યધાનીનું, નારકીનું અને પરસ્પર લેસ્થાનું
વર્ણન છે. ૫ પાંચમા શતકના—પહેલા ઉદ્દેશામાં—ચારે દિશામાં સૂર્યોદયનું, દિન-
રાત્રિનું પરિમાણ, ઋતુ પરિણમવાનું અને અલીદ્વીપમાં સૂર્યોદયનું કથન છે. બીજા
ઉદ્દેશામાં—વાયુકાયનું, ધાન્ય ધાતુ આદિનું અને લવણ સમુદ્રનું પ્રમાણ છે. ત્રીજા ઉદ્દે-
શમાં—આયુષ્યનું કથન છે. ચોથા ઉદ્દેશામાં—છદ્મસ્થ અને કેવળીનું, હસવાથી તથા
નિદ્રાથી કર્મબંધનનું, હરિશ્ચગમેષી દેવ અને ગર્ભહરણનું, અવંતીકુમારે પાતડું પાણીમાં
તરાવ્યાનું, શુક દેવલોકના દેવોનું, દેવ અસંયતીનું, દેવતાની અર્ધભાગથી ભાષાનું, ચાર
પ્રમાણનું, અનુત્તર વિમાનવાસી દેવના પ્રનોત્તરનું, કેવળી નાઇન્દ્રિય છે અને પૂર્વધારી
સાધુની શક્તિનું વર્ણન છે. પાંચમા ઉદ્દેશામાં—છદ્મસ્થ સિદ્ધ ન થાય તેનું અને ભરત
ક્ષેત્રના ૧૫ કુલકરનાં નામ છે. છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં—અદ્યાસુ અને લીલાંસુ, શુભ આશુ અને
અશુભ આશુ ઠેવી રીતે હોય, ચોરીના માલનું; વસ્તુ લેવા વેચવાવાળાની ક્રિયાનું, અગ્નિ
સળગાવનાર કરતાં ખુલાવનારને ઝોણું પાપ લાગે તે, ધનુષ્યના યાજુની ક્રિયાનું, નારકી
છવે ૪૦૦-૫૦૦ ચોજન ઊંચા ઊછળે છે તેનું, સદોષ સ્થાનકનું, આચાર્યદિકના
સન્માનથી મોક્ષપ્રાપ્તિનું, અને કલંકનો બહોલો કલંકથી મળવાનું કથન છે. સાતમા
ઉદ્દેશામાં—પરમાણુ પુરુગલનું અને પાંચ હેતુનું કથન છે. આઠમા ઉદ્દેશામાં—નારદપુત્ર
નિર્ગંથની ચર્ચા, જીવની અવસ્થિતતા, સોવચયા સાવચયાનું કથન છે. નવમા ઉદ્દેશામાં-
રાજગૃહીનું, ક્ષિતિ તથા અધકારનું, મનુષ્યલોકમાં જ કાળ હોવાનું, અસંખ્ય લોકનું,
અનંત અકોરાત્રિનું કથન છે. દશમા ઉદ્દેશામાં—અદ્રમાના-નિવાસસ્થાનનું વર્ણન છે.
૧ છઠ્ઠા શતકના-પહેલા ઉદ્દેશામાં—મહા વેદના મહાનિર્જરાની ચોભાવી તથા કરણવેદના
અને નિર્જરાનું-બીજા ઉદ્દેશામાં—આહારનો અધિકાર. ત્રીજા ઉદ્દેશામાં વજ્ર કર્મનું દૃષ્ટાંત
અને કર્મનાં ૧૬ દ્વાર. ચોથા ઉદ્દેશામાં—જીવ, કાળ, સપ્રદેશી અપ્રદેશીનું તથા ૨૪ કંઠ-
કર્મ પ્રત્યાખ્યાનનું પાંચમા ઉદ્દેશામાં—તમસ્કાયનું કુખ્યસાજીનું તથા લૌકિક દેવોનું વર્ણન
છે. છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં—નરક દેવના આવાસનું અને મારણાતિક સસુદ્ધાતનું કથન છે. સાતમા
ઉદ્દેશામાં—ધાન્યની યોનિનું કાળ પ્રમાણ છે તથા પહેલા આરાનું વર્ણન છે. આઠમા
ઉદ્દેશામાં—નરકનું, છ પ્રકારના આયુષ્યનું, લવણ સમુદ્રના પાણીનું કથન તથા દ્વીપ
સમુદ્રોનાં નામ છે. નવમા ઉદ્દેશામાં—એક કર્મની સાથે અન્ય કર્મ બધાવાનું, દેવતાના
વૈકિયનું, શુદ્ધાશુદ્ધ લેશનું વર્ણન છે, દશમા ઉદ્દેશામાં સુખ દુઃખના પુદ્ગલનું, જીવ અને
ચૈતન્ય એકનું, જીવ અને પ્રાણ અલગનું, જીવ્ય અજીવ્યનું, સુખ દુઃખનું, આહારનાં
ક્ષેત્રનું અને કેવળી નાઇન્દ્રિયનું કથન છે. ૭ સાતમા શતકના—પ્રથમ ઉદ્દેશામાં-
આહારક અણાહારકનું, લોકના સંસ્થાનનું, ગ્રાવકની સામાયિકનું, પૃથ્વી યોદતા ત્રસના
ધાતક નહીં હોવાનું, શુદ્ધ આહારકતા સહાયક થઈ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાનું, અર્ચો ગતિ

ગમન કરવાનું, સાધુને પાપ, દંધાલ, ધૂંઝ, ક્ષેત્રાતિર્કાંત, કાલાતિકાન્ત માર્ગાતિર્કાંત, શાસ્ત્ર-
તત્ત્વ, એષણીય, ગવેષણી, સામુદાયી આહારના અર્થેનું વર્ણન છે. બીજા ઉદ્ધેશમાં
સુપ્રત્યાખ્યાન દુષપ્રત્યાખ્યાનનું અને એવ શાશ્વત અશાશ્વતનું સ્વરૂપ છે. ત્રીજા
ઉદ્ધેશમાં વનસ્પતિકાય અનંતકાયનું, લેશ્યાનુસાર કર્મસંચયનું, વેદના નિર્જરાનું
અને નારીની સાતા અસાતાનું વર્ણન છે. ચોથા ઉદ્ધેશમાં-સંસારી એવનું, પાંચમા
ઉદ્ધેશમાં-એચરની ત્રણ યોનિનું, છઠ્ઠા ઉદ્ધેશમાં-અહીં આશુ બાધે ત્યાં લોગવે,
અહીં અહપવેદના ત્યાં મહાવેદના, આલોગી અણુલોગીનું, ૧૮ પાપથી કર્કશ
કર્મખંધનનું, દયાથી શાતા પ્રાપ્ત કરવાનું, દુઃખ દેવાથી દુઃખ પ્રાપ્ત કરવાનું
અને છઠ્ઠા આરાતું વર્ણન છે. સાતમા ઉદ્ધેશમાં-સંવૃત સાધુની ક્રિયાનું, કામ-
લોગનું, અવધિ પરમ અવધિનું, અસંસારીની અકામ વેદનાનું કથન છે. આઠમા ઉદ્ધેશમાં
હાથી અને કંથવાના સમાન એવનું, હશ સંજ્ઞાનું અને નરકનું વર્ણન છે. નવમા
ઉદ્ધેશમાં-સાધુના વૈકલ્યનું, કૌણિક અને ચેઠા રાજના સંભ્રમનું, ચક્રેઠ કૌણિક રાજના
મિત્ર, સંભ્રમમાં મરે તે દેવ કેવી રીતે થાય તેનું કથન છે. દશમા ઉદ્ધેશમાં-અન્ય-
તીર્થીનું, પાપ પુણ્યનું, અગ્નિ સળગાવનાર કરતાં યુગાવનાર અદ્યકર્મી, અચિત્ત પુદ્-
ગલ પ્રકાશવાનું, અને તેજોલેશ્યાનું કથન છે. ૮ આઠમા શતકના—પહેલા ઉદ્ધેશમાં
પ્રયોગશ્ચ, મિશ્રશ્ચ અને વિશ્વશ્ચ પુદ્ગલોનું. બીજા ઉદ્ધેશમાં-આપ, વીંછી અને મનુષ્યના
વિષયનું, હદ્દમત્થ હશ વાતો ન બાલે તેનું તથા જ્ઞાન અને અજ્ઞાનનું કથન છે. ત્રીજા
ઉદ્ધેશમાં-વૃક્ષોના પ્રકાર, શરીરના ઢુકકામાં પ્રદેશનું, પૃથ્વીના ચરમાચરમનું કથન છે.
ચોથા ઉદ્ધેશમાં-પાંચ ક્રિયાનું વર્ણન છે. પાંચમા ઉદ્ધેશમાં-સામાયિકમાં ચોરી કોની
હોય, ગત કાળના પ્રતિક્રમણાદિનું અને ગોશાળાના આપકનું વર્ણન છે. છઠ્ઠા ઉદ્ધેશમાં-
સાધુને શુદ્ધ આહાર આપવાથી એકાંત નિર્જરા, અશુદ્ધ આપવાથી અદ્ય પાપ બહુ
નિર્જરા, તથા રૂપ અસંચતીને દેવામાં પાપ, જે સાધુને માટે આહાર આપ્યો હોય તે
જ સાધુને આપવો, આલોચનાને અર્થે મરે તો પણ આરાધક, હીપકનું અને શરીરની
ક્રિયાનું કથન છે. સાતમા ઉદ્ધેશમાં-સ્થવિર અને અન્યતીર્થીના ગતિ પ્રવાહનું કથન
છે. આઠમા ઉદ્ધેશમાં-શુદ્ધ પુદ્ગલોની ગતિના સમૂહનું, પાંચ વ્યવહારનું, ઈરિયાવહી
અને સામગ્રાયિક ક્રિયાના ભાંગા, તથા ૨૨ પરિપક્વ કયા કર્મથી હોય તે, સૂર્યના તાપનું
અહીંદ્રીપની અંદર બહાર, જ્યોતિષીનું કથન છે. નવમા ઉદ્ધેશમાં-ખંધન ઘણા વિસ્તારથી
વર્ણન છે. દશમા ઉદ્ધેશમાં-જ્ઞાન ક્રિયાની ચોક્કસી છે, જ્ઞાનાદિ ત્રણ આરાધનાનો અધિકાર
છે, પુદ્ગલ પરિણામ, કર્મ, એવ પુદ્ગલ પુદ્ગલીનું સ્વરૂપ છે. ૯ નવમા શતકના—
પહેલા ઉદ્ધેશમાં-જંબુદ્વીપનું વર્ણન છે. બીજા ઉદ્ધેશમાં-જ્યોતિષીની સંખ્યા છે. ત્રીજા
ઉદ્ધેશમાં ત્રીજા ઉદ્દેશ સુધી હસિષ્ણુ ક્રિયાના ૨૮ અંતરદ્વીપોનું વર્ણન છે. એકત્રીશમા
ઉદ્ધેશમાં-અસોચા સોચા કેવળીનું વર્ણન છે. બત્રીસમા ઉદ્દેશમાં-ગામેય અણુગારના ભાગ

તેનીસમા ઉદ્દેશામાં—જયભદ્ર પાદાભ્યુદેવાનંદા પાદાભ્યુદેવાનંદા અને જમણીનો અધિકાર છે. ૩૪ મા ઉદ્દેશામાં—પુરુષ લોકાની ઘાત, જમિને મારનાર અનન્ત જીવનો ઘાતક, એકને મારતાં અનેકથી વેર કરે, અને સ્થાવરના આસોત્તવાસનું વર્ણન છે. ૧૦ દશીમા શતકના—પહેલા ઉદ્દેશામાં—દિશાનું તથા પાંચ શરીરનું કથન છે. બીજામાં સંવૃત સાધુનું, ચોનિનું, વેદનાનું, અને આલોચનાથી આરાધનાનું કથન છે. ત્રીજામાં આત્મજ્ઞિનું, અદ્વૈતજ્ઞિ મહર્ષિનું કેવલું, અશ્વના શબ્દનું અને જાપાનું કથન છે. ચોથામાં ત્રાયત્રિંશક કેવલું, પાંચમામાં અશ્વમહિષી કેવીનું, અને છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં સૌધર્માસનાનું તથા ઉત્તર દિશાના ૨૮ અંતરદ્રોષનું વર્ણન છે. ૧૧ અગિયારમા શતકના—આઠ ઉદ્દેશામાં અનુક્રમે ઉત્પલનું, સાહુનું, પલાશનું, કુંભીનું, પદ્મપત્રનું, કલ્પિકાનું અને નલિનીનું વર્ણન છે. નવમાં ઉદ્દેશામાં શિવરાજ જમિનું વર્ણન છે. દશમામાં લોકલોકનું પ્રમાણ, અગિયારમામાં સુદર્શન શેઠનું અને મહાબલ કુમારનું વર્ણન છે. બારમામાં આલંબિકા નગરીના આવકનું, પુદ્ગલોનું અને પરિભ્રમકનું કથન છે. ૧૨ બારમા શતકના—પહેલા ઉદ્દેશામાં શંખ યોગલીજી આવકનું વર્ણન છે, ત્રણ ભગવણનું, પરસ્પર કલેશથી કર્મબંધનું સ્વરૂપ, બીજા ઉં ૩ માં જમણીબાઈના પ્રશ્નોત્તર. ત્રીજામાં નરકનાં નામ યોત્ર. ચોથામાં પરમાણુ પુદ્ગલનું, પુદ્ગલ પચાવર્તનનું વર્ણન. પાંચમામાં—૪ કથાના નામ અને રૂપી અરૂપીનો ચોક. છઠ્ઠામાં ચંદ્ર સુર્યના અંકુષ ચાકુનું કથન. સાતમામાં જીવે સર્વ લોક સ્પર્શી, સર્વ જીવો સાથે સર્વ પ્રકારના સંબંધ આત્માના જોડાયા. આઠમામાં દેવતા નાગમાં મણિમાં ઉત્પન્ન થઈ પૂળવાનું, અને કિંચક પશુ કુગતિમા બળ તેનું કથન છે. નવમામાં પાંચ દેવનો ચોક, દશમામાં આઠ આત્માનો પરસ્પર સંબંધ, આત્માના પ્રશ્નોત્તર છે. ૧૩ તેરમા શતકના—પહેલા ઉદ્દેશામાં—નરકવાસમાં જીવની ઉત્પત્તિ અને દેશનાનાં સ્થાન, બીજામાં દેવસ્થાન, ત્રીજામાં દેવતાની પરિચારણાનો અધિકાર. ચોથામાં નરકનું, ત્રણ લોકનું, દશ દિશાના લોકનું, અસ્તિકાયનું અને લોક સંકોચ વિસ્તારનું કથન છે. પાંચમામાં ત્રણ પ્રકારનો આહાર, છઠ્ઠામાં ભાંગા, અમરત્યા શબ્દમાનીનું અને ઉદાયન શબ્દનું વર્ણન છે. સાતમામાં જાપાનું અને પાંચ મુલ્યનું કથન છે. આઠમામાં કર્મપ્રકૃતિનું સ્વરૂપ, નવમામાં ગગનગામી સાધુનું કથન. દશમામાં હ્રદયસ્થના સસુદ્ધવાતનું વર્ણન છે. ૧૪ ચૌદમા શતકના—પહેલા ઉં ૩ માં સાધુનું મરણ, પરભવગતિ, અનન્તર પરસ્પરનું કથન. બીજામાં વક્ષના ઉન્માદથી ચોક્કનો ઉન્માદ જ્વર, કાળથી અને ઇંદ્રથી વરસાદ વરસે, કેવલ તમસ્કાયનું કથન. ત્રીજામાં સાધુની વચ્ચે થઈ દેવ ન જઈ શકે, ૨૪ કંઠમાં સત્કાર, દેવની વચ્ચે થઈ દેવ જઈ શકે, અને નરકમાં પુદ્ગલ પરિણામ. ચોથામાં પુદ્ગલ, સુખ દુઃખની જોડ, પરમાણુનું સ્વરૂપ અને ચરમાચરમનું કથન છે. પાંચમામાં ૨૪ કંઠ અગ્નિ મધ્યે બળ કે ૧ દશ સુખ, અને ૨૪ કંઠમાં દેવોને પુદ્ગલ અંકુષ કરવાનું. છઠ્ઠામાં આહાર પરિણામ અને ઇન્દ્રોના લોગનો અધિકાર. સાતમામાં મહાવીર પ્રાંત ગૌતમ સ્વામીનો પ્રેમ, દ્રવ્યાદિની તુલના, ભક્તપ્રત્યાખ્યાનીનો આહાર અને લવસસેમ કેવલું કથન છે. આઠમામાં રતનપ્રાચી

વૈમાનિક સુધીનું અંતર, શાલ વૃક્ષનું વર્ષન, અંબક સંન્યાસીના ૭૦૦ શિષ્યોનો આચાર, દેવનાં સુખ અને શક્તિ, ભાંગકા દેવોનું કામ, નવમામાં સાધુનાં કર્મ લેશ્યા, સુખ દુઃખનાં પુદ્ગલ, દેવ હંચરો રૂપો બનાવી હંચરો ભાષા બોલે, સૂર્ય શું છે ? અધિક દીક્ષિત, અધિક તેભેલેશી. દશમામાં કેવળી સિદ્ધને બાણે, કેવળી બધાને દેખે. ૧૫ પંદરમું શતક—તેનો એક ઉદ્દેશો છે. તેમાં ગોશાળો નિમિત્તજ્ઞાન ભર્યો, તેભેલેશ્યા પ્રાપ્ત કરી, જિન નામ ધરાવ્યું, ભગવંત પાસે ગયો, સાત પટલાદિ મિથ્યાવાદ કર્યો, બે સાધુઓને બાળ્યા, ભગવંતને બાળવા જતાં પોતે જ બળ્યો. મરતી વખતે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યું, રેવતી ગાથાપત્નીએ કોળાપ્રાક વહોરાવ્યો, ભગવાન સાતા પામ્યા, આગલા ભવમાં સુમંગલ સાધુ ગોશાળાને બાળશે, ગોશાળો અનંત સસાર રખડી દેહ પ્રતિજ્ઞ કેવળી યર્ધે મોક્ષમાં જશે વગેરે કથન છે. ૧૬ એવામા શતકનંદા—પહેલા ઉદ્દેશમાં અગ્નિ વાહુનો સંબંધ ભડી સંડાસીની ક્રિયા જીવ અધિકરણી ક્રિયા, બીજામાં શારીરિક માનસિક દુઃખ, શકેદ્રે ભગવાનને આજ્ઞા આપી, ઉધાડે મોઢે બોલતાં પાપ, જીવકૃત કર્મ. ત્રીજામાં જીવ સ્વયંકૃત કર્મ વેદે, સાધુના ઔષધોપચારમાં ક્રિયા નહીં. ચોથામાં તપનું ફળ તપથી કર્મક્ષયનું દર્શાવે. પાંચમામાં શંકેન્દ્રથી ઉપરના દેવો અધિક તેજવાન, દેવશ્રદ્ધિ કેવી રીતે મળે ? છઠ્ઠામાં સ્વપ્નનો અધિકાર, તીર્થ કરની માતા દેખે તે ૧૪ સ્વપ્ન, મહાવીર સ્વામીએ દેખેલા ૧૦ સ્વપ્ન, મોક્ષગતિનાં ૧૬ સ્વપ્ન. સાતમામાં બે પ્રકારના ઉપગોળ. આઠમામાં લોકનું, દિશામાં જીવપ્રદેશનું એક જ સમયમાં પરમાણુ લોકોત સુધી જાય, વરસાદમાં હાથ લગાવતાં પાપ. નવમામાં બલેન્દ્રની સલા. દશમામાં અવધિજ્ઞાન, અગિયારમામાં ક્ષીપકુમારનું કથન અને બારમા ઉદ્દેશમાં ઉદ્ધિ કુમારનું કથન. ૧૭ સત્તરમા શતકના પ્રથમ ઉદ્દેશમાં ઉદાયન અને જૂતાનંદ હાથીનું કથન તથા ક્રિયાનું કથન. બીજામાં ધર્મી અધર્મી, પંડિત બાલ, મતી અમતીનું કથન. ત્રીજામાં સહેશી હલનચલન ન કરે, પાંચ પ્રકારે હલનચલન, મોક્ષનાં ફળ. ચોથામાં પ્રાણાતિ પાતાદિ ક્રિયા દુઃખ આત્મકૃત, પાંચમામાં ઇશાનેન્દ્રની સલા, છઠ્ઠાથી બારમા ઉદ્દેશ સુધી સ્થાવરનું કથન, તેરમાથી સત્તરમા સુધી ભવનપતિ દેવોનું કથન. ૧૮ અઠારમા શતકના પહેલા ઉ. માં ચરમાચરમનું, બીજામાં કાતિક શેકનો અધિકાર, ત્રીજામાં પૃથિવ્યાદિ મનુષ્ય થાય, ચરમ નિર્જરાનાં પુદ્ગલ લોક સ્પર્શે, દ્રવ્યબળ, ભાવબળ, પાપ કર્યું અને કરશે તેમાં ફરક, નારકીના આહાર પરિણામ, ચોથામાં ૧૮ પાપ, ૧૮ ધર્મ, ૭ દ્રવ્ય, કૃતયુગ્માદિ. પાંચમામાં બે દેવ બે નારકી સલાં જૂનાં કેવી રીતે ? વર્તમાન આણું વેદે આગલું બાંધે. છઠ્ઠામાં જમર પોપડનો વર્ણ, પરમાણુ સ્કંધ સાતમામાં કેવળી દેવાધિપતી પશુ સત્ય બોલે, ઉપધિ પરિશ્રદ ત્રણ પ્રકારે, સુપ્રશ્નિધાન, દુઃપ્રશ્નિધાન, મહુક આવકે અન્યમતીને હરાવ્યો, દેવતા રૂપો બનાવી પરસ્પર લહે, દેવ રૂચક ક્ષીપ સુધી ચક્ર ખાઈ શકે. આઠમામાં સાધુને કૃકડીના ઈંડાની ક્રિયા, ગૌતમસ્વામી સાથે અન્ય તીર્થની ચર્ચા, હદ્રમસ્થ પરમાણુ દેખે. નવમામાં ભવ્ય દ્રવ્ય નારકીનું કથન

દશમામાં ભાવિતાત્મા સાધુ શસ્ત્રથી છેઢાવે નહિ, વાધુ પરમાણુ સ્પર્શે, મહાવીર સ્વામી સોમિલ ધ્રાઢાણુના પ્રશ્નોત્તર. ૧૬ ઝોગણુશિખા શતકેના પહેલા ધીબ ઉ.માં લેશ્યા-અધિકાર ત્રીજામાં પૃથ્વી આદિનાં ૧૨ દ્વાર સૂક્ષ્મ બાહરનો અલ્પબહુત્વ, પાંચે સ્થાવરમાં સૂક્ષ્મ બાહરનું દેખાત, પૃથ્વીના શરીરની સૂક્ષ્મતા સંઘટ્ટાથી કુઃખ, ચોથામાં આશ્રવ ક્રિયા નિર્જેરા વેદનાના ૧૬ ભાંગા. પાંચમામાં ચરમ પરમ ૨૪ હંકક. છઠ્ઠામાં દ્વીપ સમુદ્રનાં પરિ-માણ, સાતમામાં નરક દેવના વાસ. આઠમામાં નિવૃત્તિના ૮૨ જોલ. નવમામાં કરણના ૫૫ જોલ. ૨૦ વીશમા શતકેના—પહેલા ઉ. માં ત્રસ તિથ'ચનો આહાર ધીબમાં લોકલોકમાં આકાશ, ત્રીજામા ૧૮ પાપ, ચોથામાં પાંચે ઇન્દ્રિયોનો ઉપચય, પાંચમામાં પુદ્ગલોના મરણના ભાંગા. છઠ્ઠામાં ૫ સ્થાવરસ્વર્ગમાં જીવજે, સાતમામાં ત્રણ બંધ કર્મો ઉપર, આઠમામાં કર્મભૂમિ અકર્મ ભૂમિ મનુષ્ય, ભરત, ઇરવત અને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ધર્મનું વિશેષ, ચોવીશ તીથ'કરનાં આંતરના કાળ ભરતમાં ૧૦૦૦ વર્ષ સુધી પૂર્વનું જ્ઞાન રહે, ૨૧ હર વર્ષ ઐ ૧૫મ' રહે, તીથ'કર તે તીથ'કર, તીથ' તે તીથ', ધર્માસધક ચોક્ષ પામે. નવમામાં વિદ્યાચારણ જંઘાચા-રણની ગતિ વિષે દશમામાં સોપકમી નિરુપકમી આયુષ્ય, આત્મચરિત્ર પરચરિત્ર, આત્મપ્રયોગ પર પ્રયોગ કત્તિ અકત્તિ સંચય, છ, બાર ચોરાશી પરિમાર્જિત. ૨૧ ઝોકેવીસમા શતકેના—સાત વર્ગ. પ્રત્યેકેના દશ દશ ઉદ્દેશ્યા, જેમાં ધાન્ય તુણનું કથન ૨૨ બાવીશમા શતકેના છ વર્ગ. પ્રત્યેકેના દશ દશ ઉદ્દેશ્યા તેમાં તાહ આદિ વૃક્ષ લતાકિનું કથન. ૨૩ તેવીસમા શતકેના—છ વર્ગ પ્રત્યેકેના દશ અધ્યયનમાં બટાટા આદિ સાધારણ વનસ્પતિનું કથન. ૨૪ ચોવીસમા શતકેના—૨૪ હંકકનું કથન. ૨૫ પચીસમા શતકેના—પહેલા ઉ. માં ૧૪ પ્રકારના જીવનું, ધીબમાં જીવ અજીવ દ્રવ્યનો ઉપયોગ, ૩ બમાં ૫ સંસ્થાન, આકાશ-એણિ, દ્વાદશાંગ, ચોથામાં કૃત્યુગાદિથી સેય નિરેય દ્રવ્યાદિનો અલ્પબહુત્વ, પાંચમામાં કાલપરિમાણ, જે પ્રકારે નિયોદનું, છઠ્ઠામાં ૬ પ્રકારના નિર્જ'ચનો ચોક, સાતમામાં ૫ પ્રકારનાં સંચતીનો ચોક, આઠમામાં નરકોત્પત્તિ ગતિ ગમન. નવમામાં નરક પ્રતિવાહ. ૨૬ છવીશમા શતકેના—૧૧ ઉદ્દેશ્યામાં ક્રમશઃ પાપકર્મ'બંધના ૧૦ દ્વાર, અનન્તરોત્પન્નના ૧૧ દ્વાર, અનન્તર પરસ્પરાવગાહ; આહાર, પર્માપ્તા, અપર્માપ્તા ચરમાચરમનું કથન છે. ૨૭ સ્ત્રાયાવીશમા શતકેના—૧૧ ઉદ્દેશ્યામાં પાપકર્મ' સંજ'પી ૨૬મા શતક જેવું જ છે. ૨૮ અઠ્ઠાવીશમા શતકેના—૧૧ ઉ. માં પાપકર્મ' સમાચરણ બાબત. ૨૯ ઝોગણુશિખા શતકેના ૧૧ ઉ. માં પાપકર્મ' વેદવા બાબત. ૩૦ તીસમા શતકેના—૧૧ ઉ. ક્રિયાવાદી આદિ ૪ સમવચરણ ૩૧ મા શતકેના—૨૮ ઉદ્દેશ્યામાં યુગાગ કૃતયુગમ. ૩૨ મા શતકેના ૨૮ ઉદ્દેશ્યામાં યુગાગ કૃતયુગમ નારકીની ઉત્પત્તિ-ઉત્ત મા શતકેના-પ્રતિશતક ૧૨ છે. પ્રત્યેકેના ૧૧-૧૧ ઉદ્દેશ્યા છે તેમાં ઝોકે'દ્રિયનું કથન છે. ૩૩ મા શતકેના-પ્રતિશતક ૧૨ છે. પ્રત્યેકેના ૧૧-૧૧ ઉ. છે. તેમાં ઝોકે'દ્રિયનું એણી' સ્વરૂપ છે. ૩૫ મા શતકેના-પ્રતિશતક ૧૨ છે, પ્રત્યેકેના ૧૧-૧૧ ઉદ્દેશ્યા છે. તેમાં મહાકૃત યુગમનું

કથન છે. ૩૬ માં શતકેના— પ્રતિશતક ૧૨ છે. પ્રત્યેકના ૧૧-૧૧ ઉ. છે. તેમાં એકેન્દ્રિયના કૃતયુગ્મત્વું કથન છે. આવી જ રીતે ૩૭ માં શતકેમાં—તેઈન્દ્રિયત્વું ૩૮ માં શતકેમાં—ચઈન્દ્રિયત્વું, ૩૯ માં શતકેમાં—અસન્દ્રી પચેન્દ્રિયત્વું ૪૦માં શતકેમાં—સન્દ્રી પચેન્દ્રિયત્વું અને ૪૧ માં શતકેમાં ૧૯૬ ઉદ્દેશ છે. તેમાં—રાશિ કૃતયુગ્મ નારકી આદિ ચોવીસે હંકેત્વું કથન છે. સાંપ્રત સમયે સર્વથી મોટું અને વિધ વિધ અધિકારોથી ભરપૂર આ ભગવતીજી સૂત્ર છે. આ સૂત્રનાં પહેલાં તો ૨૨૮૮૦૦૦ પદ હતાં, હાલ ફક્ત ૧૫૭૫૨ શ્લોક મૂળ સૂત્રના રહ્યા છે.

૬ “જ્ઞાતાધર્મકથાંગ” તેના બે શ્રુતસ્કંધ છે. પહેલાં શ્રુતસ્કંધનાં ૧૬ અધ્યયન છે :—૧ મેઘકુમારત્વું, ૨ ધના સાર્થવાહત્વું, ૩ ચોરના ઇલાત્વું, ૪ બે કાચબાત્વું, ૫ થાવચ્ચા પુત્રત્વું, ૬ તુંગડીત્વું, ૭ રોહિણીત્વું, ૮ મહિલાનાથજીત્વું ૯ જિનરક્ષિત જિનપાલિતત્વું, ૧૦ અન્દ્રમાત્વું, ૧૧ હાવદ્રવ વૃક્ષત્વું, ૧૨ સુભુદિ પ્રધાનત્વું, ૧૩ નંદ મણિચારત્વું, ૧૪ તેતલી પ્રધાનત્વું, ૧૫ નંદીફલત્વું, ૧૬ ક્રીપલીત્વું, ૧૭ આકાશું દેશના ચોડાત્વું, ૧૮ સુસીમા પુત્રીત્વું અને ૧૯ પુંડરીક કુંડરીકત્વું કથાકૃપે ઉત્તમ દષ્ટાંતો આપીને સત્યની અને શીલની વાત ઘણી મજબૂત કરી છે. બીજા શ્રુતસ્કંધમાં ૮ વર્ગ અને ૨૬૬ અધ્યયનો છે. તેમાંથી પહેલાં વર્ગના ૬ અધ્યયનમાં ચમરેન્દ્રની ૬ અગ્રમહિષીઓત્વું કથન છે. બીજા વર્ગના ૬ અધ્યયનમાં બલેન્દ્રની ૬ અગ્રમહિષીઓત્વું વર્ણન છે. ત્રીજા વર્ગનાં ૫૫ અધ્યયનમાં હક્ષિષ્ઠ દિશાના નવનિકાય દેવોના ૬ ઇન્દ્રોની પાંચ પાંચ અગ્રમહિષીઓત્વું કથન છે. પાંચમા વર્ગનાં ૬૪ અધ્યયનમાં હક્ષિષ્ઠના વાષ્ણવ્યંતર દેવોના ૧૬ ઇન્દ્રોની ચાર ચાર અગ્રમહિષીઓત્વું કથન છે. છઠ્ઠા વર્ગના ૬૪ અધ્યયનમાં ઉત્તર દિશાના વાષ્ણવ્યંતર દેવોનાં ૧૬ ઇન્દ્રોની ચાર ચાર અગ્રમહિષીઓત્વું કથન છે. સાતમા વર્ગના આઠ અધ્યયનમાં સૌધર્મેન્દ્રની આઠ અગ્રમહિષીઓત્વું કથન છે. અને આઠમા વર્ગના આઠ અધ્યયનમાં ઇશાનેન્દ્રની આઠ અગ્રમહિષીઓત્વું કથન છે. શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની ૨૬૬ આચાર્યજો સંયમથી શિથિલ બની દેવીઓ થઈ. તેનું સંશોધમાં વર્ણન છે. પહેલાં આ સૂત્રનાં ૫૫,૫૬,૦૦૦ પદોમાં ૩૫૦૦૦૦૦૦ ધર્મકથાઓ હતી. હવે તો ફક્ત ૫૫૦૦ શ્લોક વિદ્યમાન છે.

૭ “ઉપારાક હર્શાંગ” આ સૂત્રમાં એક શ્રુતસ્કંધ છે અને તેનાં ૧૦ અધ્યયનો છે, તેમાં ભગવાન મહાવીરના ૧૦ ઉત્તમ આવકોનો અધિકાર છે. તેઓએ ૨૦ વર્ષ આવકનાં ત્રણ પાત્ર્યાં, તેમાં ૧૪૫ વર્ષ ઘરમાં રહ્યાં અને ૫૫ વર્ષ ગૃહકાર્યે છોડી ચોષધશાળામાં રહી આવકની ૧૧ પડિમાત્વું આરાધન કર્યું. ઉપસર્ગ પ્રાપ્ત થવા છતાં ચલાયમાન ન થયા. બધા એક મહિનાનો સંયારો કરી પહેલાં દેવલોકમાં દેવપણું લઈ જીવતા. બધા ૪ પદ્યોપમત્વું આચુચ્ય પામ્યા, ત્યાંથી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મી મોક્ષ જશે.

આ સૂત્રમાં શ્રાવકોની દિનચર્યાનું પણ ફેરી રીતે દિગ્દર્શન કરાવવામાં આવ્યું છે. આદર્શ ગૃહસ્થ અને ઉત્તમ શ્રાવક થવા ઇચ્છનાર દરેક વ્યક્તિએ આ સૂત્રનો અભ્યાસ અવશ્યરેવ કરવો જોઈએ કે જેથી તેમના ધાર્મિક જીવનમાં પરમ સહાયતા, ઉત્સાહ અને હઠતાની પ્રાપ્તિ થવા પામે. કારણ કે ગૃહસ્થધર્મનાં ૧૨ ભૂત અને ૧૧ પદિમાનું આમાં સવિસ્તૃત વર્ણન છે. શ્રાવક શબ્દ તો અવિરત સમક્રિત દૃષ્ટિ અને દેશવિરતિ એમ બન્ને ગુણસ્થાનકોને માટે ફેરિથી પ્રચલિત છે, પરંતુ “શ્રમણોપાસક” શબ્દ તો ફેવળ દેશવિરતિ ગૃહસ્થને માટે જ વપરાયેલો છે. આ સૂત્રનાં પ્રથમ તો ૧૧,૭૦,૦૦૦ પદ હતાં, જેમાંથી માત્ર ૮૧૨ સ્લોક રહેલ છે.

ક્રમ	શ્રાવકોનાં નામ	નગરોનાં નામ	સીઓનાં નામ	ગાયોની સંખ્યા	ધત્તની સંખ્યા	ઉપસર્ગ	વિભાગ
૧	આનંદ	વાણિજ્યમાય	શિવાનંદ	૪૦૦૦૦	૧૨ કોડ સોનેવા	અવધિજ્ઞાને	અરુણ
૨	કામદેવ	ચંપા નગરી	ભદ્રા	૬૦૦૦૦	૧૮ કોડ સો.	પિણ્ડાચારિ ૩	અરુણનાભ
૩	ચૂલણીપિતા	વારાણસી	શામા	૬૦૦૦૦	૨૪ કોડ સો.	ભદ્રામાતાનો	અરુણપ્રભ
૪	સુસદેવ	વારાણસી	ધના	૬૦૦૦૦	૧૮ કોડ સો.	૧૬ રાજનો	અરુણકોત
૫	ચૂલણીસાતક	આલ ભિકા	બહુલા	૬૦૦૦૦	૧૮ કોડ સો.	ઓનો	અરુણારિષ્ટ
૬	કુંડભાલિક	કંપિલપુર	પુંસા	૬૦૦૦૦	૧૮ કોડ સો.	મમંચર્ચાનો	અરુણજ
૭	ચક્રાલપુત્ર	ચૌલાસપુર	અગ્નિ-મિત્રા	૧૦૦૦૦	૩ કોડ સો.	ઓધાતનો	અરુણશંત
૮	મહાસાતક	રાજગૃહી	રેવતી આદિ ૧૩ :	૮૦૦૦૦	૨૪ કોડ સો.	રેવતી ઓનો	અરુણવર્તસક
૯	નંદિનીપિતા	આવસ્તી	અમ્બની	૪૦૦૦૦	૧૨ કોડ સો.	ઉપસર્ગ નંદી	અરુણગર્વ
૧૦	સાલિહીપિતા	આવસ્તી	કાલ્યુની	૪૦૦૦૦	૧૨ કોડ સો.	ઉપસર્ગ નંદી	અરુણકિંદ

૮ “અંતગદ્દર્શન”-આમાં ૮ વર્ગ છે : પ્રથમ વર્ગનાં ૧૦ અધ્યયન-૧ ગૌતમ-કુમાર, ૨ સમુદ્રકુમાર, ૩ સાગરકુમાર, ૪ જંબીરકુમાર, ૫ ચિંતિતકુમાર, ૬ અચલકુમાર, ૭ કંપિલકુમાર, ૮ અક્ષોભકુમાર ૯ પ્રસેનકુમાર અને ૧૦ વિષ્ણુકુમાર. એમ ૧૦ અધ્યયન છે. બીજા વર્ગનાં ૮ અધ્યયન-૧ અક્ષોભ, ૨ સાગર, ૩ સમુદ્રવિજય, ૪ હિમવત્, ૫ અચલ, ૬ ધરણ, ૭ પૂરણ અને ૮ અભિચંદ્ર. આ આઠે અધિકવિષ્ણુનાં પુત્ર ભણ્યાં. ત્રીજા વર્ગનાં ૧૩ અધ્યયન-૧ અનેકસેન, ૨ અનન્તસેન, ૩ અજિતસેન, ૪ અનિહતરિપુ, ૫ દેવસેન, ૬ શત્રુસેન, ૭ સારનકુમાર, ૮ જગજ્ઞકુમાર, ૯ સુસુખ, ૧૦ હસુખ,

+ આમાં કારિકા નગરીનું વર્ણન છે. * વિસ્તારથી રસિક વર્ણન છે,

૧૧ કુમેર, ૧૨ દારુક અને ૧૩ અનાદ્રઘિકુમાર. યોથા વર્ગનાં ૧૦ અધ્યયન—૧ જલીકુમાર, ૨ મયાલીકુમાર, ૩ ઉવયાલી, ૪ પુરુષસેન, ૫ વારિસેન, ૬ પ્રદ્યુમ્ન, ૭ સાંભ, ૮ અનિરુદ્ધ, ૯ સત્યનેમી અને ૧૦ દંદનેમિ. યાંચમા વર્ગના ૧૦ અધ્યયન—૧ પદ્માવતીના રાણી ૨ ગૌરિ, ૩ ગાંધારી, ૪ લક્ષ્મણા, ૫ સુસીમા, ૬ જાંબૂવતી, ૭ સત્યભાષા, ૮ રુકિમણી (આ આઠ કૃષ્ણની પટ્ટરાણીઓ) ૯ મૂલશ્રી અને ૧૦ ગૂલકતા રાણી છઠ્ઠા વર્ગનાં ૧૬ અધ્યયન—૧ મકાઈ ગાથાપતિ, ૨ વિક્રમ ગાથાપતિ, ૩ મોગરપાણિ યજ્ઞ (અનુન-માલી), ૪ કારવ ગાથાપતિ, ૫ શ્વેત ગાં ૬ પુતિધર ગાં, ૭ કૈલાસ ગાં, ૮ હરિ-શ્વેત્ર ગાં, ૯ વિરક્ત ગાં, ૧૦ સુદર્શન ગાં ૧૧ પૂર્ણભદ્ર ગાં ૧૨ સુમનભદ્ર ગાં ૧૩ સુપાતિષ્ઠ ગાં, ૧૪ માહિતી ગાથાપતિ, ૧૫ અતિસુકત કુમારના અને ૧૬ અલંબ રાજા. સાતમા વર્ગનાં ૧૩ અધ્યયન—૧ નંદા રાણી, ૨ નંદવતી, ૩ નંદુતરા, ૪ નંદસેના, ૫ મરુતા, ૬ મરુતા, ૭ મહામરુતા, ૮ મરુદેવી, ૯ ભદ્રા, ૧૦ સુભદ્રા, ૧૧ સુભતા, ૧૨ સુમતિ અને ૧૩ ભૂતહીના રાણી (આ તેરે શ્રેણિક રાજાની રાણીઓ જાણવી). આઠમા વર્ગનાં ૧૦ અધ્યયન—૧ કાલી રાણી, ૨ સુકાલી, ૩ મહાકાલી, ૪ કૃષ્ણા, ૫ સુકૃષ્ણા, ૬ મહાકૃષ્ણા, ૭ વીરકૃષ્ણા, ૮ રામકૃષ્ણા, ૯ પ્રિયસેનકૃષ્ણા, ૧૦ મહાસેનકૃષ્ણા રાણી (આ દશે શ્રેણિક રાજાની રાણી). આ રાણીઓએ-કનકાવલી, રતનાવલી, સુકતાવલી આદિ ઘોર તપ કરેલાં. આ બધા મળી ૯૦ જીવો કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મોક્ષમા પધાર્યા છે. પહેલાં આ અંતગઠ સૂત્રમાં ૨૩૨૮૦૦૦ પદો હતાં. અત્યારે મૂળ પાઠના ૯૦૦ શ્લોક રહ્યા છે.

૯ ‘અનુત્તરૈવવાહ’—આ સૂત્રના ૩ વર્ગ છે. પ્રથમ વર્ગનાં ૧૦ અધ્યયન—૧ જલીકુમાર, ૨ મયાલીકુમાર, ૩ ઉજવાલીકુમાર, ૪ પુરુષસેનકુમાર, ૫ વારિષેણકુમાર, ૬ દીર્ઘહંતકુમાર, ૭ લલ્લહંતકુમાર, ૮ વિહલકુમાર, ૯ વિહાંસકુમાર અને ૧૦મા અભયકુમાર બીજા વર્ગનાં ૧૩ અધ્યયન—૧ દીર્ઘસેનકુમાર, ૨ મહાસેનકુમાર, ૩ લલ્લ-હંતકુમાર, ૪ ગૂલહંતકુમાર, ૫ શુદ્ધહંતકુમાર, ૬ હલ્લકુમાર, ૭ દુમકુમાર, ૮ દુમસેન, ૯ મહાસેન, ૧૦ સિંહ, ૧૧ સિંહસેન, ૧૨ મહાસિંહસેન, અને ૧૩મા પુણ્યસેનકુમાર (ખન્ને વર્ગમાં કહેલા ત્રેવીશ કુમાર શ્રેણિક રાજાના પુત્રો સમજવા.) ત્રીજા વર્ગનાં ૧૦ અધ્યયન—૧ ધક્ષા અણગાર, ૨ સુનક્ષત્ર અણગાર, ૩ ઋષિદાસ, ૪ પેલ્લકપુત્ર, ૫

— આમા દારિકા સળગી તેનું તથા શ્રીકૃષ્ણ તીર્થ કરે થશે તે વર્ણન છે.

x આ ૧૧૪૧ મનુષ્યનો ઘાતક છ મહિનામા મોક્ષના માર્ગે તેનું વર્ણન છે.

÷ આઠ વર્ષની વયે દીક્ષા લીધી તેનું ચત્તારિક વર્ણન છે.

* અંતગઠ સૂત્રમા જલીકુમાર કલા છે તે જાહેર કુળના જાણવા અને અહીં જલીકુમાર તે શ્રેણિક રાજાના પુત્ર જાણવા.

+ હાલમા આ સૂત્રમાં ધક્ષા અણગારનું ચરિત્ર સવિસ્તૃત છે. જાણી નવ કુમારનાં કથન સંક્ષેપમાં છે.

રામપુત્ર, ૬ ચંદ્રકુમાર, ૭ ગોપિકપુત્ર, ૮ પેઠાલકુમાર, ૯ ગોટિલકુમાર અને વિહલકુમાર, (આ કશે ગાથાપતિ બાલુવા.) આ ૩૩ અનુવર્તવિમાનમાં દેવપણે થયા છે. બધા એક ભવ કરીને શોક્ષમાં જશે. આ સૂત્રના પહેલા ૬૪,૦૪,૦૦૦ હતાં. હમણા ક્રિષ્ણ ૨૬૨ સ્લોક મૂળ પાઠના છે.

૧૦ 'અન્નચાકરણ'—આમાં બે શ્લોક છે. પ્રથમ શ્લોકમાં ૫ આ કારના ૫ અધ્યયન છે. જેમાં ૧ હિંસા, ૨ બુદ્ધિ, ૩ ચોરી, ૪ મૈથુન અને ૫ પરિગ્રાહ પાપ નિષ્પન્ન થવાનાં કારણ તથા તેનાં ફળના કથન છે. બીજા શ્લોકમાં સંવરદાર ૫ અધ્યયન છે. જેમાં ૧ હથ, ૨ સત્ય, ૩ અયોધ, ૪ બ્રહ્મચર્ય અને ૫ મું નિર્મમત આ પાથેના અનેક નામ નિષ્પન્ન થવાનાં કારણ અને તેના ફળનું કથન છે. આ પહેલા ૬,૩૧,૧૬,૦૦૦ પદો હતા. હમણાં ૧૨૫૦ સ્લોક મૂળપાઠના છે.

૧૧ 'વિપાકસૂત્ર'—આમાં પણ બે શ્લોક છે. પ્રથમ શ્લોકમાં કુપ્રતિપાક છે. તેમાં ૧૦ અધ્યયન—૧ મુખા લોહીયો, ૨ ઉન્નિજતકુમાર, ૩ અભાગેન ચોર, ૪ શકટકુમાર, ૫ બૃહસ્પતિહત, ૬ નદીસેનકુમાર, ૭ ઉન્નિજહત, ૮ શૌર્યહત મન્થી, ૯ દેવહત્તા રાણી અને કશચું અંજુ રાણી. આ કશે જીવા પાપાચરણ કરી તેના ફળ સ્વરૂપે ચોર કુપ્રો પાપ્યાં. અનેક ભવ ભ્રમણ કરી શોક્ષમાં જશે. બીજો શ્લોકમાં સુખવિપાક છે. તેમાં ૧૦ અધ્યયન—૧ સુખાહુકુમાર, ૨ ભદ્રનંદીકુમાર, ૩ સુખવકુમાર, ૪ સુખાસબકુમાર, ૫ નિનદાસકુમાર, ૬ ધનપતિકુમાર, ૭ મહાબલકુમાર, ૮ ભદ્રનંદીકુમાર, ૯ મહાચંદ્રકુમાર અને ૧૦મા વરકુમાર. આ કશે તપોધન સાધુઓને ઉત્તમ ઘાન આપી મહા સુખના લોકતા થયા. આગળ તપ સંવમનું આરાધન કરી સાત ભવ દેવતાના અને આઠ ભવ મનુષ્યના સુખે સુખે કરી સુખથી શોક્ષ પ્રાપ્ત કરશે. આ સૂત્રના પહેલા ૧૧૦ અધ્યયન અને ૧,૨૪,૦૦,૦૦૦ પદો હતા. હમણાં ૧૨૧૬ સ્લોક મૂળપાઠના છે.

૧૨ દૃષ્ટિવાદ સૂત્ર—આમાં ૫ વસ્તુ (વસ્તુ)—૧ પરિકેમ, ૨ સૂત્ર, ૩ પૂર્વગત, ૪ અનુયોગ અને ૫ સુલિકા. આમાં પહેલા પરિકેમના ૭ પ્રકાર—૧ સિદ્ધિશ્રેણિ, ૨ મનુષ્ય-શ્રેણિ (આ બેના ૧૧ પ્રકાર છે), ૩ પુષ્ટનિકા, ૪ અવગાહના શ્રેણિ, ૫ ઉપસરપકા શ્રેણિ, ૬ વિનયહિત શ્રેણિ અને ૭ અધુતામ્યુત શ્રેણિ. (આના ૧૧-૧૧ પ્રકાર છે). ૨ સૂત્રના ૮૮ પ્રકાર—૧ નિબળસૂત્ર, ૨ પરિણતાપ હીન, ૩ બહુભંગી, ૪ વિલાચાર, ૫ અનંતર, ૬ પરપર, ૭ સામાન્ય સૂત્ર, ૮ સચુક્ર, ૯ સંલિપ્ત, ૧૦ ચાલાતચ, ૧૧ શાવસ્તી, ૧૨ લંકા, ૧૩ નંદાવત, ૧૪ બહુવત, ૧૫ પુષ્ટપુષ્ટ, ૧૬ વૈયાવૃત, ૧૭ એવંભુત, ૧૮ હયાવત, ૧૯ વર્તમાન પદ, ૨૦ સમચિદ્ધ, ૨૧ સર્વતોભદ્રપનાસ અને ૨૨ દ્વિમતીગ્રાહી. આ ૨૨

* કુપ્રતિપાકનું વર્ણન તો સ્વસ્તર છે. સુખવિપાકમાં પ્રથમ અધ્યયન સિવાય કૌંસ સમગ્રનું ન સંલેપે છે.

ને ૧ સંગ્રહ, ૨ વ્યવહાર, ૩ ઋણસૂત્ર અને ૪ શબ્દ આ ચાર નયથી ચાર ગુણ કરે ત્યારે ૮૮ થાય છે. પૂર્વગતના ચૌદ પ્રકાર તે નીચે પ્રમાણે.

(૧) “ઉત્પાદ પૂર્વ” — જોમાં છ દ્રવ્યની પર્યાય ઉત્પન્ન થવાનું કથન હતું. એ પૂર્વની ૬ વસ્તુ હતી અને ૧૧,૦૦,૦૦૦ પદ હતાં.

(૨) “અઘાયણીય પૂર્વ” — જોમાં દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાય વિષે વર્ણન હતું. એ પૂર્વની ૪ વસ્તુ હતી અને ૨૨,૦૦,૦૦૦ પદ હતાં.

(૩) “વીર્યપ્રવાહ પૂર્વ” — જોમાં સર્વ જીવોનાં જળ, વીર્ય, પુરુષાકાર પરાક્રમ વિષે વર્ણન હતું. એ પૂર્વની ૮ વસ્તુ હતી અને ૪૪,૦૦,૦૦૦ પદ હતાં.

(૪) “અસ્તિ નાસ્તિ પ્રવાહ પૂર્વ” — જોમાં આશ્વત્થી અને અશાશ્વત્થી વસ્તુનું સ્વરૂપ દર્શાવેલ હતું. એ પૂર્વની ૧૬ વસ્તુ હતી અને ૮૮,૦૦,૦૦૦ પદ હતાં.

(૫) “જ્ઞાન પ્રવાહ પૂર્વ” — જોમાં પાંચ જ્ઞાનનું વર્ણન હતું. એ પૂર્વની બાર વસ્તુ અને ૧,૭૬,૦૦,૦૦૦ પદ હતાં.

(૬) “સત્ય પ્રવાહ પૂર્વ” — જોમાં ૧૦ પ્રકારના સત્યનું વર્ણન હતું. એ પૂર્વની ૧૨ વસ્તુ અને ૨,૫૨,૦૦,૦૦૦ પદ હતાં.

(૭) “આત્મપ્રવાહ પૂર્વ” — જોમાં આઠ પ્રકારના આત્માનું વર્ણન હતું. એ પૂર્વની ૧૩ વસ્તુ અને ૩,૦૪,૦૦,૦૦૦ પદ હતાં.

(૮) “કર્મપ્રવાહ પૂર્વ” — જોમાં આઠ કર્મોનું વર્ણન હતું. એ પૂર્વની ૧૬ વસ્તુ અને ૬,૦૮,૦૦,૦૦૦ પદ હતાં.

(૯) “અત્યાખ્યાન પૂર્વ” — જોમાં ૧૦ પચ્ચખાણના નવ કરોડ લોકનું વર્ણન હતું. એ પૂર્વની ૩૦ વસ્તુ અને ૧૨,૧૬,૦૦,૦૦૦ પદ હતાં.

(૧૦) “વિદ્યાપ્રવાહ પૂર્વ” — જોમાં રોહિણી, પ્રજ્ઞાપિત આદિ વિદ્યા, મંગ, જંગ વગેરે વિધિચક્ર હતાં. એ પૂર્વની ૧૪ વસ્તુ અને ૨૫,૨૦,૦૦,૦૦૦ પદ હતાં.

(૧૧) “કલ્યાણ પ્રવાહ પૂર્વ” — જોમાં આત્માનું તપ, સંયમથી શી રીતે કલ્યાણ થાય તેની વાતો હતી. એ પૂર્વની ૧૦ વસ્તુ અને ૪૮૬,૪૦૦,૦૦૦ પદ હતાં.

(૧૨) “પ્રાણપ્રવાહ પૂર્વ” — જોમાં ચાર પ્રાણથી માંડીને દસ પ્રાણ લગીના જીવોનું વર્ણન હતું. એ પૂર્વની ૧૦ વસ્તુ અને ૬૭૨૭,૦૦,૦૦૦ પદ હતાં.

(૧૩) “ક્રિયાવિશાદ પૂર્વ” — જોમાં સાધુ અને આવકના આચાર તથા ૨૫ ક્રિયાઓનાં વર્ણન હતાં. એ પૂર્વની ૧૦ વસ્તુ અને એક કોડકોડી અને એક ઠોંડ પદ હતાં.

(૧૪) “લોકભિન્નસાર પૂર્વ” — જોમાં સર્વ અક્ષરોના સન્નિપાત (ઉત્પત્તિ સંયોગ) અને

સર્વ લોકના સાર સાર પઠાચોતું વણુંન હતું. એ પૂર્વની ૧૦ વત્થુ અને કોઠાકોઠ, ત્રણ કોઠ અને દશ લાખ પદ હતાં.

એમ કહેવાય છે કે એક હાથી દુબી બધ તેટલી શાહી પહેલા પૂર્વનું જ્ઞાન લખતાં વાપરવી પડે, બીજા પૂર્વનું જ્ઞાન લખતાં બે હાથી દુબે તેટલી શાહી, ત્રીજા માટે ચાર હાથી દુબે તેટલી એમ કામ બમણા કરતાં ચૌદમા પૂર્વને લખતાં ૮૧૬૨ હાથી દુબે તેટલી શાહી ભેઈએ. એ હિસાબે ચૌદ પૂર્વ લખવાને કુલ ૧૬૩૮૩ હાથી દુબે તેટલી શાહી ભેઈએ. આમ કોઈએ લખેલ નથી, પણ અતુમાનથી દર્શાવ્યું છે.

દષ્ટિવાદ અંગની પાંચ વત્થુમાંની ૩૭ વત્થુમાં ઉપર પ્રમાણેના ૧૪ પૂર્વનું જ્ઞાન હતું. ચોથી વત્થુમાં છ બાબતો હતી. પહેલી બાબતનાં પાંચ હબાર પદ હતાં. બીજી, ત્રીજી ચોથી, પાંચમી અને છઠ્ઠી બાબતનાં બુઠાં બુઠાં વીસ કરોડ, અઠાણું લાખ, નવ હબાર ને બસે પદ હતાં. દષ્ટિવાદ અંગની પાંચમી વત્થુને ચૂલિકા કહે છે. જેમાં દશ કરોડ ઓગણસાં લાખ, છતાલીસ હબાર પદ હતાં. આવું મહાન દષ્ટિવાદ અંગનિરૂદ્ધે થતાં જૈન ધર્મમાં જ્ઞાનને ઘણો જળરો ધક્કો લાગ્યો છે.

જે વખતે આ બારે અંગ પૂર્ણ અને વિદ્યમાન હતાં એ વખતે ઉપાધ્યાયજી એ સૌમાં પારંગત હતા. હોલ અગિયાર અંગ જે પ્રમાણે રહ્યાં છે તે પ્રમાણે જેઓ બધો તેમને ઉપાધ્યાયજી કહીએ.

બાર ઉપાંગ

દષ્ટિવાદ અંગ સિવાયનાં બાકીનાં અગિયાર અંગનાં બાર ઉપાંગ શ્રીગણધર આચાર્યે બનાવ્યાં છે. અંગ એટલે શરીર અને ઉપાંગ એટલે શરીર હાથ, પગ, આંગળી એ પ્રમાણે કહે છે. હવે બારે ઉપાંગનાં નામ અને સંક્ષેપે વણુંન કહે છે.

૧ શ્રી “ઉવવાઈ” —આ ઉપાંગ “આચારાંગ” સૂત્રનું છે. એ ઉપાંગમાં ચંપાનગરી, કોણિકરાજ, શ્રી મહાવીર પ્રભુ, સાધુજીના શુભો, તપના બાર પ્રકાર, શ્રી તીર્થેકર મહારાજના સયોસરણી રચના, ચાર ગતિમાં જવાનાં કારણો, દશ હબાર વર્ષના આયુષ્યથી માંડીને મોક્ષ મળે ત્યાં સુધીની કરણી, કેવળસચ્ચદાત, ચોક્ષનું સુખ, ધત્યાદિ બાબતોનું બહુ વિસ્તારથી વણુંન છે. એ ઉપાંગના મૂળ સ્લોક ૧૧૬૭ છે.

૨ “શ્રી રાયપસેણી” —આ ઉપાંગ “સૂચકાંગ” સૂત્રનું છે. એમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના સંતાનિયા (જેહાના જેલા) શ્રી કેશી સ્વામી સાથે સ્વેતાંબિકા નગરીના નાસ્તિક મતવાળા પરદેશી રાજનો સંવાદ છે. એના મૂળ સ્લોક ૨૦૭૮ છે.

* શ્રી સ્વેતાંબિકા નગરીના પરદેશી રાજને ચિત્ત નામે પ્રધાન હતા. એ ચિત્ત પ્રધાન, એટલું જ શ્રી સાવત્રી નગરીના જિતશત્રુ રાજ પાસે ગયો. શ્રી સાવત્રીમાં શ્રી કેશી સ્વામી પાસે ચિત્ત પ્રધાને ઉપદેશ સાંભળ્યો અને આવકમાં વ્રત અગીકાર કર્યાં. શ્રી કેશી સ્વામી પ્રત્યે ચિત્ત પ્રધાને શ્રી સ્વેતાંબિકા

૩ જીવાભિગમ—આ ઉપાંગ શ્રી કાણાગ સૂ તું છે. તેની નવ પ્રતિપત્તિ છે. પ્રથમ નવકારમંત્ર છે. પછી અરૂપી રૂપી જીવના હોદ્દા છે જેનાં સિદ્ધના ૧૫ પ્રકાર કહ્યા છે. ત્યારબાદ સંસારી જીવોની ૬ પ્રતિપત્તિ છે. જેમાંથી પ્રથમ પ્રતિપત્તિમાં છ કાયમાં ત્રણ ત્રસ ત્રણ સ્થાવર તેના ઉપર રત્ન દ્વાર છે. બીજી પ્રતિપત્તિમાં ત્રણ વેદની સ્થિતિ, અંતર, અદ્ય બ્રહ્મત્વ અને વિચિત્રતા હોદ્દા છે. ત્રીજી પ્રતિપત્તિમાં નરકના ત્રણ ઉદ્દેશમાં નરકતું વર્ણન છે. તિર્થંચના ૨ ઉદ્દેશમાં તિર્થંચતું વર્ણન છે. સાધુના અવધિ દેશ્યાતું, અંતરદ્વીપ મનુષ્યતું, કર્મભૂમિનાં મનુષ્યતું, ભવનપતિ, વાણ્વ્યંતર, જ્યોતિષી દેવોતું વર્ણન છે. અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોતું તથા જંગ્મદ્વીપતું વિસ્તારથી વર્ણન છે વિજયદેવતું વિસ્તારથી વર્ણન છે, લવણસમુદ્ર, પાતાળ કળશા, પાણીની શિખા, નાગદેવ, વેલંધર દેવ, ધાતક્રીખંડ

નગરીએ પધારવાની વિનંતિ કરી કે જેથી ઉપદેશની અસરથી નાસ્તિક પરદેશી રાજા ધર્મ પામે અને દયા ભાગનો પ્રભાવ વધે, ઉપકારનું કારણ બાબી શ્રી કેશી સ્વામી શ્રી સ્વેતાબિકા નગરીએ પધાર્યા. ચિત્ત પ્રધાનને મહારાજ પધાર્યાની ખબર પડતા અચર્ય ફરવવાને બહાને પરદેશી-રાજાને જે બગીચામાં શ્રી કેશી સ્વામી બિરાજતા હતા ત્યાં લાગ્યો સાધુને જોઈ રાજાએ પ્રધાનને પૂછ્યું કે આ કોણ છે ? પ્રધાને કહ્યું કે જીવ અને કાલા બંને જુદા છે એમ માનનાર સાધુ છે. તે ક્ષણ જ વિદ્વાન છે અને ઉત્તમ ઉપદેશ આપે છે એમ મેં સાંભળ્યું છે. આથી પરદેશી રાજા તરત શ્રી કેશી મુનિ પાસે આવી સલાહ જવાબ કરવા લાગ્યો.

પરદેશી રાજા—અરે શું આપ જીવ અને શરીર એ બંનેને જુદા માનો છો ?

શ્રી કેશી મુનિ—હે રાજા, તું મારો ચોર છે.

પરદેશી રાજા—(ચમકીને) શું કું ? નહિ, મેં કોઈ દિવસ પશુ ચોરી કરી નથી.

શ્રી કેશી મુનિ—શું તારા રાજાના દાણચોરી કરે તેને તું ચોર નથી કહેતો ?

[ચતુર રાજા આ ઉપરથી તરત ચેતી ગયો કે મેં મુનિને વિધિપૂર્વક વદના નમસ્કાર નથી કર્યો તેથી મેં દાણચોરી જેવાજ ક્રિમનો અપરાધ કર્યો છે એમ મુનિનું કહેલું છે એમ વિચારી વદના કરી કહેવા લાગ્યો.]

પરદેશી રાજા—મહારાજ ! કું-અહીં બેસું ?

શ્રી કેશી મુનિ—આ પૃથ્વી તારી છે.

[આવા વિચિત્ર પશુ અસરકારક પ્રતિક્રિયાર સાલણી રાજાને વિશ્વાસ બેઠો કે આ સાધુ ક્ષણે હોશિયાર છે અને મારી ક્ષણ વખતની સંકેતનું સમાધાન નક્કી કરશે.]

પરદેશી રાજા—આપ જીવ અને કાલા બે જુદા જુદા માનો છો ?

શ્રી કેશી મુનિ—હા, મરણ સમયે શરીર અહીં પડ્યું રહે છે અને અદરનો જીવ બીજા શરીરમાં ઉત્પન્ન થઈ પોતાના પૂર્વના પુણ્યપાપનાં ફળ ભોગવે છે.

પરદેશી રાજા—મારા દાદા ક્ષણ પાપી હતા, તેથી આપના કહેવા પ્રમાણે તો તેઓ નરકમાં મળ્યા હશે અને ત્યાં ક્ષણ કુળ્પ ભોગવતા હશે. તે બે ત્યાંથી આવી અને અહીં ચેતવે કે હે પુત્ર ! તું

દ્વીપ, કાલોદધિ સમુદ્ર, પુષ્કરદ્વીપ, માતુષ્યોત્તર પર્વત, જ્યોતિષીના-ધંદ્રતું અથવન, પુષ્કર સમુદ્ર, વરુણ, ક્ષીર, ધૃત, ઇક્ષુ, નંદીશ્વર, અરુણ આ નામના દ્વીપ તથા સમુદ્રતું યાવત સ્વયંભૂરમણ દ્વીપ તથા સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સુધી વર્ણન છે. તથા દ્વીપ સમુદ્રોતું પરિ- માણ, સમુદ્રના મન્થનું પરિમાણ, ઇંદ્રિયોનો વિષય, સમભૂતલાથી જ્યોતિષી દેવતું અંતર, જ્યોતિષીની ગતિ, જાદિ, વૈમાનિક દેવના જે ઉદ્દેશ્યા ઇત્યાદિ વર્ણન છે. ચોથી પ્રતિ- પત્તિમાં એકેન્દ્રિયના પાંચ પ્રકારતું વર્ણન છે. પાચમી પ્રતિપત્તિમાં છ કાયતું કથન, છઠ્ઠી પ્રતિપત્તિમાં સાત પ્રકારનાં જીવતું વર્ણન-સાતમી પ્રતિપત્તિમાં આઠ પ્રકારના જીવતું વર્ણન, આઠમીમાં નવ પ્રકારના જીવતું વર્ણન, નવમી પ્રતિપત્તિમાં દસ પ્રકારના જીવતું વર્ણન તથા અંતમાં સમુદ્રઅથ જીવાભિગમ છે આ જીવાભિગમ સૂત્રમાં મૂળ સ્લોક ૪૭૦ છે.

પાપ ન કર, પાપ ન કર, કરવાથી મારા જેવા નરકનું દુઃખો તારે પણ ભોગવવાં પડશે આ પ્રમાણે મારા હાથ મને હથેલા આવે તો હું જીવ અને કાપા જીવ છે એમ માનું.

શ્રી કેશી મુનિ—તારી સૂરીકંતા રાણીની સાથે કોઈ પાપી માણસને બલિયાર કરતા તેં જોયો હોય તો તું તે વખતે શું કરે?

પરદેશી રાજા—તે જ કોણે ઠાર મારું.

શ્રી કેશી મુનિ—એ માણસ કદાપિ કાચ જોડી અજર કરે કે “હે રાજા ! મને પા કલાકની રજા આપો, કે જેથી મારા હાથરને ઉપદેસ આપી આવું” કે હાથ, કોઈ બલિયાર ન કરશો, કરશો તો મારી પેટે દુઃખી થશો.” એ પ્રમાણે કહી પાછો આપની સભા ભોગવવા આવીશ” એમ કહે, તો તું તે માણસને તેટલો વખત રજા આપી છોડીશ. ખરો કે ?

પરદેશી રાજા—જેવો કોણે મૂર્ખ હોય કે ગુનેગારના બોલવા પર વિશ્વાસ રાખે !

શ્રી કેશી મુનિ—જ્યારે તું એક પાપ કરનારને તારી રાજસત્તાની અંદર જઈને પાછા આવવાની પા કલાકની પછુ રજા આપી શકતો નથી, તો તારા હાથ કે જેણે અનેક પાપો. કર્યા હતા તેને નરકવાસથી આટલે દુર આવવા સારુ શી રીતે છૂટી મળે ?

પરદેશી રાજા—હીક, પણ મારી કાઠીમાં એ બધું ધમ્ ધમ્ કયું હતું, તેઓ, પોતાને ધર્મના ઉત્તમ કળ મળેલા છે તે કહી ખતાવવાને સ્વર્ગ છોડી બહી શા માટે ન આવે ?

શ્રી કેશી મુનિ—કોઈ ભગી તને તેની ગંદી જ પડીમાં બોલાવે તો જશો ખરો કે ?

પરદેશી રાજા—અરે ! આ આપનો સલાહ કેવો વિચિત્ર છે ! હું શું રાજા થઈને દુર્ગંધીના ભંડાર ૩૫ અપવિત્ર મૂંપડીમાં પચ દઉં ખરો કે ? કહી નહીં.

શ્રી કેશી મુનિ—તો તું તારાં કાઠીમાં સ્વર્ગનાં અનેક ઉત્તમ સુખોમાં ગરકાન થયેલા તે દુર્ગંધયુક્ત આ મનુષ્ય લોકમાં આવી શકે ખરો કે ? મનુષ્ય લોકની દુર્ગંધી ૧૦૦ યોજન સુધી જોએ અસર કરે છે.

પરદેશી રાજા—હીક, આ બાબત પડતી મેલીએ. હું આપને બીજો પ્રશ્ન પૂછું. એક વખત મેં એક ગુનેગારને લોકાની કોઠીમાં પૂરી તે કોઠી ચારે તરફથી મજબૂત બંધ કરી થોડી વાર

૪. 'પદ્મવાણ્ણ સૂત્ર' આ ઉપાગ શ્રી સમવાયાંગ સૂત્રનું છે. તેનાં ૩૬ પદ છે. (૧) પ્રજ્ઞાપદ—તેમાં જીવના ૫૬૩, લેહ-સિદ્ધના ૧૫ પ્રકાર, પાચ સ્થાવર, ત્રણ વિકલેન્દ્રિય, તિર્યચ પચેન્દ્રિય, અશાલીયાની ઉત્પત્તિ, કુલકોડિની સંખ્યા, મનુષ્યના પ્રકાર, અનાયૃ દેશોનાં નામ, સાદી પચીસ આયૃ દેશોનાં નામ; આયૃભતિ, આયૃકર્મ, આયૃભાષા, આયૃલિપિ અને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રતા પ્રકાર તથા દેવતાના ૧૬૮ લેહોનું વર્ણન છે. (૨) સંસ્થાનપદમાં—૨૪ હંડકના જીવોનાં નિવાસસ્થાનનું વિસ્તારથી વર્ણન છે, સિદ્ધશિલા અને સિદ્ધ ભગવાનનું કથન છે. (૩) બહુ વક્તવ્યપદમાં—દિશાનુત્પત્તિ, ગતિ, ભતિર, કાયાક, ભોગૃ, વેહૃ, કયાકૃ, લેશ્યાૃ, દહિ, જ્ઞાનૃ, દર્શનૃ, સંયતિૃ, ઉપયોગૃ, આહારૃ, ભાષકૃ, પરિતૃ, પર્યાપ્તૃ, સૂક્ષ્મૃ, સંજ્ઞાૃ, ભવ્યૃ, અસ્તિકાયૃ, ૨૦;

પછી તે કોડી ઉપાડી ભોયું તો તે ઝુનેચાર માણસ મરણ પામ્યો હતો; પણ તેના સરીરમાંથી જીવ કોઈ તરફ જતો ને જોયો નહિ, તો જીવ જુદો હોય તો કોડીમાંથી શી રીતે ને કયાંથી નીકળી ગયો ?

શ્રી કેશી સુનિ—કોઈ ઝૂકાનાં અભ્યૂત બારણાં બંધ કરી અંદરથી કોઈ માણસ મોટાથી ઢોલ વગાડે તો તે ઢોલનો અવાજ બહાર આવે છે કે નહિ ?

પરદેશી રાજા—આવે છે.

શ્રી કેશી સુનિ—જેવી રીતે દેહરથી ઝૂકામાંથી જીવ નીકળી શકે છે. પણ તે દહિયોચર 'ધતુ' નથી. પરમગાની મહાત્મા જ તે વાત જ્ઞાનથી 'અભ્યૂતે' દેખી શકે છે.

પરદેશી રાજા—જો પ્રમાણે એક ચોરને મેં કોડીમાં પૂરી તે કોડી ચારે તરફથી સભળક બંધ કરી હતી. બધા દિવસ ગયા બાદ મેં તે ચોરને બહાર કાઢ્યો તો તેના સરીરમાં અસખ્ય ઠીકા પડી ગયા હતા, તો તે ઠીકા બંધ કોડીમાં શી રીતે પેઠા ?

શ્રી કેશી સુનિ—લોકોનો ખૂબ નફર મોઠો અભિમાં તપાવીએ તો તેની અંદર બધી તરફ જે રીતે અગ્નિ પ્રવેશ કરે છે તે પ્રમાણે બંધ કોડીમાં ચોરના સરીરમાં ઠીકા ભીપળ્યા. (જીવો બહારથી આવી ઠીકા રૂપે ભીપળ્યા.)

પરદેશી રાજા—કોઈ પણ જીવાત્મા સદા એક સરખો રહે છે કે નાનો મોટો, ઓછો વધારે એ પ્રમાણે થાય છે ?

શ્રી કેશી સુનિ—કોઈ પણ જીવાત્મા પોતે તો સદા એક સરખો જ રહે છે.

પરદેશી રાજા—જો એમ છે તો, જીવાન માણસના હાથથી જેવી રીતે બાણ છૂટે છે તેવી રીતે તે માણસ વધુ ચર્તા શા માટે છૂટ્યું નથી ?

શ્રી કેશી સુનિ—જેમ નવું ધનુષ્ય (કામકુ) હોય, તેના પર કોઈ બાણ ચડાવીને ફેંકીએ તો નેટલે દૂર અને નેટલા બેરથી ભય તેમ જૂના ધનુષ્ય પર તે બાણ ચડાવતા થતું નથી તેવી પેઠે સમજવું.

પરદેશી રાજા—જીવાનથી નેટલો ભાર ઉપાડાય છે તેટલો ધરડા માણસથી ઉપડતો નથી તેવું શું કારણ ?

આ સૂત્રમાં શ્રાવકોની દિનચર્યાનું પણ રૂઢી રીતે દિગ્દર્શન કરાવવામાં આવ્યું છે. આદર્શ ગૃહસ્થ અને ઉત્તમ શ્રાવક થવા ઇચ્છનાર દરેક વ્યક્તિએ આ સૂત્રનો અભ્યાસ અવશ્યમેવ કરવો જોઈએ કે જેથી તેમના ધાર્મિક જીવનમાં પરમ સહાયતા, ઉત્સાહ અને દૃઢતાની પ્રાપ્તિ થવા પામે. કારણ કે ગૃહસ્થધર્મનાં ૧૨ જાત અને ૧૧ પદિમાનું આમાં સંવિસ્તૃત વર્ણન છે. શ્રાવક શેષદ તો અવિરત સમક્ષિત દૃષ્ટિ અને દેશવિરતિ એમ બન્ને શુશ્રુસ્થાનકોને માટે રૂઢિથી પ્રચલિત છે, પરંતુ “શ્રમણોપાસક” શેષદ તો કેવળ દેશવિરતિ ગૃહસ્થને માટે જ વપરાયેલો છે. આ સૂત્રનાં પ્રથમ તો ૧૧,૭૦,૦૦૦ પદ હતાં જેમાંથી માત્ર ૮૧૨ શ્લોક રહેલ છે.

ક્રમ	શ્રાવકનાં નામ	નગરોનાં નામ	સીમાનાં નામ	ગાયોની સંખ્યા	ધનની સંખ્યા	ઉપસર્ગ	વિમાન
૧	આનંદ	વાલ્મિલ્યઆમ	સિવાનંદ	૪૦૦૦	૧૨ કોડ સોનેવા	અવધિસાનનો	અરુણ
૨	કામદેવ	ચંપા નગરી	ભદ્રા	૬૦૦૦	૧૮ કોડ સો.	પિશાયાદિ ૩	અરુણાભ
૩	અલ્લણીપિતા	વારાણસી	શામા	૬૦૦૦	૨૪ કોડ સો.	ભદ્રામાતાનો	અરુણપ્રભ.
૪	સુસદેવ	વારાણસી	ધમા	૬૦૦૦	૧૮ કોડ સો.	૧૬ રામનો	અરુણકાંત
૫	યુલ્લણીસતક	આલ ભિકા	બહુલા	૬૦૦૦	૧૮ કોડ સો.	હીનો	અરુણારિષ્ટ
૬	કુંકોલિક	કંપિલપુર	પુંસા	૬૦૦૦	૧૮ કોડ સો.	ધર્મચર્યાનો	અરુણજ
૭	સકકાલપુત્ર	પોલાસપુર	અગ્નિ-મિત્રા	૧૦૦૦૦	૩ કોડ સો.	ઓઘાતનો	અરુણભૂત
૮	મહાસતક	રાજગૃહી	રેવતી આદિ ૧૩	૮૦૦૦૦	૨૪ કોડ સો.	રેવતી આનો	અરુણાવંતસક
૯	નંદિનીપિતા	આવસ્તી	અથની	૪૦૦૦૦	૧૨ કોડ સો.	ઉપસર્ગ નંદી	અરુણગર્વ
૧૦	સાલિહીપિતા	આવસ્તી	કાસ્ત્યુની	૪૦૦૦૦	૧૨ કોડ સો.	ઉપસર્ગ નંદી	અરુણકિલ

૮ “અંતગઢહર્શાંગ”-આમાં ૮ વર્ગ છે : પ્રથમ વર્ગનાં ૧૦ અધ્યયન-૧ ગીતમ-કુમાર, + ૨ સસુદ્રકુમાર, ૩ સાગરકુમાર, ૪ ગંધીરકુમાર, ૫ ચિમિતકુમાર, ૬ અચલકુમાર, ૭ કંપિલકુમાર, ૮ અશોભકુમાર ૯ પ્રસેનકુમાર અને ૧૦ વિષ્ણુકુમાર. એમ ૧૦ અધ્યયન છે. બીજા વર્ગનાં ૮ અધ્યયન-૧ અશોભ, ૨ સાગર, ૩ સસુદ્રવિશ્વ, ૪ હિમવન્ત, ૫ અચલ, ૬ ધરણ, ૭ પૂરણ અને ૮ અભિચંદ્ર. આ આઠે અંધકવિષ્ણુના પુત્ર બાણવા. ત્રીજા વર્ગનાં ૧૩ અધ્યયન-૧ અનેકસેન, ૨ અનન્તસેન, ૩ અભિતસેન, ૪ અનિહતારિપ, ૫ દેવસેન, ૬ શત્રુસેન, ૭ સારનકુમાર, ૮ ગંજસુકુમાર, ૯ સુસુખ, ૧૦ હુસુખ,

+ આમાં કારિકા નગરીનું વર્ણન છે. * વિસ્તારથી રસિક વર્ણન છે,

૧૧ કુબેર, ૧૨ દારુક અને ૧૩ અનાદ્રઙિકુમાર. ચોથા વર્ગનાં ૧૦ અધ્યયન—૧ ભલીકુમાર, ૨ મયાલીકુમાર, ૩ ઉવયાલી, ૪ પુરુષસેન, ૫ વારિસેન, ૬ અનુગ્રહ, ૭ સાંભ, ૮ અનિરુદ્ધ, ૯ સત્યનેમી અને ૧૦ દેહનેમિ. પાંચમા વર્ગના ૧૦ અધ્યયન—૧ પદ્માવતી-રાણી ૨ ગૌરિ, ૩ ગાધારી, ૪ લક્ષ્મણા, ૫ સુસીમા, ૬ જાંબુવતી, ૭ સત્યભામા, ૮ રુકિમણી (આ આઠ કૃષ્ણની પદ્મરાણીઓ) ૯ મૂલશ્રી અને ૧૦ મૂલદત્તા રાણી છઠ્ઠા વર્ગનાં ૧૬ અધ્યયન—૧ મહાઈ ગાથાપતિ, ૨ વિક્રમ ગાથાપતિ, ૩ મોગરપાણિ યજ્ઞ (અર્જુન-માલી), ૪ કારવ ગાથાપતિ, ૫ ક્ષેમ ગાં ૬ પુતિધર ગાં, ૭ કૈલાસ ગાં, ૮ હરિ-શ્વેન્દ્ર ગાં, ૯ વિરક્ત ગાં, ૧૦ સુદર્શન ગાં ૧૧ પૂર્ણભદ્ર ગાં ૧૨ સુમનભદ્ર ગાં ૧૩ સુપાતિષ્ઠ ગાં, ૧૪ માહિતી ગાથાપતિ, ૧૫ અતિચુકત કુમાર અને ૧૬ અલખ રાજા. સાતમા વર્ગના ૧૩ અધ્યયન—૧ નંદા રાણી, ૨ નંદવતી, ૩ નંદુત્તરા, ૪ નંદસેના, ૫ મરુતા, ૬ મરુતા, ૭ મહામરુતા, ૮ મરુદેવી, ૯ ભદ્રા, ૧૦ સુભદ્રા, ૧૧ સુભતા, ૧૨ સુભતિ અને ૧૩ ભૂતદીના રાણી (આ તેરે ઐશ્વિક રાજાની રાણીઓ બાણવી). આઠમા વર્ગનાં ૧૦ અધ્યયન—૧ કાલી રાણી, ૨ સુકાલી, ૩ મહાકાલી, ૪ કૃષ્ણા, ૫ સુકૃષ્ણા, ૬ મહાકૃષ્ણા, ૭ વીરકૃષ્ણા, ૮ રામકૃષ્ણા, ૯ પ્રિયસેનકૃષ્ણા, ૧૦ મહાસેનકૃષ્ણા રાણી (આ દશે ઐશ્વિક રાજાની રાણી). આ રાણીઓએ—કનકાવલી, રતનાવલી, સુક્રાવલી આદિ ઘોર તપ કરેલાં. આ બધા મળી ૯૦ જીવો કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મોક્ષમાં પધાર્યા છે. પહેલાં આ અંતગઢ સૂત્રમા ૨૩૨૮૦૦૦ પદો હતાં. અત્યારે મૂળ પાઠના ૯૦૦ શ્લોક રહ્યા છે.

૬ ‘અનુત્તરૈર્વવાઈ’—આ સૂત્રના ૩ વર્ગ છે. પ્રથમ વર્ગનાં ૧૦ અધ્યયન—૧ ભલીકુમાર, ૨ મયાલીકુમાર, ૩ ઉવયાલીકુમાર, ૪ પુરુષસેનકુમાર, ૫ વારિષેણકુમાર, ૬ દીર્ઘહંતકુમાર, ૭ લષ્ઠહંતકુમાર, ૮ વિહલ્લકુમાર, ૯ વિહાંસકુમાર અને ૧૦મા અભયકુમાર. બીજા વર્ગનાં ૧૩ અધ્યયન—૧ દીર્ઘસેનકુમાર, ૨ મહાસેનકુમાર, ૩ લષ્ઠહંતકુમાર, ૪ ગૂઢહંતકુમાર, ૫ શુદ્ધહંતકુમાર, ૬ હલ્લકુમાર, ૭ દુમકુમાર, ૮ દુમસેન, ૯ મહાસેન, ૧૦ સિંહ, ૧૧ સિંહસેન, ૧૨ મહાસિંહસેન, અને ૧૩મા પુરુષસેનકુમાર (અન્ને વર્ગમાં કહેલા ત્રેવીશ કુમાર ઐશ્વિક રાજાના પુત્રો સમજવા.) ત્રીજા વર્ગનાં ૧૦ અધ્યયન—૧ ધન્ના અણુગાર, ૨ સુનક્ષત્ર અણુગાર, ૩ ઋષિદાસ, ૪ પેલ્લકપુત્ર, ૫

÷ આમાં દારિકા સળગી તેનું તથા શ્રીકૃષ્ણ તીર્થ કર થશે તે વર્ણન છે.

× આ ૧૧૪૧ મનુષ્યનો ઘાતક છ મહિનામાં મોક્ષમાં ગયો તેનું વર્ણન છે.

÷ આઠ વર્ષની વયે દીક્ષા લીધી તેનું યમકારિક વર્ણન છે.

✽ અંતગઢ સૂત્રમાં ભલીકુમાર કહ્યા છે તે ભદ્રવ કુળના બાણવા અને અલી ભલીકુમાર તે ઐશ્વિક રાજાના પુત્ર બાણવા.

+ હાલમાં આ સૂત્રમાં ધન્ના અણુગારનું ચરિત્ર સવિસ્તૃત છે. બાકી નવ કુમારનાં કથન સંક્ષેપમાં છે.

રામપુત્ર, ૬ અંદ્રકુમાર, ૭ પોષ્ટિકપુત્ર, ૮ પેઠાલકુમાર, ૯ પોટિલકુમાર અને ૧૦ મા વિહલકુમાર, (આ હશે ગાયાપતિ બાણવા.) આ ૩૩ અનુત્તરવિમાનમા દેવપણે ઉત્પન્ન થયા છે. બધા એક ભવ કરીને મોક્ષમાં જશે. આ સૂત્રનાં પહેલાં ૬૪,૦૪,૦૦૦ પદો હતાં. હમણાં ફક્ત ૨૬૨ શ્લોક મૂળ પાઠના છે.

૧૦ 'પ્રસ્ન૦ચાકરણુ'—આમા જે શ્રુતસ્કંધ છે. પ્રથમ શ્રુતસ્કંધમાં ૫ આશ્રવ-દ્વારના ૫ અધ્યયન છે. જેમાં ૧ હિંસા, ૨ બ્રહ્મ, ૩ ચોરી, ૪ મૈથુન અને ૫ પરિશ્રદ્ધી પાપ નિષ્પન્ન હોવાના કારણ તથા તેનાં ફળનાં કથન છે. બીજા શ્રુતસ્કંધમાં સંવરદ્વારનાં ૫ અધ્યયન છે. જેમાં ૧ દયા, ૨ સત્ય, ૩ અયોર્ય, ૪ અભય અને ૫ સુ નિર્મમત્વ. આ પાંચેના અનેક નામ નિષ્પન્ન થવાનાં કારણ અને તેના ફળનું કથન છે. આમાં પહેલાં ૬,૩૧,૧૬,૦૦૦ પદો હતાં. હમણાં ૧૨૫૦ શ્લોક મૂળપાઠના છે.

૧૧ 'ચિપાક સૂત્ર'—આમાં પણ જે શ્રુતસ્કંધ છે. પ્રથમ શ્રુતસ્કંધ દુઃખવિપાક છે. તેમાં ૧૦ અધ્યયન—૧ મુગા લોહીયો, ૨ ઉલ્લિજતકુમાર, ૩ અભંગસેન ચોર, ૪ શકટ-કુમાર, ૫ બુદ્ધસ્પતિહત્ત, ૬ નંદીસેનકુમાર, ૭ ઉન્નરહત્ત, ૮ શૌર્યહત્ત મચ્છી, ૯ દેવહત્તા રાણી અને દશમું અંજુ રાણી. આ હશે જણ પાપાચરણ કરી તેનાં ફળ સ્વરૂપે ચોર દુઃખો પામ્યાં. અનેક ભવ જમણ કરી મોક્ષમાં જશે. બીજો શ્રુતસ્કંધ સુખવિપાક છે. તેમાં ૧૦ અધ્યયન—૧ સુખાહુકુમાર, ૨ ભદ્રનંદીકુમાર, ૩ સુભતકુમાર, ૪ સુખાસનકુમાર, ૫ જિનહાસકુમાર, ૬ ધનપતિકુમાર, ૭ મહાબલકુમાર, ૮ ભદ્રનંદીકુમાર, ૯ મહાચંદ્રકુમાર અને ૧૦મા વરકુમાર. આ હશે તપોધન સાધુઓને ઉત્તમ ઘન આપી મહા સુખના લોકતા થયા. આગળ તપ સંયમનું આરાધન કરી સાત ભવ દેવતાના અને આઠ ભવ મનુષ્યના સુખે સુખે કરી સુખથી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરશે. આ સૂત્રના પહેલાં ૧૧૦ અધ્યયન અને ૧,૨૪,૦૦,૦૦૦ પદો હતા. હમણાં ૧૨૧૬ શ્લોક મૂળપાઠના છે.

૧૨ દષ્ટિવાહ સૂત્ર—આમાં ૫ વસ્તુ (વસ્તુ)—૧ પરિક્રમ, ૨ સૂત્ર, ૩ પૂર્વગત, ૪ અનુયોગ અને ૫ સુલિકા. આમા પહેલાં પરિક્રમના ૭ પ્રકાર—૧ સિદ્ધશ્રેણિ, ૨ મનુષ્ય-શ્રેણિ (આ એના ૧૧ પ્રકાર છે), ૩ પુષ્ટનિકા, ૪ અવગાહના શ્રેણિ, ૫ ઉપસમ્પદા શ્રેણિ, ૬ વિજયહિત શ્રેણિ અને ૭ અનુતામ્યુત શ્રેણિ. (આના ૧૧-૧૧ પ્રકાર છે). ૨ સૂત્રના ૮૮ પ્રકાર—૧ ઋણસૂત્ર, ૨ પરિણતાપ હીન, ૩ બહુભંગી, ૪ વિદ્યાચાર, ૫ અનન્તર, ૬ પરસ્પર, ૭ સામાન્ય સૂત્ર, ૮ સચુક્તા, ૯ સંભિન્ન, ૧૦ યાચાતમ્ય, ૧૧ આવસ્તી, ૧૨ વૃક્ષ, ૧૩ નંદાવર્ત, ૧૪ બહુત, ૧૫ પુષ્પપુષ્પ, ૧૬ વૈયાવૃત, ૧૭ એવભૂત, ૧૮ દુયાવર્ત, ૧૯ વર્તમાન પદ, ૨૦ સમભિદ્ધ, ૨૧ સર્વતોભદ્રપનાસ અને ૨૨ દ્વિમતીગ્રાહી. આ ૨૨

* દુઃખવિપાકનું વર્ણન તો સવિસ્તર છે. સુખવિપાકમા પ્રથમ અધ્યયન સિવાય શેષ સધનાનું વર્ણન સંક્ષેપે છે.

ને ૧ સંગ્રહ, ૨ વ્યવહાર, ૩ ઋણસૂત્ર અને ૪ શબ્દ આ ચાર નયથી ચાર ગુણ કરે ત્યારે ૮૮ થાય છે. પૂર્વગતના ચૌદ પ્રકાર તે નીચે પ્રમાણે.

(૧) “ઉત્પાદ પૂર્વ” — જોમાં છ દ્રવ્યની પર્યાય, ઉત્પાન થવાનું કથન હતું. એ પૂર્વની ૬ વસ્તુ હતી અને ૧૧,૦૦,૦૦૦ પદ હતાં.

(૨) “અગ્રાચણીય પૂર્વ” — જોમાં દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાય વિષે વર્ણન હતું. એ પૂર્વની ૪ વસ્તુ હતી અને ૨૨,૦૦,૦૦૦ પદ હતાં.

(૩) “વીર્યપ્રવાહ પૂર્વ” — જોમાં સર્વ જીવોનાં બળ, વીર્ય, પુરુષાકાર પરાક્રમ વિષે વર્ણન હતું. એ પૂર્વની ૮ વસ્તુ હતી અને ૪૪,૦૦,૦૦૦ પદ હતાં.

(૪) “અસ્તિ નાસ્તિ પ્રવાહપૂર્વ” — જોમાં શાશ્વતી અને અશાશ્વતી વસ્તુનું સ્વરૂપ દર્શાવેલ હતું. એ પૂર્વની ૧૬ વસ્તુ હતી અને ૮૮,૦૦,૦૦૦ પદ હતાં.

(૫) “જ્ઞાન પ્રવાહ પૂર્વ” — જોમાં પાંચ જ્ઞાનનું વર્ણન હતું. એ પૂર્વની બાર વસ્તુ અને ૧,૭૬,૦૦,૦૦૦ પદ હતાં.

(૬) “સત્ય પ્રવાહ પૂર્વ” — જોમાં ૧૦ પ્રકારના સત્યનું વર્ણન હતું. એ પૂર્વની ૧૨ વસ્તુ અને ૨,૫૨,૦૦,૦૦૦ પદ હતાં.

(૭) “આત્મપ્રવાહ પૂર્વ” — જોમાં આઠ પ્રકારના આત્માનું વર્ણન હતું. એ પૂર્વની ૧૩ વસ્તુ અને ૩,૦૪,૦૦,૦૦૦ પદ હતાં.

(૮) “કર્મપ્રવાહ પૂર્વ” — જોમાં આઠ કર્મોનું વર્ણન હતું. એ પૂર્વની ૧૬ વસ્તુ અને ૬,૦૮,૦૦,૦૦૦ પદ હતાં.

(૯) “પ્રત્યાગ્યાન પૂર્વ” — જોમાં ૧૦ પચ્ચગ્રાણના નવ કરોડ લેહનું વર્ણન હતું એ પૂર્વની ૩૦ વસ્તુ અને ૧૨,૧૬,૦૦,૦૦૦ પદ હતાં.

(૧૦) “વિદ્યાપ્રવાહ પૂર્વ” — જોમાં રોહિણી, પ્રસૂતિ આદિ-વિદ્યા, મંગ, જંગ વગેરે વિધિચક્ર હતાં. એ પૂર્વની ૧૪ વસ્તુ અને ૨૫,૨૦,૦૦,૦૦૦ પદ હતાં.

(૧૧) “કલ્યાણ પ્રવાહ પૂર્વ” — જોમાં આત્માનું તપ, સંયમથી શી રીતે કલ્યાણ થાય તેની વાતો હતી. એ પૂર્વની ૧૦ વસ્તુ અને ૪૮૬,૪૦૦,૦૦૦ પદ હતાં.

(૧૨) “પ્રાણપ્રવાહ પૂર્વ” — જોમાં ચાર પ્રાણથી માંડીને દસ પ્રાણ લગીના જીવોનું વર્ણન હતું. એ પૂર્વની ૧૦ વસ્તુ અને ૬૭૨૭,૦૦,૦૦૦ પદ હતાં.

(૧૩) “ક્રિયાવિશાલ પૂર્વ” — જોમાં સાધુ અને શ્રાવકના આચાર તથા ૨૫ ક્રિયાઓનાં વર્ણન હતાં. એ પૂર્વની ૧૦ વસ્તુ અને એક કોઠાકોટી અને એક ઠોંડ પદ હતાં.

(૧૪) “લોકમિદુસાર પૂર્વ” — જોમાં સર્વ અક્ષરોના સન્નિપાત (ઉત્પત્તિ સંયોગ) અને

સર્વ લોકના સાર સાર પઠાયોતું વર્ણન હતું. એ પૂર્વની ૧૦ વસ્તુ અને કોઠાકોઠ, ત્રણ કોઠ અને દશ લાખ પદ હતાં.

એમ કહેવાય છે કે એક હાથી રૂબી બપ તેટલી શાહી પહેલા પૂર્વનું જ્ઞાન લખતાં વાપરવી પડે, બીજા પૂર્વનું જ્ઞાન લખતાં બે હાથી રૂબે તેટલી શાહી, ત્રીજા માટે ચાર હાથી રૂબે તેટલી એમ કામ બમણા કરતાં ચૌદમા પૂર્વને લખતાં ૮૧૬૨ હાથી રૂબે તેટલી શાહી ભેઈએ. એ હિસાબે ચૌદ પૂર્વ લખવાને કુલ ૧૬૩૮૩ હાથી રૂબે તેટલી શાહી ભેઈએ. આમ કોઈએ લખેલ નથી, પણ અનુમાનથી દર્શાવ્યું છે.

દ્વિવાદ અંગની પાંચ વસ્તુમાંની ૩૯ વસ્તુમાં ઉપર પ્રમાણેના ૧૪ પૂર્વનું જ્ઞાન હતું. ચોથી વસ્તુમાં છ બાબતો હતી. પહેલી બાબતનાં પાંચ હબર પદ હતાં. બીજી, ત્રીજી ચોથી, પાંચમી અને છઠ્ઠી બાબતનાં બુદ્ધાં બુદ્ધાં વીચ કરોડ, અઠાણું લાખ, નવ હબર ને બસે પદ હતાં. દ્વિવાદ અંગની પાંચમી વસ્તુને ચૌદકા કહે છે. જેમાં દશ કરોડ બ્રાહ્મણસાં લાખ, છેતાલીસ હબર પદ હતાં. આવુ મહાન દ્વિવાદ અંગવિષયે થતાં જૈન ધર્મમાં જ્ઞાનને ઘણો જબરો ધક્કો લાગ્યો છે.

જે વખતે આ બારે અંગ પૂર્ણ અને વિદ્યમાન હતાં એ વખતે ઉપાધ્યાયજી એ સૌમાં પારંગત હતા. હાલ અગિયાર અંગ જે પ્રમાણે રહ્યાં છે તે પ્રમાણે જેઓ બાણે તેમને ઉપાધ્યાયજી ઠહીએ.

બાર ઉપાંગ

દ્વિવાદ અંગ સિવાયનાં બાકીનાં અગિયાર અંગનાં બાર ઉપાંગ શ્રીભણુધર આચાર્યે બનાવ્યાં છે. અંગ એટલે શરીર અને ઉપાંગ એટલે શરીર હાથ, પગ, આંગળી એ પ્રમાણે કહે છે. હવે બારે ઉપાંગનાં નામ અને સંક્ષેપે વર્ણન કહે છે.

૧ શ્રી “ ઉવવાદ ”—આ ઉપાંગ “ આચારાંગ ” સૂત્રનું છે. એ ઉપાંગમાં ચંપા-નગરી, કોણિકરાજી, શ્રી મહાવીર પ્રભુ, સાધુજીના શુભો, તપના બાર પ્રકાર, શ્રી તીર્થેકર મહારાજના સચોસરણી રચના, ચાર ગતિમાં જવાનાં કારણો, દશ હબર વર્ષના આયુષ્યથી માલીને ચોક્ક મળે ત્યાં સુધીની કસ્ટી, કેવળસસુદાત, ચોક્કનું સુખ, ઇત્યાદિ બાબતોનું બહુ વિસ્તારથી વર્ણન છે. એ ઉપાંગના મૂળ શ્લોક ૧૧૬૭ છે.

૨ “ શ્રી રામપસેણી ”—આ ઉપાંગ “ સુચકાંગ ” સૂત્રનું છે. એમાં શ્રી પાશ્વનાથ પ્રભુના સંતાનિયા (ચેલાના ચેલા) શ્રી કેશી સ્વામી સાથે સ્વેતાંબિકા નગરીના નાસ્તિક મતવાળા પરદેશી રાજાના સંવાદ છે. એના મૂળ શ્લોક ૨૦૭૮ છે.

* શ્રી સ્વેતાંબિકા નગરીના પરદેશી રાજાને ચિત્ત નામે પ્રધાન હતા. એ ચિત્ત પ્રધાન, ભેદ લઈ શ્રી સાવત્રી નગરીના ચિત્તરાત્રુ રાજ પાસે ગયો. શ્રી સાવત્રીમાં શ્રી કેશી સ્વામી પાસે ચિત્ત પ્રધાને ઉપદેશ સાંભળ્યો અને આવકનાં વત અંગીકાર કર્યો. શ્રી કેશી સ્વામી પ્રત્યે ચિત્ત પ્રધાને શ્રી સ્વેતાંબિકા

૩ જીવાભિગમ—આ ઉપાંગ શ્રી ઠાણાંગ સુ તું છે તેની નવ પ્રતિપત્તિ છે. પ્રથમ નવકારમંત્ર છે. પછી અરૂપી રૂપી જીવના લેહ છે જેનાં સિદ્ધના ૧૫ પ્રકાર કહ્યા છે. ત્યારબાદ સંસારી જીવોની ૬ પ્રતિપત્તિ છે. જેમાંથી પ્રથમ પ્રતિપત્તિમાં છ કાયમાં ત્રણ ત્રસ ત્રણ સ્થાવર તેના ઉપર રત કાર છે. બીજી પ્રતિપત્તિમાં ત્રણ વેદની સ્થિતિ, અંતર, અદ્ય બહુત્વ અને વિચયના લેહ છે. ત્રીજી પ્રતિપત્તિમાં નરકના ત્રણ ઉદ્દેશમાં નરકનું વર્ણન છે તિર્યંચના ૨ ઉદ્દેશમાં તિર્યંચનું વર્ણન છે. સાધુના અવધિ લેશ્યાનું, અંતરદ્વીપ મનુષ્યનું, કર્મજૂમિનાં મનુષ્યનું, ભવનપતિ, વાણુબંધન, જ્યોતિષી કેવેલનું વર્ણન છે અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોત્તુ તથા જંબૂદ્વીપનું વિસ્તારથી વર્ણન છે. વિજયહેવનું વિસ્તારથી વર્ણન છે, લવણસમુદ્ર, પાતાળ કળશા, પાણીની શિખા, નાગદેવ, વેલંધર દેવ, ધાતકીખંડ

નગરીએ પધારવાની વિનંતિ કરી કે જેથી ઉપદેશની અસરથી નાસ્તિક પરદેશી રાજા ધર્મ પામે અને હયા ભાગનો પ્રભાવ વધે, ઉપકારનું કારણ જાણી શ્રી કેશી સ્વામી શ્રી સ્વેતાનિકા નગરીએ પધાર્યા. ચિત્ર પ્રધાનને મહારાજ પધાર્યાની ખબર પડતા અશ્વરથ ફેરવવાને બહાને પરદેશી રાજાને જે બગીચામાં શ્રી કેશી સ્વામી વિરાજતા હતા ત્યાં લાગ્યો. સાધુને જોઈ રાજાએ પ્રધાનને પૂછ્યું કે આ કોણ છે ? પ્રધાને કહ્યું કે જીવ અને કાયા બંને જુદા છે એમ માનનાર સાધુ છે. તે ક્ષણે જ વિદ્વાન છે અને ઉત્તમ ઉપદેશ આપે છે એમ મેં સાંભળ્યું છે. આથી પરદેશી રાજા તરત શ્રી કેશી મુનિ પાસે આવી સવાલ જવાબ કરવા લાગ્યો.

પરદેશી રાજા—અરે શું આપ જીવ અને શરીર એ બંનેને જુદા માનો છો ?

શ્રી કેશી મુનિ—હે રાજા, તું મારો ચોર છે.

પરદેશી રાજા—(અચકીને) શું કું ? નહિ, મેં કોઈ દિવસ જીવ ચોરી કરી નથી.

શ્રી કેશી મુનિ—શું તારા રાજાના દાણચોરી કરે તેને તું ચોર નથી કહેતો ?

[અતુર રાજા આ ઉપરથી તરત ચેતી ગયો કે મેં મુનિને વિધિપૂર્વક વહના નમસ્કાર નથી કર્યો તેથી મેં દાણચોરી જેવો જ એમનો અપરાધ કર્યો છે એમ મુનિનું કહેવું છે એમ વિચારી વહના કરી કહેવા લાગ્યો.]

પરદેશી રાજા—મહારાજ ! હું અહીં બેસું ?

શ્રી કેશી મુનિ—આ પૃથ્વી તારી છે.

[આવા વિચિત્ર-પણ અસરકારક પ્રતિજિતર સાબળી રાજાને વિશ્વાસ બેઠો કે આ સાધુ બધા હોશિયાર છે અને મારી ક્ષણે વખતની સંકાત સમાધાન નક્કી કરશે.]

પરદેશી રાજા—આપ જીવ અને કાયા બે જુદા જુદા માનો છો ?

શ્રી કેશી મુનિ—હા, મરણ સમયે શરીર અહીં પડ્યું રહે છે અને અદરનો જીવ બીજા શરીરમાં ઉત્પન્ન થઈ પોતાના પૂર્વના પુણ્યપાપનાં ફળ ભોજવે છે.

પરદેશી રાજા—મારા દાદા ક્ષણે પાપી હતા, તેથી આપના કહેવા પ્રમાણે તો તેઓ નરકમાં મળ્યા હશે અને ત્યાં ક્ષણે દુઃખ ભોજવતા હશે. તે જો ત્યાંથી આવી અને અહીં ચેતવે કે હે પુત્ર ! તું

દ્વીપ, કાલોદધિ સમુદ્ર, પુષ્કરદ્વીપ, માતુષ્યોત્તર પર્વત, જ્યોતિષીના ઇંદ્રજીવન, પુષ્કર સમુદ્ર, વરુણ, ક્ષીર, ધૃત, ઇન્દ્ર, નંદીશ્વર, અરુણ આ નામના દ્વીપ તથા સમુદ્રજીવન સ્વયંભૂરમણ દ્વીપ તથા સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સુધી વર્ણન છે તથા દ્વીપ સમુદ્રોત્તર પર્વત, માણ, સમુદ્રના મન્થનું પરિમાણ, ઇન્દ્રિયોના વિષય, સમભૂતલાથી જ્યોતિષી દેવજીવન અંતર, જ્યોતિષીની ગતિ, જ્ઞાતિ, વૈમાનિક દેવના જે ઉદ્દેશા ઇત્યાદિ વર્ણન છે. ચોથી પ્રતિપત્તિમાં એકેન્દ્રિયના પાંચ પ્રકારનું વર્ણન છે. પાંચમી પ્રતિપત્તિમાં છ કાયનું કથન, છઠ્ઠી પ્રતિપત્તિમાં સાત પ્રકારના જીવનું વર્ણન-સાતમી પ્રતિપત્તિમાં આઠ પ્રકારના જીવનું વર્ણન, આઠમીમાં નવ પ્રકારના જીવનું વર્ણન, નવમી પ્રતિપત્તિમાં દસ-પ્રકારના જીવોનું વર્ણન તથા અંતમાં સમુદ્રમંથન જીવાલિંગમ છે. આ જીવાલિંગમ સૂત્રમાં મૂળ સ્લોક ૪૭૦૦ છે.

પાપ ન કર, પાપ ન કર, કરવાથી મારા જેવા નરકના કુળો તારે પણ ભોગવવા પડશે આ, પ્રમાણે મારા દાદા અને કહેવા આવે તો કુળ જીવ અને કાલા જીવ છે એમ માનું.

શ્રી કેશી મુનિ—તારી સરીકંતા રાણીની સાથે કોઈ પાપી માણસને બચાવવા કરતા તે જોયો હોય તો તું તે વખતે શું કરે?

પરદેશી રાજા—તે જ કોણે કાર માનું.

શ્રી કેશી મુનિ—એ માણસ કદાપિ કાલ જોડી અરજ કરે કે “હે રાજા! મને પા કલાકની રજા આપો, કે જેથી મારા દીકરાને ઉપદેશ આપી આવું” કે ભાઈ, કોઈ બચાવવા ન કરશો, કરશો. તો મારી પેઠે કુપ્ત થશો” એ પ્રમાણે કહી પાછો આપની સજા ભોગવવા આવીશ” એમ કહે, તો તું તે માણસને તેટલો વખત રજા આપી છોડીશ ખરો કે?

પરદેશી રાજા—જેવા કાલ મુખ હોય કે યુનેવારના બોલવા પર વિશ્વાસ રાખે!

શ્રી કેશી મુનિ—જ્યારે તું એક પાપ કરનારને તારી રાજસત્તાની અંદર જઈને પાછા આવવાની પા કલાકની પણ રજા આપી શકતો નથી, તો તારા દાદા કે જેણે અનેક પાપો કર્યા હતા તેને નરકવાસથી આટલે દૂર આવવા સારુ શી રીતે છૂટી મળે?

પરદેશી રાજા—હીક, પણ મારી દાદામાએ બહુ ધર્મ કર્યું હતું, તેઓ, પોતાને ધર્મના ઉત્તમ ભગ મળેલા છે તે કહી બતાવવાને સ્વર્ગ છોડી અહીં શા માટે ન આવે?

શ્રી કેશી મુનિ—કોઈ ભગી તને તેની ગદી ન પડીમા બોલાવે તો જશે ખરો કે?

પરદેશી રાજા—અરે! આ આપનો સલાહ કેવો વિચિત્ર છે! હું શું રાજા થઈને કુર્મધીના ભંડાર રૂપ અપવિત્ર ગ્રંથપીમા પગ દઈ ખરો કે? કદી નહીં.

શ્રી કેશી મુનિ—તો શું તારા દાદામા સ્વર્ગના અનેક ઉત્તમ સુખોમા મરકાવ થયેલાં તે કુર્મધન્યક આ મનુષ્ય લોકમા આવી શકે ખરો કે? મનુષ્ય લોકની કુર્મધી ૧૦૦ ચોળન સુધી જાએ અસર કરે છે.

પરદેશી રાજા—હીક, આ બાબત પડવી મેલીએ. હું આપને ખાતરી અથવા પશુ. એક વખત મેં એક યુનેવારને લોકોની કેડીમાં પૂરી તે કોડી ચારે તરફથી અભ્યુત્પન્ન બંધ કરી થોડી વાર

૪. ‘પંજવણ્ણુ સ્તુત’ આ ઉપાગ શ્રી સમવાયાંગ સૂત્રનું છે. તેનાં ૩૬ પદ છે. (૧) પ્રજાપદ—તેમાં જીવના ૫૬૩, લેહ-સિદ્ધના ૧૫ પ્રકાર, પાંચ સ્થાવર, ત્રણ વિકલેન્દ્રિય, તિયંચ પચેન્દ્રિય, અશાલીયાની ઉત્પત્તિ, કુલકોદિની સંખ્યા, મનુષ્યના પ્રકાર, અનાયું દેશોનાં નામ, સાડી પચીસ આયું દેશોનાં નામ; આયુંભૂતિ, આયુંકમ, આયું-ભાષા, આયુંલિપિ અને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રતા પ્રકાર તથા દેવતાના ૧૬૮ લેહોનું વર્ણન છે. (૨) સંસ્થાનપદમાં—૨૪ હંડકના જીવોનાં નિવાસસ્થાનનું વિસ્તારથી વર્ણન છે, સિદ્ધ-શિલા અને સિદ્ધ ભગવાનનું કથન છે. (૩) બહુ વક્તવ્યપદમાં—દિશાનુત્પાતિ, ગતિ, ભૂતિ, કાયાક, ભોગ, વેદ, કયાક, લેશ્યા, દષ્ટિ, જ્ઞાન, દર્શન, સંયતિ, ઉપયોગ, આહારક, ભાષક, પરિત, પર્યાપ્ત, સૂદમ, સંસાર, ભવ્ય, અદિત્રાય, ૨૦,

પછી તે કોડી ઉપાદી ભેળું તો તે ઝુનેચાર માણસ મરણ પામ્યો હતો; પણ તેના શરીરમાંથી જીવ કોઈ તરફ જતો મેં જોયો નહિ, તો જીવ જુદો હોય તો કોડીમાંથી શી રીતે ન કયાથી નીકળી ગયો ?

શ્રી કેશી સુનિ—કોઈ પ્રજાનાં મળ્યૂત બારણું બંધ કરી અદરયા કોઈ માણસ મોટાં ઢોલ વગાડે તો તે ઢોલનો અવાજ બહાર આવે છે કે નહિ ?

પરદેશી રાજા—આવે છે.

શ્રી કેશી સુનિ—એવી રીતે હેઠપી પ્રજામાંથી જીવ નીકળી શકે છે. પણ તે દહિજોચાર થતું નથી. પરમવાની મહાત્મા જ તે વાત જ્ઞાનથી બાણીને દેખી શકે છે.

પરદેશી રાજા—જો પ્રમાણે એક ચોરને મેં કોડીમાં પૂરી તે કોડી ચારે તરફથી સળંગ બંધ કરી હતી. ધણી દિવસ ગયા બાદ મેં તે ચોરને બહાર કાઢ્યો તો તેના શરીરમાં અસખ્ય કોડી પડી ગયા હતા, તો તે કોડી બંધ કોડીમાં શી રીતે પેઠા ?

શ્રી કેશી સુનિ—લોકોનો ખૂબ નક્કર ગોળો અગિયાર તપાવીએ તો તેની અદર બધી તરફ જે રીતે અગિન પ્રવેશ કરે છે તે પ્રમાણે બંધ કોડીમાં ચોરના શરીરમાં કોડી બિપ્લયા. (જેવા બહારથી આવી કોડી રૂપે બિપ્લયા.)

પરદેશી રાજા—કોઈ પણ જીવાત્મા સદા એક સરળો રહે છે કે નાનો મોટો, આછો વધારે એ પ્રમાણે થાય છે ?

શ્રી કેશી સુનિ—કોઈ પણ જીવાત્મા પોતે તો સદા એક સરળો જ રહે છે.

પરદેશી રાજા—ને એમ છે તો, જીવાન માણસના હાથથી જેવી રીતે બાણ છૂટે છે તેવી રીતે તે માણસ વદ થતાં શા માટે જૂઠું નથી ?

શ્રી કેશી સુનિ—જેમ નવું ધનુષ્ય (કામકુ) હોય, તેના પર કોઈ બાણ ચડાવીને ફેંકીએ તો નેટલે દૂર અને નેટલા જોરથી ભય તેમ જૂના ધનુષ્ય પર તે બાણ ચડાવતા થતું નથી તેવી પેઠે સમજવું.

પરદેશી રાજા—જીવાનથી નેટલો બાર ઉપાડાય છે તેટલો ઘરડા માણસથી બિપડનો નથી તેવું શું કારણ ?

અરમ^{૨૧}, ક્ષેત્ર^{૨૨}, બંધ^{૨૩}, પુલ્ક^{૨૪} આ ૨૪ દ્વારો ઉપર ૧૪ જીવના લેહ, ૧૪ ગુણસ્થાન, ૧૫ યોગ, ૧૨ ઉપયોગ, ૬ લેશ્યા, એ ૬૧ અને બાસકમો અલ્પબહુલ. એમ ૬૨ બોલ ઉતાર્યા છે. જીવના ૨૫૬ હઠલા અને ૬૮ બોલનો અલ્પબહુલ દ્વાર પશુ આમાં છે. (૮) સ્થિતિપદમાં-૨૪ હંડકના અર્થર્થાત્ પર્થાત્તની, નરકના પાથડાની, જનનપતિ દેવ, પાંચ સ્થાવર, ત્રણ વિકલેન્દ્રિય, તથા તીર્થંકર, ચક્રવર્તી, બળદેવ, વાસુદેવ, અકર્મભૂમિ, જ્યોતિષી, દેવલોક એ બધાંની અલગ અલગ સ્થિતિ (આયુષ્ય) બતાવેલ છે. (૫) પર્થાત્તપદમાં-૨૪ હંડકનાં આયુષ્ય, અવગાહના તથા રૂપી. અરૂપી, અજીવ, પરમાણુથી અનંત પ્રદેશી સ્કંધ આદિની પર્થાત્તનું કથન છે. (૬) વિરહપદમાં-અવન, ઉદ્વર્તનનું પ્રતિ સમય આશ્રયી વિરહ (અંતર) પડવાનું, ગતાગતિનું અને પરજનના આયુષ્યનું કથન છે. (૭) શ્વાસોચ્છવાસ-પદમાં-૨૪ હંડકના શ્વાસોચ્છવાસનું પરિમાણ છે. (૮) સંજ્ઞાપદમાં-૧૦ સંજ્ઞાના નામ તથા

શ્રી કેશી મુનિ-નવું શીકું નેટું વળન હોવાર છે તેટલું જૂનું થયેલું શીકું ઉઠાવવું નથી તેની પેટે સમજવું.

પરદેશી રાજા-મેં એક જીવતા ચોરને જોખ્યો, પછી તેને ગળે ચીપ ફઈ ત્યાં ૩ ધી મારી નાખીને જોખ્યો તો પ્રથમના નેટું જ વળન થયું. જે જીવ અને કાષા અલગ અલગ માનીએ તો કાષામાંથી જીવ નીકળી ગયા પછી શરીરનું વળન જોખું થયું નેટુંએ તે કાં ન થયું ?

શ્રી કેશી મુનિ-આમણી મચક(કાચળી)ને પ્રથમ તેમાં હવા ભરી જોખી જુઓ, તે પછી તેમાંથી હવા કાઢી નાખીને તેણી જુઓ તો જ ને વખતનો તોલ એક સરખો રહે છે તેની પેટે સમજવું.

પરદેશી રાજા-મેં એક ચોરના કંઠે કંઠા કરી જોયું તો તેમાં મેં કાંઈ રુચળ જીવને જોયો નહિ, તો પછી શરીરમાં જીવ કયા હશે ?

શ્રી કેશી મુનિ-હે રાજા ! તું એક કઠિયારના જેવો મૂખ હાથે છે. એક વખત કેટલાક કઠિયાર વગડામાં લાકડાં કાપવા ગયા. તેઓએ પોતામાંના એક કઠિયારને એક જગ્યાએ બેસાડી કહ્યું 'કે લાઈ, તું ખડી બેસજે, આ અરણીનાં લાકડાંમાંથી અગ્નિ સળગાવી બોલન તોયાર કરજે, અમે બધા લાકડાં કાપીને આવીશું ત્યારે અમારા લાકડાંમાંથી તને બાજ આપીશું. ખીજ બધા લાકડાં કાપવા ગયા. પછી આ કઠિયારે રસોઈને માટે અગ્નિ મેળવવા અરણીના છોડનાં લાકડાં લાવી તેના કંઠે કંઠા કરી નાખ્યા પશુ તેમાંથી ફેવત મળી શક્યો નહિ. છેવટે બધા કઠિયાર લાકડાં કાપી ત્યાં આબ્યા અને આ કઠિયારને, અરણીના લાકડાંના કંઠા કરતો તથા તેમાં અગ્નિ શોધતો બેઈ હસી પડવા તરત જ તેઓએ પોતાના હાથે અરણીના લાકડાંને પરસ્પર ખૂજ ધસી અગ્નિ ઉત્પન્ન કરી રસોઈ બનાવી. હે રાજા ! તું પશુ પેલા કઠિયાર જેવો મૂખ છે !

પરદેશી રાજા-મુનિ મહારાજ ! હું એમાં કાંઈ સમજ્યો નથી. તો પ્રત્યક્ષ દાખલો આપી શરીરમાં જીવ છે એ સાબિત કરી બતાવો તો માનુ.

શ્રી કેશી મુનિ-ભલ્લ, આ સામેના ઝાડનાં પાંદડાં સાથે હાથે છે ?

પરદેશી રાજા-હવાથી.

શ્રી કેશી મુનિ-એ હવા કેવડી યોડી છે તથા તેને રંજ કેવો છે ?

સંજ્ઞા કયા કર્મથી થાય તે છે. તથા ૨૪ દંડકમાં ઠેટલી સંજ્ઞા લાભે તે તથા અદ્યપ-
ખહુત્વ છે. (૯) યોનિપદમાં—બાર પ્રકારની યોનિના ૨૪ દંડક પર અદ્યપખહુત્વ છે. (૧૦)
ચરમપદમાં—સાતે નરકકું, લોકલોકકું, પરમાણુથી માંડી અનંતપ્રદેશી સ્કંધ સુધીનું તથા
સ્થિતિ, ભાવ, ભાષાદિના ચરમાચરમનું કથન છે. (૧૧) ભાષાપદમાં—અવધારિણી ભાષા,
સત્ય ભાષા, અસત્ય ભાષા, મિશ્ર ભાષા અને વ્યવહાર ભાષા આ ચાર ભાષાના, ૪૨
પ્રકાર કલા છે. તથા ભાષાની આદિ બતાવી છે. ભાષક, આભાષકનું, ભાષાનાં દ્રવ્ય ગ્રહણ
કરનાનું પાંચ પુદ્ગલના પરિણામના ૨૬ પ્રકારથી ખુલાસો વગેરે છે. (૧૨) શરીર પદમાં—
પાંચ શરીરનાં નામ અને અર્થ, ૨૪ દંડકનાં શરીર, અધેલગા, મુકકેલગાનું કથન છે.
અઢી દ્વીપનાં મનુષ્યોની સંખ્યા ૨૯ આંકે તેની ગણતરીની વિધિ બતાવી છે. (૧૩)

પરદેશી રાજા—જે હવા દેખાતી નથી તેથી કું થી રીતે કહી શક ?

શ્રી કેશી સુનિ—હવા દેખાતી નથી, છતાં તે શી રીતે અવ્યુત્કે હવા છે ?

પરદેશી રાજા—આ પાંદડાં હાથે છે તેથી.

શ્રી કેશી સુનિ—અસ, જે પ્રમાણે શરીરની હાલવા ચાલવા વગેરે ક્રિયાથી આપણે અણુએ કે
તેમાં જીવ છે.

પરદેશી રાજા—મહારાજ ! આપે કહ્યું કે જ્યાં જીવ એક સરખા છે તો હાડી નાની અને હાથી
મોટા શી રીતે હોઈ શકે ?

શ્રી કેશી સુનિ—એક દીવા વાટકાની અંદર જેમ વાટકા જેટલી જ જગામાં પ્રકાશ ફેલાવે છે.
અને તે જ દીવા મહેલની અંદર મહેલ જેટલી જગામાં પ્રકાશ આપે છે તે વખતે દીવાની જ્યોત કઈ
નાની મોટી હોતી નથી પણ એક સરખી જ હોય છે; તે પ્રમાણે જીવનું શરીરપી ધરમાં સમબ્યુ.

પરદેશી રાજા—મહારાજ ! આખી આ બધી વાતો તો ત્યામ પક્ષની છે. પણ મારા બાપકાના-
વખતથી જો ધર્મ કું પાળું છું તે મારાથી શી રીતે છાડાય ?

શ્રી કેશી સુનિ—નહિ છાડે તો “લોક વાણિવા” ની પેઠે તારા હાથ ધરે. લોક વાણિયો
પોતાની લોક રાખવાની હઠ ન છોડીને પછી ખૂબ પસ્તાવો કરવા લાગ્યો તેમ ધરે.

પરદેશી રાજા—મહારાજ ! લોકવાણિયે શું કયું હવે તે વાત કહેશે ?

શ્રી કેશી સુનિ—સાલજી. ચાર વાણિયા એક વખત કમાવવા માટે જ પરદેશ નીકળ્યા. રસ્તામાં
એક જગાએ લોહાની ખાણ આવી. ચારે જણે તે ખાણમાંથી લોહાની ગાંઠી બાધી લીધી. આગળ ચાલ્યા
તો એક જગાએ ત્રાંખાની ખાણ આવી. જે ખાણને જોઈ ત્રણ જણે તો લોહાને ફેંકી છોડી ત્રાંખાની
ગાંઠી બાધી લીધી ત્રીયાએ કહ્યું કે આપણે તો લીધું તે લીધું. એમ વિચારી લોહાની ગાંઠી જ
રાખી. આગળ જતાં રૂપાની, તે પછી સોનાની ખાણ આવી. તે વખતે ત્રણે જણે ત્રાંખાની ગાંઠી
છોડી રૂપાની અને રૂપાની ગાંઠી છોડી સોનાની ગાંઠી બાધી લીધી. આખરે હીરા-માણિકની ખાણ
આવી ત્યારે ત્રણે સોનાની ગાંઠી છોડી હીરા-માણિકની બાધી લઈ કમાણીમાં ધણા સુખી થયા. પણ
પેલા લોક વાણિયે તો લોહાની ગાંઠી ઠેક લગી છોડી જ નહીં ને નાહક લોહાનો બોળે છાપાં ફર્યા

પરિણામપદમાં—જીવ પરિણામપદમાં ૪૧ લેહ ચોવીશ હંકે ઉપર ઉતાર્યા છે. અજીવ પરિણામના ૩૬ લેહ કહ્યા છે. પરિણામના ૫૦ જોલ ૨૪ હંકે ઉપર ઉતાર્યા છે. (૧૪) કપાયપદમાં—૫૨૦૦૦ ભાંગા ચાર કપાયના કહ્યા છે. (૧૫) ઇન્દ્રિયપદ—તેના બે ઉદ્દેશ છે. પ્રથમ ઉદ્દેશમાં પાંચ ઇન્દ્રિયના ૨૫ દ્વારો ૨૪ હંકે ઉપર ઉતાર્યા છે, ઇન્દ્રિય સ્પર્શનો વિષય જતાવ્યો છે. અરીજાના પ્રશ્નોત્તર છે. આકાશ પ્રદેશ અને અવગાહનાતું કથન છે. ૪૦ દ્વીપ સમુદ્રનાં નામ છે. અલોકના આકાશતું કથન છે. અને ખીલ ઉદ્દેશમાં પાંચ ઇન્દ્રિયોના ૧૩ દ્વારો છે, તે ૨૪ હંકે ઉપર ઉતાર્યા છે. એક જીવ, અનેક જીવના પૃથક્ પૃથક્ તથા પરસ્પર ભાવેન્દ્રિય કેટલી હોય તે કથન છે. (૧૬) યોગપદમાં—૧૫ યોગમાંથી ૨૪ હંકેમાં કેટલા યોગ હોય તે કથન છે તથા ૫ શરીરના ભાંગા અને પાંચ પ્રકારની ગતિ જતાવી છે. (૧૭) લેશ્યાપદમાં—છ ઉદ્દેશ છે. તેમાંથી પહેલાં ઉદ્દેશમાં લેશ્યાનાં ૬ દ્વાર છે તે ૨૪ હંકે ઉપર ઉતાર્યા છે. ખીલ ઉદ્દેશમાં ૨૪ હંકેની લેશ્યાનો અદ્યખહુલ અને ઋદ્ધિતું કથન છે. ત્રીજા ઉદ્દેશમાં—ગતિમાં ઉત્પન્ન થવાની લેશ્યાતું, અવધિજ્ઞાનની લેશ્યાતું અને લેશ્યામાં જ્ઞાનતું કથન છે. ચોથા ઉદ્દેશમાં છ લેશ્યા ઉપર ૧૪ દ્વાર છે. પાંચમાં ઉદ્દેશમાં છ લેશ્યાનાં પરસ્પર પરિણામ છે. છઠ્ઠા ઉદ્દેશમાં મનુષ્યમાં લેશ્યા પરિણામતું વિશેષ જતાવ્યું છે. (૧૮) કાયસ્થિતિપદમાં—કાયસ્થિતિના ૨૨ દ્વારોતું વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન છે. (૧૯) હૃદિપદમાં ત્રણ હૃદિમાંથી ૨૪ હંકેમાં કેટલી હૃદિ હોય તે જતાવ્યું છે. (૨૦) અંતઃક્રિયાપદમાં—અંતઃક્રિયાના ૬ દ્વાર ૨૪ હંકે ઉપર ઉતાર્યા છે. અંતઃક્રિયાકની સંખ્યા સિદ્ધસ્વરૂપ દર્શક ૮ દ્વારો ઉપર ૧૬ દ્વાર ઉતાર્યા છે. જીવની પરસ્પર ઉત્પત્તિ, ધર્મ અને મોક્ષપ્રાપ્તિતું કથન છે. પહલી કયા કયા જીવો પ્રાપ્ત કરે ? કયા કયા જીવ કેવા કેવા હેવ થાય તથા અસંતીના પ્રકાર ઇત્યાદિ વર્ણન છે. (૨૧) શરીરપદમાં—૫ શરીર આઠ દ્વાર, ૨૪ હંકેની અવગાહના, સંસ્થાન નરકના પાયકા અને દેવલોકના પ્રતરની અલગ અલગ અવગાહના, આહારક તૌજસ અને કાર્મણ શરીરતું સ્વરૂપ મારણાતિક સસુદ્ધાત કેવી રીતે હોય ? શરીરનો પરસ્પર સંબંધ અને દ્રવ્ય પ્રદેશનો અદ્યખહુલ

કર્મો અને જરીજ સ્થો. એ પ્રમાણે તુ કલગહ (હક) રાખી તારા જાપદાદનો ધર્મ નહીં છોડે તો કુઃખી થઈશ,

આ સાંભળી રાખજે જૈન ધર્મ અંગીકાર કર્યો. સમક્ષિત સહિત વ્રતપચ્ચક્રપાણુ ધારણ કર્યાં. પોતાની રાજસક્તીના ચાર ભાગ કરી એક ભાગ જ્ઞાન માટે રાખ્યો અને છઠ્ઠા પારણા શરૂ કર્યાં. મહારાજ કેશી ઝુનિ ત્યાંથી વિહાર કરી ગયા. રાણી સૂરીકંતાએ પોતાના સ્વામી (પરદેશી રાજા) ને ધર્મચુસ્ત બહુ તોભજ સંસારના રાતરંજ ભોજવિલાસથી વિરક્ત બોઈ, ચારે હવે નિરુપયોગી છે એમ સમજી તેમના છંદને પાસે વિષ ખવડાવ્યું. રાજાને વિષ ખવડાવ્યાની ખબર પડી છતાં સમભાવ રાખી સમાધિભાવમાં મૃત્યુ પામી પહેલાં દેવલોકના સુર્વાલ નામના વિગાને દેવપણે ઊપજ્યા ત્યાંથી મહાવિદેહ દેવમાં મનુષ્યપણે ઊપજી, સંયમ લઈ મોક્ષ પધારશે.

છે. (૨૨) ક્રિયાપદમાં—કાયકી આદિ ૫ ક્રિયા, સક્રિય, અક્રિય, ક્રિયાથી કર્મબંધ પરસ્પર ક્રિયા, કાલ ક્ષેત્ર છપ આશ્રયી ક્રિયા, આરંભિયા આદિ ૫ ક્રિયા ૨૪ ઠંઠક ઉપર પરસ્પર ક્રિયાથી નિવૃત્તિના આર ભાંગા ઇત્યાદિ કથન છે. (૨૩) કર્મબંધ પદના બે ઉદ્દેશ્યા છે. પ્રથમ ઉદ્દેશ્યામાં—કર્મબંધનાં ૫ દ્વાર અને કર્મબંધની વિધિ છે. બીજા ઉદ્દેશ્યામાં—આઠ કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિની સ્થિતિ, એકેન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય સુધીની કર્મ-પ્રકૃતિની સ્થિતિ અને કર્મપ્રકૃતિના બંધાધિકારીનું કથન છે. (૨૪) કર્મસ્થિતિપદમાં—એક પ્રકૃતિમાં અન્ય પ્રકૃતિનો બંધ થાય તે અને બંધના ભાંગા બતાવ્યા છે. (૨૫) કર્મવેદના પદમાં—એક કર્મ બંધતા કેટલાં કર્મ વેદે તે બતાવ્યું છે. (૨૬) કર્મપ્રકૃતિ-પદમાં—એક કર્મ વેદતાં કેટલાં કર્મ બાધે તેના ભાંગા છે. (૨૭) ક્રિયાપદમાં—એક કર્મ વેદતાં કેટલાં વેદે તે દર્શાવ્યું છે (૨૮) આહારપદમાં—આહારના ૧૧ દ્વાર ૨૪ ઠંઠક ઉપર ઉતાર્યા છે. (૨૯) ઉપયોગપદમાં—ભાર ઉપયોગ ૨૪ ઠંઠક ઉપર ઉતાર્યા છે. (૩૦) પશ્ચાતાપદમાં—દેખવાવાળા ૬ ઉપયોગનું કથન છે. (૩૧) સંજીવપદમાં ૨૪ ઠંઠકમાં સંજી અસંજીના ભેદ બતાવ્યા છે. (૩૨) સંજ્યાપદમાં—સંયતિ આદિ ૨૪ ઠંઠકમાં કોણુ? તે બતાવ્યું છે. (૩૩) અવધિપદમાં—અવધિજ્ઞાનનું સ્વરૂપ ૧૨ દ્વાર કરી બતાવ્યું છે. (૩૪) પરિચારણપદમાં—દેવ દેવીના ભોગનું વર્ણન છે. (૩૫) વેદનાપદમાં વિવિધ વેદનાનું કથન છે. અને (૩૬) સમુદ્ધાતપદમાં—સાતે સમુદ્ધાતનું અહુ વિસ્તારથી કથન છે. આ પનવણી સૂત્રમાંથી સેંકડો થોકડા નીકળે છે. ગહન જ્ઞાનનો સાગર આ શાશ્વ છે તેનાં મૂળપાઠના ૭૭૮૭ શ્લોક છે.

૫. જંબુદ્વીપ પ્રજ્ઞાન્તિ—આ શ્રી ભગવતી સૂત્રનું ઉપાંગ છે. આમાં જંબુદ્વીપની જગતી, ભરતક્ષેત્ર, વૈતાલ્ય પર્વત, ઋષભ કૂટ, છ આરા, ઋષભદેવજીનું ચરિત્ર, નિર્વાણ મહોત્સવ, ઉત્સર્પિણીનું વર્ણન, વિનીતા નગરી, ભરત ચક્રવર્તીનું વર્ણન, ચક્રેત્તની ઉત્પત્તિ, દિગ્વિજય-પદ્મબંધસાધન, ત્રણ તીર્થ, વૈતાલ્યની તિમિસ્રા શુદ્ધા, ઉનગજલા નિમગજલા નદી, આપાત ચલાત મલેન્દ્ર સાથે લસાર્થ, ગંગા સિંધુ દેવી, નર નિધિની પ્રાપ્તિ, વિનીતા નગરીમાં ચક્રવર્તીનો પ્રવેશ, રાભ્યારોહણ મહોત્સવ, ચક્રવર્તીની ઋદ્ધિ, આરીસાભવનમાં ભરતજીને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ, ચુલ્લહિમવંત પર્વત, હેમવચ્ચક્ષેત્ર, મહા-હિમવંત પર્વત, હરિવાસક્ષેત્ર, નિષધ પર્વત, મહાવિદેહક્ષેત્ર, ગજ્જંતા પર્વત, ઉત્તરકુંડુક્ષેત્ર, યમકદેવની રાજધાની, જંબુવૃક્ષ, કમ્બાદિ ૩૨ વિજ્ય, સીતાસુખ વન, મેરુ પર્વત, નીલવંત પર્વત, રમ્યકવાસક્ષેત્ર, રૂપીપર્વત, હિરણ્યવચ્ચક્ષેત્ર, શિખરી પર્વત, ઇન્દ્રતક્ષેત્ર—આ બધાનું સવિસ્તર વર્ણન છે. તીર્થંકરોના જન્મભિષેકનું સવિસ્તર વર્ણન છે. ખંડા-જ્યેષ્ઠનો થોક ૧૦ દ્વાર. ચંદ્ર સૂર્યની સંજ્યા, સૂર્યમંડલનું અંતર, લાંબાં, પહોળાં, મેરુથી અંતર, હાની વૃદ્ધિ, ઉદય અસ્તની રીત, સંવત્સરનાં નામ, મહિનાનાં નામ, પક્ષના નામ, તિથિનાં નામ, રાત્રિનાં નામ, સુર્યનાં નામ, કરણનાં નામ, ચળ સ્થિર

કરણ, નક્ષત્ર, નક્ષત્રના દેવ, તારાની સંખ્યા, નક્ષત્રનાં ગોત્ર, નક્ષત્રનાં સંસ્થાન, નક્ષત્રનો ચંદ્ર સાથે સંયોગ, કુલ ઉપકુલ નક્ષત્ર, રાત્રિ પૂરનારાં નક્ષત્ર, પોરસીતું પરિમાણ, અધો ભ્રમ્વ તારા, વિમાનવાહક દેવો, જ્યોતિષીની શ્રદ્ધિ, પરસ્પર અંતર, અગ્રમહિષી, ૮૮ ગ્રહોનાં નામ જંબૂદ્વીપના ઉત્તમ પુરુષો, જંબૂદ્વીપની લંબાઈ પહોળાઈ, જંબૂદ્વીપની સ્થિતિ ઇત્યાદિ વર્ણન છે. તેના મૂળ શ્લોક ૪૧૪૬ * છે.

૬-૭ ચંદ્રપ્રગ્નસિ તથા સૂર્યપ્રગ્નસિ સૂત્ર—આ જ્ઞાતા સૂત્રના જે ઉપાંગ છે. જન્મેના વીશ વીશ પ્રાણ છે. પહેલા પ્રાણનાં ૮ પ્રતિપ્રાણ છે, તેમાં પહેલા પ્રતિપ્રાણનાં મંડલ પ્રમાણ છે. બીજામાં મંડલ સંસ્થાન છે. ત્રીજામાં મંડલનાં ક્ષેત્ર છે. ચોથામાં જ્યોતિષીનાં અંતર છે. પાંચમાં દ્વીપાદિમાં જ્યોતિષીની ગતિ અને અંતર છે. છઠ્ઠામાં રાત્રિ દિનના ક્ષેત્ર સ્પર્શ છે. સાતમાં મંડલ સંસ્થાન અને આઠમાં પ્રમાણ બતાવ્યું છે. બીજા પ્રાણના ગ્રહ પ્રતિપ્રાણ છે. તેમાં પહેલા પ્રતિપ્રાણનાં તિષ્ઠીગતિ પ્રમાણ છે. બીજામાં મંડલસંક્રમણ કેવી રીતે થાય તે કથન છે અને ત્રીજામાં એક સુહૃત્માં ગતિ પ્રમાણ છે. ત્રીજા પ્રાણનાં ક્ષેત્ર પ્રમાણ છે. ચોથા પ્રાણનાં તાપક્ષેત્ર પ્રમાણ છે. પાંચમાં પ્રાણનાં લેશ્યા પ્રતિષ્ઠાતુ સ્વરૂપ છે. છઠ્ઠા પ્રાણનાં પ્રકાશનું પ્રમાણ છે. સાતમાં પ્રાણનાં સંક્ષિપ્ત પ્રકાશનું કારણ છે. આઠમાં પ્રાણનાં ઉદય અસ્તનું પ્રમાણ છે. નવમાં પ્રાણનાં પુરુષ છાયાનું પ્રમાણ છે. દશમાં પ્રાણના ૨૧ પ્રતિપ્રાણ છે. જેમાં પહેલા પ્રતિપ્રાણનાં નક્ષત્રોના ચંદ્ર સાથે યોગ છે. બીજા પ્રતિપ્રાણનાં નક્ષત્રોની સુહૃત્ ગતિ પ્રમાણ છે. ત્રીજામાં નક્ષત્રની દિશા બતાવી છે. ચોથામાં યુગની આદિનાં નક્ષત્ર બતાવ્યાં છે. પાંચમાં કુલ, ઉપકુલ અને કુલોપકુલ નક્ષત્ર બતાવ્યાં છે. છઠ્ઠામાં પૂર્ણિમા અમાવાસ્યાએ નક્ષત્રના યોગ બતાવ્યા છે; તથા પર્વ, તિથિ, નક્ષત્ર ગણવાની વિધિ બતાવી છે. સાતમાં નક્ષત્રના સન્નિપાત બતાવ્યા છે. આઠમાં નક્ષત્રનાં સંસ્થાન કહ્યાં છે. નવમાં નક્ષત્રના તારાની સંખ્યા કહી છે. દશમાં અહોરાત્રિ પૂર્ણ કરવાવાળાં નક્ષત્ર કહ્યાં છે. અગિયારમાં ચંદ્ર સાથે નક્ષત્રના ભાગ બતાવ્યા છે. બારમાં નક્ષત્રાધિષ્ઠિત દેવોનાં નામ કહ્યાં છે. તેરમાં ત્રીશ સુહૃત્ના નામ, ચૌદમાં તિથિનાં નામ, પંદરમાં તિથિ શોધવાની વિધિ બતાવી છે. સોળમાં નક્ષત્રોનાં ગોત્ર કહ્યાં છે. સત્તરમાં ૨૮ નક્ષત્રનાં સુખપ્રદ લોજન બતાવ્યાં છે. અઠારમાં ચંદ્ર સૂર્યની ગતિ પ્રમાણ છે. ઝોગણીશમાં બાર મહિનાનાં નામ. વીશમાં પાંચ સંવત્સરનું વર્ણન, એકવીશમાં ચાર દિશાનાં નામ તથા બાવીશમાં પ્રતિપ્રાણનાં નક્ષત્રોના યોગ બતાવ્યા છે. અગિયારમાં પ્રાણનાં સંવત્સરના આદિ અંતનું સ્વરૂપ છે. બારમાં પ્રાણનાં સંવત્સરનાં પરિણામ છે. તેરમાં ચંદ્રની હાનીવૃદ્ધિનું સ્વરૂપ

* જંબૂદ્વીપપ્રગ્નસિના અગ્રાઈ ૩૦૫૦૦૦ પદ હતા, ચંદ્રપ્રગ્નસિનાં ૫૫૦૦૦૦ પદ હતા અને સૂર્ય પ્રગ્નસિના ૩૫૦૦૦૦ પદ હતા.

છે. ચૌદમામાં શુકલપક્ષ કૃષ્ણપક્ષનું કારણ બતાવ્યું છે. પંદરમામાં જ્યોતિષીની શીઘ્ર મંદ ગતિ બતાવી છે. સોળમામાં ઉદ્યોતનાં લક્ષણ કહ્યાં છે. સત્તરમામાં ચંદ્ર સૂર્યના વ્યવનનું કથન છે. અઠારમામાં જ્યોતિષીની જાણ અતાવી છે. ઝોગજીશમામાં ચંદ્ર સૂર્યની સંખ્યા કહી છે અને વીશમા પ્રાજ્ઞતમાં ચંદ્ર સૂર્યના અનુભવ, જ્યોતિષીના જોગોની ઉત્તમતાનાં દૃષ્ટાંત અને ૮૮ ગ્રહોનાં નામ છે. આ બંને ઉપાગોનો સમાસ એક સરખો જ છે. નામમાત્રની ભિન્નતા છે. આ સૂત્રો જ્ઞાનોગમ્ય છે. બંનેના પૃથક્ પૃથક્ મૂળ-પાઠના ૨૨૦૦ શ્લોક છે.

(૮) “નિરિચાવલિકા” — એ શ્રી ઉપાસકદશાંગનું ઉપાંગ છે. તેનાં ૧૦ અધ્યયન છે. તેમાં શ્રેષ્ઠિક રાજાના ૧ કાલા, ૨ સુકાલા, ૩ મહાકાલા, ૪ કૃષ્ણકુમાર, ૫ સુકૃષ્ણકુમાર, ૬ મહાકૃષ્ણકુમાર, ૭ વીરકૃષ્ણકુમાર, ૮ રામકૃષ્ણકુમાર, ૯ પ્રિયસેનકુમાર અને ૧૦ મહાસેનકૃષ્ણકુમાર એ ૧૦ કુમારોનો અધિકાર છે. શ્રેષ્ઠિકનો પુત્ર કૌશિક પોતાના પિતાને મારીને રાજ થયો, ત્યારબાદ પોતાના નાના ભાઈ વિહલકુમાર પાસેથી હાર અને સિંચાનક હાથી બલાતકારે પડાવી લેવા તત્પર થયો. વિહલકુમાર પોતાના નાના ચેડા મહારાજને શરણે ગયો. બંને ભાઈઓ વચ્ચે ઘેર સંગ્રામ થયો. ચેડા રાજાએ પોતાના ધર્મમિત્ર ૬ મહાવીર અને ૬ લક્ષ્મી એમ ૧૮ રાજાઓના ૫૭ હજાર હાથી, ઘોડા, રથ અને ૫૭ કોઠ પાયદલ સાથે અને કૌશિક પોતાના ૧૦ ભાઈઓ તથા ૩૩ હજાર હાથી, ઘોડા રથ અને ૩૩ કોઠ પાયદલ સાથે સામા સામા સંગ્રામમાં જીત્યાં. ચેડા રાજાએ કૌશિકના દશ ભાઈઓને મારી નાંખ્યા. છેવટ કૌશિક રાજાએ ચમરેંદ્ર અને શકેંદ્રની સહાયથી રથસુશલ અને મહાશિલાકંઠક સંગ્રામ કર્યો જેમાં ૧ કોઠ ૮૦ લાખ મનુષ્ય માર્યા ગયાં. તેમાં એક મનુષ્ય દેવગતિમાં અને એક મનુષ્યગતિમાં અને બાકીના બધા નરક તિયંચ ગતિમાં ગયા. હાર દેવતા લઈ ગયા અને સિંચાનક હાથી અગ્નિની ખાઈમાં પડીને મરી ગયો. ચેડા રાજાને જીવનપતિ દેવ લઈ ગયા અને વિહલકુમારે દીક્ષા લઈ આત્માર્થ સાધ્યો વગેરે વર્ણન છે.

(૯) “કૃષ્ણવલ્કિસિયા” — એ શ્રી અંતગઢ દશાંગ સૂત્રનું ઉપાંગ છે. જેનાં ૧૦ અધ્યયનો છે. એમાં શ્રેષ્ઠિક રાજાના પૌત્ર તે કાલિયાદિકે દશ કુમારના દીકરા પક્ષ, મહાપક્ષ વગેરે એ દીક્ષા લીધી. અને કાળ કરી દેવલોકમાં જીવળ્યા તેનો અધિકાર છે.

(૧૦) “શ્રી પુરુષેયા” — એ શ્રી અનુચરોવવાર્ધ સૂત્રનું ઉપાંગ છે. એનાં દશ અધ્યયનો છે. એમાં ચંદ્ર, સૂર્ય, શુક્ર, માણુબદ્ર, પૂષુબદ્ર, ઇત્યાદિની પૂર્વભવની કરણીનો તથા સોમલ બ્રાહ્મણ તથા શ્રી પાર્થનાથ સ્વામીનો સંવાદ, બહુપુત્રિઆ દેવી વગેરેનો અધિકાર છે.

(૧૧) “શ્રી પુરુષેયલીઆ” — એ શ્રી પ્રશ્ન વ્યાકરણ સૂત્રનું ઉપાંગ છે.

જેના ૧૨ અધ્યયનો છે. તેમાં શ્રી, હ્રી પૂતિ, ક્રીતિ, બુદ્ધિ, લક્ષ્મી, ઇલા, સુરા, રસા અને ગંધાદેવી કે જે યાત્રાનાથ ભગવાનની સાધ્વીઓ હતી અને સંયમની વિરાધના કરી દેવીઓ થઈ તેનો અધિકાર છે.

(૧૨) " શ્રી વહ્નિદશા " — એ શ્રી વિપાક સૂત્રનું ઉપાંગ છે. એનાં ૧૦ અધ્યયનો છે. તેમાં બળભદ્રજીનો નિષદ્ધકુમાર વગેરે કે જેઓ સંયમ લઈ અતુત્તર વિમાનમાં દેવતા થયા તેના પૂર્વ ભવ વગેરેનું વર્ણન છે.

નિરિયાવલિકા, કમ્પવડિંસીઆ, પુરિક્યા, પુષ્કયુલિયા અને વહ્નિ દશાએ ઉપાંગનું એક ભૂથ છે. એ પાંચનું ભૂથ " નિરિયાવલિકા " એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે. એના મૂળ પ્રલોક ૧૧૦૬ છે.

૪ ઉદ્દેશ્ય

જેવી રીતે વજ્ર ફાટે કે પાત્ર ફૂટે તો તેને થીંગડાં આદિ લગાવી સાંધીને બરાબર ઠીક કરી લેવામાં આવે છે તેવી જ રીતે ગ્રંથકુ કરેલાં સંયમનતમાં નાના મોટા કોષ લાગવાથી તે અંકિત થાય ત્યારે પ્રાયશ્ચિત લઈને તેને સાંધવા કે શુદ્ધ કરવાનું નિમ્નોક્ત સૂત્રોમાં કથન છે. તેને ઉદ્દેશ્ય કહેવામાં આવે છે,

૧. વ્યવહાર સૂત્ર — તેના ૧૦ ઉદ્દેશા છે. પહેલા ઉદ્દેશમાં નિષ્કપટ સંકપટ/ આલોચકનું, પ્રાયશ્ચિત, પ્રાયશ્ચિત લીધા પછી ફરી પ્રાયશ્ચિતનું કામ કરે તેનું, પરિહારિક તપ વચ્ચમાં છોડવાનું, એકલવિહારીનું શિથિલને પાછો ગમ્મમાં લેવાનું કારણ અને પ્રાયશ્ચિત બતાવ્યાં છે. પરમત આશ્રયી ગૃહસ્થ થઈ પુનઃ સાધુ થવાનું અને આલોચના કૌની પાસે કરવી તેનું કથન છે. બીજા ઉદ્દેશમાં જે અથવા ઘણા સાધુ એક સરખી સમાચારીવાળા સદોષી હોય તેને સદોષી રોગીની પણ વૈયાવચ્ચ કરવાનું, અનવસ્થિત પુનઃ સંયમારોપણ, આળ ચડાવનારા ગમ્મ છોડી પાછા ગમ્મમાં આવે તથા એક પક્ષી સાધુ સાધુના પરસ્પર સંલોગનું કથન છે. ત્રીજા ઉદ્દેશમાં—ગમ્માધિપતિ કોણ થઈ શકે? તેમના આચાર, શૌહા કાળનાને પણ આચાર્ય બનાવે, યુવાવસ્થાવાળા સાધુ કેવી રીતે રહે, ગમ્મમાં રહીને કે છોડીને અનાચરણ સેવે અને યુવાવાદીને પદવી નહિ દેવાનું કથન છે. ચોથા ઉદ્દેશમાં આચાર્યનો પરિવાર, આચાર્યનો વિહાર, આચાર્યનું મૃત્યુ થયે શું કરવું? યુવાચાર્ય સ્થાપન, લોગાવલી ઉપશમન, વહી દીક્ષા શાસ્ત્રાદિ અર્થે, અન્ય ગમ્મમાં જવા સ્થવિરને વિના આજ્ઞાએ વિચારવાનું, શુરુ કેવી રીતે રહે? અને બરાબરીના થઈને ન રહેવું ઇત્યાદિ કથન છે. પાંચમા ઉદ્દેશમાં સાધ્વીનો આચાર, સ્થવિરને સૂત્ર ભૂલે તો પણ પદવિ યોગ્ય સાધુ સાધ્વીના ૧૨ સંલોગ, પ્રાયશ્ચિત દેવા યોગ્ય આચાર્ય એને સાધ્વી પરસ્પર વૈયાવચ્ચ કેવી રીતે કરે? તેનું કથન છે. છઠ્ઠા ઉદ્દેશમાં — સાધુને સાંસારિક સંજંધીઓને ઘેર જવાની વિધિ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય આદિના અતિશય,

અપક્રિત તથા પક્રિત સાધુ, ખુલાં અને ઢંકાયેલાં સ્થાનક આશ્રયી મૈથુન ઇચ્છાતુ' પ્રાયશ્ચિત, અન્ય ગચ્છથી સાધુ સાધ્વી કેમ વર્તાવ કરે ઇત્યાદિ કથન છે. સાતમા ઉદ્દેશમાં—સંભોગી સાધુ સાધ્વીનો આચાર પરોક્ષ વિષ્ણુભોગીએ શું કરવું ? સાધુ સાધ્વીને દીક્ષા કેવી રીતે આપવી ? સાધુ સાધ્વીના આચારની ભિન્નતા, રુધિરાદિ અસંખ્ય ટાળવી, સાધુ સાધ્વી પદ્ધતિ આપવાનો કાળ, જોયિંતા સાધુ મૃત્યુ પામે તો શું કરવું ? સાધુ રહેતા હોય તે મકાનને ભાડે આપે અથવા વેચી નાંખે તો શું કરવું ? રાત્રીનો પલટો થાય તો આજ્ઞા લેવી ઇત્યાદિ કથન છે. આઠમા ઉદ્દેશમાં—ચોમાસાને માટે શબ્દા, પાટ યાચવાની વિધિ, ભૂલેલું ઉપકરણ અહંશ કરવાની વિધિ, સાધુએ અન્ય સાધુ માટે ઉપકરણ યાચવાની વિધિ બતાવી છે. નવમા ઉદ્દેશમાં—શબ્દાવરના મહેમાન પાસેથી આહાર લેવાની વિધિ, સાધુની પ્રતિજ્ઞાની વિધિ બતાવી છે. દશમા ઉદ્દેશમાં—જ્વ-મધ્ય પ્રતિમા, વજ્રમધ્ય પ્રતિમા, પાંચ વ્યવહાર સવિસ્તર, વિવિધ ચોભંગી, બાલકને દીક્ષા દેવાની વિધિ, કેટલા વર્ષની દીક્ષાવાળા સૂત્ર ભણે ? દશ પ્રકારની ગૈયાવચ્ચથી મહાનિર્જરા, પ્રાયશ્ચિત્તને ખુલાસો ઇત્યાદિ છે. આ સૂત્ર અગ્રગણ્ય સાધુ સાધ્વીએ અવશ્ય ભણવું જોઈએ. આ વ્યવહાર સૂત્રના મૂળ સ્લોક ૬૦૦ છે.

૨. બૃહત્કલ્પ સૂત્ર—તેના છ ઉદ્દેશ છે. પહેલા ઉદ્દેશમાં કેળાં લેવાની વિધિ, સ્થાનક ૧૬ પ્રકારનાં કલ્પે, માતરીયા, રાખવાળી વિધિ, જલાશયના કદિ ૧૬ કાંમ નહીં કરવાં, પરસ્પર કલેશ ઉપશમાવલો આતુર્ભાસ અને શેષકાળમાં કેવી રીતે રહેવું, ગાયત્રી કરતાં આહાર સિવાયની વસ્તુ લેવાની વિધિ, રાત્રિએ સ્થાનક પાટ લેવાની વિધિ, રાત્રિએ વજ્ર પાત્ર લેવાની તથા વિહાર કરવાની મના અને આર્થદેશની હક બતાવી છે—બીજા ઉદ્દેશમાં—ધાન્યવાળાં મકાનમાં રહેવાની વિધિ, મહિરા, પાણી, મિષ્ટાન્નવાળાં મકાનમાં રહેવાની વિધિ, સાધુ સાધ્વીને રહેવા યોગ્ય સ્થાનક, શબ્દાવરના ઘરેથી આહાર લેવાની મના અને વજ્ર અહંશ કરવાની વિધિ બતાવી છે. ત્રીજા ઉદ્દેશમાં—સાધુને સાધ્વીના ઉપાશ્રયમાં જવાનો નિષેધ, ચમ' લેવાની વિધિ, વજ્ર લંગોટ પહેરવાની વિધિ, ગૌચરી કરતી વખતે વજ્ર લેવાની વિધિ, દીક્ષા લેતી વખતે ઉપકરણ લેવાની વિધિ, ચોમાસામાં વજ્ર લેવાની મના, નાના મોટાની મર્યાદા, ગૃહસ્થના ઘરમાં ૧૪ કામ કરવાની મના, પાટ પાટલા લેવાની વિધિ, બીજા સાધુ આવે ત્યારે મકાનની આજ્ઞા લેવાની વિધિ, વ્યંતરવાળા અને નધશ્રિયાતા મકાનમાં રહેવાની વિધિ, સેનાનો પકાવ હોય ત્યાં રહેવાની મના અને સવા ચોજન આહાર આદિ કલ્પવાની વિધિ બતાવી છે. ચોથા ઉદ્દેશમાં—મોટા પ્રાયશ્ચિત્તને અધિકારી દીક્ષાને અયોગ્ય, સૂત્રજ્ઞાન આપવાનો ચોખ્ખાચોખ, સાધુ સાધ્વીનું સંપટ્ટન, પ્રથમ પ્રહરનો આહાર, બે ગાઉ ઉપરનો આહાર, સહોષ આહારનું શું કરવું ? આહાર લેવાની ચોભંગી બીજા ગચ્છમાં જવાની વિધિ, અન્ય ગચ્છના સાધુ પાસેથી જ્ઞાન અહંશ કરવાની વિધિ, મૃતક સાધુને પરઠવવાની વિધિ, કલેશ થાય ત્યારે પ્રમાળ્યા વિના આહાર

કરવાની મના પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રની વિધિ, નદી કિતરવાની વિધિ અને તૃણના ઘરમાં રહેવાની વિધિ બતાવી છે. પાંચમા ઉદ્દેશામાં-વૈકિય સ્ત્રી ગુરુપના સંઘટ્ટાને કોષ, સાધુ સાધ્વીએ પરસ્પર કહેશેપશમન કરવું, સૂર્યોદય અસ્તમાં આહાર લેવાની ચોક્કસી, રાત્રિ-ઝોડકાર (ધરરકો) આવે તો દોષ, સાધ્વીને સાધુથી વિશેષ આચાર, માત્રા ગ્રહણ કરવાનું કારણ, પ્રથમ પ્રહરમાં લાવેલું અંતિમ પ્રહરમાં ખાવાની મના, સુગંધી દ્રવ્ય શરીરે લગાડવાની મના, પરિહાર વિશુદ્ધિની વૈયાવચ્ચ, સરસ આહાર કરીને તરત તપ કરવું એમ કહ્યું છે. છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં-છ પ્રકારનાં વ્યન ન જોલે, છ પ્રકારનાં પ્રાયશ્ચિત્ત લે, સાધુ સાધ્વી પરસ્પર સંઘટ્ટન કરવાનું કારણ, છ પ્રકારે પલ્લીમન્થુ અને છ સંયમના કલ્પ બતાવ્યા છે. આ બૃહત્કલ્પ સૂત્રના ૪૭૩ શ્લોક છે.

૩ નિશીથસૂત્ર—આના ૨૦ ઉદ્દેશા છે. પહેલા ઉદ્દેશામાં ગુરુમાસિક પ્રાયશ્ચિત્ત, બીજાથી પાંચમા ઉદ્દેશા સુધી લઘુમાસિક પ્રાયશ્ચિત્ત, બારમાંથી ઝોગણીશમાં ૬૦ સુધી લઘુચૌમાસિક પ્રાયશ્ચિત્ત અને કયાં કયાં કામ કરવાથી કયાં કયાં પ્રાયશ્ચિત્ત આવે તેની ૧૫૬૦ કલ્પો (કાનૂન) બતાવેલ છે. અને વીશમા ઉદ્દેશામાં-પ્રાયશ્ચિત્ત આપવાની વિધિ બતાવી છે. સાધુ સાધ્વીએ આ સૂત્ર ભણ્યા વિના અગ્રેસર થઈ વિહાર કરવો નહીં. તેના મૂળ ૮૧૫ શ્લોક છે.

૪ દશાક્ષતરકેધિ—આમાં ૧૦ દશા છે : પહેલી દશામાં વીશ અસમાધિ દોષ, બીજામાં ૨૧ સબળા દોષ, ત્રીજામાં ૩૩ આશાતના, ચોથીમાં આચાર્યની ૮ સંપદા, પાંચમીમાં ચિત્તસમાધિનાં ૧૦ સ્થાન, છઠ્ઠીમાં શ્રાવકની ૧૧ પ્રતિમા, સાતમીમાં સાધુની ૧૨ પ્રતિમા, આઠમીમાં મહાવીર સ્વામીનાં પાંચ કલ્યાણક, નવમીમાં મહામોહનીય કમ બાંધવાનાં ૩૦ સ્થાન અને દશમી દશામાં નવ નિયાણાંનું વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું છે. આ સૂત્રને ૧૮૩૦ મૂળ શ્લોક છે.

૪ મૂળ સૂત્ર

જેમ વૃક્ષનું મૂળ દૃઢ હોય તો તે ચિરકાળ ટકી સારાં ફળો આપતું રહે છે તેમ નીચે બતાવેલાં ૪ સૂત્રોનાં પઠન શ્રવણથી સમ્યક્ત્વ વૃક્ષનું મૂળ દૃઢ થાય છે તેથી તેને મૂળ સૂત્ર કહ્યાં છે.

૧ દશ વૈકલ્પિક—આ સૂત્રનાં ૧૦ અધ્યયન છે. ૧ લા અધ્યયનમાં ધર્મને મહિમા અને ધર્મચિરણ કરવાનું કર્તવ્ય બતાવ્યું છે. ૨ જા અધ્યયનમાં પ્રજ્ઞાચર્યને મહિમા અને સાધુનું મન સ્થિર કરવાના ઉપાય બતાવ્યા છે. ૩જા અધ્યયનમાં પર અનાચરણ, ૪થામાં છકાય જીવનું, ૫ મહાત્મત્વનું, જ્ઞાનથી કયા અને કયાથી કમશઃ મોક્ષની પ્રાપ્તિ શી રીતે થાય તેનું વર્ણન છે. ૫મા અધ્યયનમાં સાધુએ આહાર ગ્રહણ કરવાની તથા ભોગવવાની

વિધિ, ૬૬ઠ્ઠા અધ્યયનમાં સાધુને ૧૮ સ્થાન અનાચરણીય બતાવ્યાં છે. ૭મા અધ્યયનમાં ભાષા સમિતિની વિધિ છે. ૮મા અધ્યયનમાં આત્માને તારવાનો વિવિધ પ્રકારે બોધ છે. ૯મા અધ્યયનમાં વિનય અવિનયનું ફળ, દષ્ટાંત, વિનીતનાં લક્ષણ બતાવ્યાં છે. ૧૦મા અધ્યયનમાં સાધુનું કર્તવ્ય સમજાવ્યું છે. શ્રી ૬૬ વૈકલ્પિક સૂત્રના મૂળ ૭૦૦ શ્લોક છે.

૨ ઉત્તરાર્ધઅધ્યયન સૂત્ર—તેનાં ૩૬ અધ્યયન છે. ૧લા અધ્યયનમાં વિનીતનાં લક્ષણ, વિનયની વિધિ અને ફળ બતાવ્યું છે. ૨લામાં ૨૨ પરિસહ સહવાની વિધિ ઉપદેશયુક્ત બતાવી છે. ૩લામાં મનુષ્યત્વ, શ્રુતિ, શ્રદ્ધા અને સંયમમાં બળ પરાક્રમનું ફારવનું એ ચાર અંગની ફલભતા બતાવી છે. ૪થામાં આયુષ્ય તૂટ્યા પછી સંધાનું નથી માટે પ્રમાદ ન કરે વગેરે વૈરાગ્યોપદેશ છે. ૫મામાં સકામ અકામ મરણ, ૬ઠ્ઠામાં વિધાવંત અવિધાવંતનું લક્ષણ, ૭મામાં ગોકઠાનું દષ્ટાંત આપી રસલોહપી ન થવાનો બોધ, ૮મામાં કપિલ કેવળીએ તુષ્ણાનો ત્યાગ કરવા વગેરે બાબતોનો અમૂલ્ય ઉપદેશ કરેલ છે. ૯મામાં નમિ રાજર્ષિ અને શકેન્દ્રનો સંવાદ, ૧૦મામાં આયુષ્યની અસ્થિરતા, ૧૧મામાં વિનીત અવિનીતનાં લક્ષણ અને બહુસૂત્રીની ૧૬ ઉપમા, ૧૨મામાં ચંકાલ ભતિમાં ઉપજેલા હરિકેરી અણુગારના તપનું મહત્ત્વ અને પ્રાણશ્લેષી સંવાદ તથા ભતિ થી નહિ પણ શુષ્કમથી મહાન થવાય છે વગેરે છે. ૧૩મામાં ચિત્ત સુતિ અને પ્રાણ-હત્ત ચક્રવર્તીના છ ભવના સંબંધનું અને ચિત્ત સુતિએ કરેલા ઉપદેશનું વર્ણન છે. ૧૪મામાં ઇક્ષુકાર રાજા, કમળાવલી રાણી, બ્રહ્મ પુરોહિત, તેની ભાર્યા અને એ પુત્રો મળી છ જીવોનો અધિકાર છે. ૧૫મામાં સાધુનું કર્તવ્ય, ૧૬મામાં પ્રાણચર્યની ૬ વાઠ અને ૧૦મો કોટ તેનું સ્વરૂપ, ૧૭મામાં પાપશ્રમણ-ક્રયાધુનાં લક્ષણ, ૧૮મામાં સંયતી રાજા શિકારે ગયો ત્યાં બદલાલી સુનિનો લોટો થયો, બદલાલીના ઉપદેશથી રાજા બોધ પામ્યો, લીક્ષિત થયો. સંયતી અને ક્ષત્રિય રાજર્ષિનો સંવાદ, તેમજ ચક્રવર્તી, બલદેવ આદિ રાજાઓનાં શુણ્કથન છે. ૧૯મામાં મૃગાપુત્રનો માતાપિતાથી સંવાદ છે. તેમાં સંયમની હુકમતા તેમજ દુર્ગતિનાં દુઃખોનું હૃદયદ્રાવક વર્ણન છે. ૨૦મામાં અનાથી સુતિ અને શ્રેષ્ઠિક રાજાનો સંવાદ, ૨૧મામાં પાલિત શ્રાવકના પુત્ર સસુદ્રપાલજીનો વૈરાગ્ય અને આચારનું વર્ણન છે. ૨૨મામાં નેમિનાથ ભગવાન પ્રાણી રક્ષા માટે રાજ્ય ભેળવી જીને છોડી, રાજ્ય લે રથનેમિ સાધુને સંયમમાં હૃદ કર્યાં વગેરે વર્ણન છે. ૨૩મામાં પાર્શ્વનાથના સંતાનિક ઠેશિકુમાર શ્રમણ અને ગૌતમ મણુધરનો સંવાદ, ૨૪મામાં પાંચ સમિતિ, ગણ સુખિતનું વર્ણન, ૨૫મામાં જ્યથોષ ઋષિ વિજ્યથોષ પ્રાણધુને યજ્ઞની હિંસાથી બચાવે છે તેનું વર્ણન, ૨૬મામાં સાધુની ૧૦ સમાચારી અને પ્રતિ-ક્રમણની વિધિ, ૨૭મામાં ગર્ગાચાર્યે દુષ્ટ શિષ્યોનો પરિત્યાગ કર્યો તે, ૨૮મામાં દ્રવ્ય, શુણ્ક, પર્યાયનું સ્વરૂપ અને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ એ ચોક્કસના માર્ગ, ૨૯-મામાં ૭૩ પ્રશ્નોત્તર દ્વારા ધર્મકૃત્યનું ફળ બતાવ્યું છે. ૩૦મામાં બાર પ્રકારના તપનું

વર્ણન, ૩૧મામાં ચારિત્રના ગુણ, ૩૨મામાં પ્રમાદસ્થાન તેમાં પાંચ ઇંદ્રિયોને જીવવાનો ઉપદેશ, ૩૩મામાં કર્મપ્રકૃતિ, કર્મની સ્થિતિ, અનુભાગ, પ્રદેશનું કથન છે. ૩૪મામાં છ લેશ્યાનાં ૧૧ દ્વાર, ૩૫મામાં સાધુના ગુણો અને ૩૬મામાં જીવાજીવ વિભક્તિ નામના અધ્યયનના ૫૬૩ લેહ જીવના, ૫૬૦ લેહ અજીવના તેની સ્થિતિનું, સ્થાનનું અને સિદ્ધતા સ્વરૂપનું કથન છે. ભગવાન મહાવીરે ચોક્ષ પધારતી વખતે ૧૮ દેશના રાજા વગેરે પરિવ્રજ સમક્ષ વિપાકનાં ૧૧૦ અને ઉત્તરાધ્યયનનાં ૩૬ અધ્યયનનું વ્યાખ્યાન ૧૬ પ્રહર પર્થત આપેલું. ઉત્તરાધ્યયનના મૂળ સ્લોક ૨૧૦૦ છે.

૩ નંદી સૂત્ર — તેમાં પ્રથમ સ્થવિરાવલીમાં મહાવીર પ્રભુ પછી અનુક્રમે થયેલ ૨૭ આચાર્યોનાં ગુણકથન, યોગ્ય અયોગ્ય શ્રોતાઓનું કથન, ૫ જ્ઞાન, ૪ ભુદ્ધિશાઓના નામોની ટીપ વગેરે છે. એના મૂળ સ્લોક ૭૦૦ છે.

૪ અનુયોગદ્વારે સૂત્ર — આમાં શ્રુતજ્ઞાનનો મહિમા, દ્રવ્ય ભાવ આવશ્યક, ઉપક્રમ, આતુપૂર્વી, સમાવતાર અનુગમ, દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર કાળ- ભાવની અનુપૂર્વી, ૧૦ નામ વિસ્તારથી ૬ ભાવ, ૭ સ્વર, ૮ વિભક્તિ, ૯ રતનપ્રમાણ, ૩ પ્રકારનાં અશુભ, પદ્યો-પદ્ય- સાગરોપમનું પરિણામ, ૫ શરીર, ગર્ભજ મનુષ્યની સંખ્યા, ૪ પ્રમાણ, ૭ નય, સંખ્યાત, અસંખ્યાત, અનંતનું કથન, ૫ ઉપક્રમ, સાધુની ૮૪ ઉપમા, સામાયિકના પ્રશ્નોત્તર હત્યાદિ. આ શાસ્ત્રના ઘણા જ ગહન વિષય છે. અનુયોગદ્વારેસૂત્રના ૧૮૬૬ મૂળ સ્લોક છે.

૧ આવશ્યક સૂત્ર — આમાં છ અધ્યયન છે. આમાં છ આવશ્યક (પ્રતિક્રમણ સૂત્રનાં) છે. તેમાં સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકાની, આવશ્યક કરણી અને તેમાં દોષોત્પત્તિનાં કારણ સંક્ષિપ્તમાં પરંતુ બધા જિજ્ઞાસુ સમજી શકે એવી ખૂબીથી દર્શાવેલ છે. આનું જ્ઞાન અતુર્વિધ સઘને પ્રથમ આવશ્યક છે. તેથી આ સૂત્રનું ‘આવશ્યક’ નામ છે. તેના મૂળ પાઠના ૧૦૦ સ્લોક છે.

એ પ્રમાણે ૧૧ અંગ, ૧૨ ઉપાંગ, ૪ છેદ અને ૪ મૂળ સૂત્ર મળી ૩૧ અને ૩૨ શું આવશ્યક સૂત્ર ગણતા હાલ કુલે ૩૨ સૂત્રો પ્રમાણ ગણાય છે.

* શ્રી નંદીજ સત્તમા સૂત્રોનાં ૭૨ નામો કહ્યા છે. તેમાં ૪૧ સત્ત કાલિક છે. તેનાં નામ— (૧) શ્રી આચારાંગ, (૨) શ્રી સંયમકાંગ, (૩) શ્રી કાણાંગ, (૪) શ્રી સમવાયાંગ, (૫) શ્રી ભગવતી, (૬) શ્રી રાતા, (૭) શ્રી ઉપાસક દ્વાર, (૮) શ્રી અતતક દ્વાર, (૯) શ્રી અનુત્તરોવવાઈ, (૧૦) શ્રી પ્રજ વ્યાકરણ, (૧૧) શ્રી વિપાક, (૧૨) શ્રી ઉત્તરાધ્યયન, (૧૩) શ્રી દ્વાકરૂપ, (૧૪) શ્રી વ્યવહાર, (૧૫) શ્રી નિશીય, (૧૬) શ્રી મહાનિશીય, (૧૭) શ્રી સમિભાષિત, (૧૮) શ્રી વચ્ચદ્રોપપ્રગર્ભિ, (૧૯) શ્રી દ્રોપસામરપ્રગર્ભિ, (૨૦) શ્રી ચંદ્રપ્રગર્ભિ, (૨૧) શ્રી ભુદિગા વિમાન વિભત્તિ, (૨૨) શ્રી મહાવિધા વિમાન વિભત્તિ, (૨૩) શ્રી અન્યસૂત્રિયા, (૨૪) શ્રી વચ્ચસૂત્રિયા, (૨૫) શ્રી વિવાહસૂત્રિયા, (૨૬) શ્રી અરુણોવવાઈ, (૨૭) શ્રી વરુણોવવાઈ, (૨૮) અરુણોવવાઈ, (૨૯) શ્રી ધરણોવવાઈ, (૩૦) વેસમણોવવાઈ,

આ બધાં સૂત્રોનો સમાવેશ પૂર્વોક્ત દ્વાદશાંગી સૂત્રોમાં થઈ બધ છે. આ સર્વ શાસ્ત્રોને પાઠ, અર્થ, હેતુ, નિયુક્તિ સહિત સંપૂર્ણ બાણનારા ઉપાધ્યાયજી હોય છે.

કરણ સીતરી

ઉપાધ્યાયજીના શુભ વિષેની ગાથામાં “ કરણ ચરણ જીઓ ’, અર્થાત્ કરણના ૭૦ અને ચરણના ૭૦ જોલ કહ્યા છે. તેથી યુક્ત ચરણ જોડે ચારિત્ર અને કરણ જોડે જે વખતે જેવો અવસર તેવી ક્રિયા કરવામાં આવે તે કરણના ૭૦ જોલ છે.

(૩૧) વેલધરોવવાઈ, (૩૨) દેવિ દોવવાઈ, (૩૩) છાણ સુએ, (૩૪) સમુકાણ સુએ, (૩૫) નાત પરિયાવલિયાઓ, (૩૬) નિરિયાવલિયાઓ, (૩૭) કરિપયાઓ, (૩૮) કપ્પવડિસયાઓ, (૩૯) પુધિયાઓ, (૪૦) પુપ્ફસુલિયાઓ, (૪૧) વહિદશાઓ, એ સૂત્રો કાલિક હોવાથી દિવસના અને રાત્રિના પહલા અને ચોથા પહોરમાં બાણવામાં આવે છે. બાકીના વખતમાં નહિ.

૩૦ સૂત્રો ઉત્કાલિક છે. તેનાં નામો :- (૧) દશ વૈકાલિક, (૨) કરિપયાકરિપમ, (૩) ચુલ્લકપ્પ-સુય, (૪) મહાકપ્પસુય, (૫) ઉવવાઈ, (૬) રાપપસેણી, (૭) જીવામિત્રમ, (૮) પન્નવણા, (૯) મહા પન્નવણા, (૧૦) પમ્માય પમ્માય, (૧૧) નંદી, (૧૨) અતુયોમહાર, (૧૩) દેવેન્દ્રસતવ, (૧૪) તંદુલ-વેચાલિય, (૧૫) ચંદાવિજ્ઞપ, (૧૬) સર પ્રસત્તિ, (૧૭) પોરસી મંડળ, (૧૮) મંડળપ્રવેશ, (૧૯) વિંદ્યાચરણ વિષ્ણુચિત્રો (૨૦) ગણિવિલા, (૨૧) ઝાણુ વિભત્તિ, (૨૨) મરણુ વિભત્તિ, (૨૩) આય-વિસોલી, (૨૪) વીયરાયસુય, (૨૫) સલેહણાસુય, (૨૬) વિહારકપ્પો, (૨૭) ચરણુવિલી, (૨૮) આઉર-પમ્માયાણુ, (૨૯) મહાપમ્માયાણુ, (૩૦) દ્રષ્ટિવાહ. આ ૩૦ સૂત્ર ઉત્કાલિક હોવાથી બીજીસ પ્રકારની અસમઝાઈ ટાળી દરેક વખતે બાણવામાં આવે છે.

ઉપરનાં ૪૧ કાલિક સૂત્ર, ૩૦ ઉત્કાલિક સૂત્ર મળી ૭૧ છે, અને ૭૨મું આવશ્યક સૂત્ર છે, તેમાં અસઝાય દોષ ટાળવાની કશી જરૂર નથી.

એ પ્રમાણે ૭૨ સૂત્રો શાસ્ત્રાનુસાર બાણાત્માં છે. એ ૭૨માંનાં કેટલાંક હાલ છે જ નહિ. તે બાળતનો ખુલાસો ‘ પાલિક ’ની વૃત્તિમાં નીચે પ્રમાણે છે.

આ કાળમાં (૧) ખુડિયા વિમાન વિભત્તિ, (૨) મહાલિયા વિમાન વિભત્તિ, (૩) અંત્ર ચૂલિયા, (૪) વંચ ચૂલિયા, (૫) વિવાહ ચૂલિયા, (૬) અરુણોવવાઈ, (૭) વરુણોવવાઈ, (૮) અરુણોવવાઈ, (૯) ધરણોવવાઈ, (૧૦) વેસમણોવવાઈ, (૧૧) વેલધરોવવાઈ, (૧૨) દેવિ દોવવાઈ, (૧૩) છાણ સુએ, (૧૪) સમુકાણ સુએ, (૧૫) નાત પરિયાવલિયાઓ, (૧૬) કરિપયા કરિપયાણુ, (૧૭) આસિ વિષ ભાવણાણુ, (૧૮) દિક્કિ વિષ ભાવણાણુ, (૧૯) ચરણ ભાવણાણુ, (૨૦) મહા સુમંથિ ભાવણાણુ, (૨૧) તેષગ્ગિનિસગાણુ, એ ૨૧ કાલિક સૂત્રની હાલ નાસ્તિ છે એટલે છે નહિ. વળી (૧) કરિપયા કરિપમ, (૨) ચૂલ્લકપ્પ સુય, (૩) મહા કપ્પ સુય, (૪) મહાપન્નવણા, (૫) પમ્માય પમ્માય, (૬) પોરસી મંડળ, (૭) મંડળ પ્રવેશ, (૮) વિદ્યાચરણ વિષ્ણુચિત્રો, (૯) ઝાણુ વિભત્તિ, (૧૦) મરણુ વિભત્તિ, (૧૧) આય વિસોલી, (૧૨) સલેહણા સુય, (૧૩) વીયરાય સુય, (૧૪) વિહારકપ્પો, (૧૫) ચરણુ વિસોલી ... .. એ ૧૫ ઉત્કાલિક સૂત્રો પણુ હાલ છે નહિ પરંતુ એના નામને મળતા બીજાં સૂત્રો હાલ એવામાં આવે છે, તે અવાગિનિ કાળના આચાર્યજી બનાવ્યા હશે એમ માલુમ પડે છે દાખલા તરીકે-

ગાથા :- પિપ્પલવિસોહી સમિદ, માવળા પહિમા ઈંદિયનિગ્ગહો ।

પહિછેદ્દાણાં ગુત્તિઓ, અભિગ્ગાઈં જ્વેવ કરણં તુ ॥

અર્થ :- ૪ પિંડવિશુદ્ધિ, ૫ સમિતિ, ૧૨ ભાવના, ૧૨ પહિમા, ૫ ઇંદ્રિયનિગ્ગહ, ૨૫ પ્રતિદેખના, ૩ ગુપ્તિ અને ૪ અભિગ્ગહ એમ કુલ ૭૦ બોલ કરણ સીત્તરીના છે, તેમાં આહાર, વસ્ત્ર, પાત્ર અને સ્થાન એ ૪ નિર્દોષ બોગવે તે પિંડવિશુદ્ધિ. તેનું વર્ણન એષણુ સમિતિમાં થઈ ગયું. સમિતિના પાંચ લોક તેનું વર્ણન આરિત્રાચારમાં થઈ ગયું. સાધુની ૧૨ પહિમા તેનું વર્ણન કાયકલેશ તપમાં થઈ ગયું. ૫ ઇંદ્રિયનિગ્ગહ કરવાનું કથન પ્રતિસંલીનતા તપમાં થયું. ૨૫ પ્રતિદેખનાનું વર્ણન ચોથી સમિતિમાં થયું. અને ૩ ગુપ્તિનું કથન આરિત્રાચારમાં થઈ ગયું છે એટલે હવે બાકી રહેલું ૧૨ ભાવના અને ૪ અભિગ્ગહનું વર્ણન અહીં કરવામાં આવે છે.

૧૨ ભાવના

૧ અનિત્ય ભાવના-એમ ચિતવે કે આ જગતમાં ગામ, ગઢ, ખગીચા, દૂધા, વાવ, મહેલ, હવેલી, દુકાન, પશુ, પક્ષી, ઘરેણાં, અનાજ ઇત્યાદિ સર્વ વસ્તુ અનિત્ય છે,

અદ્વિવિવ્ય પવનામા એક ગાથા છે : ડક્કેણીય નયરીપ, માલતો નામેણ વિસ્સુજો માસી પાલવગ્ગ પવન્નો સુણણ મારિહ્મયરાયા આ ગાથામાં કહેલા 'આવ'તીસુકુમાર' તો પાંચમા આરામાં થયા છે. એટલે આ સૂત્રને પ્રાચીન કેવી રીતે માની શકાય તે વળી મહાનિશીથ સૂત્ર હાલ ઉપલબ્ધ છે તેની હરિશ્ચંદ્ર, શ્રી સિદ્ધસેન, વલ્લભાદી, પદ્મસેન, દેવગુપ્ત, યશોધર, રવિગુપ્ત અને રત્નદિલાચાર્ય એ આઠ આચાર્યોના બનાવેલા કહેવાય છે. યદ્યપિ આ બધા આચાર્યો સમકાલીન નથી તથાપિ બ્યારે બ્યારે થયા ત્યારે ત્યારે તેઓએ તેમાં અધ્યયનોની વૃદ્ધિ કરી એવો એમના લેખથી જ ભાસ થાય છે. જેમકે એક સ્થળે લખ્યું છે કે : 'એ મુહુર્તપતિ રાખનાર સાધુ મરીને બળ મનુષ્ય થઈ 'ધ'ટીમાં પીલાયો' અને બીજે સ્થળે લખ્યું છે કે : 'સાધુને મૈથુનની પ્રવળ છબ્બ થાય, તો તેણે અમુક ઉપાયથી દ્વંધ પ્રાપ્ત કરી તે પૂર્ણ કરવી.' વળી એક સ્થળે લખ્યું છે કે- 'કમળપ્રભ આચાર્યે' પ્રથમ શુદ્ધ પ્રવચણ કરી તીર્થ કરજોનાં દલિલ એકલ કર્યાં અને પછી મંદિર બનાવવાનો ઉપદેશ કરવાથી અનન્ત સસારી થયા.' અને બીજે સ્થળે લખ્યું છે કે- 'મંદિર પર ઝાઝ ઊગ્યા હોય તો સાધુ યતનાથી તેને કાપી નાખે' આવાં પરસ્પર વિરોધી વચનો તથા પ્રત્યક્ષકનના ઉપાયો જેમાં બતાવ્યા હોય તે શાસ્ત્ર કેવી રીતે પ્રમાણુચૂત માની શકાય ? આ ઉપરાંત સંત્રાચાર્યે તથા મુસલમાન બાદશાહેએ પણ જૈનશાસ્ત્રને ધણું વુઝ્ઝાન પહોચાડ્યું છે. આથી જૈન ધર્મની ભારે હાનિ થઈ છે. વિ. સંવત ૧૫૦૦ આસપાસ પડેલા બીજા મહાદુકાણ વીત્યા બાદ અમદાવાદ (ગુજરાત)ના ઉપાધ્યયના જૈન સંન્યાસીઓમાંથી ૩૨ શાસ્ત્ર અખંડિત નીકળ્યાં. બાકીનાં શાસ્ત્રોને ઉધઈએ કોરી ખાધેલાં. આ કારણે સ્થાનકવાસી જૈનો ૩૨ શાસ્ત્રોને સ્વર્ણે માને છે. બાકીનાં શાસ્ત્રોમાંથી જે ઉપર્યુક્ત ૩૨ સંત્રાથી અવિરુદ્ધ કથન હોય તેને માનવામાં કોઈ હરકત નથી. શ્રી નંદી સૂત્રમાં કહેલાં નામો પૈકી જે જ નામનોં કેટલાક સૂત્રો આજે મળી આવે છે, પરંતુ તેમાં પૂર્વાપર વિરોધ હોવાથી આ સૂત્રો વિશ્વસનીય નથી.

પણ હે ભુવ ! તું અજ્ઞાન દશામાં મૂકે થઈને એ સર્વ વસ્તુને શાશ્વતી (સદા કાળ રહેનારી) માની બેઠો છે. ખીબા જડ પદાર્થોની ટાપટીપ કરી શરીરને અને ઘરને શણગારી તું હંમેશાં ખુશી થયા કરે છે. પણ પરપુદ્ગળોથી કરેલી શોભા કદાપિ એક સરખી રહેનારી નથી. આવી ભાવના શ્રી ભરતેશ્વર ચક્રવર્તીએ ભાવી હતી. શ્રી જયશંકરેવળના પુત્ર અને સુમંગળા રાણીના બાપા, શ્રી ભરતેશ્વર ચક્રવર્તી રાજા હતા. તેમની રાજધાની વનિતા નગરી હતી. એક દિવસે શ્રી ભરત મહારાજ સોળ શણગાર સભા પોતાના અરીસા ભુવનમાં (કાચના મહેલમાં) પોતાના શરીરનું પ્રતિબિંબ જોતા હતા. એવામાં હાથની ટચલી આંગળીમાંની સુદ્રિકા (વીંટી) નીકળી પડી. જેથી તે આંગળી ઘણી ખરાબ લાગવા માંડી. એ વાત ઉપર વિચાર કરતાં શ્રી ભરત મહારાજ આશ્ચર્ય પામ્યા અને પોતાના શરીર ઉપરનાં એકેક આભૂષણ તથા વસ્ત્ર અંતુકેમે ઉતારતાં ઉતારતાં નગ્ન રૂપ થઈ બિલા રહ્યા, અને પોતાના મનને કહેવા લાગ્યા કે એ તારું રૂપ તો આવું છે. ફક્ત પારકા પદાર્થોના કાઠમાઠથી તારી શોભા હતી. એ પારકા પદાર્થો (પર પુદ્ગળો) તો તારા છે જ નહિ. એ પર પુદ્ગળો તો વિનાશી છે અને તું (આત્મા) તો અવિનાશી છે. એ પ્રમાણે ભિન્ન પ્રકૃતિ છે તો પછી તારી ને તેની પ્રીતિ શી રીતે ટકી રહેશે ? હે આત્મનું ! એ તું એની સાથે વધારે પ્રીતિ કરીશ તો તારે જરૂર રાહુ પડશે. તારા કેવળતા એ વસ્તુને નાશ થશે તો તું પશ્ચાત્તાપ કરીશ, કે હાય રે ! મારી અસુકે અસુકે ખ્યારી ચીએ કયા મર્ધ ? ને તુ એ વસ્તુઓને છોડી જતો રહીશ તોપણ તુ રોવા મંડીશ કે હાય રે “ હું આ બધી સંપત્તિઓ છોડી એકલો બઈ છું. ” આ પ્રમાણે આ મામલો ખરેખર વિચિત્ર હોવાથી તારી પોતાની છતી શક્તિ છે ત્યાં લગી આ બધી નાશવંત ચીએ જેનો તુ માલિક છે એમ માની બેઠો છે તેનો ખુશીથી ત્યાગ કરી ચાલી નીકળ અને મુખી થા. એ પ્રમાણે શ્રી ભરતેશ્વર મહારાજ વિચાર પર ચડ્યા અને વિચારતા વિચારતા તરત ત્યાં જ કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ. તે જ વખતે શ્રી જૈનશાસનના રક્ષક દેવતાએ આવી સાધુવેશ, રત્નેહરણ, સુહૃપતિ આદિ સમર્પણ કર્યાં. તરત દીક્ષા લઈ, સભામાં આવી પ્રતિજ્ઞા કરતાં, ૧૦ હજાર મોઢા રાજાએ દીક્ષા લેવા તૈયાર થયા. તે સૌને દીક્ષા હઈ જનપદ દેશમાં વિહાર કરી કર્મનો ક્ષય કરી તે જ ભવે મોક્ષે પધાર્યા.

(૨) “ અશરણુ ભાવના ”—એવો વિચાર કરે કે હે ભુવ ! આ જગતમાં તને શરણુ (આધાર) આપનાર કોઈ છે નહિ. બધાં સર્ગાવહાલાં સ્વાર્થનાં જ સોબતી છે. સ્વાર્થ ન હોય તો તે તમામ તારાં સર્ગાં છે જ નહિ. બ્યારે કર્મના ઉદયે તારા પર દુઃખ આવી પડશે ત્યારે તને સહાય કરવા કોઈ પણ માણસ જીવું રહેશે નહિ. તારી દિલગીરી, તારો દેશ, તારા પરની આરત, તારી ગરીબોઈ વગેરે બધા દુઃખમાં ભાગ કોઈ પડાવશે નહિ. આ અશરણુ ભાવના શ્રી અનાથી નિર્ઝય મહાત્માએ ભાવી હતી,

એક વખત રાજગ્રહી નગરીના એણિક રાજા હવા ખાવા સાડુ પોતાના મંદિરે નામના જગીયામાં ગયા. ત્યાં એક ઝાડ નીચે અતિ સુંદર ને મનોહર રૂપવાળા, શાંત, દાંત અને ધ્યાનસ્થ સુનિત્તું રૂપ ભેઈ અતિ આશ્ચર્યની સાથે વંદન કરી એણિક મહારાજા પૂછવા લાગ્યા કે હે મહાનુભાવ મહાત્મા ! આપ આવી બરજીવાન અવસ્થામાં સાધુ શા માટે થયા ? સુનિ મહાત્માએ જવાબ દીધો કે હે રાજા ! હું અનાથ છું. આવો જવાબ સાંભળી એણિક રાજાને તેમતા પર દયા આવી અને કહેવા લાગ્યા કે આપ અનાથ હો તો આપનો નાથ હું બનીશ. ચાલો, મારા રાજદરબારમાં ત્યાં હું મારી વહાલી કન્યા પરણાવીશ અને રાજ્ય આપી સુખી કરીશ. શ્રી અનાથી સુનિ મહાત્માએ કહ્યું કે હે રાજા ! તું પોતે જ અનાથ છો તો ખીજનો નાથ તું શી રીતે થઈ શકશે ? આ વચનો સાંભળી રાજા ધણો દિલગીર થયો અને કહેવા લાગ્યો કે જેની આજ્ઞામાં તેત્રીશ હજાર હાથી-ગોડા-રથ છે, તેત્રીશ કોડ પાવદળ છે, પાંચસો રાણી છે અને એક કરોડ એકો-તેર લાખ ગામ છે, એવી ઋદ્ધિવાળા મને, આપ અનાથ કેહો છો તો આપને મુખ-વાહનો રોષ શું નહિ લાગે ? શ્રી અનાથી સુનિએ જવાબ આપ્યો કે હે રાજા ! તું અનાથ સનાથનો લેહ સમજી શક્યો નથી સાંભળ; હું કૌશાંબી નામે નગરીના પ્રભુત્વન સંચય નામે શેઠનો પુત્ર છું. એક દિવસ મારા શરીરમાં ઇંદ્રના વજના પ્રહાર જેવી અતિ આકરી મહાવેદના ઉત્પન્ન થઈ એ વેદના કોઈ પણ ઉપાયે શાંત ન થઈ. ઘણા ઘણા વૈદ, મંત્ર તંત્ર વાદી, પોતપોતાના શાસ્ત્રમાં ઘણા જ કુશળ એવા મારી વેદના મટાડવા આવ્યા અને ઔષધ, ઉપચાર, પદ્મ, યત્ન વગેરે તમામ કરી જુક્યા, પણ રોગ શત્રુએ નહિ મને પ્રાણથી અધિક ખારો ગણનાર મારાં સર્વ સ્વજન હતાં તે સૌ તન અને ધનથી મહેનત કરીને ચાકી ગયાં પણ કોઈ દુઃખ મટાડી શક્યું નહિ મારી મરણ પ્રમાણે જ ચાલનારી અને મને સદા રાજાશખનારી એવી મારી પતિવ્રતા સ્ત્રીએ મારી પીઠના દુઃખથી દુઃખી થઈ, ભોજન અને સ્નાનનો ત્યાગ કર્યો, અને રાતદિવસ ચિંતાતુર રહી મને રોગરહિત એવા ઇચ્છતી છતાં પણ મારું દુઃખ મટાડી શકી નહિ બધાંને ચાકી ગયેલાં ભેઈ, મેં મારા મન સાથે વિચાર કર્યો, કે જો હું આ વેદનામાંથી છટું અને મારું દુઃખ દૂર થઈ જાય તો તરત જ આરભ પરિગ્રહના ત્યાગી, શાંત, દાંત એવા સુનિના પદનો સ્વીકાર કરું. આટલો નિઃશ્ચિત વિચાર કર્યો કે તરત જ મારી વેદના અદૃશ્ય થઈ ગઈ. પછી કુટુંબી જનોની આજ્ઞા લઈ, મેં દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને ફરતો ફરતો અહીં આવ્યો છું. આ વૃત્તાંત સાંભળી એણિક રાજાને અનાથ-સનાથપણાનું રહસ્ય બહુવામાં આવ્યું. અને બૌદ્ધ ધર્મનો ત્યાગ કરી જૈનધર્મ સ્વીકાર્યો. સુનિને લોગલું નિમંત્રણ કરેલું તે માટે સ્થા ચાલી સ્વસ્થાનકે ગયો. અનાથી નિર્ગંધ પણ વિશુદ્ધ કરણી વડે કમનો ક્ષય કરી મોક્ષમાં ગયા. આ કથન શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૨૦ મા અધ્યયનમાં છે.

(ક) “સંસાર ભાવના” — જોવો વિચાર કરે કે હે જીવ ! અનંત જન્મ-મરણ કરી તું સર્વ સંસારમાં ભટક્યો. વાળની ઝાણી જેટલો આ જગતનો ભાગ પણ તારા જન્મ-મરણ વિનાનો ખાલી નથી. વળી હે જીવ ! તેં સર્વ જીવ સાથે સર્વ જાનનાં સગપણો કર્યાં. જેની તું માતા હતો તેની તું સ્ત્રી થયો, જેટલે માતા મરીને સ્ત્રીરૂપે થયો, વળી સ્ત્રી તરીકે મરીને પાછો માતારૂપે થયો. જો જ પ્રમાણે જ્યાં તું પિતા હતો ત્યાં તું પુત્ર થયો અને પુત્ર હતો ત્યાં પિતાપણે જિપજ્યો. આ પ્રમાણે પરસ્પર સર્વ જાતનાં સગપણો અનંતીવાર તું કરી આવ્યો. આ જાગૃતનો સૂક્ષ્મ વિચાર કરીએ તો જગતવાસી સર્વ જીવો આપણાં સ્વજન છે. આ ભાવના શ્રી મહિલાનાથના છ મિત્રોએ લાવી હતી. શ્રી મિથિલા નગરીના કુંભનામે રાજાની પ્રભાવતી નામે રાણીની દુષ્ટ મહિકુંવરી નામે પુત્રી અવતરી. મહિકુંવરી ત્રણ જ્ઞાન સંહિત હતાં. જો મહિકુંવરીએ એક મોહન ઘર (મન હરણ કરે જોવો જાગૃત) ખતાવ્યું, જેની બરોબર વચમાં સોનાની એક પોલી પૂતળી, પોતાના જેટલી જ મોટી અને રૂપાળી બનાવી, મહિકુંવરી ભોજન કરે ત્યારે તે પૂતળીના માથા ઉપરનું ઠાંકણ ઉઘાડી તેમાં હમેશાં ભોજનનો એક ગ્રાસ (કોળીઓ) નાખી પાછું ઠાંકણ બંધ કરી દેતાં. એકવાર છ દેશના રાજા મહિકુંવરીના મહારૂપનો મહિમા સાંભળી લશ્કર લઈ મિથિલા નગરીમાં આવ્યા. કુંભનાથ પાસે ભાગણી કરી કે તમારી પુત્રી અમને પરણાવો. કુંભનાથ ચિંતામાં પડ્યો કે છ રાજામાંથી કોને પરણાવું ને કોને નહિ ? પિતાની ચિંતા સાંભળી મહિકુંવરીએ કહ્યું, પિતાજી આપ ચિંતા ન કર્યો. હું છએ રાજાને સમજાવી રહ્યો. પછી મહિકુંવરી છએ રાજાને જુઠાં જુઠાં તેડાવી મોહન ઘરની છ કેટલીએ બંધ કરી દીધી. કેટલીની જાળીમાંથી છએ રાજા વચમાં રહેલી પૂતળીનું રૂપ બેઈ તેના પર અત્યંત મોહિત થયા છે. જેવું મહિકુંવરીએ બોલ્યું કે તરત જ પૂતળીનું બાંધણું ઉઘાડી નાખ્યું. આ પૂતળી લણા વખત થયાં રાધિકું અનાજ નાખવામાં આવતું, તેથી ભારે દુર્ગંધી સડી ગયેલા ધાનની નીકળી. આ દુર્ગંધથી છએ રાજા ગભરાવા લાગ્યા, જેટલે મહિકુંવરી ત્યાં આવી ને કહ્યું કે હે નરેન્દ્રો ! જે પોલી પૂતળીને બેઈને, તમે સૌ મોહિત થયા હતા તેને જ દેખતાં હવે. ગભરાઓ છ શા માટે ? સોનાની પૂતળીમાં રાજા ભોજનનો ગ્રાસ નાંખવાથી આવી દુર્ગંધી નીકળી તો આ મારા શરીરરૂપી હાથ, માંસ, લગ્ના વાળી પૂતળીમાં તો રાજા અનેક ગ્રાસ (કોળીઓ) અનાજ પડે છ તેની દુર્ગંધી કેટલી હશે ? આવી દુર્ગંધીના બંધારરૂપ કોથળી બેઈને શું મોહિત થાઓ છ ? તમારા પાછલા ભવો યાદ કરો. ત્રીજે ભવે હું મહાબલ રાજા હતો, અને તમે છ મારા મંત્રીઓ હતા. આપણે સાતે જણે દીક્ષા લીધી હતી એ દીક્ષાના સમયમા મેં ધર્મના કામમાં કપટ કરેલું તેથી હું તમે જુઓ છ તેમ સ્ત્રીનો અવતાર પામી છું. સંસારનું સ્વરૂપ તો વિચારો ! તમે મને પરણવા તૈયાર થયા છો ! ! ધિક્કાર છે આ સંસારને ! આ વાત સાંભળી છ એ રાજાને ભતિશ્મરણ જ્ઞાન

(પાછળના ભવો બહુવાનુ જ્ઞાન) ઉત્પન્ન થયું. છએ જણ પ્રતિભોષ પામ્યા. શ્રી મદ્વિકુંવરી દીક્ષા લઈ શ્રી મદ્વિકનાથ તીર્થ કરનું પદ પામ્યાં ત્યાર બાદ છએ રાજ્ય-
જોએ પણ તેમની પાસે દીક્ષા લીધી, છેવટ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મોક્ષે પધાર્યાં; આ
કથન શ્રી જ્ઞાતાસ્મૃતના આઠમા અધ્યયનમાં છે.

(૪) એકાંત ભાવના :—એવો વિચાર કરે કે હે ભુવ ! આ જગતમાં કોઈ કોઈનું
સોબતી નથી. એકલો તું આવ્યો છે અને એકલો જવાનો છે. પાપો કરીને તે જે ધન
વગેરે ઋદ્ધિસિદ્ધિનો સંગ્રહ કર્યો છે, અને પૂર્વના કર્મના ચોએ તને જે કુટુંબ પરિવાર
મળ્યો છે, તે તારા મરવા સમયે સાથે આવનાર નથી. ધન ધરતી પર કે ધરતીમાં ભથ્થા
હશે ત્યાં ધનું રહેશે. પશુ-પક્ષી ઘરમાં રહી જશે, તારી વહાલી સ્ત્રી દરવાજા લગી
અને કુટુંબ પરિવાર સ્મશાન લગી આવશે. તને અત્યંત પ્રિય એવું આ શરીર પણ
જિતામાં બળીને ખાખ થઈ જશે પણ સાથે આવશે નહિ. એવું બાણી એકાંતપણું ધારણ
કર. એવી એકાંત ભાવના શ્રી મુગાપુત્રે ભાવી હતી શ્રી સુગ્રીવનગરમાં બલભદ્ર રાજા
હતા. તેને મુગા નામે રાણી હતી. તેના પુત્રનું નામ મુગાપુત્ર હતું. તે મુગાપુત્ર એક
પ્રસંગે પોતાની સુંદર ને મનહર સ્ત્રીઓની વચ્ચે પોતાના રત્નજડિત મહેલની અંદર
ઘેસી બહારનો કાઠ બેસાડી હતા. એવામાં રસ્તે જતાં એ દુર્ભાગ પણ તપોધની (તપ,
રૂપી ધનનો સંગ્રહ કરનાર) સાધુને ભેઈ શ્રી મુગાપુત્રને ભતિસ્મરણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું.
પૂર્વના ભવમાં પોતે પણ સંયમ પાળેલા તે ભેઈ સંયમી યવાની પ્રભળ ઇચ્છા થઈ.
સંયમ લઈ જંગલના મુગની પેઠે એકલા વનવાસી રહી કરણી કમાણી ખૂબ કરી મોક્ષ
પહોંચ્યા. આ કથન ઉત્તરાધ્યયનના ૧૬મા અધ્યયનમાં છે.

(૫) પરપંખ (અનુત્પ) ભાવના :— એવો વિચાર કરે કે ભુવ ! આ
જગતમાં સૌ સ્વાર્થી છે. પોતાની મતલબ હોય ત્યાં લગી સૌ આપણને માન આપે
આપણી આજ્ઞામાં રહે અને ભ, ભ, કરી હુકમ ઉઠાવે. મતલબ પૂરી થઈ કે પછી કોઈ
કોઈનું નથી. એવી ભાવના શ્રી નમિરાજ ઋષિએ ભાવી હતી. શ્રી મિથિલા નગરીમાં
શ્રી નમિરાજને એક વખતે કાંઈક વરનો (શરીરમાં અગ્નિ વ્યાપે તે) રોગ પેદા થયો.
એ રોગની શાંતિને માટે એમની ૧૦૦૮ રાણીઓ ભાવના ચંદનનું લાકડું ઘસીને
પોતાના વહાલા પતિના શરીરને ચોપડતી હતી તે વખતે તે રાણીઓના હાથમાં
પહેરેલાં અનેક કંકણો (સૂડીઓ) નો ખડખડાટ કાનમાં પડવાથી શ્રી નમિરાજને વિશેષ
દર્દ થવા માંડ્યું. વિચક્ષણ રાણીઓ દર્દનો લેહ સમજી પોતાના હાથમાંનાં તમામ
કંકણ કાઢી નાંખી ફક્ત મંગળની નિશાની માટે એકે એક કંકણ હાથમાં રાખી ભાવના
ચંદન ઘસવા લાગી. કંકણોના અવાજ બધે થવાથી શ્રી નમિરાજે પૂછ્યું કે પહેલાં
બહુ ખડખડાટ થતો હતો અને હવે કેમ નથી થતો ? રાણીઓએ સાથેસાથી વાત
કરી દીધી. અનેકથી ઝડબઝડ પણ એકથી નહિ એ વાત ઉપર વિચાર કરતાં કરતાં વૈરાગ્ય

ઉત્પન્ન થયો અને નિશ્ચય કર્યો કે ઝોડો ! હું આ બધાના સંભોગમાં રહ્યો છું તો જ હું ખી છું. એવો વિચાર થતાં વેત રોગ શરી ગયો. અને નિદ્રા આવી ગઈ. નિદ્રામાં સ્વપ્ન આનંદ. તેમાં સાતસુ દેવલોક દીકું. એ દેવલોક દેખતાં આંખ ભીંધડી ગઈ. અગૃત હશામાં પાછા એ જ વિચાર ઉપર ચડ્યા, તરત અતિ સ્મરણ જ્ઞાન થયું. પુત્રને રાજ આપી આરિત્ર લઈ, વનવાસ સ્વીકાર્યો. શ્રી નમિરાજ ઉત્તમ રાજનો વિયોગ થતાં સર્વ પ્રભ એ વિયોગ-દુઃખથી ગભરાઈને વિલાપ કરવા લાગી. એ વિલાપ સાંભળી શકેંદ્રને હયા આવી. શ્રી નમિરાજ ઋષિના આરિત્રભળની દહતાની પરીક્ષા લેવા માટે શકેંદ્રે એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણનું સ્વરૂપ લઈ કહ્યું કે અહો રાજર્ષિ ! આ બધા લોકો શા માટે વિલાપ કરે છે ? શ્રી રાજર્ષિએ જવાબ દીધો કે આ નગરીની બહાર એક અતિ સુંદર વૃક્ષ છે. તે કળ, કૂલ, પાંદડાં અને ફાળોથી ભારે ખીલ્યું છે. એ ઝાડ ઉપર ઘણાં પક્ષીઓ આવી આરામ લેતા હતાં. એક દિવસ વાણુના તોફાનથી તે વૃક્ષ તૂટી પડ્યું અને તેનું માત્ર ટૂંકું રહી ગયું. તે વખતે સર્વ પક્ષીઓ પોતપોતાના સ્વાર્થની વાતો યાદ કરી વિલાપ કરવાને શેવા લાગ્યાં. હે ઇંદ્ર ! તે જ રીતે આ નગરીના બધા લોકો પોતપોતાની મતલબનો વિયોગ બોધ (મારો વિયોગ નહિ) રૂએ છે. એ પ્રમાણે શકેંદ્રે ૧૧ પ્રશ્ન પૂછ્યા તે અગિયારેનું સમાધાન કયું. તેથી ઇંદ્રે શ્રી નમિરાજ ઋષિને વંદના-નમસ્કાર કર્યા અને પોતાને માર્ગે સ્વર્ગમાં જતો રહ્યો. શ્રી નમિરાજર્ષિ કરુણી કમાણી કરી ભોક્ષમાં પધાર્યા. (ઉત્તર અ. ૬)

૬ અશુચિ લાવના-એવો વિચાર કરે કે હે જીવ ! તું તારા શરીરને સ્નાન-મંજન-લેપન-વગેરેથી શુદ્ધ કરવા ઇચ્છે છે, પણ તે કોઈ દિવસ શુદ્ધ થવાનું નથી; કારણકે તેની ઉત્પત્તિનો તથા તેની અંદર શું છે તેનો વિચાર તો કર ! પ્રથમ તો તે માતાનું રક્ત (રજ) અને પિતાનું શુક્ર (વીર્ય) એ બેનો આહાર કરી બન્યું છે. માતાના ઉદરમાં તે અશુચિ સ્થાનમાં એટલે જ્યાં વિષ્કા-મૂત્ર રહેલાં છે ત્યાં વૃદ્ધિ પામી રક્તના નાળામાંથી બહાર નીકળ્યું. બહાર આવ્યા પછી માનું દૂધ પીને મોટું થયું. દૂધ પણ જેમ શરીરમાં લોહી-માંસ રહે છે તે પ્રમાણે રહે છે. હાલ એ શરીર અનાજ ખાય છે તે અનાજ પણ અશુચિમય ખાતરમાંથી પેદા થાય છે.

હવે શરીરની અંદરના પદાર્થોનો જરા વિચાર કર. શરીરમાં છ ધાતુ છે : (૧) રસ, (૨) લોહી, (૩) માંસ, (૪) મેલ, (૫) હાડ, (૬) મજ્જા, (૭) શુક્ર. એ આહાર કરવામાં આવે છે તે પિત્તના તેજથી પાકીને પહેલા ચાર દિવસમાં રસ થાય છે. બીજા ચાર દિવસમાં રસનું લોહી થાય છે. એમ ચાર ચાર દિવસે એકેક ધાતુ બનતાં છેવટે ૧ મહિને છેલ્લી ધાતુ શુક્ર (વીર્ય) બને છે, શરીરમાં સાત ધાતુ છે. (૧, ૨, ૩,) જીભનો, નેત્રનો અને ગળાનો મેલ અને રસ, (૪) કાનનો મેલ ને માંસ, (૫) વીંશ નખના હાડકાની ફિપધાતુ, (૬) આંખના ગ્રીડ મીંછની ફિપધાતુ. (૭) મોં ઉપરની ચીકણાશ શુક્રની ઉપ-

ધાતુ માસ રૂપ જે ધાતુ છે તેને 'વસા' તથા 'ઓજ' કહે છે. એ માસ ધી જેવું ચીકણું, આખા શરીરમાં સર્વ ઠંડાણ રહેલું, શીતળ અને યુષ્ઠિકારક-બળવાન છે. ચામડીની સાત બલ છે : (૧) ભામની એટલે ઉપલી ચામડી. તે ચીકણી છે અને શરીરને શોભાવનારી છે. (૨) લાલ રંગની ચામડી એમાં તલ આર્ય પેઢા થાય છે. (૩) શ્વેત એટલે ધોળી ચામડી એમાં ચમદળ પેઢા થાય છે. (૪) તાંબાના રંગ જેવી ચામડી, એમાં કાઠ રોગ પેઢા થાય છે. (૫) છેદની ચામડી એમાં અઢાર પ્રકારના રોગ પેઢા થાય છે. (૬) રોહણી નામે ચામડી એમાં ચૂમકાં, ગંડમાળ વગેરે રોગ પેઢા થાય છે. (૭) સ્થૂળ ત્વચા, એમાં વિદ્રધિ પેઢા થાય છે. ત્રણ હોષત્વ સ્વરૂપ—(૧) વાત, (૨) પિત્ત, (૩) કફ. એ ત્રણને કેટલાક ત્રણ હોષ કહે છે અને કોઈ ત્રણ ચેલ કહે છે, તેનું વિવેચન (૧) વાયુ શરીરમાં સર્વ ઠંડાણે વસ્તુઓના વિભાગ કરવાનું કામ વાયુ કરે છે. એ વાયુ, સૂક્ષ્મ, શીતલ, હલકો અને અચળ છે. જે વસ્તુ બાવામાં આવે છે તેને એ વાયુ તરફથી નળીઓ મારફતે ચોગ્ય ઠંડાણે પહોંચાડે છે. એ વાયુનાં ૫ સ્થાન છે : (૧) મળતું સ્થાન, (૨) કોઠો એટલે પેટ, (૩) અગ્નિસ્થાન, (૪) હૃદય, (૫) કંઠ. એ પાંચ સ્થળે વાયુ રહે છે. (૧) ગુહા- (મળદ્વાર)માં રહેનાર વાયુને અપાનવાયુ કહે છે. (૨) નાભિમાં રહે છે તે વાયુને સમાન-વાયુ કહે છે. (૩) હૃદયમાં રહે છે તે વાયુને પ્રાણવાયુ કહે છે. (૪) કંઠમાં રહે છે તે વાયુને ઉદાનવાયુ કહે છે. (૫) શરીરમાં સર્વ સ્થળે રમી રહેલ છે તે વાયુને ંચાનવાયુ કહે છે. વાયુ પ્રકૃતિવાળાનાં લક્ષણો—માથાના વાળ ટૂંકા, રૂક્ષતાને લીધે શરીર દુષ્પ્રવું, મન અચળ અને ધોલવામાં વાચાળ હોય છે. વાયુ પ્રકૃતિવાળાને આકાશમાં ઊડવાનાં સ્વપ્નના આવે છે. એ પ્રકૃતિવાળાને રોગશુષ્ણી કહે છે. (૨) પિત્ત એ ગરમ, પાતળું, કંડવું, તીચું અને દગ્ધ હોવાથી ખાટું થઈ જાય છે. એ પિત્ત શરીરમાં પાંચ સ્થળે રહીને પાંચ પ્રકારના શુષ્ણ પેઢા કરે છે. (૧) આશયમાં તલ બેટલો અગ્નિ થઈને રહે છે. એ અગ્નિ પાંચ પ્રકારની અસર પેઢા કરે છે. (૧) મંદાગ્નિથી કફ થાય છે. (૨) તીક્ષ્ણ અગ્નિથી પિત્ત થાય છે. (૩) વિષમ અગ્નિથી વાત થાય છે. (૪) સમ અગ્નિ સારો. (૫) વિષમ અગ્નિ નકારો. (૨) ત્વચામાં (ચામડીમાં) પિત્ત રહીને કુંદરતા ઉપજાવે છે. (૩) નેત્રમાં પિત્ત રહીને વસ્તુઓ દેખાડે છે. (૪) પ્રકૃતિમાં પિત્ત રહીને ખાધેલી વસ્તુઓને પચાવી તેમાંથી રસને લોહી બનાવે છે. (૫) હૃદયમાં પિત્ત રહીને યુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરે છે. એ યુદ્ધિ નાં પાંચ નામે છે : (૧) પાચક, (૨) પ્રજક, (૩) રંજક, (૪) અલોચક, (૫) સાધક. પિત્તપ્રકૃતિવાળાનાં લક્ષણો—ભુવાનીમાં ધોળા વાળ થાય, યુદ્ધિમાન હોય, પરસેવો ઘણો આવે, કોંધી હોય, અને સ્વપ્નમાં તેજ ભાળે. પિત્ત પ્રકૃતિવાળાને તમેશુષ્ણી કહે છે (૩) કફ એ ચીકણો, ભારે, કંડો અને ચીકો હોય છે. દગ્ધ થાય તો ખારો થઈ જાય છે. એને રહેવાનાં પાંચ સ્થાન છે. (૧) આશયમાં, (૨) મસ્તકમાં, (૩) કંઠમાં, (૪) હૃદયમાં, (૫) સધિમાં એ પાંચ ઠંડાણે કફ રહીને સ્થિરતા તથા કોમળતા પેઢા કરે છે. એના પાંચ

નામ છે : (૧) કલ્હેન, (૨) રનેહન, (૩) એમણ, (૪) અવલંબન, (૫) શુરુત્વ. કદ્દ પ્રકૃતિવાળો જંબીર અને મંદબુદ્ધિ હોય છે. તેનું શરીર ચીકણુ અને કેશ બળવાન હોય છે સ્વપ્નમાં પાણી જેવું છે. કદ્દ પ્રકૃતિવાળાને સત્ત્વશુદ્ધી કહે છે. આ શરીર હાડકાંને આધારે ઊભું રહે છે. એ હાડકાંને સ્નાયુનો આધાર છે. શરીરમાં સૌથી મોટી ૧૬ નસો છે. એ સોળ નસોને કરંડ કહે છે. એ કરંડ શરીરને સંકોચવાનું તથા પ્રચારવાનું બળ આપે છે. માંસરંધ્રોનું સ્વરૂપ-કાનનાં, નાકનાં અને આંખનાં બધાંજે છિદ્ર મળી છ છિદ્ર, (૭) જનનેદ્રિય છિદ્ર, (૮) શુદ્ધાદાર, (૯) સુખાદાર એ પ્રમાણે ૬ છિદ્ર કે દ્વાર પુરુષને હોય છે. એ ઉપરાંત સ્ત્રીને (૧૦) અર્કાશયનું છિદ્ર, (૧૧-૧૨) જે પયસ્થાન એટલે સ્તનનાં છિદ્ર, એ પ્રમાણે બાર છિદ્ર હોય છે. બીજાં બીણાં બીણાં છિદ્રો તો અનેક છે.

શરીરમાં કાળજાનું વજન ૨૫ પલ, આંખનું ૨ પલ, શુક્રનું ૩૦ ટાંક, લોહીનું એક અઠક, ચરબીનું અર્ધી અઠક, માથાના લોળાનું (મગજનું) એક પાથા, મૂત્રનું એક અઠક, વિષ્કાનું એક પાથા, પિત્તનું એક કલમ, અને શ્લેષ્મનું (કફનું) એક કલમ છે. એ પ્રમાણે શરીરનું વજન છે એ વજનથી વધુ થઈ જાય તો રોગ પેદા થાય અને ઘટે તો મોત નીપજે. શરીરમાં ૧૬૦ નાડીઓ નાભિની ઉપર રસ ધરનારી છે. એકસો સાઠ નાભિની નીચે છે, એકસો સાઠ ત્રીણી (ત્રાંસી બાજુમાં) એટલે હાથ વગેરેમાં લપેટાણી છે; ૧૬૦ નાડીઓ નાભિની નીચે શુદ્ધાને વીંટાઈ રહી છે, ૨૫ નાડી શ્લેષ્મને કફના સ્થાનને, પચીસ નાડી પિત્તના સ્થાનને, અને દશ નાડી શુક્રને ધરનારી છે. એ પ્રમાણે સર્વ મળી ૭૦૦ નાડીઓ છે.

શરીરમાં જે હાથ, જે પગ, એમ ચાર શાખા છે. દરેક શાખામાં ૩૦-૩૦ હાડકાં હોવાથી ૧૨૦ હાડકાં છે, વળી પાંચ જમણી કમરમાં, પાંચ ડાબી કમરમાં, ચાર ચોનિમાં ચાર શુદ્ધામાં. એક ત્રિકનમાં, બેંતેર જે પસવાડામાં, ત્રીશ વાંસામાં, આઠ હુલ્લમાં, જે આંખમાં નવ ડોકમાં, ચાર ગળામાં, જે હૃદયમાં, ૩૨ હાંત-ભોંમાં, એક નાકમાં, એક તાળવામાં એ પ્રમાણે સર્વ મળી ૩૦૦ હાડકાં છે. શરીરમાં સાડાત્રણ કોઠ રોગ એટલે રૂંવાડાં છે. જેમાંથી જે કરોઠ એકાવન લાખ રૂંવાડાં ગળાતી નીચે, અને નવાણું લાખ ગળાની ઉપર છે. એ પ્રમાણે અનેક રીતે શરીર અશુચિથી, અપવિત્રતાથી, આધિ, ંયાધિ અને ઉપાધિથી પૂર્ણ બનેલું છે. જ્યાં લગી પુણ્યની પ્રગળતા છે ત્યાં લગી એ બધી અપવિત્રતા અશુચિ શુદ્ધ રહી છે અને ઉપર ગોરી, કાળી, રાતી આમલી ઢંકાઈ રહી છે. પશુ જ્યારે પાપનો ઉલ્લેખ થાય છે એટલે, પાપનાં ફળ પ્રગટે છે ત્યારે શરીરને બગડતાં જરા પણ વાર લાગતી નથી. આ અશુચિભાવના શ્રી સનતકુમાર ચક્રવર્તીએ બાવી હતી. અયોધ્યા નગરીમાં મહારૂપવંત શ્રી સનતકુમાર નામે ચક્રવર્તી રાજા હતો, તેના રૂપની પ્રશંસા પહેલાં દેવલોકના ઇન્દ્રે દેવસભામાં કરી, તે એક દેવતાએ માગી નહિ. પરીક્ષા કરવા તે દેવ તરત વૃદ્ધ પ્રાણીનું રૂપ ધારણ કરી ચક્રવર્તીની પાસે આનંથો. શ્રી સનતકુમાર

ચક્રવર્તીનું રૂપ જોઈ દેવ લક્ષ્મી અચરજ પામ્યા. એ વખત ચક્રવર્તી સ્નાન કરતો હતો તેણે દેવને પૂછ્યું, અરે વિષ્ણુ ! ક્યાંથી ચાલ્યા આવો છો ? દેવે જવાબ દીધો, કે છેક નાનપણમાં આપના રૂપની પ્રશંસા સાંભળી મેં તરત જ ચાલવું શરૂ કર્યું. ચાલતાં ચાલતાં મારી આટલી વૃદ્ધ ઉંમર થઈ ગઈ ત્યારે આજ મને આપનાં દર્શન થયાં અને મારો મનોરથ પૂર્ણ થયો. આ વાત સાંભળીને ચક્રવર્તીને અભિમાન થયું, અને ગર્વ અણી બોલ્યો, હંમણું તું મારું રૂપ જુએ છે તેના કરતાં જ્યારે હું સોળ શણગાર સજ્જ સભામાં તમામ પરિવાર સાથે બેસું ત્યારે જો જોઈશ તો અતિશય આશ્ચર્ય પામીશ. આવી ગર્વિષ્ઠ વાણી કહેતાં જ ચક્રવર્તીનું શરીર એકદમ ખગડી ગયું અને તેમાં ક્રીડા પડી ગયા. શરીરની એવી રૂશા જોઈ ચક્રવર્તીને તરત વૈરાગ્યદશા આવી કે જે શરીરને મેં અત્યુત્તમ માલમલીલા ખવરાવ્યા, વિધવિધ શણગાર સજ્જ્યા, અનેક જાતનાં સુખ આપ્યાં, તે જ શરીરે મને દગો દીધો, તો કુટુંબ પરિવાર, નોકર વગેરેનું તો કહેવું જ શું ? હું બાંધતો હતો કે મારું શરીર ઠેક લગી એક સરખું જ રહેશે ધિક્કાર ! ધિક્કાર ! ધિક્કાર ! આ સંસારને ! એમ કહી તરત સર્વ રાજઝહિને ત્યાગ કરી, સાધુપદ ગ્રહણ કર્યું. સાધુ થયા પછી ૭૦૦ વર્ષ લગી એ રોગ શરીરમાં રહ્યો, પછી નીરાગી થઈ, કેવળજ્ઞાની થઈ મોક્ષે પધાર્યાં (ઉત્તમ અં. ૧૮ની કથામાં)

(૭) “ આત્મવ ભાવના ” – એવો વિચાર કરે કે, હે જીવ ! તેં અનંત સંસાર અનંતી અનંતી વાર પરિભ્રમણ કર્યો, એ બધાનું મૂળ કારણ આત્મવ જ છે. કારણ કે પાપને તો આ જીવે અનંતીવાર છોડ્યું, પણ આત્મવનાં દ્વાર અંધ ક્યાં વિના ધર્મનું પૂર્ણ રૂપ મળી શકતું નથી એ આત્મવ વીશ પ્રકારે આવે છે. પણ તેમાં મુખ્ય પ્રકાર અત્તતને એટલે ઉપલોગ (જે ચીજો એક વાર જ લોગવવામાં આવે છે તે જેવી કે આહાર વગેરે), પરિભ્રમ (જે ચીજો વારંવાર લોગવવામાં આવે છે તે જેવી કે વસ્ત્ર, ઘરેણું વગેરે), ધન, ભૂમિ, વગેરેની મર્યાદા ન કરવી, આશા-તુષ્ટ્યા-ધંમ્જાને ન રોકવી, એ આત્મવ જ આ ભાવમાં મહાતુષ્ટ્યારૂપ સાગરમાં જોયાં ખવરાવે છે, અને મરણ પછી દુર્ગતિમાં લઈ જઈ અનંત કાળ સુધી વિટંબના લોગવાવે છે. એવું બાણી હે જીવ ! હવે તો આત્મવને છોડ, તત્ત્વ પચ્ચાબાણ જરૂર આદર, આરંભ પરિગ્રહનો અને તેટલો ત્યાગ કર એવી આત્મવ ભાવના શ્રી સમુદ્રપાળે ભાવી હતી. ચ પાનગરીમાં પાલિત નામે શ્રાવકને સમુદ્રપાળ નામે પુત્ર હતો. તે એક દિવસ પોતાની સ્ત્રી સાથે હવેલીના ગોખમાં બેઠાં બેઠાં નીચે બબ્બરની સ્થના જોતો હતો એવામાં અનેક રીતે બાંધેલા એવા એક ચોરને વધસ્થાન તરફ લઈ જતો જોયો. શ્રી સમુદ્રપાળ વિચાર કરવા લાગ્યો કે જુઓ અશુભ કમનૌ ઉદય ! એ ચોર પણ મારા જેવો મનુષ્ય જ છે, પણ કમનૌ વશ પડ્યો થકો અત્યારે પરવશ થઈ ગયો છે. કોઈ વખત મારાં અશુભ કમનૌ ઉદય આવશે તો મને કૌણ છોડાવશે ? એ કમોદય આત્મવને લઈને જ છે માટે ઉદય થયા પહેલાં જ આત્મવનો ક્ષય

કરી સુખી થાઉં' એ વિચારશ્રેણી પર ચક્રતાં છેવટે દીક્ષા અહણ્ય કરી, બારે તપ સંયમ આદરી, અતિ દુષ્કર કરણીથી કર્મનો ક્ષય કરી, કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષે પધાર્યા. (ક્રિત્ત ૨૦ ૨૧).

“ સંવરે ભાવના ” — એવો વિચાર કરે કે, હવે ! સંસારમા રખાવનાર ખરેખર એક આત્મવ છે. એ આત્મવને રોકવાનો ઉપાય ફક્ત સંવર કરણી જ છે. માટે હવે હું મન, વચન અને કાયાની ઇચ્છાઓને રોકી એકાંત સમતા રૂપી ધર્મમાં જ તહીન થાઉં. એવી ભાવના શ્રી હરિકેશી ઋષિએ ભાવી હતી એ હરિકેશી મુનિએ પૂર્વભવમાં જાતિનો મહા કર્યો હતો તેથી અંકાળ કુળમાં અવતર્યા હતા. તેનું બેટાળ મોઢું જોઈ હરિકેશી નામ આપ્યું. જ્યાં જાય ત્યાં કુળકા રૂપને લીધે અપમાન થવા લાગ્યું, તેથી ગભરાઈને આપઘાત કરવા જતા હતા, એવામાં એક સાધુજીએ દીકા અને તેમણે ઉપદેશ કર્યો કે ભાઈ ! મનુષ્ય જન્મરૂપી ચિંતામણિ રત્ન આમ જ પાપાત કરી શ્યા માટે શુભાવે છે ? આપઘાત કર્યા પછી સુખ મળશે નહિ, ભિલટું દુઃખનો વધારો થશે, વગેરે સદ્ગોષ્ઠ સાંભળતાં હરિકેશીને વૈરાગ્ય બેપાન્યો. તે સાધુજી પાસે દીક્ષા અહણ્ય કરી શુરુને નમસ્કાર કરી માસ માસનાં માસખમણ તપ આદર્યા. ફરતાં ફરતાં બનારસ નગરીની બહાર ચક્કના કેવળમાં ધ્યાન ધરી બિલા રહ્યા. રાજની પુત્રી એ કેવળમાં કુરૂપ સાધુને જોઈ તેના પર ચૂકી. ચૂકવાની સાથે જ તે રાજપુત્રીનું ચેં વાંકું થઈ ગયું. રાજાને ખબર પડી. તપસ્વી ઋષિના શાપથી ડરી, રાજાએ પોતાની તે કન્યા, તે ધ્યાનસ્થ મુનિને અર્પણ કરી. હરિકેશી મુનિ ધ્યાન પાળી રાજાને કહેવા લાગ્યો કે હે રાજા ! અમે બ્રાહ્મચારી સાધુઓ સ્ત્રીને મનથી પણ ન ઇચ્છીએ. રાજા ઘણો જ ગભરાયો, વિચારવા લાગ્યો કે હવે આ કન્યાનું શું કરું ? રાજાના પુરોહિતને બોલાવી કહ્યું કે તારી રાજકન્યા ઋષિપત્ની છે. તેથી કોઈ બ્રાહ્મણને ર્ધ દે. ભોળા રાજાએ તે કન્યા તે પુરોહિત બ્રાહ્મણને જ અર્પણ કરી. પાણિઅહણ્યને વખતે એક યજ્ઞનો આરંભ કર્યો જોગાતુજીએ એ જ યજ્ઞમાં હરિકેશી મુનિ ભિક્ષા લેવા પધાર્યા. ઘણાં બાળકો આ બેટાળ સાધુને જોઈ યજ્ઞની બહાર લાકડી, પથરા વગેરેથી મારવા લાગ્યા ત્યારે તે રાજકન્યા બોલી કે અરે મૂખ બાળકો ! તમારું મોત બોત આગ્યું છે કે શું ? એટલું કહેતા જ તે તમામ બાળકો અચેત થઈ પૂઠવી પર પડી ગયા. બધા બ્રાહ્મણો ગભરાઈને દોડ્યા. હરિકેશી મુનિ પાસે બાળકોના અપરાધની માફી માગવા લાગ્યા. મુનિએ કહ્યું કે ભાઈ, અમે સાધુઓ ગમે તે દુઃખો પડે છતાં મનથી પણ કોઈનું બૂરું ઇચ્છીએ નહિ. બાળકોને બેલાન કરવાનું કામ તિંદુક નામના યજ્ઞથી થયું હોય તો જ્ઞાની બધે. બધા બ્રાહ્મણોએ, મુનિને પૂછ્યું ભાવથી પારણું કરાવ્યું. પછી મુનિએ બ્રાહ્મણોને ઉપદેશ આપ્યો કે, હે વિદ્વો ! આ આત્મા અનાદિ કાળથી હિંસામય ધર્મમાં વીંટાઈ રહ્યો છે. આ મનુષ્ય જન્મ પણ તેઓએ તેવી રીતે શુભાવ્યો, હવે અધર્મરૂપી-હિંસારૂપી યજ્ઞનો ત્યાગ કરો. હવે રૂપ કુંડમાં, અશુભ કર્મરૂપ ઇધન (લાકડાં)

તપરૂપી અગ્નિએ કરી બાળો અને પવિત્ર થાઓ. તમારો આ યજ્ઞ તો આસ્રવ યજ્ઞ છે. માટે તે આસ્રવ યજ્ઞનો ત્યાગ કરી, સંવર રૂપી પવિત્ર ને ક્યામય યજ્ઞ આદરો એ જ યજ્ઞ આત્માને તારનાર ને શરણુ રૂપ છે. બ્રાહ્મણેને આ ઉપદેશ રુચ્યો અને હિંસાધર્મનો ત્યાગ કરી ધર્મી બન્યા. પછી મુનિ ત્યાંથી વિહાર કરી અનુક્રમે ઉત્તમ કરણી કરી, કર્મને બાળી પ્રબળી મોક્ષમાં પધાર્યા. (ઉત્ત. અ. ૧૨.)

૬ "નિર્જરા ભાવના"—એવો વિચાર કરે કે, હે ભુવ ! તે સંવર કરણી કરી નવાં આવતાં પાપને શેક્યાં, પરંતુ તે પહેલાં કરેલાં તે પાપોનો ક્ષય કરનારી તો એક નિર્જરા જ છે. એ નિર્જરારૂપ તપશ્ચર્યા ૧૨ પ્રકારની છે. તેમાં છ બ્રાહ્મ નિર્જરા અને છ અભ્યંતર નિર્જરા એ ૧૨ પ્રકારની તપશ્ચર્યા આ લોકનાં તથા પરલોકનાં કોઈપણ સુખ કે કીર્તિની ધમ્મણ રહિત થઈ ફક્ત મોક્ષાર્થે બનીને કરે, તો તમારું જરૂર પરમ-કલ્યાણ થશે. એ નિર્જરા ભાવના અભ્યુન માળીએ બાવી હતી. શ્રી રાજ્યશ્રદ્ધી નગરીની બહારના એક બગીચાના અભ્યુન માળીની બંધુમતી નામે સ્ત્રી મહાસ્વરૂપવાન હતી. બંધુ-મતીનું રૂપ જોઈ છ લ'પટ પુરુષો તેના પર મોહિત થયા. તેમણે તે બગીચાના મોગર-પાણિ નામના યક્ષને જે વખતે અભ્યુનમાળી નમસ્કાર કરતો હતો તે વખતે મજબૂત બાંધી તેની બંધુમતી સ્ત્રી સાથે વ્યભિચાર કર્યો. આ મહા અન્યાય જોઈ યક્ષદેવતાએ અભ્યુનમાળીના શરીરમાં પ્રવેશ કરી તે છ લ'પટ પુરુષો તથા સાતમી બંધુમતી એ સાતેને મારી નાંખ્યાં અને ત્યાંથી તે યક્ષ દેવતા, અભ્યુનમાળીના શરીરમાં રહી રોજ નિર્દોષ ગમે તે છ પુરુષ તથા સાતમી સ્ત્રી એ પ્રમાણે ખૂન કરવા મંડ્યો. એ પ્રમાણે પાચ માસને ૧૩ દિવસ લગી કમ્યું અને તેથી ૧૧૪૧ મનુષ્યોનો ઘાણુ નીકળી ગયો. ગામના બધા લોક ગભરાયા, એ તરફના તમામ રસ્તા ઉલ્લંઘિત થયા, એવામાં પુરુષોદ્ધમે શ્રી મહાવીર સ્વામી પોતાના ૧૪૦૦૦ સાધુના પરિવાર સાથે પધાર્યા અને તે જ બગીચામાં ભિતર્યા. પ્રભુના દર્શનને વાસ્તે દંઢધર્મી સુદર્શન શેઠ નીકર નીકળ્યા. શેઠ ગામ બહાર નીકળ્યા તેવામાં અભ્યુનમાળી પોતાના હાથમાં રહેલું સુદ્ગલ ઉછાળતો ઉછાળતો આવ્યો. પણ સુદર્શન શેઠનું ધર્મતેજ ભોતાં જ અભ્યુનમાળીના શરીરમાંથી યક્ષ નીકળી બાગી ગયો જેથી અભ્યુનમાળી મૂર્છા ખાઈ જમીન પર પડી ગયો. શ્રી સુદર્શન શેઠ અભ્યુન-માળીને ઉઠાડી શ્રી મહાવીરપ્રભુ પાસે લાવ્યા. પ્રભુનો ઉપદેશ સાંભળી અભ્યુનમાળીએ દીક્ષા લીધી. છકકકના ઉપવાસ શરૂ કર્યા, પારણાને દિવસે રાજ્યશ્રદ્ધી નગરીમાં બિક્ષા લેવા જાય ત્યારે જેના જેના કુટુંબનાં માણસોને માર્યા હતાં તે સૌ અભ્યુનમાળીને જોઈ, ઘરમાં પૂરી ખૂબ મારફૂટ કરે, છતાં અભ્યુન મુનિ સમભાવ આણી સહન કરે અને મારનારાને કહે કે મેં તમારા કુટુંબીઓને પ્રાણરહિત કર્યા છે છતાં તમે મને ફક્ત મારફૂટ જ કરો છો પણ જીવતો છોડો છો એ મારા ઉપર અતિશય મોટો ઉપકાર છે. એવી મહા ક્ષમા ધારણ કરી, ભારે તપશ્ચર્યા કરી, છ માસમાં કર્મોના સમૂહને તોડી

મોક્ષ પદાર્થ. (અંતગઠ સૂત્ર.)

૧૦ “લોક સંસ્થાન ભાવના” —એવો વિચાર કરે કે, આ લોકનું (જગતનું) શું સંકાષ્ઠ એટલે આકાર છે? આ લોકનું સંકાષ્ઠ દીવો કરવાનાં ત્રણ કોડીઆના જેવું છે. (લોકના સંકાષ્ઠનું વિગતવાર વર્ણન ધીબ પ્રકરણમાં આવી ગયું છે.) એ લોકભાવના શિવરાજ ઋષીશ્વરે ભાવી હતી. જનારસ નગરીની બહાર ઘણા તાપસો હતા, તેમાં જબરી તપશ્ચર્યા કરનાર એક શિવરાજ નામે તાપસને ‘વિભંગ જ્ઞાન’ ઉત્પન્ન થયું. એ વિભંગ જ્ઞાનના બળે તે સાત દ્વીપ અને સાત સમુદ્ર એટલી પૃથ્વી બેઈ લોકોને કહેવા લાગ્યા કે મને બ્રહ્મજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે. એ બ્રહ્મજ્ઞાનના ભેરથી હું સાત દ્વીપ તથા સાત સમુદ્ર એટલી સંપૂર્ણ પૃથ્વી ડેખું છું. ખસ, આટલી જ પૃથ્વી છે અને તે પછી આગળ નરહમ અધિકાર છે. તે ગામમાં ભિક્ષા લેવા આવ્યો, ત્યારે ગામના બધા માણસો કહેવા લાગ્યા કે શ્રી મહાવીર સ્વામી તો અસંખ્યાતા દ્વીપ અને અસંખ્યાતા સમુદ્રો છે એમ ક્રમ વે છે, અને શિવરાજ ઋષિ સાત દ્વીપ અને સાત સમુદ્ર કહે છે એ શી રીતે મેળ ખાય? એ વાત સાંભળીને શિવરાજ ઋષિએ વિચાર્યું કે હું શ્રી મહાવીર સ્વામી પાસે જઈને ચર્ચા કરું કે મારી નબરોનબરોની (અત્યક્ષ) વાત શી રીતે ખોટી હોય? હું બેઈ છું તે ઉપરાંત પૃથ્વી હોય તો મને બતાવે. એમ વિચાર કરતો શ્રી મહાવીર ભગવાન પાસે તે આવ્યો. શ્રી મહાવીર પ્રભુનાં હથેન ચતાં ઋષિને વિભંગ જ્ઞાનનું અવધિજ્ઞાન થયું એથી તે સાત દ્વીપ, સાત સમુદ્રથી વધારે ભેવા લાગ્યો. ઉત્તરોત્તર તેણે અસંખ્યાત દ્વીપ ને અસંખ્ય સમુદ્ર ભેયા. તરત પ્રભુજીને નમસ્કાર કરી તેમને શિખ્ય થયો. છેવટે કમંના ક્ષય કરી શ્રી શિવરાજ ઋષીશ્વર મોક્ષ પદાર્થ. * (ભગવતી સૂત્ર.)

૧૧ “બોધિણીજ ભાવના” —એવો વિચાર કરે કે હે જીવ! તારો નિસ્તાર (મોક્ષ) કઈ કરણીથી થશે? જીવને મોક્ષનાં સુખ પ્રાપ્ત કરવામાં સુખ્ય સાધન સમ્યક્ત્વ છે. સમ્યક્ત્વ વિના જીવ, જિંયામાં જિંચી કરણી કરી ઠેક નવ ઝેવેયક લગી અવતાર ધારણ કરી આવ્યો છે માટે કપાયાદિ પ્રકૃતિઓને શમાવી સમ્યક્ત્વરૂપી રતન મેળવ. સમ્યક્ત્વ છે તે દોરો પરોવેલી સોયના જેવું છે. દોરો પરોવેલી સોય કચરામાં ખોવાતી નથી તે પ્રમાણે સમકિતી જીવ સંસારમાં બહુ પરિભ્રમણ કરતો નથી. વધુમાં વધુ અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તનની અંદર સમકિતી જીવ અવશ્ય મોક્ષ મેળવે છે. એ બોધિણીજ (સમ્યક્ત્વની) ભાવના શ્રી ઋષભદેવ મહારાજના ૬૮ પુત્રોએ ભાવી હતી. ઋષભદેવ મહારાજના મોટા પુત્ર શ્રી ભરતેશ્વર છ બંડ સાધી પાછા આવ્યા છતાં ચક્ર, રતન, આયુધ-શાળામાં પ્રવેશ ન કરે. એથી રાજના પુરોહિતને પૂછતાં તેણે કહ્યું કે છ બંડ સાધી આપની આજુ ચોમેર વરતાણી પથ આપના ૬૬ ભાઈઓ છે તેમણે આપની આજ્ઞા સ્વીકારી નથી. શ્રી ભરતેશ્વરે તરત દૂત મોકલી ભાઈઓને કહેવરાવ્યું કે તમે સૌ સુખે

* વૈષ્ણવ લોકે આ કારણને લીધે સાત દ્વીપ અને સાત સમુદ્ર જ્ઞાનતા હોય તો કોણ બધે.

રાજ કરો પણ મારી આજ્ઞાનો સ્વીકાર કરો. દંદમાંથી દંદ બાઈઓ બોલ્યા કે પિતાલુ અમને રાજ આપી ગયા છે તેથી અમે તેમની પાસે જઈ ને પૂછીશું, તેઓ જેમ ફર- માવશે તેમ કરીશું. એ પ્રમાણે કરી દંદ બાઈઓ શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન પાસે આવી કહેવા લાગ્યા કે ભરત બહુ ઋદ્ધિના જર્વમાં આવી અમને સતાવે છે, તેથી હવે અમે શું કરીએ ? શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીએ ફરમાવ્યું કે હે રાજપુત્રો ! સવુલ્લક્ષિં ન વુલ્લક્ષ્ઠ, સર્વોહિં ચલુ પેક્ષ વુલ્લક્ષ્ઠા ॥ પ્રતિગોષ પામે, તમને આવું રાહ્ય તો અગાઉ અનંતી- વાર મળ્યું, પણ બોધિણીજી જે સમ્યક્ત્વ તેની પ્રાપ્તિ થવી અતિશય દુર્લભ છે. મારી તો આજ્ઞા છે કે સમ્યક્ત્વ આચિત્તનો સ્વીકાર કરી મોક્ષનગરીનું મહાન અને અક્ષય રાજ મેળવો એ રાજ ઉપર શ્રી ભરત ચક્રવર્તીનું પણ ભર ચાલે નહિ. શ્રી ઋષભદેવ ભગ- વાનની ઉત્તમ બોધકાયક હિતકર વાણી સાંભળી એક સાથે દંદ બાઈઓ પ્રતિગોષ પામ્યા. દીક્ષા લઈ ઉત્તમ કરણી કરી કર્મનો સંપૂર્ણ ક્ષય કરી મોક્ષ પધાર્યા. (સૂયગદાંગ અ. ૨- ની કથામાં.)

(૧૨) “ ધર્મ ભાવના ” — એવો વિચાર કરે કે હે જીવ ! મનુષ્યનો અવતાર તો કેવળ નિર્વાણ (મોક્ષ) મેળવવા માટે જ છે. મનુષ્ય ભવ સિવાય મોક્ષ ગતિ પ્રાપ્ત પણ થતી નથી એ મોક્ષ કશું ધર્મકરણી કરવાથી જ મળે છે. નર ભવ માત્ર ધર્મકાર્ય કરવા માટે જ મળ્યો છે. કહ્યું છે કે ધર્મો વિરોધો ચલુ માનવાનામ્ ધર્મજ્ઞ સ્ત્રીનામ્ પશુભિઃ સમાના ॥ પશુઓ કરતાં મનુષ્ય જન્મમાં ફક્ત ધર્મ જ વિશેષ છે. ધર્મકરણી વિનાના મનુષ્યે ધર્મ- કરણી અવશ્ય કરવી. શ્રી જિનેશ્વર ભગવાને ધર્મનું મૂળ હયા છે એમ ફરમાવેલું છે. કહ્યું છે કે “ હયા ધર્મકા મૂલ હૈ ” ધર્મનું લક્ષણ જ “ અનુકંપા ” છે. એ ધર્મ ભાવના શ્રી ધર્મરૂચિ અણુગારે ભાવી હતી. શ્રી ચંપા નગરીમાં શ્રી ધર્મરૂચિ અણુગાર પોતાને માસખમણનું પારણું કરવાનું હોવાથી નાગેશ્રી આશ્વણીને ઘેર વહોરવા પધાર્યા. તે જ રોજ નાગેશ્રીએ કહવા તુંબકાનું શાક બૂલથી ખનાવ્યું હતું તે શ્રી ધર્મરૂચિ મહારાજને વહોરાવી દીધું. યુનિએ તે લઈ, પોતાના ગુરુજીએ હુકમ કર્યો કે ભારે તપશ્ચર્યા કરવાથી તમારો કોકો નિર્જળ થઈ ગયો છે તેથી આ વિષમય શાક ખાશો તો તમારું અઘાળ ચૂસુ થશે માટે કોઈ નિરવધ (બ્યાં પાપ ન લાગે તેવી) જગા હોય ત્યાં પરડી આવો, શ્રી ધર્મરૂચિ યુનિ શાક લઈ ઇટવાડાની ભઠ્ઠી હતી ત્યાં જઈ શાકમાંથી પ્રથમ એક ટીપું નાખ્યું. તરત જ તે ટીપા પર અનેક કીડીઓ ચડી ગઈ અને મરી ગઈ. યુનિએ વિચાર કર્યો કે ગુરુજીએ ફરમાવ્યું છે કે નિરવધ (પાપ રહિત જગા બ્યાં કોઈ જીવ ન મરે તેવી) જગાએ પરડી આવજો. એક ટીપું નાખતાં આટલી કીડીઓ મરી ગઈ ને ભારે અનર્થ થયો તો તમામ શાક પરકવાથી બુદ્ધિમય થશે. વિચાર કરતાં છેવટે સૂચ્યું કે ખાસ નિરવધ જગા તો મારું પોતાનું પેટ છે, અને દેહ તો નાશવંત છે, એવા દેહમાં શાક નાખવાથી ઘણા જીવોની રક્ષા થાય એવો ઉપકાર નાશવંત

શરીરથી બને એ તો ભારે લાભલુ' કારણ છે, એમ ચિંતવતાં વિષમય તમામ શાક પોતે ખાઈ ગયા. થોડી વાર ન થઈ ત્યાં શરીરમાં અગ્નિ (દાહ) પ્રગટયો, છતાં સમભાવે આયુષ્ય પૂર્ણ કર્યું અને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં ઉપભવ્યા. ભવાંતરે કર્મોનો સર્વથા ક્ષય કરી મોક્ષે પધારશે. (જ્ઞાતા અ-૧૬)

આ ભારે ભાવનામાંથી જેણે જેણે એક એક ભાવના માત્ર લાવી તેમના આત્માનું પરમ કલ્યાણ થયું તે જ જીવ ભારે ભાવના ભાવશે તે તો જરૂર મોક્ષ પામશે એવું ભાણી શ્રી ઉપાધ્યાય ભગવાન ભારે ભાવના સદા ભાવે છે.

૪ અભિગ્રહ

અભિગ્રહના ચાર પ્રકાર છે : ૧ દ્રવ્યથી, ૨ ક્ષેત્રથી, ૩ કાળથી, ૪ ભાવથી. એ ચાર જાતના અભિગ્રહ ઉપર શ્રી મહાવીરનું દષ્ટાન્ત—છન્દસ્થ દશ્યમાં વિહાર કરતા શ્રી વીર પ્રભુએ એકવાર ૧૩ જોડાનો એવો અભિગ્રહ ધારણ કર્યો કે—(૧) દ્રવ્યથી—અહંના ખાકળા^૧—સૂપડાના ખૂણા^૨માં હોય, (૨) ક્ષેત્રથી—દાન દેનારી સ્ત્રી ઘરના દરવાજા^૩માં બેઠી હોય, દરવાજાની અંદર^૪ એક પગ હોય અને એક પગ બહાર હોય, (૩) કાળથી દિવસ^૫નો ત્રીજો પહોર હોય; (૪) ભાવથી—દાન દેનારી રાજાની^૬ કન્યા હોય, તેના પગ^૭માં બેઠી હાથ^૮માં હાથકડી, માથે^૯ મુઠો કચ્છોટો^{૧૦}, વાળેલી, આંખમાં^{૧૧} આંસુ અને અહમની તપશ્ચર્યા^{૧૨}વાળી હોય અને તે મને આહાર^{૧૩}આપે તો મારે હોવો.

એવું બન્યું કે ચંપાનગરીના દક્ષિવાહન રાજાનું રાજ ધીભ રાજાએ લઈ લીધું તેથી દક્ષિવાહન રાજાની ધારણી રાણી પોતાના શિયળની રક્ષા કરવા સાડુ જીભ કરડી, એક પુત્રી ચંદનબાળાને જોડી મરણ પામી. એક સૈનિકે ચંદનબાળાને લઈ કૌશાંબી નગરીમાં એક શેઠને ત્યાં વેચી. શેઠની ગેરહાજરીમાં શેઠની સ્ત્રી મૂળાએ ચંદનબાળાનું માથું મુઠાંચું, કચ્છ પહેરાવ્યો, હાથપગમાં બેડી નાંખી, અને તલઘરમાં (ઘરની નીચેના બાંકડામાં) રાખી પોતે પોતાના પિતાને ઘેર જતી રહી ત્રણ દિવસ બાદ શેઠ આવ્યા. તેમણે લોંચરામાંથી ચંદનબાળાને બહાર કાઢી. એ વખતે ધીભું કાંઈ ન હોવાથી અહંદના ખાકળા સૂપડામાં નાંખી તેને આપ્યા. એવામાં શ્રી મહાવીરસ્વામી ત્યાં પધાર્યા. પ્રભુને જોઈ ચંદનબાળા ઘણો હર્ષ પામી. આંખમાં હર્ષને લીધે આંસુ આવ્યાં. એ સ્થિતિમાં સતી ચંદનબાળાએ પાંચ માસ ને પચીસ દિવસના ઉપવાસને પારણું શ્રી પ્રભુને અહંદના ખાકળા વહોરાવ્યા. ઉત્તમ પ્રસંગે ભાવથી દાન દેતાં સતીએ અંત સસાર પરીત કર્યો. આકાશમાંથી બાર કોઠ સોનામહોરોનો વરસાદ વરસ્યો. સતીની બેડી દૂટી ગઈ અને માથા પર વાળ આવી ગયા. છેવટે પ્રભુને તો કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ અને મોક્ષે પધાર્યા. સતી ચંદનબાળાએ પણ સંયમ લીધો અને મોક્ષે પહોંચ્યાં.

એવો ચાર પ્રકારનો અભિગ્રહ શ્રી ઉપાધ્યાય ધારણ કરે છે.

કરણસિત્તરીના બોલમાં ૪ પિંઠ વિશુદ્ધિ, ૫ સમિતિ, ૧૨ ભાવના, ૧૨ પડિમા, ૫ ઇન્દ્રિયનિગ્રહ, ૨૫ પડિલેહણા, ૩ શુદ્ધિ, ૪ અભિગ્રહ એ પ્રમાણે સર્વ મળી ૭૦ થયા.

ચરણ સિત્તરી

ગાથા — વય સમણધમ્મ, સંજમ વેયાવચ્ચં ચ વંમશુત્તીઓ ॥

નાણાઈ તિયં તવ, કોહો નિમ્મહાઈ ચરણમેયં ॥

અર્થ :- મહાનત પાંચ, શ્રમણધર્મ દશ પ્રકારનો, સત્તર પ્રકારે સંજમ, દશ પ્રકારે વેયાવચ્ચ, નવ પ્રકારે પ્રહાયર્થની શુભિ, ત્રણ પ્રકારે જ્ઞાનાઈ રતન, બાર પ્રકારે તપ, અને ચાર પ્રકારે કોધાઈ કપાયનો નિગ્રહ એ પ્રમાણે ચારિત્ર શુભના કુલ ૭૦ બોલ છે.

‘ચરણ’ ના ૭૦ બોલનો વિસ્તાર હવે દર્શાવે છે.

‘વય’ — એટલે ત્રત તે પાંચ મહાનત બધાવાં તેનો અધિકાર ત્રીજા પ્રકરણની શરૂઆતમાં આવી ગયો છે.

‘સમણ ધમ્મ’ — શ્રમણ એટલે સાધુશ્રુ તેનો ધર્મ ૧૦ પ્રકારનો છે.

ગાથા : ॥ સંતિ મુત્તિ ય અજ્જવ । મહવ લાઘવ સચ્ચં ॥

સંજમ તવ ચેદ્ધય । વંમચેરવાસીયં ॥ *

અર્થ :- ૧. ક્ષમા, ૨. સુદ્ધિ (નિર્લોભતા), ૩. આજીવ (સરળતા), ૪ માહવ (મૃદુતા-નમ્રતા), ૫. લાઘવ (લઘુતા), ૬ સત્ય, ૭ સંયમ, ૮ તપ, ૯ જ્ઞાન, ૧૦ પ્રહાયર્થ એ દશ પ્રકારનો સાધુશ્રુનો ધર્મ છે તેનું વિવેચન ટૂંકામાં કહે છે.

૧. ખંતી (ક્ષમા)—કોધરૂપી મહાન શત્રુને મારવો એનું નામ ક્ષમા છે. કોઈ ખરાબ વચન કહે તે વખતે જ્ઞાની જન એવો વિચાર કરે કે મેં એનો અપરાધ કર્યો છે કે નહિ ? જો એનો અપરાધ કર્યો હોય તો એમ માને કે મેં એનો અપરાધ કર્યો છે તેનો તે ખરાબ બહલો લે છે એ તો ઘણું સાડું થયું. અહીંને અહીં બહલો શુકાળી લીધો નહિ તો હવે પછીના જન્મમાં બ્યાજ સહિત બહલો દેવો પડેત. એવો વિચાર કરી બહલો લેનારને ક્ષમાના બળથી શાંત કરે. હવે જો અહીં અપરાધ ન કર્યો હોય ને સામે ધણી ગાળ આપે તો એમ માને કે હું આપરાધી નથી. આપણને ગાળ લાગે જ નહિ. ગાળો આપી આપીને તે પોતાની ચેળે જ થાકીને ગાળો આપતો

* ધૃતિ ક્ષમા દમોઽસ્તેય, શૌચમિન્દ્રિયનિગ્રહઃ ।

ધીર્વિષ્ણા સત્યમક્રોધો દશક ધર્મલક્ષણમ્ ॥ મનુસ્મૃતિ અં ૬, શ્લોક ૨૩

અર્થ—ધૃતિ, ક્ષમા, દમ, અસ્તેય, શૌચ, ઇન્દ્રિયનિગ્રહ, ધૈર્ય, વિદ્યા, સત્ય, અક્રોધ અને નમ્રતા એ ધર્મના ૧૦ લક્ષણ મનુએ પણ કહ્યાં છે.

બંધ થશે. † વળી ગાળ ખાનાર માણસે એમ વિચાર કરવો કે ધણી મને ચોર, દુરાચારી, વ્યભિચારી, કબ, કપટી, ચંડાળ વગેરે શબ્દો કહે છે તો તે ગાળો મારા પૂર્વ ભવતું સ્મરણ કરાવે છે. હું અગાઉ અનંત વખત એવા ભવ કરી આવ્યો છું છતાં હજી મારી અક્ષલ ઠેકાણે નથી આવી તે ઠેકાણે લાવવી ભેઈએ વળી કેટલીક ગાળો તો આશીર્વાદરૂપ છે. જેવી કે:—(૧) ‘તાડુ’ નખોદ બય,’ એ પ્રમાણે કહે તો સમજવું કે હું મોક્ષમાં બહિં ત્યારે જ તાડુ નખોદ બય.’ (૨) ‘કમંહીન’—કહે તો ચિંતવે કે ‘હલકાં કમં’ અગર કમં રહિત તો શ્રીભગવાન જ હોય છે! (૩) ‘અકમી’ કહે તો એમ માને કે “અકમી તો શ્રી સિદ્ધ ભગવાન છે.” (૪) ‘સાલા’ કહે તો વિચારે કે “ઉત્તમ જનને સર્વ સ્ત્રીઓ બહેન સમાન છે તેથી બહેનના સ્વામીનો હું સાળો જ થાઉં.” એ પ્રમાણે બધી બાળતો સવળી ગ્રહણ કરે. ‡ વળી એવો વિચાર કરે કે જેવી જેની પાસે ચીજ હોય તેવી તે આપે છે. કંદોઈને ત્યાં બાજો તો મીઠાઈ મળે છે × અને મોચીને ત્યાં બાજો તો ભેડા જ મળે છે. ભે તને ગાળો કોઈ આપે અને ખરાબ લાગે તો તું તે ગાળો તારા પવિત્ર હૃદયમાં ગ્રહણ કરી શા માટે મલિન અંતઃકરણ કરે છે? કોઈ પણ સારો માણસ પોતાના સોનાના થાળમાં વિષ્કા કદી પણ ભરશે નહીં, એવી ગાળો તું ગ્રહણ ન કરે તો તને કોય પણ પેદા નહિ થાય. વળી એવો પણ વિચાર કરવો કે ગાળ કેનાર તો ઘણો જ ઉપકારી છે. કારણ કે તે પોતાનો ગુણ્યનો ખર્ચનો ખુટાડી (આપણે સહન કરીએ તો) આપણું કમંની નિર્જરા કરે છે. આવો વખત ફરી ફરી આવવો મુશ્કેલ છે. એવું બહુ ગાળોને સમભાવથી સહન કરવી. ભે તું સહન ન કર અને તેના જેવોજ થઈશ તો † પછી જ્ઞાની ને અજ્ઞાનીમાં ફેર શું રહ્યો? ‡ બંને

+ દોહરો—દીધી ગાળી એક પણ પલટી માળ અનેક;

ભે ગાળો દેશો નહી, રહેશે પહેલી એક.

કોઈએ આપણને ગાળ દીધી, એ ગાળ આપણે સહન કરી લઈએ અને સામી માળ ન હઈએ તો તે માત્ર એકની એક જ રહે છે. પણ ભે તેણે એક માળ દીધી અને આપણે બે દીધી, બેથી તેણે ચાર દીધી એમ વિસ્તાર વધતો બય છે, અને ગાળોનો પાર રહેતો નથી, માટે ચૂપ રહેવું એ ધણું જ સારુ છે.

‡ દોહરો—સીધી ગણતા મોક્ષ છે, બિલટી દુર્ગતિ કેટ,

ત્રણ અક્ષરને જોળખો, બે લણ છે ગુરુ એક.

અર્થ—બે લણ ને એક ગુરુ અમૂર છે એવો શબ્દ ‘સમતા’ છે. ભે એ શબ્દને સીધો ગ્રહણ કરે તો સમતા ધારણ કરતા મોક્ષ દશા મળે છે પણ ‘સમતા’ શબ્દને લેધો કરી ગ્રહણ કરે તો ‘તામસ’ શબ્દ થાય છે તે તામસપણુ ગ્રહણ કરવાથી દુર્ગતિમાં જવું પડે છે.

× દોહરો—જે પાસે જે ચીજ છે, તેની તે આપે જ,

રામ નામ પોપટ લહે, કા કા કામ કહે જ.

+ દોહરો—માળ ખમો તો ગુણ ઘણા, માળ દીધો બહુ દોષ,

એક મેળવે નારકી, એક મેળવે મોક્ષ.

સરખા જ થયા. માટે જ્ઞાની રહેવું અને ગાળો સહન કરવી.

વળી સામે માણસ કોષમાં આવીને કંઠે વચનો કહેવા માંડે તો તે દરેક વચનના અર્થ પર મનમાં વિચાર કરવો કે એ કહે છે તે સર્વ દુશુ'ણ મારા આત્મામાં છે કે નહિ? એ તે બધા દુશુ'ણો મારા આત્મામાંથી નીકળી જાય તો ઘણો જ ખુશી થાઉં. વૈધરાજ તો નાહી ભેઈને દરદીને. રોગ બતાવે છે પણ એણે તો નાહી ભેયા વગર મારા દુશુ'ણી રોગ બતાવ્યો * તેથી એ તો મહાન ઉપકારી છે. હવે બતાવેલા દુશુ'ણ-રૂપી રોગનો ઇલાજ કરીને તેની જઠ કાઢું જેથી હું પવિત્ર બનું. વળી તે કંઠે વચન કહેનારના ભેવા દુશુ'ણો તારા આત્મામાં ન હોય તો એમ વિચાર કરવો કે, શુ' એના કહેવાથી હું પવિત્ર છું તે અપવિત્ર-ખોટો થઈ જવાનો હતો? હીરો સાચો છે તેને કોઈ કાચ કહે તેથી હીરો કદી કાચ થઈ જશે? કદી નહીં.

કોઈ મારે તો જ્ઞાની પુરુષ એવો વિચાર કરે કે એ મારનાર મારા પૂર્વ જન્મના કોઈ વેરનો બહલો સાગતો જ હશે, તે અત્યારે હેવા આવ્યો છે શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં ફરમાવ્યું છે કે કલાણ કમ્માણ ન મોક્ષ અત્થિ ॥ કરેલાં કર્મોનો બહલો દીધા વગર કદી છૂટકારો છે જ નહીં. એ હું એ બહલો અત્યારે ખુશીથી નહીં હેવા હઉં તો હવે પછીના બીજા ત્રીજા ભવમાં પણ હેવા પડશે માટે અત્યારે જ શાંત પરિણામ રાખી સમભાવથી બહલો હેવા હઉં તો યોદ્ધામાં છૂટકો થશે. * જેમ કોઈ ગરીબ માણસને સો રૂપીઆડું

'Who so ever shall smite thee on thy right cheek turn to him,' the other also.

એ તને કોઈ ડાબા ત્રાલ ઉપર તમાચો મારે તો તું જમણો ત્રાલ બીજો તમાચો ખાવાને તેની તરફ પરજે.

'Bless them that curse you' Matt. V. A A.

એ તને ઘાપ આપે તેને તું આશીર્વાદ દે.

અક્રોસેજ્ઞા પરે મિલ્લુ, ન તેસિ પહિસંજલે !

સરિસેા હોઈ બાઝાળ, તમ્હા મિલ્લુ, ન સંજલે ॥ ઉત્ત. અ. ૨ ॥

અર્થ—સાધુને કોઈ કંઠે વચન કહે તો તેણે તેના ઉપર ક્રોધ કરવો નહિ; કારણ કે આક્રોશ વચન કહેનાર તો અજ્ઞાની છે, પણ સાધુ તો જ્ઞાની હોવાથી તેના પર ક્રોધ કરે તો પછી અજ્ઞાની ને જ્ઞાની અને એક સરખા મણાય. એમ વિચારી એવે પ્રસંગે સાધુ ક્ષમા ધારણ કરે.

—દોહરી—જૂરો જૂરો સોને કહું, જૂરો નહિ તે હોય,
એ ઘટ શોધું માહરો, મુજ સમ જૂરો ન હોય;
જૂરો જૂરો તુજને કહે, તું ભલો કરી માન,
જૂરુ મીઠું હોય છે, સર્વે બને પકવાન.

x—બાઈબલમાં Luke VI 37 માં કહ્યું છે કે :—

દેણુ ભરી આપવાની શક્તિ ન હોય અને તે નરમાશથી શાહુકાર પાસે ૭૫ રૂ. ધરી કુલ કરજની ફરગતી માગે તો શાહુકાર તેની નમ્રતા અને ગરીબાઈ પર ખ્યાલ કરી જરૂર આપે એવી સમજણ રાખી શત્રુની પાસે જઈ નમ્રતાથી કહે કે મારાથી કોઈ અપરાધ થયો હોય તો માફ કરો, ઇત્યાદિ શાંતિવાળા ઉપાયોથી શત્રુને શાંત કરે તો તરત માફી મળે અને વૈર વધતું બંધ થાય. મહાજ્વાળા લાગી હોય તે પશુ પાણીથી બૂઝાઈ બળ્ય છે તો હૃદયથી દેખાડેલી નમ્રતાથી કેમ શાંત ન થાય, જરૂર થાય જ. એવી નમ્રતાથી પ્રથમ શત્રુને શાંત કરી પછી તેની જૂલ, દુશુંબુ કે સમજદાર થઈ હોય તે બતાવી તેનામાં પશુ સુધારો કરવો. વળી જ્ઞાનીજન એવો વિચાર કરે કે મને કોઈ મારે છે તે પુદ્ગળોથી બનેલા મારા શરીરને મારે છે, અને શરીર તો એક વખત જરૂર મરવાનું છે. મારા આત્માને કોઈ મારી શકતું નથી. મારો આત્મા તો અજર ને અમર છે. એને મારવાને ત્રણે લોકની અંદર કોઈ સમર્થ નથી. વળી એ મારનાર તો તારી પરીક્ષા લેવા આવ્યો છે કે આ જ્ઞાનીએ ક્ષમારૂપી ધર્મ અંગીકાર કર્યો છે કે કંઈ ક્યાશ છે? માટે એ વખતે ક્ષમાધર્મમાંથી 'પાછું' ન હઠવું 'પશુ પરીક્ષા લેવા દેવી ને તેમાં પાસ થવું'. એવા કસોટીના પ્રસંગો ન આવે તો ખાત્રી પશુ શી રીતે થાય કે શ્રી મહાવીરપ્રભુએ ફરમાવેલી યતિધર્મની ૧૦ આજ્ઞામાંની પહેલી આજ્ઞા જે ખંતી (ક્ષમા) તે બરાબર પાળી શકાય છે કે નહિ? નરક ગતિમાં પરમાધાર્મીના બચકર માર સહન કર્યો અને પશુ આદિ તિથિ'ય ગતિમાં અનેક બાતના પ્રહાર ને મારકૂટ થઈ તે ખમી, એના જેવી તો હાલ કંઈ છે નહિ, છતાં શા માટે ભાગે છે? જો આ પ્રહાર સમભાવ રાખી સહન કરીશ તો પછી નરક વગેરે ગતિનાં દુઃખ ખમવાં નહિ પડે. કંઠણ વચન કહેનાર અને મારકૂટ કરનાર પુરુષ નહોત તો શી રીતે લોકમાં ખબર પડે કે તું ક્ષમાવંત છે? એ તો તારી પ્રખ્યાતિ કરે છે? વિચાર તો કર કે તારા મહાન ધર્મપિતા શ્રી મહાવીરસ્વામી અનંત શક્તિઓના ધરનાર છતાં કદિ માનથી સામા માણસને ભસ્મ કરી નાંખે એવા છતાં એ મહા સમર્થ પુરુષને ગોવાળીઆએ માર્યા ત્યારે તેમના ઉપર જરા પશુ ક્રોધ ન આવ્યો. વળી એમના પર ગોશાળાએ તેનેલેરયા ફેંકી છતાં પ્રભુએ તેના તરફ શીતલેરયા નાખી શીતલ કર્યો. એ મહાન ધર્મપિતા શ્રી મહાવીર પ્રભુનું અનુકરણ તારે અવશ્ય કરવું જોઈએ, જે વૈર લેવા પૂણું સમર્થ પુરુષ છે છતાં ક્ષમા કરે તેની જ બલિહારી છે. બાકી નિર્જળ દશામાં નરકગતિ વગેરેમાં તો ન છૂટકે ને અશક્તિની ક્ષમા

“Forgive and Ye shall be forgiven” એટલે ક્ષમા કર, તને ક્ષમા મળશે જ. વળી તે જ બાઈબલમાં matt. VI 39 માં જણાવ્યું છે કે:—

Who so ever Shall smite thee on thy right cheek turn to him the other also. એ તને કોઈ ડાબા ગાલ પર તમાચો મારે તો તું જમણા ગાલ બીજે તમાચો ખાવાને તેની તરફ ધરજે.

જ છે. એ ક્ષમા તે ખરી ક્ષમા નથી. ક્ષમાનો ઉત્તમ અર્થ પશુ એ છે કે સખળ છતાં વેર ન લેવું એવી ક્ષમા ધારણ કરનાર મહાપુરુષો જ મોક્ષ મેળવે છે. વેર લેવું એ ઘણું સહેલું છે. માફી આપવી એ જ બહુ મુશ્કેલ છે.

આવા ઉત્તમ વિચારો કરી જ્ઞાની ક્ષમાવાન પુરુષ, સાગર, ચંદન, કુલ, વૃક્ષ, નદી જેવો સદા રહે છે. દુઃખ દેનારને પશુ મુખી કરે છે. તારા ક્ષણભંશુર શરીરના વિનાશથી બીજાઓને સુખ થતું હોય તો થવા દે. તું બીજાઓને સુખી કેખી સુખી થા એ જ ક્ષમા છે, અને એ જ ક્ષમા આ લોકમાં અને પરલોકમાં પરમ મુખદાતા છે. સંસારસાગર તારનારી, જ્ઞાનાદિ પરમ શુભો ધારણ કરનારી, અનેક બબ્બે શુભો પ્રગટાવનારી એક ક્ષમા જ છે. એવી ક્ષમા ચિંતામણિ, કલ્પવૃક્ષ, કામકુંભ, કામધેનુ વગેરેથી પણ અતિશય મુખકારક છે. મનન પવિત્ર કરનાર, શરીરનું માતા પ્રમાણે રક્ષણ કરનાર, જગતને વશ કરવામાં મોહિનીમંત્ર ખરોબર, એ ક્ષમા છે. ક્ષમાવંત પુરુષ કોઈનું પશુ બૂઝું ઇચ્છતો ન હોવાથી તેનો કોઈ પણ વેરો હોતો નથી. *

આ જગતમા જે જે શુભ શુભો છે તે સર્વનો સમાવેશ ક્ષમામાં થાય છે. ક્ષમાએ તે સર્વ શુભો ધારણ કર્યા છે. ક્ષમા વિના એકે સદ્શુભ ટકે જ નહીં તેટલા માટે કહેલું છે કે—“ક્ષમા ક્ષમાયત્તે ધર્મ” ॥ ૧” ક્ષમા ધર્મનું સ્થાપન કરે છે અર્થાત્ ધર્મને રહેવાનું સ્થાન ક્ષમા છે. વળી કહેલું છે કે :— “ક્ષમા તુલ્ય તપો નાસ્તિ” ક્ષમાના જેવું બીજું એકે તપ નથી. અધ્યાત્મ પ્રકરણમાં લખ્યું છે કે—૬૬,૦૦૦,૦૦૦ ઉપવાસનું જે ફળ છે તેના કરતાં, સમર્થ છતાં એક માળ સમભાવથી સહન કરનારને વિશેષ ફળ છે એવું મહા લાભનું કારણ બાણી મુસુલુ જનોએ ક્ષમાધર્મની આરાધના કરવી. શ્રી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ ક્ષમારૂપ સદાચરણ ધારણ કરી મોક્ષરૂપ અનંત મુખને મેળવે છે.

(૨) સુત્તિ (નિર્લોભતા) —એ કદી તૃષ્ણાનો વધારો થાય તો એવો વિચાર કરે કે, જેટલી વસ્તુનો તને સંલોગ મળવાનો છે તેટલો જ મળશે. સંલોગ કરતાં વધારેની ઇચ્છા કરીશ તો ધાર્યો અર્થ સરશે નહિ, અને વધારામાં કર્મજંથલું કારણ થશે. વળી જ્યાં વિશેષ સંપત્તિ છે ત્યાં વિશેષ દુઃખનો વાસ છે. † કહ્યું છે કે :— “સપત્તિ સમ વિપત્તિ” ચક્રવર્તી રાજા જેટલી અને દેવલોક જેટલી રિદ્ધિસિદ્ધિ મળી છતાં સંતોષ ન થયો, તો

* “Forgiveness is the noblest revenge” Matt V. 39 ક્ષમા છે તે સર્વ થી જોયા પ્રકારનું વેર છે.

† મુસલમાની ગીઝની વંશના સુલતાન મહમુદે સોળ વખત હિન્દુસ્તાન ઉપર ચડાઈ કરી, બહુ જ ફળ્ય લૂંટ્યું. નમરકોટના સોમનાથ મહાદેવના મંદિરમાંથી ૨૦ મણુ જવાહિર, ૨૦૦ મણુ સોવ, ૨૦૦૦ મણુ ચાંદી અને અત્રણિત મેકક નાણું લૂંટી ભેગું કર્યું હતું. જ્યારે મરવા પડ્યો ત્યારે તમામ ધનનો દમયો કરાવી તેના પર બેસી સેવા લાગ્યો કે અરેરે ! આ તમામ ધનને છોડી દુઃખ તો ચાલ્યો અહીં છું આમાથી એક કોડી પણ મારી સાથે નહીં આવે એ પ્રમાણે તૃષ્ણા બહુ જ દુઃખ દેનારો છે.

હવે માટીની બૂંપડીથી શી રીતે તૃષ્ણા મટવાની છે? સાધુને તો વિશેષ ઉપકરણો થાય તો વિહાર વગેરે સમયે ભારે કષ્ટ ઉઠાવવું પડે છે, વિશેષ ઉપકરણો હોય તો પરિવેશણ વગેરે ક્રિયામાં ઘણો વખત બંધ તેથી જ્ઞાન ધ્યાનમાં ઘણી ખામી આવે છે ઉપકરણો ગૃહસ્થીને ઘેર તો રખાય જ નહિ કારણકે મહા પ્રતિબંધ થાય છે તથા અનંક આરંભ લાગે છે. એવો વિચાર કરી સાધુને તો જેટલાં જોઈતાં ઉપકરણ હોય તેટલું વિશેષ સુખવું કારણ છે. જે સાધુજો લાલચુ યઈ ગયા છે તેની એક કોડી જેટલી પણ કિંમત રહી નથી, તે બિચારા કોડી કોડીને વાસ્તે રખડે છે છતાં તિરસ્કારને પાત્ર થાય છે. પણ જે સાધુજો સતોષી છે, અને સંઘર્ષ કરતા નથી એવાને તો કોઈ વાતની ખોટ નથી. એવા સાધુજોની આજ્ઞા થતાં અનેક ધર્મકાર્ય નીપજે છે. “સતોષો નવનં વન” સંતોષી જન, નંદનવનમાં રમણુ કરનારા દેવોથી પણ વિશેષ સુખી છે. એવો વિચાર કરી જે વસ્તુ પોતાને મળી છે એના પર પણ મમત્વ ન રાખવું. જે સરખા સહધર્મી સાધુનો ભોગ મળે તો તેવાને આમંત્રણ કરે કે કૃપાસિંધા ! મારા ઉપર કૃપા કરી આ વસ્તુ, પાત્ર, આહાર વગેરે છે તેમાંથી આપની ઇચ્છા હોય તે ગ્રહણ કરી મને પાવન કરો ! જે તેઓ ગ્રહણ કરે તો એમ માને કે આજ હું કૃતાર્થ ને પાવન થયો એટલી વસ્તુ મારી લેણે લાગી. આજ મારાં ધન્ય ભાગ્ય ! આજ મારી ધન્ય બંદી ! એ પ્રમાણે પોતાને ધન્ય માને એવી નિર્લોભી, નિર્મમત્વવાળી હજા ધારણુ કરવાથી આ ભવમાં સર્વ ઇચ્છિત વસ્તુ મળે છે તથા સર્વમાન્ય થવાય છે અને પરભવમાં મોક્ષગામી થવાય છે. આ પ્રમાણે સુત્તિ ધર્મની આરાધના ઉપાધ્યાયજી કરે છે.

(૩) “અભજજવ” (સરળતા, નિષ્કપટીપણું) કહ્યું છે કે ॥ અલ્લુ કમ્મગદ્ તત્ત્વ ॥ જેનામાં સરળતા હશે તે ધર્મ ધારણુ કરી શકશે. એવું બાણી જેવું બહાર તેવું જ અંદર રાખો. બની શકે તેટલી શુદ્ધ ક્રિયા કરવી. જે શક્તિ ન હોય તો સારું કહી દે કે મારા આત્માની નબળાઈ છે. હું બરાબર સંયમનત પાળી શકતો નથી. જે દિવસે હું શ્રી વીતરાગ પ્રભુની આજ્ઞાનું યથાતથ્ય આરાધન કરીશ તે જ દિવસ મારો પરમ કલ્યાણકારી છે. વળી દિવસે દિવસે યથાયશક્તિ શુદ્ધ ક્રિયાનો વધારો કરે. ફક્ત લિંગ એટલે વેશ ધારણુ કરવાથી આત્મસિદ્ધિ થતી નથી. લિંગ (લેખનાં સાધનો) લોકોની પ્રતીત ઉપભવવાને માટે માત્ર છે. લેખથી તો પરખાય છે કે આ ગૃહસ્થ છે, આ સાધુ છે, આ રાજા છે. સાધુનો વેશ રાખી ગૃહસ્થનાં જેવાં કાર્યો કરે તો તે માણસ પોતાને માટે અનંત સંસાર વધારી દૂષે છે. એવું બાણી સાધુપણું શું છે તેનો પહેલેથી પૂર્ણ ખ્યાલ કરીને જ લેખ ધારણુ કરવો, અને એકવાર લેખ ગ્રહણુ કર્યો તો પછી જરાપણુ દોષ ન લગાડતાં શુદ્ધ પ્રવૃત્તિ રાખી જૈનશાસનને ખૂબ દીપાવવું. જે કોઈ બાહ્ય ને અભ્યંતર પ્રવૃત્તિ શુદ્ધ રાખે છે તેને થોડી ક્રિયાથી સત્વર મોક્ષ મળે છે. ઉપાધ્યાયજી સદૈવ, સરળ સ્વભાવી રહે છે.

(૪) મદ્દવ (નમ્રતા) — વિનય છે તે જૈન શાસનનું મૂળ છે, અને મોક્ષદાતા છે. વિનયવંત સૌને વહાલો લાગે છે. વિનીત હોય તે જ સર્વોત્તમ શુભો સંપાદન કરી શકે છે. * જો કદી અભિમાનરૂપી દુર્ગુણ આવી જાય, તો અભિમાનથી છૂટવા કેવા વિચારો કરવા તે જણાવે છે. (૧) જાતિનું અભિમાન આવે તો વિચાર કરવો કે હે જીવ ! તું અનંતી વાર અંડાળ વગેરે નીચ જાતિમા જન્મ ધારણ કરી અનેક ખરાબ કામો કરી આવ્યો છે તે બધું જૂઠ્ઠી હવે શું બકાઈ મારે છે ? (૨) કુલનું અભિમાન આવે તો વિચારવું કે, હે જીવ ! તું અનેક વાર વણસંકર કુળમાં જન્મ ધારણ કરી, અનેક દુરાચાર સેવી આખા જગતથી તિરસ્કારપાત્ર થઈ આવ્યો છે. (૩) જાતનું અભિમાન આવે તો વિચારે કે, તીર્થંકર, ચક્રવર્તી અને વાસુદેવ જેવાનાં બળ આગળ તારું બળ કોણ ગણતરીમાં છે ? વળી તું અનેકવાર ક્રીડી, કંથવા જેવાં નિર્બળ પ્રાણી રૂપે જીવજી આવ્યો છે તેનો વિચાર કર. (૪) લાભનું અભિમાન આવે તો વિચારે કે લબ્ધિવંત મુનિરાજની આગળ તારો લાભ ખડના તણખલા ખરોબર પથ નથી તું તે શું મેળવી શકવાનો હતો ? (૫) રૂપનું અભિમાન આવે તો વિચારે કે ઔદારિક શરીરમાં અનેક રોગ ભર્યા છે, તો તારા રૂપનો વિનાશ થતાં વાર નહિ લાગે. શ્રી તીર્થંકર મહારાજ કે જેઓ ૧૦૦૮ ઉત્તમ લક્ષણના ધણી છે, અને જેની આગળ સ્વર્ગના ઇંદ્રનું તેજ પથ સૂર્યની પાસે ઘરના કીવા જેવું લાગે છે તે તીર્થંકર પ્રભુના રૂપ આગળ તારું રૂપ કોણ ગણતરીમાં લે ? વળી તું દુષ્કર, આન, પાડો, કાગડો વગેરે પ્રાણી રૂપે હતો ત્યારે તારું રૂપ ક્યાં ગયું હતું ? (૬) તપનું અભિમાન આવે તો એમ વિચારે કે શ્રી મહાવીર પ્રભુએ જે તપશ્ચર્યા કરી તેની અપેક્ષાએ તારું તપ તો સાગર પાસે ટીપા ખરાબર છે.

"An actor is no king, though he struts in royal oppendage" બદ-
શાહી ઠાંઠમાંથી ધૂમનારો અને રાજાનો પાઠ ભજવનારો નાટકીઓ કંઈ ખરેખરે રાજા નથી.

= વિળભો જિળ જાસને ચૂલં, વિળભો તિલ્લાળ સાહવો.

વિળભો વિષ્ણુકુસ્ત, કમો ધમ્મો કમો તવો ॥

અર્થ—જૈનશાસનનું મૂળ વિનય એટલે નમ્રતા છે. વિનીતને જ મોક્ષ મળે છે. જેનામા વિનય પથ નથી તેનાં ધર્મ અને તપ વ્યર્થ છે.

વિળયામો નાળ, નાળામો દંસળં દંસળામો ચરળં, ચરળં તિ મોક્ષલો ।

અર્થ—વિનયથી યાન, જ્ઞાનથી સમકિત, સમકિતથી ચારિત્ર અને ચારિત્રથી મોક્ષ મળે છે. આ પ્રમાણે એક વિનય શુભથી અનુક્રમે ઉત્તમોત્તમ શુભોની પ્રાપ્તિ થઈ અને મોક્ષનાં અનંત સુખો મળે છે.

"Humint is the foundation of every virtne."

અર્થાત—દરેક સદ્ગુણનો પાયો નમ્રતા છે.

'Mens meritis rise in proportion on their modesty.'

તેમ જેમ મનુષ્ય નમ્ર થાય છે તેમ તેમ તેની લાવકાત વધતી જાય છે.

શ્રી મહાવીર પ્રભુ બાર વર્ષ ને પંદર દિવસ છઠ્ઠસ્થપણે રહ્યા તેમાં છમાસી તપ એક, છમાસમાં પાંચ દિવસ ઝોછા એવો અભિગ્રહ તપ ચોમાસી તપ, નવ, ત્રણમાસી તપ બે, બેમાસી તપ છ, અઢીમાસી તપ બે, અર્ધા માસનો બેતેર વાર, ભદ્ર, મહાભદ્ર, અને શિવભદ્ર પડિમા અતુકમે સોળ, પંદર અને સોળ દિવસની, બારમી બિહુબુની પડિમા અર્ધમ તપવાળી બાર વખત, છઠ્ઠની તપસ્યા બસો ઝોગણીસ વાર, તમામ મેળવીને ગણીએ તો તે સમયે પુરુષે સાઠા વર્ષ ને પંદર દિવસમાં માત્ર અગિયાર માસ અને ઝોગણીસ દિવસ જ છૂટક છૂટક આહાર કર્યો છે. કયાં આ ઘોર તપશ્ચર્યા ને કયાં તારી અહપ તપશ્ચર્યા ! વિચાર કર કે એ પ્રભુની તપશ્ચર્યા ભેતાં તારાથી શું 'ખનવાતું' હતું ? (૭) શ્રુતિતું (જ્ઞાનતું) અભિમાન આવે તો વિચારે કે બુદ્ધિનો મઠ શા માટે કરે છે ? ગણધર મહારાજની બુદ્ધિ પર નજર તો કર. એઓ એક સુહૃત્તમાં ઉપનિવા (ઉત્પન્ન થનાર પદાર્થ), વિગમેવા, (નાશ થનાર પદાર્થ), ધુવેવા (શાશ્વતા પદાર્થ) એ ત્રણ પદ જાણે કે તરત જ 'પૂર્વ'તું જ્ઞાન કંઠાઈ જાણી કરી લે છે. જે ૧૪ પૂર્વ'તું જ્ઞાન લખવા બેસે તો ૧૬૬૮૩ હાથી રૂબે તેટલી શાહી ભેઈએ. તારાથી આ થઈ શકે તેમ છે ? કહી નહીં. (૮) 'ઐશ્વર્ય' મઠ' આવે તો વિચારે કે તીર્થ'ંકર મહારાજના પરિવાર અને સત્તા આગળ તારી સત્તા અને પરિવાર શી ગણતરીમાં છે કે તું તેનો મઠ કરે છે ? આ પ્રમાણે આઠે મહના સંખંધમાં સૂક્ષ્મ ઉત્તમ વિચાર કરી, જ્ઞાની જન જરા પશુ અભિમાન ન કરે તે સર્વ શુભસંપન્ન થાય છે, છેવટ સર્વનો ગ્રેમ મેળવી ઘોઠા વખતમાં ચોક્ક મેળવી શકે છે. ભતિ વગેરે આઠ ઉત્તમ સામગ્રી પ્રાપ્ત થઈ તો તે સામગ્રીને, અભિમાન કરવારૂપી નીચ કર્તવ્યમાં ન વાપરી નાખતાં, એ આઠ સામગ્રીનો વિશેષ નમ્રતા ધારણ કરવામાં વિશેષ તપ, સ્વયમ અને વૈયાવચ્ચ જેવાં ઉત્તમ કામોમાં વ્યય કરી ઉત્તમતા પ્રાપ્ત કરવી એ ઉત્તમ પુરુષોત્ત્વ કર્તવ્ય છે.

(૫) “લાઘવ” — જેમ સામાન્ય નદીના તાડુ (તારનારા) પણ હંગોટ સિવાય વિશેષ વજન પાસે રાખતા નથી, તો આ મહાન સંસારરૂપી દુસ્તર સસુદ્ર તરવાવાળાએ તો અતિશય હલકા હોવું ભેઈએ. એવી લઘુતા (હલકાપણ) બે પ્રકારે ધારણ થાય છે, ૧ દ્રવ્યથી, ૨ ભાવથી. દ્રવ્યથી લઘુતા તે કે ઉપકરણો ઝોછાં કરવાં. અને ભાવથી લઘુતા તે કે પ્રકૃતિઓને મારે અને કષાયને ઘટાડે. જઠ અને ચૈતન્યને એક નહીં પણ બિન્ન સમજે. દિવસે દિવસે જઠ પદાર્થો ઉપરની પ્રીતિ ઝોછી કરે. આપણે; આત્મા જઠની (જઠ કર્મની) સાથે રહીને આજ લગી અનેક ચિત્ત'ખના લોગવી ચૂક્યો છે. તોપણ હજી જઠ સાથેની પ્રીતિ ઝોછી કરી નહિ. જઠ સાથેનો પ્રસંગ સમજણપૂર્વક ઝોછો કરવાનો હાલ મહાન અવસર આપ્યો છે અને વિચાર કરી કોઈ પણ પદાર્થ પર ચોક્ક અને મમત્વ ન રાખે. એ રીતે રહેવાથી જીવનો બાર ઝોછો થતો જાય છે, અને જેમ જેમ જીવ હલકો થતો જશે તેમ તેમ જીવો આવતો જશે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું

છે કે તુંબડી લઈ તેના પર કથરો અને માટીના આઠ લેપ ચઢાવી પાણીમાં નાંખવાથી તે દુખી બન્ય છે. પછી પાણીની અસરથી જેમ જેમ તે લેપ ગળવા માંડે અને ઓછો થાય તેમ તેમ તે તુંબડી આખર ઉપર આવે છે. એ જ દૃષ્ટાંત પ્રમાણે જીવે પોતા પર આ ક્ષણભંશુર સંસારની સૂક્ષ્મ (તે કામ, ક્રોધ લોભ વગેરે) અને ક્ષુણ (તે સ્ત્રી, ધન, પશુ, ધાન વગેરે), વસ્તુઓનો ભાર લાદવો નહિ. ભાર આવી પડયો જ હોય તો એકદમ ન બને તો ધીમે ધીમે કમી કરવો તો મોક્ષનાં મુખ મળતાં વાર નહિ લાગે. વળી લાદવ શુભુ ખારશુ કરનાર એમ વિચારે કે આ સંસારમાં ચોટામાં ચોટું કુંઃખ “ હું ” ને મારા-પણું ” રાખવામાં છે. * સમુદ્રમાં જે નહાય છે ને દૂબકીઓ મારે છે તેના પર કસોડો મથુ પાણી આવે બન્ય છે છતાં તે પાણીનો જરા પણ ભાર લાગતો નથી, પણ એ પાણીનો એક ઘડો ભરી લે છે કે તરત ઘડા જેટલા પાણીનો ભાર લાગે છે. એનો સાર એ છે કે સ્નાન વખતે સમુદ્રના પાણી ઉપર માલિકીરૂપી મમત્વભાવ (મારાપણું) નહોતું તેથી તેનો જરા પણ ભાર લાગ્યો નહિ, પણ જેવો એક ઘડો ભરી લીધો કે તરત જ ઘડામાંના પાણી પર મારાપણુરૂપી માલિકી આવી અને તેથી તેનો ભાર લાગ્યો. ખસ, આ સંસારમાં મારાપણું જ મહાકુંઠકતા છે. હે પ્રાણી ! તું જરા વિચાર કર, કે તારું પોતાતું આ જગતમાં કેણુ છે ? પોતાતું તે જ કહેવાય કે જે આપણા હુકમ પ્રમાણે વર્તે, આપણી આજ્ઞા સહા ઉઠાવે. હવે એ કે તારું શરીર જેને તું સૌથી ખ્યાડું અને તારું પોતાતું જ ગણે છે તે જ તારી પોતાની આજ્ઞા માનતું નથી. તું પોતે રોગ, ઘટપથ, નબળાઈ વગેરેને જરા પણ ઇચ્છતો નથી છતાં તારું શરીર તારી આજ્ઞા ન માની તેની સોબત કરે છે. તું તારા શરીરને માટે એમ કહે છે કે આ મારું શરીર, તારાં માતાપિતા તારા શરીરને માટે કહે છે કે મારો પુત્ર, તારાં ભાઈબેન એમ કહે છે કે મારો ભાઈ, તારી વહાલી પત્ની કહે છે કે મારો પતિ, એ પ્રમાણે સર્વે સ્વજનો તારા શરીરને ‘ મારું મારું ’ કહી બોલાવે છે. શરીર એક અને ધણી ઘણા ! હવે વિચાર કર કે આ શરીર કેટલું છે ? કહ્યું છે કે ‘ ના ઘર તેરા, ના ઘર મેરા, બીડીઆં રેન ખસેરા હૈ. ’ ખરી વાત એ છે કે આવું ખ્યાસમાં ખ્યાડું શરીર પણ તારું થતું નથી તો ધન,

* મારાપણુને વિષે એક ટેકાણે કહ્યું છે કે :—

માડું ત્વા લગી મહાકુંઠખી, ચિંતા જ્યાં લગી શોક,
જ્ઞાન વિના એ નવ મટે, બલ્લીમ મોટા રોગ;

વળી શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે :—

માયા-વગોડહ નલ્થિ મે કોઈ, નાહ-મન્નસ્સ કલ્સહ ॥

પવ ભવીનમળસો, અપ્પાળમણુસાસહ ॥

અર્થ :—કું એકલો હું, મારું કોઈ છે નહિ, અને કું પણ કોઈનો નથી એમ ચિંતવતો ઈનપણુ રહિત આત્મા પર કાબૂ રાખી વિચરે,

કટુંબ વગેરે તો તારાં શી રીતે હોઈ ચક્રે? એવા એવા વિચારો અને ચિંતવણા કરી સદા અમમત્વપણે રહે અને લઘુતા ગ્રહણ કર—

(૬) ‘સત્યે’ (સત્ય) — સાચ સૌને વહાણું લાગે છે. કોઈને આપણે જૂઠો કહીએ તો તેને ઘણું ખરાબ લાગે છે. જૂઠું એવું ખરાબ છે છતાં દુનિયા એવી ખૂરી ચીજને શા માટે સ્વીકારતી હશે? ‘સત્યાન્નાસ્તિ પરો ધર્મઃ’ સત્ય સમાન બીજો કોઈ ઉત્તમ ધર્મ નથી. ‘ધર્મ’નું મૂળ સત્ય છે, અને સત્ય વચનને માટે ‘સુખમાં ખંડોબસ્ત પણુ બહુ છે.

હોહરો— વચન રત્ન કોટડી, કોઠે કપાટ જડાય;
પહેરગીર ખત્રીશ છે, રમે પરવશ પડી બાય.

મોંઝૂપી ધરમાં, કોઠરૂપી કળાટ છે. તેમાં સત્ય વચનરૂપી મહાન રત્નો સાચવી રાખ્યાં છે, અને તેની સાચવણુને માટે ખત્રીશ દાંતરૂપી ખત્રીશ સિપાઈ રાખ્યા છે. રખેને, તે રત્નો પારકાને હાથ જતાં રહે! ! મતલબ કે વચન છે તે રત્ન છે તે કાઠતાં પહેલાં ખૂબ વિચાર કરવો. પરવશ થઈને એટલે ગમાર થઈને મોંમાંથી જૂઠું વચન ન કાઢવું, પરવશપણે વચન જેમ તેમ બોલી ન નાંખવું.

વળી જૂઠું એટલે એકું એવો અર્થ કરીએ તો એકવાકનો કોઈપણ ઉત્તમ પુરુષ સ્વીકાર કરતો નથી. સત્ય છે તે મનુષ્યરૂપી ઉત્તમ અવતારનું મોઠું બૂધણુ છે, એવો વિચાર કરી નિરર્થક વાતોમાં, વિક્ષયામાં, ગપસપમાં રાજી ન થા અને કો રીતે આ મનુષ્ય જન્મશુભાવી ન હે. કોઈને દુઃખ લાગે એવું વચન કહેવું એ પણ જૂઠું જ છે. કાણુને કાણુ, નપુંસકને હીજટો, કોઠવાનને કોલીઓ, વગેરે દુઃખકારી અને તુકસાન થવાની સાથે પાપ લાગે તેવાં વચન બોલવાં જ નહિ. સત્ય, તથ્ય, પ્રિય, અવસરને યોગ્ય નિર્દોષ ભાષા ઉચ્ચારવી એઈએ. * સત્યવંત પ્રાણી દુનિયામાં નીકર. સાહસિક સતેજ અને દહ રહી ઉજ્જવળ યશ પ્રાપ્ત કરી આગળ જતાં જરૂર મોક્ષ મેળવે છે.

* સત્યં જ્ઞયાત, પ્રિયં જ્ઞયાત ન જ્ઞયાત સત્યમપ્રિયમ્ ॥

પ્રિયં ચ નાનૃતં જ્ઞયાત, વથ ધર્મઃ સનાતનઃ ॥ ૧૩૮ ॥

મત્રં મત્રમિતિ જ્ઞયાત, મત્રમ્ મત્રમિતિ વલેત્ ॥

શુલ્કં વૈરં વિવાદં ચ, ન કુર્યાત કેનચિત્ સદા ॥ ૧૩૯ ॥

મનુસ્મૃતિ, અધ્યાય ૪

અર્થ—સદા સત્ય અને પ્રિય બોલો, સત્ય હોય પણુ અપ્રિય હોય તે ન બોલો, બીજાને પુસ રાખવા જૂઠું કહી ન બોલો. એ સનાતન આર્ય ધર્મ છે.

હે શત્રુ ! સદા હિતકર બોલો, કોઈની સાથે નાહક વૈર કે વિવાદ થાય એવું ન બોલો, વચનનું ભૂપણુ એ જ છે.

(૭) સંયમ — આત્માને રૂડી રીતે કાળમાં રાખવો એટલું નામ સંયમ છે આત્મા પર સંયમ સેળવવો મહા મુશ્કેલ કામ છે. શાસ્ત્રમાં ૩૬ ભવતાનુભવોને સંયમ (દીક્ષા) આપવાની મના કરેલી છે. કારણ કે અનુભવથી એમ જણાયું છે કે જો ૩૬ મનુષ્યને દીક્ષા દેવાથી-સંયમ અદરાવવાથી કલ્યાણ નથી જો ૩૬ મનુષ્યો આ પ્રમાણે છે.

(૧) આઠ વર્ષથી નાની ઉંમર હોય તેને, (૨) સિત્તેર વર્ષથી મોટી ઉંમર હોય તેને, (૩) સ્ત્રીને જેથી કામાતુર થઈ જાય તેને, (૪) પુરુષ વેદનો ઉદય વધારે હોય તેને, (૫) દેહ જડને (ખડુ જ ખડુ-શરીર હોય તેને), વચન જડને (પૂરું ન બોલી શકે તેને), સ્વભાવ જડને (કદાઅહીને), (૬) કોઠ, ભગંદર, સંઘર્ષણી, ક્ષય વગેરે મોટા રોગ હોય તેને, (૭) રાજના ગુનેગારને, (૮) જેવ અગર શરદી વગેરેના ભોગથી માઠા થઈ ગયો હોય તેને, (૯) ચોરને, (૧૦) આધિજાતે, (૧૧) ગોલાને (દાસીપુત્રને), (૧૨) મહા ક્રોધીને, (૧૩) મૂર્ખ-ભોળાને, (૧૪) હીનાંગીને (નકટો, કાણો લંગડો વગેરેને) તથા હીન ભતિ તે લંગી-ભીલ-દેડને, (૧૫) ખડુ જ કરજવાનને, (૧૬) મતલબીને, (૧૭) આગળ પાછળ કોઈ ભવનો ડર હોય તેને, (૧૮) સ્વજનની આજ્ઞા ન હોય તેને, જો પ્રમાણે ૧૮ ભોલ પુરુષના અને એવા જ ૧૮ ભોલ સ્ત્રીના ગણવા એટલે ૩૬ અને જો ઉપરાત સ્ત્રીના ૨ ભોલ વધારે ગણવા તે (૩૭) ગર્ભવતી સ્ત્રીને, (૩૮) અચ્યુ' ધાવણ' હોય તેને, જો પ્રમાણે ૩૮ અને (૩૯) નપુંસક* હોય તેને જો પ્રમાણે ૩૯ સિવાય બીજા જે કોઈ અભિલાષી જન હોય તેને દીક્ષા આપી શકાય.

સંયમ એ મહા મુખ્યત્વે સ્થાન છે. સંયમ વિના ભોક્ષ નથી. સર્વ પ્રકારની ઉપાધિ અને ચિંતાથી મુક્ત થઈ જેણે સંયમ અહણ કર્યો છે અને લાભ, હાનિ, સુકાળ, ડુકાળ, જન્મ, મરણ, વગેરે સમયે કોઈ પ્રકારનો હર્ષ-શોક થતો નથી. એવો સંયમ ધર્મ આદરવાથી પામર મનુષ્ય પણ ઇશ્વરને અને રાજાને નમવા યોગ્ય અને પૂજ્ય થાય છે. સંયમ એ મહાન લાભનું કારણ છે, કહ્યું છે કે :-

માયા- માસે માસે ડ જો વાળે, કુસંગેળં તુ ઇંજળ ॥

ન સો મુયક્ષાય ધમ્મસ્સ, કર્લં અગ્ગહ સોલસિં ॥

અર્થાત્— મિથ્યાત્તી અને હિંસાધર્મી માણસ કોઠ પૂર્વે લગી માસખમણ તપ કરે, માસખમણનાં પારણાંને રોજ કાઢ નામે ખટની અણી પર રહે તેટલા અન્નનો માત્ર આહાર કરે, અને અંજલિમાં આવે તેટલું જ પાણી પીએ, જો પ્રમાણે આખો

* 'જ'કારણે નપુંસક થયો હોય તેને દીક્ષા આપવામાં જરા પણ હરકત નથી. ૧ રાજના જનાન-ખાનામાં રહેવા સારુ મુક્ત અંગેઈન કચું હોય તેને, ૨ આવાત લાગતાં અંજ શિથિલ થયું હોય તેને, ૩ મંત્રથી, ૪ ઔષધથી, ૫ ઋષિના સાપથી અને ૬ દેવયોગથી પુરુષાતન રહિત થયો હોય તેને. પરંતુ જે જન્મથી નપુંસક હોય તેને દીક્ષા ન આપાય.

જન્મારો તપ કરે ને એ ફળ પામે તે ફળથી સમ્યક્ત્વી પ્રાણીની એક નોકારશી (જે ઘડીનાં પચ્ચક્રપાણી) ફળ વધી જાય છે. વળી દેશવિરતિ (પાંચમા ગુણસ્થાનકવાળા) ના આખા જન્મના ત્રણ પચ્ચક્રપાણીનાં ફળ કરતાં દીક્ષા લીધેલા સંયમીની એક ઘડી વધી જાય, એવું મહા લાભનું સ્થળ સંયમ છે. એવા ચિંતામણિ રત્ન જેવા સંયમને કાંકરાની પેઠે ગણી એ ફેંકી દે છે, તે મહા અધમ પ્રાણી છે. પણ એ જ સંયમને ત્રણ કરણ અને ત્રણ ભોગથી શુદ્ધ આરાધના, શુદ્ધ ફરસના કરે તો આ ભવમાં પરમ પૂજ્ય પરમસુખી અને મહાપુરુષ બની, આગળ ઉપર મોક્ષરૂપી મહાલક્ષ્મીને અવશ્ય મેળવે.

(૮) તવે (તપ) — જેમ માટીમાં મળી ગયેલું સોનું અગ્નિના ભેરે પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ પ્રગટ કરે છે. અને માટી ગુદી થઈ જાય છે તે પ્રમાણે કર્મરૂપી મેલવાળો આત્મા, તપરૂપ અગ્નિના પ્રતાપે નિઃસ્વરૂપ (સિદ્ધ સ્વરૂપ) ને પ્રાપ્ત થાય છે. ઇદ્રિયોત્તું કમન કરવાને કર્મરૂપી મેલ બાળવાને, અને આત્માને અંકુશમાં રાખી ઉત્તમ ભાગે તરફ વાળવાને તપ એ મોટો ઉપાય છે. હે છત્ર ! તે' આ જગતમાં જેટલા ઉત્તમ ઉત્તમ પદાર્થ ખાવા ચોખ્ય છે તે અનંતી વાર ખાધા. એક, બે, ત્રણ પણ અનંત મેરુ પર્વત થાય તેટલી ખાંડ અને મોટો સસુદ્ર-સ્વયંભૂરમણ સસુદ્ર તેવા અનંત જેટલું દૂધ અને ઘી ખાધું તો પણ તારું પેટ હજી ભરાયું નહિ. હવે વિચાર કર કે એ તુચ્છ વસ્તુઓથી શું ઇચ્છા તુષ્ટ થવાની છે ? એવું બહુ જ્ઞાની જન અનેક પ્રકારની તપસ્યા આકરે.

કેટલાક કહે છે કે કયાધર્મી થઈ ને જૂળ વગેરેનાં દુઃખ સહન કરી આત્માને શા માટે દુઃખ લો છો ? તેવાને કહીએ કે ભાઈ ! તમે કહવાં જોસહ લઈ ને પથ્ય પાળો છો તો એ ઔષધને અને પથ્યને દુઃખ માનો છો કે સુખ ? જેમ જોસહ કંઠનું લાગે છે અને પથ્ય પાળવું પણ દુઃખર ગણો છો પણ ભવિષ્યમાં તે સુખદાયક થાય છે, તે જ પ્રમાણે તપ કરતી વખતે દુઃખ લાગે છે પણ ભવિષ્યમાં મહા સુખ આપનાર તે ઉત્તમ ચીજ છે.

કોઈ વળી એમ કહે છે કે પાપ તો કાયા કરે છે અને તપ કરીને તો છવને દુઃખી કરે છે એ કયાનો ન્યાય ? એવા પ્રશ્ન પૂછનારને કહેવું કે ભાઈ ! તમે ધીમાં રહેલા મેલને કાઢવા સાડુ લાકડાં કેમ બાળ્યા છો ? લાકડાં બાળ્યા વિના ધીનો ચેલ બળતો કે જુદો પડતો નથી અને ધી શુદ્ધ થતું નથી તેમ દેહને તપથી તપાવ્યા વિના આત્મા શુદ્ધ થતો નથી. જેમ કાળા કોયલા અગ્નિમાં તપાવ્યાથી બળીને તેની ધોળી રાખ થઈ જાય છે તેમ મહા દોર પાપોથી કાળો થયેલો પ્રાણી, પોતાના આત્માને તપરૂપી અગ્નિમાં બાળી પવિત્ર થઈ જાય છે. તપસ્વી પુરુષો મોટા મોટા દેવ અને રાજાઓ વગેરેને પૂજ્ય છે. તપના પ્રભાવે અનેક અમલકારી લગ્નિઓ તથા સિદ્ધિઓ મળે છે. કર્મરૂપી વગડાને બાળવાને માટે તપ છે તે સાક્ષાત્ દાવાનળ છે; તપ એ કામદેવરૂપી મહાન

શત્રુનો નાશ કરવામાં મહા દેવ રૂપ છે, તૃષ્ણારૂપી વેલને ઉમેડી નાંખવાનું જખડું હથિયાર છે, અને આખર મહા નિબિડ [ચીકણું] કર્મોનું પણ નિકંદન કરી અદ્વૈતાવસ્થામાં મોક્ષ સ્થાન આપે છે.

૬ “ચેઈએ” જ્ઞાન—વસ્તુને યથાર્થ રૂપે સમજવી તેને જ્ઞાન કહે છે. શ્રી વીર પ્રભુએ ફરમાવ્યું છે કે “પદ્મ નાળું તવો વ્યા,” પહેલું જ્ઞાન મેળવ્યું હશે તો હયા બરોબર પાળી શકાશે. મોક્ષ મેળવવાનાં ચાર સાધનોમાં પ્રથમ સાધન જ્ઞાન છે તે જ માણસનું રૂપ છે. ભર્તૃહરિએ પણ કહ્યું છે કે ‘વિદ્યાવિદીનઃ પશુ.’ જ્ઞાન વિના માણસ પશુ સમાન છે. શ્રી ભગવતી સુત્રમાં કહ્યું છે કે જ્ઞાની સર્વથી આરાધક છે શ્રી ઉત્તરાધ્યયનમાં કહ્યું છે કે ‘ભાજેળ વિજ્ઞાન કુંતિ ચરણગુણ’ જ્ઞાન વિના શુદ્ધ ચારિત્ર ધર્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી. શ્રી યજુર્વેદમાં કહ્યું છે કે ॥ વિષ્ણવાઽમૃતમમ્મુતે ॥ જેમાં પરમ સુખની પ્રાપ્તિ છે તેને વિદ્યા કહે છે; જે પ્રમાણે ભણાવે કાળલા વિદ્યાના વિષયમાં છે. બધી વિદ્યાઓમાં ધર્મતત્ત્વજ્ઞાનરૂપી વિદ્યાને પ્રથમ દરજ્જાની ગણી છે. એટલા માટે મોક્ષસુખ ઇચ્છનારા પ્રાણીઓને જ્ઞાનાભ્યાસ અવશ્ય કરવો ભોઈએ. સાંસારિક વિદ્યાઓ કરતાં ધર્મજ્ઞાન અતિશય ફાયદા કારક છે. ધર્મજ્ઞાન ભણનાર પાપ, અકૃત્ય, અભક્ષ્યભક્ષ્ય વગેરેથી બચેા હરે છે. ધર્મજ્ઞાનવાળો પ્રાણી નિંદ્રા કરોથી—નિંદ્રા થાય કામોમાંથી પોતાના આત્માને અલગ રાખી બચાવી લે છે. આ સમયમાં ધન મેળવવાને આતુર બધા જણ હોય છે, પણ વિદ્યાના શોખીન બહુ જ થોડા હોય છે. ધનના લોભથી એમ નથી બચતા કે લક્ષ્મી તો વિદ્યાની કાચી છે. સાંસારિક વિદ્યા ભણનારા કરતાં આત્માની પિછાન કરનાર-ધર્મતત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરનાર તો છેક ઓછા છે. જગતની જંગલ છેડનાર અને સાધુપણું અંગીકાર કરનાર એવા પુરુષો પણ આ જમાનામાં આત્મજ્ઞાનનો અપૂર્વ અભ્યાસ છોડી કથા, કહાણી, રાસ વગેરેમાં પડી ગયા છે તો બીજા સંસારીઓની તો વાત શી કરવી ?

બધાં શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવાથી જ્ઞાની કહેવાતા નથી, પણ જેનામાં ૧૦ લક્ષણ શોભતાં હોય તે જ્ઞાની કહેવાય છે : (૧) ક્રોધ રહિત, (૨) ગૌરાગ્યવંત, (૩) બિતેદ્રિય, (૪) ક્ષમાવંત, (૫) ક્યાવંત, (૬) સર્વને પ્રિયકારી, (૭) નિર્દોષી, (૮) નિર્ભય, (૯) શોકરહિત, (૧૦) દાતા. જે હથ લક્ષણવાળો જે હોય તેને જ્ઞાની કહેવામાં આવે છે.

જ્ઞાની મહાત્મા આ ભવમાં સર્વમાન્ય થાય છે, અને પરમ સુખ શાંતિથી આસુખ્યને વ્યતીત કરે છે. પરભવમાં સ્વર્ગ અને અક્ષય મોક્ષ સુખને મેળવે છે.

(૧૦) બંધચેરવાસે—બ્રહ્મચર્ય એટલે શીલવ્રત ધારણ કરવું તે—બ્રહ્મચારીને પુદ્ગલ પરમેશ્વર “ત્વં ભંમં મર્ગનં” એ પ્રમાણે શબ્દોથી પોતાના જેવા કહે છે, એટલે બ્રહ્મચારી પોતે ભગવાન છે. મહાભારતના શાંતિપર્વમાં ૨૪૩ માં અધ્યાયમાં—

॥ ब्रह्मचर्येण वै लोकान् जनयन्ति परमर्षयः ॥

મહાશ્વિઓએ બ્રહ્મચર્યના પ્રતાપથી લોકોમાં વિજય કર્યો હતો. વળી કહ્યું છે કે-
॥ ब्रह्मचर्यमायुष्यकारणम् ॥ આયુષ્ય એટલે જિંદગીને બધી રીતે હિતકર્તા બ્રહ્મચર્ય જ છે.
વળી:-आयुस्तेजो बलं वीर्यं, प्रज्ञा श्रोत्र महाशयः ॥ પુણ્યં च मत्प्रियत्वं च हन्वतेऽ-
ब्रह्मचर्यया ॥ ગીતમસ્મૃતિ અધ્યાય ૪

એટલે જેઓ બ્રહ્મચર્યને પાળતા નથી, તેનું બળ, વીર્ય, બુદ્ધિ, આયુષ્ય, તેજ, શોભા, શીર્ય, સૌંદર્ય, ધન, યશ, પુણ્ય અને પ્રીતિનો નાશ થાય છે.

એ પ્રમાણે અનેક શાસ્ત્રોમાં રચેલે રચેલે બ્રહ્મચર્યની પ્રશંસા અને શુભો તથા અબ્રહ્મચર્યના દુશુભો બતાવ્યા છે એવું બાણી કામવાસનાનો નાશ કરી બ્રહ્મચર્યવ્રત અખંડ ધારણ કરવું. કદાપિ સ્ત્રી, વગેરે ભોગવિલાસના પદાર્થો દેખી મન ચલાયમાન થઈ જાય તો તે પદાર્થોના દુશુભો ઉપર ધ્યાન લગાવવું, તે એવી રીતે કે હે ભુવ ! તું શું બોધને શોધિત થાય છે ? બે તો ખરા કે સ્ત્રીના શરીરની અંદર શું શું વસ્તુઓ ભરી છે ? તેના કાનમાં શેલ છે, આંખમાં ચીપડા, નાકમાં લીંટ, મોંમાં ચૂક, પેટમાં વિષ્કા (મળ) અને આખા શરીરમાં હાડકાં, માંસ, લોહી વગેરે સર્વ અપવિત્ર પદાર્થો પરિપૂર્ણ બરેલા છે.

गाथा :- जहा सुणी पूङ्कज, निकसिज्जइ सर्वसो ।

एवं दुस्सील पटिणीए, मुहुरी निकसिज्जइ । उच्च० अ० १

જેવી રીતે ઘણો બૂખ્યો કૂતરો, સુકાર્ધ ગયેલાં હાડકાંનો કડકો મળતાં તેને આનંદથી ચાટ્યાં, કરડ્યા, ચાંચાં કરે છે, અને એમ કરતાં હાડકાંની અણીકાર કટકીઓ તેના તાળવામાં વાળતાં કાણાં પડે છે. એથી તાળવામાંનું લોહી પેલા હાડકાંના કટકા ઉપર પડતાં કૂતરાને વિશેષ સ્વાદ આવે છે અને હાડકા પર ઘણો શોધિત થઈ વધારે ને વધારે ચાવે છે. આખરે તાળવામાં કાણાં વિશેષ પડે છે, તેને દુઃખ થવા માંડે છે એટલે દુઃખતું કારણ હાડકાંનો કડકો નાંખી દઈ પોતે પોતાનું લોહીઆણું મોં ચાટી આનંદ માને છે. એમ થતાં થતાં તાળવામાંનાં કાણાં સડે છે, તેમાં કીડા જીપરે છે, મોં ઘણું જ વાસ માટે છે. તે ઘણો જ દુઃખી થાય છે અને જ્યાં જાય છે ત્યાંથી સૌ તેને કાઢી મૂકે છે, ત્યારે બૂખ્યોતરસ્યો દૂળળો થઈ તાળવાની પીડાથી માથા પછાડી મરી જાય છે. કૂતરાની પેઠે વિષયમાં દુબ્ધ છે તેવા માણસો+ સીંઝીપી હાડકાંના યોગ્યમાં અતિ શોધિત

+ श्लोक-दर्शनात् हरते चित्तं, स्पर्शनात् हरते बलम् ।

संभोगात् हरते वीर्यं, नारी प्रत्यक्षराक्षसी ॥

અર્થ-જીને ભેલાથી તે ચિત્તને હરી લે છે, સ્પર્શ કરવાથી બળને હરી લે છે, ભોગવવાથી વીર્યનો નાશ કરે છે. એટલા માટે સ્ત્રી પ્રત્યક્ષ રાક્ષસી-સર્વ સુખનો નાશ કરનારી છે,

થઈ, પોતાનું વીર્ય ક્ષય પામે છે છતાં પુત્રી માને છે ! વીર્ય ક્ષય થવાથી, તેમજ ચિત્ત વિષયમાં જ પરોવાયેલું રહે છે તેથી ચાંદી, વિસ્ફોટક, ગદગાંઠ, રક્તપિત વગેરે ગરમીના રોગો લેખને છે. આખરે અતિશય પસ્તાવો કરતાં કરતાં મરણ પામી દુર્ગતિમાં અવતાર લેવો પડે છે એવો વિચાર કરી કામવાસનામાંથી મનને ખેંચી બ્રહ્મચર્ય તરફ વાળવું.

બ્રહ્મચારીએ હમેશા એવો વિચાર કરવો કે જે ઠેકાણે હું અસદ્ધા પીડા સહન કરી ઉત્પન્ન થયો, પાછો તે જ મલિન જગા પર મોહિત થઈ વિષયરૂપી કાઠવમાં ખૂંચવા જાય છે તો તને કાંઈ પણ શરમ નથી થતી ? આપણી માતા, જેન વગેરેનો જે જે રીતે દેખાવ, રૂપ, આકાર છે તે જ પ્રમાણે સર્વ સ્ત્રીઓનું છે. છતાં ખરાબ દ્રષ્ટિથી કોઈ પણ સ્ત્રીકાંતિ ઉપર જોવા થ જ કેમ ? વગેરે વિચારો કરી કામરૂપી ઇચ્છાઓને કબાવી મનને પૂર્ણ શાંતિમાં લાવવું.

જેવી રીતે ગ્રૂમહાને આરામ થવા માંડે છે ત્યારે તેમાં ચળ ઘણી આવે છે એવે સમયે જો ખંજવાળવા માંડે તો ગ્રૂમહામાંથી લોહી નીકળે છે અને તેને મટતાં ઘણીતાર લાગે છે. પણ જો આત્માને વશ રાખી ગ્રૂમહાને હાથ ન લગાડે તો થોડા વખતમાં તે ગ્રૂમહું મટી જાય છે અને પૂરો આરામ આવી જતાં સુખ થાય છે. એ રીતે આ મનુષ્ય કવમાં કામવિકારરૂપી ગ્રૂમહું પાકી ચોક્કસપી આરામ ચેળવવાનો સમય આવ્યો છે. બીજી ત્રણ ગતિ કરતાં માણસના જન્મમાં કામવાસનાનો ઉદય (મનુષ્યને નૈયુનસંગા ઘણી) વધારે હોય છે. એ સમયે આત્માને કળાજમાં રાખી વિષયનું સેવન ન કરે અને બ્રહ્મચર્ય પાળે તો થોડા કાળમાં જન્મ, જરા, મરણ, આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ વગેરે સર્વ રોગોનો સંપૂર્ણ નાશ થઈ જાય અને શાંત સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થાય એવા એવા વિચારો કરી તે વિચારોનું પાલન કરી જ્ઞાતીજનો આત્માને શાંત કરે અને સ્ત્રી તથા પુરુષો સર્વે અખંડ બ્રહ્મચર્ય પાળે.

ब्रह्मचर्यस्य यद्गुणं शृणु त्वं वसुधाधिप॥

आजन्ममरणाद्यस्तु, ब्रह्मचारी भवेदिह ॥ १ ॥

न तस्य किंचिदप्राप्य, -मिति विद्धि नराधिप।

वह्व्यः कोटयस्त्वुपीणां ब्रह्मलोके वसन्त्युत ॥ २ ॥

सत्त्वे रतानां सततं, दान्तानामूर्ध्वरेतसाम् ॥

ब्रह्मचर्यं वहेद्राजन्, सर्वपापानुपासितम् ॥ ३ ॥

ભીષ્મપિતામહ યુધિષ્ઠિરને કહે છે કે, હે યુધિષ્ઠિર ! બ્રહ્મચર્યના ગુણો સાંભળો. જેણે મરણપર્યંત શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય પાળ્યું છે તેને કોઈ પણ શુભ શુભની ખામી ન જ હોય. ખુદ પરમાત્મા તથા સર્વે ઋષિ-મુનિઓ તેના શુભ ગાય છે. આ જન્મમાં

તે અનેક ઘણો લોગવી, છેવટે પરમ પદવી જે સિદ્ધપદ તેને મેળવે છે. બ્રહ્મચારી જનો નિરંતર સત્યવાદી, ચિત્તેન્દ્રિય, શાંત, આત્મા, શુભ-ભાવોથી ભરેલા, રોગ રહિત, પરાક્રમી, શાસ્ત્રોના અનુભવી, પ્રભુના ભક્ત, ઉત્તમ ધર્મશુરુ જનીને તમામ પાપોના નાશ કરી સિદ્ધગતિ મેળવે છે. x

સત્તર પ્રકારનો સંયમ અરણ્યસિત્તરીના ૭૦ બોલમાંના ૧૭ પ્રકાર સંયમના છે તે વર્ણવે છે.

(૧) હિંસા, (૨) જૂક, (૩) ચોરી, (૪) મૈથુન, (૫) પરિગ્રહ, એ પાંચ આત્મવશી નિવર્તે, (૬) ઔન, (૭) ચક્ષુ, (૮) શ્રાણ (નાક), (૯) રસના (જીભ), (૧૦) સ્પર્શેન્દ્રિય (આમલી) એ પાંચ ઇન્દ્રિયો વશ કરે, (૧૧) ક્રોધ, (૧૨) માન, (૧૩) માયા (કપટ), (૧૪) લોભ, એ ચાર કષાયથી છૂટે, (૧૫) મનથી ક્રોધનું બૂઝું ચિંતવનું, (૧૬) વચન ખોટું બોલવું, (૧૭) કાયા અજાતનાથી પ્રવર્તાવવી એ ત્રણ હંડથી સુક્ત થવું, એ પ્રમાણે સંયમ ૧૭ પ્રકારનો છે.

ખીજી રીતે ૧૭ પ્રકારનો સંયમ

(૧) “પૃથ્વીકાય સંયમ” — એક જીવારના ઠાણા જેટલી પૃથ્વીકાયની કણીમાં અસંખ્યાતા જીવો છે. એ માંહેનો એક જીવ નીકળીને કબૂતર કબૂતર જેવડી કાયા બનાવે તો તે કણીમાંના જીવો એક લાખ ભેજન લાંબા પહોળા જંબૂદ્વીપમાં સમાય નહિ, પૃથ્વીકાયના જીવોનું પિંક એ પ્રમાણેનું ભણી સંયમધારી સુનિએ તેને જરા પણ દુઃખ ન થાય તેમ વિચરે. પૃથ્વીકાયનો સ્પર્શ ન કરે. મકાન બાંધવાં, ધૂળ ખોદવી, ખેતર ખેડવાં, ખાગ કરવા, વગેરે જે જે કામોથી પૃથ્વીકાયની હિંસા થાય એવો ઉપદેશ તો થાય જ શી રીતે ?

(૨) “અપૂકાય સંયમ” — અપૂ (ટીપાણી) કાયના એક કીણા ટીપામાં અસંખ્યાતા જીવો છે. એમાંથી એકેક જીવ નીકળીને સરસવના ઠાણા જેવડી કાયા કરે તો જંબૂદ્વીપમાં સમાય નહિ. અપૂકાયના જીવોની એ પ્રમાણેની હકીકત ભણી સંયમધારી સુનિ મહારાજ પાણીનો સ્પર્શ ન કરે. સ્નાન કરવું, સ્નેહ કરવી, વસ્ત્ર ધોવાં વગેરે બાબતોનો ઉપદેશ તો તેમનાથી થાય જ શી રીતે ?

૩ “તેલિકાય સંયમ” — તેલિ(અગ્નિ)ના એક તણખામાં અસંખ્યાતા જીવો છે. તેમાંથી એકેક જીવ નીકળીને રાઈના ઠાણા જેવડી કાયા કરે તો જંબૂદ્વીપમાં સમાય નહિ. એ પ્રમાણે જીવોનું સ્વરૂપ ભણી સંયમધારી સુનિ અગ્નિનો સ્પર્શ ન કરે. દેવતા કરવો,

x સાધુ પુરુષના આ ૧૦ શુભેના અધિકાર ભણવા ઈચ્છા હોય તો પરમ પૂજ્ય મહારાજ અયો-લખમણિની બનાવેલી “ધર્મતત્ત્વસંગ્રહ” નામની ચોપડી અવસ્ય વાંચવી, વિચારવી, આ ગ્રંથ સાદી હિંદી ભાષામાં છે.

ભઠ્ઠી સળગાવવી, ધૂપ કરવો, વગેરે ઉપદેશ તો થાય જ શી રીતે ?

૪ “વાઙ્મિકાય સંયમ” —વાયુ(હવા)ની એક નાનામા નાની લહેરમાં અસં-
ખ્યાતાં જીવો છે. અને એકવાર ઉઘાડે મોઢે જોઈતાં અસંખ્યાત જીવો હજીય છે. તેમાંના
એકેક જીવ નીકળીને વહના બી જેવડી કાયા કરે તો જંગૂદીપમાં સમાય નહિ. એ પ્રમાણે
સમજીને સંયમધારી સુનિરાજ સુખ પર સુખવસિકા બાધે છે. પંજો નાખવો, હીંચકે
હીંચકવું, યત્રો ફેરવવાં વગેરે પવનનો ઘાત થાય તેવાં કામોનો ઉપદેશ તો થાય જ
શી રીતે ? અસિકાયના જીવોથી વાયુકાયના જીવો સૂક્ષ્મ છે.

(૫) “વનસ્પતિકાય સંયમ” —વનસ્પતિમાં ત્રણ પ્રકારે જીવો હોય છે.
કેટલીક વનસ્પતિમાં એક જીવ હોય છે. જેમકે અનાજના ઢાણા, બી વગેરે. કેટલીક
વનસ્પતિમાં સંખ્યાતા અસંખ્યાતા શરીરમાં સંખ્યાતા અસંખ્યાતા જીવો હોય છે. જેમ
કે—પાંદડાં, શાક વગેરે. કેટલીક વનસ્પતિમાં એક શરીરમાં અનંતાં જીવો હોય છે.
જેમકે—કંઈ, મૂળ અને કોમળ (ફૂલ) વનસ્પતિ વગેરે એવું જાણી વનસ્પતિના સ્પર્શ
સંયમધારી સુનિ મહારાજ ન કરે, તો પછી ફૂલ તોડવાં, ફળ-ફૂલવું છેદનબેદન, ફૂલના
હાર-ગજરા બનાવવા વગેરેના ઉપદેશ દેવાનું રહ્યું જ કયાં ?

કોઈ કહે છે કે પૃથ્વી વગેરે પાંચ સ્થાવરકાયના જીવોમાં હલન ચલન, વગેરેની
શક્તિ છે નહિ, તેથી તેનો સ્પર્શ વગેરે કરતા તેને દુઃખ શી રીતે થાય ? ન જ થાય
આ બાબતનું સમાધાન:—

શ્રી આચાર્ય સૂત્રના પહેલા અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે કે કોઈ માણસ
જન્મથી આધળો, જન્મથી બહેરો અને જન્મથી મૂંઝો હોય તેવા અસમર્થને બીજો કોઈ
માણસ પગથી માંડીને ઠેક માથા લગી અંગ, ઉપાંગના ચત્ર વડે કટકા કરે તો તેને
કેવી પીડા થાય છે ? એ માણસના મનમાં પીડા થાય છે તે જ્ઞાની પુરુષ જાણે છે પણ
પીડા પામનારો માણસ પોતાના ચોર દુઃખની વાત કોઈને કહી શકતો નથી. તે પ્રમાણે
પાંચ સ્થાવરના જીવોને અડવાથી, કાપવાથી, છેદનબેદનથી અસહ્ય પીડા થાય છે પણ તે
પીડા બતાવવાને તેને વાણી વગેરે સાધનો નથી. કર્મના ઉદયથી તેઓ પરવશ લાચાર
થઈને પડ્યા છે તેથી તે બિચારા શું કરે ? એવી રીતે જીવોને અશરણ અને અનાથ
જાણી સંયમી સુનિ તેની પોતાના આત્માની પેઠે રક્ષા કરે છે.

(૬) “બેધદ્રિય સંયમ” —કાયા અને સુખ એ બે ઇન્દ્રિયવાળા જીવો, કોડા
વગેરે.

(૭) “તેઈન્દ્રિય સંયમ” —(તેઈન્દ્રિય સંયમ), કાયા, સુખ, નાક એ ત્રણ ઇન્દ્રિય-
વાળા કીડી, માંકડ વગેરે.

(૮) “ચોરિંદ્રિય સંયમ” (ચોઈદ્રિય સંયમ)—કાયા, સુખ, નાક અને આંખ એ ચાર ઈંદ્રિયવાળા, માખી મચ્છર વગેરે.

(૯) “પંચેંદ્રિય સંયમ”—કાયા, સુખ, નાક, આંખ અને કાન એ પાંચ ઈંદ્રિય-વાળા નારકી, તિથંચ (પશુ, પંખી, સર્પ, માછલાં, મગર, ઈંદર, વગેરે) મનુષ્ય અને દેવતા, એ ચારની સંભાળ કરે.

એ ઈંદ્રિયથી પંચેંદ્રિય લગીનાં ત્રસ પ્રાણીઓની ત્રણ કરણ અને ત્રસ ભોગથી રક્ષા કરી કિંચિત્ માત્ર દુઃખ ન ઉપભવે. કેટલાંક માણસો (૧) આયુષ્ય નભાવવાને અર્થે એટલે શરીરના નિર્વાહને અર્થે, (૨) યથા, કીર્તિ મેળવવા સાડુ યોગ્ય વગેરે કરવામાં, (૩) માનની મગરૂરી વધારવા સાડુ પૂજ્યસત્કાર કરવામાં, (૪) જન્મ-મરણથી છૂટવા સાડુ એટલે ધર્મ થાય અને મોક્ષ મળે એ હેતુથી, (૫) દુઃખોથી છૂટવા સાડુ, એ પાંચ કારણે છકાયતાં જીવોની જેઓ હિંસા પોતે કરે છે, બીજા પાસે કરાવે છે અને બીજાઓ જે હિંસા કરી રહ્યા છે તેને બહુ બાણે છે એ સર્વને મહા મૂખ બાણવા. જો કે એઓ તેા સુખ મેળવવા હિંસા કરે છે પણ ભવિષ્યમાં તેઓને દુઃખરૂપ થશે જ. એ પ્રમાણે શ્રી વીરપ્રભુએ શ્રી આચારાંગ સૂત્રના પહેલા અધ્યયનમાં હર્ષાવેલું છે.

(૧૦) “અભવકાય સંયમ”—વસ્ત્ર, પાત્ર, પુસ્તક વગેરે અભવ વસ્તુઓને જતનાથી (સંભાળપૂર્વક) વાપરે નહિ. એથી તે ચીજો લાંબા વખત ન ટકતા તરત નકામી થાય છે અને બીજી લેવી પડે છે, અને આરંભની ક્રિયા લાગે છે. હુનિયામાં કોઈ પણ ચીજ વગર આરંભે નીપજતી નથી તેમ ગૃહસ્થ લોકોને તે મક્ત પણ મળતી નથી. પ્રાણીઓ અધિક વહાલી એવી વસ્તુને ગૃહસ્થ લોકો કેવળ ધર્મને અર્થે સાધુઓને વહોરાવે છે, તેા સંયમધારી સાધુઓને ઘટારત એ કે બીજી સારી વસ્તુની લાલચની ખાતર, અગર અજતનાથી પોતાની પાસેની વસ્તુઓને નાશ ન કરવો જોઈએ.

(૧૧) “પેહા સંયમ”—કોઈ વસ્તુને જોયા તપાસ્યા વિના ઉપયોગમાં લેવી નહીં. એમ જોઈ તપાસીને વાપરવાથી ઝેરી જતુઓ વગેરેના વિષની અસર થતી નથી અને શરીરની રક્ષા થાય છે.

(૧૨) “ઉપેહા સંયમ”—મિથ્યાત્વીઓ અને આચારમાં ક્ષત્ર થયા હોય તેમને સમાગમ છોડે. કોઈ પણ દિવસ સંગ ન કરે. મિથ્યાત્વી હોય તેને સમકિતી જૈન ખનાવે. વળી જૈન ગૃહસ્થો હોય તેમને માગની સમજણ આપે અને ધર્મથી હગતો હોય તેને ભચાવી દે કરે.

(૧૩) “પ્રમાજના સંયમ”—અધારાવાળી જગ્યામાં તથા રાત્રિને વખત રજો-હરણથી પૃથ્વીને પૂજ્યા વિના હાલચાલ ન કરે. વસ્ત્ર, પાત્ર, પુસ્તક અને પોતાના શરીર

પર કોઈ જીવ જોવામાં કે બણવામાં આવે તો શુચ્છા અગર પૂજણીથી પૂજી પછી તેને ફર કરે.

(૧૪) “ પરિઠાવણીઆ સંયમ ” — મળ, મૂત્ર, વગેરે પરકવાની ચીજોને જ્યાં હીલોતરી, અનાજના દાણા, કીડી વગેરે ન હોય ત્યાં સંભાળ રાખી પરકવે.

(૧૫) “ મન ” — વશ રાખે.

(૧૬) “ વચન ” — અસત્ય ન બોલે.

(૧૭) “ કાયા ” — જતનાથી ચરીરને પ્રવતવે.

જોવી રીતે સંયમના સત્તર પ્રકારના સંયમને શ્રી ઉપાધ્યાય સંપૂર્ણ રીતે પાળે છે.

“ દશ પ્રકારની વૈયાવચ્ચ ” (૧) આચાર્ય, (૨) ઉપાધ્યાય, (૩) તપસ્વી, (૪) નવહીક્ષિત, (૫) ગ્લાન(રોગી), (૬) સ્થાવર, (૭) સ્વધર્મી, (૮) કુલ, (૯) ગણ, (૧૦) સંઘ જો દશની યથાચોગ્ય સેવાશક્તિ કરે. એ ૧૦ પ્રકારની વૈયાવચ્ચ શ્રી ઉપાધ્યાય હંમેશાં કરે છે.

“ બ ભ ગુપ્તિઓ ” — નવ વાક વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય પાળે જો વિષેનું વિવેચન ત્રીભ આચાર્યજીના પ્રકરણમાં વિસ્તારથી કર્યું છે.

“ નાણુકાંતિય ” — જ્ઞાનાદિ ત્રણ રત્નની સમ્યક્ પ્રકારે આરાધના કરે. (૧) જ્ઞાનથી હરેક વસ્તુનું યથાતથ્ય સ્વરૂપ બાજુ (૨) દર્શનથી હરેક વસ્તુને યથાતથ્ય સરખે. (૩) ચારિત્રથી અહંકુ કરવા યોગ્ય અહંકુ કરે.

“ તપ ” — ગાર પ્રકારનું તપ કરે. એ બાબતનું વર્ણન આચાર્યજી વિષેના ત્રીભ પ્રકરણમાં વિસ્તારથી આપેલું છે.

“ કોહો નિગ્ગહાઈ ” — ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ ચારે કષાયોનો નિગ્રહ કરે છે. એનું વર્ણન પણ ત્રીભ પ્રકરણમાં સવિસ્તાર આપી ગયું છે એ પ્રમાણે, ૫ મહા-મત, ૧૦ પ્રકારે ચતિધર્મ, ૧૭ પ્રકારે સંયમ, ૧૦ પ્રકારે વૈયાવચ્ચ, ૬ પ્રકારે બ્રહ્મચર્યની વાકે, ૩ રત્ન. ૧૨ પ્રકારે તપ, ૪ કષાયોનો નિગ્રહ, કુલ ૭૦ શુભ ચરણ સિત્તરીના થયા. કરણસિત્તરી અને ચરણસિત્તરીના સિત્તરે સિત્તરે શુભથી શ્રી ઉપાધ્યાય મહારાજ સદા શોભે છે. +

૮ પ્રભાવના

આગળ ચીદ શુણો આવી ગયા છે, હવે શ્રી ઉપાધ્યાય મહારાજમાં ૮ પ્રભાવના શુભ હોય છે તે વર્ણવે છે. ધર્મને ફેલાવવો હીવાવવો, અને પ્રગટ કરવો તેને “ પ્રભાવના ” કહે છે એવી ધર્મ પ્રભાવના આઠ બાતની છે.

+ જે કાસ હમેશાં કરવામાં આવે તેને “ ચરણ ” કહે છે, અને કાસચરણ એટલે પ્રયોજન આવ્યે કરવું પડે તેને “ કારણ ” કહે છે.

(૧) પ્રવચનની પ્રભાવના " જે કાળમાં જૈનના તથા અન્ય મતવાળાના એટલા સૂત્રો અને શાસ્ત્રો હોય તેને બાણે, જે સર્વ શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ હોય તે જ સર્વને ગોચર જ્ઞાન હઇને ધર્મને દીપાવશે.

(૨) ધર્મકંથક પ્રભાવના — શ્રી ઠાણાંજ સૂત્રમાં ચાર પ્રકારની કથા કહી છે. તે દરેકના ચાર ચાર લેહ ગણતાં સોળ પ્રકારની દેશના થાય છે. તે સોળ દેશના એટલે ધર્મ-કથા કરી જૈન મતને દીપાવે સ્વચ્છિદા કહા પત્રતા તંત્રદા—(૧) અક્રૂએવણી, (૨) વિક્રૂએવણી, (૩) સંવેગણી, (૪) નિવેગણી.

(૧) “ અક્રૂએવણી ” (અક્રોપની) — સાંભળનારના હૃદયમાં આગેહૂમ ઠસી જાય તેવી કથા તેના ૪ લેહ છે. (૧) આચાર અને શ્રાવકની ક્રિયા, વગેરેના ઉપદેશ કરે. (૨) બંધનહારમાં શી રીતે ચાલવું, સભામાં કંઈ રીતે ઉપદેશ આપવો અને પ્રાયશ્ચિત્ત આપી આત્માને શી રીતે શુદ્ધ કરવો તે બતાવે. (૩) મનમાં પ્રશ્ન ધારીને કોઈ આવેલ હોય તો તેના સંશય દૂર થઈ જાય એવો ઉપદેશ કરે. કોઈ પ્રશ્ન વગેરે પૂછે, તો તેને માનિક શબ્દોથી ઉત્તર આપે કે જેથી પૂછનારના રાગદોષમાં તે વાત પાડી ઠસી જાય. (૪) વ્યાખ્યાન વખતે સાતે નયની રીતે સ્વાદ્વાદશૈલીથી સર્વને સ્પર્શ ને શોભાતી, પરસ્પર વિરોધ ન આવે તેવી, ખીબના મનમાં ઠસી જાય એવી શબ્દરચનાવાળી વાણી પ્રકાશે.

(૨) “ વિક્રૂએવણી ” (વિક્રોપની) — સન્માર્ગ છોડી ઉન્માર્ગે જતો હોય એવાને પાછો સન્માર્ગ પર સ્થિર કરે, સન્માર્ગ પર સ્થાપી દેહ કરે તે વિક્રૂએવણી કથા તેના ૪ લેહ છે (૧) સ્વમતની દેશના આપતાં વચમાં વચમાં ખીબ ધર્મવાળાના પશુ કાપઠા આપે, કે જેથી સાંભળનારને વિશ્વાસ આવે કે આપણા ધર્મના એવી એમા પશુ બાબતો છે. (૨) સભામાં અન્ય મતવાળાની સંખ્યા વિશેષ હોય તો તેના ધર્મની વાતો કરતા વચમાં વચમાં પોતાના ધર્મનું પશુ ચોડું ચોડું સ્વરૂપ બતાવે જેથી અન્ય મતવાળા સમજે કે જૈન ધર્મ પશુ ચમત્કારી છે. (૩) સમ્યક્ત્વ વગેરેનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરતા વચમાં મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ દેખાડે જેથી શ્રોતાજન મિથ્યાત્વથી પોતાના આત્માને બચાવી શકે. (૪) મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ સનમતતા વચમાં સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ પશુ કહે જેથી શ્રોતાજનની સમ્યક્ત્વ ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા થાય.

(૩) “ સંવેગણી ” — જે કથા સાંભળતાં સાંભળનારના અંતઃકરણમાં વૈરાગ્ય જાગે તેવી કથા. એના ૪ લેહ છે (૧) : આ દુનિયાનું અનિત્યપણું બતાવે, અને મનુષ્ય જન્મ, સમ્યક્ત્વધર્મની પ્રાપ્તિ, સત્શાસ્ત્રોનું શ્રવણ, સાધુ મહારાજનો સમાગમ વગેરેની દુર્લભતા બતાવે. જેથી સાંભળનારનું ચિત્ત સાંસારિક પદાર્થ ઉપરથી ભીતરી, ધર્મ ગ્રહણ કરવા તરફ ખેંચાય. (૨) પરલોક, દેવતા, ઇંદ્ર અને ચક્રવર્તી મહારાજની ઋદ્ધિ, મોક્ષનું સુખ, પાપનાં માઠા ફળ અને નરક ગતિનાં દુઃખોનું વર્ણન એવા વિસ્તારથી કરે કે

સાંભળનારા પાપનાં માઠાં કૃપા અને દુઃખથી ડરી પાપકર્મ ન કરે, અને દેવલોક તથા મોક્ષનાં સુખ લેવાની ઇચ્છા કરે. (૩) સ્વજન, મિત્ર, જ્ઞાતિજન વગેરેનું સ્વાર્થીપણું વિસ્તારથી ખતાવી, એમના ઉપરનો મમત્વ ભાવ ઓછો કરાવે, તથા સત્સંગનો મહિમા દર્શાવી સાધુ સંગતિ કરવા ઉત્સુક બનાવે. (૪) રાતદિવસ પરપુદ્ગલોમાં જ મન રમ્યા કરે છે, જેથી મહા પવિત્ર આત્મપ્રદેશો મહિન થયેલ છે અને સત્ય વસ્તુની તથા અસત્ય વસ્તુની ખરેખરી ઓળખ થતી નથી એવું જ્ઞાન આપી, જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપી ત્રણ રત્નોને પવિત્ર બનાવે જેથી આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ થતાં અનંત સુખની પ્રાપ્તિ થાય વગેરે વગેરે વિવેચન વિશેષ કરી શ્રોતાજનના હૃદયમાં કસાવે.

(૪) “નિઠ્ઠેગણી — જે કયા સાંભળતાં સંસાર ઉપરથી મન જીતરી, સંયમ લેવાની ઇચ્છા થાય તે “નિઠ્ઠેગણી કયા. ” એના ૪ ભેદ છે: (૧) કેટલાંક કૃપા દુઃખદાયી થાય છે જેમકે:— ચોરી કરવાથી પગમાં ભેડી જાય છે, વ્યભિચાર કરવાથી ચાંદી, પ્રમેહ વગેરે રોગ અને મોત પણ થાય છે વગેરે સમજાવી સંસાર ઉપર શ્રોતાજનને ઉદ્દેગ થાય એવું કસાવે. (૨) આ ભવમાં કરેલાં કેટલાંક શુભ કર્મોનું કૃપા આ ભવમાં જ મળે એવું ખતાવે. જેમકે:— તપ અને સંયમ પાળવાથી તમામ ચિંતાથી મુક્ત તથા પૂજ્ય થવાય છે (૩) આ ભવમાં કરેલા અશુભ કર્મોનાં કૃપા હવે પછીના ભવમાં નરક વગેરે અશુભ ગતિ પામી તે જોગવે છે એવું સ્વરૂપ ખતાવે, (૪) ગયા ભવોમાં કરેલાં શુભ કર્મોના કૃપાએ આ લોકમાં જલ્દિ વગેરે સુખ મળ્યાં છે તે દર્શાવે.

(૩) “નિરપવાહ પ્રભાવના ”—કોઈ સ્થળે જૈન મતવાળાને ધર્મબ્રહ્મ કરવાનું શરૂ કર્યું હોય અને અદેખા માણસો જૈન સાધુનો મહિમા સાંભળી ચર્ચા કરવા આવ્યા હોય, તેવે પ્રસંગે વિવેકી સાધુ ચતુર્ધર્મી સ્વમતનાં અને અનેક પરમતનાં શાસ્ત્રોનાં પ્રમાણ આપી વાદી પ્રતિવાદીરૂપે ખરા ખોટા પક્ષનું સ્પરૂપ ખતાવી સ્વમતને (જૈનધર્મને) સ્થાપે.

(૪) “ત્રિકાળજ્ઞ પ્રભાવના ”—જ'બૂદ્ધીપ્રસન્નિ ચંદ્રપ્રસન્નિ વગેરે શાસ્ત્રોમાં ભૂગોળ, ખગોળ, નિમિત્ત, જ્યોતિષ, વગેરે જે જે વિદ્યા છે તેમાં પારંગત હોય. જેથી ભૂત, ભવિષ્ય, વર્તમાન, એ ત્રણ કાળની સારી અને નહારી તમામ વાતનું જ્ઞાન થાય, લાભહાનિ, સુખદુઃખ, અવિતબ્ય-મરણ, વગેરે બાણી ઉપકારક અને કટ્યાણુકારી સ્થળે પ્રકાશે. પણ નિમિત્ત ભાષે નહિ આપદાને સમયે સાવધાન રહે.

(૫) “તપપ્રભાવના ”—યથાશક્તિ દુબ્ધર (કઠિન) તપશ્ચર્યા કરે કે જે તપશ્ચર્યા એક લોકોને ચમત્કાર કીધા. અન્યમતવાળાઓની તપશ્ચર્યા તો કેવળ નામની છે. એઓ તો એક ઉપવાસમાં પણ મિષ્ટાન્ન જમી તપ કર્યાનું જણાવે છે. પણ જૈનની તપસ્યા તો દુબ્ધર છે જેથી લોકોને ચમત્કાર કીધા.

(૬) “નતપ્રભાવના ”—વિષયનો ત્યાગ, અદ્ય ઉપધિ, મૌન, સખ્ત અભિગ્રહ,

કાઉસુગ, ભરબુવાનીમાં ઇન્દ્રિયનિગ્રહ, કુંઠકર ક્રિયા, વગેરે જનો ધારણ કરી લોકોને ચમત્કાર ઉપજાવે.

(૭) “વિદ્યા પ્રભાવના” —રોહિણી, પ્રજ્ઞાસિ, અદ્યુષ્ટ, પરશરીરપ્રવેશિની, ગગન-ગામિની વગેરે વિદ્યા, મંત્રશક્તિ, અંજનસિદ્ધિ, શુટિકા, રસસિદ્ધિ, ઇત્યાદિક અનેક વિદ્યામાં પ્રવીણ હોય છતાં એ વિદ્યાનો ઉપયોગ ન કરે. કેઈ ખાસ મોટું કારણ બિપજે તો લોકોને ચમત્કાર ઉપજાવે પછી પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ શુદ્ધ થાય.

(૮) “કૃતિ પ્રભાવના” અનેક પ્રકારના છંદ, કવિતા, હાજ, ભેડ, સ્તવન, વગેરે ઉત્તમ કાવ્ય બનાવી, તેમાં અનુભવ રસ વડે ભરપૂર ચુદાઈ મેળવી, આત્મજ્ઞાનની શક્તિ ખીલવી જૈનધર્મને દીપાવે.

એ આઠ પ્રભાવના વડે જૈનમતને દીપાવે, પણ અભિમાન ન કરે કે હું કેવો વિદ્વાન, હોશિયાર અને જૈન ધર્મને શોભાવનાર છું? અભિમાનથી વિદ્યા ફળતી નથી અને લોકોમાં અપમાન થવાનો સંભવ છે; માટે આઠ પ્રભાવનાવાળા ઉપાધ્યાય શુણી ધર્મ સદા નમ્ર ભાવ રાખે.

“જોગ નિગ્જો” —મન, વચન ને કાયા એ ત્રણ જોગને કબજામાં રાખે. એ પ્રમાણે શ્રી ઉપાધ્યાય, (૧ થી ૧૨) અંગના બાણકાર, (૧૩-૧૪) કરણ સિત્તરી અને ચરણ સિત્તરીના શુણો સહિત, (૧૫ થી ૨૨) આઠ પ્રભાવના સુકૃત, (૨૩ થી ૨૫) ત્રણ ચોગને વશ રાખે. કુલ ૨૫ શુણ શ્રી ઉપાધ્યાય ભગવંતના પૂર્ણ થયા.

શ્રી ઉપાધ્યાયની ૧૬ ઉપમાઓ.

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૧૧ મા અધ્યયનમાં ઉપાધ્યાયજી મહારાજને ૧૬ ઉપ-માથી અલંકૃત કલા છે—

(૧) “શંખ કૃપ” —જેમ કૃષિ ભરેલો શંખ શોભે છે અને તેમાંનું કૃષ બગડતું નથી તે પ્રમાણે શ્રી ઉપાધ્યાય મહારાજમાં જ્ઞાન શોભી રહે છે અને તે જ્ઞાનનો કોઈ દિવસે વિનાશ થતો નથી. વળી જેમ શ્રી વાસુદેવના પંચાવન શંખના અવાજથી મહા સૈન્ય નાસી જાય તે પ્રમાણે શ્રી ઉપાધ્યાય મહારાજના ઉપદેશથી સર્વે પાપંદીઓ ભાગી જાય—

(૨) “અક્ષ કૃપ” —જેમ કંઝોજ કેશનો ઘોઠા બન્ને તરફ વાજિંત્રોને લીધે શોભા આપે છે તેવી રીતે શ્રી ઉપાધ્યાય ભગવંત સત્ત્વજ્ઞ કૃષી વાજિંત્રો વડે પૂર્ણ શોભા આપે છે.

(૩) “સુભટ કૃપ” —જેમ શૂરો સુભટ જોડેલે સ્વત્રિય રાજા ચોતરફ બિરહાવલી બોલતા અનેક ખંદીઓથી શોભતો સન્નુઓનો પરાજય કરે છે, તેવી રીતે તે ઉપાધ્યાય

અતુર્વિધ સંઘથી શોભતા મિથ્યાત્વીઓને પરાજય કરે છે.

(૪) “હાથી રૂપ” —જેવી રીતે સાઠ વર્ષનો જુવાન હાથી હાથણીઓના પરિવારમાં શોભે છે તેવી રીતે શ્રી ઉપાધ્યાય મહારાજ બહુ સૂત્રના જ્ઞાન રૂપ સુવાવસ્થા પ્રાપ્ત કરીને તથા જ્ઞાનીઓના પરિવારથી શોભે છે, અને હાથીની પેઠે સ્થિર રહી કોઈ પણ વિતંડાવાદીઓથી હઠતા નથી કિન્તુ તેમને હઠાવે છે.

(૫) “વૃષભ-રૂપ” —જેવી રીતે બળદ પોતાના બન્ને અણીદાર શીંગડાંથી ગાયોના ટોળામાં શોભે છે તેમ શ્રી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ, નિશ્ચય અને વ્યવહારરૂપી શીંગડાં વડે પરમતવાદીઓને હઠાવીને સુનિ મંડળમાં શોભે છે.

(૬) “સિંહ રૂપ” —જેવી રીતે કેસરી સિંહ, તીક્ષ્ણ ઢાઢો વડે જંગલમાં સર્વ જાનવરોને શ્રોત ઉપજાવે છે તેવી રીતે શ્રી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ સાત નય વડે સર્વે કઠાઝહીઓને હરાવે છે.

(૭) “વાસુદેવ રૂપ” —જેવી રીતે ત્રિખંડાધિપતિ વાસુદેવ સાત રત્નની મહદથી તમામ વેરીઓને હઠાવી ત્રણ ખંડના ધણી થાય છે, તેવી રીતે શ્રી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ તપ, સંયમ, વગેરે શસ્ત્રોથી કર્મરૂપી વેરીઓનો પરાજય કરી જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર-રૂપી ત્રણ રત્નના આરાધક થાય છે.

(૮) “ચક્રવર્તી રૂપ” —જેમ છ ખંડના સ્વામી ચક્રવર્તી મહારાજ ૧૪ રત્નો વડે, નરેન્દ્ર, સુરેન્દ્ર, સૌને પૂજ્ય થાય છે તેમ શ્રી ઉપાધ્યાયજી ૧૪ પૂર્વની વિદ્યા મેળવીને જગતમાં પૂજ્ય થાય છે.

(૯) “છંદ્ર રૂપ” —જેમ ચક્રેન્દ્ર પોતાની હજાર આંખોથી કંઠેવતાઓની સમાને મોહિત કરે છે, તેમ શ્રી ઉપાધ્યાય મહારાજ અનેકાંત સ્થાઈવાદ ભાગનો પ્રકાશ કરીને ભવ્ય જીવોને મોહિત કરે છે.

(૧૦) “સૂર્ય રૂપ” —જેમ સૂર્ય અતિ તેજસ્વી પ્રભા વડે, અધિકારનો નાશ કરે છે તેમ શ્રી ઉપાધ્યાય મહારાજ નિર્મલ જ્ઞાનનો પ્રકાશ કરીને અમરૂપી અધિકારનો નાશ કરે છે.

(૧૧) “ચંદ્ર રૂપ” —જેમ પૂર્ણકળા વડે, ચંદ્રમાં ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારાનાં સુમખાઓના પરિવાર વડે રાત્રિને મનોહર બનાવે છે, તેમ શ્રી ઉપાધ્યાય ચાર તીર્થના પરિવાર વડે જ્ઞાનરૂપી શીતળ અને પૂર્ણ કળા વડે સમાનું મન હરણ કરે છે.

- પૂર્વના ભવમાં શ્રી ચક્રેન્દ્રનો જીવ કાર્તિક શેઠ હતો કાર્તિક શેઠે પોતાના ૫૦૦ ગુમાસ્તા સાથે દીક્ષા તીર્થો. એથી કાર્તિક શેઠનો જીવ ઇંદની પદની પામ્યો અને ૫૦૦ ગુમાસ્તાઓ મરીને સામાનિક (ખરાખરીઆ) દેવ થયા, જે દેવો સદા ઇંદની સાથે જ રહે છે. એ રીતે ૫૦૦ દેવોનાં નેત્રો સાથે ગણતો ચક્રેન્દ્ર સહસ્રનેત્રી કહેવાય છે.

(૧૨) કોઠાર રૂપ—જેમ ચાર મૂલકાદિના ઉપદ્રવ સાથે સુરક્ષિત અને વિવિધ પ્રકારનાં ધાન્યથી ભરેલા ગૃહસ્થોના કોઠાર શોભે છે તેમ નિશ્ચય વ્યવહારરૂપે ૬૯ કમાડો અને ૧૧ અંગ, ૧૨ ઉપાંગરૂપે ધાન્યથી ભરેલા, ઉપાધ્યાયજી મહારાજ શોભે છે.

(૧૩) “જંબૂ સુદર્શન વૃક્ષરૂપ” — જેવી રીતે ઉત્તરકુરુ ક્ષેત્રમાં જંબૂદ્વીપના અધિષ્ઠાયક અષ્ટાદિય દેવતું નિવાસસ્થાન જંબૂસુદર્શન વૃક્ષ પત્ર, પુષ્પ ફળાદિથી શોભે છે, તે રીતે શ્રી ઉપાધ્યાય મહારાજ આર્ય ક્ષેત્રમાં, જ્ઞાનરૂપી વૃક્ષના કેવળ બનીને, અનેક શુભો અને અનેક શુભરૂપી પાંદડાં, ફળ, ફૂલ વગેરેથી શોભે છે.

(૧૪) “સીતાનદી રૂપ” — જેવી રીતે મહાવિદેહ ક્ષેત્રની સીતા નામે મોટી નદી, પાંચ લાખ બત્રીશ હજાર નદીઓના પરિવાર વડે શોભે છે, તેવી જ રીતે શ્રી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ હજારો શ્રોતાગણોના પરિવારથી શોભે છે.

(૧૫) “મેરુ પર્વત રૂપ” — જેમ સર્વે પર્વતોના રાજા મેરુ પર્વત, અનેક ઉત્તમ ઔષધિઓ તથા આર વનથી શોભે છે તેમ શ્રી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ અનેક ભવિષ્યો તથા આર સંઘ (ચાતુર્વિધ સંઘ) વડે શોભે છે.

(૧૬) “સ્વયંભૂરમણ્ય સસુદ્રરૂપ” — સૌથી મોટો મહાસસુદ્ર અક્ષય અને સ્વાદિષ્ટ પાણીવડે શોભે છે તેમ શ્રી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ અક્ષય જ્ઞાને કરીને ભવ્ય ભવોને રુચે તેવી રીતે તે જ્ઞાનનો પ્રકાશ કરતા શોભે છે. ઇત્યાદિ અનેક શુભ ઉપમાયુક્ત શ્રી ઉપાધ્યાય મહારાજ વિરાજે છે. વળી શ્રી ઉપાધ્યાયજી શુરુ મહારાજને, ભક્તિમાન અથપળ (શાંત), કૌતુકરહિત (ગંભીર), માયા કપટ રહિત, કોઈ નો પશુ તિરસ્કાર ન કરે એવા, સર્વ સાથે મિત્રભાવવાળા, જ્ઞાનના ભંડાર છતાં અભિમાન રહિત, બીજના દોષ ન ભોનાર, શત્રુની પશુ નિંદા (અવશ્યવાદ) નહિ કરનાર, કલેશરહિત, ઇદ્રિયોના હમનાર, લભભવંત વગેરે અનેક વિશેષણોથી વખાણે છે. એવા જિન કેવળી તેા નહિ પણ “અજિના જિન સંકાતા” કેવળી નહિ પણ જિન કેવળી એવા સાક્ષાત્ જ્ઞાનનો પ્રકાશ કરનાર, શ્રી ઉપાધ્યાયજી ભગવાનને ત્રિકાળ વંદના નમસ્કાર હોલો.

ગાથા : સમુદ્-ગંભીર-સમા દુરાસયા, અચક્રિયા કેળઈ દુષ્પ્રહંસયા ॥

સુયસ્સ પુણ્ણા વિઝલસ્સ તાણ્ણો સ્સવિસુ કમ્મં ગઈમુત્તમં ગયા ॥

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર ૧૧-૩૧

અર્થ— સસુદ્ર એવા ગંભીર એટલે કોઈ દિવસ છલકે નહિ, કોઈ પરાભવ કરી ન શકે તેવા, કોઈથી હલે નહિ તેવા, સૂત્રના જ્ઞાને કરી પૂર્ણ ભરેલા, છકાયના ભવોના રખવાળ, એવા અને શ્રી ઉપાધ્યાય મહારાજ કર્મના ક્ષય કરી જરૂર ચોક્કસ પધારશે. એઓને મારી ત્રિકાળ અને ત્રિકરણ શુદ્ધ વંદના નમસ્કાર હોલો.

શાસ્ત્રોદ્ધારક બાલપ્રજ્ઞાચારી ઋષિ સંપ્રદાયાચાર્ય સ્વ. સુનિશ્રી અમોલ્યપ્રજ્ઞાધિજી મહારાજ દ્વારા વિરચિત ‘જૈનતત્ત્વપ્રકાશ’નું શ્રી ઉપાધ્યાય નામક ચોથું પ્રકરણ સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૫ મું

“સાધુ”

જેમ મંત્રવાદી, પોતાનો ધારેલો અર્થ સિદ્ધ કરવા સારુ તમામ લક્ષ તે તરફ ખેંચી અનેક ઉપસર્ગો પૂર્ણ દેહતાથી ચઢન કરે છે, તેમ જો યુરુષ પોતાના આત્માની સિદ્ધિ કરવા તરફ નજર રાખીને એકાંત મોક્ષના હેતુ માટે જ આત્મસાધના કરે છે તેને સાધુ કહે છે.

શ્રી સૂયગદાંગ સૂત્રના ૧ લા શ્લોકકેધના ૧૬ મા અધ્યયનમાં શ્રી સાધુને ૪ નામથી વર્ણવ્યા છે.

સૂત્ર—“અહાહ મગવં-પવ, સે દતે દવિષ, વોસર્તુકાપતિ વચ્ચે ૧ માહનેતિ વા, ૨ સમનેતિ વા, ૩ મિવચ્ચતિ વા, ૪ ણિગ્ગથેતિ વા, તં નો વૂહો મહામુણિ ॥ ૧ ॥

પદ્ધિભાષ-મંતે કહં તુ દતે દવિષ વોસર્તુકાપતિ વચ્ચે માહનેતિ વા, સમનેતિ વા, મિવચ્ચતિ વા, ણિગ્ગથેતિ વા, તં નો વૂહિ મહામુણિ ॥ ૧ ॥

અર્થ — શ્રી તીર્થ”કર ભગવાન, હમિતેન્દ્રિય, સુક્તિયોગ્ય, અને જેણે અશુભ યોગનો ત્યાગ કર્યો છે એવા સાધુને ૪ નામથી વર્ણવે છે. (૧) માહણ, (૨) અમણ, (૩) બિદ્ધ, (૪) નિર્ઐન્ધ.

ત્યારે શિષ્યે પ્રશ્ન કર્યો કે અહો ભગવંત ! એ ચાર નામના શુણની જુદી જુદી બ્યાખ્યા કહી ખતાવશો ?

(૧) માહણ કોને કહે ? (૨) અમણ કોને કહે ? (૩) બિદ્ધ કોને કહે ? અને (૪) નિર્ઐન્ધ કોને કહે ?

સૂત્ર—“ઈતિ વિરપ સમ્મ પાવકમ્મોદિ, પેક્ક, કૌસ, કલહ, અબ્બક્ષાણ, પેસુન્ન પર-પરિવાય, અરહ, રહ, માયામાસ, મિચ્છાવસનસલ્લ વિરપ, સમિષ, સદ્ધિય, સયા જપ, ણો કુક્ષે, ણો માળી, માહનેતિ વચ્ચે.”

અર્થ—નેથી શ્રી ભગવંત, માહણ વગેરે શબ્દના અર્થ અને શુણ અતુકમે દ્રરમાવે છે.

હે શિષ્ય ! જે કાંઈક વગેરે સર્વેં ક્રિયાથી તથા સર્વ પાપ કર્મ રાગ, દ્વેષ, કલેશ, આદી, નિંદા, હર્ષ, શોક, કષ્ટ સહિત જૂઠું ગોલવું, ખોટા મતની શ્રદ્ધા, ઇત્યાદિથી નિવર્ત્યા છે, અને પાંચ સમિતિ સહિત, છકાયના જીવોની અને સંયમની સદાકાળ રક્ષા કરનાર, કોષ વગેરે ચાર કથાયથી રહિત, અને શુણધારી છતાં શુણોના ગર્વ વગરના છે

તેમને ‘ મહાશ્વ ’ એટલે ‘ મહાત્મા ’ કહેવા. *

(૨) સૂત્ર—“પૃથ્વી સમણે અગ્નિસ્થિષ, અગ્નિયાણે અદાણં ચ અદ્વાયં ચ, મુસા-વાયં ચ, વહ્નિચ ચ, કોદ માણં ચ, વહ્નિચ માય ચ, લોહં ચ, પેદ્મ ચ, દોષ ચ, ઇચ્છેવ જ્યો જ્યો આદાણ અપ્પણો પદ્ધોસ દેઠ ત્યો આદાણતો પુલ્લ પવિવિરિય, પાણા-વાયાપ દત્તે દધિષ, વોસઠ્ઠકાપ સમણેત્થિ વચ્છે ”

અર્થ—હવે સમણ (શ્રમણ-સાધુ)નાં લક્ષણો કહે છે. કોઈના પ્રતિબંધ એટલે નિશ્ચા-તેમજ આશ્રયરહિત, કરણીના ક્ષણી વાંછારહિત, કષાયરહિત (શાત), હિંસા, જૂક, ચોરી, મૈથુન ક્રોધ, માન, માયા લોભ, રાગ, દ્વેષ, વગેરે પાપસ્થાનકના સર્વથા ત્યાગી જે જે એવા કર્મ બંધનના અને અવગુણકારક કારણો દેખે તેને પ્રથમથી જ નિવર્તનાર, પોતાની ઇન્દ્રિયોતું સદા કમન કરે, અને જે મમતાને ઝોડે તેને “સમણ” અર્થાત્ સાધુ કહેવા.

(૩) સૂત્ર—પૃથ્વી મિષ્ણુ અણુન્નપ ચિળીપ નામપ, દત્તે દધિષ વોસઠ્ઠકાપ સંવિયુળીય, ચિરુવસ્થે, પરીસહોવસગ્ગે, અક્કવજોગ, સુદ્ધાદાણે, રવઠિપ, ડીમપ્પા, સ જ્ઞાપ, પરદસ મોહ મિષ્ણુતિ વચ્છે.

અર્થ—“ભિક્ષુ” અર્થાત્ “ભિક્ષુક”નાં લક્ષણો કહે છે. જેઓ નિરવધ (પાપથી રહિત) ભિક્ષા માગીને પોતાના શરીરને નિર્વાહ કરે છે, અભિમાનથી રહિત અને વિનય-નમ્રતા આદિ ગુણો સહિત છે, ઇન્દ્રિયોતું કમન કરે છે, દેવ-દાનવ-માનવ વગેરેના કરેલા ઉપસર્ગો, સમભાવથી સહન કરી નિરતિચાર પોતાનાં મહાવ્રતો પાળે છે, અધ્યતમ યોગી એટલે આત્મજ્ઞાનમા સદા ભોલાયેલા છે, મોક્ષની ગાત્રી મેળવવા સારુ સાવધાન થઈ સંયમ-તપ વગેરે શુભ કરણીમાં સ્થિર છે અને કોઈના નિમિત્તે બનાવેલ આહાર વગેરે ગ્રહણ કરતા નથી તેને “ભિક્ષુ” અર્થાત્ “ભિક્ષુક” કહે છે.

(૪) સૂત્ર—પૃથ્વી ગિરગયે, પગે પગ ચિવ, જુલ્લે સ છિન્નસોણ સુતંજપ, સુસમિષ, સુસામાદ્યે જાય વાયપત્તે, ચિવ દુદ્ધવ, ચિ સોયપલ્લિછિન્ને, જોપ્પણસક્કાર જામઠ્ઠી, ધમ્મઠ્ઠી, ધમ્માંવલ, ગિયાગપલ્લિવળે, સમિયચ્ચરે, દત્તેદધિષ વોસઠ્ઠકાપ, નિરગંયેત્થિ વચ્છે.

અર્થ—હવે નિર્ગંથનાં લક્ષણો દર્શાવે છે. સદા રાગ દ્વેષ રહિત, એકાકી, તરવડ, આત્મનો સર્વથા રોધ કર્યો છે એવા, રૂડે પ્રકારે આત્માને વસ કરેલ છે એવા, સુસમિતિવંત, આત્મતરવના બાણકાર, શુદ્ધ જ્ઞાનમાં પ્રવૃણ, દ્રવ્ય અને ભાવ એ બંને રીતે આત્મવથી રહિત, સમાધિ (ચિત્તની સ્થિરતા) સહિત, મહિમા, પૂજ્ય-સત્કાર-સન્માનની ઇચ્છા રહિત, એકાંત નિર્જરાના અને ધર્મના અર્થી, ક્ષમા વગેરે દસ વિધિના ધર્મના

‘ મહાશ્વ ’ શબ્દનો અર્થ ‘ આદ્યશ્વ ’ પણ થાય છે. એ પ્રસાદેના ગુણો જેનામા કોય તેને ‘ બ્રોક્ષણ ’ કહેવા.

જુદા જુદા લોકો જાણનાર, મોક્ષમાર્ગ અંગીકાર કરી તેમાં સમ્યક્ પ્રકારે પ્રવર્તે, હિમ્મતે દ્વિય શરીરની મમત રહિત, એટલા ગુણવાળાને “ નિર્ગ્રંથ ” કહેવા

સાધુના ૨૭ ગુણ

માથા - પંચ મહાવ્ય જુલો, પંચિદિય સંવરણો,

ચતુર્વિદ કસાય મુકો, તથો સમાધારણયા ॥૧॥

તિ સચ સંપન્ન તિઓ, સંતિ સંવેગ રચો ।

વેયણ મચ્છુ મયગયં, સાહુ ગુણ સત્તવીસં ॥૨॥

અર્થ :- (૧ થી ૫) પાંચ મહામતો પચીસ પ્રકારની ભાવના સાથે નિર્દોષ પાળે, (૬ થી ૧૦) પાંચ ઇન્દ્રિયોના ત્રેવીશ જાના વિષયોથી નિવર્તે, (૧૧ થી ૧૪) ચાર પ્રકારનો કષાયથી નિવર્તે, એ પ્રમાણે ૧૪ ગુણોના વિસ્તાર શ્રી આચાર્યના ત્રીજાં પ્રકરણમાં કર્યો છે (૧૫) “ મન સમાધારણીયા ” - આપમાથી મનને ખેંચીને ધર્મ માર્ગમાં ભેડે. (૧૬) “ વચ સમાધારણીયા ” - ૫૫ ભોગી નિર્દોષ વાણી બોલે, (૧૭) “ કાય સમાધારણીયા ” કાયની અપણતા રોકે, (૧૮) “ ભાવ સચ્ચે ” અંતઃકરણના ભાવો નિર્મલ કરી ધર્મધ્યાન અને શુદ્ધધ્યાનમાં આત્માને ભેડે (૧૯) “ કરણ સચ્ચે ” કરણચિત્તરીં સિતોર ગુણો સહિત તથા સાધુને જે જે ક્રિયાઓ જે જે રીતે કરવાનું શાસ્ત્રમાં ફરમાવ્યું છે તે સદા યોગ્ય વખતમાં કરે, જેમકે પાછલી રાતનો એક પહોર બાકી રહે ત્યારે જાગૃત થઈને આકાશ તરફ નજર કરી તપાસે કે કોઈ પ્રકારની “ અસહજાંય ” તો નથી કે? જે દિશાઓ નિર્મળ હોય તો શાસ્ત્રની સહાય કરે. પછી “ અસહજાંય ” - (અસ્વાધ્યાય) ની દિશા એટલે લાલ દિશા થાય ત્યારે પ્રતિક્રમણ કરે. સૂર્યોદય થયા પછી પ્રતિદેખના (પડિલેહણ) એટલે વજ્ર વગેરે સર્વ ઉપકરણ જુઓ, પછી ઇન્દ્રિય વહીનો કાઉસગ્ય કરી શુદ્ધ આદિ વહીલ સાધુને વંદન કરી પૂછે કે- હું સ્વાધ્યાય કરું? વૈયાવચ્ચ કરું? અથવા ઔપધાદિ ભાવનાનું કામ હોય તો કરું? શુવાંદિ આજ્ઞા કરે તે પ્રમાણે કરે. વળી એક પહોર પૂરો થાય ત્યાં લગી સ્વાધ્યાય કરે. તથા શ્રીતાઓનો યોગ્ય સમુદાય હોય તો ધર્મોપદેશ (વ્યાખ્યાન) આપે. તે પછી ધ્યાન અને શાંતના અર્થોનું ચિંતન કરે. ને ભિક્ષુનો કાળ હોય તો જોયરી નિમિત્તે જઈ શુદ્ધઆહાર, શાસ્ત્રની વિધિ પ્રમાણે લાવી શરીરને બાહુ આપે- ‘ શરીરને નભાવે. (થોથા આરામ એક ઘરમાં ૨૮ પુરુષ અને ૩૨ સ્ત્રી - હોય તો તે ઘર ગંજીતરીમાં લેવાતું, અને સાઠ મનુષ્યોની રસોઈ તૈયાર કરતાં રહેજે જે પહોર/દિવસ વહો જતો, વળી તે વખતે બધા માણસો એક જ વખત ભોજન લેતા હતા એ

+ પહેલા આરામ માણસો ત્રણ ત્રણ દિવસને આંતરે, ત્રીજે આરે એક એક દિવસને આંતરે અને ચોથા આરામ એક દિવસમાં એક વખત ભોજનની ઇચ્છા થતી હતી.

વગેરે કારણોથી ચોથા આરામા સાધુઓ ત્રીજે પહોરે ભિક્ષા લેવા માટે જતા હતા. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે “કાલે કાલ સમાવરે” એટલે જે સ્થળમાં ભિક્ષાને માટે જે કાળ હોય તે વખતે ગોચરીએ જવું (ભિક્ષાના કાળનો વિચાર કર્યા વગર, અગાઉથી કે પાછળથી જાય તો ગોચરી માટે ઘણું ફરવું પડે. ધારેલો આહાર ન મળે, શરીરને કિલ્લ-મના થાય. લોકોમાં પણ નિંદા થાય કે ટાણું કટાણું જોયા વગર સાધુ શા માટે ફરતા હશે ? સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનનો વખત પણ ચૂકાય તેથી અતંસાય પડે. વગેરે કોષોનો વિચાર કરી ભિક્ષા લેવા સાડુ જવું) એટલે શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી આહાર કરે. પાછું ધ્યાન અને શાસ્ત્રોની ચિંતવના કરે. છેવટે દિવસના ચોથે પહોરે ફરી પઠિલેહણ (પ્રતિલેખના) કરી સ્વાધ્યાય કરે. સાંજે અસંખ્યવને વખતે દેવસી પ્રતિક્રમણ કરે, અને અસંખ્યવ નિવર્તી ગયા પછી રાત્રિના પહેલા પહોરે સંખ્યાય કરે. બીજે પહોરે ધ્યાન અને શાસ્ત્રવિચારણા કરે અને ત્રીજા પહોરને અંતે નિદ્રામાથી મુક્ત થાય. રાત દિવસની સાધુની ક્રિયા શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર છવીંશમા અધ્યયનમાં કહેલી છે એ સિવાય ક્રિયાના નાના નાના લેહ ઘણા છે તે શુદ્ધ મહારાજ પાસેથી ધારણ કરવા. (૨૦) “જોગ સૂચે” —મન, વચન અને કાયાના યોગની સત્યતા તથા સરળતા રાખે, યોગા-ભ્યાસ, આત્મસાધન, શમ, દમ, ઉપશમ વગેરે સાધનાઓની પ્રતિદિન વૃદ્ધિ કરે. (૨૧) “સંપન્નતિથિ” —સાધુ ત્રણ વસ્તુ સંહિત છે. (૧) નાણુ સંપન્ન—તે મતિજ્ઞાન, ક્ષુત્તજ્ઞાન, અંગ, ઉપાંગ પૂર્વ વગેરે જ્ઞાન જે કાળમાં બેટલું હોય તેનો ઉપગ સંહિત અભ્યાસ કરે, વાચના—પૂજના પર્વટના વગેરે કરીને જ્ઞાનને હલ કરે અને બીજને યથાયોગ્ય જ્ઞાન આપી વૃદ્ધિ કરે. (૨) “હ સણુ સંપન્ને” —દર્શનચોક્કનીયનો ક્ષયોપશમ કે ક્ષય કરી શુદ્ધ સમ્યક્ત્વધારી બને. દેવાદિક ઉપસર્ગ આવી પડે તો પણ સમક્રિતથી ડળે નહિ, અને શકા વગેરે દોષ ટાળી નિર્મળ સમ્યક્ત્વ પાળે. (૩) “ચરિત સંપન્ને” સામાયિક, ઉદોપ-સ્થાપનીય, પરિહારવિશુદ્ધ, સૂક્ષ્મસ પરાય અને યથાખ્યાત એ પાંચ ચારિત્ર મુક્ત થાય (આ કાળમાં પહેલા બે ચારિત્ર છે.) ચારિત્રતુ વણું ન ત્રીજા પ્રકરણમાં વિનય તપના સાત લેહમાં (ચારિત્ર વિનયના) વિસ્તારથી આવી ગયું છે. (૨૪) “ખ તી” —ક્ષમાવંત (૨૫) “સંવેગ” —સદા વેરાગ્યવંત. આ સ સાર શારીરિક અને માનસિક વેદનાથી અતિશય પીડિત છે. એ વેદનાને જોઈને તથા સંસારના સર્વ સંજોગો ધ્રુજાળ તથા સ્વપ્ન જેવા છે એમ જાણીને સંસારથી ડરવું તેને “સંવેગ” કહે છે. (૨૬) “વેદની સમ અહિયા-સણુયાએ ક્ષુધા, તૃષ્ણા વગેરે ૨૨ પરીભક્ષ ઉત્પન્ન થાય, તો તે સમ પરિણામથી સહન કરે. (૨૭) “મરણાંતિય સમ અહિયાસણુયાઅ” —મરણાંતિક કષ્ટ આવે તો તે વખતે અને મરણ સમયે જરા પણ ન ડરે, પરંતુ સમાધિમરણથી આયુષ્ય પૂર્ણ કરે. એ પ્રમાણે સાધુના ૨૭ શુભો છે.

૨૨ પરીપદ

(૧) ક્ષુધા પરીપદ — સુનિરાજને ભૂખ લાગે ત્યારે શાસ્ત્રાજ્ઞ પ્રમાણે બિંહા માગીને પોતાની ક્ષુધાને શાંત કરે-શરીરનો નિર્વાહ કરે. કદાપિ શાસ્ત્રાજ્ઞ પ્રમાણે આહારનો ભોગ ન બને તો મરણાંત કષ્ટ સહન કરે પણ આજ્ઞા ઉઠ્ઠાવી, સચેત અન્ન, વનસ્પતિ, વગેરે પદાર્થ સેવે નહિ, તેમ વાણી વગેરેથી તેવા પદાર્થો બનાવવાની સહોષ પદાર્થો લોગવવાની ઇચ્છા પણ ન કરે. સદૈવ ઉદયભાવમાં કંમં છતતુ ધણું હુલંબ છે. “પિવાસા પરીપદ” — તરસ લાગે તો અચેત જળ શાસ્ત્રાજ્ઞ પ્રમાણે ઊતું પાણી, ધોવાણ વગેરે મેળવી તૃપા શાંત કરે પણ પાણીને કદાપિ ભોગ ન મળ્યો તો સચેત જળની ઇચ્છા પણ ન કરે. (૩) “સીય પરીપદ” — કંડીથી ભયવા માટે સગડી કરવી, મર્યાદા ઉપરાંત વસ્ત્રો રાખવાં અને મર્યાદાની અંદર પણ સહોષ તથા અકલ્પનિક વસ્ત્રો ઇહલ્ક કરવાં વગેરે શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ બાળતોની ઇચ્છા સ્વરૂપી પણ કરે નહિ. (૪) “ઉસિષ્ઠ પરીપદ” — ઉષ્ણતા અગર તાપથી આકુલ બાકુલ થાય તો પણ સ્નાનાદિ ક્રિયા ન કરે. (૫) “કંસમસય પરીપદ” — ડાસ મચ્છર, માંકડ વગેરે જંતુઓ પીડા કરે તો તે સમભાવથી સહન કરે. (૬) ‘અચેલ પરિપદ’ — વસ્ત્ર ફાટી ગયાં હોય અગર સાવ ભૂતોં થઈ ગયાં હોય કે ચોર વગેરે વસ્ત્ર લઈ ગયા હોય તો પણ આજીજી કરી વસ્ત્રોની માગણી કરે નહીં. તથા હોષ લાગે તેવી રીતે વસ્ત્રો લોગવવાની ઇચ્છા કરે નહીં. (૭) “અરધ પરીપદ” — અન્ન-વસ્ત્ર વગેરેનો ભોગ ન મળે તોપણ મનમાં અસ્તિ (વસ્ત્રાનિ કે ચિંતા) ઊપજે નહિ. પણ નરક તિર્થંથ વગેરે ગતિમાં પરવશપણે જે હુઃખ સહન કર્યાં છે તેને યાદ કરી “અરધ પરીપદ” સમભાવથી ખરે. (૮) “ઇત્થી પરીપદ” — કોઈ પાપિણીની વિષય લોગવવા માટે કહે અગર તો હાવભાવ કટાક્ષ કરી મન ખેંચવાની કળાઓ કરે તોપણ પોતાના મનને લગામમાં રાખે. શ્રી હરવૈકાલિક સૂત્રમાં કહ્યું છે કે :-

સમાઈ પેહાર્ પરિવ્યંતો । સિયા માળો નિસ્સરઈ બહિદ્દા ॥

ન સા મહ નો વિઅઈ પિ તીસે । રૂચેવ તાઓ વિણણ્જ રાગં ॥

અર્થ — શ્રી વગેરે ભોધને કદી સધુતું મન સંયમથી ખસી, જામિત થઈ નાથ તો એવો વિચાર કરે કે આ શ્રી મારી નથી તેમ હું એનો નથી. એ પ્રમાણે વિચાર કરી તેના પરનો સ્નેહ-રાગ નિવારવો. એમ છતાં મન શાંતિ ન પામે તો,

આયાવયાહી ચય સોગમલ્લં । કામે કમાહિ કમિયં સુ દુવલ્લં ॥

છિદાહિ દોસં વિણણ્જ રાગં । एवं સુહી હોહિસિ સંપરાણ ॥૫॥

અર્થ — શરીરનું સુકોમળપણું છેડી સૂચની આતાપના લેવી, ઉણાદરી વગેરે

બાર પ્રકારનો તપ કરવો, આહાર આછો કરવો, જૂપ સહન કરવી, એ પ્રમાણે કરવાથી શબ્દાદિક કામલોગ અને તેનાથી ઉત્પન્ન થતા રાગદ્વેષ દૂર રહેશે અને આત્માને સુખ પ્રાપ્ત થશે. (૯) “ચરિયા પરીષદ” એક જગાએ રહેવાથી પ્રેમરૂપી બંધનમાં ફસાઈ જવાય છે, માટે સાધુએ જામાનુભામ વિચરવું જોઈએ. ૮ મહિનામાં ૮ વિહાર અને ચોમાસામાં એક એમ કુલ નવ કલ્પી વિહાર તો કરવા જ જોઈએ. વૃદ્ધ, રોગી અને તપસ્વી હોય તેને તથા તેમની સેવા કરનારને તેમજ જ્ઞાનના અભ્યાસ નિમિત્તે રહેવામાં હરકત નહીં. (૧૦) “નિસીદિયા પરીષદ” — ચાલતાં ચાલતાં સાધુને રસ્તામાં વિશ્રામ લેવા, સાડુ એક ઠેકાણે બેસવું પડે એવે પ્રસંગે સારી નરસી જમીન મળે તો રાગદ્વેષ ન કરે (૧૧) “સેવળ પરીષદ” — કોઈ જગાએ એક રાત અને કોઈ જગાએ ચાતુર્માસાદિક અધિક કાળ રહેવું પડે ત્યાં મનની રુચિ પ્રમાણે શબ્દા, સ્થાનક વગેરે ન મળે પણ ખઠેર જેવું અને ટાઢ, તાપ વગેરેનો ઉપદ્રવ થાય તેવાં મહાનનો સંયોગ અને તો મનમાં જરા પણ ઉદ્વેગ ન આવે. (૧૨) “અક્ષોસ પરીષદ” — ગ્રામમાં રહેતા સાધુની ક્રિયા, વેશ વગેરે જોઈ કોઈ અદેખો અને પર ધર્મનો અભિમાની મનુષ્ય કઠોર વચન કહે, નિંદા કરે, આજ અહાં, ઠગ, પાખંડી વગેરે શબ્દો કહે, તો સમભાવ રાખી સહન કરે (૧૩) “વહ પરીષદ” — કોઈ મનુષ્ય ક્રોધમાં આવી જઈ મારે તો પણ સુનિ શાંતિ સમાધિથી સહન કરે. (૧૪) “જયણ પરીષદ” — ઓસડ વગેરે ચીજોની જરૂર પડતાં યાચના કરવા જવું પડે તો એમ ન માને કે “હું ચોટા ઘરનો પુત્ર ઘઈને શી રીતે માચું ?” એવું અભિમાન, શરમ કે ગ્લાનિ ન આવે પણ એમ વિચારે કે સાધુનો નિર્વાહ તો યાચના (માગણી) કરવા પર જ છે. (૧૫) “અલાભ પરીષદ” — યાચના કરતા છતાં પણ ઇન્દ્રિય વસ્તુ ન મળે તો જરાપણ એક ન આવે (૧૬) “રોગ પરીષદ” — શરીરમાં કોઈપણ બીજા રોગ થયો હોય તો હાથ હાથ ! વોથ માડી ! ત્રાહિ ત્રાહિ ! વગેરે દીન શબ્દો ન બોલે. (૧૭) “તણકાસ પરીષદ” — રોગથી દુર્બળ થયેલા શરીરથી પૃથ્વીનો કંઠણ સ્પર્શ સહન ન થાય તેવે પ્રસંગે સાધુને ગાદીનકિયો તો ખપે નહિ પણ કમોઢ વગેરેના નરમ પરાળના બિછાના ઉપર શયન કરે. એ પરાળ-લાસનો સ્પર્શ પણ ન ખાંચે તો ગૃહસ્થાવાસને સંભારે નહિ (૧૮) “જલ્લ પરીષદ” — મેલ, પરસેવો વગેરેથી ગભરાઈને સાધુ, સ્નાનની ઇચ્છા ન કરે. (૧૯) “સત્કાર પુરસ્કાર પરીષદ” — સાધુને કોઈ વંદના નમસ્કાર ન કરે, સત્કાર ન આવે તેથી જરા પણ માફ ન લગાડવું જોઈએ. તેમ અતિ માન મળે તો તે પણ સમભાવથી સહન કરવું જોઈએ. (૨૦) “પન્ના પરીષદ” — સાધુ વિશેષ જ્ઞાની હોય તેથી ઘણા જણ તેમની પાસે સૂત્રની વાંચણી લેવા આવે. કોઈ પ્રશ્ન પૂછવા આવે, તેવે પ્રસંગે કોચવાઈ જઈને કે ગભરાઈને એમ ચિંતવણા ન કરે કે હું મૂખ રહ્યો હોત તો આવી તકલીફ ઉઠાવવી ન પડત. (૨૧) “અન્નાણ પરીષદ” — ઘણી મહેનત કર્યા છતાં પણ જ્ઞાન અડે નહિ, ચાક

રહે નહિ કે સમજાય નહિ તો ખેદ ન પામે. વળી કોઈ મૂખ, હોળો વગેરે કદ્દ શખ્દ કહે ત્યારે એમ ન વિચારે કે હું આયર્ષિલ આદિ તપ કરું છું; જ્ઞાનપ્રાપ્તિ માટે અનેક કષ્ટ સહું છું. છતાં મને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી. તેથી મારો જન્મ વ્યર્થ છે. પરંતુ એમ વિચારે કે હું અન્યને તારી ન શકું તો ખેર, મારા આત્માનું તો કલ્યાણ કરી શકીશ. ભગવાને તો આક પ્રવચન(૫ સમિતિ, ૩ ગુપ્તિ)ના જ્ઞાતા જઘન્ય જ્ઞાનીને પણ આરાધક કહ્યા છે. (૨૨) “કંસણુ પરીધક” —આટલાં વર્ષથી હું સંયમ પાળું છું પણ મને કોઈ લાભ પ્રાપ્ત ન થઈ, ન કોઈ દેવ વગેરેનાં દર્શન થયાં, તો કરણીનું ફળ હશે કે નહિ, સ્વર્ગ નરક હશે કે નહિ? આવા વિતર્ક કરે નહિ? કારણ કે “માળી સીંચે સો ગુણ, ઋતુ વિણ ફળ ન હોય” સ્થિતિ પરિપક્વ થયે કરણીનું ફળ અવશ્ય મળવાનું. કેવળ જ્ઞાનીઓએ જે જે ભાવો જે પ્રકારે જોયા છે તે પ્રકારે પ્રકાશ્યા છે. તેમાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખે. દેશ માત્ર થકા ન વહે. આ બાવીશ પરીધક જે સમભાવે સહે છે તે સાધુ છે. શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના બીજા અધ્યયનમાં આ બાવીશ પરીધકનું વર્ણન છે.

૫૨. અનાચરણુ

સાધુશ્રીએ સંયમ શુદ્ધ પાળવા માટે નીચેના બાવન અનાચરણુથી બચવું જોઈએ. (૧) ‘ઉદ્દેશક’ —આહાર, વસ્ત્ર, પાત્ર, સ્થાનક સાધુને માટે બનાવેલું હોય તે ભોગવે તો અનાચરણુ, (૨) ‘કુતગદ’ —સાધુ માટે કોઈ પણ વસ્તુ ખરીદ કરીને આપે તો અનાચરણુ, (૩) નિત્યપિંડ—એક ઘરથી નિત્ય વહેરે તો અનાચરણુ. (૪) ‘અભ્યહૃત’ ઉપાશ્રયે કિંવા અન્ય સ્થાને કોઈ આહારાદિ સન્નિધિ લાવીને વહેરાવે તે હે તો અનાં (૫) ‘રત્નિભક્ષ’ —અન્ન, પાણી, મુખડી, મુખવાસ કે સૂંઘવાની તમાકુ સરખી પણ રાત્રે ભોગવે તો અનાં (૬) ‘સ્નાન’—હાથ-પગ ધોવા તે દેશસ્નાન અને સર્વ શરીરે નહાવું તે સર્વસ્નાન. એ બન્ને પ્રકારનાં સ્નાન કરે તો અનાં (૭) ‘ગંધ’—ચુવા, અંદન, અત્તર, આદિ મુંઘધી પદાર્થ વિના કારણ શરીરે લગાવે તો અનાં (૮) ‘માલ્ય’ —પુષ્પાદિ કે મણિ ભોતી આદિની માળા પહેરે તો અનાં (૯) વીચન—પંખો પૂંકું કે વસ્ત્રાદિથી પવન નાખે તો અનાં (૧૦) ‘સ્નિગ્ધ’ ફૂત, તેલ, ગોળ, સાકર આદિ રાત્રે પાસે રાખે તો અનાં (૧૧) ‘ગૃહપાત્ર’ —ગૃહસ્થનાં પાત્ર ચાળી, કટોરા, આદિમાં ભોજન કરે તો અનાં (૧૨) ‘રાજપિંડ’ —ચક્રવર્તી આદિ રાજાઓને માટે બનાવેલો ખસિલ આહાર ભોગવે તો અનાં (૧૩) ‘કમિન્ધિક’ દાનશાળા, સદાનતની જગા વગેરે સ્થળેથી આહાર વગેરે હે તો અનાં (૧૪) ‘સંબાહન’ —કારણ વગર શરીરે તેલ વગેરે * ચોળે કિંવા માથામાં તેલ નાંખે તો અનાં (૧૫) ‘કંતધાવન’ —રાખ, ચંજન આદિ કાંતોની + શોભાને માટે ઘસે તો અનાં (૧૬) સંપ્રક્ષ-ગૃહ-

* રોગાદિ કારણે તેલ ચોળે તો હરકત નહિ.

+ દાંતમાં રસી વગેરે રોગ થયો હોય તેવે પ્રસંગે ઔષધ તરીકે વાપરે તો હરકત નહિ.

સ્થને કે અસંયતિને સુખશાતા પૂછે તો અનાં (૧૭) 'દેહ પ્રલોચન' — કાચ, પાણી વગેરેમાં પોતાનો ચહેરો જુએ તો અનાં (૧૮) 'અષ્ટાપદ' — જુગાર રમે તથા અષ્ટાંગ નિમિત્ત પ્રકાશે તો અનાં (૧૯) 'નાલિક' — ચોપાટ, જંછણ, શેતરંજ આદિ રમે તો અનાં (૨૦) 'છત્ર' — છત્રી ધારણ કરે. (૨૧) 'તિગિચ્છ' — વિના કારણ બલ-વૃદ્ધિ આદિને માટે ઔષધ લે, (૨૨) 'વાહની' — જોડા, ચાખડી, ચોળાં વગેરે પગમાં પહેરે. (૨૩) 'ભેત્યારંભ' — દીપક, ચૂલો આદિ અગ્નિનો આરંભ કરે, (૨૪) 'શય્યા-તર પિંડ' — જેની આજ્ઞા લઈને મકાનમાં ભિતર્યાં હોય તેને ત્યાંથી આહાર પાણી લે, (૨૫) 'આસંદ્ધી' — ખુરશી, ખાટલો વગેરે નેતર કે ચીંદરી આદિથી ભરેલા આસન પર બેસે, (૨૬) 'ગૃહાંતરશય્યા' — વૃદ્ધાવસ્થા, રોગ કે તપશ્ચર્યાદિ કારણ વગર ગૃહસ્થને ત્યાં બેસે, (૨૭) 'ગાત્રમર્દન' — પીડી આદિ શરીરે લગાવે, (૨૮) 'ગૃહી વૈયાવૃત્ય' — ગૃહસ્થની વૈયાવચ્ચ કરે અથવા ગૃહસ્થ પાસે વૈયાવચ્ચ કરાવે, (૨૯) 'ભાત્યાણવી' — સગપણ, જોગપાણ વગેરે જોળવી આહાર પાણી લે, (૩૦) 'તપનિવૃત્ત' — જે વાસણમાં પાણી ગરમ કર્યું હોય તે વાસણ ઉપર, નીચે તેમજ મધ્યમાં ગરમ થયું હોય તેવા વાસણનું પાણી લે, (૩૧) 'આતુર શરણ' — રોગ, દુઃખ વગેરેથી ગભરાઈને કુટુંબી-જોડાં શરણ પાંછે, (૩૨ થી ૪૫) મૂળ, આહુ, ઈક્ષુખંડ (શિરડી), સૂરણાદિ કંઠ-મૂલ, જડી, ફળ, ખીજ, સંયળ, સિંધાકુલુ, અગરનું મીઠું, રોમ દેશનું મીઠું, સસુદ્રનું મીઠું, પાંચુક્કાર, કાણું મીઠું એ ચૌદ વસ્તુ સચેત ગ્રહણ કરે તો અનાં (૪૬) વચ્ચાદિને સુગંધી દ્રવ્યનો ધૂપ દે, (૪૭) વિના કારણ વખત કરે, (૪૮) બસ્તીકર્મ કરે, (શુદ્ધ દ્વારા પાણી કે કંવા પ્રક્ષેપ કરી મળ ત્યાગ કરે.) (૪૯) વિરેચન-વિનાકારણ જુલાળ લે, (૫૦) અંજન શોભાને માટે આંખમાં કાજળ, સુરસો વગેરે આંખે, (૫૧) 'દંતવચ્ચે' કાંત રંગે, અને (૫૨) 'ગાત્રભંગ' — કસરત, મલકુસ્તી વગેરે કરે તો અનાચરણ ઉપ-શુદ્ધિ બાવન અનાચરણનો ત્યાગ કરી સાધુજી શુદ્ધ સંયમ પાળે છે. શ્રી હરવૈકાલિક સૂત્રના ત્રીજા અધ્યયનમાં બાવન અનાચરણ બતાવ્યાં છે

૨૦ અસમાધિ ઠોપ

(૧) જલદી ચાલે તો, (૨) પ્રકાશિત સ્થાનમાં હૃદયથી જોવા વિના ચાલે અને અપ્રકાશિત સ્થાનમાં રમેહરણાદિકથી ધૂંલ્યા વિના ચાલે તો, (૩) ખૂંજે ખીલ જગાએ ને પગ મૂકે ખીલ જગાએ તો, (૪) પાટ, પાટલા, ભાભેક વધારે લોગવે તો, (૫) રતનાધિક-શુભવંતની સામે જોલે તો, (૬) સ્થવિર સાધુનું ચોત ધમ્મ છે તો, (૭) સર્વે પ્રાણ, જ્ઞાત, જીવ અને સત્ત્વની ઘાત ધમ્મ છે તો, (૮) લડી લડીમાં શુસ્સે થાય તો, (૯) નિંદા કરે તો, (૧૦) વારંવાર નિશ્ચય ભાષા (આ કામ કરીશ, આ સ્થળે જઈશ વગેરે) જોલે તો, (૧૧) નવા નવા ઝઘડા ઉપજાવે તો, (૧૨) જૂના કણ્યા ઉગેજો, જુજરી ગયેલી જાતો પાછી સંભારે અગર ખમત ખામણ કર્યા પછી પાછી લકાઈ કરે તો, (૧૩) બત્રીશ

પ્રકારની અસભાગ્યમાં સભાગ્ય કરે તો, (૧૪) રસ્તાની ધૂળથી એટલે સચેત રજથી પગ ભર્યા હોય ને પૂંજ્યા વિના આસન ઉપર બેસે તો, (૧૫) પાછલી એક પહોર રાત હોય ત્યારથી કંઈ સૂઈ જીગે ત્યા લગી બેરથી બોલે તો, (૧૬) ચેત થાય તેવો કબ્જિયે કરે તો, (૧૭) કદુ વચન બોલે તો, (૧૮) પોતાની અને બીજાની અસમાધિ થાય એવું વચન બોલે તો, (૧૯) સવારથી સાંજ લગી ગામમાંથી લાવી લાવીને ખા ખા કરે તો (નાકારસી વગેરે પચ્ચક્રખાણુ ન કરે તો), (૨૦) ચોકસી કર્યા વિના આહાર વગેરે લાવે તો એ ૨૦ પ્રકારે અસમાધિ દોષ લાગે છે. જેમ માંદગી આવતાં સાણસ નબળો પડી જાય છે તેમ જે કામ કરવાથી સંયમ શિથિલ પડી જાય તેવા કામને અસમાધિ દોષ કહે છે. આત્મસુખના ઇચ્છનારા સાધુઓ અસમાધિના ૨૦ દોષ તથાને વિચરે છે.

૨૧ સખળા (મોટા) દોષ

(૧) હસ્ત કમં કરે તો. (૨) મૈથુન સેવે તો, (૩) રાત્રિએ ચાર આહાર ભોગવે તો, (૪) આધારમાં આહાર (એટલે સાધુને નિમિત્તે નિપજાવેલા આહાર) ભોગવે તો, (૫) ‘રાજપિંડ’ (બહુ જ પૌષ્ટિક આહાર કે જે રાજવંશીઓ માટે બનાવેલા હોય જેમાં ઠાઠ માંસાદિક પદાર્થ આવે તેવો) આહાર ભોગવે તો, (૬) ‘કીચળડ’ (વેચાતો લીધેલો), ‘પામીચ’ (ઉધાર લીધેલો), ‘અછેજ’ (નિર્બળના હાથમાંથી પડાવી લીધેલો), અગ્નિચિહ્ન (ધૂળીની રબ વિના લીધેલો), ‘અભિહંત’ (લાવીને દેવા આવેલો) આ પાંચ દોષ લગાડીને આહાર ભોગવે તો, (૭) વારંવાર પચ્ચક્રખાણુ લઈ લઈ ને ભાગે તો, (૮) વગર કારણે છ.મહિના પહેલાં સંપ્રદાય બદલે તો, (૯) એક મહિનામાં ૩ મોટી નદી જીતરે તો, (૧૦) એક મહિનામાં ૩ વાર કપટ કરે તો, (૧૧) શેજતર (મકાનમાં જીતરવાની આજ્ઞા દેનાર)ના ઘરનો આહાર ભોગવે તો, (૧૨ થી ૧૪) આકુટી (ઈરાદાપૂર્વક) હિંસા કરે, અસત્ય બોલે, ચોરી કરે તો, (૧૫) સચેત પૃથ્વી પર બેસે તો, (૧૬) સચેત ધૂળની રજથી ભરેલા પાટ પાટલા ભોગવે તો, (૧૭) સડેલી પાટો જેમાં જંતુઓના ઇંડા ઉત્પન્ન થયાં હોય તેવી ભોગવે તો, (૧૮) ‘કંઠ’ (મૂળાની જડ), ‘ખંધ’ (ઉપરજીંથડ), ‘શાખા’-(મોટી ડાળો), ‘પ્રતિશાખા’ (નાની ડાળો), ‘ત્વચા’ (છાલ), ‘પ્રવાલ’ (કુંપળાં), ‘પાંદડાં, ફૂલ, બીજ, હરિત એ પ્રમાણે ૧૦ કાચી લીલોતરી ભોગવે તો, (૧૯) એક વરસમાં ૧૦ વખત નદી જીતરે તો, (૨૦) એક વર્ષમાં ૬૪ વખત માયાસ્થાન સેવે તો, (૨૧) સચિત પાણીથી, લીલોતરીથી કે એવા કોઈ સચિત પદાર્થથી ભરેલા ભોજનવાળાં આહાર, પાણી વગેરે લે તો; એ પ્રમાણે ૨૧ પ્રકારે સખળા દોષ લાગે છે. જેમ નબળો માણસ ગભા ઉપરાત બોલે ઉપાડે તો મરી જાય છે તેમ આ ૨૧ દોષિત કામ કરવાથી સંયમરૂપી ધનનો નાશ થાય છે.

એ ૨૦ અસમાધિ દોષ અને ૨૧ સખળા દોષનું વર્ણન કર્યા શ્રુતસ્કંધના પહેલા બીજા અધ્યયનમાં છે.

“ખત્રીશ યોગ સંગ્રહ”

યોગ એટલે મન, વચન, કાયાના શુભ યોગનો ખત્રીશ પ્રકારનો સંગ્રહ જે વડે યોગાભ્યાસ રૂઢી રીતે થઈ શકે એવાં ૩૨ કામો યોગીએએ હૃદયકોશમાં સંગ્રહી રાખવા યોગ્ય હોવાથી તેને યોગસંગ્રહ કહેવામાં આવે છે. (૧) જે દોષ લાગ્યો હોય તો તરત શુરુની પાસે કહે, (૨) શિષ્યને વાંક ખીબની આગળ શુરુ પ્રકાશે નહિ, (૩) કમ્પ પહે તો પશુ ધર્મમાં દહ રહે. (૪) તપસ્યા કરીને આ લોકમાં યશ-મહિમાની, સુખની ધ્રુવજા તેમજ પરલોકમાં દેવપદ મળે તેવી ધ્રુવજા કરે નહિ. (૫) “આસેવના” (જ્ઞાનાભ્યાસ સંગ્રંધી), “અહથ્થા” (આચાર તે ગોચરી સંગ્રંધી), શિક્ષા (શિખામણ) કોઈ આપે તો તે હિતકારી માને. (૬) શરીરની શોભા વિભૂષા (ટાપટીપ, ઠાકમાક), કરે નહિ. (૭) શ્રમ તપ કરે (ગૃહસ્થને ખખર ન પડવા કે કે સાધુને તપ છે.) તથા લોક કરે નહિ. (૮) જે જે કુળોમાં બિડ્ધા લેવાનું શ્રી પ્રભુનું ફરમાન છે તે તમામ કુળોમાં ગોચરી અર્થે જાય. (૯) પરીપહ આવે તો ચડતા પરિણામ રાખી સહન કરે, પશુ ક્રોધ ન કરે. (૧૦) સદા સરળતાથી એટલે નિષ્કપટપણાથી વિચરે, (૧૧) સંયમ (આત્મહમન) કરે. (૧૨) સમકિત સહિત એટલે શુદ્ધ અહ્યાયુક્ત રહે. (૧૩) ચિત્તને સ્થિર કરે. (૧૪) જ્ઞાનાચાર, હર્શનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપાચાર અને વીર્યાચાર એ પાંચ આચારમાં પ્રવર્તે. (૧૫) વિનય એટલે નમ્રતા સાહિત પ્રવર્તે. (૧૬) તપ, જપ, ક્રિયા, અનુષ્ઠાન વગેરેમાં સદા વીર્ય-પરાક્રમ ફેરવે. (૧૭) સદા વૈશયવંત રહે. (૧૮) નિજ આત્માના શુભને એટલે જ્ઞાન, હર્શન અને ચારિત્રને રતનના ખખનાની પેઠે બંદોબસ્ત કરી સાચવે. (૧૯) પાસત્યાના એટલે જેઓ ઊંઘા ને શિથિલ પડી ગયા છે તેમના જેવાં પરિણામ ન આણતાં ચડતા ને વધતા પરિણામથી રહે. (૨૦) ઉપદેશરૂપે કે પ્રવૃત્તિરૂપે પશુ સદા સંવરકરણીને પુષ્ટિ મળે તેમ રહે. (૨૧) પોતાના આત્માના જે જે હુશુંણા ક્યાનમાં આવે તેને ટાળવા સાડુ ઉપાય કરે. (૨૨) કામ (શખ્ત, રૂપ સંગ્રંધી), લોભ (ગધ, રસ ને સ્પર્શ સંગ્રંધી)નો સંજોગ મળે તો હ્રુષ્ઠ ન થાય, (૨૩) નિયમ, અભિગ્રહ, ત્યાગ, વૈરાગ્યની હમેશાં યથાશક્તિ વૃદ્ધિ કરે, (૨૪) ઉપધિનો વસ્ત્ર, પાત્ર, સૂત્ર, શિષ્ય વગેરેનો અહંકાર કરે નહિ. (૨૫) મદ, વિષય, કષાય, નિદ્રા અને વિકથા એ પાંચ પ્રમાદનો સદા ત્યાગ કરે. (૨૬) ઝોડું જોલે અને જે જે વખતે જે જે ક્રિયા કરવાની છે તે જરોબર કરે. (૨૭) આર્ત રૌદ્ર એ જે ક્યાન છોડીને ધર્મ અને શુકલ એ જે ક્યાન હમેશાં ક્યાય. (૨૮) મન, વચન અને કાયાને સદા શુભ કાર્યમાં પ્રવર્તવે. (૨૯) મારણાતિક વેદના આવે તો પશુ પરિણામની ધારા ધર્મમાં સ્થિર રાખે. (૩૦) સર્વ સંગને ત્યાગ કરે. (૨૧) શુરુની પાસે આલોચણા, નિંહણા કરે એટલે શુરુ પાપોના પ્રકાશ કરી પ્રાયશ્ચિત લે અને પોતાના આત્માની નિંદા કરે, આહાર અને શરીરનો પશુ ત્યાગ કરી સમાધિભાવમાં દેહોત્સર્ગ કરે.

આ ઠર બાબતેનો સાધુએ સંગ્રહ કરી એટલે હૃદયમાં ધારી તે પ્રમાણે ચડતા પરિણામે હશેનાં યથાશક્તિ પ્રવૃત્તિ કરવી. પુરુષાર્થ કરવાથી સૌ સાધી શકાય છે. માટે ઉદ્યમ કરવો. આ ઠર યોગ શ્રી સમવાયાંગ સૂત્રમાં છે.

એ પ્રમાણે સાધુને માટેની અનેક ક્રિયાઓનું શાસ્ત્રમાં વર્ણન છે. એ વર્ણન પ્રમાણે જે પવિત્ર આત્માને સંપૂર્ણ શુદ્ધ પ્રાપ્ત થાય તો તેને યથાખ્યાત ચારિત્ર કહે છે. આ પંચમકાળમાં સંપૂર્ણ શુદ્ધધારી મહાત્મા મળવા મુશ્કેલ છે છતાં એમ કદી ન માનવું કે પાંચમા આરામાં સાધુ નથી. એ બાબતનું સમાધાન કરવા શાસ્ત્રમાં છ પ્રકારના નિયંત્ર (નિર્ઞય) કહ્યા છે.

૬ પ્રકારના નિયંત્ર (નિર્ઞય)

જેઓ દ્રવ્યથી પરિગ્રહની ગાંઠ બાંધે નહિ, અને ભાવથી આઠ કર્મોનો તથા રાગ, દ્વેષ, મોહ અને મિથ્યાત્વનો નાશ કરે તેઓને નિયંત્ર (નિર્ઞય) કહે છે. એના ૬ પ્રકાર છે.

“પુલાક નિયંત્ર” -એમ કમોદ તથા લઈતું જેતર લણી તેને પરાણ સહિત ઢગલો કરે તેમાં ફાણા થોડા અને બહનો લાગ વણો તેમ પુલાક નિયંત્રમાં શુદ્ધ થોડા અને હુશુણુ વણા હોય છે. પુલાક નિયંત્રના બે ભેદ છે : (૧) લખિ પુલાક- કોઈએ થોડો અપરાધ કર્યો હોય તે પ્રસંગે પુલાક લખિથી ચક્રવર્તીની સેનાને પણ બાળી નાંખે. એ “લખિ પુલાક નિર્ઞય” કહેવાય. (૨) “અસેવના પુલાક” - તે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની વિરાધના કરે. આ પ્રકારના નિયંત્ર હોલ છે નહિ.

“યુક્તસ્થ નિયંત્ર” -કમોદ તથા લઈના છોડના પરાણ સહિત ઢગલો હોય તેમાંથી ઘાસ ઘુટું પાડી નાખે અને ઉંખીઓનો ઢગલો કરે તો તે ઢગલામાં પ્રથમના કરતાં ઘાસ થોડું છે તો પણ ફાણા કરતાં વધારે. તે પ્રમાણે યુક્ત નિર્ઞયમાં પણ શુદ્ધ થોડા ને હુશુણુ વધારે. યુક્ત નિયંત્રના વળી બે ભેદ છે : (૧) “ઉપકરણ યુક્ત” તે લૂગદાની પાતરાં (પાત્ર-ભાજન) વિશેષ રાખે, ખારા વગેરેથી ધીવે તે. (૨) “શરીર યુક્ત” તે હાથ પગ ધીવે, કેશ નખ સમારે, શરીરની વિભૂષા કરે પરંતુ કર્મ અપાવવાનો ઉદ્યમ તો કરે.

(૩) “કષાય કુશીલ નિયંત્ર” -લઈ અને કમોદના છોડની ઉંખીના ઢગલામાંથી માટી, કચરો વગેરે તારવી, બળામાં બળદના પગેથી કચરાવી ફાણા છૂટા પાડવા તે વખતે ફાણા અને કચરો લગભગ બરાબર હોય છે, તેમ કષાય કુશીલ નિર્ઞય સંયમ પાળે, જ્ઞાનાભ્યાસ કરે, તપશ્ચર્યા યથાશક્તિ કરે, બીજી પણ ક્રિયાઓ કરે, છતાં કષાયને થોડો ઉદય થાય તે જ્ઞાન વડે દબાવે પણ આખરે હૃદય બળ્યાં કરે, કોઈનાં કરવાં વેણ અને નિંદા સાંભળી ક્રોધ કરે, પોતાનાં જ્ઞાન, ક્રિયા, તપ વગેરેનાં વખાણુ સાંભળી

અભિમાન કરે, ક્રિયા કરવામાં તથા અન્ય મતવાળા સાથે ચર્ચા કરી પરાજય કરવામાં માથા કપટ કરે, તેમ શિષ્ય, સૂત્રગી વૃદ્ધિનો લોક પણ કરે. એ ચારે કષાય થોડી થોડી આવે તો પણ આત્માની નિંદા કરી તરત શક્ય રાહિત થઈ બચ.

(૪) “ પ્રતિસેવના નિયંત્ર ” ખળામાં જીંબીઓ કચરાયા પછી, તેને પવન હોય ત્યારે ઉપણે છે, એ ઉપણેલા ઠગલામાં દાણા વણા અને તણખલાં કચરો થોડો હોય છે તે પ્રમાણે પ્રતિસેવના નિયંત્રવાળો સાધુ, મૂળશુભમાં, પાંચ મહાનતમાં અને રાત્રિલોજનમાં જરા પણ દોષ લગાડે નહિ. પણ ફર પચ્ચક્રપાણ વગેરે ઉત્તમ શુદ્ધોમાં શૂન્ય ઉપયોગને લીધે જરા જરા દોષ લગાડે છે. એવા દોષની ખબર પડે ત્યારે તરત પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ શુદ્ધ થાય છે.

(૫) “ નિર્મથ નિયંત્ર ” — ખળામાં ચોખ્ખા કરેલા દાણાને પાથરી આંખે જોઈ હાથથી તમામ કાંકરા અને કચરો કાઢી વિશેષ શુદ્ધ કરે છે, તેવી રીતે નિર્મથ નિયંત્રાનું સમજવું. એના બે લેહ છે : (૧) “ ઉપશમ કષાયી ” — જેમ જૂલામાં રાખની નીચે અગ્નિ ભારે છે (દબાવે છે) તે પ્રમાણે કોધાદિ કષાયને જ્ઞાનાદિ શુદ્ધોથી છુપાવે, પણ હજી એ તપાવેલા કષાયનો ઉદય થવાનો સ્વભાવ છે. (૨) “ ક્ષીણ કષાયી ” — જેમ ફેવતા ઉપર પાણી છાટી તેને સ્વાવ ઠારી નાંખે છે તે પ્રમાણે કષાયરૂપી અશ્વિને શાંત કરી પોતાના આત્માને મૂળ શુદ્ધો, ઉત્તમ શુદ્ધો વગેરેના જરા પણ દોષ લાગવા દે નહિ. કૃત્ત કોઈ નિયંત્રને મરણ સમયે સંબલનનો લોક કિંચિત્ માત્ર રહે છે, બાકી સર્વ પ્રકારે શુદ્ધ છે.

(૬) “ સ્નાતક નિયંત્ર ” — કચરો ને કાંકરા વીણીને શુદ્ધ કરેલા દાણા પાણીથી ધોઈ, સાફ લગડાથી લૂછે તો રજ્જેલરહિત, અતિ શુદ્ધ અને નિર્મળ થાય છે તે પ્રમાણે સ્નાતક નિર્મથ ચાર ઘનધાતી કર્મ રહિત, શુક્લ ધ્યાનના ચોથા પાયાના ધારક, યથાજ્ઞાત આરિત્રવાળો, અને ખુદ તીર્થંકર ભગવાન જેવા અગર તો કેવળી ભગવાન જેવા સમજવા.

આ છ પ્રકારના નિયંત્ર છે, તેમાંથી ૧, ૪, ૫, ૬ એ ચાર નિયંત્રોનો પંચમ કાળમાં નિષેધ છે. કૃત ળીજ પ્રકારના “ શુકલ ” અને ત્રીજા પ્રકારના “ કષાય કુશલ ” એ બે જાતના નિયંત્ર હોય છે. નિયંત્ર સંબંધી વર્ણન ભણી, સાધુઓનું ન્યૂનાધિક જ્ઞાન અને ક્રિયા જોવામાં આવે તો પક્ષપાત વધારવો નહિ. તેમ રાજ-દેવની વૃદ્ધિ કરવી નહિ. માત્ર યથાતથ્ય શુદ્ધની પરીક્ષા કરવી. એક રૂપીઆનો પણ હીરો હોય છે અને લાખ રૂપીઆનો પણ હીરો હોય છે એમ વિચારવું, એક રૂપિયાવાળા હીરાને કોઈ કાચ નહિ કહે પણ હીરો જ કહેશે. કાચ તો તેને કહેવાય કે જેઓમાં સંયમનો જરા પણ શુદ્ધ નથી, એવા પાંચ પ્રકારના સંયમ રહિત સાધુ અપહનીય કલા છે.

૫ પ્રકારના અવંદનીય સાધુ

(૧) ‘પાસત્યા’, (૨) ‘ઉસન્ના’, (૩) ‘કુસીલિયા’, (૪) ‘સંસત્તા’, (૫) ‘અપછંદા’ તેમં વર્ણન કરે છે.

(૧) ‘પાસત્યા’ એના બે ભેદ છે : (૧) ‘સર્વંત પાસત્યા’ તે જેઓ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રથી તદ્દન પ્રાપ્ત હોય, બહુરૂપી ભાંડ ભવાયાની પેઠે માત્ર વેશધારી જ હોય. (૨) ‘દેશ તત પાસત્યા’ તે છત્રુ દોષવાળો આહાર લે અને લોચ કરે નહિ.

(૨) ‘ઉસન્ના’ એના બે ભેદ છે : ‘સર્વ ઉસન્ના’ તે સાધુને માટે નીપજવેલા પાટ, સ્થાનક વગેરે લોગવે, (૨) ‘દેશ ઉસન્ના’— તે બે વખત પહિલેહથ, પહિલેમથુ’ જોયારી ન કરે, સ્થાનક તોડી ઘરોઘર ફરતો ફરે અને અયોગ્ય સ્થળે અથવા ગૃહસ્થને ઘેર વિના કારણ ભેરે.

(૩) ‘કુસીલિયા’—તેના ત્રણ ભેદ છે : (૧) ‘નાથકુસીલિયા’ તે જ્ઞાનના આઠ અતિચાર દોષ લગાડે, (૨) ‘દંસથ કુસીલિયા’ તે દર્શનના આઠ અતિચાર દોષ લગાડે, (૩) ‘ચારિત્ર કુસીલિયા’ તે ચારિત્રના આઠ અતિચાર દોષો લગાડે. (બે ચોવીસ પ્રકારના અતિચાર દોષોનું વર્ણન ત્રીજા પ્રકરણમાં પંચાચારના વિષયમાં વિસ્તારથી આવી ગયું છે) વળી બે કુસીલિયા ૭ કર્મ કરે છે. (૧) ‘કૌતુક કર્મ’—ઔપધ, ઉપચાર વગેરે કરે. અખંડ સૌભાગ્ય રહેવા ઈચ્છાને રનાનાદિકે ક્રિયા કરાવે, (૨) ‘જૂતકર્મ’—જૂત, પહિતના તથા વાસુ વગેરેના મંત્ર, તંત્ર, જંત્ર કરે અને હોરા કરી આપે, (૩) ‘પક્ષ-કર્મ’ રમલ વિદ્યા, શકુનાવલી વિદ્યા, વગેરેના યોગ જણાવી પ્રશ્નોના ઉત્તર દે અને લાભ હાનિ બતાવે, (૪) ‘નિમિત્ત કર્મ’—જ્યોતિષની રીતે નિમિત્ત બાળે, ભવિષ્ય તથા વર્તમાનની હકીકત જણાવે. (૫) ‘આણવિકા કર્મ’ એના સાત ભેદ છે. પોતાની જાતે જણાવીને, કુળ જણાવીને, શિક્ષકજ્ઞા જણાવીને, ધર્મ જણાવીને વેપાર જણાવીને શુભો જણાવીને, અને સૂત્રજ્ઞાન જણાવીને, પોતાનો નિર્વાહ કરે. (૬) ‘કલક કુરક કર્મ’—માયા કંપટ કરે, હંભ કરે, અને લોકોને ધીવડાવે, (૭) ‘લક્ષણ કર્મ’ ઈન્દ્રિયોના સાચુદ્ધિક વિદ્યાની રીતે હાથ-પગ વગેરેનાં લક્ષણો બતાવે, તલ, મસ, લાખું, વગેરેના શુભો બતાવે એ સાત કર્મ કરે તે કુસીલિયા સાધુ છે.

(૪) ‘સંસત્તા’ જેમ ગાયને ખાણ આપતી વખતે સારું નરસું તમામ લેણું કરીને આપે તેમ જેના આત્મામાં શુભ અવશુભ તમામ લેણસેજ હોય, પોતાના શુભ અવશુભનું ભાન ન હોય, દેખાદેખીથી સાધુનો લેખ લઈ લે, પેટશરણ કરે તથા તમામ મતવાળા સાથે અને પાસત્યા વગેરે સાથે મળીને રહે, કંઈ બિનનિવાવ સમજે નહિ, એને ‘સંસત્તા’ કહે છે. એના બે ભેદ છે, (૧) સંકિલ્પ એટલે કલેશ યુક્ત, (૨) અસંકિલ્પ એટલે કલેશ રહિત

(૫) ‘અપછંદા’—શુરુની, તીર્થ કરની અને શાસ્ત્રની આજ્ઞા તોડી, પેતાની ધુણ પ્રમાણે વર્તે. જલ્દિનો, રસનો અને શાતાનો જર્વ કરે. ઉત્સુત્રપ્રરૂપણા મરણ માર્ગ કરે તે. #

એ પાંચ પ્રકારના સાધુ સત્કાર, સન્માનને લાયક નથી, આપણા સનાતન અને સત્ય જૈન ધર્મમાં શુષ્ણની પૂજા, શ્લોકા, વંદના, સત્કાર, સન્માન છે, માટે શુરુની પરીક્ષા જરૂર કરવી જોઈએ.

હોહરો-ઈર્થાં, ભાષા એપણા ઓળખજો આચાર,
શુષ્ણવંત સાધુ કેખીને, વંદો વારંવાર.

સાધુની ૮૪ ઉપમા

ગાથા—ઊરગ ગિરિ જલન, સાગર નહતલ તલ્લગણ સગો ચ જો હૌદા ||
મમર મિથ ધરણી, જલરહ રવિ પવન સમો ચ સો સવળો ||

(૧) ઉરગ (સપ), (૨) ગિરિ (પર્વત), (૩) જલણ (અગ્નિ), (૪) સાગર, (૫) નહતલ (આકાશ), (૬) તલ્લગણ (વૃક્ષો), (૭) ભમર, (૮) મિથ (મૃગ), (૯) ધરણી, (૧૦) જલરહ (કમળ), (૧૧) રવિ (સૂર્ય), (૧૨) પવન એ બાર ઉપમામાંની દરેકના સાત શુભો ગણતાં $12 \times 7 = 84$ ઉપમા થાય છે.

(૧) “ઉરગ”—સપના જેવા સાધુ હોય છે. જેમ સપ ધીબને માટે નીપજવેલી જગામાં રહે છે, તેમ સાધુ, મુકરથે પેતાના નિમિત્તે બનાવેલા સ્થાનકમાં રહે છે. જેમ અગ્નિન કુળના સર્પો, વમન કરેલા ઝેરને ફરીવાર લોગવે નહિ, તેમ સાધુ છોડેલા સાંસારિક લોભોની વાંછા કદી કરે નહિ. (૩) જેમ સપ સીધા ચાલે છે, તેમ સાધુ સરળપણથી મોક્ષ માર્ગમાં પ્રવેશે છે. (૪) સપ જેમ બીલમાં સીધા પ્રવેશ કરે છે તેમ સાધુ આહારનો આસ મોહમાં આમતેમ નહિ મમળાવતાં સીધા જળે ઉતારે. (૫) જેમ સપ પેતાની કાંચળી છોડીને તરત નાસી બચ અને તે તરફ પાછી નજર સરખી પણ

* આ પચમકાળમાં ફાટફૂટ પડવાણું, સવત્સરી જેવા મોટા ધર્મ પર્વમાં પણ લગ્ન પડવાણું અને નણની બાબતમાં કલેસ કરી ધર્મને લગ્નવવાણું ખરુ કારણ, અપછંદા સાધુને વંદના કરવી, તેની સાથે વ્યવહાર રાખવો, જે ખરા શુદ્ધજોની નિંદા કરે તેની જ આજ્ઞા પાળવી, જરા જ્ઞાન કે ક્રિયાનો શુષ્ણ દેખવામાં આવે કે તરત બીજા કંઈ પણ પરીક્ષા કર્યા વગર તેમાં લુપ્ત થઈ જવું એ વચ્ચે છે. ખરી વાત એ છે કે જેણે શુરુની આજ્ઞા તોડી અને સ્વછંદ આચારો થયા તેને કોઈએ સત્કાર દેવો ન જોઈએ. જેમ કરવાથી તેનો રૂડો આત્મા હરો તો તરત પેતાની મેજે ટેકાણે આવી જશે; અને ટેકાણે ન આવે તો તેનો આત્મા ભલે; પણ જેવાને આધાર ન આપવાથી સઘમાં ફાટફૂટ કે ફેળેલી ન થાય માટે, સઘ જનોએ શાસનના ઉગતિ અને સપની વૃદ્ધિ અર્થે અપછંદાને મક્ક ન કરવાની બાબત ખાસ ખ્યાનમાં રાખવી.

ન કરે તેમ સાધુ, સંસાર ત્યાગ કર્યા પછી તેની લેશ માત્ર ઇચ્છા ન કરે. (૬) જેમ સર્પ કાંટા, કાંકરા, વગેરેથી હરીને પોતાનું શરીર સંભાળીને ચાલે છે તેવી રીતે સાધુ દોષોથી તથા પાખંડીઓથી સંભાળી વિચરે. (૭) જેમ સર્પથી તમામ હરે છે તેમ લગ્નિય વંત સાધુથી રાબ, દેવ, ઇંદ્ર સૌ હરે છે તો બીજા સામાન્ય મનુષ્યો હરે તેમાં શી નવાઈ !

(૨) “ગિરિ”-સાધુ પર્વતના જેવા હોય, (૧) જેમ પર્વતમાં અનેક પ્રકારની જાડીબૂટી ઔષધિઓ હોય છે તે પ્રમાણે સાધુ પણ અક્ષીણ માણસી વગેરે અનેક લગ્નિય ધરાવનારા હોય છે. (૨) જેમ પર્વતને વાયુ, ઝેલાવી શકતો નથી તેમ સાધુ ઉપસર્ગો, પરીવહો પડે છતાં કંપાયમાન ન થાય, અઠગ રહે. (૩) જેમ પર્વત સર્વ જીવોના આધાર-ભૂત (ધાસ, લાકડાં, પથ્થર, માટી, ફળ વગેરેથી અનેકની ઉપજીવિકા ચલાવનાર) છે, તેમ સાધુ છકાયના જીવોના રક્ષક-આધારભૂત છે (૪) જેમ પર્વતમાંથી નદીઓ વગેરે નીકળે છે તેમ સાધુમાંથી જ્ઞાન વગેરે ગુણો પ્રગટે છે. (૫) જેમ મેરુ પર્વત સર્વ પર્વતોમાં જીવે છે તેમ સાધુ સર્વ જીવોમાં ઉચ્ચ ગુણોના ધારક હોય છે. (૬) જેમ કેટલાક પર્વતો રત્નમય છે, તેમ સાધુ ત્રણ રત્ન (જ્ઞાન-કર્મ-ચારિત્ર)ના આધારક છે. જેમ પર્વત મેખલાથી શોભે છે તેમ સાધુ શિષ્યો તથા શ્રાવકોથી શોભે છે.

(૩) “જલેષુ”-સાધુ અગ્નિ જેવા છે. (૧) અગ્નિમાં લાકડાં, ખડ વગેરે ઇંધન નાખવાથી તુમિ પામે નહિ તેમ સાધુ જ્ઞાનાદિ ગુણો અઠણ કરી તુમિ ન પામે. (૨) જેમ અગ્નિ પોતાના તેજ વડે દીપે છે તેમ સાધુ તપ, સંયમ વગેરે ઋદ્ધિ વડે દીપે છે. (૩) જેમ અગ્નિ કચરાને બાળી નાંખે છે તેમ સાધુ કર્મરૂપી કચરાને તપ વડે બાળી નાંખે છે (૪) જેમ અગ્નિ અધિકારનો નાશ કરી પ્રકાશ કરે છે તેમ સાધુ મિથ્યાત્વરૂપી અધિકારનો નાશ કરી ધર્મનો ઉદ્ધોત કરે છે. (૫) જેમ અગ્નિ સુવણ્, ચાંદી વગેરે ધાતુને શોષીને નિર્મળ કરે છે તેમ સાધુ ભવ્ય જીવોને વ્યાખ્યાન વાણી વગેરેથી મિથ્યાત્વરૂપી મળ રહિત કરે છે. (૬) જેમ અગ્નિ ધાતુ અને માટીને ગુદાં પાડી આપે છે તેમ સાધુ જીવ અને કર્મને ગુદાં પાડે છે (૭) અગ્નિ માટીનાં કાચા કામને પકાવીને પાકાં કરે છે તેમ સાધુ કાચા શિષ્યોને અને શ્રાવકોને ઉપદેશ આપી ધર્મમાં પાકા-દૃઢ કરે.

(૪) “સાગર” - સાધુ સમુદ્ર જેવા છે : (૧) સાગરની પેઠે સદા ગંભીર રહે. (૨) જેમ સમુદ્ર મોતી, પરવાળાં વગેરે રત્નોની ખાણ છે અને તેથી રત્નાકર કહેવાય છે તેમ સાધુ જ્ઞાનાદિ રત્નોની ખાણ છે. (૩) જેમ સમુદ્ર મર્યાદા છોડે નહિ તેમ સાધુ શ્રી વીર્યકર મહારાજની આજ્ઞાની મર્યાદા ઝોળાંજે નહિ. (૪) જેમ સમુદ્રમાં તમામ નદીઓ આવેને મળે છે તેમ સાધુમા ઉત્પાતિયા વગેરે ચારે ગુણિ હોય છે. (૫) જેમ સમુદ્ર મચ્છ, મગર વગેરેનાં તોફાનોથી ફોબ પામે નહિ તેમ સાધુ પરિવ્રજથી તથા પાખંડી-ઓથી ફોબ પામે નહિ. (૬) જેમ સમુદ્ર છલકે નહિ તેમ સાધુ છલકે નહિ. (૭) સમુદ્રના પાણીની પેઠે સાધુનું હૃદય સદા નિર્મળ રહે.

(૫) ‘ નહતલ ’ — સાધુ આકાશ જેવા છે : (૧) આકાશની પેઠે સાધુનું મન સદા નિર્મળ રહે. (૨) જેમ આકાશ થાંભલા, લીંત વગેરેના આધાર રહિત રહેલ છે, તેમ સાધુ ગૃહસ્થીઓ વગેરેના આશ્રય કે નેશ્વરા રહિત વિચરે છે. (૩) જેમ આકાશમાં સર્વ પદાર્થો સમાય છે તેથી તે સર્વ પદાર્થોને રહેવાના પાત્રરૂપે છે તેમ સાધુ જ્ઞાનાદિ સર્વ શુભોત્તું પાત્ર છે. (૪) જેમ આકાશ ટાક, તાપ વગેરેથી કરમાય નહિ તેમ સાધુ અપમાન, નિંદા વગેરે થાય તોપણ ઉદાસ ન બને. (૫) જેમ આકાશ વરસાદ વગેરેના યોગથી પ્રકુલિત ન બને તેમ સાધુ સત્કાર, વંદના, માન પામતાં મુશી થાય નહિ. (૬) જેમ આકાશ શસ્ત્ર વગેરેથી છેદનલેદન ન પામે તેમ સાધુના આરિત્ર વગેરે શુભોનો કોઈ નાશ કરી શકે નહિ. (૭) જેમ આકાશ અનંત છે તેમ સાધુના પાંચ આચાર વગેરે શુભો પણ અનંત છે.

(૬) ‘ તરુગણુ ’ સાધુ વૃક્ષ (ઝાડ) જેવા છે : (૧) જેમ વૃક્ષ ટાક, તાપ વગેરે દુઃખો સહન કરીને માણસ, પશુ, પંખી વગેરે આશ્રિતોને શીતલ છાયા વગેરે મુખ આપે છે તેમ સાધુ પણ અનેક ઉપસર્ગ પરીવહ સહન કરીને છકાયના છવોને સદ્ગોષ્ઠ વગેરે આપી આશ્રયભૂત ને મુખદાતા થાય છે. (૨) જેમ વૃક્ષની સેવાથી ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે તેમ સાધુની સેવાથી દશ શુભની પ્રાપ્તિ થાય છે. (૩) જેમ વૃક્ષ સુસાકરોને, વટેમાર્ગીઓને વિશ્રામદાતા છે તેમ સાધુ પણ ચાર ગતિમાં ભટકતા છવોના આધાર-ભૂત છે. (૪) જેમ ઝાડને કુહાડાથી કાપવામાં આવે છતાં શુસ્તે થાય નહિ તેમ સાધુ પણ ઉપસર્ગ આપનાર કે નિંદા કરનાર વગેરે પર ક્રોધ કરે નહિ. (૫) જેમ ઝાડને કોઈ મુખક, કંકુ, કેશર ઓપડે તો આનંદ ન પામે તેમ સાધુ સત્કાર-સન્માન મળતાં મુશ ન થાય. (૬) જેમ વૃક્ષ પોતાનાં ફળ, પત્ર, ફૂલ વગેરે બીજને આપીને બદલો લેવાનું ન થાય. (૭) જેમ વૃક્ષ પોતાનાં ફળ, પત્ર, ફૂલ વગેરે બીજને આપીને બદલો લેવાનું ઇચ્છે નહિ, તેમ સાધુ જ્ઞાનાદિ શુભ દર્શને કે ઉપદેશ આપીને બદલો લેવાનું ઇચ્છે નહિ. (૮) જેમ વૃક્ષ તાપ, ટાક, પવન, દુષ્કાળ વગેરેની અસરથી સૂકાઈ જાય છતાં પોતાનું સ્થાન છોડે નહિ, તેમ સાધુ પણ પ્રાણાત કષ્ટ પ્રાપ્ત થાય તો પણ આરિત્રાદિ ધર્મનો નાશ થવા ન દે, હમે નહિ પણ સ્થિર રહે.

(૭) ‘ ભ્રમર ’ — સાધુ ભ્રમર જેવા છે : (૧) જેમ ભ્રમરો ફૂલમાંથી રસ ગ્રહણ કરે છતાં ફૂલને પીડા ન ઉપજાવે, તેમ સાધુ આહાર પાણી વગેરે લેવા છતાં હાતારને બરા પણ દુઃખ ન ઉપજાવે. (૨) જેમ ભ્રમરો ફૂલનો મકરંદ (રસ) ગ્રહણ કરે છતાં કોઈને અટકાવ ન કરે તેમ સાધુ ગૃહસ્થને ત્યાંથી આહારાદિક વહોરે છતાં કોઈને અંતરાય ન પાડે. (૩) જેમ ભ્રમરો અનેક ફૂલોમાં પરિભ્રમણ કરી પોતાનો નિર્વાહ ચલાવે, તેમ સાધુ અનેક ગામોમાં પરિભ્રમણ કરી, અનેક ઘરો ફરી આહારાદિકો સંગ્રહ ન કરે તેમ સાધુ આહારાદિકો સંગ્રહ ન કરે. (૪) જેમ ભ્રમર વગર બોલાવ્યે ફૂલોમાં ઓચિંતા બંધે છે, તેમ સાધુ પણ ભિક્ષા નિમિત્તે ગૃહસ્થના બોલાવ્યા વિના ઓચિંતા બંધે છે.

(૬) જેમ જામરનો પ્રેમ કમળ ઉપર વધારે હોય છે તેમ સાધુનો નિર્દોષ આહાર પર તથા ચારિત્ર ધર્મ પર અધિક પ્રેમ હોય છે (૭) જેમ જામરા માટે વાહી, બગીચા વગેરે બનાવ્યા નથી, તેમ ગૃહસ્થ તરફથી જે આહાર વગેરે સાધુને માટે ન નીપજાવ્યું હોય તે જ સાધુને કામ આવે છે.

(૮) ‘મિત્ર’ - સાધુ મૃગ તુલ્ય છે : (૧) જેમ મૃગ સિંહથી ડરે છે તેમ સાધુ પાપથી ડરે છે. (૨) જે ઘાસ ઉપર થઈને સિંહ આહ્યો તે ઘાસ હરણુ ખાય નહિ, તેમ જે આહાર દોષીલા થાય તે સાધુ કદી પણ લોગવે નહિ. (૩) જેમ મૃગ સિંહના હરથી એક સ્થળે રહે નહિ, તેમ સાધુ પ્રતિબંધથી ડરે, અને મર્યાદા ઉલ્લંઘી એક સ્થાનમાં ન રહે. (૪) જેમ મૃગને ભેગ થાય તો પણ તે જોસહ કરે નહિ તેમ સાધુ પણ પાપકારી તેમજ સચિત્ત ઔષધ કરે નહિ. (૫) જેમ રોગાદિને કારણે મૃગ એક સ્થાનમાં રહે તેમ રોગ, વૃદ્ધપણું, વગેરે કારણોથી સાધુ એક સ્થળમાં રહે. (૬) જેમ મૃગ રોગાદિ કારણોમાં સ્વજનોની સહાય ઇચ્છે નહિ, તેમ સાધુ પણ રોગ, પરીવહ, ઉપસર્ગ થાય ત્યારે ગૃહસ્થોત્તુ તેમજ સ્વજનોત્તુ શરણુ ઇચ્છે નહિ. (૭) જેમ મૃગ નીરોગી થતાં તે સ્થાન છોડી અન્ય સ્થાને વિચરે તેમ સાધુ પણ કારણુ મુકત થતાં ગામાનુગામ વિહાર કરે.

(૯) ‘ધરણી’ - સાધુ પૃથ્વી તુલ્ય છે : (૧) જેમ પૃથ્વી, ટાહ, તાપ છેદન, લેહન, વગેરે દુઃખ સમભાવથી સહન કરે છે, તેમ સાધુ પણ સમભાવથી પરીવહ, ઉપસર્ગ વગેરે સહે છે. (૨) જેમ પૃથ્વી ધનધાન્ય વગેરેથી ભરપૂર છે તેમ સાધુ, સંવેગ, શમ, હમ, વગેરે શુભોથી ભરેલા છે. (૩) જેમ પૃથ્વી તમામ ખીજ વગેરેની ઉત્પત્તિનું કારણુ છે તેમ સાધુ સર્વ સુખદાતા ધર્મખીજની ઉત્પત્તિનું કારણુ છે. (૪) જેમ પૃથ્વી પોતાના શરીરની સંભાળ કરે નહિ તેમ સાધુ પોતાના હેઠની મમત્વભાવથી સાર સંભાળ કરે નહિ. (૫) જેમ પૃથ્વીને કોઈ છેદે, ભેદે, મળમૂત્ર કરે તો પણ કોઈની પાસે રાવ ફરિયાદ ન કરે તેમ સાધુને કોઈ માટે, પછાડે, અપમાન કરે તો પણ ગૃહસ્થને જણાવે નહિ. (૬) જેમ પૃથ્વી અન્ય સંલોગથી ઉત્પન્ન થયેલા કાઠવનો નાશ કરે છે તેમ સાધુ, રોગ, દેવ, કલેશ વગેરે કાઠવનો નાશ કરે છે. (૭) જેમ પૃથ્વી સર્વે પ્રાણી, જીવ, વગેરેના આધારરૂપ છે તેમ સાધુ પણ, આત્મા, ઉપાધ્યાય, શિષ્ય, શ્રાવક વગેરેના આધારરૂપ છે.

(૧૦) ‘જલકૂહ’ - સાધુ કમળના કૂહ તુલ્ય છે : (૧) જેમ કમળનું કૂહ કાઠવમાથી ઉત્પન્ન થયું, પાણીના સંલોગથી વધ્યું, છતાં તેમાં ફરીવાર લેપાય નહિ, તેમ સાધુ ગૃહસ્થને ત્યાં જીવન્મયા, ગૃહસ્થને ત્યાં લોગ લોગવી ગોટા થયા છતાં તે જ કામલોગમાં લેપાય નહિ પણ ન્યાસ રહે. (૨) કમળનું કૂહ સુગંધી, શીતળતા, વગેરેથી વટેમાણુંએને સુખ ઉપજાવે છે, તેમ સાધુ ઉપદેશ આપીને ભવ્ય જીવેને સુખ ઉપજાવે છે. (૩) જેમ પુંડરીક કમલની સુગંધ ચારે તરફ ફેલાય છે તેમ સાધુના શીલ, સત્ય, તપ, જ્ઞાન, દર્શન વગેરે

શુદ્ધોની સુગંધ યોગદરમ વિસ્તરે છે. (૪) જેમ ચંદ્રવિકાસી ને સૂર્યવિકાસી કમળો અનુકંથે ચંદ્ર અને સૂર્યનાં દર્શનથી ખીલે છે તેમ શુભસેના સેનાપથી મહાસુનિઓનાં હૃદયકમળ ખીલે છે. (૫) જેમ કમળ પ્રકુલિત રહે છે તેમ સાધુ સદા શુશી રહે છે. (૬) જેમ કમળ સદા સૂર્ય અને ચંદ્રની સન્સુખ રહે છે, તેમ સાધુ તીર્થંકર દેવની આજ્ઞાની સન્સુખ રહે છે એટલે આજ્ઞાનુસાર વર્તે છે. (૭) જેમ પુંડરીક કમળ ઉજ્જવળ છે તેમ સાધુનું હૃદય પણ ધર્મધ્યાન તથા શુક્લધ્યાન વડે સદા ઉજ્જવળ છે.

(૧૧) ‘રવિ’ —સાધુ સૂર્ય તુલ્ય છે : (૧) જેમ સૂર્ય પોતાના તેજથી અધકારનો નાશ કરી જગતના સર્વ પદાર્થોને પ્રકાશમાં લાવે છે તેમ સાધુ જીવ, અજીવ વગેરે નવ પદાર્થોનું ખરેખરું સ્વરૂપ ભવ્ય જીવોના હૃદયમાં પ્રગટ કરે છે. (૨) જેમ સૂર્યના ઉદયથી કમળોનું વન પ્રકુલિત થાય છે તેમ સાધુના આગમનથી ભવ્ય જીવોનાં મન પ્રકુલિત થાય છે. (૩) જેમ સૂર્ય રાત્રિના ચાર પહોરના એકલા અધકારનો ક્ષણ માત્રમાં નાશ કરે છે, તેમ સાધુ અનાદિકાળના મિથ્યાત્વનો નાશ કરે છે. (૪) જેમ સૂર્ય તેજના પ્રતાપે દીપે છે તેમ સાધુ તપરૂપી તેજથી શોભે છે. (૫) જેમ સૂર્યનો પ્રકાશ થતાં બ્રહ્મ, નક્ષત્ર અને તારાઓનું તેજ ઝાંખું પડી જાય છે તેમ સાધુના પધારવાથી મિથ્યાત્વીઓ અને પાખંડીઓનું તેજ મંદ પડી જાય છે. (૬) સૂર્યનો પ્રકાશ થતાં જેમ કેવતાનું (અગ્નિનું) તેજ ક્ષિક્કું પડી જાય છે, તેમ સાધુનો જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશ ક્રોધરૂપી અગ્નિને મંદ કરે છે. (૭) જેમ સૂર્ય પોતાનાં હંભર કિરણોથી શોભે છે તેમ સાધુ જ્ઞાનાદિક હંભર શુભો વડે તથા ચાર તીર્થના પરિવાર વડે શોભે છે.

(૧૨) ‘પવણુ’ —સાધુ પવન તુલ્ય છે : (૧) જેમ પવન સર્વ સ્થાનમાં ગમન કરે તેમ સાધુ સર્વ સ્થળે સ્વેચ્છાચારે વિચરે. (૨) જેમ પવન અપ્રતિબંધ વિકારી છે, તેમ સાધુ ગૃહસ્થ વગેરેના પ્રતિબંધથી રહિત થઈને વિચરે છે. (૩) જેમ વાયુ હલકો છે તેમ સાધુ દ્રવ્યે ને ભાવે (ચાર કષાય પાતળા પાઠયા છે તેથી) હલકો છે. (૪) જેમ વાયુ ચાલતાં ચાલતાં કયાંનો કયાં નીકળી જાય તેમ સાધુ પણ અનેક દેશ વિચરે. (૫) જેમ વાયુ સુગંધી અને ઢુગંધીનો પ્રસાર કરે છે તેમ સાધુ ધર્મ, અધર્મ, પુણ્ય, પાપ વગેરે શુભ અશુભ પદાર્થોનું સ્વરૂપ જતાવે છે. (૬) જેમ વાયુ કોઈનો અટકાવે અટકે નહિ તેમ સાધુ મર્યાદા ઉપરાંત કોઈના રોક્યા રોકાય નહિ. (૭) જેમ વાયુ ઉષ્ણતાને મટાડે છે તેમ સાધુ સંવેગ, વૈરાગ્ય અને સદ્ગોષ્ઠરૂપી પવનથી આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિરૂપી ઉષ્ણતાને નિવારી શાંતિ પ્રસરાવે છે.

સાધુજની બીજી ૩૨ ઉપમા

(૧) ‘કાંસીપત્ર ઇવ’ જેમ કાંસાનો વાટકો પાણીથી લેહાય નહિ તેમ સુનિ મોહમાયાથી લેહાય નહિ. (૨) ‘સંખ ઇવ’ — જેમ સંખને રંગ ચડે નહિ તેમ સુનિ

રનેહથી રંગાય નહિ. (૩) 'જીવ ગર્ભ ધર્મ' - જેમ જીવને પરભવમાં જતાં તેની ગતિ કોઈ રોકી શકે નહિ તેમ સુનિ અપ્રતિબદ્ધ વિહારી થઈ વિચરે છે. (૪) 'સુવ્રત ધર્મ' - જેમ સોનાને કાટ લાગે નહિ તેમ સાધુને પાપરૂપ કાટ લાગે નહિ. (૫) 'ભિંગ ધર્મ' જેમ અરીસામાં રૂપ દેખાય તેમ સાધુ જ્ઞાન વડે નિજાત્મ સ્વરૂપ દેખે. (૬) 'કુમ્ભો ધર્મ' જેમ કોઈ વનના સરોવરમાં ઘણા કાચબા રહેતા હતા, તેઓ આહાર કરવા સારુ પાણીમાંથી બહાર નીકળતા તે વખતે વનમાં રહેનાર અનેક શિયાળ તેમને ભક્ષ કરવા આવતા. જેઓ હોશિયાર હતા તેઓ શિયાળને ભેઈ આખી રાત પોતાનું પંચાંગ (ચાર પગ ને પાંચસું માથું) જેમ પાચ અંગ) હાલ નીચે છુપાવી સ્થિર પડ્યા રહેતા. અને સૂય ઉઠ્ય થવા ટાણે શિયાળ સૌ જતા રહેતા તેથી પોતાને ઠેકાણે (પેલા સરોવરમાં) પહોંચી સુખી થતા. પણ કેટલાક કાચબાઓ, ઉતાવળા થઈ 'શિયાળીઆ જતા રહ્યા છે કે નહિ તે ભેવા' હાલની બહાર માથું કાઢતા કે તરત જ સંતાઈ બેઠેલા પાણી શિયાળીઆ તેમનું શરીર ખેંચી તોડી મારીને ખાઈ જતા એ પ્રમાણે સાધુ પાચ ઈંદ્રિયોને જ્ઞાનરૂપી હાલ નીચે આખી બિંદગી દળાવી રાખે છે. સ્ત્રી, આહાર વગેરે ભોગરૂપી શિયાળના કબજામાં આવી પડતા નથી અને છેવટે શાંતિમાં આયુષ્ય પૂર્ણ કરી મોક્ષરૂપી સરોવરમાં સમાઈ સુખી થાય છે. (૭) 'પદ્મ કમળ ધર્મ' - જેમ પદ્મ કમળ કાઠવમાં પેલા થાય છે, પાણીમાં ને પાણીમાં વૃદ્ધિ પામે છે છતાં પાણીથી અસંગ રહે છે, લેપાતું નથી તેમ સાધુ સંસારમાં ઉત્પન્ન થયા, ચોટા થયા પણ ત્યાગી થયા પછી સંસારના ભોગમાં લેપાતા નથી. (૮) 'ગણધર્મ ધર્મ' - જેમ આકાશને કોઈ થાંભલી નથી, નિરાધાર છતાં આભાસ ટકી રહેલ છે તેમ સાધુ કોઈના આશ્રય વિના રહી આનંદથી સંયમ રૂપી જીવતર વ્યતીત કરે છે. (૯) 'વાયુ ધર્મ' - વાયુ જેમ જોકે ઠેકાણે રહે નહિ તેમ સાધુ વિચર્યા કરે છે. (૧૦) 'ચંદ્ર ધર્મ' ચંદ્રમાની પેઠે સાધુ સદા નિર્મળ ને ઉજ્જવળ હૃદયવાળા અને શીતળ સ્વભાવી હોય છે. (૧૧) 'આહમ્ય ધર્મ' જેમ સૂય અંધકારનો નાશ કરે છે. તેમ સાધુ મિથ્યાત્વરૂપી અંધકારનો નાશ કરે છે. (૧૩) 'સસુદ્ર ધર્મ' - જેમ સસુદ્રમાં અનેક નદીઓનું પાણી આવે છે છતાં છલકાતો નથી. મયાર્દા બોળંગતો નથી તેમ સાધુ સર્વનાં શુભ અશુભ વચ્ચે સહે પણ કોપ ન કરે (૧૩) 'ભારત ધર્મ' ભારત પખીને જે સુખ ને ત્રણ પગ હોય છે. તે પંખી સદા આકાશમાં જ રહ્યાં કરે છે. કેવળ આહાર લેવા ટાણે પૃથ્વી પર આવે છે, ત્યારે પાંખો પહોળી કરી બેસે છે. જોકે સુખથી ચારે તરફ ભોંયાં કરે છે કે કોઈ તરફ મને કાંઈ પણ હુઝા ન થાય અને બીજા સોદાથી આહાર કરે છે. જરા બડબડાટ થાય કે શંકા પડે તો તરત જ બીડી બળ્ય છે તેવી રીતે સાધુ સદા સંયમના નિર્વાહના કામ પ્રસંગે શુદ્ધચેત્ને ઘેર બળ્ય, ત્યારે દ્રવ્ય દ્રષ્ટિ (ચમચક્ષુ) તો આહારની તરફ રાખે, અને અંતર દ્રષ્ટિથી અવલોકન કર્યાં કરે કે મને કોઈ પ્રકારનો દોષ લાગી ન બળ્ય બે જરા પણ દોષ લાગવા બેસું દેખે અગર

ભંડાર હોય છે. (૨૪) 'ખિલ્લી ધવ'—જેમ ખીલી પર હથોડી મારતાં તે એક સરખી દિશામાં પ્રવેશ કરે છે તેમ સાધુ સદા એકાંત મોક્ષ હેતુ તરફ નજર રાખી પ્રવર્તે છે. (૨૫) 'સુન્ય ગેહ ધવ'—જેમ ગૃહસ્થ ખઠેર જેવાં સૂના ઘરની સાર સંભાર કરે નહિ તેમ સાધુ શરીરરૂપી ઘરની સંભાળ કરે નહિ. (૨૬) 'દીવે ધવ'—જેમ સમુદ્રમાં ગોથા ખાતા પ્રાણીનો દ્વીપ (ખેટ) આધારભૂત છે તેમ સંસારસાગર રૂપી પ્રાણીમાં પડેલા ત્રસ, સ્થાવર વગેરે સર્વે જીવોને સાધુ આધારભૂત એટલે અનાથના નાથ છે (૨૭) 'શસ્ત્રધાર ધવ'—જેમ કરવતની ધાર એક જ દિશામાં વહેરતી આગળ વધે છે તેમ સાધુ કમ' થતુંનું નિકંદન કરતા એકાંત આત્મકલ્યાણના માર્ગમાં ચાલે છે. (૨૮) 'સખ્ય ધવ'—જેમ સખ' કાંટા વગેરેથી ડરીને ચાલે તેમ સાધુ કમ' બંધનના હેતુથી ડરીને ચાલે. (૨૯) "સકુન ધવ"—જેમ પક્ષી કંઈ પણ આહાર રાતવાસી ન રાખે, તેમ સાધુ ચારે આહાર રાતે પાસે ન રાખે (૩૦) 'મિથ ધવ'—જેમ હરણ નિત્ય નવાં નવાં સ્થાન ભોગવે, શંકાને ઠેકાણે વિશ્વાસ ન કરે, તે પ્રમાણે સાધુ ઉચ્ચવિકારી રહે છે, અને શંકાને કે દોષ લાગવાને સ્થળે જરા પણ વિશ્વાસ ન કરે. (૩૧) 'કર્ક ધવ'—જેમ લોકડું, કાપનારને અને પૂજનારને સમ બાજુ તેમ સાધુ શત્રુ અને મિત્રને સમ બાજુ. (૩૨) સ્ફટિક રથણ ધવ'—જેમ સ્ફટિકે રત્ન બહારથી અને અંદરથી એક સરખું નિર્ભળ છે તેમ સાધુ બાહ્યાભ્યંતર સરખી વૃત્તિવાળા હોય છે, અને કપટ ક્રિયા જરા પણ હોતી નથી.

એવી એવી અનેક ઉત્તમ પદાર્થોની ઉપમા સાધુ યુનિરાજને આપવામાં આવે છે. જેમકે 'પારસમણિ', 'ચિંતામણિ', 'કામકુંભ', 'કલ્પવૃક્ષ', 'ચિત્રવેલી', વગેરેની ઉપમા અપાય છે એટલે જો ઉત્તમ પદાર્થો જેની પાસે હોય તેની સર્વે મનકામના પૂર્ણ થાય છે તેમ સાધુ બળ્ય જીવોને જ્ઞાનાદિ ઉત્તમ શુભો આપી તેઓના મનોરથ સિદ્ધ કરે છે જેમ છિદ્ર વગરનું વહાણ પોતે તરે છે અને બીજાને પણ તારીને પાર ઉતારે છે તેમ સાધુ કનક-કાંતારૂપી છિદ્રોથી રહિત છે તેથી પોતાનાં આશિતજનોને સંસાર સમુદ્રની પાર ઉતારે છે. જેમ ફળ આવેલા ઝાડને કોઈ પથરો મારે તો તે ઝાડ, પથરો મારનારને ફળ આપે છે, તેમ સાધુનો કોઈ અપકાર કરે તો તેવા અપકારીઓ ઉપર પણ ઉપકાર વરસાવે છે વગેરે અનેક ઉપમાઓ સાધુ યુનિરાજને અપાય છે એવા અનેક શુભ ઉપમા શુકલ, આત્માથી, હુંબવતી (ઉઠાસી લાવવાળા અથવા નિષ્કામ વતી), મહા-પંડિત, શૂર, વીર, ધીર, શમ, દમ, યમ, નિયમ, ઉપશમવંત, અનેક પ્રકારના તપના કરનાર, અનેક આસનના સાધનાર, સસાર તરફ પીઠ દર્શ મોક્ષ માર્ગને જ નજર સામે રાખનાર, સર્વે જીવોના હિતાથી, અનેકાનેક ઉત્તમ ગુણના ધરનાર, શ્રી સાધુ યુનિરાજને મારી ત્રણે કાળ, ત્રણે કરણથી શુદ્ધ વંદના નમસ્કાર હોજો.

ઉપસંહાર

॥ નમો અરિહંતાણું ॥ નમો સિદ્ધાણું ॥ નમો આચરિયાણું ॥ નમો ઉવચ્ચાયાણું ॥ નમો લોચે સંવસાહુણું ॥ ઇતિ નવકાર (નમસ્કાર) મહામંત્ર :

એ પંચ પરમેષ્ઠી પદમાં શ્રી અરિહંત-તીર્થ કરના ૧૨ ગુણ, શ્રી સિદ્ધના ૮ ગુણ, શ્રી આચાર્યના ૩૬ ગુણ, શ્રી ઉપાધ્યાયના ૨૫ ગુણ, અને શ્રી સાધુના ૨૭ ગુણ એ પ્રમાણે સર્વે ગુણો મળી ૧૦૮ થાય છે તેથી જ માળના પાસ (મણકા) પણ ૧૦૮ રાખ્યા છે. આ સઘળા ગુણોનું વર્ણન પૂર્વોક્ત પાંચ પ્રકરણમાં અલગ કહેવાઈ ગયું છે.

જેવી રીતે વેદાન્તી, શૈવ, વૈષ્ણવ આદિ સંપ્રદાયોમાં ‘ગાયત્રી મંત્ર’ અને ઇસ્લામ ધર્મમાં ‘કલમા’ માનનીય છે તેવી રીતે અહીં તેથી પણ અધિક જૈન સંપ્રદાયમાં નવ-કારમંત્ર માનનીય અને પરમ આદરણીય છે. ગાયત્રી અને કલમા તો મત મતાતરને કારણે અનેક થઈ ગયા છે, પરંતુ જૈનના સર્વ સંપ્રદાયોમાં નવકાર મહામંત્ર એક જ છે.

અંતિમ મંગલારણ્ય

શાફલવિકીરિત છંદ

અર્હન્તો મગવન્ત ઇન્દ્રમહિતાઃ, સિદ્ધાશ્ચ સિદ્ધિસ્થિતાઃ ॥

આચાર્યાં જિનશાસનોન્નતિકરાઃ, પૂજ્યા ઉપાધ્યાયકાઃ ॥

શ્રીસિદ્ધાંતસુપાઠકા મુનિવરા, રત્નત્રયારાવકાઃ ।

પંચૈતે પરમેષ્ઠિનઃ પ્રતિદિનં, કુર્વન્તુ વો મજ્જલમ્ ॥

ઇતિ પરમપૂજ્ય, ન્યાયાચોનિધિ, સ્વાદ્વાદશૈલિકશંક, શ્રી શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી

કહાનલ ઋષિભિ મહારાજના સંપ્રદાયના, ક્રિયાપાત્ર, જ્ઞાનનિધિ, શ્રી શ્રી

૧૦૦૮ શ્રી ખૂળાઋષિભિ મહારાજના શિષ્ય આચાર્ય સુનિ શ્રી શ્રી

૧૦૦૮ શ્રી ચૈનાઋષિભિ મહારાજના શિષ્ય બાલક્રમચારી

પંડિત સુનિવર શ્રી અયોદ્યપ્રઋષિભિ મહારાજ વિરચિત

“ જૈનતત્ત્વપ્રકાશ ” નામના ગ્રંથનું “ સાધુભ ”

નામનું પાંચયું પ્રકરણ અને

“ જૈનતત્ત્વપ્રકાશ ”

ગ્રંથનો

પૂર્વાર્દ્ધ—પ્રથમ ખંડ સમાપ્ત

ॐ नमः सिद्धं ।

द्वितीय ખાંડ

પ્રવેશિકા

—ઉત્તરાધે' ગાથા—

અત્યધર્મમર્ગે તત્ત્વં, અણુસદ્દૌ સુજેહ મે ॥

આ “જૈનતત્ત્વપ્રકાશ” નામના અન્યના પ્રારંભમાં જે ગાથા લખી છે, તેના પૂર્વાદ્દેનો વિસ્તાર કરી, માંગસિક નિમિત્તે શ્રી પંચપરમેષ્ઠી પદને શુભાનુવાદયુક્ત વંદના નમસ્કાર કરવામાં પ્રથમ ખંડ પૂર્ણ થયો. તેમાં શ્રી અરિહંત દેવ ઝોટલે વીર્ય કર પ્રભુ, સિદ્ધભગવાન, શ્રી આચાર્યજી, શ્રી ઉપાધ્યાયજી અને શ્રી સાધુજી એ પંચ પરમેષ્ઠીના શુભોદ્ધૃત સંવિસ્તૃત કથન પ્રથમ ખંડમાં કરવામાં આપ્યું છે, હવે એ ગાથાના ઉત્તરાદ્દે પદનું વર્ણન આ બીજા ખંડમાં આપવામાં આવ્યું છે.

આત્માનો ઇન્દ્રિય અર્થ સિદ્ધ થાય ઝોટલે જન્મ, જરા અને મરણરૂપી મહા દુઃખોનો નાશ થઈ, અનંત, અક્ષય, અમ્યાબાધ એવાં ચોક્ષનાં સુખોની પ્રાપ્તિ કરે એવા, યથાતથ્ય સત્ય એવા, ઉત્તમ સુખના અર્થીએ ઝોટલે સુમુક્ષુએને અહંભુ કરવા યોગ્ય શ્રુત અને ચારિત્ર ધર્મ જે મેં શુરુ મહારાજની કૃપાથી જાણ્યો છે તેના ઉપદેશ અને એ રીતે જ્ઞાનદાનરૂપી ફરજ બરોબર બજાવવા, આ બીજા ખંડમાં (૧) ‘ધર્મ’ની પ્રાપ્તિ, (૨) ‘સૂત્ર ધર્મ’, (૩) ‘મિશ્રાત્વ’, (૪) ‘સત્યકત્વ’, (૫) ‘સાગારી ધર્મ’, અને (૬) ‘અતિમ શુદ્ધિ’, એવાં છ પ્રકરણો ગોઠવી વર્ણન કર્યું છે. હે ભવ્ય જીવો ! હે સહ્ય જીવો ! એ ઉત્તમ ધર્મને નિજ આત્માનું હિત કરનાર સમજી, સારી રીતે મન, વચન અને કાયા એ ત્રણ યોગને સ્થિર કરી, એકચિત્ત થઈ સાંભળજો, શીખજો, જેથી તમને અકથ્ય આત્મિક સુખના લાભની પ્રાપ્તિ થશે.

છઠ્ઠાથ હોવાથી અગર શરતચૂકથી મારાથી કંઈ ઢોષ થઈ જાય તો હું જ્ઞાની પુરુષ પાંસે ક્ષમા માગુ છું. અને વિનંતિ કરું છું, કે હંસની પેઠે પાણીરૂપ હૃદયોને ફર કરી દ્રવરૂપ સફ્ફણોના આહક બનીને એ પકનપાકન કરશે તો અકથ્ય આત્મિક સુખો પ્રાપ્ત કરી સ્વપરહિત સાધી શકશે.

પ્રકરણ પહેલું

શ્રી ધર્મની પ્રાપ્તિ

ગાથા—લભન્તિ વિડલા મોષ, લભન્તિ સુરસંપયા ।

લભન્તિ પુત્રમિત્રં ચ, ઇગો ધર્મો ન લભમ્ ॥

આ જગતમાંના તમામ જીવોને એકાંત સુખની અભિલાષા છે તે અભિલાષા પૂર્ણ કરનાર આ વિશ્વમાં એ કોઈ પણ પદાર્થ હોય તો એક માત્ર ધર્મ છે; કેમકે એ કોઈ બીજો પદાર્થ એકાંત સુખની અભિલાષા પૂર્ણ કરનાર હોત તો કોઈ પ્રાણી આજ સુધી દુઃખી રહેત નહિ. હાલ જે ભવ છે તેની પહેલાંનાં લાંબામાં દરેક પ્રાણીએ દેવતાના તથા મનુષ્યના અનંત ભવ કરીને, પાંચે ઇન્દ્રિયોના ભોગવિલાસ ભોગવ્યા, દેવતાઓના રતન-જડિત મહેલો, દિવ્ય વસ્ત્રાભૂષણો વગેરે સંપત્તિ અનંતીવાર મંગી; પુત્ર, મિત્ર અને સ્વજનથી સુખ મળતું હોય તો તે પણ અનંતીવાર મળ્યું છતાં એકાંત સુખની પ્રાપ્તિ થઈ નહિ. એ એકાંત સુખની (જે સુખ તે હમેશા સુખ જ રહે છે; દુઃખમાં ફેરવાઈ જતું નથી તેની) પ્રાપ્તિ તો માત્ર ધર્મનું શરણ ગ્રહણ કરવાથી થાય છે. એવો મહા ઉત્તમ ધર્મ મળવો દુષ્કર છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

ન સા જાઈ ન સા જોળી, ન તં કુલં ન તં ઠાળં ॥

ન જાયા ન મુઆ જત્ય, સઘ્વે જીવા અણંતસો ॥

અર્થ—આ જગતમાં એવી કોઈ બાતિ, યોગિ, કુળ કે સ્થાન નથી કે જ્યાં આ જીવ જન્મ્યો ન હોય કે મરણ પામ્યો ન હોય સારાંશ કે સર્વ બાતિ, સર્વે યોગિ સર્વે કુળ અને સ્થાનમાં આ પ્રમાણે જીવ અનંતીવાર ઉત્પન્ન થયો છે અને મરણ પામ્યો છે. આ જગતમાં જેટલા જીવો છે તે સર્વેની સાથે માતા-પિતા-ભાઈ-બેન-સહી-પુત્ર વગેરે જે જે બાતના સંબંધો જગતમાં છે તે સર્વે સંબંધ અનંતાનંતવાર આપણો જીવ કરી આવ્યો છે. કોઈ પણ જીવ સાથે કોઈ પણ બાતનો * સંબંધ બાંધવો બાકી રહ્યો નથી. છતાં કોઈ પણ તેની ઇચ્છા પૂર્ણ કરી શક્યું નહિ, અને જીવને બોધ્યો છીએ તે ઈચ્છિત અખંડ સુખ આપી શક્યું નહિ. સુખ ન આપી શકવાથી જીવ તે સર્વેને છોડીને આવ્યો છે. કેટલીકવાર તો આપણા જીવને લીધે એ સ્વજનોને રોવું પડ્યું, હવું, અને કેટલીક

* આ એક વ્યાવહારિક વચન છે. જેમકે મુળઈ ઘણા વરસ લગી રહેનાર માણસ કહે કે “મેં તમામ મુળઈ બોઈ છે.” પરંતુ ખરી રીતે બોતાં તમામ મુળઈને તે બોઈ શક્યો નથી. તેવી રીતે અવ્યવહાર રાશિમાંથી વરતના નીકળેલા જીવો સાથે આ સળ ધોની વાત બેસતી નથી.

વાર એ સ્વજનોને લીધે આપણા જીવને રોડનું પકડું હતું. જો એ બધાં સ્થાનક અને સંબંધો અખંડ સુખ કેતાં હોત, તો રુદન કરી દુઃખી થવાનું શું કારણ? ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં કહ્યું છે કે :—

ગાથા—માયા પિયા ન્હુસા માયા, મજ્ઞા પુત્તા ય ઓરસા ॥

નાલં તે તવ તાણાય, હૃષ્પંતસ્સ સકમ્મુણા ॥

અર્થ—માતા પિતા, પુત્રની વહુ, ભાઈ, ભાઈ, પુત્ર વગેરે સંબંધીઓ તને ચોક્કસ ત્રાણ શરણરૂપ (સુખદાતા) નથી. કારણ તે બિચારાં કેઈ પોતપોતાના કર્મના ઉદય પ્રમાણે પીડા ભોગવી રહ્યાં છે તેથી તને શી રીતે સુખી કરી શકે? એવું બાળી હે બંધ પ્રાણીઓ આ વિશ્વમાં તમારું ખરેખરું હિત અને સુખ કરનાર જો હોય તો એક ધર્મ જ છે જોમ સત્ય સમજાવે. એવો સુખદાતા ધર્મ મળવો બહુ જ મુશ્કેલ છે, એટલા માટે આ પ્રકરણની પહેલી ગાથામાં દર્શાવ્યું છે કે ॥ વગો વન્નો ન લલ્લમહ ॥ તે ખરોબર છે. આ જગતમાં ઉત્તમ ગણાતી વસ્તુ જેવી કે સુવર્ણ, રત્ન, વગેરે બહુ જ પદાર્થોથી ધર્મ અનંતગણો કિંમતી છે, જો નક્કી છે તો એવો * પરમસુખદાતા ધર્મ સહેજે શી રીતે હાથ લાગે? ધર્મની પ્રાપ્તિ કેટલીક મુશ્કેલી ભોગવ્યા પછી થાય તે વિષે સાંભળો—

“અવુવા અણત સુત્તો” * (અથવા) અનંતીવાર સર્વે જીવો સંસાર પરિભ્રમણ કરી આવેલા છે. જો પદ્મના “અવુવા એટલે “અથવા” શબ્દ ઉપરથી એવો નિશ્ચય થાય છે કે આ જીવ ‘ઇતર નિગોહ’ એટલે ‘અન્યવહાર રાશિ’ (કે જે જીવરાશિમાંથી અનંત જીવો હંમેશા સુધી પોતાનું એકેન્દ્રિયપણું છોડી એકદ્રિય વગેરેમાં આવ્યા નથી તે)માં પ્રથમ હતો, જો અન્યવહાર રાશિમાં તેનો અનંતકાળ વ્યતીત થયો; જોમ કાળ વ્યતીત થતાં થતાં-અકામ નિર્જરપણે (મન વિના ટાક, તાપ, ક્રોધ, સાંકેક વગેરે ખમતા) કંઈ કર્યો પાતળાં પડ્યાં ત્યારે અન્યવહારરાશિમાં આવ્યો અને “અણત સુત્તો” એટલે અનંત પુદ્ગલપરાવર્તન કર્યાં. જો પુદ્ગલ પરાવર્તનનો વિષય અતિ સૂક્ષ્મ છે તે વસ્તુવે છે.

• Religion what treasures untold,
Reside in that heavenly world,
More precious than silver and gold.
Or all this earth can afford.

ધર્મ જો સ્કાઈય જગતમાં કેટલો અકલ્પ્ય ખજાનો રહે છે! સોનું, રૂપું, રત્ન, ચોટી અને પૃથ્વીની સર્વે ચીજોથી પણ ધર્મ અતિશય મૂલ્યવાન છે!

* આ પાઠ શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં તથા જંબૂદ્વીપ પત્રિતિ સૂત્રના છેલ્લા ભાગમાં છે. તેમજ શ્રી હેમાચાર્ય કૃત-સ્વાધ્યાય મંજરીની ટીકામાં પણ કહેલો છે.

ગાથા—ગોલ્લાય અસંખિજ્ઞા, અસંખ ગિગોય ગોલ્લર્જો મણિઓ ॥

ફકિલ્લક ગિગોયન્દિ, અણન્ત જીવા મુણેયજ્ઞા ॥ ૧ ॥

“પુદ્ગળ પરાવર્તન”

જીવ આઠ રીતે પુદ્ગલ પરાવર્તન કરે છે (૧) દ્રવ્યથી, (૨) ક્ષેત્રથી, (૩) કાળથી, (૪) ભાવથી એ ચારમાંના ફરકના વળી બે લેઈ છે (૧) : બાહર, (૨) સૂક્ષ્મ એ રીતે ૮ લેઈ પુદ્ગળ પરાવર્તન થાય છે તેના વિસ્તાર કહે છે.

(૧) “દ્રવ્યથી બાહર પુદ્ગળ પરાવર્તન”—૧ “ઔદારિક શરીર” કે જે શરીર હોઈ, માંસ અને આમલીના પૂતળારૂપે મનુષ્ય તથા તિર્થંચને હોય છે. (૨) “વૈદિક શરીર” કે જે અન્ય નકારાં અને સારાં પુદ્ગલોના પૂતળારૂપે નારસી તથા દેવતાઓને હોય છે. (૩) “તૈજસ્ય શરીર” + કે જે શરીર, અંદર રહીને આહારને પચાવે છે તે શરીર

અર્થ—નિગોદમાં ગોળા અસંખ્યાતા છે, એક એક ગોળામાં અસંખ્યાતા નિગોદનાં શરીર છે, તથા એક એક શરીરમાં નિગોદના અનંત અનંત જીવ છે.

ગાથા—સિદ્ધંતિ જાતિયા સ્તુ, રૂઢ સં વચહારરાસી દો ।

પતિ અણાદ વળસ્સદ, રાસી દો તતિયા તમ્હિ ॥ ૫ ॥

અર્થ—વ્યવહાર રાશિમાંથી જેટલા જીવો સિદ્ધાંતમાં જાય છે, તેટલા જીવો, અનાદિ નિગોદ નામની વનસ્પતિની રાશિમાંથી નીકળી વ્યવહારરાશિમાં આવી જાય છે.

શ્લોક—અતપથ ચ વિદ્યન્તુ, મુચ્યમાનેષુ સતતમ્ ।

—બ્રહ્માણ્ડલોકજીવાનામન્તરવાત શૂન્યતા ॥ ૩ ॥

અર્થ—જેટલા માટે સંસારમાંથી ઝાની જીવો નિરંતર મોક્ષમાંથી થાય છે જ્યાં સંસારી -જીવ રાશિ અનંતરૂપ હોવાથી કોઈ દિવસ એનો અંત આવતો નથી.

શ્લોક—અત્યગ્ન્યનાતિરિક્તૈ, -યુઙ્મતે પરિમાણવત્ ॥

વસ્તુન્યપરિમેયે જુ, જૂનં તેવામસંમયઃ ॥ ૪ ॥

અર્થ—જે વસ્તુનું સંખ્યાતાની ગણતરીએ પરિણામ થાય છે, એ વસ્તુનો કોઈક વખતે પણ અંત આવે છે, ઓછી થાય છે અને સમાપ્તિ પણ આવી જાય છે; પણ જે વસ્તુનું પરિણામ કોઈ રીતે થતું નથી એટલે અપરિમેય છે તે વસ્તુનો કદી અંત પણ આવતો નથી, કદી ઘટતી પણ નથી અને કદી સમાપ્તિ પણ પામતી નથી.

+ અહીં ત્રીણું આહારક શરીર લીધું નહિ, કારણકે એ શરીર ચોઈ પૂર્વધારી આહારક લઘિવર્તન મુનિને જ પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યારે કોઈ ચતુર્થપૂર્વીને ગહન વિષયમાં સંકેહ થાય અને સર્વગત સંનિધાન ન હોય ત્યારે તે ઔદારિક શરીર વડે અન્ય ક્ષેત્રમાં જીવું અસંભવિત સમજી પોતાની વિશિષ્ટ લઘિવર્તન પ્રયોગ કરે છે, અને તે દ્વારા કાચ જેવું નાનું શરીર બનાવે છે. તે શુભ પુદ્ગલોથી ઉત્પન્ન થયેલું હોવાથી સુંદર હોય છે, પ્રચક્ત ઉદ્દેશથી બનાવેલું હોવાથી નિરવશ હોય છે. અત્યંત સૂક્ષ્મ હોવાથી અવ્યાધાતી હોય છે એટલે કે કોઈને રોકે કે કોઈથી રોકાય એવું હોતું નથી. આવા શરીરથી તે અત્યુદ્દતમાં થઈ જાય છે. લઘિ ફેરવી તેનું પ્રાપ્તિત લઈ શુદ્ધ થાય છે. આ મુનિ અર્ધા પુદ્ગલ પરાવર્તનથી વધારે સ સાર પરિણમ્ય કરતા નથી તેથી પુદ્ગલ પરાવર્તનમાં આહારક શરીરને ગણ્યું નથી.

સંસારી સર્વ જીવોની અંદર હોય છે. (૪) “કર્મણુ શરીર” કે જે અહંબુ કરેલા આહાર તથા પુદ્ગલના વિભાગ કરી કર્મના રચને યથાયોગ્ય ઠેકાણે પહોંચાડે છે. એ શરીર પણ સર્વ સંસારી જીવોને હોય છે. એ પ્રમાણે ચાર શરીર લેવાં, (૫) મનભોગ, (૬) વચનભોગ, * (૭) શ્વાસોચ્છવાસ એ સાત ઘોલના જેટલાં પુદ્ગળ લોકમાં છે તે સર્વને જીવ ફરસી આવે તો તે દ્રવ્યથી “બાહર પુદ્ગળ પરાવર્તન” થયું કહેવાય.

(૨) “દ્રવ્યથી સૂક્ષ્મ પુદ્ગળ પરાવર્તન”—ઉપરની કહી તે સાત વસ્તુનાં પુદ્ગળોને અનુક્રમે ફરસે. જેમકે પ્રથમ તો ઔદારિક શરીરનાં જેટલાં પુદ્ગળો લોકમાં હોય તે સર્વને ફરસી લે, પછી વૈકિય શરીરનાં સર્વ પુદ્ગળો અનુક્રમે ફરસે, તે પછી તે જ પ્રમાણે તૈજસ શરીરનાં એમ કર્મણુ શરીરનાં એમ મનભોગનાં, વચનભોગનાં અને શ્વાસોચ્છવાસનાં સર્વે પુદ્ગળો અનુક્રમે ફરસે. ઔદારિક શરીરનાં પુદ્ગળો અનુક્રમે ફરસતાં ફરસતાં હજી પૂરેપૂરા ફરસી લીધાં નથી તેવામાં જો વૈકિયાદિકના પુદ્ગળો ફરસવામાં આવે તો ઔદારિક શરીરનાં જે પુદ્ગળો પ્રથમ ફરસી લીધાં હતા તે ગણતરીમાં ન લેતાં ફરી પહેલેથી ઔદારિક શરીરનાં પુદ્ગળ ફરસવા માંડે એમ શરૂથી તે છેવટ સુધી ઔદારિક શરીરનાં જ તમામ પુદ્ગળો અનુક્રમે ફરસી લે તો તે ગણતરીમાં લેવાય એ રીતે સાત-માના કહેકનાં પુદ્ગળો અનુક્રમે ફરસી પૂરાં કરે તો તેને “દ્રવ્યથી સૂક્ષ્મ પુદ્ગળ પરાવર્તન” કહે છે.

(૩) “ક્ષેત્રથી બાહર પુદ્ગળ પરાવર્તન”—એડુ પર્વતથી આરંભ કરીને સર્વે દિશાઓમાં અને વિદિશાઓમાં આકાશ પ્રદેશની અસંખ્યાતી એણિઓ ઠેક અલોક લગી, ગોઠવાણી છે. એ તમામ આકાશ પ્રદેશોને જન્મ-મૃત્યુથી ફરસી લે. એક વાલાજ જેટલી જમીન પણ ખાલી ન છોડે તેને “ક્ષેત્રથી બાહર પુદ્ગળ પરાવર્તન” કહે છે.

(૪) “ક્ષેત્રથી સૂક્ષ્મ પુદ્ગળ પરાવર્તન”—એડુ પર્વતથી ઉપર પ્રમાણે જ આકાશની એણિઓ નીકળી છે તેમાંની એક આકાશ એણિ ઉપર અનુક્રમે જન્મ-મરણ કરતાં કરતાં ઠેક અલોક લગી, વચમાં તે એણિનો એક પણ આકાશ પ્રદેશ પડતો મૂક્યા વિના ફરસે, પછી હગોલગની બીજી આકાશ એણિ અનુક્રમે હઈ તે ઉપર જન્મ મરણ કરે, તે પછી ત્રીજી એણિ પર, એમ અનુક્રમે અસંખ્યાતી આકાશ પ્રદેશની એણિઓ જન્મ મરણ કરી ફરસે, એક એણિ એડુથી માંડીને અનુક્રમે જન્મ મરણથી ફરસતાં ફરસતાં હજી પૂરી ફરસાણી તથી તેવામાં જો એ ને જો આકાશ પ્રદેશ પર અગર બીજા સ્થાન પર ભાગ કરે તો તે એણિ ગણતરીમાં ન લેવી. પ્રથમથી તે એણિ જેટલી ફરસાણી તે વ્યર્થ ગણવી. એડુથી માંડીને ફરીથી અનુક્રમે તે એણિના આકાશ પ્રદેશ અનુક્રમે ફરસે એ પ્રમાણે હગોલગની બીજી એણિ, પછી ત્રીજી એણિ એમ આકાશની બધી જેટલે અસંખ્યાતી એણિઓ અનુક્રમે જન્મ મરણ કરી ફરસે તો તેને “ક્ષેત્રથી સૂક્ષ્મ

* શરીરનાં નામે પ્રથમ આવી ગયા છે તેથી કાયથેજ અહીં ગવથો નથી.

પુદ્ગળ પરાવર્તન” કહે છે.

(૫) “કાળથી બાહર પુદ્ગળ પરાવર્તન”—(૧) સમય, (૨) આવલિકા-આંગળીને એકદમ દોરો વીંટતાં એક આંટામાં જેટલો વખત લાગે તેને એક આવલિકા કહે છે. (૩) શ્વાસોચ્છવાસ, (૪) સ્તોક (શ્વાસોચ્છવાસ જેટલા વખતને ૧ સ્તોક કહે છે); (૫) લવ (ઘણી ઉતાવળથી ઘાસ કાપતાં જેટલા વખતમાં એક કોળી કપાય તેટલા વખતને ૧ લવ કહે છે), (૬) સુદૃઢ—(એ ઘડી), (૭) અહોરાત્રિ (દિનરાત), (૮) પક્ષ (પખવાડિયું), (૯) માસ, (૧૦) ઋતુ (વસંત, ગ્રીષ્મ વગેરે બધાં માસની), (૧૧) અયન (દક્ષિણાયન ઉત્તરાયન તે છ છ માસનું), (૧૨) સવત્સર, (૧૩) યુગ (૫ વર્ષનો એક યુગ), (૧૪) પૂર્વ (૭૦, લાખ ૫૬ હજાર કોટ વર્ષનું ૧ પૂર્વ, (૧૫) પદ્ય (શાસ્ત્રમાં કહેલ માપનો ૧ ફૂલો, વાળના અગ્ર ભાગથી ભરે એ દંડાંતે ૧ પદ્ય), (૧૬) સાગર (દશકોટ પદ્યનો ૧ સાગર), (૧૭) અવસર્પિણી કાળ જિતરતો (કાળ તેના છ આરા એટલે ૧૦ કોડકોટ સાગર), (૧૮) ઉત્સર્પિણી કાળ (અડતો કાળ તેના છ આરા ગણતાં ૧૦ કોડકોટ સાગર), (૧૯) કાળચક્ર (એક અવસર્પિણી ને એક ઉત્સર્પિણી મળીને થાય એટલે વીશ કોડકોટ સાગર) એ સર્વ કાળને જન્મ મરણ કરીને ફરસે તેને કાળથી બાહર પુદ્ગળ પરાવર્તન કહે છે.

(૬) “કાળથી સૂક્ષ્મ પુદ્ગળ પરાવર્તન”—સમયથી માંડીને કાળચક્ર લગી અતુકમે જન્મ મરણ કરી ફરસે જેમકે—પહેલી સર્પિણીના કાળ જેસે તેના પહેલા સમયમાં જન્મીને મરે, પછી બીજી વખત સર્પિણી કાળ જેસે તેના બીજા સમયમાં જન્મીને મરે. એ પ્રમાણે કરતાં આવલિકાનો કાળ પૂરો ન થાય ત્યાં લગી કરે. પછી વળી સર્પિણી કાળ આવે ત્યારે તેની પહેલી આવલિકામાં જન્મીને મરે, સમયતી પેઠે સ્તોક પૂરો થાય ત્યાં લગી આવલિકામાં અતુકમે જન્મે ને મરે એ પ્રમાણે સ્તોક, લવ, વગેરે ૧૭ પ્રકારના કાળમાં અતુકમે જન્મ મરણ કરી ફરસી લે ત્યારે કાળથી સૂક્ષ્મ પુદ્ગળ પરાવર્તન થયું એમ કહેવાય.

(૭) “ભાવથી બાહર પુદ્ગળ પરાવર્તન”—કાળો, લીલો, શતો, પીળો, ને ઘોળો, એ પાંચ વર્ણ; સુગંધ અને દુર્ગંધ એ બે ગંધ; ખાટો, મીઠો, તીવ્રો, કડવો ને કસાયલો એ પાંચ રસ, હલકો, ભારે, ટાઢો, બિના, લગો, ચોપડયો, સુવાળો, ખરખરો એ પ્રમાણે ૮ સ્પર્શ; એ ૨૦ યોલવાળા સર્વ પુદ્ગળોને જન્મ મરણ કરીને ફરસે તો ભાવથી બાહર પુદ્ગળ પરાવર્તન થયું.

(૮) “ભાવથી સૂક્ષ્મ પુદ્ગળ પરાવર્તન”—પહેલાં કાળા રંગનાં જેટલાં પુદ્ગળો લોકમાં છે તે સર્વને અતુકમે જન્મ મરણ કરી ફરસે; જેમકે પહેલાં એક શુષ્ક કાળા પુદ્ગળને, પછી બે શુષ્ક કાળા પુદ્ગળને એમ અનંત શુષ્ક કાળા પુદ્ગળ અતુકમે

ફરસતાં ફરસતા વચમાં બીજા વર્ણુ, ગંધાદિકેનાં પુદ્ગળ ફરચી લે તો ચાલી આવતી ફરસના ગણતરીમાં ન લેવાય અને ફરી પહેલેથી ફરસના ચક્ર કરવી એ પ્રમાણે વીશે બોલ પહેલેથી છેલ્લે અલુકેમે ફરસે તો તેને ભાવથી સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ પરાવર્તન કહે છે.

એ આઠ પ્રકારે પરાવર્તન કરતાં એક પુદ્ગળ પરાવર્તન થયું એવાં એવાં અનંત પુદ્ગળ પરાવર્તન આ સંસારમાં જીવે કર્યાં છે.

પુદ્ગળ પરાવર્તન વિષેના સૂક્ષ્મ જ્ઞાન ઉપર દીર્ઘ દષ્ટિથી વિચાર કરવો કે હે જીવ ! જન્મી જન્મીને અને મરી મરીને આ સંસાર અનંતીવાર પૂરો કર્યો ! એવી રીતે પરિ-બ્રમણ કરતાં કરતાં અનંત ભેદે અનંતા પુણ્યનો ઉદય થયો ત્યારે સર્વે પરિબ્રમણ મટાડનાર મહુખ્યદેહ માઠમાંઠ પ્રાપ્ત થયો છે. *

* કાળ સૌથી બાહર દ્રવ્ય છે. તેનું દષ્ટાન્ત—(૧) જેમ ઘણા પાનની ચોકડીમાં કોઈ મહા પરાક્રમી પુરુષ જોરથી સોય લેવો તે સોયને એક પાનને વીધી બીજા પાન લગી પહોંચતા અસખ્યાતા સમય જોડેલા કાળ વીતી જાય. (૨) સમય કરતાં આકાશ ક્ષેત્રનો પ્રદેશ અસખ્યાત ગણો સૂક્ષ્મ છે. કારણ કે એક આગ્રહ ભાગમાં અસખ્યાતા આકાશ પ્રદેશો અને તેની અખ્યાતી શ્રેણીઓ છે. એ શ્રેણીઓમાંથી એક શ્રેણી એક આગ્રહ જોડેલી લાખી અને એક આકાશ જોડેલી માત્ર પહોળા લેવી. એક એક શ્રેણીમાંથી એક એક સમયે એક એક આકાશપ્રદેશ કાઢીએ તો અસખ્યાતા કાલચક્રના સમય વીતી જાય તો પણ એ એક શ્રેણીના આકાશ પ્રદેશ ખૂટે નહિ. (૩) આકાશ પ્રદેશથી પુદ્ગળ પરમાણુ દ્રવ્ય અનંતગણ સૂક્ષ્મ છે તે એમ કે એક આકાશ પ્રદેશ ઉપર અનંત પરમાણુ દ્રવ્ય છે તે પરમાણુઓમાંથી એક એક પરમાણુને એક એક સમયે કાઢીએ તો અનંતા કાળચક્રના સમયો વીતી જાય છતાં એક આકાશ પ્રદેશમાંના પરમાણુ દ્રવ્ય ખૂટે નહિ, એટલાં પરમાણુઓ એક આકાશ પ્રદેશ પર છે. એ પ્રમાણે સર્વે આકાશ પ્રદેશ પર છે એમ જાણવું. (૪) દ્રવ્યથી ભાવ અનંતગણો સૂક્ષ્મ છે; કારણ કે એક આકાશ પ્રદેશ પર અનંતા પરમાણુઓ છે અને તે અનંતા પરમાણુઓના અનંતા પર્યાય છે. જેમકે એક પરમાણુમાં એક વર્ણુ, એક ગ્રધ, એક રસ અને બે સ્પર્શ છે. વળી વર્ણુ વર્ણુમાં ફેર છે, કોઈ એક ગ્રણુ કાળો, કોઈ બે ગ્રણુ કાળો એમ લેતા કોઈ અનંત ગ્રણુ કાળો પરમાણુ હોય છે. એ પ્રમાણે પાંચે વર્ણુ, બે ગ્રધ, પાંચ રસ ને ચાર સ્પર્શનું સમજવું. વળી એક આકાશ પ્રદેશ પર બે પ્રદેશી પુદ્ગળ સ્કંધ, એમ ગણતાં અનંત પ્રદેશી પુદ્ગળ સ્કંધ પણ હોય તો તે દરેક સ્કંધના વર્ણુ, ગ્રધ, રસ ને સ્પર્શના અનંત ભેદો થાય. હવે આકાશ પ્રદેશ પર રહેલા પુદ્ગળ દ્રવ્યના ભાવના અનંતાનંત પર્યાય થયા. તેમાંના એકેક પર્યાય કોઢતાં અનંતા કાળચક્રના સમય વીતી જાય છતાં એક આકાશ પર બે અનંતા પરમાણુઓ છૂટા છે તેના પર્યાય ખૂટે નહિ તો પછી દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ, ત્રિપ્રદેશી પુદ્ગળ વગેરેના પર્યાય કાઢવાનું તો ક્યાં રહ્યું ? એ પ્રમાણે લોકમાંના અસખ્યાતા આકાશ પ્રદેશના વર્ણુદિકે ભાવના અનંતાનંત પર્યાય જાણવા. એ પ્રમાણે કાળથી સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર, ક્ષેત્રથી સૂક્ષ્મ પરમાણુ પુદ્ગલ દ્રવ્ય, અને પરમાણુ પુદ્ગળ દ્રવ્યથી ભાવ દ્રવ્ય સૂક્ષ્મ છે, વળી સ્પૃણ દષ્ટાન્ત—કાળ ચણા પ્રમાણે, ક્ષેત્ર જીવારના ઢાણા પ્રમાણે, પુદ્ગળ દ્રવ્ય બાજરાના ઢાણા પ્રમાણે અને ભાવ અસખ્યાતા ઢાણા પ્રમાણે છે.

૧ મનુષ્ય ભાવ

(૧) મનુષ્ય દેહની પ્રાપ્તિ—અનંત પુણ્યની વૃદ્ધિ થાય ત્યારે મનુષ્યજન્મ મળે છે. જીવે પ્રથમ તો અવ્યવહાર રાશિમાં જોડાઈ અવકાલી નિર્ગોહમાં જન્મ મરણે કરી અનંતકાળ કાંઈયો અનંત પુણ્યની વૃદ્ધિ થઈ ત્યારે ત્યાંથી નીકળી વ્યવહાર રાશિમાં બાહર જોડેંદ્રિયપણે જીવજીવે. એ બાહર જોડેંદ્રિયના પાંચ ભેદ છે. (૧) પૃથ્વીકાય (માટી)—જેની ૭ લાખ ભતિ * છે અને બાર લાખ કોઠ કુળ છે. પૃથ્વીનાં જીવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય બાવીશ હજાર વર્ષનું છે. (૨) અપૃકાય—(પાણી) જેની સાત લાખ ભતિ છે. સાત લાખ કોઠ કુળ છે. જેનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સાત હજાર વર્ષનું છે. (૩) તેજકાય (અગ્નિ)—જેની સાત લાખ ભતિ છે. ત્રણ લાખ કોઠ કુળ છે. જેનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ અઠારાશિનું (ત્રણ રાત ને ત્રણ દિવસનું) છે. (૪) વાહિકાય (હવા) જેની સાત લાખ ભતિ છે. સાત કોઠ કુળ છે. જેનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ હજાર વર્ષનું છે. એ ચાર સ્થાવરોમાં આપણા જીવે અસંખ્યાતો કાળ વીતાડયો. (૫) વનસ્પતિ કાય—જેની બાવીશ લાખ * ભતિ છે. અઠાવીશ કોઠ કુળ છે. જેનું હજાર હજાર વર્ષનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય છે. એમાં નિર્ગોહ હોયે બધીજે તો અનંત કાળ શુભાઓ, ત્યાંથી અનંત પુણ્યની વૃદ્ધિ થતાં જોડેંદ્રિયમાંથી બેઈદ્રિય (કાયા અને મુખ) એ બે ઈદ્રિયવાળા જીવો—ક્રીડા વગેરે)માં આવે. એ બેઈદ્રિય જીવોની બે લાખ ભતિ છે. સાતકોઠ કુળ છે. જેનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૧૨ વર્ષનું છે. ત્યાંથી અનંત પુણ્યની વૃદ્ધિ થઈ ત્યારે તેઈદ્રિય (કાયા, મુખ અને નાક) એ ત્રણ ઈદ્રિયવાળા જીવો—મંદિર, ક્રીડા વગેરે)માં જીવજીવે. એની બે લાખ ભતિ છે. આઠ લાખ કોઠ કુળ છે, જેનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૪૬ દિવસનું છે. ત્યાંથી અનંત પુણ્યની વૃદ્ધિ થતાં ચૌદેંદ્રિય (કાયા, મુખ, નાક અને આંખ) એ ચાર ઈદ્રિયવાળા જીવો—માખી મચ્છર, વીંછી વગેરે)માં જન્મ

* ભતિનું પ્રમાણ જેની રીતે છે કે—પૃથ્વીકાયના મૂળ પ્રકાર, એને પાંચ વર્ણ, બે ત્રય, પાંચ રસ, આઠ સ્પર્શ અને પાંચ સંકલ્પથી અનુક્રમે ગુણના $350 \times 4 \times 2 \times 4 \times 2 \times 4 = 1000000$ ભતિ પૃથ્વીકાયની થઈ. એ પ્રમાણે અપૃકાય, તેજકાય અને વાહિકાયનું સમજવું, વનસ્પતિના મૂળ પ્રકાર ૧૨૦૦ છે. તેને પૃથ્વીકાયની જેટલે અનુક્રમે ગુણતા $1200 \times 4 \times 2 \times 4 \times 2 \times 4 = 2400000$ લાખ ભતિ થઈ. એ પ્રમાણે જેની જેની જોડા લાખ ભતિ હોય તેથી અર્ધા સે પ્રથમ લઈ તેને ઉપર પ્રમાણે $4 \times 2 \times 4 \times 2 \times 4 = 128$ ગુણતા કુલ ભતિ (જોડા) આવશે. એ પ્રમાણે તમામ કાયની ચઈને ૮૪ લાખ થોડાં થશે. જેનો વર્ણ, ત્રય, રસ, સ્પર્શ અને સંકલ્પ એક હોય તેને એક ભતિ કહેવી. ભતિ છે તે માતાનો પક્ષ છે (૨) કુળની સમજણનું દૃષ્ટાંત ભરતે કૂલમાનો, એક ભરતે લાક્ષામાનો, અને એક ભરતે કચરામાનો એક પ્રમાણે ભરતોની એક ભતિના ત્રણ કુળ થયા. એ પ્રમાણે તમામ કુળોની સંખ્યા જાનીએ ફરમાવી છે તે સત્ય કરી બતાવી.

* વનસ્પતિકાયની ૨૪ લાખ ભતિ (થોડા) છે. તેમાં ૧૦ લાખ ભતિ પ્રત્યેક વનસ્પતિની અને ૧૪ લાખ ભતિ સાધારણ વનસ્પતિકાયના જીવોની છે.

થયો. એની જે લાખ ભતિ છે. નવ લાખ કોઠ કુળ છે. એનું આયુષ્ય છ મહિનાનું છે. બેઘદ્રિય, તેઘિદ્રિય અને ચૌરેદ્રિયના જીવોને વિકલેદ્રિય જીવો કહે છે એ ત્રણ વિકલેદ્રિય જીવોમાં જન્મ મરણ કરીને સંજ્યાતો કાળ કાઢયો.

x ત્યાથી અનંતી પુણ્યવૃદ્ધિ થઈ તેથી “અસંજી તિય” પચેદ્રિય ” થયો, અને ત્યાંથી પણ પુણ્યની વૃદ્ધિ થઈ ત્યારે “સંજી તિય” પચેદ્રિય ” થયો. એ અસંજી અને સંજી તિય” પચેદ્રિયની ચાર લાખ ભતિ છે અને ૫ લેહ છે. તે પાંચ લેહ વર્ણવે છે. “(૧) જળચર” (પાણીમાં રહેનારા મચ્છ, કાચબા વગેરે જીવો) એનાં આકા-ખાર લાખ કોઠ કુળ છે. સંજી અસંજી બંને ભતના જળચર જીવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય કોઠ પૂર્વનું છે. (૨) થળચર (પૃથ્વી ઉપર ચાલનારા ગાય, ઘોડા વગેરે પ્રાણી) એનાં દશ લાખ કોઠ કુળ છે. અસંજી થળચરનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ચૌરાશી હજાર વર્ષનું અને સંજી થળચરનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ પદ્યનું છે. (૩) “ખેચર” (આકાશમાં ઊડનાર કબૂતર, પોપટ વગેરે પક્ષી) એનાં ખાર લાખ કોઠ કુળ છે. અસંજી ખેચરનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય બેતેર હજાર વર્ષનું અને સંજી ખેચરનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પદ્યનો અસંજ્યાતમે ભાગ છે. (૪) “ઉરપર” (પેટ ધરીને ચાલનારા સાપ, અજગર વગેરે પ્રાણી), એનાં દશ લાખ કોઠ કુળ છે. અસંજી ઉરપરનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રેપન મહાર વર્ષનું અને સંજી ઉરપરનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય કોઠ પૂર્વનું છે, (૫) “ભુરપર” (ભુભના બેરથી ચાલનાર ઉંદર વગેરે પ્રાણીઓ). એનાં નવલાખ કોઠ કુળ છે. અસંજી ભુરપરનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય બેતાળીસ હજાર વર્ષનું અને સંજી ભુરપરનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય કોઠ પૂર્વનું છે, એ પાંચમાં જીવ, ઉત્કૃષ્ટ ૮ ભવ લગોલગ કરે છે આઠે ભવમાંના સાત ભવ સંજ્યા આયુષ્યવાળા અને એક ભવ અસંજ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળો હોય છે.

ફરતો ફરતો જીવ નરક ગતિમાં અવતાર લે તો નરકના જીવોની ૪ લાખ ભતિ છે. પચીશ લાખ કોઠ કુળ છે. ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૩૩ સાગરનું છે. નરકમાં જીવનો એક સાથે એક જ ભવ થાય છે. લગોલગ બીજો ભવ થતો નથી. * પરિભ્રમણ કરતો કરતો જીવ

x નિજોદથી માડીને અસંજી તિય” પચેદ્રિયપણે જિપળો ત્યા લગી જીવ, પરવસપણે જીવ, તરસ, ટાઢ, તાપ, વહન, વગેરે ધણા દુઃખો સહન કરતી વખતે “અકામનિર્મ” થાય છે, તે પણ પુણ્ય-વૃદ્ધિનું કારણ છે.

* નરક અને સ્વર્ગ(દેવલોક)નો એક ભવ જ થાય છે. નરકનો જીવ મરીને નરકમાં ન જિપળે, તેમ દેવતા મરીને દેવતાપણે ન જિપળે. વળી નરકનો જીવ મરીને દેવતાપણે ન જિપળે અને દેવતા મરીને નારકીપણે ન જિપળે. ગરુડ ૩ નિરોધ યુગ અને ત્રિરોષ અશુભ કર્મો કરવાનું સ્થળ ખાસ કરીને યજ્ઞલોકમાં (તિર્થ લોકમાં) છે. અહીંયાંનાં કરેલા યુગ કર્મોના બદલાસ વર્ષમાં દેવપણે જિપજ્યાથી મળે, અને અશુભ કર્મનું દગ ગતિમાં નારકીપણે જિપજ્યાથી મળે છે. દષ્ટાત-ઝાઈ માણુપ પોતાની દુશ્મને મોજમજ ઝડી પ્રતિદ રહિત થઈ, કમાણી કરે તો તે પોતના વેર જઈ સુખેથી આરામ પામે છે. પણ ને માણુપ દુશ્મને

દેવગતિમાં જીપજો તો ત્યાં ચાર લાખ જાતિ છે. દેવતાનાં છવીશ લાખ કોડ કુળ છે. ઉત્કૃષ્ટ આશુભ્ય તેત્રીશ સાગરનું છે. દેવગતિમાં પણ જીવનો એક જ ભવ થાય છે એ પ્રમાણે મનુષ્ય ગતિમાં આવતાં પહેલાં જીવને બીજી ત્રણ ગતિમાં અતિશય પરિભ્રમણ કરવું પડે છે. તે પરિભ્રમણ કરતાં અનંત પુણ્યનો ઉદય થાય તો મનુષ્ય ગતિ પામે છે. એ મનુષ્ય ગતિમાં ચૌદ લાખ જાતિ છે. ચાર લાખ કોડ કુળ છે. ઉત્કૃષ્ટ આશુભ્ય ૩ પદ્યનું છે. મનુષ્ય ગતિમાં પણ એ જીવલીઆ મનુષ્ય તરીકે જીવજો તો એક જ ભવ થાય છે. અને કર્મભૂમિ મનુષ્યમાં ભદ્રિકે પરિણામી તરીકે જીવજો તો લગોલગ સાત ભવ કર્મભૂમિ મનુષ્યના થાય છે. † એ પ્રમાણે અનેક મુરકેલીઓ વટાવ્યા પછી મનુષ્ય ગતિમાં અવાય છે શ્રીપદ્મવણા સૂત્રમાં જીવોની અઠાણ પ્રકારે ગણતરી કરી છે તેમાં સર્વથી મોટા ગર્ભજ મનુષ્ય કહ્યાં છે. વળી ગર્ભજ મનુષ્યને જીવજવાનું સ્થળ ત્રીજા લોકમાં માત્ર અઢી દ્વીપની અંદર છે. આખા લોકનું ધનાકારે પરિણામ ૩૪૩ રાણુ છે. તેમાં અઢી દ્વીપ માત્ર તો ૪૫ લાખ જોજનમાં જ છે વળી તે ૪૫ લાખ જોજનમાં પણ એ લાખ ને આઠ લાખ જોજનના પહોળા એવા મોટા સમુદ્રો પડ્યા છે. એ સિવાય દ્વીપની ભૂમિમાં પણ નદીઓ, પહાડો, વનો વગેરે ઘણા સ્થળો મનુષ્ય રહિત છે. એ બધા વિચાર કરતાં મનુષ્યમત્ત મળવો ઘણો દુષ્કર છે.

૨ આર્યક્ષેત્ર

(૨) “આર્યક્ષેત્ર” — મનુષ્યનો અવતાર માત્ર મળવાથી કંઈ ધર્મપ્રાપ્તિ થઈ ગઈ એમ ન સમજવું. મનુષ્ય ગતિ તો મળી પણ તેમાં આર્યભૂમિ મળવી બહુ દુર્લભ છે. મનુષ્યની ઉત્પત્તિનાં અઢી દ્વીપની અંદર ત્રીશ ક્ષેત્ર તો અકર્મ ભૂમિ (જીવલીઆ) મનુષ્યના છે. અને છપ્પન ક્ષેત્ર અતર દ્વીપનાં મનુષ્યનાં છે. એ છપ્પાશી ક્ષેત્રના મનુષ્યો ધર્મકર્મમાં બિલકુલ સમજતાં નથી. એ મનુષ્યો તો પોતાનાં પૂર્વે કરેલાં પુણ્યોના ફળો, દેરતાઓની પેઠે સુખે ભોગવે છે માટે અઢી દ્વીપમાં કર્મભૂમિ મનુષ્યના પંદર ક્ષેત્ર માત્ર ધર્મ કરણી કરવાનાં રહ્યાં. એ પંદર ક્ષેત્રમાં પાંચ મહાવિદેહ ક્ષેત્ર છે ત્યાં તો સહા કાળ જૈન ધર્મ પ્રવર્તે છે, અને ગાકીનાં પાંચ ભરત ક્ષેત્ર અને પાંચ ઇરવત ક્ષેત્રમાં હસ કોડાકોડી સાગરનો સર્પિણી કાળમાંથી એક કોડાકોડ સાગરથી સહેજ વધારે વખત ધર્મકર્મ કરવાનો રહે છે. પાંચ ભરત ને પાંચ ઇરવત એ હસ ક્ષેત્રમાંના એકેક ક્ષેત્રમાં બત્રીશ હજાર દેશ છે. બત્રીશ હજાર દેશમાંથી પણ ધર્મ કરવાના તો માત્ર સાડી-

મોજમજા ઉડાની પ્રમાણે બની પોતાના પૈસામાં આજ લગાડે છે તેને પોતાને ઘેર એકાદથી કરવી પડે છે અર્થાત્ ગરીમાઈ વગેરે કુળ ભોગવવું પડે છે. દુકાનને મધ્ય લોક સમજો, અને ઘરને સ્વર્ગ તથા નરક ગણો.

+ એ સર્વ મળી ૮૪ લાખ જીવ યોગિ વઈ, અને એક સાડીસલાણ લાખ એટલી કોડના કુળ થયાં.

પચીશ આયૈ દેશ જ છે. સાદીપચીશ આયૈ દેશનાં નામો, તેહું નં મુખ્ય શહેર અને સંખ્યા કહે છે. (૧) ‘મગધ દેશ’—એની રાજધાની રાજગ્રહી નગરી છે અને એ દેશમાં એક કોઠ છાસક લાખ ગામો છે. (૨) ‘અંગ દેશ’—અંધાનગરી અને પચાસ લાખ ગામો છે. (૩) ‘વંગ દેશ’—તામ્રલિપ્તી નગરી અને એંથી હજાર ગામો છે. (૪) ‘કલિંગ દેશ’—કંચનપુર નગર અને અઠાર હજાર ગામો છે (૫) ‘કાશીદેશ’ વારાણસી નગરી અને એક લાખ પંચાણું હજાર ગામો છે. (૬) ‘કૌશલ દેશ’—શાહેતપુર નગર અને નવ હજાર ગામો છે. (૭) ‘કુરુદેશ’—ગજપુર નગર, પંચાવન હજાર ગામ (૮) ‘કુશાવત્ દેશ’—સૌરીપુર નગર છાસક હજાર ગામ. (૯) ‘પંચાળ દેશ’—કંપિલપુર નગર અને ત્રણ લાખ ને ત્રાશી હજાર ગામો છે. (૧૦) ‘જગલ દેશ’—અહિછત્રા નગરી, અઠ્ઠાવીશ હજાર ગામો. (૧૧) ‘સોરઠ દેશ’—હારિકા નગરી, છ લાખ એંસી હજાર ત્રણસો તેત્રીશ ગામો. (૧૨) ‘વિદેહ દેશ’—મિથિલા નગરી, આઠ હજાર ગામો. (૧૩) ‘વત્સ દેશ’—કૌશાળી નગરી, અઠ્ઠાવીશ હજાર ગામો. (૧૪) ‘શાલિલ્ય દેશ’—નદીપુર નગર, એક-વીશ હજાર ગામો. (૧૫) ‘મલ્લ દેશ’—સદિલપુર નગર, સાત હજાર ગામો. (૧૬) ‘વમ્બ દેશ’—વૈરાટપુર નગર, અઠ્ઠાવીશ હજાર ગામો. (૧૭) ‘વરલુ દેશ’—અમ્બા નગરી, એંતાળીશ હજાર ગામો. (૧૮) ‘કશાણુ દેશ’—મુત્તિકાવતી નગરી, તેંતાળીશ હજાર ગામો. (૧૯) ‘ચેદિ દેશ’—મૌકિતકાવતી નગરી, તેંતાળીશ હજાર ગામો. (૨૦) ‘સિંધુ સૌવીર દેશ’—લીતભય નગર, છ લાખ પચાશી હજાર ગામો. (૨૧) ‘શૂરસેન દેશ’—મથુરા નગરી, આઠ હજાર ગામો. (૨૨) ‘ભંગ દેશ’—પાવાપુર નગર, છત્રીશ હજાર ગામો. (૨૩) પુરિવર્તા દેશ’—માસ નગર, એક હજાર ચારસો વીશ ગામો. (૨૪) ‘કુશલ દેશ’—બ્રાવરતી નગરી, તેત્રીસ હજાર ગામો. (૨૫) ‘લાટ દેશ’—કૌટિલ્ય નગરી, એ લાખ એંતાળીશ હજાર ગામો. (૨૫ા) ‘કેકય દેશ’ (અર્થે)—સ્વેતાશિલકા નગરી, એ હજાર પાંચસો ગામો. આ આયૈદેશો છે.

હાલ્યો ! જરા દીર્ઘદંત્રીથી વિચારો કે સપ્તપૂર્ણ લોકના હિસાબે આયૈક્ષેત્ર કેટલું કમ છે ! આ ક્ષેત્રોમાં મનુષ્ય જન્મ મળવો મહા ફલેશ છે.

+ શ્લોક—સમુદ્રાત્તુ વૈ પૂર્વાત, આસામુદ્રાત્તુ પશ્ચિમાત ॥

તથોરેવાન્તર ગિર્વોરાયાવર્ત વિદુરુષાઃ ॥ ૨૨ ॥

અર્થ—ઉત્તરમાં હિમાલય પર્વત, દક્ષિણમાં વિંધ્યાચળ પર્વત, અને પૂર્વ પશ્ચિમે સમુદ્રો એની વચ્ચે આયૈભૂમિની હદ છે.

— મનુસ્મૃતિ

શ્લોક—સરસ્વતીદેશદ્વયોક્તિં ચ નથોર્ચદન્તરસ ॥

તદેષ નિર્મિત દેશમાયાવર્ત પ્રવક્તયતે ॥

અર્થ—સરસ્વતી નદીની પશ્ચિમે, અટક નદીની પૂર્વમાં, હિમાલયથી દક્ષિણમાં અને રામેશ્વરનો ઉત્તરે એ ચારે દિશાની વચ્ચે જેટલો દેશ છે તે આયાવર્ત કહેવાય છે.

— મનુસ્મૃતિ શ્લોક, ૧૭ અધ્યાય ૨.

ઉત્તમ કુળ

(૩) “ઉત્તમ કુળ” —એવા આર્ય દેશમાં જન્મ થયા પછી ઉત્તમ કુળનો ભોગ મળવો બહુ જ મુશ્કેલ છે. મહાન પુણ્યશાળી હોય તેનો જ ઉત્તમ કુળમાં જન્મ થાય છે. કેટલાક કુલીન માણસો પુત્ર ન હોવાને લીધે બારે આતુર રહે છે. પણ પૂર્વના મહાન પુણ્ય સમૂહ વિના પુત્રપ્રાપ્તિ થતી નથી કારણ કે આ દુનિયામાં પુણ્યશાળી છવો થોડા હોય છે. પણ નીચ કુળોમાં ભેશેા તો પાપી જનોની પેઠાશ ઘણી જ ભોવામાં આવે છે કારણ કે આ જગતમાં પાપી છવો બહુ જ ભોવામાં આવે છે. વળી કેવળ ભતિ માત્રથી જ હાલ નીચ કહી શકાય નહિ. કારણ કે શરીરની આકૃતિ, અવયવ, શરીરના અંદરના વિભાગ તો સર્વ મનુષ્યોના એક સરખા જ હોય છે. પરંતુ શાસ્ત્રમાં જિંચ-નીચપણું ભતિથી નહિ પણ શુભ, કર્મથી કહ્યું છે. ઉત્તમ શુભોવાળાં અને સત્કર્મ કરનારાં મનુષ્યો જિંચ ગણાય છે અને નીચ કર્મ કરનારાં મનુષ્યો નીચ ગણાય છે. શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૨૫ મા અધ્યયનમાં શ્રી જયચોપ સુનિ આ પ્રમાણે કહે છે :—

ગાથા—કમ્મુણા વંમણો હોઈ, કમ્મુણા હોઈ સ્વત્તિઓ ।

વહરસો કમ્મુણા હોઈ, સુદો હવઈ કમ્મુણા ॥ ૩૬ ॥

અર્થાત્—કર્મ પ્રમાણે પ્રાણી, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર કહેવાય છે. “બ્રહ્મ જ્ઞાનાતીતિ બ્રાહ્મણ” એ પ્રશ્ન એટલે આત્માને બાણે—આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે તે જ બ્રાહ્મણ કહેવાય. ‘જ્ઞાતાલ જ્ઞાયતે ચઃ સઃ ક્ષત્રિયઃ’ અનાથોત્ત્વ રક્ષણ કરે તે જ ક્ષત્રિય; વાણિજ્ય (નીતિથી વેપાર) કરે તે વૈશ્ય કહેવાય અને સેવા કરે તે શૂદ્ર કહેવાય છે. વળી અર્થાત્તરમાં નીચ ભતિનાં લક્ષણ નીચે પ્રમાણે બતાવ્યાં છે :—

ન વિશેષ ઇતિ વર્ણાનાં સર્વં બ્રહ્મમયં જગત્ ।

બ્રાહ્મણપૂર્વં શ્રેષ્ઠં હિ કર્મણા વર્ણતાં ગતસ્મ્ ॥

મહાભારત શાંતિપર્વ

અર્થ—વર્ણનું કંઈ વિશેષપણું નથી. આ બધું જગત પ્રાણમય છે પ્રથમ બધા પ્રાણી હતા, પછી એવાં એવાં કર્મ કર્યાં તેવા વર્ણને પ્રાપ્ત થયા.

“અધર્મચર્યયા પૂર્વો વર્ણો જનન્યં ૨ વર્ણમાપદ્યતે જાતિપરિવૃત્તો”

અર્થાત્—ઉત્તમ વર્ણવાળા પણ અધર્માચરણથી નીચતાને પ્રાપ્ત થતા બધ છે.

* અનાથ પરદેશી રાજાને શ્રી કેશીબ્રમણ આચાર્યે ધર્મ સમભવ્યો હતો. એ આચાર્ય મહારાજ એ દેશની જેટલી જગ્યા વિચર્યા તેટલી જગ્યા, આર્યભૂમિ થઈ; બાકીની જગ્યા ભૂમિ રહી.

અને

“ ધર્મચર્યયા જઘન્યો વર્ણઃ પૂર્વે ૨ વર્ણમાપદયતે જાતિઃ ”

અર્થાત્—નીચ વર્ણવાળા પણ ધર્મચરણથી ઉત્તમતાને પ્રાપ્ત થતા બધા છે આ પ્રમાણે આપસ્તંબ ધર્મ સૂત્રના પ્રશ્ન ૨ પટલ ૪ મા કહ્યું છે

વિશ્વામિત્રો વસિષ્ઠશ્ચ મતંગો નારદોઽપિ ચ ।

તપો વિશેષપ્રાપ્તા, ઉત્તમત્વં ન જાતિનઃ ॥

શુકનીતિ અર્થઃ : ૪ પ્રકરણ ૪

વિશ્વામિત્ર, વસિષ્ઠ અને નારદ ઋષિ નીચ જાતિમાં ઉત્પન્ન થયા છતાં પણ તપ-શ્રવણ કરીને ઉત્તમ થયા છે, એટલા માટે જાતિનું કશું વિશેષત્વ નથી.

જપો નાસ્તિ, તપો નાસ્તિ, નાસ્તિ ચૈન્દ્રિયનિગ્રહઃ ॥

દયા દાનં દમો નાસ્તિ, इति चंडालवृक्षणम्॥

અર્થાત્—પરમેશ્વરનો જપ, રમરણ, ધ્યાન, શુશ્રુણુવાદ, સ્તવનકીર્તન ન કરે, રાત-દિન પોતાના ઘર ધંધામાં જ રમ્યોપમ્યો રહે, વ્રત-નિયમ-ઉપવાસ ન કરે પણ સહા ખાઈ પીને શરીરને હુલ્લુભટ બનાવવામાં આનંદ માને, બહુ અબહુ વસ્તુનો પણ વિચાર કરે નહિ પણ અભિની પેઠે કંઈ પણ ન ઓડતા સર્વનો આહાર કરે; પાંચ ઇન્દ્રિયોને ખરાબ રસ્તે જતી રોકે નહિ, પણ હમેશાં બાનતાન, મોજમજ, નાટકચેટક તથા પર-હીન્દ્રિયા સાથે વિષયલોભ લોભની આનંદ માને : કોઈ પણ દુઃખી પ્રાણીને દેખીને દિલમાં અનુકંપા લાવે નહિ અને સહા પૃથિવ્યાદિક છત્રે કાયના જીવોની હિંસા કર્યા કરે અને મધમાંસનું ભક્ષણ કરે : કોઈ ને પણ કિંચિન્માત્ર દાન આપે નહિ, મહાપરિગ્રહી, કંબુસ અને મૂંજ બનીને બીજે કોઈ ઉદાર જન દાન કરતો હોય તેને અટકાવી અંતરાય કર્મ ખાધે છે; આત્મહનન, નિયમ, વ્રતપચ્ચક્રખાણ કંઈ પણ કરે નહિ. એ પ્રમાણેનાં લક્ષણો જેમાં હોય તેને નીચ અંધાળ જાતિનો ગણવો. એ દુશુણો જેનામાં ન હોય, યથાશક્તિ જપ, તપ, ઇન્દ્રિયહનન, દયા, દાન કરે તેને ઉત્તમ કુળનો કહેવો. એવું ઉત્તમ કુળ જૈનકુળ છે, અને જૈન કુળમાં જન્મ થવો મહા સુરકેલ છે.

૪. દીર્ઘ આયુષ્ય

(૪) દીર્ઘ આયુષ્ય—ઉત્તમ કુળ તો મનુષ્ય પણ તેની સાથે લાંબું આયુષ્ય મળવું જોઈએ. એવું લાંબું આયુષ્ય મળવું પણ મહા સુરકેલ છે ત્રીજા તથા ચોથા આરાનાં મનુષ્યોના આયુષ્ય પૂર્વે જેટલાં હતાં, એમના આયુષ્યના જેટલા સેંકડા થાય તેટલા આસોઆણવાસનું આયુષ્ય પણ હાલ રહ્યું નથી. સો વર્ષના કુલ આસોઆણવાસ ચાર

અળજ, સાત કરોડ, અડતાલીશ લાખ અને ચાલીશ હજાર થાય છે એવાં સો વા
સુખે સુખે પૂરાં કરનાર તો કોઈક મહાભાગ્યશાળી હોય છે

શ્લોક — આયુર્વર્ષશતં વૃષ્ણાં પરિમિતં, રાત્રીં તદર્ધં ગતં ।

તસ્યાર્ધસ્ય પાર્ષ્વચાર્ધમપરં, વાલત્વવૃદ્ધત્વયોઃ ॥

શેષં વ્યાધિવિયોગદુઃખસહિતં, સેવાદિમિર્નીયતે ।

જીવે વારિતરંગચંચલતરે, સૌખ્યં કૃતઃ પ્રાણિનામ્ ॥

સારાંશ—સો વર્ષની જિંદગીમાં માણસને કેટલું સુખ મળે છે તે જરા વાણિયા
રીતે હિસાબ કરીને જોઈએ. એક વર્ષના ૩૬૦ દિવસ થાય છે તેથી ૧૦૦ વર્ષના
૩૬૦૦૦ દિવસ થયા. એ છત્રીશ હજારમાંથી અર્ધાં એટલે અઠાર તો નિદ્રામાં ગયા.
કારણકે “ નિદ્રાશુદુલ વષ્ણ મોત મૂવા ” છે શુદુલ । વજર મોતે મોતરૂપ નિદ્રા છે
નિદ્રામાં સુખદુઃખ વગેરેનું કંઈ પણ જ્ઞાન રહેતું નથી. બાકીના અઠાર હજાર દિવસ ત્રા
ભાગ કરો. છ હજાર દિવસો બાળપણમાં જતા રહ્યા. તે પછી અજ્ઞાન દશામાં જ શુભાશ્વા
ગણાય, કારણકે બાળકને સત્યાસત્યનું જ્ઞાન હોતું નથી. બીજા છ હજાર દિવસો જરા
અવસ્થા(ઘડપણ)માં કાઢયા. વૃદ્ધાવસ્થા પછી મહાદુઃખનું કારણ છે, એમ શાસ્ત્રમાં સ્થળે
સ્થળે બતાવેલ છે ॥ જન્મ દુઃખ જરા દુઃખ ॥ એ અવસ્થામાં મન મોજશોખ ભોગવવા
ઇચ્છા કરે છે પણ ધૃતિરો ઘણી જ નબળી પડી જાય છે તેથી ખાનપાનાદિ ભોગવતાં છતાં
દુઃખનો ખરેખર વધારો થાય છે. * ઘડપણમાં આંખે ખરોખર ફેખાતું નથી, કાને
સંભળાતું નથી, હાંત પડી જવાથી ખાવામાં મળ આવતી નથી અને ખોરાક ચવાતો ન
હોવાથી પંચતું પણ નથી. અપચો થવાથી અનેક રોગો હિતપક્ષ થાય છે. વૃદ્ધનું શરીર
અશક્ત, નકામું તથા અળખામણું હોય એવું થતું જતું હોવાથી સ્વજનો અપમાન કરે
છે ઈત્યાદિ અનેક દુઃખો જરા અવસ્થામાં છે. એ રીતે બાળપણ ને ઘડપણના મળી બાર

* શ્લોક—વલ્લિમિમુંખમાકાન્તં, પલ્લિતૈરહિતં શિરઃ ॥

ગાત્રાણિ શિથિલાયન્તે, તૃણૈકા તરુણાયતે ॥

અર્થ—ઘડપણમાં મોની ચામડી સુકાઈને કચલીવાળી થઈ ગઈ, માથાના વાળ ધોળા થઈ ગયા,
અને બીજા અંગો ઢીલા પડી ગયા છતાં એક તૃણા જીવન થઈ રહી છે.

શ્લોક—મેગા ન મુક્તા, વયમેવ મુક્તાઃ । તપો ન તપ્તં, વયમેવ તપ્તાઃ ॥

કાલો ન ચાતો, વયમેવ ચાતાઃ । તૃષ્ણા ન જીર્ણા, વયમેવ જીર્ણાઃ ॥

અર્થ—વૃદ્ધ પુરુષે ભેગને ભોગવ્યા નહિ પણ ભોગોથી પોતે ભોગવાઈ ગયો એટલે પોતે ભોગને
છોડ્યા નહિ પણ ભોગોએ તેને છોડી દીધો. તપ કરીને તેણે શરીરને ચક્રવ્યુ નહિ પણ દુઃખ-કષાયો-
રૂપી તાપ વડે શરીર સાવ જીવું ને દુનુજ થઈ ગયું. કાળને તેણે જીત્યો નહિ પણ કાળે તેને જીતી લીધો
એટલે મરણ પામ્યો. તૃણા ધરડી ન થઈ, પણ પોતે જ ધરડો થઈ ગયો.

હજાર દિવસો ફેકટ ગયા. હવે જે છ હજાર દિવસો જીવન અવસ્થાના રહ્યા તેમાં પણ કોઈ વાર શરીરમાં અનેક પ્રકારના રોગ ઉત્પન્ન થાય છે, રોગથી સુકત થાય તો કોઈ સ્વજનના વિયોગનું દુઃખ આવી પડતાં વિલાપ કરવામાં દિવસો બચ છે, એમાંથી પણ કોઈ આરામ મળે ત્યાં તો લેણું-હેણું, આબરૂ, લાભ-હાનિ, તેજ-મંદી, કબિયા-કંકાસ, સગપણ-વિવાહ, વગેરે અનેક ઉપાધિઓ આવી પડે છે. હે! હિસાબી મુશ ખંધુઓ હવે વિચાર તો કરો કે સો સો વર્ષનું આયુષ્ય છતાં તેમાંના કેટલા દિવસો તમે સુખમાં ગાળી શકો છો વળી કશું છે કે :—

ગાથા—ગન્ધાદમ્જ્જતિ વુશવુવાળાં, નરા પરા પંચસિદ્ધા કુમારા ॥
જોવળગા મજ્જિમા ઘેરગાયં, ચરંતિ આયુક્કલ્લય પલીળા ॥

સ્યગર્હગ સ્વ

સારાંશ—લોગ લોગવવા ટાણે નવ લાખ સંત્રી પંચેદ્રિય મનુષ્ય સ્ત્રીના ગર્ભા-શયમાં જાપજે છે. એમાંના એક, જે કે ચાર જીવતા રહે છે. બાકી બધા પુરુષના વીર્યના સ્પર્શથી મરી બચ છે. તે પછી પણ કેટલાક ગર્ભાશયમાં થોડા મહિના થયા પછી, કેટલા અન્ય અસહ્ય સંયોગ થવાથી, કેટલાક પ્રસવતાં જ આઠા આવે છે ત્યારે કાપીને કાઢવા પડે છે તેથી, કેટલાક જન્મ થયા બાદ મૂખાંઈને લીધે બાળપણમાં, અને કેટલાક ભવ-જીવાનીમાં મૃત્યુ પામે છે. બધાં વિદ્વેષથી બચી બે કોઈ ઘડપણ લગી ટકે છે તો તેના છેવટે કાળ તો આવે છે. જેમ ફરતી ઘંટીના બે પડ વચ્ચે જ દાણા આપ્યા તે આખા ને આખા રહેવાનો ભરોસો રહેતો નથી, ઘંટીના કેટલાક આંટા ફર્યા પછી તેને લોટ થવાનો જ; તે પ્રમાણે કાળરૂપ ઘંટી છે, તેનાં બે પડ છે. જૂતકાળરૂપી નીચેનું એક સ્થિર પડ * અને ભવિષ્ય કાળરૂપી ઉપરનું ફેરતું પડ છે; એમ બે પડની વચ્ચેમાં સાંસારિક અનંત જીવો આવેલા છે; હવે બે જીવોની કાયાનો શો ભરોસો કે આટલા દિવસની અંદર કાયા પડી જઈ તેની ભસ્મ થશે જ !! એમની કાયાનો એક દિવસ અંત આવશે એટલી વાત તો નક્કી છે કરોડો ઉપાય કરે પણ કાળથી કોઈ બચે નહિ. વળી કાળ

* શ્લોક—આદિત્યસ્ય ગતાગતૈરહરદિ સક્ષીયતે જીવિતં ।

વ્યાપારેર્વૈદુકાર્યમારશુદ્ધિ કાલો ન વિજ્ઞાયતે ॥

ઋદ્ધાજન્મજરાવિપત્તિમરણં ત્રાસઃચ નોત્પચતે ।

પીત્વા મોહમયીં પ્રમાદમદિરાસુન્મત્તોમૃત જગત ॥

અર્થ—સૂર્યના ઉદય અસ્ત થવાથી દિવસે દિવસે આયુષ્ય ઘટતુ બચ છે, છતાં અનેક કામકાજ અને ઉપાધિઓના ગૂંચાણે કોવાથી જીવને કાળની ખબર પડતી નથી; વળી કેટલાકને પોતે જન્મ, જરા અને મરણનાં દુઃખો ભોગવતા જીવે છે જા ત્રાસ થતો નથી કે કું પણ મરી જવાનો છું માટે શુભ ધર્મ કર્મ સાધી લઉં । નિશ્ચય એ સત્ય છે કે મોક્ષથી ભરેલા પ્રમાદરૂપી દારૂનો પ્યાલો પીને જન્મ ઉન્નત (ગાફ) બની ગયું છે.

(નરકગતિમાં) લેતા બધ છે. જે શુરુ લોભી હશે તેને ખીખની ગરજ હશે જ અને તેથી ખરેખરો બોધ કે જ્ઞાન તે આપશે નહિ. તે જીમ સમજશે કે જો બાકતને વધુ કહેવાશે તો તેને ખોટું લાગશે અને કાળામાં (ખરકામાં) જોછા રૂપીઆ મંડાવશે ! એટલા માટે શ્રોતા લોકોને સારું લાગે તેવું ઝટ ઝટ સંભળાવી મતલબ સાધી લે છે. શ્રોતાઓ કૂંચે કે તરે તેવું તેને કામ નથી ! ! તેને તો માત્ર રૂપીઆ વગેરે હાથ કરવા સાથે જ લેવા દેવા છે ! ! એવા પાખંડી શુરુઓને માટે નીચેનું કાવ્ય યોગ્ય છે.

સવૈયા—

છાહકે સંસાર છાર, છારસે વિકાર કરે, માયાકો નિવારી, ફિર માયા દલ ધારી હૈ ॥
પિછલા તો ધોયા ધીચ, ફિર ધીચ બીચ રહે, દોનો પચ જોયે, ખાત બની સો બિભારી હૈ ॥
સાધુ કલ્યાય નારી, નિરખત લોભાચ ઓર, કયાનહી કરે રક્ષાય, પ્રભુતા પસારી હૈ ॥
લીની હૈ કમીરી, ફિર અખીરીકી આસ કરે, કાંચકો પિકાર સિરફી પમકી ઉતારી હૈ ॥

જે કોઈ સુજ્ઞાનને સુખદાતા સત્યધર્મની ઇચ્છા હોય તો તેણે કનક અને કાંતાના ત્યાગી, નિર્લોભી, સદ્શુરુ શોધી તેના સ્વીકાર કરવો. એવા સદ્શુરુ જ સત્ય ધર્મની પ્રાપ્તિ કરાવશે અને મિથ્યાત્વરૂપી અંધકારનો નાશ કરશે વળી શુદ્ધ ઉપદેશ કરનાર શુરુમાં જે ૨૫ ગુણો હોય છે તે દર્શાવે છે.

સદ્ગતિના ૨૫ ગુણો

સદ્ગતિના ૨૫ ગુણો— (૧) ‘દલ શ્રદ્ધાવંત’ ઉપદેશક સદ્શુરુ પૂર્ણ શ્રદ્ધા હોય તો જ શ્રોતાઓને શંકારહિતકરી દલ શ્રદ્ધાવંત બનાવી શકશે. (૨) ‘વાચના કલાવંત’—વાંચના સંભળાવવાની કળામાં કુશળ હોય. કોઈ પણ પ્રકારનાં શાસ્ત્રો વાંચતાં જરા પણ અટકે નહિ. શુદ્ધતા અને સરળતાથી શાસ્ત્ર સુણાવે. (૩) ‘નિશ્ચય અને વ્યવહારના બળકાર’—જે વખતે જેવી પરિસ્થિતિ (સલા) અને અવસર હોય તે પ્રમાણે શ્રોતાજનના આત્માને રુચે અને તેઓ ધારણ કરી શકે તેવો સદ્બોધ આપે. (૪) ‘જિનાજ્ઞાના ભંગથી હરે’—એક દેશના રાજાની આજ્ઞા ભંગ કરવાથી શિક્ષા થાય છે તો ત્રણ લોકના નાથના નાથ તીર્થંકર ભગવાનની આજ્ઞાને ભંગ કરશે તેના શા હાલ થશે ? ! એવું બાળી વીતરાગ દેવની આજ્ઞા વિરુદ્ધ પ્રરૂપણા (ઉપદેશ) ન કરે. (૫) ‘ક્ષમાવંત’—કેંધી હશે તે પોતાના હુશુંબુથી હરશે અને તેથી ક્ષમા વગેરે ધર્મની યથાતથ સ્થાપના કરવા, ભ્રેષ્ઠ એ તેવી પ્રરૂપણા નહિ કરી શકે વળી કોઈ વખત કોષ કરતાં રંગમાં ભંગ કરી નાખશે; માટે ઉપદેશક (વક્તા) ક્ષમાવંત હોવો ભ્રેષ્ઠજી. (૬) ‘નિરભિમાની’—વિનયવંતની

* ગુકારસ્ત્વન્ધકાર સ્વાદુકારસ્તન્નિરોધકઃ ॥

અન્ધકારવિનાશિત્વાદ્, ગુરુસ્ત્વમભિવીચતે ॥

અર્થાત્—“ગુ” પદ અંધકાર માટે છે, અને “રુ” પદ તે અંધકારનો નાશ માટે છે; માટે અંતઃકરણના અસાનરૂપી અંધકારનો નાશ કરે છે તે શુરુ કહેવાય છે.

પ્રુદ્ધિ ધણી પ્રબળ રહે છે અને તેથી તે યથાતથ્ય ઉપદેશ કરી શકે છે. અભિમાની સત્યા-
સત્યનો વિચાર કરતો નથી. પોતાની ખોટી વાતને અનેક કુદેતુ ઉપભવીને સિદ્ધ કરશે અને
ખીબની વાતને ઉત્થાપશે. (૭) 'નિષ્કપટી'—સરળ હોય તે જ યથાતથ્ય ઉપદેશ કરી શકે
છે કપટી હોય તે તો પોતાનો દુર્ગંધ છુપાવવા સારુ ખરી વાતને ફેરવી નાંખશે. (૮)
'નિર્લોભી'—નિર્લોભી ઉપદેશક હશેના બેપરવા રહે છે. રાજ અને રંક સૌને એક સરખો
સત્ય ઉપદેશ કરી શકે છે * પણ જે લોભી ને યુથામતગેાર હોય તે ઓતાના મનને દુઃખ
ન લગાડવા સત્ય વાતને ફેરવી નાંખે છે (૯) 'ઓતાઓના અભિપ્રાયનો બાણનાર'—જે
જે પ્રશ્નો ઓતાના મનમાં બેપર જે તે તેમની યુખસુદ્રાથી બાણી તેનું પોતે જ સમાધાન કરી
દે. (૧૦) 'ધૈર્યવંત' ઓતાઓના હૃદયનાં બિતરે તે રીતે દરેક બાળત ધીરજથી કહે. પ્રશ્નોના
ઉત્તર પણ મધુરતાથી તેમજ પૂછનારના મનમાં કંસી બય તે રીતે સજ્ઞેપમા કહે. (૧૧) હંકા-
મહી નહિ'—કોઈ પણ પ્રશ્નો ઉત્તર પોતાને ન આવડે તો હંક પકટી બૂઠી સ્થાપના ન
કરે. પણ નમ્રતાથી કહે કે અને એ પ્રશ્નો ઉત્તર આવડતો નથી તેથી કોઈ જ્ઞાની મહા-
શયને પૂછી નિશ્ચય કરી જવાબ આપીશ. (૧૨) 'નિંદા કર્મથી રહિત'—ચોરી, વ્યભિચાર,
વિન્યાસઘાત વગેરે નિંદા કર્મો જેણે કર્યા ન હોય; કારણકે સદ્ગુણી હોય તે જ કોઈથી
દખાતો નથી. (૧૩) 'કુળહીન ન હોય' (કુલીન હોય)—હલકા કુળનો હોય તો ઓતા
ઓ તેની મર્યાદા રાખે નહિ અન વચન માત્ર પણ ન કરે. (૧૪) 'અંગહીન ન
હોય'—અંગહીન હોય તો શેલો નહિ (૧૫) 'કુસ્વરી ન હોય'—ખરાબ અવાજ-
વાળાનાં વચનો ઓતાને આરાં લાગતા નથી. (૧૬) પ્રુદ્ધિમાન હોય, (૧૭) મિષ્ટ વચની
હોય. (૧૮) કાતિવાળો હોય. (૧૯) સમર્થ હોય, એટલે ઉપદેશ દેતાં ચાકે નહીં. (૨૦)
ધણા અંથોતુ અવલોકન કણું હોય. (૨૧) અધ્યાત્મ અર્થનો બાણ હોય. (૨૨) શબ્દના
રહસ્યનો જ્ઞાતા. (૨૩) અર્થનો સંકેત તથા વિસ્તાર કરી બાણ. (૨૪) અનેક સુકિત તથા
તર્કનો જ્ઞાતા, (૨૫) સર્વે શુભ શુભસુકત હોય. એ ૨૫ ગુણ જેનામાં હોય તે જ

* કષ્ટાંત—કોઈ લોભી અને લાલચુ પડિત એક મલેચ રાજની સમાચાર અબાણપણથી ખોલી
બંધો કે:-

શ્લોક:- તિલસર્વપમાત્રં તુ, ચે નરા માંસ મશન્તિ ।

તે નરા નરકં ગચ્છન્તિ યાવદ્દ્વદિવાકરો ॥

અર્થાત્—જે માણસ, તલ કે સરસવના દાણા જેટલું માંસ ખાશે તે નરકગતિમાં પડી જ્યાં લગી
સૂર્ય ચંદ્ર રહેશે ત્યાં લગી મહા દુઃખ પામશે. પડિતનો શ્વેત સાક્ષી રાજા બોલ્યો, અમે તો પેટ
ભરીને માંસ ખાઈએ છીએ પણ તલ ને સરસવના દાણા જેટલું ખાતા નથી, અમારી શી ગતિ થશે ?
પડિત બોલ્યા કે આપ વૈકુંઠમાં જશો. કારણકે શ્વેતમાં તો તલ જેટલું ચાંસ ખાનારને નરક ગતિ
કહેલી છે, પણ પેટ ભરીને જે ખાશે અને પોતાના આત્મદેવને સતોષ ઉપભવશે તેને તો સ્વર્ગ મળશે.
આ તરફ નરકકુક છે અને પેલી તરફ સ્વર્ગકુક છે. પેટ ભરીને ખાનાર એટલી જલંક મારશે તો
સ્વર્ગમાં જઈ પહોંચશે. જુઓ એ પ્રમાણે લોભી પડિતોનો ઉપદેશ.

અસરકારક ને યથાર્થ સદ્વપદેશ આપી શકે એવા * શુભ સુકૃત સદ્વૃત્તા સાધુનો ભેગ મળવો ઘણો મુશ્કેલ છે. સદ્ગુરુના સંગથી ૧૦ શુભોની પ્રાપ્તિ થાય છે એમ શ્રી ભગવતીસૂત્રમાં કહ્યું છે.

ગાયાઃ—સવળે નાળે વિનાળે, પચ્ચક્ષાળે ય સંજમે ॥

અળળદ્વષ તવે ચૈવ, વૌદાળે અકિરિયા સિદ્ધિ ॥

અર્થ :— સાધુના સમાગમે પ્રથમ જ્ઞાન સાંભળવાનો ભેગ બને. (૨) જે સાંભળે તેને અવશ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્તિ થશે (૩) જ્ઞાન મેળવ્યા પછી વિજ્ઞાન (વિશેષ જ્ઞાન) થવું એ ક્ષ્યાભાવિક છે. (૪) વિજ્ઞાન થતાં સુકૃત અને દુષ્કૃતનાં ફળનો જ્ઞાતા થાય તેથી દુષ્કૃતનાં પચ્ચક્ષાળુ કરે. (૫) દુષ્કૃતનાં પચ્ચક્ષાળુ થવાથી સ્વયમ (આત્મવતું) રૂંધન કયું" માટે થયો. (૬) આત્મવતું રૂંધન કયું" એટલે તીર્થ"કરની આજ્ઞાનો આરાધક થયો. (૭) આત્મવતું રૂંધન કયું" અને તીર્થ"કરની આજ્ઞાને આરાધી તે તપ છે. (૮) એ તપના પ્રભાવે કર્મ કપાય છે. (૯) કર્મ કપાવાથી અક્રિયાવત એટલે અભેગી અને સર્વ પાપથી રહિત થાય છે. (૧૦) સર્વ પાપથી રહિત થાય તેને મોક્ષપ્રાપ્તિ એટલે સિદ્ધગતિ છે. એ પ્રમાણે સાધુના સંગ અને હર્શનથી મોટા મોટા લાભો થાય છે.

૮ શાસ્ત્રશ્રવણ

સદ્વપદેશક એટલે સદ્વૃત્તાનો ભેગ પ્રાપ્ત થયો પણ આત્માત્મ કલ્યાણ ન થાય કારણ કે શાસ્ત્ર શ્રવણ કરવું એ આઠમું સાધન ઘણું મુશ્કેલ છે, આ દુનિયામાં ધર્મ-શાસ્ત્ર શ્રવણ કરવામાં રુચિ રાખનારા બહુ જ થોડા હોય છે. કોઈ કહે કે બાઈ સાધુ મહારાજ પધાર્યા છે, બ્યાખ્યાન વાંચે છે, સાંભળવા વાસ્તે આલો. તેના ઉત્તર સાથે માણસ એવો આપે કે, સાધુ તો નવરા છે ! એમને એ વિના બીજું કામ જ નથી ! આપણી પાછળ તો બાળબચ્ચાં, ઘરબાર, ધંધો વગેરે અનેક ઉપાધિ લાગી છે. શું આપણે સંસાર છોડી બાવા થવું છે કે વખાણવાણી સાંભળ્યા કરીએ ! એવામાં કોઈ બીજો માણસ આવીને કહે કે આજ નવીન પ્રકારનું નાટક આનું છે. એ સાંભળતાં

* સુસ્થિતર ગિણી નામે દિગ્ગજર આગ્નાયના ગ્રથમાં કહ્યું છે કે :— વક્તા આઠ શુભોના ધારણકાર હોવા ભેઈએ—

સ્ત્રીકઃ— સમદમઘર વહુળાળી, સાર્દ લોકોય માવવેત્તાપ ।

પિત્રસ્ત્રિમય વીયરાગો, સિલ્હિત્તિ ફજ્જોયા પવ શુરુપુજો ॥

અર્થ :—(૧) સમસાવી એટલે સમતાવ ત, (૨) દમિતે દિવ, (૩) શ્રોતાઓથી અધિક જ્ઞાની, (૪) સર્વ જીવોના સુખનો ઇચ્છનાર, (૫) લૌકિક સાધનોની કળાનો જ્ઞાતા, (૬) ક્ષમાવંત, (૭) વીતરાગી અગર વીતરાગના માર્ગનો અનુયાયી અને (૮) સિંખના કિતને ઇચ્છનારા તે ગુરુ પૂજ્ય છે.

તરત પૂછશે કે કોતું નાટક છે ? ટિકિટનો ભાવ શું છે ? આજ શાનો ખેલ છે ? મહેરબાની કરીને અમને સાથે લઈ જશો ?

એમ કહી માબાપની આજ્ઞા લીધા સિવાય, બાળબચ્ચાને રોતાં મૂકી, ભૂખ, તરસ, ટાક, તાપ, અધારું વગેરે કથાની દરકાર રાખ્યા વગર ટાઈમ પહેલાં ત્યાં પહોંચે, મહા પાપથી કમાઓલો પૈસો વાપરીને ટિકિટ લે, નીચ બતિવાળાના ધક્કા ખાતો અંદર ભય, અંદર ઊંચવાની જગા ન મળે તો ઊભો રહે. પેશાબની ઇચ્છા થાય તો રોકી રાખે, ઊંઘ આવે તો આખો ચોળી, પાણી છાટી, પરાણે બગૃત રહે ! બધું કેમ બાપનો ગરાસ હાથ કરવો હોય ! પેશાબ અટકવાથી અને ટાઈમ પ્રમાણે ઊઠ ન લેતાં ઉબગરો કરવાથી અનેક રોગ લોગવવા પડે છે. વળી એ નાટકમાં કુબ્જ-દુર્લિમથી ઇત્યાદિ ઉત્તમ પુરુષો અને સતીઓની સાથે કુદૃષ્ટિથી જુઓ, કુચેષ્ટા કરે. એ કોઈ માણસ પ્રેક્ષકની માબેનનાં રૂપો બનાવી નાટકશાળામાં નાથે તો પ્રેક્ષકને કેટલું ખરાબ લાગે ? અરે અજ્ઞાનીઓ ! જરા વિચાર તો કરો કે જેને પરમેશ્વરરૂપે, સંતરૂપે અને સતીરૂપે માનો છે એતું નાટક તમે નાચી ફૂલોને જુઓ છો ! કંઈ લજબ નથી આવતી ! જેની પૂજા-ભક્તિ, સ્મરણ આદિથી તમે દુનિયામાં સુખ લોગવો છો એને જ તમે ઊંચા આસન પર બેસીને હાનપુણ્ય કરો છો ! કંઈ શરમ આવે છે ? એવા અધર્મી મહાપાતકી નાટકચેટક લોક ભવાયાના ખેલમાં દોહ્યા જાઓ છો અને ધર્મશાસ્ત્ર શ્રવણ કરવામાં લજબ આણો છો અને બહાનાં બતાવો છો ! મહાપાપીના નસીબમાં ઉત્તમ ધર્મ શી રીતે આવે ?

વળી કેટલાક કહે છે કે અમારાયો ધર્મકરણી અને નહિ તેથી સાંભળવાથી લાભ શો ? એવાને માટે એવા જવાબ છે કે, લાઈ ! જે સાંભળશે તે અવરય એક દિવસ કરશે. જેમ કોઈએ સાંભળ્યું કે દેલાણા મકાનમાં ભૂત રહે છે તો તે મકાનમાં તેણે આલશે ત્યાં લગી તે જશે નહિ. કહી જવાની જરૂર પડી તો પણ મનમાં ડરશે કે અહીં ભૂત થાય છે; રખેને મને કંઈ હરકત કરે. ત્યાં એક પહોરનું કામ હશે તો લીની અંદર તે કામ પૂરું કરી તે મકાનમાંથી તરત નીકળી જશે. એ મકાનની અંદર રહેશે ત્યાં લગી ખીકણ બનીને રહેશે. એ પ્રમાણે શાસ્ત્ર શ્રવણ કરવા આવનાર એમ સાંભળે કે અમુક કામથી પાપ લાગે તો બનશે ત્યાં લગી તે કામ તે નહિ કરે. કદાપિ લણી જરૂર પડી ને તે પાપકારી કામ કરવું પડ્યું તો પાપના ડરથી ચોડામાં પૂરું કરશે અને પાપથી ડરતો રહેશે. એમ કરતા કરતા એક દિવસે પાપને પણ છોડી દેશે. કેટલાક વળી એમ કહે છે કે ધર્મશાસ્ત્રોના શ્રવણમાં અમને સમજણ નથી પડતી તેથી સાંભળીને શું કરવું ! એનો ઉત્તર એ છે કે કોઈને સપ અગર વીંછી કરડે છે ત્યારે તેણે જેર ઉતારવા સાડુ મંત્રવાદી તેની સાથે બેસી મંત્ર બાણે છે. એથી પીડાતા માણસને એ મંત્રોની કાંઈ

સમજણ પડતી નથી છતાં એર તો જિતરે છે. એવી રીતે સૂત્ર સાંભળવાથી પોતાનાં પાપો એાછાં થશે. સાંભળતાં સાંભળતાં સમજણ પડવા લાગશે, એમ સાંભળવાથી અવશ્ય લાભ તો છે જ. દશવૈકલ્પિક સૂત્રનાં જોયા અભ્યયનમાં કહ્યું છે કે :—

સુચા જાણઈ કણ્ણાણં સુચા જાણઈ પાવર્ગં ॥

ઉભયં પિ જાણઈ સુચા, જં સેયં તં સમાયરે ॥

અર્થ—શાસ્ત્ર શ્રવણ કરશે તો જાણશે કે અસુક કામોથી પુણ્ય થાય છે, અને અસુક કામોથી પાપ થાય છે. પુણ્ય-પાપથી અસુકને મુખદુઃખ થાય છે. એ બંનેનાં ફળ જાણી જે શ્રેયકારી માલુમ પડે તેનો સ્વીકાર કરશે. એટલા માટે અવશ્ય સદ્ગુણો ઉપદેશ સાંભળવો જોઈએ.

શ્રીતાના ગુણો

(૧) ધર્મની ખાસ પરીક્ષા હોય. જેમ કોઈને અસુક સારી વસ્તુની પસંદગી કરવી હોય તો તે કેટલી રીતે પરીક્ષા કરે છે. જેમકે એક પૈસાનો માટીનો ઘડો લેવો હોય તો પણ તેને ઊંચે નીચે અંદર તપાસીને લે છે. વળી ઘરણીને તપાવીને પરીક્ષા કરે છે. લૂગડાનું પોત અને કુમાશ જોઈ પરીક્ષા કરે છે, ઇત્યાદિ સર્વ વસ્તુઓ ગુડી ગુડી રીતે પરીક્ષા કરી લેવાય છે. એવી નાશવંત વસ્તુઓ ભલે પરીક્ષા કરીને લીધી હોય તેમજ તેને ઘણી સંભાળથી સાચવી હોય તો પણ તેનો વિનાશ થાય છે. વળી તેવી વસ્તુ મુખ ફેનારી હોય છતાં દુઃખ આપનારી નીવડે છે. હવે ધર્મ જેવી વસ્તુ તો સદા મુખ જ આપનારી છે, તેમ કોઈ દિવસ તેનો વિનાશ થતો નથી તેની તો પૂર્ણ પરીક્ષા કરવી જોઈએ એમાં કાંઈ શક નથી. છતાં ધર્મની પરીક્ષા કરનારા માણસો ઘણા જ થોડા દેખાય છે, એક કાળમાં કહ્યું છે કે :—

एक एकके पीछे चले, रस्ता न कोई पूजता ।

अंधे फसे सब घोरमे, कहाँतक पुकारे सखता ॥

बड़ा छंट आगे हुवा, पीछे हूई कतार ।

सब हि डूबे बापड़े, बड़े ऊँटके लार ॥

એ પ્રમાણે દુનિયામાં અધાપૂંધી અને આધિનાની હાર ચાલી રહી છે. અનાદિ કાળથી એવી જ રચના ચાલી આવે છે.

કેટલાક વળી એમ કહે છે કે—અમારા બાપડાદાનો ધર્મ પરંપરાથી અમારા ઘરમાં પળાતો આવે છે તે અગ્રે થી રીતે છોડીએ ? પરંતુ એને એટલું પૂછીએ કે ‘ભાઈ ! તમારા બાપડાદા તો ગરીબ હતા છતાં તમે શા માટે પૈસાદાર થયા ? શું અત્યારે પૈસા છે તે ફેંકી તેમના જેવા ગરીબ થશો ? તમારા બાપડાદા તો આધિના,

લંગડા, કાણા અને બહેરા હતા તો તમે પણ તમારું અંગ લંગ કરી તેવા થશો ? ” એવી રીતે કહીએ છીએ ત્યારે તેઓને ખરાબ લાગે છે અને ના પાડે છે. ત્યારે શું ઉત્તમ ધર્મનો સ્વીકાર કરવામાં બાપદાદા આડા આવે છે કે ના પાડવા આવે છે ? ખરી રીતે ઓતાઓએ ધર્મમાર્ગ વિષે જરા પણ પક્ષપાત રાખ્યા વિના તપાસ કરવી જોઈએ. જેમ સોનાની પરીક્ષા કરવા સારું કસવું, કાપવું, તપાવવું તથા ટીપવું પડે છે અને તે પછી તે અહલ્ય કરાય છે તેમ કુદરતી શુદ્ધિ સાથે તથા શાસ્ત્રોના ન્યાય સાથે ધર્મને મેળવી પરીક્ષા કરી પછી અહલ્ય કરવાની સુઝ જન ઇચ્છા રાખે છે. *

(૨) દુઃખનો ઠર હોય—જે નરકાદિક દુઃખથી ઠરે તે જ ધર્મકથા શ્રવણ કરીને પાપ ધર્મ કરતાં ઠરશે. પાપ કરવામાં નીકર હોય તેને ઉપદેશ શી રીતે લાગે ? * (૩) સુખનો અભિલાષી હોય—જે સ્વર્ગ અને મોક્ષનાં સુખને માનતો હોય તે જ ધર્મકથા શ્રવણ કરી ધર્મમાર્ગમાં પોતાની શક્તિ વાપરશે. (૪) શુદ્ધિમાન હોય—શુદ્ધિમાન હોય તે જ ધર્મનાં રહસ્યોને સમજી શકે, અને શુદ્ધિવડે ચાળી, તોલ કરી સત્ય ધર્મનો સ્વીકાર કરશે. (૫) મનનકર્તા હોય—સાંભળીને ત્યાં ને ત્યાં છોડી દે તો તેને કંઈ ફાયદો થાય નહિ, જે કંઈ ધર્મની વાતો સાંભળે તે હૃદયમાં ધારી મનન કરી વિચારે તે જ સત્યાસત્યનો નિશ્ચય કરનાર થાય. (૬) ધારણ કરનાર હોય—ધર્મની બાબતો ઘણો વખત હૃદયે ધારણ કરી રાખે એવો હોય. (૭) હેય, જેય અને ઉપાદેયના જ્ઞાતા હોય—હેય એટલે છોકવા ચોચ બાબત હોય તેને છોડે, જેય—એટલે બહુવાળેગ બાબત હોય તે બહુ અને ઉપાદેય એટલે અંગીકાર કરવા (આદરવા) ભેગ બાબત હોય તે આદરે, એવો ઓતા હોવો જોઈએ. (૮) નિશ્ચય અને વ્યવહારનો જ્ઞાતા હોય—સાંભળવામાં તો અનેક વાતો આવે છે. એમાંથી નિશ્ચયની વાતને નિશ્ચયમાં અને વ્યવહારની બાબતને વ્યવહારમાં સમજે. વિખવાદ, કલેશ કરે નહિ, જેમકે નિશ્ચયની અપેક્ષાએ તો જીવ અધરે આયુષ્યે મરે નહિ પણ વ્યવહારની અપેક્ષાએ સાત કારણે આયુષ્ય તૂટી પણ જાય. એ પ્રમાણે અપેક્ષા સમજનાર

* ધર્મની પરીક્ષા કરી, છેદી અને તપાવીને કેવી રીતે કરવી તે નીચે દર્શાવ્યું છે. પ્રાણવધ વગેરે પાપસ્થાનોનો નિષેધ અને ખ્યાન, અખ્યયન વગેરે સત્કર્મોની આગ્રા એ ધર્મનો કસ (કસોટી) છે. જે બાલ ક્રિયા વડે ધર્મના વિષયમાં બાધા ન પડેતે અર્થાત મલિનતા ન બાવી શકે પણ પવિત્રતા વધતી રહે એને ધર્મ વિષે છક કહે છે. જેના વડે પૂર્વના કરેલા કર્મો ધ છૂટી જાય, અને નવીન કર્મો ધ ન થાય એ રીતે જીવાદિ પદાર્થોનું જેમાં કથન હોય એને ધર્મનો તાપ સમજવો. એ રીતે કર્મોને, છેદીને અને તાપ લગાડીને ધર્મની ત્રણ પરીક્ષા કરી પછી અહલ્ય કરવો.

* દૃષ્ટાંત—એક કંઠમૂળ ખાનાર જૈનને એક સાધુએ કહ્યું કે ઘણાં પાપ કરશો તો નરકમાં જવું પડશે ! જૈને પૂછ્યું—મહારાજ ! નરકનાં સ્થાન કેટલાં ? સાધુએ કહ્યું, નરક સાત છે. જૈને કહ્યું, અરે મહારાજ ! હું તો પંદર નરક હરમર પર બાધીને બેઠો હતો અને આપે તો અર્ધાં પણ ન બતાવ્યાં ! હવે ફિકર રહી નહિ ! એવા નીકર ઓતાને ઉપદેશ શી રીતે લાગે ?

હોય. (૬) વિનયવંત હોય—સાંભળતા સાંભળતાં સંશય છિપજે તો અતિ નમ્રતાપૂર્વક ઝોને નિર્ણય કરે. (૧૦) અવસરનો બાણ હોય—જે વખતે જેવો ઉપદેશ ચલાવવાનો અવસર હોય તે પ્રમાણે પોતે નમ્રતાથી ઉપદેશકને પ્રશ્ન પૂછી ઉપદેશ ચલાવવાનો ચત્ર કરે. (૧૧) દંઢ શ્રદ્ધાવંત હોય—શાસ્ત્રના અનેક સૂક્ષ્મ ભાવ સાંભળી ચિત્તને હામાડોળ ન કરે અને સત્ય વચનને હૃદયમાં સંઘરે. કોઈ વચન સમજણમાં ન ઊતરે તો પોતાની યુદ્ધિ ઝોછી છે એમ ગણે (૧૨) કૃપમાં નિશ્ચયવંત હોય—બ્યાખ્યાન સાંભળવાથી મને જરૂર ફાયદો થશે એવો દંઢ નિશ્ચય રાખે. (૧૩) ઉત્કંઠાવાળો હોય—બ્યાખ્યાને લોભનની, તરસ્યાને પાણીની, રોગીને ઓસડની, લોભીને ધનની અને ભૂલા પડેલાને સ્થવારાની, જેવી ઉત્કંઠા હોય છે તેટલી ઉત્કંઠા ઓતાને જિનેશ્વરની વાણી અવણ કરવામાં હોવી ભેઈ ઝો. (૧૪) રસઆહી હોય—જેમ ક્ષુધાતુર માણસ ઇચ્છિત વસ્તુનો ભોગ મળતાં ગ્રેમથી તે વસ્તુ ભોગવે તેમ જિનેશ્વરની ઉત્તમ વાણી સાંભળવાનો ભોગ મળ્યો હોવાથી તેમાંથી પૂર્ણ રસ ગ્રહણ કરે. * (૧૫) આ લોકના સુખની તથા માનકીર્તિની ઇચ્છા રહિત થઈ સૂણે. (૧૬) પરલોકમાં પણ એકાંત મોક્ષના હેતુ માટે જ સાંભળે. (૧૭) વખ્તા—ઉપદેશકને તન, મન, ધનથી ચથાથોગ્ય સહાય દે. (૧૮) વખ્તાતુ' મન પ્રસન્ન રાખે. (૧૯) સાંભળેલી વાતની યોચણા કરી નિશ્ચય કરે (૨૦) સાંભળ્યા પછી સર્ગાં, રનેહી, પડોશી વગેરેની પાસે ધર્મ-કથા પ્રગટ કરી તેમને પણ ધર્મ ઉપર ગ્રેમ ઉત્પન્ન કરાવે. (૨૧) સર્વે શુભ શુભોનો આહક હોય.

* ઉત્તમ ઓતાના શુભો વિષે

છાપય

ઓતા શુભ છે પ્રથમ, નેહ ભર નયણાં નિરખે,
હસ્ત વદન હેઠાર, સાર પડિત શુભ પરખે;
અવણ ધરે ગુરુ વચન, સંણર્તા રાખે સરખે,
ભાવ ભેદ રસ પ્રીત, રીઝ મન માહી હરખે;
સમજે વિનય વિચાર, સાર ચતુરાઈ આનળા,
કહે કૃપા એવી સલા, તખ દાખે પડિત કળા. ૧

હવે કુઓતાનાં લક્ષણો કહે છે—

છાપય

કોઈ બેઠા ભિલે જ, ભય કોઈ અધવચ ભીડી,
હાસ્ય કરે કોઈ ટોળ, કરે નિદા ગ્રંહુ રૂઠી,
કોઈ રચાડે બાળ, ધર્મ મત ગપ છે બૂઠી,
કોઈ ન લેતા સાર, વચ્ચે કોઈ પાડે ઝૂટી,
ગળે હાથ કો દઈ કરી, પગ વચ્ચે ઘાલે મળા,
કહે કૃપા એવી સલા, પડિત કચમ દાખે કળા. ૨

—સાણ કૃપારામળ

એટલા ૨૧ શુભો શ્રોતામાં હોય તે યથાતક્ય જ્ઞાન મેળવી પોતાના આત્માને તારે, ધર્મ પ્રાપ્ત કરે, માટે સદ્ગુણના સમાગમ સમયે એવો શ્રોતા બનીને શાસ્ત્ર સાંભળવું ધણું મુશ્કેલ છે. ~

~ સુદૃઢતરંગિણી નામના દિગ્ગજર (મત)ના મધર્માં શ્રોતાના આઠ ગુણ વર્ણવ્યા છે.

ગાથા—વાંછા સવળં ગદ્ગળં, ધારણ સમ્મળ પુસિ ઉત્તરાયે ।

ગિચ્ચ યથ સુમેવો, સોતાગુણ યથ સુગાસિવદે ॥

અર્થ—(૧) ધર્મની અને જ્ઞાનની વાછ(ચાહના)વાળો, (૨) એકાગ્રતાથી સાંભળનારો, (૩) ગ્રહણ કરવા યોગ્ય ઉપદેશને યથાસક્તિ ગ્રહણ કરે એવો, (૪) ગ્રહણ કરેલી જ્ઞાનતેને લાગ્યા કાળ સુધી ધારણ કરી રાખે એવો, (૫) ધારણી બાળતનુ વારંવાર ફરવું કરે એવો, (૬) સશય બિપજે તો તરત પૂછીને નિર્ણય કરે એવો, (૭) જ્યાં લગી પૂરો ખુલાસો ન થાય ત્યાં લગી પૂછ પૂછ કર્યા કરે એવો, (૮) જે વાતનો સંવાદ કરે અગર અચ્ચ કરે તેનો નિશ્ચય કરે એવો, એવા ૮ ગુણ શ્રોતામાં હોવા જોઈએ.

શ્રી નદી સૂત્રમાં ૧૪ પ્રકારના શ્રોતા કલા છે : (૧) ‘ચાળણી જેવા’—જેમ ચાળણી સારું સારું અનાજ છોડી પોતાનામાં અસાગ (ફેતરા, તણખલા, કાકરા વગેરે) પદાર્થ ધરી રાખે છે, તે પ્રમાણે કેટલાક શ્રોતાઓ સદ્બોધે અવધ કરી તેમાંથી સાર વસ્તુ, ગુણગ્રાહકપણું છોડી અસાર વસ્તુ અગર અવગુણને જ પકડે છે. (૨) ‘મજ્જર જેમ’—જેમ મજ્જર એટલે ગિલાદી દૂધને પ્રથમ જમીન ઉપર ફેળી નાખે છે, પછી જમીન પરથી તે દૂધ ચાટી ચાટીને પીએ છે તેમ કેટલાક શ્રોતાઓ પ્રથમ વક્તાનું મન દુખાવી પછી ઉપદેશ અવધ કરે છે. (૩) ‘ગમલા જેવા’—જેમ ગમલા ઉપરથી ધોળા મળના લાગે છે પણ અંદર કપટ રાખે છે કે કચારે આછલાને પકડી લઈ તેમ કેટલાક શ્રોતા ઉપરથી તો વક્તાની ભક્તિ કરે છે પણ અંતઃકરણ ગમલાના જેવું મલિન હોય છે જેણે જ્ઞાન અવધ કરાવ્યું એની જ સાથે દોષ કરે છે. (૪) ‘પાપાણુ (પથ્થર) જેવા’—પથ્થર ઉપર વરસાદ વરસે તો ઉપર પલબો લાગે છે પણ અંદર પાણીનો જરા પણ પ્રવેશ થતો નથી, તેમ કેટલાક શ્રોતાઓ સદ્બોધ સાંભળતાં ભારે વૈરાગ્ય-ભાવ દેખાડે છે છતાં દુષ્ટત્વો કરવામાં જરા પણ કરતા નથી; તેથી જણાય છે કે અંદર તો ગ્રહણ પથ્થર જેવા છે (૫) ‘સર્પ જેવા’—જેમ સર્પને દૂધ પાઈએ તો પણ તે દૂધનું ઝેર જ થાય છે તેમ કેટલાક શ્રોતાઓ, પોતે જેની પાસેથી જ્ઞાન ગ્રહણ કર્યું તેની તથા તેના ધર્મની ઉત્થાપના કરવા મંડી જાય છે. (૬) ‘ભેસા જેવા’—જેમ પાકો પાણી પીવા ભિતરે છે ત્યારે પ્રથમ તે જ પાણીમાં પોદળો કરે છે, મૂતરે છે, અને પાણીને કંઠેણ મલિન બનાવી પોતે તે પીએ છે; તેમ કેટલાક શ્રોતાઓ સમાજમાં આવી પ્રથમ વિકથાઓ, કાંતગ્રહ, કલેસ અને વિખવાદ કરી ગમ્મક ગમવાની કે છે પત્ની ઉપદેશ સાંભળે છે. (૭) ‘કૂટેલા ઘડા જેવા’—જેમ કૂટેલ ઘડામાં પાણી રહેતું નથી તેમ કેટલાક શ્રોતાઓ ઉપદેશ સાંભળીને ત્યાં ને ત્યાં મૂડી દે છે, તે મિત્રકુલ વાદ રાખતા નથી. (૮) ‘કાંસ જેવા’—કેટલાક શ્રોતા કુચનરૂપી ચટ્ટો લેરી, જ્ઞાનીના દ્વિંદને દુષ્કારી પત્ની જ્ઞાન ગ્રહણ કરે છે. (૯) ‘જળો જેવા’—જળો જેમ સારું લોહી છોડી ખરામ લોહી પીએ છે, તેમ કેટલાક શ્રોતાઓ સદ્બોધને, સદ્બોધ દેનારને અને સદ્ગુણીને છોડી દુર્ગુણને તથા દુર્ગુણીને ગ્રહણ કરે છે. [જે નવ જ્ઞાનના શ્રોતા અધમ, પાપાચારી અને કનિષ્ઠ મણાય છે.] (૧૦) ‘પૃથ્વી જેવા’—જેમ પૃથ્વીને વધારે જોડી એટલે તેમ વિષેય કોમળ (સુવાળી) આવે છે અને ખીની ઉત્પત્તિ વિશેષ થાય છે તેમ કેટલાક શ્રોતાઓ પ્રથમ ધણી તકનીક આપી મન ગ્રહણ કરે, પણ પત્ની ગુણવાન થઈ જાનાદિ ગુણનો ફેલાવો ધણી સારી રીતે કરે છે. (૧૧) ‘અતર

૯ શુદ્ધ શ્રદ્ધા

શાસ્ત્ર શ્રવણ કરવાનો ભોગ તો મળ્યો. પણ નવસું સાધન જે “શાસ્ત્ર સાંભળી તેના પર શુદ્ધ શ્રદ્ધા બેસવી” એ મહા સુરકેલ છે. સાંભળ્યું તો ઘણીજે વાર, પણ પ્રભુએ કહ્યું છે તેમ “સદ્ધા પરમ દુલ્લભા” શ્રદ્ધા પરમ દુર્લભ છે. જેઓ શાસ્ત્ર સાંભળવા બંધ છે તેમાંના કેટલાક તો બાપદાદાના કુળની રીત છે માટે કેટલાંજેક પોતે જૈન કુળમાં આવતાર લીધો છે માટે વ્યાખ્યાન સાંભળવું જોઈએ તેટલા માટે, કેટલાક પોતે નામાંકિત ગૃહસ્થ છે, સભામાં સૌથી આગળ બેસે છે, પોતાને સૌ ધર્મી કહે છે તેટલા માટે, કેટલાક પોતાના ગામમાં સાધુ પધાર્યા છે માટે ૫-૧૦ જણ મળીને સાંભળવા જવું જોઈએ. નહિ જવાય તો પોતાના ગામનું ઘણું ખરાબ કહેવાશે તેટલા માટે, કેટલાક લાલે લોલે જોટલે ‘કરૂંગા સમાધ’ તો હોવેગા કમાધર’ ‘કરીશ ભે અઠાઈ’ તો મળશે મીઠાઈ’ એમ વિચારી સાધુ મહારાજનું મન બહુ જ ખુશ રાખે છે અને કંઈક મંત્ર, તંત્ર, જંત્ર, વગેરે બતાવી ન્યાસ કરશે, તેટલા માટે, કેટલાક માન મગફરીથી જોટલે વ્યાખ્યાનમાં જઈએ તો લોકોમાં ધર્મી કહેવાઈને તેટલા માટે, કેટલાક કુટુંબ વગેરે સાંભળવા બંધ છે તો પોતાને પણ જવું જોઈએ તેટલા માટે, કેટલાક મોટા માણસોની શરમને લીધે : એમ અનેક બહાને શ્રદ્ધા વગર જેઓ શ્રી વીતરાગની વાણી શ્રવણ કરે છે એને ધર્મજ્ઞાન અને તેના ઉત્તમ લાભ પ્રાપ્ત થવા બહુ સુરકેલ છે. *

જેવા’—અતરને જેમ જેમ મસળે તેમ તેમ વધુ વધુ સુમધ આપે તેમ કેટલાંજેક ઓતાઓ પ્રેરણા પુદ્ધિવાળા હોઈ ઘણા હોશિયાર હોય છે અને જ્યાં જ્યાં બંધ છે ત્યાં ધર્મરૂપી સુમધ ફેલાવે છે. (૧૦ ને ૧૧ એ બે પ્રકારના ઓતા મધ્યમ છે.) (૧૨) ‘જકરી જેવા’—જેમ જકરી નીતકું નીતકું અને ઉપરનું જ પાણી પીએ છે, પણ પાણીને જરા પણ ખચાડે નહિ તેમ કેટલાંજેક ઓતાઓ, ઉપદેશક વક્તાને જરા પણ તકલીફ દેતા નથી, તેમની અભ્યસના વગેરે દુર્ગુણ તરફ નજર કરતાં નથી, પણ સદ્-શુભ સદ્શુભને પ્રહસ્ય કરી તૃપ્ત થાય છે (૧૩) ‘ત્રાય જેવા’—જેમ ત્રાય એકવાડ, ત્ર દવાડ વગેરે નિઃસાર પદાર્થને ખાઈને પણ ઉત્તમ દૂધ આપે છે, તેમ કેટલાંજેક ઓતાઓ થોડું જ્ઞાન પ્રકસ્ય કરીને પણ, હાતાને આહાર, વસ્ત્ર, પાન, ઔષધ, ધત્ત્યાદિ ઇચ્છિત અને નિર્દોષ દાન દઈ, સત્કાર-સન્માન શુભાશ્રમ કરી ખૂબ સાતા ઉપભવે છે. (૧૪) ‘હંસ જેવા’—કેટલાક ઓતા હંસની પેઠે શુદ્ધ મોતી જેવા બાહ્ય ને આભ્યંતર અતિ પવિત્ર શાસ્ત્ર-વચનને પ્રહસ્ય કરી શાત અને સર્વને સુખદાતા બને છે. (૧૨ થી ૧૪ એ ત્રણ પ્રકારના ઓતા ઉત્તમ છે.) એ પ્રમાણે ૧૪ પ્રકારના ઓતાનાં શુભે બાણી અધ્યમતા ત્વગી, મધ્યમતા, ઉત્તમતા અને શુભને યથાસક્તિ જે પ્રહસ્ય કરશે તે જ જ્ઞાનાદિ શુભેને વરશે.

૧—સામાયિક. ૨—લાભ, કમાણી. ૩—આડ ઉપવાસ.

* યસ્વ નાસ્તિ સ્વયં પ્રજ્ઞા શાસ્ત્રં તસ્ય કરોતિ કિમ્ ।

ભોજનામ્યાં વિહીનસ્ય વર્ણનં કિં કરિષ્યતિ ॥ ચાલુક્યનીતિ

અર્થ—ભોજનાને દર્પણ નિરુપયોગી છે તેવી જ રીતે જ્ઞાનાર્થ સ્વયં પ્રજ્ઞા નથી. હોતી તેને શાસ્ત્ર નિરુપયોગી છે.

દોહરો :— હીંથી પશુ લાળી નહિ, રીતે ચૂલે કૂંક,
ગુરુ બિચારા શું કરે ચેલા માંહી ચૂક.

અર્થ :— જેમ અસિરહિત પશુ રાખ સહિત ચૂલામાં કૂંક મારવાથી મોહું રાખથી ભરાઈ જાય પશુ અગ્નિ પ્રદીપ્ત થાય નહિ. તેમ જ અયોગ્ય ઓતાને ધર્મ સંભળાવતાં વક્તાને પરિશ્રમ પડે પશુ ઉપકાર ન થાય. તેમાં જ્ઞાની ગુણી વક્તાનો કશો દોષ નથી. ભતૂંહરિ કહે છે કે.—

શ્લોક—પત્રં નૈવ યદા કરીરવિટપે દોષો વસંતસ્ય કિમ્ ।
નોલ્લક્ષોઽપ્યવલોકતે યદિ દિવા, સૂર્યસ્ય કિં દૂષણમ્ ॥
વર્ષાં નૈવ પતંતિ ચાતકમુલે, મેઘસ્ય કિં દૂષણમ્ ॥
યદ્માગ્યં વિધિના લલાટલિખિતં કર્ણસ્ય કિં દૂષણમ્ ॥

વસંતઋતુ ખેડી છતાં ફેરડાંનાં બાંડોને પાંદડાં ન આવે તો તેમાં વસંતઋતુનો શો દોષ ? જાનવલ્લભમાન સૂર્યનો પ્રકાશ છતાં દિવસે વૂઠ ન દેખે તો તેમાં સૂર્યનો શો દોષ ? વરસાદ ખૂબ વરસ્યો છતાં ચાતક પક્ષીનાં કુખમાં પાણીનું ટીપું ન પડે તો તેમાં વરસાદનો શો દોષ ? જો પ્રમાણે ભારે કર્મી જે ભવ છે, જેના ભાગ્યમાં અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ જ લગ્ન છે તેને સદ્ગુણ ઉપદેશ આપે છતાં સુધરે નહિ તેમજ ધર્મ પર શંકા ન રાખે તો તેમાં શુદ્ધ શું કરે ? તેમ તેના કાન પશુ શું કરે ? જેને કર્મની બહોળતા છે, તેને ગમે તેટલા બોધ આપવા છતાં સુધરશે જ નહિ. કોરડું મગને હબારો મણુ લાકડા બાળી, પાણીમાં બાકતાં તે બકાતાં નથી અને એવા ને એવા રહે છે, તેમ અભવ તથા ભારેકર્મી ભવોનું સમજવું.

દોહરો—ચાર કોસકા માંહલા, વે વાણીકે ધોરે,
ભારી કર્મી ભવડા, વહાં લી રહ અચે કોરે;

ભાવના આચળમાં ઈતરડી નામે ભવડું ચોટે છે, તે એક ચામડી બેટલે આંતરે આંચળમાં મળવું દૂધ બધું છે છતાં તે છોડી લોહીને જ ચૂસે છે તેમ ભારેકર્મી ભવો સદ્ગુણના સદ્-બોધને શ્રવણ કરી તેમાંથી સાર વસ્તુ છોડી અસારને ગ્રહણ કરે છે અને નિંદા કરે છે કે, શું સાંભળીએ ? સાધુ તો પોતાની જ વાત લઈને બેઠા છે, કયા પાળો, સત્ય બોલો વગેરે; પશુ એવી રીતે ચાલનાર આજ છે કોણ ? નિંદાખોર માણસે બળવું બેઠો છે કે—

પાર્થ પાદે નિધાનાનિ, ચોજને રસકુમ્પિકા ॥
મામ્યહીના ન પશ્યન્તિ, વહુરત્ના વસુંધરા ॥

અત્યારે પણ છતી ઋદ્ધિના ત્યાગી, મહા વૈરાગી, પહિત, તપસ્વી, ક્રિયાપાત્ર એવા એવા અનેક ગુણધારક સાધુ, સાધ્વીઓ પ્રધ્વીને શોભાવી રહ્યા છે, તેમજ દયાવંત, દાનવંત, દયા, ધર્મ, અદ્વપારણી, અદ્વપ પરિગ્રહી, સંસારમા રહ્યા છતાં પણ અનેક ધર્મકરણી કરીને પોતાના આત્માને સુધારનાર ઘણાં શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ વિરાજે છે. વળી પાંચમા આરાના છેડા લગી એવી રીતે ચારે તીર્થ (સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકા)કાયમ વિરાજશે, પણ ઉત્તમ વસ્તુ થોડી મળે એ સ્વાભાવિક છે, તેથી શ્રદ્ધા વગરના માણસોની નજરે કયાંથી આવે ? તેટલા માટે વારંવાર કહેવામાં આવે છે કે શ્રદ્ધા-પ્રતીતિ-આસ્થા પ્રાપ્ત થવી મહા સુરકેલ છે

૧૦ શુદ્ધ ફેરસના

ફક્ત શ્રદ્ધાથી પણ કાર્યસિદ્ધિ થતી નથી પણ તેની સાથે દશમું સાધન “શુદ્ધ ફેરસના હોવી” એ બહુ જ સુરકેલ છે; અર્થાત્ પોતે બધી લીધું કે શ્રી જિનેશ્વર મહારાજનો ઉપદેશ તદ્દન સત્ય છે. છતાં અશુભનો ત્યાગ ન કરે અને શુભ વસ્તુ આદરે નહિ તો મોક્ષપ્રાપ્તિ-આત્મકાર્યની સિદ્ધિ શી રીતે થાય ?

ધર્મની શ્રદ્ધાવાળા સમકિતી જીવો ચારે ગતિમાં અસંખ્યાતા છે, પરંતુ પૂર્ણપણે ધર્મની સ્પર્શના કરવાની શક્તિ તો કેવળ મનુષ્યમાં જ હોય છે. મનુષ્યોમાં પણ કેટલાક ઉત્તમ સાધનો પ્રાપ્ત થવા છતાં પણ ધર્મથી વંચિત રહી બચ છે. તેનાં બે કારણ છે- ૧ સ્વાભાવિક-મત્યાખ્યાતાવરણીય આદિ ચારિત્રમોહનીય કેર્મ પ્રકૃતિઓના ઉદયથી શ્રેણિક મહારાજ, કૃષ્ણ વાસુદેવ વગેરેની પેઠે ધર્મનું સ્વરૂપ સમજવા છતાં પણ અને કરવાની ઇચ્છા છતાં પણ વ્રતાચરણ રૂપ ધર્મ કરી શકતા નથી. તથાપિ તેમનું કર્તવ્ય છે કે, જેવીરીતે ઉક્ત બન્ને નરેશ્વરોએ તન, મન, ધન ધર્મઅર્થે અર્પણ કરી પોતાનાં પ્રાણુચારાં સ્ત્રી-પુત્રાદિને દીક્ષા અપાવી, દીક્ષાના મહોત્સવ કર્યાં. દીક્ષા લેનારના કુટુંબનું પોતાના કુટુંબની પેઠે પાલન કયું, અનાથોની સહાયતા કરી, અમારીપડક વગડાંયો. આવી જ રીતે ધર્મવૃદ્ધિ કરી લાભ લેવો જોઈએ. અને જેમણે ધર્મનું આરાધના વ્રત-મત્યાખ્યાન કરવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી છે તેમનું કર્તવ્ય છે કે પ્રમાદના ત્યાગ કરી બની શકે ત્યાં સુધી તો સર્વવિરતિ(સાધુ)પણું અંગીકાર કરવું જોઈએ. જો દીક્ષા લેવાની યોગ્યતા ન હોય તો શ્રાવકનાં વ્રતો અવશ્ય સ્વીકારવાં જોઈએ ધર્મારાધનના શાસ્ત્રમાં પાંચ સાધનો બતાવ્યાં છે : ૧ ઉત્થાન-સાવધાન થવું, ૨ કમ્મ-પ્રવૃત્ત થવું, ૩ બલ-સ્વીકાર કરવો, ૪ વીર્ય-પાલન કરવું અને ૫ પુરુષાકાર પરાક્રમ-પાર પહોંચાડવું આ પાંચેને ક્રમશઃ અંગીકાર કરનાર કર્તવ્યનું ચથાતથ રૂપ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. એટલા માટે સાધકોના ઇષ્ટતાર્થની સિદ્ધિનો આ અંતિમ દશમો બોલ છે. આવા સાધકોએ કપિલ કેવળીના નિમ્નલિખિત ફેરમાનને પોતાનું લક્ષ્યમિંદુ બનાવવું જોઈએ :-

ગાથા:- અધુવે અસાસયંમિ સંસારમ્મિ દુવ્વલ્લ પડરાણ ॥

કિં નામ દુલ્લ તં કમ્મં, જેનાહં દુમ્મહં ન ગચ્છેમ્મ ॥

જગતમાંની તમામ વસ્તુ અધુન છે, નિશ્ચય નથી, અશાશ્વતી છે, જેવી અત્યારે વસ્તુ દેખાય છે તેવી સાંજે હશે નહિ, અને વલ્લસતા વલ્લસતાં તેનો નાશ પણ થઈ જાય છે, વળી અસાર સંસાર આધિ (ચિંતા), વ્યાધિ (રોગ) અને ઉપાધિ (કામકાજ) રૂપી દુઃખોથી પૂર્ણ બરેલો છે, એમાં રાજ કે રંક કોઈ સુખી છે નહિ.

નવિ સુદ્ધી રૂવેતા દેવલોણ, નવિ સુદ્ધી પુઠવીપદ રાયા ॥

નવિ સુદ્ધી સેઠ સેળાવણ, ણંત સુદ્ધી મુણિ વીપરાગી ॥

એક વીતરાગી યથાજ્યાત ચારિત્રવાન સાધુ સિવાય, દેવતા, રાજા, શેઠ અને સેનાપતિ કોઈ સંસારમાં સુખી નથી એવા એવાં શાસ્ત્રવચનો સાંભળી વિચાર કરવો કે —મને પણ ઉપરનાં આટલા વર્ષ ગયા છતાં ખડું સુખ પ્રાપ્ત થયું નહિ. જેને મેં સુખ ગણ્યું તે તો આવતી કાલે દુઃખ થઈને ભિલ રહે છે તો હવે પછીની જીવનમાં એના એ જ સંસારમાં સુખ ક્યાંથી મળે? માટે કોઈ એવી કરણી છે કે જેથી મને દુર્ગતિ અને દુઃખ પ્રાપ્ત થાય જ નહિ? શુભ કર્મોનાં ફળ શુભ છે અને અશુભ કર્મોનાં ફળ અશુભ છે, એ પણ મેં સારી રીતે બુદ્ધિ મારે મારે હવે અશુભ કર્મોનાં ત્યાગ કરી શુભ કરણી સાધવા મંડવું જોઈએ. તે વિના સત્ય સુખની પ્રાપ્તિ કોઈને થઈ નથી અને મને પણ નહિ થાય. એમ વિચારી સંવરકરણીની સેવના કરે. એવી રીતે દશમું સાધન “ધર્મ કરણીની યથાતથ્ય કરસના” કોની અતિશય કઠિન છે.

અહો ભગ્ય ગણો! એ દશ સાધનો ઉપરથી આપ સૌ આપના મનમાં રીષદ્રષ્ટિથી વિચાર કરો કે સદ્ધર્મની પ્રાપ્તિ કેટલી સુરકેશ છે? મહાન પુણ્યના ઉદયને લીધે હાલ દશ સાધનની પ્રાપ્તિ થઈ છે એમ વિચાર કરશો તો જણાશે. માટે એ દશ સાધનનો ઉપયોગ શ્રી વીતરાગ પ્રણીત ધર્મ કરવામાં કરી મનુષ્ય જન્મ સાર્થક કરવો જોઈએ એવી મારી અતિ નમ્ર વિનંતિ છે.

મનહર— (દશ મહાન લાભની પ્રાપ્તિ વિશે)

પામ્યો નર^૧ દેહ ભાર્ષ, આય^૨ ક્ષેત્ર મુખદાર્ષ,
ભિંયા કુળની^૩ વધાર્ષ, આયુ^૪ પૂર્ણ પામિયો,
પાંચ ઇન્દ્રિ પૂરી ખરી, કાયા તે નીશગી ધરી,
લક્ષ્મી ભોગ^૫ પ્રાપ્તિ સાધુ સંગ^૬ પામિયો;
સૂઝ^૭ તણી જોગવાઈ, શ્રદ્ધામાં કર^૮ સવાઈ,

કરણી^{૧૦} કરે ધરાઇ, પૂર્ણ લાભ પામિયો;
 “અમોલ” એ જોલ દશ, મળે સદ્લાભ વશ;
 કર્મદળ બાળ બસ, મોક્ષગતિ પામિયો.

ઇતિ પરમ પૂજ્ય શ્રી કહાનજી ઋષિના સંપ્રદાયના બાલ બ્રહ્મચારી મુનિ
 અમોલખઋષિજી વિરચિત શ્રી “જૈનતત્ત્વપ્રકાશ” ગ્રંથના દ્વિતીય ખંડનું
 “ધર્મની પ્રાપ્તિ” નામક પ્રથમ પ્રકરણ સમાપ્ત.

પ્રકરણ બીજું

સૂત્ર ધર્મ

આથા:—પદમં નાળં તવો દયા, एवं चिद्वद् सच्च संजण ।
अज्ञापी किं काही, किंवा नाही सेय पावर्ग ॥

દશવૈકલિક અધ્યયન ૪, ગાથા ૧૦

“પ્રથમ જ્ઞાન અને પછી કયા” જ્ઞાનથી જીવ અજીવને બાણે તો જ તેની રક્ષા કરી શકે. માટે સર્વે ધર્માત્માઓએ પ્રથમ જ્ઞાનનો અભ્યાસ જરૂર કરવો જોઈએ. જેને જ્ઞાનનો અભ્યાસ નથી, તેને પોતાના આત્માનું સુખ-કલ્યાણ કયાં કર્યોથી થાય છે, અને દુઃખો કયાં કર્યોથી આવે છે, તે તે બાણી નહિ શકે જે સુખદુઃખ લાવનારાં કર્મોને નહિ બાણે તે શું કરી શકશે? કંઈ જ નહિ.

આથા:—नाणस्स सच्चस्स पमासणाए, अन्नाण मोहस्स विवज्जणाए ।
रागस्स दोसस्स य संखएणं, एगंत सोक्खं समुवेइ मोक्खं ॥

હૃદયમાં જ્ઞાનરૂપી દિવ્યપ્રકાશ થવાથી, અજ્ઞાન અને મોહનો નાશ થાય છે. અજ્ઞાન અને મોહનો નાશ થવાથી હૃદયમાં જ્ઞાનમય મહાન દિવ્યપ્રકાશ પૂર્ણ સ્વરૂપે પ્રગટે છે. એ દિવ્ય પ્રકાશથી જગતના તમામ પદાર્થોનું અને રાગદ્વેષથી થતા કર્મબંધનનાં ફળોનું હસ્તામલકવત્ બાણપણું થાય છે. એ જ્ઞાનવડે જે કોઈ, તમામ કર્મોનું મૂળ રાગદ્વેષ જ છે એમ બાણી તેના ત્યાગ કરશે તે જોઈત, શાશ્વત અને અવિનાશી મોક્ષનાં સુખને સદૈવ ભોગવનાર થશે. માટે સાચા સુખની ઇચ્છાવાળાં બ્રાહ્મીઓએ સદ્જ્ઞાનનો અભ્યાસ પ્રથમ કરવો જોઈએ.

એ જ્ઞાન તો અપાર અને અનંત છે. તેના સુખપૂર્ણ પાર તો શ્રી કેવળજ્ઞાની પામી શકે છે અને તેઓ જ સર્વજ્ઞ છે, તો પણ પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે સૌ જ્ઞાનાભ્યાસ કરી શકે છે. સર્વજ્ઞપદ શક્તિ પ્રમાણે થોડો કે વધારે જ્ઞાનાભ્યાસ જેઓ કરશે તેઓને ભવિષ્યમાં અનુકર્યે જોટલે કેવળજ્ઞાનીની પદવી પ્રાપ્ત થશે જ.

હવે અહીં જ્ઞાનરૂપી મહાસાગરમાંથી ભિંદુરૂપે જ્ઞાનની જે જે ખાસ બાળતોની મોક્ષાભિલાષી બ્રાહ્મીઓને આવશ્યકતા છે, તે સંક્ષેપમાં યથામતિ દર્શાવું છું. ૬ તત્ત્વ, ૭ નય, ૪ નિદ્વેષ, ૪ પ્રમાણુ વગેરે દૈવયોગી બાળતોનું જ્ઞાન થવાથી બ્રાહ્મી પોતાના આત્માને કયાંથી અને કઈ રીતે સુખ મળશે તે શોધી શકશે,

ગાથા— જીવાજીવા ય વંધો* ય, પુન્નંપાવાસવો તદા ।
સંવરો નિજ્જરા મોક્ષો, સંતેષ, તદિયા નવ ॥

ઉત્ત. અ. ૨૮, ગાથા ૧૪

અર્થાત્—૧ જીવ, ૨ અજીવ, ૩ બંધ*, ૪ પુણ્ય, ૫ પાપ, ૬ આસ્ત્રવ, ૭ સંવર ૮ નિર્જરા, અને ૯ મોક્ષ. એ નવ તત્ત્વના જ્ઞાનનો જે સ્વભાવથી અર્થાત્ જ્ઞાનાવરણીય કર્મને ક્ષયોપશમ થવાથી જાતિસ્મરણાદિ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી શુભાદિના ઉપદેશ વિના સ્વભાવથી જાણે તે સમક્રિતી જાણવો. તત્ત્વનો જ્ઞાતા હોય તે જ સમક્રિતી થઈ શકે છે. અને સમક્રિત એ મોક્ષનું પ્રથમ પગથિયું છે. સમક્રિત વિના મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી. એટલા માટે સુસક્ષ્મ જનોએ પ્રથમ નવ તત્ત્વનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું જ જોઈએ. તેથી અહીં નવ તત્ત્વનું સ્વરૂપ નવ નિષ્કેપાદિ સહિત દર્શાવવામાં આવ્યું છે.

જીવતત્ત્વ

જીવ એ અનાદિ અનંત શાશ્વત પદાર્થ છે. જીવને કદી કોઈએ બનાવ્યો નથી. અર્થાત્ તે સ્વયંસિદ્ધ છે. સદા કાળ જીવિત રહે છે તેથી તે જીવ કહેવાય છે જેમ અગ્નિને શુષ્ક પ્રકાશ તે અગ્નિથી જિન્ન રહી શકે નહિ તેમ જીવનો શુષ્ક જ્ઞાન દર્શન તે જીવથી પૃથક્ ન હોય, સર્વ ભવ્ય + જીવ કેવળજ્ઞાન કેવળદર્શનની સત્તાના ધારક છે પણ જેમ વાહનાથી આચ્છાદિત સૂર્યનો પ્રકાશ દબાઈ રહે છે તેમ કર્મ સહિત જીવના જ્ઞાનદર્શન શુષ્ક જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મ પુદ્ગલોથી ઢંકાઈ રહ્યા છે. વાહનાથી ઢંકાયેલ હોવા છતાં પણ સૂર્ય રાત્રિ કે દિવસનો વિભાગ દર્શાવી શકે છે તેવી જ રીતે નિબિડ કર્મોથી આચ્છાદિત બનેલા આત્માના પણ જ્ઞાનાદિ શુષ્કો સહતર અપ્રકટ રહેતા નથી અર્થાત્ ચૈતન્યનું પ્રતિભાસન સદૈવ નિરંતર થયાં જ કરે છે અને તેનાથી અતિરિક્ત જડ તત્ત્વ છે તે ચૈતન્ય રહિત છે. એટલે તેને જ્ઞાન શુષ્ક નથી. વાહનામાંથી પસાર થઈ આવતાં સૂર્યકિરણો સમાન કેવળજ્ઞાન કેવળદર્શનના કિરણો તે ભત્તિ, શ્રુત, અવધિ અને મનઃપર્યવજ્ઞાન છે અને ચક્ષુ, અચક્ષુ અને અવધિદર્શન છે. તે પૈકી ભત્તિ, શ્રુતજ્ઞાન અને અચક્ષુજ્ઞાન એ ત્રણ ઉપયોગ વિનાનો તો કોઈ પણ જીવ હોતો જ નથી. જેવી રીતે રંગીન કાચમાંથી

* આ ગાથામાં બંધતત્ત્વ ત્રીણું જણાવ્યું છે, અને અરેખ્ય ત્રીણું જ જોઈએ, કારણ કે જીવ અને અજીવ બંનેનો સંબંધ થવો તે બંધ છે. હાલમાં રહિની પ્રાણતાથી તે આંકડું જોવાય છે. તેથી આ ગ્રંથમાં ઠેકઠેકાણે આંકડું લીધું છે.

+ સમવાયાંય સત્રમા કહ્યું છે કે, મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિસાથી અભવ્ય જીવોને ૨૬ પ્રકૃતિની સત્તા છે. સમક્રિત મોહનીય અને મિત્ર મોહનીયની સત્તા નથી. એટલા માટે સમક્રિતનો સત્તા ન હોવાથી કેવળજ્ઞાનની પણ સત્તા નહિ. આમ કેટલાક માને છે, તત્ત્વ જેવલી ગમ્ય.

પડતાં સૂર્યનાં કિરણો લાલ, લીલા વગેરે રંગનાં દેખાય છે તેવી જ રીતે મિથ્યાત્વના ઉદયથી જ્ઞાનનો વિપરીત પ્રકાશ પડે છે. તેને જ અજ્ઞાન કહે છે. જીવ જ્ઞાનદર્શનનો ધારક હોવાથી મૌતન્ય કહેવાય છે. અને તેથી જ તે સુખ દુઃખને બાંધે છે અને વેદે (ભાગવે) છે. અને વેદવાને કારણે તે કર્મથી બાંધાય છે અને છૂટે પણ છે. આમ કરતાં કરતાં કોઈ વખત કોઈ ભગવાત્મા કર્મરૂપ બધાં વાદળાંને દૂર કરી સંપૂર્ણ નિર્જ શુદ્ધને પ્રગટ કરી દેવજ્ઞાન દેવજ્ઞદર્શનમય પરમાત્મા બની બાંધ છે. આ જ કારણે આત્મા અનંત શક્તિવાંત કહેવાય છે. જેમ પરમાણુઓ એકઠા થઈ તેના સ્પર્શ બને છે તેમ અસંખ્ય પ્રદેશાત્મક જીવ છે. પરમાણુઓનો તો સંયોગ-વિયોગ થાય છે, એકઠા મળે છે અને વળી વીખરાઈ જાય છે. પણ આત્માના પ્રદેશ કદી વિખૂટા પડતા નથી. અનંતકાળ પર્ચંત આત્મા અસંખ્યાત પ્રદેશમય રહે છે.

શ્રી ઠાણાંગ સૂત્રમાં બીજે ઠાણે બે પ્રકારના જીવ કહ્યા છે. “દુર્લ્ભા જીવા સ્વે મદુર્લ્ભા જીવા સ્વે” અર્થાત્ જે કર્મરહિત, શુદ્ધ, સ્વચ્છ, સન્નિવૃત્તાનંદ સિદ્ધ પરમાત્મા છે તે મદુર્લ્ભા જીવ છે. અને મદુર્લ્ભા હોવાને લીધે જ રૂપી કર્મો તેને સ્પર્શી શકતાં નથી. તેથી તેમની અવસ્થા અથવા સ્વભાવનાં પલટો કદાપિ થતો નથી. અનંત કાળ સુધી તેઓ એક જ અવસ્થામાં સંસ્થિત રહે છે. જેમ માટી અને સોતું અનાદિ કાળથી ભેળાં જ છે તેમ જીવ અને કર્મ અનાદિ કાળથી સાથે જ છે. અને તે કર્મ પુદ્ગલો જ લોહ-ચુરબકની પેઠે અન્ય કર્મ પુદ્ગલોતું આકર્ષણ કરી ગ્રહણ કરે છે. આ કર્મોની ન્યૂનાધિકતાને લીધે જ જીવ શુદ્ધ લઘુત્વને પ્રાપ્ત થાય છે (હલકો ભારે બને છે), તેથી જ તે જીવ નીચ યોનિમાં જાય છે. અનેક પ્રકારનાં શરીરો * ધારણ કરી રૂપાંતર પામ્યાં કરે છે. આ બધા જીવના પર્ચંત કહેવાય છે. જીવ જુદાં જુદાં રૂપો ધારણ કરે છે તેથી તેના જુદા જુદા ભેદ કહેવાય છે. એવા ભેદો જ્ઞાનીની દ્રષ્ટિએ તો અનંત છે, પણ સુસુક્ષ્મ જીવોને સુલક્ષતાથી બોધ થવાને માટે શ્રી જિનેશ્વર દેવે તેનો મર્યાદિત સંખ્યામાં સમાવેશ કર્યો છે.

જીવના ભેદો—૧ ભેદ—સર્વ જીવોતું ચૈતન્ય લક્ષણ એક છે તેથી સંગ્રહનંદે એક ભેદ—જીવ કહેવાય. ૨ ભેદ—સિદ્ધ અને સંસારી. ૩ ભેદ—ત્રસ + સ્થાવર, અને સિદ્ધ. ૪ ભેદ—સીવેલી, પુરુષવેલી, નપુંસકવેલી અને અવેલી. ૫ ભેદ—નારડી, તિર્થંથ, મનુષ્ય, દેવતા અને સિદ્ધ. ૬ ભેદ—એકેન્દ્રિય, બેધન્દ્રિય, તેષ્ઠન્દ્રિય, ચૈત્તિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય અને અનિન્દ્રિય. ૭ ભેદ—પૃથ્વીકાય, અપૃથ્વીકાય, તેષ્ઠકાય, વાઉકાય, વનસ્પતિકાય, ત્રસકાય અને

* એક સુદર્ભમાં પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ અને વાયુના જીવો ૧૨૮૨૪ ભવ કરે છે, પ્રત્યેક વનસ્પતિના જીવો ૩૨૦૦૦ ભવ કરે છે, સાધારણ વનસ્પતિના જીવો ૬૫૫૩૬ ભવ કરે છે, બેષ્ઠન્દ્રિયના ૮૦, તેષ્ઠન્દ્રિયના ૬૦, ચૈત્તિન્દ્રિયના ૪૦, અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયના ૨૪ અને સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયના જીવો ૧ સુદર્ભમાં ઉત્કૃષ્ટો ૧ ભવ કરે છે.

+ ત્રસ એટલે હાલતા ચાલતા જીવ તે બે ઈન્દ્રિયો માઠી પંચેન્દ્રિય સુધી અને સ્થાવર એટલે પૃથ્વીકાય વગેરે સ્થિર રહેનારા એકેન્દ્રિય જીવો,

અકાય. ૮ લેહ—નારકી, તિયંચ, તિયંચણી, મનુષ્ય, મનુષ્યણી, દેવતા, દેવી અને સિદ્ધ.
 ૯ લેહ—નારકી, તિયંચ, મનુષ્ય અને દેવતા એ ચારના અપર્યાપ્તા * અને પર્યાપ્તા
 મળી ૮ અને ૯ માં સિદ્ધ. ૧૦ લેહ—પૃથ્વી, અપ, તેજ, વાઈ, વનસ્પતિ, એ ૫ના
 અપર્યાપ્તા અને પર્યાપ્તા એમ દશ. ૧૧ લેહ—પૃથ્વી, અપ; તેજ, વાયુ, વનસ્પતિ એ
 ૫ સૂક્ષ્મ અને ૫ બાહર + એમ દશ અને ૧૧ માં સિદ્ધ. ૧૨ લેહ—પૃથ્વી, અપ, તેજ,
 વાયુ, વનસ્પતિ, ત્રણ એ છ ના અપર્યાપ્તા અને પર્યાપ્તા મળી બાર, ૧૩ માં સિદ્ધ
 ૧૪ લેહ—નારકી તિયંચ, તિયંચણી, મનુષ્ય, મનુષ્યણી, ભવનપતિ, વાણ્યવંતર,
 જ્યોતિષી અને વૈમાનિક અને એ ચાર દેવતા અને ૪ તેની દેવીઓ મળી તેર અને
 ૧૪માં સિદ્ધ. ૧૫ લેહ—સૂક્ષ્મ એકેંદ્રિય, બાહર એકેંદ્રિય, બેઈદ્રિય, તેઈદ્રિય, ચૈઈદ્રિય,
 અસંજી પચૈંદ્રિય અને સંજીપચૈંદ્રિય + એ સાતના અપર્યાપ્તા અને પર્યાપ્તા મળી
 ચૌદ અને ૧૫માં સિદ્ધ. વિસ્તારથી જીવના લેહ ૫૬૩ થાય છે. તેમાં નારકીના ૧૪
 લેહ, તિયંચના ૪૮ લેહ, મનુષ્યના ૩૦૩ લેહ અને દેવતાના ૧૯૮ લેહ છે.

નારકીના ૧૪ લેહ

૧ ક્ષમા, ૨ વંશા, ૩ શીલા, ૪ અંજના, ૫ રિક્ષા, ૬ મધા અને ૭ માધવતી
 એ સાત નારકી જીવોના અપર્યાપ્તા અને પર્યાપ્તા એટલે $૭ \times ૨ = ૧૪$ લેહ નારકીના થયા.

તિયંચના ૪૮ લેહ

ઇંદ્રી ચાવરકાય (પૃથ્વીકાય) તેના ચાર લેહ—૧ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાય કે જે સર્વ
 લોકમાં કાજળની કૂંપીની પેઠે ઠંસિઠાંસ બારેલા છે પણ આપણને દક્ષિણેચર થતા નથી
 તે, ૨ બાહર પૃથ્વીકાય કે જે લોકના દેશવિભાગમાં રહેલા છે અને તેમાંના કેટલાક
 આપણે જોઈ શકીએ છીએ અને કેટલાક જોઈ શકતા નથી એ બેના અપર્યાપ્તા અને

* આહાર, શરીર, ઉદ્રિય, શ્વાસોચ્છવાસ, ભાષા અને મન એ છ પર્યાપ્તિ છે, તેમાંથી
 પહેલી ત્રણ પર્યાપ્તિ બધા જીવ બાધે છે. બાકાની પર્યાપ્તિમાંથી જે ત્રિતિયા જેટલી બાધવાની હોય
 તેટલી પૂરેપૂરી ન બાધાઈ રહે ત્યાં સુધી અપર્યાપ્તિ કહેવાય. અને જેટલી બાધવાની છે તેટલી બાધી થે
 ત્યારે પર્યાપ્તિ કહેવાય.

+ પાંચે સ્થાવરકાય સંપૂર્ણ લોકમાં ઠસોઠસ બારી છે. પણ તેમાંથી જેટલું શરીર અત્યંત બારીક
 હોવાથી ચર્ચચક્ષુવાળા જોઈ શકતા નથી તે સૂક્ષ્મ કહેવાય છે. અને માટી પાણી આદિ જે જોઈ શકાય
 છે તે બાહર કહેવાય છે.

+ જે માતૃપિતાના સંયોગથી મનુષ્ય તિયંચ ઉત્પન્ન થાય, દેવતાની શર્યામાં દેવ ઉત્પન્ન થાય
 તે તથા નરકની કુંભીઓમાં નારકી ઉત્પન્ન થાય તે સંજી જીવ. તે સ્થિતિના બધા સમ્યગ્નિર્મ જીવ
 જે મનુષ્ય તિયંચમાં ઉત્પન્ન થાય છે તે અસંજી જીવ બાણવા, સંજીને મન હોય છે; અસંજીને
 મન હોઈ નથી.

પર્યાપ્તા મળીને ૪ લેહ પૃથ્વીકાય જીવોના જાણવા. હવે તેમાંથી બાહર પૃથ્વીકાયના વિશેષ લેહ કહે છે. ૧ કાળી માટી, ૨ લીલી માટી, ૩ લાલ માટી ૪, પીળી માટી, ૫ સફેદ માટી, ૬ પાકું અને ૭ ગોપીચંદન એમ કામળ માટીના ૭ પ્રકાર છે. અને ૧ ખાણની માટી, ૨ મરડિયા-કાંકરા, ૩ વેણુ-રેતી, ૪ પાપાણ-પથ્થર, ૫ શિલા, ૬ નિમક, ૭ સસુદ્રનો ક્ષાર, ૮ લોઠાની માટી, ૯ તાંબાની માટી, ૧૦ તડુઆની માટી, ૧૧ સીસાની માટી, ૧૨ ચાંદીની માટી, ૧૩ સોનાની માટી, ૧૪ વજ્ર હીરા, ૧૫ હરતાલ, ૧૬ હિંગળો, ૧૭ મનસીલ, ૧૮ રતન, ૧૯ સુરમે, ૨૦ પ્રવાલ, ૨૧ અબ્રક અને ૨૨ પારો, એ ૨૨ પ્રકાર કઠણ પૃથ્વીકાયના છે. તેમાંથી રતનના ૧૮ પ્રકાર કહ્યા છે. ૧ ગોમી રતન, ૨ રુચક રતન, ૩ અંક રતન, ૪ સ્ફટિક રતન, ૫ લોહિતાશ્વ રતન, ૬ મરકત રતન, ૭ મસલગ રતન, ૮ જુજમોચક રતન, ૯ ઈંદ્રિનીલ રતન, ૧૦ ચંદ્રનીલ રતન, ૧૧ ગેરુક રતન, ૧૨ હંસગર્ભ રતન, ૧૩ પોલક રતન, ૧૪ ચંદ્રપ્રભ રતન, ૧૫ વૈદ્યરતન, ૧૬ જલકાંત રતન, ૧૭ સૂર્યકાંત રતન, ૧૮ સુગંધી રતન, ઇત્યાદિ અનેક પ્રકાર પૃથ્વીકાય (માટી)ના જાણવા. તેના ૪ લેહ છે ૧ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયના અપર્યાપ્તા, ૨ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયના પર્યાપ્તા, ૩ બાહર પૃથ્વીકાયના અપર્યાપ્તા, ૪ બાહર પૃથ્વીકાયના અપર્યાપ્તા.

૨ બાંધી ચાવરકાંચ (અપ્કાય)—તેના ૪ લેહ—૧ સર્વ લોક વ્યાપ્ત સૂક્ષ્મ અપ્કાય અને ૨ લોકના દેશ વિભાગમાં રહેલા બાહર અપ્કાય. તે બનેના અપર્યાપ્તા અને પર્યાપ્તા એમ ૪ લેહ તેમાંથી બાહર અપ્કાય(પાણી)ના વિશેષ લેહ કહે છે—૧ વરસાદનું પાણી, ૨ સદૈવ રાત્રિના સમયે વરસે તે કારતું પાણી, ૩ બારીક છુંક પડે તે મેઘરવાનું પાણી, ૪ કુમસતું પાણી, ૫ ગઠાનું પાણી, ૬ ઓસનું પાણી, ૭ ભીનું પાણી (પૃથ્વીમાં ઘણે ઠેકાણે ગધક વગેરેની ખાણની અસરથી કુદરતી ગરમ પાણી નીકળે છે તે પણ સચેત પાણી જાણવું), ઠંડું પાણી, ૬ લવણ સસુદ્રનું તથા અન્ય ક્ષવાદિનું ખાતું પાણી, ૧૦ ખાતું પાણી, ૧૧ રૂધ જેવું (ક્ષીર સસુદ્રનું) પાણી, ૧૨ વાડુણીનું મહિરા જેવું પાણી, ૧૪ મીઠું પાણી, કાલોદધિ સસુદ્રનું, ૧૫ ઇંદ્રુ(ચેરડી)ના રસ જેવું પાણી (અસંખ્યાતા સસુદ્રનું પાણી જેવું છે) ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારનું પાણી છે. અપ્કાયના ૪ લેહ છે ૧ સૂક્ષ્મ અપ્કાય અપર્યાપ્તા, ૨ સૂક્ષ્મ અપ્કાય પર્યાપ્તા, ૩ બાહર અપ્કાય અપર્યાપ્તા, ૪ બાહર અપ્કાય પર્યાપ્તા.

૩ અપિથાવરકાય (તેલકાય)—તેના પહેલો લેહ સૂક્ષ્મ છે. તે સૂક્ષ્મ તેલકાયના જીવો આખા લોકના કાસોકાંસ ભર્યા છે. સૂક્ષ્મ તેલકાયના બે લેહ છે. (૧) અપર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ તેલકાં (૨) પર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ તેલકાં. તેલકાયનો બીજો લેહ બાહર છે. તે બાહર તેલકાય લોકના દેશ ભાગમાં (અચુક ભાગમાં) છે તેના પણ બે લેહ છે: (૧) અપર્યાપ્તા બાહર તેલકાય, (૨) પર્યાપ્તા બાહર તેલકાય. બાહર તેલકાયના ૧૪ લેહનાં નામ ૧ નિર્ધૂમ

અગ્નિ, ૨ કુંભારના નીલાકાનો અગ્નિ, ૩ તૂટતી જવાળા, ૪ અખંડ જવાળા, ૫ ચક્રમકનો અગ્નિ, ૬ વીજળીનો અગ્નિ, ૭ તારા ખરે તેનો અગ્નિ, ૮ અરણીના લોકકાનો અગ્નિ, ૯ વાંસની અગ્નિ, ૧૦ કાષ્ઠનો અગ્નિ, ૧૧ સૂર્યકાંત કાચનો અગ્નિ (આઈગ્લાસનો), ૧૨ દાવાનળનો અગ્નિ, ૧૩ ઉલ્કાપાતનો (આકાશમાંથી વિનાશકાળે અગ્નિ વરસે તે) અગ્નિ અને ૧૪ વહવાનળનો અગ્નિ (સસુદ્રમાંથી પાણીને શોષણ કરનાર અગ્નિ) એ ચૌદ નામો અગ્નિના છે, ઇત્યાદિ ઘણી જાતની તેઉકાય છે. તેઉકાયના મુખ્ય ચાર લેહ છે. ૧ સૂક્ષ્મ તેઉકાય અપર્યાપ્તા (૨) સૂક્ષ્મ તેંકાં પર્યાપ્તા (૩) બાહર તેંકાં અપર્યાપ્તા (૪) બાહર તેંકાં પર્યાપ્તા એ પ્રમાણે ૪ લેહ થયા.

સુમતિ થાવર (વાઉ)કાય—એના બે લેહ : સૂક્ષ્મ અને બાહર. એ બેના વળી બપ્પે લેહ છે. અપર્યાપ્તા અને પર્યાપ્તા. તેથી વાઉકાયના મુખ્ય ચાર લેહ થયા (૧) સૂક્ષ્મ વાઉકાયના અપર્યાપ્તા વાં ૬૦ કાં (૨) સૂક્ષ્મ વાં ૬૦ કાં પર્યાપ્તા (૩) બાહર વાઉકાયના અપર્યાપ્તા, (૪) બાહર વાં ૬૦ કાં પર્યાપ્તા, સૂક્ષ્મ વાઉકાય આખા લોકમાં ઠંસોઠાંસ ભર્યા છે અને બાહર વાઉકાય લોકના દેશ ભાગમાં (અસુક ભાગમાં) છે. વળી બાહર વાઉકાયના ૧૬ લેહ છે ૧ પૂર્વનો વાયુ, ૨ પશ્ચિમનો, ૩ ઉત્તરનો, ૪ દક્ષિણનો, ૫ જીર્ણ દિશાનો, ૬ નીચી દિશાનો, ૭ તિરછી દિશાનો, ૮ વિદિશાનો (ઈશાન વગેરે ચાર ખૂણનો) ૯ જમર વાયુ (ચકર પડે તે), ૧૦ મંડળવાયુ, (ચાર ખૂણે ફરે તે), ૧૧ શુદ્ધવાયુ (જીર્ણ ચડે તેવો), ૧૨ શુદ્ધ વાયુ (વાળ વાળે એવો અવાજ આવે તે), ૧૩ અંકાવાયુ (જાડ ઉખાલી નાખે તે), ૧૪ શુદ્ધ વાયુ (મધુર મધુર ચાલે તે), ૧૫ ઘન વાયુ, ૧૬ તન વાયુ (એ બે વાયુ નરક અને સ્વર્ગની નીચે છે). એ પ્રમાણે ૧૬ નામો છે ઇત્યાદિ વાઉકાયના અનેક પ્રકાર છે.

પૃથ્વીવચ્ચ (વનસ્પતિ) સ્થાવર કાય—એના બે લેહ સૂક્ષ્મ અને બાહર. તેમાં સૂક્ષ્મના વળી બે લેહ છે. અપર્યાપ્તા અને પર્યાપ્તા. બાહર વનસ્પતિ કાયના પ્રત્યેક અને સાધારણ બે લેહ છે એમ ૧ સૂક્ષ્મ, ૨ પ્રત્યેક અને ૩ સાધારણ. એ ત્રણના અપર્યાપ્તા અને પર્યાપ્તા. એમ વનસ્પતિકાયના કુલ ૭ લેહ થયા. (૧) સૂક્ષ્મવનસ્પતિ કાયના અપર્યાપ્તા, (૨) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિ કાં પર્યાં (૩) પ્રત્યેક વનસ્પતિ કાયના અપર્યાપ્તા, (૪) પ્રત્યેક વાં ૬૦ કાં પર્યાં, (૫) સાધારણ વનસ્પતિકાયના અપર્યાપ્તા, (૬) સાધારણ વનસ્પતિ કાયના પર્યાપ્તા. સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાય આખા લોકમાં ઠંસોઠાંસ ભરી છે. બાહર વનસ્પતિકાય લોકના દેશવિભાગમાં રહે છે. પ્રત્યેક વનસ્પતિ તેને કહે છે કે જેના એક શરીરે એક છવ હોય છે. તે પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયના બાર લેહ છે. ૧ રૂખા, ૨ શુદ્ધા, ૩ ગમ્ભા, ૪ લતા, ૫ વહલી, ૬ તણા, ૭ વલ્લયા, ૮ પંખગા, ૯ કુંહણ, ૧૦ જલરૂક્ષ, ૧૧ ઉસહી, ૧૨, હરિકાય એ બારનો વિસ્તાર કરી દેખાડે છે.

રૂપાના જે હોદ છે. એકક્રિયા અને બહુક્રિયા તેમાં એકક્રિયામાં એક જ બી હોય છે. એકક્રિયા જેમ કે હરદે, આમળાં, બહેડાં, અરીઠાં, સિલામાં, આસોપાલવ, આંબો, બાળુ, બોર, મહુડાં, રાયણ વગેરે ઘણા હોદા છે. બહુક્રિયા જેમકે બમરૂળ, સીતારૂળ, દાડમ, બીલીકૂળ, કેડું, કેરડાં, લીંબુ, ધત્યાદિ બહુ હોદા છે, ૨ શુભ્રા-નાના નાના છોડને શુભ્રા કહે છે, કેમ કે-રીંગણી, જવાસા, તુલસી, પુંવાડીઆ ધત્યાદિ બહુ હોદ છે. ૩ શુભ્રા-ફૂલનાં આડોને શુભ્રા કહે છે જેમકે-બાઈ, જૂઈ, કેતકી, કેવડા વગેરે. ૪ લતા-જે ધરતી પર ફેલાઈને છાંયી રહે. જેમકે-નાગલતા, આસોલતા, પશ્વલતા વગેરે. ૫ વહલી-વેલા અને વેલડી ચાલે તે, જેમકે-ધિસોડાનો, કાકડીનો, ચીશડાનો કારેલાનો, ક'કોડાનો, તુ'બડાનો, તરબૂચનો, વાલોળનો વગેરે ઘણી જાતના વેલા હોય છે. ૬ તુષુ-(ખડ, ઘાસ) જેમકે-ધરો, ડાભ, વગેરે ઘણી જાતનાં ઘાસ છે. વહલયા-જે બાંક જીએ જતાં ગોળાકાર થાય. જેમકે-સોપારી, ખારેક, ખબૂર, દાલચીની (તજ), તમાલ, નાખિયેર, એલચી, લવિંગ, તાક, કેળ, વગેરે ઘણી જાતનાં છે. ૮ પંચગા-જે છોડના થડ અને ડાળોમા ગાંઠ હોય. જેમકે-શેરડી, ખેરડો, નેતર, વાસ વગેરે. ૯ કુહણા-જે ધરતીને ફેડીને ભેરથી નીકળે તે જેમકે-મીંઠડીના વેલા, કૂંટરાના ટોપ વગેરે. ૧૦ જલફૂડા-જે પાણીમા પેદા થાય છે તે જેમકે-કમળ, શિંગોડું, કમળ-કાકડી, શેવાળ વગેરે. ૧૧ જોસહી-ગોપીશ પ્રકારના અનાજને કહે છે. એના જે હોદ છે (૧) લહા (હાળ ન થાય એવાં), (૨) કઠોળ (હાળ થાય એવાં). એમાં લહાના ચૌદ હોદ છે. ૧ ઘઉં, ૨ જવ, ૩ બાર, ૪ બાજરો, ૫ કચોંઠ, ૬ વરી, ૭ વરડી, ૮ રાલ, ૯ કાંગણી, ૧૦ કેલરા, ૧૧ મણચી, ૧૨ મહાઈ, ૧૩ કૂરી, ૧૪ અલસી; હવે કઠોળના દશ હોદ છે. ૧ તુવેર, ૨ મઠ, ૩ અહઠ, ૪ મગ, ૫ ચોળા, ૬ વટાણા, ૭ તિલકા, ૮ કળથી, ૯ મસૂર, ૧૦ ચણા. એ સર્વે મળી ૨૪ પ્રકારનાં અનાજ (જોસહી) છે. ૧૨ હરિકાય-ભાણપાલાને કહે છે જેમકે-મૂળાની ભાણ, ચેથીની, વથવાની, ચેહલાઈની, સૂવાની વગેરે અનેક જાતની ભાણ છે. એ બાર જાતની પ્રત્યેક વનસ્પતિમાં, જીગટી વખત અનંત જીવો, ગોટી થયા પછી લીલી રહે ત્યાં લગી અસંખ્યાતા જીવો અને પાકી ગયા પછી બી જેટલા જીવ અગર એક, જે એમ સંખ્યાતા જીવો હોય છે. સાધારણ વનસ્પતિકાય-જમીકંદ અથવા કંદમૂળને સાધારણ વનસ્પતિકાય કહે છે. તેના ઘણા હોદ છે મૂળાના કાંદા, આફું, પિંડાણું, લસણ, કુંગળી, સૂરણ, વબ્બકંદ, ગાજર, આલુ, સુસળી, પુરસાણી, અમરવેલ, શેર, હળદર, સિંહકરણી, સકરકંદ, વગેરે ઘણી જાત છે. સોયના અગ્રભાગ ઉપર રહે જોટલી સાધારણ વનસ્પતિમાં અસંખ્યાતી એણી (ધરોની શેરી) એમાંની અકેક એણિમાં અસંખ્યાતી પ્રતર (ધરના માળા), એમાંની અકેક પ્રતરમાં અસંખ્યાતા ગોળા (અડીણના ગોટાની પેઠે ઘર), અકેક ગોળામા અસંખ્યાતાં શરીર (જેમ પુદ્ગળસ્કંધમા પરમાણુની રચના છે તેમ), અને અકેક શરીરમાં અનંતા

અવ રહ્યા છે. સોયના * અથ્થ જાગ ઉપર રહેલી સાધારણ વનસ્પતિમા રહેલા અવેનો વિચાર કરતાં, એ વનસ્પતિને સ્પર્શ કરતાં અનંત અવેની હાનિ થવાથી કેટલું પાપ લાગે તે સહેજે જણાય છે. જૈન તથા ગૌણવેના ધર્મમાં ખતાવ્યું છે કે એ સાધારણ વનસ્પતિના આહાર કરવે એ મહા પાપનું કારણ છે. સાધારણ વનસ્પતિ એ નરહમ અનંત અવેનો પિંડ છે. જમીનમાથી કંદમૂળ બહાર કાઢવાં એ સ્ત્રીનો કાચો ગર્ભ બહાર કાઢવા જેવું છે. કંદમૂળ—જમીનમાં રહેતા કંદમૂળ સદા કાચા જ હોય છે. કોઈ દિવસ પાકતાં નથી. તેથી અભાક્ષ્ય કહેલ છે. સાધારણ વનસ્પતિકાચના અવે એક શ્વાસોચ્છવાસ જેટલા વખતમા ૧૭ા જન્મ મરણ કરે છે, એ લેખે એક સુદૃઢમાં ૬૫૫૩૬ ભવ કરે છે. પૃથ્વી, પાણી, અપ્ અને તેઉ એ ચાર સ્થાવરકાયમા અસંખ્યાતા અવે છે ત્યારે પાચમી વનસ્પતિકાયમા સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા અને અનંત અવે હોય છે.

૧. ૬ જંગમકાય—(ત્રસ અવ) છકાયના અવના લેહમાં છઠ્ઠો લેહ જંગમકાય છે. જંગમ કાયના અવેને “ત્રસ અવે” કહે છે. એ જંગમકાયના અવેના કુલ ૫૪૧ લેહ છે તેમાથી મનુષ્યના ૩૦૩, દેવતાનાં ૧૯૮ અને આમળ વણુંયા તે નારકીના ૧૪ લેહ મળી ૫૧૫ લેહ બાહ કરતાં બાકી ૨૬ લેહ તિયંચ જંગમકાયના છે; તે એવી રીતે કે બેઈદ્રિય અવ, તેઈદ્રિય અવ, ચેરેદ્રિય અવ, એ ત્રણ વિગલેઈદ્રિયના અપર્યાખતા ને પર્યાપ્તિ ગણનાં તિયંચ વિગલેઈદ્રિયના છ લેહ થયાં. હવે જંગમકાય(ત્રસ)માં જે તિયંચ પંચેદ્રિય છે તેના જલચર, ઘલચર, ઉરંપર, ભુજંપર અને ખેચર એમ પાંચ લેહ છે. તે હરેકના સંમૂર્ધિષ્ઠમ અને ગર્ભજ એમ બે વર્ગ છે તેથી દશ લેહ થયા અને તે હશેના અપર્યાપ્તિ અને પર્યાપ્તિ ગણતા તિયંચ પંચેદ્રિયના કુલ વીસ લેહ થયા. તેમાં વિગલેઈદ્રિયના છ ઉમેરતાં છવીસ લેહ થયા; તે અગાઉ વણુંવેલા પાંચ સ્થાવરકાયના બાવીસ લેહોમા ઉમેરતાં અગાઉ જણાવેલ છે તેમ તિયંચના કુલ ૪૮ લેહ છે.

હવે “જંગમકાય” એટલે ત્રસ અવેના વિસ્તારથી વણુન કરે છે.

જંગમકાયના અવે ૮ પ્રકારે ભિન્ન છે. ૧ ‘અકયા’ ઇકાથી તે પક્ષી વગેરે, ૨ ‘પોચયા’ કોથળીથી તે હાથી વગેરે, ૩ ‘જરાયુયા’ ગર્ભાશયથી તે ગાય, મનુષ્ય વગેરે, ૪ ‘રસયા’ રસથી તે કીડા વગેરે, ૫ ‘સંસેઈમા’ પરસેવાથી તે બ્, માંકડ,

* કોઈ શક કરે છે કે—સોયની અણી ઉપર રહેલી કંદમૂળની કટ્ટી ધણી નાની હોઈને જવા પણ બહુ જ થોડી રોકે છે; એટલી થોડી જમામા અનંત અવેનો સમાવેશ શી રીતે થાય ? તો તેનો ઉત્તર એ છે કે—એક માણસે ઔષધિઓ ભેગી કરી તેનો અર્ક કાઢો તેલ બનાવ્યું, અગર તો કરેલ ઔષધિને ખૂબ વાટી તેનું ચૂર્ણ બનાવ્યું. હવે તેમાથી સોયના અગ્ર ભાગ ઉપર જે તેલ કે ચૂર્ણ આવે તેમા કરેલ ઔષધિ છે તેવી રીતે સમજવું. હાલ પણ એક વીટીમા બાજવાના દાણા જેટલી કાચ હોય છે તેમા મોટા મોટા માણસોનાં આડ ફેટાઆફ ફેંખાય છે. કુત્રિય પદ્ધતિમા એટલી સત્તા છે તો પછી કુદરતી પદ્ધતિનું તો શું કહેવું ? માટે જિન પ્રણના વચનોમા જરા પણ સંદેહ લાવવો નહિ.

વગેરે, ૬ ‘સમુદ્ધિમા’ સમુદ્ધિમ તે કીડી, માખી વગેરે, ૭ ‘ઉપ્પિલયા’ પૃથ્વી ફેાડીને નીકળે તે તીક વગેરે, ૮ ‘ઉત્તવાધ્યા’ શબ્દામાં ‘કે કુંભીમાં જીપજે તે દેવતા નારકી, એ પ્રમાણે ૮ રીતે ત્રસની ઉત્પત્તિ છે

હવે ત્રસ જીવોનાં લક્ષણ કહે છે. અભિક્ષંતં—સામા આવે, પરિક્ષંતં—પાછા જાય, ‘સંકુચિય’—શરીરને સંકોચે, ‘પસારીય’—શરીરને પસારે, ‘રોચ’—રુહન કરે; ‘ભંત’—ભયભીત થાય; ‘તસીય’—ત્રાસ પામે; ‘પલાઈય’—નાસી જાય ‘આગઈ ગઈ’—ગમના-ગમન કરે. વગેરે ત્રસ જીવોનાં નવ લક્ષણ છે.

ત્રસ જીવોના ઇદ્રિય પ્રમાણે ચાર ભેદ છે. ૧ ઇદ્રિય-કાયા અને મુખ એ બે ઇદ્રિયવાળા જીવ જેમકે-ચાંખ, છીપ કોડા, મામણમુંઠા. જળો લટ, અળશીઆં (સાપોલીઆં), પોરા, કરમીઆં વગેરે ૨ તેદ્રિય-કાયા, મુખ અને નાક એમ ત્રણ ઇદ્રિય વાળા જીવ. જેમકે જૂ, લીખ, કીડી, માકઠ, કંચવા, ધનેડા, ઇતડી, ઉધઈ, મહોડા, ગધેયાં વગેરે, ૩ ચૈદ્રિય-કાયા, મુખ, નાક અને આંખ એ ચાર ઇદ્રિયવાળા જીવ જેમકે—હાંસ, મચ્છર, માખી, તીક, પતંગ, ભમરા, વીંછી, ખડમાંકડી, ફૂદાં, કરોળિયા, ઝંઘાં, કંસારી, વગેરે. એ ત્રણ જાતના ત્રસ જીવોને વિકલ્પેદ્રિય તિયંચ કહે છે. ૫ પંચેદ્રિય-કાયા, મુખ, નાક, આંખ અને કાન એ પાંચ ઇદ્રિયવાળા જીવ—તેના ચાર ભેદ છે. નારકી, તિયંચ મનુષ્ય અને દેવતા. તેમાં નારકીનું વજુન આવી ગયું છે. અહીં તિયંચ પંચેદ્રિયનો વિસ્તાર કરે છે.

તિયંચ પંચેદ્રિયના બે ભેદ છે. ‘ગર્ભજ’ (ગર્ભથી પેદા થાય) અને ‘સમૂ-વિષ્મ’ પેતાની મેળે પેદા થાય—એ દરેકના પાંચ પાંચ ભેદ છે તે કહે છે : (૧) ‘જલચર’ પાણીમાં રહેનારા જીવ જેમકે—મચ્છ, કચ્છ, મગર, સુસુમાર, કાચબા, ઢેડકા વગેરે, (૨) ‘થળચર’—પૃથ્વી પર ચાલનારા જીવ તેના ચાર ભેદ છે. ‘એકપુરા’ એક ખરીવાળા તે ઘોડા, ગધેડા, ખચ્ચર વગેરે. ૨ ‘દોપુરા’ ખરીની વચમાં ફાટ હોય તેથી બે ખરીવાળા તે ગાય, ભેસ, બકરાં, ઘેટાં વગેરે. ૩ ‘ગંડીપચા’ સોનીની એરણુ જેવા પગવાળા તે હાથી, જીંટ, ગેંડા વગેરે. ૪ ‘સલુપચા’ પંખવાળા તે સિંહ ચિત્તા, મિલાહી, ફૂતરાં, વાંદરા વગેરે. (૫) ‘ઉરપર’ પેટના ભેરથી ચાલનારા જીવ તેના ચાર ભેદ છે. ૧ ‘અહિ’ (સર્પ) તેમાં એક ફેણ માંડે છે અને બીજા ફેણ માંડતા નથી, એ સર્પ પાંચ જાતના હોય છે. ૨ ‘અજગર’—માણસ વગેરેને ગળી જાય છે તે, ૩ ‘અલુસીઆ’ મોટી * સેનાઓની નીચે પેદા થાય છે તે. ૪ ‘મહોરગ’—લાથી અવ-

* અવતી મહારાજના તથા વાસુદેવના પુણ્ય ખૂટી જાય છે ત્યારે તેના લોકાન્તી લાદમા ૧૨ જોજન (૪૮ ગાઉ) ની લાખી કાચાવાળા અલુસિયા જીપજે છે અને મરે છે. એ અલુસિયાનો તરફકવાથી પૃથ્વીમાં મોટા ખાડા પડે છે જેમાં તમામ સૈન્ય, કુટુંબ, ગાય છપાઈ જઈ નાસ થાય છે.

લેણા-વાળા + લાંબામાં લાંબુ એક હજાર જોજનનું ચરીર હોય છે. (૪) 'ભુજપર' ભુજ(હાથ)ના ભેરથી ચાલનારા છવ—ઉંદર, નોળીયા, ઘૂંચ, કાકીકા, વિરમરા, ગરોળી ઘાંચરા, ઘા વગેરે. (૫) 'ખેચર'—આકાશમાં ઊડનારાં પક્ષીઓ તેના ચાર લેહ છે—૧ 'ચરમ પંખી' ચામડીની પાંખવાળા, ચામાચીડીયાં (કાનકરડીયાં), વહવાગળાં (વહવાંદરી), વગેરે; ૨ 'રોમપંખી' રૂંવા રોમરાય વાળ કે પીછાંની પાંખવાળા પંખી, મોર, ચક્રલાં, કબૂતર, પોપટ, મેના, જળકૂકડી, ચીલ, બગલાં, કોયલ, તેતર, બાજ (શકરો) હોલાં, ચંડુલ વગેરે. ૩ 'વિતત પંખી'—પહોળી જ પાંખ સહા રહે તેવાં પંખી. ૪ 'સમુગ પંખી'—હાબલાની પેઠે ગોળ અને સહા બીડાયેલી રહે તેવી પાંખવાળાં પંખી. ત્રીજા અને ચોથી જાતનાં પંખી અદીદ્રીપની બહાર જ છે.

મનુષ્યના ૩૦૩ લેહ

મનુષ્યના સુખ્ય બે લેહ ગર્ભજ અને સમૂર્ણિમ. તેમાં ગર્ભજમાં ૧૫ કર્મભૂમિ, ૩૦ અકર્મભૂમિ અને ૫૬ અંતરદ્વીપવાસી મળી ૧૦૧ લેહ છે. તે ૧૦૧ જાતના મનુષ્યના અપર્યાપ્તા અને પર્યાપ્તા એવા બળબે લેહ ગણુતાં ૨૦૨ પ્રકાર ગર્ભજ મનુષ્યના થયા. એ ૧૦૧ પ્રકારના ગર્ભજ મનુષ્યમાંથી નીકળતી મળમૂત્ર વગેરે ચૌદ પ્રકારની વસ્તુઓમાં જે મનુષ્ય ઊપજે છે તેને સમૂર્ણિમ મનુષ્ય કહે છે. તે અપર્યાપ્તા જ મરે છે તેથી સમૂર્ણિમ મનુષ્યના ૧૦૧ લેહ થાય છે. એમ ગર્ભજના ૨૦૨ અને સમૂર્ણિમના ૧૦૧ મળી મનુષ્યના કુલ ૩૦૩ લેહ છે. તેનો વિસ્તાર કરી જતાવે છે.

ગર્ભજ મનુષ્યની જાતમાં ૧૫ કર્મભૂમિ મનુષ્ય છે. જેઓ 'અસિ' હથીઆર બાંધીને; 'મસી' લખાણ, વેપારવણજ કરી; અને કૃષિકર્મ એટલે ખેતીવાડી કરીને; એમ ત્રણ પ્રકારનાં કર્મ કરીને આજીવિકા (ઉદરપૂર્ણ) કરે છે તેને 'કર્મભૂમિ' મનુષ્ય કહે છે. તેને રહેવાનાં ૧૫ ક્ષેત્ર છે. એક ભરત એક ધરવત અને એક મહાવિદેહ એમ કર્મભૂમિ મનુષ્યનાં ત્રણ ક્ષેત્રો જંબુદ્વીપમાં છે. બે ભરત, બે ધરવત બે મહાવિદેહ એમ છ ક્ષેત્રો ધાતકીખંડ દ્વીપમાં છે. એ જ પ્રમાણે બે ભરત, બે ઐરવત અને બે મહાવિદેહ મળી છ ક્ષેત્રો પુષ્કરાદ્ધ દ્વીપમાં છે. ૩, ૬, ને ૬ મળી કુલ ૫૬૨ ક્ષેત્રો કર્મભૂમિ મનુષ્યના અદી દ્વીપમાં છે. અકર્મભૂમિ મનુષ્ય—જેને અસી, મસી અને કરસી એ ત્રણ પ્રકારના ઓપાર (કર્મ) નથી પશુ દશ પ્રકારનાં* કલ્પવૃક્ષો તેની ઇચ્છા પૂરે છે તેવાં મનુષ્યને અકર્મભૂમિનાં મનુષ્ય કહે છે. તેને રહેવાનાં ૩૦ ક્ષેત્ર છે, તેમાં એક દેવકુટુ, એક ઉત્તરકુટુ, એક હરિવાસ, એક રમ્યકવાસ, એક હેમવંચ, અને એક હિરણ્યવચ એમ અકર્મભૂમિ મનુષ્યનાં છ ક્ષેત્ર જંબુદ્વીપમાં છે, બે દેવકુટુ, બે ઉત્તરકુટુ, બે હરિવાસ, બે રમ્યક-

+ એ અદીદ્રીપની બહાર થાય છે.

* કલ્પવૃક્ષ સળધી વિશેષ હકીકત પહેલા ખંડમાં આરાધન વર્ણન છે ત્યાં જોવી.

વાસ, બે હેમવય અને બે હિરણ્યવય જોમ બાર ક્ષેત્ર ધાતકીખંડ દ્વીપમાં છે અને તે જ પ્રમાણે બાર ક્ષેત્ર પુષ્કરધ્વીપમાં છે ૬, ૧૨ ને ૧૨ મળી કુલ ત્રીશ ક્ષેત્રો અકર્મભૂમિ મનુષ્યનાં અદી દ્વીપમાં છે. અંતરદ્વીપનાં મનુષ્ય—લવણ સમુદ્રનાં પાણી ઉપર આઠ ઠાંઠા છે, તેમાં બધા મળી છપ્પન દ્વીપ છે તેને અંતરદ્વીપ કહે છે, અને તેમા રહેનાર મનુષ્યોને અંતરદ્વીપના મનુષ્ય કહે છે ભરતક્ષેત્રની ઉત્તરે ‘ચુલ્લહિમવંત’ તથા ઐરવતની દક્ષિણે ‘શિખરી’ નામે પર્વત છે. તે દરેકને બન્ને છેડે બળ્લે ઠાંઠા (હાથીના બહાર નીકળેલા ઠાંતની પેઠે)નીકળીને લવણ સમુદ્રમાં ગયેલી છે. જોમાંની અઠેક ઠાંઠ ઉપર સાત સાત દ્વીપ આવેલા છે. તેથી બધા મળી ૭૪૮=૫૬ અંતરદ્વીપ થયા. તેઓ પણ અકર્મ-ભૂમિનાં મનુષ્યની પેઠે ૧૦ પ્રકારનાં કલ્પવૃક્ષવડે સુખ ભોગવે છે. ૧૫ કર્મભૂમિના, ૩૦ અકર્મભૂમિના અને ૫૬ અંતર દ્વીપના મળી ૧૦૧ લેહગર્ભજ મનુષ્યના થયા, તેના અપર્યાપ્તા અને પર્યાપ્તા જોમ બળ્લે લેહ ગણતાં ૨૦૨ લેહ ગર્ભજ મનુષ્યના થયા.

સમૂચ્છિંમ મનુષ્ય—જો ૧૦૧ ક્ષેત્રનાં ગર્ભજ મનુષ્યના શરીરમાંથી નીકળતી ચીઠ * વસ્તુઓમાં જે છવ પેદા થાય છે તેને સમૂચ્છિંમ મનુષ્ય કહે છે. તે અપર્યાપ્તા જ મરે છે માટે તેના ૧૦૧ લેહ ગણતાં કુલ ૩૦૩ લેહ મનુષ્યના થયા.

૧૦ ભવનપતિ દેવતા, ૧૫ પરમાધારી દેવતા, ૧૬ વાણ્યવંતર દેવતા, ૧૦ જંભકા દેવતા, ૧૦ જ્યોતિષી દેવતા, ૩ કિલ્વિષી દેવતા, ૧૨ દેવલૌકના દેવતા, ૬ લૌકાતિક દેવતા, ૬ ઐવેયકના દેવતા, ૫ અનુત્તર વિમાનના દેવતા, જો સર્વ મળી ૬૬ જાતના દેવતા છે તેના અપર્યાપ્તા અને પર્યાપ્તા જોવા બળ્લે લેહ છે તેથી ૬૬x૨=૧૩૨ લેહ દેવતાના થયા. *

૧૪ નાશકીના લેહ, ૪૮ નિર્ધનના લેહ, ૩૦૩ મનુષ્યના લેહ અને ૧૬૮ દેવતાના

x સમૂચ્છિંમ મનુષ્યો જીવે તે ચીઠ સ્થાનકના નામ—૧ ઉચ્ચારેસુ વા—આઠા (વિહા)માં જીવે તે, ૨ પાસવણેસુ વા—પેશાગમા જીવે તે, ૩ ખેલેસુ વા—બળખામા જીવે તે, ૪ સધાણેસુ વા—નાકની લીંટ (સેકા)માં જીવે તે, ૫ વંતેસુ વા—વચન (લિલ્લી)મા જીવે તે, ૬ પિતેસુ વા—પિત્રમા જીવે તે, ૭ પુત્રેસુ વા—પુત્ર, સ્ત્રીમાં જીવે તે, ૮ સોણિએસુ વા—લોહીમા જીવે તે ૯ સકેસુ વા—શુક્ર-વીર્યમા જીવે તે, ૧૦ સુક્ષ્મ ગોત્રલપરિસાહિરેસુ વા—સુઝાણા વીર્યહિનના પુદ્ગલ ભીના થાય ત્યારે જીવે તે, ૧૧ વિગ્રવજ્રવકલેરવરેસુ વા—મૃગેલા મનુષ્યના કલેવર શરીરમાં જીવે તે ૧૨ ઈંટથીપુરિસ જોએસુ વા—જી પુરુષના સંભોગમા જીવે તે, ૧૩ નગર નિધમણેસુ વા—નગરની ખાળ વજેરમા જીવે તે ૧૪ સવેસુ જેવ અણુઈકાણેસુ વા—મનુષ્ય સંખ્યા સર્વે અશુચિનાં સ્થાનક ‘ચીપડા વજેરમા જીવે તે, જો ચીઠ વસ્તુ મનુષ્યના શરીરમાંથી ફર થયા પછી અંતર્યુદ્ધર્ત જેટલા વખતમાં અણખ્યાતા સમૂચ્છિંમ મનુષ્ય પેદા થાય છે અને મરે છે એનો સ્પર્શ કરવાથી પણ અસંખ્ય સમૂચ્છિંમ મનુષ્યની ઘાત થાય છે માટે અશુચિનાં સ્થાનકની જતના કરે તો ક્ષ્વે (જાણ) અને ભાવે અભયંતર) ઘણો લાભ થશે.

* સર્વ દેવતાઓનું વિશેષ વર્ણન પ્રથમ ખંડના બીજા પ્રકરણમા થઈ ચૂકું છે,

બોદ કુલ મળી ૫૬૩ લેહ સર્વ જીવોના થયા. જીવના ઉત્કૃષ્ટા લેહ તો અનંત થાય છે એ રીતે જીવતત્ત્વ “જ્યે” એટલે બાણુવા યોગ્ય છે.

(૨) અજીવતત્ત્વ

અજીવતત્ત્વનાં લક્ષણ-જીવજીવ પ્રતિપક્ષી તત્ત્વ તે અજીવ તત્ત્વ છે. તે જહ, ચેતના રહિત, અકર્તાઅભોક્તા, અનાદિ અનંત અને સદા શાશ્વત છે. સદૈવ કાળ નિર્જીવ (જહ) રહેવાથી તે અજીવ કહેવાય છે. અજીવ તત્ત્વના મુખ્ય બે ભેદ છે. ૧ અરૂપી તેનાં નામ—ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય અને કાળ. ૨ રૂપી તે પુદ્ગલાસ્તિકાય વણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ એ પુદ્ગલના ગુણ તે પુદ્ગલથી કદી પૃથક્ થતા નથી. એકે પરમાણુમાં ૧ વણ, ૧ ગંધ, ૧ રસ અને ૨ સ્પર્શ લાભે છે દ્વિપ્રદેશી સ્કંધમાં ૨ વણ, ૨ ગંધ, ૨ રસ અને ૪ સ્પર્શ લાભે છે. આ રીતે પરમાણુ-ઓનો સમૂહ થવાથી, તેમાં ૫ વણ, ૨ ગંધ, ૫ રસ, ૮ સ્પર્શ અને ૫ સંસ્થાન લાભે જેના બે વિભાગનીક દેવના પણ થઈ શકે નહિ એવા સૂક્ષ્મ પુદ્ગલને પરમાણુ કહે છે. બે પરમાણુ મળવાથી દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ, ત્રણ પરમાણુ મળવાથી ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ થાવતુ સંજ્યાતા પરમાણુ મળવાથી સંજ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ, અસંજ્યાત પ્રદેશ મળવાથી અસંજ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ અને અનંત પરમાણુઓના મેળાપથી અનંત પ્રદેશી સ્કંધ કહેવાય છે. આ સ્કંધ ભેદ પડવાથી કમી પણ થાય છે અને સંયોગ પામીને અધિક પણ થાય છે આ રીતે પુદ્ગલોમાં ભેદસંઘાતન થતાં જ રહે છે. પરંતુ પરમાણુ કદાપિ નાશ પામતું નથી, તેમજ કોઈ પણ પરમાણુ-નવીન ઉત્પન્ન થતું નથી. અનાદિ કાળથી જેટલાં પરમાણુઓ છે તેટલાં જ અનંતકાળ સુધી રહેશે. અભવ જીવોની રાશિયી અનંતગુણ અધિક અને સિદ્ધની રાશિને અનંતરે ભાગે કમ એટલાં પરમાણુઓનાં બે સ્કંધ બને છે તે જ સકંઠક થઈ આત્માને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય પુદ્ગલસ્કંધ હોય છે, એવા અનંત પુદ્ગલ-સ્કંધોથી કર્મવર્ગણા બને છે અનંત કર્મવર્ગણાથી કર્મપ્રકૃતિ બને છે આ પ્રમાણે જેટલાં પુદ્ગલો આત્મસંયોગી છે તે “મિશ્રસા” પુદ્ગલ કહેવાય છે. આત્માને લાગીને બે પુદ્ગલો અલગ થઈ ગયાં છે તે “પ્રયોગસા” પુદ્ગલ કહેવાય છે અને બે પુદ્ગલોના આત્મા સાથે સંબંધ થયો નથી તે “વિસ્રસા” પુદ્ગલ કહેવાય છે. આ ત્રણે પ્રકારના પુદ્ગલ દ્વિપ્રદેશી આદિ સ્કંધો અને પરમાણુઓ સમૂહજી લોકમા અનંતાનંત છે, તેથી પુદ્ગલોના ભેદ પણ અનંતાનંત થાય છે, પરંતુ ભવ્યાત્માઓને સુલભતાપૂર્વક બોધ કરાવવાને માટે અજીવના સંક્ષિપ્તમાં ૧૪ ભેદ કહ્યા છે અને વિસ્તારે ૫૬૦ ભેદ થાય છે.

અજીવતત્ત્વના ૧૪ ભેદ—૧ ધર્માસ્તિકાય, ૨ અધર્માસ્તિકાય, ૩ આકાશાસ્તિકાય, એ ત્રણના દરેકના ત્રણ ત્રણ ભેદ છે. ૧ સ્કંધ (ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય એ

એ દ્રવ્ય લોક—વ્યાપક હોવાથી તે બનેનો સ્કંધ લોક પ્રમાણ છે અને આકાશસ્તિકાય દ્રવ્ય લોકાલોક વ્યાપક હોવાથી તેનો સ્કંધ લોકાલોક વ્યાપી છે), ૨ દેશ (સ્કંધનો અમુક વિભાગ), ૩ પ્રદેશ (જેના બે ભાગ ન કદાપી થકાય). એમ ૩×૩=૯ લેહ થાય અને ૧૦ મો કાળ એ દશ લેહ અરૂપી અણવના સંજોગમાં થયા. અને ૪ લેહ રૂપી અણવના તે ૧ પુદ્ગલાસ્તિકાયનો સ્કંધ, ૨ પુદ્ગલાસ્તિકાયનો દેશ, ૩ પુદ્ગલાસ્તિકાયનો પ્રદેશ અને ૪ પરમાણુ પુદ્ગલ. (સ્કંધની સાથે જોડાયેલો પરમાણુ તે પ્રદેશ કહેવાય અને છૂટો હોય તે પરમાણુ કહેવાય) એ સામાન્ય પ્રકારે ૧૪ લેહ અણવ-તત્ત્વના થયા.

વિસ્તાર કરતાં અણવતત્ત્વના ૫૬૦ લેહ થાય છે. જેમાં અરૂપી અણવના ત્રીશ લેહ છે તે કહે છે:—પૂર્વે ૧૦ લેહ અરૂપી અણવના કહ્યા છે તે, બાકીના વીશ લેહો, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ અને શુણ્ણ એ પાંચ બોલ કરેક અરૂપી અણવ ઉપર લગાડતાં થાય છે. તેમા ધર્માસ્તિકાયના પાંચ લેહ છે. ધર્માસ્તિકાય એ દ્રવ્યથી એક જ છે, ક્ષેત્રથી લોકમાં સંપૂર્ણ વ્યાપી રહેલ છે; કાળથી આદિ અતંત રહિત અથવા અનાદિ અનંત છે, ભાવથી અરૂપી-અવર્ણ, અગંધે, અરસે, અને અક્ષસે છે, શુણ્ણ થકી સકર્મી જીવોને (સંસારી જીવોને) તથા પુદ્ગલોને અલગ સહાયતા છે અધર્માસ્તિકાયના પાંચ લેહ છે. અધર્માસ્તિકાય એ દ્રવ્યથી એક જ છે; ક્ષેત્રથી—લોકમાં સંપૂર્ણ વ્યાપી રહેલ છે, કાળથી—આદિ અતંત રહિત અથવા અનાદિ અનંત છે; કાવથી અરૂપી, અવર્ણ, અગંધે, અરસે અને અક્ષસે, શુણ્ણથી—જન પુદ્ગલને સ્થિર રહેવામા સહાયજૂત છે. આકાશસ્તિકાયના પાંચ લેહ છે. આકાશસ્તિકાય એ દ્રવ્યથી એક જ છે; ક્ષેત્રથી—લોક અને અલોકમાં સંપૂર્ણ વ્યાપી રહેલ છે. [એ પોલાર રૂપ છે. લોકાકાશમા તે અનેક દ્રવ્યો છે, પણ આલોકાકાશમાં આકાશની શૂન્યાકાર પોલાર સિવાય કોઈ પણ દ્રવ્ય નથી]; કાળથી—આદિ અતંત રહિત અથવા અનાદિ અનંત છે; ભાવથી—અરૂપી, અવર્ણ, અગંધે, અરસે, અને અક્ષસે, શુણ્ણથી—અવગાહના કાન અવકાશ દેવાનો ‘કાળ’ના પાંચ-લેહ છે, કાળ એ દ્રવ્યથી—અનેક, તેમાં અનેક કાળ વીત્યો અને ભવિષ્યમાં અનંત છે, ક્ષેત્રથી—વ્યવહાર કાળ તો અઢી દ્વીપના ચંદ્ર સૂર્ય ચાલે છે તેથી સમય, ઘડી, પ્રહર, રાત, દિન, પક્ષ, માસ, વર્ષ, તે ઠેક સાગરોપમ વગેરે સુધી ગણાય છે. અઢી દ્વીપની બહાર ચંદ્ર-સૂર્ય સ્થિર છે, તેથી ત્યાં રાત્રિ, દિન વગેરે કંઈ નથી. નરક અને સ્વર્ગમાં પણ રાત્રિ-દિવસ છે નહિ, માટે અઢી દ્વીપની બહાર સર્વ સ્થળે કાળનું પરિમાણ નથી. છતાં અઢી દ્વીપના કાળની ગણતરી પ્રમાણે, જીવો વગેરેની સ્થિતિ બતાવી છે, બાકી ચતુ-કાળ તો ફક્ત સિદ્ધ ભગવંત સિવાય સર્વે જીવોને આયુષ્ય પૂર્ણ થયે લક્ષણ કરી રહ્યો છે; કાળથી—આદિ અતંત રહિત અથવા અનાદિ અનંત છે, હ મેશથી છે અને હ મેશ

હશે; ભાવથી—અરૂપી, અવર્ણું, અગંધે, અરસે, અક્રાસે; ગુણથી—પર્યાયદ્રુ પંચવત્તન કરનાર, નવાને જૂનું કરે અને જૂનાને ખપાવે, એ રીતે સર્વ પર વર્તી રહ્યો છે. એમ અકેકના પાંચ લેહ થયા તે પ્રથમના ૧૦માં મેળવતાં અણવ અરૂપીના વિસ્તારથી ૩૦ લેહ થયા. એ ચારે અરૂપી અણવતત્ત્વ સદા શાશ્વતા છે. હવે રૂપી અણવતત્ત્વના વિસ્તારથી ૫૩૦ લેહ વર્ણવે છે.

રૂપી અણવના ૫૩૦ લેહ—રૂપી અણવતત્ત્વ તે પુદ્ગળ તેમા ૫ વર્ણ, ૨ ગંધ, ૫ રસ, ૫ સંઠાણ, અને ૮ સ્પર્શ રહેલાં છે. હવે પાંચ વર્ણમાંના અકેકા વર્ણમાં ૨ ગંધ, ૫ રસ, ૫ સંઠાણ, અને ૮ સ્પર્શ એ ૨૦ જોલ લાલે તેથી (કાળો, લીલો, રાતો, પીળો ને ધોળો એ પાંચે વર્ણમાં) $20 \times 4 = 80$ લેહ થયા, હવે સુરભિ ગંધ એટલે સુગંધ અને દુરભિ ગંધ એટલે દુગંધ એ બે ગંધમાંના દરેકમાં ૫ વર્ણ, ૫ રસ, ૫ સંઠાણ અને ૮ સ્પર્શ મળી ૨૩ જોલ લાલે તેથી બે ગંધના $23 \times 2 = 46$ લેહ થયા; હવે તીળો, કઠવો, કસાયલો, ખાટો, અને મીઠો એ પાંચ રસમાંના દરેકમાં, ૫ રંગ, ૨ ગંધ, ૫ સંઠાણ અને ૮ સ્પર્શ મળી ૨૦ જોલ લાલે તેથી પાંચ રસના $20 \times 4 = 80$ લેહ થયા; હવે પરિમંડલ (ચુલ્લી જેવું), વદ્ધ (ગોળ લાડુ જેવું), ત્રંચ (ત્રિકોણ), ચર્ક-રસ (ચોખ્ખ) અને આયત (નળાકાર) એ પાંચ સંઠાણમાંના દરેક સંઠાણમાં ૫ રંગ, ૨ ગંધ, ૫ રસ, અને ૮ સ્પર્શ મળી ૨૦ જોલ લાલે તેથી પાંચે સંઠાણના મળી $20 \times 4 = 80$ લેહ થયા, હવે ખરખરો, સુવાળો, ભારે, હળવો, ટાઢો, ઊનો, ચોપડ્યો, લૂખો, એ આઠમાંના અકેક સ્પર્શના ૫ રંગ, ૨ ગંધ, ૫ રસ, ૫ સંઠાણ અને (દરેક સ્પર્શમાં તે સ્પર્શ તથા તેનો પ્રતિપક્ષી સ્પર્શ એમ બંને સ્પર્શ ન ગણવા; ખરખરો ને સુવાળો એ બે પ્રતિપક્ષી છે, તેમજ ભારે ને હળવો એ બે, ટાઢો ને ઊનો એ બે, ચોપડ્યો ને લૂખો એ બે પરસ્પર પ્રતિપક્ષી છે તેથી) ૬ સ્પર્શ મળી ૨૩ જોલ લાલે તેથી આઠે સ્પર્શના $23 \times 8 = 184$ લેહ થયા. બધા મળી $100 + 46 + 80 + 80 + 184 = 486$ લેહ રૂપી અણવતત્ત્વના થયા. તેમાં અરૂપી અણવતત્ત્વના ૩૦ જોલ અગાઉ દર્શાવ્યા તે મેળવતાં અરૂપી રૂપી બંને અણવતત્ત્વના ૫૬૦ લેહ થયા.

(૩) પુણ્યતત્ત્વ

શુભ કમાણીએ કરી, શુભ કર્મના ઉદયે કરી જેનાં ફળ ભોગવતા આત્માને ચીકાં લાગે તેને પુણ્ય કહે છે. પુણ્ય એ શુભ કર્મ છે. મન, વચન, કાયાના શુભ વ્યાપારથી આત્મા જે શુભ કર્મ પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે તે કર્મ પુદ્ગલોને પુણ્ય કહે છે, અને એ ત્રણે અશુભ યોગોથી જે કર્મ પુદ્ગલો ગ્રહણ કરાય છે તે પાપ કહેવાય છે. પુણ્ય સુખ-રૂપ ફળ આપે છે અને પાપ દુઃખરૂપ ફળો આપે છે. જેવી રીતે સાંસારિક સુખના

સાધનભૂત સ્થાન, વસ્ત્ર, લોજનાદિ સામગ્રી પ્રાપ્ત કરવા જતાં પ્રથમ યોજું કષ્ટ પડે છે, પણ પછી લાભા કાળ સુધી તે સુખ આપે છે, એવી જ રીતે પુણ્ય ઉપાજન કરવામાં પ્રથમ તો કષ્ટ સહન કરવું પડે છે, પણ પછી દીર્ઘકાલ પર્યંત ઘણું સુખ મળે છે. કહેવત પણ છે કે દુઃખને અંતે સુખ. પુણ્ય ઉપાજન કરવું મહા સુરકેલ છે. પુરૂ-મહો પરથી મમત્ત્વ જિતયાં વિના, ગુણસ ધયા વિના, આત્માને વશ કરી યોગોને શુભ કાર્યમાં લગાવ્યા વિના પુણ્યોપાજન ચતું નથી.

પુણ્ય નવ પ્રકારે બંધાય છે. ૧ અજ્ઞપુનને—(અજ્ઞદાન આપવાથી), ૨ પાણ્યપુનને—પાણીનું દાન આપવાથી), ૩ લયણ્યપુનને—(પાત્ર-વાસણનું દાન દેવાથી), ૪ સયણ્યપુનને—(શભ્યા-મકાન દેવાથી), ૫ વત્યપુનને—(વસ્ત્ર દેવાથી), ૬ મનપુનને—(મનથી સર્વનું ભદ્ર ચિંતવવાથી), ૭ વચનપુનને—(વચનથી સૌના ગુણાનુવાદ વૈવાવચ્ચ કરવાથી અને ગુણી મનુષ્યોને શાતા ઉપભવવાથી), ૮ નમસ્કાર પુનને—(યોગ્ય ઠેકાણે નમસ્કાર કરવાથી તથા સર્વેની સાથે વિનય ચાખવાથી) એ નવ પ્રકારનાં પુણ્ય કરતી વખતે પુરૂષોએ ઉપરથી મમતા ઉતારવી પડે છે, મહેનત પણ કરવી પડે છે. એ પુણ્યનાં ફળ ભોગવતી વખતે આરામ અને સુખ મળે છે. એ નવ પ્રકારે બાંધેલાં પુણ્યનાં ફળો ૪૨ પ્રકારે ભોગવે છે. તેનાં નામ— ૧ સાતાવેદનીય, ૨ જિંચ ગોત્ર, ૩ મનુષ્ય ગતિ, ૪ મનુષ્યાનુપૂર્વી, ૫ દેવ ગતિ, ૬ દેવાનુપૂર્વી, ૭ પંચેદ્રિયની જાતિ, ૮ ઔદારિક શરીર, ૯ વૈકિંચ શરીર, ૧૦ આહારક શરીર, ૧૧ તૈજસ શરીર, ૧૨ કામંજી શરીર ૧૩, ઔદારિક શરીરનાં અંગોપાંગ, ૧૪ વૈકિંચ શરીરનાં અંગોપાંગ, ૧૫ આહારક શરીરનાં અંગોપાંગ, ૧૬ વજ્રજ્વલનારાચ સંઘયણ, ૧૭ સમચતુરસ્ત્ર સંકાણ, ૧૮ શુભ વણ, ૧૯ શુભ ગંધ, ૨૦ શુભ રસ, ૨૧ શુભ રપશ, ૨૨ અગુરુલઘુ નામ (હોદાના ગોળા જેવું) શરીર છતાં તોલમા હલકું ફૂલ જેવું તથા બહુ બહુ નાહિ એવું શરીર હોય), ૨૩ પરાધાત નામ (બીભથી હારે નહિ), ૨૪ ઉચ્ચાસ નામ, (પૂરો ઉચ્ચાસ હો), ૨૫ આતાપ નામ (પ્રતાપી), ૨૬ ઉચ્ચોત નામ (તેજસ્વી), ૨૭ શુભ ચાલવાની ગતિ, ૨૮ નિર્માણ નામ (અંગોપાંગ બરાબર યોગ્ય સ્થાને હોય), ૨૯ ત્રસ નામ, ૩૦ બાહર નામ, ૩૧ પર્યાસ નામ, ૩૨ પ્રત્યેક નામ (એક શરીરમા એક જીવ), ૩૩ સ્થિર નામ (શરીરનો બાંધો દૃઢ હોય), ૩૪ શુભ નામ, ૩૫ સુસ્વર નામ, ૩૬ આદેય નામ (સર્વ જન વચન માન્ય કરે), ૩૭ યશોઝીતિ નામ, ૩૮ દેવતાનું આયુષ્ય, ૪૦ મનુષ્યનું આયુષ્ય, ૪૧ તિથ્યચતુર્ આયુષ્ય જીવલવત, ૪૨ તીર્થંકર નામકર્મ (તીર્થંકરની પદવી પામે), એ ૪૨ પ્રકારથી પુણ્યનાં ફળ ભોગવે છે. પુણ્યનું બહુપણું સૂક્ષ્મ ભુદ્ધિથી કરવાની ઘણી જરૂર છે. વળી પુણ્ય કર્મ જ્યા આદરવા ભોગ હોય ત્યા જરૂર આદરે, અને જ્યાં

~ જીવને એક ભવમાંથી બીજા ભવમાં લઈ જનારી પ્રકૃતિ તે અનુપૂર્વી.

x અંગ એટલે શરીર અને ઉપાંગ એટલે હાથ, પગ, આગળી વગેરે.

છોડવા ભોગ હોય ત્યાં જરૂર છેડે, એ બાબતમાં વિવેકબુદ્ધિથી વિચાર કરવો ભેદનો. એકાંત પક્ષ વાણ્યવો નહિ. પુણ્ય કર્મ છોડવું જ ભેદ એ એમ એકાંત કહે તો જેના કૃણમાં તીર્થંકર ગોત્ર ઉપાજન કરવાનો લાભ બતાવ્યો છે, તેવી ઉત્તમ વસ્તુનું ઉત્થાપન થયું. વળી પુણ્ય કર્મ આદરવું જ એમ પણ એકાંત પક્ષ વાણ્યવો નહિ; પુણ્ય કર્મ આદર્યા કરીએ તો તેના કૃણ ભોગવવાં ભેદ એ અને કૃણ ભોગવવાપણું ન્યા લગી છે ત્યાં લગી ચોક્કસનાં અનુયમ સુખ શી રીતે મળે ? તેથી તો ચોક્કસને અટકાવનાર પુણ્ય કર્મ થાય છે માટે ન્યાં લગી જીવ ચોક્કસ નજીક નથી થયો ત્યાં લગી પુણ્ય કર્મ આદરવા યોગ્ય છે. શાસ્ત્રમાં પુણ્યનો મહિમા ઠેકઠેકાણે બતાવ્યો છે. ઠેક તેરમા ગ્રંથસ્થાનકે પણ પુણ્ય પ્રકૃતિ છે. માટે એકાંત સ્થાપન કે ઉત્થાપન ન કરવું.

(૪) પાપતરવ

પાપના કૃણ કહવાં છે. પાપ કરવું ઘણું સહેલું છે. તેનાં કૃણ ભોગવવાં ઘણાં ટુંકાં છે. અહાર પ્રકારથી પાપ બંધાય છે. ૧ પ્રાણાતિપાત (જીવની હિંસા), ૨ મૃધાવાહ (જૂઠું બોલવું), ૩ અદત્તાહાન (ચોરી), ૪ મૈથુન (સ્ત્રી આદિસંગ), ૫ પરિગ્રહ (ધન વગેરેનો સંગ્રહ અને મમત્ત્વ), ૬ ક્રોધ (ગુસ્સો), ૭ માન (અહંકાર), ૮ માયા (કપટ), ૯ લોભ (તુષ્ટા), ૧૦ રાગ (પ્રેમ-આસક્તિ), ૧૧ દ્વેષ (ઇર્ષ્યા-અદેખાઈ), ૧૨ કલહ (કલેશ), ૧૩ અભ્યાખ્યાન (ખોટું ખાળ), ૧૪ પૈશુન્ય (આડીચૂળથી), ૧૫ પરપરિવાહ (નિંદા), ૧૬-રતિ અરતિ (હૃષ્ટ, શોક)-૧૭ માયા મોસો (કપટ સંહિત જૂઠું (૧૮, મિત્રાઈ હંસણ સહલ (અસત્ય મત સંપ્રદાયની શ્રદ્ધા હોવી) એ ૧૮ કર્મ આચરવાથી પાપનો અશુભ બંધ પડે છે. એ ૧૮ પાપસ્થાનકના અશુભ બંધનાં અશુભ કૃણ ૮૨ પ્રકારે ભોગવે છે તેનાં નામ-૧ મતિજ્ઞાનાવરણીય, ૨ સ્મૃત જ્ઞાનાવરણીય, ૩ અવધિ જ્ઞાનાવરણીય, ૪ મનઃ પર્યવજ્ઞાનાવરણીય, ૫ કેવળ જ્ઞાનાવરણીય (એ પાંચની અંતરાય પડે), ૬ ધાનાંતરાય (ધાન હર્ષ ન શકે), ૭ લાભાંતરાય (કમાણીમાં લાભ મેળવી ન શકે), ૮ ભોગાંતરાય (એક વાર જ ભોગવાય એવી ચીજ જેવી કે ખાનપાન વગેરે ભોગવી ન શકે), ૯ ઉપભોગાંતરાય (વારેવારે ભોગવાય એવી ચીજ જેવી કે વસ્ત્ર, આભૂષણ, સ્ત્રી, ગૃહ વગેરે ન ભોગવી શકે), ૧૦ વીર્યાંતરાય (વપ, સંબન, ધર્મ કરી ન શકે) ૧૧ નિદ્રા (જે નિદ્રા સુખેથી આવે અને જેમાંથી સુખેથી જાગાય), ૧૨ નિદ્રાનિદ્રા (જે નિદ્રા સુખેથી લીએ આવે અને જેમાંથી સુરકેલીએ જાગાય), ૧૩ પ્રચલા (જેમાં જેમાં નિદ્રા આવે), ૧૪ પ્રચલા પ્રચલા (ચાલતા ચાલતાં નિદ્રા આવે), ૧૫ ચિણ્નિદ્રા નિદ્રા (જે નિદ્રામાં વાચુકેવનું અધુરું પરાક્રમ આવે તે), ૧૬ અણુદર્શનાવરણીય (આંધળો હોય તે), ૧૭ અચણુદર્શનાવરણીય (આંધળો વિનાની ચાર ઈંદ્રિયોની હીનતા હોય), ૧૮ અવધિદર્શનાવરણીય, ૧૯ કેવળ દર્શનાવરણીય, ૨૦ અસાતા વેદનીય, ૨૧ નીચ ગોત્ર, ૨૨ મિથ્યાત્વ મોહનીય

(જેમ કોઈ નિશો કરી એશુદ્ધ થયેલો ઊલટુ સમજે તેમ મિથ્યાત્વ મોહનીયવાળો જીવ ધર્મને અધર્મ, અધર્મને ધર્મ સમજે, ૨૩ સ્થાવરપણું, ૨૪ સૂક્ષ્મપણું, ૨૫ અપર્યાપ્તપણું, ૨૬ સાધારણપણું, (એક શરીરમાં અનંતા જીવ હોય તેવું), ૨૭ અસ્થિર નામ, (શરીરનો શિથિલ બાંધો), ૨૮ અશુભ નામ, ૨૯ હૌભાગ્ય નામ, (૩૦) દુસ્વર નામ, ૩૧ અનાદેય નામ, (કોઈ માને નહિ), ૩૨ અયશોકીર્તિ નામ, ૩૩ નરક ગતિ, ૩૪ નરકનું આશ્રય, ૩૫ નરકાનુપૂર્વી, ૩૬ અનંતાનુભંધી ક્રોધ, ૩૭ અનંતાનુભંધી માન, ૩૮ અનંતાનુભંધી માયા, ૩૯ અનંતાનુભંધી લોભ, ૪૦ અપ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ, ૪૧ અપ્રત્યાખ્યાની માન, ૪૨ અપ્રત્યાખ્યાની માયા, ૪૩ અપ્રત્યાખ્યાની લોભ, ૪૪ પ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ, ૪૫ પ્રત્યાખ્યાની માન, ૪૬ પ્રત્યાખ્યાની માયા, ૪૭ પ્રત્યાખ્યાની લોભ, ૪૮ સંબંધનનો ક્રોધ, ૪૯ સંબંધનનું માન, ૫૦ સંબંધનની માયા, ૫૧ સંબંધનનો લોભ. [૩૬થી ૫૧ સુધી સોળ કથાય છે* એ ૧૬ પ્રકૃતિના અર્થને માટે પહેલા અંતુ નીચું પ્રકરણ જોવું] ૫૨ હાસ્ય (હસવું), ૫૩ રતિ, ૫૪ અરતિ, ૫૫ ભય, ૫૬ શોક, ૫૭ દુઃખ, ૫૮ ભી વેદ, ૫૯ યુરુપ વેદ, ૬૦ નયુસક વેદ, ૬૧ તિયંચની ગતિ, ૬૨ તિયંચની આનુપૂર્વી, ૬૩ એકેદ્રિયપણું, ૬૪ બેધદ્રિયપણું, ૬૫ તેધદ્રિયપણું, ૬૬ ચારેદ્રિયપણું ૬૭ અશુભ આલવાની ગતિ, ૬૮ ઉપલાત નામ કર્મ (પોતાના શરીરથી પોતાનું મૃત્યુ થાય), ૬૯ અશુભ વર્ણ, ૭૦ અશુભ ગંધ, ૭૧ અશુભ રસ, ૭૨ અશુભ સ્પર્શ, ૭૩ જ્ઞાનનારાય સંઘયણ, ૭૪ નારાય સંઘયણ, ૭૫ અર્ધ નારાય સંઘયણ, ૭૬ કિલકુ સંઘયણ, ૭૭ છેવટું સંઘયણ, ૭૮ નિગોહ પરિમંડળ સંઘાણ, ૭૯ સાદિ સંઘાણ, ૮૦ વામન સંઘાણ, ૮૧ કુખ્જ સંઘાણ, ૮૨ હુંડ સંઘાણ, એ ૮૨ પ્રકારથી પાપનાં ફળ ભોગવવાં પડે છે. એ પાપ, હેય એટલે છોડવા યોગ્ય છે.

આત્મવતર્તવ

આત્મવતર્તવની વ્યાખ્યા—જેમ વહોણમાં કાણાની મારફતે પાણી આવવાથી તે ભરાઈ જાય છે, તેમ જીવડે પી તળાવમાં આત્મવતર્તવ છિદ્રો વાટે કર્મપાપડે પી પાણી આવવાથી જીવ પાપે કરીને ભરાઈ જાય છે અને સંસારચાકરમાં ફરે છે.

આત્મવતર્તવ દ્વાર—આત્મવ એટલે પાપ આવવાનાં નાળાં ૨૦ છે. (૧) મિથ્યાત્વ આત્મવ (કુદેવ, કુરુડુ, અને કુધર્મની શત્રુ તથા પચીશ પ્રકારના મિથ્યાત્વનું સેવન), (૨) અમત આત્મવ (પાંચ ધંદિયો, મન, અને છકાયના જીવોનો જેમ બાર પ્રકાર અમત લાગે છે તે), (૩) પ્રમાદ આત્મવ (મદ, વિષય, ક્ષાય, નિદ્રા અને વિકથા), (૪) ક્ષાય (૧૬), (૫) ક્ષાય અને ૬ ને ક્ષાય મળી ૨૫ છે), (૫) અશુભ યોગ (મન, વચન અને કાયાની અશુભ પ્રવૃત્તિ), (૬) પ્રાણાતિપાન, (૭) મૃધાવાદ, (૮) અદત્તાદાન, (૯)

* એ ૧૬ પ્રકૃતિના અર્થને માટે પહેલા અંતુ નીચું પ્રકરણ જોવું

મૈથુન, (૧૦) પરિગ્રહ (૧૧ થી ૧૫), શ્રોતે દ્રિય, ચક્ષુર્દ્રિય, શ્રાવણે દ્રિય, રસે દ્રિય અને સ્પર્શે દ્રિય એ પાંચ ઇન્દ્રિયોને અશુભ કામમાં લગાવે, (૧૬ થી ૧૮) મન, વચન અને કાયાના યોગને અશુભ કામમાં પ્રવર્તાવે, (૧૯) ભાંડ ઉપકરણ એટલે વસ્ત્ર, પાત્ર વગેરે જતના રહિત હો તે, (૨૦) શુચિ કુસંગ કરે (તુલ્યમાત્ર અજતનાથી હો અને રાગે).

આશ્રવદ્વારના વિશેષ ૪૨ લેહ છે—૧ મિથ્યાત્વ, ૨ અમત, ૩ પ્રમાદ, ૪ કષાય, ૫ અશુભ યોગ, ૬ પ્રાણાતિપાત, ૭ મૃવાવાદ, ૮ અદત્તાદાન, ૯ મૈથુન, ૧૦ પરિગ્રહ, ૧૧ ક્રોધ, ૧૨ માન, ૧૩ માયા, ૧૪ લોભ, ૧૫ અશુભ મનોયોગ, ૧૬ અશુભ વચન-યોગ, ૧૭ અશુભ કાયયોગ એ ૧૭ અને ૨૫ ક્રિયા એમ કુલ ૪૨ લેહ થયા.

૨૫ પ્રકારની ક્રિયા

જેનાથી કર્મ આવે તેને ક્રિયા કહે છે : એ ક્રિયાના બે લેહ છે : (૧) જીવથી લાગે તે જીવક્રિયા, અને (૨) અજીવથી લાગે તે અજીવક્રિયા. જીવથી લાગે તેના બે લેહ છે : (૧) સમ્યક્ત્વી જીવને લાગે તે સમક્રિતી જીવની ક્રિયા, (૨) મિથ્યાત્વી જીવને લાગે તે મિથ્યાત્વી જીવની ક્રિયા, અજીવક્રિયા બે પ્રકારની છે : (૧) સામ્યપરાયિક ક્રિયા—કષાયો-દયવાળો આત્મા કાયયોગ આદિ ત્રણ પ્રકારે શુભ અશુભ યોગથી જે કર્મ બાંધે છે તે અને (૨) ઇર્વાપયિક ક્રિયા—ઉપશમકષાયી, ક્ષીણકષાયી અને અકષાયી વીતરાગીને ફક્ત યોગની પ્રવૃત્તિથી લાગે તે તેમાં ઇર્વાપયિક ક્રિયા ફક્ત એક પ્રકારની છે, અને સાંપરાયિક ક્રિયાના ૨૪ પ્રકાર છે.

(૧) કાયિકી ક્રિયા—હૃદયમાવયુક્ત થઈને પ્રવત્ન કરવો, અજતનાનાં કાર્યોમાં કાયાને પ્રવર્તાવવી તે કાયિકી ક્રિયા—મારું શરીર દુર્ગુણ થઈ જશે ઇત્યાદિ વિચારથી મત-નિયમાદિનું પાલન કે ધર્માચરણ કરે નહિ તેને કાયિકી ક્રિયા લાગે છે. તેના બે લેહ છે—(૧) અનુપરત કાયિકી ક્રિયા—જેમણે આ ભવમાં મતપમ્યદ્ગુણાણુ દ્વારા આશ્રવનો નિરોધ કર્યો નથી તેમને સંસારમાં જેટલાં આરંભ સમારંભનાં કાર્યો રહ્યાં છે તે બધાંની નિરંતર અમતની ક્રિયા આવ્યાં કરે છે તે અમતીની કાયિકી ક્રિયા અને (૨) હૃદયયુક્ત કાયિકી ક્રિયા—જે સાધુ શ્રાવક મતપમ્યદ્ગુણાણુ કરવા પછી પણ અજતનાએ શરીર પ્રવર્તાવે તે મતીની કાયિકી ક્રિયા.

(૨) આધિકરણિકી ક્રિયા—ચાકુ, છરી, સોય, કાતર, તલવાર, બાલાં, બરછી, ધનુષ્યગાણુ, બંદૂક, તોપ, કોદાળી, પાવડા હથોળ, ઘંટી, સાંઘેણું વગેરે શસ્ત્રોનો સંગ્રહ કે પ્રયોગ કરવાથી તથા કઠોર, દુષ્પ્રદઘાતક શસ્ત્રો સમાન દુઃખહાતા વચનોચ્ચાર કરવાથી અધિકરણિકી ક્રિયા લાગે છે. તેના બે પ્રકાર (૧) સંયોજનાધિકરણિકી—શસ્ત્ર અધૂરું હોય તે પૂરા કરવાં—જેમકે તલવારની મૂક, ઘંટીનો ખીલડો, અપુનો હાથો વગેરે બેસાડવાં, વળી બૂઠી ધારને તીવણુ ધાર કરવી, જેથી તે શસ્ત્ર ઉપયોગમાં આવે અને

આરંભનાં કામો ચાલુ થાય. વચનશસ્ત્રની ક્રિયા જૂના કબિયા ઉમેળવાથી લાગે, (૨) નિર્વર્તનાધિકરણિકી—શસ્ત્રો નવાં બનાવી એકઠાં કરે અને વેગે : એ શસ્ત્રોથી જગતમાં જેટલાં જેટલાં પાપ થાય તેની ક્રિયા બનાવનારને લાગે છે. વચનરૂપી શસ્ત્રથી નવા કબિયા ઉપજાવે તો ક્રિયા લાગે. વચનરૂપી શસ્ત્રથી મરણ પામેલા જીવો દુર્ગતિમાં અતિ દુઃખ પામે છે, માટે વચનરૂપી શસ્ત્રથી પશુ અધિકરણિકી ક્રિયા લાગે છે.

(૩) પ્રાદેશિકી—અદેશાઈના વિચાર કરવાથી લાગે છે. બીજાને ધનવાન, બળવાન, સુખી, સત્તાધીશ, વિદ્વાન કેળી દેવલાવ લાવે, ઇર્ષ્યા કરે, અને એવું ચિંતવે કે એ ક્યારે દુઃખી ને પાપમાલ થાય ? વળી લોભીઓ, ચોર, જૂઠા વગેરે જીવો દુઃખ પામે અગર લુકસાન થાય તો તે યુથી થાય અને ગોલી નાંખે કે બહુ સાડું થયું. એ પાપી એ જ લાગેલા હોતો, દુષ્ટ જનો ઉપર તો દુઃખ પડ્યું જ એઈએ વગેરે—એ પ્રાદેશિકી ક્રિયાના બે લેહ છે : (૧) જીવ ઉપર દ્વેષ લાવવો—મનુષ્ય, પશુ વગેરે જીવોને દુઃખ થાય અગર મરી ભય અગર લુકસાન થાય તો રૂડું માને, (૨) અજીવ ઉપર દ્વેષ લાવવો—વૃક્ષ, ઘરેણું, મકાન વગેરે અજીવ ધીજોનો વિનાશ ક્યારે થશે એમ ચિંતવે એ બંને ક્રમો બંધના હેતુ છે.

(૪) પારિતાપનિકી ક્રિયા—તે હાથની મૂઠી લાકડી વગેરેથી શરીરના અવયવ છેલ્લા કે તાલન તજનથી પરિતાપ ઉપજાવતાં લાગે છે. તેના બે લેહ —(૧) ‘સ્વહસ્ત’ પોતાને હાથે અને વચનથી પોતાને અને બીજાને દુઃખ દે; (૨) ‘પરહસ્ત’ બીજાને હાથે અને વચનથી પોતાને કે બીજાને દુઃખ દેવાવવું તે.

(૫) પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા—વિષ, શસ્ત્ર વગેરેથી જીવોની ઘાત કરે તો પ્રાણાતિપાત ક્રિયા લાગે છે તેના બે લેહ—(૧) ‘સ્વહસ્ત’ પોતાને હાથે જીવોને મારે, શિકાર જેલે વગેરે. (૨) ‘પરહસ્ત’ બીજાની પાસે જીવોને મરાવે, શિકારી કૂતરા, ચિત્તા વગેરે જનાવરને છૂટાં મૂકી જીવોનો ઘાત કરાવે, અગર મારનારને “માર, માર, માર, શું એઈ રહ્યો છે ?” વગેરે શબ્દોથી, શાખાથી દે, ઇનામ પશુ દે

(૬) આરંભિકી ક્રિયા—પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ અને હાલતાં ચાલતાં પ્રાણી એ છકાયની હિંસાને ત્યાગ નથી કર્યો ત્યાં લગી એમનો જેટલો આરંભ આ જગતમાં થઈ રહ્યો છે, તે સર્વ પાપની ક્રિયા લાગે છે. તેના બે લેહ છે. (૧) જીવોનો આરંભ થઈ રહ્યો હોય તેની, (૨) અજીવ(નિજીવ વસ્તુ)નો આરંભ થાય તેની.

(૭) પારિશ્રદિકી ક્રિયા—ધન, ધાન્ય, દુપદ, ચતુષ્પદ વગેરે પરિશ્રદ રાખવાનો ત્યાગ ન હોય તો આખા લોકમાં જેટલો પરિશ્રદ છે તેની ક્રિયા તેને લાગે છે. એના બે લેહ છે : (૧) ‘જીવપારિશ્રદિકી ક્રિયા’—દાસ-દાસી, પશુ-પક્ષી, અનાજ વગેરેની મમતા કરવાથી હંમેશાં લાગે. (૨) ‘અજીવ પારિશ્રદિકી ક્રિયા’—વૃક્ષ, પાત્ર, ભૂપણ, ધન, મકાન

વગેરેની મમતા કરવાથી હમેશાં ક્રિયા આવે છે તે.

(૮) આયાપ્રત્યયા—કપટ કરવાથી ક્રિયા લાગે છે તે. તેના બે ભેદ છે. (૧) આત્મભાવ વક્રતા—દંગાખાણ કરે; જગતમાં ઉત્તમ ધર્માત્મા કહેવરાવે અને અંદર તદ્દન શ્રદ્ધારહિત હોય; વેપાર વગેરે અનેક કામોમાં કપટ કરે. (૨) ‘પરભાવ વક્રતા’—ખોટાં તોલાં—માપ રાખવાં, વસ્તુમાં ભેળસેળ કરવી, વગેરે અનેક રીતે ભોળા જીવોને હમવાની કળા બીજને શીખવે તથા ઇંદ્રબાળ, મંત્ર, શાસ્ત્ર વગેરે શાસ્ત્રો બીજને ભણાવે તે.

(૯) અપ્રત્યાખ્યાન પ્રત્યયા—ઉપભોગ (એક વાર ભોગવી શકાય તેવી ચીજ, ભોજન, સુખવાસ વગેરે) અને પરિભોગ (વારંવાર ભોગવી શકાય તેવા પદાર્થો વસ્ત્ર, પાત્ર, મકાન વગેરે) એ બે ભાતની વસ્તુ જગતમાં જે કંઈ છે તે ભોગવવામાં આવે અગર ન આવે પણ તેના ત્યાગ નથી કર્યો ત્યાં લગી ક્રિયા લાગે છે તે. તેના બે ભેદ છે. (૧) ‘જીવ’—મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી, ધાન્ય વગેરેનાં પચ્ચક્રખાણ ન હોય તે. (૨) ‘અજીવ’—સોતુ, ચાંદી, રતન વગેરેનાં પચ્ચક્રખાણ ન હોય તે.

શંકા—જે વસ્તુ કોઈ દિવસ કાને સાંભળી નથી, અને જેના પર અમારું મન પણ નથી, તો એની ક્રિયા અમને શી રીતે લાગે ?

સમાધાન—ચોતાના મકાનમાં કચરો ભરવાની કોઈની ઇચ્છા હોતી નથી પણ જ્યાં લગી કમાઠ ખુલ્લાં છે ત્યાં લગી અનેક ભાતનો કચરો ઘરમાં આવવાનો જ, પણ જો ખારણું બંધ કર્યો તો ઘરમાં કચરો આવતો નથી. તે પ્રમાણે જે વસ્તુ આપણે કેળી નથી, સાંભળી નથી, ઇચ્છા પણ નથી છતાં જ્યાં લગી પચ્ચક્રખાણ લઈને આસ્ત્રવ આવવાનાં કમાઠ બંધ નથી કર્યાં ત્યાં લગી પાપરૂપ કચરો આત્મારૂપી ઘરમાં આવવાનો જ; પણ વ્રત પચ્ચક્રખાણ રૂપ દરવાજા બંધ કરવાથી આસ્ત્રવરૂપી ક્રિયા આવતી નથી. વળી જે વસ્તુનો ત્યાગ નથી તે વસ્તુ કદાચ હાથમાં આવી જાય તો ભોગવી પણ લેવાય જે વસ્તુ કાને સાંભળી છે પણ ફીડી નથી તે જોવાનું મન થઈ જાય; કારણકે મનરૂપી મહા અંચળ ઘોડો છે અને હજી તે વસ્તુનો ત્યાગ વીતરાગની સાક્ષીએ કર્યો નથી તેથી અંદર ઇચ્છા તો ભરી છે. તે ઇચ્છા બધી ઇંદ્રિયોને શુભામ બનાવી દે છે માટે ઇચ્છાનો નિરોધ હોય તો વ્રતપચ્ચક્રખાણ તો શ્રી વીતરાગદેવની સાક્ષીએ કરી જ લેવા. જેથી મન મહા દહ થાય છે અને અપચ્ચક્રખાણની ક્રિયા લાગતી નથી.

(૧૦) મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા—કુદેવ, કુશુરુ અને કુધર્મની શ્રદ્ધા રાખે તે—તેના બે ભેદ (૧) “ઝોછી અધિકી મિચ્છાદંસણ વત્તિયા ક્રિયા” શ્રી જિનેશ્વરદેવના જ્ઞાનથી ઝોછું અદકું સદહે તથા પ્રરૂપે તે. જેમકે કોઈ કહે કે જીવ તિલમાત્ર છે, તાંદુલમાત્ર છે તે ઝોછી પ્રરૂપણા, કોઈ કહે જીવ આખા લોકમાં વ્યાપી રહ્યો છે, તે અધિકી પ્રરૂપણા. (૨) “વિપરીત મિચ્છાદંસણ વત્તિયા ક્રિયા”—શ્રી જિનેશ્વર દેવના

માર્ગથી ભલેથી રીતે સદેહ તથા પ્રરૂપણા કરે તે. જેમ મિથ્યાત્વના ભેરથી કેટલાક કહે છે કે, પાંચ મહાભૂતમાંથી આત્મા થયો છે. દેહ પદ્ધતિ પછી આત્મા પાંચ મહાભૂતમાં મળી જશે અને પાછળ કંઈ રહેશે નહિ. એવા નાસ્તિક મતવાદીને પૂછીએ કે ભાઈ, એમ હોય તો પુનર્જન્મ, પૂર્વજન્મ, પુણ્યપાપનાં ફળ વગેરે કંઈ નથી એમ કહે છે. પણ હુનિયામાં ભેઈએ છીએ તો તેવું પ્રત્યક્ષ દેખાતું નથી. પૂર્વજન્મ ન હોય તો અહીં એક દુઃખી, એક સુખી કેમ થાય છે? પંચમહાભૂતથી સૌના આત્મા ઉત્પન્ન થયા તો સૌ એક સરખા સુખી વા દુઃખી થા માટે ન હોવા ભેઈએ? ત્યારે કોઈ નાસ્તિક જવાબ દે છે કે, એ આત્માનો પૂર્વજન્મ હોય તો તે પૂર્વજન્મની અમને થા માટે અમર ન પડે? પાછલા ભવોતું જ્ઞાન કેમ ન હોય? તે ભવોમાં આત્મા અનેક વર્ષો લગી રહી તે બધું શી રીતે ભૂલી ગયો? એનો એ જવાબ છે કે, ભાઈ, પૂર્વજન્મની વાત તો ફર રહી પણ તમે આ ભવમાં માતાના ઉદરમાંથી નીકળ્યા છો એ વાત તો સાવ સાચી છે. કહો ત્યારે માતાના ઉદરમાં શી શી રચના હતી અને તમે શી રીતે ત્યાં રહ્યા હતા? ભાઈ, જાગ્રત દશામાંથી સ્વપ્ન દશામાં આવે એ ત્યારે જાગ્રતની સ્થિતિતું અને શરીરતું બાન પણ ભૂલી જાઓ છો, તેનો તથા સ્વપ્નની વાતો જાગ્રત થતાં સાંભરતી નથી તેનો ખ્યાલ કરો. એ વિચારતાં પૂર્વ ભવોની વાત તો કેટલી ફર રહી છે તે ક્યાંથી યાદ આવે? વળી હંબુકમીં જીવોને એવા પૂર્વ ભવોની વાતો યાદ આવી પણ છે અને તેઓએ પૂર્વ ભવો તાદરશ દીઠા પણ છે; માટે હંબુકમીં (અદપકમીં) બનેા અને મિથ્યાત્વીઓના કૃતકંથી ભરમાઓ નહિ.

(૧૧) ફિટ્ટિકા (ફિટ્ટિયા) ક્રિયા—કોઈ વસ્તુને જોવાથી ક્રિયા લાગે તેના બે લેહ છે. (૧) 'જીવ ફિટ્ટિયા'—જી, પુરુષ, હાથી, ઘોડા, બાગ, બગીચા, નાટકચેટક વગેરે જોવા જવાથી લાગે તે. (૨) 'અજીવફિટ્ટિયા'—વસ્તુ, આભૂષણ, ધન, મકાન વગેરે જોવા જવાથી ક્રિયા લાગે તે

(૧૨) સ્પૃષ્ટિકા (પુટ્ટિયા) ક્રિયા—કોઈપણ વસ્તુનો સ્પર્શ કરવાથી ક્રિયા લાગે તે. તેના બે લેહ છે. (૧) 'જીવપુટ્ટિયા'—જી, પુરુષ, પશુ, પક્ષી વગેરે જીવોનાં અંગો-પાંગનો તથા પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ વગેરેનો સ્પર્શ કરવાથી જે ક્રિયા લાગે તે. કેટલાક લોખા માણસો કંઈ પણ સ્વાર્થ કે કામ વિના ધાન્યની વાટકી લઈ જોવા મંડી બંધ છે. તેમજ કોઈ પણ સજીવ ચીજ જોવામાં આવે તો તેનો સ્પર્શ કરવા મંડી બંધ છે. તેમજે ખૂબ વિચાર કરવાનો છે. જ્ઞાની પુરુષોએ કહ્યું છે કે:—કોઈ ઘણો જ વૃદ્ધ પુરુષ હોય, અને તે રોગ તથા શોકથી શરીરે સાવ જીર્ણ થઈ ગયો હોય, એને કોઈ બત્રીસ વર્ષનો જુવાન ચોદો, સુષ્ટિપ્રહાર (કાંસાળાજી) કરે તેથી જેવું દુઃખ થાય તેવું દુઃખ પૃથ્વી, પાણી, ફાણા વગેરે એકેદ્રિય જીવોને સ્પર્શ કરવાથી, તેને થાય છે. એકેદ્રિયના કેટલાક સુકામળ જીવો તો એવા સ્પર્શથી મરી પણ બંધ છે. એવું અનર્થતું

કારણ બાણી ખાસ કારણ વિના સજીવ વસ્તુનો સ્પર્શ ન કરવો. (૨) ‘અણુવપુક્રિયા’—વચ્ચ, બૂધણુ વગેરે અણુવ ચીજોનો સ્પર્શ કરવાથી ક્રિયા લાગે છે. માટે પરીક્ષા માટે પણ વગર નિમિત્તે અણુવ ચીજોનો (અચેત વસ્તુનો) પણ સ્પર્શ ન કરવો.

(૧૩) પ્રાતીતિકા (પાદુચિયયા) ક્રિયા—કોઈના ઉપર દ્વેષભાવ × રાખવાથી ક્રિયા લાગે છે તેના બે ભેદ છે—(૧) ‘જીવ પાદુચિયયા’—માળાપ, સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર, શિષ્ય, શુરુ, થનુ, ખૂની, અધર્મી, ભેંસ, ઘોડા, સાપ, વીંછી, કૂતરા, માંકડ, મચ્છર, કીડા વગેરે સજીવ વસ્તુઓ ઉપર દ્વેષ લાવવાથી લાગે છે તે. (૨) ‘અણુવ પાદુચિયયા’—વચ્ચ, ઘરેણાં, મકાન, ઝેર, મળમૂત્ર વગેરે ચીજો પર દ્વેષ રાખવાથી ક્રિયા લાગે છે તે દ્વેષી પ્રાણીઓ દ્વેષ ભાવના ભેરે, આ ભાવમાં અનેક પાપાચરણ આરંભી દે છે, અને પરભવમાં હલકી ગતિમાં અવતાર ધારણ કરવો પડે છે. ધર્મી માણસ હોય પણ તેનામાં બે દ્વેષ-ભાવ હોય તો મરીને વાણુબંધન દેવ થાય છે; માટે દ્વેષનો ત્યાગ કરવો.

(૧૪) સામન્તોપનિપાતિકી (સામન્તોવણીયા) ક્રિયા—અનેક વસ્તુઓનો સમુદાય મેળવવાથી (એકઠી કરવાથી) ક્રિયા લાગે તે. તેના બે ભેદ—(૧) ‘જીવસામન્તોવણીયા’—દાસી, દાસ, ઘોડા, હાથી, બળદ બકરાં, કૂતરા, ચેટાં, બિલાડી, પોપટ વગેરેનો સંગ્રહ કરી રાખે; તે જોવાને ઘણા હોઠા આવે અને સંગ્રહની પ્રથંસા કરે તે સાંભળીને હરખાય. તેમજ તેવી સંગ્રહ કરેલી વસ્તુઓનો વેપાર કરવો તેથી બે ક્રિયા લાગે છે તે. (૨) ‘અણુવ સામન્તોવણીયા’ ખાતુ, કરિયાણું, ઘર, મહેલ, વચ્ચ વગેરે વસ્તુઓનો ઘણો કાળ સંગ્રહ કરી રાખવો, તેવા માલની પ્રથંસા સાંભળી હરખાવું તથા વેચવું તે. કેટલાક એવો અર્થ પણ કરે છે કે, દૂધ, દહીં, ઘી, તેલ, છાશ, રાખ, પાણી, વગેરે પ્રવાહી પદાર્થોનાં કામ ઉઘાડાં રાખતાં તેમાં જીવ જંતુ પડીને મરણ પામે છે અગર દુઃખી થાય છે તેથી બે ક્રિયા લાગે છે તે.

(૧૫) સ્વાહસ્તિકી (સાહતિયયા) ક્રિયા—પરસ્પર લડાઈ કરાવે તે. તેના બે ભેદ છે (૧) ‘જીવ સાહતિયયા’—ગેંઠા, કૂકડા, સપ, સાંઢ, હાથી, ગેંઠા, વગેરેને પરસ્પર લડાવે, તથા મનુષ્યોને કુસ્તી કરાવે અથવા ચાલીચુગલી ખટપટ કરી વલવાલ કરાવે તે (૨) ‘અણુવ સાહતિયયા’—લાકડીથી લાકડી ભાંગે, એમ કોઈ પણ બે અણુવ વસ્તુઓને સામસામી અકાળીને તોડે તે. બીજો અર્થ એમ પણ થાય છે કે—પોતાના શરીરનો અથવા બીજા મનુષ્ય, કૂતરા, વાઘ, બિલાડી, ગાય, ભેંસ, અર્ધ, પોપટ વગેરેનો વધ યા ખંધન કરે તે. ‘જીવ સાહતિયયા’ અને વચ્ચ, બૂધણુ વગેરે અણુવ વસ્તુઓને તોડે

× શતાવધાનીજી શ્રી રતનચંદ્રજી મહારાજદ્વારા સ પાદિત ‘અર્ધમાગધોકોવ’ માં પાદુચિયયા ક્રિયાનો અર્થ આ પ્રમાણે છે :—“બહારની વસ્તુનો આશ્રય કરવાથી લાગતી ક્રિયા—અર્ધમાગધ.” અને પ—હરગોવિંદદાસકૃત ‘પાઈએ સદ્ મહવણુવો’ માં પણ એવો જ અર્થ કર્યો છે.

બાધિ તે 'અણવ સાહતિયા' ક્રિયા કહેવાય.

(૧૬) નૈસર્ગિકી (નૈસર્તિયા) ક્રિયા—કોઈ વસ્તુને જતના વિના નાંખી દેવી તે તેના બે ભેદ, (૧) 'અવ નૈસર્તિયા'—જ્ય, લીખ, માંકડ, વગેરે ઝીણા અવ જંતુઓને અને મોટા અવોને ઉપરથી ફેંકી દે, તકલીફ ઉપભવે, તેથી લાગે તે. (૨) 'અણવ નૈસર્તિયા' શસ્ત્ર, વસ્ત્ર, વગેરે અણવ વસ્તુ અચતનાથી ફેંકી દે તેથી લાગે તે.

(૧૭) આજ્ઞાપનિકા (આજ્ઞવણિયા) ક્રિયા—મણીની આજ્ઞા વિના કોઈ પણ વસ્તુ ઘડણુ કરે તે તથા કોઈ વસ્તુ મંગાવવાથી ક્રિયા લાગે તેના બે ભેદ—(૧) 'અણવઆજ્ઞવણિયા ક્રિયા'—સણવ વસ્તુઓ મંગાવવાથી લાગે તે (૧) 'અણવ—આજ્ઞવણિયા ક્રિયા'—નિણવ વસ્તુઓ મંગાવવાથી લાગે તે. ખીજો એમ પણ અર્થ કરે છે કે નોકર, મભૂર વગેરે પાસે તેના માલિકે હુકમ હાથેને બે કામ કરાવે તેની માલિકને લાગે છે તે.

વૈદ્યારણિકા (વૈયારણિયા)—કોઈ વસ્તુને વિદ્યારે એટલે છેદન ભેદન ટુકડા કરે તેથી ક્રિયા લાગે તે. તેના બે ભેદ—(૧) 'સણવ વૈયારણિયા'—શાક, લાલ, ફળ, ફૂલ, અનાજ, મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી વગેરે સણવ વસ્તુના ટુકડા કરવાથી લાગે તે. (૨) 'અણવ વૈયારણિયા'—વસ્ત્ર, ધાતુ, મકાન, લોકડાં, પથ્થર, ઇંટ, વગેરેને તોડે, સહજ તોડી નાંખે અગર કપાચને વશ થઈ કઠકા કરે તેથી બે ક્રિયા લાગે તે. એવો પણ અર્થ કરે છે કે હુકમ ભેદે એવી કથા કરવાથી બે ક્રિયા લાગે તે. તેના બે ભેદ—(૧) 'સણવ'—સ્ત્રીઓના, પશુ-ઓના વગેરેના હાવભાવ કરી, રૂપ બતાવી હંધે ઉપભવનારી અગર શોક, દિલગીરી અને મૃત્યુના દેખાવ કરી એક ઉપભવનારી કથા કરવાથી લાગે તે. (૨) 'અણવ'—વસ્ત્ર, ભૂપણ વગેરેથી હંધે ઉપભવનારી અગર ઝેર, અશુચિ હંધિયાર વગેરેથી શોક ઉપભવનારી કથા કરવાથી લાગે તે

(૧૮) અનાલોભપ્રત્યયા (અણલોભવત્તિયા) ક્રિયા—ઉપયોગરહિત એટલે જતના વિના કામ કરવાથી ક્રિયા લાગે તે. તેના બે ભેદ (૧) વસ્ત્ર, પાત્ર, વગેરે સાધનો વગર ભેથે, અસાવધાનપણે ઘડણુ કરે તેમજ જ્યાં ત્યાં રાખે તેથી ક્રિયા લાગે તે (૨) વસ્ત્ર, પાત્ર વગેરે સાધનોનું અસાવધાનપણે પડિલેલું કરે, પુ'બે, તેની ક્રિયા લાગે તે (શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, સાધુ અજતનાથી ક્રિયા કરે તેમાં કદાચ કોઈ અવની હાનિ ન થાય તો પણ તેને હિંસક કહેવો, અને જતના ઉપયોગથી ક્રિયા કરનાં છતાં કોઈ અવની અભણુ-માં હિંસા થઈ જાય તો પણ તેને દયાળુ કહેવો.)

(૨૦) અણુવકંખવત્તિયા ક્રિયા—હિંસામાં ધર્મ દર્શાવે, તપ, સંયમ વગેરે મહિમા માટે કરે, એ પ્રમાણે આ લોક તથા પરલોક વિરુદ્ધના કામો કરવાથી ક્રિયા લાગે તે. ખીજો એવો પણ અર્થ થાય છે કે—કોઈ કામ કરવાની અભલાપા નથી પણ સ્વભાવ બળે તે થઈ જાય. જેમકે દુઃખડા મેઘાં કરવાની ઇચ્છા નથી, છતાં પડયાં પડયાં પણ

મેલાં અને જીર્ણ થઈ બચે. તેના બે લેહ—(૧) પોતાના શરીરથી હલન, ચલન વગેરે કામ કરતાં લાગે તે. (૨) કહેથને વથ થઈ પોતાના હાથથી પોતાના શરીરનો ત્યાગ કરતાં લાગે તે.

(૨૧) અણ્યાપઝોગવત્તિયા ક્રિયા— બે વસ્તુઓનો સંજોગ મેળવી આપવાની પોતે હલાલી કરે તેથી ક્રિયા લાગે તે. તેના બે લેહ— (૧) “સજીવ” સ્ત્રીપુરુષનો, ગાયબળહનો વગેરેનો સંજોગ મેળવી આપવાની હલાલીથી; (૨) “અજીવ”—વેપાર, કરીઆણું, ભૂષણ, વસ્ત્ર વગેરેની હલાલી કરવાથી જે ક્રિયા લાગે તે—પાપકર્મની હલાલીથી બચવું જોઈએ. બીજો એવો અર્થ છે કે, અસાવધાનપણે પાપકારી (સાવધ) ભાષા બોલે, ગમનાગમન કરે, શરીરને સંકોચે, પ્રસારે તથા બીજાની પાસે કામ કરાવતાં હિંસા થાય તે ‘અણ્યાપ-ઝોગવત્તિયા ક્રિયા’ કહેવાય.

(૨૨) સાસુદાણિયા ક્રિયા—એક કામ ઘણા જણ મળીને કરે તે સાસુદાણિયા ક્રિયા કહેવાય. કપની કરી વેપાર કરે, લેણા થઈ નાટક જીએ, મંડળ બંધાઈ સોદા કરે, ટોળે મળી ચોપાટ જંજીપો વગેરે રમત ખેલે, હજારો લોકો એક સાથે ફાંસીની શિક્ષા જીએ, બજારમાં વેચાતી ચીજ ઘણા જણ સહીઆરી વેચાતી હે, વેચનાના નાચ જોવાં, મેળો, જાત્રા, મહોત્સવ વગેરેમાં માણસો એકઠા મળે, વગેરે પ્રસંગોમાં સાસુદાણિયા ક્રિયા લાગે છે. એવા પ્રસંગોમાં સર્વ મનુષ્યોના એક સરખા પરિણામ (વિચાર) થાય છે, તેથી એક સાથે કર્મનો બંધ પણ પડે છે અને તેનાં ફળ પણ આગમાં, વહાણ, આગખેટ દૂખે તેમાં, અને જ્ઞેય વગેરે મરહીના પ્રસંગે એક સાથે મરણ પામી લોગવે છે. સાસુદાણિયા ક્રિયાના ત્રણ લેહ છે, (૧) ‘સંતર’—સાસુદાણી કામ અંતર સહિત કેટલાક કરે. સૌ મળી એક વખત કર્યા પછી વચમાં ચોટો વખત છોડી દે છે. વળી ઘણા દિવસ પછી તે કામ કરે છે. (૨) ‘નિરંતર’—સાસુદાણી કામ કેટલાક નિરંતર કરે; વચમાં છોડી દે નહિ. (૩) ‘તદુભય’—કેટલાક અંતર સહિત સાસુદાણી કામ કરે અને અંતર રહિત પણ કરે.

(૨૩) પેલજવત્તિયાક્રિયા—પ્રેમભાવના ઉદયથી જે ક્રિયા લાગે છે તે. તેના બે લેહ— (૧) માયા કપટ કરવાથી, (૨) લોભ કરવાથી. આ સ્થળે માયા અને લોભ તે રાગની પ્રકૃતિઓમાં ગણી છે એટલે એ બે કથાયને પેટામાં ગણી છે.

(૨૪) દોસવત્તિયા ક્રિયા દ્વેષભાવના ઉદયથી લાગે છે તે, તેના બે લેહ—(૧) ક્રોધ કરવાથી, (૨) માન કરવાથી. આ સ્થળે ક્રોધ અને માનને દ્વેષ કથાયની પ્રકૃતિમાં ગણી છે. એ પ્રમાણે સંપરાય ક્રિયાના ૨૪ જોલ થયા.

(૨૫) ઈરિયાવહિયા ક્રિયા—૧૧-૧૨-૧૩મા શુભસ્થાનકવતી* વીતરાગી ભગવંતોને નામકર્મોદયથી મનાદિ ત્રણ યોગની શુભ પ્રવૃત્તિ * થાય છે. તેથી સાતા વેદનીય કર્મનાં

* કેવળજ્ઞાનીઓના મનોયોગની પ્રવૃત્તિ સર્વાર્થસિદ્ધિ વિમાનના દેવાને પ્રથમે ઉત્તર આપવામાં,

દલિકો એકઠા થાય છે, પરંતુ તેઓ અકેધાથી હોવાથી પ્રકૃતિ અને પ્રદેશ એ બે બંધ થાય છે પણ સ્થિતિ અને અનુભાગ એ બે બંધ થતા નથી કેમકે કયાય વિના કેવળ યોગ કર્મબંધક થતો નથી. આથી વીતરાગને પ્રથમ સમયે લાગેલાં સાતાવેદનીય કર્મ પુદ્ગલો બીજે સમયે વેદી ત્રીજે સમયે નિર્જર છે અર્થાત્ દૂર કરે છે. તેના બે લેહ- 'છન્નસ્થની'— સકધાથી સાધુને હાલતાં ચાલતાં લાગે તે. (૨) 'કેવળીની'—શ્રી સયોગી (૧૩મા ગુણસ્થાન વર્તી) કેવળી ભગવાનને હાલતાં ચાલતાં બે ક્રિયા લાગે તે.

એ પચીસે દ્વિયા કર્મબંધનું કારણ બાણી સમદૃષ્ટિ પ્રાણીએ છોડી દેવી ભેઈએ.

એ રીતે નવ તત્ત્વમાંના પાંચમા આત્મવ તત્ત્વના ૪૨ લેહ છે તે હેય એટલે ત્યાગવા યોગ્ય છે.

૬ સંવરતત્ત્વ

કર્મ પાપરૂપી પાણીથી જીવરૂપ વહાણુ ભરાઈ ગયું છે તેથી આત્મવરૂપી છિદ્રોની આડે જત પચ્ચરૂપાણુ આદિ પાટિયાં લગાડવાં જેથી પાપરૂપ જળનો પ્રવાહ આવતો બંધ થાય તેને સંવર કહે છે. એ સંવરના ૨૦ લેહ છે. સંવર અને આત્મવ એ પરસ્પર વિરોધી છે, જ્યાં આત્મવ ત્યાં સંવર નહિ અને જ્યાં સંવર ત્યાં આત્મવ નહિ. સંવરના ૧૦ પ્રકાર આત્મવના પ્રકારથી જિલટા છે.

(૧) સમ્યક્ત્વ, (૨) જતપચ્ચરૂપાણુ કરે, (૩) પ્રમાદ છોડે, (૪) કધાય છોડે, (૫) યોગને સ્થિર કરે, (૬) જીવ દયા પાળે, (૭) સત્ય વચન બોલે, (૮) દત્તજત આદરે, (૯) બ્રહ્મચર્ય પાળે, (૧૦) પરિશદ છોડે, (૧૧ થી ૧૫) ઓત્ર, ચક્ષુ, શ્રાણુ, રસના, સ્પર્શના એ પાંચ ઇન્દ્રિયો વશ કરે, (૧૬ થી ૧૮) મન, વચન અને કાયાના ત્રણ યોગ વશ કરે, (૧૯) ભાંડ, ઉપકરણ ઉપયોગ સહિત લે અને મૂકે, (૨૦) સુખ કુસંગ ન કરે એટલે સોય અને તણખલા જેવી નાની ચીજ પણ જતનાથી લે અને રાખે એ ૨૦ પ્રકારે સંવર થાય છે.

વિશેષ રીતે સંવરના ૫૭ લેહ થાય છે. ૧ ધર્મા સમિતિ, ૨ ભાષા સમિતિ, ૩ એષણા સમિતિ, ૪ આદાન નિશ્લેષના સમિતિ, ૫ પારિશવણિયા સમિતિ, એ પાંચ સમિતિ તથા ૬ મનશુષ્કિ, ૭ વચનશુષ્કિ, ૮ કાયશુષ્કિ એ ત્રણ શુષ્કિ મળી આઠ પ્રવચન માતાને પાળે; ૯ ક્રુધા, ૧૦ તુષા, ૧૧ શીત, ૧૨ ઉષ્ણ, ૧૩ દંશમંસ (શંસ-મચ્છર), ૧૪ અચેદ, ૧૫ અરતિ, ૧૬ સ્ત્રી, ૧૭ ચરિયા (ચાલવું), ૧૮ સપ્ત્યા, ૨૦ આકોશ વચન, ૨૧ વધ, ૨૨ ચાચના, ૨૩ અલંબ, ૨૪ રોગ, ૨૫ તુષ્ટ્યપર્થ, ૨૬ મેલ, ૨૭ સત્કાર, ૨૮ પ્રજ્ઞા, ૨૯ અજ્ઞાન, ૩૦ હર્ષન એ ૨૨ ચરિત્ત્વ છે. ૩૧ ખંતિ (ક્ષાંતિ-ક્ષમા),

વચનયોગની પ્રવૃત્તિ વ્યાખ્યાન તથા પ્રશ્નકરને ઉત્તર આપવામાં, અને નાયયોગની પ્રશ્ન કલ્યાણવલિમાં આવેલાં કવ્ય, ક્ષેત્રાદિની સ્પર્શનામાં ઇલાદિ શુદ્ધ કાર્યમાં જ હોય છે,

૩૨ સુત્તિ (નિર્લોભતા), ૩૩ અજ્ઞાન (નિષ્કપટતા-સરળતા), ૩૪ મદ્વ, (કૌમળતા), ૩૫ લાઘવ (લઘુતા), ૩૬ સચ્ચે (સત્ય), ૩૭ સંયમ, ૩૮ તપ, ૩૯ ચિંતાએ (ત્યાગ), ૪૦ પ્રહયથર્ (શિયળ), એ દશ પ્રકારના યતિધર્મને આરાધે, ૪૧ અનિત્ય, ૪૨ અશરણુ, ૪૩ સંસાર, ૪૪ એકત્વ, ૪૫ અન્યત્વ, ૪૬ અશુચિ, ૪૭ આસ્રવ, ૪૮ સંવર, ૪૯ નિર્જરા, ૫૦ લોક, ૫૧ બોધિણીજ, ૫૨ ધર્મ, એ બાર લાવના ભાવે, ૫૩ સામાયિક, ૫૪ છેદોપસ્થાપનીય, ૫૫ પરિહારવિશુદ્ધ, ૫૬ સૂક્ષ્મ સંપરાય, ૫૭ યથાખ્યાત, એ પાંચ આરિત્ર પાળે.

એ સત્તાવન પ્રકારે સંવર કરણી આદરવાથી આત્મારૂપી વહાણમાં આસ્રવરૂપી છિદ્રોમાંથી પાપરૂપ પાણી આવતું બંધ થાય છે અને વહાણ સંસારસમુદ્રને પેઠે પાર સહિસલામત પહોંચે છે.

૭ નિર્જરા તત્ત્વ

આત્મારૂપી વહાણમાં કર્મ પાપરૂપી પાણી આવતું હતું તે તો સંવર કરણીરૂપી પાટિયાં આડાં હઈ રોકાયું; પણ તે પહેલાં આવી ગયેલું પાણી ઉલેચીને વહાણને પાણી વગરનું કરવું જોઈએ. તો જ વહાણ પેઠે પાર પહોંચે માટે સંવરકરણી આદર્યા પૂર્વે કર્મનાં જે જે ફળિયાં આત્મપ્રદેશમાં છે તે ફળિયાંને ખપાવી આત્માને મોક્ષગતિને યોગ્ય કરે તેને નિર્જરા તત્ત્વ કહે છે. એ નિર્જરાના બાર પ્રકાર છે : ૧ અણુસણુ-અન્ન વગેરે ચાર પ્રકારનો આહાર થોડો વખત અગર બાવજીવ લગી છોડે, ૨ ઉણોહરી-આહાર અને ઉપકરણ બોધાં કરે, ૩ વૃત્તિસંજોપ-ભિક્ષાચારી એટલે ગોચરી કરે; ૪ રસપરિત્યાગ-રસનો ત્યાગ કરે, ૫ કાયકલેશ-કાયાને જ્ઞાનબુદ્ધિથી કષ્ટ આપે, ૬ પરિસંલીણયા-આત્માને વશ કરે. એ છ પ્રકાર બાદ એટલે પ્રગટ તપ આદરે, ૭ પ્રાયશ્ચિત્ત-પાપનું નિવારણ તે થયેલાં પાપોથી નિવર્તવા કંઠ લે, ૮ વિનયનચ્છતા રાખે, ૯ વૈયાવૃત્ય-શુદ્ધ વગેરેની ભક્તિ-સેવા કરે, ૧૦ સંજ્ઞાચ-શાસ્ત્ર બાણે, ૧૧ ક્યાન-શાસ્ત્રના અર્થની વિચારણા કરે, ૧૨ કાઉસ્તગ્ગ (કાચોત્સર્ગ) એ છ અભ્યંતર એટલે શુદ્ધ તપ છે. કુલ ૧૨ લોક નિર્જરાના છે તે આદરી આત્મામાં રહેલાં કર્મના ફળનો ક્ષય કરવો. *

૮ બંધતત્ત્વ

જેમ દૂધમાં પાણી, માટીમાં માતુ, ફૂલમાં અંતર, તલમાં તેલ રહેલ છે તેમ આત્મ-પ્રદેશ અને કર્મ પુદ્ગળ એકબીજામાં બંધાઈ રહેલ છે તેને બંધતત્ત્વ કહે છે. એ બંધતત્ત્વના ચાર પ્રકાર છે : ૧ પ્રકૃતિબંધ, ૨ સ્થિતિબંધ, ૩ અનુભાગબંધ, ૪ પ્રદેશબંધ.

૯ પ્રકૃતિબંધ

પ્રકૃતિબંધ તે કર્મનો સ્વભાવ તથા પરિણામ. હવે આઠે કર્મ કેટલી રીતે બાંધે છે અને તેનાં ફળ કેટલી રીતે ભોગવે છે તે વર્ણવે છે.

* નિર્જરા તત્ત્વનો વિશેષ વિસ્તાર પ્રથમ અકના ત્રીજા પ્રકરણમાં 'તપાચાર' ના ભેદ તેમાં છે.

૧. જ્ઞાનાવરણીય કર્મ—છ પ્રકારે બાંધે છે. ૧ નાણુપકિલ્લિયાએ—જ્ઞાન તથા જ્ઞાનીની નિંદા કરે, ૨ નાણુનિન્હવલ્લિયાએ—જ્ઞાનીના ઉપકાર જોળવે (છુપાવે), ૩ નાણુ-આસાયણાએ જ્ઞાન તથા જ્ઞાનીની આશાતના (અપમાન-તિરસ્કાર) કરે, ૪ નાણુ અતરા-એણુ—જ્ઞાનીને તથા શીખનારને અંતરાય પાડે, ૫ નાણુ પઉસેણુ—જ્ઞાની ઉપર દ્વેષ કરે, ૬ નાણુ વિસંવાયણુ ભોગેણુ—જ્ઞાની સાથે ખોટા જલ્લા-વિખવાદ કરે. એ છ પ્રકારે બાંધેલાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું ક્રમ ૧૦ પ્રકારે જોગવે છે. ૧ મતિ જ્ઞાનાવરણીય—ખુદ્ધિ નિમંળ ન મળે, ૨ શ્રુત જ્ઞાનાવરણીય—ઉપયોગ શ્રુતિ નિમંળ ન પામે, ૩ અવધિ જ્ઞાનાવરણીય—અવધિ જ્ઞાન પામે નહિ, ૪ મનઃપર્થવજ્ઞાનાવરણીય—મનઃપર્થવજ્ઞાન પામે નહિ, ૫ કેવળ જ્ઞાનાવરણીય—કેવળ જ્ઞાન પામે નહિ. ૬ સોયાવરણુ—બહેરા હોય, ૭ નેતાવરણુ—આધળો હોય, ૮ ઘાણુવરણુ—ગૂંચો હોય, ૯ રસાવરણુ—ખોખડો-મૂળો, અને સ્વાદ ન લઈ શકે, ૧૦ કાસાવરણુ—કાયા શૂન્ય હોય એટલે કાયા બહેર મારી ગઈ હોય.

૨. દર્શનાવરણીય કર્મ—છ પ્રકારે બાંધે છે. તે છએXગ્રાહ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ. બંધના એ રીતે છે તે રીતે અહીં સમ્યક્તરી ઉપર ઉતારવા. હવે છ પ્રકારે બાંધેલ દર્શનાવરણીય કર્મનાં ક્રમ નવ પ્રકારે જોગવે છે, ૧ ચક્ષુ દર્શનાવરણીય, ૨ અચક્ષુ દર્શનાવરણીય, ૩ અવધિ દર્શનાવરણીય, ૪ કેવળ દર્શનાવરણીય, ૫ નિદ્રા (સુષ્પે બ્રહ્મત થાય), ૬ નિદ્રા નિદ્રા (દુઃષ્પે બ્રહ્મ થાય), ૭ પ્રચક્ષા (ઊંઘાં ઊંઘાં નિદ્રા આવે), પ્રચક્ષા પ્રચક્ષા (રસ્તે ચાલતા આવે) ૮ વિષુદ્ધિનિદ્રા (આ નિદ્રા છ મહિને આવે, તેમાં અર્ધા વાસુદેવનું બળ હોય. આ નિદ્રામા મરે તે નકરમાં જાય).

૩. વેદનીય કર્મ—તેના બે લેહ છે : ૧ સાતાવેદનીય, ૨ અસાતાવેદનીય. સાતાવેદનીય કર્મ ૧૦ પ્રકારે બાંધે છે ૧ પાણાણુ કંપયાએ—પ્રાણી (એ ઇન્દ્રિય, તે ઇન્દ્રિય, ચોરેન્દ્રિય) પર દયા લાવે, બુચાણુ કંપયાએ—વનસ્પતિ પર અનુકંપા લાવે, ૩ છાણુ કંપયાએ—પંચેન્દ્રિય છવોની દયા લાવે, ૪ સત્તાણુકંપયાએ—પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ અને વાયુની દયા પાળે, બહુણુ પાણાણુ બુચાણુ છાણુ સત્તાણુ અદુષ્પિણિયાએ—ધણાં પ્રાણી, ભૂત, છવ અને સત્ત્વને દુઃખ ન દે ૬ અસોયણુએ—શોક ન ઉપજાવે. ૭ અચુરણુએ—ચુરણુ (ત્રાસ)ન કતાવે, અટિપણુએ—રુદ્ધ ન કરાવે, ૮ અપિદ્ધુણુએ—

x કોઈ સ્થળે નીચે પ્રમાણેના ૧૦ પ્રકારે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્રમ જોગવે છે એમ જણાવ્યું છે.

૧ શ્રોત્ર આવરણુ, ૨ શ્રોત્ર વિજ્ઞાન આવરણુ, ૩ નેત્ર આવરણુ, ૪ નેત્ર વિજ્ઞાન આવરણુ, ૫ માણુ આવરણુ, ૬ માણુ વિજ્ઞાન આવરણુ, ૭ રસ આવરણુ, ૮ રસ વિજ્ઞાન આવરણુ, ૯ સ્પર્શ આવરણુ, ૧૦ સ્પર્શ વિજ્ઞાન આવરણુ.

વળી બીજી સ્થળે ૫ પ્રકારે જોગવે છે એમ જણાવે છે. પાંચ પ્રકાર—૧ મતિ જ્ઞાનાવરણીય, ૨ શ્રુત જ્ઞાનાવરણીય, ૩ અવધિ જ્ઞાનાવરણીય, ૪ મનઃપર્થવ જ્ઞાનાવરણીય, ૫ કેવળ જ્ઞાનાવરણીય.

અનુવાદક

મારે નહિ. ૧૦ અપરિતાવણ્યાએ—પરિતાપ ન ઉપજવે એ દશ પ્રકારે બાંધેલા સાતા-વેદનીય કર્મનાં શુભ ફળ આઠ પ્રકારે ભોગવે છે. ૧ મણુના સદા—મન પસંદ શબ્દ—રાગ, રાગણી સાંભળે, ૨ મણુના રૂવા—મનપસંદ રૂપ—સ્ત્રી, નાટક વગેરે જુએ. ૩ મણુના ગંધા—મન પસંદ ગંધ—અત્તરાદિ સૂંધે. ૪ મણુના રસા—મીઠાઈ મેવા વગેરે ભોજન મળે. ૫ મણુના કાસા—મન પસંદ કપડાં એટલે શય્યા, આસન, વગેરે મળે ૬ મન-સુહ્યા—મન આનંદમાં રહે. ૭ વચન સુહ્યા—વચન મધુર હોય. ૮ કાય સુહ્યા—કાયસુહ્યા—કાયા નીરોગી અને સ્વરૂપવાન હોય.

અસાતાવેદનીય કર્મ બાર પ્રકારે બાંધે છે. * પ્રાણી, જૂત, જીવ, સત્તવને હુમ્મ દે. ૨ શોક કરાવે, ૩ ઝૂરણ કરાવે, ૪ રુદ્ધન કરાવે, ૫ મારે, ૬ પરિતાપ ઉપજાવે. એ છ રીતે સામાન્યપણે કરે અને છ રીતે વિશેષપણે કરે એમ બાર રીતે વેદનીય કર્મ બાંધે છે. તેનાં અશુભ ફળ આઠ પ્રકારે ભોગવે છે. ૧ અમણુના સદા, ૨ અમણુના રૂવા, ૩ અમણુના ગંધા, ૪ અમણુના રસા, ૫ અમણુના કાસા, ૬ મણુહુહ્યા—મન ઉદાસ રહે, ૭ વચન હુહ્યા—વચન કઠોર હોય, ૮ કાયહુહ્યા—કાયા રોગી ને કુરૂપ હોય, એ આઠ પ્રકાર સાતા વેદનીયથી બરોબર જોડા મળુવા.

૪. મોહનીય કર્મ—છ પ્રકારે બાંધે છે. ૧ તીવ્ર ક્રોધ, ૨ તીવ્ર માન, ૩ તીવ્ર માયા, ૪ તીવ્ર લોભ, ૫ તીવ્ર હર્શન મોહનીય—ધર્મને નામે અધર્મ આચરણ કરવાથી, ૬ તીવ્ર ચારિત્ર મોહનીય—ચારિત્રધારી ધર્મને અચારિત્રધારી જેવાં આચરણ આચરવાથી એમ છ પ્રકારે મોહનીય કર્મ બંધાય છે. તેનાં ફળ પાંચ પ્રકારે ભોગવે છે, ૧ સમ્યક્ત્વ મોહનીય, ૨ મિત્રતાત્વ મોહનીય ૩ મિત્ર મોહનીય, ૪ કષાય મોહનીય ક્રોધાદિ ચાર કષાયવંત અગર અનંતાનુબંધી વગેરે સોળ કષાયવંત થાય, ૫ નોકષાય મોહનીય—હાસ્ય વગેરે ૯ નોકષાયવંત થાય. એ પ્રમાણે ૫ પ્રકારે અથવા વિસ્તાર કરીએ તો ૩ હર્શન મોહનીય ૧૬ કષાય મોહનીય અને, ૬ નોકષાય ચારિત્ર મોહનીય કુલ ૨૮ પ્રકારે મોહનીય કર્મના ફળ ભોગવે છે.

૫. આયુષ્ય કર્મ—કુલ ૧૬ પ્રકારે બાંધે છે. તેમા નારકીનું આયુષ્ય ચાર પ્રકારે બાંધે છે. ૧ મહાર ભયાએ—છએ કાયના જીવોની જેમાં સદા હિંસા થયા કરે તેવા કામ કરવાથી, ૨ મહાપરિગ્રહિયાએ—મહાલોભી, ૩ કુષ્ટિમાહારેણ—મધ માંસનો આહાર કરવાથી, ૪ પચિંદિય વહેણ—પચેંદ્રિય જીવોની ઘાત કરવાથી—તિથિચતુર્થ અયુષ્ય ચાર પ્રકારે

* કોઈ બાર પ્રકાર આ પ્રમાણે ગણે છે. ૧ પરદુઃખણ્યાએ, ૨ પરસોયણ્યાએ, ૩ પરઝૂણ્યાએ, ૪ પરતિપણ્યાએ, ૫ પરપિદ્ધણ્યાએ, ૬ પરપરિવાવણ્યાએ, ૭ બહુણ પાણાણ બૃથાણ જીવાણ સતાણ કુબણ્યાએ, ૮ સોસણ્યાએ, ૯ ઝૂરણ્યાએ, ૧૦ તિરપણ્યાએ, ૧૧ પિદ્ધણ્યાએ, ૧૨ પરિતાવણ્યાએ,

ખાધે છે. ૧ માઇલયાએ—કપટ સહિત જૂઠું જોલે, ૨ નિયડિલયાએ—નિવિડ (મહા) દગાબાજ હોય, ૩ અલિય પયથેણું—જૂઠું જોલે, ૪ કુહતેલે કુહમાથે—ખોટાં તોલ ને ખોટાં માપ રાખે. મનુષ્યનું આયુષ્ય ચાર પ્રકાર ખાધે છે. ૧ પગઇભિદ્યાએ—સ્વભાવથી જ નિષ્કપટી, ૨ પગઈ વિણીયાએ—સ્વભાવથી જ વિનીત, ૩ સાણકોસયાએ—સરળ અથવા દયાળુ. ૪ અમચ્છરિયાએ—ધર્મારહિત દેવતાનું આયુષ્ય ચાર પ્રકારે ખાધે છે. ૧ સરાગ સંજમેણું—સંજમ પાળે પણ શરીર તથા શિષ્ય વગેરે પર મમત્વભાવ રાખે, ૨ સંજમા-સંજમેણું—શ્રાવકનાં વ્રત પાળે, ૩ બાળતવોકુમ્ભેણું—જ્ઞાનરહિત તપ કરે, ૪ અકામ નિજજ-રાએ—પરવશપણે દુઃખ સહે પરંતુ સમભાવ રાખે

એ રીતે ચાર ગતિનું આયુષ્ય ૧૬ પ્રકારે ખાધે છે અને તેનાં ફળ તે તે ગતિનાં આયુષ્યરૂપે ભોગવે છે. તેના ૪ પ્રકાર છે. (૧-૨) નરક અને દેવતાનું આયુષ્ય જન્મન્ય દશ હજાર વર્ષ ને અંતરૂઢ્ઢત અધિકત્વ અને ઉત્કૃષ્ટ ૩૩ સાગરોપમ ને પૂર્વ કોડીનો ત્રીજો ભાગ અધિકત્વ (૩-૪) તિથિય અને મનુષ્યનું આયુષ્ય જન્મન્ય અંતરૂઢ્ઢત્વ ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પદ્ય ને પૂર્વ કોડીનો ત્રીજો ભાગ અધિક એટલું ભોગવે છે.

૬ નામ કર્મ—તેના ૧ શુભ નામ, ૨ અશુભ નામ એવા બે લેઈ છે. શુભ નામ ચાર પ્રકારે ખાધે ૧ ‘કાયુલુયાએ’—કાયાની સરળતા રાખે. ૨ ‘ભાસુલુયાએ’—ભાષાની સરળતા રાખે. ૩ ‘ભાવુલુયાએ’—મનની સરળતા રાખે. ૪ ‘અવિસંવાયણુ જોગેણું’—વિષયવાદ-અઘડા રહિત પ્રવર્તે. એ શુભ નામનાં ફળ ચૌદ પ્રકારે ભોગવે છે. ૧ ‘ઇકૂંસદા’—ઇષ્ટ એટલે મનોજ્ઞ સજ્જ, ૨ ‘ઇકૂં રૂવા’—મનોજ્ઞ રૂપ, ૩ ‘ઇકૂં અંધા’, ‘મનોજ્ઞ અંધ’, ૪ ‘ઇકૂં રક્ષા’—મનોજ્ઞ રક્ષ, ૫ ‘ઇકૂં ક્ષાસા’—મનોજ્ઞ સ્પર્શ, ૬ ‘ઇકૂં ગર્ધ’ મનોજ્ઞ આલ, ૭ ‘ઇકૂં કિંઇ’ સુખકારી આયુષ્ય, ૮ ‘ઇકૂં લાવણુ’—જેના શરીરની લાવણ્યતા મનોજ્ઞ હોય, ૯ ‘ઇકૂં જસોકિત્તી’—મનોજ્ઞ જય કીર્તિ, ૧૦ ‘ઇકૂં ઉકાણુ કમ્મ બલ વીરિય પુરિસાકાર પરક્કમે’—મનોજ્ઞ એટલે ધર્મિષ્ઠ, ઉકાણુ, કર્મ, બલ, વીર્ય પુરુષાકાર અને પરાક્રમ (કોઈ ચીજ પડી છે તે લેવાની ઇચ્છા થાય તો ‘ઉકૂંણુ’, તેને લેવા જવું તે ‘કમ્મ’, તેને ઉપાડવી તે ‘બલ’, ઉપાડીને યોગ્ય સ્થળે શરીર પર લેવી તે ‘વીર્ય’, ઉપાડી લઈ આલવું તે ‘પુરુષાકાર’ અને ધારેલે સ્થળે જઈ બરોબર મૂકવી તે ‘પરાક્રમ, એ છ શુભ મળે. ૧૧ ‘ઇકૂં સરયા’—મધુર સ્વર જેનો સ્વર (ગાયન) સાધાળવું લોકોને ગમે. ૧૨ ‘કંત સરયા’—વલ્લભ સ્વર, ૧૩ ‘પિય સરયા’—પ્રિય સ્વર, ૧૪ મણુત્તા સરયા—મનોજ્ઞ સ્વર. એ ચૌદ પ્રકારે ભોગવે છે.

અશુભ નામ કર્મ ચાર પ્રકારે ખાધે છે. (૧) કાયુલુયાએ—કાયાની વક્રતા, (૨) ભાસાલુયાએ—ભાષાની વક્રતા—કંકોર વચન, (૩) ભાવાલુયાએ—મનની વક્રતા—મનની મલિનતા, (૪) વિસંવાયણુ જોગેણું—ઠઠાગ્રહ કરે. એ ચાર પ્રકારે ખાધે છે અને તેનાં ફળ

ચૌદ પ્રકારે ભોગવે છે. ૧ 'અભિક્ષા સદા', ૨ 'અભિક્ષા રૂપા', ૩ 'અભિક્ષા ગંધા', ૪ 'અભિક્ષા રસા', ૫ 'અભિક્ષા ક્રાંત્યા', ૬ 'અભિક્ષા ગદ્ય', ૭ 'અભિક્ષાઠિઈ', ૮ 'અભિક્ષા લાવણ્ય', ૯ અભિક્ષા જ્યોતિષી' ૧૦ 'અભિક્ષે ઉદ્ધૃત્ય કમ્બજલ વીય' પુરિ-સાકાર પરક્ષમે', ૧૧ 'હીણ સરથા'—હલકાં વચન, ૧૨ 'હીણ સરથા' દીન વચન, ૧૩ 'અભિક્ષ સરથા'—કઠોર વચન; ૧૪ 'અકૈત સરથા'—અપ્રિય શબ્દ. એ પ્રમાણે ૧૪ રીતે ભોગવે છે.

નામકર્મની ૬૩ અથવા ૧૦૩ પ્રકૃતિ થાય છે—૪ ગતિ, ૫ ભતિ, ૫ શરીર, ૩ શરીરના અંગોપાંગ, ૫ શરીરનાં ધન, ૫ શરીરનાં સંઘાતન, ૬ સંઘાણ, ૬ સંઘયણ, ૫ વણ, ૨ ગદ્ય, ૫ રસ, ૮ સ્પર્શ, ૪ અનુપૂર્વી (ચાર ગતિની) ૨ વિદ્યાયોગતિ (શુભ વિદ્યાયોગતિ તે ગદ્યહસ્તી તથા રાજહંસ જેવી ચાલ અને અશુભ વિદ્યાયોગતિ તે ઊંટ જેવી ચાલ) એ પ્રમાણે પાસકે પિંડપ્રકૃતિ થઈ, ૬૬ પરાઘાત નામ-પોતાનાં શરીરથી સર્પની પેઠે ખીભની ઘાત થાય, ૬૭ ઉશ્ચાસ નામ, ૬૮ અશુરુલધુનામ, (સાહના ગોળા જેવું શરીર છતાં ફૂલ જેવું લાગે), ૬૯ આતાપ નામ-સૂર્યની પેઠે તેજસ્વી, ૭૦ ઉદ્યોત નામ-અદ્રની પેઠે શીતળ, ૭૧ ઉપઘાત નામ-પોતાના શરીરથી રોઝની પેઠે પોતે જ મરે, ૭૨ તીથંકર નામ, ૭૩ નિર્માણ નામ, ૭૪ ત્રપ નામ, ૭૫ આદર નામ, ૭૬ મત્યેક નામ, ૭૭ પચાસિ નામ, ૭૮ સ્થિર નામ, ૭૯ શુભ નામ, ૮૦ સૌભાગ્ય નામ, ૮૧ સુસ્વર નામ, ૮૨ આદેય નામ, ૭૩ જ્યોતિષીતિ નામ, ૮૪ સ્થાવર નામ, ૮૫ સૂક્ષ્મ નામ, ૮૬ સાધારણ નામ, ૮૭ અપર્યાપ્ત નામ, ૮૮ અશુભ નામ, ૮૯ અસ્થિર નામ, ૯૦ હૌર્ભાગ્ય નામ, ૯૧ દુસ્વર નામ, ૯૨ અનાદેય નામ, ૯૩ અજ્યોતિ તે નામ; એ ૬૩ પ્રકૃતિ નામ કર્મની થાય છે આમાં ન ધનની પાંચના બદલે ૧૫ પ્રકૃતિ ગણતાં ૧૦૩ પ્રકૃતિ થાય છે.

× અત્ર ૮ છે. ૧ સસ્તક, ૨ છાતી, ૩ પેટ, ૪ પીઠ, ૫ ૬ બે હાથ, ૭-૮ બે બગ, આગળાંગો વગેરે ઉપાંગ કહેવાય છે; અને નખ વગેરે અંગોપાંગ કહેવાય છે.

+ શરીરને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરી એકત્ર કરે તે સંઘાતન અને ન ધીને સ્થિર કરે તે ધન કહેવાય છે.

* જે કર્મ જીવને ખીજ ભવમાં લઈ જાય તે અનુપૂર્વી કહેવાય.

÷ નામકર્મની ૬૩ પ્રકૃતિમાં બધા નામકર્મનાં ૫ ભેદ જ ગણવામાં આવ્યા છે. પરંતુ વિસ્તારથી બધા નામકર્મની ૫ ના મદ્યે ૧૫ પ્રકૃતિ ગણવામાં આવે છે ત્યારે નામકર્મના ૧૦૩ ભેદ થાય છે. તે ૧૫ ભેદ નીચે સુબળ છે.

(૧) ઔદારિક ઔદારિક બધનનામ (૨) ઔદારિક તેજસ બધનનામ (૩) ઔદારિક કાર્મણ બધનનામ (૪) વૈકિય વૈકિય બધનનામ (૫) વૈકિય-તેજસ બધનનામ (૬) વૈકિય કાર્મણ બધનનામ (૭) આહારક આહારક બધનનામ (૮) આહારક તેજસ બધનનામ (૯) આહારક કાર્મણ બધનનામ

૭ ગોત્ર કર્મ—તેના ભિંચ ગોત્ર અને નીચ ગોત્ર એવા બે ભેદ છે ભિંચ ગોત્ર આઠ પ્રકારે બાંધે છે. ૧ બર્ધ અમથેણુ—અતિ એટલે માતાના પક્ષતું અભિમાન ન કરે, ૨ કુલ અમથેણુ—કુલ એટલે પિતાના પક્ષતું અભિમાન ન કરે, ૩ બલ અમથેણુ—બળ એટલે પરાક્રમતું અભિમાન ન કરે, ૪ રૂપ અમથેણુ—રૂપનો મદ ન કરે, ૫ તવ અમથેણુ—તપશ્ચર્યાનો મદ ન કરે, ૬ સૂચઅમથેણુ—સૂત્રજ્ઞાન એટલે ભુક્તિનો ગર્વ ન કરે, ૭ લાભ અમથેણુ—લાભનો મદ ન કરે; ૮ ઇન્દ્રિય અમથેણુ—અંશરૂપનો મદ કરે નહીં એ આઠ પ્રકારે શુભ ગોત્ર બાંધે; તેનાં રૂબ પશુ એ જ રીતે આઠ પ્રકારનાં લોગવે છે ૧ બર્ધવિસિક્તિયા—ઉત્તમ અતિ પામે, ૨ કુલ વિસિક્તિયા—ઉત્તમ કુળ પામે. ૩ બલ વિસિક્તિયા—ભારે બળવાન થાય, ૪ રૂપ વિસિક્તિયા—અતિ રૂપવંત હોય. ૫ તવ વિસિક્તિયા—તપમાં શૂરવીર થાય. ૬ સૂચ વિસિક્તિયા—સૂત્રજ્ઞાનમાં વિદ્વાન હોય. ૭ લાભવિસિક્તિયા—ચાહે તે વસ્તુનો લાભ પામે ૮ ઇન્દ્રિય વિસિક્તિયા—ગોઠા સમુદાય એટલે પરિવારનો માલિક બને એ આઠ પ્રકારના લાભ લોગવે છે

નીચ ગોત્ર કર્મ આઠ પ્રકારે બાંધે તે ઉચ્ચ ગોત્રમાં કદાચ પ્રમાણે પશુ જ્યાં અભિમાન ન કરે' એમ છે ત્યાં 'અભિમાન કરે' એમ સમજવું એ આઠ પ્રકારે નીચ ગોત્ર બાંધ્યાનાં રૂબ પશુ ઉચ્ચ ગોત્ર પ્રમાણે લોગવે. પશુ ઉચ્ચ ગોત્રમાં ઉત્તમતા મળે છે અને નીચ ગોત્રમાં એ જ બાબતની હીનતા—નીચતા મળે છે એમ સમજવું.

૮ અંતરાય કર્મ—પાંચ પ્રકારે બાંધે છે ૧ દાનાંતરાય—કોઈને દાન આપવામાં હરકત કરે જ, ૨ લાભાંતરાય—કોઈની આવકમાં હરકત કરે, ૩ લોગાતરાય—કોઈ ખાનપાન જેવી ચીજોની અંતરાય પાડે ૪ ઉપશોભાતરાય—કોઈ ને વસ્ત્રાભૂષણ જેવી ચીજોનો અંતરાય પાડે ૫ વીર્યાંતરાય—કોઈ ને ધર્મ ધ્યાન કરવા ન દે અથવા સંયમ ન લેવા દે. એ પાંચ પ્રકારે બધેલા અંતરાય કર્મના માઠા રૂબ પાંચ પ્રકારે લોગવે છે તે પશુ બાધ્યા પ્રમાણે જ બંધવ્યાં. ૧ દાનાંતરાય—દાન દર્ધ શકે નહિ, ૨ લાભાંતરાય—લાભ મેળવી શકે (૧૦) ઔદારિક તૈજસ કાર્મણુ બધન (૧૧) વૈક્રિય-તૈજસ-કાર્મણુ બધન (૧૨) આહારક તૈજસ કાર્મણુ બધન (૧૩) તૈજસ તૈજસ બધન (૧૪) તૈજસ કાર્મણુ બધન (૧૫) કાર્મણુ કાર્મણુ બધન.

* આજકાલ કેટલાક લોકો ભણવાની સાધુને દાન દેવાની મના કરે છે, અને કેટલાક વળી પંચ મહાવ્રતધારી સાધુ સિવાય ખીજને દાન દેવાની મના કરે છે, એ બંને દાનાંતરાય કર્મ બાંધે છે. શ્રી સુવચકામ સત્રમાં કહ્યું છે કે—કિંચ દાન આપનારની જે પ્રશ્ન સા કરે તે તેને કિંચક કહેવા અને કિંચકને દાન આપનારો જે નિષેધ કરે તે તેને અંતરાય પાડનાર ગણવો.

માથા—જે ચ દાણ પસંસંતિ, વહમિષ્ઠતિ પાણિણો, ॥

જે ચ દાણા પહિસેહંતિ, અંતરાયં કરતિ તે ॥

× ઉપદેશ આપી વૈરાગ્ય ભાવથી કોઈને ભોજ ઉપભોજ છોડાવે તો અચર દયા નિમિત્તે છોડાવે તો તે 'અંતરાય' કર્મ નહિ.

નહિ, ૩ ભોગાંતરાય-વશ, બ્રહ્મચ્ય જેવી એક વખત ભોગવી શકનારી ચીજો ભોગવી શકે નહિ. ૪ ઉપભોગાંતરાય-ખાવા પીવા જેવી વારંવાર ભોગવી શકાય એવી ચીજોની અંતરાય પાડે. ૫ વીર્યાંતરાય-ધર્મ, ધ્યાન, તપ સંયમ કરી શકે નહિ. એ પ્રમાણે ૮ કર્મ બાંધવાની તથા તેનાં ફળ ભોગવવાની રીતો બાજુથી.

જ્ઞાનાવરણીય કર્મની ૬, દર્શનાવરણીય કર્મની ૬, વેદનીય કર્મની ૨૨, મોહનીય કર્મની ૬, આયુષ્ય કર્મની ૧૬, નામ કર્મની ૮, ઓત્ર કર્મની ૧૬, અને અંતરાય કર્મની ૫ એ સર્વ મળી ૮૫ પ્રકૃતિઓ આઠ કર્મ બાંધવાની થઈ. વળી જ્ઞાનાવરણીયની ૧૦, દર્શનાવરણીયની ૬, વેદનીયની ૧૬, મોહનીયની ૫, આયુષ્યની ૪, નામની ૨૮, ઓત્રની ૧૬ અને અંતરાયની ૫ મળી ૬૩ પ્રકૃતિ, આઠ કર્મનાં ફળ ભોગવવાની થઈ. એમ ૮૫+૬૩ મળી એકંદર ૧૭૮ પ્રકૃતિ છે પણ તેમા નામકર્મની ૧૦૩ પ્રકૃતિઓ કહી છે તે મેળવીએ તો ૨૮૧ પ્રકૃતિ થાય છે. એ પ્રમાણે આઠ કર્મની પ્રકૃતિનો બંધ તેને પ્રકૃતિબંધ કહે છે.

(૨) સ્થિતિ બંધ

(૨) સ્થિતિ બંધ—કરે આઠ કર્મની સ્થિતિનો કાળ કહે છે. ૧ જ્ઞાનાવરણીય, ૨ દર્શનાવરણીય. ૩ અંતરાય એ ત્રણ કર્મની સ્થિતિ, જ્યન્ય અંતર્સુહૃતની અને ઉત્કૃષ્ટી ત્રીશ કોઠાકોઠી સાગરોપમની છે. તે ત્રણે કર્મનો અબાધાકાળ * ત્રણ હજાર વર્ષનો છે.

૪ સાતા વેદનીય કર્મની સ્થિતિ જ્યન્ય ૨ સમયની (ધરિયા વહિયા ક્રિયા આશ્રયે ગણતાં) અને ઉત્કૃષ્ટી ૧૫ કોઠાકોઠ સાગરની છે. અબાધાકાળ કરે તો જ્યન્ય અંતર્સુહૃત અને ઉત્કૃષ્ટો ઢેઠ હજાર વર્ષનો છે અસાતા વેદનીય કર્મની સ્થિતિ જ્યન્ય ૧૨ સુહૃતની અને ઉત્કૃષ્ટી ત્રીશ કોઠાકોઠ * સાગરની છે. એનો અબાધાકાળ જ્યન્ય અંતર્સુહૃતનો ઉત્કૃષ્ટો ત્રણ હજાર વર્ષનો છે. ૫ મોહનીય કર્મની સ્થિતિ જ્યન્ય અંતર્સુહૃતની ઉત્કૃષ્ટ ૭૦ કોઠાકોઠ સાગરોપમની છે તેનો અબાધાકાળ જ્યન્ય અંતર્સુહૃત ઉત્કૃષ્ટો સાત હજાર વર્ષનો છે. ૬ આયુષ્ય કર્મની સ્થિતિ, ચારે ગતિની સ્થિતિ બતાવી છે તે પ્રમાણે બાજુથી. નારકી દેવતાની સ્થિતિ જ ૧૦ હજાર વર્ષની, ઉત્કૃષ્ટ ૩૩ સાગરોપમની-મનુષ્ય તિર્યંચની સ્થિતિ જ ૦ અંત ૦ ૩ પદ્યની, અબાધા કાળ જ ૦ અંતર્સુહૃતનો ૦ સંખ્યાતા વર્ષના આયુષ્ય વાળાને ભોગવવાના આયુષ્યના ત્રીજા નવમા, ૨૭મા ભાગનો ચાવત અંતિમ આયુષ્ય અંતર્સુહૃત રહે તેના પણ ત્રીજા ભાગનો બાજુવો. અને અસંખ્યાતા વર્ષના આયુષ્ય-

* કર્મ બાધ્યા પછીથી તે ઉદય આવે (એટલે તેના ફળ ભોગવવાં પડે) ત્યાં લગીનો કાળ તે 'અબાધાકાળ' કહેવાય એટલે કર્મ બાધવું અને તે ભોગવવું એ બેની વચ્ચેનો કાળ.

* શ્રી પત્રવણા સૂત્રમાં એક સાગરોપમના ૭ ભાગ કરીએ તેમાંના ૩ ભાગ અને એક પદ્યનો અસંખ્યાતો ભાગ ઉણાની કહી છે તે એકે દ્વિય આશ્રની બાજુથી.

વાળાને અબાધાકાળ ૬ મહિનાનો બાણવો. (૭-૮) નામ અને ગોત્ર કર્મની સ્થિતિ જ્ઞાન્ય આઠ સુદ્ધર્તાની ઉત્કૃષ્ટી ૨૦ કોઠાકોઠ સાગરોપમની છે. તેનો અબાધાકાળ બે હજાર વર્ષનો છે. એ પ્રમાણે આઠ કર્મની સ્થિતિ બાંધે તેને સ્થિતિબંધ કહે છે.

૩ અનુભાગ બંધ

(૧) જ્ઞાનાવરણીય કર્મે આત્માનો અનંત જ્ઞાનશુભ્ર હાંક્યો છે. (૨) દર્શનાવરણીય કર્મે આત્માનો અનંત દર્શન શુભ્ર હાંક્યો છે (૩) વેદનીય કર્મે આત્માનું અનંત આભ્યા-બાધ આત્મિક સુખ રોક્યું છે. ૪ મોહનીય કર્મે આત્માના અનંત ક્ષાયિક સમક્રિતોનો શુભ્ર રોક્યો છે. ૫ આયુષ્ય કર્મે આત્માનો અક્ષય સ્થિતિનો શુભ્ર રોક્યો છે ૬ નામ-કર્મે આત્માનો અમૂર્તિપણનો શુભ્ર રોક્યો છે. ૭ ગોત્ર કર્મે આત્માનો અશુરુલ્લુ શુભ્ર રોક્યો છે. ૮ અંતરાય કર્મે આત્માનો અનંત આત્મિક શક્તિનો શુભ્ર રોક્યો છે. કર્મેના રસોદય બે પ્રકારે થાય છે. અભવ્ય તથા એકેન્દ્રિયાદિ ભવોને તીવ્ર રસોદય હોવાથી તેઓ પરાધીન થઈ આત્મિક શુભ્રોને પ્રગટ કરવામાં અસમર્થ બનેલા છે. અને જે ભવ્ય ભવોના રસોદય મંદ પડતા બધ છે તે અકામ નિર્જરા કે સકામ નિર્જરાથી જેમ જેમ કર્મેના રસ પાતળા પાડે છે, તેમ તેમ ઉચ્ચત્વને પ્રાપ્ત થતા થતા સમૂર્ણ આત્મિક શુભ્રોને પ્રગટ કરી દે છે.

૪ પ્રદેશબંધ

આઠ કર્મેના પ્રદેશ (કર્મ પુદ્ગલોના હલિકો) આત્મપ્રદેશની સાથે કેવા પ્રકારે સંબંધિત છે તે દૃષ્ટાંત દ્વારા દર્શાવે છે. ૧ જેમ સૂર્યની આઠ વાહનાં અવવાથી સૂર્યને પ્રકાશ મંદ પડે છે તેમ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના આચ્છાદનથી આત્માનો જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશ મંદ રહે છે. ૨ જેમ આંખો પર પાટો બાંધવાથી દેખી શકાતું નથી, અગર રંગીન વસ્ત્રોને અઠાવવાથી વિપરીત રંગનો ભાસ થાય છે, તેમ દર્શનાવરણીય કર્મના પાટા કે વસ્ત્રોને લીધે પદાર્થો દેખી શકાતા નથી અથવા દેખે છે તો યથાતથ્ય સમજનાં આવતા નથી. ૩ જેમ મધ ચોપડેલી તલવાર ચાટવાથી પ્રથમ સહજ મીઠાશ લાગે પણ પાછળથી મહા દુઃખદાયક નીવડે છે તેવી જ રીતે સાતાવેદનીયમાં ભ્રુબ્ધ ભવો કિંચિત્ સુખભોગમાં ભ્રુબ્ધ થવાથી મહા દુઃખ પ્રાપ્ત કરી લે છે, અને અદ્વિતીયી ખરડાયેલ તલવાર ચાટવાથી પૂર્વ પશ્ચાત્ ઉભય પ્રકારે દુઃખ થાય છે તે જ પ્રમાણે અસાતાવેદનીય કર્મ બાંધના અને ભોગવતા બંને વખત દુઃખ ભોગવે છે ૪ જેમ દારુદિયો સુષ્ણુપ વીસરી ભાન ભૂલી જાય છે તેમ મોહનીય કર્મના ઉદયથી ભવ આત્મજ્ઞાન ભૂલી વિભાવ પરિણામી થઈ પુદ્ગલોનંદી બની જાય છે. ૫ જેમ જેલનાં પડેલ મનુષ્ય યથેચ્છ ગમન, ગમન કરી શકતો

× જ્ઞાનાવરણીય કર્મેને કોઈ આખના પાટા સમાન કહે છે, અને દર્શનાવરણીય કર્મેને રાખના દારપાળ સમાન કહે છે,

નથી તેમ આયુષ્ય કર્મના ઉદયથી જીવ દેહરૂપી કારાઅહમાં ફસાઈ રહે છે. ૬ જેમ ચિત્રકાર મરજીમાં આવે તેવાં ચિત્ર વિચિત્ર ચિત્રો બનાવે છે તેમ નામકર્મના યોગથી વિચિત્ર પ્રકારનાં શરીરો અને નાનાવિધ રૂપો ધારણ કરે છે ૭ જેમ કુંભાર એક જ માટી-માંથી અનેક પ્રકારનાં વાસણો બનાવે છે તેમ ગોત્રકર્મના ઉદયથી એક જ પ્રકારના શરીરે કરી અનેકવિધ બાતિનો અનુભવ કરે છે. અને ૮ જેમ રાજાની આજ્ઞા થઈ કે અસુક મનુષ્યને અસુક રકમ આપવી છતાં ભાંડારી (કેશાધ્યક્ષ) આપે ત્યારે જ તેને લાભની પ્રાપ્તિ થઈ શકે, તેવી જ રીતે સત્તામાં તો સર્વ જીવની પાસે સર્વ સુખો પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ છે, પરંતુ અંતરાય કર્મના ઉદયથી ઇચ્છિત વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી શકાતી નથી આ પ્રમાણે આત્મપ્રદેશની સાથે કર્મપ્રદેશનો સંબંધ થવાથી આત્મા કર્મ પુણ્યલો(પ્રદેશ)ના ઉદયાનુસાર સંસારમાં વિચિત્રતા પામે છે.

એ ચારે બંધ ઉપર દૃષ્ટાંત—૧ સૂકં, મેથી વગેરે ચીજો નાંખીને લાડુ બનાવ્યો તે લાડુ વાચુ, પિત્ત વગેરેનો નાશ કરે તે તેની પ્રકૃતિ (સ્વભાવ) કહેવાય ૨ તે લાડુ એક મહિનો એ મહિના એમ બેટલો સમય તેને તે સ્વરૂપે રહે તેને સ્થિતિ (કાળવું) પ્રમાણ કહેવાય. ૩ તે લાડુ કડવો મીઠો કે તીખો હોય તે રસ (અનુભાગ) કહેવાય. અને ૪ તે લાડુમાં કેઈ થોડા ફળનં પરિણામે નીપળ્યો કેઈ બહુ ફળને પરિણામે નીપળ્યો. એમ લાડુ વિષેનું દ્રવ્યનું આછાવત્તાપણાનું જે પ્રમાણ (પ્રદેશ)ને પ્રદેશબંધ કહેવાય છે. એ દૃષ્ટાંતથી ચારે બંધનું સ્વરૂપ સમજવું.

(૬) મોક્ષતત્ત્વ

બંધનો પ્રતિપક્ષી મોક્ષ છે. ચારે બંધથી બંધાઈ રહેલો જીવ, તમામ કર્મબંધથી છૂટી મુક્ત થાય તેને મોક્ષ કહે છે. એ મોક્ષ ચાર પ્રકારે મળે છે. શ્રી જૈનરાધ્યયન સૂત્રના ૨૮મા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે:—

નાળેણ જાળઈ માવે, દંસળેણ થ સદહે ।

ચરિત્તેણ ય ગિણહાર, તવેણ પરિમુજ્જઈ ॥ ૧૩૫॥

અર્થ—૧ સમ્યગ્ જ્ઞાને કરીને, નિત્ય અનિત્ય, શાશ્વત અશાશ્વત, શુદ્ધ અશુદ્ધ, હિત અહિત, લોક અલોક, આત્મા અનાત્મા, ઇત્યાદિ સર્વ વસ્તુઓનું સ્વરૂપ જાણે, ૨ સમ્યગ્ દર્શને (સમ્યક્ત્વે) કરીને, જ્ઞાન વડે જે સ્વરૂપ જાણ્યું છે તેને તથા રૂપે સાચું કરીને દેહ માને, તથા શંકા વગેરે કોષ રહિત રહે, ૩ સમ્યક્ ચારિત્ર વડે, દર્શને કરીને જે જે દેહ માન્યું છે તેમાંથી આત્મહિતકર-મોક્ષદાતા માલૂમ પડે તેને આચરણમાં ઉતારે, અને છોડવા યોગ્ય હોય તેને છોડે; ચારે ગતિમાંથી તરી પાંચમી મોક્ષ ગતિએ પહોંચવાના ઉપાય આદરે, ૪ તપે કરીને, ચારિત્ર વડે જે જે ઉપાયો આદર્યા છે તે વધતા જતા

શુદ્ધ ઉત્સાહથી નિભાવી પાર પાડે, એ ચાર કારણથી મોક્ષ મળે છે.† મોક્ષ શાસ્ત્રના પહેલા જ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—“સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ” અર્થાત્ સમ્યગ્-દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ચારિત્ર એ ત્રણે મળી મોક્ષનું સાધન છે. એ ચારમાથી જ્ઞાન અને દર્શન એ બંને તો આત્માના અનાદિ અનંત ખાસ નિજ ગુણો છે, તે મોક્ષ ગયા પછી પણ સર્વકાળ શાશ્વત રહે છે. એ બંને ગુણો સહચારી હોય છે. જેમ સૂર્યનો તાપ અને પ્રકાશ એક બીજાને છોડીને રહી શકતા નથી તેમજ સમ્યગ્ દર્શન અને સમ્યગ્ જ્ઞાન એક બીજા સિવાય રહેવાં નથી. અર્થાત્ જ્ઞાન વિના દર્શન નહિ અને દર્શન વિના જ્ઞાન નહિ. † એ બંનેને નિર્મળ કરી સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવાનાં સાધન ચારિત્ર અને તપ છે એ બંને ગુણો સાદિ સાંત છે. અર્થાત્ મોક્ષપ્રાપ્તિ થતાં સુધી તેની આવશ્યકતા છે. ઉપર્યુક્ત ચારે પ્રકારના ગુણસાધનથી જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે

નવતત્ત્વની ચર્ચા

દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ વિચાર કરીએ તો, નવે તત્ત્વનો સંક્ષેપમા, બે તત્ત્વમાં સમાવેશ થાય છે (૧) જીવ, (૨) અજીવ. જીવ છે તે સદા જીવ જ છે, અને અજીવ છે તે સદા અજીવ જ છે બાકીનાં સ તત્ત્વો પર્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ વિચારતાં જીવ અને અજીવ એ બેમા સમાય છે કારણ કે તે સાતે તત્ત્વો એ બેમાથી ઉત્પન્ન થયાં છે. પ્રથમ એ સાતમાંના પુણ્ય, પાપ, આરુણ અને બંધ એ ચારનો મુખ્યતાથી ને ગૌણતાથી વિચાર કરીએ. એ ચાર તત્ત્વ મુખ્યતાએ તો અજીવમાથી ઉત્પન્ન થયા છે. એ ચારે કર્મ સંબંધક છે અને તેને સકર્મી જીવ જ નિબળ કરે છે અને જીવે અહંતા એવા ચોક્કસી રૂપી પુદ્ગળો છે. હવે ગૌણતાએ વિચારીએ તો એ ચારે તત્ત્વ જીવના પર્યાયમા પણ મળે છે. પણ એ ચાર તત્ત્વોનું નિજ સ્વરૂપ વિચારીએ તો તે ચારે તત્ત્વ હેય (છોડવા યોગ્ય પદાર્થ) છે. કારણ કે એ ચારે ગમે તેવા હોય તો એ કર્મનો બંધ કરે છે અને સકર્મી જીવ જ (કર્મબંધિત જીવ—સ ચારી જીવ જ) એ ચાર તત્ત્વોને નિપજી રહે છે, માટે બાકીના સ વર, નિર્જરા અને મોક્ષ એ ત્રણ ધર્મતત્ત્વ છે. અને જીવના નિજગુણથી ઉત્પન્ન થાય છે માટે તેને જીવ જ કહેવાં વળી સ અહં નયની અપેક્ષાએ વિચારીએ તો એ ત્રણ તત્ત્વોનો સ્વભાવ, આત્મામાંથી કર્મરૂપ પુદ્ગળોને દૂર કરવાનો છે માટે અજીવ (પુદ્ગળ) પણ કહી શકાય, પણ મુખ્યતાએ તો ધર્મતત્ત્વ જ છે, જીવના નિજગુણની પેદાશ છે† અને અરૂપી છે માટે નિશ્ચય નયની અપેક્ષાએ એ ત્રણ તત્ત્વને જીવ જ ગણવાં. એ પ્રમાણે નવ તત્ત્વનો બે તત્ત્વ(જીવ અને અજીવ)માં સમાવેશ થયો.

† મોક્ષતત્ત્વનો વિશેષ વિસ્તાર પ્રથમ ખ કના ત્રીજા પ્રકરણમા છે.

+ સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ પહેલા જે મતિ આદિ અજ્ઞાનરૂપે જીવેમા હોય છે તે મિથ્યાદષ્ટિની નિવૃત્તિથી સમ્યગ્દર્શને પરિણત થઈ જાય છે. એટલે તે મતિ આદિ જ્ઞાન કહેવાય છે,

પ્રશ્ન—જીવના અશુભ યોગને આસ્રવ કહે છે તેટલા માટે આસ્રવને જીવ ગણે તો શું હરકત છે ?

સમાધાન—જીવના અશુભ ભાવને આસ્રવ કહે છે એ વાત સત્ય છે, પણ એ અશુભ ભાવનો કર્તા જીવ નથી પણ કર્મ જ છે. કર્મ વિના અશુભ ભાવ ઉત્પન્ન થાય જ નહિ. એ કર્મ વિના અશુભ ભાવ ઉત્પન્ન થાય તો સિદ્ધ ભગવાન (જે કર્મ રહિત છે તે) ને પણ આસ્રવ લાગે, પણ સિદ્ધ ભગવાનને તો કદી પણ આસ્રવ લાગતું જ નથી એ વિચારણાથી નિશ્ચય થાય છે કે—જીવ અને કર્મનો સંબંધ અનાદિ કાળથી છે; અને સકર્મી જીવ, આસ્રવને અહણ કરે છે તેનું કારણ કર્મ જ છે, માટે આસ્રવ પણ અજીવ જ છે. શીતલ પાણીમાં ઉષ્ણતા આણુનાર અગ્નિ છે, પાણી નથી તે પ્રમાણે આસ્રવનો કર્તા જીવ નથી પણ અજીવ જ છે.

પ્રશ્ન—એ રીતે વિચારતાં તો સંવરતત્ત્વ પણ અજીવ ગણાય કારણ કે શુભ યોગને સંવર કહેલ છે અને યોગોની પ્રવૃત્તિ કર્મોથી થાય છે તેથી સંવર તત્ત્વને અજીવ ગણવું જોઈએ.

સમાધાન—આસ્રવ તત્ત્વ એ અજીવ છે એમાં જરા પણ સંશય નથી. એ આસ્રવ તત્ત્વમાં ૨૫ ક્રિયાઓ ગણી છે જેમાંની પચીસમી ક્રિયામાં ‘ ઈરિયાવહિયા ’ ક્રિયા પણ છે અને તે શુભ યોગથી લાગે છે એટલા માટે શુભયોગ પણ પુર્યાસ્રવનું કારણ છે. તથા પહેલા મિથ્યાત્વ શુભસ્થાનકમાં ‘ શુભયોગ ’ તો છે પણ ‘ સંવર ’ નથી માટે શુભ યોગને સંવર ન કહેવો; પણ યોગનું રૂઢન કરે (યોગને સ્થિર કરે) તેને સંવર કહે છે. યોગની સ્થિરતા કરનાર જીવનો નિજશુભ છે તેટલા માટે સંવર તત્ત્વ એ જીવતત્ત્વ છે એમ શ્રદ્ધા રાખવી. એ પ્રમાણે સંક્ષેપમાં નવતત્ત્વનો વિચાર છે.

જ્ઞાન નય

નયની વ્યાખ્યા—૧ અનંતધર્માત્મક વસ્તુઓમાંથી કોઈ એક વિશેષ ધર્મને અહણ કરી, અન્ય ધર્મો તરફ ઉઠાસીને ભાવ રાખીને પદાર્થનું એ વર્ણન કરવું તેનું નામ નય છે. ૨ પ્રમાણનો અંશ તે નય. વાદ એટલે અપેક્ષાવાદ ૪ નયવાદ એટલે વિચારોની સીમાંસા ૫ કોઈ પણ વિષયનું સાપેક્ષપણે નિરૂપણ કરનાર વિચાર એ નય આમ વિદ્વજ્ઞોનો નયની બુદ્ધિ બુદ્ધિ રીતે વ્યાખ્યાઓ કરેલી છે.*

+ દૂકામા નયવાદની વ્યાખ્યા એમ આપી શકાય કે, વિરોધી દેખાતા વિચારોના વાસ્તવિક અવિરોધનું ચળ તપાસનાર અને તેમ કરી તેવા વિચારોનો સમન્વય કરનાર જ્ઞાન—દાખલા તરીકે એક આત્માના જ વિષયમાં પરસ્પર વિરોધી મતવ્યો મળે છે. કયાય આત્મા ‘ એક છે ’ એવું કથન છે તો કયાય ‘ અનેક છે ’ એવું કથન છે. એકપણ અને અનેકપણ પરસ્પર વિરોધી દેખાય છે, એવી સ્થિતિમાં આ વિરોધ વાસ્તવિક છે કે નહિ અને જો વાસ્તવિક ન હોય તો તેની સમૃતિ શી છે ? એ

સામુદાયે (સામાન્યપણે) નયના જે પ્રકાર છે : ૧ વ્યવહારનય—જે વડે વસ્તુનું બાહ્ય સ્વરૂપ બાણુવામાં આવે તથા જે અપવાદ ભાગમાં લાગુ પડે તે વ્યવહારનય, અને ૨ નિશ્ચય નય—જે વડે વસ્તુનું આભ્યંતર સ્વરૂપ બાણુવામાં આવે તથા જે હિતસર્ગ ભાગમાં લાગુ પડે તે નિશ્ચયનય. વિશેષપણે નયના ૭ પ્રકાર છે.—૧ નૈગમનય, ૨ સંશ્લેષનય, ૩ વ્યવહારનય, ૪ ઋણસૂત્રનય, ૫ શબ્દનય, ૬ સમભિરૂઢનય અને ૭ એવંભૂતનય. એ સાતે નયોનું સ્વરૂપ કહે છે :— ૧ નૈગમનય—“ ન વકો ગમો વિકલ્પો વચ્ચ સ નૈગમ પુથક્ પૃથક્ સામાન્યવિશેષયોર્ગ્રહણાત ” અનેક પ્રકારથી સામાન્ય અને વિશેષ શ્લેષ કરવાથી નૈગમ કહેવાય છે. એક ગમથી નહિ પણ અનેક ગમથી, અનેક પ્રકારથી અને અનેક ભાગથી જે નય કે.ઈ પશુ વસ્તુને માને છે તે નયને નૈગમનય કહે છે. નૈગમનયવાળો સામાન્યને માને એટલે કોઈ પણ વસ્તુમાં તેના નામ પ્રમાણે અંશ માત્ર શુષ્ક હોય તો પણ તેને પૂર્ણ વસ્તુ માને, વળી વિશેષને પશુ માને એટલે કોઈ પણ વસ્તુમાં તેના નામ પ્રમાણે પૂર્ણ શુષ્ક હોય તો પણ તે વસ્તુ માને. અથા કાળમાં કામ યર્થ ગચ્છે તેને, વર્તમાન કાળમાં કામ થાય છે તેને અને આવતા કાળમાં કામમાં કામ બનશે એ ત્રણ કાર્યને સત્ય માને. નૈગમનયવાળો નિશ્લેષા ચારે માને.

૨ સંશ્લેષનય—સંયુદ્ધાતિ વિશેષાન સામાન્યતવા સત્તાયાં કોઢી કરોતિ ય. સ સંપ્રદઃ અર્થાત્ વિશેષ-પદાર્થોને જે સામાન્યપણે શ્લેષ કરી લેવા તેનું નામ સંશ્લેષનય. જેમકે એક નામ લેવાથી તે નામને સર્વશુષ્ક સર્વપર્યાય, અને સર્વ પરિવાર સાથે શ્લેષ કરે. થોડામાં ઘણું સમજે; ઉદાહરણ—કોઈ શાહુકારે તેના નોકરને કહ્યું કે ‘હાતણ લાવો’ ત્યારે નોકરે એક ‘હાતણ’ શબ્દના અનુસારે, હાતણ, પાણીને લોટો, અરીસો, દાતિયો, હંતમંજન, સળી, સુરમો વગેરે વસ્તુ લાવી મૂકી. વળી શેઠે કહ્યું કે ‘પાન લાવો.’ એટલે તેણે પાન, સોપારી, કાથો, ચૂનો, મસાલો વગેરે આણી આગળ મૂક્યું. એ પ્રમાણે કોઈ એ બગીચાનું નામ લીધું તો સંશ્લેષનયવાળો ઝાડ, ફળ, ફૂલ, વગેરે તમામ સમજે છે. સંશ્લેષનયવાળો સામાન્યને માને છે પણ વિશેષને નહીં માને. એ નયવાળો ત્રણ કાળની વાત માને અને નિશ્લેષા ચારે માને.

૩ વ્યવહારનય — વિશેષતયૈવ સામાન્યમવહરતિ મન્યતે ચોડસોં વ્યવહારઃ

શોધ નયવાદે કરી એવો સમન્વય કર્યો છે કે વ્યક્તિની દૃષ્ટિએ આત્મતત્ત્વ અનેક છે, પણ શુદ્ધ ચૈતન્યની દૃષ્ટિએ તે એક છે. આવા સમન્વય કરી નયવાદ પરસ્પર વિરોધી દેખાતાં વાક્યોનો અવિરોધ-એક-વ્યક્તિતા સધે છે, જે જ રીતે આત્માના વિષયમાં નિત્યપણા અને અનિત્યપણા તેમજ કર્તાપણા અને અકર્તાપણાના મતોનો અવિરોધ પણ નયવાદ ધરાવે છે. આવા અવિરોધનું મૂળ વિચારકની દૃષ્ટિ-તાત્પર્યમાં રહેલું હોય છે, જે દૃષ્ટિને પ્રસ્તુત શાસ્ત્રમાં ‘અપેક્ષા’ નામથી ઓળખવામાં આવે છે તેવી નયવાદ, અપેક્ષાવાદ પણ કહેવાય છે.

અર્થાત્ સામાન્યને વિશેષતયા અહણ કરવું તે વ્યવહારનય. સ અહનયથી અહણ કરેલા પદાર્થોને વિધિપૂર્વક ભિન્ન ભિન્ન કરે તેને વ્યવહારનય કહે છે. આ નયવાળો વસ્તુના બાહ્ય સ્વરૂપના ગુણોને તે વસ્તુ માને પ્રત્યક્ષ દેખાય તેટલા ગુણોને માને પણ અંદરના પરિણામોની વ્યવહારનયવાળાને કંઈ જરૂર નહિ. તેની દૃષ્ટિ તો આચાર, ક્રિયા અને પ્રવૃત્તિ તરફ હોય છે જેમ નૈગમનય વાળાને આંતરિક ગુણો વિના બાહ્ય ગુણના અંશ માત્રની તથા સંપ્રદાયવાળાને વસ્તુની સત્તાની જરૂર છે તેમ વ્યવહારનયવાળાને ક્રિયા તથા આચારની જરૂર છે ઉદાહરણ :—વ્યવહારમાં કૌચલ કાળી, પોપટ લીલો અને હંસ ઘોળો દેખાય છે તેથી વ્યવહારનયવાળો કૌચલને કાળી, પોપટને લીલો અને હંસને ઘોળો. એમ એક રંગ જ માનશે [નિશ્ચયનયથી વિચારીએ તો દરેક રંગમાં પાંચે રંગ છે.] વ્યવહારનયવાળો સામાન્યને નહીં માને પણ વિશેષને માને, ત્રણે કાળની વાતને માને; અને નિષ્કેપા ચારે માને.

૪ ઋણસૂત્ર નય—ઋણર્થિમાનમંચ સ્ત્રવતિ વસ્તુતયા વિકલ્પયતિ ય સ ઋણુદ્વવકો ક્ષેત્રે વ્યવહારજ્ઞસ્ત્રવકો—જે સુખ્યતયા વર્તમાન કાળનાં દ્રવ્યોના જ સ્વીકાર કરે છે તે. ઋણુ એટલે સરળ, સૂત્ર એટલે સૂચન અથવા ચિત્તન અર્થાત્ સરળ ચિંતન એ નયવાળાનો સદા સરળ વિચાર રહે છે. સામાન્યને નહીં માને, વિશેષને માને, ભૂત અને ભવિષ્યકાળની વાતને નિઃસાર બાંધી માને નહિ, માત્ર વર્તમાન કાળની વાતને જ અહણ કરે છે. ઉદાહરણ :—કોઈએ કહ્યું કે, સો વર્ષ પહેલાં સોનૈયા(મહેરા)ની વૃષ્ટિ થઈ હતી, તથા સો વર્ષ પછી સોનૈયાની વૃષ્ટિ થશે. એ બંને વાતને એ નયવાળો નિઃસાર અને નકામી સમજે છે, કારણકે ભૂત અને ભવિષ્યકાળની વાતથી આપણી શું મતલબ સરી ? એ તો આકાશના ફૂલ જેવી વાત છે. એ નયવાળો ચાર નિષ્કેપામાંથી એક ભાવ નિષ્કેપાને માને. દૃષ્ટાંત :—કોઈ શેઠ સામાયિકમાં બેઠા હતા. તેવામાં તેમને કોઈ બોલાવવા આવ્યું, ત્યારે શેઠના હીકરાની વહુ કે જે સુઅણ અને વિચક્ષણ હતી તેણે જવાબ દીધો કે શેઠજી ચમારને ઘેર બેઠા ખરીદવા ગયા છે. તે બિચારો, ચમારને ત્યાં જઈ આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે બાઈ, શેઠજી ચમારની દુકાને છે નહિ. ત્યારે વહુએ કહ્યું કે શેઠજી ગાંધીની દુકાને સૂંઠ લેવા ગયા છે. વળી ગાંધીની દુકાને જઈ આવ્યો ત્યાં પણ શેઠ મળ્યા નહિ તેથી ગભરાઈને કહેવા લાગ્યો, બાઈ ! મને નાહક આંટા શા માટે ખવરાવો છો ? શેઠ કયા છે ? તે મહેરબાની કરી સાચે સાચું કહો એવામાં તો શેઠજી સામાયિક પૂરું થયું અને સામાયિક પાળી શેઠ બહાર આવ્યા. વહુ ઉપર નારાજ થઈ કહેવા લાગ્યા કે તમે આટલા ડાહ્યા થઈને ગપ શા માટે મારી ? વિનય સહિત વહુએ કહ્યું કે, સામાયિકમાં બેઠાં બેઠાં આપનું મન ચમાર અને ગાંધીની દુકાન પર નહોતું ગયું શું ? એ સાંભળી શેઠ આશ્ચર્ય પામી બોલ્યા કે હા ! મન તો ગયું હતું ખરું. તમને શી રીતે માલમ પડ્યું ? તે બોલી, આપની અંગચેષ્ટા

ઉપરથી. * એ દષ્ટાંત પ્રમાણે ઝંજીર નયવાળો વર્તમાનકાળના ભાવને જ શ્રેષ્ઠ માને છે.

ગાથા:—વત્થ ગંધ મલંકારં, इत्थिओ सयणाणि य ।

અચ્છંદા જે ન યુજંતિ, ન સે ચાઈ તિ વુચ્ચઈ ॥

દશ વૈ ૦ અધ્ય. ૨ ગાથા ૨.

અર્થ:—એ સર્વ સંસાર છોડીને ત્યાગી બન્યા છે તેઓ ઉત્તમ વસ્ત્ર-ભૂષણ-સ્ત્રી-શસ્ત્રા ઇત્યાદિ ભોગવતા તો નથી પણ ભોગવવાના અભિગ્રાયા કરે છે તેને ત્યાગી કહેવા નહીં.

ગાથા:—जे य कंते पिए मोए, लद्धे वि पिट्ठि कुव्वइ ।

સાદીળે ચયઈ મોષ, સે હુ “ચાઈ તિ વુચ્ચઈ ॥૩॥

દશ વૈ ૦ સૂ ૦ અધ્ય ૦ ૨.

અર્થ:—એ ગૃહસ્થાવાસનાં રહીને વલ્લભકારી, પ્રિયકારી, ઇચ્છિત ભોગનો સંભોગ મળ્યો છે છતાં ભોગવતો નથી, તેને ત્યાગી કહેવો. આ વચન ઝંજીર નયના આધારે બળવું. ઝંજીર નયવાળો ફક્ત ભાવ નિરોધ જ સત્ય માને છે.

(૫) શબ્દનય—કાલકલિગણનૈર્વાચકેન શબ્દેન તુલ્ય પર્યાયમેદેડપિ एकमेव वाच्यं मन्वमानं शब्दो नय—પર્યાય શબ્દ હોવા છતાં પણ જે કાળ લિંગવાચક શબ્દોને એક રૂપે માનવા તે શબ્દ નય. કોઈ વસ્તુનું જે નામ હોય તે નામના શબ્દના અર્થને જ અહણ કરે. એક વસ્તુના ઘણાં નામો હોય તો તે નામોના શબ્દના અર્થ ઉપરના અર્થને જ શબ્દ નયવાળો ધ્યાનમાં રાખે છે જુદાં જુદાં નામના શબ્દોના અર્થ પ્રમાણે તે વસ્તુમાં શુભ છે કે નહિ તે શબ્દ નયવાળો જોતો નથી પણ મૂળ નામને જ માને છે. ઇંદ્રનાં શકેંદ્ર, પુરંદર, શશિપતિ, દેવેંદ્ર વગેરે ઘણાં નામો છે છતાં તે બધા શબ્દોનો એક ‘ઇંદ્ર’ નામનો જ અર્થ અહણ કરે છે. જુદાં જુદાં નામના શબ્દ તો જુદાં જુદાં અર્થને અહણ કરે નહીં. શબ્દ નયવાળો, લિંગ શબ્દમાં ભેદ માનતો નથી. ઝંજીર નય પ્રમાણે સામાન્યને ન માને, વિશેષને ન માને, વર્તમાનકાળની વાતને માને, અને ચાર નિરોધપામથી ફક્ત ભાવનિરોધને માને. શબ્દ નયમાં ફક્ત શબ્દનું વિશેષપણ લીધું છે.

૬. સમભિરૂઢ નય—सं सम्बन्ध प्रकारेण यथापर्यायैगल्लमर्थं तथैव भिन्नवाच्यं मन्वमानं समभिरूढो नय—સમ્યક પ્રકારથી યથારૂઢ અર્થને તે જ પ્રકારે ભિન્ન વાચ્ય જે માનવું તે સમભિરૂઢ નય. શબ્દમાં આરૂઢ થઈ તેનો અર્થ કરે એટલે શબ્દના અર્થ પ્રમાણે શુભ હોય તો મને. શબ્દના અર્થ પ્રમાણે વસ્તુમાં પૂર્ણ શુભ પ્રગટ્યો ન

* કોઈ કહે છે કે—વહુને ભતિ સ્મરણ યાન થયું હતું.

હોય, પણ કંઈક ઓછો હોય તોયે માને એમ ધારે કે પૂર્ણ શુભ ક્યારેક પ્રગટશે જ. જેમકે—અરિહંત ભગવાનને પહેલા પ્રકરણમાં ‘સિદ્ધ’ ગણ્યા તે, સમભિરૂઢ નય પ્રમાણે-તું વચન ગણવું. ‘શબ્દ નય’ કરતાં ‘સમભિરૂઢ નય,’ માં ઓટણું વધારે છે કે છૂટ્ટો નયવાળો શબ્દના અર્થને કાયમ કરે છે (સ્થાપે છે). ઉદાહરણ—ઈન્દ્રતું નામ શકેન્દ્ર ત્યારે જ માને કે જ્યારે સિંહાસન પર બેસી પોતાની શક્તિથી ન્યાય કરે, અને સર્વે દેવતાઓને પોતાના હુકમ પ્રમાણે ચલાવે. તે જ પ્રમાણે હાથમાં વજ્ર લઈ દેવતાઓના બંડને મટાડે તો જ ‘પુરંદર’ માને, ઈન્દ્રાણીઓની સભામાં બેસી બ્રહ્મા પ્રકારનાં નાટક જુએ ત્યારે ‘શચિપતિ’ છે એમ માને અને સામાનિક, આત્મરક્ષક વગેરે દેવતાઓની સભામાં બેસે ત્યારે જ ‘દેવેન્દ્ર’ માને. સમભિરૂઢ નયવાળો, સિંગ શબ્દમાં લેક માને છે. સામાન્ય નહિ માને પણ વિશેષને માને, વર્તમાન કાળની જ વાતને માને અને ચારમાંથી એક ભાવ નિશ્ચેપને જ માને છે.

૭ એવંભૂત નય—સૂતશબ્દોડવ તુલ્યવાચી એવં વચા વાચકે શબ્દે ચો ન્યુત્પત્તિ-રૂપો વિષમાનેત્યોડસ્તિ તથા સૂતતુલ્યાડ્યંક્રિયાકારિણમેવ વસ્તુ વસ્તુભગ્નન્યમાન એવં-ચૂતો નયઃ—ભૂત શબ્દ તુલ્ય અર્થનો વાચક છે એટલા માટે જે શબ્દ વિષમાન અર્થોનો વાચક તે અને અર્થક્રિયાકારીમા બરાબરી રાખે છે તેને એવંભૂતનય કહે છે. વસ્તુતું જેવું નામ, તેવું જ તેવું કામ અને પરિણામની ધારા પણ થતી જ એ પ્રમાણે ત્રણે બાજત સંપૂર્ણ હોય તેને જ માને; વસ્તુ પોતાના ગુણમાં પૂર્ણ હોય, તે શુભ પ્રમાણે જ ક્રિયા કરે, તે વસ્તુના દ્રવ્ય, ગુણ, પર્વાય તથા વસ્તુના ધર્મો, સર્વે પ્રત્યક્ષ દેખવામાં આવે તેને જ એવંભૂત નયવાળો, વસ્તુ તરીકે સ્વીકારશે. સંપૂર્ણ શુભમાંથી એક અંશ પણ કમી હશે તો તેને વસ્તુ નહીં કહે. આ નયવાળો સામાન્યને ન માને પણ વિશેષને જ માને ફક્ત વર્તમાન કાળની વાતને જ માને, અને ચારમાંથી એક ભાવ નિશ્ચેપને જ માને છે. દૃષ્ટાંત શકેન્દ્ર જો કે સિંહાસન પર બેસીને ન્યાય તો કરે છે, પણ તેવું મન ફેલી-ઓમાં હોય તો તે વખતે તેને શકેન્દ્ર ન કહેતાં. ‘શચિપતિ’ કહેવો. એ પ્રમાણે સર્વે સ્થળે સમજી લેવું વસ્તુનો જેવો ઉપયોગ હોય તે પ્રમાણે જ કરે. અસંખ્યાત પ્રદેશ સુક્ત જો ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય હોય તો જ તેને ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય માને, પણ જો ચાર પ્રદેશને ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય ન માને આ નયવાળાની દૃષ્ટિ ફક્ત ઉપયોગ તરફ જ રહે છે. સામાયિકમાં બેઠેલા શેઠની વહુતું દૃષ્ટાંત પણ કોઈ અહીં આપે છે.

સાત નય પર દૃષ્ટાંત

હવે સાતે નય ઉપર સમુચ્ચય (એક સાથે) દૃષ્ટાંત કહે છે. કોઈએ કોઈને પૂછ્યું કે, ભાઈ તમે કયાં રહો છો ? ત્યારે તેણે કહ્યું કે હું લોકમાં રહું છું. ત્યારે અશુદ્ધ નેગમ નયવાળો બોલ્યો કે લોક તો ત્રણ છે તેમા તમે કયા લોકમાં રહો છો. ત્યારે

શુદ્ધ નૈગમ નયવાળે જવાળ દીધો કે હું ત્રીજા લોકમાં રહું છું વળી પૂછ્યું કે, ત્રીજા લોકમાં તો દ્વીપ, સમુદ્ર અસંખ્યાતા છે તેમાં તમે કયા દ્વીપ સમુદ્રમાં રહો છો ? એણે કહ્યું કે હું જંબૂદ્વીપમાં રહું છું વળી એણે પૂછ્યું કે, જંબૂદ્વીપમાં તો ઘણાં ક્ષેત્ર છે, તમે કયા ક્ષેત્રમાં રહો છો ? ત્યારે વિશુદ્ધ નૈગમ નયવાળો બોલ્યો, હું ભરત-ક્ષેત્રમાં રહું છું. વળી પૂછ્યું કે, ભરત ક્ષેત્રમાં તો છ ખંડ છે, તમે કયા ખંડમાં રહો છો ? ત્યારે અતિ શુદ્ધ નૈગમ નયવાળો બોલ્યો કે, હું હક્ષિણ ભરતના મધ્ય ખંડમાં રહું છું. વળી પૂછ્યું કે, મધ્ય ખંડમાં તો ઘણા દેશ છે તમે કયા દેશમાં રહો છો ? જવાળ દીધો કે, હું મગધ દેશમાં રહું છું. વળી પૂછ્યું કે, મગધ દેશમાં તો ઘણાં ગામો છે, તમે કયા ગામમાં રહો છો ? જવાળ દીધો કે હું રાજગૃહી નગરીમાં રહું છું. વળી પૂછ્યું કે, રાજગૃહી નગરીમાં તો ૧૩ પાસા(પરાં) છે, તમે કયા પરામાં રહો છો ? જવાળ દીધો કે હું નાલંદા પાસામાં રહું છું. વળી પૂછ્યું કે, નાલંદા પાસામાં તો સાડા ત્રણ કોડ ઘર છે. તમે કયા ઘરમાં રહો છો ? જવાળ દીધો કે, હું વચલા ઘરમાં રહું છું. એટલી વાત સાંભળી નૈગમ નયવાળો બોલ્યો ખંધ થયો. ત્યારે સંઘ્રહ નયવાળો બોલ્યો કે, વચલા ઘરમાં તો ઘણા ખંડ છે તો એમ કહો કે હું મારા બિછાના બેટલી જગામાં રહું છું. ત્યારે વ્યવહાર નયવાળો બોલ્યો કે, તમે તમારા બધાં બિછાનામાં રહો છો ? જવાળ દીધો કે મારા શરીરે બેટલા આકાશ પ્રદેશ અહલ્ય ક્યાં છે તેટલામાં રહું છું. ત્યારે ઋણુસૂત્ર નયવાળો બોલ્યો કે શરીરમાં તો હાડ, માંસ, ચામડી, કેશ, વગેરે છે, અસંખ્ય સૂક્ષ્મ, સ્થાવર કાય અને બાહર વાયુ કાય વગેરે જીવો છે, તથા બેઈન્દ્રિય (કરમીઆં) પ્રમુખ ઘણા રહે છે, તેટલા મટે એમ કહો કે મારા આત્માએ બેટલા આકાશ પ્રદેશ અવગાહ્યા (અહલ્ય ક્યાં) છે, તેમાં રહું છું. ત્યારે શબ્દ નયવાળો બોલ્યો કે આત્મપ્રદેશમાં તો ધર્માસ્તિકાય વગેરે પાંચે અસ્તિકાયના અસંખ્ય પ્રદેશ છે તેથી એમ કહો કે, હું મારા સ્વભાવમાં રહું છું ત્યારે સમભિરૂઢ નયવાળો બોલ્યો કે સ્વભાવની પ્રવૃત્તિ તો ક્ષણે ક્ષણે બદલે છે, વળી તેમાં યોગ, ઉપયોગ, લેશ્યા વગેરે ઘણી વસ્તુ છે, માટે એમ કહો કે હું મારા નિઃકામ શુચીમાં રહું છું. ત્યારે ઉત્તર એવબૂત નયવાળો બોલ્યો કે નિઃકામ શુચીમાં તો જ્ઞાન, કર્મ અને આરિત્ર એ ત્રણ છે. અને પ્રભુએ ફરમાવ્યું છે કે એક સમયે બે ઠેકાણે ઉપયોગ રહી શકે નહિ માટે એમ જ કહો કે, હું મારા શુદ્ધ નિઃકામ શુચીને જે વખતે જે ઉપયોગ પ્રવર્તે છે તેમાં રહું છું. સાતે નયનું આ દષ્ટાંત શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં બતાવ્યું છે.

દષ્ટાંત બીજું—કોઈ નૈગમ નયવાળો સુથાર, પાલી (અનાજ ભરવાનું લાકડાનું માપ) બનાવવાને માટે લાકડું લેવા જતો હતો, ત્યારે વ્યવહાર નયવાળો પ્રશ્ન કર્યો કે, કયા બજામાં છે ? સુથારે જવાળ દીધો કે પાલી લેવા બજાં છું તે પછી લાકડું કાપતી વેળા, લાકડું ઈધે ઘેર આવતી વેળા, પાલી બનાવતી વેળા, એમ જે જે વખતે

પૂછ્યું તે તે વખતે જવાબ દીધો કે પાલી બનાવું છું. જ્યારે એવો જવાબ સાંભળ્યો કે ‘પાલી બનાવી’ ત્યારે વ્યવહાર નયવાળો ચૂપ રહ્યો. એ સમયે સંગ્રહ નયવાળો બોલ્યો કે અનાજનો સંગ્રહ કરો ત્યારે પાલી કહેજો. ઋતુસૂત્ર નયવાળો બોલ્યો કે ધાન્યનો સંગ્રહ કરવાથી પાલી કહેવાય નહિ, પણ ધાન્યનું તેનાથી મપ કરો ત્યારે પાલી કહેવાય. શબ્દ નયવાળો કહે કે, ધાન્યનું માપ કરી એક પાલી, બે પાલી ત્રણ પાલી એમ ગણો ત્યારે પાલી કહેવાય. સમભિરૂઢ નયવાળો બોલ્યો કે કોઈ કાર્યથી માપ થશે ત્યારે પાલી કહેવાશે, એવંભૂત નયવાળે કહ્યું કે, પાલીથી માપતી વખતે તે માપમાં ઉપયોગ હશે તો જ પાલી કહેવાશે, એ પ્રમાણે અનેક દૃષ્ટાંતોથી સાતે નયનું સ્વરૂપ બાજવું.

એ સાત નયથી સર્વ વસ્તુઓને માને તે સમકિતી ગણાય, જે એક નયને જ માને અગર કોઈ વાતમાં એક નય તાણે એને મિથ્યાદષ્ટિ બાજવે. કારણ કે એક વસ્તુથી પૂર્ણ કાર્ય થતું નથી. દરેક કાર્ય નીપજનવામાં જેટલા જેટલા સંયોગની જરૂર છે તેટલા તેટલા સંયોગ મળે ત્યારે તે કાર્ય પૂર્ણ નીપજે છે દૃષ્ટાંત—કોઈ એ પૂછ્યું કે, અનાજ શાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? ત્યારે એકે જવાબ દીધો કે પાણીથી, બીજાએ કહ્યું કે પૃથ્વીથી, ત્રીજાએ—હળથી, ચોથાએ—વાદળથી, પાંચમાએ—બીથી, છઠ્ઠાએ—ઋતુથી, સાતમાએ—તસીબથી નીપજે છે હવે કહો કે સાત જવાબમાંથી કયો જવાબ સાચો અને કયો જવાબ ખોટો કહેવાય ? એ સાતે વસ્તુ અલગ અલગ રહે તો કોઈ પણ કાર્ય નીપજે નહિ તેથી દરેક વસ્તુ ખોટી કરી. પણ સાતે વસ્તુ એકત્ર થાય તો કામ વખતસર સિદ્ધ થાય તેથી સાતે ચીજ સાચી કરી. એ પ્રમાણે હરેક કાર્ય સાત નયના સમાગમથી થાય છે એમ બાજી સાતે નયની અપેક્ષાથી નિબંધપાતી વચન હોય તે જ સત્ય માનવું.

સાત નયમાં ૧ નૈગમ, ૨ સંગ્રહ, ૩ વ્યવહાર અને ૪ ઋતુસૂત્ર, એ ચાર નય વ્યવહારમાં ગણાય છે; ૫ શબ્દ, ૬ સમભિરૂઢ, ૭ એવંભૂત એ ત્રણ નય નિશ્ચયમાં ગણાય છે. કોઈ વખતે ઋતુસૂત્ર નયને પણ નિશ્ચયમાં ગણે છે. જેનાથી વસ્તુની સુખના (મત્યક્ષ ગુણ—ગાદ્ય ગુણ) તરફ વિચારણા થાય તેને વ્યવહાર નય અને જેનાથી વસ્તુના નિજ સ્વભાવ તરફ વિચારણા થાય તેને નિશ્ચય નય કહે છે.

નવ તત્ત્વ ઉપર સાત નય

(૧) જીવ તત્ત્વ—૧ નૈગમ નયવાળો—પર્વાગ્નિ, પ્રાણ, વગેરેના સમૂહવાળું, પ્રયોગસા પુદ્ગલોના સંયોગનું બનેલું જે શરીર દેખાય છે તેને જીવ કહે છે જેમકે—બળક, ગાય, માણસ વગેરે વસ્તુઓમાં ગમનાગમન વગેરે ક્રિયા દેખાય છે તેને જગત કહે છે કે એ ‘જીવ’ છે નૈગમનયવાળો એક અંશને પૂર્ણ વસ્તુ માને છે, અને કારણને કાર્ય માને છે. ૨ સંગ્રહ નયવાળો—અસંખ્યાત પ્રદેશી અવગાહનાવાળી વસ્તુને

“ભુવ” કહે છે. ૩ વ્યવહારનયવાળો—ઈદ્રિયોની સત્તા, દ્રવ્ય યોગ, અને દ્રવ્ય લેવાને ભુવ કહે છે, કેમકે, ભુવ જતો રહ્યા પછી ઈદ્રિયોની સત્તા રહેતી નથી. ૪ ઋગ્યજુર નયવાળો—ઉપયોગવંતને ભુવ કહે છે * ૫ શબ્દનય વાળો—જ્યાં ભુવનો અર્થ મળે ત્યાં ભુવ માને છે, જેમકે—ગયા કાળમાં ભુવ હતો, વર્તમાનકાળમાં ભુવ છે, અને આવતા કાળમાં ભુવ રહેશે. શબ્દનયવાળો દ્રવ્ય આત્માને ભુવ માને છે, કારણ કે તોજસ તથા કાર્મણુ શરીરનાં પુદ્ગલો ભુવની સાથે અનાદિ કાળથી લાગેલાં છે, અને લાગતાં રહેશે; એટલા માટે ‘ભુવ’ ગણે છે. ૬ સમભિરૂઢ નયવાળો—શુદ્ધ સત્તાધારક, જ્ઞાનાદિ નિજ ગુણુમા રમણુ કરનાર, ક્ષાયક સમ્યક્ત્વને ભુવ માને છે ૭ એવંભૂતનય વાળો—સિદ્ધ ભગવાનના ભુવને જ ‘ભુવ’ કહે છે.

અભુવ તત્ત્વ—અભુવ તત્ત્વના ગુણ ૫ પ્રકાર છે : ૧ ધર્માસ્તિકાય, ૨ અધર્માસ્તિકાય, ૩ આકાશાસ્તિકાય, ૪ કાળ, ૫ પુદ્ગલાસ્તિકાય એ પાંચ ઉપર સાત નય લાગુ પાડે છે ૧ નૈગમનય વાળો અંશને પૂર્ણરૂપે માનતો જોવાથી ધર્માસ્તિકાયના એક પ્રદેશને પણ ધર્માસ્તિકાય માને છે. કારણ કે તેના એક પ્રદેશમાં પણ ચલણસહાયની સત્તા છે. ૨ સંબ્રહ્મનય વાળો—જહ ચેતન બધામાં ચલનગુણની સત્તા ધર્માસ્તિકાયની છે તે ચલન કરતા પ્રયોગથી પુદ્ગલને ધર્માસ્તિકાય માને છે એ પ્રદેશાદિ ગ્રહણુ કરતો નથી. ૩ વ્યવહારનય વાળો—ભુવ પુદ્ગલની ચલન શક્તિમા પદગુણ + હાનિ વૃદ્ધિ થાય છે તેને ધર્માસ્તિકાય માને છે, ઋગ્યજુરનય વાળો—ભુવ તથા પુદ્ગલ જે વર્તમાનકાળમાં ધર્માસ્તિકાયના ચલણુ સહાય ગુણથી ગતિ કરે તેને ધર્માસ્તિકાય કહે છે. ભૂત લવિષ્ય કાળને ગ્રહણુ કરતો નથી. ૫ શબ્દનય વાળો દેશ પ્રદેશની અપેક્ષા રાખતો નથી. ધર્માસ્તિકાયના સ્વભાવ માત્રને જ ધર્માસ્તિકાય માને છે ૬ સમભિરૂઢનય વાળો—જ્ઞાનાદિ ગુણથી ધર્માસ્તિકાયના સ્વરૂપના જ્ઞાતાને ધર્માસ્તિકાય માને છે અને ૭ એવંભૂતનય વાળો—સપ્તાભંગી ** સપ્તનય

* ઉપયોગ એ પ્રકારનો છે. શુભ ઉપયોગ, ૨ અશુભ ઉપયોગ, તેમાનો અશુભ ઉપયોગ, સિધ્ધાન્ત મોહનીય કર્મના ઉદ્વેગથી થાય છે માટે “અભુવ” છે, પણ અહીં નયને હિસાબે “ભુવ” ગણેલ છે.

+ પદગુણ હાનિ વૃદ્ધિનું વર્ણન—૧ સંખ્યાત ગુણુ અધિક, ૨ અસંખ્યાત ગુણુ અધિક, ૩ અનંત ગુણુ અધિક, ૪ સંખ્યાત ભાગ અધિક, ૫ અસંખ્યાત ભાગ અધિક, ૬ અનંત ભાગ અધિક. તેની જ રીતે ૭ સંખ્યાત ગુણુ હીન, ૮ અસંખ્યાત ગુણુ હીન, ૯ અનંત ગુણુ હીન, ૧૦ સંખ્યાત ભાગ હીન, ૧૧ અસંખ્યાત ભાગ હીન, ૧૨ અનંત ભાગ હીન એમ ત્રણુ બોલ ગુણુ આશ્રયી અને ત્રણુ બોલ ભાગ આશ્રયી એ ૭ બોલ અધિકતા આશ્રયી અને ૭ બોલ હીનતા આશ્રયી. તે પદગુણુ હાનિ વૃદ્ધિ અભુવી. એ બાર બોલસાથી જ્યાં ૮ બોલ લાભે તે સદ્ધાણુવડિયા, ૬ બોલ લાભે તે ત્રિદાણુવડિયા, ૪ બોલ લાભે તે દ્વિદાણુવડિયા અને ૨ લાભે તે એકદાણુવડિયા અભુવા.

** સપ્તાભંગીની સમજણ—૧ પ્રત્યેક પદાર્થ પોતપોતાના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર કાળ, ભાવની અપેક્ષાથી અસ્તિરૂપ છે. તેથી પ્રદેશો લાગે ‘સ્થાવરસ્થિતિ’ (સ્થાવર+અસ્તિ) ૨ એ જ પદાર્થ પર દ્રવ્ય, પર

ઇત્યાદિથી ધર્માસ્તિકાયના શુષ્ક સિદ્ધ કરી શકે એવો જ્ઞાની જ્ઞાતા હોય તેને જ ધર્માસ્તિકાય માને છે. અધર્માસ્તિકાય પર પણ સાત નય ધર્માસ્તિકાયની પેઠે જ બાજુવા તેમાં એટલું વિશેષ કે, બધાં ચલનસહાય શુષ્ક કહ્યો છે ત્યાં અધર્માસ્તિકાયનો સ્થિતિ શુષ્ક સમજવો. આકાશાસ્તિકાય પર ૭ નય—૧ નૈગમનય વાળો આકાશના એક પ્રદેશને આકાશાસ્તિકાય માને છે. ૨ સંઘનનય વાળો સ્કંધ, દેશની અપેક્ષા રાખ્યા વિના ઈષે કોષ, ઈષે અલોષ અર્થાત્ એક લોકાકાશ એક અલોકાકાશ એને આકાશાસ્તિકાય માને. ૩ વ્યવહારનય વાળો ભિદ્વં, અધો, અને તિથંકુ લોકના આકાશને આકાશાસ્તિકાય માને છે. ૪ ઋતુસૂત્રનય વાળો આકાશ પ્રદેશમાં જે ઈવ અને પુદ્ગળ રહે તેમાં ષડ્શુષ્ક હાનિ વૃદ્ધિના પ્રમાણે જે ક્રિયા કરે છે તેને આકાશાસ્તિકાય કહે છે. ૫ શબ્દનય વાળો અવગાહ (અવગ્રાસ) લક્ષણ વાળી પોષારને આકાશાસ્તિકાય કહે છે. ૬ સમભિરૂઢનય વાળો વિકાસ શુષ્કને આકાશાસ્તિકાય કહે. ૭ એવંભૂતનય વાળો આકાશાસ્તિકાયના દ્રવ્ય, શુષ્ક, પર્યાય, ઉત્પાદ, વ્યય—મુવ, એ સર્વેના જ્ઞાયકનો તેમાં ઉપયોગ હોય ત્યારે આકાશાસ્તિકાય કહે છે.

કાળ પર સાત નય—૧ નૈગમનય વાળો—સમયને કાળ કહે. કારણ કે ત્રણ કાળના સમયનો એક સરખો શુષ્ક છે. ૨ સંઘનનય વાળો—એક સમયથી માંડીને કાળચક્ર લગીનાં તમામ માપને કાળ કહે. ૩ વ્યવહારનય વાળો—દિવસ, રાત, પખવાડિયું, માસ, વરસ વગેરેને કાળ કહે, તે અદીદ્વીપની બહાર કાળ માને નહિ. ઋતુસૂત્રનય વાળો—વર્તમાન સમયને કાળ માને. અતીત (ગયો) અનાગત (આવતો) એ બે કાળને ન માને. ૫ શબ્દનય વાળો—ઈવ, અઈવના પર્યાયોને પલટાવતો થકો પ્રવર્તે તેને કાળ માને ૬ સમભિરૂઢનય વાળો—ઈવ અને પુદ્ગળની સ્થિતિ પૂરી કરવામાં સન્નુષ્ક હોય તેને કાળ કહે છે. ૭ એવંભૂતનય વાળો—કાળના દ્રવ્ય, શુષ્ક, પર્યાયના જ્ઞાયકનો તેમાં ઉપયોગ પ્રવર્તે

ક્ષેત્ર વગેરેની અપેક્ષાથી નાસ્તિ રૂપે છે તેથી બીજો ભગ 'સ્થાનાસ્તિ' (સ્થાત્+નાસ્તિ) ૩ સર્વ પદાર્થો પોતપોતાની અપેક્ષાથી અસ્તિત્વે છે અને પરની અપેક્ષાએ નાસ્તિત્વે છે તેથી 'સ્થાદસ્તિ સ્થાનાસ્તિ' ૪ પદાર્થોત્ સ્વરૂપ જેવું છે તેવું એકાંતપદે કહ્યું બપ નહિ, કારણ કે અસ્તિ રૂપે કહે તો નાસ્તિ રૂપનો અભાવ થાય, અને નાસ્તિ રૂપે કહે તો અસ્તિનો અભાવ થાય તેથી 'સ્થાદ-વક્તવ્ય' (સ્થાત્+અવક્તવ્ય) ૫ એક જ સમયમાં સર્વ સ્વપર્યાયોનો સદ્ભાવ અસ્તિત્વરૂપે છે અને અને પર પર્યાયોનો સદ્ભાવ નાસ્તિત્વ રૂપે છે છતાં એ બે ભાવ એક જ વખતે કહી શકાય નહિ. કેમકે અસ્તિત્વ ભાવ કહે તો નાસ્તિત્વનો અભાવ થયો તેથી 'સ્થાદસ્તિ અવક્તવ્ય' ૬ એ પ્રમાણે એક જ સમયના ભાવોમાંથી નાસ્તિત્વનો અભાવ થયો માટે 'સ્થાનાસ્તિ અવક્તવ્ય' ૭ અસ્તિત્વ ભાવ કહે તો નાસ્તિત્વનો અભાવ આવે, અને નાસ્તિત્વ ભાવ કહે તો અસ્તિત્વભાવનો અભાવ આવે. અને પદાર્થના અસ્તિત્વ અને નાસ્તિત્વ બંને ભાવ તો એક જ સમયમાં એક સાથે છે પરંતુ કહી શકાય નહિ, કારણ કે વાણી તો કર્મ પુદ્ગળ છે. તેથી 'સ્થાદસ્તિ નાસ્તિ અવક્તવ્ય', એ પ્રમાણે સપ્ત-ભંગીથી સર્વ પદાર્થોત્ સ્વરૂપ સમજવું. સાત ભંગીથી વધારે ભંગ કદાપિ થાય નહિ.

ત્યારે કાળ કહે છે. પુદ્ગલાસ્તિકાય પર સાત નય—૧ નૈગમનય વાળો—પુદ્ગળના સ્કંધના એકે ગુણની મુખ્યતાને અહુણ કરી વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શના એક ગુણને પુદ્ગળ માને છે. ૨ સંઘનય વાળો—અનંત પુદ્ગળના સમૂહરૂપ સ્કંધને પુદ્ગલાસ્તિકાય કહે ૩ વ્યવહાર નય વાળો—વિસ્તાર, મિશ્રણ, અને પ્રયોગના એ ત્રણ પ્રકારના પુદ્ગલોના એ વ્યવહાર દૃષ્ટિગોચર થતો હોય તેને જ પુદ્ગલાસ્તિકાય કહે. ૪ ઋણુસૂત્રનય વાળો—એ પુદ્ગળ વર્તમાન કાળમાં પૂરણ ગલન સ્વભાવમાં વર્તે તેને પુદ્ગલાસ્તિકાય કહે. ૫ શબ્દનય વાળો—પુદ્ગલની પૂરણ ગલન રૂપી જે ક્રિયા તેને પુદ્ગલાસ્તિકાય કહે. ૬ સમભિરૂઢનય વાળો—પુદ્ગલની ષડ્ગુણ હાનિ, વૃદ્ધિ, ઉત્પાદ-વ્યય ક્રિયા અને પુદ્ગલાસ્તિકાય કહે. ૭ એવંભૂતનય વાળો—પુદ્ગલોના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ, તેના * દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય વગેરેના જ્ઞાપકનો તેમાં ઉપયોગ હોય તે વખતે પુદ્ગલાસ્તિકાય કહે. એ પ્રમાણે અણવ તત્ત્વ ઉપર સાત નય લગાડ્યા.

પુણ્ય તત્ત્વ ઉપર સાત નય—નૈગમનય પુણ્યનાં ફળને પુણ્યતત્ત્વ માને જેમકે કોઈને ત્યાં દુઃપદ, ચોપદ, ધન, ધાન્ય વગેરે બહુ જ ઋણિ એટલે શુભ પુદ્ગલોના સંયોગ ભેદને લોકો કહે છે કે જુઓ, આ પુણ્યશાળી અવને પુણ્યના યોગથી આવો ફોડો સંયોગ મળ્યો છે. એ પ્રમાણે પુણ્યના કાર્યને (શુભ પુદ્ગલોના સંભોગને) કારણ રૂપે એટલે પુણ્ય તત્ત્વ રૂપે માને છે. ૨ સંઘનય—જોઈ કુળ, જોઈ જાતિ, સુંદર રૂપ, સાતાવેહનીય, ઇત્યાદિ પુદ્ગલોની વર્ગીયને રેખીને પુણ્ય માને. સંઘનય વાળો અવ અને શુભ પુદ્ગલોને ભોગાં ગણે. ૩ વ્યવહારનય—શારીરિક, માનસિક સુખ રૂપી પુણ્ય પ્રકૃતિના વ્યવહારને ભેદ તેને જ પુણ્યવંત કહે છે; કારણ કે ઇદ્રિયોના વિષયની રીત ભેદતા એ પુણ્ય પ્રકૃતિનો વ્યવહાર જણાય છે. ૪ ઋણુસૂત્રનય—શુભ કર્મના ઉદયથી સંપૂર્ણ મનોજ વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય, એટલે જ્યાં જ્યાં ત્યાં આદરમાન પામે, ઇચ્છિત વસ્તુનો સંયોગ મળે વગેરે ભેદને કહે કે એ પુણ્યવંત છે. ૫ શબ્દનય વર્તમાન કાળમાં જે સુખ ભોગવી રહેલ છે તેને જ પુણ્યવંત માને છે.

પ્રશ્ન—એ પ્રમાણે હોય તો ઋણુસૂત્રનય અને શબ્દનયમાં ફેર શો ?

સમાધાન—ઋણુસૂત્રનય વાળો, ત્રણ કાળમાં સુખ ભોગવનારને પુણ્યવંત માને છે અને શબ્દનય વાળો, તો એક વર્તમાન કાળમાં જે સુખ ભોગવે તે વખતે પુણ્યવંત માને છે. જેમકે—કોઈ ચક્રવર્તી મહારાજા ભિંષમાં સૂતા છે. એ વખતે ઋણુસૂત્રનય વાળો તો એને પુણ્યવંત કહેશે કારણ કે એણે ગયા કાળમાં સુખ ભોગવ્યું છે અને આવતા કાળમાં સુખ ભોગવશે. પણ શબ્દનય વાળો, એને પુણ્યવંત નહિ કહે કારણ કે ભિંષ છે

* દ્રવ્ય એ ૧ અવ દ્રવ્ય. દરેકનો ગુણ-અવનો ગુણ જ્ઞાનાદિ, અણવનો ગુણ વર્ણાદિ. પર્યાય-૧ આત્મભાવ અને ૨ કર્મભાવ. અણવના દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાયના અણવ અને અવના દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાય-માં અવ અહણ કરવો.

તે તો પાપ કર્મનો ઉદય છે જે વળતે તે ચક્રવર્તી જિંઘમાંથી બળી સાતાવેદનીય કર્મ ભોગવી સુખ પામશે ત્યારે તેને પુણ્યવંત કહેશે

૬ સમભિરૂઢનય—પુણ્ય પ્રકૃતિનાં પુદ્ગલો પ્રયોગસા રૂપે પ્રગમી આનંદમાં લીન થાય ત્યારે પુણ્યવંત માને. ૭ એવંભૂતનય—પુણ્ય પ્રકૃતિના જ્ઞાયકને પુણ્યવંત માને

(૪) પાપતત્ત્વ ઉપર સાત નય—પુણ્ય તત્ત્વની પેઠે પાપતત્ત્વને પણ સમજી લેવું.

(૫) આસ્તવતત્ત્વ ઉપર સાત નય—૧ નૈગમનય કર્મ રૂપે પ્રગમે એવા પુદ્ગલને આસ્તવ કહે સંઘ્રહનય—મિથ્યાત્વ વગેરે પુદ્ગલો, પ્રયોગસા પુદ્ગલરૂપે પરિણમે તે કર્મના ફળીયાને આસ્તવ કહે. ૩ વ્યવહારનય—અપ્રત્યાખ્યાનીના ઉદયથી થતી અશુભ યોગની પ્રવૃત્તિને અશુભ આસ્તવ કહે અને શુભાશુભ યોગની પ્રવૃત્તિને મિશ્ર આસ્તવ કહે છે ૪ ઋણુસૂત્રનય વતંમાન કાળમાં શુભાશુભ યોગ પ્રતે તેને આસ્તવ કહે.

૫ શબ્દનય—જે આસ્તવ આવવાના પરિણામોતું સ્થાન છે તેને આસ્તવ માને છે. ૬ સમભિરૂઢનય—કર્મ ઘટણ કરવાના જે શુભો તેને આસ્તવ કહે ૭ એવંભૂતનય—આત્માતું સકંપપણું એને આસ્તવ કહે.

પ્રશ્ન—ઋણુસૂત્રનય વાળાએ ક્રકત યોગને જ આસ્તવ કહ્યો તો મિથ્યાત્વ, અંતત, પ્રમાદ અને કષાય એ ચારને કેમ ન ગણ્યા ?

સમાધાન—મિથ્યાત્વ વગેરે ચાર આસ્તવ તો નિનિત્ત કારણ છે અને મનાદિ ત્રિયોગ તે ઉપાદાન કારણ છે + કારણ કે મિથ્યાત્વાદિ આસ્તવને ઉત્પન્ન કરનાર ત્રણ યોગ જ છે. જેવો જેવો યોગ અને તેવો તેવો આસ્તવ ઉત્પન્ન થાય, એટલા માટે અહીં આ યોગ આસ્તવ જ લીધા છે. મિથ્યાત્વ વગેરે ચાર આસ્તવમાં, યોગને ઘટણ કરવાની સત્તા નહિ પણ એ ચારે આસ્તવમાં એ ત્રણ યોગનો સંયોગ થાય તો કર્મ પુદ્ગલતું આકર્ષણ કરી શકે છે. પ્રશ્ન—આત્મા યોગ દ્વારા અંતરાસવતી(ફર)નાં પુદ્ગલોને ઘટણ કરે છે કે નહિ ? ઉત્તર—આત્માવગ્રાહી પુદ્ગલોને જ ઘટણ કરે છે, ફરનાં નહિ.

સૂચના—શુભાશુભ યોગમાં વડ્ડુણુ હાનિ વૃદ્ધિ થાય છે અહીં એકાંતપણાનો સંભવ નથી, કેમકે એકાંત શુભ યોગ અગર એકાંત અશુભ યોગ મળવો સુરકેલ છે. કેવળીના અને સકષાયી જીવોના શુભ યોગમાં કેટલો ફરક છે તે દીર્ઘ દષ્ટિથી વિચારી લેવું.

પ્રશ્ન—એક સમયમાં બે કાર્યની ના કહી છે તો પછી શુભાશુભ આસ્તવ કેવી

+ ઉપાદાન કારણ અને નિમિત્ત કારણનો પ્રુદાસો—દૃષ્ટાન્ત — ઉપાદાન ગાય, અને દોહનાર નિમિત્ત મળવાથી દૂધ ઉત્પન્ન થયું; ઉપાદાન દૂધ અને નિમિત્ત ઊઝ (મેળવણી) તેથી દહી ઉત્પન્ન થયું; ઉપાદાન દહી અને નિમિત્ત રવેયો તેથી માખણ થયું; એ પ્રમાણે ઉપાદાન માતા અને નિમિત્ત પિતા તેથી પુત્ર થયો એ પ્રમાણે ઉપાદાન અને નિમિત્તનો ભેદ સમજવો.

રીતે કહ્યો ?

ઉત્તર—જેવી રીતે શાસ્ત્રમાં ધર્માવાસા, અધર્માવાસા, * અને ધર્માધર્માવાસા તેમજ મિશ્રશુભસ્થાનક અને મિશ્રયોગ ઘણે ઠેકાણે કહેલ છે તેવી જ રીતે ગૌણતાથી બીજા યોગનો સંબંધ હોય છે પણ સુખ્યતામા એક જ યોગની પ્રવૃત્તિ થાય છે

(૬) સંવરતત્ત્વ ઉપર સાત નય—૧ નૈગમનય—કારણને માને છે તેથી શુભ ભોગને સંવર કહે. ૨ સંઘ્રહનય—સમ્યક્ત્વ વગેરે પરિણામની ધારાને સંવર કહે ૩ વ્યવહારનય પંચ મહાવ્રતરૂપ ચારિત્રને સંવર કહે. ૪ ઝલ્મુસૂત્રનય—વર્તમાન કાળમા આસ્રવણું નિરુધન કરી નવા કર્મને રોકે તેને સંવર કહે ૫ શખ્દનય—સમ્યક્ત્વ વ્રત-પચક્રપાણ, અપ્રમાદ, અકપાય અને યોગ સ્થિરતા એ પાંચને સંવર કહે છે ૬ સમ-ભિરૂહનય—મિથ્યાત્વ વગેરે પાણે આસ્રવની કર્મ વર્ગણથી અલિપ્ત રહે, એની અસરને મંદ કરે તથા રૂક્ષ (લૂખા) પરિણામ કરી કર્મ પ્રકૃતિથી લેપાય નહિ તેને સંવર કહે. ૭ એવંભૂતનય—શૈલેશી (પર્વતનો ઈશ જે ચેરુ તેના જેવી સ્થિર) અને અકંપ આત્મા-વસ્થાને સંવર કહે. એ સ્થિતિ ૧૪ મા શુભસ્થાનક વાળાની બચવી. શ્રી ભગવતી સૂત્રના નવમા ઉદ્દેશમાં કાલ સન્વેસિયા આયા સંવરે, આયા સંવરસ્સ અટે * એ પાઠમાં આત્માને સંવર કહેલ છે તે આધારે અહીં પણ આત્માને સંવર કહેલ છે.

નિર્જરાતત્ત્વ ઉપર સાત નય—૧ નૈગમનય—શુભ યોગને નિર્જરા કહે. ૨ સંઘ્રહનય—કર્મ વર્ગણના પુદ્ગલોને ખંખેરી કાઢે તેને નિર્જરા કહે. ૩ વ્યવહારનય—ખાર પ્રકારની તપશ્ચર્યાને નિર્જરા કહે, કારણ કે તપ છે તે કર્મની નિર્જરાનો વ્યવહાર છે. ૪ ઝલ્મુસૂત્રનય—વર્તમાન કાળમા શુભધ્યાનયુક્ત હોય તેને નિર્જરા કહે. ૫ શખ્દનય—દ્વાદશ શુભસ્થાનવર્તી, શુભ ધ્યાનથી સકામ નિર્જરા કરવાવાળા, ધ્યાનાગિ-ના પ્રયોગથી કર્મરૂપી કાષ્ઠને બાળે તેને નિર્જરા કહે. ૬ સમભિરૂહનય—આત્માના ઉભજવલ શુભની સન્સુખ ઈર્ષ શુદ્ધિ કમાને ચડે તેને નિર્જરા કહે ૭ એવંભૂતનય—સર્વ કર્મ રૂપ કલંકથી રહિત જે શુદ્ધાત્મા તેને નિર્જરા કહે.

બંધતત્ત્વ ઉપર સાત નય—૧ નૈગમનય—બંધનાં કારણને બંધ કહે, ૨ સંઘ્રહ-નય રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થતી આઠ કર્મોની પ્રકૃતિઓને બંધ કહે. ૩ વ્યવહારનય—રાગદ્વેષની પરિણતિથી દુઃખ અને પાણીની પેઠે ચૈતન્યનો અને પુદ્ગલોનો બંધ છે તેને તથા સંસારી જીવો રાગ અને દ્વેષરૂપી બંધને બાધેલા દેખાય છે તેને બંધ કહે છે. ૪ ઝલ્મુસૂત્રનય—જીવ કર્મબંધનને અનુસરી સુખ દુઃખ પામે છે તેને તથા માસભક્ષણ

X સુખ્યતા ગૌણતાનો છુદાસો—દૃષ્ટાત સુખ્યતાએ હસમા એક ધોળા રંગ છે પણ ગૌણ-તાએ તો હસના રંગમાં પામે રંગ છે. એ પ્રમાણે અનેક રીતથી સુખ્યતા અને ગૌણતાનું સ્વરૂપ બચવું.

વગેરે અશુભ કામોમાં પ્રવર્તે તેને બંધ કહે છે. ૫ શબ્દનય—અજ્ઞાનપણામાં ગુંથાઈ, મોહાંધ યઈ કાર્ય અને અકાર્યને વિચારે નહિ એવા કર્મસમૂહને બંધ કહે, (તે કર્મ-વિપાકની પ્રકૃતિને બંધ ગણે છે.) ૬ સમભિરૂઢનય—આત્મ આદિ કુધ્યાન વડે આત્માને મલિન બનાવે તેને બંધ કહે છે અને ૭ એવંભૂતનય—આત્માના અશુદ્ધ અધ્યવસાયથી ભાવકર્મનો જે સંચય થાય છે તેને બંધ કહે છે.

મોક્ષતત્ત્વ ઉપર સાત નય—નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ તો મોક્ષમાં નયનો વ્યવહાર છે જ નહિ. પણ પર્યાયાધિકનયથી ભેદ પ્રકાશવા રૂપે મોક્ષતત્ત્વ ઉપર નય ઉતારે છે. ૧ નૈગમનય—ચારે ગતિના બધથી છૂટવું તેને મોક્ષ કહે. ૨ સંબ્રહ્મનય—પૂર્વે કરેલાં કર્મોથી છૂટીને દેશથી (અયુક ભાગથી) ઉલ્લંઘવલ થવું તેને મોક્ષ કહે. ૩ વ્યવહારનય—પરિતસ્ત્રસારીને તથા સત્યકત્વીને મોક્ષ કહે. ૪ ઋણુસૂત્રનય—ક્ષપકચેષ્ટી ઉપર ચઢનારને મોક્ષ કહે. ૫ શબ્દનય—સંયોગી કેવળીને મોક્ષ કહે ૬ સમભિરૂઢનય—અતુલ શુભ-સ્થાનવર્તી શૈલેરી કરણ શુભવાળાને મોક્ષ કહે ૭ એવંભૂતનય—જે સિદ્ધ ક્ષેત્રમાં સ્થિત ભગવંતને મોક્ષ માને છે.

ચાર નિક્ષેપ

કોઈ પણ વસ્તુમાં શુભવું કે અવશુભવું આરોપણ (સ્થાપન) કરવું તેને નિક્ષેપ કહે છે. એવા નિક્ષેપ ચાર છે. ૧ નામ નિક્ષેપ, ૨ સ્થાપના નિક્ષેપ, ૩ દ્રવ્ય નિક્ષેપ, ૪ ભાવ નિક્ષેપ.

૧ નામ નિક્ષેપ—જે કહેવાથી વસ્તુનો જાંબ થાય તેને નામ કહે છે. તે નામ ત્રણ પ્રકારનાં હોય છે : ૧ યથાર્થ નામ—જેમકે ઉલ્લંઘવલ હોવાથી હંસ, ચેતનાસુકત હોવાથી ચૈતન્ય, સદૈવ જ્વલિત રહે તેથી જ્વ. પ્રાણોનો ધારક હોવાથી પ્રાણી; આ પ્રકારે નામ પ્રમાણે જેમાં શુભ હોય તેને યથાર્થ નામ જણવું. ૨ અયથાર્થ નામ—નામ પ્રમાણે જ્યાં શુભ ન હોય : જેમકે વ્યક્તિવું નામ હીરાચંદ, ચોટીભાઈ, કચરાભાઈ, વગેરે હોય છે પણ તે નામ પ્રમાણે શુભ હોતા નથી. ૩ અર્થશૂન્ય નામ—જેનો કોઈ અર્થ ન થાય તેવું નામ. જેમકેવાળાંઓના અવાજ, પશુ—પક્ષીઓના અવાજ, ખાંસી, છીંક, બગાસું, વગેરે. જો નામોના કંઈ અર્થ થતો નથી.

૨ સ્થાપના નિક્ષેપ—જે વસ્તુ મૂળ વસ્તુની પ્રતિકૃતિ, મૂર્તિ અથવા ચિત્ર હોય અથવા જેમાં મૂળ વસ્તુનો આરોપ કર્યો હોય તે. એના ૪૦ ભેદ છે. ૧ કટ્ટ કરમેવા—લાક-શાની, ૨ ચિત્ર કરમેવા—ચિત્રની, ૩ પોત કરમેવા—પોત (ચીક)ની, ૪ લેપ કરમેવા—ખડી આદિના લેપનની, ૫ ગંઠીમેવા—દોરા દોરી વગેરેની ગંઠીની, ૬ પુરીમેવા—મરત ભરીને અથવા ધાતુ ગાળી સંધ્યામાં ભરી વસ્તુ બનાવે, ૭ વેલી મેવા—કોતરણી કરીને શૂંખ-લાદિના વેષ્ટનથી બનેલી, સંઘાઈ મેવા—કોઈ વસ્તુનો સંજોગ ગેળવીને બનાવે તે, ૮ અકમેવા

—અકસ્માત કોઈ વસ્તુના પડવાથી આકાર બની જાય તે તથા ૧૦ વરાહએવા—ચોખા વગેરેથી બનેલી, ઉકાત ૧૦ પ્રકારની વસ્તુની કોઈ મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી દેવ તથા દ્વીપ, સમુદ્ર, મકાન, બગીચા આદિની આકૃતિ બનાવે. તે ૧૦ પ્રકારના બપોળે લેઈ છે (૧) એગવા —એક આકાર બનાવે, ૨ બહુઅવા—વિશેષ આકાર બનાવે. એ રીતે ૨૦ પ્રકાર થયા. એ વીશ સ્થાપના એ પ્રકારે થાય છે. ૧ સદ્ભાવ સ્થાપના—જેવી મૂળ વસ્તુ અથવા મનુષ્ય કે પ્રાણી હોય તે પ્રમાણે આબેહૂબ, લક્ષણ નિશાની, લંબાઈ, પહોળાઈ, જાડાઈ, વગેરે બરાબર બનાવે જેમ હાલ ફાટોગ્રાફ પાડે છે, છબી, પૂતળાં બનાવે છે, તેમ નજરે ભેટાં જ વસ્તુ કે પ્રાણીને તાદરશ ભાસ થાય. એવી સ્થાપનાને સદ્ભાવ સ્થાપના કહે છે. ૨ અસદ્ભાવ સ્થાપના—મૂળ વસ્તુ કે પ્રાણીના જેવું રૂપ નહિ પણ મનઃકલ્પિત જેમ આંબુ* તેમ કોઈ પણ વસ્તુઓનો સંયોગ મેળવી તે આકાર બનાવે. જેમકે—ગોળ પથ્થરને તેલ—સિંદૂર લગાવી કૌરવની, હંતુમાનની, ગણેશની મૂર્તિ સ્થાપે એ રીતે વીશ પ્રકારના બપોળે લેઈ ગણતાં સ્થાપના નિરૂપના કુલ આલીશ લેઈ થયા.

૩ દ્રવ્ય નિરૂપ—પ્રાણી કે પદાર્થ તેા છે, પરંતુ તેમાં તેના નામ પ્રમાણે ગુણ નથી અથવા હલ સુધી ગુણ પ્રગટ થયા નથી. તે દ્રવ્ય નિરૂપ. તેના બે લેઈ છે

૧ આગમથી—શાસ્ત્ર બાણે, પણ તેના કંઈ અર્થ સમજે નહિ. તેમજ ઉપયોગ રાખ્યા વગર શૂન્ય ચિંતાથી અને પરિણામની ધારા બીજી તરફ રાખીને બાણે તેને ‘આગમથી’ કહે છે. ૨ નોઆગમથી—તેના ત્રણ લેઈ છે. ૧ બાણુગ શરીર દ્રવ્યાવશ્યક—જેમ કોઈ શ્રાવક આવશ્યક સૂત્ર(પ્રતિક્રમણસૂત્ર) ના બાણપણાવાળો આયુષ્ય પૂરું કરી મરી ગયો. તેનું શરીર જીવ રહિત પડ્યું છે, તેને એમ કહે કે “આ શ્રાવક આવશ્યકનો જ્ઞાતા હતો.” દ્રષ્ટાંત—જેમાં ઘી બરાતું હતું તેવા ખાલી ઘડાને ડેખીને કહે કે “આ ઘડો ધીનો હતો.” ૨ બાણુગ શરીર દ્રવ્યાવશ્યક—કોઈ શ્રાવકને થેર પુત્ર થયો, તે પુત્રને કહે કે આવશ્યકસૂત્રનો જ્ઞાતા થયો ”—દ્રષ્ટાંત—સાવ કોરો ઘડો છે તેને બેઈને કહે કે “આ ધીનો ઘડો થયો.” ૩ બાણુગ બાણુગ વ્યતિરિક્ત શરીર દ્રવ્યાવશ્યક—એના વળી ત્રણ લેઈ ૧ લૌકિક, ૨ કુપ્રાવચનિક, ૩ લોકોત્તર—તે ત્રણનો વિસ્તાર વર્ણવે છે. (૧) લૌકિક—રાજ, શેઠ, સેનાપતિ હમેશા સભામાં જઈને કરવા યોગ્ય કામ કરે તે લૌકિક દ્રવ્ય આવશ્યક, (૨) કુપ્રાવચનિક—જેઓ ગાંઠની છાલ અને પાંદડાંના વચ્ચે પહેરનાર(ચક્કરિયા) છે. મૂળચર્મ વ્યાઘ્રચર્મ રાખનારા (ચર્મખંડા) છે, ભગવાં વચ્ચે પહેરનારા (પાંદુરગા) છે. માત્ર નામધારી તાપસ (પાસત્યા) છે, એવા અનેક જાતના સાધુ, વેરાગીઓ પોતાના નિત્ય નિયમ પ્રમાણે ઝંકાર વગેરેનું ધ્યાન કરે, તેમજ ક્રિયા કરે તે કુપ્રાવચનિક દ્રવ્ય આવશ્યક (૩) લોકોત્તર—જેઓ (ધર્મે સમણુગુણ સુક્ષ્મ) સાધુના ગુણોથી રહિત છે, (એગ

* જે અર્થ ભાવનિરૂપનો પૂર્વરૂપ અથવા ઉત્તરરૂપ હોય અર્થાત્ એની પૂર્વ અથવા ઉત્તર અવસ્થારૂપ હોય તે દ્રવ્યનિરૂપ.

છકાય નિરણુકંપા) છ કાયના જીવોની દયા ન પાળનારા, (હયાધિવ ઉદમા) ઘોડાની પેઠે ઉન્નમત (ગયા ધિવ નિરંકુસા) હાથીની પેઠે અંકુશ રહિત, (વદ્દા) શરીરની શુશ્રુષા ટાપટીપ કરે, (મઠ્ઠા) મઠધારી, (તિપુઠ્ઠ) તપ રહિત, (પંકુર પઠ્ઠા) સ્વેત વસ્ત્રધારી, (વિષ્ણુ) આજ્ઞા રહિતા) શ્રી જિનેશ્વર દેવની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરનારા, અને (ઉશ્ય કાલં) આવસ્થગા કવંતિ બંને વખત પ્રતિકંભણ કરનારા છે. તેને લોકોત્તર દ્રવ્ય આવશ્યક કહે છે.

(૪) ભાવનિક્ષેપ—જે અર્થમાં શબ્દનું ંયુત્પત્તિનિમિત્ત કે પ્રવૃત્તિનિમિત્ત બરાબર ઘટતું હોય તે ભાવનિક્ષેપ (વસ્તુનો નિજશુણ્ય વસ્તુમાં હોય તેને ભાવનિક્ષેપ કહે છે.) જીવનો નિજશુણ્ય જે જ્ઞાન, દર્શન વગેરે જીવમાં અને અજીવનો નિજશુણ્ય, વર્ણ, ગંધ વગેરે અજીવમાં હોય તો તે ભાવનિક્ષેપ ગણાય છે. ભાવનિક્ષેપના બે લેહ છે. ૧ આગમથી ભાવ આવશ્યક—શુદ્ધ ઉપયોગ સહિત જોડે ભાવાર્થ પર ઉપયોગ લગાડી એક ચિત્તે અને અંતઃકરણની રુચિપૂર્વક શાસ્ત્ર લાણે અને તેના લેહ સમજે તે. ૨ નોઆગમથી ભાવ આવશ્યક તેના ત્રણ લેહ છે. ૧ લૌકિક—રાજ, ચેક, સેનાપતિ શુદ્ધ ઉપયોગ રાખી સવારમાં મહાભારત અને સાંજે રામાયણ વગેરે જરૂર કરે તે લૌકિક ભાવ આવશ્યક * (૨) કુપ્રાવચનિક—ચક્ષુચિરિયા, ચર્મખંડા, પાદુરંખા, પાસત્યા વગેરે ખાતના સાધુ વેરાળીઓ ટંકારાદિ મંત્રોને અર્થ સહિત તથા તેમાં શુદ્ધ ઉપયોગ રાખીને જપે તે કુપ્રાવચનિક ભાવ આવશ્યક. ૩ લોકોત્તર—સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા સવાર-સાંજ બંને વખત શુદ્ધ ઉપયોગ સહિત પ્રતિકંભણ કરે તે લોકોત્તર ભાવ આવશ્યક.

એ ચાર નિક્ષેપમાંના પહેલા ત્રણ (નામ, સ્થાપના ને દ્રવ્ય) નિક્ષેપ શુશ્રુરહિત નિરુપયોગી હોવાથી ‘અવત્યુ’ જોડે અવસ્તુ (નકામા) કહ્યા છે અને ચોથો ભાવનિક્ષેપ શુશ્રુશુક્ત હોવાથી ઉપયોગી કહ્યો છે. એ ચારે નિક્ષેપાનું વર્ણન શ્રી ‘અનુયોગદ્વાર’ સૂત્રમાં છે.

નવતત્ત્વ પર ચાર નિક્ષેપ

(૧) પહેલે જીવતત્ત્વ પર ચાર નિક્ષેપ—૧ નામનિક્ષેપ—જીવ અથવા અજીવ કોઈ પણ વસ્તુનું ‘જીવ’ એવું નામ રાખે તે નામ નિક્ષેપ. ૨ સ્થાપના નિક્ષેપ—ચિત્ર, મૂર્તિ આદિ સ્થાપના કરે તે સ્થાપનાનિક્ષેપ. ૩ દ્રવ્યનિક્ષેપ—છ દ્રવ્યમાંથી જીવ જે દ્રવ્ય અસંખ્યાત પ્રદેશી છે તે. ૪ ભાવનિક્ષેપ—ઉદય ભાવ, ઉપશમ ભાવ, ક્ષયોપશમ ભાવ, ક્ષાયિક ભાવ અને પારિણમિક ભાવ એ પાંચ ભાવમાં પ્રવર્તે તે +

* એ રામાયણ, મહાભારત વગેરે કુપ્રાવચનિક શાસ્ત્ર છે છતાં અહીં ‘લૌકિક’માં ગણ્યા છે તેનું કારણ એ છે કે તેઓ પોતાનું બધું થવા સાડુ સાંભળે છે.

+ એ પાંચ ભાવની ૫૩ પ્રકૃતિઓ છે. તેમાં ૧ ઉદયભાવની પ્રકૃતિ ૨૧ છે, ૪ ગતિની ૬ ક્ષેસ્થાની, ૪ ક્ષાયની, ૩ વેદની, ૧ અસિદ્ધની, ૧ અનાશ્વિની, ૧ અપ્રતીની, અને ૧ સિદ્ધાત્વની કુલ મળી ૨૧

અણુતત્ત્વ પર ચાર નિર્દેશ—૧ નામ નિર્દેશ ‘અણુ’ એવું નામ તે. ૨ સ્થાપના નિર્દેશ-અણુની સ્થાપના કરી અણુવતું રૂપ બનાવે તે. ૩ દ્રવ્ય નિર્દેશ-ધર્માસ્તિકાયનો ચલણ, અધર્માસ્તિકાયનો સ્થિર, આકાશાસ્તિકાયનો અવકાશ, કાલનો વર્તના, પુદ્ગલનો વર્ણાદિ ઇત્યાદિ પાચ અણુ દ્રવ્યનો સ્વભાવ (શુદ્ધ) તે. ૪ ભાવનિર્દેશ-એ પાચે અણુ દ્રવ્યના જે જે સદ્ભાવ રૂપે (ખરેખર) શુદ્ધો છે તેને ‘ભાવ’ કહીએ.

૩ પુણ્યતત્ત્વ ઉપર ૪ નિર્દેશ—૧ નામનિર્દેશ તે કોઈ વસ્તુનું ‘પુણ્ય’ એવું નામ રાખ્યું તે ૨ સ્થાપનાનિર્દેશ તે પુણ્યના અક્ષરાદિની સ્થાપના કરે તે. ૩ દ્રવ્યનિર્દેશ તે શુભ વર્ગશ્રાનાં પુદ્ગલો જીવના પ્રદેશોની સાથે પરિણમે તે ૪ ભાવનિર્દેશ તે પુણ્ય પ્રકૃતિના ઉદયથી જીવ, હર્ષ, આહ્વાદ વગેરે શાતા વેદે તે.

૪ પાપતત્ત્વ ઉપર ચાર નિર્દેશ—૧ નામનિર્દેશ-તે કોઈ પ્રાણી પદાર્થનું ‘પાપ’ એવું નામ તે ૨ સ્થાપનાનિર્દેશ તે અક્ષર. ચિત્ર વગેરેથી પાપને બનાવે તે. ૩ દ્રવ્યનિર્દેશ તે અશુભ કર્મપુદ્ગલોની વર્ગશ્રા જીવના પ્રદેશોની સાથે પરિણમે તે. ૪ ભાવનિર્દેશ તે પાપ પ્રકૃતિના ઉદયથી જીવ, શોક, ભય વગેરે દુઃખ વેદે તે.

૨ ઉપશમ ભાવની ૨ પ્રકૃતિ છે—૧ ઉપશમ સમક્રિતની ૨ ઉપશમ ચરિત્રની કુલ ૨

૩ ક્ષાયિક ભાવની ૬ પ્રકૃતિ છે— ૫ જ્ઞાનાદિ અંતરાયનો ક્ષય, ૧ કેવળજ્ઞાન, ૧ કેવળ દર્શન, ૧ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ અને ૧ ક્ષાયિક યથાખ્યાત ચારિત્ર કુલ મળી ૬.

૪ ક્ષયોપશમ ભાવની ૧૮ પ્રકૃતિ છે. ૪ પહેલાં ચાર જ્ઞાન, ૩ અજ્ઞાન, ૩ પહેલાં ત્રણ દર્શન, ૫ અંતરાય, ૧ ક્ષયોપશમ ચારિત્ર, ૧ ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ, અને ૧ સંયમસમય કુલ મળી ૧૮.

૫ પરિણામિક ભાવની પ્રકૃતિ ૩ છે. ૧ ભવ્ય પરિણામી, ૨ અભવ્ય પરિણામી, ૩ જીવ પરિણામી. કુલ ૩ એ રીતે પાંચે ભાવની પ્રકૃતિ ૨૧, ૨, ૬, ૧૮, ૩ કુલ મળી ૫૦ છે.

હવે પાંચે ભાવના વિશેષ ભેદ ત્રણાવે છે.

૧ ઉદયભાવના બે ભેદ—૧ ‘ઉદય’ અને ૨ ‘ઉદય નિષ્પન્ન’ તેના ૧ ઉદય એટલે આઠે કર્મેનો ઉદય થવો તે અને ૨ ઉદય નિષ્પન્નના ૨ ભેદ છે. ૧ જીવ ઉદય નિષ્પન્ન અને ૨ અજીવ ઉદયનિષ્પન્ન, તેમાં જીવ ઉદયનિષ્પન્નના ૩૦ ભેદ છે, ૪ તત્ત્વ, ૬ કાય, ૬ દેશ, ૪ ક્ષાય, ૩ વેદ, ૧ મિથ્યાત્વ, ૧ અનત ૧ અજ્ઞાન, ૧ અસ-તીપક્ષ, ૧ આકારકપક્ષ, ૧ સંસારત્યાગ, ૧ હ્રસ્વસ્થ, ૧ સયોગી, ૧ અસિદ્ધ, ૧ અકેવળી, કુલ મળી ૩૦ છે. હવે અજીવ ઉદયનિષ્પન્નના ૩૦ ભેદ છે—૫ શરીર, ૫ શરીરમા પરિણમેલા પુદ્ગલ, ૫ વર્ણ, ૨ ત્રય, ૫ રસ, ૮ સ્પર્શ, કુલ મળી ૩૦. (૨) ઉપશમભાવના બે ભેદ છે—૧ ઉપશમ તે મોહનીય કર્મનો ઉપશમ, ૨ ઉપશમનિષ્પન્ન તેના ૧૧ ભેદ છે—૪ ક્ષાયનો ઉપશમ, ૫ રાગનો ઉપશમ, ૬ દ્વેષનો ઉપશમ, ૭ દર્શન મોહનીયનો ઉપશમ, ૮ ચારિત્ર મોહનીયનો ઉપશમ એવું ૮ મોહનીયની પ્રકૃતિ અને ૬ ઉવસમિયા દંસજીવદિ તે સમક્રિત, ૧૦ ઉવસમિયા ચરિત્રજીવદિ, અને ૧૧ ઉવસમિયા અક્રયાય હરિત્રય વીતરાગજીવદિ, કુલ મળી ૧૧ (૩) ક્ષાયિકભાવના બે ભેદ છે—૧ ક્ષય તે આઠે કર્મેનો ક્ષય, ૨ ક્ષયનિષ્પન્ન તેના ૩૦ ભેદ છે—૫ જ્ઞાનાવરણીય, ૬ દર્શનાવરણીય, ૨ વેદનીય, ૮ મોહનીય (૪ ક્ષાય, રાગ, દ્વેષ, દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીય), ૪ આયુષ્ય, ૨ નામ, ૨ જોત, ૫ અંતરાય,

આત્મવત્ત્વ ઉપર ૪ નિર્લેપ—૧ નામનિર્લેપ તે કોઈનું 'આત્મવ' એવું નામ હે તે. ૨ સ્થાપનાનિર્લેપ તે અક્ષરાદિથી આત્મવની સ્થાપના કરી બતાવે. ૩ દ્રવ્યનિર્લેપ તે મિશ્ર્યાત્વ વગેરે આત્મવ તથા નામ અને યોહનીય કર્મની પ્રકૃતિઓ આત્માની સાથે લોલીભૂત થઈને કર્મપુદ્ગલ ગ્રહણ કરવાની શક્તિ ઉત્પન્ન થાય તે. ૪ ભાવનિર્લેપ તે મિશ્ર્યાત્વ વગેરેની પ્રકૃતિઓનો ઉદય થઈ જવના પ્રદેશો પર પરિણમે તે.

૬ સંવરતત્ત્વ ઉપર ૪ નિર્લેપ—૧ નામનિર્લેપ તે કોઈનું 'સંવર' એવું નામ હે તે. ૨ સ્થાપનાનિર્લેપ તે અક્ષરાદિ સ્થાપે તે. ૩ દ્રવ્યનિર્લેપ તે સમ્યક્ત્વ, મતાદિ ધારણ કરી આત્મવ શેકે તે. ૪ ભાવનિર્લેપ તે દેશથી કે સર્વથી યોગનું નિરુધ્ધન કરી આત્માનું અકંપિતપણું (સ્થિરતા) પ્રાપ્ત કરવું તે.

૭ નિર્જ્ઞાતત્ત્વ ઉપર ચાર નિર્લેપ—(૧-૨) નામ અને સ્થાપના નિર્લેપ અગા-
ઉની પેઠે સમજવા. ૩ દ્રવ્યનિર્લેપ તે જીવના પ્રદેશથી કર્મપુદ્ગલો ખરે તે. ૪ ભાવનિર્લેપ તે આત્મા ઉજ્જવળ થઈ જ્ઞાનલગ્નિષ, ક્ષયોપશમલગ્નિષ, ક્ષાયિકલગ્નિષ ઇત્યાદિ લગ્નિષ પ્રાપ્ત કરે તે.

૮ બંધતત્ત્વ ઉપર ચાર નિર્લેપ—(૧-૨) નામ અને સ્થાપના પૂર્વવત્. ૩ દ્રવ્યનિર્લેપ તે કર્મવર્ગજ્ઞાનાં પુદ્ગલો આત્મપ્રદેશની સાથે બંધાય તે. ૪ ભાવનિર્લેપ તે મદ્ધપાન-
(દારૂ પીધા)ની પેઠે કર્મબંધનો નિશો ચડે તે.

૯ શોક્ષતત્ત્વ ઉપર ચાર નિર્લેપ—(૧-૨) નામ અને સ્થાપના પૂર્વવત્ ૩ દ્રવ્યનિર્લેપ તે જીવદ્રવ્ય કર્મરહિત નિર્મળ અને તે અને ૪ ભાવનિર્લેપ તે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ, કેવળજ્ઞાન કેવળદર્શન પ્રગટ થઈ આત્મા સિદ્ધસ્વરૂપી બને તે.

ચાર પ્રમાણ

જેના વડે વસ્તુની વસ્તુતા સિદ્ધ થાય તેને પ્રમાણ કહે છે. નય અને પ્રમાણ બને

કુલ મળી ૩૭ પ્રકૃતિનો ક્ષય કરે. (૪) ક્ષયોપશમસ્થાવના બે ભેદ છે—૧ ક્ષયોપશમ તે ચાર ધાતીક્રમેની ક્ષયોપશમ. ૨ ક્ષયોપશમનિરુપ્પન્ન તેના ૩૦ ભેદ છે—૪ જ્ઞાન પહેલા. ૩ અજ્ઞાન, ૩ દર્શન પહેલા, ૩ દર્શિ, ૪ ચારિત્ર પહેલા, ૫ દાનાદિલગ્નિષ, ૫ ઇન્દ્રિયોની લગ્નિષ, પૂર્વ ધર, આચાર્ય, દાદશાગીના ભણુ એ સર્વ મળી ૪૦ પ્રકૃતિનો ક્ષયોપશમ (૫) પારિણામિક ભાવ તેના બે ભેદ—૧ સાદિ પારિણામી. ૨ અનાદિ પારિણામી, તેમાં સાદિ પારિણામીના અનેક ભેદ છે જેમકે—જૂનો દારૂ (પીનાનો) ભૂવું ઘી, જૂના ચોખા, અઝો, અઝરખ, મધર્વનગર, ઉદકાપાત, દિસદાહ, ગર્ભરવ, વીજળી, નિર્ધાત, બાલચંદ્ર, યક્ષચિહ્ન, ધ્રુવર, જોસ, રજધાત, ચંદ્રમકલુ, સૂર્યમકલુ, પ્રતિયદ્ર, પ્રતિસૂર્ય, ઇન્દ્રધનુજ, ઉદકમજ, અમોઘવર્ષા, વર્ષાદિની ધારા, ગામ, નગર, પર્વત, પાતાળ કળશા, નરકવાસ, જીવન, સુધર્મ લોકથી માડીને ઇષતપ્રાગભારા પૃથ્વી (સુક્તિશિલા) સુધી પરમાણુ પુદ્ગલથી માડીને જનન ત પ્રદેશી સ્કંધ સુધી એ સર્વને સાદિ પારિણામી કહીએ. હવે અનાદિ પારિણામીના અનેક ભેદ છે જેમકે—ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, અદાસમ્ય, લોક, અલોક, ભવસિદ્ધિયા, અભવસિદ્ધિયા, ઇત્યાદિ છે જે પ્રમાણ પાંચ ભાવો છે, જે પાંચ ભાવોમાં જીવના પારિણામ પ્રવર્તે ત્યારે જીવતત્ત્વ ઉપર ભાવનિર્લેપ લાગુ થાય છે.

જ્ઞાન જ છે. વસ્તુના અનેક ધર્મોમાંથી જ્યારે કોઈ એક ધર્મ દ્વારા વસ્તુનો નિર્ણય કરવામાં આવે ત્યારે તે નય કહેવાય અને અનેક ધર્મ દ્વારા વસ્તુનો અનેક રૂપથી નિર્ણય કરવામાં આવે ત્યારે તે પ્રમાણ કહેવાય, નય વસ્તુને એક દષ્ટિએ ગ્રહણ કરે છે અને પ્રમાણ એને અનેક દષ્ટિઓથી ગ્રહણ કરે છે.

પ્રમાણ ચાર છે:—૧ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ, ૨ અનુમાન પ્રમાણ, ૩ આગમ પ્રમાણ અને ૪ ઉપમા પ્રમાણ.

૧ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ—વસ્તુનું પ્રત્યક્ષપણે જ્ઞાન થાય તે, તેના બે પ્રકાર:—૧ ઇન્દ્રિય-પ્રત્યક્ષપ્રમાણ, ૨ નોઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષપ્રમાણ, તેમાં ઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષના બે પ્રકાર:—૧ દ્રવ્યેન્દ્રિય-પ્રત્યક્ષ અને ૨ કાર્વેન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ. તેમાં દ્રવ્યેન્દ્રિયપ્રત્યક્ષના વળી બે પ્રકાર:—૧ નિવૃત્તિ અને ૨ ઉપકરણ તેમાં નિવૃત્તિના વળી બે પ્રકાર:—૧ અભ્યંતર નિવૃત્તિ તે બે નેત્રાદિ ઇન્દ્રિયની આકૃતિ રૂપ બનીને સ્વસ્થાનમાં પુકૂળતા રહે તે. અને ૨ બાહ્યનિવૃત્તિ તે બે નામકર્મના ઉદયથી પાંચે ઇન્દ્રિયના આકારરૂપ પુકૂળસમૂહ આત્મપ્રદેશની સત્તાને અવ-ગાહ્યા કરે તે. હવે બીજું ઉપકરણ (ઉપકારી હોય તે) તે પણ બે પ્રકારનું છે: ૧ અભ્યંતર ઉપકરણ તે બે નેત્રોમાં કૃષ્ણ સ્વેત મહલ છે તે. અને ૨ બાહ્ય ઉપકરણ તે બે પૂળ, તુણ આદિથી આંખોનું રક્ષણ કરી રહેલ છે—પોપચા, પાપણ વગેરે.

બાહ્યેન્દ્રિયોના પણ બે પ્રકાર છે: ૧ ભૂમિ તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી બે ઇન્દ્રિયોમાં બળવાની શક્તિ પ્રકટે તે અને ૨ ઉપયોગ તે બે ભૂમિના સામર્થ્યથી આત્મા ઇન્દ્રિયોના વિષયમાં પ્રવૃત્ત થાય; અર્થાત્ સમય પર ઇન્દ્રિયો યથોચિત કામ આપે, જેમકે—૧ ઐત્રેન્દ્રિય સામગ્રવાતું, ૨ ચક્ષુરિન્દ્રિય કોખવાતું, ૩ શ્રાણેન્દ્રિય વાસ બાણવાતું, ૪ રસેન્દ્રિય સ્વાદ બાણવાતું અને ૫ સ્પર્શેન્દ્રિય શીત, ઉષ્ણ વગેરે સ્પર્શ બાણવાતું, કામ આપે છે. તેમાંથી (૧) કોકેન્દ્રિયની સ્પર્શેન્દ્રિયનો વિષય ૪૦૦ ધનુષ્યનો છે. (૨) ઐત્રેન્દ્રિયની બે ઇન્દ્રિયોમાંથી પહેલી સ્પર્શેન્દ્રિયનો વિષય ૮૦૦ ધનુષ્યનો છે અને બીજી રસેન્દ્રિયનો વિષય ૬૪ ધનુષ્યનો છે. (૩) તેષ્ઠેન્દ્રિયની સ્પર્શેન્દ્રિયનો વિષય ૬૪ ધનુષ્યનો, રસેન્દ્રિયનો ૧૨૮ ધનુષ્યનો અને શ્રાણેન્દ્રિયનો ૧૦૦ ધનુષ્યનો છે. (૪) અત્રિન્દ્રિયની સ્પર્શેન્દ્રિયનો વિષય ૩૨૦૦ ધનુષ્યનો, રસેન્દ્રિયનો વિષય ૨૫૬ ધનુષ્યનો, શ્રાણેન્દ્રિયનો ૨૦૦ ધનુષ્યનો અને ચક્ષુરિન્દ્રિયનો વિષય ૨૬૫૪ ધનુષ્યનો છે. (૫) અસંજી પંચેન્દ્રિયની સ્પર્શેન્દ્રિયનો વિષય ૬૪૦૦ ધનુષ્યનો, રસેન્દ્રિયનો ૫૧૨ ધનુષ્યનો, શ્રાણેન્દ્રિયનો ૪૦૦ ધનુષ્યનો, ચક્ષુરિન્દ્રિય ૫૬૦૬ ધનુષ્યનો અને ઐત્રેન્દ્રિયનો વિષય ૮૦૦ ધનુષ્યનો છે. અને સંજી પંચેન્દ્રિયના સ્પર્શ, રસ અને ઐત્રેન્દ્રિય એ ત્રણ ઇન્દ્રિયોનો વિષય ૧૨-૧૨ યોજનનો. શ્રાણેન્દ્રિયનો વિષય ૬૪ યોજનનો અને ચક્ષુરિન્દ્રિયનો વિષય ૪૭૨૬૩ યોજનનો હોય છે, જેમકે આટલી દૂરથી જોગતો સૂર્ય દષ્ટિગોચર થાય છે. આ બધા ઉલ્કુષ્ટ વિષય બાણવા. આ ઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ પ્રમાણની વાત થઈ.

૨ હવે નોઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ ૨ પ્રકારના ૨ પ્રકાર—૧ દેશથી અને ૨ સર્વથી તેમાં દેશથીના ૪ પ્રકાર:—૧ મતિજ્ઞાન, ૨ શ્રુતજ્ઞાન, ૩ અવધિજ્ઞાન અને ૪ મનઃપર્થવજ્ઞાન અને ૨ સર્વથી નોઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુનો એક જ ભેદ તે કેવળજ્ઞાન, હવે આપણે જ્ઞાનનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી કહે છે.

૧ મતિજ્ઞાન—૫ ઇન્દ્રિય અને છઠું મન એ છ વડે જે ભણવું થાય તે મતિજ્ઞાન, તેના ૨૮ ભેદ—અવગ્રહ (અવ્યક્ત જ્ઞાન અર્થાત્ નામ, ભતિ આદિ વિશેષ કલ્પનાથી રહિત જે સામાન્ય જ્ઞાન હોય તે અવગ્રહ); ૨ ઈહા (અવગ્રહથી ગ્રહણ કરેલા સામાન્ય વિષયનો વિશેષરૂપે નિશ્ચય કરવા માટે જે વિચારણા થાય છે તે ઈહા), ૩ અવાય (ઈહા દ્વારા ગ્રહણ કરેલા વિશેષનો કાંઈક અધિક એકાગ્રતાથી જે નિશ્ચય થાય છે તે અવાય અથવા અપાય), ૪ ધારણા (અવાયરૂપે નિશ્ચય અમુક સમય ટકે વળી હ્રસ્ત થાય છતાં આગળ ઉપર ચોગ્ય નિમિત્ત મળતાં એ નિશ્ચિત વિષયનું સ્મરણ થઈ આવે તે ધારણા) હવે ઉપરના ચાર ભેદ પૈકી અવગ્રહના બે ભેદ છે. (૧) વ્યંજનાવગ્રહ અને (૨) અર્થાવગ્રહ વ્યંજન એટલે સંયોગ, અર્થ એટલે વસ્તુ અથવા વસ્તુની પર્યાય.

વ્યંજનાવગ્રહ—વસ્તુની સાથે ઇન્દ્રિયોનો પ્રથમ સંયોગ તે વ્યંજનાવગ્રહ. કોઈ પણ ઇન્દ્રિયથી દ્રવ્યનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન ન થઈ શકે. પ્રત્યેક ઇન્દ્રિયથી તે દ્રવ્ય તે તે પર્યાયનું જ જ્ઞાન થાય છે. ચક્ષુ અને મન સિવાયની ચાર (શ્રોત્રેન્દ્રિય, શ્રાણેન્દ્રિય, રસેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિય) પ્રાપ્તકારી ઇન્દ્રિયોથી થતું જ્ઞાન પહેલાં વ્યંજનાવગ્રહથી થાય છે અને પછી અર્થાવગ્રહ થાય છે.

અર્થાવગ્રહ—મન અને ચક્ષુ એ બે અપ્રાપ્તકારી ઇન્દ્રિયો દ્વારા થતું જ્ઞાન અર્થાવગ્રહથી જ થાય છે. તે દ્વારા વ્યંજનાવગ્રહ થતો જ નથી. આંખમાં નાખેલું કાજળ આંખ ભેઈ શકતી નથી, દૂરની વસ્તુને ભેઈ શકે છે. અને મન પણ તેવા પ્રકારનું છે. તેથી તે બંને ઇન્દ્રિયોને વ્યંજન-વસ્તુના સંયોગની જરૂર હોતી નથી. અર્થાવગ્રહ છ એ ઇન્દ્રિયોને હોય છે.

જેમ માટીના કેરા શરાવલામાં એક છુંદ પાણી નાખવાથી તે પાણી શોષાતું બ્યારે બધા પ્રદેશ પૂર્ણ થઈ જાય છે, ત્યારે તેમાં પાણી ભરાતું જાય છે. તેવી જ રીતે ગિજાધીન મનુષ્યની ઇન્દ્રિયો દર્શનાવરણીયના ઉદયથી રક્ષા થઈ જાય છે. તેને અવાજ કરતાં શબ્દના પ્રવૃત્તિ વડે શ્રોત્રેન્દ્રિયમાં પ્રદેશ પૂર્ણ ભરાયા પછી તે શબ્દ ગ્રહણ કરે છે, આ 'અવગ્રહ' થયો. પછી તે વિચારે છે કે, મને કોણ બોલાવે છે? આમ વિચારવું તે 'ઈહા', પછી અમુક જ વ્યક્તિ અને બોલાવે છે એવો નિશ્ચય થાય તે 'અવાય' અને તે સાંભળેલા શબ્દોને ધારી રાખે અને ઘણા કાળ પછી પ્રસંગોપાત કહે કે આ એ જ વ્યક્તિનો અવાજ છે કે જેણે મને તે દિવસે જગાડ્યો હતો તે 'ધારણા'. જેવી રીતે શ્રોત્રેન્દ્રિયના અવગ્રહ, ઈહા, અવાય અને ધારણા એ ચાર બોલ કલા, તેવી જ રીતે ચક્ષુરિન્દ્રિય, શ્રાણેન્દ્રિય, રસેન્દ્રિય, સ્પર્શેન્દ્રિય, અને મન ઉપર પણ ચાર ચાર બોલ તે તે ઇન્દ્રિયના વિષય આશ્રયી ભણી લેવા.

મતિજ્ઞાનના ૨૮ લેહ—પાચ ઇન્દ્રિયો અને છઠું મન તેના અવગ્રહ, ઈહા, અવાય અને ધારણા એમ ચાર ચાર લેહ દરેકના અણુતા ૬૪=૨૪ થયા. તેમા પ્રાપ્ત્યકારી ચાર ઇન્દ્રિયોના ચાર લેહ વ્યજનાવગ્રહના થાય છે તે ભેળવતા ૨૪+૪=૨૮ લેહ થયા. બીજી રીતે છ ઇન્દ્રિયોના ઈહા, અવાય અને ધારણા એટલે ૧૮ છ ઇન્દ્રિયોના અર્થાવગ્રહ ૬ અને ચાર ઇન્દ્રિયોના વ્યજનાવગ્રહ ૪ એમ કુલ મળી ૧૮+૬+૪=૨૮ લેહ.

વિસ્તારથી મતિજ્ઞાનના ૩૪૦ લેહ થાય છે. ઉપર પ્રથમ ઐત્રેન્દ્રિયનો અવગ્રહ કહ્યો તેના ૧૨ પ્રકાર છે જેમ અનેક પ્રકારનાં વાનિત્ર વાળે છે અને અનેક મનુષ્યો સાબળી રહ્યા છે, પણ તેમાથી મતિજ્ઞાનના ક્ષયોપશમ પ્રમાણે—૧ બહુ કોઈ એક જ વખતે બધા શબ્દ ગ્રહણ કરે. ૨ અમલુ તે કોઈ ચોડા શબ્દ ગ્રહણ કરે. ૩ બહુવિધ તે આ ઢોલ છે, આ ત્રાસાં છે વગેરે લેહભાવ સહિત ગ્રહણ કરે. ૪ અમલુવિધ તે કોઈ લેહભાવને સમજે નહિ. ૫ ક્ષિપ્ર તે કોઈ શીઘ્રતાથી સમજે. ૬ અક્ષિપ્ર તે કોઈ વિલંબથી સમજે. ૭ સહિગ તે કોઈ અનુમાનથી સમજે. ૮ અહિગ તે કોઈ અનુમાન વિના સમજે ૯ સંદિગ્ધ તે કોઈ શકાક્રાંત સમજે. ૧૦ અસંદિગ્ધ તે કોઈ શકા રહિત સમજે. ૧૧ ધ્રુવ તે કોઈ એક જ વખતમા બધુ સમજી જાય. અને ૧૨ અધ્રુવ તે કોઈ વારંવાર બહુવાથી સમજે. જેવી રીતે આ ઐત્રેન્દ્રિયના અવગ્રહના ૧૨ બોલ કહ્યા તેવી જ રીતે ઐત્રેન્દ્રિયની ઈહાના ૧૨ બોલ એ પ્રમાણે છે ઉપર ૨૮ લેહ કહ્યા છે તે દરેક બોલ ઉપર ૧૨-૧૨ બોલ વિતારવા એ રીતે ૨૮x૧૨=૩૩૬ લેહ મતિજ્ઞાનના થયા. આ ૩૩૬ લેહ શ્રુતનિશ્ચિત (સાબળ્યા વચનને અનુસારે મતિ વિસ્તારે તે શ્રુતનિશ્ચિત) મતિજ્ઞાનના બહુવા. હવે મતિજ્ઞાનને બીજો પ્રકાર અશ્રુતનિશ્ચિત (તે નહી સાબળ્યુ, નહી જ્યેષ્ઠ તેા પણ તેમા મતિ વિસ્તારે તે) મતિજ્ઞાન તાના ચાર લેહ. તે ચાર પ્રકારની બુદ્ધિ:—૧ ઔતપાતિકી (કોઈ પ્રસંગ પર કાપ' સિદ્ધ કરવામા એકાએક પ્રગટ થાય છે), ૨ વૈનયિકી (શુર્વાદિકની વિનય ભક્તિ કરવાથી પ્રાપ્ત થતી બુદ્ધિ), ૩ કામિકી (ભેતા, લાખતા, ચીતરતા વણતા, વાવતા આદિ અનેક શિલ્પકળાનો અભ્યાસ કરતા કુશળ થાય તે) અને ૪ પારિણામિની (વય પરિણામે તેમ બુદ્ધિ પરિણામે તથા બહુસૂત્રી સ્થવિર, પ્રત્યેકબુદ્ધ વગેરેને આલોચન કરતા બુદ્ધિની વૃદ્ધિ થાય તે) આ પ્રમાણે અશ્રુતનિશ્ચિતના ૪ લેહ મળી કુલ ૩૪૦ લેહ મતિજ્ઞાનના થયા.

૨ શ્રુતજ્ઞાન—સાબળવાથી કે દેખવાથી જે જ્ઞાન થાય તે શ્રુતજ્ઞાન. તેના ૧૪ લેહ—૧ અક્ષરશ્રુત અ, ઈ, વગેરે સ્વર અને કે, ખ વગેરે વ્યંજન એ વહે જે જ્ઞાન થાય તે. ૨ અનક્ષર શ્રુત—તે અક્ષરના ઉચ્ચાર વગર ખાસીથી, છીંકથી, હાથથી, નેત્રાદિની ચેટાથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય તે ૩ સંક્ષીપ્ત-વિચારવું, નિષ્કૃય કરવો, સમુચ્ચય અર્થ કરવો, વિશેષ અર્થ કરવો, અનુપ્રેક્ષા કરવી અને નિશ્ચય કરવો આ છ બોલ સંક્ષીપ્તોમાં હોંસ છે. એ છ બોલથી સૂત્રાદિ ધારણ કરે. ૫ અસંક્ષીપ્ત-ઉક્ત છ બોલ રહિત પૂર્વાપર નિષ્કૃય રહિત ભણે, ભણાવે, સાબળે, સંભળાવે તે. ૫ સમ્યક્શ્રુત—અહં તમહીત, ગણધરઅધિત, તથા

જઘન્ય ૧૦ પૂર્વ જ્ઞાન પૂર્ણ બણેલા હોય તેના રચેલાં * શાસ્ત્રો તે. ૬ મિથ્યાશ્રુત—પોતાની મતિ કહપનાથી બનાવેલા ગ્રંથો જેમાં હિંસાદિ પાંચે આસપ સેવન કરવાનો ઉપદેશ હોય તે વેધક, બ્યોતિષ, કામશાસ્ત્રાદિ. ૭ સાદિશ્રુત—આદિ સહિત શ્રુતજ્ઞાન ૮ અનાદિશ્રુત આદિ રહિત શ્રુતજ્ઞાન. ૯ સપર્થવસિત શ્રુત—અંત સહિત શ્રુત—જ્ઞાન. ૧૦ અપર્થવસિત અંતરહિત શ્રુતજ્ઞાન. * ૧૧ ગમિકશ્રુત—દષ્ટિવાદ અંગતું જ્ઞાન ૧૨ આગમિક શ્રુત—આચારાંગાદિ કાલિક સૂત્રનું જ્ઞાન. ૧૩ અંગપ્રવિષ્ઠ—દ્વાદશાંગ સૂત્ર અને ૧૪ અંગબાહ્ય તેના બે ભેદ ૧ આવશ્યક સામાયિકાદિ ૬ આવશ્યક અને ૨ આવશ્યક વ્યતિરિક્ત—કાલિક ઉત્કલિકાદિ સૂત્ર.

ઉક્ત મતિ અનેશ્રુતજ્ઞાનનો પરસ્પર ક્ષીરનીરની પેઠે બનિષ્ઠ સંબંધ છે. જગતનો કોઈ પણ જીવ આ બે જ્ઞાન વગરનો હોતો નથી પરંતુ સમ્યક્દષ્ટિવાળાના જ્ઞાનને જ્ઞાન કહે છે અને મિથ્યાદષ્ટિના જ્ઞાનને અજ્ઞાન કહે છે. ઉત્કૃષ્ટ મતિશ્રુતજ્ઞાનનો ધારક સર્વ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ બાવને બણે છે તેથી તે શ્રુતકૈવળી કહેવાય છે. જાતિસ્મરણજ્ઞાન તે મતિજ્ઞાનનો ચોથો પ્રકાર ધારણા તેમા સમાય છે. જાતિસ્મરણ જ્ઞાનથી ઉત્કૃષ્ટ ૬૦૦ બવ (બે સંજી ૫ ચે દ્રવ્યના આતરારહિત નવસો બવ કયાં હોય તો) બોધ શકાય છે.

૩ અવધિજ્ઞાન—મર્યાદામાં રહેલા રૂપી પદાર્થોને ઇન્દ્રિયોની અપેક્ષા વિના જે જ્ઞાન વડે બણી શકાય તે અવધિજ્ઞાન. તેના ૮ પ્રકાર—૧ ભેદદ્વાર—અવધિજ્ઞાન બે પ્રકારનું છે. ૧ ભવપ્રત્યય (ઉત્પત્તિની-સાથે જ પ્રકટ થાય છે તે) કેવલા નારકી અને તીર્થંકરોને હોય છે. અને ૨ લઘિપ્રત્યય—મનુષ્ય તિર્થંચને કરણી કરવાથી થાય છે. ૨ વિષયદ્વાર—અવધિજ્ઞાનથી સાતમી નરકના નારકી જઘન્ય અર્ધો ગાઉ કેળે, ઉત્કૃષ્ટ એક ગાઉ કેળે, છઠ્ઠી નરકવાળા જ. ૧ ગાઉ ઉ. ૧૧ ગાઉ કેળે, પાચમી નરકવાળા જ. ૧૧ ગાઉ ઉ. ૨ ગાઉ, ચોથી નરકવાળા જ ૨ ગાઉ ઉ. ૨૧ ગાઉ, ત્રીજી નરકવાળા જ. ૨૧

* હજી પૂર્વથી ન્યૂન જ્ઞાનવાળાના બનાવેલા ગ્રંથો પૂર્ણ વિશ્વસનીય ન ગણાય, કારણ કે નવ પૂર્વ સુધીનું જ્ઞાન અલગ જીવ પણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે આ કારણથી અપૂર્વ જ્ઞાનવાળાના બનાવેલા ગ્રંથો સમશ્રુત પણ હોય છે.

* સાદિ, અનાદિ, સપર્થવસિત શ્રુતનો ખુલાસો ૧ દ્રવ્યથી—એક જીવ અધ્યયન કરવા બેઠો તે અધ્યયન પૂર્ણ કરશે તેનો આદિ અંત હોવાથી એક જીવ આશ્રયી સાદિ સાત. ઘણા જીવો શુતકાળમા અનાદિકાળથી ભાવ્યા છે અને ભવિષ્યમા ભણશે તેનો આદિ અંત ન હોવાથી અનાદિ અનંત. ૨ ક્ષેત્રથી ભરત, ઐરવત ક્ષેત્રમા સમયનું પરિવર્તન હોવાથી સાદિ સાત શ્રુત હોય છે. અને મહાવિદેહમા સદૈવ સરખો કાળ હોવાથી અનાદિ અનંત શ્રુત હોય છે. ૩ કાળથી ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળ આશ્રી સાદિ સાત અને નોઅવસર્પિણી નોઉત્સર્પિણી આશ્રી અનાદિ અનંત અને ૪ ભાવથી પ્રત્યેક તીર્થંકરના પ્રકાશિત ભાવ આશ્રી સાદિ સાત અને ક્ષાયોપશમિક ભાવ આશ્રી અનાદિ અનંત શ્રુતજ્ઞાન બણતું.

+ દષ્ટિવાદ અંગેનો ખુલાસો પ્રથમ ખંડના ચોથા પ્રકરણમાં છે.

ગાઉ, બીજી નરકવાળા જ. ૩ ગાઉ ઉ. ૩ા ગાઉ દેખે, પહેલી નરકવાળા જ. ૩ા ગાઉ ઉ. ૪ ગાઉ અવધિજ્ઞાનથી ભણી દેખી શકે છે. + અસુરકુમાર દેવેનું જ. ૨૫ યોજન ઉ. અસંખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્ર દેખે તેના નવનિકાયના દેવો જ. ૨૫ યોજન, ઉ. સંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્ર દેખે. વાણ્વતર દેવો જ ૨૫ યોજન ઉ. સંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્ર દેખે. જ્યોતિષ દેવો જન્ય ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્ર દેખે. વૈમાનિક દેવો જાયે પોતાના વિમાનની કવળ સુધી દેખે, તિરછા પદ્યોપમના આયુધવાળા દેવતા સંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્ર દેખે * અને સાગરોપમના આયુધવાળા અસંખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્ર દેખે, અને નીચે પહેલા બીજા દેવલોકના દેવો પ્રથમ નરક સુધી દેખે ત્રીજા ચોથા દેવલોકના દેવો બીજા નરક સુધી દેખે. પાંચમા છઠ્ઠા દેવલોકના દેવો ત્રીજા નરક સુધી દેખે. સાતમા આઠમા દેવલોકના દેવો ચોથા નરક સુધી દેખે, નવમા, દશમા, અગિયારમા અને બારમા દેવલોકના દેવો પાંચમા નરક સુધી દેખે. નવ ઐવેયકના દેવ છઠ્ઠા નરક સુધી દેખે. ચાર * અનુત્તરવિમાનના દેવ સાતમા નરક સુધી દેખે. અને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનવાસી દેવ સંપૂર્ણ લોકમાં કંઈક કમ ભણે દેખે. સંસી તિયંચ પચેંદ્રિય જ. અંશુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉ. અસંખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્ર દેખે. સંસી મનુષ્ય જ અંશુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટા સંપૂર્ણ લોક અને લોક જેવડા અલોકમાં અસંખ્યાતા ખંડ દેખવાની શક્તિ છે = ૩ સંસ્થાનદ્વાર-અવધિમાનથી નારકી ત્રિપાદના આકારે દેખે ભુવનપતિ પાશા(ટોપલા)ને આકારે દેખે. ચતુર પાડાને આકારે દેખે. જ્યોતિષી ઝાઝરને આકારે દેખે. બાર દેવલોકના દેવો મૃદંગને આકારે દેખે-ઐવેયકના દેવ ફૂલની છાબડીને આકારે દેખે. અનુત્તરવિમાનવાસી કુમારિકાની કંચુકીને આકારે દેખે. અને મનુષ્ય તિયંચ અવધિજ્ઞાનથી ભળીના આકારે અનેક પ્રકારે દેખે છે. ૪ બાહ્યાભ્યંતર દ્વાર—નારકી અને દેવતાને અભ્યંતર અવધિજ્ઞાન હોય છે, તિયંચને બાહ્ય અવધિજ્ઞાન હોય છે. અને મનુષ્યને બાહ્યાભ્યંતર બન્ને પ્રકારનું અવધિજ્ઞાન હોય છે. ૫ અનુગામી અનનુગામીદ્વાર-

+ નારકી જીવો મહાવેદના અનુભવવાર્ધો કે ભતિસ્મરણજ્ઞાનથી પાછલા ભવોની વાત ભણી શકે છે પણ દેખી શકતા નથી કારણ કે તે પરોક્ષ જ્ઞાન છે.

* પહેલા બીજા દેવલોકના દેવો અને દિવ્યવી દેવો પૈકા જેમનું પદ્યોપમનું આયુષ્ય છે તે જ સંખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્ર દેખે છે, બાકીના બધા અસંખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્ર દેખે છે.

* કોઈ સ્થળે પહેલીથી જ્યાં ઐવેયક સુધીના દેવ જ્યાં નરક સુધી, અને ઉપદ્રા ૩ ઐવેયકના દેવ સાતમા નરક સુધી દેખે છે એમ જણાવ્યું છે.

= જે અવધિજ્ઞાન અંશુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ ક્ષેત્ર દેખે છે તે કાળથી આવધિજ્ઞાના અસંખ્યાતમા ભાગના કાળની વાત ભણે છે. અંશુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ ક્ષેત્ર દેખે તે એક આવધિજ્ઞાના સંખ્યાતમા ભાગની વાત ભણે, એક અંશુલ ક્ષેત્ર દેખે તે આવધિજ્ઞામાં કંઈક કમ કાળની વાત ભણે. પ્રત્યેક (૬) અંશુલ ક્ષેત્ર દેખે તે પૂરી આવધિજ્ઞાને ભણે. એક હાથ દેખે તે અંતર્મુદ્રતની વાત ભણે. એક ધનુષ્ય ક્ષેત્ર દેખે તે પ્રત્યેક (૬) મુદ્રત ભણે. કોણ ક્ષેત્ર દેખે તે એક દિવસની વાત ભણે ૧ યોજન

નારકી દેવતાને અનુગામી (સાથે આવે તેવું) જ્ઞાન હોય છે, અને મનુષ્ય તિથ્યને અનુગામી તથા અનનુગામી (જ્યાં ઉત્પન્ન થયું ત્યાં જ હોય તેવું) બંને પ્રકારનું જ્ઞાન હોય છે. ૬ દેશથી સર્વથી દ્વાર—નારકી, દેવતાં અને તિથ્યને દેશથી (અપૂર્ણ) અવધિજ્ઞાન થાય છે. અને મનુષ્યને દેશથી તથા સર્વથી (પૂર્ણ) બંને પ્રકારનું અવધિજ્ઞાન થાય છે. ૭ છ હાથમાન વર્દમાન અવધિયાદ્વાર—ઉત્પન્ન થયા બાદ ઘટતું બધું તે હાથમાન, વધતું બધું તે વર્દમાન અને ઉત્પન્ન થતી વખતે હોય તેટલું જ રહે તે અવસ્થિત. નારકી દેવતાને અવધિયત અવધિજ્ઞાન હોય છે. અને મનુષ્ય તિથ્યને ત્રણે પ્રકારનું હોય છે. ૮ પડિવાઈ અપડિવાઈ દ્વાર—ઉત્પન્ન થઈને ચાલ્યું બધું તે પ્રતિપાતી અને કાયમ રહે તે અપ્રતિપાતી અવધિજ્ઞાન. નારકી દેવતાને અપ્રતિપાતી અવધિજ્ઞાન હોય છે. મનુષ્ય તિથ્યને બંને પ્રકારનું હોય છે.

મનઃપર્યવજ્ઞાન—સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયના મનોગત ભાવને જણાવનાર જ્ઞાન તેના ૨ ભેદ : ૧ ઋણુમતિ સામાન્યરૂપે બાણે. ૨ વિપુલમતિ—વિશેષરૂપે બાણે દર્શાવે—કોઈએ મનમાં ઘટ ચિંતવ્યો તેને ઋણુમતિવાળો ફક્ત ઘડો જ બાણે, પણ વિપુલમતિવાળો ચિંતવેલો ઘડો દ્રવ્યથી માટીનો, કાષ્ઠનો કે ધાતુનો છે, ક્ષેત્રથી પાટલીપુત્રાદિમાં બનેલો છે. કાળથી શિયાળા કે ઉનાળામાં બનેલો છે અને ભાવથી ધી, દુઃખ આદિ ભરવાનો છે ત્રણે વિગતવાર બાણે. ઋણુમતિ તો પ્રતિપાતી પણ હોય છે. પરંતુ વિપુલમતિ અવશ્ય કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે. મનઃપર્યવજ્ઞાની ૧ દ્રવ્યથી રૂપી દ્રવ્યને બાણે. ૨ ક્ષેત્રથી નીચે રત્નપ્રભા નરકનું ઉપરની નીચેનું નાતું પ્રતર, ઉપર જ્યોતિષીનું ઉપરનું તળું અને ત્રીછાં ચઢી દ્વીપ પ્રમાણે દેખે છે. (જેમાં ઋણુમતિવાળો ૨૫ અંશુલ જોણું દેખે છે.) ૩ કાળથી પક્ષ્યે-પ્રમનો અસંખ્યાતમે ભાગ ભૂતકાળની અને પક્ષ્યેનો અસંખ્યાતમે ભાગ ભવિષ્યકાળની વાત બાણે છે. અને ૪ ભાવથી સર્વ સંજ્ઞી જીવોના મનની વાત બાણે. મનઃપર્યવજ્ઞાન ક્રમ જૂમિના સંજ્ઞી, સંખ્યાતા વર્ષના આસુખ્યવાળા, પર્યાપ્તા, સમ્યક્ દૃષ્ટિ, સચિત્, અપ્રમાદી અને લક્ષ્મીવંત જોટલા ગુણોના ધારક મનુષ્યને જ ઉત્પન્ન થાય છે.

અવધિજ્ઞાનથી મનઃપર્યવજ્ઞાનની વિશેષતા—અવધિજ્ઞાનથી મનઃપર્યવજ્ઞાનનું ક્ષેત્ર ઓછું છે, પરંતુ વિશુદ્ધતા અધિક છે. અવધિજ્ઞાન ચારે મતિવાળાને થાય છે, પણ મનઃપર્યવજ્ઞાન તો કેવળ મનુષ્યગતિમાં સાધુને જ થાય છે. ૩ અવધિજ્ઞાનથી જલ્પ અંશુલના અસંખ્યાતા ભાગ જેટલું ક્ષેત્ર બાણે છે તથા અધિક પણ બાણે છે. પણ મનઃપર્યવજ્ઞાન તેને પ્રત્યેક દિવસની બાણે. ૨૪ ચોળન દેખે તે ૧ પક્ષમાં કંઈક ક્યની વાત બાણે. ભરત ક્ષેત્ર પૂર્ણ દેખે તે પૂર્ણ પક્ષની વાત બાણે. જન્મદીપ દેખે તે ૧ મહિનાની બાણે. અદોદીપ દેખે તે ૧ વર્ષની બાણે. ૧૫ વ્યક્તીય દેખે તે પ્રત્યેક વર્ષની બાણે. સંખ્યાત દીપ સમુદ્ર દેખે તે અસંખ્યાતા કાળનો વાત બાણે. પરમ અવધિજ્ઞાન જાણે તો લોકલોક દેખે. અને તેને અંતઃસૂક્તમાં કેવળજ્ઞાન થાય. અલોકમાં અવધિજ્ઞાનથી દેખવા જેવું કશું નથી. પરંતુ અવધિજ્ઞાનની ઉદ્દેશી શક્તિ ખતાવી છે.

તો અહીં દ્વીપ પ્રમાણે જ હોય છે. ૪ એ રૂપી સૂક્ષ્મ પચયોને અવધિજ્ઞાની બાણી શકતા નથી તેને મનઃપર્યવજ્ઞાની બાણી શકે છે.

૫ કેવળજ્ઞાન—સર્વથી નોઈન્દ્રિય પ્રત્યક્ષપ્રમાણનો એક જ ભેદ છે તે કેવળજ્ઞાન. આ જ્ઞાન મનુષ્ય, સંસારી, કર્મભૂમિ જ, સંખ્યાત વર્ષાચુવાળા, પર્યાપ્તા, સમ્યક્દૃષ્ટિ, સંયતિ, અપ્રમારી, અવેદી, અકષાયી ચાર ઘાતિકર્મવિનાશક, ૧૩ મા શુભસ્થાનકવર્તીને જ પ્રાપ્ત થાય છે. કેવળજ્ઞાનમાં સર્વ દ્રવ્ય, સર્વ જોર, સર્વ કાળ અને સર્વ ભાવ હસ્તામલકવત્ પ્રકાશિત થાય છે આ જ્ઞાન અપ્રતિપાતી હોય છે. અર્થાત્ કેવળજ્ઞાન પ્રકટ થયા પછી જાન્ય અત્યુહૃતમાં અને ઉત્કૃષ્ટ ૮ વર્ષ કર્મ કોઠ પૂર્વમાં અવશ્ય મોક્ષપ્રાપ્તિ થાય છે.

(૨) અનુમાનપ્રમાણ—અનુમાનથી વસ્તુવું જ્ઞાન થાય તેના ત્રણ પ્રકાર:-૧ પૂર્વ, ૨ સે સંભવ, ૩ દિઠ્ઠી સામ. ૧ પૂર્વ તે કોઈનો પુત્ર બાલ્યાવસ્થામાં પરદેશ ગયો અને શુવાન થઈ પાછો આવ્યો ત્યારે તેની માતા તેની દેહકૃતિ, વર્ણ, તિલ, મસાદિ પૂર્વનાં પ્રમાણે કરી તેને પિછાણે તે. ૨ સે સંભવ તેના પ ભેદ: ૧ કલ્પેણ, ૨ કારણેણ, ૩ શુણેણ, ૪ અવયવચાણ, ૫ આસરેણ તેમાં ૧ કલ્પેણ છે જેમ ચોરને કેકારવથી, હાથીને શુલ-શુલાટ શખથી, ઘોડાને હણહણવાથી ઇત્યાદિ કારણથી પિછાણે તે કલ્પેણ. ૨ કારણેણ તે વજ્રવું કારણ તંતુ પણ તંતુવું કારણ વજ્ર નહિ. ગંભીરું કારણ ઘાસ પણ ઘાસવું કારણ ગંભીર નહિ. રોટલીવું કારણ લોટ પણ લોટવું કારણ રોટલી નહિ. ઘડાવું કારણ માટી પણ માટીવું કારણ ઘડો નહિ. સુકિતવું કારણ જ્ઞાન, કર્મનં, ચારિત્ર પણ જ્ઞાનાદિવું કારણ સુકિત નહિ. ઇત્યાદિ કારણથી વસ્તુને પિછાણે તે કારણેણ. ૩ શુણેણ તે નિમ-કર્મમાં રસ શુણ ફૂલમાં ગંધ શુણ, સુગંધમાં કંચોડીનો શુણ ઇત્યાદિ શુણે કરી વસ્તુ પિછાણે તે શુણેણ. ૪ અવયવચાણ તે શીંગડાથી ભેંસને, કલગીથી ફૂકડાને, હાંતથી સુવરને, નખથી વાઘને, કેશનાળીથી કેશરી સિંહને, સૂંઠથી હાથીને, શરૂથી સુભટને, કાન્થા-લંકારથી કવિને, એકે દાણા દબાવી પકાવેલા ધાન્યને પિછાણે ઇત્યાદિ અવયવે કરી, પિછા-ણવું તે અવયવચાણ અને ૫ આસરેણ ખૂંટથી અગ્નિને, વાદળથી એલને, ખગલાથી જલાશયને અને ઉત્તમ અચરણથી ઉત્તમ પુરુષને પિછાણે તે આસરેણ અને ૩ દિઠ્ઠી સામ તેના બે પ્રકાર—૧ સામાન્ય, ૨ વિશેષ, તેમાં સામાન્ય તે જેમ એક રૂપિયાને ભેવાથી તેના જેવા ઘણા રૂપિયાને બાણે. મારવાહના એક ધોરીને ભેવાથી તેના જેવા ઘણા ધોરી-(ખળક)ને પિછાણે. દેશાંતરના કોઈ એક મનુષ્યને ભેઈ તેના જેવા ઘણા મનુષ્યોને બાણે. એક સમઢિને ભેવાથી તેના જેવા ઘણા સમઢિને બાણે ઇત્યાદિ પ્રકારથી બાણે તે સામાન્ય અને ૨ વિશેષ—જેમ કોઈ વિચક્ષણ સાધુજીએ વિહાર કરતા રસ્તામાં ઘણું ઘાસ ઉગેલું ભેયું, પાણીના નવાણ બરેલા ભેયા, બાગબગીચા લીલાછમ ભેયા તેથી બાણે કે અહીં ભૂતકાળમાં વૃદ્ધિ ઘણી થઈ હતી. આજળ જતાં ભેયું તો ગામ નાતું, ગામમા શ્રાવકના ઘર થોડાં, શ્રાવકના ઘરમાં સંપત્તિ પણ થોડી, પણ શ્રાવકે શ્રાવિકા ઘણાં જ

ભક્તિવંત, ઉદાર પરિણામી, ઉત્કૃષ્ટ ભાવથી દાન દેવાવાળા ત્યારે અનુમાનથી અશુભ કે અહીં વર્તમાનકાળમાં આ આવકોનું કંઈક બહુ થવાનું છે. વળી આગળ ચાલ્યા, જુએ છે તો પકાઠ પર્વતો મનોહર, હવા ઘણી જ સારી, તારા ઘણા ખરે નહિ. ગામમાંની તથા બહારની જમીન રળિયામણી લાગે ત્યારે સમજે કે આવતા કાળમાં આ જગ્યાએ કાંઈ સારું થવાનું જણાય છે એ પ્રમાણે ત્રણ કાળની સારી સ્થિતિ બંધે. એ પ્રમાણે કોઈ મુનિરાજ વિહાર કરતાં કરતાં, રસ્તામાં ખડ વગરની ભૂમિ દેખે, બાગબગીચા સુકાર્થ ગયેલા દેખે, ફૂવા વગેરે નવાણુ નિર્જળ દેખે, ત્યારે સમજે કે ભૂતકાળમાં અહીં વરસાદ થોડો થયો છે. આગળ ચાલતાં ગામમાં ગયા, તો ગામ મોટું, આવકોનાં ઘર ઘણાં, ઘરમાં સંપત્તિ ઘણી, પણ આરકો વિનય રહિત, અભિમાની, લોભી, દાન દેવાના ભાવ વિનાના ત્યારે સમજે કે વર્તમાનકાળમાં અહીં કંઈક ખરાબ થવાનું જણાય છે; વળી આગળ ચાલ્યા તો પકાઠ પર્વતો અમનોઝ (નાપસંદ), હવા ઘણી ખરાબ, ગામની બહાર તથા અંદર ખાવા ધાય તેવું, ધરતી બહુ જ મૂજે, તારા બહુ ખરે, વીજળી બહુ અમકે, ત્યારે એમ સમજે કે આવતા કાળમાં અહીં કંઈક અશુભ થવાનું જણાય છે. એમ દૃષ્ટિથી ભેઈને ત્રણે કાળનો જ્ઞાતા યાચ તે વિશેષ.

(૩) ‘આગમ પ્રમાણુ’ તે આસ પુરુષો દ્વારા કથિત શાસ્ત્રોથી પદાર્થનું જ્ઞાન યાચ તે. તેના ત્રણ ભેદ (૧) સૂત્રાગમે તે—દ્વાદશાંગી રૂપી જિનેશ્વર પ્રભુની વાણી, તથા એછામાં એછા દશ પૂર્વ લગીના જ્ઞાનવાળા મુનીશ્વરના બનાવેલા ગ્રંથો તે ‘સૂત્રાગમે’. (૨) ‘અત્યાગમે’ તે—પૂર્વે કહેલાં સૂત્ર તથા ગ્રંથના બધા મમલ શકે તેરી ભાષામાં તેવા દશ પૂર્વ લગીના જ્ઞાનવાળા આચાર્ય મહારાજ વગેરેએ જે અર્થ રચ્યા તે ‘અત્યાગમે’. (૩) ‘તદુભયાગમે’—એ પ્રમાણેનાં સૂત્ર અને ગ્રંથોના તથા તેમના અર્થનો મળતો આવતો જે સમાસ સમૂહ તે ‘તદુભયાગમે’ એ પ્રમાણે આગમ પ્રમાણુ બંધવું.

(૪) ‘ઉપમા પ્રમાણુ’—એની ચોક્કસ છે (૧) છતી વસ્તુને છતી ઉપમા દેવી તે. જેમકે આવતા કાળમાં પહેલા પૂજનાશ તીર્થ કર થશે તે ચાહુ કાળના ચોવીસમા તીર્થ કર મહાવીર સ્વામી જેવા થશે (૨) છતી વસ્તુને અછતી ઉપમા દેવી તે જેમકે નરક અને દેવતામાં આયુષ્ય પદ્યોપમ અને સાગરોપમનાં છે તેવાત છતી છે પણ પદ્ય અને સાગરના વખતની ગણતરી માટે ચાર કોશના ફૂવાનું અગર પાલાનું દૃષ્ટાંત આપ્યું છે તે ફૂવો કોઈએ બર્યો નથી, ભરતો નથી અને ભરશે પણ નહિ એ અછતી ઉપમા. (૩) અછતી વસ્તુને છતી ઉપમા દેવી તે—જેમકે દ્વારકા નગરી કેવી? દેવલોક જેવી; જુવાર કેવી? મોતીના ફાણા જેવી; આગિયો કેવો? સૂર્ય જેવો વગેરે (૪) અછતી વસ્તુને અછતી ઉપમા દેવી તે—જેમકે ઘોડાનાં શીંગડાં કેવાં? ગધેડાનાં શીંગડાં જેવાં, ગધેડાનાં શીંગડાં કેવાં? ઘોડાનાં શીંગડાં જેવાં, વગેરે એ પ્રમાણે ઉપમા પ્રમાણુના ચાર પ્રકાર છે.

નવ તત્ત્વ ઉપર ચાર પ્રમાણ

(૧) જીવતત્ત્વ—(૧) પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી, ચેતના લક્ષણયુક્ત, (૨) અનુમાન પ્રમાણથી બાળકે, જીવાન, વૃદ્ધ, ત્રાસ અને સ્થાવરના શાસ્ત્રમા કહેલાં લક્ષણવાળા; (૩) ઉપમા પ્રમાણથી, અરૂપી આકાશની પેઠે પકડાય નહિ, ધર્માસ્તિકાયની પેઠે અનાદિ અનંત તથા તલમા જેમ તેલ છે, દૂધમા જેમ ઘી છે, અને અગ્નિમા જેમ તેજ છે તેમ શરીરમા વ્યાપી રહેલો તે. (૪) આગમ પ્રમાણથી—નીચેની ગાથા પ્રમાણે છે—

ગાથા— “કમ્મકત્તા અયં જીવો, કમ્મ છિત્તા જીવબુયાળવો ।

અરુવી ણિચ્ચ અણાહ, एयं जीवस्स लक्खणं ॥”

અર્થ—શુભાશુભ કર્મોના કર્તા, ભોક્તા અને વિનાશક તે જીવ. તે અરૂપી અને શાશ્વત છે. ઇત્યાદિ શાસ્ત્રીય પ્રમાણથી જીવનું સ્વરૂપ સિદ્ધ કરવામાં આવે તે આગમ પ્રમાણ.

(૨) અજીવતત્ત્વ—૧ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી જડલક્ષણવાળું, જીવનું પ્રતિપક્ષી, તેના વર્ણાદિ પર્યાયો બાણી શકાય એવું અને મળવા વીખરાવાના સ્વભાવવાળું તત્ત્વ તે. ૨ અનુમાન પ્રમાણથી નવા જૂનાપણું કરે, પર્યાય બદલે, જીવની ગતિ, સ્થિતિ, વિકાસ વગેરેમાં સંહાયક ઇત્યાદિ અનુમાનથી પિછાણે તે, જેમકે જીવને સકંપ દેખીને અનુમાનથી બાણે કે એ ધર્માસ્તિકાયના સ્વભાવથી છે, અકંપ દેખીને બાણે કે એ અધર્માસ્તિકાયના સ્વભાવથી છે. દૂધથી પૂણું ભરેલા ખાલામા ખાટ સમાઈ બાથ તે દેખીને અનુમાનથી બાણે કે પુદ્ગલને સમાવવાનો આકાશાસ્તિકાયનો સ્વભાવ છે. વગેરે ૩ ઉપમા પ્રમાણથી—જેમ ઈંદ્રધનુષ્ય અને સંખ્યાનો વાન બદલાઈ બાથ તેમ પર્યાયો બદલે. જેમ પીપળાનું પાન, કુંજરના કાન, સંખ્યાનો ભાણ અંચળ છે તેમ પુદ્ગલોનો સ્વભાવ અંચળ છે, વગેરે ઉપમાથી અજીવને જોળાયે. ૪ આગમ પ્રમાણથી શ્રી ગણવતીસૂત્રના ૨૦મા શતકમાં પુદ્ગલપુર્વાયનો ઘણો વિસ્તાર છે. ધર્મ, અધર્મ, આકાશ એ ત્રણેતું એકે એક દ્રવ્ય સ્કંધ, દેશ, પ્રદેશમય છે. પ્રત્યેક પ્રદેશની અનંત પર્યાય છે. કારણકે અનંત જીવ અને પુદ્ગલોની ગતિ, સ્થિતિ અને અવગાહનમાં તે સહાયક થઈ રહ્યા છે તેવી જ કાલદ્રવ્ય, વસ્તુને નવી પુરાણી બનાવવામા સહાયક છે. આ ચારે દ્રવ્ય અનાદિ, અનંત, અરૂપી, અચેતન છે. ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય અસંખ્યાતપ્રદેશી છે આકાશ અનંત-પ્રદેશી છે કાલ અપ્રદેશી છે અને પુદ્ગલદ્રવ્ય પરમાણુથી સ્કંધપદ્ધતિ પ્રવર્તક છે. એક પરમાણુની અપેક્ષા ૧ વર્ણ, ૧ ગંધ ૧ રસ અને ૨ સ્પર્શ. અનેક પરમાણુની અપેક્ષા ૫ વર્ણ, ૨ ગંધ, ૫ રસ, ૪ અથવા ૮ સ્પર્શ એમ ૧૬ અથવા ૨૦ બોલ પુદ્ગલદ્રવ્યમાં હોય છે. આ પાંચે અજીવદ્રવ્ય શુણ્ણ પર્યાય યુક્ત છે.

પુણ્યતત્ત્વ ઉપર ચાર પ્રમાણ—૧ પ્રત્યક્ષ—તે શુભ વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ,

મન આનંદી, વચન હર્ષયુક્ત, કાયાથી સાતાવેહનીય વેદતો જોઈ પુણ્યવાન કહે ૨ અનુ-
માન—જાતિ, કુળ, બળ, રૂપ, સંપદા, જૈશ્યની ઉત્તમતા જોઈ અનુમાન કરે કે આ
પુણ્યવંત છે. ૩ ઉપમા—ગોળ નાંખીએ તેવું મનુષ્ય થાય તેવી રીતે પુણ્યના સ્સમાં
પણ વર્ણુણ હાનિ વૃદ્ધિ જાણી. પુણ્યની અનંત પર્યાય અને અનંત વર્ણુણ છે જેમકે
પુણ્યોદયથી દેવાયુને બંધ પડ્યો, પણ કાળની અપેક્ષાથી ચૈકાણુવડિયો રસ હોય છે,
જેમ જેમ શુભયોગની પ્રવૃત્તિ વધારે તેમ તેમ પુણ્યની વૃદ્ધિ થાય છે. વળી પણ પુણ્યા-
નુભંધી પુણ્ય તે તીર્થંકરવત્. પુણ્યાનુભંધી પાપ તે હરિકેશીવત્. પાપાનુભંધી પુણ્ય
તે ગોશાલકવત્ તથા અનાયં રાજવત્ અને પાપાનુભંધી પાપ તે નાગેશીવત્ ઇત્યાદિ
ઉપમાથી પુણ્યવત્ સ્વરૂપ સમજે તે ઉપમા પ્રમાણુ વળી પુણ્યવંતને પુણ્યવંતની ઉપમાથી
પિછાણે, જેમકે “દેવો દોષુદેવો જહા” અર્થાત્ ઇદ્રના ત્રાયત્રિંશત (શુરુચ્ચાની) દેવો
સમાન પુણ્યવંત પ્રાણી સુખ ભોગવે છે તથા “અંદો હવ તારાણુ”, ભરહો હવ મણુસાણુ”
અર્થાત્ જેમ તારાગણુમાં અંદ્ર શોણે તેમ માણુસોના વૃક્ષમાં ભરત મહારાજ શોણે છે,
ઇત્યાદિ ૪ આગમપ્રમાણુ—સૂત્ર “સુચિત્ત કમ્મા સુચિત્ત ફલા ભવતિ” અર્થાત્ સારાં
કર્મના સારા જ ફળો પ્રાપ્ત થાય છે. તથા દેવાયુ, મનુષ્યાયુ, શુભઅનુભાગ ઇત્યાદિ,
પુણ્યપ્રકૃતિતું કથન શાસ્ત્રમાં છે તે આગમપ્રમાણુ જાણુવું.

૪ પાપતત્તવ પર ૪ પ્રમાણુ—૧ પ્રત્યક્ષ નીચ જાતિ, નીચ કુળ, કુરૂપ, સમ્પત્તિની
હીનતા જોઈને પ્રત્યક્ષમાં પાપી જાણુ તે. ૨ અનુમાન—તે કુઃખીને જોઈ અનુમાન કરે કે
આને પાપનો ઉદય વર્તે છે. ૩ ઉપમા—આ ભિચારો નરકનાં ભેખાં કુઃખ ભોગવે છે. ૪
આગમ—પાપની પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, રસ, પ્રદેશ ઇત્યાદિ પાપકર્મના બંધનતું કથન શાસ્ત્રમાં
છે તે આગમ પ્રમાણુ.

૫ આસિવતત્તવ—૧ પ્રત્યક્ષ...મન, વચન, કાયાનો વ્યાપાર જે પ્રત્યક્ષ દેખાય
તેથી પિછાણે. ૨ અનુમાન—તે અનતીપણુ જોઈ અનુમાનથી જાણુ. ૩ ઉપમા—તે તળાવ-
નું ગરનાણું ઘરનું દ્વાર, સોયનું નાકું વગેરે ઉપમાથી આસિવત્ત સ્વરૂપ જાણુ. ૪ આગમ
તે અનંતાનુભંધી, અપ્રત્યાખ્યાની, પ્રત્યાખ્યાની અને સ્વભવલ જો ચારે પ્રકારના કોષ,
માન, માયા, લોભ એ કષાયોનો ફલરૂપ સંધ આત્મપ્રદેશથી સંબંધ કરે એવું આગમ-
થી જાણુ તે આગમપ્રમાણુ.

૬ સંવરતત્તવ પર ૪ પ્રમાણુ:—પ્રત્યક્ષ તે દેશથી યોગોત્તું ડુંધન કરે તે જોઈ
સાધુ કે શ્રાવકનો દેશસંવર અને સર્વથી યોગોત્તું નિરુધન કરે તે સર્વસંવર પ્રત્યક્ષ
પિછાણે. ૨ અનુમાન—સાવલયોગ ત્યાગના અનુમાનથી સંવર કહે. ૩ ઉપમા પ્રમાણુ-
જેમ ગરનાળા બંધ કરવાથી તળાવમાં પાણી આવતું બંધ થાય, દ્વાર બંધ કરવાથી કચરો
આવતો અટકે, જેમ વહાણમાં છિદ્રો બંધ કરવાથી પાણી આવતું બંધ થાય છે, તેમ
ત્યાગવત-પ્રત્યાખ્યાન કરવાથી, યોગોત્તું નિરુધન ચતાં સંવર થાય છે. ૪ આગમ પ્રમા-

ભુથી—આત્માનું સ્થિરપણું, દેશથી કે સર્વથી મન, વચન, કાયાના યોગોનું નિરુધ્ધન તેને આગમ પ્રમાણથી સંવર કહે.

૭ નિર્જરા તત્ત્વ—૧ પ્રત્યક્ષ—ખાર પ્રકારના તપથી કર્મનું ઉચ્છેદન કરે તે. ૨ અનુમાન—જ્ઞાન, કથન, ચારિત્ર; તથા સમક્ષિતીની વૃદ્ધિ થતી દેખી, અને દેવતાનું આયુષ્ય વગેરેની પ્રાપ્તિ જોઈને નિર્જરાનું અનુમાન થાય. ૩ ઉપમા—જેમ ક્ષારથી ધોતાં વસ્ત્રના મેલ દૂર થાય છે. ટંકણખાર, નવસાર વગેરેના સંયોગથી સોનું નિર્મલ થાય છે અને પવનથી સૂર્ય પર છવાયેલું વાદળ દૂર થાય છે તેમ તપશ્ચર્યાથી નિર્જરા થાય એ ઉપમા પ્રમાણ. ૪ આગમ પ્રમાણ—ફળની વાંછા રહિત સમ્યક્ત્વયુક્ત તપ કરવાથી સકામનિર્જરા થઈ આત્મશુદ્ધિ થાય એમ કહે તે આગમ પ્રમાણ.

૮ બંધ તત્ત્વ પર ૪ પ્રમાણ—૧ પ્રત્યક્ષ તે સ્ત્રીરંગીની પેઠે જીવ અને પુદ્ગલ લોલીભૂત થઈ રહેલ છે. અને જેને લીધે પ્રયોગસા પુદ્ગલરૂપે શરીરનો સંયોગ થયેલો પ્રત્યક્ષ દેખાય છે તે ૨ અનુમાન પ્રમાણ—શ્રી તીર્થંકર, કેવળી, ગણધર કે સાધુજનો ઉપદેશ અહંશ કરે છતાં સશય, વિજ્રમ, અજ્ઞાન બંધ નહિ એ અનુમાનથી જાણે કે કર્મ-પ્રકૃતિને કહણ બંધ છે. જેમ ચિત્ત ઋષિએ પ્રસાદત્વ ચક્રવર્તીને કહ્યું કે ‘નિયાણમચ્ચુલં કઠં’ અર્થાત્ હે રાજન! પૂર્વે કરેલા નિયાણાના યોગથી તને ઉપદેશની અસર થવી સુરહેલ છે. વળી નીચેના લક્ષણોથી કઈ ગતિમાંથી જીવ આવ્યો તેનું અનુમાન કરે. જેમકે ૧ લીલકંઠાથી, ૨ સહા અભિમાની, ૩ મૂર્ખથી પ્રીતિ, ૪ મહાકોપવંત, ૫ સહા રોગી અને ૬ ખૂજલીના રોગવાળાને જોઈ અનુમાન કરે કે આ નરકગતિમાંથી આવેલો દેખાય છે. ૧ મહાલોભી, ૨ અન્યની સંપદાનો કામી, ૩ મહાકપટી, ૪ મૂર્ખ, ૫ ભૂખાળવો, ૬ આળસુ, એ છ લક્ષણોથી અનુમાન કરે કે આ તિર્યચ ગતિમાંથી આવ્યો જણાય છે. ૧ અદ્યપલોભી, ૨ વિનયવંત, ૩ ન્યાયી, ૪ પાપથીરુ. ૫ નિરભિમાની એ ૫ લક્ષણોથી જાણે કે મનુષ્યગતિમાંથી આવ્યો જણાય છે. ૧ હાની, ૨ મિષ્ટવચની, ૩ માતા, પિતા, અને શુરુનો ભક્ત, ૪ ધર્માનુરાગી, ૫ બુદ્ધિવંત એ લક્ષણોથી જાણે કે આ દેવગતિથી આવ્યો દેખાય છે ઇત્યાદિ અનુમાનપ્રમાણ. ૪ ઉપમાપ્રમાણ—પાણીમાં થોડી સાકર નાખવાથી થોડું અને વધારે નાખવાથી વધારે મીઠું થાય છે. એ રીતે શુભ કર્મના ફળ જાણવાં. અને પાણીમાં થોડું મીઠું નાખવાથી થોડું અને અધિક નાખવાથી અધિક ખારુ થાય છે તે મુજબ અશુભ કર્મના ફળ જાણવાં ‘એમ જ તીવ્ર’ મંદ રસબંધ જાણવો. વળી જેમ અખરખના એક ટુકડામા અનેક પક હોય છે તેવી જ રીતે આત્મપ્રદેશ પર કર્મ-વર્ગણનાં પક લાગેલાં છે ઇત્યાદિ ઉપમાથી સમજાય તે ઉપમાપ્રમાણ. ૪ આગમપ્રમાણ—જીવના શુભાશુભયોગ, ધ્યાન, લેશ્યા, પરિણામ ઇત્યાદિ તથા ૪ ગતિમાં આવવાનાં ૧૬ લક્ષણ તે આગમપ્રમાણ જાણવું.

૯ મોક્ષતત્ત્વ પર ૪ પ્રમાણ—૧ પ્રત્યક્ષ—આત્મપ્રદેશથી કર્માવરણ ક'ઈક પાતળાં પડવાથી અશુભ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય અને શુભ પ્રકૃતિઓનો ઉદય થાય, ત્યારે સત્યજ્ઞાનાદિ મોક્ષના કારણરૂપ સદ્ગુણોનો ઉદ્ભવ થાય. તીર્થ'કર ગોત્ર ઉપાળે' તથા ૪ ઘાતિકર્મોનો નાશ કરી કેવળજ્ઞાનાદિ શુભ પ્રકટે તે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ બાહ્યુત'. ૧ અનુમાનપ્રમાણ—દર્શન મોહનીય અને ચારિત્ર મોહનીયનો ક્ષય થવાથી મોક્ષાભિમુખ આત્મા બનવાના અનુમાનથી બળે કે આ મોક્ષગામી એવ છે તે અનુમાનપ્રમાણ. ૩ ઉપમાપ્રમાણ—જેમ બળેલા ઘીને વાવતા અંકુર ન ફૂટે તેમ મોક્ષના એવોનો કર્માંકુર ન ફૂટે. જેમ અગ્નિમાં ઘી નાંખવાથી તે સતેજ થાય તેમ વીતરાગીના જ્ઞાનાદિ શુભ પ્રદીપ્ત થાય ઇત્યાદિ ઉપમાથી સિદ્ધતા શુભ બાહ્યવા તે ઉપમા પ્રમાણ. ૪ આગમપ્રમાણ—જેમ જેમ આગમમાં કહેલી પ્રકૃતિઓ ખપાવે તેમ તેમ આત્મા મોક્ષાભિમુખ થઈ ઉન્નત અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરતો બને. ચૌદ શુભસ્થાનનો ક્રમ એ શુભો કેમ પ્રગટે તે બાહ્યવા અહીં દર્શાવે છે. ૧ મિશ્રાત્વ શુભસ્થાનક—અનાદિથી મિશ્રાત્વ શુભસ્થાનકે પ્રવર્તતા એવ શ્રી વીતરાગ પ્રભુની વાણીથી ઓછું, અધિક, વિપરીત સદેહે, પ્રરૂપે અને સ્પર્શે' છે. અને તેના પવિત્રાને ૪ ગતિ, ૨૪ હંડકે અને ૮૪ લાખ એવોનામાં પરિભ્રમણ કરતાં કરતાં અનંતાનંત યુદ્ધગલપરાવર્તન કર્યાં સાસ્વાદન શુભસ્થાનક—દર્શન મોહનીયનો ક્ષયોપશમ કરી સમકિત પ્રાપ્ત કર્યું' પણ પુનઃ તે જ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાન થતાં સમકિતથી પતન થયું' આ પતન થતી વખતે જેમ વૃક્ષથી તૂટેલું ફળ પૃથ્વી પર પડ્યું' નથી. વચમાં છે ત્યાં સુધી સાસ્વાદન શુભ સ્થાનક રહે છે. જેમ કોઈ પુરુષે ખીરખાંડનું ભોજન કર્યું' પછી વમી નાખ્યું. વમતી વખતે પણ ક'ઈક સ્વાદ રહી બધે તે સમાન સાસ્વાદન. આ એવ કૃષ્ણપક્ષી મટી શુકલપક્ષી થઈ દેશે ઉભા અર્ધાં યુદ્ધગલપરાવર્તનમાં સંસારનો પાર પામશે. ૩ મિશ્રશુભસ્થાનક તે મિશ્રાત્વથી એવ સત્યક્તવાભિમુખ થયો પણ પાત્ર્યો નહિ. જેમ શિખંડ ખાવાથી ક'ઈક ખાટો ક'ઈક મીઠો લાગે તેમ ખટાશ સમાન મિશ્રાત્વ અને મીઠાશ સમાન સત્યક્તવ એમ મિશ્રપણું હોય છે. આ એવ દેશે ઉભા અર્ધાં યુદ્ધગલપરાવર્તનમાં સંસારનો પાર પામે. ૪ અવિરતિસત્યવૃદ્ધિ શુભસ્થાનકે વર્તતા એવ અનંતાનુબંધી ૪ કવાય તથા દર્શન મોહનીયની ૩ પ્રકૃતિ એ સાતનો ઉપશમ. ક્ષયોપશમ કે ક્ષય કરી સુદેવ, સુશુર, સુધર્મ પર શ્રદ્ધા આણે. સાધુ આદિ ચારે તીર્થ'નો ઉપાસક બને. જે પૂર્વ આયુષ્યનો અંધ પાડ્યો ન હોય તો ૧ નરકગતિ, ૨ તિર્થ'ચરિતિ, ૩ ભવનપતિ, ૪ વાલુચ્યંતર, ૫ બ્યોતિપી, ૬ સ્ત્રીવેદ અને ૭ નપુ સકવેદ એ સાત બોલનું આયુષ્ય ન બાધે. અર્થાત્ એ સાત બોલમા ભિપજે નહીં. કદાચિત્ આયુષ્ય પડી ગયો હોય તો તે ભોગવી પછી તે ઉચ્ચ ગતિને પામે છે ૫ દેશવિરતિ શુભસ્થાનક પૂર્વોક્ત ૭ પ્રકૃતિ તથા અપ્રત્યાજ્યાનાવરણીયનો ચોક એ ૧૧ પ્રકૃતિઓનો ઉપશમ આદિ કરીને શ્રાવકનાં ૧૨ વત પ્રતિમા (પ્રતિજ્ઞા), નવકારથી આદિ છમાસી તપ ઇત્યાદિ ધર્મક્રિયામાં થયા-

શક્તિ ઉદ્ધૃત રહે તે જીવ જો પકિવાઈ ન થાય તો જઘન્ય ત્રીજે ભવે ઉત્કૃષ્ટ ૧૫ ભવે મોક્ષ ભય. ૬ પ્રમત્તસંયતિ ગુણસ્થાનક—પૂર્વોક્ત ૧૧ પ્રકૃતિ અને પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય કષાયનો ચોક્કસ જો ૧૫ પ્રકૃતિના ક્ષયોપશમાદિ કરી સાધુ બને, પરંતુ દંષ્ટિચપળ, ભાવચપળ, ભાષાચપળ અને કષાયચપળ જો ચારેની ચપળતાને લીધે પ્રમાદ રહે અને શુદ્ધ સાધુનતીનું પાલન કરી ન શકે તે જીવ જઘન્ય ત્રીજે ભવે ઉ. ૧૫ ભવે મોક્ષ ભય. ૭ અપ્રમત્તસંયતિ ગુણસ્થાનક—તે ૧ મહ, ૨ વિમ્બ, ૩ કષાય, ૪ નિદ્રા અને ૫ વિકેશા જો પાંચ * પ્રમાદરહિત શુદ્ધ સંયમનું પાલન કરે તે જઘન્ય તે જ ભવે ઉત્કૃષ્ટ ત્રીજે ભવે મોક્ષ ભય. ૮ નિયત્રીભાદર ગુણસ્થાનક—પૂર્વોક્ત ૧૫ પ્રકૃતિ અને હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક, દુઃખ, જો ૨૧ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય કરે અથવા ઉપશમ કરે. અહીં પૂર્વે કહી નહિ કરેલું એવું અપૂર્વકરણ * (કષાયોની મંદતા) કરે છે, જે પ્રકૃતિઓનો ઉપશમ કરે તે ઉપશમશ્રેણિ પ્રતિપક્ષ થઈ ૧૧ મા ગુણસ્થાનક સુધી ચડી પાછો પડે છે. અને જે પ્રકૃતિઓનો ક્ષય કરે તે ક્ષપકશ્રેણી પ્રતિપક્ષ થઈ નવમા, દશમા ગુણસ્થાનકે થઈ સીધો બારમે ગુણસ્થાનકે ભય અને તત્કાળ તેરમે ગુણસ્થાનકે જઈ કેવળજ્ઞાની થાય છે. ૯ અનિયત્રીભાદર ગુણસ્થાનક—પૂર્વોક્ત ૨૧ પ્રકૃતિ અને સંલ્પલન ત્રિક (ક્રોધ, માન, માયા) તથા ૩ વેદ (ત્રી, પુરુષ, નપુંસક) જો ૨૭ પ્રકૃતિને ઉપશમાવે અથવા ખપાવે તે અવેદી અને સરલ સ્વભાવી જીવ જઘન્ય તે જ ભવે ઉ. ત્રીજે ભવે મોક્ષ ભય + ૧૧ સ્વદ્ભ્રમસંપરાય ગુણસ્થાનક—પૂર્વોક્ત ૨૭ પ્રકૃતિ અને સંલ્પલનનો લોભ જો ૨૮ પ્રકૃતિઓનો ઉપશમાવે તો ઉપશમશ્રેણિ કરે અને ખપાવે તો ક્ષપકશ્રેણિ કરે. આ જીવ અગ્યામોક્ષ, અવિભ્રમ, શાન્તિસ્વરૂપ, જઘન્ય તે જ ભવે ઉત્કૃષ્ટો ત્રીજે ભવે મોક્ષ ભય. ૧૧ ઉપશાંત મોહનીય ગુણસ્થાનક—મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિઓને રાંખમાં ભારેલા અગ્નિની પેઠે ઉપશમાવે, તેને યથાખ્યાત ચારિત્ર હોય, અહીં જો કાળ કરે તો અતુત્તર વિમાનમાં જીવને ત્યાંથી મનુષ્ય થઈ મોક્ષ ભય. અને જો ઉપશમાવેલ સંલ્પલન લોકોને ઉદ્ધવ થાય

~ ગાથા—સુપકેવલો આહારગ, રિજુમહ ઉવસંગતા ચિલ્લ પળાય ।

દિલ્લંતિ મયમર્જત, તં અર્જતરમેવ જલ્લ ગથા ॥

અર્થ—શુભકેવળી, આહારક શરીરી, જલ્પયતિ મનપર્વવચ્ચાની, અને ઉપશાંતમોક્ષી એવા ઉપશમ પુરુષો પશ્ય પ્રમાદાયરથે કરી ચતુર્મતિમા અનંત સસાર પરિભ્રમણ કરે છે, આ પાંચે પ્રમાદો મહા ભયકર છે, એટલા માટે સાધુએ તેના દંદમાં દલાવું ન જોઈએ.

* પહેલાં જે કર્મપ્રકૃતિઓનો કદી ક્ષય કર્યો ન હતો તેનો અહીં ક્ષય થવાથી અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનક કહેવાય છે.

+ પ્રશ્ન—આકંઠ્ય નિવૃત્તિભાદર અને નવમ્યું અનિવૃત્તિભાદર એવો જોલદો કમ સા માટે કશો ?

ઉત્તર—ચારિત્રમોહનીય અપેક્ષાએ દંર્ષનમોહનીય બાદ છે તેની નિવૃત્તિ આઠમે ગુણસ્થાનકે થાય છે. તેથી તેને નિવૃત્તિભાદર કહ્યું. અને કિચિન્માન મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિ સત્તામા રહી ભય છે તેથી નવમ્યું અનિવૃત્તિભાદર ગુણસ્થાનક કહ્યું. આ બન્ને નામ સાપેક્ષ તત્ત્વવેલ્લીભય.

(વાયુથી રાખ ભીડે અને ભારેલો અગ્નિ પ્રગ્નલે તેમ) તો પાછો પડી દશમે નવમે ગુણ-
સ્થાનકે યર્ધ આઠમે આવે. ત્યાં સાવધાન યર્ધ જો પાછો ક્ષપકચેણિ કરે તો તે જ ભવમાં
મોક્ષે જાય. તેમ નહિ તો ચોથે આવી કોઈ જીવ સમક્રિતી રહે તો પણ ત્રીજે ભવે મોક્ષ
પ્રાપ્ત કરે છે. અને જો કર્મસંયોગે પહેલે ગુણસ્થાનકે આવી જાય તો દેશે ઊંચા અધ-
્યુક્તગત પરવર્તનમાં મોક્ષ પામે છે. ૧૨ ક્ષાણુ મોહનીય ગુણસ્થાનક—મોહનીયકર્મની
૨૮ પ્રકૃતિઓને સર્વથા પ્રકારે અપાવે (પાણીથી અગ્નિ છુટાવે તેમ) અહીં ૨૧ ગુણ
પ્રગટે છે જેમકે—૧ ક્ષપકચેણિ, ૨ ક્ષાયિકભાવ, ૩ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ, ૪ ક્ષાયિક
યથાખ્યાત ચારિત્ર, ૫ કરણસત્ય, ૬ ભાવસત્ય, ૭ ભેગસત્ય, ૮ અમાયી, ૯ અકષાયી,
૧૦ વીતરાગી, ૧૧ ભાવનિર્મલ, ૧૨ સત્પૂર્ણ સંતુષ્ટ, ૧૩ સત્પૂર્ણ ભાવિતાત્મા, ૧૪
મહાતપસ્વી, ૧૫ મહાસુશીલ, ૧૬ અમોહી, ૧૭ અવિકારી, ૧૮ મહાજ્ઞાની, ૧૯ મહા-
ધ્યાની, ૨૦ વર્દ્ધમાન પરિણામી, ૨૧ અપ્રતિપાતી. એ ૨૧ ગુણોને પ્રાપ્ત કરી અંત-
ર્મુદ્ધતમાં ૫ જ્ઞાનવરણીય, ૬ દર્શનાવરણીય અને ૫ અંતરાય કર્મ એ ત્રણે કર્મની ૧૬
પ્રકૃતિઓને અપાવે છે અને તત્કાલ ૧૩મું સયોગી કેવળી ગુણસ્થાનકે પ્રાપ્ત થાય છે.
આ જીવ કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન સત્પત્ર, સયોગી, સયરીર, સલેશી, શુકલલેશી, યથા-
ખ્યાતચારિત્રી, ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી, પંડિતવીર્યવંત, શુકલધ્યાનયુક્ત હોય છે. જઘન્ય
અંતર્મુદ્ધત ભૃક્ષુદે દેશે ઊંચા (૬ વર્ષકર્મ) પૂર્વકોડ મુધી રહી પછી ૧૪મું અયોગી
કેવળી ગુણસ્થાનકે પ્રાપ્ત કરે છે. આ જીવ શુકલધ્યાનના ચોથા પાયાનો ધ્યાતા, સમુ-
ચિન્ન ક્રિયા, અનંતર, અપ્રતિપાતી અનિવૃત્તિ ધ્યાતા યર્ધ, મન, વચન અને કાયા એ
ત્રણે યોગોનો નિઃશ્રદ્ધ કરી શ્વસોચ્છવાસનું નિરુધ્ધન કરે છે. આ પ્રમાણે અયોગી કેવળી
બની રૂપાતીત(સિદ્ધસ્વરૂપ)ના ધ્યાતા શૈલેશી (સુદર્શન મેરુ પર્વત) સમાન નિશ્ચલ
રહી બાકી રહેલાં વેદનીય, આયુષ્ય, નામ અને યોગ એ ચારે કર્યોનો ક્ષય કરે છે. અને
ઔદારિક, તૈજસ અને કામંજી એ ત્રણે શરીરોને જેમ જેવંડાતું ખીજ બંધનયુક્ત થવાથી
જીછળે છે તેવી ગતે કર્મબંધનથી યુક્ત થયેલ જીવ યુક્તિ તરફ ગમન કરે છે. જેમ
અગ્નિજ્વાલાનો જીર્ણગમનનો સ્વભાવ છે તેમ નિઃકર્મી જીવનો જીર્ણગમનનો સ્વભાવ
હોવાથી તે સમચેણિ, જલ્પગતિ, અન્ય આકાશપદ્દેશનુ અવગાહન કર્યા વિના, વિશ્રદ્ધ ગતિ
રહિત એક સમય માત્રમાં મોક્ષસ્થાનને પ્રાપ્ત કરી અનંત, અક્ષય, અવ્યાબાધ, અનુપમ
સુખોનો ભોક્તા બને છે તે આગમપ્રમાણુ જાણવું.

એ પ્રમાણે સાત નય, ચાર નિરોપ, ચાર પ્રમાણુ ઇત્યાદિ અનેક રીત વડે નવનત્વના
સ્વરૂપનું સત્પૂર્ણ જાણવું હોવું તે સૂત્રધર્મ છે. વળી આ સૂત્રધર્મના પેટામાં દ્વાદશાંગી
વાણી વગેરે સર્વેનો જ્ઞાનનો સમાવેશ થાય છે. એ જ્ઞાનનો કોઈ પાર પામી શકે નહિ.
પણ તેમાંથી યથાશક્તિ પ્રાપ્ત કરી લેવું એ જ સુસુક્ષ્મ કલ્પ છે.

શાસ્ત્રજ્ઞાન અનંત છે, વિદ્યાઓ ઘણી છે પરંતુ મનુષ્યનું આયુષ્ય અદ્ય છે અને વિદ્યો અનેક છે, માટે જેમ હંસ પાણીને છોડી ફૂંધને ગ્રહણ કરે છે તેમ વિવેકી પુરુષે સર્વમાંથી સાર ગ્રહણ કરી લેવો જોઈએ.

શાસ્ત્રજ્ઞાન અનેક શંકાનો છેદ કરનાર, મોક્ષમાર્ગદર્શક અને સર્વ જીવોનાં નેત્રરૂપ છે. શાસ્ત્રજ્ઞાનરૂપ નેત્ર જેમને નથી તે અધ સમાન છે.

ગાથા—જિજ્ઞવયણે અણુરક્તા, જિજ્ઞવયણં જે કરંતિ ભાવેણં ।

અમલા અસંકલિદ્વા, તે હુંતિ પરિત્તસંસારી ॥

અર્થ—જે કિલ્લ પરિણામરહિત નિર્મળ ભાવવાળા હોય છે તે શ્રી જિનેશ્વરપ્રણીત વચનમાં અતુરક્ત (પ્રીતિયુક્ત) બને છે. અને જિનવચનની જે આરાધના કરે છે તે સંસારનો પાર પામે છે.

શાસ્ત્રોદ્ધારક બાલ પ્રહાર્યારી ઋષિ સંપ્રદાયાચાર્ય સ્વ. સુનિશ્રી
અમોલ્યખઠધિજી મહારાજ વિરચિત ‘જૈનતત્ત્વપ્રકાશ’ ગ્રંથના
દ્વિતીય ખંડનું “સૂત્રધર્મ” નામક દ્વિતીય પ્રકરણ સમાપ્ત

પ્રકરણ ત્રીજું

મિથ્યાત્વ

બુદ્ધિજ્ઞતિ તિલદ્વિજ્ઞા, વંધનં પરિજાણિયા ।

કિમાહ વંધનં વીરો, કિં વા જાણં તિલદ્વૈ ૧ ॥

સુચનકાંડ ૧ શ્લોક ૧ અધ્ય ૧

અર્થ :—મનુષ્યે જોધ પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ, તથા બંધનનું સ્વરૂપ જાણી તેને તોડવું જોઈએ. શ્રી વીરપ્રભુએ બંધનનું સ્વરૂપ શું બતાવ્યું છે ? અને કેવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાથી જીવ બંધનથી મુક્ત થઈ શકે છે ?

કર્મબંધથી આત્માને બચાવવા માટે કર્મબંધનું સુખ્ય કારણ જે “મિથ્યાત્વ” છે તેનું સ્વરૂપ બતાવે છે. યોગશાસ્ત્રમા કહ્યું કે :—અનિત્યાશ્રુતિ દુઃખાનાત્મસુ નિત્યશ્રુતિ સુખાત્મરચ્ચાતિરચિષા ” અર્થાત્ અનિત્યને નિત્ય, અશુદ્ધને શુદ્ધ, દુઃખને સુખ અને આત્માને અનાત્મા માનવો તે જ અવિદ્યા (મિથ્યાત્વ) છે. મિથ્યાત્વના ૩ પ્રકાર છે—૧ અણુધ્યાય અપજ્ઞવસિયા (અનાદિ અનંત) જે મિથ્યાત્વની આદિ પશુ નથી અને અંત પશુ નથી. અભવ્ય જીવેને આપું મિથ્યાત્વ હોય તેમજ અનંત ભવ્ય જીવો પશુ એવા છે કે જે અનતાનંત કાળથી અવકાલિક નિર્ગોદની રાશિમા પડેલા છે તેઓ એકેન્દ્રિય પર્વાથને છોડી હજી સુધી બેદ્રિય પશુ થયા નથી અને ભવિષ્યમા થશે પશુ નહિ * ૨ અણુધ્યાય સપજ્ઞવસિયા (અનાદિ સાત) સંસારી જીવો અનાદિ મિથ્યાત્વની આદિ તો નથી. પરંતુ કેટલાક ભવ્ય જીવો સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરવાને યોગ્ય હોવાથી મિથ્યાત્વને અંત કરે છે. ૩ સાધ્યા સપજ્ઞવસિયા જે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરી પછી પરિવાઈ થઈ ભય છે એટલે પુનઃ મિથ્યાત્વી થાય છે તેનું મિથ્યાત્વ આદિ અને અંત સહિત હોય છે. મિથ્યાત્વના સ્વરૂપને વિસ્તારથી સમજવા માટે તેના ૨૫ પ્રકાર કહીએ છીએ.

* સ સારમા જીવો ૩ પ્રકારના છે. ૧ વખા સ્ત્રી જેવા કે જે પુરુષનો સ સર્ગ થવા છતાં પુનઃ વતી થતી નથી. તેની જ રીતે અભવ્ય જીવો બાવકારિક યાનાદિની આરાધના કરી પ્રેવેષક સુધી ભય છે. વળી અનંત સ સારમા પરિભ્રમણ કરે છે. પશુ કદાપિ મોક્ષ પામતા નથી. ૨ વિધવા સ્ત્રી સમાન, વિધવાને પુત્ર પ્રાપ્ત કરવાની સત્તા તો છે, પરંતુ પુરુષના સ યોગના અભાવે પુત્રપ્રાપ્તિ થતી નથી. જે અવકાલી નિર્ગોદમા રહેલા ભવ્ય જીવો છે. તે તેમથી કદી નીકળશે જ નહિ. અનાદિ શુભ પ્રાપ્ત કરી શકશે નહિ અને મોક્ષ પશુ જશે નહિ તેની જ રીતે નિર્ગોદમાંથી નીકળેલા અનંત ભવ્ય જીવો એવા છે કે જેઓ સંસારમા પરિભ્રમણ કરતાં જ રહેશે. કદાપિ મોક્ષ પામશે નહિ. ૩ સધવા સ્ત્રી સમાન, સધવા સ્ત્રી પુરુષના યોગથી પુત્રપ્રાપ્તિ કરી શકે છે તેની જ રીતે નિકટભવી ભવ્ય જીવ યાનાદિ શુભ પ્રાપ્ત કરે છે અને મોક્ષમા પશુ ભય છે.

મિથ્યાત્વના પચ્ચીસ પ્રકાર

(૧) અભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ

કેટલાએક લોકો એમ માને છે કે, આપણા ધ્યાનમાં આવે તે જ સાચું, બાકી તમામ ખોટું છે એવા લોકો, પોતે માનેલી શ્રદ્ધાનાં રજો પડી જાય એવા વિચારથી, સફુશુકુનો સમાગમ પણ કરતા નથી. શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની વાણીનું શ્રવણ વાંચન પણ ન કરે, સત્યાસત્યનો નિષ્કૃંચ પણ ન કરે, હંકારહી બની પોતે માનેલા તથા રૂઢિથી આદ્ય આવતા માર્ગમાં મગ્ન રહે. તેવાઓને કોઈ સત્ય ધર્મની સમજણ આપે તો કહે કે, અમારા બાપદાદાનો ધર્મ અમે શી રીતે છોડીએ ? ખરી રીતે તો બાપદાદાની ધર્મ-પરંપરાને જેવી રીતે વળગી રહે છે તેવી રીતે સંસારની બીજી બાબતમાં વળગી રહેતા નથી એમ જરા વિચાર કરતાં તરત જલ્લાશે. જેમકે:—બાપદાદા કહી આંધળા, બહેરા, લૂલાલંગડા, હોય તો આપણે આંખ, કાન, ફેંકી હાથ-પગ તોડી તેવા થઈ જવું ભોઈ એ કે નહિ ? બાપદાદા નિર્ધન હોય અને આપણને ધન પ્રાપ્ત થયું હોય તો તે ધનને ફેંકી દઈ, નિર્ધન બનવું ભોઈ એ કે નહિ ? જો સત્ય ધર્મને અંગીકાર કરવામાં બાપદાદાની પરંપરાને ન છોડે તો આ બાબતમાં પણ બાપદાદા જેવા થવું ભોઈ એ પણ તેમ કરતા નથી; ફક્ત ધર્મની બાબતમાં જ બાપદાદાને નાહક વચમાં લાવે છે અને મિથ્યામત-મિથ્યાધર્મનો ત્યાગ કરતા નથી. કેટલાક વળી એમ કહે છે કે અમારા ધર્મમાં મોટા મોટા વિદ્વાન ધનવાન અને સત્તાવાન લોકો છે તે બધા શું મૂખ છે કે ? પણ એવો વિચાર ન કરે કે મોટા મોટા વિદ્વાન, ધનવાન અને સત્તાધારી લોકો જાણી બૂઝીને નાહાન બની, એઆબરૂ બની શરાબ પીએ છે તેવું કેમ ? તે વખતે તેઓ મૂખ નથી તો શું છે ? ખરી વાત તો એ કે મોહનીય ધર્મની શક્તિ લણી પ્રભળ છે. એ શક્તિના પ્રતાપથી ખરા ધર્મની પરીક્ષા થઈ શકતી નથી. મોહરૂપી મહિરાના નશામાં બધું વિપરીત લાસે છે. ચેતન મોહને વશ થઈ ધર્મના નામે પણ પાપ કરવામાં અતિ આનંદ માને છે, આત્માને પાપકર્મની પિછાન અનાદિ કાળથી છે તેથી વગર શીખવે તેને આવડી જાય છે. જુઓ, બાળકને ગર્ભાશયથી બહાર નીકળતી વખતે તરત રોવાનું અને દૂધ પીવાનું તેમજ મોટા થયા પછી સ્ત્રીની સાથે હીડા કરવાનું કોણ શીખવે છે ? અનાદિ કાળથી આત્મા એવાં કામ અનંતીવાર કરીને આવ્યો છે. એ અનુભવને લીધે તેને વગર શીખવે એવી વાતો ચાહ આવી જાય છે અને કરવા મંડી જાય છે એવું જાણી હંકારહી, કંહારહી, દુરાગ્રહી ન બનતાં, તેમજ ધનવાન-વિદ્વાન તરફ ન ભેટા, પોતાના આત્માના શુભાશુભ તરફ નજર કરી, અભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ છાંડી સત્ય ધર્મમાં પ્રવર્તવું.

૨ અનાભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ

કેટલાક લોકો હંકારહી હોતા નથી, પરંતુ તેઓમાં ધર્મઅધર્મ, નિશ્ચય-પરચય,

અને સત્ય અસત્ય પારખવાની બુદ્ધિ જ નથી હોતી. જન્મથી સ્વાભાવિક રીતે મૂઢતા હોય છે જેથી સત્ય ધર્મ અને પાખંડાને ધર્મ નિષ્કૃંપ કરી શકતા નથી. જેમ શીરા વગેરે અનેક રસહાર મિષ્ટાન્નમાં કંડછી ફરે ખરી, પણ પોતાના જડ સ્વભાવને લીધે સ્વાદની પરીક્ષા ન કરી શકે તેમ કેટલાક ભોળાં પ્રાણીઓ આ જગતમાં ઘણા વખત થયાં હોય છતાં ધર્મ સંબંધી પૂછતાં જવાબ આપે છે કે, “અમારે પક્ષપાતમા પડવાની શી જરૂર છે? કોઈના ધર્મને ખરાબ શા માટે કહેવો જોઈએ? કોણ જાણે કયો ધર્મ સાચો હશે અને કયો ધર્મ જૂઠો હશે? વધારે વિચાર કરતાં અમને તો એમ લાગે છે કે બધા ધર્મો સરખા છે. કોઈ ખોટો નથી; કારણ કે સર્વે ધર્મમાં મોટા મોટા વિદ્વાન, મહાત્મા પરિત, ધર્મોપદેશક દેખાય છે, તે સર્વે શું જૂઠા છે? અમે તે કોણ બિચારા કે તેમનાથી વધુ સાચા ગણાઈએ? અમારે તો કોઈ ધર્મના ઝઘડામાં પડવું નથી. અમારે તો સર્વ સરખું અને સાચું છે, સૌના દેવ, યુગને પૂજીશું, વદીશું અને આરાધીશું જેથી અમારો ઉદ્ધાર થાય.” એવી રીતનો વિચાર રાખનારા બિચારા વચ્ચમાં જ રહી જશે. ન આ તીરે કે ન પેલે તીરે. એવા ભોળા લોકોએ એટલો બધો ખ્યાલ કરવો જોઈએ કે જો બધા ધર્મ એક સરખા છે તો તે સર્વમાં એટલો ભેદ અને અંતર શા માટે પડે? સૌ પોતપોતાના પક્ષ શા માટે તાણે છે? એટલા વિચારથી સિદ્ધ થાય છે કે બધા ધર્મોમાંથી કોઈ એક ધર્મ સાચો છે હવે સાચો ધર્મ કયો છે તે જાણવાની જરૂર પડી છે તો આત્માભુવચી, દીર્ઘદષ્ટિથી, ન્યાયદષ્ટિથી, અને નિષ્પક્ષપાતપણે વિચાર કરવો કે, જે એક મહાન અને સર્વમાન્ય વસ્તુને આધારે બધા ધર્મો ચાલે છે, અને જે તે બધા ધર્મવાળાએ ઉત્તમ માની છે, તે વસ્તુ સંપૂર્ણપણે જેમાં હોય તે ધર્મ સર્વ ધર્મોથી સાચો ગણવો જોઈએ. એવી મહા પવિત્ર, માંગલિક અને વંદનિક વસ્તુ કઈ છે અને તેનું નામ શું છે? એ મહાન વસ્તુનું નામ કયા * છે. અહિંતા પરમો ધર્મ : એવી ભગવતી દયામાતા જે ધર્મમાં સર્વાંશે વિરાજતી હોય તે ધર્મ સાચો અને ખીન ખીન સર્વે કપોળકલ્પિત માનવા.

શંકા—ધર્મની સત્યાઈ માટે એક કયાનું જ નામ લીધું, તો સત્ય, શીલ, સતોષ, ક્ષમા, વગેરે શુભો કેમ ન ગણ્યા ?

સમાધાન—અહો ભાઈ ! સર્વે શુભોના એ દયા માતામાં સમાવેશ થાય છે. દયા એ પ્રકારની છે : (૧)સ્વદયા—પોતાના આત્માની દયા પાળવી તે. એનો અર્થ એમ ન કરવો કે ખૂબ ખાનપાન, ભોગવિલસ કરી આત્માને પુદ્ગલાનંદમાં ગરકાવ કરી સુખી થવું !

* સ્લોક—અરોહઃ સર્વસૂતેષુ, કર્મણા મનસા ગિરા ॥

અનુગ્રહશ્ચ દાને ચ, સતાં ધર્મઃ સનાતનઃ ॥

અર્થ—મન વચન અને કાવાયો પ્રાણી માગનો કોઈ ન કરવો, સર્વે પ્રાણી પર અનુગ્રહ. (દયા) રાખવી અને દાન દેવું એ જ સનાતન ધર્મ છે.

પુદ્ગળનો આનંદ જો ખરું સુખ નથી; જો તો માત્ર માની લીધેલું સુખ છે એવા ભોમ-
વિલાસમાં રચાયેલ રહેવાથી અને પાપપુણ્ય વગેરેના વિચાર વગર બિંદગી પૂર્ણ
કરવાથી તેનું પરિણામ મહા દુઃખદાતા છે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે ॥ ક્ષિણમિત્તસુખા વહુકાલ-
લુપ્ત્વા, જાણી અવતથાળ હુ કામમોગા ॥ અર્થાત્-કામ (શબ્દ ને રૂપ) ભોગ (રસ, ગંધ
ને સ્પર્શ) અપ્રકૃત આહારની પેઠે ક્ષણ માત્ર સુખ આપનાર, અનતકાળ લગી દુઃખ
દેનાર અને મહા અનર્થની ખાણ છે જે ચીજ કિંચિત્ માત્ર સુખ આપે અને ઘણા વખત
લગી દુઃખ આપે જે હિપરથી સુખ આપતી લાગે અને અંતરમાં દુઃખના નિવાસ રૂપ
હોય અને જે ખરા સુખની પ્રાપ્તિમાં અંતરાયરૂપ હોય તેને સુખકારક કેમ કહેવાય ?
કદી ન કહેવાય. કહ્યું છે કે “ જે સુખ અંદર દુઃખ વસે, તે સુખ છે દુઃખ રૂપ ” તેથી
સ્વદયા તેને સમજવી કે પોતાના આત્માની સાથે જ્ઞાનપૂર્વક વિચાર કરવો કે જે આત્મનું
જો તું હિંસા, જૂઠું, ચોરી, મૈથુન વગેરે અઠારે પાપસ્થાનકરું સેવન કરીશ તો આ
ભવમાં તો શારીરિક, માનસિક પીડા વગેરેથી પીડાઈશ અને આગળ નરકે, તિયંચ વગેરેની
અનંત વેદના પામીશ એવું સમજીને પાપકારી કર્મોથી અલગ થા, તો તું મોક્ષ કાળમાં
પરમ સુખી થઈશ. એવી સ્વદયા આજી પોતાના આત્માને અકાયથી બચાવી લેવો. (૨)
“પરદયા” — પૃથ્વી, પાણી વગેરે છકાયનાં ભવોનું રક્ષણ કરવું. સ્વદયામાં પરદયાની નિયમા
છે એટલે સ્વદયા પાળનાર આત્મા પરદયા પાળે છે જ પણ પરદયામાં સ્વદયાની ભજના
છે એટલે પરદયા પાળતો આત્મા સ્વદયા પાળે છે જ એમ ન કહેવાય; સ્વદયા હોય વા
ન પણ હોય. જો રીતે જોઈ હયામાં જ સર્વે સદ્ગુણોનો સમાવેશ થયો + એવો જે હયામય
ધર્મ છે તે જ સાચો ધર્મ છે, અને તેને જ ગ્રહણ કરો.

પ્રશ્ન—એવી સર્વથા પ્રકારે હયા આ જગતમાં કોણ પાળી શકે છે ? અને તો
એવી હયા પાળનાર કોઈ પણ મનુષ્ય નજરે આવતો નથી.

અમાધ્યાન—એવી હયા પાળનાર આ જગતમાં કોઈ નથી એમ ન બોલો. બહુરતના
વસુંધરા આ પૃથ્વી અનેક રતને વાળી છે. મોટા મોટા સુનિ મહારાજો, પાંચ મહામત-
ધારી મહારાજાઓ, નિજઆત્માની અને પરઆત્માની સર્વથા હયા પાળવામાં સમર્થ,
હોલ વિરાજે છે અને એવી જ હયા પાળે છે.

પ્રશ્ન—પંચ મહામતધારી સાધુ આહાર વગેરે અનેક કર્તવ્ય કરે છે તેમાં હિંસા
નહિ થતી હોય ?

+ અહિંસેવ પરો ધર્મઃ શોષાસ્તુ વ્રતવિસ્તરાઃ ।

ચત્વાસ્તુ પરિરક્ષાયૈ, પાલપલ્લ યથા વૃત્તિઃ ॥

અર્થ—પરમ ધર્મ અહિંસા વ્રત જ છે. સત્યાહિંસાનો વિસ્તાર તો અહિંસા વ્રતની સર્વ
પ્રકારે રક્ષાને માટે જ છે. જેમ ગાયની સંભાળને માટે વાઠ છે તેમ.

સમાધાન—આહાર વિહારાદિ કર્તવ્યમાં જે અબજુપણે કિચિત્ હિંસા થાય છે તે ગણાતી નથી. શ્રી જિનેશ્વર દેવે ફરમાવ્યું છે કે :

જયં ચરે, જયં ચિદ્દે, જયમાસે જયં સયે ॥

જયં મુંજંતો માસંતો, પાવકર્મ્મં ન વંધદ્ ॥

જતનાથી ઈર્ષ્યા સમિતિ સહિત ચાલનાથી, જતનાથી ભ્રમા રહેવાથી, જતનાથી શયન કરવાથી, જતનાથી લોજન કરવાથી, અને જતનાથી (ભાષા સમિતિ સહિત,) બોલવાથી પાપ કર્મનો ખંધ પડતો નથી એ ફરમાન પ્રમાણે પંચ મહાવ્રનધારી મુનિ પ્રે સર્વે કામ જતનાપૂર્વક કરે છે તેથી હિંસા લાગતી નથી. છદ્મસ્થપણાને લીધે યોગથી ચૂકી જતાં હિંસા થાય તો પોતે પશ્ચાત્તાપ સાથે પ્રાયશ્ચિત્ત (દંડ) લઈને શુદ્ધ થાય છે. આથી કરી મુનિ મહારાજ સર્વથા અહિંસાવ્રનધારી છે.

પ્રશ્ન—સાહુ તો સર્વથા કયા પાળી શકે, પણ અમે તો ગૃહસ્થ છીએ તેથી અમારાથી એવી સંપૂર્ણ કયા શી રીતે પળે ?

સમાધાન—તમારું 'કહેવું' સત્ય છે. ગૃહસ્થપણાની સ્થિતિમાં સંપૂર્ણ કયા પાળવી શકી જ સુશકેલ છે, છતાં પોતાથી જેટલી પળે તેટલી કયા અવશ્ય પાળવી. અને જે જે હિંસા પોતાથી થાય તેને હિંસા સમજી તેનો પશ્ચાત્તાપ અવશ્ય કરવો. અને ત્યાં લગી દિનપ્રતિદિન હિંસા કરી કરવી, હિંસાનો સર્વથા ત્યાગ કરવાના અભિલાષી રહેવું, સર્વથા હિંસા ત્યાગનાર મહાપુરુષોના શુભશ્રામ કરવા અને અવસર પર પોતે સર્વથા હિંસા છોડી મુનિપદ ધારણ કરી પોતાને કૃતાર્થ અને લાભ્યશાળી માનવો ગૃહસ્થને માટે આ મહાન સાર છે એવી સમજણ રાખી લોખા વિવેકહીન અને બયભીત ન થના સત્યાસત્યનો નિષ્કૃંપ કરવો અને અનાભિગ્રહિક મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરવો.

આભિનિવેશિકે મિથ્યાત્વ

કેટલાક સત્યાશ્રમી લોકો પોતાના મનમાં તો પોતાની ધર્મમાન્યતા અને 'કલ્પના' એને જૂઠી સમજી બંધ છે, પણ માન મગફરીને લીધે વેશનો ત્યાગ કરતા નથી તેમ પોતે શકેલી હકનો ત્યાગ ન કરતા વાતને ટકાવી રાખે છે, કોઈ શાસ્ત્ર પારંગત મહાત્મા તેમને ન્યાયપુરઃસર સમજાવે તો ન સમજતાં તેમની સાથે અનેક પ્રકારનાં કુતર્કો, ખોટી રચનાઓ, કુહેતુઓ અને કુચુકિત્તો રચી પોતાના ક્રમતને સ્થાયે છે—સિદ્ધ કરે છે; પોતે ઉત્સુક પ્રપ્રણા કરતાં હસતો નથી, શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુવું એક વચન ઉત્પાપતાં તેને લગના અનેક વચન ઉત્પાપી નાંખે છે, કદી ઉત્તર ન જડે તો વત્સલ ક્રોધને વશ થઈ શુદ્ધ શિક્ષા દેનાર ગીતાર્થ મહાત્માનો તિરસ્કાર કરે, ગુસ્સામાં ને ગુસ્સામાં જે જે શાસ્ત્રાર્થ પોતાના મતને હરકતકર્તા હોય તે વગામ ઉલટાવી દે, સ્વમતિ કલ્પનાથી ખોટા ખોટા મંથ, કથા,

આરિત્રમાં પોતાની વાત સ્થાપે છે અને એ રીતે અનંત સંસારની વૃદ્ધિ કરનારા પાપથી હરતો નથી. હોળા હોકોને પોતાના મત પ્રમાણે બરમાવી પવિત્ર અને સાચા સાધુઓની સંગત છોડી, તેવા સાધુઓને હાન-માન સત્કાર આપવાનું બંધ કરાવી કુટુંબ નાવની પેઠે પોતે દૂષી પોતાના અનુયાયીઓને દૂષાહી પાતાળમાં (નરકમાં) લઈ જાય છે. સત્ય ધર્મની ઇચ્છાવાળા બળ્યોને આવા ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપક હઠાગ્રહીની ખબર ન પડે ત્યાં સુધી તો લાચાર પણ જ્યારે ઝોળખાણ પડી કે તરત તેની સંગત છોડવી, અને એનો ઉપદેશ સાંભળવો નહિ. પોતાના આત્માનું હિત આહનાર સર્વેની ખાસ ફરજ છે કે પોતાની માન્યતા ખોટી માલૂમ પડે ત્યારે હઠાગ્રહી, કુતકી તેમજ કોધી ન થતાં તરત તે માન્યતાઓનો ત્યાગ કરી જે સત્ય ધર્મ માલૂમ પડે તેનો સ્વીકાર કરવો અને અભિનિવેશિક મિથ્યાત્વથી નિવૃત્ત થવું.

૪ સાંશયિક મિથ્યાત્વ

કેટલાક એવા જૈન બાઈઓ છે કે, વીતરાગ વાણીની કેટલીક ગહન વાતો સમજ-ણમાં ન આવે, અને ધર્મવાળાથી કે આધુનિક પાશ્ચિમાત્મ માન્યતાઓથી વિરુદ્ધ માલૂમ પડે તેથી જૈનમતમાં શંકા લાવી કહે છે કે આ વાત સાચી છે એમ શી રીતે માન્યું જાય ? કાં તો શ્રી પ્રભુએ બ્રહ્મું ફરમાવ્યું છે અગર આચાર્યોએ બ્રહ્મું લખ્યું છે, એવી કામાકોળ સ્થિતિવાળું મન કરે છે. પણ એમ નથી વિચારતો કે સંપૂર્ણપણે કયા પાળનાર અને સત્યને સંપૂર્ણપણે જાણનાર, કેવળ નિઃસ્વાર્થી જિનેશ્વર દેવ જૂઠો ઉપદેશ શા માટે કરે ? શું વીતરાગ પ્રભુને પોતાનો મત ચલાવવાનું અભિમાન હતું ? શું તેમને મતપક્ષ હતો ? કે જેથી જૂઠી પ્રરૂપણા કરે. સુસ વિચારકને સાત્ત્વની વાત સમજમાં ન આવે તો પોતાની ભુદ્ધિની મંદતા સમજવી, પણ શ્રી તીર્થંકર પ્રભુ કે ગીતાઈ આચાર્યનો જરા પણ કોષ કાઢવો નહિ. જ્યારે જ્યારે જ્ઞાની આચાર્યનો જોગ મળે ત્યારે ત્યારે શંકાઓનું સમાધાન કરવું. છતાં શંકા રહી જાય તો જ્ઞાનાવસ્થાથી કર્મનો ઉત્થ જાણી કેવળીનાં વચનને સત્ય માનવું. સમુદ્રમાંનું પાણી લોટામાં શી રીતે સમાય તે પ્રમાણે અનંતજ્ઞાની મહારાજનાં વચનો અહપણ અને છત્રસ્થની પૂર્ણપણે કયાંથી આવે ? એ પ્રમાણે વિચારણા કરી સાશયિક મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરવો.

૫ અનાલોગ-મિથ્યાત્વ

અનલોગ મિથ્યાત્વ, અણસમજથી, અજ્ઞાનપણાથી તથા ભોળપણાથી લાગે છે. એકેન્દ્રિય, બેષ્ઠેન્દ્રિય, તેષ્ઠેન્દ્રિય, ચૌર્થેન્દ્રિય અને અસંજી પંચેન્દ્રિય. આમાંથી એકેન્દ્રિયમાં તો આ મિથ્યાત્વ સર્વં જીવોને નિરંતર હોય છે. બેષ્ઠેન્દ્રિયથી અસંજી પંચેન્દ્રિય સુધીના જીવોને પણ મન ન હોવાથી કોઈ પ્રકારનું જ્ઞાન નથી તેઓ પણ સદૈવ અજ્ઞાની જ રહે છે. આ કારણે તેઓને આ મિથ્યાત્વ સહજ લાગે છે, પરંતુ કોઈ વખતે કોઈ જીવ સમક્ષિતથી પતિત થઈ વિકલેન્દ્રિય કે અસંજી તિર્થંચ પંચેન્દ્રિયમાં આવીને ઉત્પન્ન

થાય છે તે વખતે સાસ્વાદન સમકિત લાગે છે, તેની સ્થિતિ ૬ આવલિકા ઝાંઝેરી છે. તેથી અપર્યાપ્તાવસ્થામાં આ સમકિત અલ્પ કાળ માટે રહે છે. તે પછી તે નિયમા મિથ્યાત્વી બની જાય છે. આ પ્રકારે આમા પણ અનાલોગ મિથ્યાત્વ હોય છે. વળી ઘણા સંજ્ઞી પચેન્દ્રિય જીવો પણ અસંજ્ઞીભૂત છે તેઓ બિચારા ધર્મ-અધર્મ તથા તત્ત્વ-અતત્ત્વમાં કોઈ સમજતા જ નથી આવા અસંજ્ઞાતા પશુ-પક્ષીઓ છે. અને સંજ્ઞાતા લોભાં મનુષ્યે. પણ છે. તેઓ પણ આ જ મિથ્યાત્વે કરી અસિત થઈ રહ્યાં છે. ઉપ-રુક્ત ૪ મિથ્યાત્વ કરતા આ પાત્રમા મિથ્યાત્વવાળા જીવો વધારે છે.

૬ લૌકિક મિથ્યાત્વ

જૈન સિવાય અન્યમતને માને તે લૌકિક કહેવાય છે. તે મિથ્યાત્વના ત્રણ ભેદ છેઃ (૧) દેવગત, (૨) શુરુગત અને (૩) ધર્મગત લૌકિક મિથ્યાત્વ. ૧ દેવગત લૌકિક મિથ્યાત્વ—જેમનામા શાસ્ત્રકથિત દેવતા જ્ઞાનાદિ ગુણો ન હોય એવા નામધારી દેવોને દેવો કરી માને તે દેવગત મિથ્યાત્વ કહેવાય. કેટલાંક મનુષ્યો ચિત્ર, વસ્ત્ર, કાગળ માટી, પથ્થર, કાષ્ટ વગેરે સાધનોથી પોતાને હાથે દેવ બનાવી તેને દેવ તરીકે સ્થાપે છે; જે માત્ર જડ છે; જેમાં જ્ઞાન, કર્મ, ચારિત્રના બિલકુલ ગુણ નથી, છતાં તેને દેવ કહે છે, માને છે, પૂજે છે કોઈ દેવ પાસે સ્ત્રી હોય છે એ ઉપરથી જણાય છે કે હજી તેઓ કામશત્રુના પરાભવપાથી બચ્યા નથી, વિષયલુપ્ત છે, કોઈ દેવે હાથમાં શસ્ત્રો ધારણ કરેલાં હોય છે તેથી શત્રુની હત્યાનું કામ કરવાનું હજી બાકી લાગે છે. કેટલાંક દેવ વાજિન્ત્ર વગાડે છે, તે બધું હજી પોતાનાં તથા બીજાનાં મનને ઉત્સાહ ચિત્તમાંથી વાજિન્ત્રો વગાડીને પ્રસન્ન કરવા ઇચ્છે છે. કોઈએ માળા ધારણ કરી છે તે અપૂર્ણ છે. ધ્યાનમાં એકાગ્ર ચિત્ત રહી ચક્રતું ન હોવાથી અથવા ગણતરી પણ સ્મૃતિમાં રહેતી ન હોવાથી માળાનું સાધન રાખવું પડ્યું છે અગર માળા વડે તેનાથી પણ કોઈ અન્ય મોટા દેવનો બંધ કરવા માળા રાખી છે. જે દેવની પાસે બીજા દેવની મૂર્તિ બેસાડી છે તે નિર્બંધ છે, તેને હજી બીજાની સહાયની જરૂર છે. અથવા બીજાથી પોતાની શોભામાં વૃદ્ધિ થશે એમ માને છે. ઈરોજ સ્નાન કરે છે તેનામા મહિનતા છે. જે માંસભક્ષી છે તે અનાય છે. જે અન્ન, દૂધ આદિ સર્વેન વસ્તુના લોભી છે તે અવતી છે. જે દેવ યુગ્મ, અત્તર આદિ સૂઘે છે તે અતુષ્ટ છે; ઇન્દ્રિયો નિરંકુશ છે. જે પૂજના ઇચ્છુક છે તે અભિમાન છે. જે દેવ રુદ્ર થયે દુઃખ દે છે અને તુષ્ટ થયે સુખ દે છે તે રાગદ્વેષયુક્ત છે. જે દેવ પ્રતિષ્ઠાની આહવા કરે છે તે ઠોંગી છે, તેણે હજી અભિમાન છોડ્યું જણાતું

૨ શ્લોક—અદેવે દેવલુદ્ધિયાં, ગુરુધીરગુરો વ ચા ॥

અધર્મે ધર્મલુદ્ધિયાં, મિથ્યાત્વં તદ્ વિપર્વયાત ॥

અર્થ—અદેવને દેવલુદ્ધિયો, અગુરુને ગુરુલુદ્ધિયો, અને અધર્મને ધર્મલુદ્ધિયો વિપર્વય (ચિત્ર-વિશ્રમ) ને લીધે માનવું તેને મિથ્યાત્વ-કહે છે.

નથી ઇત્યાદિ અનેક દુશ્કૃતી બરેલ હેવાને દેવબુદ્ધિથી શી રીતે મનાય ! વળી એ તે દેવ છે—મનુષ્ય છે કે કોઈ અન્ય ચીજ છે તે પણ એનાં શાસ્ત્રોથી પણ નિશ્ચય થયો નથી. દ્વાંત—કહે છે કે પ્રજામાંથી માયા ઉત્પન્ન થઈ, માયામાંથી સત્વ, રજ અને તમ એ ત્રણ ગુણ ઉત્પન્ન થયા, વળી સત્વ ગુણમાંથી વિષ્ણુદેવ, રજોગુણમાંથી બ્રહ્માદેવ, અને તમો-ગુણમાંથી શંકરદેવ પેદા થયા. હવે તે પર વિચાર કરીએ. પ્રજા છે તે ચેતન છે, માયા છે તે જડ છે, તો ચેતનમાંથી જડ શી રીતે સંભવે ? વળી એ જડ માયામાંથી ત્રણ ગુણ અને ત્રણ ગુણમાંથી ત્રણ ચેતનદેવ પ્રજ્ઞા, વિષ્ણુ ને મહેશ, તો એ પણ શી રીતે અને ? કેમકે ગુણીમાંથી ગુણ ભ્રષ્ટ્રને પણ ગુણમાંથી ગુણી કેવી રીતે થાય ? માટીમાંથી ઘડો બને પણ ઘડામાંથી માટી શી રીતે બને ? કોઈ દેવની નિંદા જ્યેષ્ઠ આ વાત કહેવામાં આવતી નથી પણ વિચારણા સાડુ દર્શાવી છે. વળી દેવના ૨૪ અવતારમાંથી કેટલાક પૂર્ણ અવતાર છે અને કેટલાક અંશ અવતાર બહુવે છે. એ પણ વાત નવાઈ જેવી છે. ઇશ્વરનો પૂર્ણ અવતાર થવા ટાણે, સર્વ પ્રજાનો પૂર્ણપણે તે અવતારમાં સમાવેશ થયો, તો બીજે કેટલે પ્રજાનો અભાવ થતાં સર્વ જગત શૂન્ય થયું. હવે અંશ અવતાર ઇશ્વરે ધારણ કર્યો, છતાં ઇશ્વરને તો સર્વ જગતમાં વ્યાપક માનો છે તો સર્વ જગતના છવો અને ઇશ્વરમાં ફેર શો ? સૌ એક સરખા થયા, ઇત્યાદિ લૌકિક શાસ્ત્રોમાં દેવ વિષેની ઘણી ખાખતો છે તેમાંની કેટલીક જૈન જંતુઓને સમજવા માટે અહીં ચર્ચા છે, માટે એવા દેવાને દેવ તરીકે માનવા નહિ એ હેતુ છે.

વળી કેટલાક જૈન ભાઈઓ પણ, સુરેંદ્ર, નરેંદ્રના વદનિક, પૂજનિક એવા પરમ પૂજ્ય શ્રી અરિહંત લીશ્વર દેવનું શરણ મૂકી, જે દેવો, નાચ-ગાયન-કુતૂહલ-છળ-કપટ-પરજીગમન અને પુત્રી ગમન કરનારા છે, સાત મહા કુબંધનને સેવે છે; જેમના મહાનર્મ નજર આગળ બિચારા નિરપરાધી દાસા, બકરાં કૂકડાં, ચેટાં વગેરે અનાથ છવો કપાય છે, લોહીની નીક વહે છે તથા માસના ઢગલા થાય છે; જેઓ મહિરાપાન પસંદ કરે છે, ઇત્યાદિ અનેક અનર્થના મૂળરૂપ છે, તેને માને છે, તેના મંદિર-મકાન-આશ્રમમાં જાય છે, ત્યાં અનેક ભતનાં ભોજન-ખાનપાન નીપજવી પોતે ખાય છે અને દેવને તથા દેવના આશ્રિતોને ખવરાવે છે, અનેક રીતે મહત્ત્વ કરે છે અને જૈનધર્મી છતાં તેવા દેવાનાં અનુકરણી પુત્ર, નીરોગીપણું, યતુક્ષય, વગેરેની વાસના પૂર્ણ થવાનું માને છે; સાદાંગ દંડવત્ નમસ્કાર કરે છે, પોતે હરે છે અને બીજાને પણ હરાવે છે, અને ભોગ પણ ધરે છે. પરંતુ એમ નથી વિચારતા કે દેવતાની માનતા કરવાથી એ પુત્ર થતો હોય તો કોઈ પણ સ્ત્રીને પરણાવવાની જરૂર જ શા માટે પડે ? તેમજ વિધવા અને વંધ્યા સ્ત્રીઓ પુત્રવતી શા માટે થતી નથી ? વળી જે દેવ પોતાના ભક્ત પાસેની વસ્તુ ઉપર તુપ્ત થાય છે તે ભક્તને શું દેશે ? એ બીજાની ઇચ્છા પૂર્ણ કરે એવી શક્તિ એનામાં હોય તો તેમના ચરિત્રમાં જણાવ્યા પ્રમાણે તેઓ શા માટે ફૂંજી થયા ? હે જોગા ભાઈઓ !

એવું બધી આ લૌકિક દેવગત મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરે અને નિઃસ્વાર્થી, નિર્માની, નિષ્કપટી, જરા પણ લાલચ વિનાના સર્વશુભસંપન્ન દેવને શુદ્ધ ચિત્તે ભજે.

શુરુગત લૌકિક મિથ્યાત્વ—શુરુ(સાધુ)નું નામ તો બરાબરું પણ જેમાં શુરુના લક્ષણ છે નહિ એવા ભોળી, સંન્યાસી, ફકીર, ખાવા, સાંઈ, પાઠરી વગેરે અનેક નામ ધારણ કરનારા, જેઓ હિંસા કરે છે, જૂઠું ખાંદે છે, ચોરી કરે છે, સ્ત્રી વગેરેનું સેવન કરે છે, ધન વગેરે પરિગ્રહ રાખે છે, રાત્રિભોજન કરે છે, કંઠમૂળ આરોગે છે, ગાંભે, ભાગ, અશ્વીણ, ચરસ, તમાકુ વગેરે પીવાની ખૂનમાં મગ્યા રહે છે, તિલક, માળા, તેલ, અત્તર, વસ્ત્ર, ભૂષણ વગેરેથી શરીરને શણગારે છે. રંગભેરંગી કપડા પહેરે છે, જટા વધારે છે; ભભૂત (ભસ્મ) લગાવે છે, નાગા રહે છે, વાહન પર બેસે છે, અરે ! માંસ-મદ્યનું પદા ભક્ષણ કરે છે, ઇત્યાદિ અનેક રૂપે પાપ બંધ કરી + પેટ ભરાઈ કરી ફરતા ફરે એવાને માને છે, પૂજે તેને લૌકિક શુરુગત મિથ્યાત્વ કહે છે.

આ કથળે જૈન મતમાં દર્શાવેલા પાંચ સમવાય ભણવાની ખાસ જરૂર છે. એ પાંચ સમવાય ભણવાથી, ૩૬૩ પાખંડીઓના મતનું સ્વરૂપ લક્ષમાં આવતાં કુશુરુ વિષેનું ખરું ભણપણું થશે.

૩૬૩ પાખંડમત

પાંચ સમવાયનું સ્વરૂપ

પાંચ સમવાયનાં નામ—(૧) કાલવાદી, (૨) સ્વભાવવાદી, (૩) નિયતિ- (ભવિત્ય—હોનહાર)વાદી, (૪) કર્મવાદી (૫) ઉદયમવાદી. એકાંતવાદના (મતના) સ્થાપક ઉપશૃંક્ત પાંચ પ્રકારના હોય છે. હવે તે પાંચેનું સ્વરૂપ કહે છે.

૧ કાલવાદી—આ જગતમાંના સર્વ પદાર્થો કાળના કબજામાં છે, એટલે સર્વે પદાર્થો પર કાળનું અધિપતિપણું છે. કાળ સૌનો કર્તા-ભર્તા-હર્તા છે. સૌના ગર્ભાધાન વિષે વિચાર કરીએ તો યોગ્ય ઉત્તરનાં સૌ-પુરુષના સંયોગથી સૌને વિષે ગર્ભધારણ થાય

+ પાખંડી શુરુને માટે કહ્યું છે :

સૌક—ધર્મવ્વજી, સદા લુબ્ધમ્ભવિ કોલોકવમ્ભકઃ
વેદાન્તવર્તિકો જ્ઞેયો, વિદ્વાઃસર્વામિસંધકઃ ॥
અષોઢશ્વિન્ કૃતિકઃ સ્વાર્થસાધનતત્પરઃ
શઠો મિથ્યાચિત્તઃ, વકમૃત્તિચરો દ્વિજ ॥

મનુસ્મૃતિ; અધ્યાય ૪

અર્થ—ધર્મના નામથી લોકોને ઠગે, સદા લોભી, કપટી, લોકમાં પોતાની બડાઈ કરનાર, હિંસક, વેર (ઈર્ષી) રાખે, શેડાં ગુણવશી છતાં બહુ જ નુકસાન કરે. ખોટું કરીને પોતાનો સ્વાર્થ સાધે. પોતાનો પક્ષ ખોટા બાજુ તો પણ હક ઊઠે નહીં, જૂઠા સોમન ખાય, ઉપરથી ઉભયવલ અને અદરથી મેલા એ પ્રમાણે બગવા જેવા ચિનવાળા એટલા લક્ષણવાળાને પાખંડી દિવ કહેવા.

છે. સ્ત્રી વૃદ્ધ થયા પછી પુરુષનેા સંયોગ થયા છતાં ગર્ભધારણ ક્રિયા બંધ થાય છે ગર્ભમાં અવતાર ધારણ કરનાર જીવ, ગર્ભાશયમાં યોગ્ય સમય સુધી પાકે તે પછી જ બાળકરૂપે પ્રગટે છે એ બાળક પણ યોગ્ય ઉંમરનેા થશે. ત્યારે ચાલવા, સમજવા માંડશે અને વિદ્યા-ભ્યાસ કરશે; યુવાન વય થતાં ઇંદ્રિયોના વિષયની વિશેષ સમજવા પડશે વૃદ્ધ અવસ્થા થતાં કેશ ધોળા થશે, દાંત ખરી પડશે, શક્તિ મંદ પડશે, જોમ કરતાં કાળ પૂર્ણ થશે ત્યારે મૃત્યુને વશ થશે. એ પ્રમાણે માણસો ઉપર જેમ કાળની સત્તા છે તેમ સ્થાવર જીવો પર પણ છે. વનસ્પતિને તેના કાળ પરિપક્વ થાય ત્યારે જ અંકુર ફૂટે છે, પાંદડાં આવે છે, ફૂલ ફળ લાગે છે, બીજ રસ પ્રગટે છે; અને કાળ પૂર્ણ થતાં સડી-બગડી સૂકાઈ બપ છે. સર્વ દુનિયા કાળને આધારે જ ચાલે છે. સૂર્ય ચંદ્ર વગેરે પોતાના ટાઈમ પ્રમાણે જીવે આથમે છે, રાત્રિદિવસ થાય છે. શીતકાળમાં ઠંડક, ઉષ્ણકાળમાં ગરમી અને ચોમાસામાં વરસાદ એ પણ કાળ પ્રમાણે જ પડે છે, કાળ પ્રમાણે ન પડે તો એ જ ઠંડી, ગરમી અને વરસાદ રોગાદિ અનેક ઉપદ્રવ ઉત્પન્ન કરે છે સુખમ સુખમ આદિ છ આરાની અવ-સર્પિણી પણ કાળ પ્રમાણે જ પ્રવર્તે છે તીર્થંકર, અક્ષતીર્થ, બળદેવ, વાસુદેવ, કેવળી, સાધુ, શ્રાવક, એ પણ યોગ્ય કાળમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને યોગ્યકાળે વિરૂદ્ધ પામે છે. વર્ણ, રસ, ગંધ વગેરે પણ કાળને વશ છે, વિશેષ શું કહીએ, સંસાર પરિભ્રમણ કરવાનું પરીતસંસારી બની મોક્ષ પ્રાપ્ત થવાનું પણ કાળને આધીન કાળનો પૂર્ણ પરિપાક થતાં છે. એ પ્રમાણે પોતાના મતને પ્રતિપાદન કરનારો કાળવાદી કહે છે કે સર્વેમાં એક કાળ છે. અને સર્વજન્ય કાળને જ કર્તા માનેા.

(૨) સ્વભાવવાદી—કાળથી કંઈ થતું નથી, જે કાંઈ થાય છે તે સ્વભાવથી જ થાય છે. જો યોગ્ય કાળે સર્વ કાર્ય બનતાં હોય તો સ્ત્રી યુવાન વયની થયા છતાં તેને દાહી-મૂછ શા માટે નથી આવતાં ? વંચ્યા સ્ત્રીને સંતાનપ્રાપ્ત કેમ થતી નથી ? હથેળીમાં વાળ શા માટે જીગતા નથી ? જીભમાં હોઠકાં કેમ નથી ? વનસ્પતિઓમાં પણ અનેક બળ છે. ફરેક વનસ્પતિને તેના સ્વભાવ પ્રમાણે જ રસ પ્રગટે છે. કાળનેા પરિપાક થવા છતાં કેટલીક વનસ્પતિને ફળ થતાં જ નથી. એ પ્રમાણે માછલાં વગેરે જળચર પ્રાણીઓના જળમાં રહેવાનો, પક્ષીઓના આકાશમાં જીડવાનો, અને ઉંદર, ઘો, સર્પ, વગેરેનો ભૂમિમાં રહેવાનો સ્વભાવ છે. કાંટાની તીક્ષ્ણતા, હંસનું સરળપણ, બગલાનું કપટીપણ, ચોરની રંગબેરંગી પાંખ, કોયલનો મધુર સ્વર, કાગડાની કઠોર વાણી, સર્પના મોંમાં પ્રાણહર વિષ, સર્પની મણિમાં વિષહરણ શુષ્ક, પૃથ્વીની કઠણાશ, પાણીનું પ્રવાહી-પણું અને ઠંડક, અગ્નિની ઉષ્ણતા, હવાની ચપળતા, સિંહનું સાહસિકપણ, શિયાળની ધ્રુવચાઈ, અક્ષીણની કઠવાશ, ચેરડીની ચીકાશ, પચ્ચરનું પાણીમાં ડૂબવાપણું, લાકડાનો પાણીમાં તરવાનો શુષ્ક, કાન સાંભળે, આંખ દેખે, નાક સંઘે, જીભ રસાસ્વાદ લે, કાયાનો સ્પર્શનો શુષ્ક, મનનું અચળપણ, પગથી ચાલવું, હાથથી કામ કરવું, સૂર્યનું તેજ,

ચંદ્રની શીતળતા, નરકમાં દુઃખ, દેવગતિમાં સુખ, સિદ્ધતું અરૂપીપણું, ધર્માસ્તિકાયનો ચલણસહાય ગુણ, અધર્માસ્તિકાયનો સ્થિરસહાય ગુણ, આકાશનો વિકાસ ગુણ, કાળનો વર્તના ગુણ, જીવનો ઉપયોગ ગુણ, પુદ્ગલનો પૂરણ ગણ ગુણ, ભવ્યતુ મોક્ષગમન, અભવ્યતુ અનંત સંસાર પરિવર્તન, ઇત્યાદિ વસ્તુ કોણે બનાવે છે? કોઈ જ નહિ. માત્ર સ્વભાવથી જ બધું થાય છે, સ્વભાવથી જ રહે છે અને સ્વભાવે જ જાય છે. સ્વભાવ વગર ખીબુ કંઈ છે જ નહિ એ રીતે સ્વભાવવાદી કહે છે કે મારો મત સાચો છે, માટે ખીબુ બધું છોડી માત્ર સ્વભાવને જ સાચો માનો.

(૩) નિયતિવાદી—નિયતિવાદી બેદરે કે અરે કાળવાદી અને સ્વભાવવાદી તમે બંને જૂઠા છો તમારાથી કંઈ પણ બનતું નથી. જેમ બનનાર હોય તેમજ બધા કાચો બન્યા કરે છે. જુઓ વસત ઋતુમાં આબાના ઝાઝને પાર વગરનો મોર આવે છે, છતાં મોર પ્રમાણે ફળો થતા નથી ખરવાનો હોય તે મોર ખરી જાય છે અને જેટલી ફેરી લાગવાની હતી તેટલી જ ફેરી લાગે છે. ગમે તેટલા ચત્ત કરો પણ બનનાર વાત કોઈરીતે મિથ્યા થતી નથી મંદોદરી સતીએ અને વિભીષણે સીતાજીને સોંપી દેવા માટે રાવણને ઘણો જ સમજાવ્યો પણ એવું મોત આવવાનું હતું તેથી પોતાના ચક્રથી જ પોતે માર્યો ગયો. દારૂના બળી જશે એવું શ્રીકૃષ્ણ બણતા હતા, પ્રયત્ન પણ ઘણો કર્યો છતાં કૃષ્ણના હેખત જ બળવાની હતી તેથી બળી ગઈ. પરશુરામે પોતાની પરશુ (કુહાડી)થી લાખો કુત્રિયેનં માર્યા પણ એવું મોત આગળ ત્યારે સ્વયંભૂચક્રવર્તીના હાથથી તેનું મોત થયું. વળી એક ખાસ દુષ્ટાંત આપુ છું તેથી મારો મત તમને ખૂણ સાચો લાગશે. એક વખતે એક ઝાડ પર હોલો ને હોલી બેઠા હતાં. એને મારવા માટે તેના ઉપર પોતાના શકરા (ખાજ પક્ષી)ને છોડી મેલ્યો, અને નીચેથી પોતે પણ બાણ તાકવા લાગ્યો. દૈવયોગે એક સર્વે ત્યાંથી નીકળી પારધીના પગમાં ડબ માર્યો, તેથી તેના હાથમાંનું બાણ છૂટી ગયું અને પોતાના જ શકરાને વાગ્યું તેથી શકરા મરી ગયો અને નીચે પોતે પણ મરી ગયો અને પેલું પક્ષીનું બેડું સહીસલામત બચી ગયું ! જુઓ ભાઈઓ ! નશીબનો જોગ કેટલો બળવાન છે મોટા ખૂનખારીને બચાવે સુદોમા અતિ વિવશ થા લાગવાથી સખત ઘાયલ થયેલ લડવૈયો, અને પહેલ જેવી ભયંકર બીમારીમા કેવળ મૃત્યુ તુલ્ય અને લોચ લીધેલા મનુષ્યો પણ હોનહારના પ્રતાપે ગયી જઈ ઘણા વર્ષો લગી જીવે છે દરિયાના ભર તોફાનમાં મોટી મોટી સ્ટીમરો ગરક થાય છે ત્યારે, મોટા શકરામા જખી આગ લાગે છે ત્યારે, ધરતીક વ-જગણસુખીન. વિકટ પ્રસંગોમાં, અને અકસ્માત મોટા મકાનો જમીનદોસ્ત થાય છે ત્યારે, જે કેટલક નાનાં મોટા માણસો કોઈ અણધારેલા બનાવને આશરે અણીશુદ્ધ અને સલામત રહે છે તે પણ આ નિયતિ-પ્રારબ્ધ યોગ દૈવયોગ—હોનહારનો જ પ્રતાપ છે એ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે નિયતિ જ સત્ય છે અને બધાને છોડી તેને જ માનવું.

૪ કમ'વાદી—કમ'વાદી એ ત્રણેને (કાળ-સ્વભાવ-નિયતિને) જૂઠાં કહે છે, એ ત્રણથી કાંઈ થતું નથી પણ પોતાનાં કરેલાં કર્મોના કૃણ પ્રમાણે જ બધું થાય છે. જેવું કમ' કયું હોય તેવાં જ તેનાં કૃણ મળે; કરણી તેવાં કૃણ, વાવે તેવું લણે, કરે તેવું પામે એ બધી વાતો સાત સાચી છે આ જગતમાં પંડિત, મૂખ, શ્રીમંત, દરિદ્રી, સ્વરૂપવાન, કુટુમ્બવાન, નીરાગી, રાગી, ક્રોધી, ક્ષમાશીલ વગેરે જે જે દેખાય છે એ સર્વ પોતપોતાનાં કર્મને શ્રીધે જ છે. જગતમાં દેખાતાં માણસો સૌ એક સરખાં લાગે છે પણ તેમાં એક માણસ પાલખીમાં બેસે છે અને બીજા માણસો તે પાલખી ઉપાડે છે, એક ઇચ્છિત ભોજન ખાય છે, અને એકને લૂખો, સૂકો જુવારનો રોટલો પણ મળતો નથી. કોઈ દેખતો તો કોઈ આધળો, કોઈ સ્પષ્ટરક્તો તો કોઈ મૂંગો, કોઈ રાત્રિ, કોઈ રંક, કોઈ શેઠ તો કોઈ નોકર એ વગેરે તમામ કર્મની વિચિત્રતા છે. કર્મોના પ્રતાપે શ્રી આદિનાથ ભગવાનને ખાર મહિના લગી અન્નજળ ન મળ્યું, શ્રી મહાવીરસ્વામીના કાનમાં ખીલા ઠોકાયા, પગ પર ખીર રધાણી, ગોવાળીઆએ માર્યા, એ પ્રમાણે અનેક કષ્ટ-ઉપસર્ગ સાઠા બાર વર્ષ ને એક પખવાડિયા લગી પડ્યાં, સગર નામે ચક્રવર્તીના સાઠ હજાર પુત્રા એકદમ મરી ગયા, સનતકુમાર ચક્રવર્તીના શરીરમાં ૭૦૦ વર્ષ લગી કોઠરોળ રહ્યો, રામ લક્ષ્મણ વનમાં વસ્યા, સીતાજી પર કલંક આપ્યું, લંકા અગ્નિમાં બળી, કૃષ્ણ વાસુદેવને જન્મતી વખત આનંદ મંગળનાં ગીત આનાર અને મરતી વખતે પાસે કોઈ આશ્વાસન હેતાર કે રોનાર ન રહ્યું, એવી એવી વિટંબના ઉત્તમ પુરુષોને પડી તો બીજાં તો શું ગમ્યું! એ કર્મો જ જીવને એકેદ્રિય નરક વગેરે નીચ ગતિમાં અને મનુષ્ય-સ્વર્ગ વગેરે ઉચ્ચ ગતિમાં લઈ બાય છે. વિશેષ શું કહું એ કર્મ દૂર થાય ત્યારે મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. કર્મવાદી બ્રાહ્મણે કે માટે જ કર્મ મહા બળવાન અને “કર્મવાદી” નો મારો મત જ સાચો છે.

કર્મવાદી મતને બદલે કોઈ આ જગાએ ચોથો ઈશ્વરવાદી મત સ્થાપે છે. જે કંઈ થાય તે ઈશ્વરથી જ થાય છે, અને તે જ કર્તા છે ઈશ્વરના હુકમ વિના એક પાંહડું પણ હાલી શકતું નથી. સુખદુઃખ, સ્વર્ગનરક, સર્વે આપનાર અને સર્વ કાર્યનો માલિક-કર્તા ઈશ્વર જ છે.

૫ ઉદ્યમવાદી—ઉદ્યમવાદી. ઉદ્યમથી જ તમામ બને છે અને કાળ, સ્વભાવ, નિયતિ અને કર્મથી કંઈ થતું નથી એમ જણાવે છે. તે કહે છે કે કર્મ તો નિર્બળ છે, જડ છે, તેનાથી કંઈ થતું નથી. જુઓ, પુરુષની ૭૨ કળા, સ્ત્રીની ૬૪ કળા, ઉદ્યમ કરવાથી આવડે છે. થોડો, પોપટ, વાંદરો, કૂતરો, હાથી વગેરે પણ છતાં ઉદ્યમ કરવાથી અનેક કળા શીખી બાય છે. મહેલ, મકાન, વસ્ત્રાભૂષણ, વાસણ, પકવાન સર્વે ઉદ્યમથી જ તૈયાર થાય છે અને ઉદ્યમ વડે જ ભોગવી શકાય છે. માટીમાંથી સોતું, દરિયાની છીપમાંથી મોતી, અને પથ્થરમાંથી હીરા, પણ ઉદ્યમ વડે જ નીકળે છે. ઉદરપોષણ પણ ઉદ્યમ

કરવાથી જ થાય છે બિલાડી ઉઘમ કરે છે તો જ દૂધ-મલાઈ ખાય છે. દેશ-પરદેશ અનેક ભતના ધંધા કરે છે તો જ માણસો ગુજરાન ચલાવે છે. મધમાખીઓ મધ, કરાળીઆઓ ભળ, અને પક્ષીઓ પોતાના માળા ઉઘમથી જ ખનાવે છે નિરુધમી મનુષ્ય, નિરુધમી ક્રીડી અને નિરુધમી પ ખી ભૂખે મરે છે. ઉઘમથી જ શ્રી રામચંદ્રજી, સીતાજીની ખખર મેળવી શક્યા અને તેમને લઈને આઠ્યા ઉઘમથી જ લક્ષમણે કુંભકર્ણને માર્યો, ઉઘમ કરીને દ્રૌપદીને કૃષ્ણ લઈ આઠ્યા, શ્રીકૃષ્ણે સ્વામીએ ઉઘમ કર્યો તો જ પરદેશી રાજા સ્વર્ગમાં ગયો, વિશેષ શુ' કહું? સાચા મનથી ઉઘમ કરે તો એ ઉઘમના પ્રતાપે સ્વરૂપ કાળમા અજરામર અક્ષય સુખનો લોકતા થાય.

એ પ્રમાણે પંચ સમવાયનો વિવાહ અનાદિ કાળથી ચાલી રહ્યો છે. એ પાંચે, પોતપોતાની એક એક બાબતને ગ્રહણ કરી પોતાનો પક્ષ તાણે છે અને બીજા પક્ષને ખોટો કહે છે તેટલા માટે એ પાંચે એકાત્વાદી ગુરુની માન્યતાને લૌકિક ગુરુગત મિથ્યાત્વ કહે છે એ પાંચ પોતપોતાનો પક્ષ છોડી એકત્ર થઈ બચ તો ન્યાય પક્ષ આવે છે, અને સમઘટિ થાય છે. તે ઉપર દૃષ્ટાંત—એક ઠેકાણે પાંચ આંધળા ઝેડા હતા. તેવામાં એક હાથી ત્યાંથી નીકળ્યો, પાંચે આંધળા હાથી પાસે જઈ તેના એકેક અંગ પર હાથ ફેરવી પોતપોતાને ઠેકાણે જઈ ઝેડા અને હાથીના રૂપની અંદર અંદર પૂછગાછ કરવા મંડ્યા એકે કહ્યું, હાથી થાંભલા જેવો છે, બીજે કહે, નહિ હાથી અંગરખાની બાંધ જેવો છે ત્રીજે કહે, સૂપડા જેવો છે, ચોથો ખોલ્યો, સાવરણી જેવો અને પાંચમો ખોલ્યો કે ચળૂતરા (ખોટા) જેવો છે એમ કહી એક બીજા લડવા મંડ્યા, એક કહે હું સાચો અને તમે બધા ખોટા, બીજે કહે હું કહું છું તેમ જ હાથી છે, તમે બધા આંધળા છો. એ જોઈ એક દેખતા માણસે કહ્યું કે તમે એકેક કહો છો તેટલું જ ભે મનાય તો તમે સર્વે ખોટા છો, પણ સૌનો મત લેગો કરીએ તો પાંચે સાચા છો જે થાંભલા જેવો કહે છે તે હાથીના પગ છે, અંગરખાની બાંધ જેવી હાથીની સૂંઠ છે, સૂપડા જેવા કાન છે, સાવરણી જેવી પૂછડી છે, અને ચળૂતરા જેવી પીઠ છે એમ પાંચના મતને એકત્ર કરવાથી હાથી થાય છે. એ પ્રમાણે પોતપોતાના મત સ્થાપનાર પક્ષગ્રાહીઓને મિથ્યાત્વી કહે છે એ પાંચ સમવાયના સંયોગથી વિવિધ પ્રકારના પાખંડીઓના ૩૬૩ મત થાય છે તે જણાવે છે. પાખંડી મતના મૂળ ચાર પ્રકાર છે : (૧) ક્રિયાવાદી, (૨) અક્રિયાવાદી, (૩) અજ્ઞાનવાદી, (૪) વિનયવાદી. ૧ ક્રિયાવાદીના ૧૮૦ પ્રકારના મત થાય છે કાળ, સ્વભાવ, નિયત, કર્મ અને ઉઘમ એ પાંચ સમવાયને, સ્વ આત્મા અને પર આત્મા ઉપર લગાડતાં દશ ભેદ થયા. એ દશ ઉપર શાશ્વતા અને અશાશ્વતા એ બે બોલ લગાડતાં વીશ ભેદ થયા. નવે તત્ત્વ ઉપર એ વીશ વીશ બોલ લગાડતા કુલ ૧૮૦ ભેદ ક્રિયાવાદીના થયા.

૫×૨×૨×૬×૧૮૦ ભેદ કુલ છે. ક્રિયાવાદીનો એવો મત છે કે જીવને પાપ-પુણ્યરૂપ ક્રિયા લાગે છે, અને તેથી આ લોક અને પરલોકને તે સ્ત્રીકારે છે. ક્રિયાવાદી હંમેશા

ક્રિયાનાં જ વખાણ કરે છે, અને એકાંતપણે ક્રિયાને જ સ્થાપી, જ્ઞાન દર્શન વગેરેનું ઉત્થાપન કરે છે. પણ એણે એટલો વિચાર કરવો જોઈએ કે સત્ય જ્ઞાન વિના ક્રિયાનું સ્વરૂપ શી રીતે બહુવામાં આવશે ? જ્ઞાન વિના ક્રિયા શૂન્ય છે. જ્ઞાન પાંગળું છે અને ક્રિયા આંધળી છે. એ બંનેનો સંયોગ મળશે તો જ ધાર્યા કામની સિદ્ધિ થશે.

દૃષ્ટાંત—કેટલાક માણસો મુસાફરી કરતા હતા. રસ્તામાં કોઈ જગોએ જંગલમાં રાત રહ્યા. સવારમાં સી ઊઠી પોતપોતાને માગે આહ્યા ગયા પણ એક આંધળો અને લંગડો (પાંગળો) બે જણ સૂઈ રહ્યા, એટલામાં એ જંગલમાં હાવાનળ લાગ્યો, જેના તાપથી બંને જણ ગભરાઈને બગી ઊઠ્યા. બગી મરવાની બીકથી આંધળો તો આમતેમ ઠોસલા લાગ્યો. તેને જોઈ પાંગળો સાદ કરીને પાસે બોલાવ્યો અને કહ્યું, જો બાઈ ! આપણે બે છૂટા રહીશું તો બંને હાવાનળમાં બગી મરીશું. માટે તું મને તારી ખાધ બેસાડ, અને હું તને કહું તે પ્રમાણે તું ચાલ, જેથી આપણે બંને બચી જઈએ; અને કોઈ ગામ લેખા થઈ જઈએ. આંધળો તેના કહેવા પ્રમાણે ચાલ્યો તેથી બંને સુખી થયા એ જ પ્રમાણે સંસારરૂપ જ મલમાં મૂલ્યરૂપી સજ્જન લઈ લાગી રહી છે તેમાંથી એકલો જ્ઞાની પણ બચતો નથી તેમ એકલો ક્રિયાવંત પણ બચતો નથી. એ જ્ઞાનપૂર્વક ક્રિયા કરે છે તે જ મોતરૂપી હાવાનળમાંથી બચી આખરે શિવપુર નગરે પહોંચે છે.

૨ અક્રિયાવાદી—આ મતવાળા કહે છે કે સંસારના સર્વ પદાર્થો અસ્થિર છે તેમ જ આત્મા પણ અસ્થિર હોવાથી તેને ક્રિયા (પુણ્ય-પાપ) નથી. વળી કોઈ કહે છે કે આત્મા આકાશવત્ સર્વવ્યાપક અને નિરાકાર હોવાથી તે સર્વદા અક્રિય છે; પુણ્યપાપરૂપ ક્રિયા તેને સ્પર્શી શકતી જ નથી. આત્મા નિર્લેપ હોવાથી તે પરમાત્મા છે. એનાથી પર કોઈ પરમાત્મા છે જ નહિ. જે સ્વર્ગ, નરક, મોક્ષાદિ પ્રરૂપે છે તે કૃતિયાને કહે છે. વળી કોઈ કહે છે કે આકાશ, વાયુ, તેજ, અપ અને પૃથ્વી એ પાંચ ભૂતોથી રચ તત્ત્વ ઉત્પન્ન થયાં છે તે જ આત્મા છે. અને મુલ્યુ થાય છે ત્યારે પંચ ભૂતો પોતપોતામાં બળી બચ છે ત્યારે આત્મા નષ્ટ થાય છે. આત્મા બીજી કોઈ વસ્તુ નથી. ન કોઈ પરમાત્મા છે. ન કોઈ પુણ્યપાપ છે. આ બધા કુમતિઓના કામ છે એને દોડો અને નિશ્ચયપણે-નિર્ભીકપણે મોજમજા ઉઠાવો. આત્મ કહેનારને અક્રિયાવાદી કહે છે અને નાસ્તિક પણ કહે છે. અક્રિયાવાદીના ૮૪ પ્રકાર છે. પાંચ સમવાય અને ઇચ્છાથી ઉત્પન્ન થયેલ જગત એમ ૬ બાબતોને સ્વ-આત્મી અને પર આત્મી લગાડતાં ૧૨ મત થયા; એ બારને સાત તત્ત્વ (પુણ્ય પાપ (સિવાયનાં) પર લગાડતાં ૮૪ મત થયા. ૬×૨×૭=૮૪ અક્રિયાવાદી પુણ્ય પાપનાં ફળ આત્માને લોગવવાં પડતા નથી એમ માને છે. તેને પૂછીએ કે બાઈ ! પુણ્ય પાપનાં ફળ કોઈને લોગવવાં પડતાં ન હોય તો કૃતિયા-માં એક સુખી અને એક દુઃખી કેમ છે ? એક હમેશાં દિન પ્રતિ ચાર વાર ઇચ્છિત લોજનો કરાવી આનંદથી જમે છે, પાંચ વાર પોશાક બદલે છે અને મનમાન્યાં સંસારના સુખો લોગવે છે. ત્યારે એક ચાર ઘડી રાત બાકી હોય ત્યારે સવારે વહેલો ઊઠી જંગલમાંથી લાકડાની

હારી હાવી બપૌર સુધી ગામમાં રખાઈને વેચે છે, તેના પૈસાનું અનાજ હાવી હાથે ઢળી પહેર રાત બચ ત્યારે લૂખી ફીકી રાબડી પીને સૂઈ રહે છે. વળી હમિયા તેવું સંકટ સહન કરવા છતાં પેટ પૂરતું અન્ન, એમ હંકાય તેટલાં લૂગડાં અને રહેવાને જૂ પડી પામતો નથી એનું શું કારણ ? કારણ એ જ છે કે, પુણ્ય પાપ લાગે છે અને તેનાં ફળ સૌ ભોગવે છે. આમ વિચારી નાસ્તિકોના ફલમાં ન ફસાતાં સુખાભિલાષી મનુષ્યોએ ધર્મારાધન કરવું જોઈએ.

ત્રીજા અજ્ઞાનવાદી—અજ્ઞાનવાદીના ૬૭ મત છે. અજ્ઞાનવાદી સાત પ્રકારે સંકલ્પ-વિકલ્પ કરે છે. ૧ જીવ છતો છે, ૨ જીવ છતો અછતો બને છે, ૩ જીવ અછતો છે, ૪ જીવ છતો છે પણ કહેવું નહિ, ૫ જીવ અછતો છે પણ કહેવું નહિ, ૬ જીવ છતો અછતો બને છે પણ કહેવું નહિ, ૭ જીવ છતો પણ નહિ અછતો પણ નહિ સંકલ્પ વિકલ્પની એ સાત રીત નવ તરફ ઉપર હગાડતાં ૬×૭=૬૩ મત થાય છે. તેમાં સાંખ્યમતવાદી, શિવમતવાદી, વૈશ્વમતવાદી અને વિશ્વમતવાદી એ ચાર મત, કોઈ કોઈ પક્ષનું ગ્રહણ કરી મેળવવાથી ૬૭ મત થાય છે. અજ્ઞાનવાદી કહે છે કે જ્ઞાન સાવ જોડું છે, કારણ કે જ્ઞાની તો વિવાદી હોય છે અને વિવાદ કરવામાં સામા પક્ષવાળાનું જોડું ચિંતવવું પડે છે, તેનું પાપ લાગે છે. વળી જ્ઞાની પગલે પગલે ડરે છે તેથી તેને હરેક વખતે કર્મના બંધ પડે એ જ બાબ છે. અમે અજ્ઞાનવાદીઓ તેનાથી સારા છીએ. નહિ જાણતું કે નહિ તાણતું, જાણે એને તાણે, ન કોઈ સાથે વિવાદ કરવો, ન કોઈનું સાચું કે જોડું કહેવું, તેમ અમે પુણ્ય-પાપમાં સમજતા પણ નથી જોટલે અમને જરા પ્રજ્ઞ કે.વ લાગતો નથી એવા અજ્ઞાનવાદીને જોડું પૂછીએ કે, તમે જે જોહો છો તે જ્ઞાન હોવાથી જોહો છો કે અજ્ઞાનતાથી જોહો છો ? જો તમે જ્ઞાનથી જોહતા હો તો તમારો મત જ જૂઠો થયો. કારણ અજ્ઞાનીને વળી જ્ઞાન ક્યાંથી ? અને અજ્ઞાનથી જોહ્યા હો તો અજ્ઞાનથી ઉત્તર જ રી રીતે દેવાય ? અને કદી ઉત્તર દેવાય તો તે ઉત્તર અપ્રમાણ છે વળી તમે કહો છો કે—“અમે અજ્ઞાનવાદીઓ, અજ્ઞાનતાથી-અણુ-સમજથી પાપ કરીએ છીએ એથી અમને પાપ લાગતું નથી” તો બસ, અજ્ઞાનપણે ઝેર ખાઓ તો તે ઝેર ચઢે કે નહિ ? જો ઝેર ચઢે તો અજ્ઞાનતાથી કરેલું પાપ પણ લાગે અને તેના ફળ ભોગવવાં પડે. બાઈઓ ! ખરી વાત તો એ છે, કે જ્ઞાની કરતા અજ્ઞાનીને વધારે પાપ લાગે છે. જ્ઞાની તો જાણે છે કે આ ઝેર છે, તે ખાઈશ તો મરી જઈશ માટે તેનાથી સલાહ દૂર રહે છે. કદી ઔષધ વગેરે કારણે ઝેર વાપરવું પડે તો પણ પ્રમાણ જોટલું જ અને તે પણ અનુપાન વિધિ સહિત જ વાપરે છે અને તેથી ઝેર વાપરતા છતાં મૃત્યુથી બચે છે. પણ અજ્ઞાની અજાણતાં, પ્રમાણરહિત ખાય બચે છે તેથી મૃત્યુને વશ થાય છે. એ જ પ્રમાણે જ્ઞાની જાણે છે કે પાપ મને હુઃખદાતા છે તેથી તે પાપથી દૂર રહે છે. પણ કદી કર્મ રોગના જોરથી પાપ કરશે તો ખપ પૂરતું જ જોટલે કર્યા વિના અનર્થ દંડથી ભરી જશે. તેમજ વખત પર પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ શુદ્ધ થશે. પણ અજ્ઞાની તો બિચારો પોતે માની લીધેલા અજ્ઞાનસાગરમાં જ દૂબશે.

ચોથો વિનયવાદી—તેના ૩૨ મત છે. તે આ રીતે છે. ૧ સૂર્યનો વિનય, ૨

રાજાનો વિનય, ૩ જ્ઞાનીનો વિનય, ૪ વૃદ્ધનો વિનય, ૫ માતાનો વિનય, ૬ પિતાનો વિનય, ૭ ગુરુનો વિનય, ૮ ધર્મીનો વિનય, એ આઠ વિનયને મનથી રૂઢો બાણે, વચનથી શુભ આમ કરે, કાયાથી નમસ્કાર કરે, અને બહુ માનપૂર્વક ભક્તિ કરે એ રીતે ૮×૪=૩૨ હોદ થયા એ વિનયવાદીનો એવો મત છે કે બ્રહ્મણ્ય શુભોમાં વિનય શુભ શ્રેષ્ઠ છે, સૌથી નમી બાણેને રહેવું. કોઈ ગમે તેવો હોય તો પણ આપણે તો તેને એક સરખો ગણવો, અને કોઈના પક્ષને નિંદવો નહિ એ વિનયવાદી “અનાભિગ્રાહિક મિથ્યાતરી” જેવા બાણવા.

એ પ્રમાણે ક્રિયાવાદીના ૧૮૦, અક્રિયાવાદીના ૮૪, અજ્ઞાનવાદીના ૬૭ અને વિનયવાદીના ૩૨ મળી કુલ ૩૬૩ પાખંડી મત એકાંતપક્ષીના થયા. એને માને તે લૌકિક શુદ્ધગત મિથ્યાત્વ ગણવું.

(૩) “લૌકિક ધર્મગત મિથ્યાત્વ” — લૌકિક મિથ્યાત્વનો એ ત્રીજો ભેદ એવો છે કે-ધર્મગત નામ તો રાખ્યું પણ ધર્મનાં કૃત્ય બિલકુલ ન કરે. એકાંત અધર્મનાં કામો કરે અને તેને ધર્મ કરી માને. જેમકે—પૃથ્વીકાયથી ધર્મસ્થાન કેવાલય આદિ બનાવે, નવાણુ ખોદાવે, ઇત્યાદિ પૃથ્વીકાયનાં આરંભનાં કામો કરી સ્વર્ગમાં જવાની અભિલાષા રાખે, એ પ્રમાણે એ સ્વર્ગ મળતું હોય તો ચક્રવર્તી મહારાજાઓએ રતનાવડે ધર્મસ્થાનક કેમ ન બંધાવ્યાં? શા માટે સંયમ (લીલા) લઈ આત્માને તપાદિ કષ્ટ આપ્યા?

તીર્થસ્થાનમાં નાહવાથી પાપનો નાશ થતો હોય તો કહવું તું બહુ તીર્થજલમાં સો વાર સાફ કરતાં મીઠું કેમ થતું નથી? તું બહાની કહવાશ ન ગઈ તો સ્નાન કરનારનાં પાપ શી રીતે જશે? તીર્થસ્થાનના પાણીમાં સ્નાન કરવાથી મોક્ષસુખ મળતું હોય તો ત્યાં તે પાણીમાં હમેશાં રહેનાર માછલાં વગેરે જીવોને પણ મોક્ષસુખ મળવું જોઈ એ. વળી તીર્થસ્થાનમાં રહેવાથી પાપનો નાશ થતો હોય તો તે સ્થાનમાં રહેનાર સ્ત્રીઓના પશુપક્ષી સર્વનો મોક્ષ થવો જોઈ એ. મોટા મોટા તપસ્વીઓએ મહાધાર તપશ્ચર્યા કરી તનને શા માટે તપાવ્યું? અરે ભાઈ! તીર્થજલમાં અને આપણા ઘરના જળમાં એવી રીતના ફરક છે જ નહિ પાપી હોકાને તો ગંગા પણ શુદ્ધ કરી ચકતી નથી.

શ્લોક-જાયંતે ચ મ્રિયંતે જલેષ્વેવ જલોક્સઃ ।

ન ગચ્છંતિ તે સ્વર્ગમવિશુદ્ધ મનોમલઃ ॥

ગંગાજીમાં રહેનાર જળચર પ્રાણીઓ તેમાં જ જન્મે છે અને તેમાં જ મરે છે, મનનો મેલ ગયા વિના તેમને પણ સ્વર્ગ મળતું નથી તો બીજાનું શું કહેવું?

શ્લોક- ચિત્તં રાગાદિમિઃ વિલપ્તમલિન્નવૈર્મુખં ।

જીર્વિહિસાદિમિઃ કાયો, ગંગા તસ્ય પરાશ્ચલી ॥

રાગદ્વેષ વગેરે દોષોથી જેનું મન, અસત્ય વચનવડે જેનું મુખ, અને હિંસાદિ પાપોથી જેની કાયા અપવિત્ર થઈ રહી છે તેનાથી ગંગાજીએ ફેરવીને રહે છે, અર્થાત્ નારાજ રહે છે અને તેવાને પવિત્ર કરી શકતી નથી

અગ્નિને સદા ભગતો રાખવો, ધૂપ દીવા કરવા, ધૂણી તાપી તપ કરવું, અને યજ્ઞ-હવન વગેરે કરવાં, એમાં કેટલાક ધર્મ માને છે, એનો પણ જરા વિચાર કરીએ. અગ્નિ જેવી રાક્ષસી ચીજને તૃપ્ત કરવાને આ દુનિયામાં કોઈ સમર્થ નથી. જે દિશામાં અગ્નિ ભય છે તે દિશાનાં સર્વ પ્રાણીમાત્રનું ભક્ષણ કરે છે એવી સર્વભક્ષી-સદા-અતૃપ્ત-સદા ભૂખી અગ્નિનું પોષણ કરવામાં ધર્મ શી રીતે હોય ? હવનની સુગંધીથી રોગનો નાશ થાય છે, એમ હોય તો ખેંઝે વગેરે રાક્ષસી રોગોથી સુદિનો સહાર થતો કેમ નથી અટકતો ? હવનના ધુમાડાથી વાદળાં થઈ વૃષ્ટિ થતી હોય તો અનેક ડેરોમા દુહાળને લીધે લાખો મનુષ્યો કાળનો કોળિયો થઈ રહ્યા છે, તથા મારવાડ દેશમાં સદેવ પાણી વિના પ્રાણીમાત્ર હેરાન હેરાન થાય છે એનો અટકાવ શા માટે થતો નથી ? ધુમાડાથી વૃષ્ટિ થતી જ હોય તો સુદિમાં સર્વે ઘરોમાં હરહંમેશ રાધવા પચન-પાચનની ક્રિયા થઈ રહી છે તેનો પારાવાર ધુમાડો થાય છે છતાં દુહાળ કેમ પડે છે ? એ બધી સમજણ અજ્ઞાન દશાનું જ કારણ છે. કેટલાક અનાય તો વળી એટલે સુધી માને છે કે યજ્ઞાર્થે પશુવં કોઈકે યજ્ઞને અર્થે અગ્નિમાં પશુએ ને હોમમાં એ બહુ જ ઉત્તમ છે અશ્વમેધ, ગૌમેધ, બજા(બકરી)મેધ, અને નરમેધ, યજ્ઞ કરી અગ્નિના કુડવા છતાં શેડા, ગાય, બકરી અને માણસને બાળી નાંખવાથી સ્વર્ગ મળે છે, વરસાદ થાય છે અને ઇન્દ્રિય સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. અકસોસ ! હબર વાર અકસોસ ! કેટલી અધમ અને આશ્ચર્યજનક માન્યતા ! જે ઉત્તમ પ્રાણીઓથી આ સુદિ વહેવાર ફેલી રીતે ચાલી રહ્યો છે, જેઓ ન હોય તો સર્વ સુદિ શૂનકાર થઈ ભય, તેને જ અગ્નિમાં બાળવાથી પુણ્ય થતું, હોય તો પછી પાપ શામાં ગણવું ? * બિચારાં ગરીમ અને નિર્દોષ પ્રાણીઓને હોમવાનું કહે છે તેવી રીતે કોઈએ વાઘ, ચિત્તા, સિંહને હોમવાનું કહ્યું હોત તો ખરી ખબર પડત. વળી એ નિર્દય લોકો એવી શેખાઈ કરે છે કે પશુ વગેરે અનાથ છવો આ સંસારમાં અનન્ય બિના બહુ દુઃખી થાય છે તેમજ બીજાં પ્રબળ પ્રાણીઓ પશુ તેઓને ત્રાસ આપે છે. એ બધા દુખોમાં મુજ્જા કરવા અને દેવતાઈ મુખે ભોગવવા દેવા અમે તેઓને યજ્ઞમાં હોમી સ્વર્ગે પહોંચાડીએ છીએ એવા પાપી લોકોને માટે ધનપાળ કવિ કહે છે કે—

• શ્લોક—યુષં છિત્વા પશુન હત્વા, કૃત્વા રુધિરકર્દમમ્
યથેવ ગચ્છતે સ્વર્ગ, નરકે કેન ગચ્છતે ॥

અર્થ—વેદોક્ત રીતે યજ્ઞના સ્થળને છેદીને, પશુઓને મારીને, પૃથ્વી પર રુધિરનો ઝાઢવ મચાવી એ યજ્ઞનો કર્તા સ્વર્ગે ભય, તો પછી નરકમાં કોણ જશે ?

નાહં સ્વર્ગતલોપભોગતુષિનો નામ્યર્થિતસ્ત્વં મયા
સંતુષ્ટસ્તુભમશ્વણેન સતતં, સાધો ન યુક્તં તવ ।
સ્વર્ગે યાંતિ યદિ ત્વયા ત્રિનિહિતા યજ્ઞૈર્ધ્રુવં ગ્રાણિનો
યજ્ઞં કિં ન કરોષિ માતૃપિતૃભિઃ પુત્રૈસ્તથા બાંધવૈઃ ॥

પશુ કહે છે—હે યજ્ઞકર્તા ! મને સ્વર્ગમુખની જરા પણ ઇચ્છા નથી, તેમ મેં તારી પાસે તે મુખની ચાચના પણ કરી નથી, કે મને તે મુખ આપ. હું મારા કુટુંબ પગિનાર સાથે જંગલમાં તુચ્છજળ પાઈ પી પૂર્ણ સંતુષ્ટ છું અને સ્વર્ગ કરતાં પણ વિશેષ મુખ માલુ' છું. છતાં મને નિરપરાધીને નાહક શા માટે મારે છે? અરે ભાઈ! યજ્ઞમાં હોમનાથી સ્વર્ગ મળે છે એવી નારી પૂર્ણ પ્રતીતિ હોય તો તારાં માતા-પિતા-ભાઈ-પુત્ર વગેરે વહાણાં સ્વર્ગનોને હવનના કુંડમાં હોમીને શા માટે સ્વર્ગનાં મુખો તેમને અપાવતો નથી? વળી શ્રીમદ્ ભાગવતમાં પ્રાચીનખડી' રાજાને નારદ ઋષિએ ઉપદેશ આપ્યો છે કે

મો મો પ્રજાપતે રાજન્ પશૂન્ પદ્ય ત્વયાધ્વરે ।
સંજ્ઞાપિતાન્ જીવસંધાન્ નિર્ઘૃજન્ સદશ્વજઃ ॥
एतं त्वां संप्रतिभते, स्मरंतो वैशसं तव ।
संपरेतमयः कूटैश्चिदंत्युत्थितमन्यवः ॥

શ્રીમદ્ ભાગવત અર્ધ્યાય રંપ શ્લોક ૭-૮

નારદે કહ્યું કે—હે પ્રજાપતિ પ્રાચીનખડી' રાજન્! તેં ઘણો જ અન્યાય કર્યો છે. કુશુરુઓના અસત્યને ઉપદેશને આધારે, અને વેદની આજ્ઞાનાં રક્ત્ય સમજ્યા વિના તેના અવળા અર્થ કરીને રંક પશુઓની પશુતા તરફ નજર ઝરણી પણ ન કરતાં, બિચારાં બરાડા પાહતાં હજારો પશુઓને તેં યજ્ઞમાં બાળી નાંખ્યા છે એ સુરે' પશુઓ તારી પાસેથી બદલો લેવા માટે તારા મૃત્યુની રાહ જોનાં એકા છે! તારું આયુષ્ય મૃત્યુ કે તરત જ આવે તેં એનો વધ કર્યો છે તેવો જ તેઓ તારો બુદ્ધો બુદ્ધો વધ કરશે! એવું

ધર્મ નિમિત્તે પશુહિંસા કરે તો અધોવતિ પ્રાપ્ત થાય છે તેનાં દર્શાવે—

શ્લોક—દેવોપહારવ્યાજેન, યજ્ઞવ્યાજેન ચેડયવા ॥

અન્તિ જન્મન્ ગતવૃણાં ચોરાં તે યાન્તિ દુર્ગતિમ્ ॥

અર્થ—દેવતાને વેદ આપવાનાં કે યજ્ઞના જડાના નીચે જે પુરુષો, પેદરહિન બની, મિચાગં પ્રાણીઓને મારે છે. તેઓ મરીને ચોર દુર્ગતિ(સાતમી નરક વગેરે)માં જાય છે, એમ તત્ત્વ પુરુષોએ કરમાનુ' છે.

શ્લોક—અંચે તમસિ મજ્જન્તિ, પશુમિર્યં યજ્ઞમદે ।

હિંસાનામ ભવેદ્ ધર્મો, ન મૃતો ન અવિષ્યતિ ॥

સાંભળી પ્રાચીનબહીં રાજાએ હિંસાધર્મનો ત્યાગ કર્યો. ભુજો ભાઈઓ ! હિંદુધર્મનાં મુખ્ય શાસ્ત્રોને કેવો સાચો ઉપદેશ છે ? એવી સત્ય વાતોને ન સ્વીકારતાં, મનસ્વીપણે લોકો અનધિકારી હિંસા કરી રહ્યા છે, તેની 'શી ગતિ થશે ? સારાશ એ કે અશિત્તુ' પોષણ કરવાથી ધર્મ નથી તેમ અગ્નિ કોઈ દિવસ તુષિ પામતો નથી એવું નિશ્ચયપૂર્વક બહી અગ્નિના આરંભથી બચો.

વાયુકાય હિંસા ધર્મ—કેટલાક લોકો પોતાના માનેલા પ્રભુને તથા શુરુને હિંડોળમાં ઝુલાવે, તેમની પાસે અનેક જાતનાં વાજિંત્ર વગાડે, પંખાથી પવન નાખે, વગેરે ક્રિયાથી તેમજ તેના જેવા ઢાંગ સોંગ એનયાળાથી ધર્મની ઉન્નતિ માને છે એ પણ એક જાતની ખોટી માન્યતા છે. એથી તો નાહક વાયુકાયના જીરોની હિંસા થાય છે. અને એવી અચ-તનાથી પ્રભુ રાજી થાય કે ધર્મની ચોભા વધે એવું બને શી રીતે ? માટે એવી અજ્ઞાન દશામાંથી નિવર્તવું.

વનસ્પતિહિંસા—વનસ્પતિને તો હિંદુશાસ્ત્રમાં પૂજવા ચોખ્ય કહી છે.

શ્લોક—મૂલે જ્ઞાતા ત્વચિ ચિષ્ણુઃ જ્ઞાતા શંકરમેવ ચ ॥

પત્રે પત્રે દેવનામં, વૃક્ષરાયં નમોઽસ્તુતે ॥ વિષ્ણુપુરાણ

અર્થ—જેઓ પશુઓથી દેવતાઓની પૂજા કરે છે તેઓ અન્ધતાગમ (સાતમી નરક અગર અધિકાર) માં ડુબી બપ છે; કારણ કે હિંસામાં ધર્મ કદી થયો નથી અને થશે પણ નહિ. નિર્દોષ યજ્ઞ વિષે દર્શાવે :—

શ્લોક—જ્ઞાનવાલિ પરિક્ષિપ્તો, જ્ઞાત્યર્થ દયામ્મતિ ॥

સ્નાત્વીત ચિમલે તીર્થે, પાપ ચ્દ તાપહારિણિ ॥ (શ્રી વ્યાસ ઋષિ)

અર્થ—જ્યાં જ્ઞાનરૂપી તળાવ છે. હવા અને જ્ઞાત્યર્થરૂપી પાણી બધું છે, એવા (આત્મા) વળી નિર્દોષ યજ્ઞ માટે કહે-છે કે :—

શ્લોક—દયાનાગ્નૌ જીવકુંડલ્ય, દમમાહનવીપિતે ॥

અસત્કર્મ સમિત કોપૈરગ્નિહોત્ કુરુત્તમમ્ ॥

કષાયપન્નૌમિદુષ્ટેર્ધર્મકોમાર્ધનાશકૈ ॥

શમ મંત્ર હુતૈર્દ્યૌઃ વિવેદિ વિહિત મુષ ॥ શ્લોક ૨-૩

અર્થ—૧ જીવરૂપી કુંડમાં, દગરૂપી પવનથી દીપ્તી એવી જે વ્યાનરૂપી અગ્નિ છે, તેમાં આઠ કર્મરૂપી લાકડાં નાખી ઉત્તમ અગ્નિહોત યજ્ઞ કરો. ૨ વળી ધર્મ-અર્થ-કામનો નાશ કરનાર સમતારૂપ મંત્રની આહુતિ અપાણી છે. એમાં દુષ્ટ કષાયો (કોષાદિ) રૂપી પશુઓ વડે જ્ઞાની જનોની સહાયથી યજ્ઞ યજો કરો.

અશ્વમેધ યજ્ઞ તે મનરૂપી વૈષ્ણવો મોમેધ યજ્ઞ તે અસત્ય વચનરૂપી ગાયનો, અબમેધ યજ્ઞ તે દંદિયો-રૂપી બકરીનો, અને નરમેધ યજ્ઞ તે કામદેવરૂપી પુરુષનો ઉપર લખ્યા કુંડની અગ્નિમાં યજ્ઞરૂપે કરવાથી સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે. બે સાચો યજ્ઞ કરવો જ હોય તો એ જ કરો.

હરેક વૃક્ષના મૂળમાં પ્રજ્ઞા, છાદમાં વિષ્ણુ, કાળીઓમાં શંકર, અને, પાંદડામાં દેવોના વાસ છે, માટે હે વૃક્ષ ! તને નમસ્કાર હજો. એવું જોલનાર સમજનાર અને માનનાર પણ અજ્ઞાન દશાથી અંધ બની વૃક્ષના અંગો જેવાં કે, પત્ર, પુષ્પ, ફળ, મૂળ વગેરેને તોડી ઇચ્છા સુજળ તેની રચના કરી દેવોને સમર્પણ કરે છે અને એમ કરવું તેને ધર્મ માને છે. તુળશીના છોડને વિષ્ણુની સ્ત્રી તરીકે તેમજ પોતાની માતા તરીકે માને છે તેનાં પાંદડાં તોડી ધર્મને નામે દેવોને ચડાવે છે, એ શોડું જોળપણ છે ! વૈષ્ણવ ભાઈઓ કહે છે કે સર્વ સૃષ્ટિ વિષ્ણુ ભગવાને બનાવી છે, અને સૃષ્ટિ ઉપરના સર્વ પદાર્થોના તે જ માલિક છે. એમ છે તો વિષ્ણુની ચીજો વિષ્ણુને દેવાથી તેઓ શી રીતે પ્રસન્ન થશે ? શું વિષ્ણુ ભગવાન પાન ફળ-ફૂલના જૂજ્યા છે ? અને તે જૂજ પણ તમે વસ્તુઓ આપશો ત્યારે જ ભાંગશે અને તુલિ થશે, એવી અનેક અજ્ઞાનતાવાળી ધર્મ માન્યતાઓને લીધે કેટલાક તો મોટાં મોટાં વૃક્ષોને પણ જડમૂળથી જીખાડી નાંખે છે, છોડની કાચી કળીઓ તથા ખીલેલાં ફૂલોને સેંકડાખંધ તોડી નાંખે છે. કુંપળાં તેમજ તાજા ચકચકિત પાંદડાંઓને પણ તોડવામાં મોજ માને છે, એ બધી વનસ્પતિઓ પ્રભુને ચડયા પછી ગમે ત્યાં રખડે છે, રગદોળાય છે અને હજારે માણસોના પગ તળે કચરાય છે અથવા પાણીમાં પધરાવાય છે, એ સિવાય પ્રભુને જોગ લગાવવા નિમિત્તે કંઈમૂળાદિ વનસ્પતિઓના સંહાર થાય છે. એથી વિશેષ અજ્ઞાનતા: બીજી કઈ ગણવી ?

ધર્મને નામે ત્રસ હિંસા—કેટલાક લોકો ક્રીડી, માંકડું, નર્કર, જૂ, લીખ, વીંછી, સાપ, મંકોડા, ઇત્યાદિને પ્રલયના (મરવા માટે જ સરભયેલા) જીવો કહે છે તે જીવો સંસારમાં કંટક એટલે દુઃખરૂપ છે માટે મારવામાં પાપ નથી, એમ ગણે છે એવા જોળા ભાઈઓને પૂછીએ કે ભાઈઓ ! એને કંટક શા માટે કહ્યો છે ? ત્યારે જરાબ આપે છે કે અમને દુઃખ કે છે માટે તેઓ કંટક છે. ઠીક, પણ તેઓ તો કંટક જીવો છે વળી અણસમજ છે પણ કંટક જીવોને મારનારા તમારા જેવા સમજીઓને કેવા નામથી જોળખીશું ? તેઓતું મહાકંટક નામ કે નહિ ? કંટક જીવોને (પ્રલયના જીવોને) તમે છોડતા નથી તો તમને મહાકંટકને (મહાપ્રલયના જીવોને) કેણુ છોડશે ? ભાઈઓ ! એ તમે ઈશ્વરને સર્વ સૃષ્ટિના કર્તા માને છે તો જેમ તમને ઈશ્વરે જેઠા કર્યા છે તેમ તે જીવોને પણ ઈશ્વરે જ બનાવ્યા છે. વળી ઈશ્વરે કોઈને કોઈ હેતુથી બધાને બનાવ્યા હશે, તો એવી મહાન ઈશ્વરી સત્તાના કબજાની ચીજોને અતુપકારી સમજી એ બીજાં પ્રાણીના વધ કરી તમે ઈશ્વરના બુનેગાર બન્યા કે નહિ ? કુંભારે બનાવેલા ક્ષોડ પણ એ કોઈ ફેડી નાંખે તો તેને કુંભાર પણ સજા કર્યા વગર રહેતો નથી તે ઈશ્વરી ચીજોને તમે તોડી-ફેડી-કચરી-મારી નાંખશો તો તે તમને શી રીતે છોડશે ? શું ઈશ્વર તમારો મિત્ર છે ? અને તે બીચારાનો શત્રુ છે ? અરે ઈશ્વરે તો, કહ્યું છે કે:—

મૃગોષ્ટ્રસ્રવરમરકાલુસરીસ્ટપમક્ષિકાઃ ।

આત્મનઃ પુત્રવત્ પડ્યેત્ તેષાં મધ્યે કિમન્તરમ્ ॥

મૃગ, ઊંટ, ગધેડું, વાદરો, ઉંદર, સર્પ, પક્ષી અને માખી, વગેરે પ્રાણીઓને પણ પોતાના આત્મા જેવાં તેમજ પોતાના પ્યારા પુત્ર જેવાં ગણવાં, જરા પણ અંતર ન રાખવું તેમની સાથે પણ મિત્રભાવ રાખવો. શાસ્ત્રકારો આથી વધારે શું કહે ? વળી આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે, જે જે પશુઓને એક વખત દુરમન ગણે છે તેની પૂજા પણ કરે છે. જે સર્પને દુરમન ગણી મારી નાંખે છે તે જ સર્પને નાગપંચમીના રોજ દૂધ પીવરાવે છે, પૂજા કરે છે, તેનાં ચિત્રો ઘરની બીંતો પર ચીતરી આનંદ ને પવિત્રતા માને છે. સાક્ષાત્ સર્પ ન મળે તો ચિત્રામણથી આળેખી પૂજા કરે છે કૃષ્ણને સર્પની શર્યા પર સૂવરાખ્યા છે, મહાદેવજીના ગળામા સર્પ વીંટાળેલ છે, એ પ્રમાણે જે પ્રાણી પ્રભુને પણ પ્રિય છે તેને મારી નાંખે તો પ્રભુના કદાં વૈરી કે નહિ ? વળી કેટલાક અનાય દેવને નામે અને ધર્મ થાય તે હેતુથી રંકે બિચારાં બકરા, કૂકડા, પાકા, જેવાં પશુઓને મારે છે અને પછી પોતે તેનું માંસ ખાય છે. તેને મારવાનું પાપ પોતાને માથે રાખે છે. મતલબીપણાની હદ આવી રહી જ અરે લોળા ભાઈઓ, દેવ તો કયાણુ હોય જ નહીં. તમે પોતે જીભના લોહીથી છો, કત્યારા છો તેથી ખીચારા દેવોને પણ કત્યારા બનાવો છો. તેનાં પણ ભક્તોને પ્રતાપે ભાગ્ય ભિલકયા પણ, તેઓ સમજતા નથી કે સતીને માથે પણ વ્યભિચારીપણાનું કલંક ચડાવવાથી જેટલું પાપ કયાણુ દેવોને હિંસકે (કત્યારા) બનાવવાનું છે. વિશ્ણુપુરાણમા કહ્યું છે કે :—

જલે વિષ્ણુઃ સ્થલે વિષ્ણુર વિષ્ણુઃ પર્વતમસ્તકે ॥

જ્વાલામાલા કુલે વિષ્ણુર વિષ્ણુઃ સર્વજગન્મયઃ ॥

હે પાદ ! હું જળમાં છું, સ્થળ(પૃથ્વી)માં છું, પર્વતના માથા ઉપર (વનસ્પતિમાં) છું, જ્વાલા(અગ્નિ)માં છું, માલા(હવા) માં છું, કુલ(હાલતાં ચાલતા પ્રાણી)મા છું એ છ કાયારૂપી સર્વ જગતમા વ્યાપી રહ્યો છું.

જેમ કોઈ રાજને છ પુત્ર હોય, તેમાથી એકને મારી કોઈ માણસ રાજને ચડાવીને પૂછે કે હે રાજન્ ! તમે સંતુષ્ટ થયા ? તે વખતે રાજ સંતુષ્ટ થાય કે નારાજ તેના વિચાર કરી લેવો એવી રીતે છકાયનાં જીવોની હિંસા કરી પ્રભુ ખુશી થતા જ નથી પરંતુ અતિ નારાજ થાય છે.

પ્રહ કૃષ્ણ અભ્યુનને કહે છે કે :—

- પદ-દેવકે આવે બેટા માજે,
ગોટે સો તો આપણી ખાવે,
જગ ચલે ઉકરાટે.

તજ તો નારેલ કૂટે,
લોકો ચઢાવે ન રોટે;
કુટેમા સાહેબ કેસે બેટે. (કબીર)

શ્લોક-પૃથિવ્યામપ્યહં પાર્થ, વાયાવર્ગો જહેપ્યહમ્ ।
 વનસ્પતિગતશ્ચાહં સર્વં શૂતગતોપ્યહમ્ ॥
 યો માં સર્વગતં જ્ઞાત્વા, ન વિહિંસેત્ કદાચન ॥
 તસ્યાહ ન પ્રણસ્યામિ, સ ચ મે ન પ્રણસ્યતિ ॥

મીમંસ ભગવદ્ગીતા અધ્યાય ૨ શ્લોક ૧-૨

અર્થ—અહો પાર્થ (અર્જુન) ! હું માટી, પાણી, અગ્નિ, હવા, વનસ્પતિ અને સર્વ(ભૂત હાલતાં ચાલતાં પ્રાણી)માં વ્યાપી રહ્યો છું એ પ્રમાણે મને સર્વમાં વ્યાપક બાણીને જે મારી હિંસા કરતો નથી, (અર્થાત્ છકાયના છવોનો વધ નથી કરતો) તેને હું પણ વધ કરતો નથી. વળી કહું છે કે :—

શ્લોક—ન સા દીક્ષા ન સા મિશ્તા, ન તદ્દાનં ન તત્તપઃ ।
 ન તદ્જ્ઞાનં ન તદ્ધ્યાનં, દયા વચ ન વિધતે ॥

અર્થ—જેના હૃદયમાં દયા નથી; તેની દીક્ષા, ધ્યાન, તપ, જ્ઞાન, દાન, સર્વે મિશ્તા છે. શાસ્ત્રકારોએ તો દયાનો એવી રીતે મહિમા બતાવીને અવધિ કરી છે.

એ પ્રમાણે હિંસામાં ધર્મ માને છે તેને લૌકિક ધર્મગત મિશ્તાત્વ કહે છે.

મિશ્તા પર્વો જેવાં કે, હોળી, દિવાળી, રાખડી પડવો, શુદીપડવો (ચૈત્ર સુદિ ૧,) ભાઈબીજ, કાજળી ત્રીજ, અક્ષયતુતીયા (અખાત્રીજ), ગણેશચોથ, નાગપાંચમ, રાધણી, શીળીસાતમ, જન્માષ્ટમી, રામનવમી, જૂલહી અગિયારમી, ભીમએકાદશી, વસંતારમી, ધનતેરસ, શરદપૂનમ, હરિયાળી, અમાવાસ્યા, વગેરે તહેવારોને ધર્મ નિમિત્તે માને, તત્ત કરે, એ વખતે મિશ્તાત્વી ટેવોની પૂના કરે, તે પણ લૌકિક ધર્મગત મિશ્તાત્વ છે.

કેટલાક એકાદશી વગેરેના ઉપવાસ કરે છે તેમાં ઉપવાસનું તે નામ માત્ર છે અને ખાંધ છે રોજ કરતાં ઘણું વધારે તેથી ઉપવાસનું સ્થાન શું ? નારાયણ કવિ કહે છે કે :—
 ગિરિ ઔરવાદે ખાંધ, કિસમિસ ઔર ભદ્રામ આય; સાહે ઔર સિંધોડેસે, હોત ફિલ સ્વાદી હૈ ॥
 ॥ શુંદગિરિ કલાકંદ, અરવી ઔર સુકરકંદ, કુદન કે પોદ ખાંધ, લોટેબડી ગાદી હૈ ॥
 ખરબૂજે તરબૂજે ઔર આંબ બાંજુ લીંબૂ જોર સિંગોડે કે સીરેસે જૂખકો ભગા હી હૈ ॥
 કહેત હૈ નારાયણ, કરતે હૈ દૂબી હાણ, કહેનેકી એકાદશી, પન દ્વાદશીકી દાદી હૈ ॥૧॥

અન્નકંદફલત્યાગં, નિદ્રાં શય્યાં ચ મૈથુનમ્ ।

વ્યાપારં વિક્રયં ક્ષૌરં, સ્નાનં ચ દંતધાવનમ્ ॥

અર્થ—અન્ન, કંદ, ફલ, શય્યા, નિદ્રા, મૈથુન, લેપું, વેથુન, હાથમત કરાવવી, દંતાન અને દાંતણુ એ ૧૧ વાનાં એકાદશીમાં વર્જવા બોધે.

ઘિપર પ્રમાણેનું કષ્ટ એકાદશીને દિવસે સહન ન થવાથી હાલમાં અનેક ઢોગ ચાલે છે કેટલાક લોજનના ક્રીડા જેવા માણસો તો વળી એમ પણ કહે છે કે, નરનું શરીર છે તે નારાયણનું જ શરીર છે તેવા શરીરને જરા પણ કષ્ટ દેવું ન જોઈએ, માટે થોડું ઘણું તો જરૂર ખાવું જોઈએ જે પોતાના શરીરને દુઃખ દેશે અને પેટ બાળશે તે જરૂર નરકમાં જશે. એવા માણસોને ધાર્મિક પુરુષો પૂછે છે કે વિદ્યામિત્ર, પરાશર વગેરે ઋષિઓએ સાઠ સાઠ હજાર વરસ સુધી તપ કરી લોહના કાટનું ભક્ષણ કર્યું, અને શરીરને સૂકવી નાખ્યું, વળી નવ નાથે (નવ જોગી લોકે) બાર બાર વર્ષ સુધી સૂયા (કાટા) પર ભિન્ના રહી તપ કર્યું એ બધા શું નરકમાં ગયા હશે ? કદી નહિ આવા ગપોડા પુરાણ કહેનારા માણસોને શી રીતે સમજાવવા ? તેની પાસે તો રૂપ રહેલું એ જ સાડું છે. જેઓ શાસ્ત્રના આધારથી વાત કરે તેને તો પહોંચીએ-સમજાવીએ. પણ જેઓ પુદ્ગલાનંદી (વિષયમાં જ આસક્તિવાળા) છે તેમને તપની વાત કોઈ દિવસ સારી લાગતી જ નથી એવા લોળા બાઈઓને ખબર નથી કે આત્માને કયા વિના આ લોકમાં અને પરલોકમાં કદી પણ સુખ મળશે જ નહિ, એ વાત ચોક્કસ છે. “કુઃખાંતિ સુખ” એટલે દુઃખને અંતે સુખ હોય છે. તેમજ ક્ષય વૈકલિક સૂત્રના આઠમા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે “દેહવુક્લં મહાફલ” દેહને શાસ્ત્રની રીતે દુઃખ આપવું એ મહા ફળનું કારણ છે આ લોકમાં પણ વિદ્યાનો અભ્યાસ કરવો, વ્યાપાર કરવો, ઘરનાં અનેક કાંચો પાર પાડવા વગેરેમાં પ્રથમ દુઃખ દેખાય છે અને છેવટે સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે પણ લોળા બાઈઓએ દુઃખને દુઃખરૂપે ગણવાના નથી વળી રોગ મટાડવા ઓસડ લેવું. તેવું પથ પાળવું વગેરે કામમાં પણ પ્રથમ દુઃખ જ છે. પણ રોગી તેને દુઃખ ગણતો નથી અને આશામાં કે લાલચમાં ઓસડ લઈ રોગ મટાડવા ઇચ્છે છે તે પ્રમાણે ધર્મ કાર્યનું સમજો ધર્મનાં કાંચોમાં યત, નિયમ, તપ વગેરે કરવામાં પ્રથમ દુઃખ દેખાય છે તેને દુઃખ કહેવાય જ નહિ કારણ કે અંતે તો તે દુઃખમાં પરમ સુખ રહેલ છે ધર્મકાર્યમાં તો અદ્ય દુઃખ ને મહા સુખ છે એવું બધી લૌકિક મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરી, સત્ય દેવ, સત્ય શુદ્ધ, અને સત્ય ધર્મનો સ્વીકાર કરો અને પરમ સુખી થાઓ.

૭ લોકોત્તર મિથ્યાત્વ

લોકોત્તર મિથ્યાત્વના પણ ૩ લેહ છે : (૧) લોકોત્તર દેવગત મિથ્યાત્વ, (૨) લોકોત્તર શુદ્ધગત મિથ્યાત્વ, (૩) લોકોત્તર ધર્મગત મિથ્યાત્વ.

તીર્થંકરનું નામ તથા વેશ ધારણ કરે પણ તીર્થંકરના લેશમાત્ર શુષ્ક હોય નહિ, અઢાર હોષથી ભરેલ હોય, એવાને દેવ માને. વળી વીતરાગદેવના નામની માનતા તથા બાધા રાખી આ લોકમાં સુખ, ધન, નીરોગી કાયા, ઘરની અનેક ઇપાધિનું નિવારણ વગેરેની ઇચ્છા કરે અથવા તે તે કાંચોની સિદ્ધિને માટે તીર્થંકર દેવનું સ્મરણ, રત્ન યત વગેરે કરે તેને લોકોત્તર દેવગત મિથ્યાત્વ કહે છે.

જૈન સાધુનું નામ, વેશ તથા ઉપકરણ ધારણ કર્યા હોય, પણ જેમા સાધુપણના શુદ્ધો ન હોય, પાસત્યા(બ્રહ્મ સાધુ)નાં પાંચ દ્વષણ સહિત હોય, પાચ મહાવ્રત, પાચ સમિતિ અને ત્રણ શુભિ રહિત હોય, છકાયના જીવોની વાતના આરંભ કરે, એવા સાધુને શુરુ તરીકે માનવા તેને લોકોત્તર શુરુગત મિશ્યાત્વ કહે છે. જૈનધર્મ નિરવધ (પાપથી રહિત) છે. તે ધર્મને આદરવાથી નિરાખાધ, અને અક્ષય મોક્ષનાં સુખ મળે છે. છતાં તેવા ઉત્તમ સુખને છોડી ધર્મનું આચરણ આ લોકનાં સુખો પ્રાપ્ત થાય તેટલા સારુ કરે, જેમકે મને પુત્ર થશે તો કનકાવળી તપ કરીશ હું કરોડપતિ થાઉં તો રોજ બે સામાયિક કરીશ. પાખીના પૌષધવ્રતનું ક્ષણ મને વેપારમાં લાભ થાય તે રીતે મળજો, દુરમનને ઘેર તુકચાન થાય તો અદ્દમ કરીશ વગેરે આ રૂઢિ જે પ્રદેશમાં હોય તે અતિશય હાનિકારક છે. તે રૂઢિને ટાળવાનો પ્રયત્ન જરૂર કરવો જ જોઈએ. અનંત જન્મ-મરણના ફેરા જેવું મહાન દુઃખ ટાળી નાંખે એવી સત્તા ધર્મના આચરણની છે. તે ક્ષણ લેવાને બદલે આ જનતાનાં ક્ષણિક સુખો, અશુચિમય સુખો, જે સુખનો ભરોસો નહિ તેવા સુખો મેળવવા માટે ધર્મકરણી થાય એ તો હીરો આપી પથ્થર લેવા જેવું છે જૈનધર્મ પાળનાર વધિક પુત્ર એક રૂપિયાનો માલ પંદર આને પણ નહિ વેચે, અને વેચે તો તે મૂખે ગણાય તો અનંત સુખનું ક્ષણ આપનાર એવા ધર્માચરણનો વેપાર ક્ષણિક સુખના બદલામાં કરે એને સુઝ જૈન શી રીતે કહેવાય ? આમ વિચારી લોકોત્તર ધર્મગત મિશ્યાત્વથી આત્માને બચાવો.

૮ કુપ્રાવચનિક મિશ્યાત્વ

એના પણ ત્રણ લેહ છે: ૧ દેવગત—તે, હરિ, હર, બ્રહ્મા વગેરે અન્ય મતના દેવને મોક્ષપ્રાપ્તિને માટે માને પૂજે. ૨ શુરુગત—તે બાવા, બેગી, વગેરે કુશુરુઓને ખરા શુરુ માની મોક્ષપ્રાપ્તિને અર્થે તેમની સેવા-ભક્તિ-પૂજા-સ્તુતિ કરે. ૩ ધર્મગત તે, અન્ય મતની સંધ્યા, સ્નાન, જપ-હોમ વગેરે કરણી મોક્ષની ઇચ્છાને માટે અંગીકાર કરે. જે દેવો અને જે શુરુઓ પોતે મોક્ષ મેળવી નથી શક્યા તેઓ ખીજને શી રીતે મોક્ષ મેળવી આપશે માટે મિશ્યા શાઓમાં એવા દેવોનો મહિમા સાલણી સમર્પિ જૈન એમાં મોહિત ન થવું.

૯ જિનવાણીથી ઝોછી પ્રરૂપણા કરવી તે મિશ્યાત્વ

કોઈ કહે છે કે—આત્માતિલ કે સરસવ જેવડો છે; કોઈ અંગૂઠા પ્રમાણ કહે છે તિસશુભાચર્યે એક પ્રદેશ પ્રમાણ આત્મા પ્રરૂપો તે ઝોછી પ્રરૂપણા કહેવાય. પોતાના મતથી મળતાં ન થાય તેવાં વચનોને ઉઠાવી દે, મનમાન્યો અર્થ કરે તે.

૧૦ જિનવાણીથી અધિકી પ્રરૂપણા કરવી તે મિશ્યાત્વ

જેમ કેટલાક એક આત્માને સમૂખે બ્રહ્માંડમાં બ્યાપેલો માને છે. વળી કેટલાક

સાધુના ધર્મોપકરણોને પરિગ્રહ કરી એવું પ્રરૂપે છે કે સાધુઓએ સાવ નાગા જ રહેવું જોઈએ એમ કહે, તેમ જ શ્રી મહાવીર પ્રભુના ૭૦૦ કેવળી શાસ્ત્રમા કહ્યા છે તેને બદલે અધિક કહે અર્થાત્ ૧૫૦૦ તાપસોને કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હતું ઇત્યાદિ શ્રદ્ધા કરે તે અધિકી પ્રરૂપણા. તે પણ મિથ્યાત્વ છે.

૧૧ જિનવાણીથી વિપરીત પ્રરૂપણા કરવી તે મિથ્યાત્વ

જૈન મ્હેતામ્બર દિગમ્બર આદિ સાધુ નામ ધરાવી રક્તામ્બર, પીતામ્બર, કૃષ્ણામ્બરોદિ ધારણ કરે. મુહુર્પત્તિ આદિ ઉપકરણોને વિપરીત પ્રકારે રાખે. વળી કેટલાક મતવાળા કહે છે કે,—આ હુનિયા બ્રહ્માએ બનાવી છે, જ વિશ્વુ તેનું પાલન કરે છે અને મહેશ (શંકર) તેના સંહાર કરે છે. બ્રહ્માને એવી ઇચ્છા થઈ કે “एकोऽहं बहुस्याम” અર્થાત્ હું એક છું તે અનેકરૂપ બની બઠું.

પૂર્વપક્ષી—પહેલી અવસ્થામા હુઃખ હોય તો જ બીજી અવસ્થા ધારણ કરવાની ઇચ્છા થાય છે તે પ્રમાણે બ્રહ્મા બ્યારે પ્રથમ એકલા હતા ત્યારે શુ હુઃખ હતું કે આ પ્રમાણે અનેકરૂપ બનાવવાની ઇચ્છા થઈ?

પ્રતિપક્ષી—હુઃખ તો કંઈ ન હતું પણ પરબ્રહ્મે પોતાની મેળે કૌતુક કર્યું.

* સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિના સંબંધમા વેદો, ઉપનિષદો અને પુરાણોમાં નાનાવિષ વિકરણો જોવામાં આવે છે. તેમાંથી થોડા બહોં કહીએ છીએ—(૧) કૃષ્ણ યજુર્વેદના તેતિરિય ઉપનિષદની બ્રહ્મવલ્લિમાં કહ્યું છે કે—પરમાત્માથી આકાશ, આકાશથી વાયુ, વાયુથી અગ્નિ, અગ્નિથી પાણી, પાણીથી પૃથ્વી, પૃથ્વીથી ઔષધિ, ઔષધિથી જન્મ, જન્મથી વૈર્ષ અને વૈર્ષથી પ્રરૂપ ઉત્પન્ન થયો. આમ સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઈ. (૨) ઋગ્વેદ ૧-૧૪૪-૫ માં કહ્યું છે કે “यक सव विमा बहुषा वदन्ति” અર્થાત્ એક અને સત્ સદૈવ રિથર રહે છે, પરંતુ તેને લોકો અનેક નામોથી પોકારે છે. (૩) તેના વિરુદ્ધ ઋગ્વેદ ૧૦-૭૨-૭માં કહ્યું છે કે ‘देवानां पूर्वे युगेऽसतः सव जायते’ અર્થાત્ દેવોની પણ પહેલાં અસતથી અર્થાત્ અવ્યક્તથી સત્ અર્થાત્ વ્યક્ત સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઈ. (૪) આ સિવાય કોઈ ને કોઈ દક્ષ તત્ત્વથી સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થવાના વિષયમા ઋગ્વેદમા શિન્ન શિન્ન અનેક વર્ણનો છે; જેમકે પૃથ્વીના આરભમા મૂળ હિરણ્યગર્ભ (બ્રહ્મા) હતો. અમૃત અને મૃત્યુ એ બન્ને તેની છાયા છે અને આગળ જતા તેનાથી જ બધી સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઈ છે. (૫) ઋગ્વેદ ૧૦-૧૨૧-૧-૨માં કહ્યું છે કે, પ્રથમ વિરાટરૂપી પુરુષ હતો અને તેનાથી યજ્ઞ દ્વારા સમસ્ત સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઈ છે. (૬) ઋગ્વેદ ૧૦-૯૦માં કહ્યું છે કે, પહેલાં પાણી હતું. તેનાથી પ્રભાવતિ ઉત્પન્ન થયા. (૭) ઋગ્વેદ ૧૦-૭૨-૬માં તથા ૧૦-૮૨-૬માં કહ્યું છે કે, ઋતુ અને સત્ત્વ પહેલાં ઉત્પન્ન થયા પછી અંધકાર (રાત્રિ) પછી સમુદ્ર (પાણી) અને તત્ત્વશ્રાત્ સ વક્તર ઇત્યાદિ ઉત્પન્ન થયા. (૮) ઋગ્વેદ ૧૦-૭૨-મા કહ્યું છે કે—સૃષ્ટિના આરંભમા તે એકલા જ હતા. આવા આવા બીજાં પણ અનેક પ્રમાણુ મળી શકે છે. આ મવા પૂર્વાપર વિરોધવાળાં પ્રમાણુ, જ્ઞાનની અપૂર્ણતાને સિદ્ધ કરે છે; કારણ કે એક જ શાસ્ત્રમા અનેક વિદ્વદ્, હોવાનું કારણ બીજું શુ માની શકાય? સત્ત્વ કલનમા તો બે મત જ્ઞાપિ હોતા નથી આથી સૃષ્ટિનો કોઈ કર્તા છે એમ માનવું એ પ્રમાણુસિદ્ધ નથી.

પૂર્વપક્ષી—સુખની જેને વિશેષ અભિલાષા હોય તે જ કૌતુક કરે છે. તો પરબ્રહ્મને પ્રથમ શેઠું સુખ હતું ? અને પછી બહુરૂપે થતાં વિશેષ સુખ થયું ? એ પરબ્રહ્મ પ્રથમથી જ સંપૂર્ણ સુખી હોય તો અવસ્થા શી રીતે બદલાવે ? ન જ બદલાવે. પ્રયોજન વગર કોઈ પણ કાર્ય બને નહિ, એ સિદ્ધાંત છે. હવે પરબ્રહ્મને બહુરૂપે પ્રગટ થવાની ઇચ્છા થઈ માટે બહુરૂપે પ્રગટ થયા તે પહેલાં તે દુઃખી હતા એ કારણ સ્પષ્ટ નીકળે છે.

પ્રતિપક્ષી—કાર્ય બનાવતાં પરબ્રહ્મને વાર લાગતી જ નથી, તેની ઇચ્છા થઈ કે કાર્ય તરત બની જાય છે.

પૂર્વપક્ષી—એ વાત તો ગણતરીમાં લાંબા કાળને માટે છે. પણ સૂક્ષ્મકાળના માપનો વિચાર કરીએ તો ઇચ્છા થવી અને કાર્ય બનવું બંને એક સમય જોડલા કાળમાં કદી બને જ નહિ ઇચ્છા અને તે ઇચ્છા પ્રમાણે કાર્ય થવું એ બેની વચ્ચે શેઠો કાળ પણ થવો જ જોઈએ એટલે બંને બાબતનો કાળ બિન્ન હોવો જ જોઈએ, અથવા એમ કહો કે પ્રથમ પરબ્રહ્મની ઇચ્છા અને તે ઇચ્છા પ્રમાણેનું કાર્ય.

પ્રતિપક્ષી—પરબ્રહ્મને ઇચ્છા થાય કે તરત માયા ઉત્પન્ન થાય છે. અને પછી માયા જ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ કરે છે.

પૂર્વપક્ષી—પરબ્રહ્મનું એક જ રૂપ છે કે જુદું જુદું ?

પ્રતિપક્ષી—જુદું જુદું છે. પરબ્રહ્મ તો સમ્યક્દર્શનરૂપ છે અને માયા તો જડ છે.

પૂર્વપક્ષી—તમારા માનનીય ગૌતમ ઋષિપ્રણીત ન્યાયદર્શનના કોશા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે ‘*વ્યક્તાવ્યક્તા નામરત્યક્ષમામાણ્યાત*’ અર્થાત્ પ્રત્યક્ષ વસ્તુથી વસ્તુની ઉત્પત્તિ થાય છે એ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી સિદ્ધિ છે. જડથી ચેતનની કે ચેતનથી જડની ઉત્પત્તિ કદાપિ થઈ શકતી જ નથી. તો પછી, ચેતન્યરૂપ અપ્રત્યક્ષ બ્રહ્મથી માયારૂપ જડની ઉત્પત્તિ કેમ સંભવે ?

પૂર્વપક્ષી—વારુ, જીવની ઉત્પત્તિ બ્રહ્મથી થઈ કે માયાથી ?

પ્રતિપક્ષી—બ્રહ્મથી.

પૂર્વપક્ષી—તો પછી માયાથી શું થયું ?

પ્રતિપક્ષી—માયાવદે તો જીવ જમમાં પડે છે.

પૂર્વપક્ષી—બ્રહ્મ અને જીવ એક છે કે જુદાં ? એ તમે એક છે એમ કહેશો તો તે વચન ગાંઠા માણસના બકવાદ જેવું થયું, કારણ કે જીવોની પાછળ માયા લગાડીને જીવોને અજ્ઞાનમાં (જમમાં) નાખ્યા. વળી જીવ અને બ્રહ્મ એક કહેો એ ત્યારે તો જીવની પેઠે બ્રહ્મ પણ માયાના જમમાં પડેલ ગણાય. કોઈ મૂખ માણસે પોતાની જ તલવારથી પોતાનો હાથ કાપ્યો; એ કદાંત પ્રમાણે બ્રહ્મ પોતાના અંશરૂપ જીવને અવિદ્યારૂપી

માયાથી જમમાં નાખ્યા. હવે જીવ ને પ્રજા જુદા છે એમ કહેશે તો પ્રજા નિર્દય ગણાશે, કેમકે કંઈ પણ કારણ વગર જીવની પાછળ માયા લગાવી તેને દુઃખી કર્યો એ માયાથી શરીર વગેરે ઉપાધિ થઈ એમ કહેશે તો માયા પોતે હાડ, માસ, રુધિર રૂપ ગણાણી અને એ શારીરિક પુદ્ગલ વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શમય રૂપી હોવાથી અરૂપી પ્રજાની અરૂપી અવસ્થાનો નાશ થાય છે.

પ્રતિપક્ષી—માયાથી સત્ત્વ, રજસ્સુ અને તમસ્સુ એ ત્રણ ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે.

પૂર્વપક્ષી—એ ત્રણ ગુણ તો ચેતનનો સ્વભાવ છે અને માયા તો જડ છે જડથી ચેતનની ઉત્પત્તિ કેમ થઈ? એ થઈ એમ કહેશે તો સૂકા કાષ્ઠમાંથી પણ આ ત્રણ ગુણો ઉત્પન્ન થવા એઈએ. એ ત્રણ ગુણથી ત્રણ દેવ એટલે રમેશુણથી પ્રજ્ઞા, સત્ત્વગુણથી વિશ્ણુ અને તમેશુણથી શંકર થયા છે આ વાત સ્વીકારીએ તો એ શંકા થાય છે કે ગુણમાંથી ગુણી (ત્રણ દેવ) શી રીતે ઉત્પન્ન થાય? અને માયામય વસ્તુ પૂલ્ય શી રીતે હોઈ શકે? ત્યારે કહે છે કે એ દેવો માયાને આધીન નથી. પણ તે વાત મળતી નથી આવતી; કારણ કે માયાને આધીન થઈને એ દેવોએ ચોરી, વ્યભિચાર વગેરે નિલંબ્ય કામ કર્યા છે ત્યારે એનો જવાબ આપે છે કે એ ચોરી, જારી વગેરે તો પ્રભુની લીલા છે. પ્રભુની લીલાના સંબંધમાં પૂછીએ કે લીલા તે પ્રભુની ઇચ્છાથી થઈ કે વગર ઇચ્છાથી થઈ? એ ઇચ્છાથી લીલા થઈ એમ કહેશે તો જીસેવનની ઇચ્છા એનું નામ કામગુણ છે અને એ ગુણ રમેશુણમાં આવે છે; સુદ્ધ કરવાની ઇચ્છા એનું નામ ક્રોધ છે તે તમેશુણમાં જ આવે છે. એથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે એ દેવો માયાવશ જ છે પ્રભુની લીલા પ્રભુની ઇચ્છા વિના થઈ જાય છે એમ કહેશે તો શું દેવો પરવશ થયા? એથી તે વાત પણ મળતી આવતી નથી. કારણકે દેવો મહા સમર્થ હોઈને પરવશ શી રીતે બને?

દેવે કરેલી ચોરી, વ્યભિચાર વગેરેને કહી લીલા કહો તો શાસ્ત્રમાં કામ, ક્રોધ વગેરે દુર્ગુણો ત્યાગવાનો ઉપદેશ આપે કર્યો છે? દેવનાં કુકર્મો લીલા કહી હાકવામાં આવે તો સત્ત્વ, શીલ, ક્ષમા, દયા વગેરે ગુણો શું ઉપયોગી છે? અને એવા ઉત્તમ ગુણોને જૂઠા કરાવનાર દેવો પણ શું કામના? ત્યારે જવાબ આપે છે કે એ દેવોએ તો સંસારીઓને સંસાર બંધારની રીતો શીખવવા સાડુ લીલા કરી હતી પણ આવા જવાબથી તો એ દેવોની ભિલટી અપકીર્તિ થાય છે કોઈ દુષ્ટ પિતા પોતાના પુત્રને વ્યભિચાર કેવી રીતે કરવો તે પ્રથમ શીખવે અને તે પછી પુત્ર વ્યભિચાર કરે એટલે તેને શુનો ગણી પિતા સજા કરે એ સ્થિતિ દેવોની થાય છે. દેવોએ લીલા કરીને સંસારીઓને અનાચાર શીખવ્યા, અને તે અનાચાર પ્રમાણે લોકો વર્તવા મંડયા ત્યારે તેને નરક વગેરેની શિક્ષા કરી. એ શું ઇશ્વરનું કામ છે? એવા પ્રશ્ન શું કામના? એ તો અન્યાયી જ કહેવાય.

વળી કેટલાક કહે છે કે આ દુનિયામાં ભક્તોની રક્ષા કરવા, અને દુષ્ટોને સંહાર કરવા પ્રભુ અવતાર ધારણ કરે છે. તેવા લોકોને પૂછવામાં આવે કે અવતાર લેવાનું કામ પ્રભુની પોતાની ઇચ્છાથી થયું કે ઇચ્છા વગર થયું? એ ઇચ્છાથી અવતાર ધારણ કર્યો હોય તો એવું થયું કે શેઠે પોતાના નોકરને હુકમ કરી કોઈ માણસને મારી નાખ્યો. તે છતાં શેઠ નોકરને યુના બદલ સભ કરવા મંડયો + એ ઇચ્છા વગર એની મેળે અવતાર ધારણ થઈ ગયો હોય તો શું પ્રભુને જ્ઞાન ન હતું કે આવા દુષ્ટ લોકો બનાવીશ તો તેઓ મારા ભક્તોને દુઃખ દેશે માટે તેવા દુષ્ટ લોકોને પેદા જ ન કરું. દુષ્ટો પેદા ન થાય એટલે અવતાર ધારણ કરવાનું અને દુષ્ટોને નિગ્રહ કરવાનું રહ્યું જ કયા? એના જવાબમાં વળી એ લોકો કહે કે અવતાર ધારણ વગર પરમેશ્વરની કીર્તિ શી રીતે જગતમાં ફેલાય? એ વાત માનીએ તો પછી ઈશ્વર પોતાનો મહિમા વધારવા ખાતર અથવા મહિમા વધે તો જ ભક્તનું પાલન કરે છે અને દુષ્ટોને સંહાર કરે છે, એવી ઇચ્છાવાળા ઈશ્વર તો રાગી અને દ્વેષી ગણાય, અને રાગ અને દ્વેષ તો કર્મબંધનનું— મહાન દુઃખનું મૂળ છે. ઈશ્વરનું આ કામ ઘણું જ વિકટ છે. કારણ કે માત્ર ઇચ્છાથી જ ભક્તપાલન અને દુષ્ટનું નિકેદન થઈ જતું હોય તો અવતાર ધારણ કરવાની અને લીલા કરવાની તકલીફ કેાણુ ઉઠાવે.

વળી તેઓ કહે છે કે, સૃષ્ટિનાં તમામ સારાં માઠાં કામો પ્રભુની ઇચ્છા પ્રમાણે જ થાય છે, તો એ કામો કરનારા તમામ જીવો પાસે પોતાનો મહિમા શા માટે ન મનાવ્યો, તમામ જીવો પ્રભુને ગમતાં કામો, પ્રભુનો મહિમા વધે તેવાં કામો કર્યાં કરે છે? તેના જવાબમાં જણાવે છે કે, પ્રભુ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કામો કરાવી અલગ જ (ન્યારા) રહે છે. અરે બાઈ! ઇચ્છા પ્રમાણે કામો કરાવી કર્તાનું પદ પ્રાપ્ત કરી વળી ખર્તા રૂપે રહેવું એથી રીતે બને? એ તો આકાશનાં ફૂલ જેવી ગલત વાત થઈ!

વળી કહે છે કે, ત્રણ દેવોમાંના બ્રહ્મા આ દુનિયાને બનાવે છે, વિશ્ણુ દુનિયાનું રક્ષણ કરે છે અને શંકર (મહાદેવ) સૃષ્ટિનો સંહાર કરે છે. આ વાત માનીએ તો બ્રહ્મા અને શંકરને કોઈ મોટું વેર હોવું જોઈએ જ, નહિ તો શા માટે બ્રહ્માએ બનાવેલી સૃષ્ટિનો હાદેવ નાશ કરે? ત્યારે તેઓ કહે છે કે એમાં બન્નેને વેરવિરોધ થયો ને? પરબ્રહ્મા પોતાના શુરૂં બનાવી ઉત્પત્તિ, પાલન ને સંહાર કરે છે. એમ કહી હોય તો એ પૂછીએ કે બાઈ! પોતાની બનાવેલી સૃષ્ટિ, પ્રથમ સારી લાગી અને પાછળથી ખરાબ લાગી! પાછળથી રાજ લાગે ને નાશ કરવા પડે તેવી સૃષ્ટિ સમજું હેવ થઈને પ્રથમ બનાવી જ શા દે? એ ઈશ્વરનો સ્વભાવ પોતાની બનાવેલી સૃષ્ટિનો નાશ કરવાનો થયો કે ફરી બનાવવાનો થયો હોય તો તેવું શા કારણથી જન્મું તે જણાવો. પૃથ્વીનો પોતાનો

+ એવું નામ ન્યાયી સ્વામી નહિ પણ અન્યાયી જ કહેવાય.

સ્વભાવ નાશ પામવાનો થયો તો તે તો જડ છે અને બીજાથી ઉત્પન્ન થયેલી છે તે પોતાની ઇચ્છાથી બદલે-નાશ પામે-નવી થાય એમ કેમ બને ?

કોઈ ગૃહસ્થને હવેલી બનાવવાની હોય તો પ્રથમ ઇંટ, ચૂનો, લાકડાં વગેરે સામગ્રી ભેગી કરે, મકાનના નમૂના માટે નકશો કરે, ત્યાર પછી બાવવા માટે જો બ્રહ્માએ એ પ્રમાણે સૃષ્ટિ બનાવવાનું કયું હોય તો પૃથ્વી બનાવવાની સામગ્રી બ્રહ્માએ ક્યાંથી ભેગી કરી ? પૃથ્વી બનાવતાં પહેલાં બ્રહ્મા પોતે એક જ હતા છતાં સામગ્રી આવી ક્યાંથી ? સૃષ્ટિના નમૂના માટે નકશો શા પ્રમાણે ઉતાર્યો કે વળી સૃષ્ટિ બનાવી તે પ્રથમની સૃષ્ટિએ હતી તેના બેવી બનાવી કે સાવ નવી જ બનાવી કે પોતાનાં અનેક રૂપો કરીને એકદમ બનાવી ? આ પ્રશ્નોના બે જવાબો આપશે તે તમામ એક બીજાથી ભિન્ન જશે ને તૂટી જશે જો રાજ પોતે કહિયા, સુતાર વગેરેને હુકમ કરે તેમ કરાવી હોય તો તેમ કહો. એવાં કામ કરનારા કારીગરો, સામાન ક્યાંથી લાવ્યા ? નવી સૃષ્ટિ બનાવતી વખતે તેમાં બધી સારી સારી ચીજો બનાવી કે સારી ને નરસી તમામ બનાવી ? જો સારી સારી ચીજો બનાવ્યાનું કહેશે તો સૃષ્ટિમાંની સપ, વીછી, વછનાગ, સોમલ વગેરે ચીજો કેાણે બનાવી કે જો સારી નરસી બને વસ્તુ બ્રહ્માએ બનાવી એમ કહેશે તો વછનાગ, સિંહ, માંકડ, નરક, વીંછી વગેરે દુઃખદાયી ચીજો કે બે કોઈને સારી લાગતી નથી તેના બનાવનારની પશુ સેવા કરતી નથી તે શા માટે બનાવી ? જો તે ખરાબ ચીજો તે બીજાએ બનાવી કહેશે તો બ્રહ્મા સિવાય બીજો કોઈ બનાવનાર છે ?

આના જવાબમાં તેજો એમ કહે છે સૌ પ્રાણીઓ પોતપોતાનાં કર્મને લઈને નીચ ચોનિમાં અવતાર લઈને દુઃખી થાય છે કદી એ વાત સ્વીકારીએ તો બ્રહ્મામાં કર્તા તરીકેના શુશ્ચ રહ્યો નહિ પણ સૌ પોતપોતાના કર્મનાં ફળ ભોગવે છે એમ કયું. આમ પરસ્પર વિરોધ પાવે છે.

જીવને પ્રથમ બનાવ્યા ત્યારે તે સઘળાને નિર્મળ બનાવ્યા હતા કે પાપી બનાવ્યા હતા ? ને નિર્મળ બનાવ્યા હતા એમ કહેશે તો પાછળથી તેમને પાપ કેવી રીતે ઝોંટ્યું ? બનાવતી વખતે તે નિર્મળ બનાવી શકાય પણ પાછળથી બ્રહ્માના હાથમા નિર્મળ જ રાખવાની સત્તા શું ન રહી ? કદી એમ કહેશે કે પાપ તો બ્રહ્માએ પાછળથી લગાડ્યું તો પોતાના બનાવેલા જીવોને પાછળથી પાપ લગાવીને દુઃખી શા માટે કર્યા. એથી બ્રહ્મા નિર્દય કરે છે

ઉપરનાં કારણોથી બ્રહ્માએ સૃષ્ટિ બનાવી છે એ વાત, અથવા બ્રહ્મામાં કર્તાપણુનેા શુભ છે એ વાત ટકી શકતી નથી.

હવે વિષ્ણુદેવ સંક્ષિપ્ત પાલન કરે છે એમ કહેનારાઓને પૂછીએ કે ભાઈ, બે બીજાને દુઃખી થવા ન દેતાં, તેમ મળેલું સુખ ખૂટી ન જાય તેમ વક્ષા કરે એવું નામ પાલનકર્તા કહેવાય. પણ આખા વિશ્વમાં નજર કરીએ તો તેથી ભિન્ન નજર આવે છે. જગતમાં

સુખી જીવો થોડા દેખાય છે અને દુઃખી ઘણા દેખાય છે વિશેષ ભાગ કુષ્ઠા, તુષા, ટાક, તાપ, સંયોગ, વિયોગ, રોગ, શોક વગેરે ઉપાધિઓથી હેરાન થઈ રહ્યો છે. એમ છે તો વિષ્ણુદેવનું રક્ષકપણું ક્યાં રહ્યું ? એના જવાબમાં તેઓ કહે છે કે જીવ માનનાં સુખદુઃખ તો કર્માર્થીન છે. સૌ સૌના કર્માનુસાર તમામ જીવો સુખદુઃખ ભોગવે છે. આ જવાબ તો કમગૈયના જેવો ક્યો રોગીને આરામ થાય તો કમગૈય કહે છે કે એને મારી દવાથી આરામ થયો છે પણ રોગીનો રોગ વધે અથવા મરી જાય તો કમગૈય કહે છે કે એ તો કર્માર્થીન છે, તેનું આયુષ્ય નહિ તેથી મરી ગયો, એ પ્રમાણે પોતાપોતાનાં કર્મોથી જ જીવેલાં બધું બુદ્ધું થતું હોય તો પછી તમે પ્રભુનું નામ શા માટે લો છો ? ત્યારે તેઓ કહે છે અમે તો ઈશ્વરને ભક્તવત્સલ કહીએ છીએ. ઠીક, ને પ્રભુને તમે ભક્તવત્સલ કહો છો તો સોમનાથ પાટણનું દેવળ મહામહા ગીઝનીએ તો કયું, ત્યારે પોતાના દેવળની રક્ષા કેમ ન કરી ? અને સોમનાથ મહાદેવનાં અનેક ભક્તોને તે સ્થળે સ્વેચ્છ લોકોએ ઘણું દુઃખ દીધું છતાં સહાયતા કેમ ન કરી ? ને એમ કહેશો કે વિષ્ણુમાં એકથી શક્તિ નહિ હતી તો સ્વેચ્છોથી પણ એાછી શક્તિવાળા તમારા પરમેશ્વર છે ? અને ને કહેશો કે મહામહા ગીઝનીના જુલમની પ્રભુને ખબર ન હતી તો પ્રભુના અંતર્યામી સર્વજ્ઞ વગેરે નામોનો મહિમા ક્યાં રહ્યો ? પ્રભુ બધાં હતાં છતાં સહાય ન કરી એમ કહેશો તો પ્રભુનું ભક્તવત્સલપણું ક્યાં ગયું ?

એ રીતે પાલનકર્તા દેવ વિષ્ણુમાં ભક્તવત્સલપણું છે. અગર તો સૃષ્ટિનું રક્ષણ કરે છે એ વાત વૃથા છે

ત્રીજા દેવ શંકર કે જે સૃષ્ટિનો સંહાર કરે છે તેને વિષે તે લોકોને પૂછીએ કે શંકરદેવ પ્રલયકાળ આવે ત્યારે સંહાર કરે છે કે હંમેશાં સંહાર ક્યાં કરે છે ? પોતાના હાથથી સંહાર કરે છે કે બીજા પાસે સંહાર કરાવે છે ? ને પોતાના હાથથી હંમેશાં સંહાર કરતા હોય તો આ જગતમાં ઘણું ઘણું અનંત જીવો મરે છે તેનો સંહાર એકલે હાથે કેવી રીતે કરી શકે ? ને શંકર બીજાની સહાય લઈને સંહાર કરતા હોય તો તે સંહાર કરનારાઓનાં નામ બતાવો ? ને શંકર દેવની ધૃષ્ટતા માત્રથી સંહાર થઈ જતો હોય તો, શું એવી યોગી પદવીવાળા દેવની વૃત્તિ “માર માર ને માર” એવી અધમ હશે ? થોડા જીવોનો સંહાર કરનારને દુષ્ટ પરિણામી કહેવામાં આવે છે તો આવા અનંત જીવોનો સંહાર કરનારાને કેવોક નિર્દય કહેવો ? ત્યારે તેઓ કહે છે એ સંહારને હિંસા કહેવાય જ નહિ, એમાં હિંસા છે જ નહિ, એ તો આવ્ર એક તમાસો છે. સૃષ્ટિને વિખેરી નાખવાનો પ્રસંગ આવતાં વિખેરી નાંખે એમાં હિંસા શાની ? પાક બાઈ ! વળી તમે તમારા પ્રભુને તમાસગીર બનાવ્યા. તમાસગીરને સાડું લાગ્યું ત્યારે તમાસો બનાવ્યો અને બુદ્ધું લાગ્યું ત્યારે તમાસો વિખેરી નાંખ્યો છતાં કોઈ પણ જીવની હિંસાનો દોષ ન લાગ્યો તેમ રાજકેષ પશુ ન ચોંટ્યો એ વાત શી રીતે માની શકાય ?

વળી પૂછીએ કે પ્રલય કાળમા બધા જીવોનો સંહાર થતાં તે જીવો મરીને કયા જશે ? ત્યારે કહે છે કે ભક્ત હશે તે પરબ્રહ્મમાં મળી જશે ને બાકીના જીવો માયામા મળી જશે રીક પ્રલય થયા પછી માયા પણ પરબ્રહ્મથી જુદી રહે છે કે એક થઈ જાય છે ? જો જુદી રહે છે એમ કહેશે તો માયા પણ પરબ્રહ્મની પેઠે અનાદિ અને નિત્ય હરી અને જો માયા પ્રલય કાળમાં બ્રહ્મમા મળી ગઈ એમ કહેશે તો સર્વ જીવો પણ બ્રહ્મમા મળી ગયા ગણાય અને એમ થાય તો ભક્ત અને દુષ્ટનો ભેદ કયા રહ્યો ? તેમજ મોક્ષનો ઉપાય જો યમ, નિયમ, પ્રાણાયામ, સમાધિ, ધ્યાન વગેરે શા માટે કરવા જોઈએ.

બધા, પ્રલયકાળ પછી જ્યારે નવી સૃષ્ટિ થશે ત્યારે અગાઉના જીવો નવી સૃષ્ટિમાં આવશે કે નવા પેઢા કરવા પડશે ? જો એમ કહેશે કે અગાઉના જીવો નવી સૃષ્ટિમાં આવશે તો પરબ્રહ્મમા બધા જીવો જુદા જુદા રહ્યા ગણાય પણ એકત્ર થયા ન ગણાય. આથી અગાઉ કહેલી બ્રહ્મમાં જીવો એકરૂપ થઈ ગયેલાની વાત જૂઠી થઈ અને જો નવી સૃષ્ટિમાં નવા જીવો ઉપજ્યા એમ કહેશે તો જીવનું અસ્તિત્વ (હોવાપણું) રદ નહિ તેથી મોક્ષ મેળવવાનો ઉપાય પણ બ્યથા થયો, કારણ કે એક પછી એક નવી નવી સૃષ્ટિ થતા જૂના જીવોનો નાશ થઈ જવાનો.

માયા મૂર્તિમંત (સાકાર) છે કે અમૂર્ત (નિરાકાર) છે ? જો સાકાર કહેશે તો નિરાકાર બ્રહ્મમા તેનો સમાવેશ શી રીતે થાય ? વળી મૂર્તિમંત માયા, નિરાકાર બ્રહ્મમાં ભળી ગયું તો બ્રહ્મ પણ મૂર્તિમંત ગણાય અગર મૂર્તિમૂર્ત (સાકાર-નિરાકાર મિશ્ર) થાય. માયાને નિરાકાર ગણશે તો પૃથ્વી, પાણી, વાયુ વગેરે સ્પષ્ટ દેખાતા મૂર્તિમંત (સાકાર) પદાર્થો, નિરાકાર મનમાથી શી રીતે બને ? જો વગેરે સુક્તિઓથી પરબ્રહ્મ માયા, બ્રહ્મ, વિષ્ણુ, મહાદેવ અને સૃષ્ટિ સંબંધી વિચાર કરતાં “ઈશ્વર સૃષ્ટિને મહાન નિયંત્રતા છે, બ્રહ્મા પેદા કરનાર છે, વિષ્ણુ પાલનકર્તા છે અને મહાદેવ સંહારકર્તા છે” વગેરે સર્વ વાતો કપોલકલ્પિત એટલે ગોઠવી કાઢેલી જણાય છે. માટે હે ભગ્ય જીવો ! એવા ભ્રમમા ન પડશો, અને પૃથ્વી, પાણી, આગ, વાયુ, વનસ્પતિ, ઊદ્ભ્રિય, તેદ્ભ્રિય, ચૈરેદ્રિય, પશુ પક્ષી, જળચર, મનુષ્ય, નરક, સ્વર્ગ એ સર્વ પદાર્થોને અનાદિ માનજો. એન કોઈ પેદા કરતું નથી ઇત્દું અને પક્ષી, ળીજ અને વૃક્ષ, સ્ત્રી અને પુરુષ, એમાં પહેલું કોને ગણવું અને પછીનું કોને ગણવું ? સર્વ એક એકમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ છે, તેટલા માટે અનાદિ બધવું તેઓનો કોઈ ઉત્પન્ન કરનાર નથી અગર કોઈ પ્રલય કરનાર પણ નથી. કોઈ પૂછે કે, જો તમામ વગર બનાવ્યે શી રીતે બને ? તો તેને પૂછીએ કે ભાઈ ! ઈશ્વરને કોણે બનાવ્યા ? ત્યારે કહેશે કે જો તો સ્વયંસિદ્ધ છે, એને કોઈ બનાવી શકે નહિ તે જ રીતે આપણે પણ તેમને કહીએ કે ભાઈ ! તમે જેમ પરબ્રહ્મને સ્વયંસિદ્ધ માનો છો તે જ રીતે અમે પણ પૃથ્વીવ્યાદિક પદાર્થોને દ્રવ્યાર્થિક

નથે સ્વયંસિદ્ધ એટલે અનાદિ અનંત માનીએ છીએ. શ્રી ભાસ્કરાચાર્યે સિદ્ધાંતશિરોમણિ અંથના ગોલ નામક અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે:—અંક, બુધ, શુક્ર, સૂર્ય, મંગળ, શુક્ર, શનિ અને નક્ષત્રોના વર્તુલ માગંથી ચેરાયેત, કોઈના પશ્ચ આધાર વિનાના, પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ અને આકાશથી વ્યાપક કોઈ આ ભૂમિંક યોગાકાર બની પોતાની જ શક્તિથી આકાશમાં નિરંતર રહે છે. અને તેના પૃથ્ક પર દેવ, દાનવ, માનવ વગેરે સહિત વિશ્વ ચારે તરફ રહ્યું છે.

હવે અહીં કોઈ પ્રશ્ન કરે કે—જીવને સુખી દુઃખી કેણુ કરે છે? એનો ઉત્તર એ છે કે જીવ પુણ્યકર્મનું ઉપાજન કરે તો તેનાં ફળ સુખરૂપે ભોગવે અને પાપકર્મ કરે તો તેનાં ફળ દુઃખરૂપે ભોગવે

सुखस्य दुःखस्य न कोऽपि दाता, परो ददातीति कुबुद्धिरेषा ।

अहं करोमीति वृथाभिमानः स्वकर्मस्रजप्रयितोहि लोकः ॥

અર્થ—સુખ અને દુઃખનો દેનાર કોઈ નથી, અર્થાત્ દુઃખર આપે છે એમ કહેવું તે કુબુદ્ધિનો હેતુ છે અને હું કરું છું એમ માનવું એ પણ મિથ્યાભિમાન છે. ખરી વાત તો એ છે કે પોતાના કર્મરૂપ સૂત્રથી ચૂંથાયેલો આ લોક છે.

શ્રીમદ્ ભાગવતના ૧૦ મા સ્કંધના ૨૪ મા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે:—

कर्मणा जायते जंतुः, कर्मणैव विलीयते ।

सुखं दुःखं मयं क्षेमं, कर्मणैवासिष्यते ॥ ૧૩ ॥

અર્થ—કર્મથી જ જીવ પેદા થાય છે, અને કર્મથી જ મરે છે, સુખ, દુઃખ, ભય અને ક્ષેમક્રુશળ એ બધું કર્મથી જ થાય છે વળી ભગવદ્ગીતાના ૫મા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે—

न कर्तृत्वं न कर्माणि, लोकस्य सृजनि प्रभुः ।

न कर्मफलसंयोगं, स्वभावस्तु प्रवर्तते ॥

અર્થ—પ્રભુ લોકને ઉત્પન્ન કરતા નથી. કોઈનાં કર્મને સરજતા નથી તેમજ કર્મનાં ફળ પણ આપતા નથી પરંતુ સર્વ કાર્યો સ્વભાવથી જ થાય છે.

ઈસ્લામ ધર્મમાં પણ કહ્યું છે કે—

શેર અરખી— “ એસાલી સુજરક વળત સુતસર ફળી ઇલ્લાત ”

અર્થાત્—જીવ દર્શકિત કરવાવાળો છે : પોતે પોતાથી જ પોતાનો ઓજારની સાથે ફળને રાખનાર છે.

જીવ સંસારમાં સુખ દુઃખ ભોગવે છે તે પોતપોતાના સંચિત કર્મનુંસાર બધુલું.

અન્યતુ તો શું કહેવું પણ એક પ્રજ્ઞા, વિષ્ણુ, મહેશ, સૂર્ય, ચંદ્ર વગેરે પણ કર્મથીન સુખ દુઃખ લોગવે છે.

ब्रह्मा येन कुलालवभियमितो ब्रह्मांडमाण्डोदरे ।
विष्णुर्येन दशावतारग्रहणे सिप्तो महासंकटे ।
रुद्रो येन कपालपाणिपुटके सिद्धाटनं कार्यते ।
सूर्यो भ्राम्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे ॥

—ભટ્ટકરિ

કર્મવશ પ્રજ્ઞાને કુંભારની પેઠે જીવનાં શરીરરૂપ વાસણો ઘડવાં પડે છે, વિષ્ણુને દશ અવતાર ધારણ કરવા રૂપ મહા સંકટ વેઠવું પડે છે, શિવજીને મનુષ્યની ખોપરી હાથમાં લઈ ભિક્ષા માગવી પડે છે અને સૂર્યને ગગનમાં રાત્રિ દિવસ ભટકવાનું કષ્ટ લોગવવું પડે છે. એટલા માટે કર્મને નમસ્કાર.

પ્રશ્ન—જીવ શુભ કર્મ કરી સુખી થવા સમર્થ છે તો પછી અશુભ કર્મ કરી તે દુઃખી શા માટે થાય છે ? દુઃખ તો કોઈને વહાલું નથી લાગતું

ઉત્તર—અજ્ઞાનથી તેમ જ મોહોદય પ્રભળતાથી તે દુઃખ પામે છે. જેમ વક્રીલ, બારી-દર વગેરે બંધો છે કે, મંદિરાપાનથી ભાન ભૂલી જવાય છે, તન-મન-ધનની હાનિ થાય છે તેમ છતાં તે મંદિરાપાન કરી પાગલ બને છે. ન્યાયાધીશ મંદિરાપાન કરનારને શિક્ષા કરે છે અને પોતે જ પ્રાડીની બાટલી બટગટાવી ભય છે. વિચારો ! મોહની કેટલી અજબ ગતિ છે આવી જ રીતે ઘણા જીવો દુઃખપ્રદ કર્મો સુખને માટે કરે છે પણ તેનું પરિણામ દુઃખરૂપ જ હોય છે અને જે જ્ઞાનવાન પ્રાણી (મોહ મંદ પડવાથી) દુઃખપ્રદ કર્મનો ત્યાગ કરે છે તે સુખી થાય છે માટે આ સત્ય હૃદયમાં ધારો અને સાચી શ્રદ્ધા રાખો. કહેતુઓથી કદાપિ ભ્રમમાં પડો નહિ, સત્યનો સ્વીકાર કરો અને પરભવ છે એમ નિશ્ચય માનો.

૭ નિન્હવ

જિનપ્રણીત શાસ્ત્રોથી વિપરીત પ્રશ્નણા કરનાર ૭ નિન્હવો પ્રાચીન કાળમાં થઈ ગયા છે. એ બાબતની ટૂંકમાં હકીકત શ્રી ઉવવાઈ સૂત્રમાં વર્ણવી છે. (૧) જમાલિજી શ્રી મહાવીર પ્રભુના શિષ્ય જમાલિ પોતાના ૫૦૦ શિષ્યો સહિત વિચરતા હતા. તેમને એકઠા તાવ ચડી આવ્યો એટલે શિષ્યને કહ્યું મારા માટે પથારી બિછાવો. શિષ્ય પથારી કરવા લાગ્યા, એટલામાં જમાલિએ પૂછ્યું—પથારી બિછાવી ? શિષ્યે કહ્યું, હાજી બિછાવી, જમાલિ જઈ ને બુઝે તો પૂરી બિછાવેલી નહિ તેથી શિષ્યને પૂછ્યું કે તું જૂઠું કેમ બોલ્યો ? શિષ્યે કહ્યું, ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે કે ‘કહેમાણે કહે’ અર્થાત્ કામ કરવા મંડ્યા તે

કથું' કહેવાય. * જમાલિ જોદયા શ્રી મહાવીરસ્ત્રાગીતું' એ કથન જોડું' છે. કામ પૂર્ણ થયે જ પુરું થયું એમ કહેવું, આ પ્રમાણે ભગવાનને બૂઠા કહેવાથી તેણે મિથ્યાત્વ ઉપાજન કથું'. તિશ્વશુપ્ત—શ્રી વસુ આચાર્યના શિષ્ય તિશ્વશુપ્ત એક દિવસ આત્મપ્રવાદ પૂર્વની સ્વાક્રમ્ય કરતા હતા તેમાં એવો અધિકાર આવ્યો કે અહો ભગવન! આત્માના એક પ્રદેશને જીવ કહેવો? ભગવાને કહ્યું, નહિ આવી રીતે જો, ત્રણ ચાવત્ સંજ્યાત પ્રદેશ લગી પૃચ્છા કરી તો પણ ભગવાને ના કહી. ફરી પૂછ્યું' અહો ભગવન! અવજ્યાતા પ્રદેશમાં એક પ્રદેશ કમતી હોય તો તેને જીવ કહેવો? ભગવાને કહ્યું નહિ. જેટલા આત્મપ્રદેશ છે તેટલા પૂરા હોય તો જ જીવ કહેવો. આ ઉપરથી તિશ્વશુપ્તે આત્માના અંતિમ પ્રદેશને જીવ માન્યો. અને એક પ્રદેશી આત્મા પ્રકૃપા લાગ્યો. શુરુજીએ બહુ સમજાવ્યો, પણ સમજ્યો નહિ છેવટે તેને ગમ્મથી બહાર કાઢ્યો. અન્યથા તે તિશ્વશુપ્ત અમલક'પા નગરીમાં સુમિત્ર શ્રાવકને ઘેર ભિક્ષાર્ય' ગયો તે શ્રાવકે એક કાળનેા અને એક ચોખ્ખાનેા દાણો ભિક્ષામાં આપ્યો, ત્યારે તિશ્વશુપ્ત જોદ્યો—કેમ ભાઈ મરકરી કરો છે? શ્રાવક જોદ્યા નહિ મહારાજ હું' તો આપની શ્રદ્ધા પ્રમાણે જ કડુ છુ એક આત્મપ્રદેશની અવગાહના તો અંશુલના અસંજ્યાતમા લાગની હોય છે. અને ચાવલ દાળની અવગાહના તો અંશુલના સંજ્યાતમા લાગની છે તો આટલો આહાર પણ આપના આત્માથી અસંજ્યાત ગણ્યો અધિક હોવાથી વધી પડશે. આટલું સાંભળતા જ તેની શ્રદ્ધા શુદ્ધ થઈ ગઈ. તેમણે શ્રાવકનેા ઉપકાર માન્યો. સુમિત્રે જવાબ દીધો, મહારાજશ્રી આપને મારા અનેકવાર નમસ્કાર છે, મારા જેવા અલ્પજ્ઞ શ્રાવક પાસેથી આપે સીધી વાત અહંણુ કરી તેથી આપને ધન્યવાદ છે. (૩) અપાઠાચાર્ય—અપાઠાચાર્ય'જી અલ્પજ્ઞ શિષ્યોને છોડી આશુબ્ય પૂર્ણ' કરી દેવતા થયા, અને પુનઃ પોતાના સૂતક શરીરમાં પ્રવેશ કરી શિષ્યોને ભણાવ્યા. પછી શરીર છોડી સ્વર્ગ'ના જતી વખતે એક છુલ્લો કરી દીધો. આથી શિષ્યો શંકાશીલ બની ગયા કે અરે! આટલા દિવસ આપણે અનંતી દેવને નમસ્કારકિં કર્યાં કદાચ બીજા સાધુઓના શરીરમાં પણ દેવતોનેા વાસ હોય; આમ વિચારી બધા સાધુઓથી વંકના ંચવહાર બધ કરી દીધો. એ ત્રીજા નિન્હવ થયા. (૪) રોહશુપ્ત—શ્રી શુપ્તાચાર્ય'ના શિષ્ય રોહશુપ્ત કોઈક વાદીની સાથે ચર્ચા કરતા હતા. ચર્ચા દરમિયાન પેલા વાદીએ જીવરાશિ અને અજીવરાશિ એમ બે રાશિની ત્યાપના હતા. ચર્ચા દરમિયાન પેલા વાદીએ જીવરાશિ અને અજીવરાશિ એમ બે રાશિની ત્યાપના કરી તે વખતે શ્રી રોહશુપ્તજીએ એક સૂતરના દોરાને વળ ચઢાવી તે દોરો નીચે મૂકી ચર્ચા કરનારને પૂછ્યું' કે આ દોરો કઈ રાશિ? જીવરાશિ કે અજીવરાશિ? જો તમે જીવરાશિ કહેશો તો સૂતર એ અજીવ પદાર્થ' છે, જો તમે અજીવરાશી કહેશો તો આ અજીવ સૂતર આ પ્રમાણે હલનચલન કેમ કરે છે? જો પ્રમાણે સાંભળી તેમજ સૂતરના

* જેમ ઘેરથી ઝાઈ સુબઈ જવા નીકળ્યો તે ભણે સુ'બઈ પહોંચ્યો નહિ તો પણ લકા તો સુ'બઈ ગયો છે એમ કહેશે. આ ન્યાયે જે કામ કરવા માંડ્યું તે કડું' એમ કહેવાય.

દોરને એઈ ચર્ચા કરનાર ચૂપ રહ્યો ત્યારે શ્રી રોહગુપ્તજી બોલ્યા કે ભાઈ, આ સૂતરને દોરો છે તે જીવરાશિ કે અજીવરાશિ ન કહેવાય પણ “જીવાજીવ” નામની ત્રીજી રાશિમાં ગણાય. એ પ્રમાણે વાલીને (ચર્ચા કરનારને) હરાવીને પોતાના ગુરુજી પાસે આવ્યા. ચર્ચામાં જીવ્યાની તમામ વાત ગુરુજીએ કરી ગુરુજીને કહ્યું શ્રી મહાવીર ભગવાને જીવરાશિ અને અજીવરાશિ એમ બે રાશિ જ શાસ્ત્રમાં ફરમાવી છે અને તમે આ પ્રમાણે સ્વકલ્પિત ત્રીજી રાશિ સ્થાપી તે મિથ્યા હોવાથી સલામી સમક્ષ “મિથ્યા મે દુષ્કૃત” લેા. શ્રી રોહગુપ્તજીએ માન મળફરીને વચ્ચે થઈ પોતાની હઠ છોડી નહિ અને “મિથ્યામિ દુષ્કૃત” ન લીધું તેથી તેઓ નિન્દવ ગણાયા (૫) શ્રી ધનગુપ્તાચાર્યના શિષ્યે એવી વાત સ્થાપી કે “એક સમયમા બે ક્રિયા હાશે જ” એમકે કોઈ મનુષ્ય નહીં જીતે છે હવે તે વખતે તેના પગ તો નીચે નહીના ઠંઠા પાણીમા શીતતા હોગવે છે અને માથા પર સૂર્યનો તડકો હાગતો હોવાથી ઉષ્ણતા પણ તે જ વખતે હોગવે છે એ દષ્ટાંતે તે શિષ્યની ઝઠ્ઠા ફરી ગઈ. પણ તે શિષ્યે એમ ન બદલ્યું કે સમય એ કાળનો એવો સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ ભાગ છે કે તેટલો વખતમા આત્મા બે ક્રિયા હોગવી (વેદી) શકે જ નહિ. એ વખતે શીતતા વેદે છે તે વખતે ઉષ્ણતા હોગવી શકે નહિ. અને ઉષ્ણતાની અસર હોગવે તે વખતે શીતતા (ઠંડક) હોગવી શકે નહિ. આ સત્ય વાત તે શિષ્યને હૈથે ન બેઠી ને ઝઠ્ઠા ફરી તેથી તે નિન્દવ થયા (૬) પ્રજ્ઞાપ્રેમસાધુ—શ્રી ભગવાને જીવ અને કમનો સંજ્ઞ કૃષ્ણમાં થી, તલમા તેલ, પુષ્પમા મુગધના જેવો કહ્યો છે, જ્યારે પ્રજ્ઞાપ્રેમ સાધુએ સર્વ અને કાચળીના જેવો સંજ્ઞ છે એવી સ્થાપના કરી અને ભગવાનના વચન ઉત્તરાપચાથી તે છઠ્ઠો નિન્દવ થયો, (૭) આશ્ચર્યજન—આ સાધુએ નરકાદિ ગતિના જીવોની વિષયાંત્ર સ્થિતિ સ્થિતિ પરાવૃત્ત થાય છે એવી સ્થાપના કરી, ગૌડના સ્થિતિવાદ એવી એમની ઝઠ્ઠા હોવાથી તે સાતમો નિન્દવ થયો. આ સાત સિવાય કેટલાક આઠ અને કોઈ વળી નિન્દવ કહે છે. એ પ્રમાણે જૂતકાળમાં થયેલા સાત નિન્દવોત્તુ વર્ષન વાચી તે ઉપર જરા વિચાર કરતાં જણાયે કે, મહાત્માઓ નવ ઐવેશક સુધી પહોંચી શકે એવી જગત્તી ક્રિયા કરનારા હતા. તેઓએ માત્ર શ્રીપ્રભુના એક વચનને જીલ્લી રીતે પ્રકૃષ્ટ તો નિન્દવ તરીકે ગણાયા ત્યારે હાલના લોકો કરણી કરનારા અને ખાલી ટોળ ધરાવનારા સાધુઓ તથા શ્રાવકો પ્રભુના શાસ્ત્રોમાથી પાઠના પાઠ ઉત્થાપી દે છે અને લીધા અર્થ કરી ઉપદેશ આપે છે, ઉત્તમ શાસ્ત્રને અધમ શાસ્ત્રરૂપે પરિણામે છે, અનંત ભાવોમાથી ઉદ્ધારનાર એવા પરમ પવિત્ર વચનોને અનંત ભવ-ભ્રમણ વધી બધે તેવી રીતે સ્થાપે છે. તેવાની શી ગતિ થયે ! ! એનો ખચાલ કરતા કંપારી છૂટે છે ! ! કે ભવ્ય જીવો ! આપ હૃદયમા જરા વિચાર કરજો.

શુદ્ધ જૈનધર્મ—સિદ્ધ, બુદ્ધ અને સુક્ત થવાનો મહાભાગ છતાં આ પંચમકાળમાં તેના અનુયાયીઓની પ્રવૃત્તિ એઈને સદાશ્રય થાય છે. શાસ્ત્રની કોઈ પણ બાબતનો

નિષ્કૃય કરવામા ઘણાની યુદ્ધિ વિજ્રમમા પડી જાય છે એક 'ચેધય' શબ્દ જ લઇએ, એ 'ચેધય' કે 'ચૈત્ય' શબ્દે જૈન સમાજમાં કેટલો કેલાહલ મચાવ્યો છે ! ! કેઈ લાઈ 'ચેધય' શબ્દનો અર્થ જ્ઞાન કરે છે તો કેઈ પ્રતિમા કરે છે. પણ શ્રીહાણગણ સૂત્રમાં કહેલ છે કે "વપ્સીળ ચલવીસાય તિત્થયરાણ ચલવીસં ચેદય સ્વજ્ઞા પળ્લન્તા" અર્થાત્ ૨૪ તીર્થંકરોને જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયાના ૨૪ વૃક્ષ કલાં છે સૂત્રપાઠથી 'ચેધય' નો અર્થ જ્ઞાન છે એ સિદ્ધ થાય છે અને એ ફક્ત જ્ઞાન જ અર્થ કરીએ તો 'ગુણસિલા' નામ 'ચેધય' તેનો અર્થ શું 'ગુણસિલા જ્ઞાન એમ કરવો ? ગુણસિલા એ તો બગીચાનું નામ છે, ઇત્યાદિ વિચારથી નિષ્પક્ષ થઈ જે સ્થળે જે અર્થ યોગ્ય હોય તે સ્થળે તે અર્થ કરવો ઉચિત છે (૨) આવી જ રીતે કેટલાક કહે છે કે 'હયામાં ધર્મ' તો કેટલાક કહે છે કે 'આજ્ઞામાં ધર્મ' હવે વિચાર કરો કે ભગવાનની આજ્ઞા અને હયા એમાં ક'ઈ ભિન્નતા છે ? શું ભગવત કદાપિ હિંસા કરવાની આજ્ઞા આપે છે ? કદાપિ નહિ. તો પછી નિરર્થક ખેંચાતાણી કરી કલેશ શા માટે કરવો ? (૩) કેટલાક શ્રીભગવદેવળના સમયમાં બનેલી વસ્તુને શ્રી મહાવીરના સમય સુધી રહી હોવાનું કહે છે, પરંતુ શ્રીભગવતીસૂત્રના ૮મા શતકના ૬મા ઉદ્દેશમાં કૃત્રિમ વસ્તુની સ્થિતિ સંખ્યાતા કાળની જ કહી છે. અને ઋષભદેવજીને થયા એક કોડાકોડી સાગરોપમમા થોડો કમ એટલો કાળ વીતી ગયો છે. એટલો કાળ વસ્તુ કેવી રીતે ટકી શકે ? + (૪) શ્રીભગવતીસૂત્રના છઠ્ઠા શતકના સાતમા ઉદ્દેશમાં—૧ ગૈતાલય પર્વત, ૨ ગંગા અને ૩ સિંધુ નદી, ૪ ઋષભકૂટ અને ૫ લવણ સમુદ્રની ખાડી આ પાંચ વસ્તુ ભરતક્ષેત્રમા શાશ્વતી કહી છે. પરંતુ કેટલાક યત્નજન્ય પર્વતને પણ શાશ્વતો કહે છે, અને વળી કહે છે કે શ્રીઋષભદેવજીના સમયમા આ પર્વત બહુ જ મોટા હતો કેમકેઃ ઘટતાં ઘટતાં છઠ્ઠા આરામાં ઘણો નાનો રહી જશે. તો શું શાશ્વતી વસ્તુ પણ નાની મોટી થઈ શકે ખરી. * (૫) પન્નવણી સૂત્રમા મનુષ્યના શરીરથી દૂર થતી અંશુચિના ૧૪ સ્થાનકમા સમૂચ્છિમ મનુષ્યોની ઉત્પત્તિ કહી છે આમ છતાં કેટલાક શૂંકમાં તથા પરસેવામાં પણ સમૂચ્છિમની ઉત્પત્તિ કહે છે. તો આ ૧૫મું અને

+ કેટલાક કહે છે કે ઋષભકૂટ પર જુતકાળના ચક્રવર્તીએ પોતાનું નામ લખ્યું હોય તે જુસાડીને વર્તમાનકાળના ચક્રવર્તી પોતાનું નામ અક્ષિત કરે છે. આ મિથ્યા દાખલાથી કૃત્રિમ વસ્તુની અસંખ્યાતા કાળની સ્થિતિ હોવાનું સિદ્ધ કરે છે, પરંતુ જ યદ્દીપપ્રગટિમા નામ જુસાડ્યાનો ઉલ્લેખ નથી.

* શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગરથી પ્રસિદ્ધ વ્રતા 'આત્માનંદ પ્રકાશ' માસિકના ૧૫મા પુસ્તકના ૧૦ મા અકમા લખે છે કે— "ધર્મવિષ સરિએ પોતાના પ્રાકૃત કલ્પમા સપ્રતિ, વિક્રમ અને શાલિવાહન રાખને આ (ચતુર્જય) ગિરિવરના ઉદ્ધારક બતાવ્યા છે પણ તેની વધારે સત્યતા માટે હજી સુધી કોઈ વિશ્વસનીય પ્રમાણ મળી શક્યું નથી. "બાહક" મંત્રીનો ઉદ્ધાર" વર્તમાનમા જે મુખ્ય મંદિર છે તે વિશ્વસ્ત પ્રમાણથી જણાય છે કે ગુજ્જર મહાભાલ્ય બાહક (વાગ્દત્ત) મંત્રી દ્વારા ઉદ્ધત થયેલ છે. વિક્રમની તેરમી સદીના પ્રારંભમા જે વખતે મહારાજા કુમારપાળ રાજ્ય કરતા હતા, તે વખતે તેના ઉક્ત પ્રધાને પોતાના પિતા ઉદયન મંત્રીની ઇચ્છાનુસાર તે મંદિર બનાવ્યું છે. પ્રબંધ-

૧૬ સુ' સ્થાન શાસ્ત્રપ્રમાણથી વિરુદ્ધ ક્યાંથી લાભ્યા તેમજ તિર્થચના શરીરથી ઉત્પન્ન થતા ક્ષૂધ અને ખાખણ વગેરેમા પણ સમૃદ્ધિમંત્રી પંચેન્દ્રિય જીવોની ઉત્પાત્ત બતાવે છે, પરંતુ આ કથન પણ શાસ્ત્રાનુકૂળ નથી (૬) ભગવતી સૂત્રના ૧૬ મા શતકના ખીજા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે કે—હે ગૌતમ ! શકેન્દ્ર ઉઘાડે મોઢે બોલે તો સાવધ ભાષા અને સુખ પર વસ્ત્રાદિ રાખીને બોલે તો નિરવધ ભાષા કહેવાય. હવે જે સુનિએ સુખ પર સુખવસ્ત્રિકા બાંધ્યા વિના બોલે છે તેમનાથી કેટલીએ વાર ઉઘાડે મોઢે બોલી જવાય છે તે વિચારવું જોઈએ. જેઓ સુખ પર સુકંપત્તિ બાંધવાનો નિષેધ કરે છે તેમના જ માનનીય ગ્રંથોમાં સુખ પર સુકંપત્તિ બાંધવાનું કહ્યું છે જુઓ ૧ જોશનિયુ'કિતની ૧૦૬૩ અને ૧૦૬૪ ની સૂચિ'માં લખ્યું છે કે 'એક વે'ત ચાર અંશુલની સુકંપત્તિમા સુખના પ્રમાણ બેટલો દોરો નાખી સુખ પર સુકંપત્તિ બાંધવી જોઈએ ૨ પ્રવચન સારોદ્ધારની 'પર૧મી ગાથામાં કહ્યું' છે કે—સુખ પર સુકંપત્તિ આગ્રહાદન કરી બાંધવી જોઈએ. ૩ મહાનિશીથ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—સુખવસ્ત્રિકા વિના પ્રતિકંભણ કરે, વાચના લે અથવા દે, વંદના, સ્વાધ્યાયાદિ કરે તો પુરિમહત્તુ' પ્રાયશ્ચિન આવે. ૪ યોગશાસ્ત્ર વૃત્તિના પૃષ્ઠ ૨૬૧ માં લખ્યું છે કે, હવામાં ભિડતા જીવ તથા વાયુકાયના જીવની ઉભૂ શ્વાસથી થતી વિરાધનાથી બચવા માટે સુકંપત્તિ ધારણ કરવામાં આવે છે. ૫ આચાર હિનકર અંથમાં અને શતપથા આદિ ગ્રંથોમાં અનેક પ્રમાણ

વિતામલિના કર્તા મેરુતુ મ્મરિ આ ઉદારના સંપદા બજાવે છે કે — કાઠિયાવાડના કોઈ સુવર નામના માસિક શત્રુને જીતવા માટે મહારાજા કુમારપાલે પોતાના મંત્રી ઉદવનને મોટી સેના આપીને મોકલ્યો, વહવાણ શહેરની પાસે મંત્રી પહોંચ્યો તે વખતે શત્રુજય નજીક રહી ભણી સૈન્યને આગળ કાઠિયાવાડ રવાના કર્યું પોતે ગિરિરાજની યાત્રા કરવા માટે શત્રુજય તરફ રવાના થયો. જલદીથી શત્રુજય પર પહોંચી ત્યાં ભગવત પ્રતિમાના દર્શન, વહન અને પૂજન કર્યું. તે વખતે મંદિર પથ્થરનું નહિ, પરંતુ લાકડાનું હતું. મંદિરની સ્થિતિ બહુ જ જીર્ણ હતી અને અનેક ઢેકણે ફાટપૂટ પડી ગઈ હતી. મંત્રી પૂજન કરી પ્રભુપ્રાર્થના માટે રમડપમાં બેઠા અને એકાગ્રતા તથા સ્તવન કરવા લાગ્યા તે વખતે મંદિરની કોઈ ફાટમાંથી એક ઉંદર નીકળ્યો, તે એક દીવાની બતી મેંથા લઈને ક્યાંક ચાલ્યો ગયો. આ પ્રસંગ દેખીને મંત્રીએ દિલગીરી સાથે વિચાર કર્યો કે મંદિર કાષ્ટકાય અને જીર્ણ હોવાથી આવી રીતે દીવાની બતીથી કોઈ વખતે અગ્નિ લાગી બચ તો તીર્થની ભારે આશાતના થવાનો ભય છે. મારી આટલી સંપત્તિ તથા પ્રજાતા શું કામની છે? એમ દિલગીર થઈ તે મંત્રીએ પ્રતિજ્ઞા કરી કે આ શુદ્ધ પૂર્ણ થવા બાદ આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરીશ. કાષ્ટને સ્થાને પથ્થરનું મંજુજાત મંદિર બંધાવીશ વગેરે તદ્દન તર જો મંત્રી તો સંક્રામમા કાંસ આવી ગયા પણ પિતાની આજ્ઞાનુસાર બાહડ અને અવડ નામના તેમના બંને પુત્રોએ સંવત ૧૨૧૧માં એક કોડ સાંઠ લાખ રૂપિયા ખર્ચ કરી અનેક મંદિરો બનાવ્યા. આ કથન ઉપરથી પાઠકજણે શત્રુજય સામ્યતપણું અને જિનમંદિરો કયારે બન્યા એ વિશે ખ્યાલ કરી લેવો શત્રુજય ઉદ્ધારકોના જે નામો બતાવ્યા છે તેમના પણ પ્રમાણશુદ્ધ પૂરો પતો તેઓ મેળવી શક્યા નથી તો પત્રી અન્ય કથનોની સત્યતા કેમ સ્વીકારી શકાય? શનંજય નાનો મોટો થવા બાજત મગા સિધુ નંદીનું દંપ્તિત આવે છે પણ તે વાસ્તવિક નથી, કેમ કે મગા સિધુનું પાણી જોણું અધિક થાય છે પણ તેની લંગાઈ પહોળાઈનું ક્ષેત્ર તો તેટલું જ રહે છે.

મુહપતિ બાંધવાનાં મળી આવે છે. ‡ ૬ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યની રચનાનુસાર ઉદયરત્નજ્વલે
સ ૧૭૬૬માં રચેલો જીવનભાગ્ય કેવળીનો રાસ છે તેની ૮૬મી ઢાળમાં આ પ્રમાણે છે
“હાળ—મુહપતિ મુખ બાંધી રે, તુમ જેસો છો જેમ શુરુજી, તિમ મુખ હુવા જેઈ ને રે
બીબથી બેસાયે કેમ શુ. ॥ ૩ ॥ મુખ બાંધી મુનિની પરે રે, પરદોષ ન વહે પ્રાણી શુ.
સાધુ વિના સંસાર મેરે, ક્યારે કો દીઠા કયાહી શુ ॥ ૪ ॥ એવો જ ખુલાસાવાર લેખ
હિતશિક્ષાના રાસમાં તથા હરિભજન મઝાનીના રાસમાં છે. અને શ્રાવક ભીમસી માણક
તરફથી પ્રકાશિત “જૈનકથા રત્નકોષ”ના ૭મા ભાગના ૪૦૫ મા પૃષ્ઠની ૧૬મી પંક્તિમાં
છાપેલ છે કે ‘ઉપાશ્રયમાં રહેતા સાધુ મહેલા કેટલાંએક સાધુઓ તો મુહપતિને બાંધ્યા
વિના જ બોલ્યા કરે છે । તથા પ્રકરણ અથમાં લખ્યું છે કે—ગાથા વક્રવી સંગુલાવાય,
સોલસ ગુલ વિચ્છિજો । વટકાર સજ્જનાય મુહપતિ પરિણા હોઈ ॥ અર્થાત્ ૨૧ અંગુલ લાંબો
અને ૧૬ અંગુલનો પહેલો એવા વસ્ત્રખંડનાં આઠ પડ કરી દોરાથી મુખ પર બાંધે, તથા
ગાથા “મુહજનમેળ કળોઢિયા । વિળા બંધજે કો કો નિ સાવપ । ધમ્મકિરિયાય કરતિ
તસ્સ ફકારસ લામાયસ્સ જ પાયચ્છિત મવતિ ॥ અર્થાત્—મુખ પર મુખવસ્ત્રિકા બાંધ્યા
વિના સામાયિકાદિ ધર્મકરણી કરે તેને ૧૧ સામાયિકત્વ પ્રાપ્તિ આવે છે. આ
પ્રમાણે શાસ્ત્રોમાં તથા અંશોમાં ખુલ્લે ખુલ્લું કંથન હોવા છતાં એ અંશોના માનવાવાળા
જ મુખ પર મુહપતિ બાંધ્યા વિના જ ધર્મક્રિયા કરે છે. તે જિનેશ્વર તેમજ શુરુની
આજ્ઞાના આરાધક કેવી રીતે કહેવાય ? ફિગમ્બર મતના અંશો ગોમટસારજી અને સુદ્રઢ
તરંગિણીમાં લખ્યું છે કે—૪૮ પુરુષ, ૪૦ સ્ત્રી અને ૨૦ નપુંસક એમ ૧૦૮ એક સમયમાં
ઉત્કૃષ્ટ પદે મોક્ષમાં ભવ્ય છતાં સ્ત્રી મોક્ષનો એ જ હોઠો નિષેધ કરે છે. તત્ત્વાર્થ
સૂત્રમાં કેવળજ્ઞાનીના ૧૧ પરિવહમાં ક્ષુધા પરિવહ ગ્રહણ કર્યો છે છતાં તેને માનનાર
કેવળીના આહારને નિષેધ કરે છે અને ‘एकादश जिने’ એ સૂત્રનો અર્થ પણ મારી

* હસ્તપાત્ર લઘાનામ્, તુળ્હે વસ્ત્રસ્ય ધારકા ।

મહિનાયેષ વાસોસિ, ધારયન્તોઽવપમાવિણઃ ॥ ૨૫ ॥

—શિવપુરાણ અ. ૧૧

અર્થ—હાથમાં પાત્ર અને મુખ પર વસ્ત્ર રાખવાવાળા, મહિન વસ્ત્ર ધારણ કરનાર અને શેડુ
બેનાર જૈન ધર્મના સાધુ હોય છે. આ પ્રમાણે અન્ય મતાવલમ્બીઓના શાસ્ત્ર પ્રમાણથી પણ જૈન
સાધુઓએ મુખ પર મુહપતિ બાંધવી જોઈએ એવું સિદ્ધ થાય છે

જહોન મર્ડક એલ. એલ. ડી. એ ઇ.સ. ૧૯૦૨ માં જમતના ધર્મો નામે પુસ્તક રચ્યું છે તેના
૧૨૮મા પૃષ્ઠ પર નીચે પ્રમાણે છે—

The yati has to lead a life of continence. He should wear a thin
cloth over his mouth to prevent insects from flying into it.

અર્થ—બ્રહ્મચર્ય પાળવું અને સૂક્ષ્મ જીવોની વક્ષાને માટે મુખ પર વસ્ત્ર બાંધી રાખવું એ યતિનો
ધર્મ છે.

મચ્છીને કરે છે. વળી એ જ સૂત્રમા ૧૨ સ્વર્ગ કહ્યાં છે છતાં તેને માનનાર દિગમ્બર બાઈઓ ૧૬ સ્વર્ગ કહે છે અષ્ટપાહુક સૂત્રના ચોધપાહુકની ૭મી ગાથામાં સિદ્ધ સમાચીન મુનિને ‘સિદ્ધાયતન’ કહ્યા છે. ૮મી ગાથામાં શુદ્ધ જ્ઞાનના ધારક મુનિને ‘ચૈત્ય’ કહ્યા છે. ત્રિરસના આરાધક મુનિને ‘પ્રતિમા’ કહેલ છે, કાષ્ઠ પાષાણાદિની પ્રતિમા માનવાનેા નિષેધ કર્યો છે. ૧૩મી ગાથામાં જંગમ પ્રતિમા મુનિની અને સ્થાવર પ્રતિમા સિદ્ધની કહી છે. ૧૬મી ગાથામાં આચાર્યને ‘જિનગિમ્બ’ કહ્યા છે. અને ૨૮ થી ૪૦ સુધીની ગાથાઓનાં ચાર નિષેધ તીર્થંકરત્વ સ્વરૂપ કહ્યું છે. આમ છતાં એને માનવાવાળા જ વિપરીત વર્તાવ કરી રહ્યા છે. ભગવતી આરાધના શાસ્ત્રની ૭૬મી ગાથામા અપવાહ માર્ગથી મુનિએ ૧૬ હાય વસ્ત્ર ધારણ કરવા કહ્યું છે. ૧૧૦મા પૃષ્ઠમાં તલત્વ અને ચોખ્ખાત્વ ધોવાણ મુનિએ બ્રહ્મણ કરતું એમ કહ્યું છે છતાં એ જ લોકો વસ્ત્રધારી તેમજ ધોવાણ પાણી વહોરનાર સાધુ મહાત્માઓની નિંદા કરે છે !! આ જ પ્રમાણે સાધુમાર્ગી જૈનોમાં પણ કેટલાક, સ્થાનકમાં જીતરનાર સાધુને પાસત્યા કહે છે તો કેટલાક ગૃહસ્થ રહે તે મકાનમાં જીતરનારને જિનાગ્ના વિરુદ્ધ વર્તનાર કહે છે. સ્થાનક નામ તો મકાનજું છે. કંઈ સ્થાનક એ નામમાં દોષ આવીને ઘૂસી ગયો નથી. મકાન ગમે તે બલે હોય પણ શાસ્ત્રોક્ત નિર્દોષ મકાનમાં રહેવું ઉચિત છે. વળી કેટલાક પોતાના સંપ્રદાય સિવાયના સાધુને આહારાદિ દેવામાં, વંદના નમસ્કાર કરવામાં એકાંત પાંપ બેતાવે છે. જેમના નામથી પૂજ્ય, બન્યા છે તે જ ભગવાન મહાવીર પ્રભુ પણ “ચૂકી ગયા” એવું કહે છે. જે ધર્મજું મૂળ કયા જ્ઞાન, વિનય છે તેના જ મૂળમા કુહાડો મારે છે તો બીજાનું તો શું કહેવું ?

આ પ્રમાણે આ હુંડાવસર્જિણીના પાંચમા આરામાં જૈન ધર્મ ચાળણીની પેઠે ચળાઈ રહ્યો છે. હરેક સંપ્રદાયવાળા પોતપોતાના સંપ્રદાયની શ્રી તીર્થંકર દેવની શ્રદ્ધા માની રહ્યા છે. સદસદ્વિવેક બુદ્ધિથી સત્યાસત્યનો નિષ્ણંધ કરનાર નિષ્પક્ષ પુરુષો બહુ થોડા ભોવામાં આવે છે. જ્યારે આપ સ્થાપના પર ઉત્થાપનામાં કર્તાવ્યત્વ પર્યાવસાન સમજનારા હંડાશ્રીઓ કેઠકેકાણે નજર આવે છે મતાગ્રહને લીધે સાધુ, સાધવી, શ્રાવક, શ્રાવિકાઓ પ્રાસ જ્ઞાનનો ઉપયોગ બહુધા મિથ્યાત્વની પ્રુષ્ટિ કરવાનાં કરી રહ્યા છે એ કેટલું બધું શોચનીય છે ? જૈનો બધા એક મહાવીર પ્રભુના જ અનુયાયી હોવા છતાં પરસ્પર એક બીજાને મિથ્યાત્વી કરાવી રહ્યા છે, આવી વિષમ પરિસ્થિતિમાં સમદષ્ટિ-ઓએ મહા મુસીબતે પ્રાસ કરેલા સત્યકેતવરત્નની જતના કરવી એ પણ અતિ સુરહેલ થઈ પડ્યું છે. આત્માથી મનુષ્યોએ આ પ્રકારના ગ્રહકાથી દૂર રહી આત્મસાધનામાં તત્પર રહેવું. અને જિનવાણીથી વિપરીત શ્રદ્ધા પ્રરૂપણથી આત્માને બચાવવા સાવધાન રહેવું.

૧૨ ધર્મને અધર્મ સદહે તો મિથ્યાત્વ

શ્રી આચારાંગ સૂત્રના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના સમ્યક્ત્વાખ્ય નામના ચોથા અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશામાં શ્રી જિનેશ્વર દેવે ધર્મનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે દર્શાવ્યું છે :—

સે વેમિ—જે ય અતીતા, જે ય પડુપ્પન્ના જે ય આગમિસ્સા, અરહંતા મગવંતો, સવ્વે તે એવામ્હવસંતિ, एवं માસંતિ एवं પણ્ણવેતિ, एवं પરવેતિ,—સવ્વે પાળા, સવ્વે ખૂયા, સવ્વે જીવા, સવ્વે સત્તા, ણ હંતવ્વા, ણ અજ્જાવેયવ્વા, ણ પરિવેતવ્વા, ણ પરિયાવેયવ્વા, ણ ઉદવેયવ્વા । एस धम्मो सुद्धे, णितिए, सासए, समेच्च लोयं खेयन्नेहि पवेइए तं जहा-अट्टिएसु वा, अणुट्टिएसु, वा, उवरयदंदहेसु वा, अणुवरयदंदहेसु वा, सोवहिएसु वा, अणुवहिएसु वा, संजोगरएसु वा, असंजोगरएसु वा, । तच्चं चैयं तथा चैयं अस्सि चैयं पवुच्चइ ॥

અર્થ—શ્રી સુધર્મા સ્વામી કહે છે કે, કે જ'બૂ । જે અરહંત મગવંતો પૂર્વે થઈ ગયા છે, વર્તમાનમાં છે અને ભવિષ્યમાં થશે તે બધાયનું જોમ જ કહેવું છે કે, કોઈ પણ પ્રાણી (ક્ષીંદ્રિયાદિ) જૂત (વનસ્પતિ), જીવ (પૃથ્વીદ્રિય) અને (પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ) એ સર્વે પ્રકારના જીવોની હિંસા કરવી નહિ. તેમના પર હુકમત થકાવવી નહિ, તેમને કબજે કરવાં નહિ, તેઓને મારી નાંખવાં નહિ અને તેઓને હેરાન કરવાં નહિ આવો પવિત્ર અને શાશ્વત ધર્મ, જગતનાં દુઃખોને બાજુનાર ભગવાને, સાંભળવા તૈયાર થયેલાઓને, નહિ થયેલાઓને, સુનિઓને, ગૃહસ્થોને, રાગીઓને, ત્યાગીઓને, ભોગીઓને તથા યોગીઓને બતાવ્યો છે. એ ધર્મ યથાતથા—અરેઅરો જ છે અને માત્ર જિન પ્રવચનમાં જ વર્ણવેલો છે.

આવો પરમ હિતકારી, સદા આદરણીય અહિંસા ધર્મ છે તેને મિથ્યાત્વ ચોક્કસી-યના ઉદયથી કુચુરુઓના ઉપદેશથી બ્રમમાં પડીને અધર્મ કહે. જીવોની રક્ષા કરવામાં દયા પાળવામાં, મરણાભિયુજ થયેલા જીવોને બચાવવામાં, છોડાવવામાં પાપ સમજે, જીવ મારવામાં એક પાપ; બચાવવામાં ૧૮ પાપ આવી આવી ઉત્સૂત્રમરૂપણા કરે. ખોટાં હેતુ દષ્ટાંતો આપી અંતઃકરણમાંથી સમ્યક્ત્વનો ખાસ શુભ જે અનુકરમા છે તેને જ અળગો કરે તેને અને તેના અનુયાયીઓને મિથ્યાત્વી બાણવા.

૧૩ અધર્મને ધર્મ સદહે તો મિથ્યાત્વ

ઉપસૂકત ધર્મનાં લક્ષણોથી જે ભલટાં કુત્રો અર્થાત્ પ્રાણી, જૂત, જીવ, સત્તની હિંસાનાં કાર્યો, હોમ, હવન, યજ્ઞ, કન્યાદાન, જટુદાન, નૃત્ય, ગાનતાન, નાટક, તમાસા, રાસ રમવા ઇત્યાદિ કૃત્યોમાં ધર્મ માને તે મિથ્યાત્વ. જ્યાં યોગોની પ્રવૃત્તિ છે ત્યાં આજીવ તો અવશ્ય હોય છે અને યોગોની પ્રવૃત્તિ વિના ધર્મારાધન થવું પણ સુરકેલ છે.

આવા સ્થાનમાં આસ્રવરૂપ અધર્મને ધર્મ સંદર્હવારૂપ મિથ્યાત્વથી આત્માની રક્ષા કેવી રીતે થઈ શકે ? એ વિચારણીય પ્રશ્ન છે. પરંતુ શુદ્ધ શ્રદ્ધાવંતની દૃષ્ટિ વ્યાપારીના જેવી હોય છે. ખર્ચ કરવામા વ્યાપારી ખુશી તો ન હોય, પરંતુ ખર્ચ કર્યા વિના વેપાર ચાલતો નથી, અને વેપાર કર્યા વિના કમાણી થવાનો સંભવ નથી, તેથી કમાણી કરવા માટે ખર્ચ કરવું પડે છે ત્યારે થોડે ખર્ચે કામ સરતું હોય ત્યા વિશેષ ખર્ચ કરતા નથી, અને છેવટે નફા તોટાતું સરવૈયું કાઢી ખર્ચથી લાભ અધિક થયો હોય તો આનંદ પામે છે. તેવી જ રીતે ધર્માત્માઓને ધર્મવૃદ્ધિના કામ કરતાં ગમનાદિ ક્રિયારૂપ ખર્ચ થાય છે, પણ તેમાં ખુશી માનતા નથી, તેને તો પાપ જ માને છે, અને જે આત્મશુભની વૃદ્ધિ, ધર્મોન્નતિ, સ્વપર આત્માના ઉપકાર રૂપ લાભ થાય છે તેમાં ધર્મ માને છે. આવી શુદ્ધ શ્રદ્ધા રાખવાથી આ મિથ્યાત્વથી બચી શકાય છે.

૧૪ સાધુને અસાધુ સદ્દે તે મિથ્યાત્વ

પાપ મહાવ્રત, પાપ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ, પાંચ ઇન્દ્રિયોના નિબંધ, ચાર કષાયોની ઉપશાન્તતા, જ્ઞાની, ધ્યાની, ત્યાગી, વૈરાગી, હમિતાત્મા, ઇત્યાદિ સાધુના જે જે શુભો શાસ્ત્રમાં કહ્યા છે એવા શુભોએ કરી યુક્ત સાધુઓને, મિથ્યા મોહોદયથી કુશુરના ભરમાવવાથી, વિવેકહીન અને મતાગ્રહી મત્તબો અસાધુ કહે છે, પ્રભુના ચોર કહે છે, ઢીલા, પાસત્યા અથવા મેલા થેલા આદિ અપશબ્દોથી ઉપહાસ કરે છે, નિંદા કરે છે, ગર્વજનમત્વ અને સંપ્રદાયના મોહને લીધે પોતાના મતને જ સત્ય માની અન્યની નિંદા કરે છે. વંદણા નમસ્કાર કરવાથી કે આહાર પાણી આપવાથી સમ્યક્ત્વ ચાલ્યું જશે એમ માને છે. અને આવી પ્રવૃત્તિના પરિણામે જ્ઞાની, ધ્યાની, તપસ્વી, સંયમી ઇત્યાદિ અનેક શુભવંત મહાત્માઓનો દ્રોહ કરી મિથ્યાત્વ ઉપાજન કરે છે અને અન્યને પણ ઉન્માર્ગે દોરે છે. આવા લોકોએ વિચારવું જોઈએ કે ભગવાન મહાવીર સ્વામીના સમયમા ૧૪૦૦૦ સાધુઓ હતા તે બધા સમાન શુભના ધારક નહોતા, જો એમ હોત તો બધા જ કેવળજ્ઞાની થઈ જત, પરંતુ કેવળી તો ૭૦૦ જ થયા છે, છતા ભગવતે તે સર્વને સાધુ કહ્યા છે. જેમ એક હીરો એક રૂપિયાનો હોય અને એક હીરો કોઈ રૂપિયાનો હોય તે બધા હીરા જ કહેવાય પરંતુ કાચના ટુકડા કહેવાય નહિ. શુભોની ન્યૂનાધિકતા છતા સાધુનાં મહાવતોમા મૂળ કોષ ન લગાડે તો તે સાધુ જ કહેવાય. ભગવાને પાપ પ્રકારના નિગ્રથના આચાર પૃથક્ પૃથક્ બતાવ્યા છે. કેટલાક પોતાના સ પ્રદાયની એકતાની પ્રશંસા અને બીજા સંપ્રદાયમા પડેલાં ફાંટાઓતું પ્રદર્શન કરાવી નિંદા કરે છે. પોતાની શુદ્ધતા, સત્યતાનો પરિચય આ રીતે આપે છે, પરંતુ તેમણે વિચારવું જોઈએ કે, પ્રભુ મહાવીરના ૧૧ ગણધરોના ૬ ગર્વ હતા. ગર્વ અલગ હોવાથી શું તેઓ સાધુ નહોતા ? છેદ શાસ્ત્રમા પ્રભુએ ફરમાવ્યું છે કે છ મહિના પહેલાં ગર્વ-સ પ્રદાય બહલે તો પ્રાયશ્ચિત્ત આવે છે. આથી સમજવું જોઈએ કે ગર્વ-સંપ્રદાય તો અનાદિ કાળથી છે. વળી એકતાની તારીફ કરનારે બધાવું જોઈએ કે

કંઈ બધાં ફક્ત કામોમાં જ એકતા હોય છે એવું બનતું નથી. ચોરામાં અને ધાકપાકુઓમાં પણ એકતા હોય છે, કેમકે એકતા ન રાખે તો સપહાર્થ જાય અને મરણને શરણે થવું પડે આવી રીતે પોતાના અનાચાર છુપાવવા માટે એકતા રાખે છે તેવી એકતા પ્રશંસનીય નથી. આ બધી વાતો ક્યાનમાં લઈ જે સાધુઓએ મૂળ શુભોના ભંગ કર્યો ન હોય, જે પોતાના ગુરુની આજ્ઞામાં વર્તતા હોય, જેમનો વ્યવહાર શુદ્ધ હોય તે બધા સુસાધુઓમાં સમભાવ ધારણ કરી આ મિત્યાત્વથી પોતાના આત્માને બચાવવો.

૧૫ અસાધુને સાધુ સદેહે તો મિત્યાત્વ

ઉપયુક્ત સાધુના શુભોથી રહિત, ગૃહસ્થ સમાન, માત્ર વેષધારી, ઠંડા પ્રકારનાં યતિધર્મ રહિત, મહાવલ્લંબી, અઠારે પાપોત્તું સ્વયં સેવન કરે, બીજા પાસે કરાવે, પાપાચરણની અતુમોહના કરે, શ્વેત અને માનોપેત (પ્રમાણુ સહિત) વજ્ર રાખવાને બદલે પીળાં, રાતાં, લીલાં, કાળાં, ભગવાં ઇત્યાદિ વસ્ત્રો ધારણ કરે, છકાય જીવોની ક્ષાત કરે, ધાતુ પરિશ્રદ્ધ રાખે એવા તથા મહા કોપી, મહા અભિમાની, દગલબાજ, મહા લાલચી, નિંદક ઇત્યાદિ દુશુભોના ધારકને સાધુ માને તો મિત્યાત્વ. કેટલાક લોખા જીવો કહે છે કે અમે તો વેષને વંદન નમન કરીએ છીએ. તેમણે વિચારવું ઘટે છે કે, બહુરૂપી-ભાંડ અથવા નાટકત્વ કોઈ પાત્ર સાધુનો વેષ ધારણ કરીને આવે તો શું તેમને પણ સાધુ માની વંદન કરવું ? એવું કરનારને તો આપણે જિનશાસનનો શ્રોત્રી સમજીએ. “અપને તો શુભક્રી પૂજા, નિશુભે કો પૂજે વહ પંથ હી ફૂળ” કેટલાક કહે છે કે, પંથમકાળમાં શુદ્ધચારી સાધુ છે જ નહિ; જો શુદ્ધાચાર પ્રરૂપે તો તીર્થનો જ વિચ્છેદ થઈ જાય ! જો એવા નાસ્તિકો અને કાયરોએ સમજવું જોઈએ કે શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં શ્રી ભગવંતે કર્માનુષ્ઠ છે કે— પાત્રમા આરાના અંતપથત અર્થાત્ ૨૧૦૦૦ વર્ષ લગી મારું શાસન ચાલશે. આ આશીર્વાદ કોઈ કાળે મિત્યા થઈ શકે જ નહિ. હજી તો પૂરાં અઢી હજાર વર્ષ પણ વીત્યાં નથી પહેલો જ પ્રહર છે. અત્યારે આ આર્ચાવર્તમાં અનેક મહાત્યાગી, મહાવેરાગી મહાત્માઓ સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, આવિકાઓ વિદ્યમાન છે અને પાંચમા આરાના છેકા સુધી ચાર જીવ એકાવતારી હશે માટે આચારબ્રહ્મ વેષધારીઓના ફંદમા નહિ ફસાતાં સુસાધુ હોય તેને જ સાધુ માનવા.

૧૬ જીવને અજીવ ગ્રહે તો મિત્યાત્વ

પર્યાસિ, પ્રાણયોગ, ક્ષિપયોગ ઇત્યાદિ જીવનાં લક્ષણ શાસનમાં કદાં છે, તેણે કરી સહિત જે એકેન્દ્રિયાદિ જીવો છે તે જીવ ન માને તો મિત્યાત્વ. કેટલાક કહે છે કે, સર્વ પદાર્થ મનુષ્યના લોગને અર્થે જ ભગવાને બનાવ્યા છે; જો તેને નહિ લોગવીએ તો તે સહીને નિરુપયોગી થઈ જશે. એથી ભગવાનનું અપમાન થશે ! પણ વિચારવું જોઈએ કે જો મનુષ્યના લોગને માટે જ બધી વસ્તુઓ બનાવી હોય તો તો બધી વસ્તુ સ્વાદિષ્ઠ,

આરોગ્યપ્રદ, સુખપ્રદ, ઉત્પન્ન કરવી જોઈએ, પણ તેવું દેખાતું નથી; કઠલી, કાટાળી, કઠણ, ઝેરી, બદસ્વાદ જોવી પણ ઘણી વસ્તુઓ છે, તે ભગવાને શા માટે બનાવી ? શું ભગવાન પણ કોઈની સાથે મિત્રતા અને કોઈની સાથે શત્રુતા રાખે છે ? વારુ, તમારા જોગને માટે અન્ન, ફલાદિ જેવી રીતે ઉત્પન્ન કર્યાં છે તેવી જ રીતે સિંહ, વ્યાઘ્ર આદિના જોગને માટે તમને પણ બનાવ્યા હશે ? કારણ કે તમને જેમ ફલાદિ પ્રિય છે તેવી જ રીતે તેમને પણ મનુષ્યના લોહી માંસ બહુ પ્રિય હોય છે. મરણ તો એક દિવસ છે જ માટે આલો આપણે સિંહના ભક્ષ બની જઈએ, એવો વિચાર તમને કદી સ્વપ્ને પણ આવે છે ખરો ? જોગ જોગે કદી સિંહાદિનો ભેટો ઘર્ષ ગયો હોય તો કેવી કપારી છૂટે ! બન બચાવવા કેવાં આવલા મારવા પડે ! અરે સિંહ તો ફર રહ્યો પણ માકડનો ખોરાક તો મનુષ્યનું લોહી છે, તેના કરકવાથી મોત પણ થતું નથી, તો પણ તેને કેટલાક નિહાંથી મનુષ્યો તરત મારી નાખે છે. પરંતુ બાઈઓ ! તમને જીવંતર જેવું વહાણ છે તેવું જ તેને પણ છે. માટે જીવને જીવ તરીકે જાણી તેને જીવવા દા. પોતપોતાના કર્મક્રમસાર ઊંચ નીચ થોળિને તેઓ પ્રાપ્ત થયા છે. પરંતુ ભગવાને કોઈને બનાવ્યા નથી એ નિશ્ચય સમજો.

૧૭ અજીવને જીવ શ્રદ્ધે તો મિથ્યાત્વ

સૂકા કાષ્ઠની, નિર્જીવ પાપાણુની, પીત્તળ આદિ ધાતુની કે વસ્તુઆદિની જીવના જેવી આકૃતિ બનાવે. તેને સાક્ષાત્ પદ્મરૂપ માને તે મિથ્યાત્વ છે કારણ તે તો નિર્જીવ મૂર્તિ છે. વળી જેમની મૂર્તિ બનાવી છે, તેમને નજરે પણ દીકા નથી તો યથાર્થ આકૃતિ કેમ બને ? કોઈ કહેશે—શાસ્ત્રકથિત આકૃતિ બનાવી છે તો તે પણ શી રીતે બની શકે ? તીર્થ*કરે ૧૮૦૮ ઉત્તમ લક્ષણ અને ૩૪ અતિશયાદિથી અલંકૃત હતા મૂર્તિમાં તો એક પણ લક્ષણ કે અતિશયનો પત્તો લાગતો નથી. તીર્થ*કરે બિરાજતા તેની ચોતરફ સો સો ગાઉમાં કોઈ પ્રકારના ઉપદ્રવ થતા નહિ. જ્યારે મૂર્તિને તોહનાર કે તેનાં ધરણી ચોરનારને પણ તે કશું કરતી નથી. રામચંદ્રજી અને કૃષ્ણજીનું નામ સાંભળતાં જ દેવોના હાજી ગગડી જતા હતા, આજે તેમની મૂર્તિના આશુષ્ણો ચોરાયાના અનેક પ્રસંગો બને છે. એટલા માટે મૂર્તિને મૂર્તિ માને તો કંઈ હરકત નથી પણ સાક્ષાત્ ભગવાન માને તો તે મિથ્યાત્વ * છે.

૧૮ સન્માર્ગને ઉન્માર્ગ શ્રદ્ધે તો મિથ્યાત્વ

જ્ઞાન, ઈશ્વર, ચારિત્ર, વપ, દાન, શીલ, સતોષ, સરળતા, કથા, સત્ય ઇત્યાદિ જે મુક્તિનો માર્ગ છે તેને કર્મબંધના, સ સારવૃદ્ધિના માર્ગ કહે; કથા દાનને ફળવાતું કારણ બતાવે તે મિથ્યાત્વ. કેટલાક કહે છે, “જીવને મારવામા તો એક હિંસાનું જ પાપ

* જિન પ્રતિમા જિન સારથી, કહે વ મિથ્યાદષ્ટ;

પ્રતિમાને પ્રતિમા કહે, ભાડો કહે તે બદ્ધ.

લાગે છે, પણ બચાવવાથી તે બેટલાં પાપ કરશે તે પાપના અધિકારી તેને બચાવનારા થશે, કેમકે તેને બચાવ્યો તો તે પાપ કરવા લાગ્યો. તો તે બચાવવાવાળા અઢારે પાપના અધિકારી થાય છે ! ” આવી કુચ્છિતઓ લગાવી ગિચારા ભૂવેના હુંદયમાંથી અનુકરના રૂપ કદપવૃક્ષના અંકુરને ઉખેડી નાખે છે, કસાર્ધ સમાન કઠોર હુંદય બનાવી દે છે પછી તો તેમના સમક્ષ કોઈ જીવ મારતો હોય, અગ્નિમાં કોઈ જીવ બળતો હોય, પાણીમાં ડૂબતો હોય તો પણ તે બેઠા બેઠા બેથા કરે છે, પણ તેને બચાવવા મથત કરતા નથી, અરે ! કોઈ બચાવતું હોય તો તેને પાપી કરાવે છે ! અકસોસ ! આવા નિર્દયી મત પણ જૈન ધર્મમાં આ કાળે પ્રવર્તી રહ્યો છે. અગર અમને પૂછવામાં આવે કે, ૧ શ્રી ઋષભદેવજીએ કદપવૃક્ષ નષ્ટ થવાથી ભૂવેને દુઃખી દેખી ત્રણ પ્રકારનાં કર્મોનો પ્રચાર કર્યો. — ૨ શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન ગર્ભાશ્રયમાં હતા તેમના પુણ્ય પ્રતાપે દેશમાં ફેલાયેલો મહા-મારીનો ઉપદ્રવ નાશ પામ્યો અને શાંતિનો પ્રચાર થયો, જેથી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૧૮ મા અધ્યાયમાં “ સતિ સતિકરે કોપ ” અર્થાત્ લોકમાં શાંતિના કરવાવાળા શાંતિનાથ ભગવાન એ પ્રમાણે પ્રશસા છે. ૩ શ્રી અરિષ્ટનેમિ ભગવાન પાજરામાં પૂરાયેલા ભૂવેને છોડાવી સારથિને ધનામ આપ્યું તેની તારીફ ઉત્તરાધ્યયનના ૨૨મા અધ્યયનમાં છે— “ સાણ્ણકોસો નિપ દિવો ” અર્થાત્ અનુકંપા લાવી ભૂવેનું હિત કયું ભૂવેનું અંધનસુકત કર્યાં. ૪ શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાને લોકકામાં બળતાં નાગ—નાગણીને બચાવ્યાં તેની તારીફ કદપસૂત્રમાં છે. ૫ શ્રી મહાવીર સ્વામીએ સાધુ અવસ્થામાં ગોશાળાને તેનેલેશ્યાથી બળતો બચાવ્યો. તીર્થંકર ભગવાન વિચરે છે તેમની ચારે તરફ રોગ, દુઃખાળ, મતુબ્ધ, પશુનો ઉપદ્રવ થતો નથી અને પ્રથમ થયેલ હોય તો દૂર થઈ જાય છે, અને શ્રી સમવાયગ સૂત્રમાં તીર્થંકરનો અતિશય કહ્યો છે. આવી રીતે ખુદ તીર્થંકરોએ પણ ભૂવેની રક્ષા કરી છે, તો શું તેઓને પણ અઢારે પાપ લાગી ગયા ? પરંતુ જે પ્રમાણે આ લોકો ખુદ ભગવાન મહાવીરના અનુયાયી હોવા છતાં કહે છે કે “ ગોશાળાને બચાવ્યો તે ભગવાનની જૂલ થઈ ” આવી રીતે તીર્થંકરો ઉપર પણ હોપારોપણ કરતાં અચકાતા નથી, વળી આવા ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપકને પૂછીએ કે, ભાઈ ! પાપી ભૂવે નરકમાં જાય છે ત્યાં તેમને વિશેષ તાપ કરવાનો પ્રસંગ પડતો નથી, પરંતુ તેમને તમારા શુદ્ધ ધર્મોપદેશ આવી ધર્માત્મા ત્રાધુ આપક બનાવે તો તે ધર્મના પ્રતાપે દેવલોકમાં જશે અને દેવાજના સાથે કામસોગ સાગવશે, ખીનાં પણ અનેક પાપાચરણ કરશે તો તેનું પણ જે શુદ્ધતા ઉપદેશથી જે કરશે તે ભોગવશે ” તો એવી જ રીતે સમજવું બેઠાં છે, કોઈ દયાળુ પુરુષે મરતા વને ઉપદેશથી કે દ્રવ્યાદિની મદદથી બચાવ્યો તો તેને અભયદાન આપવાનો લાભ પ્રાપ્ત થો “ દાણાણ સેદ્ધ અમયપ્પવાણ ” અર્થાત્ સર્વે જાનોમાં અભયદાન બેઠાં છે એમ શ્રી યગદાંગ સૂત્રના છઠ્ઠા અધ્યયનમાં ફરમાવ્યું છે. બચેલો જીવ ભવિષ્યમાં જે પાપકર્મ કરશે તેના ફળ તો તે કરવાવાળો જ ભોગવશે. વળી આ પંથવાળા લોકો પોતાના પંથના સાધુ

સિવાય બીજાને દાન દેવામાં એકાંત પાપ બતાવે છે અને શ્રી ભગવતી સૂત્રનો પાઠ બતાવી લોળા ભાઈઓને દાન દેવાથી વંચિત કરે છે, પરંતુ એ જ સ્થળે તેનો ખુલાસો જે પૂર્વાચાર્યે કર્યો છે તેને સ્વીકારતા નથી. રાયપસેણી સૂત્રમાં શ્રી કેશીત્વામીને ઉપદેશ સાંભળી પ્રદેશી રાજાએ દાનશાળા સ્થાપન કરી છે. દશાશ્રુતસ્કંધમાં આવકની ૧૧ મી પ્રતિમા ભિક્ષોપણ્ણી હોવાની વિધિ ભગવાને બતાવેલ છે ઉવવાઇછ સૂત્રમાં અ બઠ સંન્યાસીએ વૈક્રિય લખિધના પ્રભાવથી નિત્યપ્રતિ ૧૦૦ ઘરે છઠ્ઠું પારણું કર્યાંનું વર્ણન છે. આવો શાસ્ત્રમાં ખુલાસો હોવા છતાં પણ સાધુ સિવાય અન્યને આપનામાં પાપ બતાવે તેને જૈન કેમ કહેવાય? આવા ઉપદેશ સાંભળીને સન્માગને છેાડી ઉન્માગે ન જશો. અને આ સિધ્ધાત્વથી આત્માને બચાવજો.

૧૬ ઉન્માગને સન્માગ શ્રદ્ધે તો સિધ્ધાત્વ

પૃથિગ્ચાદિક છ કાય જીવોની હિંસા, પુષ્પ, ફળ, પૃષ્ઠાદિ * દેવોને ધરવાં, યજ્ઞ-હવનાદિ કરવા, હૃદયસેના સેવવાં તેમ જ સ્ત્રી આદિના લોગ, નૃત્ય નાટકાદિ જે સંસાર પરિબ્રમણના હેતુભૂત છે તેને તથા ઉપર જે ૫ થ ઉન્માગરૂપ બતાવ્યો છે, તેને કર્મક્ષય કરવાનો સુકિતનો માગ શ્રદ્ધે તો સિધ્ધાત્વ.

૨૦ રૂપીને અરૂપી શ્રદ્ધે તો સિધ્ધાત્વ

વાસુકાયાદિ કેટલાક આકરૂપશી રૂપી (સાકર-મૂર્તિ-મન્ત) પઢાઈ છે. પરંતુ બારીક અને પારદર્શક હોવાથી તે દષ્ટિગોચર થઈ શકતા નથી, તેવી જ રીતે કર્મપુદ્ગલ પણ આરૂપશી રૂપી પુદ્ગલ છે તે દષ્ટિગોચર ન થવાથી તેને અરૂપી કહે તો સિધ્ધાત્વ.

૨૧ અરૂપીને રૂપી શ્રદ્ધે તો સિધ્ધાત્વ

ધર્માસ્તિકાયાદિ જે અરૂપી છે તેને રૂપી માને, તથા શ્રી સિદ્ધ ભગવાન અવજ્ઞે, અગધે, અરસે, અક્ષસે ઇત્યાદિ ગુણસંપન્ન છે એમ શાસ્ત્રમાં ફરમાવ્યું છે તેમને રક્તાવણું આદિ માને અથવા પ્રથમ ઇન્ધરને અરૂપી (નિરંજન નિરાકાર) કહીને પછી કહે કે ધર્મના કે ભક્તના રક્ષણાર્થે ૨૪ અવતાર ધારણ કરે છે. તેવી જ રીતે સિદ્ધ ભગવાન અમૂર્ત છે તેમની મૂર્તિ બનાવે ઇત્યાદિ અરૂપીને રૂપી કહે તે સિધ્ધાત્વ બળ્યું.

X સુખી (કોરી) નમસ્કાર-મનહર છંદ

બળ જો ચઢાઈ નાથ, કંચ મચ્છ પીવો કરે દુધ જો ચઢાઈ દેવ, વચ્છકી છુકાર હૈ
કૂલ જો ચઢાઈ પ્રજો, ભગ તાહિ સુધ ભત; પત્ર જો ચઢાઈ ઈશ, વૃક્ષકા ઉજ્જર હૈ.
દીપ જો ચઢાઈ નાથ, સલમ તેહિ ભસ્મ હોત, ધૂપ જો ચઢાઈ વહી, અગ્નિકા આહાર હૈ
મેવા મિષ્ટાન્ન તામે અરૂપી ધુખ ડાર ભત; ફલ જો ચઢાઈ સહી, તોતેકી જુકાર હૈ.
જોડી એતી વસ્તુએ હૈ, સખી હૈ દોષ યુક્ત; યાવે મહારાજ મેરી, સુખી નમસ્કાર હૈ.

૨૨ અવિનય મિથ્યાત્વ

શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનનાં તથા સદ્ગુરુનાં વચ્ચનોને ઉત્થાપે, આજ્ઞાતું ઉલ્લંઘન કરે, ભગવાનને ભૂલી ગયા એમ કહે; સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા, શુશ્રુવંત, જ્ઞાનવંત, તપસ્વી, ત્યાગી, વૈરાગી ઇત્યાદિ ઉત્તમ પુરુષોની નિંદા કરે, કૃતદ્વિ બને, છિદ્રગવેષી બને તે અવિનય મિથ્યાત્વ.

૨૩ આશાતના મિથ્યાત્વ

આશાતનાના ૩૩ પ્રકાર છે—૧ અરિહંતની આશાતના, ૨ સિદ્ધની આશાતના, ૩ આચાર્યની આશાતના, ૪ ઉપાધ્યાયની આશાતના, ૫ સાધુની આશાતના ૬, જ્ઞાધ્વીની આશાતના, (આ પાંચે પદવિધારકના છતાં શુષ્કોને જોળવે અને અછતા કોષોત્તું આરોપણ કરે તો (આશાતના), ૭ શ્રાવકની આશાતના, ૮ શ્રાવિકાની આશાતના, (શ્રાવક શ્રાવિકાને કુપાત્ર કહે. જેરના દુકેઠા કહે, તેઓને પોષવા તોષવામાં પાપ બતાવે તો આશાતના), ૯ દેવતાની આશાતના ૧૦, દેવીની આશાતના, ૧૧ સ્થવિરની આશાતના, ૧૨ ગણુષ્ઠની આશાતના, ૧૩ આ લોકમાં જ્ઞાનાદિ શુશ્રુધારકની આશાતના, ૧૪ પરલોકમાં ઉત્તમ શુષ્કોથી સુખ પ્રાપ્ત કરનારની આશાતના, ૧૫ સર્વ પ્રાણી ભૂત, જીવ સત્ત્વની આશાતના (જીવની હિંસામાં ધર્મ અને રક્ષામાં પાપ બતાવે તથા જીવને જીવ માને નહિ તો આશાતના લાગે), ૧૬ કાલો કાલ (યથા સમય યથોચિત) ક્રિયા સમચરે નહિ તે કાલની આશાતના, * ૧૭ શાસ્ત્રનાં વચ્ચનો ઉત્થાપે તથા વિપરીત પરિણામાવે તે સૂત્રની આશાતના; ૧૮ જેમની પાસે શાસ્ત્રજ્ઞાન સંપાદન કષ્ટું તેમની આશાતના તે સૂત્રજેવ આશાતના, ૧૯ જેમની પાસેથી સૂત્રાર્થ ધારણ કર્યા તેમની આશાતના કરે તે વાચનાચાર્યની આશાતના, (આ ૧૯નાં શુષ્કોત્તું આચ્છાદન કરે (હાકે), અવશ્યવાદ બોલે અપમાન કરે તો આશાતના લાગે છે,) ૨૦ જ્ઞવાર્ધન—શાસ્ત્રનાં પદ પહેલાંનાં પછી અને પછીનાં પહેલાં એમ આધાપાછા ઉચ્ચારે તો આશાતના, ૨૧ વચ્ચાચેલિય—વચ્ચે સૂત્રપાઠ આદિ છોડી દે, ઉપયોગ શૂન્ય લાણે તો આશાતના, ૨૨ હીલુકૂખર—સૂત્રપાઠના સ્વરબ્યંજનાદિના પૂણું ઉચ્ચાર કરે નહિ, કમી કરે તો આશાતના, ૨૩ અચ્ચકૂખર—અધિક સ્વરાદિ બોલે તો આશાતના, + ૨૪ પચહીણ—પદ પૂણું ઉચ્ચાર કરે નહિ તથા

* જૈન જ્યોતિષ વિદ્યાના અપારના અભાવે સામ્રાટ સમયે કાળનો વધાર્થ નિર્ણય કરવામાં જોટાભો થઈ ગયો છે, તેથી પાખી, ચોમાસી, સવત્સરી આદિ પર્વતિથિઓની વચોચિત કાળ આરાધના કરવાતું પણ મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે. તથાપિ ઘણા વિદ્વાનો એકમત થઈને આ સંબંધી જે નિર્ણય કરે તે પ્રમાણે પવિરાધન કરવાથી પણ ભગવાનની આજ્ઞાના આરાધક (બ્યવહારમ્બ કથિત પાંચ બ્યવહારને અનુસારે) થઈ શકાય છે.

+ અણીબંડીને એક અક્ષર પણ ન્યૂનાધિક કરે તો મિથ્યાત્વી થઈ બપ, પરંતુ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો નેટલો ક્ષયોપશ્ચય થયો છે અને તદનુસાર નેટલું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે તે પ્રમાણે પાઠન પાઠન

પદને અપદ્મ શ કરે તો આશાતના, ૨૫ વિષ્ણુચંદ્રીયું-વિનયભક્તિ રહિત અહંકારીપણે ભણે તો આશાતના, ૨૬ ભોગ્યહીનું-સ્વાધ્યાયાદિ કરતી વખતે મન, વચન, કાયાના યોગીની અપજતા કરે તો આશાતના, ૨૭ લોચનીયું-હૃદય દીર્ઘના ભાન વગર સ્પષ્ટ ઉચ્ચાર વિના બોલે તો આશાતના, ૨૮ સુદૃઢચિન્તન-વિનયવંત, ભક્તિવંત, શુદ્ધિવંત, ધર્મપ્રદીપક ઇત્યાદિ સદ્ગુણાલંકૃતને જ્ઞાન ન ભણાવે અથવા રૂઝું જ્ઞાન અવિનયી શિષ્યને ભણાવ્યું હોય તો આશાતના, ૨૯ હૃદયપરિચ્છિન્ન-અવિનીતપણે જ્ઞાન અહંભુ કરે તથા અભિમાની, ધર્મધ્વંસક, આજ્ઞાભંગ કરનારને જ્ઞાન ભણાવે તો આશાતના. * ૩૦ અકાલે કળે સંજ્ઞાઓ-કાલિક ઉત્કાલિક સમજણ વગર અકાળે શાસ્ત્ર ભણે ભણાવે તો આશાતના, ૩૧ કાલે ન કળે સંજ્ઞાઓ-પ્રમાદવશ સ્વાધ્યાય કરે નહિ તો આશાતના, ૩૨ અસંજ્ઞાઈએ સંજ્ઞાઈ-અસ્વાધ્યાયના પ્રસંગોમા શાસ્ત્રનો સ્વાધ્યાય કરે તો આશાતના, અને ૩૩ સંજ્ઞાઈએ ન સંજ્ઞાઈ-પ્રમાદને વશ પડી ખર્ચીશ અસ્વાધ્યાય રહિત સ્થાનમાં સ્વાધ્યાય કરે નહિ તે આશાતના, + આ પ્રમાણે ૩૩ આશાતના કહી છે તે આશાતના બાણી બૂઝીને કરે તો મિથ્યાત્વ. *

કરતાં જ્ઞાનના આરાધક ગણાય છે કેમકે તીર્થ*કરોએ એ પ્રમાણે દુરમાયુ* છે તેવું ગણધર મહારાજ પણ કહી શકતા નથી, કારણ વાણી ગુણના અતિસયનો અભાવ છે, અને એવું ગણધરોએ કહ્યું તેવું આચાર્યજી કહી શકતા નથી, કારણ ત્રિપદી લખિનો અભાવ છે. તો પછી આપણા જેવા અધ્યપત્ર* શુ ગણું. † યદિ કોઈ સૂત્ર ભણવાની મના કરે તો ભ્રમમાં ન પડતાં પોતાના ક્ષયોપશમ અનુસાર શુદ્ધ પઠન પાઠન કરતા રહેવું જોઈએ, ઈરાદાપૂર્વક અશુદ્ધ ન બોલવું અને અભણપણે અશુદ્ધ ઉચ્ચાર થઈ જાય તો તે પદલ* જ વાઈલ* આદિ પાઠ બોલી મિથ્યામિ દુઃકર કહી આત્માને શુદ્ધ કરી લેવો જોઈએ.

x જેમ સાપને પાચેણું દૂધ પણ વિષરૂપે પરિણમે છે, તેમ અયોગ્ય વ્યક્તિને આપેણુ ઉત્તમ જ્ઞાન પણ મિથ્યાત્વની વૃદ્ધિ કરનાર નીવડે છે. જો કે હોનહાર (નિયતિ)ને તો તીર્થ*કર પણ ઢાળી શકતા નથી તથાપિ યથા ઉપયોગ યોગ્યાયોગ્યતાનો ખ્યાલ તો અવશ્ય રાખવો જોઈએ. અને યોગ્યાનુસાર જ્ઞાન આપવું જોઈએ.

+ શાસ્ત્રનો સ્વાધ્યાય સર્વ દુઃખનો નાશ કરનારો છે, એવું શાસ્ત્ર* કથન છે. માટે સત્જ્ઞાનના ધારકોએ નિત્ય યોગેશ્વરો સ્વાધ્યાય કરવો જોઈએ.

* નિહત્ર જે પ્રકારના છે ૧ પ્રવચન નિહત્ર અને ૨ નિદક નિહત્ર. તેમા જે પ્રવચન નિહત્ર હોય છે તે તો નવગ્રંથેષક સુધી જાય છે પણ નિદક નિહત્ર તો કિલ્લિપીમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ભગવતીજીમાં જમાલિને નિર્મળ ચારિત્ર પાળનાર કહ્યા છે તથાપિ તેઓ કિલ્લિપીદેવ પણ ઉપભયા તેવું કારણ પણ એ જ છે. શાસ્ત્રમાં પ્રવચન નિહત્રના કરતા પણ નિદક નિહત્રને ખરાબ કહ્યા છે.

ટાંકરો-આચારે અદ્ધા કલો, નિદક નિહત્ર જાય;

પ યમ અ જે ભાષિયો, છે પહેલે ગુણકાણુ.

પ્રવચન નિહત્ર માત્ર પ્રવચનની ઉત્થાપના કરે છે, પણ નિદક નિહત્ર તો પ્રવચનની અને પ્રવચનના પ્રરેષક કેવળજાની, ધર્માચાર્ય, ચતુર્વિધ સંવ એ સર્વની માયા કપટ સહિત નિદક કરે છે અને

૨૪ અક્રિયા મિથ્યાત્વ

અક્રિયાવાદિની પેઠે તેઓ કહે છે કે- “ આત્મા છે તે જ પરમાત્મા છે એટલે અક્રિય આત્માને પુણ્ય પાપની ક્રિયા લાગતી નથી. જે પુણ્ય પાપના ભ્રમમાં પડી આત્માને દુઃખી કરે છે, અર્થાત્ ખાનપાન, લોભવિલાસ, ઝોશઆરામથી વચિત રાજો છે; ભૂખ, તરસ, કહે છે કે, હું જે કહું છું તે જ સત્ય છે, શાસ્ત્ર તો થોથા છે. શાસ્ત્રવચન મિથ્યા છે, અમે શોધક છુદ્ધિથી કરેલો નિર્ણય તે જ સાચો છે. ઇત્યાદિ વચનો ગર્વ સહિત ઉચ્ચારે છે. શુદ્ધ આદિથી પણ વિરુધ્ધ થઈ ઉદ્ધતપણું કરે છે, જિનાયાતું ઉલ્લસન કરવા જેવા પોતાના કુષ્ટ કૃત્યોને પણ અનેક કુષેત્રો દ્વારા સંકલ્પ બતાવે છે અને ભોળાં પાપર મનુષ્યોને માર્ગચ્યુત કરવામાં મગ્ન માણે છે. આવા નિહક નિહવ જિનશાસનના શત્રુ અને મહામિથ્યાત્વી બન્યુવા. શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૩૬મા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે શ્રુતચાની, કેવળચાની, ધર્માચાર્ય, ગુરુદેવ અને ચતુર્વિધ સદ્ધર્મ એટલાના અવર્ણવાદ બોલવાવાળા ક્ષિત્તિથી દેવતા થાય છે અને તેનાં વચનને માનનારા ભગવંતની આચારી બહાર અને મિથ્યાત્વી જ હોય છે. તેઓ ગમે તેટલા શુદ્ધ અને ઉત્કૃષ્ટ આચારનું પાલન કરે તો પણ તેમના કરતા પાસત્યા-શિષિ-લાચારી લાખ દરબજે સારા છે. પાસત્યા તો માત્ર ચારિત્રના જ વિરાધક હોય છે, પણ સમક્ષિતના તો આરાધક હોય છે તેથી તેમનું આત્મકલ્યાણ શીઘ્ર થઈ જાય છે. જુઓ ચાતાસત્ર ખીજ શ્રુતસંધર્મા ભગવાન પાર્શ્વનાથની ૨૦૬ આચારી પાસત્યા હતી, પરંતુ સમક્ષિત શુદ્ધ રહેવાથી બધી દેવલોકમાં મઠ અને મહા-વિદેહમાં જન્મ લઈ મોક્ષમાં જશે. ખીજું કારણ એ પણ છે કે, પાસત્યાની ત્રણ પ્રરેપણા શુદ્ધ હોય છે, પરંતુ ચારિત્ર મોહનીયતા ઉદયથી સ્પર્શના શુદ્ધ થઈ શકતી નથી; આવી તે પોતાના આત્માનું અક્ષિત કરે છે. પણ ખીજને રૂપાવતો નથી અને નિહક તો ગર્વાદિકથી અલગ થઈ પોતાનો નિરાળો પંથ જ સ્થાપન કરે છે અને પોતાની પાછળ ખીજ પણ અનેક આત્માઓને ભવસાગરમાં ડૂબાડે છે. વળી પાસત્યા તો અનુકૂળ અવસર મળતા નિશીથ સૂત્રના કથનાતુસાર આવેલી, નિહ, નિઃશબ્દ ઘડને સુધરી પણ શકે છે, ક્રિત્ત કુમત પક્ષમાં બંધાયેલા નિહવનું દેહાણે આવવું સુધરવું અસંભવિત છે. આ માટે શાસ્ત્રનું ફરમાન છે કે કોઈ શ્રુતમાં ન્યૂનાધિક હશે તો તેનાં હાનિ લાજ તેના પોતાના આત્માને જ થશે, પરંતુ પારકી ખટપટમાં પડતાં જે કદાચ સુસાધુને કુસાધુ કે અણીને કુશુંણી માનવામાં આવી જશે તો આપણા આત્મા મિથ્યાત્વ જીવાન્મન કરી ભવસાગરમાં ગોથાં ખાશે માટે કદાચિત્ કોઈનામાં દોષ છે એવું બન્યુવામાં આવી પણ જાય તો તેને હેખ્યું અણુદેખ્યું, સાંભળ્યું અણુસાંભળ્યું કરી દેવું. જુઓ સૂચકાંગસત્ર શ્રુતસંક્ર ૧ લો અધ્યાય ૧૩ ગ્રામા પર્ગી-ને કીધને વચ થઈ કાણુને કાણો, આંધળાને આંધળો, હીનાચારીને હીનાચારી ઇત્યાદિ જેવું દેખે તેવું કહેશે અને ઉપશમાવેલા કલેશની ઉદ્ધરણા કરશે તે જેવી રીતે અંધ મનુષ્ય હાથમાં લાકડી હોવા છતાં પણ રસ્તે ચાલતા પીડા પામે છે તેવી રીતે ચતુર્-જાતિરૂપ સસારમાં દુઃખો પામશે. બ્યારે દોષ પ્રકાશવામાં પણ આટલું પાપ બતાવ્યું છે તો પછી પોતાના આચાર્ય, ઉપાધ્યાય કે ચાનકાતા શુભેજ્ઞના શુભો જોળવી તેના અવશુભો માથ તેની કેવી રીતે સ્થિતિ થાય તેનો વિચાર કરી લેવો. સમાવાયજ સૂત્રના ૩૦ મા કાણુની ૨૪-૨૫ ગ્રામા જુઓ તેમાં કહ્યું છે કે- જે આચાર્ય ઉપાધ્યાયે શાસ્ત્ર અથવા વિન્યાદિની ક્ષિણ આપી હોય તેમની જે કોઈ નિંદા કરશે, તેમનાથી વિરુધ્ધ વર્તશે, તેમનો સત્કાર સન્માન નહિ કરે તે મહામોહનીય કર્મ બાધી ૭૦ કોડા-કોડ સાગરોપમ સુધી મોષિખીજ સમક્ષિતની પ્રાપ્તિ નહિ કરી શકે. એટલા માટે સર્વ જીવના ભલા માટે સૂચના કરીએ છીએ કે અવિનય અને આજ્ઞાતના મિથ્યાત્વને અતિ દુ ખપદ બણી આત્માને તેમનાથી બચાવજો,

ટાઢ, બ્રહ્મચર્યાદિ ધર્મ'તું' પાલન કરી આત્માને દુઃખી કરે છે તે બધા નરકમાં પડશે !” આવા મિથ્યા મતપ્રવર્તકોને જ્ઞાની પુરુષો કહે છે કે, વાહરે ભાઈ ! તમે તો પરમાત્માને પણ નરકમાં ધકેલી દીધા ! ! ભંગી, બીલ, ચમાર, કસાઈ ઇત્યાદિ નીચ જાતિના અને નીચ કર્મ કરવાવાળા બનાવી દીધા ! ! પણ ભાઈ ! આત્મારૂપ પરમાત્મા યોગવાવાળા દુઃખી કેમ હોય છે ? પરભવ તો દૂર રહ્યો, પરંતુ આ ભવમાં પણ જેઓ આત્માને કાબૂમાં નથી રાખતા તેઓ દુઃખી હોય છે જેમકે અભાદ્ય-અપચ્યતું ભક્ષણ કરનારા વાત, પિત્ત, કફાદિ અનેક રોગથી ઘેરાઈ પીડા પામે છે, ચોરી કરનારા કારાગૃહમાં જાય છે. અને વ્યભિચાર કરનારાને, ચાંદી, પ્રમેહ આદિ ભયંકર રોગ થાય છે જેને પરિણામે તેઓ સડી સડીને અકાળે મરે છે. સમાજમાં હેઠધૂત થાય છે. શું આત્મા-પરમાત્માના આ ભક્ષણ છે ? ભોળા લોકો આત્માને પરમાત્મા તો કહે છે અને પાછા અન્ય જીવોને હણી એ પરમાત્માના હેઠધૂત ભક્ષણ કરી જાય છે. આવા પાખંડી બ્રાહ્મચારીઓ નરકમાં જશે કે આત્માને કાબૂમાં રાખનારા નરકમાં જશે ? આનો નિર્ણય દરેક સુસજ્જનોએ પોતાની સહસ્રહવિવેકબુદ્ધિ દ્વારા કરી લેવો. દુઃકર્મોથી આત્માને બચાવશે તે જ સુખી થશે.

૨૫ અજ્ઞાન મિથ્યાત્વ

જ્યાં મિથ્યાત્વ ત્યાં અજ્ઞાન નિયમા હોય જ છે અર્થાત્ મિથ્યાત્વી અજ્ઞાની જ હોય છે. મિથ્યાત્વ ઉદયથી તેને બધું વિપરીત ભાસે છે. આ હુંડાવસર્પિણી કાળમાં મિથ્યાત્વ'તું' બેર ખૂબ વધી પડ્યું છે. અજ્ઞાન અને મોહના પ્રાબલ્યથી સત્સાક્ષ વિરુદ્ધ અનેક મતમતારો પ્રવર્તી રહ્યાં છે. એટલું જ નહિ પણ પ્રકૃતિએ પ્રતિકૂળ એવા અનેક મત પ્રચલિત થાય છે અને ઘટા જાય છે, જ્યાં જુઓ ત્યાં માનની મારામારી છે થોડુંક વાક્યાનુય' પ્રાપ્ત થયું કે તરત કુબુદ્ધિ દ્વારા, કુચુક્તિઓ લગાવી આમ પુરુષોના સિદ્ધાંતોને ઉથલાવી વાળીના આદંબરથી મનઃકલ્પિત પંથની સ્થાપના કરે છે, માયાબળમાં ફસાયેલા લોકોને ગમે તે પ્રકારે લાલચમાં પોતાના બનાવી દે છે અને ધર્મના નામની યોથ લઈ મનમાન્યો શિકાર ખેલે છે. થોડાં જ વર્ષ પૂર્વે એક સત્પથી લોકોના મત ચાલુ થયે છે; તેમની રહેણી તો બધી હિંદુના જેવી છે, પણ કરણી બધી સુસલમાનના ધર્મ પ્રમાણે છે. તેઓએ હિંદુધર્મના અથોમા ફેરફાર કરી નવીન અથોની રચના ઇસ્લામ મજહબને અનુસરતી કરી છે. તેઓ કહે છે કે. વિશ્વના મચ્છ, કચ્છાદિ ૧૦ અવતારોમાં દશમે અવતાર નિષ્કલંકીનો થયો. તે સુસલમાની ધર્મના ચોથા ખલિકા 'અલી' હતા. એમણે કાશી વિશ્વનાથ નામ ધારણ કરી કાલિંગ દેશને મારી પછી અવતાર લીધો, તેમના પુત્ર હસન અને હુસેન થયા. મુસા નખીકૃત 'તોરેત' કિતાબ તે 'ઝબ્હેદ', કાઉદ નખીકૃત 'જ'બૂર' કિતાબ તે 'ચબુરેદ', ઈસાકૃત અલ્લાકૃત 'અ'જલિ' કિતાબ તે 'સામવેદ' અને મહમ્મદ પયગમ્બરકૃત 'કુરાન' તે 'અથવ'વેદ' એ વગેરે મનઘડત વાતો લખી છે. અને મુગતતીથ' (પીરાણા નામે ગામ ગુજરાતમાં છે) તે તીથ'ધામ કહ્યું છે, આ પ્રમાણે આ

પંચમકાળમાં નવા નવા મતો સ્થાપન કરી ચોતાના ઇતિહાસની સાધના કરવામા લોકો તત્પર બન્યા છે. આવા તો બીજા અનેક મત વર્તમાનમાં પ્રચલિત છે. આમ અજ્ઞાનવશ મિથ્યાત્વમાં ફસેલા જીવોને ભોધ શ્રીજિનસાસનના અનુયાયીઓએ સાવધાન રહી હુલ્લ-ભતાથી પ્રાપ્ત થયેલ સમ્યક્ત્વ રતનને સંભાળી રાખવું ભોધ્યે.

ગાથા—સદસદવિસેસણાઓ, મવહેડ જહચ્છિઓવહેમાઓ ।

જાળફલામાવાઓ મિચ્છાદિદ્વિસસ અણાણં ॥

અર્થ—સત્ અસતનો વિવેક ન હોવાથી, સંસારના કારણરૂપ કર્મોને બધ જેમને તેમ રહેવાથી અને સત્ય જ્ઞાનના અભાવથી મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવો અજ્ઞાની જ હોય છે. અજ્ઞાન-વાદીની પેઠે “ભણે તેને તાણે” ઇત્યાદિ કુહુંતુવડે અજ્ઞાનની સ્થાપના કરી ભોળા લોકોને સદ્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિથી વંચિત રાખે છે તેને અજ્ઞાન મિથ્યાત્વ કહેવું.

ઉપર પ્રમાણે ૨૫ પ્રકારના મિથ્યાત્વનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ વર્ણવ્યું.

ગાથા—મિચ્છે અ અણંત દોસા, પયડા દિસંતિ નવિ ગુણ હેસા ।

તહ વિય ત વેવ જીવા હો મોહંવ નિસેવંતિ ॥ ૧ ॥

—વૈરાગ્યશતક

અર્થ—મિથ્યાત્વમાં કિંચિન્માત્ર શુભ નથી, પણ અનંત દોષનું પ્રત્યક્ષ સ્થાન છે, તથાપિ મોહાંધ બનેલા જીવો તેનું આચરણ કરે છે ! ઇતિ સખેદાશ્ચર્ય !

✽

શાસ્ત્રોદારક બાલબ્રહ્મચારી ઋષિ સંપ્રદાયાચાર્ય સ્વ. સુનિશ્રી અમોલખજીવિજી

મહારાજ દ્વારા વિરચિત ‘જૈનતત્ત્વપ્રકાશ’ ગ્રંથના બીજા ખંડનું

મિથ્યાત્વ નામક ત્રીજું પ્રકરણ સમાપ્ત

પ્રાકૃતિક જીવો

વીંછી

ડાંસ

મચ્છર

જગાઈ

ભમરો

ભમરી

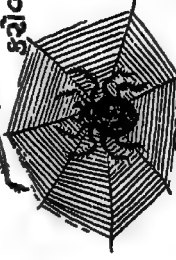
લીડ

માખી

કુંસારી

કુરોળીયો

ખડમાંકડી

પતંગીયુ

9

ચારિત્રધર્મ

શ્રી ઠાણાગ સૂત્રના બીજા ઠાણામાં કહ્યું છે કે “ધમ્મે કુવિદે વણ્ણતે તં જહા સુય ધમ્મ સેવ ચરિત્તધમ્મ સેવ” અર્થાત્ શ્રમણ ભગવંત શ્રી મહાવીર સ્વામીએ ધર્મ બે પ્રકારના કહ્યા છે. યથા-૧ સૂત્રધર્મ અને ૨ ચારિત્રધર્મ. આ બે પ્રકારના ધર્મમાંથી શ્રુતધર્મ અથવા સૂત્રધર્મનું સવિસ્તાર વર્ણન તો આ બીજા ખંડના બીજા પ્રકરણમાં થઈ ગયું છે. હવે ચારિત્રધર્મનું વર્ણન આગળનાં પ્રકરણોમાં આવશે.

સમ્યક્જ્ઞાનપૂર્વક યોગ અને કષાયોની નિવૃત્તિ થવાથી જે સ્વરૂપરમણતા થાય તે સમ્યક્ચારિત્ર કહેવાય છે. હિંસાદિ દોષોનો પરિહાર અને પ્રાણાતિપાત વિરમણ આદિ વ્રતોનું પાલન તે પણ સમ્યક્ચારિત્ર કહેવાય. જ્ઞાનસ્વ ફલે જિરતિ જ્ઞાનનું ફળ ચારિત્ર છે ચારિત્ર, નરકાદિક ચાર ગતિમાંથી આત્માને તારીને પંચમગતિ મોક્ષમાં પહોંચાડે છે. ચારિત્રધર્મના ભગવાને બે પ્રકાર કહ્યા છે : ૧ દેશથી ચારિત્ર અને ૨ સર્વથી ચારિત્ર. તેમાં સર્વથી ચારિત્ર ધારણ કરવાવાળા તો સાધુ મુનિરાજ હોય છે. તેમના આચારનું વર્ણન પ્રથમ ખંડના ત્રીજા, પાંચમા પ્રકરણમાં અગાઉ થઈ ગયું છે. અને દેશથી ચારિત્ર તેના પણ બે પ્રકાર છે : ૧ સમ્યક્ત્વ અને ૨ દેશવિરતિ. જે બંનેનું કથન આ બીજા ખંડના ચોથા પાંચમા પ્રકરણમાં કરી, તત્પરશ્રીત્ છઠ્ઠા ‘અંતિમશુદ્ધિ’ પ્રકરણમાં મતુલ્ય જન્મની, સમક્રિતિ, દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિએ આગ્રહ્યને અંતે કેવી રીતે શુદ્ધિ કરવી તેનું વર્ણન કરી આ અંત સમાપ્ત કરીશું. મિથ્યાત્વનો સમૂળજો નાશ થવાથી જ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. જોટલા માટે ૨૫ પ્રકારના મિથ્યાત્વનું વિસ્તૃત વર્ણન ત્રીજા પ્રકરણમાં અપાઈ ગયું છે. હવે આ ચોથા પ્રકરણમાં સમ્યક્ત્વ અથવા સમક્રિતિનું કથન કરીએ છીએ.

પ્રકરણ ચોથું

સમ્યક્ત્વ

ગાથા-નત્થિ ચરિત્તં સમ્મત્તવિઢ્ઢણં, દંસણે ઉ મહ્ડયવ્વં ।

સમ્મત્તચરિત્તાદં, જુગવં પુવ્વં ચ સમ્પરાં ॥

ઉત્તરાખ્યન અ. ૨૮ ગા. ૨૯

અર્થ—જે જીવોને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થઈ નથી તેમને ચારિત્રધર્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી. જેમને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થઈ છે તેમનામાં ચારિત્રધર્મની ભજના જાણવી અર્થાત્ હોય અને ન પણ હોય. સમક્રિત ચારિત્રની સાથે પણ રહે છે અને પહેલાં પણ રહે છે.

સમકિત વિનાના ચારિત્રથી સકામ નિર્જરા થતી નથી તેથી સમકિત વિનાની કરણી એકલા વિનાનાં મીઠાં જેવી નિરર્થક કહી છે. પરંતુ સમકિતની પ્રાપ્તિ થતાં અન્ય ખધા આધ્યાત્મિક શુભો ક્રમશઃ પ્રાપ્ત થતા જાય છે.

ગાથા—નાદંસણિસ્સ નાણં, નાણેણ વિણા ન હંતિ ચરણગુણા ।

અગુણિસ્સ નત્થિ મોક્ખો, નત્થિ અમોક્ખસ્સ નિવ્વાણં ॥

અર્થ :—સમ્યગ્દર્શન વિના સમ્યક્ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતી નથી, અને જ્ઞાન વિના ચારિત્રના શુભો પ્રગટ થતા નથી, ચારિત્રના શુભની પ્રાપ્તિ વિના કર્મખંધથી છુટકારો થતો નથી અને કર્મોનો નાશ થયા વિના મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી. અર્થાત્ સમકિતથી જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. સમકિત થવા પહેલાં બેટલું જ્ઞાન હોય છે તે મિથ્યાજ્ઞાન કહેવાય છે અને સમકિત થતાં જ તે મિથ્યાજ્ઞાન સમ્યક્જ્ઞાન બની જાય છે. સમ્યક્જ્ઞાન વિના અહિંસા આદિ વ્રત અને પિંડવિશુદ્ધિ આદિ શુભ ઉત્પન્ન થતા નથી. આત્મ-વિપ્રાસના ક્રમનો વિચાર કરતાં જણાશે કે, આત્મોન્નતિનું મૂળ સમકિતની પ્રાપ્તિને ઉપાય અને તેનું સ્વરૂપ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૨૮ માં અધ્યયનમાં નીચે પ્રમાણે બતાવેલ છે.

ગાથા—તદિયાણં તુ ભાવાણં સમ્ભાવે ઉવણ્ણસણં ।

ભાવેણ સદ્દહંતસ્સ સમ્મતં તં વિચારિયં ॥ ૧૫ ॥

અર્થ :—યથાતથ્ય (વાસ્તવિક) ભાવોના અસ્તિત્વનો ઉપદેશ દેવો અને શુદ્ધ ભાવથી તેના ઉપર શ્રદ્ધા રાખવી તેનું નામ સમ્યક્ત્વ. જે પદાર્થ જેવા સ્વરૂપે છે તેને તેવા જ સ્વરૂપે જાણે, સરથે, પ્રરૂપે તે સમકિત કહેવાય. સમકિતની પ્રાપ્તિ એ પ્રકારે થાય છે.

તત્તિસર્ગાદિચિગમાદ્યા । તત્ત્વાર્થસ્થા અ. ૧ સં. ૩

અર્થ :—તે (સમ્યગ્દર્શન) ૧ નિસર્ગથી એટલે સ્વભાવથી અને ૨ અધિગમથી એટલે શુર્વાદિકના ઉપદેશથી એ એ પ્રકારે થાય છે. તેમાં નિશ્ચયમાં તો અનંતાનુબંધી અતુલ અને દર્શનમોહની ત્રણ પ્રકૃતિ એ સાત પ્રકૃતિના ક્ષય, ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ થવાથી ક્ષાયિક, ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ સમકિત પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી મતિ, શ્રુત કે ભતિસ્મરણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય. તથા તીર્થંકરના કે સદ્ગુરુના ઉપદેશથી જહ ચેતનના ભેદવિજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી જીવાજીવ, ધર્માધર્મ વગેરેના યથાતથ્ય-તાદૃશ્ય સ્વરૂપને જાણીને તેનું જ શ્રદ્ધાન કરે પ્રતીતિ કરે તેને સમકિતી કહેવો, ‘લખિધસાર’ નામક ગ્રંથમાં મિથ્યાત્વી જીવને સમકિત પ્રાપ્ત થવાનું વિધાન નીચે પ્રમાણે દર્શાવ્યું છે.

સંતી, પર્યાપ્ત, મદકવાથી, લગ્ય, શુભદોષના વિચારવાળો સાકારોપયોગી (જ્ઞાની), જાગૃત અવસ્થાવાળો એટલે શુભવાળો જે જીવ હોય તે જ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

સમક્રિત પ્રાપ્ત કરવાવાળાને પાંચ લ્પિધ હોય છે : ૧ ક્ષયોપશમ લ્પિધ, ૨ વિશુદ્ધ લ્પિધ, ૩ દેશના લ્પિધ, ૪ પ્રયોગ લ્પિધ અને ૫ પ્રકરણ લ્પિધ હવે આ પાંચે લ્પિધનું સ્વરૂપ કહે છે. ૧ અનંત સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતાં કોઈ વખતે કોઈ આત્માને એવો યોગ બને કે, જ્ઞાનવરણીય આદિ આઠે કર્મોની સર્વ અપ્રશસ્ત (ખૂરી) પ્રકૃતિઓના અનુભાગ(રસ)ને સમયે સમયે અનંતશુભ ઘટાડતાં ઘટાડતાં ક્રમશઃ ઉપર આવે છે, ત્યારે ક્ષયોપશમ લ્પિધ પ્રાપ્ત થાય છે ૨ આ ક્ષયોપશમ લ્પિધના પ્રતાપથી અશુભ કર્મના રસોદય ઘટે છે તેથી સંક્ષિપ્ત પરિણામની હાની અને વિશુદ્ધ પરિણામની વૃદ્ધિ થવાથી જીવને સાતાવેદનીયાદિ શુભ કર્મ પ્રકૃતિઓનો બંધ કરવાવાળા ધર્માનુરાગરૂપ શુભ પરિણામોની પ્રાપ્તિ થાય છે તે વિશુદ્ધ લ્પિધ. ૩ આ વિશુદ્ધ લ્પિધના પ્રભાવથી આત્માર્થાદિનાં દર્શન કરવાની અને વાણી શ્રવણની અભિલાષા બંધત થાય અને સત્સમાગમ કરી ચરુદ્રવ્ય, નવતત્ત્વ ઇત્યાદિનો જ્ઞાતા બને તે દેશના લ્પિધ. ૪ ઉપર્યુક્ત ત્રણ લ્પિધ પામેલા જીવ સમય સમય વિશુદ્ધતાની વૃદ્ધિ કરતો આશુભ્ય સિવાયનાં સાતે કર્મોની સ્થિતિ એક કોડાકોડ સાગરથી કમી કરે, ઘાતિકર્મનો અનુભાગ (રસ) જે પર્વત સમાન કંઠે હોતો તેને કાઢ તથા હતા સમાન રાખે. અને અઘાતિકર્મનો અનુભાગ હળાહળ વિષરૂપ હોતો તેને હીંબડા તથા કાંજી સમાન રાખવાની યોગ્યતાને પામે તે પ્રયોગ લ્પિધ (આ લ્પિધ ભવ્ય તથા અભવ્ય બન્નેને સામાન્ય હોય છે). ૫ આ પ્રયોગ લ્પિધના પ્રથમ સમયથી માંડીને પૂર્વોક્ત એક કોડાકોડી સાગરોપમામાં કંઈક કમ સ્થિતિ રાખી હતી તેને (આશુભ્ય સિવાયનાં બીજાં કર્મોની સ્થિતિને) પદ્યોપમાના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી કમી કરે. એમ કરતાં જ્યારે ૭૦૦ તથા ૮૦૦ સાગરોપમા કમતી થઈ જાય ત્યારે પાંચમી કરણ લ્પિધ પ્રાપ્ત થાય છે (આ લ્પિધ ભવ્ય જીવને હોય છે). અહીં ત્રણ કરણ કરે છે—૧ અધઃપ્રવૃત્તિ કરણ, ૨ અપૂર્વ કરણ, અને ૩ અનિવૃત્તિ કરણ (કરણ કષાયની મંહતાને કહે છે). આ ત્રણ કરણમા અનિવૃત્તિ કરણ કાળ તો ફક્ત અંતર્યુદ્ધતનો જ છે. તેનાથી અસંખ્યાત શુભો કાળ અપૂર્વકરણનો છે અને તેનાથી સંખ્યાત શુભો કાળ અધઃપ્રવૃત્તિ કરણનો છે. તે કાળ પશુ અંતર્યુદ્ધતનો જ જાણવો. (અંતર્યુદ્ધતના પશુ અસંખ્યાતા હોય છે.) આ કરણલ્પિધને પ્રાપ્ત થયેલા ત્રણે કાળવર્તી અનેક જીવોના કરણની વિશુદ્ધતા રૂપ પરિણામ તો અસંખ્યાતા લોકમાણુ થાય છે. તે પરિણામ અધઃપ્રવૃત્તિ કરણના જેટલા સમય છે તે પ્રત્યેક સમયમા વૃદ્ધિ પામે છે. કોઈ વખતે નીચેના પરિણામોની વિશુદ્ધતાવાળાં પરિણામોની વિશુદ્ધતામાં મળી જાય તેથી તેને અધઃપ્રવૃત્તિકરણ કહે છે. આ કરણમા ૪ આવશ્યક હોય છે :—૧ પ્રતિ સમય અનંતશુભી વિશુદ્ધતાની વૃદ્ધિ, ૨ પૂર્વોક્ત સ્થિતિબંધથી અલુકને ઘટતો જનો સ્થિતિબંધ, ૩ સાતાવેદનીય આદિ પ્રશસ્ત(સારી) કર્મપ્રકૃતિઓનો સમયે સમયે વૃદ્ધિ પામતો ગોળ, ખાંડ, સાકર અને અમૃત સમાન ચોડાણવડીયો રસ ત્વર્થા અનુભાગ

ખંધ અને ૪ અસાતાવેદનીય આદિ અપ્રશસ્ત કર્મ પ્રકૃતિઓનો અનંતશુષ્ક થટો તો બીજા કાંઈ સમાન અનુભાગ ખંધ. આ ૪ આવશ્યક થાય છે. આ અધઃપ્રવૃત્તિકરણના અંત-સુહૃત્નો કાળ પૂર્ણ થયા બાદ બીજું અપૂર્વકરણ કરે છે તેમાં ઘણા જીવોની અપેક્ષા તો લોકથી અસંખ્યાતશુષ્કી પરિણામની ધારા હોય છે. પરંતુ એક જીવની અપેક્ષાએ અંતઃસુહૃતના સમય જેટલા પરિણામ હોય છે. સમયે સમયે પરિણામોની વિશુદ્ધતા વધતી જાય છે, પ્રથમ સમય કરતાં બીજે સમયે પરિણામોની વિશુદ્ધતા અસંખ્યાતશુષ્કી અધિક હોય છે. એમ ક્રમશઃ વૃદ્ધિ પામતા પરિણામોનું અપૂર્વપણું આ કરણમાં હોવાથી તેને અપૂર્વકરણ કહે છે. આ કરણમાં પ્રવર્તતો આત્મા, મિથ્યાત્વમોહને મિશ્ર મોહનીય-પણું પરિણામોની પછી સમ્યક્ત્વ મોહનીયમા પરિણામોની દે છે અહીં પણ ૪ આવશ્યક હોય છે. ૧ શુભશ્રેણિ, ૨ શુભ સંક્રમણ, ૩ સ્થિતિખંડ, ૪ અનુભાગ ખંડ. તેમાં પૂર્વે બાંધેલા અને સત્તામાં રહેલા કર્મપુદ્ગલ રૂપ દ્રવ્યની ઉદીરણા કરી પંક્તિખંધ સમયે સમયે અસંખ્યાત શુષ્કી નિર્જરા કરે તે શુભશ્રેણિ, ૨ સમયે સમયે સત્તામાં રહેલાં કર્મ પ્રકૃતિનાં પરમાણુઓને પલટાવી દે, સંક્રમણ (સજાતીય એક લેહ મટી અન્ય લેહરૂપ થવું તે) કરે તે શુભ સંક્રમણ, ૩ સત્તામાં રહેલી પ્રકૃતિઓમાંથી અશુભ પ્રકૃતિઓની સ્થિતિ કમી કરવી તે સ્થિતિખંડ અને ૪ પહેલાની સત્તામાં રહેલી અશુભ પ્રકૃતિને અનુભાગ કમ કરે તે અનુભાગ ખંડ. આ ચાર કાર્ય અપૂર્વકરણમાં અવશ્ય થાય છે. આ પ્રમાણે સમયે સમયે અશુભ કર્મપ્રકૃતિને અનુભાગ અનંતશુષ્કી કમી થાય છે અને શુભ કર્મ પ્રકૃતિને અનુભાગ અનંત અનંત શુભ વૃદ્ધિ પામે છે. આ અનિવૃત્તિકરણના અંતિમ સમયમાં દર્શન મોહનીય અને અનંતાનુબંધી અનુભવ એ સાત પ્રકૃતિના પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, અનુભાગ અને પ્રદેશબંધનો ઉદય થવાની યોગ્યતા નષ્ટ થવાથી તે ઉપશમ રૂપે રહે છે ત્યારે આત્મા જિનપ્રણીત તત્ત્વાર્થનું શ્રદ્ધાન યથાતથ્ય કરતો થકો સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરી ઉપશમ સમકિત બની જાય છે. પાઠકગણ ! આ કથનનો જરા દીર્ઘદૃષ્ટિથી વિચાર કરજો કે આ સંસારમાં આત્માને સમકિતને લાભ પ્રાપ્ત થવો કેટલો દુર્લભ છે ! !

સૂત્રોચ્ચ

ભવસ્થિતિ નિકંઠ હોઈ, કર્મખંધ મંદ હોઈ, પ્રકટે પ્રકાશ નિજ, આનંદકે કંદકો ।
હિતકો દર્શાવ હોઈ, વિનયકો ખલાવ હોઈ, ભિખવે અંકુર જ્ઞાન ક્ષીતિયા કે અંદકો ।
સુગતિ નિવાસ હોઈ, કુગતિકો નાશ હોઈ, અપને ઉત્સાહ દાહા-ફેર કર્મ કંદકો ।
સુખ ભરપૂર હોઈ, દોષ દુઃખ દૂર હોઈ, ચા તે શુભવંદક હૈ, સમ્યક્ત્વ સુખંદ કૈ । !

અર્થાત્ જીવને જ્યારે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થવાનો અવસર પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે પ્રથમ તો તેની ભવસ્થિતિ પરિપક્વ થઈ હોવી જોઈએ, કર્મોના ખંધ પણ કોડાકોડ સાગરની સ્થિતિની અંદર રહી અને તે પણ મંદ રસમય રહેવો જોઈએ. સુખમાં હવે નહિ, દુઃખમાં ઉદાસી નહિ, સંદા આનંદમય સુખમુદા હોય. તેણે અંતઃકરણ પણ સાક્ષીભૂત થઈ જાય

કે હવે મારી શલાધનો સમય પ્રાપ્ત થયો છે. સ્વાભાવિક રીતે જ તેમનાં વિનયભાવ, કનુષ્ઠાભાવ બહુત થઈ જાય. સર્વંતું સદા કુશળ ઇચ્છે, અભિમાન અકડાઈ રહે નહિ, ક્ષીતિયાના ચંદ્ર સમાન જેમના હૃદયમાં જ્ઞાનનો અંકુર ફૂટી નીકળે. આવો જીવ કોઈના દબાવણથી નહિ પરંતુ પોતાના ઉત્સાહથી કર્મશત્રુઓની સન્મુખ ઊભો રહી મોહનીય કર્મની જે માયાબળ છે તેમા કસાય નહિ, ઊલટું તેનો નાશ કરવામાં તત્પર રહે, જેથી સહેજે જ તેમની દુર્ગતિ થતી આટકે અને સદ્ગતિમા નિવાસ થાય. પરિણામે તે સર્વ દુઃખોનો અંત કરી પરમધુખી બની જાય છે. આટલા શુભોનો ધારક હોય તે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

સમ્યક્ત્વના ૭ પ્રકાર

૧ મિથ્યાત્વ સમ્યક્ત્વ—સમ્યક્ત્વના આઠછાદાન રૂપ ૭ પ્રકૃતિઓના ક્ષયોપશમાદિવડે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિ તો થઈ ગઈ હોય, પરંતુ અંબડ સંન્યાસી તથા મરિચંચની જેકે વેષપરિવર્તન ક્યું ન હોય અને કોઈ કરણી મિથ્યાત્વની કરી પણ રહ્યો હોય છતાં નિશ્ચયમાં તો તે સમક્તિ છે, પરંતુ વ્યવહારમાં મિથ્યાત્વની હોવાથી તેને મિથ્યાત્વ સમક્તિ કહેવાય. તથા અભય જીવ સત્સંગના પ્રસંગથી, પૌદ્ગલિક સુખ તથા માન પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરવાની અભિલાષાએ શ્રાવક તથા સાધુનાં મત આવરે, વેષ પણ ધારણ કરે અને વિશુદ્ધ પ્રકારે પાલન પણ કરે. નવ પૂર્વ સુખી જ્ઞાન પણ પ્રાપ્ત કરી લે છે, પરંતુ અભવ્યપણાના સ્વભાવને ક્ષીધે દર્શન મોહનીયની પ્રકૃતિઓનાં ક્ષયોપશમાદિ થતાં નથી. તેથી તેઓ વ્યવહારમાં સમક્તિની નજર આવવા છતાં નિશ્ચયમાં મિથ્યાત્વની હોય છે. તે મિથ્યાત્વ સમક્તિ કહેવાય છે તથા મિથ્યાત્વ શુભુસ્થાનક * (મિથ્યાત્વને પણ શુભું સ્થાનક) ગણેલું છે. સંસારસ્થિત અનંત જીવો મિથ્યાત્વ સ્થાનમાં જ રહેલા છે તેઓ ત્યાં રહ્યા થકા પણ અક્ષમ નિર્જરા દ્વારા કર્મોંશ ક્ષય કરે છે, ત્યારે જ ઉપર ચડે છે. આત્માને સમ્યક્ત્વાભિમુખ કરવાનો શુભ આ સ્થાનમાં જ ઉત્પન્ન થતો હોવાથી મિથ્યાત્વ શુભુસ્થાન કહેવાય છે. કેમકે નૈગમનયવાળા એક અંશને પણ પૂર્ણ વસ્તુ માને છે અને વ્યવહાર નયવાળા વ્યવહારને તથા રૂપને માને છે. આ અપેક્ષાએ આ શુભુસ્થાન કહેવાય છે.

૨ સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ—અનંતાનુબંધી એક, મિથ્યાત્વ મોહનીય અને મિશ્ર મોહનીય એમ છ પ્રકૃતિનો તો ઉપશમ કરે અને સમક્તિ મોહનીયનો વિશેષ ઉદ્ધેય થાય તો તે પડવાઈ થાય છે. દાખલા તરીકે કોઈ મનુષ્ય ઊંચા મિનારા ઉપરથી પૃથ્વીનું અવલોકન કરતો હોય તે વખતે ચક્કર આવવાથી નીચે પડી જાય, મિનારાની ટોચેથી પડતાં હજી ધરતીએ પહોંચ્યો નથી, મધ્યમાં છે તે પ્રકાર સાસ્વાદન સમક્તિનો બાબતો અર્થાત્ એથી શુભુસ્થાનવર્તી, ઉપશમ સમક્તિરૂપ મિનારા પર ચઢ્યો પણ પર સ્વભાવરૂપી

* સાસ્ત્રમાં શુભુસ્થાને જીવકાલ્પા કલા છે.

પૃથ્વીનું અવલોકન કરતાં અનંતાનુજ'થી કથાયોદયરૂપ ચક્કર આવવાથી પડ્યો. મિથ્યાત્વ રૂપ ધરતીએ પહોંચ્યો નથી, વચ્ચમાં છે ત્યાં સુધી સાસ્વાદન જેમ આશ્રવૃક્ષની ડાળેથી ફળ (કેરી) તૂટ્યું' પણ ધરતીએ પહોંચ્યું' નથી ત્યાં સુધી સાસ્વાદન જીવરૂપ આંખો, તેની પરિણામરૂપી ડાળ અને સમકિતરૂપ ફળ તે અનંતાનુજ'થી કથાયરૂપ વાયુથી તૂટ્યું મિથ્યાત્વરૂપ પૃથ્વીએ પહોંચ્યું' નથી રસ્તામાં છે ત્યાં સુધી સાસ્વાદન. જેમ કોઈ મનુષ્યે ખીરખાંડતું લોજન ક્યું' પછી તેને વમન થતું વમન કરતી વખતે થોડો સ્વાદ રહી જાય છે તે સમાન સાસ્વાદન. જેવી રીતે ઘંટાનો તાક પ્રથમ ગહેર ગંભીર હોય પછી રણુકો રહી જાય છે. ગહેર ગંભીર સમાન સમકિત અને રણુકો રહી ગયો તે સમાન સાસ્વાદન. જેમ ઘંટાનો રણુકાર અદ્ય સમયમાં નષ્ટ થાય છે તેવી રીતે સાસ્વાદન સમકિત પણ ઉત્કૃષ્ટ ૬ આવલોકા અને ૭ સમય બાદ નષ્ટ થાય છે અને તે જીવ મિથ્યાત્વી બની જાય છે. આ સમકિતની પ્રાપ્તિ જ્યન્ય એક વાર ઉત્કૃષ્ટ પાંચ વાર થાય છે.

૩ મિશ્ર સમ્યક્ત્વ—મિથ્યાત્વ ઓહનીયના ઢળીયા લોગવતાં થોડાં અવશેષ રહ્યાં તે વખતે શુદ્ધ દેવ, શુદ્ધ યુગુ અને શુદ્ધ ધર્મ' એ ત્રણ તત્ત્વ પ્રતિ દ્વેષભાવ પણ નહિ તેમ તેની આરુઢ્યા પણ નહિ; તેવી જ રીતે કુદેવ, કુયુરુ, કુધર્મ' પ્રતિ અતરંગમાં અતુરાગ પણ નહિ અને તેને બૂરાં (અહિતકર) પણ જાણે નહિ, કારણ કે બન્નેની સમજણ કે પરીક્ષા કરવાની વિવેકબુદ્ધિ પ્રકટી નથી, તેને મિશ્ર ઓહનીયયુક્ત મિશ્ર સમકિત કહેવું. હાજલા તરીકે, શીખ'ડમાં ચીકાશ અને ખટાશ બન્નેનું' મિશ્રણ હોય છે. આ દૃષ્ટાંતે કોઈ જીવ મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરી સમકિત તરફ ગતિ કરે છે, ત્યારે પ્રતિસન્ય મિથ્યાત્વ પર્વાયની હોનિ અને સમ્યક્ત્વ પર્વાયની વૃદ્ધિ કરતો થકો હામાડોલ ચિત્તવૃત્તિયુક્ત અંતર્યુદ્ધત' પથ' તરફ છે તેને મિશ્ર સમ્યક્ત્વ કહે છે. દૃષ્ટાંત જેમ પ્રાતઃકાળે રાત્રિદિવસની મિશ્રતા (સંધ્યા) પ્રકાશને વધારતી જતી પૂર્ણ' પ્રકાશમય બની જાય છે, તે જ પ્રમાણે નિકટભવી બળ્ય જીવનું' મિશ્ર સમ્યક્ત્વ તે જીવને શુદ્ધ સમકિતવંત બનાવી દે છે; જેમ સંધ્યા-કાળની રાત્રિદિવસની મિશ્રતા પૂર્ણ' અધિકારમય બની જાય છે તેવી જ રીતે જેમનો મોક્ષ ફર છે તેવા બળ્ય જીવોનું' મિશ્ર સમકિત તેને પુનઃ મિથ્યાત્વમાં ઘસડી જાય છે. બીજું' દૃષ્ટાંત—નગર બહાર સાધુ મહાપુરુષનું' આગમન થતું સાંભળી તેને વદન કરવાની અભિલાષાએ કોઈ મનુષ્ય ત્યાં ગયો, પણ સાધુજી તો મળ્યા નહિ, એટલે બાવા બેગી જે મળ્યા તેમને વંદન નમન કરી સુસાધુનાં દર્શન જેટલું' ફળ તેમાં માની લીધું'. આ લક્ષણ મિશ્ર સમકિતનું' જાણવું. આ સમકિત, જીવને ૧ વખત ઉત્કૃષ્ટ ૬૦૦૦ વખત પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. *

* આ ત્રણે સમકિતમાંથી પહેલામાં સમકિતના ગુણનો અભાવ હોય છે તથા ગુપ્તતા રહે છે, બીજામાં પડિવાઈપણું' અને ત્રીજામાં મિશ્રતા હોવાથી કેલક તેને સમકિત માનવા નથી અને કેલક સાસ્વાદન સહિત નિરનેશ્વર ત્ર્યુ જ સમકિત માને છે.

૪ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ—જેમ નદીમાં પડેલી પથ્થર પાણીના આવાગમનથી ઘસાઈ ઘસાઈને ગોળ બની જાય છે, તે પ્રમાણે સંસારરૂપ નદીમાં અનાદિકાળથી પરિભ્રમણ કરતો જીવ રૂપ પથ્થર શારીરિક માનસિક દુઃખોથી તથા, જૂઝ, તરસ, ટાક, તાપ, છેદન, લેદન આદિ અનેક કષ્ટોદ્ધારા થતી અકામ નિર્જરારૂપ પાણીથી ઘસાઈને રાગદ્વેષ રૂપ પરિણામથી ઉત્પન્ન થયેલ અનંતાનુબંધીના ચોક અને ત્રણ મોહનીય * આદિ કર્મપ્રકૃતિ રૂપ મંથિને રાખથી ભારેલા અગ્નિની પેઠે ઉપશમાવે હાંકે, પરંતુ સત્તામાં પ્રકૃતિનો ઉદય થતો રહે તેને ઉપશમ સમક્ષિત કહે છે. આવા ઉપશમ સમક્ષિત તથા ઉપશમ શ્રેણિ સમ્પન્ન પાણીના ઉપશમ સમક્ષિતની સ્થિતિ અનંતાનુબંધી હોય છે. જેમ વાદળા દૂર ખસવાથી સૂર્ય કિરણો ઝગમગાટ કરે છે તેમ આવા જીવોનું સમ્યક્જ્ઞાન પ્રકાશમાન થાય છે. આ સમક્ષિત જીવને જમન્ય એક વાર, ઉત્કૃષ્ટ ૫ વાર આવે છે.

૫ ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ—ઉપશમ સમક્ષિતમાંથી આગળ પ્રગતિ કરતાં ક્ષયોપશમ સમક્ષિત પ્રાપ્ત થાય છે. પૂર્વકથિત ૭ પ્રકૃતિઓમાંથી અનંતાનુબંધી ચતુષ્કને મિથ્યાત્વ મોહનીયી એ પાંચ પ્રકૃતિઓનો પાણીથી જૂઝાવેલ અગ્નિની પેઠે ક્ષય કરે, અને મિશ્ર-મોહનીય તથા સમક્ષિત મોહનીય એ બે પ્રકૃતિઓને રાખે ઢાકેલા અગ્નિની પેઠે ઉપ-

* અનંતાનુબંધીના ચોક અને ત્રણ મોહનીયનો ખુલાસો નીચે પ્રમાણે છે :—અનંતકાળથી જન્મ બંધન આત્માની સાથે ચાલી રહ્યું છે તેવા ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના ત્રીણ ઉદયને અનંતાનુબંધી ચોક કહે છે. આ ચોકડીને દૂર કર્યા વિના મિથ્યાત્વમોહનીય, મિશ્રમોહનીય અને સમક્ષિતમોહનીયનું બળ મંદ પડતું નથી, અર્થાત્ તેનો ક્ષય, ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ થતો નથી. હવે મોહનીય કર્મના બે પ્રકાર છે :—૧ દર્શનમોહનીય અને ૨ ચારિત્રમોહનીય. યથાર્થ જ્ઞાને દર્શન કહે છે. તે દર્શનને જે મોહિત કરે (વિકૃત કરે) તે દર્શનમોહનીય અને ચારિત્ર પ્રાપ્ત કરવામાં જીવને મુગ્ધ બનાવે તે ચારિત્ર-મોહનીય. તેમાં દર્શનમોહનીય કર્મના કલ સઘન હોવાથી જીવ મિથ્યાદષ્ટિ થાય છે, આ વખતે તે મિથ્યા-ત્વની વર્મણા કંઈક સત્તામાં રહે અને કંઈક ઉદયમાં આવે તે શુદ્ધ દેવ. ગુરુ અને ધર્મની પિછાણ થવા દે નહિ. તેથી જીવ તેનાથી વિમુખ રહે તે મિથ્યાત્વ મોહનીય. મિશ્ર મોહનીયનું સ્વરૂપ મિશ્ર સમક્ષિતના જન્મ જાણવું. અને સમક્ષિત મોહનીય તે ક્ષાયિક સમક્ષિતનું ઢાંચું છે, તેનાથી સમક્ષિત ગુણની પૂર્ણ ક્ષાત્ તો ન થાય પણ તેમાં ચલ, ચલ અને અચલ દોષ ઉત્પન્ન થાય છે. મિથ્યાત્વ જીવોને આ મોહ-નીય હોતી નથી, પરંતુ ક્ષયોપશમ સમક્ષિતને હોય છે તેની ઉપસ્થિતિમાં સમક્ષિત મલિન રહે છે, કેમકે તે શંકાદિ દોષમુકત હોય છે. જેમ કોઈ વૃક્ષ પુરુષના હાથમાં લાકડી હોય તે મજબૂત પકડી પણ ન શકે તેમ છોડી પણ શકે નહિ. તેની જ રીતે તેને પણ ભગવતીસુત્રમાં કલા પ્રમાણે ચલ, ધર્મ પર અનુરાગ કરવો તેને સમક્ષિત મોહનીય કહે છે. પણ આ કથન જરાજર નથી કારણકે દેવ, ગુરુ ધર્મ ઉપર અનુરાગ તો દસમાં ગુણ સ્થાન સુધી હોય છે, અને સમક્ષિત મોહનીય તો ક્ષાયિક સમક્ષિતની પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યાં સુધી રહે છે. શ્રી મહાવીરપ્રજ્ઞના ઉપર ચોતમ સ્વામીનો અનુરાગ હતો. તેમજ આવકેના ગુણમાં પણ કહ્યું છે કે ‘પેમાલ્લુરાગતા’ માટે આવા પ્રચરત રાગને સમક્ષિત મોહનીય ન કહેવાય. સમક્ષિતી જીવ લૌકિક દેવગુરુને ધર્મશુદ્ધિને કે સ્વાર્થ સાધન માટે કદાપિ માનતા નથી, પરંતુ લોકોત્તર દેવ, ગુરુ, ધર્મની ઉપાસના સ્વાર્થ સાધવાની શુદ્ધિ કરે તો સમક્ષિત મોહનીય કહેવાય. આવી બમણા ક્ષાયિક સમક્ષિતને કહી હોતી નથી. તે તો સ્વપ્રત્યક્ષેના જ બધા દોષ અથવા ગુણ માને છે.

શમાવે અથવા એક સમકિત મોહનીય પ્રકૃતિને ઉપશમાવે અને બાકી છ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય કરે, એ ત્રણ પ્રકારે ક્ષયોપશય સમકિત પ્રાપ્ત થાય છે અને સમ્યક્જ્ઞાન વિશેષ નિર્માળ બને છે. આ સમકિત જીવને અસંખ્યાત વાર આવે છે. એટલા માટે તેની સ્થિતિ અસંખ્યાતા કાળની કહી છે.

૬ વેદક સમ્યક્ત્વ—ક્ષયોપશય સમકિત આગળ વધતાં અનેક ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થતાં પહેલાં ફક્ત એક સમય વેદક સમકિતની પ્રાપ્તિ થાય છે. પૂર્વોક્તિ ઉપકૃતિ-માંથી ચારનો ક્ષય કરે. એનો ઉપશય કરે અને જે એક પ્રકૃતિનો સત્તામાં રસ છે તેને વેદે, અથવા પાંચનો ક્ષય કરે, એકનો ઉપશય કરે અને એક વેદે તેને વેદક સમકિત કહે છે. આ સમકિત જીવને એક જ વાર આવે છે, કારણ કે તેને પામેલા જીવ તત્ક્ષણ અને અવશ્ય ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે છે. વેદક સમકિતની સ્થિતિ આત્મ એક સમયની જ છે.

૭ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ—વેદક સમકિતી બીજા સમયમાં નિશ્ચે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે છે. તે ઉપયુક્ત સાતે પ્રકૃતિઓને પાણીથી જુઝાવેલા અગ્નિની પેઠે ક્ષય કરે છે. આ સમકિત આબ્યા પછી જતું નથી. ક્ષાયિક સમકિતી ઉત્કૃષ્ટ ત્રીજે ભાવે મોક્ષે ભય છે.

બીજી રીતે સમકિતના પાંચ પ્રકાર

૧ કારક સમકિત—પાંચમા, છઠ્ઠા અને સાતમા ગુણસ્થાનવર્તી આવક અને સાધુજીમાં આ સમકિત હોય છે. જે આ સમકિતવાળા મનુષ્યો અણુમત તથા મહામતનું અતિચાર રહિત શુદ્ધ પાલન કરે છે. મત, પ્રત્યાખ્યાન, તપ, સંયમાદિ ક્રિયા સ્વયં કરે છે અને ઉપદેશ આદેશદ્વારા અન્ય પાસે કરાવે છે.

૨ દૈવિક સમકિત—ચોથા ગુણસ્થાનકવર્તી જીવ શ્રેણિક મહારાજ અને કૃષ્ણ વાસુદેવની માર્ગે જિનપ્રણીત ધર્મના દૃઢ શ્રદ્ધાળુ હોય છે. તન, મનથી, ધનથી જિન-શાસનની ઉન્નતિ કરે છે; ચારે તીર્થના સાચા ભક્ત, ભક્તિથી અને શક્તિથી પશુ અન્યને ધર્મપ્રવૃત્તિમાં ભેડનાર હોય છે, ધર્મવૃદ્ધિ કરવામાં આનંદ માને છે. મત પ્રત્યાખ્યાન આવચરવામાં ઉત્સુક તો હોય છે, પરંતુ પ્રત્યાખ્યાનાવચરણીય કર્મોદયથી એક નવકારસી તપ પશુ કરી શકતા નથી.

૩ દીપક સમકિત—જેમ દીપ બીજને પ્રકાશ આપે છે, પરંતુ તેની નીચે તો અધકાર રહે છે તેવી જ રીતે કેટલાક દ્રવ્યજ્ઞાન સંપાદન કરી સત્ય, સરળ, સુચિત્ત, શુદ્ધ ઉપદેશાદિ પ્રકાશ દ્વારા અન્ય અનેક વ્યક્તિઓને સદ્ધર્માવલંબી સ્વર્ગ તથા મોક્ષના અધિકારી બનાવે છે, પણ તેમની નીચેનો અર્થાત્ હૃદયનો અધકાર નાશ કરી શકતા નથી, તે એવું ધર્મકં રાજે છે કે, આપણે તો સાધુ થયા એટલે હવે કોઈ પ્રકારનું પાપ

આપણને લાગતું જ નથી અને કદાચ ચોક્કસ પાપ લાગી પણ જશે તો ઉપદેશદ્વારા થતા ઉપકારોથી તે દૂર થઈ જશે. આમ તે અતરાતમામાં હોયનો ઠર નહિ રાખતાં વ્યવહાર ન ભગદે તેવી રીતે શુદ્ધ અકૃત્ય પણ કરી બેસે છે. આણું સમકિત અભવ્ય તથા દુર્લભબોધી જીવોને હોય છે, અણપિ તે વ્યવહારમાં તો સાધુ શ્રાવકાદિ દેખાય છે તથાપિ મિથ્યાત્વ શુભસ્થાનથી જીવે ચડ્યા હોતા નથી.

૪ નિશ્ચય સમકિત-સમકિતને આવરનારી (દર્શન મોહ) કર્મ પ્રકૃતિઓને ક્ષય કરી તેમણે આત્મામાં સમ્યક્ત્વ શુભ પ્રગટ કર્યો છે તેઓ દિવ્ય પ્રકાશક નિર્ભરને દેવ માને છે, સ્વપર ભેદવિજ્ઞાનના દર્શક જ્ઞાનને શુરુ માને છે અને આત્માના વિશુદ્ધ ઉપ-યોગમાં રમણતાપૂર્વક વિવેકશુક્ત કરેલી ક્રિયાને ધર્મ માને છે. આ રીતે ત્રણ તત્ત્વોમાં નિશ્ચયાત્મક દંઢ અદ્વાળું બને છે કારણકે :-૧ અભવ્ય જીવ જ્ઞાનાદિ શુભોની આરાધના કરી શકતો નથી અને ભવ્ય જીવોમાંથી પણ જેમનો આત્મા વિશુદ્ધ થયો હશે તેઓ જ સ્વભાવથી અથવા શુરુ ઉપદેશથી આત્મકલ્યાણાભિયુગ્મ થઈ શકશે, એટલા માટે આત્મા જ દેવ છે. વળી જેઓ પરમાત્મપદને પામ્યા છે તે આત્મા જ હતા એટલા માટે નિશ્ચયમાં દેવ આત્મા જ છે ૨. વિષ્ણુ ગુણગામ્ય ગુહા જે જ્ઞાન શુક્ત; જ્ઞાનાધિક હોય તે જ શુરુપદ પ્રાપ્ત કરવાને યોગ્ય હોય છે, એટલા માટે શુરુઓના પણ શુરુ જ્ઞાન જ હોય છે તથા પ્રથમ જ્ઞાન શુભ પ્રકટ થવાથી મોક્ષમાર્ગ તુ સ્વરૂપ બાળી શકાય છે એટલા માટે સાચો શુરુ જ્ઞાન જ છે, ૩ શુદ્ધોપયોગપૂર્વક કરેલી ધર્મક્રિયા જ નિર્જ-રાના હેતુભૂત હોય છે. તથા ઉપયોગ શુદ્ધિને અર્થે જ બધી ધર્મકરણી કરાય છે. એટલા માટે સાચો ધર્મ વિશુદ્ધ ઉપયોગમાં જ છે આમ નિશ્ચયમાં આત્માવલંબીને આ ત્રણે સમ્યક્ત્વનાં તત્ત્વો હોય છે. આ પ્રકારની જેની અદ્વા હોય તે નિશ્ચય સમકિતી બાણવો.

નિશ્ચય સમકિતીનાં લક્ષણ-છપચ છંદ

રાગદ્વેષ અરુ મોહ, નહીં નિજમાંહી નિરખત;
દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, શુદ્ધ આત્મરસ ચક્રખત;
પરદ્રવ્યસેવી ભિન્ન, ચિદ્ધ ચૈતન્ય પદ મહિત,
વેદત સિદ્ધિ સમાન, શુદ્ધ નિજ રૂપ અખંડિત;
સુખ અનંત જિસ પદ વસત; સો નિશ્ચય સમ્યક્ મહત;
ભગે વિચક્ષણ ભવિકજન, શ્રી જિનંદ ઈસ વિધિ કહત.

અર્થ—જે જીવને નિશ્ચય સમકિતની પ્રાપ્તિ થાય છે તે જીવ પોતાના આત્મામાં રાગ, દ્વેષ અને મોહને દેખતો જ નથી. જો ત્રણે દોષો તેના મંદ પડી બંધ છે, એટલે તે દોષોને ઉપજ થવા હેતો નથી. પરંતુ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર રૂપ આત્મશુભોનો જે

પરમ રસ છે તેણું આસ્વાદન કરે છે. જહ ચેતનનો લેહ સમજીને પરભાવ રૂપ પુદ્ગલ પરિણતિ આત્માને અળગો કરી આત્મભાવમાં રમણતા કરે છે. શુદ્ધ અને અખંડ આત્મ-જ્યોતિને પ્રકટ કરી દેહમાં રહેલો છતાં દેહાતીત-સિદ્ધ સમાન સુખનો અનુભવ કરે છે. આ પ્રમાણે આ નિશ્ચય સત્યકત્વ અનંત સુખણું સ્થાન એવી જે સિદ્ધ ગતિ છે તેને પ્રાપ્ત કરાવનાર છે, એણું શ્રીજિનેન્દ્ર ભગવાનણું ફરમાન છે.

૨ વ્યવહાર સમક્રિત—અનંત ચતુષ્ટય અષ્ટ પ્રાવિક્ષાર્ય આદિ શુણ્ય સહિત એવા અરિહંત પ્રભુને દેવ કરી માને, છત્રીસ તથા ૨૭ ગુણ્યુક્ત નિર્ગૂણને શુદ્ધ કરી માને અને કેવળીના પ્રરૂપેલા ધર્મને ધર્મ કરી માને છે.

વ્યવહાર સમક્રિતનાં લક્ષણ-છપથ છંદ

છહોં દ્રવ્ય નવ તત્ત્વ, લેહ બકો સજ બને;
દોષ અકારા રહિત, દેવ તાકો પ્રમાને;
સંયમ સહિત સુસાધુ, હોય નિર્ગૂણ નિરોગી;
મત અવિરોધ ગ્રંથ, તાહિ માને પર ત્યાગી,
કેવલભાષિત ધર્મધર, શુણ્યસ્થાન યુગે પરમ;
ભણ્યા નિહાર વિવહાર યહ, સચ્ચદ્ર લક્ષણ જિન ધરમ.

અર્થ—જેમને ધર્મસ્તિકાય આદિ છ દ્રવ્ય અને જીવાદિ નવ તત્ત્વણું જ્ઞાન, દ્રવ્ય, શુણ્ય, પર્યાયના ભાવ લેહ સહિત યથાર્થ હોય, જે અકાર દોષ રહિત અરિહંતને દેવ કરી માને, શુદ્ધ સંયમધારી નિર્ગૂણ સાધુ શુદ્ધ કરી માને, જિનેન્દ્ર ભાષિત ધર્મથી જે અવિરોધી હોય તેને ધર્મશાસ્ત્ર કરી માને, કેવળ જ્ઞાનીનો ફરમાવેલો (કથામય) ધર્મ તેને ધર્મ કરી માને અને જે ૧૪ ગુણ્યસ્થાનકના મર્મના રૂડે પ્રકારે ભણુકાર હોય તેને વ્યવહાર સમક્રિતી ભણુવો.

વ્યવહાર સમક્રિતના ૬૭ બોલ

૪ શ્રદ્ધાન, ૩ લિંગ, ૧૦ વિનય, ૩ શુદ્ધતા, ૫ લક્ષણ, ૫ દૂષણ, ૫ ભૂષણ, ૮ પ્રભા-વના ૬ ચતના, ૬ આગાર, ૬ સ્થાનક અને ૬ ભાવના, એ સર્વ મળી ૬૭ બોલ થયા તેણું વણૂન—

પહેલો બોલે ૪ શ્રદ્ધા

ગાથા—પરમત્થ સંયવો વા સુવિહ પરમત્થ સેવણા વાવિ ।

વાવન્ન કુર્દસણ વજ્જણા, સમ્મત્તસ્સ સદ્દહણા ॥

૧. પરમત્થ સંયવો—આત્માનો પરમ ઉત્કૃષ્ટ અર્થ જે ચોક્કસપ્રાપ્તિ અને તે સાધવાના જે જ્ઞાનાદિ રત્નાદિ રત્નત્રયી રૂપ ઉપાય તે પરમાર્થ કહેવાય છે. તેના જે

જાતા હોય તેમનો પરિચય કરવો—સત્સંગ કરવો કેમકે ચંદનવૃક્ષની આસપાસના ખાવળના ઝાડ પશુ સુગંધિત બની જાય છે, અને લીંબડા નળકના આંખનાં ફળોમાં પશુ કહવાશ પરિણમે છે, તેવી જ રીતે સત્સંગતિથી સદ્ગુણની અને કુસંગતિથી દુર્ગુણની પ્રાપ્તિ થાય છે. વળી યાદ રાખવું જોઈએ કે, જેટલી શીઘ્રતાથી જેરની અસર થાય છે, તેટલી શીઘ્રતાથી ઔષધની અસર શરીરમાં થતી નથી આ ન્યાયે કુસંગની અસર બહુ ત્વરાથી થાય છે. અને તેનાં પરિણામ પશુ વિષ સમાન દુઃખહાતા નીવડે છે, જ્યારે સત્સંગની અસર ધીમે ધીમે થાય છે, પશુ તેનાં પરિણામ ઉત્તમ ઔષધની પેઠે સુખહાતા નીવડે છે.

૨ સુદૃઢ પરમત્થ સેવણા—જેમણે સુદૃઢિએ—સમ્યક્ દૃષ્ટિએ પરમાર્થને જાણ્યા છે એવા રતનત્રયીના આરાધકની સેવા—ભક્તિ કરવી, સંગ કરવો, જેમ રાજાની સેવા કરનાર રાજજ્ઞાને લોકતા બને છે, તેમ તત્ત્વજ્ઞ—પરમાર્થજ્ઞ અને સુદૃઢિવંતના ઉપાસક હોય તે પશુ પરમાર્થજ્ઞ અને સુદૃઢિવંત અર્થાત્ સમકિતી બને વાનઅથવા, વિનપણ.

૩ વાવન્ન કુલંસણુ વજજણુ—વ્યાપન્ન એટલે સમક્ષિત જેણે વમી નાખ્યું છે એવા જાણીને સંગ વળવો, કેમકે જેની રીતે વ્યભિચારિણી સતી સ્ત્રીના ઉપર પશુ અણુછતાં આળ ચઠાવે છે તેવી જ રીતે જેઓ સમ્યક્ત્વથી ભ્રષ્ટ થયા છે તેઓ સાચા ધર્માત્મા સાધુ પ્રસુખ ચારે તીર્થો પર અણુછતાં હોવારોપણ કરે છે. લોખાં અજ્ઞાન પ્રાણીઓને જમમાં નાખી દુર્ગંથોમાં પશુ સદ્ગુણોની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. દેવાગિયો હોય તે બીજા અનેક દેવાગિયાનાં નામો આગળ ધરી પોતે તેના કરતાં સારો છે એમ જણાવે છે, તેવી રીતે ધર્મજ્ઞ મનુષ્ય સત્પુરુષો ઉપર પશુ મિથ્યા હોવારોપણ કરી પોતાની જોબ ઢાંકવા ચત્ન કરે છે.

દુષ્ટાંત—કોઈક દુર્ગુણિવાળા મનુષ્યને વ્યભિચારના શુના બદલ રાજકર્મચારી-ઓએ પકડી તેલું નાક કાપી દેશનિકાલ કર્યો. પરદેશમાં આ માણસે પોતાની જોબ છુપાવવા સાધુનો વેષ ધારણ કરી લીધો સુખ પર કૃત્રિમ હાસ્ત લાવી નાચવા કૂદવા લાગ્યો અને લોકોને કહેવા લાગ્યો કે, અભિમાનની નિશાની રૂપ નકામા નાકને દૂર કરવાથી જ પરમાત્માને સાક્ષાત્કાર થાય છે, નાકનો ચોહ છેલ્લા વિના પ્રભુપ્રાપ્તિ થતી નથી. અહો ! મારાં સદ્ભાગ્ય છે કે હવે સમ્યક્જ્ઞાનનાં પરમ આદ્યલોક—પરમ કલ્યાણકર દર્શન હું પ્રત્યક્ષપણે કરી શકું છું. પ્રભુપ્રીત્યર્થ સ્વેચ્છાપૂર્વક નાક કપાવે તેને જ આવો અપૂર્વ લાભ પ્રાપ્ત થાય છે ! આ સાંભળી લોકો લોકો પરમાત્માનાં દર્શન માટે ઉત્સુક બન્યા, અને પોતપોતાના નાક કપાવી તેના ચેલા બનવા લાગ્યા શુરુમંત્ર આપવાને બહાને પેલો નકટો શુરુ ચેલાને કાનમાં કહે છે કે હું મારી જોબ ઢાંકવા આમ કરું છું, હવે તું જો આમ નહિ કરે તો હું લોકોને કહીશ કે આ તો કોઈ મહાપાપી મનુષ્ય છે, તેથી તેને પરમાત્મા દર્શન આપતા નથી; વળી લોકો પશુ તને નકટો પાપી વગેરે કહી મિષ્કારશે. આ શુરુમંત્ર સાંભળી ચેલા કરી ગયો અને વિચારવા લાગ્યો કે

નાક તો ગયું હવે પાછું આવવાનું નથી. માટે હવે તો આમનું કહ્યું માનવું તે જ રીક છે. આમ વિચારી તે પશુ તેવા જ ઢોંગ કરવા મંડી પડ્યો. આવી રીતે પેલા ધૂત ઢોંગી નકટા શુરુએ ૫૦૦ ચેલાની જમાત જમાવી લીધી. અને તેનાં ચથોગાન થવા લાગ્યાં. આ લોકોનો ઉપદેશ સાંભળી એક રાજા પોતાનું નાક કપાવવા માટે તત્પર થયો, ત્યારે તેનો જૈનધર્મી પ્રધાન હતો તે જોઈએ કે, રાજન્! નકટા થવાથી કંઈ પ્રભુ દેખાતા હશે? રાજાએ કહ્યું કે શું આ ૫૦૦ સાધુ જૂઠા છે? પ્રધાન મૌન રહ્યા અને નકટા-ઓના શુરુને લાલચ આપી એકાંતમાં જોલાવી પૂછ્યું કે જોલ, તને ખરેખર પ્રભુ દેખાય છે કે ઢોંગ કરે છે? જોટું જોલીશ તો તારું આમડું ઉનરડી નાંખીશ. આમ કહી ચાલુક લગાવવા માંડ્યા. ચાલુક લાગતાં જ તે પોકારી ઊઠ્યો; મને મારો નહિ, હું સંચેસાન્યું કહી દઉં છું. મેં શુનો કરેલો. તેથી રાજાએ મારું નાક કપાવી નાખ્યું હતું, પરંતુ મારી એમ ઢાંકવા આમ કરું છે. અમે બધા જોટા છીએ. આવી રીતે રાજા અને બીજા લોકો બચી ગયા.

આવી રીતે જિનપ્રણીત દુષ્કર કરણી અને નિરાલમ્બન વૃત્તિના નિર્વાહ ન થવાથી કેટલાકે, મંત્રાદિ અનેક લાલચો આપી લોળા લોકોને જામમાં ફસાવે છે અને સત્ય ધર્મથી ભ્રષ્ટ બનાવે છે, અને પછી તે લાલચુ લોકો માન, પૂજા, પ્રતિષ્ઠાની લાલચમાં પડી તેમના કલ્યાણ પ્રમાણે કરે છે, પરંતુ પ્રધાનની પેઠે સુર અને પુલ્હિવંત હોય તે પાખંડી-ઓનાં પાખંડને ઉઘાડાં પાડી આત્માથીં છોડાને તેમના પંજમાંથી બચાવે છે.

૪ કુદ્ધંસાણુ વળજણા—કુદ્ધેવ, કુશુરુ, કુધ્મં અને કુશાસ્ત્રના માનવાવાળા, જિન-પ્રણીત કથનની વિપરીત ક્રિયા કરવાવાળા એવા કહાણકી મિથ્યાત્વીની સંગતિ ન કરે, કારણકે અનંત કાળપર્યંત આપણે મિથ્યાત્વમાં રમણુ કર્યાં કયું છે, એટલે મિથ્યાત્વનો આપણને ગાઢ સંપર્ક છે, તેથી મિથ્યાત્વીની વાતોની શીઘ્ર અસર થઈ જાય છે. આ કારણથી મિથ્યાત્વીઓથી પ્રથમથી દૂર રહેવું હિતાવહ છે. લોળા છોડાને જામમાં નાખવા કેટલાક કુદ્ધંનીઓ કહે છે કે, તમારા ધર્મની પેઠે જ અમારો પશુ અહિંસા ધર્મ છે, વિશેષ કયો ફરક છે જ નહિ. આવું સાંભળી લોળા લોકો તેમનો સમાગમ કરે છે, પછી તે સમજાવે છે કે, આપણા મુખલોગને અર્થે હિંસા કરવી તે પાપ છે, પરંતુ ધર્મર્થે કરેલી હિંસા તો અહિંસા ગણાય. જેમ તમારા સાધુજી ધર્મ પરમાર્થે નદી ઊતરે છે તેમ. ઇત્યાદિ સાંભળી તે લોળા લોકો જામમાં પડે છે, પરંતુ સુર જન હોય તો તરત ઉત્તર આપે કે, એક જ દેશમાં વિશેષ કાળ રહેવાથી સાંધુને ક્ષેત્રપ્રતિબદ્ધતા આદિ દોષનો સંભવ છે તેથી બચવા તેમજ ઉપકારનું કારણ જાણી તે હિંસાના પાપથી દરતા અને પશ્ચાત્તાપ કરતા થકા ચતનાપૂર્વક નદી ઊતરે છે, પશુ તેમાં તેઓ ધર્મ માનતા નથી, પશુ પાપ સમજે છે, અને તેવું પ્રાયશ્ચિત્ત લઈને શુદ્ધ થાય છે. દેશાંતરમાં વિચરી મહાન ઉપકાર કરે છે, પરંતુ તમે લોકો ધર્મર્થે હિંસા કરી આનંદ પામે છો, અને

ચીકણાં કમ' બાંધે છે. તેમ તેઓ કરતા નથી વળી સાંસારિક કર્યોમાં થતી હિંસાને તમે પાપ માને છે. અને ધર્મથી થતા કર્યોમાં પાપ માનતા નથી, આ તે કેવા પ્રકારની ધુણતા ! !

અન્યસ્થાને કૃતં પાપં, ધર્મસ્થાને વિમુચ્યતે ।

ધર્મસ્થાને કૃતં પાપં, વજ્રછેપો મવિખ્યતિ ॥

અર્થ :—સંસારમાં કરેલાં પાપોની નિવૃત્તિ માટે ધર્મસ્થાનમાં જઈ ધર્મક્રિયા કરવાથી તેની યુક્તિ થઈ શકે છે, પણ ધર્મસ્થાનમાં જઈને એ પાપો કરવામાં આવે છે તે તો વળકેપ જેવાં થઈ જશે, પછી તો પાપમેચનનું સ્થાન રહ્યું જ નહિ, એટલા માટે જેમ સાધુ નામ ધારણ કરી અનાચાર સેવનાર વળકેપ સમા નિવિકકમ' બાંધે છે તેમ ધર્મસ્થાનમાં કે ધર્મને નામે કરાયેલી હિંસા પણ વળ કમ'બંધ કરનારી નીવડી છે. વર્તમાનમાં હસતા હસતા એ કમ'બંધ કરે છે. તે ભવિષ્યમાં રોતા રોતાં પણ છૂટવાં મુશ્કેલ છે આમ વિચારી પાપ'હીઓથી દૂર રહેવું. તેમના ફંદમાં કદી ફસાવું નહિ આ પ્રમાણે સમક્ષિતની ૪ શ્રદ્ધા—આસ્થા બાંધવી.

બીજે બીજે—લિંગ ૩

લિંગ એટલે ચિહ્ન : જેમ પ્રકાશના ચિહ્નથી અગ્નિ જોળખાય છે તેમ નિમ્નોક્ત ત્રણ ચિહ્નથી સમક્ષિતની પિછાણ થાય છે. ૧ જેમ ૩૨ વર્ષનો યૌદ્ધો, ૩૫ યૌવનસંપન્ન ૧૬ વર્ષની કુમારિકાના હાવભાવ, વિલાસ અને સંગમમાં આસક્ત બને છે, તેવી જ રીતે ભગ્ય સમક્ષિત છવ જિનવાણી શ્રવણ કરવામાં આસક્ત-હત્ત ચિત્ત રહે છે. જિન પ્રણીત શાસ્ત્રનું પઠન કે શ્રવણ કરતી વખતે તેમાં તન્મય બની જાય છે. ૨ જેમ પ્રબળ જઠ-રાશિવાળો પુરુષ કે જે એક પ્રહર પણ ભૂખ્યો રહી શકતો ન હોય તેને કમ'યોગથી ત્રણ અથવા સાત દિવસ સુધી ભૂખ્યા રહેવું પડ્યું હોય અને પછી તેને ક્ષીર આદિ ઇંદ્ર અને મિષ્ટ ભોજનપ્રાપ્તિ થઈ હોય ત્યારે તે ભોજન પ્રતિ તેનો કેટલો બધો આદર હોય છે ? આવો જ આદર જિનવાણી શ્રવણ કરવાના ખ્યાસી સમક્ષિતી છવને શાસ્ત્ર શ્રવણ કરવાના અવસરે હોય છે ધર્મોપદેશકોના વચનોને તે પૂર્ણ પ્રેમપૂર્વક 'તહત્ત' આદિ વચનોથી વધાવતો થકો આદરપૂર્વક શ્રદ્ધા કરે છે અને ૩ જેમ કોઈ કુશાગ્ર બુદ્ધિવાળા મનુષ્યને વિદ્યાભ્યાસ કરવાની તીવ્ર ત્વજિલાવા હોય અને તેને ભણાવવા માટે શાંત તેજસ્વી, ઝોરપાતિકી અદિ બુદ્ધિસંપન્ન પંડિત શુરુનો યોગ મળી જાય તો તે જેવી રીતે હર્ષોત્સાહપૂર્વક વિદ્યા શ્રદ્ધા કરે છે અને કદેલી વિદ્યાને વારંવાર યાદ કરી હૃદયમાં ચિરસ્થાયી કરી દે છે તેવી જ રીતે સમક્ષિતી છવ પણ હર્ષોત્સાહયુક્ત જિનવાણીને શ્રદ્ધા કરે છે, અને તેનું વારંવાર સ્મરણ, મનન, નિદિધ્યાસન કરીને તેને આત્મામાં ચિરસ્થાયી બનાવે છે.

જેવી વાણી સંભળાય છે તેવા વિચાર પ્રાયઃ થાય છે. અને તે વિચારો કાલાન્તરે આચારરૂપે

પરિણુત થાય છે. શુદ્ધ કથનના શ્રવણથી શુદ્ધ, અને અશુદ્ધ કથનના શ્રવણથી અશુદ્ધ વિચાર ઘણે ભાગે થાય છે તેમાં પણ શુદ્ધતા કરતાં અશુદ્ધની અસર ઘણી ત્વરાથી અને સચોટ થવા પામે છે. વેશ્યા નર્તકી આદિનાં નૃત્ય ગાયન એવા સાંભળવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં મૃદંગ, તબલામાંથી અવાજ નીકળે છે કે, ડુંબક, ડુંબક અર્થાત્ દૂબ્યા દૂબ્યા, ત્યારે સારંગીમાંથી પ્રક્ષ રૂપે અવાજ નીકળે છે, કે કિન કિન ? (કોણ કોણ) ત્યારે તે વેશ્યા બાણે તેનો પ્રત્યુત્તર આપતી હોય તેમ ઘૂમતી-ચક્રકર લગાવતી બન્ને હાથ પહોળા કરીને કહે છે કે:— 'એ છ ભલા ચે !' અર્થાત્ આ બધાં કુદૃષ્ટિથી નિરીક્ષણ કરાવાવાળા દૂબે છે + પરંતુ ઇંદ્રિયોના વિષયમાં હ્રુપ્થ બનેલા પ્રેક્ષકો મુગ્ધ (મૂઠ) બની જવાથી આ રહસ્યને સમજતા નથી: અને વેશ્યાના કામોત્તેજક હાવભાવ, કટાક્ષ વગેરે નિહાળતા, તેના શબ્દોમાં આસક્ત થઈ વારંવાર તેણું સ્મરણ, રટન કર્યા કરે છે, અથવા તેના ગાયનાદિ પોતે ગાઈ આનંદ પામે છે. આ રીતે વિષયોત્પાદક શબ્દોની શ્રોતા પર જેવી અસર થાય છે તેવી અસર વૈરાગ્યોત્પાદક શબ્દોની થવી મહા મુશ્કેલ છે જેની રીતે લીમડા કે કારેલાના કટુ સ્વાદમાં આનંદ માનનારો કીડો સાકરમાં રાખવાથી મૃત્યુ પામે છે, તેવી રીતે વિષયાસક્ત ભારેકમી જીવ દુખવાનાં કામમાં મળા માને છે, અને ધર્મકથાના નામ માવથી ભાડે છે; એ મિથ્યાત્વીનાં ચિહ્ન છે. પરંતુ જે સમ્યક્દૃષ્ટિ છે તે તો આગળ કહી ગયા છીએ તે ન જનવચનોમાં અતુરકત રહે છે. આ સમક્ષિતનાં ૩ ચિહ્ન છે.

ત્રીજો બોલે—૧૦ પ્રકારનો વિનય

ધર્મંતું મૂળ વિનય છે. એક વિનય ગુણતું બધાં અસ્તિત્વ હોય છે ત્યાં અન્ય અનેક સદ્ગુણો ક્રમશઃ આકર્ષાઈને આવે છે. સમક્ષિત હોય ત્યાં વિનય નમ્રતાનો શુષ્ક સ્વાભાવિક રીતે જ હોય છે. કેટલાક ખુશામતિયા લોકો રાજા, અમલદાર કે શેઠ સાહુકાર વગેરેનો તો બહુ વિનય કરે છે અને જાને છે કે એમ કરવાથી અમને સુખની પ્રાપ્તિ થશે. તેમની સહાયતાથી અમે ઇન્દ્રિય સુખો પ્રાપ્ત કરી શકીશું, પરંતુ વર્તમાનમાં આથી ભિલકું જ પરિણામ ઘણીવાર આવતું નજરે આવે છે. હાખલા તરીકે, રાયબહાદુર, હીરાન બહાદુર, આનરરી માજિસ્ટ્રેટ ઇત્યાદિ પદવી(ઉપાધિ)ઓ સરકારના અમલદારો પ્રસન્ન થાય ત્યારે એનાયત કરે છે જેની તેમને એક કોડી પણ ખર્ચેવી પડતી નથી, અને મહેતમાં જ પોતાના નોકર સદૃશ બતાવી તેમને ક્ષમાવે છે કે, તેઓ આપેલી ઉપાધી કદાચ પાછી ખેંચી લે તો જગતમાં ચોટું દેખાડતાં પણ શરમાય છે, અને કવચિત્ કોઈ આપઘાત પણ કરી બેસે છે. આવી કૃપા અને આવી ઉપાધિ શા કામની ! વળી શ્રીમાનો તો શ્રીમાનો જ

+ નર સમ વિસાર કે કામ રમે, શુદ્ધ સાધુ કથા ન રમે તિનકે ।

દામ દે કર રામ છુલાય લે, લાજત રામા નચાવનકે ॥

ધિક હે ધિક હે મૂઢન કહે, તવ તાલ કહે કિનકે કિનકે ? ।

રામા હાથ ધુમાકે કહે, ધિક હે ધિક હે ઇનકે ઇનકે ॥

પસંદ કરે છે, ગરીબોને તુચ્છ સમજી તેમની સાથે વાત કરતાં પણ લજવાય છે, અચકાય છે. તેથી ગરીબો માટે તેવાઓ તરફથી સહાયતાની આશા આકાશકુસુમવત્ મિથ્યા છે ગરીબોના બેઠી એવા શ્રીમાનો આ કાળમાં બહુ થોડા છે. ચોક્કસ માન્ય છે કે સમય પર ગરીબો જેટલા કામમાં આવે છે તેટલા શ્રીમાનો કામમાં આવવા મુશ્કેલ છે. જગતમાં આપણે સુખોપભોગના જે જે પદાર્થો પ્રાપ્ત કરી રહ્યા છીએ તેના ઉત્પાદનમાં વિશેષ હિસ્સો ગરીબોનો જ હોય છે. આણું બણવા છતાં પણ અધિકાંશ લોકો રાજા અને શ્રીમાનોનો જ વિનય કરે છે, અને ધર્માત્માઓ તથા ગરીબોના વિનયથી વંચિત રહે છે એ ઘણા જ ખેદની વાત છે તેમણે બણવું જોઈએ કે, રાજાદિને વિનય સ્વાર્થસાધનના હેતુ રૂપ હોવાથી વિનયરૂપ સદ્ગુણમાં તેની ગણના થઈ શકતી નથી, પરંતુ પારમાર્થિક બુદ્ધિથી ગુણવૃદ્ધ વ્યક્તિઓનો વિનય કરવામાં આવે તે જ સાચો વિનય છે અને તેવા વિનય વડે જ આઠમાર્તિક વિકાસ થઈ શકે છે. આવા વિનયના ૧૦ પ્રકાર કહ્યા છે :—૧ અરિહંતનો વિનય, ૨ સિદ્ધનો વિનય, ૩ આચાર્યનો વિનય, ૪ ઉપાધ્યાયનો વિનય, ૫ સ્થવિર- (જ્ઞાનવૃદ્ધ, ગુણવૃદ્ધ અને વૈદ્યવૃદ્ધ)નો વિનય, ૬ તપસ્વીનો વિનય, ૭ સમાન સાધુનો વિનય, ૮ ગણસમ્પ્રદાયનો વિનય. ૯ અનુવિંધ સંઘનો વિનય અને ૧૦ શુદ્ધ ક્રિયાવંતનો વિનય. *

ચોથો બોલો—શુદ્ધતા ૩

જેમ લોહીથી ખરડાયેલું વસ્ત્ર લોહીમાં ધોવાથી શુદ્ધ થતું નથી, ભીલટું વિશેષ ખગડે છે, તેવી જ રીતે આરંભ સમારંભનાં કૃત્યો કરી જેઓ આત્મવિશુદ્ધિ કરવા હમ્મ છે તેમનો આત્મા ઉલટો વધારે મલિન બને છે. પરંતુ મલિન બનેલો આત્મા નિરાશંભી-નિરવધ ક્રિયા કરવાથી જ પવિત્ર બને છે. આણું બણી જે સમકિતી જીવ હોય તે પોતાના આત્માને વિશુદ્ધ કરવા માટે આરંભના કાર્યોથી યથાશક્તિ દૂર રહે છે અને આરંભના કાર્યોમાં રક્ત દેવ, શુદ્ધ, ધર્મનો ત્યાગ કરે છે. કારણ કે, જેમની ઉપાસના, સેવાભક્તિ, ધ્યાન, સ્મરણ કે સંગતિ કરવામાં આવે છે તેવી જ બુદ્ધિ થઈ જાય છે. એમ કહેવાય છે કે જમરી કીડાને પકડી લેવે છે અને પછી તેને માટીનું ઘર બનાવી તેમાં ગોધી રાખે છે, અનુક સમય બાદ તે કીડો જમરી બની બહાર નીકળે છે. ધ્યાનનું મહત્ત્વ અને સંગતિનું કૃણ સમજાવવા માટે શાસ્ત્રવેત્તાઓ આ દષ્ટાંત આપે છે. આવી જ રીતે કામાદિ વર્ગ રિપુઓના પાસમાં ફસાયેલા દેવ, શુદ્ધના જેઓ ઉપાસક બને છે તેમના દસાવેલા ધર્મનું આવરણ કરે છે તે જીવ કામી, ક્રોધી થઈ માયાબળમાં ફસાઈ ભવબ્રમણ વધારે છે; અને કામાદિ ચતુષ્ટોને જીતનારા દેવ શુદ્ધના જેઓ ઉપાસના કરે છે, તેમણે બતાવેલા ધર્મની આરાધના કરે છે, તેઓ કામાદિ ચતુષ્ટોને જીતી આ ભવ પરબ્રમમાં પરમ સુખી બને છે.

* વિવિધ ક્રિયાથી જેમના લૌકિક વ્યવહાર શુદ્ધ હોય અને જે વસ્તુ લોકોના માનનીય હોય તે કદાચ જ્ઞાનમાં ચક્રિયાતા ન પણ હોય તોપણ પ્રગ્ભ મમત્વ છોડીને તેમનો વિનય કરવો જોઈએ.

૨ કંખા (કાંક્ષા)—મિત્ર્યાત્વદર્શનની ચાહના—અહિતકર મતનો અભિલાષ શ્રીજીને-
શ્વર પ્રણીત વિનયમૂળ, હયામય, સત્યમય ધર્મ કે જે ઢોગ ધતુરા વિનાનો સત્યધર્મ છે, આ
ધર્મના પાળનાર પૈકી કોઈ અન્ય મતાવલમ્બીઓમાં થતા મિત્ર્યા આડંબરો જૂઠા ચમત્કાર
આદિથી વ્યામોહ પામી તે મત અંગીકાર કરવાની અભિલાષા કરે તે કાંક્ષા દૂષણનો.
આ દૂષણનો પરિત્યાગ કરવો ઢોગ, ધતુરા કે બાહ્યાંબર કદી પણ આત્મકલ્યાણ સાધી
શકતા નથી

દૃષ્ટાન્ત—એક કંઠોઈની દુકાન પાસેથી ભિંટ પધાર થયો તે ભિંટ દુકાન નજીક લીઠા
કર્ચા, તેમાંનું એક લીઠું ભિંટનીને આસપાસના તાવડામાં પડી ગયું અને તેના ઉપર
સાકરનો લેપ ચડી ગયો, કંઠોઈએ તેને લાડુની સાથે શામિલ કરી દીધું અને તે લાડુના
ભાવમાં જ ખપી પણ ગયું ખાનારને જ્યાં જગી લેપ હતો ત્યાં જગી તે સ્વાદ મીઠો
લાગ્યો અને મજા પડી, પરંતુ અંતે તે લીઠું જ રહ્યું ! આવી જ રીતે બાહ્ય તપસ્વીઓ
લાભા નખ વધારે, ભિંધે મસ્તકે દીંગણ, શરીર સૂકવી નાખે, પ આશિ તાપે, કંઠમૂલાદિનું
ભક્ષણ કરે ઇત્યાદિ અનેકવિધ તપાચરણ કરે છે તેઓ કદમૂગના અનેક જીવો, અગ્નિના
અસંખ્ય જીવો અને અગ્નિના પ્રયોગે બીજા અનેક ત્રમ જીવોની હિંસા કરે છે. તેઓ
બિચારા જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, બંધ, મોક્ષ આદિ વત્તવના અનભિજ્ઞ હોવાથી અન્ય
કેબાદેખીથી આતુ કરે છે અને અજ્ઞાન કલ્પથી લોભા લોકોને વ્યામોહ ઉપજાવે છે. તેઓ
આ લોકમાં મહિમા-પૂજા પ્રાપ્ત કરે છે અને પરલોકમાં આશિષેગિક (ચાકર)દેવતા પણ
(અકામ નિર્જરા થવાથી) થાય છે પૌદ્ગલિક સુખોનો લોકતા પણ થાય છે. પરંતુ
ચોરાશીના દેરામાંથી તેનો છુટકારો થતો નથી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના નવમાં અધ્યયનમાં
શ્રીનમિરાજિએ ચક્રદ્રને કહ્યું છે કે:—

ગાથા—માસે માસે ડ જો વાલો, કુસમ્બેજં તુ મુંજહં ।

ન સો મુયક્વાય ધમ્મસ્સ, કલં અગ્ગહં સોલસિં* ॥૪૪॥

અર્થ:—જે અજ્ઞાની મનુષ્ય એક મહિનાના ઉપવાસ કરે છે, અને પાંચના દિવસે
કુશ(એક બાતનું ઘાસ)ના અગ્ર ભાગ ઉપર રહે તેટલું માત્ર લોભન કરે છે. તે મનુષ્ય

* મોહન ગુણમાળ નામક ગ્રંથમાં ધર્મની ૧૬ કળા આ પ્રમાણે ગતાવી છે ૧લી કળા—અક્ષર-
નો અનંતમો ભાગ જે ચેતનકળા ઉઘાડી રહે છે તે ૨જી કળા—યથાપ્રવૃત્તિ કરણમાં વલ્લભાન
પરિણામની ધારા થતા નવા કર્મની સ્થિતિ અલોકોકાલોકો એટલે એક કોડકોડ સાતરમાં કંઈક
ન્યૂન રાખે તે. ૩જી કળા—અપૂર્વચરણ અર્થાત્ ત્રિચિન્મે કરે તે. ૪ થી ૬ કળા—અનિવૃત્તિ કરણમાં
મિથ્યાત્વનો પરિહાર થાય છે તે. ૭મી કળા શુદ્ધ શ્રદ્ધા અર્થાત્ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ તે. ૬ઠી કળા—
દેશવિરતિપણ પ્રાપ્ત કરવું તે. ૭મી કળા—સર્વવિરતિપણ ચારિત્રના ગુણ પ્રગટે તે. ૮મી કળા ધર્મ-
ધ્યાનની એકાગ્ર ધારા થી તે ૯મી કળા—નૃપતઃ એણિ ચડે તે. ૧૦મી કળા અવેદી થઈ શુકલ ધ્યાનની
ધારા પ્રગટે તે. ૧૧મી કળા—સર્વથા લોભનો ક્ષય કરી આત્મજ્યોતિ પ્રકટાવે તે. ૧૨મી કળા—ધનધાતિ

તીર્થ'કર ભગવાનના વળુ'ન કરેલા ચારિત્રધર્મ'ના સોળમા ભાગની પશ્ચ બરાબરી કરી શકતો નથી અરે ! સમ્યક્દષ્ટિના એક નવકારસી તપની તુલના કરી પશ્ચ કરી શકતો નથી. કારણ કે સમકિતીનો તપ ભવકટી કરવાવાળો છે અને અજ્ઞાનીનો તપ સંસાર વધારનાર છે. આ પર-માર્થ'ના અઞ્જણ સમકિતી જીવો પૂર્વોક્ત પ્રકારની ઘોર તપશ્રેય'ાં બેઈ'એમ વિચારે કે આટલું કષ્ટ, આવું દુષ્કર તપ તો આપણા મનમાં નથી માટે ને પશ્ચ સુક્રિતનો માર્ગ' છે, તેનો સ્વીકાર કરવો બેઈ'એ. આવા વિચારને કાંક્ષા દોષ કહે છે સમકિતી તો બાણ છે કે મોક્ષના માર્ગ' બે નથી. સાચો મોક્ષમાર્ગ' તો વીતરાગપ્રણીત દવામૂળ ધર્મ' જ છે તે જ્ઞાન, તાન, નૃત્ય, તમાસા, સ્નાન, શૃંગાર તથા હિંસક ક્રિયાથી થતી અન્યદર્શ'નીઓની ધમાલને સંસારવર્ધક બાણી તેમાં કદી પશ્ચ બ્યામોહ પામતો નથી. શ્રી વીતરાગપ્રણીત જૈનધર્મ' સિવાય તે બીજા કોઈપણ મતની કાક્ષા-વાંછા સ્વપ્નમાં પશ્ચ કરતો જ નથી

(વિતિગિચ્છા (વિચિકિત્સા)—ધર્મ'કરણીનાં ફળ માટે સંઢેહ આણવો તે. કેટલાક જૈનધર્માવલંબીઓ ઉપવાસાદિ તપ, સામાયિકાદિ ધર્મ'કરણી, કાનાદિ ધર્મ'વગેરેનું ચોતે પાલન કરે છે, અને અન્યને પાલન કરતા બુએ છે પરંતુ આ લોકમાં તેનાં પ્રત્યક્ષ ફળો નજરે નહિ આવવાથી, તથા ધર્માન્માઓને દુઃખી દેખીને મનમાં સંઢેહ આણે છે કે, આ આટલી બધી ધર્મ'કરણી કરે છે છતાં તેનાં ફળ કેમ દેખાતાં નથી ! તો શું ધર્માર્થ' આટલું કષ્ટ ઉઠાવીએ છીએ તે બધું નિર્થક કાચ કલેશ રૂપ તો નહિ હોય ? ફલાણો શ્રાવક આટલા વર્ષ'થી ધર્મ' કરે છે, છતાં હજી સુધી તેને કશું ફળ પ્રાપ્ત થયું નહિ તો મને શું થવાનું હતું ! ! આવા આવા વિચાર કરવા તેનું નામ વિતિગિચ્છા દોષ. આવું વિચારનાશઓએ સમજવું બેઈ'એ કે, કરણી કદાપિ વાંઝણી હોતી નથી સારી કે માઠી દરેકે કરણીના સારાં કે માઠાં ફળ તેનો કાળ પરિપકવ થયે અવશ્ય મળવાનાં. રોગી ઓસડ પીએ છે કે તરત આરામ થતો નથી, પરંતુ નિયમસર કેટલોક કાળ તેનું સમય પર સેવન કરતો રહે અને પછ્ય બરાબર પાળે તો તેને શુણકારી નીરડે છે તો હે બાંએ ! વિચાર કરએ કે થોડા જ કાળથી ઉત્પન્ન થયેલા રોગનો નાશ કરવામાં આટલો કાળ લાગે છે તો અનાદિ સ બધવાળા ભવરોગનો નાશ તત્કાળ કેમ થઈ શકે ? બેએ વિશ્વાસપૂર્વક ધર્મ' કરણીરૂપ ઔષધનું સેવન કરી, દોષત્યાગરૂપી પચ્યનું પાલન કરતા રહેશે તેમને તેનું ફળ સુખ સંપદાની પ્રાપ્તિ રૂપ કાલાન્તરે અવશ્ય મળશે આત્માદિ વૃક્ષને નિત્ય

કર્મેનો ક્ષય થાય તે. ૧૩મી કળા—કેવળબોતિ પ્રકરે તે, ૧૪મી કળા—યોગોનુ નિરુધન કરે તે. ૧૫મી કળા—અયોગી થઈ સર્વ કર્મ'નો ક્ષય કરે તે. ૧૬મી કળા—સિદ્ધ પદની પ્રાપ્તિ ઉપર્યુક્ત ૧૬ કળા-માર્થી અજ્ઞાન તપ કરનાર પ્રથમ કળામાં જ રહે છે. જલે તે ચાર વેદ, ૫૬શાસ્ત્રોના પારંજન હોય છતાં અહીં મણતરીમાં લીધા નથી. કારણકે જીવાજીવના અણુપણુ વિનાની વિદ્યા તે અજ્ઞાન જ છે સના-ખ્યાત ધર્મ'ની જેમને પ્રાપ્ત થઈ હોય તેમની જ કરણી ઉક્ત કળાઓને પ્રકટાવી શકે છે. " કલં અગ્ધર્ષ સોલસિ " એનું તાત્પર્ય' આ ઉપરથી સમબશે.

પાણી સીંચના રહીએ, તેલું બરાબર જતન રાખીએ તો પશુ ફળની પ્રાપ્તિ તો કાળ પરિ-
પકવ થયે જ થાય છે આખો રોપીને તરન જ ફળ ખાવાની ઇચ્છા તો મૂખ સિવાય
ખીલું કોણ કરશે ? મહા પરિશ્રમે ખેતરને ખેડી શુદ્ધ કરી તેમાં વાવેલું ખીજ પશુ કાલાતરે
જ ફળદાયી નીવડે છે, તેવી જ રીતે કરણીનાં ફળ પશુ અગ્રાધાકાળ પરિપકવ થયા બાદ
અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. દુષ્ટાંત-કોઈએ વૈદ્યરાજને પૂછ્યું કે, બળવર્ધક કર્મ વસ્તુ છે ?
વૈદ્યરાજે કહ્યું કે દૂધતું સેવન કરવાથી બળ વધે છે. આ સાંભળી તે માણસે તે જ વખતે
પેટ ભરીને દૂધ પી લીધું અને પછી મદ્યોની સાથે કુસ્તી લઢયો, પશુ મદ્યકુસ્તીમા
તે હારી ગયો. ત્યારે કોધાતુર થઈ વૈદ્યરાજને કહેવા લાગ્યો કે તમે આવી જૂઠી દવા
ખતાયીને ફાકટ મારી ફેલેતી કરાવી ! વૈદ્યરાજ હસીને જોડ્યા, બાઈ ! મારી દવા તો
સાચ સાચી છે, પશુ શુભ તો જેમ થતો હોય તેમ યોગ્ય કાળે જ થાય આવી જ દશા
કેટલાંક ઉછાંછળાં મનુષ્યોની જોવામા આવે છે કે જેઓ ધર્મકરણીના ફળ તત્કાળ મળવાની
અપેક્ષા રાખે છે વર્તમાનમા ધર્માત્માની દુઃખી અવસ્થા દેખાય છે તે હંમણાં કરેલ
ધર્મકરણીનું ફળ નથી પૂર્વોપાર્જિત કર્મોદયતું જ ફળ છે. ધર્મ તો નિઃશ્ચ સુખદાતા જ
છે, પરંતુ પૂર્વે ઉપાર્જેલાં અશુભ કર્મોના ક્ષય થયા વિના શુભ કર્મોદય શી રીતે થાય ?
જેવી રીતે આરોગ્ય પ્રાપ્તિને માટે વૈદ્ય પ્રથમ જીવાળ આપી પેટ સાફ કરે છે-જૂના
જામેલા મળને દૂર કરે છે અને પછી ઔષધિ આપી, પશુ પળાવી નીરાળી બનાવે છે
તેવી રીતે ધર્મ કરતાં દુઃખ આવે તો તેને જીવાળ સમાન આત્મશુદ્ધિ કર જાણી સમ-
ભાવે વેઠી લેવાં. અશુભ કર્મોદય બંધ પડતાં સુખની પ્રાપ્તિ તત્કાળ થશે. ધર્મકરણીના
ફળ સુખરૂપ હોય તેમાં સંશય રાખવો ન જોઈએ

શ્રી ઉપવાર્ધસૂત્રના ઉત્તરાર્ધ વિભાગમાં કરણીનાં ફળ સંબંધી શ્રમણ ભગવંત શ્રી
મહાવીરે શ્રી ગૌતમસ્વામીના પ્રશ્નોના ઉત્તર નીચે પ્રમાણે આપ્યા છે :—

૧ આમ અગર (સુવર્ણાદિની ખાણ નળકની વસ્તી), નગર, કવડ (કસમા), મંડપ
(શહેરની નિકટવર્તી), દ્રોણસુખ (બંદર), પાટણ, આશ્રમ (તાપસીની વસ્તી), સવાહ
(પર્વત પરની વસ્તી) અને સન્નિવેશ (જ્યાં ગોપાલક લોક રહે છે તે) ઇત્યાદિ
સ્થાનોમાં રહેનાર મનુષ્યો અલ્પ પાણી ન મળવાથી ક્ષુધા તૃષ્ણા સહન કરે, સ્ત્રી આદિ
નહિ મળવાથી પ્રહ્લાયય પાળે, મરુસ્થલાદિ સ્થાનમાં પાણીની અત્યંત તંગી હોવાથી
સ્નાન મંજન ન કરે, સ્થાનક અને વજ્ર ન મળવાથી ટાઢ, તાપ, ડાસ, મચ્છર, માંકડ
આદિના દંશ ઇત્યાદિ કષ્ટ સહન કરે, આમ ઇચ્છા વિના (અકામ) થોડો કાળ કે બહુ
કાળ કષ્ટ સહન કરે છે તેઓ ઉક્ર કંઠો સહવાથી પુણ્યોપાર્જન કરે છે અને મૃત્યુને
અવસરે જો શુભ પરિણામ રહે તો ૧૦૦૦૦ વર્ષના આનુબ્યવાળા વાણવ્યંત જાતિના
દેવતા થાય છે.

૨ ઉક્ત આમાદિક ૧૦ સ્થાનમાં કારાગૃહ આદિમા રહેનારાં મનુષ્યો જેમને

લાકડાંની હેડમાં, લોહાની ખેડીમાં કેદ કર્યા હોય, રસ્સી આદિથી ઝકડીને બાંધ્યા હોય, હાથ, પગ, કાન, આંખ, નાક, હોઠ, દાંત, છાત્ર, મસ્તકાદિ અંગોપાંગતું છેદન કર્યું હોય, સર્પ સર્પ જેવડા શરીરના ટુકડા કર્યા હોય, ખાડામાં કે લોંબરામાં ઉતાર્યા હોય, વૃક્ષ સાથે બાંધ્યા હોય, ચંદનાદિની પેરે શિલા પર ઘરવા હોય, કાષ્ઠની પેઠે વાંસલાથી શરીરને છોદ્યું હોય, શૂળીમાં પરોળ્યા હોય, ઘાણીમાં પીટ્યા હોય, ક્ષારાદિ તીક્ષ્ણ વસ્તુનાં પાણીનાં શરીર પર મિચન કર્યાં હોય અગ્નિમાં બાળ્યા હોય, કાઠવમાં ફાટ્યા હોય, જૂખ્યા તરસ્યા રાખી રીઝાવી રીઝાવીને માર્યાં હોય, તથા મૃગ પતંગ, જમ્બર, મચ્છ, હરતી આદિની પેઠે ઇદ્રિયોના વિશે પડી મૃત્યુ પામ્યા હોય, જનની વિરાધના કરી, તેની આલોચના કર્યાં વિના મૃત્યુ પામ્યા હોય, વૈરવિરોધ ઉપશમાવ્યા વિના ખમાવ્યા વિના મૃત્યુ પામ્યા હોય, પર્વતથી કે વૃક્ષથી પડીને મર્યાં હોય, હાથી આદિના મૃતક કલેવરમાં પ્રવેશ કરી મર્યાં હોય અથવા વિષ કે શસ્ત્રથી મૃત્યુ પામ્યા હોય, ઇત્યાદિ કષ્ટોથી પુણ્ય ઉપાર્જન કરી મૃત્યુસમયે જો શુભ પરિણામ આવી બચે તો તે ૧૨૦૦૦ વર્ષના આયુષ્યવાળા વાણુબંતર દેવ થાય છે.

૩ ઉક્ત આમાદિમાં રહેનારાં જે મનુષ્યો સ્વાભાવથી જ ભારિક સરલ સ્વાભાવી હોય, સ્વભાવથી જ ક્ષમાવાત-રીતીન સ્વભાવી હોય, સ્વભાવથી જ વિનીત-નમ્ર હોય, સ્વભાવથી ક્રોધાદિ ચારે કપાયોથી ઉપશાંત હોય, ઇદ્રિયોને ગોપવનાર-કાબૂમાં રાખનાર હોય, યુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તનાર હોય, માતાપિતાનો ભક્ત હોય, માતાપિતાની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરતા ન હોય, અદ્ય તૃષ્ણાવાળા, અદ્ય આરંભી, નિરવધ વૃત્તિથી ઉપજીવિકા કરનાર હોય તે આયુષ્ય પૂર્ણ કરી ૧૮૦૦૦ વર્ષના આયુષ્યવાળા વાણુબંતર દેવ થાય છે.

૪ ઉક્ત આમાદિકમાં જે જીઓ સજ અંતરપુર(પકહા)માં રહે છે, હૃદયકોણપથંત પતિનો સંયોગ ન મળનાથી પતિનું વિદેશગમન હોવાથી, પતિનું મૃત્યુ, સ્વાથી, પતિની અણુમાનીતી હોવાથી, બાલગૌધમ્ય પ્રાપ્ત થવાથી, માતાની, પિતાની, પતિની, જાતિની, સાસુની કે સસરા ઇત્યાદિની લજાઓ અથવા એમના તરફના પાકા બંદોબસ્તથી મનમાં લોગની ઇચ્છા હોવા છતાં પરવશપણે બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરે છે, સ્નાન, મંજન તેલ-મદન, પુષ્પમાલાધારણ ઇત્યાદિ શૃંગાર તજે છે શરીર પર ચેલ, પ્રસ્વેદ આદિના પરીવહ જમી છે, દૂધ, દહીં, ઘી, તેલ ગોળ, માખણ, મદિરા, માંસ ઇત્યાદિ અલિષ્ઠ અને સ્વાદિષ્ઠ ભોજનનો ત્યાગ કરે છે, અદ્ય આરંભ સમારંભથી પોતાની ઉપજીવિકા કરે છે, જેણે પોતાના પતિ સિવાય અન્ય પુરુષનું સેવન કર્યું નથી એવી જીઓ મૃત્યુ પામીને ૬૪૦૦૦ વર્ષના આયુષ્યવાળા વાણુબંતર દેવ થાય છે.

૫ ઉક્ત આમાદિમાં રહેનાર મનુષ્યો અન્ન અને પાણી એ બે દ્રવ્ય સિવાય ખીણું કર્યું ન લોગવે, એ જ પ્રમાણે ત્રણ, ચાર, પાંચ, યાવત્ અગિયાર દ્રવ્ય સિવાય ખીણું કાઢ ન લોગવે, ગાયની ભક્તિ કરનાર દેવ તથા વૃક્ષનો વિનય કરનાર, તથા મનુ-

આચરણ કરનાર, આવકધર્મનાં શાસ્ત્રોત્ત્વં શ્રવણ કરનાર, દૂધ, દહીં, ઘી, તેલ, ગોળ, મંદિરા, માંસનો ત્યાગ કરનાર; ફક્ત સરસવતું તેલ જ અહણ કરનાર મરીને ૮૪૦૦૦ વર્ષના આયુષ્યવાળો વાણ્યવંતર દેવ થાય છે.

૬ ઉક્ત આમાદિકમાં રહેનાર જે તપસ્વીઓ અગ્નિહોત્ર કરનાર, ફક્ત એક જ વસ્ત્ર રાખનાર, ભૂમિશય્યા કરનાર, શાસ્ત્રવચન પર શ્રદ્ધા રાખનાર, ઓછાં ઉપકરણ રાખનાર, કમંડલધારક, ફળભક્ષી, પાણીમાં રહેનાર, શરીર પર માટીનો લેપ કરનાર, ગંગા નદીના ઉત્તર કે દક્ષિણ તટ પર રહેનાર, શંખધ્વનિ કરી લોજન કરનાર, સદૈવ ભોજા જ રહેનાર, ભિક્ષુ (જોગી) કંઈ રાખી ફરનાર, મૃગ તાપસ, હસ્તી તાપસ, * પૂર્વાદિ ચારે દિશાને પૂજનાર, વલ્કલધારી, સદૈવ રામ રામ કૃષ્ણ કૃષ્ણ રટનાર, ખાડામાં કે ખીલમાં રહેનાર, વૃક્ષની નીચે રહેનાર, ફક્ત પાણી પીને જ રહેનાર, વાયુભક્ષી, સેવાલભક્ષી, મૂલઆહારી, કંઈ-આહારી, પત્રઆહારી, પુષ્પઆહારી, સ્નાન કરી લોજન કરનાર, પંચધૃષ્ટી તાપનાર, શીતતાપાદિ કષ્ટ સહનાર, સૂર્યની અતાપના લેનાર, પ્રજ્વલિત અગારની પાસે સદા રહેનાર, ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારના અજ્ઞાન તપ કરનારા આયુષ્ય પૂર્ણ કરી ઉત્કૃષ્ટ એક પદ્મોપમ ઉપર એક લાખ વર્ષના આયુષ્યવાળા (ચંદ્ર વિમાનવાસી) જ્યોતિષી દેવ થાય છે.

૭ ઉક્ત આમાદિકમાં કેટલાક જૈન દીક્ષા ધારણ કરેલા સાધુ હોય છે, તેઓ સાધુ ક્રિયાનું પાલન તો કરે છે, પરંતુ કામ ભગ્નત થાય તેવી વિક્ષા કરવાવાળા, નેત્ર સુખાદિકની કુચેષ્ટા કરવાવાળા, અયોગ્ય નિર્લજ્જ વચન બોલવાવાળા, વાલ્મીકીની સહાયથી સંગીત કરવાવાળા, સ્વયં નૃત્ય કરે, અન્યને નચાવે ઇત્યાદિ કર્યોનું ઉપાધર્ન કરતા થકા ઘણાં વર્ષ સુધીની ક્રિયાનું પાલન કરે છે, પરંતુ ઉક્ત પાપકર્મોની આલોચના, નિંદણા ગર્હાં કર્યા વિના જ આયુષ્ય પૂર્ણ કરે તો એક હજાર વર્ષના આયુષ્યવાળા પહેલા સુધર્મ દેવલોકમાં કંઈપં જાતિના દેવતા થાય છે.

૮ ઉક્ત આમાદિકમાં દીક્ષિત તાપસ જેવા કે—સાંખ્યમતી, અજ્ઞાંગ યોગના જ્ઞાતા અને સાધક, કપિલકૃત * શાસ્ત્રના માનનાર, વનમા નિવાસ કરનાર, નગન રહેનાર,

* એકંદ્રિયની અપેક્ષા ૫ વે દ્વિયની અનતચુષ્ઠી પુનઃર્થ અધિક હોવાથી ૫ વે દ્વિયના વધમાં બહુ પાપ છે, ૫ વે દ્વિવધ નરકાવતારના કારણભૂત છે. આ પ્રકારની સાચી સમજ આ તાપસોમાં ન હોવાથી અને સર્વ જીવોને સમાન માનતા હોવાથી માત્ર એક જ જીવના વધથી ઘણા દિવસ પર્વત પોતાની ઉપજીવિકા ચલાવવામાં ધર્મ માનીને હાથીનો કે મુગોનો વધ કરી તેનું ભક્ષણ કરે છે તેવા તાપસો.

* ભરત યજ્ઞવર્તીના પુત્ર મરીચિએ શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન પાસે જૈન દીક્ષા લીધી હતી, પરંતુ સાધુનાં દુષ્કર વ્રતોનું પાલન કરવા તેઓ અસમર્થ બન્યા અને પુનઃ સંસારી થવામાં શરમ માની એટલે મનઃકંટિપત વેષ ધારણ કર્યો. તે વિચારવા લાગ્યા કે, અન્ય સાધુઓ નિર્મળ વ્રત પાળે છે અને કું વ્રતભંગ કરી મસ્તિન બન્યો એટલે મારે ભગવા વજ્ર ધારણ કરવા ઉચિત છે, અન્ય સાધુઓ તો જિનાસા-રૂપ જનના ધારણકાર છે, મે તો જિનાસાનો ભંગ કર્યો એટલા માટે મારે વાંસનું જન ધારણ કરવું ઉચિત છે, અન્ય સાધુ મનાદિ ત્રણ દકથી વિરમ્યા છે, કું એ ત્રણે દકથી દકિત બન્યો તથા મારે (વિદંડ

૮ તપસ્વી થયા, ૧ સિદ્ધાર્થ, ૨ શશિહર ૩, નગ્ગાર્થ, ૪ ભગર્થ, ૫ વિદેહી, ૬ રામ, ૭ રામ, અને ૮ બલભદ્ર, આ પ્રકારે જ્ઞાનના ધારક અને ક્રિયાના પાલક તપસ્વીઓ આયુષ્ય પૂર્ણ કરી ઉત્કૃષ્ટ ૧૦ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા પાત્રમાં બ્રહ્મલોક દેવલોકમાં દેવતા થયા.

૬ ઉક્ત આમાદિકમાં વિચરતા જૈન સાધુઓ, જેઓ સાધુના આચાર તો બરાબર પાળે છે, પરંતુ આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, કુલશુરુબ્રાત, ગણુ-સ પ્રદાયના સાધુ ઈત્યાદિ શુભુવતોના પ્રત્યનિક (વૈરી) બનીને તેમની નિંદા કરે. દ્વેષભાવ ધારણ કરે તો તેના પરિણામે તે સમકિત વરી મિથ્યાદષ્ટિ બની જાય છે, અને મરીને ઉત્કૃષ્ટ ૧૩ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા કિલ્લિવધીદેવ થાય છે. મનુષ્યમાં જેમ ચંડાળ જાતિ હલકી ગણાય છે તેમ દેવોમાં કિલ્લિવધી દેવ હલકા ગણાય છે. આચાર્ય કે ગુરુની નિંદાથી સંયમધારી પણ ચંડાળ જાતિના દેવતા થાય છે. આયુ જાણી ઉપકારી જનોની નિંદાથી અવશ્ય બચવું.

૧૦ ઉક્ત આમાદિકમાં સંજ્ઞી તિર્થંચ પંચેદ્રિય પાણીમાં રહેનાર મચ્છાદિ જળચર, પૃથ્વી પર ચાલનાર ગવાદિ સ્થલચર, આકાશમાં ઊડનાર હંસાદિ ખેચર, તેમાંથી કોઇને વિશુદ્ધ પરિણામોની પ્રવૃત્તિ થવાથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના ક્ષયોપશમ થઈ જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઊપજી જાય છે. તે જ્ઞાનના પ્રભાવથી તેઓને ભાન થઈ આવે છે કે, માનવભવ પામીને મેં ત્રત પચ્ચક્ષુપાણુ નિર્મળ પાળ્યાં નહિ અને ત્રતોની વિરાધનાના ફલ સ્વરૂપ અત્યારે તિર્થંચપણું મને પ્રાપ્ત થયું છે, આમ પચ્ચાત્તાપ કરતો પૂર્વપ્રકિત જ્ઞાન અને પૂર્વાચરિત

થયા એટલે પરસ્પર કહેવા લાગ્યા :- હવે શુ કરવું ? જો આમાંથી એકાદ સંન્યાસી ત્રતભંગ કરી ગંગામાંથી પાણી લેવાની આજ્ઞા આપે તો બાકીના બધા બચી જાય; પણ પોતાપોતાના ત્રતને પ્રાણથી પણ અધિક પ્રિય ગણનાર સંન્યાસીઓમાંથી કોઈ પણ ત્રત ભંગ કરી આજ્ઞા આપનાર નીકળ્યો નહિ; અને કોઈએ આજ્ઞા આપી નહિ. આથી તેઓ બધા નજીકની ત્રાગા નદીની ધગધગતી રેતીમાં બેસી ગયા અને અરિહંત, સિદ્ધ તથા ધર્મગુરુને નમોત્યુણના પાઠથી નમસ્કાર કરી, જવ જીવને માટે ૧૮ પાપ, ૪ આહારનાં ત્રિકરણ ત્રિયોગે પ્રત્યાખ્યાન કરી સથાસે કરી દીધો અને તેઓ પણ સમાધિ મરણે મરી બ્રહ્મ દેવલોકમાં દૈવ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવો થયા. ત્રતની કેટલી બધી આશ્ચર્યકારક દૃષ્ટાંત ! ! અકી કોઈ શકા કરે કે, જીવરક્ષામાં ધર્મ છે તો તે ૭૦૦ સંન્યાસીઓમાંથી એક જણે ગૃહસ્થ થઈ પાણી ગ્રહણ કરવાની આજ્ઞા આપી હોત તો કેટલો મહાન ઉપકાર થાત ? આવા પ્રશ્નકારને પૃથ્વીએ કે ભાઈ ! કોઈ કસાઈએ ૫૦૦ ત્રાયો કતલ કરવા માટે ભરી કરી રાખી છે ત્યાં કોઈ દયાળુ જૈન જઈ ચકર્યો. તેણે કસાઈને કહ્યું, ભાઈ ! એને મારીશ નહિ; બધી ત્રાયોની કિંમત કું ભરી આપી તેમને મારે ત્યાં લઈ જાઉં, ત્યારે કસાઈએ કહ્યું એમ નહિ, પણ જો તું ફક્ત એક જ ત્રાસ ગોમાસનો મઠણ કરી લેતો હો તો કું ત્રાયો ત્રાયો એમ ને એમ છોડી દઉં. તે આર્થ પ્રરુપ ત્રાસ ખાશે ખરો ? કહી પણ નહિ આવ. આ જ પ્રમાણે તે ૭૦૦ સંન્યાસીઓને પોતાના ત્રત પ્રાણાધિક પ્રિય હતા, તેથી ત્રતભંગ કરવાનું અનુચિત માની સંચારા કરી સ્વર્ગમાં ચાલ્યા ગયા.

વ્રતોને પુનઃ ગ્રહણ કરે છે, શ્રાવકનાં પાંચ અણુવ્રતાદિકંતું પાલન કરે છે. સામાયિક * પૌષધવ્રત આદિ સંવરણી કરે છે. તેઓ આયુષ્યને અંતે સંલેખણા સહિત સમાધિ મરણે મરી અઢાર સાગરોપમના આયુષ્યવાળા આઠમા દેવલોકના દેવતા થાય છે.

૧૧ ઉક્ત ગ્રામાદિકમા આલુવિકે મતના શ્રમણ (ગોશાળાના સાધુ) એક, બે, યાવત્ અનેક ઘરના અંતરથી શિક્ષા ગ્રહણ કરે એવા, અનેક પ્રકારના અભિગ્રહ ધારવાવાળા કેટલાક નિયમ વ્રતના પણ આચરણ કરવાવાળા હોય છે. તેઓ આયુષ્ય પૂર્ણ કરી ઉત્કૃષ્ટ ૨૨ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા બારમા દેવલોકના દેવ થાય છે.

૧૨ ઉક્ત ગ્રામાદિકમાં વિચરનાર જૈનધર્મના સાધુ પંચમહાવ્રતાદિના પાલક હોય, પરંતુ મહત્ત્વા છઠેલા, પોતાની પ્રશંસા અને અન્યની નિંદા કરવાવાળા, મંત્ર, યંત્ર, તંત્ર, જ્યોતિષ, નિમિત્ત, ઔષધિના પ્રરૂપના વાળા, પાદપ્રક્ષાલનાદિ તથા પંડુર વગાદિથી શરીરની વિભૂષા કરવાવાળા આ પ્રમાણે ઘણાં વર્ષ સુધી સાધુની ક્રિયા પાલન કરી ઉક્ત પાપની આલોચના, કર્યા વિના જ આયુષ્ય પૂર્ણ કરી ઉત્કૃષ્ટ ૨૨ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા બારમા દેવલોકના દેવતા થાય છે

૧૩ ઉક્ત ગ્રામાદિકમા જિનવચનને ગોપવનાર (ઉત્થાપનાર) વિપરીત પરિણ્યામનાર-૧ જમાદિ, ૨ તિસશુપ્ત, ૩ આપાઠાચાર્ય, ૪ અશ્વમિત્ર, ૫ ગર્ગાચાર્ય, ૬ ગોષ્ટમહિલા, અને ૭ પ્રભપત (જેમણે વર્ણન મિથ્યાત્વ પ્રકરણમાં આવી ગયું છે તે) એ સાત નિહંવ સમાન બીજા પણ જે કદાચછી હોય તેઓ વ્યવહારમાં જૈન ધર્મની ક્રિયાના પાલક હોય છે, પરંતુ અશુભ પરિણામોથી મિથ્યાત્વનું ઉપાજન કરી મિથ્યાત્વી બને છે, છતાં દુષ્કર કરણીના પ્રભાવથી કદાચિત્ ઉત્કૃષ્ટ ૩૧ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા નવ ગ્રેવેયકવાસી દેવ થાય છે. *

૧૪ ઉક્ત ગ્રામાદિકમાં રહેનાર કેટલાક મનુષ્યો મિથ્યાત્વને ત્યાગ કરી કેટલાક અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ (ચોથા શુભસ્થાનવર્તી) અને કેટલાક દેશવિરાતે (પંચમ શુભસ્થાનકવર્તી) શ્રાવક બન્યા છે, તેઓ શ્રુત અને આચિત્રધર્મનું યથાશક્તિ સ્વયં પાલન કરે અને અન્ય પાસે કરાવે છે, સમકિતમાં અતિચાર પણ લગાડતા નથી, મુશીલ સુમતી હોય છે અને સાધુની સેવાશક્તિ કરતા હોવાથી શ્રમણોપાસક કહેવાય છે. એવા શ્રાવકમાંથી

* પાણીમાં રહીને સામાયિક પ્રતિક્રમણ કેવી રીતે કરતા હશે? આવી શંકા સહેજે થાય; તેનું સમાધાન એ કે જેવી રીતે ચાલતી ગાડીમાં બેસીને એકાચજી થઈ શકે છે તેવી રીતે જલચર જીવે સામાયિક પ્રતિક્રમણના કાળ દરમિયાન નિશ્ચળ વ્રતાચરણ કરે છે

* ઉક્ત ૧૩ કલમેમાંથી ૧૦ થી કેન્દ્રમમાં કહેલા જીવો સિવાય બાકીના બધા જીવોની કરણી જિનાશાની બહાર હોવાથી તેમને આરાધક કહ્યા નથી; અર્થાત્ તેઓની કરણી વિતરાગની આઠા બહાર છે. અને પત્નીની કલમેમાં કહેલા સર્વ જીવો આરાધક હોય છે, તેમની ધર્મકરણી જિનધરની આઠામાં છે.

કેટલાક શ્રાવકોએ પ્રાણાતિપાતદિ પાપોનો-આરંભ સમારંભનો તથા વધ, બંધન, તાકન-તજનનો ત્યાગ કર્યો છે તથા તેઓ સ્નાન, શૃંગાર, શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ આદિ ઇન્દ્રિયોના વિષય સેવન ઇત્યાદિમાં નિવૃત્તિ પામ્યા છે અને કેટલાક ઉક્ત કાર્યોની નિવૃત્તિ ન પણ કરી હોય, પરંતુ તેઓ જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, ક્રિયા, આધિકરણ (કર્મબંધનનાં કારણ તથા શસ્ત્ર), બંધ અને મોક્ષ એ તત્ત્વોના જાણ બની જિનપ્રણીત ધર્મમાં એવા નિશ્ચલ બને છે કે, તેમને દેવ, દાનવ, માનવ આદિ કોઈ પણ ચલાયમાન કરી શકતા નથી, તેઓ જિનવચનમાં કદાપિ શંકા, કાંક્ષા, વિતિ-ગિત્ત્યાદિ અતિચાર સેવતા નથી, જેમની હાઠ હાડની મજબૂતી ધર્મનો રંગ લાગી ગયો છે, તેઓ શાસ્ત્રના શ્રવણ પઠનના અવસરે શ્રવણ પઠન કરે છે, અને તેના અર્થ પરમાર્થ સમ્યક્ પ્રકારે હૃદયમાં ધારણ કરે છે તેમ કરતાં કદાચ સંશય જીવે તો ગીતાઈ બહુસૂત્રીને પૂછી નિર્ણય કરી લે છે જ્યારે પણ અન્ય કોઈની સાથે વાર્તાલાપના પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તેઓ કહે છે કે હે દેવાનુગ્રિય ! કેવળ એક જિનેશ્વરના ધર્મ જ આ જગતમાં સારભૂત છે, શેષ સર્વ અસાર છે જેમના હૃદય સ્ફેટિક રત્ન જેવા નિર્મળ છે, જેઓ અનાથ, અપંગ, નિરાધાર જનોના પોષણાર્થે ઘરના દરવાજા ઉઘાડા રાખે છે, જેમણે જનતા પર એટલી વિશ્વાસ જમાવી દીધો છે કે તેઓ કદાચ રાજાના અંતઃપુરમાં કે ભંડારમાં આલ્યા જાય તો પણ તેમનો અવિશ્વાસ કોઈને પણ કદાપિ થતો નથી. તેઓ આક્રમ, ચોદશ, પાખી, તીર્થંકરોના કલ્યાણક આદિ પર્વતિથિએ પ્રતિપૂર્ણ પૌષધવ્રત કરે છે. વળી સાધુ સાધ્વીજીનો સુયોગ સાંપડે ત્યારે તેઓ તેમને ચાર પ્રકારના આહાર, વસ્ત્ર, પાત્ર આદિ, તેમને કલ્પતી વસ્તુ સમુદ્દાસપૂર્વક ઉદાર પરિણામે પ્રતિભાજે છે. આવા શ્રાવકો આયુષ્યને અંતે આલેચના નિંદનાયુક્ત સમાધિપૂર્વક આયુષ્ય પૂર્ણ કરી ઉત્કૃષ્ટતા રર સાગરોપમના આયુષ્યવાળા બારમા દેવલોકના દેવ થાય છે.

૧૫ ઉક્ત ગ્રામાદિમાં વિચરનાર કેટલાક મહાત્મા એવા છે કે, જેમણે ત્રિવિધે ત્રિવિધે આરંભ પરિચ્છેદ તથા ૧૮ પાપ, પચન, પાચન, તાકન, તજન, વધ, બંધન, સ્નાન, શૃંગાર, શબ્દાદિ પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષય ઇત્યાદિનો પરિત્યાગ કરી જેઓ સાધુ બન્યા છે, જેઓ પંચ મહાવ્રત, પાત્ર સમિતિ, ત્રણ શુભિ ઇત્યાદિના વિશુદ્ધ પાલક છે, જિનેશ્વરની આજ્ઞા પ્રમાણે વ્રતે છે એવા સાધુ સમાધિ ભાવમાં આયુષ્ય પૂર્ણ કરી જો સર્વથા કર્મક્ષય થઈ ગયાં હોય તો મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી લે છે અને જો સાત લવ જેટલા આયુષ્યમાં તથા એક બેલાના તપથી ક્ષય થાય તેટલાં કર્મ બાકી રહી જાય તો ૩૩ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા સર્વાર્થસિદ્ધ મહાવિમાનમાં દેવ થાય છે.

૧૬ ઉક્ત ગ્રામાદિમાં જે મહાત્મા રાગ, દ્વેષ વિષય, કષાય, મોહ ઇત્યાદિ કર્મબંધના હેતુને સર્વથા પરિત્યાગ કરી યથાચ્યાત ચારિત્ર અને શુભલક્ષ્યાનથી સર્વ કર્મનો ક્ષય કરે તે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી લે છે.

હે બન્ધો ! શ્રી ભવવાદિણિ સૂત્રના આ પ્રમાણથી નિશ્ચયાત્મક માનો કે, કરણીના કૃણ અવશ્ય મળે જ છે. જિનાજ્ઞાનુસાર કરણી કરવાથી ભવજનમણુ ઘટે છે અને આજ્ઞા વિનાની શુભ કરણીથી પુણ્ય કૃણ પ્રાપ્ત થાય છે. તે જ પ્રમાણે અશુભ કરણીથી પાપકૃણ પ્રાપ્ત થાય છે. માટે આસ્તિક બનીને વિતિગિચ્છા દોષથી સમ્યક્ત્વ દૂષિત ન કરેશો. જિનાજ્ઞાનું આરાધન કરતા રહેશો તો પરમ સુખી થશે.

૪ પરપાસંહ પસંસા—પર ઐટલે જૈન સિવાયના બીજા ૩૬૩ પાખંડી મતની સારંભી ક્રિયા, મિથ્યાહંભર, અજ્ઞાનકંઠ આદિની પ્રશંસા—મહિમા સમકિતી કદાપિ કરે નહિ, કારણ કે સારંભી ક્રિયાની અનુચિદનાથી પણ પાપના ભાગીદાર થવાય છે; ઐટલું જ નહિ પણ અન્ય અનેક ધર્મી જીવોનાં પરિણામ અસત્ય ધર્મ તરફ ઢળે છે અને આ રીતે સમકિતનો ઘાતક અને મિથ્યાત્વનો પોષક બને છે માટે આહું દૂષણ સેવી આત્માને દોષિત કરવો નહિ.

૫ પરપાસંહ સંથવો (પરિચય)—જેવી રીતે મીઠાની સંગતથી દૂધ કાઢીને બમડી બળ્ય છે, તે દૂધ રહેતું નથી તેમ તેનું હલી બનતું નથી, માખણ પણ નીકળતું નથી કે છાશ પણ બનતી નથી, એમ સર્વ પ્રકારે તે નિર્થક બની બળ્ય છે. એવી જ રીતે પાખંડીઓની સોબતમાં રહેવાથી ‘સોબત તેવી અસર’ એ કહેવત પ્રમાણે તેઓ પણ સમ્યક્ત્વથી ભ્રષ્ટ બની બળ્ય છે. આત્માયે સાધન કરી શકતા નથી, જેવી રીતે સતી સ્ત્રી વેશ્યાની સોબતમાં રહે તો ભ્રષ્ટ થઈ બળ્ય છે, અને પરપુરુષની પ્રશંસાથી બદનામ થાય છે તેવી જ રીતે છેલ્લા બે અતિચારોના સેવનથી સમકિતીની પણ એવી જ દશા થવા પામે છે.

ચોથા અને પાંચમા અતિચારની આદિમાં ‘પર’ શબ્દ લગાડયો છે તેનો જૈનોએ હીલ્ ફૃગિથી વિચાર કરી સાર ગ્રહણ કરવાનો છે. સ્વમતના અનુયાયીઓથી મતભેદ હોય તો પણ તેમના છતાં શુભોની પ્રશંસા કરવી; પણ નિંદા તો કરવી જ નહિ. આજ્ઞાકાલ હેંઠબીલો અને પુસ્તકો દ્વારા જૈનો પરસ્પર નિંદા અને ગાદિપ્રદાન કરી આનંદ માને છે તે ઘણા જ ખેદનો વિષય છે. આવી અનિચ્છનીય પ્રવૃત્તિઓથી જૈનશાસન નબળું પડે છે. કેટલાક જૈનો શ્રદ્ધાભ્રષ્ટ થઈ અન્યમતી બની બળ્ય છે. જૈનોની સંખ્યા ઘટતી બળ્ય છે. માટે મતભેદ હોય છતાં પણ મહાવીરના અનુયાયીઓની નિંદા કરવાનું પાપ સેવવું નહિ.

ઉપર્યુકત પાંચ દૂષણોનું વિશેષરૂપે સેવન કરવાથી સમકિતનો નાશ થાય છે અને શોરા સેવનથી સમકિત મલિન બને છે; એવું બહુ વિવેકી જનો પાંચે દૂષણોથી પોતાના આત્માને બચાવી નિર્મળ રાખે છે.

છઠ્ઠે બોલો—લક્ષણ ૫

જેમ પ્રકાશના લક્ષણ વડે સૂર્યની પિછાણ થાય છે, શીતળ પ્રકાશ વડે ચંદ્રની

પિછાણ થાય છે તેવી જ રીતે નિમ્નોક્ત ૫ લક્ષણોથી સમક્રિતી જીવની પિછાણ થઈ શકે છે.

૧ શમ—શત્રુ મિત્ર પર અને શુભાશુભ પ્રસંગોમાં સમભાવ રાખે * અર્થાત્ મિત્ર પર મોહરાગ કરે નહિ અને શત્રુનું બૂડું ચિંતવે નહિ. શુભાશુભ પ્રસંગોમાં સમક્રિતી એવા વિચાર કરે છે કે, જે કાંઈ ભણું બૂડું, નફો નુકસાન, યશ અપયશ વગેરે થાય છે તેનું ઉપાદાન કારણ મેં પૂર્વે સંચેલા શુભાશુભ કર્યો જ છે અચુક વ્યક્તિ તો નિમિત્ત માત્ર છે, ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૨૦ મા અધ્યયનમાં અનાથી સુનિ શ્રેષ્ઠિક રાખને કહે છે કે :

અપ્પા કત્તા વિકત્તા ય, દુહાણ ય સુહાણ ય ।

અપ્પા મિત્તમમિત્તં ચ, દુપ્પદ્વિય, સુપદ્વિઓ ॥ ૩૭ ॥

અર્થ—સુખ દુઃખનો કર્તા તથા નાશ કરનાર આ આત્મા જ છે; શુભ કાર્ય કરવાથી તે મિત્રની ગરજ સારે છે, અને અશુભ કાર્ય કરવાથી શત્રુ સમાન બને છે; સહાચારને સેવનાર અને દુરાચારમાં પ્રવર્તનાર પણ આત્મા જ છે જે આથી સિદ્ધ થાય છે કે જે સારો માઠો બનાવ આપણે માટે બને છે તે આપણાં જ સારાં માઠાં કર્યોનું ફળ છે. આ પ્રકારની સાચી સમજણ સમક્રિતીને ઢોવાથી તેજો. “મિત્તી મે સવ્વ ચૂલ્લુ વેર” મજ્જિમ નિકાય “કેળદ” અર્થાત્ સર્વ જીવોથી મારે મૈત્રી છે, કોઈની પણ સાથે વેર નથી, આવી મૈત્રીભાવના ભાવતા રહી સમભાવને ધારણ કરે છે. નિશ્ચયથી તો શુભ કર્મોદયથી સુખની પ્રાપ્તિ હોય છે, પણ વ્યવહારથી સમક્રિતી જીવ મનથી કોઈનું બૂડું ચિંતવે નહિ, વચન સાચાં હિતકર અને પરિમિત બોલે, કાયાથી કોઈને કોઈ પ્રકારનું દુઃખ ન દે એવી પ્રવૃત્તિ કરવાથી, તથા નમ્ર અને સેવક બની રહેવાથી તે સમજાં પ્રાણીને માટે મિત્રવત્ સુખકાતા બની રહે છે. હવે નિશ્ચયથી તો અશુભ કર્મોદયથી દુઃખની પ્રાપ્તિ થાય છે, પણ વ્યવહારથી મને કરી બીજાનું બૂડું ચિંતવે, વચને કરી અસત્ય, કટુ અને નુકસાનકારક વચન બોલે, અને કાયાથી કોઈને દુઃખ દે તો તે સાચી વ્યક્તિ દુરમન બની જાય છે અને દુઃખ દેવા પ્રવૃત્ત થાય છે. હવે ધારો કે અન્યની સાથે સારો વર્તાવ કરવા છતાં પણ તે આપણી સાથે બૂરો વર્તાવ કરે તો ચિંતવવું કે, તેની સાથે કોઈ પૂર્વનાં વેરાનુબંધ છે તે ઉદયભાવમાં આવ્યો છે, તે તો જોગ્યો વિના છૂટકો જ નથી “કહાણ કમ્માણ ન મોક્ક જત્થિ” હવે જો હું પુનઃ દ્વેષભાવ આણી વૈર વિરોધ વધારીશ તો આગળ જતાં વધારે દુઃખી થઈશ બાણીબૂઝીને કોઈનું બૂડું કરવું તે જ્ઞાનીને માટે ઉચિત

* શુભ વસ્તુને શુભ અને અશુભને અશુભ બાણે તે સ્પષ્ટ બનેલું લક્ષણ છે. આગળને દેખાડનાર બાણી તેનાથી દૂર રહે, વિષને પ્રાણહર બાણી તેનું ભક્ષણ ન કરે તો તે કંઈ દ્રવ્ય કર્યો કહેવાય નહિ, તેવી જ રીતે પાપ ક્રિયાઓ સજ ન કરવો તે કંઈ દ્રવ્ય નથી. અને સરીર નિર્વાહાથ આહાર વસ્ત્રાદિ ગ્રહણ કરવા, ગુરુ આદિના ગુણાનુવાદ કરવા તે રાગ ન કહેવાય. જે વસ્તુ જે સ્વરૂપે છે તે સ્વરૂપે યથાતથ્ય બાણે છે તે સમક્રિતી છે.

નથી. દ્વેષનો નાશ દ્વેષથી નહિ પણ પ્રેમથી જ થવાનો છે. આમ વિચારી સમકિતી જીવ હરમનનું પણ જાણે જ ચાહે છે વળી કોઈના તરફથી સુખ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે વિચારે છે કે, આ મારાં શુભ કર્મના ઉદયનું કૃણ છે. જગતના સર્વ જીવો પોતપોતાનો સ્વાર્થ સાધવામાં તત્પર રહે છે, મારો સત્ય સ્વાર્થ કોઈ સાધતું નથી, માડું જાણું છું તો હું જ કરી શકું તેમ છું આમ જાણી રાગભાવ ધારણ ન કરે. * આવી જ રીતે શુભાશુભ પુદ્ગલોના સંબંધમાં પણ વિચાર કરે કે, પુદ્ગલોનો સ્વભાવ સ્થાયી શુર છે. તે સારાનાં માઠાં અને માઠાંના સારાં થાય છે. જે લોજન લોગવતાં સારાં પુદ્ગલો લાગે છે તે જ વખત કરતાં ખરાબ લાગે છે. માટી કે પથ્થર અયોગ્ય સ્થાને પડેલાં ખરાબ લાગે છે, પરંતુ તે ઉપર કોતરણી આદિ કરી યોગ્ય સ્થાને રાખવાથી સારાં દેખાય છે. આ પ્રમાણે જેનાં પરિણમન નિત્ય પલટાયાં કરે છે તેના પર રાગદ્વેષ કરવો મિથ્યા છે. ઇત્યાદિ વિચાર કરી સમકિતી જીવ દરેક બનાવમાં સમભાવી રહે છે.

૨ સંવેગ—અંતઃકરણમાં નિરંતર વૈરાગ્યભાવ રાજે.

શ્લોક—શરીરમનસા જંતોર્વેદના પ્રમાવાદ્મવાદ ।

સ્વપ્નેન્દ્રજાલસંકલ્પાદરતિઃ સંવેગ ઉચ્યતે ॥

અર્થ—દેહ સંબંધી રોગાદિ દુઃખ તે શારીરિક અને મન સંબંધી ચિંતાદિ દુઃખ માનસિક, આ બંને પ્રકારનાં દુઃખો વડે સંસારી જીવો દુઃખી ધર્મ રહ્યા છે. વળી ધન કુટુંબાદિ પૈદ્ધગલિક સંપત્તિ છે તે પણ સ્વપ્નવત્ + કે ઇદ્રજાળના જેવી મિથ્યા અને નાશ-વત છે. તેના સંયોગથી સુખની પ્રાપ્તિ કોઈ પ્રકારે પણ થતી નથી આમ સમજી

* કોઈ—જ્યાં સોહી ભોગવે, કર્મશુભાશુભ ભાવ;

ફલ નિર્મલ હોત હૈ, મહ સમાધિ ચિત્ત આવ.

શ્લોક—ન કચિત્કસ્યચિન્મિત્રં ન કચિત્કસ્યચિદરિપુ ।

અર્થતસ્તુ નચન્તે મિત્રાણિ રિપવસ્તથા ॥

અર્થ—કોઈ કોઈનું મિત્ર કે શત્રુ નથી. પરંતુ સ્વાર્થથી જ મિત્ર શત્રુ થાય છે. જેમ મહાભારત શાન્તિપર્વના ૧૩૮મા અધ્યાયમાં કહ્યું છે.

+ કોઈ ભિક્ષુ કે રાજાક્ષદિ તથા કે કોઈની દુકાન પર વેવરાદિ મીઠાઈ જોયા; રાત્રે કુધાપીડિત સ્ત્રી, સ્વપ્નમાં જુએ છે તો શહેરમાં રાત્રી મૃત્યુ પ્રાપ્તો છે અને તેને સ્થાને તે રાત્રી બની ગયો છે, અને પેટપૂર્ણ વેવરાદિ મિષ્ટાન્ન ખાઈ સવાની તૈયારી કરે છે; જોટલામાં કોઈ અવાજ થવાથી તેની આખ જીધડી ગઈ. તે શેવા લાગ્યો ત્યારે કોઈએ પૂછ્યું, કોઈ ! કેમ રૂવે છે ? તેણે કહ્યું મારી રાજાક્ષદિ, મીઠાઈ વગેરે બધું ક્યા ચાલ્યું ગયું ? અહીં તો ફક્ત મારી ફૂટી હાડકી જ છે, હવે કું શું કરું ? લોકો કહેવા લાગ્યા, ઊવાનો થઈ ગયો. માટે હે બન્ધ જીવો ! આ નથી પ્રાપ્ત ઋક્ષિ સ્વપ્ન સમાન છે, તેના મોહમાં પરી માનવ જન્મનું સાર્થક નહિ કરે તો આયુષ્ય પૂર્ણ થયા બાદ ભિક્ષુકની પેઠે શેવું પડશે.

સમકિતી જીવ સંસારના સર્વ સંબંધથી ઉદાસીન બાવ ધારણ કરે, નિરંતર વૈરાગ્યભાવમાં રમણ કરે તે સંવેગી કહેવાય છે.

૩ નિવેદન—આરંભ પરિગ્રહથી નિવૃત્તિભાવ ધારણ કરે કારણ કે આરંભ પરિગ્રહ મહા અનર્થનું મૂળ છે, હાવાનળની પેઠે ક્ષમા, શીલ, સંતોષાદિ ગુણોનો ઘાતક છે મિત્રતાનો નાશક અને વૈરવિરોધનો વધારનાર છે. અનેક અવગુણોનો ભંડાર છે. આરંભ પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવાથી આત્મા નિજગુણ પ્રગટ કરી શકે છે. આતું બાણી સમકિતી જીવ તેને પ્રતિહિન કમી કરતા રહે છે તેમજ પાંચ ઇન્દ્રિયાના ભોગોપભોગની સર્વ સામગ્રી તથા રાજજલ્દિ પ્રાપ્ત થવા છતાં તેમાં લુપ્ત થતા નથી, નિરંતર રૂક્ષવૃત્તિ રાખે છે.

૪ અનુકંપા—અન્યને દુઃખી જોઈને આપણું હૃદય કંપે; હયાભાવ પ્રગટે તેનું નામ અનુકંપા.

શ્લોક—સર્વં સર્વત્ર વિત્તસ્ય દયાદ્રૃત્ત્વં દયાવતઃ ।

ધર્મસ્ય પરમં મૂલમનુકમ્પા પ્રવક્ષ્યતે ॥

અર્થ—ધર્મનું ઉત્કૃષ્ટ મૂળ * અનુકંપા છે. આ મૂળ ધર્માત્માના અંતઃકરણમાં હોવાથી તેને સુખાભિલાષી જીવો પર દુઃખ દેખીને અનુકંપા જીવળે છે. અને દુઃખથી પીડાતાં તે ગિચારાં પ્રાણીઓને યથાશક્તિ સુખોપચાર કરી સુખી બનાવે છે. શ્રી તીર્થ*કર પશુ પક્ષ સર્વ જીવો સમજી શકે તે પ્રકારના વચનાતિશયદ્વારા દેશના ફરમાવે છે. સાધુ મહાપુરુષો પશુ ક્ષુધા, તૃષ્ણા, શીત તાપ, માર્ગાતિકમણનો પરિશ્રમ ઇત્યાદિ પરિવ્રજો સહીને પશુ આમાનુષામ વિહર કરી ઉપદેશ આપતા રહે છે તેનો, પશુ ગુપ્ત હેતુ જગતના જીવોને શારીરિક, માનસિક દુઃખોથી છૂટવાનો ઉપાય બતાવવાનો છે. એ પશુ અનુકંપા જ છે. શ્રાવકો પશુ જૂખ્યાને અન્ન, તરસ્યાને પાણી વગેરે આપી દુઃખિયાને દુઃખસુકત કરે છે તે પશુ અનુકંપા છે. અન્યને દુઃખી દેખી દિલમાં અનુકંપા ન આવે તે અભવ્યનું લક્ષણ છે. ઇંગાલમઈના ચાર્લ્સ* સામ્રાટ સમયે

* હોહા—દયા ધર્મકો મૂળ છે, પાપ મૂળ અભિમાન;

તુલસી દયા ન છોડીએ, જળ લગ ઘટમે* પ્રાણ.

× પાટલિપુત્ર નગરના ચંદ્રગુપ્ત રાજાએ પાખીનો પોપો ડ્રેલ. રાત્રે તેમણે સ્વપ્નામાં જોયું કે ૫૦૦ હાથીનો નાયક એક ભૂડ (સંવર) બન્યો છે. સવારે ૫૦૦ સાધુના પરિવારે ઉક્ત આચાર્ય આવ્યા. તેમની પરીક્ષાને અર્થે રાજાએ તેઓ જે સ્થાનમાં ભીતર્યા હતા તેની નજીક રાત્રિના સમયે કોલસા બિછાવી દીધા. રાત્રે માત્ર પચસવા બતા બધા સાધુ 'જીવડા' છે એવી આનિતી પાછા ફરી ગયા. અને આચાર્ય તો કોલસા ખૂંટતા ચાલ્યા ગયા. હુદ્દિશાન રાજા સમજી ગયો કે ભૂડ સમાન અનુકંપા રહિત આ આચાર્ય કોઈ અભવ્ય જીવ દેખાય છે. પ્રાતઃકાળમાં સાધુઓને સમજાવી તેમને આચાર્ય પદથી દૂર કર્યા અને અન્ય પોતે સાધુને આચાર્ય બનાવ્યા. આ પ્રમાણે અભવ્યને અનુકંપા હોતી નથી.

કેટલાક આભિગ્રહિક મિથ્યાત્વી દુરાગ્રહી બની વીતસાગ વચનને વિપરિત પરિણામની ભોળા જીવોને બ્રમમાં ફસાવવા કહે છે કે, કોઈ મરતા જીવને બચાવશે તો તે જીવિત રહી જે જે પાપ કરશે તેની કિંયા (પાપનો હિસ્સો) બચાવનારને લાગશે !! કેમ બાલુ મૃત્યુથી જીવનો અંત આવી જતો હોય અથવા ભવાંતરે કર્યું પાપ તે કરવાનો ન જ હોય !! આવા લોકોના હિલમાં અનુકંપા હોતી નથી, પણ અનુકંપાવંત ભોળા મનુષ્યોની અનુકંપાનો પણ ઉચ્છેદ કરી ઉત્સુક પ્રવૃત્તિવાદે અનંત સંસાર વધારી દે છે. પોતે દૂભે છે, ખીબને દૂખાડે છે. સમકિતી જીવો તો બાલુ છે કે ‘કરશે તે ભોગવશે,’ તીર્થ’કર પ્રભુ અને તેમના શાસનપ્રવર્તક આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, અણ્ણગારાદિ જગજીવોને દુઃખમુક્ત કરવા માટે ધર્મોપદેશ આપે છે અને તેના પરિણામે અનેક જીવો સાધુનો કે આવકનો ધર્મ અંગીકાર કરી સફળતા પામે છે. બધા જીવો કર્મ મોક્ષમાં જતા નથી, પણ મોટો ભાગ તો દેવગતિમાં જ બચે છે. ત્યાં દેવાંગનાઓ સાથે વિષય-સેવન આદિ પાપ કરે છે, તો શું તે પાપનો હિસ્સો તીર્થ’કરાદિ ધર્મોપદેશકને લાગશે ખરો ? જો આમ હોય તો પછી ધર્મ કે ધર્મોપદેશક બધું નિર્થક જ બની બચે. આવી જ રીતે સમકિતી કે આવકો અનાથ, અપંગ તેમજ મૃત્યુના મુખમાં પડતા જીવોને દુઃખમુક્ત કરવાના આશયથી બચાવે છે. તેમને શ્રી સૂયગડાંગના છઠ્ઠા અધ્યયનમાં કહ્યા પ્રમાણે “ચાળાણ સેત્ત્વં સમવપ્પાણ” સર્વ દાનમાં શ્રેષ્ઠ અભયદાનનું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. ચિંતામણિ રત્નના બદલામાં પ્રાણ આપવાનું કોઈને કહેવામાં આવે તો તે વત્કાલ ચિંતામણિને ફેંકી દેશે અને પોતાના પ્રાણ બચાવશે. આથી સમભય છે કે ત્રણ લોકોની સંપદાથી પણ પ્રાણ અધિક પ્રિય છે. થોડું દ્રવ્ય આપવાથી અમૂલ્ય પ્રાણ બચે તો બચાવવા તે મહાન લાભનું કારણ છે. “આરમ્ભત્ત સર્વં વૃત્તાનિ ચ. પશ્યતિ સ પશ્યતિ” અર્થાત્ સમ્યક્દષ્ટિ તો પોતાના પ્રાણ જેવાં જ સર્વના પ્રાણને પ્રિય સમજે છે અને યથાશક્ય અન્ય જીવોને અભયદાન પ્રાણ જેવાં જ સર્વના પ્રાણને પ્રિય સમજે છે અને યથાશક્ય અન્ય જીવોને અભયદાન આપવામાં વતપર રહે છે. તેઓ તો કસાઈ આદિ દુષ્ટ પ્રાણીઓને પણ અનુકરૂપા ભુદ્ધિથી દુષ્ટ કર્મોથી છોડાવવા યથાશકિત પ્રયત્ન કરતા રહે છે. જો તેઓ પાપકર્મ છોડે તો ઠીક, ન છોડે તો તેનાં અશુભ કર્મોના ઉદયની પ્રબલતા બાજી તેમના પર દ્વેષ કરતા નથી. જેવી રીતે ગૃહસ્થ પોતાના કુટુંબને દુઃખથી બચાવવા ઉપચાર કરે છે તેવી રીતે સમ્યક્ દૃષ્ટિ પણ સર્વ પ્રાણીઓને પોતાના મિત્ર માનીને “મિત્તો મે સન્નવપ્પસુ” એ જિનાજાને અનુકરૂપ આચરણ કરી “વસુધૈવ કુટુંબક” અર્થાત્ સર્વ જીવોને પોતાના કુટુંબવત્ માને છે. અને તેમના હિતની, સુખની યોજના કરે છે. કાદા પુરુષોએ દાનથી પણ દયા-અનુકરૂપા અધિક કહી છે, કારણ કે ધન ખૂટી જવાથી દાન દેવું બની શકતું નથી, પણ અનુકરૂપાનું ઝરણું તો સમદૃષ્ટિ જીવોના હૃદયમાં નિરંતર વહેતું જ રહે છે. અને આ અનુકરૂપા એ સમકિતીનું લક્ષણ છે.

૫ આરંભ—શ્રી જિનેશ્વરભાવિત ધર્મ અને ધર્મશાસ્ત્ર પર દેહ શ્રદ્ધા-પ્રતીતિ

રાખે. કહેવત છે કે 'આસતા સુખ સાસતા' અર્થાત્ આસ્થાથી શાશ્વતા સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. મંત્ર, ચંત્ર, જડીબુટ્ટી, ઔષધ, વ્યાપાર અને ધર્મ આદિ દરેક વિષયમાં વિશ્વાસ (આસ્થા) હોય તેને ફળપ્રાપ્તિ થાય છે. જૂતકાળ તરફ નજર કરીશું તો અરણ્યકે, કામદેવે, મંડુકે * શ્રેષ્ઠિક મહારાજ અને કૃષ્ણ વાસુદેવ આદિ સમ્યગ્દષ્ટિ શ્રાવકો કેટલી બધી દૃઢ શ્રદ્ધાના ધારક હતા ! મરણાંત ઉપસર્ગથી કે દેવતાના કળાવવાથી તેઓ કિંચિત્ પણ ચલાયમાન થયા ન હતા, એટલું જ નહિ પણ તેમની ધર્મદૃઢતા જોઈને ઉપસર્ગ દેનારા પણ મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરી સમકિતી બની ગયા હતા. આવી દૃઢ શ્રદ્ધાથી જ તેઓ એકાવતારી અથા અથવા તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપાણી શક્યા માટે ધર્મમાં દૃઢ શ્રદ્ધા રાખવી.

કેટલાક અન્ય મતાવલમ્બીઓ જૈનધર્મને અર્વાચીન બતાવે છે, અને પોતપોતાના ધર્મને પ્રાચીન બતાવી જૈનોને શ્રદ્ધાબ્રાઢ બતાવે છે, પરંતુ તેમણે બધુવું જોઈએ કે, વેદ, પુરાણ તથા અન્ય અનેક ગ્રંથોથી જૈનધર્મ બધા ધર્મથી પ્રાચીન છે—અનાદિ છે એવું સિદ્ધ થાય છે. અર્વા અનેક પ્રમાણે છે, તેમાંથી થોડાએક આ નીચે આપીએ છીએ.

(૧) ઋ નમોઽહંતો ઋષમે વા ઋ ઋષમં પવિત્રમ્ ।

યજુર્વેદ અધ્યાય ૨૫, મંત્ર ૧૬

(૨) ઋ ત્રૈલોક્યપ્રતિષ્ઠિતાનાં, વહુર્વિંશતિ તીર્થંકરાણામ્ ।

ઋષમાદિવર્ધમાનાન્તાનાં, સિદ્ધાનાં શરણં પ્રવચ્યતે ॥

ઋગ્વેદમાં આ મંત્ર છે.

અર્થ—ઋષભદેવથી વર્ધમાનપર્યંત જે ચોવીશ તીર્થંકરે ત્રણ લોકમાં પ્રતિષ્ઠિત છે તેમનું મને શરણ હો.

* અરણ્યક, કામદેવ, શ્રેષ્ઠિક અને કૃષ્ણજીવ ચરિત ધણા જૈનમંથુઓ બલ્યતા હોય છે. પરંતુ મંડુક શ્રાવક વિષે ધણા અટાન હોય છે તેથી અહીં તેમનો દ્રેક પરિચય આપીએ છીએ—શ્રી ભગવતી-સૂત્રમાં કહે છે કે, રાજગૃહી નમરીના ઊંચુસિલા ચૈત્યમાં મહાવીર પ્રભુએ પંચાસ્તિકાય વિષે વ્યાખ્યાન કરાવ્યું, તેની સમજ કાઢવાદિ અન્ય તીર્થંજીનો નહિ ધકવાથી તેઓ સમવસરજીની બહાર નીકળી ઉપહાસ કરવા લાગ્યા. એટલામાં મંડુક શ્રાવક પ્રભુદર્શનાર્થે જનો હો તો તેને જોઈ બોલ્યા કે, તારા શુ મહાવીર તો મપા મારે છે. આજે વ્યાખ્યાનમાં કહ્યું કે ધર્માસ્તિકાય ચલનસહાય છે વગેરે; પણ અમે તો તેને જોઈ ચકતા નથી. મંડુકજી વિરોધ તો ન હતા, પણ ઉત્પાતિકા હુદ્દિથી તરત જવાબ આપ્યો કે, આ વૃક્ષનાં પાંદડા કોણ હલાવે છે ? તેમણે કહ્યું કે પવન. મંડુકજી બોલ્યા, પવનને તમે જોઈ શકો છો ? તેઓ કહે—ના પછી પવનનાં નામ શા માટે લો છો ? ત્યારે તેઓ કહે—પાંદડાં હાલતા જોઈને ત્યારે મંડુકજી બોલ્યા, જેમ વાયુ સૂક્ષ્મ છે અને જેમ વાયુ પાંદડાં હલાવવામાં સહાયક છે, તેમ ધર્માસ્તિકાય પણ સૂક્ષ્મ છે અને જેમ વાયુ પાંદડાં હલાવવામાં સહાયક છે, તેમ ધર્માસ્તિકાય ચલનશક્તિમાં સહાયક છે, ધર્વાદિ પ્રત્યુત્તરથી પ્રતિપક્ષને નિરુત્તર બનાવી તેઓ સમવસરજીમાં આવ્યા. ભગવાને ચારે તીર્થં સન્નિધિ તેમની તારીફ કરી.

(૩) ॐ રક્ષ રક્ષ અરિષ્ટનેમિ સ્વાહા । વામદેવ જ્ઞાન્ત્યર્થમુપવિધીયતે સોઽસ્માકં
અરિષ્ટનેમિ; સ્વાહા ॥

યજુર્વેદ અ. ૨૫

(૪) ॐ સ્વસ્તિ ન ઇન્દ્રો બુદ્ધશ્રવાઃ સ્વસ્તિ નઃ પૂષા વિશ્વવેદાઃ
સ્વસ્તિ નસ્તાક્ષર્યો અરિષ્ટનેમિ; સ્વસ્તિ નો વૃહસ્પતિર્દધાતુ ।

ઋગ્વેદ અષ્ટક ૧ અધ્યાય ૬

ઉક્ત બન્ને મંત્રોમાં બાવીશમા તીર્થ'કર શ્રી અશ્વિનેમિ ભગવાનું નામ છે. આ પ્રમાણે વેદોમાં પણ જૈન તીર્થ'કરોનાં નામ છે. એથી સાબિત થાય છે કે વેદોની રચના થઈ તે પહેલાં પણ જૈનધર્મ વિદ્યમાન હતો. હવે પુરાણોના દ્વાબદા લઈ એ.

(૫) રૈવતાદ્રો જિનો નેમિઃ યુગાદિર્વિમલાચલે ।

ઋષીણામાશ્રમદેવ, મુક્તિમાર્ગસ્ય કારણમ્ ॥ પ્રભાસ પુરાણ

અર્થાત્—રૈવતગિરિ ઉપર નેમિનાથ, વિમલાચલ ઉપર ઋષભદેવ એમણે ઋષિઓના આશ્રમથી મુક્તિમાર્ગ ચલાવ્યો.

(૬) નાહં રામો ન મે વાંછા, માવેષુ ચ ન મે મનઃ ।

જ્ઞાન્તિમાસ્થાતુમિચ્છામિ, ચાત્મન્યેવ જિનો યથા ॥

અર્થ—યોગવાસિષ્ઠમાં વસિષ્ઠઋષિને શ્રી રામચંદ્રજીએ કહ્યું છે કે, હું રામ નથી, મારી કોઈ કાર્યમાં ઇચ્છા પણ નથી; હું તો જિનદેવની પેઠે આત્મશાંતિ પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છું છું.

(૭) દક્ષ વૈ મોજિતૈર્વિગ્રૈર્યત્ફલં જાયતે કૃતૌ ।

મુનિમર્હન્તમવતસ્ય, તત્ફલં જાયતે કલૌ ॥ નમરપુરાણ.

અર્થ—સત્યુગમાં ૧૦ બ્રાહ્મણોને લોભન દેવામાં ભેટહું ફળ થતું હતું તેટલું જ કલિયુગમાં અહં'તના ભક્ત મુનિને લોભન આપવાથી થાય છે.

(૮) જૈના એકસ્મિન્નેવ વસ્તુનિ ઉમયે નિરૂપયન્તિ પ્રભાસ પુરાણ.

અર્થ—જૈનો ફક્ત એક જીવમાં કર્તૃત્વ લોકતૃત્વનું નિરૂપણ કરે છે.

(૯) દર્શનવર્ત્મ વીરાણાં, સુરાસુરનમસ્કૃતઃ ।

નીતિત્રિતયકર્તા યો, યુગાદૌ પ્રથમો જિનઃ ॥ મયસ્થિતિ

અર્થ—વીરે પુરુષોને માર્ગ બતાવનાર, દેવ અને દૈત્યોથી નમસ્કાર પામેલા યુગની આદિમાં ત્રણ પ્રકારની નીતિના સ્થાપનકર્તા એવા પ્રથમ જિન યથા.

(૧૦) एके रागिषु राजते प्रियतमा देहार्पघारी हरो ।

जीरागेषु जिनो विमुक्तललनासङ्गो न यस्मात्परः ॥

અર્થ—રાગીઓમાં તો એક ચંકર જ શોણ છે કે જેમણે પોતાના અર્ધાંગે પત્નીને રાખ્યા છે, અને નિરાગીઓમાં જેમણે લલનાનો ત્યાગ કર્યો છે એવા જિન (વીરાજ) એક છે.

(૧૧) नामिस्तु जनयेत्पुत्रं, मरुदेव्यां महाद्युतिम् ।

ऋषभं क्षत्रियज्येष्ठं, सर्वक्षत्रियस्य पूर्वजम् ॥

અર્થ—નાભિ સ્વયં અને મરુદેવીના આત્મજ મહા દ્યુતિમાન, શ્રી ઋષભદેવજી સર્વ ક્ષત્રિયોમાં જ્યેષ્ઠ અને સર્વ ક્ષત્રિયોના પૂર્વજ છે.

(૧૨) प्रथमं ऋषभो देवो, जैनधर्मप्रवर्तकः ॥ ११ ॥

एकादश सहस्राणि, त्रिप्याणां धरितो मुनिः ।

जैनधर्मस्य विस्तारं करोति जगति तले ॥ १२ ॥

અર્થ—પ્રથમ શ્રી ઋષભદેવજીએ ૧૧૦૦૦ શિષ્યો સહિત જૈનધર્મનો જગતમાં પ્રચાર કર્યો.

(૧૩) हस्ते पात्रं दधानाश्च, तुण्डे वस्त्रस्य धारकाः ।

मछिनान्येव वासांसि, धारयन्त्यल्पमायिणः ॥ ૧૪ ॥

અર્થ—હાથમાં પાત્ર અને મુખે વસ્ત્ર ધારણ કરનાર, મછિન વસ્ત્રો પહેરનાર અને થોડું જોડાનાર જૈનમુનિ હોય છે.

ઉપર્યુક્ત પુરાણોનાં પ્રમાણોથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે જૈનધર્મના (આ યુગના) આદિ પ્રવર્તક શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન હતા. કેટલાક કહે છે કે, જૈનધર્મ ગૌતમઋષિએ પ્રવર્તાવ્યો છે, આ તેમનું કથન પ્રમાણસિદ્ધ નથી ગૌતમઋષિએ તો ચોવીશમા તીર્થંકર ભગવાન મહાવીર પાસે દીક્ષા લીધી હતી. શ્રીપાલ પુરાણના ૭૩ મા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે—

(૧૪) गौतमोऽपि ततो राजन् ! गतो काश्मीरके ततः ।

महावीरदीक्षया च, षत्ते जैनत्वमिप्सितम् ॥ ૧૫ ॥

અર્થ—વસિષ્ઠ ઋષિ માન્યાતાને કહે છે કે, હે રાજન્ ! ગૌતમ કાશ્મીર દેશમાં ગયા અને મહાવીર પાસે દીક્ષા લઈને ઇપ્સિતાર્થની સિદ્ધિ કરી.

* શિવપુરાણ ૫૦૦૦ વર્ષ પહેલાં વર્ષ ૩૧૬૬ વેદવ્યાસજીએ રચાવું તેમના સાક્ષોમાં કથન છે, એટલે ૫૦૦૦ વર્ષ પહેલાં પણ જૈન સાધુઓ એકે મુકપતિ ધારણ કરતા હતા અર્થાત્ બાધતા હતા.

(૧૫) દ્વિસહસ્રા ગતા રાજન્, અદ્વાઃ કલિયુગો વદા ।

તદા જાતો મહાવીરો, દેશે કાશ્મીરકે ત્વપ્ ॥૩॥

ગૌતમોપિ તદા તત્ર, ધારિતું જૈનધર્મકમ્ ।

શ્રીયાવાક્યેન સંતુષ્ટો, જગામ શ્રીનિકેતનમ્ ॥૪॥

શ્રીમાલ પુરાણ, અધ્યાય ૭૪

અર્થ—હે રાજન્ ! જ્યારે કળિયુગનાં એ હજાર વર્ષ જ્યાં ત્યારે કાશ્મીર દેશે મહાવીર ઉત્પન્ન થાય, તે લક્ષ્મીના કહેવાથી તેમની પાસે ગૌતમ દીક્ષા લેવા ગયા.

(૧૬) મો મો સ્વામિન્મહાવીર, દીક્ષાં દેહિ મમ પ્રમો ।

જૈનધર્મ સંગૃહીતુમાગતસ્તવ સન્નિધૌ ॥ ૬ ॥

અર્થ—ગૌતમ બ્રાહ્મણ કે હે મહાવીર પ્રભો ! મને દીક્ષા આપો, હું આપની પાસે જૈનધર્મ ધારણ કરવા આવ્યો છું.

આ બધાં પ્રમાણોથી સાબિત થાય છે કે, જૈનધર્મ ગૌતમ ઋષિથી પહેલાનો છે. હવે કેટલાક કહે છે કે, જૈનધર્મ બૌદ્ધધર્મમાંથી નીકળ્યો છે પરંતુ આ કથન પણ સત્ય નથી. કેમકે (૧) શ્રી મહાવીર સ્વામીના જન્મ ‘ક્ષત્રિયકુંડ’ નગરમાં થયો છે અને બુદ્ધ (શાક્યસિંહ)નો જન્મ ‘કપિલવસ્તુ’ નગરમાં થયો છે. (૨) મહાવીરસ્વામીનાં માતાપિતા મહાવીરસ્વામી ૨૮ વર્ષના થયા ત્યારે મૃત્યુ પામ્યાં અને બુદ્ધનાં માતા બુદ્ધને જન્મ થતાં જ મૃત્યુ પામ્યાં છે. (૩) શ્રી મહાવીરસ્વામીએ પોતાના ચોટા ભાઈની આજ્ઞાથી દીક્ષા લીધી છે અને બુદ્ધે પોતાના ‘કુટુંબ’ની આજ્ઞા લીધા વિના જ દીક્ષા લીધી છે. (૪) મહાવીર સ્વામીએ ૧૨ વર્ષ અને ૧૫ દિવસ તપશ્ચર્યા કરી અને બુદ્ધે ૭ વર્ષ તપશ્ચર્યા કરી છે. (૫) મહાવીરે તપશ્ચર્યાને ધર્મનું મુખ્ય અંગ ગ્રહીતું સુકિતનું કારણ બતાવેલ છે અને બુદ્ધે તપશ્ચર્યાના સમયને ફોકટ કહ્યો છે. (૬) મહાવીર પાવાપુરીમાં નિર્વાણ પામ્યા અને બુદ્ધનો દેહોત્સર્ગ કુંડિકુંડમાં થયો. આથી જો સિદ્ધ થાય છે કે મહાવીર અને બુદ્ધ એ બન્ને બિન્ન વ્યક્તિઓ હતી. હવે મહાવીરે પ્રવતવેલ જૈનધર્મ અને બુદ્ધે પ્રવતવેલ બૌદ્ધધર્મના સિદ્ધાંતોમાં પણ તફાવત છે. જૈનધર્મે દિંસાના કારણજીત માંસભક્ષણની સાફ મના કરી છે અને બુદ્ધે ગૃહસ્થોએ તૈયાર કરેલું માંસ પોતાનો સાધુ ગ્રહણ કરે તે પ્રવર્તિને નિર્દોષ બતાવી છે. જૈનમત સ્વાદ્વાદ છે. બૌદ્ધમત ક્ષણિકવાદ છે. જૈનધર્મ જો બૌદ્ધમતની શાખા નથી જો વાત હવે સિદ્ધ થઈ ચૂકી છે. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોની જો જમણા હવે ફર થઈ છે. કારણ કે બુદ્ધ બૌદ્ધનાં ધર્મશાસ્ત્રોમાંથી જ એની પુષ્ટિનાં અનેક પ્રમાણો મળી આવે છે. એવાં કે—૧ ‘મહાવગ્ગ’ના છઠ્ઠા અધ્યાયમાં લખ્યું છે કે મહાવીરના સિંહ નામના શ્રાવકે બુદ્ધદેવની સુલાકાત લીધી હતી. ૨ ‘મહિજ્જસુનિકાય’માં લખ્યું છે કે, મહાવીરના ઉપાલી નામના શ્રાવકે બુદ્ધદેવની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કર્યો હતો. આવાં આવાં ઘણાં

પ્રમાણોથી સાબિત થાય છે કે જીવદ્વધર્મથી પણ જૈનધર્મ પ્રાચીન અને સ્વતંત્ર છે. વેદમાં પણ તીર્થંકરોની સ્તુતિ હોવાથી જૈનધર્મ વેદોથી પણ પ્રાચીન છે પહેલાં તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન થઈ ગયાને અસંખ્ય વર્ષો વીત્યાં છે. અને ઋષભદેવની પહેલાં પણ જૈનધર્મ નહોતો એમ નથી. જૂતકાળમાં અનંત ચૌવીસીઓ થઈ ગઈ છે. વળી મહાવિદેહમાં સદાકાળ જૈનધર્મ પ્રવર્તમાન હોય છે એટલા માટે જૈનધર્મ સનાતન અને સત્ય છે. એવી દૃઢ આસ્થા રાખી કોઈના ચળાવ્યા કદી પણ ચલાવમાન થતું નહિ. સમકિતમાં દૃઢ રહેશે તે જ આત્માનું પરમ કલ્યાણ કરી પરમાનંદ પ્રાપ્ત કરી શકશે.

હાલમાં જૈનો અને વિશેષતઃ સાધુમાર્ગી જૈનોમાં ઘણે અંશે શ્રદ્ધાની ન્યૂનતા નજર આવી રહી છે, છાણમાં ખોટોટો ખીટો જેમ નમાવે તેમ નગી જાય અને નર્મદા નદીના ગોલક પાણીથી જેમ ઢોડાવે તેમ જાય એવી સ્થિતિ કેટલાક ભાઈઓની ધર્મશ્રદ્ધા વિષયે થઈ ગઈ છે. અને તેથી જ આ મહાન પ્રભાવક, પરમ કલ્યાણકારી જૈન ધર્મના પાલક અને ઇન્ધિષ્ઠ ફલદાતા નવકારમંત્રનું સ્મરણ કરનાર હોવા છતાં પણ દિન પ્રતિદિન ધનમાં, જનસંખ્યામાં, સુખમાં અને ધર્મમાં અવનતિને પ્રાપ્ત થતા રહે છે, અને ઘણા ભાગ દુઃખી રહેવાય છે. એ એઈ સંજોગશ્રેય થાય છે. તેમાંના કેટલાક શ્રીમંતો યોદ્ધા કે ઘણા કાળને માટે સુખસામગ્રીનો પરિત્યાગ કરે છે અને વ્યાવહારિક કરણી જેવી કે, ચારે સ્કંધ ધારણ કરી લેવા, દુધ્ધર મતાચરણ, દુધ્ધર તપશ્રેયા, સામાયિક પૌષ્ઠ્યત આદિ કરે છે, પરંતુ દૃઢ શ્રદ્ધાની અનુપસ્થિતિમાં તેઓ કરેલી કરણીનું યથાતથ ફળ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. કારણકે, તેઓમાંના ઘણાકે તો સદ્ગુણનના અભાવથી યશ અને માનપૂજના જૂઠ્યા બની કરણી કરે છે, તેઓ કરોડોના માલ કોડી ખલે જોઈ બેસે છે માટે હે ભગ્યે ! દેહ, ધન, યશ અને સુખાદિની પ્રાપ્તિ તો અનંતી વાર થઈ ગઈ છે તેનાથી જીવની કરી ગરજ સરી નહિ. પરંતુ “સદ્ગુણ પરમ દુલ્લભ” એક શ્રદ્ધા જ પરમ દુર્લભ છે. કરણી કરવામાં તો મહા પરિશ્રમ વેડવો પડે છે તે તો કરી લેા છો પણ વગર પરિશ્રમે પ્રાપ્ત થઈ શકે તેવી શ્રદ્ધા રાખવામાં શિથિલ બની જાઓ છો, એ ખેદની વાત છે. માટે એવો ! અને સદ્ગુણોદયથી પ્રાપ્ત થયેલા સત્યધર્મ પર નિશ્ચલ શ્રદ્ધાવાન રહી ધન, સ્ત્રી, પુત્ર, યશાદિની સ્પૃહા છોડો. શ્રદ્ધાપૂર્વક યથાશક્તિ કરણી કરી તેનું મહાન ફળ મોક્ષને નજીક લાવનારું ફળ પ્રાપ્ત કરવા ઉદ્યુક્ત બનો.

ઉપર્યુક્ત ૧ શમ, ૨ સંવેગ, ૩ નિવેદ, ૪ અનુકંપા અને ૫ આસ્થા આ પાંચ લક્ષણ જૈનામાં હોય તેને સમકિતી બાણવો.

સાતમે જોલે જૂપણ ૫

આજૂષણોથી જેમ મનુષ્ય શોભે છે તેમ નીચે દર્શાવેલા પાંચ પ્રકારના ગુણો રૂપ જૂષણોથી સમકિતી શોભે છે.

૧ ધર્મમાં કુશળ હોય—કુશળતાપૂર્વક કરાયેલું હરેક કાર્ય સારુ હોય છે. કાશ્યો માણસ કોઈ પણ પ્રવૃત્તિ હાય ધરવા પહેલાં તે સંબંધીનું આવશ્યક જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લે છે અને માર્ગમાં આવતી સુરકેલીઓનો ધીરજથી સામનો કરી તેને પાર પહોંચાડે છે. કોઈનો કળાઓ કળનો નથી. તેવી જ રીતે સમકિતી પણ ધર્મકાર્યને તથા રૂપ તથા યથાર્થ ફલદાયી બનાવવાને માટે પ્રથમ તો ગીતાઈ શુદ્ધ આદિની પાસેથી તદ્વિષયક જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી ધર્મકાર્યમાં કુશળ બને છે અને પછી તે જ્ઞાનના પ્રભાવથી જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર રૂપ ધર્મને પ્રદીપ્ત કરવા માટે અનેક નવી નવી શ્રુતિઓની ચોખ્ખા કરે છે. ઉપદેશમાં, વ્રતમાં, તપાદિમાં કૌશલ્ય (ચતુરાઈ) બતાવી અન્ય અનેક ભવ્ય આત્માઓનાં મન તે તરફ આકર્ષે છે અને પાખંડીઓના કુતકંવાદના છલથી ચલિત નહિ થતાં ઉત્પાતિકી બુદ્ધિથી તેમના કુતકોત્તું ખંડન કરી ન્યાયયુક્ત સત્યપક્ષનું સ્થાપન કરે છે.

૨ તીર્થસેવા કરે—હસ્તર સંસારસાગરના તીર એટલે કિનારે રહેલું જે મોક્ષ-સ્થાન તેને પ્રાપ્ત કરવાના અધિકારી જે સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા એ ચાર તીર્થ છે, તેમના ધર્મારાધનના કાર્યમાં સહાયતા દેવી, સેવાભક્તિ કરવી એ સમકિતીનું ભૂષણ છે. જેવી રીતે રાજ્યની સેવા કરતાં રાજ્યસુખોની પ્રાપ્તિ થાય છે તેવી રીતે ચતુર્વિધ સંધ તીર્થની સેવા પણ શ્રુતિદાયક નીવડે છે. તીર્થસેવકોનું કર્તવ્ય છે કે સાધુ સાધ્વીની

+ સુશિલ્યાદ અષ્ટમગ્ગ જાણુ ધનપતસિંહજી તરફથી પ્રકાશિત નંદીસુત પૃષ્ઠ ૨૨૪મા કથુ છે કે, નહી તથા યાત્રા કરવાના તીર્થે તે સર્વે જ્ય તીર્થ, ત્રિસ કર સંસાર ન તિરાય, અને સાવજ કર્તવ્ય તીર્થે કર તીરના નહી હૈ, જે ભાવ તીર્થે તે ચતુર્વિધ સંધ જ જ્ઞાનાદિ સહિત, અજ્ઞાન નથી, તે માટે જે ભાવયત્રી તીરે તે ભાવ તીરથ, તથા કોષાગ્નિ કાલ ઉપશ્રમાવશે, લોભ (તણ્ણા) ઢાળશે, કર્મમલ ફેડવું અથવા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર એ વિશે રહીશે તીણને ભાવતીર્થ કહીએ.”

શ્રી ચોગીંદેવ રચિત “શ્રી અનુભવમાળા” અપરનામ “સ્વાનુભવપંચ” કે જેનું ભાષાંતર શ્રી માણિકલાલ વેલાભાઈ તથા ફતેચદ કપૂરચદ લાલને મળી ક્યું છે, અને જે સં. ૧૯૧૨ના આષાઢમાં સુબંછ નિર્ણયસાગર ગ્રંથમાં છપાયેલ છે તેના બાવનમા પૃષ્ઠ પર લખ્યું છે કે—

હોહરા—	ભમે કુતીયે ત્યા સુધી, કરે મૂર્તતા ઢંગ;	
	સદ્ગુરુ વચન ન સાંભળે, કરે કુચુરો સંગ.	૪૦
	તીર્થે ને દેહરાં વિષે, નિશ્ચે દેવ ન ભણ;	
	જિન શુરુ વાણી ઈમ કહે, દેહમાં દેવ પ્રમાણ.	૪૫
	તનમંદિરમાં જીવ જિન, મંદિર ચૂર્તિ ન દેવ;	
	રાખ બિશ્વાયે ભમે, જોવી બનને દેવ.	૪૬
	નથી દેવ દહેરા, વિષે, છે મૂર્તિ ચિત્રમાં;	
	જાની ભણે દેવને, ચૂર્ખે ભમે જહ કામ.	૪૭
	ખરે દેવ છે દેહમાં, જાની ભણે વેહ;	
	તીર્થ દેવળ દેવ નહિ, પ્રતિમા નિમગ્ન એહ.	૪૮

અનન્યભાવે ભક્તિ કરે, શુભકામ કરે, યથોચિત નિર્દોષ સ્થાનક આહાર, પાણી, વસ્ત્ર, પાન, ઔષધોપચાર આદિ જે ભોઈએ તે સ્વયં આપે. અન્ય પાસેથી અપાવે, વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરી હૃદયમાં ધારે, યથાશક્તિ નત નિયમ સ્વયં કરે, અન્ય પાસે કરાવે, તન, મન, ધનથી યથોચિત ધર્મોત્તિતિ સ્વયં કરે અને અન્ય પાસે કરાવે. યોથા આરામાં સાધુઓ ગામ બહાર ઊતરતા હતા, ત્યાં પણ લોકો ધર્મલાભ લેવા જતા હતા, સર્વસ્વનું ખલિદાન કરી ધર્મોન્નતિ કરતા હતા, પરંતુ આજના જમાનામાં કેટલાક ભારેકમીં જીવે. એવા છે કે, ઘરની નજીકમાં ઊતરેલા સાધુનાં દર્શન કે વાણીશ્રવણનો લાભ પણ લઈ શકતા નથી. કહ્યું છે કે—

પુણ્યહીન પામે નહીં, ભલી વસ્તુનો ભેગ;
દ્રાક્ષ પાકી ત્યાં જયો, કાગ કંકમાં રોગ

અર્થાત્ જ્યારે દ્રાક્ષ પાકે છે ત્યારે કાગકાને કંકમાળનો રોગ થાય છે તેથી તે દ્રાક્ષ ખાઈ શકતો નથી; પણ લીંબાળીઓ પાકે ત્યારે તે નીરાળી અર્થે જાય છે તેવી રીતે કે ભાઈઓ ! ધન-સમ્પદાદિનો યોગ તો અનંત વાર મળી ગયો છે અને ફરી પણ મળશે પરંતુ સુનિદર્શનનો યોગ મળવો મહા મુશ્કેલ છે. મુંદરદાસજીએ સત્ય જ કહ્યું છે કે :—

માત મિલે, મૃત બ્રાત મિલે, પુનિ તાત મિલે, મનવંચિત પાઈ ।
રાજ મિલે, ગજવાજિ મિલે, મુલ સાજ મિલે, યુવતી મુલદાર્દ ।।
ફલોક મિલે, પરલોક મિલે, સવ ચોક મિલે વૈકુંઠ સિવાઈ ।
સુંદર સવ સમ્મતિ આન મિલે, પન સાધુ સમાગમ દુર્લભ માર્દ ।।

આજુ બાણી સદ્ભાગ્યના ઉદયે સાધુ સાધ્વીનો સુયોગ મળી જાય તો તેમની સેવાથી સમક્રિતી જીવ કદાપિ વંચિત રહેતો નથી. આ જ પ્રમાણે સ્વધર્મી આવકે આવિકાની સેવાભક્તિમાં પણ લાભ સમજવો ભોઈએ. આવકે કરણીની સંભાળયમાં કહ્યું છે કે “સ્વામી વત્સલ કરને ઘણા, સગપણ મોટા સ્વામી તણા ” અહીં સ્વામીનો અર્થ સાધર્મી સમજવો. (સાહેબી) માત, વાત, બ્રાત, સ્ત્રી, પુત્રાદિ જે સાંસારિક સંબંધ છે તે તો બધા સ્વાર્થના છે અને આત્મોદ્ધારના કાર્યમાં વિઘ્નકર્તા છે. અને સાધર્મી ભાઈનું સગપણ છે તે પારમાર્થિક અને આત્મોદ્ધારના કાર્યમાં સહાયક છે; એટલા માટે સ્વધર્મીની વાત્સલ્યતા-સેવા ભક્તિમાં સમક્રિતી જીવ સદૈવ તરપર રહે છે. જ્ઞાનના અભિલાષીને પુસ્તકાદિજ્ઞાનનાં ઉપકરણો આપે છે. તપસ્વીને ઊંડુ પાણી લાવી આપવું, તેલ વગેરેનું મઠન કરવું, પથારી કરી આપવી, પડિલેહણ કરી આપવું, અતરવારણે તેમજ પારણે સાતા ઉપજાવી, વિશેષજ્ઞ ધર્મોપદેશકને સુખોપજીવી યનાવવા, અનાથ, અપંગ ગરીબોને દ્રવ્ય આહાર, વસ્ત્રાદિની સહાયતા ફેવી, વ્યાપારાદિમાં યથોચિત સહાયતા આપવી, શુભાશુવાદ,

સત્કાર સન્માનાદિથી ધર્માશયનમાં ઉત્સાહી બનાવવા ઇત્યાદિ ધર્મવૃદ્ધિનાં કાર્યોમાં યથાશક્તિ સહાયતા સમર્થિતી જન કરતા જ રહે છે. આ પ્રકારે સેવા ભક્તિ સ્વયં કરે છે અને અન્ય પાસે પણ કરાવે છે.

૩ તીર્થનાં ગુણનો બાલ્ય હોય—ઉક્ત ચાર તીર્થ કહ્યા તેનો સમાવેશ ગુણની અપેક્ષાએ બેમાં થાય છે. ૧ સાધુ અને ૨ શ્રાવક, તેમાં સાધુના ૨૭ અને શ્રાવકના ૨૧ ગુણ કહ્યા છે. તે ગુણોનું જ્ઞાન સચ્ચગદ્દિને અવશ્ય હોવું જ જોઈએ. કારણ કે આપણે તો ગુણના પૂજક છીએ, વેષ કે વયના પૂજક નથી. હાલમાં કેટલાક માયાવી મનુષ્યો ઉદરપોષણાર્થે ગુણની પ્રાપ્તિ કર્યા વિના જ સાધુ કે શ્રાવકનો વેષ ધારણ કરી કપોલકલ્પિત ગયોડા મારી લોળા લોકોને ભરમાવે છે, કમાઈ કરે છે, સ્વાર્થ સાધવા અર્થે મંત્ર, ઔષધાદિ કરે છે, તથા કેટલાક વ્યભિચારનું સેવન કરી ધર્મને કલંકિત કરે છે. આવાઓને જોઈને લોળા માણસો સાચા સાધુ-શ્રાવકને પણ કળ સમજી અદ્વાબ્રહ્મ બને છે. પરંતુ સાધુ શ્રાવકના ગુણોના જ્ઞાતા હોય તે આવા ટોંગીઓની જમજમમાં ફસાશે નહિ, કારણ કે, તેઓ સત્યાસત્યની પરીક્ષા કરીને યોગ્ય વ્યક્તિનો જ આદર સત્કાર કરશે નિશુભીને કદાપિ સંગ નહિ કરે. ટોંગીઓને પદબ્રહ્મ કરી જૈનધર્મની બ્યોતિ પ્રસરવશે. પોતે દંઠ બનેહો અન્ય અનેકને પણ દંઠ બનાવશે.

૪ ધર્મથી અસ્થિર થયેલાને સ્થિર કરે—કોઈ સાધુ, શ્રાવક તથા સમર્થિતી અન્યમતાવલંબીના સંસર્ગથી અદ્વાબ્રહ્મ થઈ જાય તો સમર્થિતીનું કલંબ છે કે, તેમની શંકાઓનું સમાધાન કરવાની પોતાનામાં અક્ષિત હોય તો પોતે સમાધાન કરે અને પોતે સમર્થ ન હોય તો કોઈ વિશેષજ્ઞ ગીતાચેનો યોગ જોળવી સંવાદદ્વારા શંકાનું સમાધાન કરાવે અને તેને દંઠ બનાવે. કદાચ કોઈ કંઈ સંકટમાં આવી પડતાં ધર્મબ્રહ્મ થયો હોય તો તેના સંકટ નિવારણાર્થે પોતે સમર્થ હોય તો સ્વયં તેને સંકટથી મુક્ત કરે, અગર પોતે સમર્થ ન હોય તો અન્યની સહાયતાથી તેનું સંકટ નિવારી ધર્મમાં સ્થિર કરે. કદાપિ એવું ન બને તો તેને સમજાવે કે ભાઈ! કંઈની અતિ ગદ્દુ વિચિત્ર છે, તીર્થ કર અને ચક્રવર્તી જેવા મહાન પુરુષોને પણ કંઈ છોડ્યા નથી તો આપણું શું ગણ્યું! પરંતુ સંકટ સમયે સંત અને સતીઓ ધર્મમાં અચળ રહ્યાં છે તેઓ અદ્ય સમયમાં સમસ્ત દુઃખોનો અંત આણી મહા સુખના લોકતા બની ગયાં છે. અને પોતાના નામને સંસારમાં અમર કરી ગયાં છે. શાસ્ત્રમાં, ગ્રંથોમાં, કાવ્યોમાં તેમનાં જ યશોમાન

કમનહર છંદ

* આદિનાથ જનન બિન માસ દાદશા રહે, મહાવીર સાહે બાર વર્ષ દુઃખ પાયે 'હે' !
સન તકુમાર ચક્રી કુષ્ટિ વર્ષ સાતસોલો, બ્રહ્મ ચક્રી અધ રહી નઈ સિધાયે હે !
ઇત્યાદિક ઇદં નરેદ કર્મવશ બને, વિટગ્મના સહી તેરી મિનતી કહેલાયે હે !
કલંક અમેશ બિન વચન હ્રદય તોલ, સમવાસે કર્મ તોડે સુખ સોહી પાયે હે !

ગવાય છે કે જેમણે સુખી અવસ્થાના કરતાં પણ દુઃખી અવસ્થામાં ધર્મનું અધિક પાલન કર્યું છે. કર્મને નષ્ટ કરનાર ધર્મ જ છે, બીજું કોઈ નથી એટલે સંકટથી છૂટવા માટે સંકટ સમયે અધિક ઉત્સાહથી ધર્મશાધન કરવું. જેમ સન્નુખ ચાલવાથી શ્વાન પણ દૂર હંતો બાંધ છે, તેમ સંકટ પણ તેનો બાંધ છે. સામા યવાથી દૂર ભાગી જશે. કર્મ શત્રુઓને હરાવી અક્ષય સુખ પ્રાપ્ત કરવું એ જ આ પરમ પુણ્યોદયે પ્રાપ્ત થયેલા માનવ જન્મનું સાચું છે. આત્મારે જે કર્યો ઉદયભાવમાં આવેલાં છે તે તમને સુખ આપવા માટે જ તમારી સન્નુખ થયાં છે માટે તેનાથી ગભરાવું નહિ, પણ સમભાવે સહી લઈ તેનો નાશ કરવો જે ક્ષત્રિય યુદ્ધમાં ક્ષતિયા પછી પાછો ભાગે છે તેની ઘણી ખરાબી થાય છે, તેવી જ રીતે જો તમે કર્મના ઉદયથી (દુઃખથી) ડરી જઈ પાછા ભાગશો અર્થાત્ ધર્મબ્રહ્મ જશો તો જેવી રીતે હારેલા અને પાછા હંતતા શત્રુ રાજાની ફજેતી કરી વધુ હેરાનગતિ કરે છે તેવી રીતે કર્મો પણ તમને વિશેષ હેરાન કરશે. મતલબ કે હાલના દુઃખ કરતાં પણ નરક તિય્યાદિ ગતિમાં અનંતગણાં અધિક દુઃખો ભોગવવાં પડશે. એથી ભલદું, જો દહતા રાખશો તો સ્વલપ કાળમાં અશુભ કર્મો નષ્ટ થઈ જશે, અને આ ભોકમાં તથા પરલોકમાં પરમાનંદની પ્રાપ્તિ થશે. સુવર્ણને જેમ જેમ અધિક તપાવે છે, તેમ તેમ શુભમાં અધિક વૃદ્ધિ થાય છે, પરંતુ પીતલ કાળું પડતું બાંધ છે. માટે આપણે તો સુવર્ણ સમાન જ બનવું જોઈએ. કેટલાક અજ્ઞાની છાંવે સંકટ સમયે એવો વિચાર કરે છે કે હું જ્યારથી ધર્મ કરવા લાગ્યો ત્યારથી મારા પર દુઃખ પડવા લાગ્યું છે આવા વિચારથી ધર્મને કલંકિત કરે છે અને કર્મોનો વળલેપ સમાન બંધ કરે છે. એમને ચેતવીએ છીએ કે, ભાઈ! તમે આટલો તો દહ વિશ્વાસ રાખજો કે ધર્મ કરવાથી દુઃખની પ્રાપ્તિ કદાપિ થતી જ નથી હાલ જે દુઃખ પ્રાપ્ત થયું છે તે પૂર્વ-કૃત કર્મનું ફળ છે. જેમ હાડે બેસી ગયેલો તાવ ઔષધિના પ્રયોગથી ભિભરાઈને બહાર આવીને પછી હંમેશને માટે દૂર થઈ બાંધ છે, અથવા જીલાબના પ્રયોગથી પેટ સાફ થઈ બાંધ છે; તેવી જ રીતે ધર્મના પ્રયોગથી આ કષ્ટ નષ્ટ થવાને અર્થે જ તેનો જીલાબ થઈ રહ્યો છે. જે જીલાબના અદ્ય દુઃખથી ગભરાઈ જઈ કુપક્ય સેવે છે તે બહુ દુઃખ પામે છે આ જ પ્રમાણે જે કર્મોદયથી ગભરાઈને ધર્મબ્રહ્મ થાય છે અને અધર્મચરણ કરે છે તે આ ભવ પરભવમાં અનંત દુઃખને પામે છે એટલા માટે આત્મબંધુઓ ! નિશ્ચય રાખજો કે, અશુભ કર્મ નષ્ટ થયા વિના સુખની પ્રાપ્તિ થતી નથી. આ દુઃખ છે તે સુખનું સાધન છે. આમ વિચારી આનંદપૂર્વક દુઃખને ચોડા કાળ માટે ભોગવી લઈ સુખી બનવું જોઈએ. જેમ રાત્રિ પછી દિવસ આવે છે તેમ દુઃખને અંતે સુખ તૈયાર જ છે ઇત્યાદિ ઉપદેશ દ્વારા તથા સહાયતા દ્વારા ધર્મથી પડતાને સ્થિર કરે તે સમક્રિતીનું જીવણ છે.

૫ ધર્મમાં ધૈર્યવંત હોય-ચોથા બોલમાં તો અન્યને ધૈર્ય આપવા કહ્યું છે પણ,

પરોપદેશે કુશલા દશ્યન્તિ વહવો નરાઃ ।

સ્વવાક્યેષુ અનુરક્તા વિરલા કોઽપિ લભ્યતે ॥

અર્થાત્ અન્યને ઉપદેશ દેવામાં કુશળ તો જગતમાં ઘણાં મનુષ્યો હોય છે, પણ પોતે કહે તેણું કરવાવાળા કોઈક જ વિરલ પુરુષો હોય છે. જેઓ પ્રથમ પોતાના આત્માને સ્થિર કરી તદ્દનુસાર વર્તન કરતા હશે તેમનો જ ઉપદેશ બીજાને સ્થિર કરવામાં સફલીભૂત થશે એટલા માટે સમકિતીનું કર્તવ્ય છે કે જુદા પોતાને રોગ, શોક, ઇર્ષ્યાનો વિયોગ, અનિદ્રા સંયોગ ઇત્યાદિ દુઃખનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે પોતે નિશ્ચય રહે, આર્ત, રોદ્ર, ક્યાન ક્યાય નહિ; શોક, સંતાપ, વસોપાત કરે નહિ, સ કટ સમયે પણ સુખી અવસ્થામાં હોતો તેવો જ હર્ષોત્સાહી બનીને ધર્મની અધિકાધિક વૃદ્ધિ કરતો રહે, બેથી બીજાના અંતઃકરણ ઉપર પણ ધર્મની રૂઢી છાપ પડે. આવી રીતે સત્ય ધર્મનો પરિચય જગતને બતાવે. પોતાનાં સ્વજન મિત્રાદિ આત્મધ્યાન-શોક સંતાપ કરતા હોય તો તેને શિખામણ કે ઉપાલંબ આપી રોકે મળવા માટે આવતા કુટુંબી કે મિત્રાદિ સમક્ષ પોતાનું કિંચિત્ પણ દુઃખ દર્શાવે નહિ, વૈરાગ્યોપદેશ કરે. આવા ધર્માવલંબી ધર્માત્મા સ્વયં સુખી રહે છે અને અન્યને પણ સુખી બનાવે છે. વળી સંકટના સમયમાં ધૈર્યપૂર્વક સમભાવ રાખવાના પ્રતાપે કર્મોની મહા નિર્જરા થાય છે; એટલું જ નહિ પણ અનેક જીવોને કર્મબંધનથી બચાવીને ઉન્નતિ જતા રોકી સન્માર્ગે ચલાવે છે.

ઉપસૂક્ત પાંચ પ્રકારનાં ભૂષણવટે સમકિતી જીવ પોતાના સમકિતને દંઠ કરતો તથા દીપાવતો થકો અન્યનાં મન પણ સમકિત તરફ આકર્ષે છે.

આકર્ષે બોલે પ્રભાવના ૮

જે સુકૃત્ય કરવાથી આપણા સ્વીકૃત ધર્મનો પ્રભાવ અન્યના ઉપર પડે, ધર્મનું માહાત્મ્ય વધે, તેની પ્રશંસા અને પ્રખ્યાતિ ચોમેર પ્રસરે, અને જનતાનું ધર્મપ્રતિ આકર્ષણ થાય તેને પ્રભાવના કહે છે. આજકાલ પતાસાં કે સાકર વહેંચવી એટલા પૂરતો જ પ્રભાવનાનો અર્થ લોકો સમજી બેઠા છે, પરંતુ તેનો અર્થ બહુ વિશાળ અને વ્યાપક છે. પ્રભાવના નીચે જણાવેલા આઠ પ્રકારે થાય છે.

૧ પ્રવચન પ્રભાવના—શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનનાં વચન નિર્જર્ણ પ્રવચનની પ્રભાવના કરે. વર્તમાન કાળમાં સાચા જ ધર્મના સત્ય પ્રભાવક છે. ભૂતકાળમાં કેવળી તથા શુન-કેવળી મહાપુરુષો દ્વારા જિનપ્રણીત ધર્મનો અદ્વિતીય પ્રભાવ જગતમાં પડી રહ્યો હતો, પરંતુ વર્તમાનમાં તેવા મહાપુરુષોનો અભાવ છે, છતાં આપણા અહોભાગ્ય છે કે, તેમની વાણી શ્રી ગણધર દેવોએ ઝીલી સૂતરૂપે ચૂંચી છે, તે વાણી અલ્પાંશે પણ આજે મોબુદ છે, અને એ જ જિનપ્રવચન હમણાં અને ભવિષ્યમાં ધર્મના આધારરથન રૂપે રહી જગતનું કલ્યાણ સાધે છે, સાધશે. શ્રી ઉત્તરાધ્યયનજીના ૧૦મા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે—

ન હુ જિણે અજ્ઞ દિસ્સઈ, વહુમણ દિસ્સઈ મમ્મદેસિણ ।

સંપડ નેયાહણ પહે, સમયં ગોયમ મા પમાયણ ॥ ૩૧ ॥

અર્થાત્ ભગવંત શ્રી મહાવીરે મોક્ષ પધારતી વખતે કહ્યું છે કે, હે ગૌતમ ! પાંચમા આરામાં જિન(તીર્થંકર)નાં દર્શન તો * થશે નહિ, સુક્તિમાર્ગનાં દર્શક સૂત્રો— શાસ્ત્રો અને તેના ઉપદેશક ઘણા થશે એટલા માટે ન્યાયાનુગત—ચાયોચિત પંથ એટલે મોક્ષમાર્ગ પ્રાપ્ત કરવામાં ભવ્ય જીવોએ એક સમય માત્રનો પ્રયાસ કરવો ઉચિત નથી. એટલા માટે જિનપ્રણીત શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન સમકિતી જનોએ પ્રાપ્ત કરવું એ પરમાવશ્યક છે. આપ્ત પુરુષોનાં કથન ગહન અને પરમાર્થદર્શક હોવાથી શુરુગમથી ધારી સ્વયં શાસ્ત્રનું શ્રવણ, પઠન, મનન કરે, અને અન્યને કરાવે. અને એ રીતે જ્ઞાનમાં આગળ વધેલા અને તરવની યથાર્થ સમજણ અને શ્રદ્ધા પામેલા સમકિતી પોતાના તેમજ પરના આત્માને ઉન્માર્ગે જતો રોકી સન્માર્ગે વાળવા શક્તિ માન હોવાથી ધર્મનો પ્રભાવક કહેવાય છે. +

૨ ધર્મકથા પ્રભાવના—ધર્મકથા દ્વારા જિનશાસનની પ્રભાવના કરે, અર્થાત્ ધર્મોપદેશ દ્વારા પણ ધર્મનો પ્રભાવ, પ્રચાર થઈ શકે છે, તેથી સમ્યક્ત્વની ત્રી પુરુષો સભામાં, સોસાયટીમાં, કોન્ફરન્સમાં, કોંગ્રેસમાં અથવા જ્યાં જ્યાં જનસમુદાય એકત્રિત થતો હોય તેવા સમૂહમાં કે મેળાવડામાં ઉપસ્થિત થઈ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવને બોધ સમયોચિત ઉપદેશ સૌ સમજી શકે અને સર્વને રુચિકર તથા હિતકર થાય તેવી ભાષામાં આપે. તેમાં જિનપ્રણીત ધર્મના તરવોને મતમતાંતરોના દાખલા લઈશી સહિત, સ્વાદ્વાદરૈલિથી સરલ બનાવીને મહામંડાલુથી ધર્મકથા કરે અને એ રીતે સત્ય ધર્મના પ્રભાવ અન્યના હૃદયમાં અંકિત કરે (પ્રથમ ખંડના ત્રીજા પ્રકરણમાં કાણ્યાંગણ શાસ્ત્ર— કથિત ચાર પ્રકારની ધર્મકથાનું સવિસ્તર વર્ણન કર્યું છે ત્યાંથી ધર્મકથાનો વિધિ સમજી લેવો.)

૩ નિરૂપવાદ પ્રભાવના—અનતજ્ઞાનીએ પ્રરૂપેલા શાસ્ત્રનાં વચન બહુ ગહન હોય છે. સંક્ષિપ્તમાં અને અનેકાર્થી હોય છે. બીનાર્થી વિના હરેકની સમજમાં આવવાં મહા સુરકેલ છે, * તેથી કોઈ અનભિજ્ઞ વિપરીત અર્થ કરી જૈનમાર્ગની અવહેલના થાય

* ગાથામાં વર્તમાનકાળનો પ્રયોગ છતાં અર્થમાં ભવિષ્યકાળ વાપર્યો છે, આનું રહસ્ય ગીતાયર્-શુરુ પાસેથી ધારવું.

+ દક્ષિણ હૈદાગાદ નિવાસી રાબ ગહાદુર લાલજી સુખદેવસહાયજી જ્વાલાપ્રસાદજીએ રૂ. ૪૨૦૦૦-નું ખર્ચ કરી બગીચે સૂત્રોનો ઉદ્ધાર કરાવી ૧૦૦૦ સ્થળે શાસ્ત્રમંડપ કરી આપવાથી તેઓશ્રીએ શાસ્ત્રજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની ઉત્તમ સત્ત્વક આપી છે.

* શતાવધાની ૧ હિત યુનિશી રત્નચંદ્ર મહારાજે માગધી ભાષાનો અપૂર્વ અને સર્વાંગ સમ્પૂર્ણ કોષ બનાવી ગહન શબ્દોનું સ્પષ્ટીકરણ કરી શકા સમાધાન કરવાનું અત્યુત્તમ સાહિત્ય તૈયાર કરી મહાન ઉપકાર કર્યો છે.

તેણે અપવાદશુકલ કંઈ કરતો હોય તો સમક્રિતીનું કર્તવ્ય છે કે, સત્યાર્થપ્રકાશ દ્વારા તેણે નિરાકરણ કરી અપવાદ દૂર કરે. આવી જ રીતે કોઈ મિથ્યાદર્શની પાખંડી સમક્રિતીઓને ધર્મબ્રબ્ધ કરવાને પ્રયત્ન સેવતો હોય તો સંવાદ તથા શક્તિ દ્વારા તેનો પરાજય કરી સમક્રિતીઓને બચાવે. કદાચિત્ કોઈ ક્ષેત્રનાં મતુષ્યોથી અનભિજ્ઞ સાધુને છળવા કોઈ પાખંડી આવે તો સાધુને સમસ્યાથી સમભાવી તેના છળથી કોઈ છેતરાવા ન પામે તેવો ઉપાય યોજે અને હરેક પ્રકારે ધર્મના અપવાદનું નિરાકરણ કરે અને મિથ્યા દોષારોપણ દૂર કરે. *

૪ ત્રિકાલોક્ પ્રભાવના—જૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એમ ત્રણે કાળનાં બનાવોને બાબુવાવાળા પણ ધર્મના પ્રભાવક થઈ શકે છે. કેમકે, જૂતકાળમાં થઈ ગયેલા બધા કે ઘૂરા પુરુષોનાં જીવનવૃત્તાંત તથા વર્તમાન સમયના જ્ઞાતા જ્ઞાનીજન ધર્મકમળી વિચિત્રતા અને કાળની ગહન ગતિથી ચલાયનાન થતા નથી, આશ્ચર્ય કે અદ્વિસાસ પામતા નથી તેમ જ વર્તમાનમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવને અનુસાર સુધારણા કરી શકે છે અને જ્યોતિષ વિજ્ઞાના પ્રભાવથી તથા અનુમાન પ્રમાણથી ભવિષ્યને બાબુતા હોવાથી દુષ્કાળ, રોગ આદિ ઉપસર્ગોમાંથી પોતાને તેમજ પોતાના ધર્મજંદુઓને બચાવી સુખી કરે છે. તેવી જ રીતે કાળજ્ઞાનનો જ્ઞાતા પંડિત મૃત્યુનો સમય નિકટ આવ્યો બાંધી સમાધિમરણ દ્વારા પોતાના તથા અન્યના આત્માનું કલ્યાણ સાધી શકે છે.

* વર્તમાનમાં કેટલાક પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો જૈનશાસ્ત્રોનું મહત્ત્વ સમજ્યા છે તેથી તેઓએ જૈનસૂત્રના અથેશ, જર્મન આદિ ભાષામાં ભાષાતરો કર્યા છે, પરંતુ કેટલેક સ્થળે અર્થભ્રમથી ભાષાના ગુણ અર્થની તેમને પૂરી સમજ ન હોવાથી અર્થના અનર્થ કરી દીધા છે. જેથી પરમ દયાળુ જૈનીઓ ઉપર પણ માંસ મહિરામોહ હોવાનું કષ્ટક મૂકવાનું તેમણે સાહસ કર્યું હતું. તે અપવાદનું નિવારણ કરવા માટે પહેલાં પણ કેટલાક વિદ્વાનોએ પુષ્કળ પ્રયત્ન કરી જમ દૂર કર્યો છે. આનો વિશેષ પ્રુણાસો પંડિત મુનિવર્ય શ્રી મોહનલાલજી વિરચિત પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળાના ઉત્તરાર્ધમાં કર્યો છે તેનો અહીં થોડો ઉલ્લેખ કરીએ છીએ.

આચાર્ય સૂત્રના ખીલ શ્રુતસ્કંધના પહેલા અધ્યયનમાં એવો પાઠ છે કે ‘મંસગં મચ્છગં યોશ્વા આક્રિયાઈ’ કંટપ ગદ્યાય તે તં જાણ પરિદ્ધાવેજ્ઞા ।’ એટલે માંસ માસ ભોજન અર્થે ‘અર્થિ’ પટ્ટકેવલ એમ કહેવામાં આવે છે તેનું કેમ ? આ અર્થ સંદર્ભ જોડા છે. કેમકે શ્રી સૂત્રકૃતાંત સૂત્રના ખીલ શ્રુતસ્કંધના ખીલ અધ્યયનમાં ૭૨ મે જોલે કહ્યું છે કે સાધુ કમલજ્ઞમ સાત્વીજો એટલે મઘ માંસના પરિવ્રાગી હોય છે. શ્રી પ્રશ્નપ્રકરણના ચોથા સંવર્દારની પાંચમી ભાગનામાં ‘મહુ મચ્છ મ સરવજ્ઞગ વિગઈ પરિદ્ધજ્ઞ’ એટલે મધુ, મઘ, માંસ, ખજ્જ આદિ વિગરનો ત્યાગ કરવા કહ્યું છે. શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના પાંચમા અને ૧૬મા અધ્યયનમાં તથા કાલ્યાણજીમાં આદિ ઘણા સૂત્રોમાં માંસ-ભક્ષીને અજ્ઞાની કહ્યા છે; નરકમાંથી જતાંબા છે. તેવી જ રીતે મહિરાપાનના પણ કલ્પલોકિક સૂત્રના પાંચમા અધ્યયનમાં ઘણા દોષ જતાંબા છે અને મહિરાપાન કરનારને પણ નરકમાંથી કહ્યા છે. એટલે જૈનધર્મમાં માંસ, મઘ, મહિરા આદિ અભક્ષ્ય વસ્તુના ભોગી કદાપિ હોય જ નહિ. એટલે સૂત્રમાં ભાંસ, મઘ, અધી વગેરે સ્પષ્ટ આવે છે તથા માંસનો અર્થ વનસ્પતિનો ગીર, ફળોમાં રહેલો નરમ ભાગ

૫ હુકર તપપ્રભાવના—હુકર, કઠિન, ચોર તપશ્ચર્યાથી પણ ધર્મની ઘણી પ્રભાવના થઈ શકે છે. કારણ કે અન્ય મતાવલંબીઓ તો ફક્ત અનાજનો ત્યાગ કરી મેવા મીઠાઈ, ફળ, કંદમૂળાદિનું ભક્ષણ કરી તપ કથું માને છે. આવી જ રીતે સુસ્તિમ ભાઈઓ પણ રાત્રે પેટપૂર્ણુ લોજન કરતા રહી દિવસે જૂખ્યા—તસ્ત્યા રહેવામાં તપ સમજે છે. અને આ પ્રકારનાં તપ કરનારને માટે પણ લોકો ધન્યવાદ આપે છે તો પછી નિરાહાર તપથી આશ્ચર્ય પામે એ સ્વાભાવિક જ છે. એટલા માટે ઉપવાસ, મેલા, તેલા, અઠાઈ, પક્ષોપવાસ, માસખમણ ચાવત છમાસી તપ આશુબ્યો અત નિકટ આવ્યો જાણી ચાવજીવ ચારે આહાર તથા ઉપાધિનો ત્યાગ કરી વગેરે તપશ્ચર્યાદ્વારા સમયકલ્પી ધર્મની પ્રભાવના કરે છે.

એવો થાય છે. (૧) દશવૈકલિક અખ ૫ માથા ૧૩ માં ફળની ગોટલીને “અદિક્ય” કહેલ છે. (૨) પનવણાણમાં પ્રથમ અખયનના ૧૨ મા સૂત્રમાં ફળના ગરને (ગરભદાને) માંસ કહેલ છે. (૩) એ જ પદમાં વૃક્ષના ખે પ્રકાર કહ્યા છે, “દ્યુઢિયા વહુવીયા” (૪) હેમચંદ્રાચાર્ય કૃત ટોશમાં અમુક જાતની વનસ્પતિના નામ છે. તેમાં નીચે મુજબ નામ આપવામાં આવ્યાં છે. ‘તિક્કા રિશા કડુર્મત્સ્યા ચકાંગી શકુલાવતી’ આ ૭ નામેમાં ચોથું નામ ‘મત્સ્યા’ છે. ૫. શબ્દચિંતામણિ (ગુજરાતી શબ્દકોશમાં મત્સ્યચંદ્ર, મત્સ્યાગ્રી, મત્સ્યપિસા, મત્સ્યાક્ષી, મત્સ્યાગ્રી મત્સ્યાદની એમ પાંચ વનસ્પતિ મળેલા નામની કહી છે. ૬. આચાર્યશ્રી સૂત્રના પિંડેપણા નામ અખયનના આઠમાં ઉદ્દેશમાં ફળોનાં ધોવણુનું પાણી લેવાનું કથું ત્યા પાણીમાં ‘અદિક્ય’ ગોટલીઓ હોયે તો કહી નાખવા કહેલ છે. ૭. પ્રમત્સ્યાકરણના ચોથા સવરદ્વારમાં ‘મચ્છંદી’ તે મચ્છનાં ઈંડાં નહિ પણ ખાંડ સાકરનું નામ છે ખાંડે માછલીના ઈંડા જેવી હોવાથી તેને મત્સ્ય કી કહે છે. ૮. ખખડી ખાંડ કહેવાય છે. ખખડી તે મત્સ્યકીનું અપભ્રંશ છે, ઇલાદિ દાખલાથી નિશ્ચય કરવો કે શાસ્ત્રમાં સાધુના આહાર સળખી ‘માસ’ શબ્દ આવે ત્યા ફળોનો ગર મકથુ કરવો. ‘મચ્છ’ શબ્દ આવે ત્યા મચ્છ નામની વનસ્પતિ અથવા પાણીમાં ઉત્પન્ન થનારા શિંગોડા આદિ ફળ સમજાવે, અને અદિક્ય શબ્દથી ફળની ગોટલી અથવા કળિયો ગ્રહણ કરવો. હવે અમલતી સૂત્રના ૧૫ મા શ્લોકમાં અમલુ અમલ ત મહાવીરસ્વામીને લોહીખંડવાડાની બીમારી થઈ ગઈ હતી તેના ઉપચારને માટે સિંહા અણુગારને મોકલીને મેદિક આમત્રાથી રેવતી માથાપત્નીને વેરથી ઓપધ મંગાવ્યું છે ત્યાં સૂત્રપાઠ છે કે ‘મમ મટ્ટા ડુવે કલોચસરીરા ઉવક્ષલકિયા તેહિ નો અદ્ઢા સે અળે વારિયાતિ મજ્જારકહે’ કુક્કુલમ્સપ તમાદ્રાહિ તેળ મટા’ અર્થાત્ મારા માટે મે કપોતના શરીર તેજાર ક્યાં છે તે લેવા નહિ, પરંતુ બીજાને માટે મઝરેકૃત કુકુડમાંસ જનાવેલ છે તે લાવવું. આમાં જે કપોત (કબૂતર), મજ્જર (ખિલાડી) અને કુકુડ શબ્દ આવે છે, તેના પશુ યથાતથ્ય અર્થ નહિ સમજવાથી લોકો શંકાશીલ બની અપ છે. તેમણે જાણવું બોધ્યું કે, કપોત શબ્દથી કપોત પક્ષીના શરીર સરખા વર્ણવાળાં મે કુખમાં ફળ તે જૂરા કોળાના ફળોના પાક. મજ્જર શબ્દોનો અર્થ વાણરોજ તેની ઉપશાંતિને માટે તથા ખિંડીના ફળોનો ગર જાણવો. કુકુડનો અર્થ ખિંડર નામે ફળ જાણવું. ડોક્ટર હોર્લે અગ્રેજી ભાષા—તરમાં કબૂતર, ખિંડી, કુકુડા વગેરે અર્થ કહેલ છે તે સૂત્રના અખય-પણથી કયો છે તેને સત્ત્વ માનવો નહિ. વર્તમાન કાળમાં પશુ ઉદ્દેશ્યાધિ તથા લોહીખંડવાળા ઉપર ખિંડી (જેના પાંદડાં મહાદેવને ચકાવે છે તે વૃક્ષનું ફળ)ના ફળોનો ગરલ, કુકુડલેલના ફળોનો ગરલ

૬ સર્વ વિદ્યાધારક પ્રભાવના—જગતના સર્વ પદાર્થોને પ્રકાશમાં લાવનાર એક વિદ્યા જ છે. આથી અનેક વિદ્યાના ધારણદાર પણ ધર્મના પ્રભાવક થઈ શકે છે. અનેક ભાષા અને અનેક લિપિનો બળુનાર, જૈન તત્ત્વોનો વિવિધ ભાષા દ્વારા પ્રચાર કરી શકે છે અને તે તે ભાષાના બળુકારનું ચિત્ત ધર્મપ્રતિ આકર્ષી શકે છે તેથી ધર્મનો પ્રભાવ અને ગૌરવ વધે છે તથા ગૈયક વિદ્યા, મંત્રવિદ્યા આદિનો બળુકાર સમકિતી અન્ય કોઈના ચમત્કાર જોઈ વ્યામોહ પામતો નથી, તેમ પોતે ઉદરપોષણથી આવી વિદ્યાઓનો ઉપયોગ કરતો પણ નથી, પરંતુ ધર્મની હાનિના સમયે તે તે વિદ્યાઓના પ્રયોગથી ધર્મોન્નતિ કરે છે.

૭ પ્રગટ મતાચરણ પ્રભાવના—હુબર મતાચરણ કરવાથી પણ ધર્મનો સારો પ્રભાવ પડે છે, કારણ કે સાંસારિક મોહ મમત્વને છોડવા, ઇદ્રિયો અને મનને કાબૂમાં રાખવાં એ મહા સુરક્ષક કામ છે. મમતા છોડવા વિના મતોનું સમાચરણ થવું અશક્ય છે. તે મમત્વ પરાજયી સમકિતી ધર્મની પ્રભાવના અર્થે—માનકીર્તિની આકાંક્ષા રાખ્યા વિના મહોત્સવપૂર્વક બહુ જન સમુદાયમાં, શરીરે સશક્ત છતાં સજોડે પ્રહસ્યમત અંગીકાર કરે (શીલનો રક્ષ), રાત્રિના ચારે આહાર યોગ્યવાનો (અહિવહારનો રક્ષ)

આપવામાં આવે છે, એવા અનેક વૈદોનો મત છે. વળી મનુષ્ય તિર્થંચના નામની અનેક વનસ્પતિ-શાસ્ત્રમાં બતાવી છે. જુઓ, પન્નવણી સૂત્રના પ્રથમ પદમાં ‘નામરૂપ’ (નામવૃક્ષ), માતુલિંગ (મિભોર), ‘ઐરાવણ’ વનસ્પતિનું નામ છે અને ધ્રુવના હાથીને પણ ઐરાવણ કહે છે. ‘ગૌવાલી’ વનસ્પતિનું નામ છે અને ગૌવાળને પણ કહે છે. ‘કાગલી’ વનસ્પતિ છે અને પક્ષીની (કાગલી માદાનું) પણ નામ છે. ‘અજ્ઞપુણ’ વનસ્પતિનું નામ છે અને પાંડિતોના ભાઈનું પણ નામ છે, એવી જ રીતે સાધારણ વનસ્પતિના નામમાં પણ અચકળી, સિંહકળી, એવાં અનેક નામ છે. ‘શાલિગ્રામ નિર્મલુપથણ’ નામનો કોણ છે તેમાં પ્રત્યેક વનસ્પતિનાં ૧૨ નામ છે તેમાં (૧) પૃષ્ઠ ૬—૭માં હસ્તુરીનું નામ મુગમદ, મુગનાભી, અકુભ, મુગી, માભરી, સ્વામા પ્રત્યાદિ નામ છે અને તે નામ ચુગ પશુનું પણ છે, હસ્તુરી પશુ નથી પણ તેનાથી ઉત્પન્ન થયેલી ઓપણિ છે. (૨) પૃષ્ઠ ૨૮માં વગરનું નામ હસ્તી છે. (૩) પૃષ્ઠ ૪૦ માં શૈલારસને કપિનામા, કપિતેલ, કપીલ, કપિ કપિલ ચલ કહેલ છે. કપિનો અર્થ વાંદરા પણ થાય છે. (૪) પૃષ્ઠ ૪૮માં એલપીનાં મહિલા, કન્વાપુશરી, કુમારિકા, પૃથ્વીકાન્તા, બાળા વગેરે નામો છે. આ નામ સ્ત્રીના પણ હોય છે. (૫) પૃષ્ઠ ૫૨માં ચણકમાળને કોલ કહેલ છે, કોલ ધુસને પણ કહે છે. (૬) પૃષ્ઠ ૫૩માં નાગકેશરને નામ કહેલ છે (૭) પૃષ્ઠ ૬૭માં ગૌરા-ચંદનને ગૌલોચન કહેલ છે. (૮) પૃષ્ઠ ૧૦૬માં બાળબાળને અંડા કહેલ છે. (૯) પૃષ્ઠ ૧૨૨માં ચિત્તકને ચિત્તી કહેલ છે. (૧૦) પૃષ્ઠ ૩૨૦માં ત્રણીનું નામ કોપલ છે. એવી જ રીતે ધંધાણી, સ્કાણી, મકંટી, શુકા, વાનરી, લાલમૂર્ખા, કોકિલા, કેવી ચડા, કાકજલા, કોકનાસિકા, દાસી, રાજહસી, હંસરાજ, હંસ-પદ્મી, પાર્વતી, (કાલુકોળિયા) પુત્રજીવી, કૌ-તેય, કૃષ્ણ, ગોચંચ, નામ (સીસું), મહર (મોરપુણ) આદિ અનેક વનસ્પતિ પ્રાણીઓને નામે કહી છે, એટલા માટે સાક્ષના સમ્પદના અર્થે વ્યર્થ—વ્યર્થાયિત સમ-જ્વા જોઈએ. મહાસ્વાણુ જૈનધર્મી સ્વનામા પણ ઊક્ત અશક્ષિય વસ્તુની ઇન્દ્રિય પણ કરે નહિ, તો પછી તીર્થંકરો અને સાધુઓનું તો કહેવું જ શું? અર્થાત જૈનધર્મી માંસ, મજા, મદિરાનો આહાર કરવાવાળા હોય જ નહિ. એ નિશ્ચયપૂર્વક સત્ય માનવું.

ત્યાગ કરે, લીલોત્રી છવનભર ખાવાનો ત્યાગ કરે (લીલોત્રીનો સ્કંધ) અને યયોન પાણીનો ત્યાગ સ્વીકારે (કાચા પાણીનો સ્કંધ). આ પ્રમાણે ચારે સ્કંધ અંગીકાર કરે. તથા યુવાવસ્થામાં અનેક પ્રત્યાખ્યાન કરી મમત્તી લોકોને ચમત્કાર ઉપજાવી ધર્મનો પ્રભાવ વૃદ્ધિગત કરે છે. અને આ બધું પોતાના આત્મિક વિકાસની ભાવનાએ જ કરે છે.

૮ કવિત્વ શક્તિ પ્રભાવના—સંગીતમાં પણ અજબ શક્તિ છે ધ્વણિવાર ઉપ-
દેશથી જે અસર ન થાય તે સંગીતથી—ઉત્તમ કાવ્યથી થાય છે. કવિનાદ્વારા ખુબ અન્ય-
જનોના ઉપર ધર્મનો સારો પ્રભાવ પાડી શકાય છે. તેથી જે સમકિતીને જ્ઞાનાવરણીયના
ક્ષયોપશમથી કવિત્વ શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ હોય તેમણે કર્તવ્ય છે કે, તેઓ કામોત્તેજક,
વિરોધવધક ઇત્યાદિ કુમાર્ગે પોતાની કવિત્વ શક્તિનો અપવ્યય ન કરતાં સાધુ, સાધ્વી,
શ્રાવક, આવિકા, સંત, સતી, ધર્માત્મા વગેરે ગુણવંતોના ગુણાનુવાદ રૂપ સ્તવન, પદ,
સંભાષણ છંદ વગેરે કવિતા બનાવી તથા આધ્યાત્મિક વૈરાગ્ય સ્મૃતિપાઠક તૂંદ મદનાર્થથી
ભરપૂર કવિતાઓ રચી, યથોચિત રાગમાં સંભળાવી લોકોના દિલ પર ધર્મનો પ્રભાવ
પાડે, ધર્મના અનુરાગી બનાવે, અને એ રીતે જિનશાસનની સેવા કરી સાચી પ્રભા-
વના કરે.

જે જૈનધર્મના પ્રભાવથી આપણો આત્મા ઉત્તત અને શાશ્વત મુખની સન્મુખ
થયો છે તે ધર્મનો પ્રભાવ ખીત્તને બનાવી તેમને સદ્ધર્મના શરણે લાવી મુખી કરવાની
ભાવના સમકિતીઓના હૃદયમાં સદાય બાંધી રહે છે અને સ્વપરહિન સાધનને તે
પોતાનું સાધુ કર્તવ્ય સમજે છે આ કર્તવ્યપાલન અર્થે ઉપયુક્ત આઠ પ્રભાવનામાંથી
જેમની જેટલી શક્તિ હોય તે પ્રમાણે પ્રભાવના કરી ધર્મોત્તમ અને ધર્મવૃદ્ધિ કરે,
પરંતુ પ્રભાવક થઈને હું પ્રભાવક છું, હું ધર્મદીપક છું, કે શાસનદેવાકર છું, એવા
પ્રકારનું અભિમાન લાવી પ્રાપ્ત થયેલા મહાન દેવને નહ ન કરવું. આ વાત ખાસ
લક્ષમાં રાખવા યોગ્ય છે.

નવમે બોલે જયણા—મતના ૬

૧ આલોપ—પ્રયોજન વિના તેમજ પોતાને બોલાવ્યા વિના નિશ્ચયાત્મીની સાથે
બોલે નહિ અને સમકિતી બોલાવે અથવા ન પણ બોલાવે છતાં તેમની સાથે યથોચિત
વાર્તાલાપ કરે.

૨ સંલોપ—નિશ્ચયાત્મી છળકપટથી ભરેલા માયાવી હોય છે, તેઓ સદૃશમાં
વ્યક્તિને બટ્ટો લગાડી દે છે એટલા માટે તેમની સાથે વિશેષ વાર્તાલાપ કરે નહિ,
અને સમકિતીની સાથે ધર્મચર્ચાદિ વાર્તાલાપ વારંવાર કરે છે.

૩ દાન—હુખી, દરિદ્રી, અનાથ, સંપત્તિ વગેરે ઉપર દયા કરી દાન આપવું ને
નો સમકિતીનું કર્તવ્ય છે, પરંતુ તેમને દાન આપવાથી મને જે સન્માન મળે તેથી દાન આપવું

મિથ્યાત્વીને દાન આપે નહિ અને પોતાની પાસે જે જોઈ દેવા યોગ્ય વસ્તુ હોય તે ગ્રહણ કરવા સમક્ષિતીને આમંત્રણ કરે, તેમને જે જોઈએ તે આપે. ગરીબ સ્વધર્મીઓને યથાશક્તિ સહાયતા અવશ્ય કરે.

૪ માન—મિથ્યાત્વીઓનું સન્માન ન કરે, કેમ કે તે જોઈ સમક્ષિતીઓનાં મન મિથ્યાત્વી તરફ આકર્ષાય અને તેઓ શિથિલ બની જાય કે અન્યમતી બની જાય, સમક્ષિતીનાં માન સન્માન અવશ્ય કરે, જેથી તેઓ દંઢધર્મી બને અને સમક્ષિતીનું માન માહાત્મ્ય વધતું જોઈ મિથ્યાત્વીઓનાં ચિત્ત પણ સમક્ષિતી તરફ આકર્ષિત બને. અને તેઓ પણ જૈનધર્મીનુસંગી બને.

૫ વંદના—મિથ્યાત્વીઓના આઠંભશી, તેમની અદ્વિસિદ્ધિની, સંપત્તિ તથા હિંસક ક્રિયાઓની પ્રશંસા કરે નહિ, અને સમક્ષિતીએ કરેલાં ધર્મકૃત્યોની તેમના મૌહાર્યાદિ શુભોની વારંવાર પ્રશંસા કરે; શુભવંતોના શુભને દીપાવે.

૬ નમસ્કાર—મિથ્યાત્વીઓને નમસ્કાર કરે નહિ અને જેવી રીતે શંખ શ્રાવકની આ ઉપલાખાઈએ પોખલીજી શ્રાવકને તિફજુત્તોના પાઠથી નમસ્કાર કર્યા તેવી જ રીતે પોતાનાથી શુભમાં, જ્ઞાનમાં અને વયમાં વૃદ્ધ હોય એવા સ્વધર્મીઓને નમસ્કાર કરવા જોઈએ. ફરકે સ્વધર્મી સાથે સદૈવ સવિનય નમ્રતાપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ. જેવી રીતે વૈષ્ણવો ‘જય ગોપાળ’, સુસલમાનો ‘સલામ’ આદિ પોતપોતાના દેવતાં નામ લઈ નમન કરે છે, તેવી રીતે સમક્ષિતીઓનું પણ કરવું જોઈએ. જ્યારે સ્વધર્મીને નમન કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે ‘જયજિનેન્દ્ર’ શબ્દનો ઉચ્ચાર કરે. સમક્ષિતીઓને માટે આ પોતાના ધર્મને દર્શાવવાનું ચિહ્ન છે. પરંતુ ‘જયગોપાળ’ ‘સલામ’ વગેરે શબ્દો કહી પોતાના ધર્મને દુષ્ટ, શુષ્ટ અને કલંકિત કરવો કદાપિ હિચિત નથી.

જેવી રીતે ધનિક મનુષ્ય પોતાના ધનનું ચોરાદિકથી રક્ષણ કરવા પ્રયત્ન કરે છે તેવી જ રીતે સમક્ષિતીએ પણ પોતાના સત્યકૃત્વરૂપ ધનનું મિથ્યાત્વરૂપ ચોરાથી રક્ષણ કરવા ઉપર કહેલા છ પ્રકારથી યત્ન કરવાની પરમ આપશ્યકતા છે અને સત્યકૃત્વના શુભની વૃદ્ધિ કરવા તથા સમક્ષિતીઓની વૃદ્ધિ કરવા છ યત્નનાનું યથોચિત સમાચરણ કરવું જોઈએ.

દશમે બોલે આચાર ૬

૧ “શાયસિઓગેણુ” —સભ અથવા રાજના સામંત નેત્રાદિક કલાચિત સમક્ષિતીનાં જાન, માલ, ઇન્જ્વત હરવાની ધમકી આપીને સમક્ષિત વિરુદ્ધ કાચ કરવાનો હુકમ કરે અને સમક્ષિતી રાજના જીવમથી દરી સમક્ષિત વિરુદ્ધ કાચ પશ્ચાત્તાપશુકા કરે તે સમક્ષિતનો જાળ થાય નહિ.

૨ ગણ્યાબિઓગેણું—ઉપર પ્રમાણે સમકિતીનાં કુટુંબી, જ્ઞાતિ, સમાજ વગેરે જેઓ અન્ય મતાવલંબી હોય તેઓ જાતિભેદ કરવા આદિની ધમકી આપીને કુલદેવ, કુલેશુરુ આદિને નમન પૂજન કરવાનું ફગાણું કરે અને સમકિતી બાબતીત થઈને તે કાર્ય પશ્ચાત્તાપયુક્ત કરે તો સમકિતનો ભંગ થાય નહિ.

૩ બહાબિઓગેણું—કદાચ કોઈ ધનબલી, જનબલી, તનબલી અથવા વિદ્યા- (મંત્રાદિ) બલી સમકિતથી વિરુદ્ધ આચરણ કરવાનું સમકિતીને કહે અને સમકિતી તેને વશવતી થઈ, તેમના બુદ્ધિમથી હરી પશ્ચાત્તાપયુક્ત તે કાર્ય કરે તો સમકિતનો ભંગ થાય નહિ.

૪ સુરાબિઓગેણું—કદાચ કોઈ દુષ્ટ દેવતા જનમાલનો નાશ કરવાની ધમકી આપીને સમકિતથી વિરુદ્ધાચરણ કરવાનું કહે અને તેના ઉપદ્રવથી હરીને સમકિતી તે કામ પશ્ચાત્તાપયુક્ત કરે તો ભંગ થાય નહિ.

૫ ગુરુનિગ્ગહો—(૧) કદાચિત્ કોઈ માતા, પિતા, ભાઈ તથા ભણાના માનનીય મોટા પુત્ર ‘શ્રમમાંથી કાઢી મૂકીશ’ વગેરે, ધમકી આપીને સમકિત વિરુદ્ધ કામ કરાવે, (૨) સમકિતીના દેવશુરુ ધર્મની પ્રશંસા કોઈ મિત્રાત્મી કરે અને તેના અનુશાસની તેનાં સત્કારાદિ કરે. (૩) સમકિતીને કોઈ અન્ય ઉત્કૃષ્ટ ધર્મલાભને અર્થે અવસરોચિત સમકિતથી વિરુદ્ધ કાર્ય કરવાનું કહે અને કરવું પડે, એ ત્રણ પ્રકારે કોઈ સમકિત વિરુદ્ધ કાર્ય કરે તો સમકિતનો ભંગ થાય નહિ.

૬ વિતિકંતારેણું—રસ્તે ભૂલા પડવાથી કોઈ સમકિતી ભૂલ મહા અટવીમાં જઈ અહયો હોય તેવે પ્રસંગે પોતાના તથા પોતાના કુટુંબના રક્ષણાર્થે મર્યાદા ઉપરાંત વસ્તુને પશ્ચાત્તાપયુક્ત લેાગવે, તેમજ ત્યાં કોઈ માર્ગે અહાવવાની લાલચ આપી સમકિત વિરુદ્ધ આચરણ કરવાનું કહે ત્યારે સમકિતી પ્રાણ, સ્વજન, ધનાદિની રક્ષા માટે તે કાર્ય કરે તો પણ સમકિતનો ભંગ થતો નથી.

આ છને કોઈ છ આગાર પણ કહે છે અને કોઈ તેને છિંદી (ગલી) પણ કહે છે. જેમ રસ્તે ચાલતાં કોઈ પ્રકારની નડતર આવે ત્યારે ગલીકુંચીમાં થઈને પાછા ગુખ્ય રસ્તા ઉપર આવી જવાય છે, તેવી જ રીતે સમકિતનું પાલન કરતાં કોઈ પ્રકારની ગંભીર મુશ્કેલી જીભી થવા પામે તો ઉપર કહેલી ગલીઓમાંથી પસાર થઈને પાછા ગુખ્ય સડક (સમકિત) ઉપર આવી જાય છે. આ આગાર કંઈ બધા સમકિતીઓ માટે નથી જેઓ શૂર, વીર, ધીર, સાહસિક, દંઠ સમકિતી હોય છે, જેમને હાડહાડની મજબબી ધર્મનો રંગ કિરમજના રંગની પેઠે અટળ લાગી ગયો હોય છે તેઓ તો જનમાલ, ઈજ્જત વગેરે સર્વસ્વનો નાશ થઈ જાય તો પણ કદાપિ કિંચિત્ માત્ર પણ સમ્યક્ત્વમા હોષ લગાડતા નથી. અરણ્યક, કામદેવાદિ આવકોની પેઠે પ્રાણાંત સંકટમાં પણ કદી અલાયમાન થતા નથી. પરંતુ જે કાયર છે અને સંકટમાં ધર્મનો નિર્વાહ કરી

શક્તા નથી તેઓ આ છ આગારો પર દષ્ટિ રાખીને સમકિત વિરુદ્ધ આચરણ કરવા છતાં પણ ધર્મથી બચે થતા નથી. પરંતુ દોષોત્પત્તિ હોય છે. આ માટે સમકિતીઓનું કર્તવ્ય છે કે જ્યારે પણ ઉપયુક્ત પ્રસંગો પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તેનાથી પોતાના સમકિતનું રક્ષણ કોઈ પ્રકારે થઈ શકે તેમ નથી એમ જણાય અને ન છૂટકે વિરુદ્ધ આચરણ કરવું જ પડે તેવે પ્રસંગે મનમા તો એવો જ વિચાર રાખે કે, 'જે મેં દીક્ષા લીધી હોત તો, સ સાર છેડવો હોત તો મારા માટે આવા પ્રસંગો ઉપસ્થિત થાત નહિ અને મારે દોષોનું સેવન પણ કરવું પડત નહિ.' ધન્ય છે તે મહાપુરુષોને કે જેઓ આથી પણ ઘણા પરીવહો પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ વૈશ માત્ર દોષ લગાડતા નથી ધિક્કાર મને, કે હું' આ પ્રકારે અકૃત્ય કરી રહ્યો છું. જ્યારે હું' નિર્મળ સમકિતનું પાલન કરીશ ત્યારે જ મારાં જન્મ જીવતર સફળ થશે અને તે જ મારો પરમ કલ્યાણકારક દિવસ હશે. આ પ્રકારનો શુદ્ધ મનથી પશ્ચાત્તાપ કરી લાગેલા દોષોથી તુરત નિવૃત્ત થઈને શુદ્ધ આદિક પાસે તે પાપની આલોચના, નિન્દા કરી-પ્રાયશ્ચિત્ત લઈને પોતાના સમ્યક્ત્વને શુદ્ધ કરે.*

અગિયારમે બોલે ભાવના ૬

પ્રત્યેક કાર્ય સિદ્ધ કરવા માટે ભાવનાના બળની પરમાવશ્યકતા છે. 'ચાદશી માવના ચલ્ય સિદ્ધિર્મવતિ તાદશી' જેવી જેવી ભાવના હોય છે તેનું જ તેને ફળ મળે છે. એટલા માટે ભાવના વિશુદ્ધિ અને તેનું બળ વધારવા નિરંતર પ્રયત્નશીલ રહેવું બેઠકે અને તેમ કરવા માટે નીચે લખેલા ૬ પ્રકારના કથનને લક્ષ્યગિન્દુ બનાવવાથી સમકિતી સમકિતીમાં નિશ્ચલતા પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

૧. ધર્મવૃક્ષનું સમ્યક્ત્વ મૂળ—વૃક્ષનું મૂળ મજબૂત હોય તો જ તે વાડુ આદિ ઉપદ્રવોની સામે ટકી શકે છે. અને શાખા, પ્રતિશાખા, પત્ર, પુષ્પ, ફળ વગેરેથી ફૂલી ફૂલી ઘણા કાળ પર્વત ટકી શકે છે અને ઘણાં પ્રાણીઓને વિવિધ પ્રકારનાં સુખ આપનાર નીવડે છે; તેવી જ રીતે ધર્મરૂપ વૃક્ષનું સમ્યક્ત્વ રૂપ મૂળ છે, તે દૃઢ રહેવાથી ધર્મ-ભાગ્યો મિથ્યાત્વરૂપ વાડુના ઉપદ્રવથી પરાભવ પામતાં નથી, અને નિશ્ચળ રહી યશોકીર્તિ રૂપ શાખા પ્રશાખાથી વિસ્તૃત થઈ કયારૂપ પત્રની છાયા, સદ્ગુણરૂપ પુષ્પ, અને નિરામય સુખરૂપ ફળથી પોષકને સુખી બનાવે છે.

* સવેયા—રાખકા હાસલ કોન ભરેગા ? જો કોઈ વસ્તુ મોલા લેવેગા ભારી ।

લગા તો દોષ કોન ગિનેગા ? સાફુ આવક જો વતધારી ॥

જો કોઈ તો દોષ લગ ગયા તો લે કર દંડ લગા દેવો કરો ।

ચડેગા ચતુર પડેગા લોડેસે, કયા પડેગી કહો પીસણહારી ॥

અર્થ—જે વેપાર કરશે તે દાણ ભરશે, સાફુ આવકના ત્રત ધારણ કરશે, તે લાગેલા દોષોની અચૂતરી કરશે અને તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ શુદ્ધ પણ થશે, જે ચતુર પુરુષ લોડે ચડશે તે પડશે, પણ દળણું દળનારો લોડા પરથી કેવી રીતે પડશે ?

૨ ધર્મ નગરનો સમકિત રૂપ કોટ અથવા હરવાળો—જેમ નગરનો કોટ અને હરવાળ મજબૂત હોય તો દુશ્મનો તેનો પરાભવ કરી શકતા નથી, તેવી જ રીતે વિવિધ પ્રકારની કરણી રૂપ ઋદ્ધિથી ભરપૂર ધર્મરૂપ નગરનો જો સમકિત રૂપ કોટ મજબૂત હશે તો પાખંડ રૂપ શત્રુ-સૈન્ય તેનો પરાભવ કરી શકશે નહિ. વળી જેવી રીતે હરવાળે થઈને નગરમાં જઈ સુખ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. તેવી રીતે સમકિત રૂપ હરવાળમાં થઈને જ ધર્મરૂપ નગરમાં પ્રવેશ કરી શકાય છે સમકિત જો ધર્મનો હરવાળો છે, અને ધર્મ જો આત્મિક ઋદ્ધિ અને પરમ સુખની પ્રાપ્તિનું સર્વોત્કૃષ્ટ સાધન છે.

૩ ધર્મ પ્રસાદનો સમકિત પાપો—જો ઇમારત કે મહેલને પાપો મજબૂત હોય તો તેના ઉપર મચે તેટલા માળ કરવા હોય તો થઈ શકે અને ચિરસ્થાયી રહી શકે છે તેવી જ રીતે ધર્મરૂપ મકાન તેના સમકિત રૂપ મજબૂત પાપા વડે જ ટકી શકે છે અને તેના ઉપર સંવરકરણી વગેરે મજલા બનાવી શકાય છે અને તે અચલ રહી શકે છે.

૪ ધર્મરત્ન સમકિતરૂપ પેટી—જેવી રીતે મજબૂત પેટી (તિબેરી)માં રાખેલું જવાહિર ચોર લઈ જઈ શકતા નથી તેવી જ રીતે સમકિત રૂપ મજબૂત પેટીમાં સ્થાપન કરેલ ધર્મકરણી રૂપ રત્નોને કામ, ક્રોધાદિ ચોરો પશુ કદી લઈ જઈ શકતા નથી.

૫ ધર્મ ભોજન, સમકિત ભાજન—જેમ જૂત, પકવાન, સાકર, ચોખા, વગેરે ભોજનને થાળી, કટોરા વગેરે ધારણ કરી રાખે છે તેવી જ રીતે ધર્મકરણી રૂપ આત્મશુષ્કના પોષક ઇંદ્રિય ભોજનને સમકિત રૂપ ભાજન (પાત્ર) ધારણ કરી રાખે છે. ભાજન વિના ભોજન રહી શકતું નથી તેવી જ રીતે સમકિત વિના ધર્મ પશુ રહી શકતો નથી.

૬ ધર્મ કરિયાણું અને સમકિત કોઠી—જેમ મજબૂત કોઠીમાં રાખેલાં બઢામ, પિસ્તાં વગેરે કરિયાણા કીડા, ભીંદર તથા ચોરાદિના ઉપદ્રવથી સુરક્ષિત રહી શકે છે, તંવી જ રીતે સમકિત રૂપ કોઠીમાં સ્થાપિત કરેલા ધર્મકરણી રૂપ કરિયાણાને મિથ્યાત્વ, વિષય, કથાય આદિ કીડા, ભીંદર, ચોર ઉપદ્રવ કરી શકતા નથી. સમકિત તે ધર્મનો રક્ષક છે.

ઉક્ત છ પ્રકારની ભાવના જે સમકિતી ભાવતો રહે છે અને તે પ્રમાણે વર્તન કરતો રહે છે તે સમકિત અને ધર્મને અન્યોન્ય કાર્યકારણ ભાવરૂપ બાણી તેમાં દૃઢ નિશ્ચલ રહી શકે છે.

બારમે બોલે સ્થાનકે ૬

૧ આત્મા છે—ઘટપટાદિની પેઠે આત્મા પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટિગોચર થતો ન હોવાથી કેટલાક નાસ્તિકો કહે છે કે, જેમ સૂત્રધાર વસ્ત્ર કે ઠાઠની પૂતળીઓને દોરીથી ખાંધી નૃત્ય કરાવે છે, તેમ ઇશ્વર પશુ પોતાનું ચિત્ત પ્રસન્ન રાખવા મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી, કીડા

વગેરે પૂતળાંઓ જાનાવી નચાવે છે. અને તે દોરીસંચાર કરતો બંધ પડે એટલે બધું પડી જાય છે, પરંતુ આત્મા નામનો કોઈ પદાર્થ છે જ નહિ. એમને પૂછીએ કે ભાર્થ! આ પ્રકારની કલ્પના કરે છે તે કોણ છે? શબ્દ, રૂપરંગ, રસ, રૂપ, અંધતું વિજ્ઞાન કોને થાય છે? સ્વપ્નાવસ્થામાં દેખેલા પદાર્થોનું ભગવદવસ્થામાં સ્મરણ કોણ કરે છે? મૃત્યુ પછી શરીરમાંથી જ્ઞાનશુભ્રુ નબ્ત શા માટે થઈ જાય છે? શરીરમાંથી ત્યારે કોણ નીકળી જાય છે? ઇત્યાદિ પ્રત્યક્ષ લક્ષણોથી જણાય છે; તે જ આત્મા છે; તે જ જીવ છે. આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે શુદ્ધ આત્મા જ આત્માના વિવેચમાં ચકાશીલ અને છે. તેણે સ્વયં સમજવું ભેઈએ કે આ શંકાનો કરનાર છે તે જ આત્મા છે, આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરે કે આત્મા છે.

૨ આત્મા નિત્ય છે—ઉપયુક્ત યુક્તિઓથી કેટલાક આત્માના અસ્તિત્વનો તો સ્વીકાર કરે છે, પણ કહે છે કે પૃથ્વી, પાણી અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ એ પાંચજૂતોથી ૨૫ તત્ત્વની* ઉત્પત્તિ થાય છે અને તેથી જ જીવની ઉત્પત્તિ થાય છે. શરીરમાં જીવ રક્ત રૂપે, વાયુ રૂપે તથા અગ્નિ રૂપે પરિણમે છે. જ્યારે તેનો નાશ થાય છે ત્યારે જીવનો પણ નાશ થાય છે. અને જે જગતના પદાર્થ દૃષ્ટિગોચર થાય છે તે બધા ક્ષણ ક્ષણમાં રૂપાંતર પામ્યા કરે છે તેવી જ રીતે આત્માનું પણ રૂપાંતર થયા કરે છે એટલા માટે આત્મા પણ અનિત્ય, અશાશ્વત છે, આવું કહેનારાઓએ જાણવું ભેઈએ કે જડ-માંથી ચેતનની ઉત્પત્તિ કોઈ કાળે થાય જ નહિ અને ચેતન સદા સર્વદા ચેતન રૂપે રહે છે. જેટલા જીવ છે અને જેટલા જડના પરમાણુ છે તેટલા જ તે અનાદિકાળથી અનંતકાળ સુધી રહેશે. તેમાં એક જીવની કે એક પરમાણુની કદાપિ વધઘટ થશે નહિ પરંતુ પરમાણુમાં એકદા થવાનો તેમ જ વીખરાવાનો સ્વભાવ હોવાથી જડ પદાર્થોનું રૂપાંતર થતું રહે છે. પણ જીવમાં આમ થતું ન હોવાથી તે સદૈવ એક રૂપે શાશ્વત રહે છે. તેની સાબિતી એ છે કે પહેલી ક્ષણમાં આપણને જે અનુભવ થયો હતો તે અનુભવ પછીની ક્ષણમાં પણ કાયમ રહે છે એટલે વસ્તુનો તો પલટો થાય છે પણ તેનાં અનુભવ કરનાર (આત્મા)નો પલટો થતો નથી. * એ જીવની ઉત્પત્તિ કે નાશ થતાં હોય તેમ જ ક્ષણ ક્ષણમાં

~ (૧) કામ, ક્રોધ, શોક, મોહ અને ભય એ પાંચ તત્ત્વ આકાશના. (૨) ધાવન, ખલન, પ્રસારણ, આકુચન અને નિરોધન એ પાંચ તત્ત્વ વાયુના. (૩) ક્ષુધા, તૃષ્ણા, આલસ્ય, નિદ્રા અને ચૈતુન એ પાંચ તત્ત્વ તેજનાં. (૪) લાળ, મૂત્ર, રક્ત, મન્ન અને વીર્ય એ પાંચ તત્ત્વ પાણીનાં અને (૫) કાંક, નાડી, માંસ, ત્વચા, અને શેષ એ પાંચ તત્ત્વ પૃથ્વીના, એમ પાંચજૂતથી ૨૫ તત્ત્વની ઉત્પત્તિ થાય છે આમ 'પચીકરણ' નામક ગ્રંથમાં લખ્યું છે.

x કોઈ પણ પદાર્થનો મૂળભાષી કદાપિ નાશ થતો નથી, કેવળ રૂપાંતર જ થાય છે. જેમ ઘડો કૂટવાથી ઘડાના પર્માય (આકાર)નો નાશ થયો, પરંતુ ચૂત્તિકાનો નાશ થયો નથી. ચૂત્તિકાના બારીક અણુઓ છૂટા પડી ગયા પછી પણ કાળાતરે તે જ પરમાણુ માટીના વાસણના પર્માયરૂપે બની જશે. આમ જડ પદાર્થનો પણ સમૂળ નાશ થતો નથી. તો પછી ચેતનનો તો નાશ કયી રીતે થાય?

તેનો પલટો થતો રહેતો હોય તો પછી ધર્મ, અધર્મ, યુદ્ધ, પાપ વગેરેનાં ફળ ભોગવનાર જગતમાં કોઈ રહે નહિં પણ આ વાત પ્રમાણ વિરુદ્ધ છે, કેમકે જગતમાં કોઈ સુખી, કોઈ દુઃખી, કોઈ શ્રીમંત, કોઈ ગરીબ વગેરે અનેકવિધ વિચિત્રતાઓ પ્રત્યક્ષ ભેઈ શકાય છે. અને તે જીવનાં સ્વકૃત કર્મનું જ ફળ છે. વળી ઉદર અને ઝિલાડીને જન્મથી જ વેર છે, એ પૂર્વજન્મને સિદ્ધ કરનારું પ્રમાણ છે. જીવે પૂર્વે કરેલાં કર્મ હમણાં ભોગવે છે; હમણાં કરે છે તેનાં ફળ ભવિષ્યમાં ભોગવશે જીવના શરીરનો પલટો થતો રહે છે પણ જીવનો પોતાનો પલટો થતો નથી, તે તો સદા શાશ્વત છે તેના અસંખ્યાત પ્રદેશમાંથી એક પ્રદેશ પણ ન્યૂનાધિક થતો નથી આ નિશ્ચય માનવું.

૩ આત્મા કર્તા છે—ઉક્ત પ્રમાણોથી કેટલાક આત્માને નિત્ય તો માને છે. પણ કહે છે કે, આત્મા સ્વાધીન નથી પણ ઈશ્વરધીન છે, એટલે ઈશ્વરની ઇચ્છા પ્રમાણે જ સંસારનાં સઘળાં કાર્યો થતા રહે છે. એ આત્મા સ્વાધીન હોત તો દુઃખી શા માટે થાત ? તેથી આત્મા કર્તા નથી. આવું માનનારાઓએ સમજવું ભેઈએ કે, જે કરે તે જ ભોગવે. જેણે કર્મ કર્યું તેણે જ તેનું ફળ ભોગવવું ભેઈએ એ ઈશ્વર જ બધું કરનાર હોય તો કરણીનાં ફળ ઈશ્વરે જ ભોગવવા ભેઈએ પણ ઈશ્વરમાં અને જીવમાં કશું અંતર રહ્યું નહિં. પાછલા પ્રકરણોમાં આ વિષે ઘણું વિવેચન થઈ ગયું છે અને અનેક યુક્તિઓ અને પ્રમાણોથી સિદ્ધ કરી ચૂક્યા છીએ કે કર્મનો કર્તા આત્મા જ છે.

૪ આત્મા લોકેતા છે—ઉક્ત પ્રમાણોથી આત્માના કર્તૃત્વપણાનો તો કેટલાક સ્વીકાર કરે છે અર્થાત્ આત્મા કર્મનો કર્તા છે એમ માને છે, પણ કર્મ જડ હોવાથી તે ગમનાગમન કરી શકતા નથી તેથી તે અહીં જ રહી બધ છે અર્થાત્ જીવની સાથે જતાં નથી અને તેટલા માટે કૃતકર્મનું ફળ ભોગવનાર આત્મા નથી, આવું માનનારે વિચારવું ભેઈએ કે, જેમ મહિરાપાન કરનારની સાથે મહિરાનો શીશો જતો નથી તથાપિ તે મહિરાપાન કરનાર બધાં બધ છે ત્યાં તે જડ મહિરાના શુભના પરિણામ રૂપ નિશો તેની સુદત પાકતા જરૂર ચડે છે તેવી જ રીતે કૃતકર્મનો રસ આત્મપ્રદેશમાં પરિણમી જીવની સાથે બધ છે અને તેના શુભાશુભ ફળ અબાધકાળ (અંતર કાળ) પૂર્ણ થયા બાદ અવશ્ય ભોગવવા જ પડે છે.

૫ આત્માનો ભોક્ષ છે—ઉપયુક્ત પ્રમાણોથી કેટલાક આત્માનું અસ્તિત્વ, કર્તૃત્વ અને લોકત્વ વગેરે સ્વીકારે છે, પણ કહે છે કે, જેની રીતે આ સંસાર અનાદિ અનંત છે તેવી જ રીતે આત્મા અને કર્મનો સંબંધ પણ અનાદિ અનંત છે. કર્મ કરવાં અને તેના ફળ ભોગવવાં એવો વ્યવહાર અનાદિ કાળથી ચાલતો આવ્યો છે અને અનંતકાળ સુધી તે ચાલતો રહેશે કેટલાક એવું માને છે કે, જે પદાર્થની આદિ હોય તેનો જ અંત

છપટાદિની પર્વાય જેમ પલટો છે, તેમ શરીરની પર્વાય પણ પલટની રહે છે, પણ જીવનો નાશ કદાપિ થતો નથી. જીવ અસંખ્યાતપ્રદેશી રૂપ છે તેવું જ સદા શાશ્વત રહે છે,

હોય અને જે અનાદિ હોય છે તે જ અનંત હોય છે. એમણે જાણ્યું જોઈએ કે વંશપર-
પરા અનાદિ છે. એ મનુષ્યની પિતા, પિતામહ વગેરે પેઢીઓ ગણતાં તેની કયાંય આદિ
હોતી નથી, મતલબ કે તે અનાદિ છે છતાં કેઈ મનુષ્ય બાલ બ્રહ્મચારી રહે અથવા નિર્વંશ
મરી જાય તો વંશપરંપરાનો જે અનાદિ સંબંધ તે તૂટી જાય છે, અર્થાત્ ત્યાં અનાદિ સાંતનો
વિકલ્પ લાગુ થાય છે. એવી જ રીતે મૃત્તિકા અને સુવર્ણનો સંબંધ અનાદિ કાળનો
હોવા છતાં અગ્નિ, ક્ષાર, સુવર્ણકાર વગેરેનો યોગ મળતાં તે અનાદિ સંબંધ છૂટી શુદ્ધ
સુવર્ણ માટીથી અલગ થઈ જાય છે. એ જ પ્રમાણે આત્મા પણ અનાદિ કર્મ સંબંધ
છૂટી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. સંબંધ બે પ્રકારના છે : ૧ સમવાય અને ૨ સંયોગ.
આત્મા અને તેનો ઉપયોગ શુષ્ક, સુવર્ણ અને તેનો પીળાપણાનો શુષ્ક એ સમવાય
સંબંધ કહેવાય. તે અત્રાદિ અનંત સંબંધ છે. પણ જીવ અને કર્મનો અથવા સુવર્ણ
અને માટીનો સંબંધ તે સંયોગ સંબંધ છે; અને તે અનાદિ સાંત પણ હોઈ શકે છે.
જીવને અનાદિકાળથી કર્મ લાગેલાં છે એ ખરું છે, પણ જે કર્મો અનાદિકાળ પહેલાં
હતાં તેનાં તે જ અત્યારે પણ છે એમ નથી કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તો ૭૦ કોડાકોડ
સાગરોપમની છે. એટલે કર્મ બાંધવાં છોડવાં, વળી બાંધવાં વગેરે બ્યવહાર અનાદિ કાળથી
આહ્યો આવતો હતો તે પૂર્વોક્ત વંશપરંપરાના દબાંતે બંધ પડતાં આત્માનો મોક્ષ પણ
થઈ શકે છે.

૬ મોક્ષનો ઉપાય છે—ઉપરતું કથન સાંભળીને સુસુક્ષ્મોને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાનો
ઉપાય જાણવાની જિજ્ઞાસા થાય એ સ્વાભાવિક છે. તેમણે જાણ્યું જોઈએ કે, જેવી રીતે
સુવર્ણકાર માટીમાંથી સોનાને પૃથક્ કરવા માટે કુલડીમાં સોનાને સ્થાપન કરી ક્ષાર અને
અગ્નિના પ્રયોગ વડે * માટીને બાળીને શુદ્ધ સુવર્ણ કાઢી લે છે; તેવી જ રીતે જ્ઞાનરૂપ
સુવર્ણકાર દ્વારા સમજાણું કે આઠ કર્મ રૂપ મૃત્તિકામાં આત્મસુવર્ણ મિશ્રિત છે તેને
પૃથક્ કરવું ઉચિત છે. ત્યારે બધા શુષ્કના બાજન સમાન સત્યકૃત્વ રૂપ કુલડીમાં આત્માને
સ્થાપન કરી, તેની સાથે આત્મા અને કર્મને છૂટાં પાડનાર આરિત્રરૂપ કારને પ્રયોગ
મેળવી અર્થાત્ આરિત્રકર્મનો સ્વીકાર કરી કર્મરૂપ મેલને ભરતીભૂત કરનાર તપરૂપ
અગ્નિના પ્રયોગથી બાળી નાખે, બાકી ઉપાધિને ભરત્ર કરે, અભ્યંતર તપથી અભ્યંતર
ઉપાધિને ભરત્ર કરે. આ પ્રકારે આત્મા અને પરમાત્માની એકતારૂપ ધ્યાનથી કર્મરૂપ
મેલંથી આત્મારૂપ સુવર્ણને પૃથક્ કરે અર્થાત્ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે.

જેવી રીતે ભટકતો માણસ સ્વસ્થાનને પ્રાપ્ત કરી સ્થિર થઈ સુખી થાય છે. તેવી
જ રીતે અનાદિકાળથી મિથ્યામાર્ગે ચડી જૂલો પડેલો આત્મા ઉક્ત છ સ્થાનનો વિચાર
કરી, સદ્ધર્મના સ્વરૂપને યથાતથ્ય સમજવાથી સત્યકૃત્વ સ્થાનમાં સ્થિર થઈ સુખી થાય છે.

* મુગ પાવક સોહાગી, કૂકે તેના ઉપાય;
રામચરન ચારો મિલે, મેલ કનકકા બાય.

૪ શ્રદ્ધાન, ૩ લિંગ, ૧૦ વિનય, ૩ શુદ્ધતા, ૫ લક્ષણ, ૫ દ્રવણ, ૫ ભૂષણ, ૮ પ્રભાવના, ૬ ચતના, ૬ આભાર, ૬ સ્થાનક અને ૬ ભાવના એમ સર્વ મળી ૬૭ બોલ વ્યવહાર સમકિતના થયા. આટલા ગુણો જે આત્મામાં હોય તેને વ્યવહારથી સમકિતી બનુવો.

સમ્યક્ત્વની ૧૦ રૂચિ

૧ નિસર્ગ રૂચિ—શુરુ આદિનો ઉપદેશ સાંભળ્યા વિના જ સ્વસ્વભાવથી જ સમ્યક્ત્વના આવરણરૂપ પ્રકૃતિઓ નષ્ટ થઈ જવાથી સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થઈ જાય. જેમકે— ૧ કલિંગ દેશના રાજા 'કરકંડુ' સેના સહિત વનમાં ગયા. એક રમણીય આમ્રવૃક્ષને જોઈ તેની મંજરી તોડી, પછી બધી સેનાએ મંજરી પાંદડાં વગેરે તોડી લીધા એટલે વૃક્ષ ઠુંકા જેવું થઈ ગયું. પાછા ફરતી વખતે એક શૌભાનિક આંખાને આ પ્રમાણે અર-મણિક થઈ ગયેલો જોઈને રાજાને વૈરાગ્ય છિપ્ત્યો અને સમજ્યો કે જગતમાં સર્વ શોભા પુદ્ગલોની છે. ૨ પંચાલ દેશનો 'દુષોહી' રાજા પ્રથમ તો મહોત્સવને માટે શબ્દ-ભારેલા સ્થંભને જોઈ ખુશી થયો, પછી મહોત્સવ પૂર્ણ થયે સ્થંભ તૂટી પડ્યો તે જોઈ વૈરાગ્ય પામ્યો, કે સંસારમાં પ્રતિષ્ઠા પુણ્ય સર્વોએ પ્રાપ્ત થાય છે અને પુણ્ય ખૂટવાથી આ સ્થંભના જેવી સ્થિતિ થઈ જાય છે. ૩ વિદેહ દેશના રાજા 'નમિરાજ'ને ઠાંઠાનવર થયેલો, તેને ઉપશમાવવા ૧૦૦૮ રાણીઓ ચંદન ઘસવા લાગી. તેમના હાથમાંનાં કંક-ણોનો શોર સાંભળતાં રાજા ખેદિત થયો, આથી રાણીઓએ એક એક જૂડી રાખી બાકીની ઉતારી અળગી કરી એટલે શોરબકોર બંધ પડી ગયો. આ પ્રસંગથી રાજા એકત્વભાવના ભાવતા ભાવતા વૈરાગ્ય પામ્યા. અનેકના સંજ વડે જ દુનિયામાં દુઃખની પ્રાપ્તિ હોય છે. એકલો આત્મા સુખી થાય છે. ૪ ગંધાર દેશના 'નિગંધ' રાજાએ એક હુદ્પુષ્ટ સાંઠને ગાયોના જુઠાંમાં વૂમતો જોયેલો. ત્યારબાદ એ સાંઠ દુર્બળ થઈ નીચે પડી ગયો ત્યારે ગાય વગેરે કોઈને તેની પાસે ન જોયાં. આ ઉપરથી તેને વૈરાગ્ય છિપ્ત્યો કે, આ સંસારમાં બધો પ્રેમ મતલબનો જ છે (આ ચારે પ્રત્યેકયુદ્ધ રાજાઓ દીક્ષા લઈ મોક્ષ પધાર્યા છે.) આ જ પ્રમાણે કોઈ પણ પ્રાણી પદાર્થને જોવાથી કે સાંભળવાથી જાતસ્મરણ આદિ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય તેના પરિણામે પૂર્વભવમાં જે જીવા-દિક નવ પદાર્થનું દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી યથાર્થ જાણપણું કયું હોય તેનું સ્મરણ થઈ આવે અને જિનપ્રણીત ધર્મ પર રૂચિ થાય, ધર્મનો સ્વીકાર કરે તેમ જ કોઈ અન્યમતાવલંબીને અજ્ઞાન તપના પ્રભાવથી કર્મનો સ્વરોપશમ થતાં તેને વિલંબ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય તેને લીધે જૈન ધર્મની વિશુદ્ધ પ્રવૃત્તિ જોઈતે જૈનધર્મનો અનુરાગી અને અનં સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થતાં અજ્ઞાનનો નાશ થઈ અવધિજ્ઞાનનો પ્રકાશ થાય. તેથી નિરારંભી, નિપરિગ્રહી જૈનધર્મની આરાધના કરવાની રૂચિવાળો અને તેને નિસર્ગરૂચિ કહેવાય.

૨ ઉપદેશરૂચિ—જે કોઈ તીર્થંકરે, કેવળજ્ઞાનીઓ, સામાન્ય સાધુઓ તથા શ્રાવકો

વગેરેના ઉપદેશથી જીવાદિ નવ પદાર્થોનું યથાતથ્ય સ્વરૂપ સમજીને તત્ત્વજ્ઞ બને અને તેને ધર્મ કરવાની ડુચિ બાબત થાય તેને, ઉપદેશ ડુચિ કહીએ.

૩ આજ્ઞા ડુચિ—તે રાગ દ્વેષ, મિત્રાત્વ, અજ્ઞાન ઇત્યાદિ દુર્ગુણોના નાશ કરી આત્માને જ્ઞાનાદિ અનેક સદ્ગુણોમાં સ્થાપન કરવાવાળી અનંત ભવશ્રમણનાં દુઃખોના નાશ કરી સુકૃતપંથમાં પ્રવર્તાવવાવાળી જોવી અનેકાનેક ગુણોની ખાણ તે શ્રીજીનેશ્વર-દેવની આજ્ઞા છે. તેને આરાધવાની અર્થાત્ તે પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરવાની જે ઇચ્છા થવી તેનું નામ આજ્ઞાડુચિ.

૪ સૂત્રડુચિ—શ્રી જીનેશ્વરપ્રણીત અને જણધરાદિ ૧૦ પૂર્વ સુત્રોનું જ્ઞાન ધરાવનારાઓએ રચેલાં દ્વાદશાંગ આદિ જે સૂત્રો છે તેનું પઠન કરી કરાવી તેમાં રહેલા અદ્ભૂત જ્ઞાનને અનુભવમાં પરિણામે, અપૂર્વ જ્ઞાનના રસમાં આત્માને તદ્દલીન બનાવે અને ઉત્સાહપૂર્વક તેનું જ વારંવાર શ્રવણ, પઠન કરવાની ઉત્કંઠા બાબત થાય તેને સૂત્રડુચિ કહે છે.

૫ બીજડુચિ—જેવી રીતે હળવડે ખેડેલી, ખાતર પૂરેલી અને વૃદ્ધિથી તૃપ્ત થયેલી કરાળ ધરતીમાં વાવેલું બી અનેક બીજનું ઉત્પાદક નીવડે છે તેવી જ રીતે વિષય કથાય કર્મી કરવાથી શુદ્ધ બનેલા, ગુરુ ઉપદેશથી યોગ્ય પામેલા અને સંતોષાદિ ગુણોથી તૃપ્ત થયેલા બળ્ય જીવના હૃદયરૂપી ખેતરમાં વાવેલું જ્ઞાનરૂપ બીજ વૃદ્ધિ પામે છે. તથા જેવી રીતે પાણીમાં નાખેલું તેલનું જિંદું પ્રસરે છે તેવી જ રીતે એક પદ્ધતું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં અનેક પદ્ધતિ રૂપે પરિણમે—વિસ્તાર પામે તે બીજ ડુચિવાળો કહેવાય.

૬ અભિગમ ડુચિ—કોઈને જીવજ્ઞાનની વિશુદ્ધિ થતાં તે અંગોપાંગ, પથ્થરના દેહિવાદ આદિ સૂત્ર અને તેના અર્થરૂપ જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરતાં કરતાં વિશુદ્ધ જ્ઞાન થવાથી સમકિતની પ્રાપ્તિ થાય તેને અભિગમ ડુચિ કહે છે; અને તે ભાવો બીજાને સંભળાવતાં-સંભળાવતાં તે શ્રોતાને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય તેને પણ અભિગમ ડુચિ કહેવામાં આવે છે.

૭ વિસ્તાર ડુચિ—જીવાદિ નવતત્ત્વ, ધર્માસ્તિ કાય આદિ ૭ દ્રવ્ય, નૈમમાદિ ૭ નય, નામાદિ ૪ નિરોપ, પ્રત્યક્ષાદિ ૪ પ્રમાણ, તેનો દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી વિસ્તારપૂર્વક જ્ઞાનાભ્યાસ કરતાં કરતાં સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય તે વિસ્તાર ડુચિ.

૮ ક્રિયા ડુચિ—સમ્યક્જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વિનય, સત્ય પ્રતિજ્ઞા આદિ પૂર્વક પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ રૂપ આઠ પ્રવચન માતાનું પાલન કરવામાં ઉત્સાહ બાબત થાય, પ્રતિદિન આચાર ક્રિયાની વિશુદ્ધિ કરતા રહેવાની ઇચ્છા રહે તે ક્રિયા ડુચિ બાણવી.

૯ સંક્ષેપ ડુચિ—કેટલાક હજીકર્મી જીવ જોવા છે કે, તેઓ ધર્મ અધર્મનો કંઈ

લેઈ બાણતા નથી હોતા, પરંતુ અનભિચારિકે મિથ્યાત્વીની પેઠે બધા ધર્મને માને છે, તેવા જીવો કદાચિત્ પુણ્યોદયથી સત્સંગતિને પ્રાપ્ત કરી સદ્ જ્ઞાન શ્રવણ કરવાનો મુયોગ મળવાથી સદ્ગુણોત્તું સંક્ષિપ્ત કથન શ્રવણ કરી તત્કાળ ભાવલેહને સમજી જાય અને મિથ્યાત્વનો પરિત્યાગ કરી સદ્ધર્મનો સ્વીકાર કરી લે તેને સંક્ષેપ દુચિવાળો બાણવો.

૧૦ ધર્મરુચિ—સમ્યક્ત્વાદિ સૂત્રધર્મ અને વ્રતાદિ આરિત્ર ધર્મ તથા ક્ષમા, નિર્લોભતા આદિ ચતિધર્મ ઇત્યાદિ પ્રકારના ધર્મરુતું કથન શાસ્ત્રમા જે પ્રમાણે કહ્યું છે તે જ પ્રમાણે તેરું શ્રદ્ધાન કરી આરાધના કરવાથી રુચિ થાય તથા ધર્માસ્તિ કાય આદિ છ દ્રવ્યના સૂક્ષ્મ ભાવો તથા ગાંગેય આદિના ભાગા શ્રવણ કરી, સંદેહ રહિત સત્ય શ્રદ્ધાન કરી ઉત્સાહપૂર્વક ધર્માતુષ્ઠાન, ધર્મકરણીયું સમાચરણ કરે તેને ધર્મરુચિવાળો બાણવો.

જેવી રીતે જ્વરનો નાશ થવાથી મનુષ્યને લોજનની રુચિ બઝત થાય છે, અને રુચિપૂર્વક કરાયેલું લોજન મુખકર્તા નીવડે છે તેવી જ રીતે મિથ્યાત્વરૂપ જ્વરનો નાશ થવાથી હજ પ્રકારથી ધર્મરુતું આરાધન કરવાથી રુચિ બઝત થાય છે અને રુચિપૂર્વક ઉત્સાહપૂર્વક આચરણ કરેલો ધર્મ યથાર્થ ફળદાતા બની આત્માને અક્ષય સુખી બનાવે છે.

સમકિતીને હિતશિક્ષા

પ્રથમ આચારાંગ સૂત્રના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના ચૌથા અધ્યયનમાં શ્રમણ ભગવંત શ્રી મહાવીર સ્વામીએ નીચે પ્રમાણે સમકિતીઓને હિતશિક્ષા આપી છે.

૧ ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન કાળના સર્વ તીર્થકરોતું ફરમાન છે કે, જે ઇદ્રિયાદિ પ્રાણી, વનસ્પત્યાદિ ભૂત, પર્વોદ્રિયાદિ જીવ તથા પૃથ્વ્યાદિ સત્ત્વી જ્યાં કિંચિત્ માત્ર પશુ હિંસા કદાપિ થતી નથી, કિંચિત્ માત્ર દુઃખ ઉત્પન્ન થતું નથી ત્યાં જ સત્ય, શુદ્ધ સનાતન ધર્મ છે. રાગીઓનો, ત્યાગીઓનો, લોગીઓનો અને ચોગીઓનો એમ સર્વનો તે ધર્મ એક સરખો આદરણીય છે. ૨ ઉક્ત ધર્મનો સ્વીકાર કરી તેના પાલનમાં કદી પશુ પ્રમાદી બનવું ન જોઈએ, પરંતુ નિરંતર સુદૃઢ અચલ બનીને તેરું પાલન કરવું જોઈએ. ૩ મિથ્યાત્વીઓના મિથ્યા આડંબર-પાખંડાચારને જોઈને વ્યામોહ પામવો નહિ. ૪ સંસારમાં રહેલા સમકિતીઓએ મિથ્યાત્વીઓનું અનુકરણ (દેખાદેખી) ન કરવું જોઈએ. ૫ જે મિથ્યાત્વીઓનું અનુકરણ કરતો નથી તેનાથી કુમતિ સદૈવ દૂર રહે છે. ૬ ઉક્ત ધર્મ પર શ્રદ્ધા નથી તે જ મોટામાં મોટી કુમતિ છે. ૭ સર્વ તીર્થકરોએ શ્રવણથી સાંભળી, હૃદયચક્ષુથી જોઈ, કેવળજ્ઞાનથી બાણી અને અંતઃકરણના પૂર્ણાનુભવ ચુકત થઈને ઉપયુક્ત ધર્મરુતું ફરમાન કયું છે. ૮ સંસારી જીવો મિથ્યા પાસમાં ફસાયેલા રહી અનંત સંસાર પરિભ્રમણ કરે છે. ૯ તત્ત્વદર્શી મહાત્મા તે જ છે કે જે પ્રમાદનો નિરંતર ત્યાગ કરી સાવધાનપણે ધર્મપથે વિચરે છે. ઇતિ પ્રથમોદ્દેશ.

૧ જે કર્મબંધનના હેતુઓ છે તે સમકિતીઓને માટે વખત પર કર્મ ઉઠાવાના

હેતુ નીવડે છે. ૨ અને જે કર્મ ઊડવાના હેતુઓ છે તે મિકયાત્વીઓને માટે કર્મ-
બંધનના હેતુ નીવડે છે. ૩ જેટલા કર્મ બાંધવાના હેતુ છે તેટલા જ કર્મ ઊડવાના
હેતુ છે. ૪ જગજ્જંતુઓને કર્મોથી પીડિત થતા ભેઈને કોણુ ધર્મ કરવામાં પ્રવૃત્ત
નહિ થાય ? સુખાથી હશે તે તો અવશ્ય થશે. ૫ વિવચાસકત અને પ્રમાદી જીવ પણ
જૈનશાસ્ત્રનું શ્રવણ કરી ધર્માત્મા બની ભય છે. ૬ અજ્ઞાનીઓ કાળનો કોળિયો બનવા
છતાં પણ આરંભમાં તલ્લીન બની ભવબ્રમણની વૃદ્ધિ કરે છે. ૮ નરકના દુઃખના પણ
શોખીન કેટલાક જીવો હોય છે તેઓ પુનઃપુનઃ નરકગમન કરવા છતાં પણ તેનાથી તૃપ્ત
થતા નથી. ફર કર્મના કરનાર દુઃખ પામે છે અને તેને છોડે છે તે સુખી થાય છે. ૯
કેવળીનાં વચન જેવાં જ હશે પૂર્વના ધારક અને શ્રુતકેવળીનાં પણ કથન હોય છે. ૧૦
હિંસાના કામમાં જે દોષ માનતો નથી તે અનાય છે. ૧૧ એવા અનાયનાં વચન
પાગલ મનુષ્યના બકવાદ જેવાં છે. ૧૨ જીવની ઘાત કરવી તો બાળુ પર રહી પરંતુ
તેમને દુઃખ પણ હેતાં નથી તે આય છે. ૧૩ તેમને સુખ વહાણું છે કે દુઃખ ? આ
પ્રશ્ન અનાયોને પૂછવાથી સત્ય ધર્મનો નિશ્ચય તેના ઉત્તરમાંથી જ મળી રહેશે. ઇતિ
દ્વિતીયોદેશ.

૧ પાપ'દી જનોની ચાલચલગત પર લક્ષ આપતા નથી તે ધર્માત્મા છે. ૨ હિંસાને
દુઃખહાતા બાણી તેનો પરિત્યાગ કરે, શરીર પર મમત્વ ન કરે, ધર્મનાં તત્વોનો જ્ઞાતા બને,
કપટ રહિત ક્રિયાનું સમાચરણ કરે અને કર્મ તોડવામાં સદૈવ તત્પર રહે તે જ સમકિતી
છે. ૩ બનતાં સુધી બીજાને દુઃખ ન દે તે જ ધર્માત્મા છે. ૪ જિનેશ્વરની આજ્ઞાનું
પાલન કરે, આત્માને એકલો બાણે, તપશ્ચર્યાથી તનને તપાવે તે જ પંડિત છે. ૫ પુરાણાં
કાષ્ટની પેઠે દેહમમત્વનો શીઘ્રતાથી ત્યાગ કરે અને તપ અગ્નિથી કર્મને બાળે તે જ
સુનિ છે. મનુષ્યનું આશુચ્ચ અદ્ય બાણી ક્રોધને જીતે તે જ સંત છે. ૭ ક્રોધાદિક
કષાય વશીભૂત બનેલું જગત દુઃખી થઈ રહ્યું છે એવો વિચાર કરે તે જ જ્ઞાની છે ૮
કષાયને ઉપશમાવી શાંત બને તે જ સુખી છે. ૯ ક્રોધાગ્નિથી પ્રભવલિત ન બને તે જ
વિક્ષાન છે. ઇતિ તૃતીયોદેશ.

૧ પ્રથમ ચોડું અને પછી વિશેષ કરે કરે ધર્મ અને તપની વૃદ્ધિ કરવી ભેઈઓ.
૨ શાન્તિ, સંયમ, જ્ઞાન ઇત્યાદિ સદ્ગુણોની વૃદ્ધિ કરવાનો નિરંતર ઉદ્ધમ કરવો ભેઈઓ.
૩ સુક્રિયાનો માર્ગ મહા વિકટ છે. બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવાનો તથા મોક્ષની પ્રાપ્તિ
કરવાનો મુખ્ય ઉપાય તપશ્ચર્યા જ છે. ૫ જે સંયમધર્મથી ભ્રષ્ટ બનેલા છે તે કયા
કામના નથી. ૬ મોહરૂપ અજ્ઞાતામાં આચકતા જીવો જિનાજ્ઞાનો લાભ કરી શકતા નથી.
૭ ગત જન્મમાં જેમણે જિનાજ્ઞાનું આરાધન કર્યું નથી તે હવે શું કરશે ? ૮ જેઓ
જ્ઞાની બનીને આરંભથી નિવર્તે છે તે જ પ્રશંસનીય છે. ૯ અનેક પ્રકારનાં દુઃખો આરંભથી
જ ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૦ જેઓ ધર્મથી છે તેઓ પ્રતિબંધનો ત્યાગ કરી એકાંત મોક્ષાભિ-
મુખ હોય છે. ૧૧ કૃતકર્મનાં ફળ અવશ્ય લોપવવા પડશે એવું બાણી કર્મબંધન કરનાં

કરવું જોઈએ અને ૧૨ જે સદુદ્યમી, સત્યધર્માવલંબી, જ્ઞાનાદિ ગુણમાં રમણ કરનાર, પરાક્રમી, આત્મકલ્યાણ અર્થે દંડ લક્ષ્યુકત, પાપકાર્યથી નિવૃત્તિ પામેલો અને યથાર્થ લોક સ્વરૂપનો દર્શક હોય છે તેને કોઈ પણ દુઃખી કરી શકતું નથી. ઇતિ ચતુર્થ ઉદ્દેશ.

આ તત્ત્વદર્શી સત્યરૂપોનો અભિપ્રાય છે કે તે પ્રમાણે ચાલશે તે આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ આદિ સર્વ દુઃખોનો નાશ કરી અનંત, અક્ષય, અવ્યાભાધ સુખનો ભોક્તા બનશે.

ઉપર પ્રમાણે સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ જાણે અને અર્થોમાં દર્શાવ્યું છે તે જ પ્રમાણે અહીં કહેવામાં આવ્યું છે. ધર્મનું પચ્ચિયું સમકિત છે અર્થાત્ સમકિત સહિત કરેલો ધર્મ જ અનંત કર્મવર્ગણની નિર્જરા રૂપ મહા કૃપાને આપનાર નીવડે છે. અને સમકિત વિનાની કરણી ચોક્ષદાતા ન હોવાથી નિરર્થક કહી છે,

દેહાહુરો—એક સમકિત પામે બિના, તપ જપ ક્રિયા ક્રોક;

જેસે મુઠાં સિનગારવા, સમજ કહે તિલોક.

એ જાણી ધર્મના યથાર્થ કૃપાને ઇચ્છનારે સમ્યક્ત્વ રતન અવશ્ય પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ. ઉત્તરાધ્યયનના સૂત્રના ૩૬મા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે—

સમ્મદસણરત્તા, અનિયાણા મુક્કલેસમોગાદા ।

इय जे मरंति जीवा, तेसिं मुलहा मवे वोही ॥ २५७ ॥

અર્થ—જે જીવ મિથ્યાત્વ અને રાગદ્વેષના મળ સહિત હોય છે તથા કલેશ રહિત શાંત સ્વભાવી બની જાય છે અને જિનપ્રણીત શાસ્ત્રાનુસાર તથા નિયાણા રહિત નિર્મળ કરણી કરવામાં તત્પર રહે છે તે જ સ્વરૂપ સંસારી થાય છે. અર્થાત્ ભવોભવમાં મુલબતાથી બાધિબીજને પ્રાપ્ત કરી શીઘ્ર ચોક્ષને પ્રાપ્ત કરી લે છે.

मिच्छा दंसणरत्ता सनियाणा किन्हलेसमोगादा ।

इय जे मरंति जीवा तेसिं पुण दुल्लहा वोही ॥ २५८ ॥

અર્થ—જે જીવ મિથ્યાદર્શનમાં અતુરકત રહે છે, તે પાપકર્મ કરે છે અને કૃષ્ણ દેશ્યાવાળા થાય છે અને નિયાણુ સહિત મરે છે. એવા જીવને બાધિ (સદ્ધર્મ)ની પ્રાપ્તિ દુર્લભ થઈ પડે છે.

जिणवयणे अणुरत्ता, जिणवयणं जे करंति भावेणं ।

अमला असंकिल्ह्वा, ते होंति परित्तसंसारी ॥ २५९ ॥

અર્થ—જે જીવ જિનવચન (સિદ્ધાંત વાણી)માં અતુરકત રહે છે અને તે પ્રમાણે ભાવથી આચરણમાં ઉતારી વર્તે છે તે મળરહિત અને (મોહ મત્સરાદિ) કલેશરહિત થાય છે અને કાળે કરીને સંસારથી મુક્ત થાય છે.

✽

જાણેલાદારક બાલ બ્રહ્મચારી ઋષિ સમ્પ્રદાયાચાર્ય સ્વ. મુનિશ્રી અચોભખઋષિજી મહારાજ વિરચિત 'જૈનતત્ત્વપ્રકાશ' ગ્રંથના બીજા ખંડનું સમ્યક્ત્વ નામક ચોથું પ્રકરણ સમાપ્ત

પ્રકરણ પાંચમું

સાગારી ધર્મ-શ્રાવકાચાર

શ્રીસર્વજ્ઞપદાબ્જસેવનમતિઃ શાસ્ત્રાગમે ચિન્તના ।

તત્ત્વાતત્ત્વવિચારણે નિપુણતા, સત્સંયમે ભાવના ।

સમ્યક્ત્વે રુચિતા અધોપસમતા જીવાદિકે રક્ષણા ।

સત્સાગારિગુણા જિનેન્દ્રકથિતા થેપાં પ્રસાદાચ્છિન્નમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—શ્રી જિનેન્દ્ર ભગવાને સાગારીધર્મ એટલે શ્રાવકધર્મના શુભો આ પ્રમાણે કહ્યા છે. શ્રી સર્વજ્ઞની આજ્ઞાનું પાલન કરે તે જ તેમની સેવા છે, તેમાં જ તેની મતિ ભેડાયેલી રહે. આપ્ત પુરુષોદ્ધારા પ્રરુપાયેલાં આગમોના અર્થ વિચારવામાં જે સદૈવ તત્પર રહે, તત્વાતત્ત્વ, ધર્માધર્મ, ન્યાય, અન્યાય વગેરેનો નિશ્ચય કરવાને માટે બુદ્ધિનો સદુપયોગ કરે, સંયમની ભાવના ભાવે, સમ્યક્ત્વની રુચિવાળો હોય, પાપને ઘટાડવાનો નિરંતર પ્રયત્ન કરતો હોય, ત્રસ સ્થાવર જીવોનું રક્ષણ યંચાશક્તિ કરતો હોય અને જિનેન્દ્રકથિત માર્ગનો અનુસરનાર હોય તેમના પ્રસાદ વડે સુખી થાય, શિવસુખ પામે.

ન્યાયોપાત્તધનો જનો ગુણગુરુઃ સદ્મિસ્ત્રિવર્ગો મજ- ।

ન્નન્યોન્યં ગુણવાંસ્તથૈવ ગૃહિણી જ્ઞાનાલયો દ્વિમયઃ ।

યુક્તાહારવિહાર આર્યસમિતી પ્રજ્ઞઃ કૃતશો વશી ।

શ્રુણ્વન્ધર્મવિધં દયાહુરવસીઃ સાગારધર્માચરેત ॥ ૨ ॥

અર્થ—ન્યાયથી દ્રવ્યોપાજ્ઞન કરનારો હોય, શુધ્ધાનુરાગી હોય, ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણનું યથોચિત્ત-સેવન કરનાર હોય, પરસ્પર શુભોના ભેદારો, સ્ત્રીને માટે જ્ઞાનના ભંડાર રૂપ, લોકાપવાદથી લબ્ધનો ધારક હોય, પોતાની સ્ત્રીને પણ ધર્મમાર્ગમાં પ્રવર્તાવનાર હોય, સદૈવ કુલીની, ધર્મની, રાજની મર્યાદાની અંદર રહેનાર હોય, શ્રાવક ધર્મને યોગ્ય આહાર અને વ્યાપારથી આજીવિકા કરનાર હોય, સત્પુરુષોની સંગતિ કરનાર હોય, કોઈ સલાહ માગે તેને સુશુદ્ધિપૂર્વક સાચી સલાહ આપનાર હોય, મહા બુદ્ધિવંત હોય, અન્યના અદ્ય ઉપકારને પણ મહાન માને, કૃતજ્ઞ હોય, કામ, ક્રોધ, મદ, મોહ, લોભ અને મત્સર આ છ રિપુઓને વશ કરનાર હોય, સત્સાક્ષરનું શ્રવણ કરનાર હોય, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પ્રત્યાખ્યાન આદિ ધર્મક્રિયાનુષ્ઠાનનું વિધિપૂર્વક આરાધન કરવાવાળો હોય, મહા દયાવાન હોય, અને પાપકૃત્યથી સદા ભયથીત બની રહેતો હોય. આ બધા શુભો શ્રાવકોને આદરણીય છે. અર્થાત્ આ શુભોથી અલંકૃત-શોભિત હોય તેને જ શ્રાવક કહેવો.

૧ આગાર એટલે ઘર, ઘરમાં અર્થાત્ ગૃહસ્થાવાસમાં રહીને ધર્મારાધન કરાય છે તે સાગારીધર્મ કહેવાય. વ્યવહારમાં તેનો અર્થ એવો પણ કરવામાં આવે છે કે, સાધુનાં જત સુક્રતાદિ (મોતી) સમાન છે અર્થાત્ મોતી અખંડિત ધારણ કરાય છે. તેવી રીતે સાધુજી સાવધયોગના ત્રિકરણ ત્રિયોગે એમ નવ કોટિએ પ્રત્યાખ્યાન કરી પંચ મહાવ્રત પાળે છે, પણ એક બે વ્રતના ધારક હોય તે સાધુ કહેવાતા નથી. આવી રીતે સાધુનાં જત અખંડિત હોવાથી તેમાં કોઈ પ્રકારનો આગાર ન હોવાથી તેઓ અણુગાર કહેવાય છે. અથવા સાધુ ધરના ત્યાગી હોવાથી પણ અણુગાર કહેવાય છે. અને શ્રાવકનાં જત સુવર્ણ સમાન છે. અર્થાત્ સોનું વાલ, તોલો, બે તોલા એમ મરજી મુજબ અથવા શક્તિ મુજબ ખરીદ કરી શકાય છે. તેવી જ રીતે શ્રાવકના પણ યથાશક્તિ જત અંગીકાર કરી શકાય છે. કોઈની ઇચ્છા એક જત ધારણ કરવાની હોય તે એક જત ધારણ કરે, કોઈ બે જત ધારણ કરે ચાવત્ કોઈની ઇચ્છા બાર જત ધારણ કરવાની હોય તે બાર જત ધારણ કરે. વળી કોઈની ઇચ્છા એક કરણ એક યોગે, કોઈની એક કરણ ત્રણ યોગે, કોઈની બે કરણ ત્રણ યોગે અને કોઈની ત્રણ કરણ ત્રણ યોગે જત ધારણ કરવાની હોય તે પ્રમાણે તે જતો અંગીકાર કરી શકે છે એટલી સુઠી હોય તેટલું સોનું એમ ગૃહસ્થ ખરીદે છે, તેમ એટલો ક્ષયોપશમ, એટલી શક્તિ તેટલા પ્રમાણમાં જતો ધારણ કરે. શ્રાવકનાં જતોમાં એવો આશ્રહ નથી કે અસુકે આટલાં જતો અહણ કરવાં જ બેઈએ. આ કારણથી તે સાગારી-ધર્મ કહેવાય છે. અર્થાત્ આગાર સહિત જતના ધારક અને પાલક તે શ્રાવક કહેવાય છે.

૨ ઉક્ત સાગારી ધર્મના પાલકનું અપર નામ શ્રાવક પણ છે. શ્રાવક એ ‘શ્રુ’ ધાતુ ઉપરથી બનેલો શબ્દ છે. શ્રુ એટલે સાંભળવું. જે સાંભળું શ્રવણ કરે તે શ્રાવક કહેવાય. વળી વ્યવહારમાં શ્રાવકનો અર્થ આ પ્રમાણે પણ કરવામાં આવે છે. શ્ર=શ્રદ્ધાવંત + વ=વિવેકવંત અર્થાત્ શ્રદ્ધા શ્રદ્ધાચુકેત વિવેકપૂર્વક ક્રિયા કરે તે શ્રાવક. તથા શ્ર=સર+આવક=આવે. જેવી રીતે તળાવની પાળ તટવા ન પામે તેટલા માટે તળાવના પાણીના નિકાસ અર્થે સર (નાળું) રાખે છે તેવી જ રીતે આશ્રવ રૂપ તળાવની સંવર રૂપ પાળ બાંધીને તેમ સંસારનાં કામ ચલાવવાની અસુક અસુક છૂટછાટ રાખે તે શ્રાવક કહેવાય છે. ત્રીજું નામ શ્રમણોપાસક પણ છે શ્રમણ=સાધુ+ઉપાસક=ભક્ત અર્થાત્ સાધુજીની સેવા ભક્તિના કરનાર તે શ્રમણોપાસક

* શ્રી કાણ્વિન સુવર્મા ચાર પ્રકારના શ્રમણોપાસક કલા છે.

ચત્તારિ સમગોવાસગા વળ્ણાસા તંજહા-અમ્માપિ
સમાણા, માયસમાણા, મિત્ત સમાણા સવહમાણા ॥

અર્થાત્ ભગવંતે ચાર પ્રકારના શ્રમણોપાસક કલા છે તે આ પ્રમાણે-૧ ચાતાપિતા સમાન-જેવી રીતે માતાપિતા પોતાના પુત્રનું સંરક્ષણ અને સાર સંભાળ કરે છે તેવી જ રીતે કેટલાક શ્રાવક સાધુ તરફ મોઈ પ્રકારનો પોતા ઉપર ઉપકાર થયો ન હોય છતાં પણ સ્વભાવથી જ સાધુ સાધ્વીની સાર સંભાળ લેનાર હોય, તે

તે પદની પ્રાપ્તિ બે પ્રકારે થાય છે નિશ્ચયમાં દર્શનચોક્કનીય કર્મની ૩ અનંતા-
ખંધીને ચોક ૪ અને અપ્રત્યાખ્યાનીને ચોક ૪ એમ ચોક્કનીય કર્મની ૧૧ પ્રકૃતિઓનો
ક્ષયોપશમ થવાથી અને વ્યવહારમાં ૨૧ ગુણ, ૨૧ લક્ષણ, ૧૨ વ્રત અને ૧૧ પ્રતિમા
ઇત્યાદિ ગુણોનો સ્વીકાર કરવાથી શ્રમણોપાસક અથવા વાક કહેવાય છે.

આવકના ૨૧ ગુણ

આર્યા— અણુદો રૂવં પમાડસોમે લોકપિયાઓ ।

અકુરો મીરુ અસદો દક્ષિણો છજ્જાહુ દયાહુ ॥ ૧ ॥

આવક માતાપિતા સમાન ભણવા. ૨ બાઈ સમાન-બાઈઓ પરસ્પર વિશેષ પ્રેમ તો બતાવતા નથી પણ
જ્યારે બાઈ ઉપર કંઈ આદર આવી પડી હોય ત્યારે બાઈ પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કરી તેની સહાયતા
કરે છે, તેની જ રીતે કેટલાક આવક, સાધુ સાધ્વી પ્રત્યે વિશેષ પ્રેમભાવ તો રાખતા નથી હોતા.
પણ કોઈ વખતે સાધુના ઉપર કંઈ આપત્તિ આવી પડે તો પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કરીને પણ તેમની
સહાયતા કરે છે. હૃદયના સાચા પ્રેમથી અને વાત્સલ્યબુદ્ધિથી ભરતિ કરે છે. ૩ મિત્ર સમાન-તેની રીતે
મિત્રો પરસ્પર એક બીજાને ઉપકાર કરે છે. એક મિત્ર કંઈ ઉપકાર કરે તો બીજાને સામે ઉપકાર કરે અને
આપદા પડે ત્યારે યથાશક્તિ સહાયતા કરે, તેવી જ રીતે કેટલાક આવક સાધુ સાધ્વી પાસેથી જ્ઞાનાદિ ગુણ
ગ્રહણ કરે છે અને તે સાધુ મારા ઉપકારી છે એવું ભણી તેમને આહાર, વસ્ત્ર, ઔષધોપચાર આદિથી
યથોચિત રીતે સાતા ઉપભવે છે, અને કદાચ સાધુ પર કોઈ પ્રકારની આપત્તિ આવી પડે તો યથાશક્તિ
સહાયતા કરી સાતા ઉપભવે છે. અને ૪ શોક્ય સમાન-તેની રીતે શોક્યો પરસ્પર છંપાં નિંદા કરે છે,
શાપ આપે છે, પતિ પાસે એકબીજાની ચાડી યુગલી કરે છે, આળ ચડાવે છે, માનભંગ કરવાનો પ્રયત્ન
કરે છે, તેવી જ રીતે કેટલાક આવક સાધુની છંપાં કરે, નિંદા કરે, સાધુનું ધૂરું ચિંતે, અન્યની પાસે
તેના અવધૂવાદ બોલે, આળ ચડાવે છત્યાદિ પ્રકારનો વર્તાવ કરે તે શોક્ય સમાન ભણવા-વળી પણ;
ચત્તારિ સમણોવાસગા પ. ત. અદ્ધાગસમાણે, પદાગસમાણે જાણુસમાણે, ચરકંદસમાણે

અર્થાત્ ચાર પ્રકારના શ્રમણોપાસક કલા છે. ૧ અરીસા સમાન-તેની રીતે અરીસામાં પોતાનું
જેવું રૂપ હોય તેવું જ દેખાય છે, તેની જ રીતે કેટલાક આવક બ્યાખ્યાનાદિ અવધૂ કરતાં સાધુજી
ઉત્તરમાં અપવાદ જેવા માર્ગ પ્રરૂપે તેને સત્યમેવ સરથે, સાધુનાં વચનોનો નિઃશંકપણે સ્વીકાર કરે. ૨
પતાકા સમાન-જેમ ખ્વભ જેમનો પવન હોય તેમ ફરતી ભય તેમ કેટલાક આવક જેમના ઉપદેશ
સંભળે તેમના અતમાં મળી ભય. આ સાચું કે તે ? આ ગ્રહણ કરું કે તે ? એ ચિંતનું ડામડોળપણું
સદા રહ્યા કરે. સાર અસાર સમજે નહિ. ૩ ખીલા સમાન-જેમ બીડા ધરના પછી તે હલે નહિ તેવી
જ રીતે કેટલાક આવક પોતાના કદામહને છોડે નહિ. ચર્ચા વાર્તામાં પોતાનો જ કક્કો ખરો કરવા
માટે ઝઘડા કરે. હું કહું છું તે જ સાચું છે એવો હઠાગ્રહ કરે અને ૪ તીક્ષ્ણકંટક સમાન-જેમ
કાંટા લાગવાથી તે ખટક્યા કરે છે, દુઃખ દે છે, હેરા કાંટા હોય તો અંદર સડો ઉત્પન્ન કરે છે તેવી જ
રીતે કેટલાક આવક ધનના ગર્વથી કે જ્ઞાનના અભિમાનથી મર્વિષે થઈ, કાંટા સમાન તીક્ષ્ણ વચન
બોલી સાધુના મન દુઃખાવે, રૂઢ થઈ સાધુનો સમુજનો નાશ કરવાની પણ પ્રવૃત્તિ કરે, આ પ્રસાદે
આઈ પ્રકારના શ્રમણોપાસક ચાતુર્ય કલા છે, તેમાંથી માતાપિતા સમાન, બાઈ સમાન, મિત્ર સમાન
અને અરીસા સમાન તે સારા છે. તેમના જેવા ઘડું બોઈએ. અને શોક્ય સમાન, પતાકા સમાન,
ખીલા સમાન અને કંટક સમાન એ ખરાબ છે તેવા કદાપિ ન થવું બોઈએ.

મજ્જત્યો સુદિઢી ગુણાનુરાગી સુપક્ષજુતો સુદીઢી ।

વિસેસન્નુ વદાનુગ વિનીત કચન્નુ પરહિયકચા લદ્દલક્ષી ॥૨॥

૧ અશુદ્ધ પરિણામી-હોય-હુઃખપ્રદ સ્વભાવવાળાને શુદ્ધ કહે છે શ્રાવક પોતાના અપરાધીને પણ હુઃખપ્રદ થતો નથી તો અન્યનું કહેવું જ શું ? અર્થાત્ કોઈને પણ હુઃખદાતા ન હોવાથી શ્રાવક અશુદ્ધ હોય છે.

૨ રૂપવંત હોય ચચાક્રનિસ્તયા પ્રકૃતિ અર્થાત્ જેવી શરીરની આકૃતિ તેવી પ્રાયઃ પ્રકૃતિ પણ હોય છે તદનુસાર શ્રાવક પૂર્વોપાર્જિત પુણ્યના પ્રયોગથી હસ્ત-પાદાદિ પૂર્ણ અંગવાળો હોય છે, કર્ણ, ચક્ષુ આદિ પૂર્ણ ઇન્દ્રિયોવાળો હોય છે અને સુંદરકૃતિ, તેજસ્વી તથા સશક્ત શરીરવાળો હોય છે.

૩ પ્રકૃતિ સૌમ્ય હોય-જેવી રીતે બાહ્ય દેખાવમાં સુંદર હોય છે તેવી જ રીતે શાન્ત, દાન્ત, ક્ષમાવાન, શીતગ સ્વભાવી, મિલનસર, વિશ્વાસપાત્ર ઇત્યાદિ ગુણોએ કરી અદરથી પણ સુંદર હોય છે.

૪ લોકપ્રિય હોય-આ લોક અને પરલોક વિરુદ્ધ કાર્યોના પરિત્યાગ કરવાથી શ્રાવક સર્વને પ્રિયકર હોય છે. ગુણવંતોની નિંદા, દુર્ગંધીઓ તથા મૂર્ખોની હાંસી મરકરી, પૂજ્ય પુરુષોની ધર્મ, જનસમુદાયના વિરોધી સાથેની મિત્રતા, દેશાચાર ઉલ્લંઘન અને છતી શક્તિએ સ્વજન મિત્રોને સહાયતા ન કરવી ઇત્યાદિ કાર્યો આ લોક વિરુદ્ધનાં ગણાય છે, અને કોટવાળી, ઈબરા સખવા, વન કપાવવા, ઇત્યાદિ કાર્યો યથાપિ લોક વિરુદ્ધ ગણાતા નથી તથાપિ પરલોકમાં હુઃખપ્રદ નીવડે છે, અને સાત + દુર્ભક્ષનોત્તું સેવન બન્ને લોક વિરુદ્ધ અને હુઃખપ્રદ કર્મ છે આ ત્રણે પ્રકારના નિંદનીય કર્મોના પરિત્યાગ કરી જગતજનોનો પ્રીતિપાત્ર બને છે.

-શૂર્ત ચ માસં ચ સુરા ચ વેદયા, પાપાર્ષિચારી પરવારસેવા ।

પતાનિ સપ્તાનિ વ્યસનાનિ લોકે, વારાતિવોર નરકં નયન્તિ ॥

અર્થ-૧ જુવાર-હારણતના જેટલા કામ તથા ખેડ છે તે જુવારમાં પ્રચલ છે. ચોપાટ, ગંજ-પાના ખેડ તથા સદ્ નો ધર્મે તે પણ જુવાર કહેવાય છે જુવાર મનુષ્યની કુદ્ધિનો તથા તેના સદ્ગુણો અને સુખસપ્તનો નાશ કરી તેને દુર્ઝીલ્લી અને દુઃખી બનાવી દે છે ૨ માસનો આહાર પણ હિંસાની વૃદ્ધિ કરનાર, સ્વચાવને કૂર બનાવનાર, તથા કુષ્ઠ આદિ રોગોનો ઉત્પાદક હોય છે. વળી પશુઓના તરફ નિર્દોષ બનેલા મનુષ્યો સમગ્ર પર મનુષ્યના પણ ઘાતક બને છે. અને તેના પરિણામે તેને નરકના ઘોર દુઃખો ભોગવવા પડે છે ૩ અસ્તિ-પાન પણ શુદ્ધિનો, જીવિનો, રૂપનો, બળનો, ધનનો અને આયરનો નાશ કરે છે. દારૂડિયો નસામાં લાન જીલી ન કરવાનું કરે છે. માતા, ભગિની આદિથી વ્યભિચાર સેવે છે અને કચેશની વૃદ્ધિ નરી નરકમાં બળે છે. ૪ વેશવાસન કરનાર પોતાની ભતિથી, ધર્મથી અો સમાજથી બદ યઈ ઇજ્જતનો નાશ કરે છે તથા યાદી, પ્રમેહ, મદગાઠ આદિ બળ કર રોગોનો ભોગ મળી સડી સડીને અકાળે મૃત્યુ પામે છે અને નરકયામી થાય છે. ૫ શિકાર

૫ અકુરો—(અકુરો હોય) કૂર સ્વાભાવ અને કૂર દષ્ટિનો પરિત્યાગ કરી સરળ-સ્વભાગી અને શુષ્કમાહી થાય, પરાયાં છિદ્રો ભોનારતું ચિત્ત હમેશાં મલિન રહે છે. આટલા માટે ખીજનાં છિદ્રો કદી પશુ ભુજે નહિ, અને પોતાના અવશુભોને ભોતા રહે જેથી સ્વાભાવ નશ્વીભૂત બની જાય.

૬ ભીરુ હોય—કોકાપવાદથી, કર્મબંધથી તથા નરકાદિ દુર્ગતિનાં દુઃખોથી ડરતો રહે. પાપકર્મનું તેમ જ લોકવિરુદ્ધ કાર્યોનું આચરણ કરે નહિ.

૭ અસઠ હોય—મૂર્ખને સારી માઠી વસ્તુનો વિવેક હોતો નથી તેથી તે ઘણી ગરબડ કરી દે છે. પાપના કાર્યને પુણ્યનું અને પુણ્યના કાર્યને પાપનું સમજી ભેસે છે. પશુ શ્રાવક પુણ્ય પાપના સ્વરૂપને ભણતો હોવાથી તેવી ગરબડ કરે નહિ, ધર્મના અને અધર્મના પુણ્ય અને પાપના ફળને પૃથક્ પૃથક્ સમજી અધર્મ તથા પાપને ઘટાડે અને ધર્મ તથા પુણ્યની વૃદ્ધિ કરતો રહે.

૮ દક્ષ હોય—શ્રાવક ઘણો વિચક્ષણ હોય. દષ્ટિ માત્રથી જ મનુષ્યને તથા કાર્યને સમજી જાય. સમયોચિત કાર્ય કરવાવાળો હોય અને પાપપ્રતિબોધના છળથી કદી પશુ છેતરાય નહિ એવી હોશિયારી રાખે.

૯ લલજાવંત હોય—અનંતજ્ઞાનીની તથા મહા પુરુષોની લલજા રાખતો થકો શુભ કે મગાડ કુકર્મોનું આચરણ કદી પશુ કરે નહિ, વ્રતોનો ભંગ કરે નહિ. લલજા સર્વ શુભોના ભૂષણરૂપ કદી છે.

૧૦ દયાવંત હોય—ધર્મનું મૂળ દયા છે એમ બહુ સર્વ જીવો ઉપર દયા કરે. દુઃખી ભોઈ અતુકરૂપા લાવે, યથાશક્તિ સહાયતા કરી દુઃખમાંથી બચાવે, મોતના પંજામાંથી છોડાવે.

૧૧ મધ્યસ્થ હોય—સારી કે માઠી વાતો સાંભળીને અથવા બધી ધૂરી વસ્તુને ભોઈને રાગ તથા દ્વેષમય પરિણામ કરે નહિ તેવી જ રીતે કોઈ પશુ પદાર્થમાં અત્યંત

કરવાવાળો પશુ અનાથ, ગરીબ નિરપરાધી પશુઓ કે જેઓ બિચારાં ઘાસ, પાણી આદિ જે કાઈ થોડું ધણું મળે તેનાથી નિર્વાહ ચલાવી માનવભત્ત પર ઉપકાર કરે છે એવા પશુઓ તથા જલચર ખેતર આદિ જીવોની નિર્દયપણે હિંસા કરે છે તે મૃત્યુને અતે નરકમાંથી થઈ પરમાધામીના શિકાર બનશે અને મહા ભય કર દુઃખો પામશે. ૬-૭ ચોરી અને પરભીગમન કરનાર પશુ જતનમાં તિરસ્કૃત થઈ રાજા કે સમાજનો અપરાધી બની ધણા દુઃખો પામે છે અને સરીને નરક જાય છે. આ સાતે વ્યસનો આ લોક અને પરલોકમાં દુઃખદાતા હોવાથી ઉભય લોકવિરુદ્ધ ગણાય છે.

× અય નિજ પરી વેતિ ગણના લઘુચૈતસામ્ ।

અવારચરિતાનાં તુ વસુચૈવ કુદુમ્બકમ્ ॥

અર્થ—આ મારુ, આ ખીજનું આવો વિચાર તુજી શુદ્ધિવાળાને હોય છે. ઉદારચરિત મનુષ્ય તો પૃથ્વીનાં સમસ્ત પ્રાણીઓને પોતાના કુદુમ્બ સમાન જ સમજે છે.

આસક્તિ ધારણ કરે નહિ, કેમકે રાગ દ્વેષ અને ગૃહતા એ ચીકણાં કર્મ બાંધવાનાં મુખ્ય કારણ છે. જ આમ વિચારી શ્રાવક સર્વ પદાર્થોમા સારા માઠા બનાવોમાં મધ્યસ્થ રહે, રૂક્ષ, શુષ્ક વૃત્તિ ધારણ કરે કે જેથી ચીકણાં કર્મો બંધાય નહિ, અને પૂર્વોપાર્જિત શિથિલ થઈ શીઘ્ર તેના છુટકારો થઈ જાય.

૧૨ સુદૃષ્ટિવંત હોય—ઇદ્રિયોમા વિકાર ઉત્પન્ન કરવાવાળા પદાર્થોનું અવલોકન કરી અંતઃકરણને મહિન ન બનાવે. દૃષ્ટિને ફેરવી લે. આંખમાં અગ્ની હોય તથા સત્યગૃહિત હોય.

૧૩ ગુણુતુરાગી હોય—જ્ઞાની, ધ્યાની, તપસ્વી, સંયમી, શુદ્ધ ક્રિયાના પાલક, પ્રજ્ઞાચારી, ક્ષમાશીલ, હૈયંવંત, ધર્મપ્રદીપક, દાનેશ્વરી ઇત્યાદિ ગુણવાનો પર પ્રેમ રાખે, તેમનું બહુમાન કરે, માહાત્મ્ય વધારે, યથાસક્તિ સહાયતા કરે, ગુણુની પ્રશંસા કરે, અને વિચારે કે મારાં અહોભાગ્ય છે કે, મારા કુળમા, ગામમા કે સમાજમાં આવા આવા ગુણુવાન ઉપસ્થિત છે, તેમને લીધે મારા કુળની કે ધર્મની ઉન્નતિ થશે. ઇત્યાદિ વિચારથી તેમના ગુણનો પ્રેમી હોય.

૧૪ સુપક્ષયુક્ત હોય—ન્યાયનો પક્ષ ગ્રહણ કરે અને અન્યાયનો પક્ષ છોડે. અહીં કોઈ શકા કરે કે, સમકિતીએ રાગદ્વેષ છોડવા ભેઈએ અને એ તે ન્યાયનો પક્ષ ધારણ કરે અને અન્યાયનો પક્ષ છોડે તો રાગદ્વેષ થયો કે નહિ? સમાધાન—ઝેરને ઝેર અને અમૃતને અમૃત ભણવું અને કહેવું તેને રાગદ્વેષ શી રીતે કહેવાય? સમકિત દૃષ્ટિ તે જ છે કે જે વસ્તુના યથાતથ્ય સ્વરૂપને સમજીને આહરણીય આહરે અને છોડવા યોગ્ય છોડે શ્રાવકે ન્યાયપક્ષી જરૂર થવું ભેઈએ. આનો બીજો એવો પક્ષ અર્થ યાય છે કે, શ્રાવકનાં માતા, પિતા, સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્રાદિ, સ્વજન, શુદ્ધાચારી, ધર્મપરાયણ હોવાથી શ્રાવક સુપક્ષયુક્ત કહેવાય છે.

૧૫ દીર્ઘદૃષ્ટિ—કોઈ પણ કાર્યના પરિણામનો દીર્ઘદૃષ્ટિથી વિચાર કરી જે કાર્ય લવિષ્યમા આત્મિક ગુણનો વિપ્રાસ કરનાર, સુખકાંપક અને પ્રમાણિક મનુષ્ય દ્વારા પ્રશંસનીય હોય તેવું જ કાર્ય શ્રાવક કરે છે નિંદ્ય તથા દુઃખપ્રદ કાર્ય છોડી દે છે. આમ કરે તે સુખી અને યશસ્વી થાય છે અને વગરવિચાર્યું કાર્ય કરનારને પશ્ચાત્તાપ કરવો પડે છે.

* સમકિત દૃષ્ટિ જીવડો, કરે કુટુંબ પ્રતિપાલ;

અંતરથી ન્યારો રહે, જિમ ધાવ ખિલાવે જાળ.

અર્થ—જેવી રીતે ઝોરમાન માતા અથવા ધાઈ માતા બચ્ચાનુ દાલન પાલન કરતી હોય, પણ મનમા સમજતી હોય કે આ જાળક મારું નથી, જ્યાં સુધી કું' સ્તનપાન કરાવુ છું' ત્યાં સુધી તે મને માતા માને છે, દૂધ છૂટચા પછી તે મને સંભારતે પણ નહિ, તેવી જ રીતે સમકિત દૃષ્ટિ પણ કુટુંબનું પાલનપોષણ કરતાં અંતઃકરણથી સર્વને સ્વાર્થનાં સગાં ભણીને તેના મોઢ, માયા અને પ્રપંચથી અલિપ્ત રહે.

૧૬ વિશેષજ્ઞ હોય-ગાયત્રું અને આકાશનું દ્વંધ તેમ જ સોનું અને પિત્તળ રંગમાં સરખાં હોય છે, પરંતુ ગુણની અપેક્ષાએ તેમાં આલમાન જમીન જેટલું અંતર છે તેની પરીક્ષા તો વિશેષજ્ઞ-વિજ્ઞાની પુરુષ હોય તે જ કરી શકે છે. તેઓ આદ્ય દેખાવ બેઈ જમમાં પડતા નથી, પરંતુ અદરના ગુણોની તપાસ કરી યથૌચિત્ત પ્રવૃત્તિ કરે છે. આવી જ રીતે શ્રાવક પણ નવગતના જ્ઞાન વડે વિશેષજ્ઞ બનીને ભયુક્ત યોગ્ય બલુ, આચરના યોગ્ય આચરે અને છાંડવાયોગ્ય છાંડે છે.

૧૭ વૃક્ષાનુગામી હોય-વૈદ્યવૃક્ષ અને ગુચ્છવૃક્ષની આશામાં રહેનારો હોય, તેમના ઉત્તમ ગુણોનો સ્વીકાર કરે, તેમના જેવા મહાઅરણી થવા યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરે, તેમની યથૌચિત્ત ભક્તિ કરે, અને વૃક્ષજનના જ્ઞાનાદિ ગુણોનું અનુકરણ કરતો રહે.†

૧૮ વિનીત હોય-વિળસો જિળસાસળે સૂલો અર્થાત્ જિનશાસનમાં ધર્મનું મૂળ વિનય કલ્પું છે. એવું બધી માતા, પિતા, વડીલભાઈ ગુરુ આદિ વઠેરાઓનો યથૌચિત્ત વિનય કરે તેમ જ બધાની સાથે નમ્રભાવે વર્તે.

કૃતજ્ઞ હોય-કરેલા ઉપકારને બહુવા તેનું નામ કૃતજ્ઞતા કોઈએ આપણા ઉપર કિંચિત્ માત્ર પણ ઉપકાર કર્યો હોય તો તેનો મહાન ઉપકારથી ઉત્ક્રણ થવાનો યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરે. કરેલા ઉપકારને જાળવવા તે કૃતજ્ઞતા કૃતજ્ઞની મનુષ્યને આ

+ તપઃ યુત્ત ધૃતિર્ જ્ઞાનં, વિવેકો યમઃ સવમો

યે વૃદ્ધાસ્તેષુ તે વૃદ્ધાઃ, ન પુનઃ પલિતાકુરાઃ ।

અર્થ-જે તપમાં, જ્ઞાનમાં, ધૈર્યમાં, બ્યાનમાં, વિવેકમાં, યમમાં, સવમમાં પ્રત્યાદિ ગુણોમાં વૃદ્ધ છે તે ખરો વૃદ્ધ છે. એકલા સફેદ વાળથી વૃદ્ધ કહેવાતો નથી.

* શ્રી કાણ્યાય સૂત્રમાં ૩ બધુના મધુનો બદલો વાળવો મુકેલ કહ્યો છે. ૧ મર્લ પારણ કર્યો ત્યારથી યોગ્ય વધ યતા સુત્રી અનેક કણી સ્વયં સકેન કરી, અનેક ઉપાયો દ્વારા રક્ષણ કરનાર માતા અને પિતાને કોઈ પુત્ર સ્વયં સ્નાનાદિ કરાવે, વભાણપણોથી અલક્ષ્ય કરે, ઇન્દ્રિય ભોજન આપે અને આજ્ઞાનુસાર વર્તન કરી તેમને સંપૂર્ણ રાખે-કિંબહુના સ્કેધ પર બેસાડી ફેરવે છતાં પણ ગુણ આશા મધુ થાય નહિ, પરંતુ જિનેશ્વ પ્રચીત ધર્મ તેમને અગીકાર કરાવી, સમાધિ મરણ કરાવે તો ઉત્ક્રણ થઈ શકે. ૨ કોઈ શેડે દરિદ્રીને ક્યાદિની મદદ આપી ધણે ચડાવ્યો અને શ્રીમત બનાવી દીધો; પણ કર્મયોગે તે શેડ દરિદ્રી બની તથા તે વખતે તેને તે ગુમારને પોતાની બંધી લક્ષ્મી અર્પણ કરી દે અને ઉપયુક્ત કથનાનુસાર આખી જિંદગી તેનો હાસ થઈ સેવા કરે તો પણ ઋણયુક્ત ન થાય, પરંતુ જિનેશ્વરમાધિત ધર્મમાં સ્થાપી સમાધિ મરણ કરાવે તો ઋણયુક્ત થાય; ૩ કોઈ ધર્મચાર્યના ધર્મોપદેશથી ધર્મ પામી ધર્મારાધનના પરિણામે દેવવ્રતિ પામ્યો, તે દેવ તે આચાર્યની યથૌચિત્ત ભક્તિ કરે-પરીષદ, ઉપસર્ગ, દુર્ગા, કુબ્જાલાદિથી તેમજ સંસ્કૃત્ય કરે પ્રત્યાદિ વૈમાત્રલ કરવા છતાં નશ્વર સુકત ન થાય, પરંતુ કલાચિત્ત કર્મયોગે આચાર્ય મહારાજના પરિણામ ધર્મથી-સ વમથી ચલિત થઈ જાય તો તેમને યથૌચિત્ત ઉપાયો દ્વારા ધર્મમાં-સંવચસા સ્થિર કરી દે તો ઉત્ક્રણ થાય.

પૃથ્વીને+ ભારરૂપ કહ્યો છે

૨૦ પરોપકારતા હોય—યથાશક્તિ અને યથોચિત સદૈવ પર ઉપકાર કરતો રહે કદાપિ પરોપકારનાં કામ કરવા પોતાને દુઃખ કિંવા કોઈ પ્રકારની હાનિ થતી હોય તો પરોપકાર કરવાથી વંચિત રહે નહિ પરોપકારાય સત્તાં વિમુક્તય સત્પુરુષોની વિભૂતિ પરોપકારને અર્થે જ હોય છે. વળી પણ કહ્યું છે કે, પરોપકાર; પુણ્યાય અર્થાત્ પરોપકારને કરવો જો જ પુણ્ય છે.

૨૧ લબ્ધ લક્ષ્મી હોય—જેમ લોકોને ધનની તૃષ્ણા હોય અને કામીને કામીની લાલસા હોય છે તેમ શ્રાવકને જ્ઞાનાદિ શુભની લાલસા હોય છે. નિત્ય થોડું થોડું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા રહેવાથી પંડિત થઈ શકાય છે “ પઠના પંડિત નીપજે, લખતાં લલિયે થાય ” આવું બાણી શ્રાવક સદૈવ નવો જ્ઞાનાભ્યાસ કરતા રહે છે અને આ રીતે લબ્ધ લક્ષ્મી-ક્યેયની પ્રાપ્તિ કરનારો બને છે તથા જે જે શુભીજનોની સંગતિ થાય તેમના જોડે જોડે શુભને ગ્રહણ કરતાં કરતાં અનેક શુભોનો ધારક બની જાય તેવી જ રીતે શ્રાવક અનેક શાસ્ત્ર અને ગ્રંથોના પઠન પાઠન કરનારા હોય ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૨૧ મા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે “ નિગમયે વાક્યણે સાવણ સે વિ કોઽપિ અર્થાત્ ચમ્પા નગરીના પાલિત શ્રાવક નિગ્રંથે પ્રવચનમા કોપિહ જોડે પ્રવીણ હોતો અને ૨૩ મા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે, “ સોલ્લપતા મહુસ્સુવા ” અર્થાત્ રાજેમતીલ શીલવંત અને બહુ-શ્રુત હોતાં. આવા આમાં અનેક ઉદાહરણો છે તેનો સારાંશ જો છે કે. બૃતકાળમાં શ્રાવક શ્રાવિકાઓ અનેક શાસ્ત્રોના બાણકાર બનતાં હતાં. આવું બાણી સમાધિકથી શરૂ કરી દ્વાદશાંશી સુધી જ્ઞાનનો તથા સમ્યક્ત્વથી માંડી સર્વ વિરતિની ક્રિયા સુધીનો અભ્યાસ કરતા કરતાં અવસર પ્રાપ્ત થયે સર્વે શુચુના ધારક બની જાય છે

ઉક્ત ૨૧ પ્રકારના શુભના જે ધારક હોય છે તે શાંક કહેવાય છે. એવું બાણી શ્રાવક નામ ધરાવનારનું કર્તવ્ય છે કે, એકવીશ શુભેમાંથી યથાશક્તિ શુભોનો સ્વીકાર કરે.

શ્રાવકના ૨૧ લક્ષણ

૧ અદ્ય હંચ્છા—શ્રાવક ધનની, વિષયની તૃષ્ણા ઓછી કરી અદ્ય તૃષ્ણાવાળો હોય છે. ધન અને વિષયની પ્રાપ્ત સામગ્રીમાં પણ અત્યંત દુબ્ધ થતો ન હોવાથી અદ્ય હંચ્છાવાન બને છે. ૨ અદ્ય રંભી—જે કાર્યમાં પૃથ્વી આદિ છ કાયની જે સા થતી હોય તેવાં કાર્યોની વૃદ્ધિ કરે નહિ, પરંતુ પ્રતિદિન કરી કરતો રહે અનર્થાદંડથી સદૈવ દૂર

ન મે કે પર્વતા મારા; ન મે મારા. સુસાગરા. ।

કૂલધનાસ્તુ મહામારા, મારા વિશ્વાસવાતકા ॥

અર્થ—પૃથ્વી કહે છે કે, અને પરંતોનો કે સમુદ્રોનો ભાર લાગતો નથી પણ દૃઢાંબી અને વિશ્વાસવાતીનો અને ધણો ભાર લાગે છે.

રહેતો હોવાથી અદ્યપારંભી હોય છે. ૩ અદ્ય પરિગ્રહી-શ્રાવકની પાસે જેટલો પરિગ્રહ (સંપત્તિ) હોય છે તેટલાથી સતોપ માની અથવા ૬ પ્રકારના પરિગ્રહનું પરિણામ કરી વધારે મેળવવાની ઇચ્છાનો નિરોધ કરે છે. પુરુષોદયે પ્રાપ્ત થયેલ પરિગ્રહનો સન્માર્ગે વ્યય પણ કરતો રહે છે, અને અન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યનો અણુવંચક હોવાથી અદ્યપરિગ્રહી કહેવાય છે. ૪ સુરીક્ષ શ્રાવક પરશ્વીનો ત્યાગી તો હોય જ છે પણ સ્વદ્વારાથી પણ મર્યાદિત હોવાથી શીલ-વંત કહેવાય છે. ૫ સુવતી-શ્રાવક ગ્રહણ કરેલાં ઝન, નિયમ, પ્રત્યાજ્ઞાનને નિરતિચાર પણે અને ચઠતે પરિણામે પાલન કરતો હોવાથી 'સુવતી' ભક્તો નવાણો કહેવાય છે. ૬ ધર્મિષ્ઠ-શ્રાવક ધર્મ કરણીમાં નિરંતર દત્તચિત્ત રહેવાથી શ્રાવક ધર્મિષ્ઠ કહેવાય છે. ૭ ધર્મવૃત્તિ-શ્રાવક મનાદિ ત્રણે યોગથી સદૈવ ધર્મમાર્ગમાં રમણ કરનાર હોવાથી ધર્મમા જ વર્તનાર હોય છે. ૮ કલ્પ ઉગ્રવિહારી-ધર્મના જે જે કલ્પ અર્થાત્ આચાર છે, તેમાં શ્રાવક ઉગ્ર એટલે અપ્રતિહત વિહારનો કરનાર અને ઉપસર્ગાદિ પ્રાપ્ત થયે કદાપિ ધર્મ વિરુદ્ધ આચરણ નહિ કરનાર હોવાથી તે પોતાના કલ્પમાં ઉગ્રવિહારી હોય છે. ૯ મહા સંવેગવિહારી-શ્રાવક નિવૃત્તિ માર્ગમાં (વૈરાગ્યમાં) જ સદૈવ તલથીન રહેતો હોવાથી મહા સંવેગવિહારી હોય છે. ૧૦ ઉદાસી શ્રાવક સંસારથે જે હિંસાદિ અકૃત્ય કરવાં પડે તે કરતાં છતાં તેમાં ઉદાસીન (રૂઢ) વૃત્તિ રાખે છે. ૧૧ વૈરાગ્યવંત શ્રાવક આરંભ અને પરિગ્રહથી નિવૃત્તિનો ઇચ્છુક હોવાની વૈરાગ્યવંત હોય છે. એકાંત આર્થ શ્રાવક બાહ્યાવ્યંતર એક સરખી શુદ્ધ અને સરળ વૃત્તિવાળો હોય છે. આદર્શરૂપ નિષ્કપટી હોવાથી તે એકાંત આર્થ કહેવાય છે. ૧૩ સચ્ચર માગી-સચ્ચર જ્ઞાન વર્ધન, ચારિત્ર માગીમાં ચાલતો હોવાથી શ્રાવક સચ્ચરમાગી કહેવાય છે. ૧૪ સુસાધુ-શ્રાવકે પરિણામથી તો અવતની ક્રિયાઓનું રૂપન સર્વથી કરી દીધું હોય છે. રૂઢ સંસારના કાર્યના અર્થે જે દ્રવ્યહિંસા કરવામાં આવે છે તે પણ અનિગ્રહાએ, નિરુપાયે અને ઉદાસીન ભાવે કરવી પડે છે તે કરતાં છતાં પણ ધર્મની વૃદ્ધિ કરતો રહે છે તેથી તથા આત્મસાધન કરનાર અર્થાત્ મોક્ષમાર્ગનો સાધક હોવાથી સુસાધુ કહેવાય છે. ૧૫ સુપાત્ર-સુવર્ણ પાત્રમાં જેમ સિંહણનું રૂપ જળવાઈ શકે છે તેમ શ્રાવકમાં સચ્ચકૃત્વાદિ સદૃશ્યો સુરક્ષિત રહી શકતા હોવાથી તે સુપાત્ર કહેવાય છે અથવા શ્રાવકને આપેલી સહાય નિરર્થક થતી નથી તેથી તે સુપાત્ર છે. ૧૬ ઉત્તમ-શ્રાવક મિથ્યાત્વનાં કરતાં અનંતશુદ્ધી વિશુદ્ધ પર્યાયનો ધારક હોવાથી ઉત્તમ છે. ૧૭ ક્રિયાવાદી-શ્રાવક પુણ્ય પાપનાં રૂપને માનનાર તથા બંધ-મોક્ષનો માનવાવાળો હોવાથી ક્રિયાવાદી છે. ૧૮ આસ્તિક-શ્રી જિનેન્દ્રનાં તથા

* હિંસા અહિંસાની યોગ્ય-૧ દ્રવ્ય અને ભાવે હિંસા તે કસાઈ પારખી વગેરે છવ હિંસા કરે છે તે. ૨ દ્રવ્યથી હિંસા અને ભાવથી અહિંસા તે ૫૨ મહાનતપધારી, હિંસાના ત્યાગી સાધુથી આહાર વિહારાદિ પ્રવૃત્તિ કરતાં જે હિંસા થઈ બચ તે. ૩ દ્રવ્યથી અહિંસા, ભાવથી હિંસા તે અસંખ્ય કે દ્રવ્યસિત્ર સાધુ પ્રમાણનાદિ કરી ગમનાગમનાદિ ક્રિયા કરે છે તે. અને ૪ દ્રવ્યથી અહિંસા અને ભાવથી પણ અહિંસા તે અપ્રમાદી તથા કેવળી સાધુની અહિંસા.

સુસાધુનાં વચનો પર શ્રાવકને પ્રતીતિ હોય છે, તેથી તે આસ્તિક છે. ૧૬ આરધક-શ્રાવક જિનાણાનુસાર ધર્મ કરેલી કરતો હોવાથી આરધક છે ૨૦ જૈન માર્ગનો પ્રભાવક-શ્રાવક મનથી સર્વ જીવો પર મૈત્રીભાવ રાખે છે. શુશ્રુષિક પ્રત્યે પ્રમેદ (હર્ષ) ભાવ રાખે છે, દુઃખી જીવો પર કરુણાભાવ રાખે છે અને દુષ્ટ તરફ માધ્યસ્થ ભાવ રાખે છે. વચનથી તથ્ય પથ્ય વચનોચાર કરે છે, તથા સમક્રિતીથી માંડી સિદ્ધ પથ ત શુશ્રુષીતોનાં શુશ્રુક્ષીતન કરે છે અને ધનથી ધર્મોન્નતિનાં કાર્યોમાં ઉદારતા અને વિવેકપૂર્વક દ્રવ્યને નિરંતર સદ્વ્યય કરતો હોવાથી તે જૈનધર્મનો પ્રભાવક, જિનશાસ્ત્રનો દીપાવનાર હોય છે અને ૨૧ અહંતાના શિષ્ય-અહંતા અર્થાત્ તીર્થંકર દેવના જ્યેષ્ઠ શિષ્ય તે સાધુ અને લઘુ શિષ્ય તે શ્રાવક એટલે શ્રાવક તે અરિહંતા ભગવાનના શિષ્ય છે.

ઉક્ત ૨૧ શુશ્રુ અને ૨૧ લક્ષણ અર્થાત્ ચિહ્ન બેમનામા હોય છે તે જ સુશ્રાવક કહેવાય છે. આ શ્રાવકો ખાર પ્રકારનાં જતોનુ આચરણ કરે છે.

શ્રાવકના શુશ્રુ-મનહર છંદ

મિથ્યા મતભેદ ટાળી, ભયા અણુવ્રત ધારી, એકાદશ લેહ ભારી, હિરદે વહત હૈ,
સેવા જિનરાજકી હૈ, ચહ સિરતાજકી હૈ, ભક્તિ સુનિરાજકી હૈ, ચિત્તમે ચહત હૈ,
નિવારી વિષય અરુ, લોજન અભક્ષ્ય પ્રીતિ, ઇંદ્રિયાકો જીવી ચિત્ત સ્થિરતા મહત હૈ,
હયાભાવ સદા ધરે, મિત્રતા પ્રમાણુ કરે, પાપ મત પંક કરે, શ્રવક સો કહત હૈ.

અર્થ—સમક્રિત પ્રાપ્ત કર્યા પછી જે શ્રાવક જત ધારણ કરે છે તે મિથ્યાત્વના બધા રીતરિવાજને છોડી દે છે. અને અણુવ્રત તથા રીક્ષત્રતનું પાલન કરે છે. અવસર પ્રાપ્ત થતાં શ્રાવકની ૧૧ પડિમા પણ આદરે છે. આવા શ્રાવકો વીતરાગની આજ્ઞામાં જ ધર્મ માને છે. સદૈવ સુનિરાજની સેવા કરતા રહે છે, વિષય કપાય મંદ પાડવામાં નિરંતર ઉદ્યમી રહે છે. રસેન્દ્રિયને કાબૂમાં રાખી ઇંદ્રિયોની લોભપતાને ત્યાગ કરે છે, જિતેન્દ્રિય થઈને ચિત્તવૃત્તિને સ્થિર કરે છે, સર્વ પ્રાણીઓ પર હયાભાવ તથા મૈત્રી-ભાવ રાખે છે, અનાય, અપમ, દુઃખી જીવોને યથાશક્તિ સહાયતા કરે છે અને કઠોર વૃત્તિને ત્યાગ કરી સદા નમ્રભાવ ધારણ કરે છે. આટલા શુભોનો ધારક હોય તે શ્રાવક કહેવાય છે.

શ્રાવકનાં ૧૨ જત

જેવી રીતે તળાવમાં પાણીની આવક રોકવા માટે તેમા જે પાણી આવવાના નાળાં હોય તેને બંધ કરી દેવા પડે છે, તેવી રીતે આત્મારૂપ તળાવમા પાપરૂપ પાણી આવતું રોકવા માટે ઇચ્છાનુ નિરુદ્ધન કરવું પડે છે. ઇચ્છાઓને રોકી પાપથી વિરમણ

તેને જન કહેવામાં આવે છે. આ જનો જે પ્રકારે ગ્રહણ કરી શકાય છે ૧ જેઓ આવ-
રથકતા અનુસાર છૂટ રાખી શકે તે પ્રમાણે ઇચ્છાના નિરોધ કરે છે તેઓ દેશવિરતી (શ્રાવક)
કહેવાય છે. તેમાંનાં ૫ અણુજન ૩ ગુણુજન અને ૪ શિક્ષામત એ પ્રમાણે બાર જન હોય છે.

૫ અણુજન

જેમ પિતાની અપેક્ષાએ પુત્ર નાનો હોય છે તેવી જ રીતે આ પાંચ જનો સાધુ
ઓનાં પાંચ મહાવ્રતના સુકાળએ નાના હોવાથી અણુજન કહેવાય છે. અણુ એટલે પાતળું
કમ'ને પાતળાં પાડનાર હોવાથી પણ આ જનો અણુજન કહેવાય છે તેના પાંચ પ્રકાર છે.

પહેલું અણુમત સ્થૂલ પ્રાણુપ્રતિપાત વિરમણ

પહેલા નાના વ્રતમાં શ્રાવકે સ્થૂલ જીવોની હિંસાથી નિવર્તવું. જીવ જે પ્રકારના
હોય છે ૧ સ્થાવર જીવ અને ૨ જસ જીવ તે સ્થૂલ. તેમાં ગૃહસ્થોને સ્થાવર જીવોની
હિંસાથી નિવર્તવું ફુલાર છે, કારણકે સંસાર સંબંધી અનેક કાર્યોમાં પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ,
વાયુ અને વનસ્પતિની હિંસા કરવાનો પ્રસંગ આવકોને વારંવાર પ્રાપ્ત થાય છે. એટલે
માટે “ શૂદ્ધાઓ પાણુર્ધવાયાઓ વેરમણ ” અર્થાત્ સ્થૂલ જસ જીવ (બિંદુદ્રિયથી પચોદ્રિય
સુધીના)ને બળીને, ખીંછીને એટલે ઝાળખીને, મારવાનો સંકલ્પ કરીને આકુટિ-બળી
એઈને, ઉદ્ધેરીને સ્વયં હણે નહિ, બીજા પાસે હણાવે નહિ, એમ ૨ પ્રકારના કરણે અને
મનથી હણવા હણાવવાનો વિચાર કરે નહિ, વચનથી હણવા હણાવવાનું કહે નહિ, અને
કાયાથી હણવા હણાવવાનાં કૃત્ય કરે નહિ, કરાવે નહિ, એ રીતે જે કરણ અને ત્રણ
યોગથી ત્રસની હિંસાની નિવૃત્તિ રૂપ જનનું આચરણ કરે.

પહેલા વ્રતના આગાર-૧ ગૃહસ્થને ત્રસ જીવની હિંસાનાં કાર્યની અનુપાદના-પ્રસં-
સાથી નિવર્તવું ફુલાર છે, કેમકે નોકર વગેરે દ્વારા કરાવેલાં ગૃહકાર્યોમાં કોઈ જીવની
હિંસા થઈ ગઈ હોય તો પણ તે કાર્યને બહુ જતાવે છે. તથા રાત્ર મધુખ સાથેના
સંપ્રામમાં વેરીનો પશજય કરી આવ્યા હોય તેની પ્રસંસા જનતાની સમક્ષ કરવી પડે;
નજરાણાં તથા ઉત્સવ પણ કરવા પડે. ઇત્યાદિ કારણોથી અનુમોદન કરવાનો આગાર સંજો
છે. ૨ પોતાના શરીરમાં, કે માતા, પિતા, સ્ત્રી, પુત્રાદિ સ્વજનના શરીરમાં, કાસ, દારી,
ગાય, બેંસ વોસા ઇત્યાદિ આશ્રિતોના શરીરમાં કૃમિ આદિ જીવોત્પત્તિ થઈ ગઈ હોય
તો તેને માટે જીલ્લાળ વગેરે ઔષધિ, મલમપટ્ટા આદિ ઉપચાર કરવા પડે છે. ૩ પરચકી
આદિ શત્રુ તથા ચોર ધાડપાડુ વગેરે મારવાને આવ્યા હોય તેને પોતાની અને પોતાના
કુટુંબ આશ્રિત વગેરેની રક્ષા માટે સંપ્રામ કરવો પડે-મારવા પડે. ૪ પૃથ્વી જોડતાં કલા-
ચિત્ત ત્રસ જીવની ઘાત થઈ બળ, પાણી જળીને વાપરવા છતાં સૂર્ય ત્રસ જીવ તેમાં
રહી બળ, અગ્નિનો આરંભ કરતા તેમાં ત્રસ જીવ પડી બળ, વાયુની ઝપટમાં આવીને
ત્રસ જીવ મરી બળ, વનસ્પતિનાં છેદન લેહન કરતાં તેમાંના ત્રસ જીવ મરી બળ, ગમનાગમન

કરતા કે ચપતાસન કરતા કોઈ ત્રસ જીવ ચંપાઈને મરી જાય; આમ બચાવવાનો ઉપયોગ સખતાં છતાં પણ ત્રસ જીવની હિંસા થઈ જાય તેહું પાપ તો લાગે છે, પણ જનનો ભંગ થતો નથી.

બાર પ્રકારના અન્ન કહ્યાં છે ૬ છ કાચના અન્ન, ૫ પાંચ છદ્ધિયોનાં અને ૧ રૂનહું આ બાર અન્નમાથી પંચે । ગુપ્તધાનવર્તી શ્રાવકને ત્રસ જીવના એક અન્ન સિવાય બાકીના ૧૧ અન્ન લાગે છે. ત્રસ જીવની હિંસા થાય તેવાં કાર્યો બાણીબૂઝીને કરે તે શ્રાવક નહિ.

મૃતે ન્યજનમોષિપિ સૂતક જાયતે કિલ્લ ।

અન્ન મને દિનાનાથ, મોજન ક્રિયતે કથમ્ ? ॥૧॥

અર્થ—સજ્જન, સંયોગી મનુષ્ય વર્તે જુ ડોલ તો સૂતક પાળી આપણે ભોજન કરતા નથી તે, પત્ની દિનાનો નાથ થઈ જતો વડે ત્રસ આદિ ભોજન શી રીતે કરી શકાય ?

સ્ત્ત મર્વાન્ન નોયાનિ, અન્નાનિ પિશિતાન્વયિ ।

રાત્રિમોજનનમ્ન્ય. મોજન ક્રિયતે કથમ્ ? ૨ ॥

અર્થ—રાત્રિના નાન પાળી સ્ત્ત નામન અને અન્ન માસ સમાન થઈ જાય છે. એટલે રાત્રિ-ભોજન દગ્ધાન્ને મનસાન અને માસમક્ષ જાને બેય પાપ લાગે છે, આમ મહાભારતના અનુશાસન પરમા કહ્યું છે, તો ત્રસ ભોજન શી રીતે કરી શકાય ?

ઉદક જય પાતકય, મત્રાવેય યુધિષ્ઠિર ।

તવસ્ત્રિજા વિદ્યોષેણ. મૃદિષા ચ વિચકિતા ॥ ૩ ॥

૩ યુધિષ્ઠિર ! વિવેકી શ્રુતશ્રોત્રે અને ખાસ દગ્ધને તપસીઓએ મને પાણી-પીવું ન બેઈએ,

યે રાત્રી ભવંદ્રાદ્યઃ ષજંયન્તિ સુમેષસઃ ।

તેષાં પદ્માવગ્રામન્ય-ફલ માસેન જાયતે ॥ ૪ ॥

અર્થ—૭ શ્રુદ્ધિમાન મનુષ્યો રાત્રિભોજન હ મેશને માટે છેડે છે તેને દર મહિને ૧૫ ઉપવાસ-જુ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે.

ત્રિયાહુતિર્ન ચ સ્નાન, ન શ્રાદ્ધ દેવતાર્ચનમ્ ।

દાન ન વિદિતં રાત્રી, મોજન તુ વિદ્યોષતઃ ॥ ૫ ॥

અર્થ—રાત્રિ કેવળી આહુતિ, સ્નાન, શ્રાદ્ધ, દેવપૂજન, દાન, એટલા કામ કરવા નહિ, અને રાત્રિભોજન તો બિલકુલ ન કરવું.

દ્વન્નામિપદ્મસંકોવાક્ષવરોમથ જાયતે ।

અતો નવતં ન મોકલ્ય, મુક્ષમજીવાદનાદપિ ॥ ૬ ॥

અર્થ—દુઃક અને નાબિકમળ સુધારત યતા સંકેતાર્થ બધ છે, તેથી રાત્રિભોજન આશુવેદ શેરોપાદક છે, વળી મને સુદમ જીવો પણ યોરાકમા આવી જાય છે.

મેધાં પિપીલિકા હન્તિ, યુક્તા કુર્વાજ્જલોદર ।

કુરુતે મક્ષિકા વાન્તિ, કુઠરોગ ચ કોલિકા । આશુવેદ

એટલા માટે જે જે કાર્યોમાં ત્રસ જીવોની હિંસા થતી હોય તેવાં કાર્યોમાંથી કેટલાંક અહીં દર્શાવીએ છીએ. તેનાથી આવકે નિવૃત્ત થવું બોધ્યું. ૧ પ્રહર રાત્રિ ગયા બાદ અને સૂર્યોદય પહેલાં બુલદ અવાજે બોલવું નહિ કેમકે આવા અવાજથી હિંસક પ્રાણીઓ ભયત થઈ હિંસામાં પ્રવર્તે; નજીકમાં રહેનાર મનુષ્ય, પશુ ભયત થઈ મૈથુન, ખાંડલું, પીંચલું, રાંધલું, ઇત્યાદિ આરંભ કરવા લાગી જાય છે, માટે ઉક્ત સમયે ભેરથી બોલવું નહિ. ૨ રાત્રિના સમયે રાંધલું, ગાડું કાઢવું, સ્નાન કરવું. કપડાં ધોવાં, ચુસાફરી કરવી, ખાનપાન કરવું વગેરે પ્રવૃત્તિઓથી ત્રસ જીવની હિંસા થાય છે તથા સાપ, વીંછી વગેરે જેરી જનાવરોથી આપણું પશુ જીવન બેખમાય તેથી ઉપર જનાવેલાં કાર્યો રાત્રિને વખતે ન કરવાં, ૩ પાયખાનામાં દિશાએ જવાથી અને ગટર, મોરી વગેરેમાં પેશાબ કરવાથી અસંખ્યાતા સંમૂર્તિમ મનુષ્ય તથા કૃમિ આદિ જંતુઓની ઘાત થાય છે. વળી દુર્ગંધથી તથા રોગી મનુષ્યોના પેશાબ પર પેશાબ કરવાથી ચાંદી વગેરે ચોખી રોગો લાગુ પડી જાય છે. માટે ભજરૂ, ગટર વગેરેનો ઉપયોગ નહિ કરતાં આવકે ખુદથી જમીનમાં મળમૂત્રનો ત્યાગ કરવો. ૪ ધરતીની કાટમા, દરમાં, રાખ, છોતરાં, ઘાસ, છાણુનો ઢગલો વગેરે ઉપર પેશાબ કે કાઠો કરવાથી તેની અદર રહેલા ત્રસ જીવોની ઘાત થવા સંભવ છે. ૫ પ્રતિદેખન કર્યા (ભારીકાઈથી નજરે ભેંચા) વિના વસ્ત્રો ધોળીને આપવાથી, ખાટલા વગેરે પાણીમાં ફેંપાડવાથી તથા તે ઉપર ગરમ પાણી રેડવાથી તેને આશ્રિત રહેલા માંકડ વગેરે ત્રસ જીવોની ઘાત થાય છે. ૬ દશેરા દિવાળી આદિ પર્વ દિન યૌભાસામાં આવે છે તે વખતે દીવાલ વગેરે ઉપર માંકડ આદિ જંતુઓ હોય છે, પરંતુ લોકરૂઢિને અનુસરી લીંપણ, ધોવણ, ધોળાવવા વગેરે કરવાથી ત્રસ જીવની ઘાત થાય છે. ૭ લોટ, દાળ, શાક, સૂકેવણી, પાપડ, વડી, સેવ, મસાલા, પકવાન આદિ ખાણ પાકાથોનો ઘણા દિવસ સુધી સંગ્રહ

કટકં વાલ્કલ્લ વ, વિતનોતિ ગલ્લવ્યાય ।

પલ્લિત વ્યવસાદપિ, તાલુ ચિચ્ચતિ વૃષ્ણિકઃ ।

અર્થ—રાત્રિભોજનમાં બે કીડી ખવાઈ જાય તો લુહિનો નાશ થાય છે, જૂ ખાવાથી જલે-દર, માખી ખાવાથી બેલટી, કરોળિયા ખાવાથી કુષ્ઠ રોગ, કાંટા ખાવાથી કઠરોગ, સરેલા શાકો ધોળા વાળ, અને વીછીનો કાંટો ખાવાથી તાળવું છેદાય છે.

આવાં આવા અનેક નુકસાન રાત્રિભોજનથી થાય છે.

• સૂક્ષ્માનિ જ તુનિ, કલ્પાશ્વપાનિ કલ્પ્ય વર્ણકૃતિસ સ્થિતાનિ ।

તસ્માજ્ઞલ જીવદયાનિમિત્ત, નિર્જંચશ્ચરા પરિવર્જવન્તિ ॥

અર્થ—હાનવતપુરાણમાં કહ્યું છે કે; પાણીના જેવા જ રંગવાળા અનેક સૂક્ષ્મ જીવો પાણીમાં રહે છે તેથી નિઃશયરોએ-સુનિઃશયરોએ જીવદયા નિમિત્ત સચેત (કાંચ) પાણી તથા અજુગળ પાણી વાપરવું તેમજ પીવું નહિ.

હરી રાખવાથી તેમાં ત્રસ લીવેની ઉત્પત્તિ થઈ જાય છે તેમ જ તે તે ચીજો વગર જોયે ખાવાથી ત્રસ લીવે તું બક્ષણ થઈ જાય છે, ૭ ચૂલો, ઘંટી, છાણાં, લાકડાં, લોટ, દાળ, ચાક, મચાલા, વાસણ, ખાણીઓ આદિ કોઈ પણ વસ્તુને વિના ફેંચે કામમાં લેવાથી ત્રસ લીવેની ઘાત થઈ જાય છે. ૮ ચોમાસાના દિવસોમાં જમીન પર છાણા, લાકડાં, માટીના વાસણ વગેરેમાં કુંચુઆ આદિ જંતુઓની ઉત્પત્તિ થઈ જાય છે, તેથી તેવી વસ્તુઓને ઊન કે શણની પોંજણીથી પોંજ્યા વિના ઉપયોગમાં લેવાથી ત્રસ લીવેની ઘાત થાય છે. ૯ ચૂલા, પાણિયારા, ઘંટી, ખાણિયો, રસોડું, જમવા ભેમવાનું સ્થાન વગેરે ઉપર અંદરવા નહિ બાંધવાથી ઉપર છાપરામાં આલતાં લીવે તેમા પડી મૃત્યુ પામે છે અને વસ્તુની પણ ખરાબી થવા પામે છે. ૧૦ અણુગળ પાણી પીવા કે વાપરવાથી તેમ જ પાણી ગળ્યા બાદ સંખારાણું ખરાબર જતન ન કરવાની પણ ત્રસ લીવેની ઘાત થાય છે. ૧૧ ધાન્યનો, કરિયાણાનો, મીઠાં લીનનો, મેવા મીઠાઈનો, તેલ ઘૂતાદિ રસનો, લાખનો, ગળીનો, છાણાં લાકડાંનો, બાલ ફળનો, ઇત્યાદિ વેપારમાં વિશેષે કરીને ત્રસ લીવેની ઘાત થાય છે. ૧૩ ફૂંધ, ફહીં, ઘી, તેલ, છાશ, પાણી. સુરખ્યા ઇત્યાદિ પ્રવાહી કે અર્ધપ્રવાહી પદાર્થોનાં વાસણ તેમજ દીવા, સગડી, ખાલી વાસણ ઇત્યાદિ ખુલ્લાં-વગર ઢાંકેલા રાખવાથી ઉંદર વગેરે ત્રસ લીવે તેમા પડી મૃત્યુ પામે છે. ૧૪ મકાઈના ડોઠા શેકવાથી, ઘઉં, બાજરો કે જીપારનો પોંક પાડવાથી, ચણાના ઝોળા પાડવાથી, બોર, નાગરવેલનાં પાન, મૂળા, મેથીની લાલ, મિષ્ટ ફળ, સહેલી વસ્તુ ઇત્યાદિમાં ત્રસ લીવે હોય છે તેથી તેવી વસ્તુ શેકવાથી કે ખાવાથી તેમાં રહેલા ત્રસ લીવેની ઘાત થાય છે. ૧૫ ગાય, ઘેંસ, ઘોડા વગેરેના રહેવાના સ્થાનમાં કુંવાડી કરવાથી ત્રસ લીવેની ઘાત થાય છે. ૧૬ નાળ કે, ખીલાવાળા પગરખા પહેરવાથી યગ નીચે ઘસ્યા ત્રસ લીવે અગદાઈ મરે છે. આ તેમજ આવા જ પ્રકારનાં બીજાં જે જે કાચો ત્રસ લીવેની હિંસાના છે તેનો આવક વિવેકબુદ્ધિએ વિચાર કરી ત્યાગ કરે છે. અને જો રીતે સ્વલ આણુતિપાત વિરમણત પાળી સાચો આવક બને-છે.

હવે સ્થાવર લીવેની હિંસાથી સર્વથા નિવૃત્ત ન થઈ શકાય તો પણ નીચે પ્રમાણે મર્યાદા આવકે અવશ્ય કરવી જોઈએ ૧ પૃથ્વીકામ ખેતીવાડી કરવાના, જમીન ખોદવાનાં, મીઠું, ખાંસ, હિંગળો, ગેરુ આદિ પૃથ્વીકાયના વ્યાપારના, સચેત સ્વારોથી વસ્ત્ર ધોવાનાં, સચેત માટીથી દાંતણ કરવાનાં તથા ચૂલા, કોઠી આદિ ઉપકરણ અને મકાન બનાવવા વગેરે પ્રકારના પૃથ્વીકાયની હિંસાથી નિવૃત્તવાનાં યથાશક્તિ પ્રત્યાખ્યાન કરે. સર્વથા પરચક્રપાણુ ન બને તો મર્યાદા તો અવશ્ય કરે. વિના કારણ પૃથ્વીકાયની હિંસા કરે નહિ. અને પૃથ્વીકાયની ચતના કરે ૨ અપકાય-નદી, તળાવ, ફૂવા, વાવ આદિ જળાશયોમાં અંદર પડી સ્નાન કરવાથી પાણી દુર્ગંધયુક્ત થઈ રોગિષ્ઠ બની જાય છે

અને અપકાય જીવોની તથા તેની નિશ્ચયે રહેલા ત્રસકાય જીવોની મોટા પ્રમાણમા હિંસા થાય છે કેટલાક અજ્ઞાની મનુષ્યો, પોતાના સ્વજન કુટુંબી વગેરેમાં કોઈનું મૃત્યુ થયું હોય તેને સ્વર્ગે પહોંચાડવાના હેતુથી તેના શરીરની રાખ, હાડકાં વગેરેને તીર્થસ્થાનના પાણીમાં નાંખે છે. ઘણાક તો ચિતાની ધગધગતી રાખ વગેરે પાણીમાં નાંખે છે તેના પરિણામે પાણી ગરમ થઈ તેમાં રહેલા મગ્ગાદિ પૈથૈદ્રિય જીવો પણ મરી જાય છે તો પછી પોરા વગેરે નાના જીવોનું તો કહેવું જ શું? રાખમાં પણ ક્ષાર હોવાથી રાખ મિશ્રિત પાણીનો વેગ જોટલે દૂર પહોંચે છે તેટલે દૂર સુધીના ત્રસ સ્થાવર જીવો મરી જાય છે. મરનાર તો મરે છે તે ક્ષણે જ જે ગતિમાં જવાનો હોય છે ત્યાં ચાલ્યો જાય છે. ત્યાંનું જોટલું આયુષ્ય બાંધ્યું હશે તે પૂર્ણ કર્યા વિના ત્યાંથી તે નીકળવાનો નથી જો નિશ્ચય રાખજો. ઘણા પાપ કરીને નરકે ગયેલા મનુષ્યની રાખ કે હાડકાં ગંગાજીમાં પધરાવશે તો પણ તે જીવ નરકમાથી ભ્રમીને સ્વર્ગમાં પહોંચવાનો નથી જ. વળી કેટલાક અજ્ઞાની મનુષ્યો અહલુની છાયાથી બચવા માટે ઘરમાંનું ઢાંકેલું પાણી તો બહાર ફેંકી દે છે અને નદી, કૂવા વગેરેનું વગર ઢાંકેલું પાણી પવિત્ર માની પાછું ઘરમાં લઈ આવે છે ! ! જોમને પૂછીએ કે બાઈ ! પાણીને અહલુ લાગ્યું અને દૂધ, ટાંઈ, ઘી, તેલ વગેરેને શા સાડુ ન લાગ્યું ? ખડું કારણ તો, જો છે કે ઉત્ત પદાર્થોના પૈસા બેસે છે અને પાણી તો મફત મળે છે આથી પાણીનો વ્યય કરવામાં ઘણી બેઠરકારી રાખે છે. આ ઢોંકો જોટલું નથી સમજતા કે પાણી તો જમત બધાનું જીવન છે દૂધ, ઘી વિના તો કરોડો મનુષ્યો આખો જન્મ વ્યતીત કરી દે છે પરંતુ પાણી વિના જોકે દિવસ કાઢવો પણ મહા સુરકેલ થઈ પડે છે તેથી પાણી તે બધા પદાર્થથી અધિક મૂલ્યવાન છે એવું બધી આવક મિથ્યાત્વીની દેખાડેખી કઠાપિ કરતો નથી. અર્થાત્ અહલુદિ પ્રસંગે પાણી ફેંકી દેતો નથી, પાણીમાં હાડકાં કે રાખ નાખતો નથી પાણીમા પછી સ્નાન કરતો નથી, અણુગળ પાણી પીતો કેવાપરતો નથી, વિના પ્રયોજન પાણી ઢાળતો નથી, હોળીના તહેવારે પાણી ઉછાળવું, રંગ છાંટવા, કોઈને રોળવા વગેરે પાણીનું તુકસાન કરતો નથી. કૂવા, વાવ, નળ, વગેરેની

વિન્નત્ય ગુલમાન તુ ત્રિચાદ ગુલમાયત ।

તત્રજ્ઞ દ્વિગુણીકૃત્ય, ગાલયેજ્ઞલમાપિવન ॥

તસ્મિન્ વસ્તે સ્થિતાન જીવાન્, સ્થાપયેજ્ઞલમવ્યેતુ ।

યન્ કૃત્વા પિવેજ્ઞજ્ઞ, સત્વાતિ પરમાં ગતિમ ॥

અર્થ—૨૦ આંગળ પહેળું અને ૩૦ આંગળ લાંબું એવું વસ્ત્ર બેસું કરીને તેના વડે ગળા-યેલું પાણી પીવું. પાણી ગળતા ગળણમા રહી ગયેલા જીવોને જે કંઠાણથી પાણી ભરી લાવ્યા હોઈએ તે જ પાણીમાં પાછા નાખી દેવા. આ વિધિ સાચવી પાણી જે પીનારા પરમતિને પામે છે. આમ મહાશારતમા કહ્યું છે.

મર્યાદા કરે છે. કેટલાક ધર્મનિષ્ઠ શ્રાવકો સચેત પાણી પીવના પણ પચ્ચક્ષુખાણુ કરી લે છે તથા પાણી ઘીની પેઠે વાપરે છે. ઘી નિર્જીવ છે, પાણીમાં અસંખ્યાતા જીવ છે. ૩ તેઉકાય--અગ્નિ દશધાતુ' ખદ્મ છે અર્થાત્ તેની દશે દિશાએથી ઝપટે ચડતા ત્રસ સ્થાવર જીવોતુ તે લક્ષણુ કરી લે છે એમ બહુ અગ્નિના આરંભથી આત્માને વિશેષતઃ બચાવવો જોઈએ. કેટલાક લોકોને જોઈવા પહેરવાને અનેક વસ્ત્રોના યોગ હોવા છતા ગરીબોની દેખાદેખી રસ્તાનો કચરો એકઠો કરી તાપણુ કરી તાપે છે અથવા સગડી વગેરેમા છાણા લાકડા વગેરે સળગાવી તાપવા જેસે છે ખેતીમા ખૂબ ઉપયોગી થતું છાણુ અને અન્ય રસોઈ વગેરે અનેક કાર્યમા ઉપયોગી થતાં લોકોંના પોતાના ક્ષણિક સુખને માટે આ રીતે દુર્વ્યથ કરે છે આવી રીને તાપવાથી રૂપનો નાશ થાય છે, આગળના ભાગમાં ગરમી અને પૂઠ ભાગમાં શરદી રહેવાથી તન્દુરસ્તીને હાનિ પહોંચે છે અને ભોખજોગે વસ્ત્રાદિને ઝાળ અડી બચ તો અકાળ મૃત્યુ પશુ નીપજે છે. વળી કેટલાક લોકો લગ્નાદિ ઉત્સવોમાં કે દીપોત્સવી આદિ પ્રસંગે ક્ષણિક મજને માટે દારૂખાતુ' છોડે છે, તેમા અનેક ત્રસ જીવોની ઘાત થવા ઉપરાત ઘણીવાર મનુષ્યની તેમ જ માલમિલકતની પણ હાનિ થઈ જાય છે અને દ્રવ્યનોપશુ દુરુપયોગ થાય છે. માટે આ રિવાજ પણ અનર્થકારક છે. દિવાળીની લક્ષ્મીપૂજ લક્ષ્મીના આગમન માટે કરવામાં આવે છે. પણ ભણા ! લક્ષ્મીમાં અગ લગાડવાથી લક્ષ્મી કેવી રીને આવશે ? આ સિવાય હંમણાં હંમણા તમાકુ પીવાના વ્યસનો પણ ખૂબ જ વધી ગયા છે તમાકુમાં કશેાય રવાદ નથી ખાનાર, પીનાર કે સૂંઘનારના મોઢા અને નાકમાથી દુર્ગંધ નીકળે છે. હોઠ, હાથ અને કંઢેભમાં ડાઘ પડી જાય છે, કાળાશુ' જળી જાય છે. ક્ષય વગેરે રોગોની ઉત્પત્તિ થાય છે અને વળતે અકાળ મૃત્યુ પણ થાય છે ઇત્યાદિ હાનિઓને પ્રત્યક્ષ જાણુવા છતાં પણ હુંફા, અલમ, ખીડી, સિનારેટ આદિ પીએ છે ! શ્રાવકે આ પ્રકારના વ્યસનના ફંદાંમા કદાપિ ન ફસલુ જોઈએ. અને ઉપરખતાવેલા અગ્નિના આરંભ સમારંભથી દૂર રહેવું જોઈએ તેવી જ રીતે ધર્મ નિમિત્તે ધૂપ, દીપ, ચન્ન, હવન આદિ પણ ન કરવા જોઈએ અને ચૂલા, ભઠ્ઠી, દીવા, સગડી સસ રાયે આરંભ કરવા પહે તેની મર્યાદા કરવી જોઈએ. વાયુકાય-૫ ખાથી, હિંચોખાથી, વાજિત્ર વગાડવાથી, ઝાપટ નાંખવાથી, ફૂંકવાથી અને ઉઘાડે મોઢે બોલવાથી વાયુકાયના જીવોની ઘાન થાય છે વાયુના ઝપાટામાં આવીને ત્રસ જીવો પણ મરી જાય છે તો તેની હિંસાથી જેટલે અશે બચી શકાય તેટલે અશે બચવા પ્રયત્ન કરવો. વાયુકાયની રક્ષા થવી બહુ દુષ્કર છે. ૫ વનસ્પતિકાય--તેના ૩ પ્રકાર છે. ૧ ઘઉં, ચણા, જુવાર, ખાજરી આદિ ધાન્ય તથા સૂકા ખીજ, ગોટલી વગેરેમાં એક જીવ હોય છે ૨ કાચા ફૂલ, ફળ, ભાજી, તરણાં, પાદડા, ડાખળાં વગેરેના સોયના અગ્રભાગ જેટલા એક ટુકડામા અસંખ્યાતા જીવ હોય છે અને ૩ કંદમૂળ વગેરેમાં અનંત જીવ હોય છે, સચેત વસ્તુ જોખવવાનો ત્યાગ બને તો ઘણું ઉતમ છે. અન્ન

વિના તો કામ ચાલવું દુષ્કર છે, પરંતુ લીલાતરીના બક્ષણથી તો જરૂર બચવું ભેઈએ. અને કંદમૂલાદિનો તો સ્પર્શ સરખો કરવો પણ ઉચિત નથી તો બક્ષણ કરવાની વાત જ ક્યાં રહી ? અર્થાત્ અનંતકાલ કંદમૂલાદિ કદાપિ ખાવાં ન જ ભેઈએ.

હયાણુ મનુષ્યો પાંચ ઇન્દ્રિયોમાથી એકાદ ઇન્દ્રિય કાન, આંખ વગેરે એાછી હોય અર્થાત્ બહેરા, આંધળા, મૂંગા કે લૂણ લંગડા હોય તો તેમને ભેઈ હયા લાવે છે, તો બિચારા એકેન્દ્રિય જીવોને તો ચાર ઇન્દ્રિય એાછી છે, માત્ર એક જ ઇન્દ્રિય છે, એટલે તેઓ વિશેષ હયાને પાત્ર છે. સ્થાવર જીવો બિચારા કર્મોદયે કરી પરવશ કૃતકર્મનાં ક્ષણો ભોગવી રહ્યા છે અને જેઓ તેમની ઘાત કરે છે તેમને કર્મ બંધાય છે એવું બાણી શ્રાવક યથાશક્તિ સ્થાવર જીવોની પણ રક્ષા કરે કરાવે છે. X

પહેલા ત્રતના પ અતિચાર

૧. બંધે-કોઈ જીવને બંધનમાં બાંધે તો અતિચાર જ લાગે. જેમ પુત્ર, ભાઈ, બી,

X પ્રથમા કહ્યું છે કે; સાધુજી વીસ વસા દયા પાળે છે. સાધુની અપેક્ષા શ્રાવકની દયા સવાવસાની હોય છે.

ગાથા—જીવા સુદુમા થૂલા, સકપ્પા આરમ મહે વુવિહા ।

સાવરાહ નિરવરાહ, સાવિસ્સા પવ નિરવિસ્સા ॥

અર્થ—સાધુજી તો ત્રસ અને સ્થાવર જીવને પ્રકારના જીવોની દયા પાળે છે, પરંતુ શ્રાવકથી સ્થાવરની દયા પાળવી દુષ્કર હોવાથી ૨૦ વસામાથી ૧૦ વસા કમ થયા, સાધુજી તો સકલ કરી અથવા બાણીને તથા અબળપણે એમ જીવને પ્રકારે હિંસાના ત્યાગી હોય છે. અને શ્રાવક સંકલ્પથી તો ત્રસ જીવની હિંસાના ત્યાગી હોય છે, પરંતુ સ્થાવરના આરમ કરતા કદાચિત્ ત્રસ જીવની હિંસા પણ થઈ જાય છે. તેથી ૧૦ વસામાથી ૫ વસા કમ થયા. સાધુ તો સજ્જનોથી અને નિરપરાધી જીવોની રક્ષા કરે છે અને શ્રાવકને તો નિરપરાધીને હજીવાના ત્યાગ છે; પરંતુ આ ત્રતના ધારણ કરનારા રાજા પણ હોય છે અને તેમને સંઘાતોનો પ્રસંગ પણ પ્રાપ્ત થાય છે, તથા અન્ય શ્રાવકને ચોરાદિનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે અને ચોર તથા શત્રુ મારના માટે આવે ત્યારે તેને મારવાનો પ્રસંગ પણ આવી જાય છે. ઇત્યાદિ કારણથી અપરાધીની રક્ષા કરવી દુષ્કર હોવાથી ૫ વસામાથી ૨૫ વસા કમ થયા, હવે સાધુ તો સાપેક્ષ-કારણવચ્ચાત્ અને નિરપેક્ષ-વિના કારણ જીવને પ્રકારની હિંસાના ત્યાગી છે, અને શ્રાવક નિરપેક્ષ હિંસાના તો ત્યાગી હોય છે, પરંતુ સાપેક્ષ હિંસાના ત્યાગ કરવા દુષ્કર છે, કેમકે ચાલતા બળદ, અશ્વાદિને ચાણક આદિથી પ્રહાર કરે, તથા ચરીરમાં ફૂંચ આદિ જીવ સદેજ ઉત્પન્ન થાય તેને માટે જીવાળ આદિ ઓષધોપચાર કરે છે. એટલા માટે ૨૫ વસામાથી ૨૫ વસો દયા જ શ્રાવક પાળી શકે છે.

જેમ કોઈને અસુક વસ્તુનાં પ્રત્યાખ્યાન હોય છતાં તે વસ્તુ ગ્રહણ કરવાનો પ્રયત્ન કરે તે અતિક્રમ; ૨ તે વસ્તુની પાસે જાય તે વ્યતિક્રમ; ૩ તેને ગ્રહણ કરી લે તે અતિચાર અને ૪ તે વસ્તુ ભોમ્બે તો અનાચાર. અતિક્રમનું પાપ પશ્ચાત્તાપ કરવાથી, વ્યતિક્રમનું પાપ આલોચવાથી, અતિચારનું પાપ પ્રાયશ્ચિત્તથી અને અનાચારનું પાપ મૂળ ત્રતોચ્ચાર કરવાથી પ્રાયશ્ચિત્ત થાય છે. આ ચાર પ્રકારના ઉપાયથી તે પાપ દૂર થાય છે. આ ચાર પ્રકારનાં પાપમાંથી અતિચાર એ ત્રીજા પ્રકારનું પાપ બાળવું.

મિત્ર, શત્રુ, દાસ, આદિ મનુષ્ય, ગાય, બેંસ, અથ્થ આદિ પશુ; પોપટ, મેના, કૂકડા આદિ પક્ષી; સાપ, બજગર આદિ અપદ, ઇત્યાદિ પ્રાણીઓને દોરડેથી કે સાડળથી બાંધે, હેડમાં નાખે, હાથ-પગમાં બેડી નાખે, ખોડની સાથે બાપી મૂકે, મકાવમાં, પાંજરામાં કે ટોપલા વગેરેમાં પૂરે આ પ્રમાણે બંધનમાં નાખવાથી અતિચાર લાગે છે, કેમકે તે બિચારા જીવો પરવશ પડી અતિ કષ્ટ પામે છે, ગતરાય છે, તરફડે છે. માટે આવાં દયા-હીન કૃત્ય આવકને કરવાં યોગ્ય નહિ કદાચિત્ કોઈ મનુષ્ય ગુનાહિત કૃત્ય કરવાથી શિક્ષાને પાત્ર જણાય તેમ જ કોઈ પશુ કાબૂમાં રહેતું ન હોય, તુકસાન કરતું હોય અને તે વચનની શિક્ષા માત્રથી સમજતું ન હોય અને કદાચ બંધનમાં નાખવાની ખાસ જરૂર પડે એવો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતા મજબૂત બંધને ન બાંધે કે બેથી તેને ઈર્ષા પડે એ અથવા આમ તેમ ફરી હરી ન શકે તેમજ અગ્નિ આદિ ઉપદ્રવ પ્રાપ્ત થતાં તે છૂટી પોતાનો બચાવ પશુ ન કરી શકે. આવા ગાકા બંધને બાંધવાથી કોઈ વળતે તે જીવ મૃત્યુ પામી જાય તો પચેદ્રિય જીવની હિંસાનું પાપ લાગી જાય છે. વળી આવકોએ પક્ષીઓને પશુ પાળવા ન જોઈએ. પક્ષીઓને પાજરે પૂરી તેમને મેવા મિષ્ટાન્ન ખવરાવે તો પશુ તે તેને બંધન સમજી બહુ દુઃખી થાય છે. કદાચિત્ ઘાયલ થયેલ પક્ષીને તેની રક્ષા નિમિત્તે પાજરામાં રાખવું પડે તો આરામ થયા બાદ બંધનમુક્ત કરી દેવું.

૨. વહે—કોઈ પશુ પ્રાણીને પ્રહાર કરે, મારે તો અતિચાર લાગે. ઉપર કહ્યા પ્રમાણે કોઈ ગુનેગાર વચનથી સમજતા ન હોય, તેમજ પશુ વગેરે સ્ત્રીષ્ટે ચાલતા ન હોય અને તેમને લાકડી, ચાલુક આદિથી પ્રહાર કરવાની જરૂર જીભી થાય તો નિર્દયપણે એવો માર ન મારે કે, બેથી તેના અંગ ઉપર સોળ ભીડી આવે, લોહી નીકળે, મૂર્ચિત થઈ જાય અને મૃત્યુને પ્રાપ્ત થાય. આવા પ્રહાર આવકે કદાપિ ન કરે. વળી જે કેકાણે એક વાર માર માર્યો તે જ કેકાણે બીજી વાર પ્રહાર ન કરે તેમ જ શીર, શુઠા, શુપ્તેદ્રિય, હાડકા વગેરે મર્મસ્થાનો પર પ્રહાર કરે નહિ, કારણ કે મર્મસ્થાન પર પ્રહાર કરવાથી તેમને બહુ દુઃખ થાય છે એવું જાણી એવા સ્થાન પર પ્રહાર ન કરે.

૩ છવિચ્છેએ—અંગોપાગતુ છેદન કરે તો અતિચાર લાગે. કેટલાક અજ્ઞાની જન ગાય, બેંસ, બળદ, ઘોડા, કૂતરા વગેરેને આજ્ઞામાં ચલાવવા માટે તેનાં નાક વીંધી નાખે છે, ઘોડાને લોહાના કાટાવાળાં ચોકડા ચડાવે છે, પગમાં ખીલા અને નાળ જડાવે છે, તથા શેઠા નિમિત્તે ત્રિશૂલ ચકાદિ તપાવેલા લોહાં તેના અંગ પર ચાપી દઈ ચામડું બાળી દે છે કાનનુ છેદન કરી કોડીઓ કે કડીઓ પહેરાવે છે. પૂછડાં છેદે છે. શીંગડાં કાપી નાંખે છે, શુપ્તેદ્રિયનુ છેદન કરે છે, ખસી કરી પુરુષત્વહીન કરી નાખે છે ઇત્યાદિ નિર્દયતાના કામ કરવા કે કરાવવા તે આવકને બિલકુલ ઉચિત નથી. કદાચિત્ કોઈ અંગ સડી જાય અથવા ગડ, ચૂસડ, રસોળી વગેરે થવાથી તેને દુઃખમુક્ત કરવા માટે

અંગોપાગ છેલાવનાં પડે તો આરામ થતા સુધી તેની પાસેથી કાંઈ કામ ન લે, તેવી જ રીતે પુત્ર, પુત્રી, સ્ત્રી આદિને દાગીના પહેરાવવાને માટે તેના કાન, નાક આદિ વીંધાવવાં પડે તો તેમની ઇચ્છા વિરુદ્ધ બહાતકારે કદી પણ ન વીંધાવે.

૪ અર્ધભારે—મનુષ્ય, પશુ વગેરે પાસે તેના જબ ઉપરાંત ભાર લાદે અથવા ખેંચાવે તો અતિચાર લાગે જેમકે ગાડી, ઘોડા, બળદ, પાકા, મજૂર ઇત્યાદિ દ્વારા કોઈ સ્થળે કાંઈ માલ પહોંચાડવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય તો જેની પીઠ પર, કાંધ પર ગઠ-ગુમઠ આદિ આદિ કોઈ પ્રકારનું વસ્તુ ધોય અથવા તે લૂલો, લ મડો, અપંગ, દુર્બળ, રોગિષ્ઠ, ઓછી ઉંમરવાળો કે વૃદ્ધ ઉંમરવાળો તથા હીન શક્તિવાળો હોય તો તેના ઉપર કોઈ પ્રકારનું વજન લાદે નહિ, કેમકે તે બિચારા બહુ દુઃખ પામે છે અને કોઈ વાર તેનું મૃત્યુ પણ થઈ બય છે કહાચિત્ કોઈ મજૂર ગરીબ હોય અને ઉદર-નિર્વાહ-અર્થે વજન ઉઠાવવું કબૂલ પણ કરી લે તેના પર દયા લાવી કામ લીધા વિના જ યથાશક્તિ સાતા ઉપભવવી તે દયાળુ શ્રાવકોનું કર્તવ્ય છે. પણ જો નીરોગી હૃદયુક્ત વજન ઉઠાવવાનાં સામર્થ્યવાન હોય તો પણ તેની પાસે શકિતથી અધિક, અથવા દેશભાલની પ્રચલિત મર્યાદાથી વધારે જોભે ઉપડાવે નહિ પશુ પર પ્રમાણસર ભાર ભર્યો પછી તે ઉપર સવારી કરે નહિ. સવારી કરવી હોય તો ઓછો ભાર ભરે. મનુષ્યને વજન ઉઠાવવા આપતી વખતે પૂછી લે કે તું આટલું વજન ઉપાડી શકીશ? વધારે ઉઠાવવાનું કદી કહે નહિ. તથા સવામણ હોય તે વસ્તુને ઓક મણની છે એવું અસત્ય કદાપિ જોલે નહિ તેમ જ ગજ ઉપરાંત વધુ પડતો પંથ કરાવે નહિ.

૫ ભરતપાણુવૃદ્ધિએ—આહારપાણીનો વિયોગ પડાવે, અંતરાય પાડે તો અતિચાર લાગે. સ્વજન, મિત્ર, શુભાસ્તા, દાસી, ગાય, ઘોડા વગેરે પશુ પોતાને આશ્રિત રહેતા હોય તેમને કોષના આવેશમાં આવી કે કાંઈ શુભાની શિક્ષા કરવા માટે અથવા મોંઘવારી કે દુબકાલાદિ પ્રસંગે ભૂખ્યાં તરસ્યાં રાખે નહિ. ભૂખ તરમથી કોષ અને વૈરની વૃદ્ધિ થાય છે. તેના આત્મામાં બહુ જ કલુષિત ભાવ રહે છે તેથી ચીકણાં કર્મ બંધામ છે કેટલાક નિર્દય અને સ્વાર્થી લોકો, વૃદ્ધાવસ્થાને કારણે અથવા રોગાદિથી નિર્બળ અને નિરુદ્ધની કચેલાં માતાપિતાદિ સ્વજન, દાસ, દાસી, ગાય, બળદ, આદિ પશુઓને નિઃસત્વ, વાસી અથવા ખરાબ ખોરાક આપે છે, નોકરોના ખગાર ધટાડી નાખે છે, ઘાસ દાણાદુધની વગેરે ખરાબ ખોરાક આપે છે તથા કમતી આપે છે. દુઝલ્લા પશુ દૂધ આપતાં બધ ધાય એટલે તેને પેટપૂર્ણ ઘાસ, ચારો કે આજુ આપે નહિ, અને કેટલાક દુબોટો તો કૃતબ્ધી બની વૃદ્ધ નકામા પશુઓને કસાઈખાના અથવા ખાટકીને વેચી દે છે. આવા ઘોર અન્યાય કરે છે. આવા કામ કરવા શ્રાવકોને બિલકુલ ઉચિત વેચી દે છે. આવા ઘોર અન્યાય કરે છે. આવા કામ કરવા શ્રાવકોને બિલકુલ ઉચિત નથી કેમકે સુખ આરામ આપણને જેટલાં પ્રિય છે. તેટલાં જ તેમને પણ પ્રિય છે. પોતે

મોજશોખ ઉડાવવા અને આશિતોને તલસાવવા તે દયાળુનું કર્તવ્ય નથી. પોતાના માતા-પિતા, સ્વજન કે જેમણે આપણા ઉપર ઘણા ઘણા ઉપકાર કર્યા છે, અનેક કષ્ટો સહન કરી આપણું પાલનપોષણ કરી ચોટા કર્યા છે, અને મહા કષ્ટે પ્રાપ્ત કરેલી લક્ષ્મી પણ આપણને સુપ્રત કરી છે. આ બધું જોટલા માટે કયું છે કે, અમારી વૃદ્ધાવસ્થામાં તેઓ અમને સુખી કરશે, અમારું પાલનપોષણ કરશે, આમ છતાં તેમની સાથે કૃતબ્ધતા કરવી, વિશ્વાસઘાત કરવો તે ઘોર પાપ છે જેમની દોષત વડે પોતે સુખોપલોભ કરી રહ્યા છે. એવાં માળખ અથવા જેમના પરિશ્રમના પરિણામે પૈસા પ્રાપ્ત થયો છે, એવા શુભ.સ્ના, હાથ, ફાંસી કે જેમણે આખી ઉમર મહેનત મજૂરી કરી શેઠનું ઘર બધું હોય તેઓ વૃદ્ધ થાય કે રોગાદિ કારણે અશક્ત બને ત્યારે તેમને દુઃખિત હથામાં છોડી દેવાં, પગાર બંધ કરવો, આજીવિકા તોડી નાખવી એ પણ વિશ્વાસઘાત જ છે. અને એમનાથી અધિક ઉપકાર પશુઓના છે, બિચારાં નિર્માલ્ય ઘાસચારો ખાઈને, દૂધ, ઘી, માવો માખણ, મલાઈ, છાશ આદિ બલપ્રદ અને સ્વાસ્થ્ય પદાર્થો આપીને આપણું પોષણ કરે છે તેમનો જનના ઉપર કેટલો મહાન ઉપકાર છે ? જે માતાનું વર્ષ, બે વર્ષ દુઃખપાન કરીએ છીએ તેમની ઉમરભર સેવા કરીએ છીએ ને પછી વર્ષોનાં વર્ષો સુધી જોટલે જીવનભર દુઃખપાન કરાવનાર મહામાતા ગૌ આદિ પ્રાણીઓની કેટલી સેવા બળવરી બેઠીએ ? વળી એક માતાનું દુઃખ પીનારા બે ભાઈઓ પરસ્પર કેવો સંબંધ રાખે છે તે પછી ગૌમાતાના પુત્રો પ્રત્યે પણ આપણે પ્રેમભાવ શા માટે નરાખીએ ? એના ઉપર જીવન કરીએ એને જિંદગીભર નપુંસક બનવી હઈએ એ કેટલી કૃતબ્ધતા ! કેટલી નિર્દયતા ! સગા ભાઈઓ વખતે બેઠીના બને છે પણ પશુ તો ભાઈથી પણ વિશેષ મહદરૂપે, નિમકહલાલ અને ઉપકારક હોય છે જરા આંખ ઉઘાડી જુઓ તો ખરા ! ગાયના પુત્રો જગત પર કેટલો અનહદ ઉપકાર કરી રહ્યા છે ! હજી ખેંચી અન્ન, વસ્ત્ર ઉત્પન્ન કરવામાં મહદ કરે છે, કોશવડે કૂવામાંથી પાણી કાઢવું, ગળ ઉપરાંત ભાર ભર્યો હોય છતાં ઈચ્છિત સ્થળે પહોંચાડી દેવો, જૂખ, તરસ, ટાઢ, તાપ સહીને ખાડા ટેકરા, પહાડ કે ઉજ્જડ જમીન વગેરેની દરકાર કર્યા વગર અવિરત પરિશ્રમ કરી માનવજાતનાં અનેકવિધ કાર્યોમાં મહદગાર થવું, સુમિત્રની પેઠે પાલક પ્રત્યે પ્રેમભાવ રાખવો, સુશિખ્મની. પેઠે તાડનતર્જન સહેતા સહેતા સેવા કરવી વિશ્વાસુ નોકરની પેઠે પહેરેગીરી કરવી, સાધુની, પેઠે જેવો મળે તેવો ખોરાક ખાઈ સંતુષ્ટ રહેવું એ બધું પશુ વિના જગતમાં બીજું કોણ કરશે ? જીનના ગરમ વસ્ત્રો અને કસ્તૂરી જેવા બહુ મૂલ્યવાન પદાર્થો પણ પશુઓને પ્રતાપે જ પ્રાપ્ત થાય છે, વિશેષ શું કહીએ, પશુઓના શરીરથી ઉત્પન્ન થતા છાણ, મૂત્ર, પશુ નકામા જતા નથી. ખાતરરૂપે, બળતણ રૂપે, ઔષધરૂપે, ઘર સ્વચ્છ કરવામાં એમ અનેક પ્રકારે ઉપયોગી નીવડે છે તેઓ મરી ગયા પછી પણ તેમના શરીરનો કોઈ પદાર્થ નકામો જતો નથી. તેમના આમડાના પગરખા બને તે કાટા, કાકરા, તાપ,

ટાઢથી 'પગતું' રક્ષણ કરે, હાડકા ખાતરમાં ઉપયોગી થાય એવાં ઉપયોગી અને ઉપકારક પ્રાણીઓ નો વિશ્વાસઘાત કરવો, કૃતઘ્નતા કરવી એ મહાપાપ છે આમ વિચારી જે ધર્માત્મા હોય તે પશુઓનું તેમની જિંદગી સુધી પોતાના કુટુંબીઓની પેઠે પાલનપોષણ × કરે છે. દૂધ દેતાં બંધ થાય, વૃદ્ધ, અશક્ત કે રોગી થાય તો પશુ તેમને ખાનપાનની અંતરાય પાડતા નથી, કાઢી મૂકતા નથી કે ઘાતકી મનુષ્યોને સ્વાધીન કરતા નથી, કઠાચિત્ મનુષ્ય અથવા પશુ દ્વારા કંઈ બગાડ થઈ જાય તો વિચારવું કે, જાણી જોઈને તો કોઈ ખરાબી કરતું નથી, કોઈ કારણથી, જૂલથી કે પરવશપણથી આ ખરાબી થઈ હશે, તો જેવી રીતે અજ્ઞાન જન્યું કંઈ બગાડ કરે તો તેને નાહાન જાણી શાણા મનુષ્યો ક્ષમા આપે છે તેવી જ રીતે યોગ્યાં મનુષ્યો અને પશુઓને નાહાન જાણી ક્ષમા કરવી જોઈએ. વચન દ્વારા કરાવી શિક્ષાને ઘણી માની લેવી, પરંતુ જૂખ્યાં તરફનાં રાખવાં અનુચિત છે. કઠાચિત્ એમ પશુ બનવા જોગ છે કે, જૂખતરફનો ફંટ આપ્યા વિના તે સુધરે તેમ નથી તો જ્યાં સુધી તેમને ખવરાવે પીવરાવે નહિ ત્યાં સુધી પોતે પશુ ખાનપાન યોગ્યે નહિ અને જરૂરિ રોગની નિવૃત્તિ માટે લાંઘણ કરવી પડે તો તે વાત અલગ છે. #

ઉક્ત પહેલાં વ્રતના પાંચ અતિચાર અધોગતિમાં લઈ જવાવાળા છે તેનાથી આત્માને બચાવવાને માટે તેનું બાણપણું તો જરૂર કરવું જોઈએ. પશુ તે અતિચારોને આચરવા નહિ—અંગીકાર કરવા નહિ. આ પ્રથમ વ્રતનું અર્થાત્ ભગવતી કથાનું જે જીવ સમ્યક્ પ્રકારે આરાધન કરશે તે બંને લોકમાં આરોગ્યતા પ્રાપ્ત કરશે, બળવંત

अस्मिन् जीवति जीवन्ति, बहवः स तु जीवति ।

काकोपि किं न कुरुते, चंचवा स्वोदरपरणम् ॥

અર્થ —જેના આગયથી ઘણું જીવ જીવત રહે તે જ જીવતર છે, નહિ તો પોતાનું પેટ તો કાગડા પશુ ભરે છે.

* શ્રી ઉપાસક દશાગ સૂત્રના પ્રથમ અધ્યયનમાં ભગવંત શ્રી મહાવીર સ્વામીએ આનંદ શ્રાવકને વ્રતોના અતિચાર બતાવતાં પ્રથમ વ્રતના પાંચમા અતિચારમાં કહ્યું છે કે 'અરપાણ લુચ્છેય' અર્થાત્ શક્તિ હોવા છતાં પશુ જે કોઈને આહારપાણીની અતરાય પાડીશ તો તારા પહેલાં વ્રતમાં અતિચાર લાગશે. એટલા માટે શ્રાવક સવા પહોર ચડે ત્યાં સુધી પોતાના ઘરના દાર ઉઘાડ' (અભંગદાર) રાખતા હતા. કોઈ પશુ જૂખ્યોતરફથી પોતાના દાર પર આવી નિરાશ થઈ પાછો ન ફરે. અહીં કોઈ કહે કે, શ્રાવક તો સાધુને દાન દેના માટે દાર ઉઘાડા રાખતા હતા. તો આ કથન સાસ્થથી મળતું નથી, કેમકે યોથા આરામાં તો સ કુઓ જે પહોર દિવસ ચડ્યા પછી ગોચરીએ જતા હતા. તેથી આ નિયમ અભ્યાગ્રતોને માટે જ હતો. અંકસોસની વાત તો એ છે કે, આ સાસને માનનારા જ જૂખ્યાંતરફથી અભ્યાગ્રતોને અનપાન દેવામાં એકાંત પાપ બતાવે છે. તેઓ ઉક્ત જિનવાણીને વિપરીત પરિણુચાથી બોળાઓને ક્ષમમાં નાખે છે. સુત જનોએ આવા ઉત્પત્ત પ્રરપકોના ક્ક દશા ક્રેસાત્ત ન જોઈએ,

થશે, યશવત થશે, જય અને ઐશ્વર્યાદિ અનેક સુખોનો ભોક્તા બની કંગણ થોડા જ ભવમા મોક્ષનાં અનત સુખો પ્રાપ્ત કરશે.

જહા ઘન્નાણ રક્ષણદ્વા, કરંતિ વહો જહનહે વત્થ.

તહ પઠમ વચ રક્ષણદ્વા, કરંતિ વચાઈં સેસાઈં.

અર્થ—જેમ ધાન્યના ખેતરની રક્ષાને અર્થે તેના ચારે તરફ કાંટાની વાડ કરે છે, તેવી જ રીતે આ પ્રથમ વ્રતના રક્ષણાર્થે આગળ કહીએ છીએ તે બધા વ્રત વાંડ-રૂપે ભણવા.

૨ બીજું આશ્રુમત સ્થૂલ-મુષાવાહ વેરમણું

સાધુની પેઠે સર્વથા મુષાવાદથી નિવૃત્ત થવું એ શૂંદ્રસ્થને માટે સુરકેલ છે, કેમકે શૂંદ્રસ્થથી સહજમાં બોલાઈ બચ છે કે, ભિક્ષુ ! પહેર દિ ચડી ગયો, અને દિવસ તો એક થઈ પશુ ચડ્યો ન હોય, ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારના નાના ભુલ વચન સહેજે બોલાઈ બચે. એવાં સ્થૂલ મુષાવાહ પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે.

૧ કન્યાલિક—કન્યા સ બધી મુષાવાહ—જેમ કેટલાક શ્રીમાનાં પોતાની પુત્રીને શ્રીમન્તને ઘેર આપવાને માટે, દ્રવ્યના લાલચુઓ દ્રવ્યોપાર્જન કરવાને માટે, તેમજ સગાંસ બધીઓ તથા મહાજનના મોવડીઓ પુશામત કરવાને માટે ઇત્યાદિ કારણથી વેવિશાળના કામમા વરકન્યાની યોગ્યોચ્ચતા કે ઉત્તમરના સ બધમા અસત્ય બોલે છે. આધળી, કાળી, ખહેરી, લૂલી, લંગડી, કુલશણી, અંગહીન, રૂપહીન, બુદ્ધિહીન ઇત્યાદિ દુશુંબો કન્યામા હોવા છતાં તેને છુપાવી કન્યાની ખેટી પ્રશંસા કરીને સ બધીઓને દુસાવી દે છે. હજન થયા બાદ જ્યારે તે કન્યાના દુશુંબ પ્રગટ થાય છે ત્યારે તના પતિને તેમજ કુટુંબીઓને ઘણો પશ્ચાત્તાપ થાય છે. અનેક ભણકા ભણા થાય છે, સત્તાપ અને કલેશથી તે કંપતીનો જન્મારો બ્યતીત થાય છે. વખતે આપઘાત પશુ થાય છે આજ પ્રમાણે ૧૨ વર્ષની બાળકીને ૬૦ વર્ષના બુદ્ધ સાથે પરણાવી દે છે. બીજી ઘર ભેગ થાય ત્યારે મિયા ઘોર (કબર) ભેગ થાય એ કહેવતને અર્થિતાર્થ કરે છે. વળી ૧૬ વર્ષની કન્યા અને ૧૦ વર્ષનો પતિ એવા કલેશ ભેડી આપે છે આ પ્રકારના અયોગ્ય સ બધ ભોડાવાથી અનેક અનર્થ ઉત્પન્ન થાય છે, દયામૂળ પરમ જૈનધર્મના પાળનારા અને મહાજન નામ ધરાવનારામાં આવું બને તે તો સખેહાશ્વર્ચની વાત છે. કેટલીક હલકી ગણાતી કોમોમા પશુ અત્યંત ગરીબીના દુઃખથી પીડિત હોવા છતાં પશુ તેઓ કન્યાવિક્રય નિમિત્તે એક કોડી પશુ હોતા નથી, બલકે યથાશક્તિ કન્યાને કરિયાવર કરે છે. વળી કેટલીક કોમમાં પુત્રીના ઘરનું પાણી પીવાનું પશુ નિષેધ કહ્યું છે. તેઓ પુત્રીના ઘરનું પાણી પશુ કદી પીતા નથી. પરંતુ તે જ હોડો દ્રવ્યની લાલચે પોતાની પેટની દીકરીને બાપ બકરીની પેઠે વેચે છે, મટે મીઠાળ બાધે છે તે બિચારી આજો જન્મારો રોઈરોઈ પૂરો કરે છે. આવા દુઃખની ખાઈમા દીકરીને ધકેલી દેતા જરા પશુ દયા કે શરમ આવતી નથી ! અરે કસાઈથી પશુ અધિક નિર્દય, કઠોર હૈયાવાળા બનીને પોતાની પ્યારી પુત્રીના રક્ત માસનું શોષણ

થઈ બધ, બિચારી જૂરી જૂરીને મરે, એવા ઘોર અપદૃત્ય કરતાં લગાર પત્ર અચકાતા નથી કળેડાં અને કન્યાવિક્રયના કારણથી બાલવિધવાઓનું પ્રમાણ વધતું બધ છે. એટલું જ નહિ પણ બ્યભિચાર, ગર્ભપાત, બાલહત્યા અને આત્મહત્યા જેવા ઘોર બનથો થઈ રહ્યા છે. છતાં પણ મહાજનોની આંખ હજી ભિષકલી નથી. આવાં કૃત્ય કરે છે તે શ્રાવક પદને તો લાયક નથી, પણ તેમનામા માણસાઈ પણ નથી, એમ કહીએ તો અતિશયોક્તિ નથી. આટલા માટે જે શ્રાવક હોય છે તે કન્નાલિકનો ત્યાગ અવશ્ય કરે છે કન્નાલિક શબ્દમાં વર જ અલિક વર સંબંધી ભુલું બોલવું તેનો પણ સમાવેશ થઈ બધ છે. વિષમલોહીપી વૃદ્ધ વયે પરણવાને તૈયાર થનારા લોકો પણ સમાજને શાપ સમાન છે. આવા લોકોને સહકાર આપવો એ પણ મહા અનર્થનું કારણ છે. છુદાપામા વરરાબ બનવાની અભિલાષાએ કલપ લગાવી ધોળા વાળને કાળા કરે છે, પચ્ચરના ફાતની બત્રીશી ચઢાવે છે, વગેરે દોગથી પોતાની ઉમ્મર નાની બનાવી બીજાઓને દુસાવે છે, કાઈ પૂછે કે કેટલા વર્ષ થયા ? તો વાફુપદ્ધતાથી તેને છેતરે છે. આવાં કૃત્ય શ્રાવકો માટે તદ્દન અનુચિત છે. આવી જ રીતે દત્તકપુત્ર લેવા માટે કે આપવા માટે, ગુમાસ્તા નોકર રાખવાને માટે તેમના યથાર્થ ગુણ અવગુણને છુપાવી અસત્ય બોલે છે. આ માણસ સત્યવત છે, શીલવત છે, હયાળુ છે, પ્રમાણિક છે, સાહસિક છે, ઉદ્યમી છે, ઇત્યાદિ બોલું બોલી અન્યને દુસાવે છે. પછી તે ચોર, ભરાડી, બ્યભિચારી આદિ દુર્ગુણવાળો નીકળે તો પરસ્પર બંનેને અનેક કષ્ટ ઉઠાવવાં પડે છે. આ જ પ્રમાણે પોપટ, મેના, કબૂતર, આદિ બધાં દ્વિપદી પક્ષીઓના સંબંધમા પણ બાલુવું. શ્રાવકોએ આવી ભતના મુલાવાદથી નિવર્તવું જોઈએ.

૨ ગવાલિક—ગૌ સંબંધી મુલાવાદ—અતુષ્પદોમાં ગાય એક હોવાને લીધે અહીં ગૌ શબ્દ શ્રહણ કર્યો છે પરંતુ બધા અતુષ્પદોનો આમાં સમાવેશ થાય છે એટલા માટે ગાય, ભેંસ, ચોડાં, હાથી, બળદ, પાઠા, ભેંટ, બકરાં વગેરે પશુઓનો વેપાર કરવો તો શ્રાવકોને અનુચિત છે, પણ કદાપિ ઘર સંબંધી પશુ આદિ વેચવાને પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય તો શ્રાવક જરા પણ અસત્ય બોલે નહિ જેવી રીતે અજ્ઞ લોકી જનો ઔષધાદિ પ્રયોગે કરી ગાય, ભેંસ વગેરેના આઉ ચોટાં બનાવે છે. અથવા શિંગડાં વાકાચૂંકા કે બરાબ આકૃતિના હોય તેને સારી આકૃતિના બનાવી દે છે અને કહે છે કે, આ ગાય વા ભેંસ બહુ સારી છે, સોણ છે, ઘણું દૂધ દે છે. આ બળદ કે ચોડા ચાલનામાં તેજ છે ઉમરમાં થોડો છે વગેરે મિથ્યા ગુણ બતાવી વેચે છે અને પછી કદા પ્રમાણે ન હોય તો ખરીદનારને ઘણો પસ્તાવો થાય છે અને પશુ દુઃખ પામે છે, માટે એવું કૃત્ય શ્રાવકે કરવું અનુચિત છે. શ્રાવકે અતુષ્પદ સંબંધના ભુલથી નિવર્તવું જોઈએ.

૩ લોભાલિક—જમીન સંબંધી મુલાવાદ—જમીન જે પ્રકારની હોય છે. ૧ ક્ષેત્ર-

ખુદલી જમીન તે ખેતર, વાડી, બાગ, જંગલ, ફૂવા, તળાવ, વાવડી વગેરે અને ર વત્થુ-
હાંકી જમીન તે ઘર, હવેલી, ટુકાન, વખાર વગેરે જમીન સખંથી બહુ યોલે જેમકે,
જે ખેતર કે બાગબગીચામા ધાન્ય કે ફળફળાદિની ઉત્પત્તિ થોડી હોય અથવા હલકા
પ્રકારની હોય તેને વિશેષ અને જિંયા પ્રકારની ઉત્પત્તિ થતી હોવાનું કહે, જે જળાશયનું
પાણી ખરાબ રોગિષ્ઠ હોય તેને સ્વાદિષ્ઠ, સ્વચ્છ, આરોગ્યપ્રદ અને અચૂટ બતાવે, મકાનમા
વ્યંતરાદિનો કે સર્પાદિનો ઉપદ્રવ હોય-વિષમ સ્થાન આદિ દોષયુક્ત હોવા છતાં નિરુ-
પદ્રવી, સાતાકારી કહે. આ પ્રમ.ણે ખરાબ વસ્તુને સારી કહી બીજને જિંચી કિંમતે
વેચે, વિશ્વાસઘાત કરી બીજને ફસાવે તથા દુરમનોની સારી વસ્તુને ખરાબ બનાવી તેનાં
આહકોને ભરમાવી લાભાંતરાય પાડવાથી અનેક ઝઘડા ઉત્પન્ન થાય છે, અને શ્રાવકનો
વિશ્વાસ ભેડી બાય છે. બીજા પણુ ઘણા અનર્થ થવા પામે છે. એટલા માટે ઉપર
કહેલા બહુ યોલવાં નહિ, દગો કરવો નહિ. યોમાલિક શબ્દમા બધી અપદ (પગ
વગરની) વસ્તુઓનો સમાવેશ થાય છે. આથી સચેન વસ્તુ માટી, પાણી વનસ્પતિ, ફળ,
ફૂલ, ધાન્યાદિને માટે તથા અચેન વસ્તુ વસ્ત્ર, ભૂષણ, સુવર્ણ, ચાંદી, વાસણ વગેરેને માટે
અને મિથ્યા વસ્તુ કરિયાણા આદિને માટે પણુ અસત્ય ન યોલવું, કેમકે જેઓ લેક્ષ
પ્રકારનું બહુ યોલે છે તે પણુ અનર્થનું કારણ છે એવું બાણી શ્રાવકે અપદ વસ્તુઓને
માટે પણુ બુઠ યોલવું ન ભેઈએ.

૪ થાપણુમોસો—કોઈની થાપણુ યોળવવા બહુ યોલવું તે થાપણુમોસો કોઈ
મનુષ્ય મહા પરિશ્રમે ચોખ્ખાચોખ્ખ કર્યો કરીને દ્રવ્યોપાર્જન કરે અને તે દ્રવ્ય સમય
પર મને કામમા આવશે ઇત્યાદિ વિચાર કરી પોતાના સ્વજનોને તે પ્રાણાધિક પ્રિય
દ્રવ્ય શુભ રાખવા માટે આપે. મિત્ર અથવા શાહુકાર ઉપર વિશ્વાસ રાખી છાનીરીતે સોપી
બાય. પછી તે દ્રવ્યના લોભમા હુબાઈને મિત્ર અથવા શાહુકાર તે દ્રવ્ય અથવા આબૂ
પણાદિકે (થાપણુ મૂકેલ પકારોને) છુપાવી કે, બાગફેલ કરી તેનું રૂપાતર કરી નાખે
અથવા વેચી નાખે. અને જ્યારે તે પાછો લેવા આવે ત્યારે “ ચોર કોટવાળને દંડ ”
એ કહેવત પ્રમાણે પોતાની ચોરી છુપાવવા માટે તે બિચારાને ચોર કરાવી તેના પર
જુઠાં કલક ચઢાવે, બિચારા નિર્દોષ ગરીબની ફોજો કરે, કેમકે તેનું કોઈ સાક્ષીબૂત
તો હોતું નથી. આવા જુલમ ભોઈને તે મિચારા દિંદમૂઠ થઈ બધ છે, કેટલાક ગાંડા
બની બધ છે, કોઈ તે જ વખતે દહેશતનો માર્ગો હેબતાઈને મરી બધ કે અને કોઈ
જિંદગીભર જૂરી જૂરીને મરે છે. આવા વિશ્વાસઘાતી, મિત્રદ્રોહી મનુષ્યોનો પાપનો ઘડો
જ્યારે ભરાય છે ત્યારે કૂટી બધ છે. અને તે આ ભવમા બધે ફિટકાર પામે છે, અનેક
કષ્ઠ ભોગવે છે અને મરીને દુર્ગતિમા બધ છે. અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય કદાપિ
સુખહતા નીવડતું નથી, આ વિશેષ કાળ ઠેરતું પણુ નથી. થાપણુ યોળવવાવાળા
કેમીઓ આગામી ભવોમા વિધવાપણુ, વાજિયાપણુ, દરિદ્રીપણુ પામે છે. તથા નરક,

તિય^૧ય ગતિનાં ઘોર દુઃખોને પામે છે. આણું અનર્થનું કારણ સ્થાપન મુષાવાદને બાણી શ્રાવકોએ એવા હરામના ધનની સ્વપ્ને પણ ઇચ્છા ન કરવી

૫ કૂંડી સાક્ષી—ન્યાયાલયમાં ખોટી સાક્ષી અપીડી એ પણ મહા અનર્થનું કારણ છે. કેટલાક વકીલ બેરિસ્ટરો દ્રવ્યની લાલચમાં પડીને, કેટલાક ન્યાયાધીશો લાંચરુચરત ખાઈને, કેટલાક હરામખોરો પૈસાની લાલચે કોટ^૨ કચેરીમાં ખોટી સાક્ષી આપીને, કેટલાક ખુશામતિયા લોકો મિત્ર સ્વજનાદિના મોહમાં કે શરમમાં પડીને ન્યાયાલય (૧ જ-૨ ભા)ના પંચ સમક્ષ, અથવા અન્ય જનસમૂહમાં ખોટી સાક્ષી પૂરે છે, ખોટાને સાચો અને સાચાને ખોટો કરાવે છે, ન્યાયીને અન્યાયી અને અન્યાયીને ન્યાયી કરાવે છે જ્યારે એક માણે માણુ ન ખોટો કરે અને તેના વ્યાજબી હક્ક માર્યો બધ ત્યારે તેના આત્માનું કેટલું અપરિમિત દુઃખ થતું હશે તેના જવાબ કરતા પણ કરપારી છૂટે છે. ઘણીવાર આવતા વિષમ પ્રમંથે કેટલાકને આપઘાત કરવા પડ્યા છે. કૂંડી સાક્ષીરૂપ મુષાવાદ મહા પાપનું કારણ, આ ભવ પરભવમાં પરમ દુઃખદાતા છે સત્યમેવ જયતે અંતે સત્યનો જ જય છે. એ કહેવા પ્રમાણે જ્યારે સત્ય પ્રકટ થઈ બધ છે ત્યારે તે અસત્ય સાક્ષીદારોને રાજદંડ, પચ. ૬, અપયથાદિ અનેક સંકટોની પ્રાપ્તિ થાય છે, આવક ખેડી સાક્ષી કદાપિ આપતો જ નથી.

ઉપચુકત પામે પ્રકારનાં જીવંતમાં પ્રાયઃ બધાં જૂઠંના સમાવેશ થઈ બધ છે શ્રાવક તેનાં પ્રત્યાજ્ઞાન પહેલાં વતની પેઠે બે કરણ ત્રણ ભેગે કરે છે. ફક્ત અનુમોદન ખુલ્લું રહે છે. કેમકે કદાચ કોઈ કહે કે, તમારી ભાણી કન્યાનું વેવિશાળ સાચું ખોટું જોલીને અમુક સારે ઠેકાણે કી આંગ્યો છું, અથવા તમારું મહાન કે ખેતર સારા ભાવે વેચી નાખ્યું છે તમારા પુત્રને છોડાવવા માટે મારે કોટમાં આટલું ખોટું તો જોલવું પડ્યું, થાપણ મૂકવાવાળો મરી ગયો અથવા નિર્વંશ ગયો વગેરે સાબળતા ચિત્તમાં પ્રમન-તાની પ્રાપ્તિ થાય છે—થઈ બધ છે. એ કે સુઝ શ્રાવકોએ તો આ પ્રકારની અનુમોદનાથી પણ આત્માને બચાવવો ભેઈએ.

બીજા વતના ૫ અતિચાર

૧ સાહસજ્ઞકુખાણી—સહસારકાર અર્થાત્ કોઈના ઉપર ખોટું આજ્ઞ બહાવે તો અતિચાર લાગે. જેમ કાગડો હૃદયુષ્ક પશુને ભેઈને દુઃખિત થાય છે, એકેકે ત્યાં તેને ખાવાનું કશું મળતું નથી. પણ શાકું પડ્યું હોય, કોઈ અંગ સહ્યું હોય વગેરે ભેઈને તે ખુશી થાય છે. આવી જ રીતે છિદ્રગવેષી માણસો જ્ઞાની, ગુણી, શુદ્ધાચારી. શ્રીમાન,

૪ પાપ છિપાયા ના છિપે, છિપે તો મોટા ભાગ,

દાખી દુખી ના રહે, રઈ લપેટી આગ.

અર્થ—જેમ રંગા અગારા છુપાવી શકાતા નથી તેમ પાપ પણ છાત્ર રહી ચક્રવ નથી.

બુદ્ધિમાન, તપસ્વી, ક્ષમાવાત ઇત્યાદિ ગુણોથી અલંકૃત મહાપુરુષોને જોઈને, તેમની કીર્તિ મહિમાને સાચામીને તેને સહન નહિ કરતાં ઊલટો માત્સર્યભાવ ધારણ કરે છે. કેમકે સત્પુરુષોનાં સદા ત્રણ જોઈને સામાન્ય મનુષ્યો એવા દુશુંબીઓનાં દુરાચરણન જાણી શકે છે, તેથી દુરાચરણી અને કુકર્મીઓને પોતાની યથેચ્છ પ્રવૃત્તિઓ ચલાવવાનાં અંતરાય ઊભા થાય છે આથી તેઓ પોતાની નીચતા છુપાવવા તેમજ પાપી પ્રવૃત્તિઓ ચાલુ રાખવા સત્પુરુષોના ઉપર મિથ્યા કલંક ચડાવે છે અને કહે છે કે, અમે જોમને બહુ સારી રીતે જાણખીએ છીએ. તેઓ બ્રહ્માચારી કહેવરાવે છે પણ અખતપણે વ્યભિચાર સેવે છે, ક્ષમાવંત દેખાય છે પણ પ્રસંગ પડતા અમારાથી પણ વિશેષ ક્રોધાદ્રત બની જાય છે, ઉપરથી શુદ્ધાચારી દેખાય છે પણ અંદરખાને બધું પોલપોલ ચલાવે છે. પંડિતાર્થના ઢોળ કરે છે પણ અમે પ્રજ્ઞાદિ દ્વારા પરીક્ષા કરી લીધી છે, કંઈ જાણુતા નથી. ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારનાં મિથ્યા દોષરોપણ કરી, જાની ગુણી પુરુષો કે મહાસતીઓની નિંદા કરી ચીકણા કર્મ બંધે છે. અને તે કર્મોના ઉઠવે કરી આ ભરમાં અને પરભવમાં અનેક પ્રકારના કલકથી કલંકિત થાય છે એમ ભગવતી સૂત્રના ૫ મા શતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે. એટલું જ નહિ પણ તે મુખપાકાદિ અનેક રોગોથી પીડાય છે અને નરક તિર્થઆદિ ગતિઓમા અનંત કાળપર્યંત પરિભ્રમણ કરે છે. માટે આ અતિચારને દુઃખનું કારણ જાણી આત્માથી આવક તેગો પરિત્યાગ કરે છે.

૨ કૃહસ્થસાધરભાણે—કોઈનાં નહસ્થ એટલે છાની વાત કે છિદ્ર ઉઘાડા પાડે તો અતિચાર લાગે છદ્મસ્થ જૂલને પાત્ર હોય છે. વીતરાગ સિવાયના બધા મનુષ્યો નાં ગુણ અને અવગુણ બન્ને હોય છે કોઈક જ એવો વિરલ મનુષ્ય હોય છે કે જેમાં કોઈ દુશુંબ ન હોય. દુશુંબી મનુષ્ય પોતાના દુશુંબ તરફ તો લેશ માત્ર લક્ષ આપતો નથી, પરંતુ છિદ્રગાદી યદ્યને અન્યના અવગુણોને ચડણ કરી લે છે. અને અગ્રજ આદિ પ્રસંગમા પોતાની બહાઈ અને અન્યની લઘુતા બતાવવા માટે સામાના દુશુંબોને જાહેર કરતો થકો કહે છે કે શું મોઢું લઈને મારી સામે જોલે છે ! હું તને અને તારાં બાપદાદાને સારી પેકે જાળખુ છું ! અચુક અપકૃત્ય તેં નથી કયું ? કે ? તારા અચુક સગાએ કે બાપદાદાએ આમ નહોતું કયું ? આવા વાક્યો સાંભળીને સામેા માણસ અત્યંત શરમિંદો બની જાય છે અને તેના દિલને ઘણો જ આઘાત પહોચે છે, જનતામા પોતે પ્રતિષ્ઠિત ગણાતો હોય અંન આ રીતે એકદમ તેનાં છિદ્રો ખુલ્લાં પડવાથી તેને મોઢું બતાવવું ભારે થઈ પડે છે, અને કેટલાક તો આપઘાત કરી બેસે છે. આવી જ રીતે કોઈ એકાંતમાં વાર્તાલાપ કરતાં હોય તેમને જોઈ તેમની અંગચેષ્ટા આદિથી સંશય લાવી રાજમાં જઈ આડી કરે કે ફલાણેા રાજ વિરુદ્ધ વદ્યત્ર રચી રહ્યો છે આના પરિણામે તે બિચારા બિનશુનેગાર ઉપર રાબતો કે રાજકર્મચારીઓના કોપ થાય, તેને પકડી કેદમાં પૂરે અથવા બીજી રીતે હેરાન કરે. વળી કેટલાક વિઘ્નસ તોપીઓ મિત્રોમા ફાટફૂટ પહોંચવા આડી ચુગલી કરી અગડા કરાવે

છે, શુભ વાતો પ્રગટ કરી નિદા કરે છે, માનહાનિ કરે છે, પ્રીતિ તોડાવે છે, કલેશ કરાવે છે, ક્રોધેતી કરે છે અને તેના પરિણામે વળકર્મ કરે છે, આ ભવ પરભવમાં અનેક પ્રકારનાં હુઃખો તે કર્મોદયે કરીને પામે છે, એમ જાણી શ્રાવકોએ બધાને પોતાના આત્મ સમાન જાણી 'સાગર વર ગંભીરા' સમુદ્ર જેવા ગંભીર બનવું જોઈએ તેમવામાં કે સાંભળવામાં આવેલી કોઈની ખરાબ વાતને કદાપિ પ્રગટ કરવી જ નહિ. આ પ્રમાણે પારકાના રહસ્યને પ્રગટ કરવાના ત્યાગી હોય તે જ શ્રાવક કહેવાય છે.

૩ સહારમંતલેએ—પોતાની સ્ત્રીનાં મર્મ ઉઘાડા પાડે તો અતિચાર લાગે. સ્ત્રીના હૃદયમાં વાત ઝોછી ટકે છે, એટલે તે પોતાના ખ્યાર પતિ ઉપર વિશ્વાસ રાખી તેની પાસે હૃદય ખાલી કરે છે ન કહેવાની વાત પણ કહી દે છે, આવી વાતોમાંથી સ્ત્રીની કોઈ છાની રાખવા જેવી અયોગ્ય વાત પુરુષ બીજા કોઈ પાસે પ્રગટ કરી દે અને સ્ત્રીની જાણમાં આવી જાય તો તેને જખરા યાદ ત પહોંચે છે અને સ્ત્રીની જાત પાછળમતિથી હોવાથી તે આપઘાત કરી મેરે છે ઇત્યાદિ અનર્થનું કારણ જાણી સ્ત્રીની કહેલી શુભ વાત અન્યને કહેવી નહિ. તેમ જ સ્ત્રીઓનું પણ કર્તવ્ય છે કે, પતિએ મોહાધીન બની કંઈ મર્મવાત કહી દીધી હોય તે બીજા કોઈને કહેવી નહિ. આ પ્રમાણે જ મિત્ર સ્વજનાદિ પણ વિશ્વાસે રહી કોઈ શુભ વાત કહે તે પણ કોઈને કહેવી નહિ.

ઉક્ત ત્રણે અતિચારોનો સારાંશ એ છે કે, જો આપણાથી બની શકે તો શુભવતોના શુભાનુવાદ કરવા, પરંતુ હુયુંથું તો કોઈના પણ કદાપિ પ્રગટ કરવા જ નહિ.

૪—મોસોવએસે—મૃષા એટલે ભુકો ઉપદેશ આપે તો અતિચાર લાગે જેમકે હિંસા વગેરે પાત્ર આશ્રવ સેવવાનો ઉપદેશ, અષ્ટાંગ નિમિત્તનો ઉપદેશ, મંત્ર, યત્ર, તંત્ર, ઔષધાદિનો ઉપદેશ, પૂજા, યજ્ઞ, હવનનો ઉપદેશ, સ્નાનનો તથા ક્ષ્ણ, કૂલ, પત્રાદિ તોડવાનો ઉપદેશ, ગરીબ, અનાથોને અન્નાદિથી પોષવામાં પાપ છે એવો ઉપદેશ, કલેશઉત્પાદક કે કલેશવર્ધક ઉપદેશ, પિતા પુત્ર, સ્ત્રી ભત્રીજ, શેઠ નોકર, ભાઈ ભાઈ વગેરેમાં પરસ્પર વિરોધ પાડવાનો ઉપદેશ, સીકથા, ભત્રકથા, દેશકથા, રાજકથા, ચોરકથા ઇત્યાદિ વિકથાઓ કરવી, ખોટા પ્રયત્ન રચીને અન્યનો પરાજય કરવાની સરમતિ આપવી ઇત્યાદિ પ્રકારના ઉપદેશ તે મૃષા-ઉપદેશ કહેવાય છે જેના ઉપદેશથી જે આરંભ અથવા કલેશ નિબંધન થાય છે કે પાપનો અધિકારી તે ઉપદેશક થાય છે. અસત્ય ઉપદેશ આપવો, અનુચિત કે અનુપયોગી વાતો કરવી તે શ્રાવકનું કામ નથી. પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયે પ્રામાણિક સત્ય, નિર્દોષ વચનોચ્ચાર કરી આત્માને પાપથી બચાવે તે જ શ્રાવક કહેવાય છે.

* શ્રાવકે ભાષાના ૮ શુભ ધારણ કરવા જોઈએ.—૧ અવસરે થોડું બોલે, બહુ બોલ બોલ કરવાથી ક્રિંમત થતે છે. ૨. થોડું બોલે તે પણ ક્ષી મિષ્ટ અને મનોહર બોલે, કોઈને જરા મધુ હુઃખ ઉપજે તેવું કે નિંદામય ન બોલે. ૩ મિષ્ટ વચન બોલે, અને તે પણ સમયોચિત બોલે, રામ નામ સાનું છે

૫ ફૂંડ લેહકરણે—ખોટા લેખ લખે તો અતિચાર લાગે કેટલાક લાલચુ લોકો ભોળા લોકોને લૂટવા અથવા અઢાવતથી ખીબન ફસાવવા ઢગાખાણ કરે છે જેમકે, સો ના આક ઉપર મીઠું ચઢાવી હામર બનાવી દે છે ખીબના જેવા અક્ષરો લખી ખોટી હુડી, ચીકી પત્ર લખે છે, ખોટા દસ્તાવેજ બનાવે છે ગરજવાન મનુષ્યને રૂા ૧૦૦ ધીરી રૂા ૨૦૦નું ખાતું પડાવી લે ૬ અને તંને ફસાવી બ્યાજ સહિત રૂા ૨૦૦ વસૂલ કરે છે લાચ આપીને ખોટા સાક્ષી ભિલા કરે છે, અને રાજમાં ખોટી અરજી અને ખોટા સાક્ષીઓ આપી ફરિયાદ કરે છે દેણદારને બ્યારે આ હુકીકત બાબવામાં આવે છે ત્યારે તે બિચારા ગરીબને ફાળ પડે છે, તે ઘણો જ કંકળાટ કરે છે. પણ સત્તાવાન લેખિયાન આગળ તેનું કશું ચાલતું નથી બિચારો પોતાની આબરૂ બાળવામાં ઢાગીના, કપડા, મકાન વેચી અથવા ગીરો મૂકી તેના પામમાંથી મહા મહેનતે છુટે છે અને કેટલાક તો આવી આપત્તિમાં ફસાઈ પ્રાણ-સુખ પણ થઈ જાય છે. કહાચિત્ આવી કપટબાળ પ્રગટ થઈ જાય તો ઢગલબાજના ધનની અને આબરૂની પાયમાલી થાય છે, જનસમાજમાં હડધૂત થાય છે અને વખતે જેલમાં પણ જવું પડે છે અને ગરીબોની આતરહી કંકળાવીને અન્યાયથી મેળવેલું ધન પણ વિશેષ વખત ટકતું નથી.

અન્યાયોપાર્જિતં વિત્તં, દશ વર્ષાણિ તિષ્ઠતિ ।

પ્રાપ્તે એકાદશે વર્ષે, સમૂલં ચ વિનશ્યતિ ॥

અર્થ:—અન્યાયથી મેળવેલું દ્રવ્ય દશ વર્ષથી અધિક ટકતું નથી, અને કહાચિત્ ૧૧ વર્ષ ટકી જાય તો પહેલાંનું પ્રાપ્ત કરેલું દ્રવ્ય પણ તેની સાથે નાશ પામે છે.

૭૧ પ્રમાણે ખીબા મનના ૫ અતિચારનું સ્વરૂપ સમજીને સુખ આવકો પોતાના મતની રક્ષા માટે તે પાત્ર પ્રકારના દોષોથી હંમેશાં દૂર રહે છે

જૂઠ બોલવાનાં સુખ્ય ૧૪ કારણો

૧ કોધ—કોધ ને વશીભૂત થયેલા મનુષ્ય કોઈ વાર એવું અસત્ય બોલી નાખે છે કે જેથી પચોદ્રિય જીવની ભાત થઈ જાય છે ૨ માન—અભિમાનને વશ પડીને પણ

જતાં લગ્ન પ્રસન્ને “રામ બોલો ભાઈ રામ” એમ ન બોલાય. ૪ સમયોચિત્ બોલે અને તે પણ ચતુરાઈ સહિત બોલે. વાક્યાતુર્વથી રાજ મહારાજ તેમજ મોટી પરિવદને મત્રમુગ્ધ બનાવી શકાય છે. ૫ ચતુરાઈથી બોલે અને તે પણ અભિમાન રહિત બોલે, પોતાની પ્રશ્ન સા પોતે ન કરે; તેમ કરનાથી લઘુતા થાય છે, પરંતુ અન્યાય સુણેને પ્રસિદ્ધિમાં લાવવાથી ગૌરવ વધે છે. ૬ અભિમાન રહિત બોલે અને તે પણ મર્મસેદક ન બોલે. મર્મિક વચનો બોલવાથી, અન્યાય દુર્ગુણ પ્રકાશવાથી ધણા અનિષ્ટ નીપજે છે ૭ મર્મબેદક ન બોલે અને તે પણ શાસ્ત્રની સક્ષીયુક્ત બોલે. કાન્ધુ એવા વચન સર્વગાન્ય થઈ શકે છે ૮ શાસ્ત્રની સાખ સહિત બોલે અને તે પણ સર્વ પ્રાણીઓને સાતાકારી બોલે. શબ્દના રૂપ (બધુવા યોગ્ય), રૂપ (હાડવા યોગ્ય), ઉપાદેય (આદરવા યોગ્ય) એમ ત્રણ પ્રકારના રૂપનું તેમાં કેટલાક શાસ્ત્રના રૂપન પણ અનધિકારી અજ્ઞાનોને દુઃખપ્રદ થઈ પડે છે, જેમકે “સૂવા દિવાળ તમ તમેજ” આ પાઠનો અર્થ અવસર જેઈને જ કરી શકાય છે.

એવાં વચન બોલે છે કે જાણે મારા સરખો સંસારમાં કોઈ થયો નથી, થયે નહિ ૩
કપટ-દગાબાજી એ તો બુદ્ધત્વ મૂળ જ છે. ૪ લોભ—લોભને વશ પડી વેપારીઓ,
પ્રાણીઓ અને નામધારી સાધુઓ જૂઠ બોલે છે. ૫ રાગ—રાગને વશ યુવાદિને
રમાડતાં જૂઠ બોલે છે. ૬ ક્રોધ—ક્રોધને લીધે રૂદ્ધ થઈ દુરમનો ઉપર કલંક ચલાવે છે.
જૂઠી સાક્ષી પૂરે છે. ૭ હાંસી—હાંસી મરકરી કરતા ગર્વમાં મારતાં જૂઠ બોલે છે. ૮
ભય—બીકનો માર્યો રાજ, શેઠ કે અધિકારી સન્મુખ પોતાત્વ અપકૃત્ય છુપાવવા જૂઠ
બોલે છે. ૯ લજ્જા—શરમનો માર્યો દુર્શુષ્ણ છુપાવવા જૂઠ બોલે છે. ૧૦ કીડા—ભી
સન્મુખ જૂઠ બોલે છે. ૧૧ હર્ષોત્સાહ—ઉત્સવાદિ પ્રસંગે હર્ષવિશમાં જૂઠ બોલે છે ૧૨
શોક—વિયોગાદિ પ્રસંગે શોકાકુલ થઈ જૂઠ બોલે છે. ૧૩ કાક્ષિણ્યતા—પોતાની ચતુરાઈ
બીજાને બતાવવા વકીલ બેરિસ્ટર આદિ જૂઠ બોલે છે અને ૧૪ બહુ બોલવાથી—બહુ
બોલ બોલ કરવાની ટેવ હોય છે તેનાથી પણ જૂઠ બોલાઈ જાય છે. શ્રાવકોએ ઉપરનાં ૧૪
કારણોને વશ પડવું નહિ, અને કદાચિત્ વશ થવાય તો પણ જૂઠ બોલવું નહિ.

બીજાં કેટલાક સત્ય વચન પણ અસત્યના જેવાં હોય છે; જેમકે, આંધળાને
આંધળો, કાણુને કાણુ, કોઠિયાને કોઠિયો, નપુંસકને નામદ—હીજડો, ચોરને ચોર, લખાડને
લખાડ, વ્યભિચારીને વ્યભિચારી, ગોલાને ગોલો, વિધવાને રાઠ અને વંધ્યા સ્ત્રીને વાંઘણી
કહે. ઇત્યાદિ વચન યદ્યપિ સત્ય છે તો પણ તે મતુષ્યને દુઃખપ્રદ, અમનોજ્ઞ હોવાથી
ભગવાને તેવાં વચનોને પણ જૂઠમા ગણ્યાં છે શ્રાવકે એવાં વચન બોલવાં ઉચિત નથી.

જૂઠ વચનનું ફળ—જૂઠ બોલનારના બધા સદ્ગુણો નાશ પામે છે. જૂઠ બોલ-
નારનો કોઈ વિશ્વાસ કરતું નથી. તેનાં મંત્ર, ચંત્ર, તત્ર, વિદ્યા, ઔષધિ આદિ નિષ્ફળ
જાય છે. જૂઠ બોલનારને વખતે કમોતે મરવું પડે છે. જૂઠાને લોકો ગમી, લખાડ, દુઝો,
ઠગ, બદમાશ, ધૂત આદિ લજ્જાસ્પદ નામોથી સંબોધે છે આ પ્રમાણે લોકમાં અનેક
હાનિ થાય છે અને મૃત્યુ બાદ પરલોકમાં તે મૂંગો, તોતડો, કટુભાષી, દુર્ગંધશુકત
સુખવાળો આદિ મોઢાના અનેક રોગોથી ગ્રસ્ત થઈ દુઃખી થાય છે એકેન્દ્રિયાદિ ભતિમાં
ઉત્પન્ન થાય છે, તથા નરકગતિમાં જાય તો ત્યાં પરમાધારી તેના મોઢામાં કંટા કે
મેખો મારે છે, છાલ ખેંચી કાઢે છે ઇત્યાદિ જૂઠ વચનના માઠાં ફળને બાણીને સુઝ
છવોએ જૂઠનો સર્વદા સર્વથા પરિત્યાગ કરવો જોઈએ

સત્યત્વું ફળ—સત્ય સઘળા સદ્ગુણોને ખેંચી લાવે છે. સત્યવંત સર્વનો વિશ્વાસ-
પાત્ર હોય છે. ઠરેલા શુભકર્મ કે ધર્મનાં સર્વોત્તમ ફળનો દાતા સત્ય જ છે. કહેવત છે કે

† न सत्यमपि मापेत परपीडाकारकं च ।

लोकेपि श्रूयते यस्मात् कौत्तिको नरकं गतः ॥

અર્થ:-જે વચનો અન્યને પીડાકારી ને સત્ય હોય તો પણ બોલવા નહિ. કેમકે લોકિક શાસ્ત્રમાં
એમ સંભળાય છે કે કોશિક સુનિ અન્યને દુઃખપ્રદ વચન બોલવાથી નરકમાં જાય છે.

* અથર્વવેદ મ કુંદોપનિષદમાં કહ્યું છે કે સત્યમેવ જયતે જાનૃત અર્થાત્ સત્યનો જ જય
છે; અસત્યનો નહિ,

“સત્યક્રી બાધી લક્ષ્મી ફિર મિલેગી આય” જ્યા સત્ય છે ત્યા લક્ષ્મીનો નિવાસ છે. સત્યવંતનું કાર્ય શીઘ્ર સિદ્ધ થાય છે. સત્યના પ્રભાવથી મહા ભયંકર રોગો પણ નાશ પામે છે. સત્યથી સંગ્રામમાં તથા સંવાદમાં વિજય પ્રાપ્ત થાય છે. સત્યવંતના મંત્ર, યંત્ર, તંત્ર, વિદ્યા, ઔષધાદિ તત્કાળ ફળદાયી નીવડે છે. સત્યવંત સદૈવ નિશ્ચિંત અને નિર્ભીક હોય છે. તેને ક્યારે પણ ચોટું સંતાકડું પકડું નથી સત્યવંતના કથન નરેન્દ્ર, સુરેન્દ્રને પણ માનનીય હોય છે સત્યવંતની પાસે મહાન પુરુષો પણ સલાહ પૂછવા આવે છે સત્યથી દુરમન પણ વશ થઈ દાસ બની રહે છે સત્યવંત આ લોકમાં નરેન્દ્ર દેવેન્દ્રનો પૂજ્ય હોય છે અને ભવિષ્યમાં પણ ઈશ્વર, મિશ્ર, પ્રિય, આદેવ વગની અને સ્વર્ગ મોક્ષનાં સુખોનો લોકતા બને છે.

ત્રીભુવં અણુજત-શૂદ્ધાઓ અદિજ્ઞાદાણાઓ વેરમણ્

સાધુની પેઠે સર્વથા પ્રકારે અણુદીધી વસ્તુ અહણ કરવાથી અર્થાત ચોરીથી નિવ- તંત્ર ગૃહસ્થ માટે મુશ્કેલ છે, કારણ કે પૂજા, કાંકરા, તુણ આદિ નિર્માલ્ય વસ્તુઓ અહણ કરતી વખતે ગૃહસ્થ કોઈની આજ્ઞા એળવવાની ફરકાર કરતા નથી ? તેમ જ ખરીદીને લાવેલી વસ્તુ કદાચિત્ સામાનો નજરચૂકથી ચોડી અધિક આની ગઈ હોય તો તે પછી આપવા પણ કોઈ ભાગ્યે જ બચે છે. આમ સસાર વ્યવહારના અનેક કામોમાં નાની નાની ચોરીના હોમ સેવાઈ બચે છે આ પ્રકારની ચોરીઓ યદ્યપિ લોકવિરુદ્ધ ગણાતી નથી તથાપિ લોકોત્તર વિરુદ્ધ તો અવશ્ય છે. આનાથી બચાય તો ઘણી સારી વાત છે. નહિ તો નીચે જણાવેલી પાચ પ્રકારની સ્થૂલ ચોરી કરવાનાં પચ્ચદ્વિધાણુ તો હરેક આવકે અવશ્ય કરવાં બેઈએ.

૧ ખાતરખણી—ગૃહસ્થોને ધન પ્રાણથી પણ અધિક વહાણુ હોય છે. ધનવાન મનુષ્યો ધનના રક્ષણ માટે પોતપોતાની ભુદ્ધિ પ્રમાણે ઉપાયો યોજે છે. જમીનના કાંટે

નાસ્તિ સત્યસમો ધર્મો, ન સત્યાદિધતે પર ।

ન હિ તીવ્રતરં કિંચિદદૃષ્ટાદિહ વિદ્યતે ॥ મહાભારત, આદિ પર્વ

અર્થ—જગતમાં સત્ય સમાન કોઈ ધર્મ નથી અને સત્યથી કોઈ એછં નથી, અને અસત્ય સમાન કોઈ પાપ નથી અને તેના જેવું કોઈ જીવ પણ નથી.

સત્યવ્રતિષ્ઠાયામ્ ક્રિયાફલાશ્રયત્વમ્ । પાતંજલયોગદર્શન

અર્થ—સત્યની સિદ્ધિ થતા અર્થાત સત્યનું યથાર્થ આચરણ કરતા ક્રિયાના ફળની સિદ્ધિ થાય છે એટલે કે સત્ય આચરનાર જે કંઈ કહે તે પ્રમાણે ક્રિયાનું પરિણામ આવે છે.

છે, તિબેરીમાં મૂકે છે, ચોકી પહેરેા ગોઠવે છે, બગતો સૂવે છે હત્યાદિ પ્રયત્નો ધનની સંભાળ માટે કરે છે. પરંતુ જેઓ અન્યાયથી દ્રવ્યોપાજ્ઞન કરનાર હોય છે તેમને ધનવાનોનાં તેવાં દુઃખની કશી પણ પરવા હોતી નથી. તેઓ તો કાંથ, કેાળી આદિ શસ્ત્રપ્રયોગથી લીંત વગેરેમાં બાકોડું પાડી, ખારી-ખારણા તોડી વહી વગેરે જોળંગી ગુપ્તપણે રાખેલા ધનને ઉઠાવી બાય છે માલિક બ્યારે આ વાત બાણે છે ત્યારે તે બિચારાને બહુ આઘાત થાય છે, અસહ્ય દુઃખ થાય છે, અને વલોપાત કરે છે કેટલાક તો પ્રાણ્યુક્ત થઈ બાય છે. કદાચિત્ તે ચોર પકડાઈ બાય તો તેને પણ મારપીટ, કારાવાસનાં કષ્ટ, ક્રુધા-તૃષાદિ અનેક પરિતાપ વેઠવા પડે છે. અને વખત પર અકાળ મરણે મરી નરક, તિર્થંચ ગતિના અપાર દુઃખનો લોકતા બને છે માટે ચોરીને બંને લોકમાં દુઃખદાતા બાણીને આવક ચોરીનો પરિત્યાગ કરે છે.

૨. ગાંસડી છોડી—કોઈ આમાંતર કે દેશાંતર જતી વખતે તથા ચોરાદિકથી બચવા માટે પોતાના પ્રાણથી પણ અધિક પ્રિય ધનને પેટી, પટારા, કબાટ, હપ્પા, કોથળી વગેરેમાં રાખી અથવા ગાંસડી પોટલી બાંધી પોતાના પાઠોશી કે મિત્ર સ્વજન પર ભરેસો રાખીને તેમને ત્યાં સાચવવા મૂકે છે, પછી તે ધનને સાચવનારની બુદ્ધિ બગડે અને લાલચમાં પડી તે પેટી, ગાંસડી વગેરેને ખોલી તેમાંથી માલ કાઢી લે અને પોતે શાહુકાર છે એવું બતાવવા તેમાં ખીભે ખરાબ અથવા ઓછી કિંમતનો માલ ભરી દે અને પેટી ગાંસડી વગેરે જે સ્થિતિમાં હતાં તેવી સ્થિતિમાં રહેવા દે બ્યારે મૂળ માલિક તે વસ્તુ પાછી લેવા આવે ત્યારે તેને તે સોંપી દે અને પોતાની શાહુકારી દેખાડવા કહે કે, બાઈ! જોઈ લેજે, ખરાબ સંભાળી લેજે, પછી અમે જવાબદાર નથી. તે બિચારા લોળો અને વિશ્વાસુ તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખી બહારથી બધું હતું તેમણે તેમ જોવાથી વગર ખોલ્યે જ પોતાને ઘેર લઈ બાય છે. અને ઘણા જ ઉત્સાહપૂર્વક પેટી આદિ ખોલે છે, પરંતુ બ્યારે પોતે મૂકેલા માલ તેમાંથી નીકળતો નથી ત્યારે તે બિચારા મનરાઈ બાય છે. એક 'પૈસાણું' પણ તુકસાન થતાં ગૃહસ્થને ખાવું ભાવતું નથી, તો પછી જેના ઉપર આખી જિંદગીનો આધાર હોય તેવી વસ્તુઓ ચાલી જવાથી તેને કેટલું બધું દુઃખ થાય ! તે વાચકે જ વિચારી લેવું. આવા વિશ્વાસઘાત રૂપ મહાપાપનો આવક પરિત્યાગ કરે છે.

૩ ધાક પાડીને—અન્યાયથી દ્રવ્ય ઉપાજ્ઞન કરવાના કેટલક લાલચુ લોકો, પોતાના જેવી ચોરની મંડળી જમાવી જ ગલ આદિ વિષમ સ્થાનના રસ્તા ઉપર રહે છે, અને રસ્તે જતા આવતા લોકોને શસ્ત્રથી ડરાવી અથવા મારફટ કરીને ધન લૂટી લે છે એવી જ રીતે કેટલાક લોકો ખેતરમાં, ગામનાં, બજારમાં, ઘરોમાં લૂંટે છે. કેટલાક તો નજર ચૂકાવી ખીસાં કાતરી લે છે. દાગીના તોડી તેમાંથી માલ લઈ લે છે. આમ અનેક પ્રકારે પૂર્તતા, કમી કરી ચોરી કરે છે. કેટલાક દુષ્ટ લોકો તો ઘરેણાની લાલચે નાના બાળકોને મરી નાખે છે ગામમાં જોયિ તો છાપો મારી ધાક પાડે છે કોઈ સ્ત્રી, પુરુષ, પશુઓને પ્રાણ્યુક્ત કરે છે. આમ કરવા જતા બે તે ચોર પકડાઈ બાય તો વખત તેણે પણ અકાળ મૃત્યુ થવા

પામે છે અને નરકાદિક દુર્ગતિના ઘોર દુઃખો સહેવા પડે છે આવા કૃત્યોને મહા અનર્થના કારણરૂપ જાણી શ્રાવક તેનો પરિત્યાગ કરે છે.

૪ તાળું પર કૂચીએ કરી—કોઈ મનુષ્ય ઘર, દુકાન, વખાત, તિબેરી, પેટી વગેરેને તાળું વાસી પોતાના વિશ્વાસુ મનુષ્યને તેની ચાવી સોંપી દે છે. પછી ચાવી લેવાનાં માણસ ધનની લાલચમાં પડી ધણીની ગેરહાજરીમાં તે ચાવી વડે તાળું ખોલી માલ કાઢી લઈ પાછું તાળુ વાસી દે. તે જ પ્રમાણે કેટલાક સુનીમ, શુમાસ્તા, પાકોશી, એક માળામાં રહેનાવાળા વગેરે મનુષ્યો ઘરધણીની ગેરહાજરીમાં બીજી કૂચી લાગુ કરી તે વડે અથવા ખીલો વગેરે અન્ય સાધન વડે તાળું ખોલી તેમાંથી માર સાર વસ્તુ કાઢી લે અને પાછું તાળુ વાસી દે છે બિચારા માલિકને ઘર આદિમાં પોતે રાખેલી વસ્તુ મળતી નથી ત્યારે તે ખડું ફિકરમાં પડી જાય છે. પણ શું કરે ? કેવું નામ લે ? અંન કઠાય નામ લે તો પણ શું વળે ? ચોરનાર સહેલાઈથી તો કબૂલ કરે જ શેનો ? આવા વિશ્વાસઘાત અને ચોરીના કૃત્ય બંને ભવમાં ભય કર દુઃખકાતા નીવડે છે એવું જાણી શ્રાવક તેવા કર્મોનો પરિત્યાગ કરે છે.

૫ પડી વસ્તુ ધણિયાતી જાણી અહંશુ કરે—કોઈની કંઈ વસ્તુ કઠાય રસ્તામાં પડી ગયેલી હોય, અથવા કયાય મૂકીને પછાં તે લેવી ભૂલી ગયો હોય. તે વસ્તુ શ્રાવકની નજરે ચડે અને તે જાણે કે આ વસ્તુ ફલાણા માણસની છે, છતાં અહંશુ કરે અને છુપાવીને પોતાની કરી રાખે તે શ્રાવકનું કામ નહિ આવે પ્રસંગે પચની સાક્ષીએ તે વસ્તુ સંભાળી રાખે અને માલિક આવે ત્યારે તેને સોંપી દે. અને માલિક ન મળે તો પ્રાપ્ત દ્રવ્યને પરોપકારના કામમાં વાપરી નાખે અથવા સરકારને સ્વાધીન કરે. પણ અણહંકરું દ્રવ્ય શ્રાવક કદાપિ પોતાનું કરીને રાખે નહિ.

ઉક્ત પાંચ પ્રકારની ચોરી કરનાર રાજર્થી કંઠાય છે, લોકોમાં નિંકાય છે. મરીને દુર્ગતિમાં જાય છે અને અનેક દુઃખ પામે છે. ચોરી કરવી તે લૌકિક લોકોત્તર બંનેથી વિરુદ્ધ કૃત્ય છે. એવું જાણી શ્રાવક તેનો સર્વથા પરિત્યાગ કરે છે.

ત્રીજી વ્રતના ૫ આતિચાર

૧ તેનાહડે—ચોરીના માલ ખરીદે કે રાખે તો અતિચાર લાગે. કેટલાક ચોરીનો ત્યાગ તો કરે છે, પણ પ્રસંગોપાત મૂલ્યવાન વસ્તુ સસ્તામાં મળતી જોઈ લલચાઈને ખરીદી લે છે. તેઓ મનમાં તો સમજે છે કે, આ ચોરીનો માલ હોવો જોઈએ. પણ વિચારે છે કે, મારે ચોરીનો ત્યાગ છે, પણ ચોરાઈ માલ લેવામાં મન શી હરકત છે ? ઇત્યાદિ કુવિચારથી ચોરાઈ માલ ખરીદી મનમાં પ્રસન્ન થાય છે, કે આજે મને ઠીક કમાણી થઈ; પણ એવું નથી વિચારતો કે, જો આ વાત પ્રકટ થઈ જશે તો અનેકગણું દ્રવ્ય દેવા છતાં પણ ઇજ્જતની રક્ષા સુરક્ષ થશે. કેટલાક તો ધૃષ્ટતાપૂર્વક કહે છે કે અમને શી ખબર કે આ ચોરીનો માલ છે ? પણ લાલચના પડખેને દૂર કરી જરા દીર્ઘ-

ઉપર સુજળ ત્રીજા મતના અતિચારોનું સ્વરૂપ સમજીને જે જે ચોરીનાં કૃત્યો છે તેને પ્રથમ કમી કરે છે ત્યાંસુધી તો અતિચારરૂપે રહે તો તે પણ લોક વધતાં તે કમ' અનાચાર રૂપે' કરવા લાગી જાય છે. તેથી મતનો ભંગ થાય છે. આ પ્રકારના વ્યવહારથી વ્યાપારીઓનો વિશ્વાસ ઘટતો જાય છે ચોરી તથા દગલબાણથી વેપારીને ઘણો ફટકો પડ્યો છે. ભારતની દરિદ્રતાનું જો પણ એક કારણ છે. ન્યાયાલયમાં ન્યાયાધીશો ભેટલો વિશ્વાસ મજૂર વર્ગના માણસોનો કરે છે તેટલો શાહુકારોનો કરતા નથી એ શરમની વાત છે. માટે જાતિ અને ધર્મનું ગૌરવ જાળવવા અને વધારવા પાપથી બચવા ન્યાયથી ઉપાજિત દ્રવ્યથી જ સંતોષ ધારણ કરવો જોઈએ, દુષ્કાળ વગેરે પ્રસંગે ધાન્યાદિ ઘણાં જ મોંઘાં થઈ ગયાં હોય ત્યારે આવકનું કર્તવ્ય છે કે, પોતાના ધર્મને પ્રભાવ જનતા પર પાડવા માટે તેમજ ગરીબોના પર અનુકંપા લાવી થોડે નફે સંતોષ માને, વ્યાજ પણ ગરીબો પાસેથી વ્યાજબી લે પણ સામાની નિરાધારતા કે ગરજનો લાભ લઈ ગરીબોનાં ગળાં કરવાં એ આવકનું કામ નથી. સંતોષી રહી ગરીબોની આશિષ મેળવવાથી લોકોમાં એવી છાપ પડશે કે, જૈનો ઘણા જ હયાળુ અને સંતોષી હોય છે. આમ ધર્મની પ્રભાવના કરવી એ આવકનું ખાસ કર્તવ્ય છે.

ત્રીજા મતની સચ્ચક્ર પ્રકારે આરાધના કરનારો આવક, રાબતા ભંડારમાં, શાહુકારની હુકાનમાં કદાપિ આદર્યો જાય તો તેની કોઈ અપ્રતીત કરતું નથી. રાજા પ્રજાનો તે માનનીય અને વિશ્વાસપાત્ર હોય છે. તેમની ન્યાયોપાજિત લક્ષ્મી બહુ કાળપર્થ'ત સ્થિર રહે છે, વૃદ્ધિ પામે છે અને સુખદાતા પણ નીવડે છે. આ ત્રીણું મત આદરનારા સર્વે નિર્ભય રહે છે, તેમજ હૃદયમાં ભગવતી હયાતું નિવાસસ્થાન હોય છે. તે મતપ્રત્યાજ્ઞાનને નિર્ભયપણે નિર્વાહ કરી શકે છે. અનેક વિધ્નોથી પોતાના આત્માને બચાવે છે. સંતોષના પ્રતાપ આ બધામાં સુખી રહે છે અને પરલોકમાં પણ સ્વર્ગ અને કમથી મોક્ષનાં સુખો પ્રાપ્ત કરે છે.

ચોથું અશ્વમત-શૂલાઓ મેહુણાઓ વેરમણું

સાધુની પેઠે સર્વતાઃ બ્રહ્મચર્ય'મત પાળવું તો ગૃહસ્થને માટે હુકમ છે. અન્ય ગતિની અપેક્ષાએ મનુષ્યગતિમાં મૈથુન સંજ્ઞાનો ઉદય અધિક હોય છે તત્ત્વનો ન જાણ અને શૂર, વીર, ધીર એવો જે મનુષ્ય મોહરાબના પ્રબળ આક્રમણ સામે ટકી શકે છે અને સર્વથા બ્રહ્મચર્ય'ધર્મનું પાલન કરે છે તે પોતાના ઇષ્ટ અર્થની સિદ્ધિ-મોક્ષ પ્રાપ્તિ કરી શકે છે. નવ નવ કોટિએ આવા અતિ હુકર બ્રહ્મચર્ય' મતનું પાલન તો સર્વસંપત્તિસ્વામી સાધુ સુનિરાભે જ કરી શકે છે. શ્રાવકોથી તેમ એકાએક ન બને તો પણ ધીમે ધીમે

૫ નરકમાં ભવ સદા અધિક, તિર્થ'યમાં આહારસદા અધિક, દેવતામાં પરિશ્રદ સદા અધિક અને મનુષ્યમાં મૈથુન સદા અધિક હોય છે.

કોનોના સંગ ઊઠવા માટે પ્રથમ “સ્વલ્લ મૈથુન”થી નિવર્તે છે. અર્થાત્ સ્વદ્વારાથી સતોષ રાખી શેષ મૈથુન સેવનનો પરિચય કરે છે; કારણ કે પંચની સાક્ષીએ જેનું પાણિ-મહલ્લ કહ્યું એવી સ્ત્રીને પતિના આશ્રયન પ્રાપ્ત્યર્થે ધારણ કરવાના વ્યતિકરથી ભારે આધાત પહેાંચે-કદાચ તે આપણા પશુ કરીએએ અથવા વ્યભિચારનું સેવન કરી કુળને કલકે લગાડે. આથી ભયભીત થયેલા શ્રાવક સ્વસ્ત્રીની સંગ થ કરે છે. પશુ વિષયલોહપી-પણથી સ્ત્રીસંગ કરતો નથી. કેમકે જિનવાણીનું પાન કહ્યું હોવાથી તે સમજે છે કે વિષયાસક્તિ એ એકલાં કમં બાધવાનું અને ભવજન્યનું કારણ છે વિષયાસક્ત મનુષ્યની યુક્તિ મંદ પડે છે અને બળ ક્ષીણ થાય છે. જ્ઞાનદૃષ્ટિ વડે આવી રૂક્ષવૃત્તિ ધારણ કરનારા શ્રાવકોને આ પ્રતીતિ હોય છે કે, હજારો વર્ષ અગત્ય રહે એવા ભોગ દેવાગના-ઓની સાથે આપણે જન તી વાર ભોગવી આવા છીએ તો પશુ વૃત્તિ થઈ નહિ, તો પછી મનુષ્ય સંગથી અશુચિમય અને કષ્ટભંગુર ભોગોથી વૃત્તિ શી રીતે થાય ! ભોગ ભોગ-વધાથી વૃત્તિ કદાપિ થતી નથી, પરંતુ તેના ત્યાગ કરવાથી જ સતોષ થાય છે. આવા સુવિચારથી શ્રાવક સતોષ ધારણ કરે છે. અને પોતાની સ્ત્રીથી પશુ દિવસે તેમજ બીજ, પાત્રમ, આઠમ, અગિયારમ, ચૌદમ, પૂર્ણિમા અને અમાવાસ્યા તથા વીથં કરાના તહેવારોએ આદિ પવંતિયોએ સર્વથા પ્રજ્ઞાચર્ચ પામે છે. કેમકે દિવસે સ્ત્રીસંગ કરવાથી વિષયાસક્તિ, નિજાંતા અને ખરાબ સંવૃત્તિની ઉત્પત્તિ વગેરે કોષાપત્તિ આવે છે. અને તિથિઓને દિવસે સ્ત્રીસંગ કરવાથી દુર્ગતિના આયુર્ધન થ પડે છે, - તથા કુળભંની ઉત્પત્તિ થાય છે. આવી જ રીતે શ્રાવક એક રાત્રિમાં બે વાર મૈથુન સેવે નહિ, કારણ કે તંદુલવિધા-

× વૈમાનિક દેવોનો ૨૦૦૦ વર્ષ પર્વત, જ્યોતિષી દેવોનો ૧૫૦૦ વર્ષ પર્વત, ભવનપતિનો ૧૦૦૦ વર્ષ પર્વત અને વાલ્મ્ય તરનો ૫૦૦ વર્ષ પર્વત સંચેત રહે છે.

* ૫૫ પર્વોમાં પ્રજ્ઞાચર્ચનું પાલન કરવાનું કારણ એ છે કે-કારણક્રમ જન છે કે-અસખ્યાત વર્ણવવાળા નારકો દેવતા અને યુગલિક મનુષ્યો ભગવાદે જ મહિના આયુષ્ય ખાતી રહે છે ત્યારે આગ્રહા ભવન આયુષ્ય પામે છે અને સખ્યાત કર્મના આયુવાળા તિર્થંત્ર, મનુષ્યો આયુષ્યને ત્રીને, નવમે, સત્તાવીસમે વગેરે ભાગ બાકી રહે ત્યારે અથવા અત્યુર્લભ આયુષ્ય બાકી રહે ત્યારે પરમપનો આયુર્ધન થ કરે છે. સભવતઃ એ કારણથી કુલ્લુલિકા જિનનંદ પ્રજ્ઞાએ અને આચાર્યોએ અટકા આયુનો મધ ન પડે તેટલા માટે પર્વં તિથિઓ કાચ કરી છે જેમ કે ચૌજ અને ચોથ એ બે ભાગ તથા એટલે ત્રીને ભાગ પાચમનો આવે, એવી જ રીતે છં અને સાતમ બે ભાગ તથા એટલે ત્રીને ભાગ આઠમ આવે એમ કમલઃ એકાદશી તથા ચતુર્દશી આવે છે. આમ આ તિથિઓ ત્રીબે ભાગમાં આવે છે. (પૂર્ણિમા અને અમાવાસ્યા એ પાશ્વિક પર્વ છે) આ દિવસોમાં પરમવનું આયુષ્ય મધાવનો સભવ છે, એટલા માટે હમેશા અજ્ઞાન જ્ઞાન સોડીક નહિ તો આ પર્વં તિથિઓમાં તો સંસારના કાચોથા વિરક્ત થઈ દયા, શીલ, સતોષ, સામાયિક, પોષધ આદિ ધર્મચરણો કરવી એટલે કે જેથી દુર્ગતિનું આયુષ્ય ન મધાવા પામે

લિયા પચસામા કહ્યું છે કે, એક વખત મૈથુન સેવ્યા બાદ ૧૨ મુહૂર્ત પચત યોનિ સચેત રહે છે. ઉત્કૃષ્ટ ૬ લાખ x સંઙી મનુષ્ય અને અસંખ્ય અસંઙી મનુષ્યની ઉત્પત્તિ થાય છે. બીજી વખતના સંલોગમા તે બધાનો નાશ થઈ જાય છે. ગૃહસ્થોને માત્ર પુત્રપ્રાપ્તિને અર્થે જ સંસંગની આવશ્યકતા હોવી પડે. અધિક લોગ લોગવવાથી પુત્રોત્પત્તિનો સંભવ પણ બોધે રહે. વેશ્યાને અધિક સંતતિ થતી નથી તેવું પણ એ જ કારણ જણાય છે એટલા માટે આવકે મિતવ્યથી અને સંયમી રહેવું એ પરમ હિતાવહ છે.

ચોથા વ્રતના ૫ અતિચાર

૧ ઇત્તરિય પરિગ્રહિયાગમણે—પોતાની પરણેલી નાની ઉમરની સ્ત્રી સાથે ગમન થયું હોય. લગ્ન થઈ ગયા પછી પણ જ્યાં સુધી સ્ત્રી ઋતુમતી ન થાય ત્યાં સુધી તેની સાથે ગમન કરે તો અતિચાર લાગે.

x મેહુણસળાકહો જવલક્ષ હજેહ સુદમઝીવાળ ।

કેવલિણા પળજત, સવલિયજ્વ સવા કાલ ॥ ૧ ॥

ઈત્થોઝોળિય સમવતિ, વેદિયા ય જે મીવા ।

ઈક્કો વા લો વા તિળિય વા, લક્ષ પુજત તુ ડકકોસ ॥ ૨ ॥

પુરિસેળ સહ ગયાદ તેસિ મીવાળ હોઈ ઉહવળ ।

વેળુમલિદુસેળ, તસાચસલગણાપળ ॥ ૩ ॥

અર્થ—શ્રી સર્વદા પ્રભુએ કહ્યું છે કે, સ્ત્રીની યોનિમાં કોઈ વાર એક, કોઈ વાર બે, કોઈ વાર ત્રણ એમ ઉત્કૃષ્ટ નવ લાખ સૂક્ષ્મ શ્વેત ઉત્પન્ન થાય છે. જેમ વાસની નળીમાં ભરેલા તલમાં તપાવેલા લોહનો સળિયો નાખવાથી તે તલ બળી જાય છે તેની જ રીતે સ્ત્રી-પુરુષોના સમાગમથી તે બધા શ્વેત મૃત્યુ પામે છે, આ કથનનું સત્ય ગ્રહાન કરી એવા પાપથી બચો.

પવિદિયા મણુસસા, પમળર મુત્તળારિગમમ્મિ ।

ઢક્કોસ જવલક્ષા, જાર્યતિ યગલેણ ॥ ૧ ॥

જવલક્ષણ મલ્લે જાયહ્ ઈક્કસસ દોળદ વ સમતી ।

સેસા પુળ પમેવ ય, ચિલ્લય વચ્ચયતિ તત્ત્યેવ ॥ ૨ ॥

અર્થ—એક વખતના સંસમાગમમાં ઉત્કૃષ્ટ નવ લાખ સંઙી પચેદિય મનુષ્ય, ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેમાંથી કોઈ વાર એક, ક્યારેક બે અને ક્યારેક ત્રણ બચે છે. બાકીના નાશ પામે છે, એમ તદુલ્લ વિચારીશા કહ્યું છે.

સંસલોગ બાદ બાર મુહૂર્ત યોનિ સચેત રહે છે, અર્થાત્ તેમાં શ્વેતની ઉત્પત્તિ અને મૃત્યુ થયાં કરે છે. તે ૧૨ મુહૂર્તની અદર કોઈ પણ વૃત્તિમાંથી મનુષ્યનું આયુષ્ય બાંધ્યું હોય તેવા શ્વેત તે યોનિમાં મનુષ્યપણે ઉત્પન્ન થઈ શકે છે.

કોઈ એવો વિચાર કરે કે, મારે પરસ્ત્રીનાં પચ્ચક્ષુખાણ છે. પરંતુ વેશ્યા તો કોઈની સ્ત્રી નથી માટે થોડું દ્રવ્ય આપીને પરપુરુષથી તે અચુક સમય પર્યંત ગમન ન કરે તેવો બંદોબસ્ત કરી તેટલા સમય માટે મારી સ્ત્રી બનાવી લઉં તો શી હરકત છે ? ઇત્યાદિ વિચારથી વેશ્યા સાથે ગમન કરે તો દોષ લાગે. કેમકે જ્યારે તે કોઈની પણ સ્ત્રી નથી તો તમારી પણ શી રીતે થઈ શકે ? સ્વદ્વારા તો તે જ કહેવાય છે કે જેનું પંચની સાક્ષીએ પાણિગ્રહણ કરવામા આવ્યું હોય, તે સિવાયની બધી પરસ્ત્રી બન્યુની. જે ઉક્ત વિચારથી વેશ્યાગમન કરે છે તેને અનાચાર લાગે છે અર્થાત્ તેના જીવનનો ભંગ થાય છે.

૨ અપરિગ્રહિયા ગમણે—પાણિગ્રહણ થયા અગાઉ જેની સાથે માત્ર સગપણ જ થયું છે તેવી સ્ત્રી સાથે ગમન કરે તો અતિચાર લાગે.

(૧) કોઈ એવો વિચાર કરે કે, મારે પરસ્ત્રીગમનના પચ્ચક્ષુખાણ છે. પરંતુ આ કુમારિકા હજી કોઈની સ્ત્રી થઈ નથી, તો તેની સાથે ગમન કરવામા શો દોષ છે ? આમ વિચારી કુમારિકા સાથે ગમન કરે તો અનાચાર લાગે, કારણકે તે કામ રાજ્યવિરુદ્ધ, ભતિવિરુદ્ધ અને અનીતિનું છે એ કદાચિત્ ગર્ભ રહી બચ તો જગતમાં બહુ નિંદા થાય છે અને ગર્ભપાત તથા આત્મઘાત આદિ મહા ભય કર દોષો નીપજે છે (૨) કોઈ એવો તર્ક કરે કે, વિધવાનો કોઈ માલિક નથી, તેથી વિધવાને મારી સ્ત્રી બનાવીને રાખું તો શો દોષ છે ? આમ વિચારી વિધવા સાથે ગમન કરે તો અનાચાર લાગે કારણકે પતિના મૃત્યુ પછી પણ તે વિધવા તેની સ્ત્રી કહેવાય છે તેથી પરસ્ત્રી જ છે વિધવાગમનથી લોકાપવાદ, વ્યભિચારની વૃદ્ધિ, ગર્ભપાત, બાળહત્યા કે આત્મઘાત આદિ અનેક મહા ભય કર દોષોત્પત્તિ થાય છે. (૩) કોઈ એવો વિચાર કરે કે વેશ્યા તો કોઈની સ્ત્રી નથી એમ વિચારી તેની સાથે ગમન કરે તો અનાચાર લાગે

ચાહે કુમારિકા હો, વિધવા હો કે વેશ્યા હો, તે બધી જ પરસ્ત્રી કહેવાય છે. તેનું સેવન ઉત્તમ પુરુષો કદાપિ કરતા નથી તેમ કરવું એ લૌકિક તેમજ લૌકોત્તર બન્ને પ્રકારે નિવિદ્ધ છે. તેમ જ આ ભવ પરભવ બન્ને લોકમાં દુઃખપ્રદ છે વળી વેશ્યા તો જગતની એક છે. સ્વાર્થની સગી છે સ્વાર્થવશ આંધળા, લૂલા, લાંગડા, કુષ્ટરોગી, અંધાલ આદિને પણ તે પોતાના પ્રાણપ્યારા બનાવી-તેની સાથે ગમન કરે છે અને સ્વાર્થ સરતો બંધ પડે એટલે તે પ્રાણપ્યારાને પણ ધક્કો મારી બહાર કાઢી મૂકે છે. વળી વેશ્યાગામી પુરુષો વખત પર માતા, બેન કે પુત્રીની સાથે ગમન કરવાતુ મહા ભય-કર પાપ પણ વહોરી લે છે, કારણ કે વેશ્યાના મકાન ઉપર એવું સાર્દનખોડ લગાવેલું હોતુ નથી, કે અચુક સાહેબ અહીં પધારે છે. જે વેશ્યાને ત્યાં બાપ જતો હોય છે ત્યાં બેટો પણ બચ તો તેને માતૃગામી કહેવામા શી હરકત છે ? અને બાપના સંબંધથી ઉત્તમ થયેલી વેશ્યાની છોકરી સાથે ગમન કરનાર ભગિનીગામી (બહેનની સાથે ભોગ ભોગવનારો) કહેવામા શી હરકત છે ? અને પોતાના જ સંબંધથી ઉત્તમ થયેલી

વેશ્યાની પુત્રી સાથે પણ રંડીબાજ લોકો લોગ લોગવતા લજવાતા નથી ? આવા પુરુષોને પુત્રીગામી પણ કહેવામાં શી હરકત છે ! અહા ! જે શબ્દ જગનમા મા બહેનની ગાળરૂપે સાંભળતાં લોકો ક્રોધાતુર બની જાય છે, તેવા જ કુકર્મ કરવામાં તેઓ તત્પર બને છે ? આથી વધારે ધૃષ્ટાસ્પદ અને ખેદજનક બીજું શું હોઈ શકે ? આવા મહાન અનર્થ અને બુદ્ધિમના કામ વેશ્યાગમનના પરિણામે થાય છે. આ સિવાય વેશ્યાગામીને ચાંદી, પ્રમેહ આદિ અનેક ખરાબ રોગો લાગુ પડતાં તે રીખાઈ રીખાઈને, સહી સહીને અકાળે મરે છે મર્યા પછી પણ નરકમાં પરમાધારી દેવો તેને ધગધગતી લોહ પૂતળીની સાથે, લોહાના તીક્ષ્ણ ખીલાયુક્ત તખ્ત શય્યા પર સૂવાડી આલિંગન કરાવે છે, ઉાર સુદગલોના પ્રહાર કરે છે આવી રીતે બંને ભવમાં વ્યભિચાર ને ભયકર દુઃખોતું કારણ બની શ્રાવક પરસ્ત્રીગમનનો સર્વથા પરિત્યાગ કરે છે.

૩ અનંગકીડા—કુચમહંનાદિ અનેરે અંગે કામક્રીડા કરે તો અતિચાર લાગે કોઈ એમ વિચારે કે મારે પરસ્ત્રીગમનનાં માત્ર એક કાયાની કોટિએ પચ્ચક્ષુબ્ધ છે. તેથી પરસ્ત્રીના અધર (હોઠ) સુખન, કુચમહંન, આલિંગનાદિ કરવામા શો હોષ છે ? આમ કરે તો અતિચાર લાગે કેમકે તે પણ એક પ્રકારનો વ્યભિચાર છે અને અનંગકીડા બાદ બ્રહ્મચર્ય પાળવું સુરકેલ છે. બ્રહ્મચારીને માટે તો શુભ અંગોપાંગતું દ્વરથી નિહાળવાતુ પણ શાસ્ત્રમાં નિષિદ્ધ છે. તેવી જ રીતે કાષ્ઠ, પાષાણ, મૃત્તિકા, વસ્ત્ર, ચર્માદિની પૂતળીની સાથે પણ કામક્રીડા કરવાથી અનંગકીડાનો અતિચાર લાગે છે. વળી કેટલાક હસ્તકર્મ તથા નપુંસક ગમનને પણ અનંગકીડા કહે છે. આ કર્મ ચોષોત્પાદક, વિષયવધક છે અને એ રીતે વીર્યપાત થવાથી શારીરિક, માનસિક બારે હાનિ થાય છે. અનેક ભયંકર રોગો ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી તેવા નીચ, નિંદ્ય, નિરર્થક અને નાલાયકી ભર્યાં કર્મોનો શ્રાવક સર્વથા પરિત્યાગ કરે છે.

૪ પરવિવાહ કરેણુ—સ્વજન સિવાય અન્યના લગ્ન સંબંધ કરાવે તો અતિચાર લાગે. કેટલાક અન્ય મતાવલમ્બીઓ કન્યાદાન કરવામાં ધર્મ માની અને કેટલાક મિશ્રમા-ભિમાની લોકો નામનાને ખાતર પાડોશીના, ગામના, જાતિના કે દેશના મનુષ્યોના વિવાહ સંબંધ ભેડી આપે છે. આવાં કાર્ય શ્રાવકને માટે અનુચિત છે કેમકે આવા કામ મૈથુન-વૃદ્ધિના અને સસાર-વૃદ્ધિના કારણરૂપ છે. વળી કંપતી સમાન આચાર વિચારના ન હોય અને તેઓમા જીવનભર કલેશ રહે કે કલ્લેડાં થાય વગેરે કારણે અપયશ ફેલાય છે. કોઈના નિસાસા લેવા પડે છે તેથી શ્રાવક પારકા વિવાહ સંબંધ ભેડવાનાં પચ્ચક્ષુબ્ધ કરે છે. પોતાનાં પુત્ર, પુત્રી વગેરેના સંબંધ કર્યા વિના છૂટકો થતો નથી એટલા માટે સ્વકુટુંબીઓ સિવાય અન્યના સંબંધ ભેડવાની ઝંઝટમાં તે પડતો નથી.

૫ કામલોગેસુ તિવ્વાભિલાષા—કામલોગ-સેવવાની તીવ્ર અભિલાષા કરે તો અતિ-ચાર લાગે. શ્રોતોન્દ્રિય અને અલ્પરિન્દ્રિયના વિષયને કામ કહ્યો છે અને શેષ ત્રણ ઇન્દ્રિયોના વિષયને લોગ કહ્યો છે. ૧ શ્રોતોન્દ્રિયથી વિવધ પ્રકારના વાજિન્દ્રોની સહાયથી રાગરાગણી અને

ગાનતાનમાં તદ્દલીન રહે. ૨ અશ્વિન્દ્રિયથી ગુપ્ત અંગોપાગતના નિરીક્ષણમાં તથા નગ્ન ચિત્ર, નાટક ચેટક કે સિનેમાના નિરીક્ષણમાં હુપ્થ બને. તેનું નામ કામ ૩ દ્રાણેન્દ્રિયથી અત્તર, પુષ્પાદિ સૂઘવામાં હુપ્થ બને. ૪ રસેન્દ્રિયથી દૂધ, દહીં, ઘી, તેલ, મીઠાઈ એ પાંચ વિગત તથા માખણ, મધ, મહિરા અને માસ એ ચાર મહાવિગત લોગવવામાં અને મનોજ્ઞ લોજન આરોગ્યમાં તથા ૫ સ્પર્શેન્દ્રિયથી વસ્ત્રાભૂષણ, શર્યાસન તથા સ્ત્રી આદિકના સ્પર્શ-સેવનમાં તદ્દલીન બને. એ પ્રમાણે પાચ ઇન્દ્રિયોના વિષયમાં હુપ્થ બને તેને કામલોગમાં તીવ્રાભિલાષી કહે છે કેટલાક લોકો વિષયાસક્ત બની સ્નાન શાંભારાદિથી પોતાના રૂપને આકર્ષક બનાવે છે ગુપ્ત અંગોપાંગ દેખાય તેવા બારીકમ નિર્ભજ વસ્ત્ર ધારણ કરે છે. અત્તર, પુષ્પ તેમજ કામોત્તેજક ભૂષણો સજીને, રસાયણ સ્થંભનશુટિકા વગેરેનું સેવન કરીને વિષયવૃદ્ધિ કરે છે અને લોગોપલોગમાં હુપ્થ બને છે તેથી ચીકણાં કર્મ બધાય છે. અને વખતે રસાયણાદિ ફૂટી નીકળે તો કુઠાદિ રાજરોગોનો ભોગ બને છે. ગરમી, શૂલ, ચિત્તભ્રમ, કષ્પવા, મૂંછાં, સુસ્તી, વિકલતા, ક્ષય, નિર્બળતા આદિ અનેક રોગોથી સહી સહીને મરે છે. ‘કામે પલ્થેમાણા ચકામા જંતિવુગર્હ’ અર્થાત્ કામભોગના પ્રાપ્તિ મનુષ્યો કામભોગનું સેવન કર્યા વિના જ મરીને નરકાદિ દુર્ગતિમાં ચાલ્યા જાય છે. આવું જાણી શ્રાવક જન આ પાત્રમાં અતિચાર દોષથી અત્તમાને બચાવી વિષયવૃદ્ધિના કામથી બહાર રહે છે. કામભોગની ઇચ્છાનો નિરોધ કરવા માટે પોતાની સ્ત્રી સાથે પણ એક પથારી પર શયન કરતો નથી આય ગિલ, ઉપવાસ આદિ તપ કરતો રહે છે. બ્રહ્મચારી સતી-સતોના શુભકીર્તન કરી, તેમના ઉન્નતવળ ચરિત્રોનું પઠનપાઠન કરતો રહી વિશુદ્ધ આચિત્રવાન બને છે.

બ્રહ્મચર્ય રૂપ + બ્રેહ્ મતનું પાલન કરનારની દેવો પણ સેવા કરે છે વિશ્વમાં તેમની કીર્તિ વિસ્તરે છે. યુદ્ધિ, બળ અને તેજની વૃદ્ધિ થાય છે, દુષ્ટો તરફથી થતાં મંત્ર તત્ર, યંત્ર, કામભૂટમણ વગેરે તેમને કશી અસર કરી શકતા નથી વ્યંતરાદિ દુષ્ટ દેવો ઉપદ્રવ કરી શકતાં નથી. અગ્નિ પાણી સમાન, અને સમુદ્ર સ્થળ સમાન થઈ જાય છે. સિંહ વગેરે વિકરાળ પ્રાણીઓ તેમની આગળ બકરી સમન બની જાય છે. સર્પ પુષ્પમાળા

• વસ્ત્ર પહેરવાનો મૂળ ઉદ્દેશ સ્ત્રીનું અને લલ્લમનું રક્ષણ કરવાનો છે, પરંતુ ખારીક વસ્ત્રો તે બેમાંથી એકેયનું રક્ષણ કરી શકતા નથી, જિનટા તે બન્નેને હાનિકર નીવડે છે. ઉત્તમ ભતિની સ્ત્રીઓ માં પણ આજકાલ બહુ ખારીક વસ્ત્રો પહેરવાનો રિવાજ લેવામાં આવે છે આવા વસ્ત્રો પહેરીને લલ્લાદિ માંગલિક પ્રસંગે હારગળનમાં ફટાણા માતી કેટલીક સ્ત્રીઓ ધોળે દિવસે નીસરે છે, એ વસ્ત્રો જ શરમની વાત છે. પતિ આવા ખારીક વસ્ત્રો લાવી આપે છે તે પણ ઘણું અયોગ્ય છે.

+ એકરાત્રી વિનસ્યાય, યા ગતિઃ વ્રત્તચારિણા ।

ન સા ઋતુસંસેજ, ગ્રાપ્તું શક્યા યુષિપ્તિર ।।

અર્થ.—બહેન યુષિપ્તર । એક રાત્રિ બ્રહ્મચર્ય પાળનારની જેની ઉત્તમ ગતિ થાય છે તેની ઉત્તમ ગતિ હબર યજ કરવાથી પણ થતી નથી.

ત્યાં રક્ષણ કોણે કર્યું હતું? બહાર આવના વેન નાનાના દુઃખપાનની આવગળના રહે છે તે કોણ ઉત્પન્ન કરી શકે છે? આ બધું તમારા આયુષ્યગળ અને પુણ્યગળના પ્રતાપે થયા કરે છે તો હવે પેટ ભરવાની, ચરીર પોષવાની અને પુનઃક્રિની નાટ્યિકાની આટલી બધી ચિંતા થા સારુ કરો છો? સૌને પોષવાનાં પૂરંદર કરના ઉદ્યાનુસાર સાધન સામગ્રી મળતી જ રહે છે અને ભવિષ્યમાં પણ મળતી રહેશે. આપું જાણી અન્યને માટે અનુચિત કર્મ કરી કર્મબંધથી આત્માને બારે કરવો ન જોઈએ. જાન કથ આદિ સુશ્રાવકોએ જે પ્રમાણે દ્રવ્ય-મર્યાદા (પરિચ્છ પરિમાણ) કરી લીધી, પોતાની પાસે હતું તેટલા જ દ્રવ્યથી સંતોષ માન્યો, અધિક રાખવાના પચ્ચદ્ધખાણ કર્યાં, તેવી રીતે શ્રાવકે પરિચ્છની મર્યાદા કરી સંતોષ રાખવો જોઈએ. દ્વાચિત્ત તે નમાવે તુષ્ટાને નિરેષ ન થઈ શકે તો પોતાની ઇચ્છાનુસાર પરિમાણ કરી લઈ વધારે રાખવાનાં પચ્ચદ્ધખાણ અવશ્ય કરવા જોઈએ. કોઈ કંઈએ કે, પાને ૧૦૦ રૂપિયાની પચ પૂંછ ન હોય અને લાખ ઉપરાંત રૂપિયા ન રાખવા એવા પચ્ચદ્ધખાણ કરવાથી શું ફાળે? તેમને બહુવું નોઈએ કે, “ચિપ્પવર્ગિયં પુણ્યમ્વ માગ્ય દેયો ન જ્ઞાનાતિ કૃતો મનુષ્યઃ” અર્થાત્ જ્ઞાના ચરિત્રને અને પુરુષના ભાગ્યને હેવો પણ જાણી શકતા નથી તેા મનુ-પતું શું ગણું! પ્રત્યક્ષ જ જોઈએ છીએ કે ગાય અને બકરના ચારનાય રાત્ર મહારાત્ર બની ગયા છે જેમને પરિચ્છની મર્યાદા હોય તેઓ અધિક પ્રાપ્તિના સમયે સંતોષ થઈ શકે છે મર્યાદા ઉપરાંત ચક્રવું નહિ કરે. પરિચ્છ અધિક નહિ વધારે ને પાપીનેને જાતમા બચશે. પ્રત્યાખ્યાન કયો વિના સંતોષ થવો સુરેકેલ છે જ આપું જાણી શ્રાવક નિરેષોક્ત ૯ પરિચ્છતું પરિમાણ અવશ્ય કરે છે

૧ “ ખેત કથા પરિમાણ ” - ખેત=ક્ષેત્ર એટલે ખુદ્દી જમીનનું પ્રમાણ પરિમાણ કરે. આગ, બગીચા, ખેતર, વાડી, જંગલ, ઇત્યાદિ ખુદ્દી જમીનનાં પરિમાણ રાખવાનું બનતાં સુધી તેા આનક ઉગિત સમજતા નથી, કરનું કે તેનાં બહુ કાગપત્રનાં હાથ ચૂંબેનાં આરભ થતો રહે છે. જાને પાંચે દિવસ છુટોની પણ હિંસા થઈ નય છે કદાચિત - ખાંચ પડે તો તેવા સ્થાનોની લંબાઈ પહોળાઈ અને સખ્યાનું પરિમાણ કરી અચિત નોંધનાનાં પ્રત્યાખ્યાન કરે વિશેષ ગણે નહિ અને રાખ્યાં હોય તેમાની પાંચ કરી કરનાં ના.

૨ 'વલ્લુ પરિભાગ' -કાકેલી જમીનનું મુશ્કેલીનું પરિભાગ કરે છે (ગ.ન.પિ.ન.નું), મહેલ (માળખાળા નકાન), આસાદ (ચિખરમંથ), દુકાન, વપાર, ગણતંત્રી, વગેરે.

५० जहा जहा अप्प लोणे, जह जह अप्प परिणाम भो ।

तद् तद् मुहं पवद्मुहं, धम्मम्मं यं ज्ञोः मिदि ॥

અર્થ—તેમ જેના પૈસા દરેક વસ્તુમાં સમાવેલા છે તેને તેમજ તેમણે આપેલ નિધિઓની રકમો પણ જાણી શકાય.

ધર), બગલા (બગીચામાંનું મકાન), કુટિર (ધાસનું જૂંપડું) ઇત્યાદિ પ્રકારનાં મકાન-
માંથી જેટલાંની જરૂર હોય તેની લાંબાઈ, પહોળાઈ અને સંખ્યાની મર્યાદા કરી અધિક
રાખવાના પ્રત્યાખ્યાન કરે રહેવા પૂરતી મકાનની સગવડ હોય તો નવાં મકાન બાંધવાનો
આરંભ સમારંભ કરે નહિ, કારણ કે તેમાં પણ છકય જીવોની અને વખતે પંચેન્દ્રિય-
જીવોની પણ હિંસા થઈ બચ છે કહાચિત્ રહેવા યોગ્ય મકાન ન હોય અને તૈયાર
મકાન વેચાણ મળી શકતાં હોય તો ખર્ચ વધુ થાય તે તરફ નહિ જોતાં કામ ચાલે તેમ ન
હોય તો મકાનની સંખ્યા, લાંબાઈ, પહોળાઈની મર્યાદા કરી તેથી અધિક મકાન બનાવ-
વાનો તથા પોતાની નેશ્વાયમાં પણ રાખવાનો ત્યાગ કરી દે.

૩૪ હિરણ્ય સોવન પરિમાણ—હિરણ્ય=ચાંદી અને સોવન=સોનું તેનું ઇચ્છિત
પરિમાણ કરે. જેમકે, લગડી, પાટ વગેરે વગર ઘડેલું સોનું રૂપું અને વીટી, કંડી, કડાં,
હાર, તુપૂર આદિ હાગીના તે ઘડેલું રૂપું તેની કિંમતની, નગની વજન આદિની
મર્યાદા કરે, જૂના હાગીનાથી કામ ચાલતું હોય ત્યાં સુધી નવા હાગીના ન બનાવે, કારણ
કે જ્યાં અગ્નિનો આરંભ થાય છે ત્યાં છએ કાયના જીવોની ઘાત થાય છે અને ધાતુને
ગળાવવામાં પણ ઘણું પાપ કલું છે ઘડેલા તૈયાર હાગીના મળતા હોય તો આરંભ કરી
નાહક કર્મ બંધન કરતાં તે આવકને ઉચિત નથી. કહાચિત્ કામ ન ચાલે તો નાહક હાગીના
બનાવરાવવાના નંગ, તોલ અને કિંમતનું પરિમાણ કરે તથા પોતાની નેશ્વાયમાં રાખવાનું
પણ પરિમાણ કરે, તેનાથી અધિકનો ત્યાગ કરે.

૫. ધન પરિમાણ—રોકડનાણાંનું ઇચ્છિત પરિમાણ કરે. જેમ પાઈ, પૈસા, આની,
બેઆની, પાવલી, અર્ધી, રૂપિયો આદિ જે સિલ્કા ચાલતા હોય તે તથા હીરા, પન્ના,
માણેક, મોતી, પરવાળાં આદિની કિંમતની તથા સંખ્યાની મર્યાદા કરે, અધિક રાખવાનાં
પચ્ચક્ષુખાણ કરે. પૃથ્વી ખોદાવી પથ્થર ફોડાવી ઝવેરાત કાઢવાનાં તથા છીપો ચીરાથી
મોતી કાઢવાનાં કામ કદી ન કરે, કેમકે પૃથ્વીને ખોદવાથી તથા અનેક પ્રકારના મશાલાના
પ્રયોગથી ત્રસ જીવની પણ ઘાત થાય છે. અને છીપો તો પ્રત્યક્ષ બેઇન્દ્રિય માણી છે,
તેને ચીરવાથી લાલ રંગના રક્ત જેવાં માણી નીકળે છે. તથા તેઓ અરેરાટ શબ્દથી
ડુદન પણ કરે છે. આતું નિર્દય કૃત્ય આવકે કરવું તે ઘણું અનુચિત છે. સર્વ પ્રકારના
પદાર્થ તૈયાર મળી શકે છે તો પછી અનર્થ કરી કર્મ બાંધવાનું શું પ્રયોજન ? કહાચિત્
ન ચાલી શકે તો છીપ ચીરાવવાના ધધા તો કહાપિ કરવા જ નહિ અને ઝવેરાત કહા-
વવાની મર્યાદાથી અધિકના પચ્ચક્ષુખાણ કરી લેવાં.

૬. ધાન પરિમાણ—ધાન્યનું ઇચ્છિત પરિમાણ કરે, જેમકે, ચોખા, ઘઉં, જુવાર,
બાજરી, મકે, મકાઈ, મગ, ચણા આદિ ૨૪ પ્રકારનાં ધાન્ય અને ધાન્યનાં જ જેવા રાજગરો,
ખસખસ વગેરે અનેક પ્રકારના છે તે તથા ધાન્ય શબ્દમા એવા, મીઠાઈ, પકવાન, ઘી,
ગોળ, સાકર, કરિયાણા, તેલ, મીઠું વગેરે અનેક વસ્તુ છે તેની ઘરખર્ચ માટે આવશ્યકતા
હોય તેટલું જ રાખવાનું. કિલો, ગ્રામ આદિનું પરિમાણ કરે અને તેથી વિશેષ રાખવાનો
ત્યાગ કરે. આ વસ્તુઓને વિશેષ કાળ રાખવાથી તેમાં ત્રસ જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે તેથી

તેને રાખવાના કાળની પણ મર્યાદા કરવી ઉચિત છે. અધિક સમય સુધી સંગ્રહ કરી રાખવો ઉચિત નથી, અને તેના વ્યાપાર કરવો તે પણ આવકોને માટે ઉચિત નથી. કારણ કે તેને આશ્રયીને રહેલા ત્રણ છવેની પણ ઘાત થાય છે વળી આવી ચીજોનો વેપાર કરનાર દુષ્કાળ પડવાની પણ ભાવના ભાવ્યા કરે છે, કારણ કે તેવા પ્રસંગે અધિક લાભ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, આવા આર્ત રોદ્ર ધ્યાનથી ચીકણા કર્મ બંધાય છે. કદાચિત્ તેવા વેપાર વિના કામ ચાલી ન શકે તો વસ્તુના વજનનું અને રાખવાના કાળનું પરિમાણ ને. મર્યાદા ઉપરાંત વસ્તુ રાખે નહિ તેમજ મર્યાદિત કાળ ઉપરાંત વસ્તુનો સંગ્રહ કરી રાખે નહિ તેમજ દુષ્કાળ પડે તો ઠીક એવા વિચાર કદાપિ મનમાં આવવા કે નહિ. પ્રાણીમાત્રનું હેતુ ચિંતવે.

૭ દ્વિપદ યથા પરિમાણ—દ્વિપદ(ખે પગવાળા)નું ઇચ્છિત પરિમાણ કરે. દાસ-દાસી, નોકર-ચાકર, તથા પોપટ આદિ પક્ષીઓ તે દ્વિપદ પરિગ્રહ ગણાય છે. આવકોએ ડાસ-દાસી, નોકર-ચાકર અધિક રાખવા તે ઉચિત નથી કારણ કે તેમ કરવાથી પ્રમાદની વૃદ્ધિ થાય છે. વળી બંને કામ કરવાથી જેટલી જતના થાય છે તેટલી અન્ય પાસેથી કામ દત્તા થઈ શકતી નથી. આમ છતાં નોકર-ચાકર રાખવાં જ પડે તો જ્યાંસુધી સ્વધર્મીનો ભ્રમ મળે ત્યાં સુધી અન્યધર્મીને રાખે નહિ સ્વધર્મીને સહાયતા પહોંચે અને તે ચતના-પૂર્વક તેમજ નિમકલ્લાલીથી કામ કરે છે. વળી તેમ કરવાથી પાખંડીના સંસ્તવ પરિચય-રૂપ સમકિતના અતિઆરથી પણ બચી શકાય છે. કદાચિત્ અન્ય ધર્મીને રાખવા પડે તો તેમને સ્વધર્માનુસારી બનાવવાનો પ્રયાસ કરે તેમના કામ પર પૂરી હેબરેખ રાખે કે જેથી કોઈ કામ અજતનાથી ન થવા પામે અને ધર્માત્માની સંજતિનું કૃણ તેને પણ પ્રાપ્ત થતાં તે પણ કયાણુ ધર્માત્મા બની બાય. તેવી જ રીતે ગાડી, રથ વગેરે વાહન પણ અધિક રાખના ન જોઈએ, કેમકે તેથી પણ પ્રમાદની અને અજતનાની વૃદ્ધિ થાય છે કદાચિત્ રાખવાં પડે તો અજતના ઝોછી થાય તેવા વિવેક રાખે દાસાદિની તેમજ શકટ (ગાડી) આદિની મર્યાદા કરે. મર્યાદાથી અધિક રાખવાના પચ્ચક્ષણુ કરે. પક્ષીઓનો તો પ્રથમ જતમાં જ નિષેધ કરી દીધો છે. વળી એવું પણ પરિમાણ કરે કે, આટલા પુત્ર-પુત્રી થયા બાદ હું અખંડ બ્રહ્મચર્ય જત ધારણ કરી લઈશ

૮ ચતુષ્પદ યથા પરિમાણ—ચોપગાં પશુઓનું ઇચ્છિત પરિમાણ કરે. જેમકે ગાય, ઝેંસ, ઘોડા, હાથી, ઊંટ, ગધેડા, બકરા, કૂતરાં ઇત્યાદિ પશુઓનો આવશ્યકતાથી અધિક સંગ્રહ કરવો આવકોને ઉચિત નથી. કેમકે તેવા માટે વનસ્પતિ, પાણી આદિનો અધિક આરંભ કરવો પડે છે. કદાચિત્ પશુઓ રાખવાં પડે તો અંતરાય કર્મબંધનથી તેમજ હિંસાકૃત્યથી જેટલું બચાય તેટલું બચવા કાળજી કરે તેમજ અમુક પ્રમાણથી અધિક ચતુષ્પદ નહિ રાખુ તેવા પચ્ચક્ષણુ કરે.

૯ કુબિંધ યથા પરિમાણ—સરવળરીની ઇચ્છિત મર્યાદા કરે. વસ્ત્ર, પાત્ર, ફરનીચર વગેરે સામગ્રી આવશ્યકતાથી અધિક ન રાખે પરિગ્રહ થોડો તેટલી ઉપાધિ પણ થોડી.

કહ્યું છે કે “સંપત્તિ તેટલી વિપત્તિ.” કાળલા તરીકે વપરાશમાં ચોડા વાસણો આવતાં હોય છતાં સારસંભાળ તો ઘરમાં બેટલાં વાચણો હોય તેટલાં બધાંની કરી. પટે છે વળી ઘરવખરી અધિક પ્રમાણમાં હોય ને તેમાં લીલ-કુચ વગેરે અનવકાય જીવોની તેમજ ત્રસ જીવોની ઉત્પત્તિ થવાનો સંભવ છે. તેમની સારસંભાળ કરતાં તેવા જીવોની હિંસા ધર્મ જાય છે, એવું બાણી સુત્ર શ્રાવકે અધિક ઉપાધિ વધારવી નહિ જરૂર પૂરતાં રાખવાની મર્યાદા કરી તેનાથી અધિક રાખવાના પચ્ચક્રખાણ કરી લેવાં.

આ પાંચમું યત એક કરણ, ત્રણ યોગથી અહંણ કરાય છે અર્થાત્ અનુક પરિભાણથી અધિક પરિગ્રહ મન; વચન, કાયાના ચોખથી નહિ રાખું એવો નિયમ શ્રાવક કરે છે. કારણ કે પ્રસંગોપાત પુત્રાદિને વ્યાપારાદિ દ્વારા ધનવૃદ્ધિ કરવાનું કહી દેવાય છે. તેમજ તેને ધનપ્રાપ્તિ થયાનું બાણી શુચાલી પણ જોખે છે.

પાંચમા યતના ૫ અતિચાર

૧ ખેતવત્થુ પમાણાઈક્રમે—જેત્ર અને ઘર વગેરેનું પરિભાણ અતિક્રમે—ઉદ્ભવે તો અતિચાર લાગે. જેમકે મર્યાદા કરવી વળે એક જેતર રાખ્યું હોય પછી તેને લગતું ખીણું જેતર મળી જાય તો મર્યાદા ઓળંગી ખીણું જેતર પ્રથમનામા લેળવી દર્ધ એકનું એક જેતર રહ્યું, એમ રૂન મનાવે. તેવી જ રીતે ઘર સાથે (દિવાલ તોડીને) ખીણું ઘર લેળવી દર્ધ સંખ્યાનું પરિભાણ કાયમ રાખી જગ્યા વધારે તો અતિચાર લાગે. કેમકે પરિભાણ કરતી વખતે લાંબાઈ પહોળાઈનું કદાચ માન ન રાખ્યું હોય તો મન તો સાક્ષી પૂરે છે કે આ ઘર કે જેતર ખીજનાં છે અને હવે હું મારામાં લેળવી હઉં છું. તેથી શ્રાવકે તેમ કરવું તે ઉચિત નથી. કદાચિત્ અધિક ઘર આદિ આવી જાય તો તેને પરોપ-કારાચે સમર્પણ કરી દે.

૨ હિરણ્યુ સોવન્ન પમણાઈક્રમે—ચાંદી સોનાનું પરિભાણ અતિક્રમે તો અતિચાર લાગે. મર્યાદાથી અધિક ચાંદી સોનું આવી જાય તો તેને પ્રથમની હાળમાં, લગડીમાં કે હાગીનાંમા લેળવી દે અથવા ક્ષય* કમાઈને પુત્રાદિને આપી દે તો અતિચાર લાગે જો પરોપકારાચે વાપરે તો પુણ્ય ઉપાર્જન કરે.*

૩ ધનધાન પમણાઈક્રમે—રોકડ નાણું, ગરેરાત્ર અને ધાન્યનું જે પરિભાણ કર્યું હોય તેનાથી અધિક રાખે અથવા પોતે ઉત્પન્ન કરી પુત્રાદિને આપે તો અતિચાર લાગે. કેમકે ઇચ્છાનો નિરોધ કરવા તથા પાપ ઘટાડવા માટે જ પરિભાણ કરાય છે તેમ નહિ

* કેટલાંક કહે છે કે, ‘પરિગ્રહ અનર્થનું મૂળ છે, તેનાથી ધર્મ કે પુણ્ય થતું જ નથી’ તેમને પૂછીએ કે, ઉક્ત નવ પ્રકારના પરિગ્રહમાં જગ્યા, ઘર પણ છે. તે જો સાધુજીને જીતરાવ આપે તો શું ફળ મળે ? ધાન્ય પણ પરિગ્રહ છે તેને સાધુજીને આહાર પ્રતિલાભે તો શું ફળ મળે ? દુપદ-પુત્ર, પુત્રો તે પણ પરિગ્રહ છે તેને દીક્ષા અપાવે તો શું ફળ મળે ? તેને જો જીતર મળશે કે સાધુજીને દાન દેવાથી કે દીક્ષા અપાવવાથી એકાંત ધર્મ થાય છે. જે પ્રમાણે આ ધર્મ પરિગ્રહના ત્યાગથી થયો તે જ પ્રમાણે અન્ન, પાણી, લયણ, સયણ, આદિ પરિગ્રહ જ છે અને તેનાથી પુણ્ય થાય છે એટું કાણાજ સૂત્રમાં કહ્યું છે અને જે દુષ્કૃત્યમાં પરિગ્રહનો ઉપયોગ કરશે તેને પાપ પણ થશે.

કરતા રૂઢ્ય વ્યાપારાદિ દ્વારા દ્રવ્ય ઉત્પન્ન કરી તે પુત્રાદિની માલિકીનું બતાવી પાતે સંતોષી બનવા આહે પરંતુ કેવળજ્ઞાનીથી તે ભાવ છૂપા રહેતા નથી. મર્યાદાથી અધિક ધનધાન્ય થઈ જાય તેને ધર્મના કે પુણ્યના કામમાં વાપરે તો દોષિત ન બને.

૪ હુખપદ ચઉપ્પદ પમાણાઈછએ—દ્વિપદ નોકરાદિ તથા ચતુષ્પદ તે પશુ તેનું જે પરિણામ થયું છે તેનાથી અધિક રાખે તો અતિચાર લાગે ગાય વગેરે ઘરમાં રાખેલા પશુઓના બચ્ચા માટે પચ્ચક્રાણ કરતી વખતે આગાર રાખવાનો ઉપયોગ રાખે તો ઠીક છે, નહિ તો તેમને સુખસ્થાનકે પહોંચાડે તો જ અનિચારથી બચી શકે. કદાચિત્ ભૂલાં, લંગડા પશુને તથા મૃત્યુના સુખમાંથી બચાવેલાં પશુ—પક્ષીને અન્ય સ્થાને મોકલવાને યોગ્ય તે ન થાય ત્યાં સુધી અનુકંપાળુદ્ધિથી રક્ષણ કરવા સારુ રાખે તો દોષ નહિ. લેવા નિમિત્તે ન રાખવાં જોઈએ.

૫ કુવિચ પમાણાઈછએ—ઘરવખરીનાં વાસણ, કૂસણ ફરનિચર વગેરે અધિક થઈ ગયા હોય તેને પુત્રાદિના નામનાં કરી લઈ રાખે તો અનિચાર લાગે. એક સોય સરખી પણ મર્યાદાથી અધિક રાખવાથી દોષપાત્ર થવાય છે.

તુણ્યા એ હુખતું મૂળ છે. દ્રવ્યોપાર્જન કરવાને માટે ટાઠ, તઠકો, ભૂખ, તરસ, શુભાતી આદિ અનેક કષ્ટો સહવા પડે છે. ધનની વૃદ્ધિ થતા કુટુંબના, રાજ્યના અનેક અધકાઓ ઉપસ્થિત થાય છે કૃપણ મનુષ્ય તો ખાતા ખચતા પણ દુઃખિત થાય છે. અગ્નિ, પાણી, ચોર ઇત્યાદિના પ્રયોગે કદાચિત્ ધનનો નાશ થઈ જાય તો પણ ધનનો માલિક હુખ વેઠે છે. આમ જાણી શ્રાવક સર્વથા તુણ્યાનો પરાજય કરી ન શકે તો પણ આસ્તે આસ્તે મમત્વ ઘટાડવાનો પ્રયત્ન કરે પરિશ્રદ્ધની મર્યાદા શ્રાવકે આવશ્યક કરવી જોઈએ. વળી વિચારવું કે ગમે તેટલી દ્રવ્યની વૃદ્ધિ થાય તો પણ મન શા કામની છે? હજાર થોડા ઘર આગણે હોય તો પણ સવારીમાં તો એક જ થોડો કામ આવવાનો છે. ગમે તેટલા મકાન હશે તો પણ હું તો એક જ મકાનમાં રહીશ. આમ છે તો વિના કારણ પરિશ્રદ્ધ વધારી નકામી ઉપાધિ અને આરંભ સમારંભના પાપ શા માટે વધારવાં? આ પ્રમાણે વિચાર કરી સંતોષ ધારણ કરી મર્યાદિત થવું અને જે ધર્મ તથા પુણ્યના પ્રતાપથી દ્રવ્ય પ્રાપ્ત થયું છે, તે જ માર્ગે પ્રાપ્ત દ્રવ્યનો મદુચ્ચ કરવો. જ્ઞાનવૃદ્ધિ, ધર્મોન્નતિ, કયા. કાન ઇત્યાદિ સુકૃત્યમાં જેટલું દ્રવ્ય વપરાયે તેટલું જ દ્રવ્ય તમારું છે. બાકી રહેશે તેના માલિક તો તમારી હયાતીમાં અગર હયાતી બાદ બીજા બનશે અને તે ધનને ઉપાર્જન કરવામાં જે જે પાપ થયું હશે તેની ગાસડી તો તમારી સાથે જ આવશે. તે પાપ પુણ્યનાં ફળ લોગવતી વખતે તમારા દ્રવ્યથી મોજમજલ ઉડાવન ગ રવજન નિત્રો કોઈ સહાયતા કરવા કે સુખદુઃખમાં ભાગ લેવા આવનાર નથી આટલું તો નવું કોઈ સમજી શકે છે છતાં વ્યર્થ મોહમાં ફસાઈને કુટુંબાદિના કારણે કષ્ટો વેડી દ્રવ્યોપાર્જન કરી દુઃખને નોતરવું એ સુખ શ્રાવકો માટે ઉચિત નથી માટે સંતોષ પામવું કરવો. વળી

ધર્મમાં દ્રવ્યનેા અચુક હિસ્સેા લગાડવાના સ કલ્પવાળાની લક્ષ્મી અચળ રહે છે. યશક્રીતિની પણ વૃદ્ધિ થાય છે. જનસમાજમા પણ માન—મહત્ત્વ મળે છે હૃદય સંતુષ્ટ રહે છે. આ પ્રમાણે સુખપૂર્વક જીવન વ્યતીત કરી આગળ હપ, સ્વર્ગના અને અનુકંમે મોક્ષનાં સુખ પ્રાપ્ત કરી શકે છે

ત્રણ ગુણુન્નત

જેવી રીતે કોઠારમા રાખેલું ધાન્ય વિનાશ પામતું નથી તે જ પ્રમાણે નિમ્નોક્ત ત્રણ ગુણુન્નત ધારણ કરવાથી ઉક્ત પાંચે અણુન્નત સ રક્ષણ થઈ શકે છે તથા સર્વ દિશાની અને સર્વ પદાર્થોની નિરતર અવતારો ક્રિયા આવતી રહે છે તેના સંકેત તથાથી આત્મશુદ્ધિની વિશુદ્ધતા અને વૃદ્ધિ હોવાથી ગુણુન્નત કહેવાય છે.

છઠું દિશાપરિમાણુ ન્નત

સુખ્ય દિશા ત્રણ છે ૧ ઊર્ધ્વ (જીચી) દિશા, ૨ અધો (નીચી) દિશા અને ૩ તિરછી દિશા. તેના ૧. પૂર્વ, ૨ દક્ષિણ, ૩ પશ્ચિમ, ૪ ઉત્તર, ૫ ઊર્ધ્વ અને ૬ અધો એમ છ પ્રકાર પણ કહી શકાય. ૧ પૂર્વ, ૨ અગ્નિ, ૩ દક્ષિણ, ૪ નૈઋત્ય, ૫ પશ્ચિમ, ૬ વાયવ્ય, ૭ ઉત્તર, ૮ દુશાન, ૯ ઊર્ધ્વ અને ૧૦ અધો એ રીતે ૧૦ પ્રકાર પણ થઈ શકે અને વિસ્તારે, ૧૮ પ્રકારની દિશાઓ કહી છે.—૪ દિશા, ૪ ત્રિદિશા (પાણી) એ ૮ તથા ૮ આંતરા એ ૧૬ તથા ઊર્ધ્વ અને અધો મળી ૧૮ પ્રકારની ૫ દિશા છે; પરંતુ અહીં સુખ્યતાએ પ્રથમ કહી તે ૩ દિશા જ ગ્રહણ કરી છે. તેમાં ગમનાગમન કરવાની મર્યાદા ન હોવાથી જેવી રીતે બારીબારણાં છુદલાં રાખવાથી ઘરમાં કચરા ભરાય છે તેવી રીતે દિશા પરિમાણુ ન કરનારને સમસ્ત જગતમાં થતાં પાપકર્મોના હિસ્સેા (રાવી) આવે છે. અને મર્યાદા કરનારને તો જેટલું ક્ષેત્ર છુદલું રાખ્યું છે તેટલાનો જ પાપનો હિસ્સેા આવે છે, બાકી આખા લોકોના આશ્રય બંધ થાય છે એટલા માટે આવક ૧ ઊર્ધ્વ દિશાનું યથાપરિમાણુ—જીચી દિશામા ગમન કરવાનું પરિમાણુ કરે. જેમકે પહાડ પર, વૃક્ષ પર, મહેલ પર, મીનારા પર, તથા દેવતાનાં કે વિદ્યાધરના વિમાનમાં બેસીને અથવા હવાઈ જહાજ(બહુન)મા બેસીને આકાશમા ગમન કરવું પડે તેના ક્રોશનું પરિમાણુ કરે. ૨ અધો દિશાનું યથા પરિમાણુ અર્થાત્ નીચી દિશામાં ગમન કરવાનું પરિમાણુ કરે જેમકે તલઘર, લોયરાં, સુવર્ણાંતિની ખાણ, શુકા, કૂવા, વાવડી વગેરેનું પરિમાણુ કરે. ૩ તિરછી દિશાનું યથા પરિમાણુ અર્થાત્ તિરછી દિશામાં ગમન કરવાનું પરિમાણુ કરે, જેમકે પૂર્વમાં, દક્ષિણમાં, પશ્ચિમમાં,

× ૧૮ ભાવ દિશા—૧ પૃથ્વી, ૨ પાણી, ૩ અગ્નિ, ૪ વાયુ (એ ૪ સત્ત્વ), ૫ અગ્રબીજ, ૬ મુલબીજ, ૭ રુકમ્બગીજ, ૮ પર્વબીજ, એ ચાર ભેડ વનસ્પતિના, ૯ બેઈદ્રિય, ૧૦ તેઈદ્રિય, ૧૧ ચઈરિદ્રિય, ૧૨ ૫ ચેન્દ્રિય, (એ ૪ તિર્મીચ) ૧૩ સમુચ્છિન્ન, ૧૪ કર્મશ્રુતિ, ૧૫ અકર્મશ્રુતિ, ૧૬ અતરદીપ (એ બેદ મનુષ્યના) ૧૭ નરક અને ૧૮ દેવતા. એમા સકર્મી જીવો ગમનાગમન કરે છે.

ઉત્તરમાં આટલા કોશથી અધિક મારે જવું નહિ એમ પચ્ચક્રખાણું કરે આ પચ્ચક્રખાણું બે કરણ ત્રણ યોગથી થાય છે. તેનો હેતુ મર્યાદિત ક્ષેત્રની બહાર જઈને ૧૮ પાપ અને ૫ આશ્રવથી નિવત્તવાનો છે પરંતુ કોઈ જીવને બચાવવા માટે, સાધુના દર્શનાથે, કોઈ મહા ઉપકારના કામને માટે તેમજ દીક્ષા ધારણ કર્યા પછી મર્યાદિત ક્ષેત્રની બહાર જાય તો ત્રત લાંગ થતો નથી.

છઠ્ઠું ત્રતના ૫ અતિચાર

૧-૩ ભીખુ, અધો, તિયંદિશા પારમાણ્વતિકમ-લોચી, નીચી અને તિરછી દિશામાં ગયન કરવાનું જે પરિમાણ કંચુ છે તેનું સમજણપૂર્વક ઉલ્લંઘન કરે તો અનાચાર લાગે અને કરેલા પરિમાણ જૂનીને નિશાના વશમાં એશાન થઈને મહાવાયુ હવામાં હવાઈ-જહાજ દ્વારા ભીડી જાય તો, રેલમાં, મોટરમાં નિદ્રા આવી જવાથી, જહાજ કે સ્ટીમરમાં તોફાન આદિ થઈ જવાથી અને હેવતા તથા વિદ્યાધર હરણ કરી લઈ જવાથી કલાચિત્ત મર્યાદા ઉપરાંત ચાલ્યો જાય અને ત્યાં જઈને પાચ આશ્રવમાથી કોઈ આશ્રવનું સેવન કરે તો અતિચાર લાગે. અને એવી રીતે મર્યાદા બહાર જવાનું બધા ભાન થયું ત્યાંથી જ પાછો ફરે અને મર્યાદિતક્ષેત્રની અંદર આવે ત્યાં સુધી આશ્રવનું સેવન કરે નહિ તો અતિચાર લાગે નહિ. તેવી જ રીતે વાસુમાં ભીડીને કોઈ વસ્તુ મર્યાદિત ક્ષેત્રનીબહાર ચાલી ગઈ હોય, કૃપાદિકમાં પડી ગઈ હોય અને તેને લેવા માટે પોતે જાય અથવા બીજા પાસે મંગાવે તો અતિચાર લાગે, પરંતુ કોઈને કહ્યા વિના જ બીજા કોઈ લાવી આપે તેને ગ્રહણ કરી લે તો દોષ લાગે નહિ.

૪ ક્ષેત્રવૃદ્ધિ-ક્ષેત્રમાં વૃદ્ધિ કરે તો અતિચાર લાગે. જેમકે ચારે દિશાએ ૫૦-૫૦ ગાઉ ક્ષેત્ર રાખ્યું હોય અને કલાચિત્ત પૂર્વમાં ૧૦૦ ગાઉ જવાનો પ્રસંગ પડે ત્યારે વિચાર કરે કે, પશ્ચિમમાં જવાનું મારે કંઈ કામ પડતું નથી, માટે પશ્ચિમના ૫૦ ગાઉ છે તે પૂર્વમાં મેળવી દઉં. આમ વિચારી પૂર્વમાં ૫૦ ગાઉથી અધિક જાય તો અતિચાર લાગે આમ શ્રાવકે ન કરવું એઈએ.

૫ સૂદર્શનચક્ર—સદેહ પડ્યા છતાં આગળ વધ્યો હોય, ચિત્તશ્રમ આદિ વિસ્મરણ થઈ જાય કે મેં પૂર્વમાં ૫૦ ગાઉ રાખ્યા છે કે ૭૫ ગાઉ ? જ્યાં સ્મરણ ન થાય ત્યાં સુધી ૫૦ ગાઉથી અધિક જાય તો અતિચાર લાગે.

છઠ્ઠું ત્રત ધારણ કરવાથી ૩૮૩ ઘનરજ્જુના વિસ્તારવાળા સ પૂર્ણ લોકનું જે પાપ આવતું હતું તે રોકાઈને જેટલા ગાઉની મર્યાદા કરી હોય તેટલા જ ક્ષેત્રનું પાપ આવે છે. તુષ્ણાનો નિરોધ થઈ જાય છે, અને મનને શાન્તિ પ્રાપ્ત થાય છે ત્રતધારી શ્રાવક સ્વર્ગ અને કુચે કરી ચોક્ષના સુખ પ્રાપ્ત કરી લે છે.

સાતસુ' ઉપલોગ પરિભોગ પરિમાણ ત્રત

આહાર—અન્ન, પાણી, પકવાન, શાક, અત્તર, ત બોલાદિ જે વસ્તુ એક જ વાર ભોગવવામાં આવે તે ઉપલોગ. અને સ્થાન, વસ્ત્ર, જૂથણ, ચી, શયનાસન, વાસણ આદિ

જે વસ્તુ વારંવાર લોગવવામાં આવે તે પરિભોગ. એ બંને પ્રકારની વસ્તુના સુખ્યત્વે ૨૬ પ્રકાર કહ્યા છે, તેની મર્યાદા શ્રાવક કરે છે.

૧ ઉત્કલ્પિયાવિહં—શરીર સાફ કરવાના કે ચોખ નિમિત્તે રાખવાના રૂમાલ—કુવાલની મર્યાદા, ૨ કંતલ્પવિહં—દાતલ્પની મર્યાદા, ૩ ક્ષણવિહં—કેરી, બાંધુ, નાળીએર, નારંગી આદિ ક્ષણ ખાવાનાં તેમજ માથામાં નાંખવાના આંબળા વગેરેની મર્યાદા. ૪ અખમંગલ્યવિહં—અત્તર, તેલ, કુલેલ આદિ શરીરે ચોળવાના તેલોની મર્યાદા, ૫ ઉપવૃણ્ણવિહં—શરીરને દરમિયાન સતેજ કરવા માટે પીઠી વગેરે ચોળવાની મર્યાદા, ૬ મજ્જલ્યવિહં—સ્નાન પાણીની મર્યાદા, ૭ વત્યવિહં—વસ્ત્રની જાત અને સંખ્યાનું જ્ઞાન, ૮ વિલેવણ્ણવિહં—વિલેપન જેવા કે સુખકં, કેશર, અગર, અત્તર, તેલ, સેન્ટ વગેરેની જાત અને માપ, ૯ પુષ્કવિહં—ફૂલની જાત અને સંખ્યા, ૧૦ આભરણવિહં—ઘરેણાંની જાત અને સંખ્યા, ૧૧ ધૂપવિહં—ધૂપની જાત અને વજન, ૧૨ પેજ્જવિહં—ફૂધ, રાખડી શરબત, ચા, કોકી, ઉકાળા આદિ. પીવાની વસ્તુની મર્યાદા, ૧૩ ભૂક્ષણવિહં—પકવાનન કે મીઠાઈની જાત, ૧૪ આહણવિહં—ઘોખા, ખીચડી, ચૂલી આદિની જાત, ૧૫ સૂપવિહં—અણા, મગ, મક, અડક, આદિની દાળ તથા ૨૪ પ્રકારનાં ધાન્ય, ૧૬ વિગયવિહં—ફૂધ, ફલી, ઘી, તેલ, ગોળ, સાકર, ૧૭ સાગવિહં—મેથી, તાહલજે પ્રસુખ ભાજી, તથા તુરિયાં, કાકડી, ગલકા, લીંડો, વાલોળ, આદિ શાકની જાત, ૧૮ માહુરવિહં—ખદામ, પિસ્તા, ચારોળી, ખોરાક, દ્રાક્ષ, અંગૂર, અખોડ આદિ જેવા તથા આભળાં આદિના મુરખા, શુલકંઠ આદિ, ૧૯ જમણવિહં—સોજનમાં જેટલા પદાર્થ લોગવવામાં આવે તે, ૨૦ પાણીવિહં—નદી તળાવ, કૂવા, નળ, નહેર, કુંડ અથવા વરસાદનું પાણી, તેવી જ રીતે ખાડું, મીઠું, એળું આદિ પાણીની જાત, ૨૧ સુખવાસવિહં—પાનન સોપારી, લવિંગ, એલચી, બયક્ષ, ચૂણું, ખટાઈ, પાપક, આદિ સુખવાસની જાત, ૨૨ વાહનવિહં—હાથી, ઘોડા, ઊંટ, બળદ, પ્રસુખ ચરતાં, ગાડી, બગી, ચેટર, સાઈકલ, મ્થાના, પાલખી પ્રસુખ ફરતાં, વહાણ મછવા, હોડી, સ્ટીમર, આદિ તરતાં, વિમાન, ગભાસા આદિ ઊડતા ઇત્યાદિ જેટલા સવારીના ઉપયોગમાં આવે તે વાહન ૨૩ વાહનવિહં—પગરખાં ચપલ, ચાખડી, મોજાં વગેરેની જાત. ૨૪ સ્વચ્છવિહં—ખાટલા પલંગ, પાટ, કોચ, ટેબલ,

× એક ગજ રેશમ બનાવવામાં હજારો કીડાની ઘાત થાય છે. રેશમના કીડાએ પોતાના સુખમાંથી દાળ કાઢી પોતાના જ શરીર પર લપેટેલી હોય છે. તે જો.અ દરને કીડો એની મેળે જ ચોગ્ય સમયે બહાર નીકળે તો બધા તત્ત્વ કાપીને નીકળે એટલે તેને ઊંઘા પદ્ધત્તના પ્રાણીમાં નાખી કીડાએને મારી નાખે છે અને પછી રેશમ ઉડેલી લે છે. રેશમી વસ્ત્ર પહેરનાર આ પાપને ભાગીદાર થાય છે. માટે શ્રાવક રેશમી વસ્ત્ર પહેરવાં નહિ.

* કૂલ અધિક કોમળ હોવાથી તેમાં અનંત જીવો હોય છે, તેમજ તેમાં ત્રસ જીવોનું પણ નિવાસસ્થાન હોય છે. તેનું છેદન જોઈને કરવાથી ત્રસ જીવોની હિંસા વર્ધિત થાય છે. કેટલાક અંધ જીવો દેવ દેવીને કૂલ ચડાવવામાં ધર્મ માને છે. શ્રાવકે આમ કરવું ઉચિત નથી.

+ નાગરવેલના પાન સદૈવ પાણીમાં ભીળાયેલ રહેતા હોવાથી તેમાં તેવા જ રંગના ત્રસ જીવો તથા લીલકુચી ઉત્પત્તિ થાય છે, તેથી તે ખાવા ચોગ્ય નથી.

પુરશી, ગિછાનાં વગેરેની જાન ૨૫ સચિત્તવિહં—કાચા દાણા, કાચી લીઝાતરી, કાચું પાણી, મીઠું ઇત્યાદિ સચેત વસ્તુ અને ૨૬ દ્રવ્યવિહં—જેટલા સ્વાદ પલટે તેટલા દ્રવ્ય, જેમકે ઘઉં એક વસ્તુ છે પણ તેની રોટલી, પૂરી, ચૂલી, આદિ ઘણી ચીજો અને તે જુદાં જુદાં દ્રવ્ય થયા. વળી તળેલી પૂરી અને તવામા કરેલી પૂરી એમ બે દ્રવ્ય થઈ ગયા. એમ દરેકમાં દ્રવ્યનો ભેદ જાણવા

ઉપર કહેલી ૨૬ વસ્તુમાં કેટલીક તો ઉપભોગની છે અને કેટલીક પરિભોગની છે. તેમાં સર્વ વસ્તુઓનો સમાવેશ થઈ જાય છે. શ્રાવકોનું કર્તવ્ય છે કે જે અધિક પાપકારી વસ્તુ હોય તેને ત્યાગ કરે અને જે વસ્તુ ભોગવ્યા વિના ચાલી શકતું નથી તેની ગણતરી તથા વજનનું પરિણામ કરે અને બાકીના પચ્ચક્ષણીય કરે પરિભાણ કરેલી વસ્તુમાંથી પણ અવસરોચિત કમી કરતો રહે, પરંતુ હુબ્ધતા કદાપિ ધારણ કરે નહિ

૨૨ અભક્ષ્ય x

૧-૫ વડ, પીપળો, પીપર, ઉળરો અને કેક એ પાંચેનાં ફળોમા ઝીણા જંતુઓ ઘણા હોય છે અને તેમા ત્રણ જીવની ઉત્પત્તિ પણ અધિક થાય છે. ઉત્તરના ફળને ફેડવાથી પ્રત્યક્ષ ભિડતા જીવો તેમાથી-નીકળતા દેખાય છે. ૬ મહિરા-મહુડાં, ખજૂર તથા દ્રાક્ષાદિને સોડવે છે તેમા બેસુખાર કીડા ઉત્પન્ન થાય છે. તેના અર્ક કાઢતી વખતે કીડાનો પણ અર્ક નીકળે છે. તેને મહિરા અથવા દારૂ કહે છે. તેનું સેવન કરનાર પાગલ બની જાય છે, જેમ તેમ બકે છે, મળ મૂત્ર આદિ ગંદકીનાં સ્થાનમા પડી જાય છે. માતા, બગિની, પુત્રી, આદિની સાથે કુકર્મ પણ કરી લે છે. ધન, માલ બરબદ કરી દે છે. કંગાલ બની જાય છે, નશાળાજ ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો કથો વિચાર કરતો નથી તેના ઘરમા નિરંતર લડાઈ-ઝઘડા ચાલુ રહે છે તે માતા, પિતા, સ્ત્રી, પુત્રાદિને મારે પીટે છે કંઠાચ વધુ પડતો દારૂ પીએ છે તો અકાળે મૃત્યુ પામી નરકમા જાય છે. આવું મહાન અનર્થનું કારણ જાણી ઇસ્લામ ધર્મના કુરાને શરીફમાં પણ નશા માત્રને હરામ બતાવ્યા છે, માટે તેનું સેવન કરવું તે હિંદુ-મુસલમાન સર્વેને માટે અનુચિત છે. ૭ માંસ-મગ્ગ, કન્ઝ વગેરે જળચર પ્રાણી, ગાય, બેસ, બકરા આદિ ગામમા રહેનારા પ્રાણી, હરણ, સસલા સૂવર આદિ જંગલમાં રહેનારા પ્રાણી; ચકલા, કુકડા, કબૂતર આદિ ભિડતા પ્રાણી ઇત્યાદિ જીવોની હિંસા થવાથી જ માંસ ગૈયાર થઈ શકે છે. માત્ર પેટનો ખાડો પૂરવ' માટે ઉપયોગી અને ઉપકારી પ્રાણીઓ, દૂધ જેવા પૌષ્ટિક પદાર્થો, જીન જેવાં વસ્ત્રો દેનારા અને ઘાસ, તરણા આદિ નિર્માલ્ય વસ્તુથી પોતાની આજીવિકા ચલાવનારાં જિયારા નિરપરાધી જીવોની કતલ કરવી તે ઘણું જ કૃતહનતાનું કામ છે પ્રાચીન કાળમા એવી નીતિ પ્રચલિત હતી કે બે

x આ ૨૨ અભક્ષ્યના નામ ગ્રંથમાંથી લીધા છે તે બધાને એક સરખા સમજવા ન બેઠાંએ. કેટલાક બહુ પાપના સ્થાન છે, કેટલાક થોડા પાપના સ્થાન છે. કેટલાક સ્પર્શ કરવા ભય પણ નથી અને કેટલાકને ઔષધિમા ગ્રહણ પણ કરે છે. વિવેકી શ્રાવકોએ બેઠાં જોણું પાપ થાય તેમ ઘરવુ સારું છે

કહર શત્રુ પણ સુખમાં તરણું લઈ લે તો તેને પણ અવયદાન મળતું તો પછી નિત્ય તુલ્ય
 ૪૬૫ કરનારાં પશુઓ પર ઘાતકીપણું તો સુલ ન કરવું જોઈએ, વૈષ્ણવધર્મનાં શાસ્ત્રોમાં
 તો મત્સ્ય, કમ્ત્ય, વારાહ અને નૃસિંહ એ ચાર અવતાર પશુઓનિમાં પરમેશ્વરે લીધાતું કહેલ
 છે એવા પરમેશ્વરના ખ્યારા જીવોની ઘાત કરવી તે કેવું બચકર પાપ છે । તેના વિચાર
 સુચ જનોએ અવશ્ય કરવો જોઈએ અને કોઈપણ પશુની ઘાત કદી પણ ન કરવી જોઈએ, તેમ
 જ માંસ પણ ખાવું ન જોઈએ. ઇસ્લામ ધર્મના પાલક પેશાબને ઘણો નાપાક સમજે છે
 અને તેનો ડાઘ કપડાંને ન લાગે તેટલા માટે જ વળુ કરે છે. માટીના ટેકાથી શુભ અંગ
 સાફ કરે છે તો પછી પેશાબથી ઉત્પન્ન થયેલી વસ્તુ માંસ તો સ્પર્શ કરવા યોગ્ય પણ
 નથી. કુરાને શરીફના મુરાયન પાસમાં ગોસ્તને હરામ બતાવ્યું છે. મુરાહ હજની ૩૬મી
 આયાતમાં ખુદ અલ્લાહતાલાએ ફત્માવ્યું છે, કે ગોસ્ત અને લોહી મને પહેાચી શકશે નહિ,
 પરંતુ એક પહેજગારી પાપનો ડર જ પહેાંચશે. બાઈબલના ૨૦મા પ્રકરણમાં કહ્યું છે કે,
 “Thou Shalt not kill” અર્થાત્ હિંસા કરવી નહિ. આ પ્રમાણે હિંસા કરવાની મના
 બધા ધર્મના માનનીય શાસ્ત્રોમાં છે અને હિંસા વિના માંસ થતું નથી. તેથી માંસ ખાવાની
 કુદરતી જ મના થઈ ગઈ. વળી માંસ રક્ત અશુચિથી ભરેલું અને દુર્ગંધીયુક્ત હોય છે
 અને ક્ષય, ગંડમાળ, રક્તપિત્ત, વાત, પિત્ત, સંધિવા, તાવ અતિસાર આદિ અનેક રોગોનો
 ઉત્પાદક માંસનો ખોરાક છે. તેવીજ રીતે જાતિ અને ધર્મથી ભ્રષ્ટ કરનાર તથા ભવિષ્યમાં નરક
 ગતિમાં x લઈ જનાર અને મહાન દુઃખદાતા માંસનો ખોરાક છે તેથી અભક્ષ્ય છે. ૮ મધ પણ
 અભક્ષ્ય છે મધમાખીઓ અનેક વનસ્પતિનો રસ એક સ્થાને એકઠો કરી તે ઉપર બેસી
 રહે છે વાઘરી બીલ વગેરે હલકી જાતનાં મનુષ્યો અગ્નિપ્રયોગથી માખીઓને ફાડી, ભગાડી
 તેના મહા સુસીબતે તૈયાર કરેલા મધપૂડાને કપડામાં બાંધી નીચેવી લે છે. તેમાં માખીઓનાં
 ઇંડાનો પણ રસ ભળેલો હોય છે આથી ઘૂણાવ્પદ અને પાપથી પેદા થતા પદાર્થ ખાવા
 યોગ્ય નથી. ૯ માખણ-છાસથી અલગ થયા બાદ થોડા જ કાળમાં માખણમાં કૃમિ
 આદિ જીવોની ઉત્પત્તિ થઈ જાય છે. તથા લીલ કુગ પણ આવી જાય છે તેમજ કામવિકારને

× તુહં પિવાઈં મંસાઈં । સંહાઈં સોલ્લગાણિ ય ॥

સ્વાવિઓ મિસ મંસાઈં । અગ્નિ વળ્લાઈગેગસૌ ॥ ઉત્ત ૦ અ ૦ ૧૯ ગા. ૬૬

અર્થ—નારડોને પરમાધામી કહે છે કે, તને માંસ જલ્દ પ્રિય હતું, તે માંસના કુકાને તળાને
 ખાતો હતો; તો હવે તારા જ શરીરનું ગરમાગરમ માંસ તને ખવરાવીએ છીએ. તે તારે ખાવું જોઈએ.
 આમ કહી તેના શરીરનું માંસ ચીમટાવડે તોડી તોડી અગ્નિમાં ગરમ કરી ખવરાવે છે. આમ
 માંસાહારી નરકમાં ભય કર ફુદંશ થાય છે.

હિંસામૂલમધ્યમાસ્યદમલં ધ્યાનસ્ય રૌદ્રસ્ય યદ્ ।

વીમત્સં રુધિરાવિલં કૃમિમૃદ્ધં દુર્ગન્ધિપૂયાદિકમ્ ॥

શુક્લાસક્રૂપમવં નિતાંતમલિનં સદ્મિઃ સદા નિન્દિતમ્ ।

કો સંવત્તે નરકાય રક્ષસ સમો માંસં તદાત્પદ્મદ્રહમ્ ॥

વધારનાર હોવાથી માખણ પણ અભક્ષ્ય છે. ૧૦ હિમ-અરુ તે કાચા પાણીને જમાવેલ હોવાથી અસંખ્ય જીવોનો પિંડ હોવાથી અભક્ષ્ય છે ૧૧ વિષ-ઝેરી પદાર્થો જેવા કે અફીણ, વચ્છનાગ, સોમલ, ભાંગ, ગાંજ, તમાકુ છત્યાદિ નશો ઉત્પન્ન કરનાર વસ્તુ પણ અભક્ષ્ય છે આવી વસ્તુઓ કેટલાક શોષ નિમિત્તે ખાય છે, અને કેટલાક રોગાદિને કારણે ખાય છે. એક વાર ખાવું શરૂ કર્યા પછી તે છોડવું ઘણું જ મુશ્કેલ થઈ જાય છે. આવા પદાર્થો ક્ષણિક જુસ્સો આપે છે, પણ પરિણામે શરીરની ઘણી જ ખરાબી કરી નાંખે છે. કેફી વસ્તુને સેવનાર મનુષ્ય બલહીન, તેજહીન, રૂપહીન બની જાય છે. તેના સ્વભાવ ચીડિયો થઈ જાય છે સમય પર કેફ કરવાની વસ્તુ ન મળે તો રોઈ રોઈ, તરફડી તરફડી અકાળ મૃત્યુ પામે છે વળી અફીણ આદિ ઝેરી પદાર્થો બનાવવામા અનેક ત્રસ જીવોની ઘાત થાય કે એટલા માટે કાઈ પણ પ્રકારના કેફી પદાર્થો સેવન કરવા યોગ્ય નથી. ૧૨ કરા-આકાશમાંથી પડતા કરા પણ અસંખ્ય અપુકાય જીવોનો પિંડ અને

અર્થ—માસ તે હિંસાના મૂળ કારણશ્રુત છે, અપવિત્ર છે, રોદ્રધ્યાનનું કારણ છે. દેખાવમાં મહિન છે. લોહીથી ભરેલું, દુર્મ બીવાળું, વીર્ષ તથા લોહીથી ઉત્પન્ન થયેલું એટલા માટે અત્યંત મહિન છે. સર્વ સત્પુરુષોએ તેની નિંદા કરી છે. આવા માસનું ભક્ષણ તો તે ને કરે છે કે ને આત્મલોહી અને રાક્ષસ સમાન હોય છે. પરંતુ સારા માણસો કદાપિ માસભક્ષણની ઈચ્છા પણ કરતાં નથી.

યોડતિ यस્ય ચ તન્માંસમ્મયોઃ પદ્યતાંતરમ્ ।

દકસ્ય ક્ષણિકા તૃસિરન્યઃ પ્રાણૈર્વિયુજ્યતે ॥

અર્થ—જે માસ ખાય છે, અને જેનું માસ ખવાય છે તે બંનેના સુખદુઃખમાં કેટલો બધો તફાવત છે ? તેનો જરા વિચાર કરો । માસ ખાનારને ક્ષણિક તૃપ્તિ થાય છે અને તે બિચારા પ્રાણીનાં અમૂલ્ય પ્રાણોત્તમ-સમૂળ નાશ થઈ જાય છે.

કેટલાક કહે છે અને હાથથી હિંસા કરતા નથી, પરંતુ તેવાર માસ ખરીદ કરી ખાઈએ છીએ તેમાં અમને શો દોષ ? પણ તે એમનું કથન અજ્ઞાનતાનું છે. કારણ કે, મનુસ્મૃતિના પાંચમા અધ્યાયના ત્રીજા ભાગમાં મનુ મહારાજે આઈ જીવને ઘાતક કહ્યો છે.

અનુમન્તા વિશસિતા નિહન્તા ક્રયવિક્રયા ।

સંરુ તા ચોપહતૌ ચ, સાદકચ્ચેતિ ઘાતકાઃ ॥

અર્થ—૧ પ્રાણી વધની આજ્ઞા દેનાર, શરીરને ધા કરનાર, ૩ મારનાર, ૪ વેચાતું લેનાર, ૫ વેચનાર, ૬ પકાવનાર, ૭ પીરસનાર અને ૮ ખાનાર એ આઠેય ઘાતક હિંસક છે.

માંસ મક્ષયિતાઽમુત્ર, यस્ય માંસમિહાદ્યમ્ ॥

एनन्मांसस्य मांसस्य, निरुक्तं मनुजवत् ॥

અર્થ—મનુજ કહે છે કે નિરુક્તમાં માંસનો અર્થ આ પ્રમાણે થાય છે. માં=મારા+સ=સમાન અર્થાત્ જે પ્રમાણે તું મારું ભક્ષણ કરે છે તે જ પ્રમાણે બીજાં તરે હું તારું ભક્ષણ કરીશ. આવા માંસનો અર્થ થાય છે.

રોગોત્પાદક હોવાથી ખાવા યોગ્ય નથી. ૧૩ માટી-ઘેરુ-ઘોષીય દન, ખડી, મનસીલ, પાણે, રંગની માટી ખાવાથી પથરી, પાંડુરોગ, ઉદરવૃદ્ધિ, મંડાગ્નિ, બંધકોષ આદિ અનેક રોગક ઉત્પન્ન થાય છે. તથા અંધશ્રવ્ય જીવોને પિંડ હોવાથી તે વસ્તુ ખાવા યોગ્ય નથી. ૧૪ રાત્રિભોજન-સૂર્યાસ્ત પછી અને સૂર્યાસ્ત પહેલાં કોઈ પણ વસ્તુનું ખાનપાન કરવું તે તદ્દન અનુચિત છે. કેટલાક સત્રે કેવળ અન્ન લેતા નથી પણ પદ્માન્નાદિ ખાઈ લે છે તે પણ અનુચિત છે, કારણ કે રાત્રિભોજનને આંધળું ભોજન કહ્યું છે. તેમ કરવાથી અનેક ત્રસ જીવેાનું શક્ષણ અને રોગોપાસિ થાય છે, કરોળિયા, ગરોળી અને સર્પાનું ગરલ આદિ રાત્રિભોજનમાં ખાઈને ઘણા મૃત્યુ પામ્યાના હાખલા મોજીક છે. ૧૫ પંચાત કળ-દાહમ, બામદેળ, અંશુર કલ્યાદિ કળો કે જેમાં ઘણાં ઘીજ કોષ છે અને જેટલા ઘીજ તેટલા જીવ જાણુવા ૧૬ અનંતાકાય-(૧) સૂર્ય, (૨) વજ્રકંઠ, (૩) લીલી હળદર, (૪) આદુ, (૫) કચુરો, (૬) સતાવરી, (૭) ગિરાલી, (૮) કુંવાર, (૯) ચૈર, (૧૦) શુભળલ, (૧૧) લસણ, (૧૨) વંશ કારલી, (૧૩) ગાજર, (૧૪) સાણવણ, (૧૫) પદ્મમંડી, (૧૬) ગિરકરણી (નવાં પાંદડાંની વેલ), (૧૭) ખીરકંઠ, (૧૮) ચૈળી, (૧૯) લીલી મે.ય, (૨૦) લોણ વૃક્ષની છાલ, (૨૧) ખિલ્લકા કંઠ, (૨૨) અનરવેલ, (૨૩) મૂળા, (૨૪) ભૂમિક્ષા, (૨૫) વિરૂણ (ધાન્યના અંકુશ), (૨૬) હમ બધવા, (૨૭) હુમળી, (૨૮) પાલકનું શાક, (૨૯) આમલીયો ન બંધાણો હોય તેવી કાચી આમલી, (૩૦) આહુ, (૩૧) પિંડાહુ અને (૩૨) જેને તોડવાથી રૂધ નીકળે તથા જેની સંધિ તૂટ્યા બાદ ઉંચું જાય, એક પ્રત્યક્ષ દેખાતી ન હોય, કોઈ પણ ગોટલીવાળા કળમાં ગોટલી બધાણી ન હોય, તેમજ મગ, ચણા, મક આદિ પાણીમાં લીંબવવાથી તેમાં અંકુર કૂટી ગયા હોય તે બધા અનંતાકાય જાણુવા. તેમાં અનંતાનંત જીવોને પિંડ હોવાથી તે અનંતાકાય ખાવા યોગ્ય નથી. (૧૭) અથાણાં—કેરી, લીંબુ, મરચાં

આમાસુ ય પક્વાસુ વિપચ્ચમાણાસુ ય મંસપેસીસુ ।

આર્યતિય મુવવાઓ, મણિઓ ણિગોય ય જીવાણં ॥

અર્થ—જેન કિંચિત્તર આરનામના શાકમાં કશું છે કે, કાચા માંસમાં, પાકા માંસમાં, રંધાતા માંસમાં અને માંસની પ્રત્યેક અવસ્થામાં અન્ન ત નિર્ગોહિત જીવોની તેમાં ઉત્પત્તિ થતી જ રહે છે. + પદ્મપુરાણમાં કહ્યું છે કે—

લસુનં ગજનં ચૈવ, પલાંહં પિપ્પ્લમૂલકં ।

મત્સ્યો માંસં સુરા ચૈવ, મૂલકં સત્ત્વં તો અધિકં ॥ ૧ ॥

વરં મૂર્ત્તં પુત્રપાંસં, ન ચ મૂલં તુ મક્ષણમ્ ।

મક્ષણં જાયંતિ નરકં, વર્જનં સ્વર્ગં ગચ્છતા ॥ ૨ ॥

અર્થ—લસણ, કુંચળી, મૂળા, માંસ અને મદિરા તેનું કદાપિ શક્ષણ ન કરવું. કદાપિ દુધાળા પડી જાય તો મરેલા પુત્રનું માંસ ખાવું ચારું, પણ કદમળ કદાપિ ન ખાવું કેમકે કંઠાદિ ખાનાર નરકમાં જાય છે અને તેનો ત્યાગ કરનાર સ્વર્ગમાં જાય છે.

આદિનાં અથાણા આક્રમ્યા બાદ તે ઝડ ગળનાં નથી, ઘણા દિવસ બાદ તેમણે લીલકુગ તથા ત્રસ છવોની ઉત્પત્તિ થઈ બચ છે, સહી બચ છે. એવાં અથાણાં પશુ ખાવા યોગ્ય નથી, (૧૮) દહીંવડાં-કાચા દહીંમાં પાણી ભેળવી તેનું ઘોળવું કરી તેમાં વડાં નાખે છે તે અચુક કામ પછી ખદખદી બચ છે (૧૯) રી ગણા- તેમાં ઘણા ખીજ હોવાથી અભક્ષ્ય છે. (૨૦) અબણ્યાં ફળ-એનું નામ અને ગુણદોષ બહુવામાં ન હોય તેવા ફળ ખાવા નહિ, કેમકે તેમ કરવાથી રોગોત્પત્તિ થાય છે અને વખતે અકાળ મૃત્યુ પશુ થઈ બચ છે (૨૧) તુચ્છફળ-જંભા ખાલું ચૌડું અને નાખી દેવું ઘણું. શેરડી, સીતાફળ, બોર, આમુડા વગેરે અને (૨૨) અક્ષિત રસ-એ વસ્તુ ખગડીને તેના રસ પલટી ગયા હોય, દુર્ગંધવાળી બની ગઈ હોય એવી વસ્તુથી રોગોત્પત્તિ તથા અસંખ્ય છવોની ઘાન થવાને સંભવ છે.

સાતમા વ્રતના ૨૦ અતિચાર

ભોજન સંબંધી ૫ અતિચાર-સચિત્તાહારે-આવકેને સચેત વસ્તુ-કાચુ પાણી, લીલોતરી આદિના પચ્ચફળાણુ હોય અને ભોજનમાં તેની કોઈ વસ્તુ આવી ગઈ હોય ત્યારે તે સચેત છે કે અચેત તેનો પૂરો નિર્ણય થયા વિના તે વસ્તુ ભોગવવી ન જોઈ એ છતાં ભોગવે તો અતિચાર લાગે. કદાચિત્ સર્વથા સચેતના પ્રત્યાખ્યાન ન થઈ શકે તો તેનું ઇષ્ટિત પરિમાણુ કરે અને તેનાથી અધિક ભોગવવાના પચ્ચફળાણુ કરે. પરિમાણુ કેટલું કમું તેનું વિસ્મરણ થઈ બચે તો બધા સુધી પૂરું સ્મરણ ન થાય ત્યાં સુધી સચેત વસ્તુ ખાવી નહિ, ખાઈ લે તો અતિચાર લાગે ૨ સચિત્ત પકિબ્દધાહારે-કેરી, તરબૂચ વગેરે ઉપરથી તો નિશ્ચય છે પણ અંદરની ગોટલી, ખીજ સચેત છે તથા વૃક્ષથી તરતનાં લીધેલા શુંદ, તરતની વાટેલી ચટણી, તરતનું ધોવણુ પાણી વગેરે સચિત્ પ્રતિબદ્ધ આહાર કહેવાય છે. આઆદિ ફળની ગોટલી અલગ કર્યા પહેલા તથા ચટણી આદિ પર પૂરું શસ્ત્ર પરિચર્યા પહેલાં સચેતના પચ્ચફળાણુવાળા તેને ભોગવે તો અતિચાર લાગે. ૩ અપઉલિઓસહિ ભક્ષ્યભણ્યા-કેરી, કેળાં વગેરે પકાવવા માટે ઘાસ આદિમાં દબાવી મૂક્યા, પરંતુ પૂરાં પાક્યા નહિ, તેમજ યાકે પૂરું ચોઠગ્યુ નહિ, કંઈક સચેત કંઈક અચેત તેનું ઉતારી લીધું; ઘઉં, ચણા, બાજરા, મકાઈ વગેરેનો પોક ઘાસની અગ્નિમાં શેકી ન પાડે તેમાં પશુ ઘણા દાણા સચેત રહી ગયા હોય તેને અચેતની છુદ્ધિથી ખાઈ બચે તો અતિચાર લાગે. ૪ દુરપઉલિઓસહિ ભક્ષ્યભણ્યા-એ વસ્તુ ખડું પાકીને ખગડી ગઈ હોય, સહી ગઈ હોય, વાસી થઈ ગઈ હોય, ત્રસ છવ ઉત્પન્ન થઈ ગયા હોય એવી વસ્તુ ખાય તો અતિચાર લાગે. અને ૫ તુચ્છોસહિ ભક્ષ્યભણ્યા-શેરડી, સીતાફળ, બોર

* શેરડીના છોતા, સીતાફળના ખીજ રસ્તામાં ફેંટા દેવાથી કોડીઓ તથા આખીઓનો ન્યરધાણુ નીકળી બચે છે તેનો જવાબ કરવો.

આદિ જેમાં ખાવાનું થોડું અને ફેંકી દેવાનું ઘણું એવી વસ્તુ ખાય તો અતિચાર લાગે.

કર્મ (વ્યાપાર) સંબંધી ૧૫ અતિચાર—૧ અંગારકર્મ—કોઈલા ખનવાં વેચવાનો વેપાર તથા છુદાર, સુતાર, કુંભાર, હલવાઈ, ભાકણી, ધોળી, કંસાર, મિલ, કારખાનાં વગેરે જે વેપાર અગ્નિના આરંભથી થાય છે તે. ૨ વનકર્મ—ખાગ, બગીચા, વાડી આદિમાં ફળ, ફુલ, શાકભાજી વગેરે ઉત્પન્ન કરી વેચે. જાકાલાં વેપાર કરે તથા 'વનમાંથી ભાસ, લાકડાં, કંદમૂલ આદિ લાવીને વેચે, વૃક્ષાદિનું છેદન કરી લાકડાંનો વેપાર કરે. ૩ શકટ કર્મ—ગાડાં ગાડી, રથ, બોડાગાડી, ચાના, પાલખી નાવ ઇત્યાદિ ખનાવાંને વેચે તથા તેના ઉપકરણ પૈકા વગેરે વેચે. ૪ ભાટક કર્મ—ભેંટ, ઘોડાં, બધાં, ખેલગાડી, જહાજ આદિ અન્યને ભાડે આપે તે ભાડી કર્મ. ૫ સ્ફોટ કર્મ—ખાણ, ક્ષવા, તળાવ, ખેતર આદિ ખોદવા ખોદાવવાના વેપાર કરે તે ફેંકી કર્મ. ૬ દંતવાણિજ્ય—ઠાણીદંત, શિંગડાં, હાડકાં, જીભ, છીપ વગેરેનો વેપાર કરવો કરાવવો તે. ૭ લાક્ષાવાણિજ્ય લાખ=ચપડી, શુદ્ધ, મનસીલ, ધાવડીનાં ફૂલ, હંડતાળ, ગળી, મહુંડાં, સાળે આદિ ક્ષાર, સાણુ ઇત્યાદિ વસ્તુઓનો વેપાર + લખવાણિજ્યમાં ગણાય છે. ૮ રસ વાણિજ્ય—ફૂધ, કઢીં, શી, તેલ, ગોળ, સાકર, ચરખત, ચુરખા, મધ, મદિરા વગેરે પ્રવાહીન પદાર્થોના વેપારને રસ વાણિજ્ય કહે છે. ૯ વ્રજ વાણિજ્ય—ઝેરી, પ્રાણુપાતક વસ્તુ એવી કે, અદ્રીય, વ્યંજનાગ, સોમલ ઇત્યાદિ ઝેરી ઔષધિઓ તેમજ ઉપલક્ષણથી તલવાર, કુતુખ,

* જોડા ખોડા ખોડી તેના ઉપર પાતળા વાસ ગિજવી તેના ઉપર કાગળની કાથણી ભરી રાખે છે. તેના ભોંગને માટે જ ત્રણી કાથી આવે છે અને ખાડામાં પડી મૃત્યુ પામે છે. તેના હાડકાં ચૂકા વગેરે ખનાવે છે. સાંખ્યુ છે કે, ચૂકા માટે પ્રતિવર્ષ ૭૦ હજાર કાથીઓને મારી નાખવામાં આવે છે. તેના પાપના ભાગીદાર કાથીદાતના વાપરનારા અને છે. જૈન જેવી દયાળુ ભતિમાં આવી હલકી પ્રેમા છે તેનો નાશ કરવો જોઈએ.

= મિલમાં અને જિનમાં ચામડાનો પુષ્કળ ઉપયોગ થાય છે. વેપારીઓ ચોપડાનાં પૂઠા પશુ ચામડાના રાખે છે. પાકીટ, કમરપટ્ટાં, તાલીઓ વગેરે ધણી જીંએમાં ચામડું વપરાય છે. આથી ચામડું મોલું મધુ છે. અને અનાર્થ લોભ દ્રવ્યના લોભે હજારો પશુઓનો ઘાત ચામડા માટે કરે છે. તેના પાપનો હિસ્સો ચામડાની વસ્તુઓ વાપરનારને આવે છે. ચામડું અપવિત્ર છે એમ ભણી તેની અનેલી વસ્તુઓ વાપરવી ન જોઈએ.

- વૃક્ષોને છેદી કે ટેન્ગી તેમાંથી રસ કાઢે છે તેની લાખ ચપડી ખનાવે છે. લાખ આદિમાં અનેક નસ જીવાની હિંસા થાય છે.

+ પ્રવાહી વસ્તુઓમાં વખતે પ'એ દિય જીવો પડી મરી જાય છે. તથા મીઠાઈમાં કાડી, મીઠકા આદિ જીવોની ઉત્પત્તિ અધિક થાય છે. તે જીવો પગ નીચે ચંપાઈને મરી જાય છે. તેના વસ્તુ વાપરતા પશુ તેમની ઘાત મઈ જાય છે.

ચક્ર, જાલા, બરછી, બદ્ધક, તોપ, તમચા, ચપુ, છરી, કટારી, ઇત્યાદિનાં વેપાર પશુ વિષ વાણિજ્ય કહેવાય છે. ૧૦ કેથ વાણિજ્ય—મનુષ્ય, પશુ—પક્ષીના વાળ કે પીછાની બનેલી વસ્તુનેવી કે, ધાબળા, ચાલ બિનનાં વસ્ત્ર, મોજા, ટોપી તથા ચરરી ગામના વાળના બનેલા ચામર આદિ વેચે તથા મનુષ્ય, પશુ પક્ષીને વેચના તે પશુ કેથ વાણિજ્ય મા ગણાય છે. ૧૧ ચંત્રપીઠન કર્મ—તલ વગેરે પીલવાની ઘાણી, કપાસ લોઢવાના ચરખા, શેરડી પીલવાના સીંચોડા બિનન, મિલ, ચક્કી વગેરે વેચે અથવા તેના ચક્ર, પટ્ટા પુલી, ખીલા આદિ સાહિત્ય વેચે તે ચંત્રપીઠન કર્મ ગણાય. ૧૨ નિર્લાંછન કર્મ—બળક, થોડા આદિ પશુઓને ખસી કરે (ગુલામનુકૂળેન કરે), કાન, નાક, શી મ કે પૂછ-ડાનું છેદન કરે, મનુષ્યને નાજરબનાવે છે આ બધાં નિર્લાંછન કર્મ ૧૩-હવાગિનહાપન કર્મ—ગલ, ખેતર, ખાળ, બગીચા, આદિમાથી કચરો ઘોસ વગેરે સાફ કરવા માટે આગ લગાડે ૧૪ સરદ્રહ તલાવ શોષણ કર્મ—તલાવ, દ્રહ (કુંડ) કૂવા, વાવ, નદી, નાળા આદિ જળાશયના પાણી ઉલેચાવે તથા તળાવ આદિની પાળ ફાડી ખેતર બગીચા વગેરેને પાણી પાવાને માટે નીકા વહેવરાવે તેમજ જળાશય સાફ કરવાના માટે પાણી ઉલેચાવે તે સરદ્રહ તલાવ પરિશોધણ કર્મ અને ૧૫ અસતી જન પોષણ કર્મ—અસતીનું પોષણ કરે અર્થાત્ ઊકરીઓને વેચાણુ લઈ ને કે દાસીઓનું ખાન, પાન, વસ્ત્રભૂષણ આદિથી પોષણ કરીને તેમની પાસે વેચનાના જેવા કસ્ટ કરાવે અને તેનાથી પ્રાપ્ત થયેલા દ્રવ્યને ગ્રહણ કરે, તથા ઉંદર મારવાને બિલાડી પાળે, બિલાડીને કારવા કૂતરા પાળે ઇત્યાદિ જીવહાત કરવાની અભિલાષાથી જીવોનું પોષણ કરે; શિકારી બિલાડી કૂતરા; શકરા આદિનું પોષણ કરીને તેને વેચે પોપટ, ચેના, કાખર, કબૂતરા; મરઘાં આદિનું પોષણ કરી વેચે + ઇત્યાદિ વેપાર કરે તે કથા કે રક્ષા નિમિત્તે પોષે તે હરકત નહિ.

* સ્ત્રોથી નેટલી જીવહિંસા થાય છે તેના પાપનો હિંસા શસ્ત્ર બનાવનારને, વેચનારને અને વાપરનારને સૌને લાગે છે.

+ ટોપી આદિ પર પક્ષીઓના પીછા લગાવવા માટે હિંસક લોકો જીવતાં પક્ષીઓની પાળે ઉછેરી લે છે. તે બિચારા તરફડીને મરી જાય છે.

+ કપાસના જીવકા બદ્ધ હોય છે. તે ચરખાના ચેલમા પીલાઈને મરી જાય છે. તેમ જ મિલમા તે મહા આરબનુ કથાન છે જ. તેમા તે વખત પર મનુષ્ય જેવા પશુ અકસ્માતથી મરી જાય છે.

* બિચારા પગધીન પડેલાં અનાથ પશુઓનાં ગુપ્ત અંગનું છેદન કરતી વખતે કેટલાંક પશુ તેા અકાળ મૃત્યુ પામે છે; કેટલાંક અસહ્ય દુઃખો ભોગવે છે. આ કામ ઘણું જ નિર્દય અને નિંદનીય છે.

૨ જળવાહામાં કેટલેક ટેકાણે દાસીપુત્રને નાનપણથી જ અંગલગ્ર કરી નામંદ બનાવે છે. અને પછી તે મોટા થાય ત્યારે રાણીઓના રક્ષણાર્થે પહેરેલી તરીકે તેને રાખે છે. આ લોકોને નાજર કહેવામા આવે છે.

= જગલમા હવ લગાડવાથી જોકે દિવસી માંડી પચે દિવસ પર્વ ત ઘણા જીવો હસ્તીજીવ બની જાય છે.

+ અસતીઓના વેપાર એ ઘણું જ નિર્દયજન કર્મ છે, પ્રસંગોપાત તે ગર્ભપાતાદિ મહા

ઉક્તા ૧૫ કર્માદાન(કર્મખંધન)નાં કાર્ય મેં કેમકે આ વેપારમાં ત્રસ લુપ્તોની લક્ષી હિંસા થાય છે. આમાંના કેટલાક વેપાર અનર્થકારી અને નિંદનીય હોવાથી શ્રાવકોએ કરવા યોગ્ય નથી. કદાચિત્તે એ વેપારથી આલુવિકા ચાલતી હોય અને બીજો કોઈ ઉપાય ન હોય તો તેની મર્યાદા કરવી એઈએ જેમકે આનંદલુએ ૫૦૦ હળની મર્યાદા રાખી, શકડાલુ કુશાર મિંભાસ પકવીન જ ઉપલવિકા ચલાવતા હતા આ પ્રમાણે ૨૦ અતિચાર રહિત સાતમા વ્રતનું પાલન કરે છે તેનું મેરુ પર્વત જેટલું પાપ તો વાકાઈ બળ્ય છે. અને કદાચ રાઈ જેટલું પાપ રહી બળ્ય છે. અને શારીરિક, માનસિક સુખ-શાંતિથી મોતાલુ લુપ્ત બચીત કરી અવિધ્યમાં સ્વર્ગ અને મોક્ષમાં અનત સુખોનો લોકતા બને છે.

આરંભ અનર્થકંડ વિરમણુ વ્રત

કંડ એ પ્રકારના કથા છે : ૧ અર્થકંડ અને ૨ અનર્થકંડ. ૧ શરીર, કંડખ આદિ આશ્રિતોનું પાલનપોષણ કરવાને છકાય લુપ્તોને આરંભ કરવો પડે છે તે અર્થકંડ કહેવાય છે. અને ૨ વિના કારણ તથા જરૂરતથી વધારે પાપ કરવામાં આવે છે તે અનર્થકંડ કહેવાય છે અનર્થકંડને સુકાળે અર્થકંડમાં પાપ ઓછું હોય છે કેમકે તે કર્યા વિના સંસારનું ગાડું ચાલવું મુશ્કેલ છે. જોટલા માટે અર્થકંડ આવકે કરવો પડે છે તથાપિ તેમાં અતુરકતા બનતો નથી. જો કામમાં આરંભ થાય છે તે કરતાં થકાં અનુકરમા અને વિવેક શાખે છે, અને અવગ્રહ આંખે સર્વથા ત્યાગવાની અભિલાષા થેવે છે. અને જેમાં મોતાનો કરો દ્વાર્થ ન હોય - એમાં હિંસાદિ પાપ બનતાં સુધી આવક કરતા નથી. અનર્થકંડના સુખ ૪ પ્રકાર કથા છે.

૧ અપચાનાચારિત—જોટા વિચાર કરે, જેવા કે ૧ ઇષ્ટકારી (ક્રી, પુત્ર, સ્વજન, મિત્ર, સ્થાન, ખાનપાન, વસ્ત્ર, ભૂષણ આદિ) પદાર્થોના સંયોગ મળે ત્યારે આનંદમાં તલલીન બનીને હર્ષિત થવું અને ધન સ્વજનાદિના વિયોગે હાય હાય કરવું; માથું ફેટવું તેને આતંધ્યાન કહે છે. ૨ હિંસાનાં, જૂઠનાં, ચોરીનાં કામમાં તથા લોભપ-

કેવલું સ્થાન લઈ પડે છે. કેટલાક “અસર્થ જણુ યોગ્યતા” પાઠ ફેરવી તેને બદલે “અસર્થ જણુ પોષણુયા” બોલે છે અને કહે છે કે શ્રાવકોએ અસર્થજણું પોષણ ન કરવું જોઈએ. પણ આ પાઠ અને અર્થ શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ છે. કેમકે ઉપાસક દશાવસ્થા કહ્યું છે કે આનંદલુ આદિ શ્રાવકોને ૪૦ હજાર ગાંધો હતી ભવવતી સુવર્ણા તુગીવા નરરીના અવકાશની ક્ષતિનું વર્ણન કરતાં કહ્યું છે કે, શ્રાવકોને ત્યાં ગાય, બેંસ, બકરા આદિ જણુઓ ધણા હતાં. આ ગધા પશુઓ અસંખ્યતી હોય છે. અને શ્રાવકો તેનું પાલનપોષણ કરે છે. કારણ કે જો પોષણ ન કરે તો પહેલા વ્રતનો પાત્રો અતિચાર “ભતપાણુ વેછીએ” લાવે આવી રીતે જેઓ સુવર્ણ પલટાવીને લોહટા અર્થ કરે છે, તેમજ કર્મોના વળગત-થાય છે. માટે જમમાં નહિ પડતાં ઉપર દર્શાવેલા શાસ્ત્રોના અર્થ માનવા જોઈએ. અને દયા પાળવા તથા દાન દેવાથી વંચિત રહેવું ન જોઈએ. ઉપરુક્ત ૧૫ કર્માદાનના કાર્ય બન્ને લોકમાં ચાર દુઃખનાં દેનાર છે. એવું બાણી યથાશક્તિ તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

લોગના સંરક્ષણના કામમાં આનંદ માનવો; દુરમનોની ઘાતતું કે તુકસાનતું ચિંતન કરવું તેને રોદ્રધ્યાન કહે છે. આ બન્ને પ્રકારનાં ધ્યાન ધ્યાનાં તે અપધ્યાન આચરિત અનર્થાદં છે. આ પ્રકારના વિચાર શ્રાવકે કરવા તે ઉચિત નથી. કહાયિત્ તેવા વિચારો મનમાં આવે તો ચિંતવણ કે રે ! ચેનન ! તું કેવલાઓની ઋદ્ધિ સુખ અને નરકનાં દુઃખ અનંતવાર લોગની આઠ્યો છે. તેના અનંતમે ભાગે પણ આ સુખદુઃખ નથી; વળી પાપારંભના કામોમાં આનંદ માનવાથી ચીકણાં કર્મ બંધાય છે તે ભોગવતી વખતે ઘણું દુઃખ થાય છે માટે વિના કારણ કર્મબંધ ન કરે ઇત્યાદિ તિચારથી સમભાવ ધારણ કરવો. એક સુદૂતથી અધિક ખોટો વિચાર રહેવા ન દેવો

૨ પ્રમાદાચરિત—પ્રમાદનું આચરણ કરે. પ્રમાદ પાચ પ્રકારના છે :

મદ વિસય કસાય, નિહા વિગદા પચમા મણિયા ।

ए ए पंच पमाया, जीवा पढंति संसारे ॥

અર્થ—૧ મદ-ભતિ આદિ ૮ પ્રકારના મદ, ૨ વિષય-પાંચ ઇન્દ્રિયોના ૨૩ વિષયોની લોહપતા, ૩ કષાય-ક્રોધાદિ ચાર કષાયનો ઉદ્ભવ, ૪ નિહા-નિદ્રા અને ૫ વિગદા-જી આદિ ૪ પ્રકારની વિક્ષા. એ પાચમાંથી એક એક પ્રમાદનું આચરણ કરનાર મહા પુરુષ પણ અનંત સંસાર પરિભ્રમણ કરે છે, તો જે પાચેતુ આચરણ કરશે તેની કેવી કુળતિ થશે ? માટે શ્રાવકોએ પાંચે પ્રમાદોને ઝોછા કરવા સદૈવ ઉદ્ધમવંત રહેવું જોઈએ. બીજી રીતે પણ ૮ પ્રમાદ કહ્યા છે; ૧ અજ્ઞાનતામાં રમણ કરવું, ૨ વાત વાતમાં થંકા કરવી, ૩ પાપોત્પાદક કૃત્યો, નોવેલ, કેકથાસ્ત્રાદિ પુસ્તકોનું પઠન, ૪ ધન-કુટુંબાદિ પર અત્યંત હ્રુધ્ધ બનવું, ૫ દુરમન પર તથા મલિન વસ્તુ પર દ્વેષભાવ ધારણ કરવો, ૬ ધર્મભાનો આદરસત્કાર ન કરવો, ૭ ધર્મકરણી આદરપૂર્વક ન કરવી અને ૮ ખોટા વિચાર, ઉચ્ચાર અને આચારથી ત્રણે ચોગોને મલિન કરવા. આ આઠ પ્રમાદ સંસારસંસુદ્ર તરવાના અભિલાષીએ સદૈવ ત્યાગવા જોઈએ. તેનાથી કાંઈ પણ પ્રકારનો લાભ નથી અને કર્મબંધ તો સહેજે જ થઈ જાય છે.

કેટલાક લોક મંથુપો, ચોપાટ, શેત્ર જ આદિની રમતોમાં, ફોગદના ગપોડા મારવામાં કે ખરાબ પુરાકો વાચનામાં એવા તો મશગૂલ થઈ જાય છે કે તેમને વખતનો કે ભૂખ, તરસ, ટાંક-તલકાનો પણ ખ્યાલ રહેતો નથી, આથી તેઓ અનેક વ્યાધિઓના લોગ બની બેસે છે, તેમથી તરફ તરફના અઘરા ઉત્પન્ન થાય એ, સજ્જનોને પણ શત્રુ માની લે છે. રમતમાં જે હારી જાય છે તે અત્યંત શર્મિંકા અને દુઃખાની બની જાય છે. આમ ખેલતા ખેલતા તેને જીજ્ઞાસો શોભ પણ લાગી જાય છે, પછી જીજ્ઞાસી સદ્ગુણાજ બની, ધન અને આબરૂની ધૂનધાણી કરી વખતે રાજનો પણ કેદી બની જાય છે અથવા અકાળ મૃત્યુ પામે છે. સમયનો આ પ્રમાણે અપવ્યય કરવાને બદલે જો વ્યાખ્યાનશ્રવણ, ધર્મપુસ્તકનું પઠન,

સત્પુરુષોના ગુણાનુવાદ કે મહુપદેશાદિ રૂડાં કાર્યમાં સદ્ગુણ કરે તો તે ધર્મોત્તમ સત્પુરુષ કહેવાય છે. અનેક મનુષ્યોના તે પ્રિય કે પૂજનીય અને એ યશસ્વી અને સુખી થાય છે. આત્મ જાણી શ્રાવકોએ નિવૃત્તિનો સમય ખરાબ કામમાં ન વીતાવતાં ધર્મલાભ લેવો. કેટલાંક અજ્ઞ મનુષ્યો નિર્દોષ ભાગ છોડીને આડમાર્ગે ચાલે છે; તથા કાચી માટી, પાણી, લીલાતરી, કીડિયારાં આદિને ખૂંદતાં ચાલે છે. ચાલતાં વિના કારણ વૃક્ષની ઠાળ, પાંદડાં, પુષ્પ આદિ તોડી નાખે છે. હાથમાં સોટી હોય તો વૃક્ષને, ગાયને કે શ્વાન આદિને મારતો ચાલે છે. સારી જમીન છોડીને માટી, મીઠું કે અનાજના ઢગલા પર, ગુણો ઉપર કે લીલા ઘાસ ઉપર બેસી જાય છે; દૂધ, દહીં, ઘી, તેલ, પાણી, છાશ વગેરેનાં વાસણ ઉઘાડાં મૂકી દે છે. ખાંડવું, દળવું, લીંપણું, રાંધણું, ઘોણું, સીવણું વગેરે કામ તથા ખાણિયો, સાંબેલું, ઘંટી, ચૂલો, વસ્ત્ર, વાસણ વગેરે વસ્તુઓને વગર જોયે જ કામમાં લે છે. તેથી ઘણી વખત ત્રસ જીવની ઘાત થઈ જાય છે. આ બધા કામ પ્રમાદાચરિત જાણવાં. આમાં લાભ તો મુદ્દલ નથી પરંતુ હિંસાદિ પાપોત્તું આચરણ થતાં વજ્ર કર્મબંધ થવા પામે છે કે જે રોતા રોતાં પણ છૂટવાં મુશ્કેલ છે. આત્મ જાણી શ્રાવકોએ પ્રમાદાચરણ અનર્થક હ સેવવો-ઉચિત નથી.

૩ હિંસાપ્રયાણ—હિંસાકારી શસ્ત્રોત્તું પ્રદાન, જે શસ્ત્રો વડે જીવની ઘાત થાય તેવાં શસ્ત્રો સંબ્રહ્મી રાખે અને જરૂર પડતાં પાડોશી વગેરેને તેવાં શસ્ત્રો-છરી, ચાકુ, ત્રિકેમ, કોદાળી, પાવડા-વગેરે વાપરવા આપે. આમ કરવામાં પોતાનો કશો સ્વાર્થ ન હોવા છતાં વિના કારણ પાપનાં ભાગીદાર થઈ પોતાના-આત્માને-હાડે છે, શ્રાવકે આહુત કરવું તે ઉચિત નથી.

૪ પાપકર્મોત્પદેશ—પાપ કર્મનો ઉપદેશ આપે, જેમકે ધર્મશાળા, દેવાલયને માટે મકાન બંધાવવામાં, ફૂવાદિ જલાશય બોદાવવાં તથા બંધાવવામાં; તીર્થ-સ્નાનાદિ કરવામાં; હોમ, યજ્ઞ, ધૂપ, હીપ, રોશની કરવામાં; ધર્મસ્થાનમાં પંખા લગાવવામાં; નગારાં, ઝાંઝ, ઘડિયાળ આદિ વાજિંત્ર બંધાવવામાં; પત્ર, પુષ્પ, ફળ, ધાન્ય આદિ દેવને ચડાવવામાં; માંકડ, મચ્છર, સાંપ, વીંછી આદિ શુદ્ધ જનવરને મારવામાં; ભેંસ, બકરા, પાકા, ફૂકડાં આદિનો ડુદાણી ભરીવ આદિને ભોગ ચડાવવામાં; ઋતુદાન દેવામાં; લગ્નાદિ કરાવવામાં ઇત્યાદિ હિંસક કાર્યોમાં ધર્મ થાય છે એવો ઉપદેશ કરે. તથા લકાર્થ-અધક્ષનો, બીજાને હેરાન કરવા ખોટા મુકદ્દમા ચલાવવાનો ભોગનાં ૮૪ આસન વગેરે ક્રોધશસ્ત્રનો, જ્યોતિષ નિમિત્તનો, યંત્ર, મંત્ર, તંત્રનો, ત્રસ જીવોની હિંસા થાય એવા ઔષધોપચારનાં શસ્ત્રોનો ઉપદેશ કરે. જેને સાંભળીને મનુષ્ય જે જે પાપકર્મોત્તું આચરણ કરશે તે તે હિંસાનો ભાગીદાર તે ઉપદેશક બનશે. તથા મિત્રાધર્મની વૃદ્ધિ થવાથી અનેક આત્માઓ સંસારમાં દૂબશે તે બધાં પાપ તે ઉપદેશકને લાગે છે અને તેના હાથમાં કથું આવતું નથી. આવા અનર્થક-કંઈથી પોતાના આત્માને હાડત કરવો તે શ્રાવકને ઉચિત નથી એટલા માટે આ અનર્થક-કંઈનો ખે કરણ ત્રણ ભોગથી ત્યાગ કરી પ્રથમ તત્ત્વ પ્રમાણે આ તત્ત્વ પણ શ્રાવક અંગીકાર કરે છે.

આઠેમા મતના ૫ અતિચાર

૧ કંઠપે-કંઠપ-કામોત્પાદક કથા કરે જેમકે સ્ત્રીઓ સમક્ષ પુરુષના કે પુરુષો સમક્ષ સ્ત્રીના હાવભાવ, વિલાસ, ખાન, પાન, શુગાર, લોગોપલોગ, ગમનાગમન, હાસી, મરકરી, શુભત અગોપાગતું વર્ણન ઇત્યાદિની વિકારોત્પાદક કથાઓ કરવાથી કહેનાર અને સાંભળનાર સર્વને વિકાર ઉત્પન્ન થાય, અનેક પ્રકારની માઠી કલ્પનાઓ જન્મ પામે, કુકર્મ કરવા પ્રેરાય ઇત્યાદિ અનર્થ થવાથી અતિચાર લાગે છે

૨ કુકકુંઠએ—કીકુચ્ચ અર્થાત્ કુચેષ્ટા જેમકે ભૂકુટી ચઠાવવી, આંખના ઇશારા કરવા, હોઠ વગાડવા, નાક મરોડવું, ઝુબ મલકાવવું, હાથ-પગની આગળી વગાડવી, હાથ-પગ નચાવવા, દીન વચન અથવા બીભત્સ શબ્દોવ્યાર કરી વિકારોદ્ભવ થાય તેવી અંગચેષ્ટા કરવી, તેવી જ રીતે હોળીના તહેવારોમાં નગન પૂતળું બેસાડવું, નગન રૂપ ધારણ કરી બીભત્સ નૃત્યગાનાદિ કરવા, કામવિકારની વૃદ્ધિ થાય એવાં નૃત્ય કરવા વગેરે પ્રવૃત્તિથી અતિચાર લાગે છે.

૩ મોહરિએ-મૌખર્ષ, હુચ્ચાર્ધ આદિથી સુખતું નિરર્થક વાચાળપણું, બહુ બોલવા-પણું, અથવા વેરીની પેઠે વચન બોલે, જે વચન બોલવાથી પોતાના અને પરના આત્મ-શુભિનું, દ્રવ્યનું કે મનુષ્યનું નુકસાન થાય. અસંબદ્ધ વચન બોલે, વચનની ચપળતા કરે, ગાળો કે, તુલ્ય વચન બોલે, ઇત્યાદિ ખરાબ વચનોવ્યાર કરે તો અતિચાર લાગે આવાં વચન બોલવાથી જગતમાં નિંદા થાય, ઝણડા થાય, મારામારી વગેરે અનેક આપત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે આવા કૃત્ય અજ્ઞાની માણસો જ કરે છે અજ્ઞાનીની દેખાદેખી શ્રાવક આણુ કૃત્ય કરે જ નહિ કરે તો અતિચાર લાગે.

સંજીવતાહિગરણે—સંયુક્તાધિકરણ અર્થાત્ શસ્ત્રનો સ બ ધ મેળવે; જેમકે ખાણિયો હોય તો સાંભેલું અને સાંભેલું હોય તો ખાણિયો નવો બનાવે ઘટીતું એક પક હોય તો બીજું પક નવું બનાવે અપુ, છરી, તલવાર વગેરેને હાથા, કે મૂઠે બનાવે, ધાર છુટ્ટી થઈ ગઈ હોય તો તીક્ષ્ણ બનાવે કુહાડી, લાલો, બરછી વગેરેને હાથા કે ભલકાં લગાવે. આમ અપૂર્ણ ઉપકરણને પૂર્ણ કરવાથી તે શસ્ત્ર આરંભની વૃદ્ધિ કરનારું બની જાય છે. બીજો કોઈ માગે તો તેને પણ દેવું પડે છે તેની અતિચાર લાગે છે. જો તે અપૂર્ણ હોય તો સહેજે બચી જવાય છે આણું બાણી અપૂર્ણ શસ્ત્રને વિના પ્રયોજન પૂર્ણ ન કરવું તથા આવશ્યકતાથી અધિક શસ્ત્રનો સંગ્રહ પણ ન કરવો વળી ઘરમાં જે શસ્ત્રો હોય તેને પણ એવી રીતે શુભ રાખવા કે તે બીજાના હાથમાં જવા ન પામે. વળી કેટલાક માનના બૂખ્યાં નાતપટેલ કે મહાજનના ચોવડી બની બેસે છે અને લગ્ન કારણ આદિ આરં

ભનાં કામમાં આગેવાન થઈને તાવકા ઝેસારવાની, ખાંડ, સાકર વગેરેની આસપ્થી કરવાની, શાક વગેરે સુધારવાની આજ્ઞા આપે છે. તથા પાપારભના કાર્યને ઉત્તેજન આપે છે. એવાં કામ પોતે કરે છે, ખીબા પાસે કરાવે છે દિવાળી, હથેરા, હોળી આદિ પર્વને માટે લીપણ, ગૂંપણ, રંગવું, ધોવું, રાધવું, તળવું, મકાન ધોળાવવાં આદિ આરંભનાં કામોનો બધાની પહેલાં પ્રારંભ કરી દે છે. તે બેઈ ખીબાઓ પણ આરંભ કરવા મંડી પડે છે આથી તેવાં કામની પાપની ક્રિયાનો અધિકારી તે પ્રારંભ કરનાર બને છે આ પણ અનર્થદંડ છે. આત્મા તેથી વિના કારણ દંડાય છે. માટે શ્રાવકોએ તેમ કરવું નહિ.

૫ ઉપલોગ પરિલોગ અર્થરેત્—ઉપલોગ પરિલોગમાં અતિ આસક્ત બને. જેમકે નાટક, ચેટક, ખેલ, તમાશા, સ્ત્રી, પુરુષાદિનાં રૂપતું નિરીક્ષણ કરવામાં; રાગ, રાગણી, વાજિંત્રો સંભળવામાં, અત્તર, પુષ્પ દિની મુગધમાં; મનોરૂ રસવતીના ઉપલોગમાં; સ્ત્રી આદિનાં સંબંધમાં ઇત્યાદિ પ્રવૃત્તિમાં અતિ આસક્ત બને. વાહ ! વાહ કેવી મજા પડે છે ! ઇત્યાદિ શબ્દોચ્ચાર કરે આ પ્રમાણે લોગોપલોગમાં મશ્ગૂલ બનવાથી જીવ તીવ રસે ચીકણાં અને દીર્ઘ સ્થિતિના કંઠણ, ફોર્સે કર્મ બાંધે છે. આવું બાણી શ્રાવક અપ્રાપ્ય ઇચ્છા મોત્ર કરતા નથી, અને પ્રાપ્ય લોગોમા હુબ્ધ બનતા નથી. લાલા રણજિતસિંહજીએ બૃહદાલોચણમાં કહ્યું છે કે—

સમજા સકે વાવસે, જન સમજા હર્ષન્ત; વે લુક્ષે વે ચીકને, રૂચ વિષ્ કર્મ લંબન્ત;
સમજ સાર સંતારમે, સમજા ઢાલે દોષ, સમજ ર કર જીવહે, ગયે મન તે મોક્ષ.

અર્થ—સમજી માણસ તો પાપકર્મનું આચરણ કરતો જ નથી. કદાચિત્ કારણ વશાત્ કરવું પડે તો મનમાં શંકાય છે, પાપથી ઠરીને કામ કરે છે તેથી તેની રૂક્ષવૃત્તિ રહે છે અને લીધે જેમ રેતીની મૂઠી લીંત ઉપર ફેંકવાથી ત્યાં ચોંટતી નથી પણ તરત ચે પડી જાય છે. તેવી જ રીતે તેનાં કર્મ પણ તપ, જપ અને પશ્ચાત્તાપાદિ કરવાથી છૂટી જાય છે. સંસારમાં મનુષ્ય જન્મ પ્રાપ્ત કર્યાનો સાર એ જ છે કે સમજણ (જ્ઞાન) પ્રાપ્ત કરી જ્ઞાની બનવું. જ્ઞાની હશે તે પાપપુણ્યના ક્ષણે યથાતથ્ય સમજશે. પુણ્યનાં ક્ષણ સુખદાતા અને પાપનાં ક્ષણ દુઃખદાતા છે એવું જ્ઞાન જેનામાં હશે તે પુણ્યની વૃદ્ધિ કરશે અને પાપને ઘટાડશે. આમ અનુક્રમે પાપને કમી કરતા કરતાં કોઈ વખતે તે સર્વ પાપરહિત બની જશે. અને પુણ્યથી સ્વભાવતઃ નિવૃત્તિ પામીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી લેશે. હવે જે અજ્ઞાની મનુષ્ય છે તે પાપાચરણ કરીને આનંદ પામશે. આથી જેમ લીનો ચીકણો કાઢવ લીંત મનુષ્ય છે તે પાપાચરણ કરીને આનંદ પામશે. આથી જેમ લીનો ચીકણો કાઢવ લીંત ઉપર ફેંકવાથી તે ત્યાં તરત ચોંટી જાય છે અને સુરકેલીએ તે ત્યાંથી છૂટો પડે છે, તેવી જ રીતે તેનાં કર્મ પણ નરક, તિયં આદિ દુર્ગતિના મહા દુઃખ દેનારા રોતા લોગબ્યા છતાં જલદી છુટકારો ન થઈ શકે તેવાં ચીકણાં બંધાય છે. રૂક્ષતાથી લોગોપલોગ લોગવો, આદે હુબ્ધતાથી લોગવો, બન્નેમાં પરિણામ તો સરણ છે. અર્થાત્ સાકરને રૂક્ષભાવે

ખાનારને પણ તે મીઠી લાગે કે અને લોહપતાથી ખાનારને પણ તે મીઠી લાગશે તા પછી હુબ્બ જનીને ચીકણા કર્મ શા માટે બાધવા ? અહ્ય સુખને માટે મહાદુઃખ કૃપાજન કરી લેવું તે સુખ મનુષ્યોને ઉચિત નથી

આઠમા વ્રતનું આ સક્ષિપ્ત સ્વરૂપ સમજી જઈને જેટલાં અનર્થકંડનાં કામ છે તેનાથી સુસ્ર શ્રાવકોએ પોતાના આત્માને બચાવવો કે જેથી તે અનેક પ્રકારના પાપોથી અને ચીકણાં કર્મબંધનથી ભરી જગતમાં સુખોપજીવી થઈ ભવિષ્યમાં સ્વર્ગ અને મોક્ષના સુખો પ્રાપ્ત કરી શકશે. ઉપસૂંકત પ અશુદ્ધ અને ૩ શુદ્ધવ્રત એ આઠ વ્રત જાવજીવ ધારણ કરી શકાય છે.

૪ શિક્ષાવ્રત

૧ જેવી રીતે રતનાદિ મૂલ્યવાન પદાર્થ કોઈ ને સોંપીને આપણે એવી શિખામણ આપીએ છીએ કે, આને રૂઢી રીતે સાચવજો, ગુમાવશો નહિ, તેવી જ રીતે ઉક્ત આઠ વ્રતાચરણ રૂપ રતનની પ્રાપ્તિ કરનાર જીવોને નીચે જણાવેલા ચાર વ્રતોમા પ્રવૃત્તિ કરવાથી જૂતકાળમાં લાગેલા પાપોની સમજ અને ભવિષ્યમાં નિર્દોષ રહેવાની સાવધાની રૂપ શિક્ષા (શિક્ષણ) પ્રાપ્ત થાય છે, આથી તે શિક્ષાવ્રત કહેવાય છે ૨ જેમ શિક્ષક પાઠકની ઉપાસના કરી વિદ્યાપાત્ર જની સંસારમાં સુખી થાય છે તેવી જ રીતે નિમ્નોક્ત ચારે શિક્ષાવ્રતો અંગીકાર કરનાર જીવો આઠ વ્રતોનું વારંવાર સ્મરણ ચિંતન આદિ કરી તેનો સુખથી નિર્વાહ થઈ શકે તે પ્રકારનું આત્મબળ પ્રાપ્ત કરે છે તે કારણે પણ તે શિક્ષાવ્રત કહેવાય છે.

૬ નવસુ સામાયિક વ્રત

જીવાણુ સર્વ પદાર્થો પર તથા શત્રુ મિત્ર પર જ્યારે સમભાવ થવા રૂપ લાભની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે તે નિશ્ચય સામાયિક ૪ કહેવાય અને વ્યવહાર સામાયિક કરતી વખતે સંસારના સર્વ કાર્યોથી નિવૃત્તિભાવ ધારણ કરી પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, પુષ્પ, ફળ, ધાન્યાદિ જે સચિત વસ્તુ છે તે બધાથી અલગ એકાંત સ્થાનમાં—પોષધશાળા, ઉપાશ્રય, સ્થાન-ઠાઠિમાં સાંસારિક સ્વરૂપના દર્શક પાઘડી, અંગરથું, ફાળીનાક વગેરે દૂર કરી પહેરવા—ઝોડવાના વસ્ત્રમાં કેઈ પણ સચેત વસ્તુ કે જંતુ આદિ રહેવા ન પામે તેટલા માટે તેનું પ્રતિરોધન કરી નિર્ભય હાથુક ભૂમિકાને શુદ્ધા કે પોંજણીથી પોણ પ્રમાણે એક આસન બેસ, સૂત કે શયનનું બિઠાવે તેમજ આઠ પડવાળી સુહૃપતિન પહિલેહીને (બારીકાંધથી

× સમ=સમભાવ+આય=લાભ+ફલ=નાણું—જેનાથી સમભાવનો લાભ થાય તે સામાયિક.

* ઉપાસક દશાગ સત્તમા કુંડેલિક આવકે સામાયિક કહ્યું હતું ત્યારે નામાકિન મુદ્ધિકા (વી ટી) દૂર રાખી હતી. આથી એમ સમભય છે કે, સામાયિકમા અગ ઉપર કોઈ પ્રકારનો દાગીનો રાખવો ન જોઈએ.

~ પગલીસં ગુલાયાય, સોલસં ગુલ ચિચ્છિળો | ચલકાર સ જુવાય, સુવપતિ પરિસ હોઈ ||

અર્થ—૨૧ અ શુલ લાંગા અને ૧૧ અ શુલ પહેળા વચ્ચે ખડના આઠ પડ કરીને તેના અધ્યમાં કોરો નાખીને સુખ પર બાધે તે સુહૃપતિ કહેવાય છે.

નજરે જોઈને) મુખ પર ભાંધે. પછી સાધુ સાધ્વીજી હોય તો તેમને નમસ્કાર કરી સામાયિકની આજ્ઞા માર્ગે, ન હોય તો પૂર્વ તથા ઉત્તર દિશા સન્મુખ રાખી પ્રથમ નવકાર મંત્ર બાણે, પછી 'તિદ્ધ્યુતો'—ત્રણ વાર ઊઠાવેસ કરી, 'આવાહિણ'—એ હાથ જોડી, જમણા કાનથી ફરી જમણા કાન સુધી, 'પયાહિણ'—પ્રદક્ષિણા કરીને, 'વદામિ'—શુભ્વચામ કરે, 'નમઃસામિ'—નમસ્કાર કરે, 'સક્કારેમિ'—સત્કાર દે, 'સન્માણેમિ'—સન્માન દે, 'કલ્યાણ'—કલ્યાણકારી બાણે, મંગલ—મંગલકારી માને, 'દેવય'—ધર્મદેવન માને, 'ચેધય'—જ્ઞાનવંત માને, 'પલ્લુવાસામિ'—પયુ'પાસના—સેવા કરે, 'મત્યજેષ્ઠવદામિ'—મસ્તકે કરી વદે આ પાઠથી નમસ્કાર કરીને પછી ઊભો રહી કહે કે, અહો ભળવન ! આપની આજ્ઞા હોય તો સામાયિક કરવાના કાર્યમાં જે પાપ લાગ્યું હોય તે પ્રતિક્ષુ ? આ પછી 'ધંવજામિ પડિક્ષમિઉ'—ધંવજુ' છું' પાપથી નિવર્તવાને, 'ધરિયાવહિયાએ'—રસતામા ચાલતાં, 'વિરાહણાએ'—વિરાધના ઘર્ષ હોય, 'ગમણાગમણે'—ગમનાગમન કરતાં, 'પાણ્ણ-મણે'—પ્રાણીને કચર્યાં હોય, 'બીયક્કમણે'—બીજ કચર્યાં હોય, 'હરિયાક્કમણે'—વનસ્પતિ કચરી હોય, 'ઝોસા' ઝાકળતું પાણી, 'ઉત્તિંગ'—કીડીઓના ફર, 'પણુગ'—લીલકુગ, 'કમ'—પાણી, 'મટ્ટી'—માટી, 'મક્કહા'—કરોળિયાનાં પદ, 'સંતાણુ'—કરોળિયાની ભળ, 'સક્ક-મણે'—કચર્યાં હોય, 'મે' જે જીવા વિરાહિયા—મે' જે કોઈ જીવની વિરાધના કરી હોય, 'ઝેગિહિયા'—ઝેકેંદ્રિય, 'ઝેધંદિયા'—એ ધંદ્રિય, 'તેધંદિયા'—તે ધંદ્રિય, 'અઉરિહિયા'—અતુરિદ્રિય, 'પંચિહિયા'—પંચેંદ્રિય, 'અભિહયા'—સામા આવતા હંધયા હોય, 'વતિયા'—ધૂળ આદિથી ઠાંકયા હોય, 'લેસિયા'—મસળયા હોય, 'સંઘાધયા'—એકઠા કર્યાં હોય, 'સંઘંદિયા'—સ્પર્શ કર્યાં હોય, 'પરિયાવિયા'—પરિતાપ ઉપજાવ્યો હોય, 'કિલામિયા'—હુંખ રીધું હોય, 'ઉદવિયા'—ફાળ પાડી હોય, 'ઠાણાઓ ઠાણ'—એક સ્થાનેથી બીજે સ્થાને, 'સકામિયા'—મૂકયા હોય, 'જીવિયાઓ'—જીવતરથી, 'વવરોવિયા'—ચુકા કર્યાં હોય, 'તસસ મિચ્છામિ હુક્કં'—તે યોદ્ધા કીધેલું નિષ્ફળ થાઓ.

'તસસ જીતરીકરણેણુ'—તેને વિશેષ શુદ્ધ કરવા માટે, 'પાયમિજ્જત'—પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા માટે, 'વિસેહીકરણેણુ'—વિશુદ્ધિ કરવા માટે, 'વિસલ્લીકરણેણુ'—શબ્દચરિત્ત કરવા માટે, 'પાવાણુ કમ્માણુ'—પાપકર્મોને, 'નિચ્ચાયણુકાએ'—ટાળવાને, 'કામિકાઉસસમ્મ'—કાર્યોત્સર્ગકરું છું, અજ્ઞત્ય—આટલી જૂટ રાખું છું, 'ભિસસિએણુ'—ઉંચે શ્વાસ લેવાથી, 'નીસસિએણુ'—નીચે શ્વાસ મૂકવાથી, 'ખાસિએણુ'—ખાંસી, ઉધરસ આવવાથી, 'છીએણુ'—છીંક આવવાથી,

મુહનતમેળ કળ્ણોટ્ટિયા, વિળા બજ્જ જે કોવિ સાવાપ ।

ધમ્મ કિરિયાવ કરતિ, તસ્ય વકારસ્સ સામાણ્ણ પાયચ્છિત્ત મવર્દે ॥

અર્થ—મુહપતિ નાખ્યા વિના સામાયિક કરે તો ૧૧ સામાયિક્સ પ્રાયશ્ચિત્ત આવે

= ભગવતી ચૂનમા ૫ પ્રકારના દેવ કલા છે. ૧ 'ભવિષ્ય દેવ દેવ'—જે જીવો મર ને દેવતા થશે તે, ૨ 'નરદેવ'—અવતારી મહારાજ, ૩ 'દેવાધિદેવ'—તોર્ણ કર ભગવાન, ૪ 'ધર્મદેવ'—સાધુ મુનિરાજ અને ૫ 'ભાવદેવ'—ચારે ભક્તિના દેવોને કહેવાય છે.

‘જ’ભાઈએણું’-બગાસું આવવાથી, ‘ઉઠકું’એણું’-ઝોડકાર આવવાથી, ‘વાચનિસગેણું’-ના સરવાથી, ‘ભમલીએ’-ચક્કર આવવાથી, ‘પિત્તસુમ્મણે’-પિત્તપ્રકેપથી મૂચ્છા આવવાથી, ‘સુહુમેહિ’અંગસંચાલેહિ’-જરાક શરીર હલવાથી, ‘ચુહુમેહિ’ ખેલસંચાલેહિ’-જરાક બળખે હલવાથી, ‘સુહુમેહિ’દિક્તિસંચાલેહિ’-જરાક દષ્ટિ હલવાથી, ‘એવમાઈએહિ’-એ વગેરે, ‘આગા રેહિ’-આગાર એટલે છૂટથી, ‘અભગો’-અભંગ, ‘અવિરાહિઓ’-અખંડિત, ‘હુજગ’-હોજો, ‘મે’-મારો, ‘કાઉસ્સગો’-કાઉસ્સગ, ‘અવ’-અ્યાં સુધી, અરિહંતાણું ભગવંતાણું—અરહિંત ભગવંતોને, ‘નમેષ્કારેણું’-નમસ્કાર કરીને, ‘ન પારેમિ’-પાડું નહિ, ‘તાવ’-ત્યા સુધી, ‘કાય’-કાયને, ‘કાણેણું’-સ્થિર રાખીને, ‘મોણેણું’-મૌન રહીને, ‘કાણેણું’-ધ્યાન વડે, ‘અપ્પાણું’-આત્માને ‘વોસિરામિ-પાપથી દૂર કરું છું. (આ પ્રમાણે પાક કહીને બન્ને હાથ બરાબર સીધા હટકતા રાખી; પગના અંગૂઠા ઉપર દૃષ્ટિ રાખી સ્થિર થઈ ઇરિયાવહીનો કાઉસ્સગ કરે, અને નમો અરિહંતાણું કહી કાઉસ્સગ પારે.) પછી બે હાથ બેઠી કહે કે-

‘લોગસ્સ ઉલ્લોચગરે’-લોકમાં જીયોત કરનાર, ‘ધમ્મતિથયરે’-ધર્મરૂપ તીર્થનાં સ્થાપનાર, જિણું’-રાગદ્વેષ છૂટનાર, ‘અરિહંતે’-અહંત્યોને, ‘કિત્તધિસ’-સ્તવીય, ‘ચઉવીસ’ પિ કેવલી’-ચોવીસ તીર્થકર અને કેવળજ્ઞાની, ‘ઉસલ’-૧ ઋષભદેવ, ‘મન્નિ-ય’અને ૨ અણતનાથને, ‘વહે’-વંદું છું, ‘સંભવ’-૩ સંભવનાથ, ‘મભિનંદણું ચ’-અને ૪ અભિનંદન સુમર્ષ ચ’-૫ સુમતિનાથ અને પશ્ચિમપદ’-૬ પશ્ચિમ, ‘સુપાસ’-૭ સુપાસનાથ, ‘જિણું’-જિન, ‘ચ’-અને ‘ચંદ્રપદ’-૮ ચંદ્રપદ, ‘વહે’-વંદું છું, ‘સુવેહિ’ ચ’-૯ સુવિધિનાથ, ‘પુપ્ફંત’ ઝીણું નામ પુષ્પફંત, ‘સીઅલ’-૧૦ શીતળનાથ ‘સેજ’-સ’-૧૧ શ્રેયાંસનાથ, ‘વાસુપુજ’ ચ’-૧૨ વાસુપુજ અને ‘વિમલ’-૧૩ વિમલનાથ, ‘મણુંત’ ચ’-અને ૧૪ અનંતનાથ, ‘જિણું’-જિન, ‘ધમ્મ’-૧૫ ધર્મનાથ ‘સંતિ’-૧૬-શાંતિનાથ, ‘ચ’-અને ‘વંદામિ’-વંદું છું. કુંચું’-૧૭ કુંચુંનાથ, ‘અર’ ચ’-અને ૧૮ અરનાથ, ‘મદિલ’-૧૯ મદિલનાથ, ‘વહે’-વંદું છું. ‘ચુલ્લિસુવચ’-૨૦ સુનિસુત્ર, ‘નમિન્નિપુ’ ચ’ અને-૨૧ નમિ જિનેશ્વરને, ‘વંદામિ’-વંદું છું. ‘ચિન્નેમિ’-૨૨ નેમિનાથ, ‘પાસ’-૨૩ પાસનાથ, ‘તહ’-તેમજ ‘વદ્દમાણું ચ’-૨૪ વદ્દમાન સ્વામીને, ‘એવ’ એ પ્રમાણે મંજો’-‘મે’ મે અભિયુચા’-સ્તુતિ કરી. ‘વિહુચરચ્ચલા’-કર્મરૂપ વચ્ચેલને ટાળ્યા છે, ‘પહીલ જર-મરણા’-જરા અને મૃત્યુના દુઃખને બપાવ્યા છે, ‘ચઉવીસ પિ જિણુવરા’-ચોવીસે જિનેશ્વર ‘તિથયરા મે પસીયંતુ’-તીર્થકરો મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ, ‘કિત્તિય’-મનથી કીર્તન કરું, ‘વંદિય કાયાથી વાંઘા, ‘મહિયા’-મનથી પૂજા કરી, ‘જે’ એ લોગસ્સ’-જે આ લોકમાં, ‘ઉત્તમાસિદ્ધા’ ઉત્તમ સિદ્ધ ભગવંત, ‘આરૂચ્ચ, -રોગ રહિત, ‘બોહિલભ’-સમકંતની પ્રાપ્તિ ‘સમાહિ વર સુતમ’-ઉત્તમ સમાધિ, ‘દિંતુ-આપો. ‘ચહેસુ નિમ્મલચરા’-અ.પ ચંદ્રમાથી અધિકે નિર્મળ છે, ‘આઈચ્ચેસુ અહિયં’ પયાસચરા’-સૂર્યથી નાધિકે પ્રકાશ

કરનારા, 'સાગર વર ગંધીરા'—મોટા સાગર જેવા ગંધીર 'સિદ્ધા સિદ્ધિ મમ દિસંતુ'—હે ભગવંતો મને સિદ્ધિયક (મોક્ષ) આપો. (આ પ્રમાણે વિધિ કરીને જે સાધુ, સાધ્વી કે વસીલ આવક હોય તેમની પાસેથી અને કોઈ એટલા ન હોય તો ઇશાન કોણ તરફ સુખ રાખી હાથ ભેડી પછી નીચે સુજળ સામાયિક અંગીકાર કરવાનો પાઠ જોલવો.)

'કરેમિ'—કરું છું, 'ભંતે'—અહો ભગવન્ ! 'સામાયિક'—સામાયિક વ્રત 'સાવજ'—જોગ પચ્ચક્ષ્યામિ'—પાપકારી વ્યાપારની જ પી, 'ભવ નિયમ'—ભ્યા સુધી નિયમને (એક સામાયિક માટે ૪૮ મિનિટ, 'પ્રભુવાસામિ'—સેવું, પાલન કરુ ત્યાં સુધી, 'હુવિહ'—જે કરણે અને 'તિવિહેણ'—ત્રણ ભેગે પાપનાં કામ, 'ન કરેમિ'—હું કરું નહિ, 'ન કારવેમિ'—કરાવું નહિ, 'મણુસા'—મને કરી, 'વચલા' વચને કરી, 'કાયસા'—કાયાએ કરી, 'તત્તમ'—તે પાપ વ્યાપારોને 'ભંતે'—અહો ભગવન્ ! 'પરિક્ષામિ'—પ્રતિક્ષુ છું 'નિંકામિ'—નિંકું છું. ગરિકામિ'—શુરુ સાક્ષીએ નિંકું છું. 'અપાણ' વોચિરામિ'—આપાને પાપ કયોથી અલગ રાખું છું. આ પ્રમાણે વ્રત ગ્રહણ કરી પછી કાળો દીંચણ ભેગે રાખી ભેસે અને જે હાથ ભેડી પ્રથમ સિંહને અને પછી અરિહંતને જોમ જે નમોસ્તુથું જોલે (જુઓ પૃષ્ઠ ૬૬૩).

નવમા મતાના ૫ આતિચાર

૧ 'મણુ હુપણિકાણે'—મનમાં ખરાબ વિચાર કરે તો અતિચાર લાગે. જંગલી ઘોડાની પેઠે મન સન્માર્ગ છોડી ઉન્માર્ગે દોડી જાય છે, તેટલા માટે જ્ઞાનરૂપ લગામથી મનરૂપ ઘોડાને કાળમાં રાખી સન્માર્ગ પ્રવર્તાવવો તે સામાયિકધારી આવકલું કરતોય છે. મનના ૧૦ દોષ કહ્યા છે ૧ 'અવિવેક દોષ'—વિવેક વિના સામાયિક કરે તે. ૨ 'યશોવાંછા દોષ'—યશકીર્તિ અર્થે કરે તે. ૩ 'લાભવાંછા દોષ'—ધનપદ્ધિ લાભની ઇચ્છાથી કરે તે. ૪ 'ગર્વ દોષ'—મારા જેવું શુદ્ધ સામાયિક કોણ કરી શકે ? જોવો ગર્વ કરે તે ૫ 'ભયદોષ'—કોઈ વ્યક્તિ કે નિંદાના ભયથી સામાયિક કરે તે. ૬ 'ગિહાન દોષ'—સામાયિક કરીને તેણું ફળ ધન, સ્ત્રી આદિ ઇચ્છે તે. ૭ 'સંસ્ય દોષ'—સામાયિકલું ફળ ફરો કે નહિ જોવો સંદેહ આણે તે. ૮ 'કપાય દોષ'—સામાયિકમાં કોષ, માન, માયા, લોભ કરે તે. ૧૦ 'અળહુમાન દોષ'—અહુમાનથી, ભક્તિપૂર્વક સામાયિક ન કરે તે. આ દશ પ્રકારના દોષ ટાળીને સામાયિક કરવું.

* જે કરણ અને ત્રણ જોડના ૭ ભાગા થાય છે ૧ કરું નહિ મનથી, ૨ કરું નહિ વચનથી, ૩ કરું નહિ કાયાથી, ૪ કરાવું નહિ મનથી, ૫ કરાવું નહિ વચનથી, ૬ કરાવું નહિ કાયાથી, આમાં અનુયોદનાના એટલે ભણું જાણવાના ૩ ભાગા ખુલ્લા રહી જાય છે. કરણ કે ચક્રસ્થથી મનોનિમિત્ત થયો જલ્દી મુરદેવ છે. જેમ કે, સામાયિક અંગીકાર કર્યા પછી કોઈ કહે કે તમારે પુનઃદિનો લાલ થયો છે ઇત્યાદિ. આવા વચન સંભળતાં મનમાં ખુશાલી થાય છે. વચનથી કુકારાદિ સબ નીકળી જાય છે અને કાય પ્રકૃતિ લપચુ જતી જાય છે. એટલા માટે અનુયોદનાના ત્રણે જોલ જાવક આવિકા ખુલ્લા રાખે છે.

૨ ‘વય દુરપશ્ચિહાણે’—વચન માહું પ્રવત્તિ—ખરાબ વચન બોલે. બહુ બોલ બોલે કરવાથી સહજમા સાવધ વચન બોલાઈ જાય છે, માટે સામાયિકમાં વિના પ્રયોજન બોલવું નહિ અને પ્રયોજન હોય તો નીચેના ૧૦ હોષ ટાળીને બોલવું ૧ ‘કુવચન હોષ’—સામાયિકમાં કુવચન બોલે ૨ ‘સહસ્સાકાર હોષ’—વિવાયા વગર બોલે ૩ ‘સ્વચ્છ હોષ’—સામાયિકમાં શણ ઉત્પન્ન કરનારા સંસાર સંબંધી ચાચન ગાય. ૪ ‘સંશ્લેષ હોષ’—સામાયિકના પાક અને વાક્યો ટૂંકી રીતે બોલે. ૫ ‘કલહ હોષ’—કલહકારી વચન બોલે. ૬ ‘વિકથા હોષ’—સીકથા વગેરે. ૭ વિકથા કરે. ૮ ‘હાસ્ય હોષ’—કોઈની હાસી મરકરી કરે. ૯ ‘અશુદ્ધિ હોષ’—સૂતપાક નમૂનાધિક કે અશુદ્ધ બોલે. ૧૦ ‘નિરપેક્ષા હોષ’—સામાયિકમા ઉપયોગ વિના બોલે. ૧૧ ‘સુરમણ હોષ’—સ્વપ્ન ઉચ્ચાર નહિ કરતાં સુષુ બુધ્ધ અવાજથી બોલે.

૩ ‘કાથ દુરપશ્ચિહાણે’—શરીરની અધિક ચપળતા કરવાથી હોષ લાગે છે. માટે સામાયિકમાં વિના પ્રયોજન હલન ચલન કરવું નહિ અને કાયાના ૧૨ હોષ વર્ણને સામાયિક કરવું ૧ ‘કુઆસન હોષ’—સામાયિકમા અયોગ્ય આસને બેસે, ૨ ‘અલાસન હોષ’—સામાયિકમાં સ્થિર આસન રાખે નહિ, આસન બદલે, ચપળતા કરે. ૩ ‘અલક્રિય હોષ’—સામાયિકમાં ક્રિય સ્થિર નહિ રાખતાં જ્યાં ત્યાં નબર ફેરવે. ૪ ‘સાવલક્રિયા હોષ’—સામાયિકમાં કંઈ પાપક્રિયા કે તેની સંજ્ઞા કરે ૫ ‘આલંબન હોષ’—સામાયિકમાં ભીતાદિકતું ઓઢીંમણ લે. ૬ ‘આકુચન પ્રસારણ હોષ’—સામાયિકમાં વિના પ્રયોજન હાથ-પગ લાંબા ટૂંકા કરે. ૭ ‘આલસ હોષ’—સામાયિકમાં અંગ મરડે, બળાસાં ખાય. ૮ ‘મોટન હોષ’—હાથ-પગના ટાચકા ફોડે. ૯ ‘મલ હોષ’—સામાયિકમાં મેલ ઉતારે. ૧૦ ‘વિમાસણ હોષ’—લમણે કે ગાંઠે હાથ રાખી શોકાસને બેસે, પુંજ્યા વિના ખણે, પુંજ્યા વિના હાલે ચાલે. ૧૧ ‘નિદ્રાહોષ’ સામાયિકમાં નિદ્રા લે. ૧૨ ‘વસ્ત્રસંકોચન હોષ’—સામાયિકમાં ટાક પ્રસુખની બીકથી વસ્ત્ર સંકોચે તે. ઉપર કહેલા કાયાના ૧૨ હોષ ટાળીને સામાયિક કરવું આમ ૩૨ હોષ રહિત સામાયિક ત્રતતું પાલન કરવાથી શુદ્ધ સામાયિક થાય છે.

૪ ‘સામહયરસ સદ્ધ અકરણ્યાએ’—નિદ્રા, મૂર્છા, ચિત્તભ્રમ આદિ કારણથી સામાયિકના કાળમા સંશય ઉત્પન્ન થાય કે, વખત પૂરો થયો કે નહિ ? તો જ્યાં સુધી એ સંશયનું નિરાકરણ ન થાય, સમય પૂરો થયાનો નિશ્ચય ન થાય અને સામાયિક પારે તો અતિચાર લાગે

૫ ‘સામહયરસ અણુર્નક્રિયરસ કરણ્યાએ’—સામાયિક અવ્યવસ્થિતપણે કર્યું હોય, નિંદા, વિકથા, આદિ પ્રપંચમા પડીને સામાયિકનો કાળ વ્યર્થ સુમાવે.

ઉપર્યુક્ત પાચે અતિચાર રહિતશુદ્ધ સામાયિક સમાચરવાથી નવમા ત્રતતું આરાધન થાય છે.

મંત્ર—આ કાળમાં આવું શુદ્ધ સામાયિક થવું સુરકેલ છે તેથી અશુદ્ધ સામાયિક

કરવા કરતાં ન જ કરીએ તો શું ?

‘સામાધાન’—આ કથન તો એવું થયું કે ખાલું તો પકવાન જ ખાલું, નહિ તે બીજે મરી જવું; પહેરવું તો રતનકંબલ જ પહેરવું, નહિ તો નાંગા ફરવું. આવા વિચારવાળ વણુમોતે મરશે. પરંતુ પકવાન-ખાવાની ધંધા મનમાં હોવા છતાં જ્યાં સુધી પકવાન ન મળે ત્યાં સુધી રોટલા રોટલીથી કામ ચલાવશે અને પકવાન પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરતા રહેશે તે વખતે આખું પકવાન પણ પ્રાપ્ત કરી શકશે. આવી જ રીતે ભિતરતા કાળના કારણે, સંઘયણની હીનતાને લીધે તથા પ્રમાદાદિના કારણથી કલાથિત શુદ્ધ સામાયિક ન-બની શકે તો એવું બને તેવું કરે. દોષ દાગી બલ, તેના પશ્ચાત્તાપ કરે, અને શુદ્ધ કરવાને ઉદ્યમ ભરી રાખે તો કોઈ વખતે શુદ્ધ સામાયિક પણ કરી શકશે. જેટલી સાકર નાખશે તેટલી મીઠાશ જરૂર આવશે. યાદ રાખવું કે, કોઈ પણ કામ એકદમ સુધરી જવું સુરહેલ છે. વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવી એ બહુ ડુંધર છે એમ બાળી કોઈ બણવું જ છોડી દે તો તે મૂર્ખ જ ગણાય અથવા પ્રથમ અક્ષર છાપેલ જેવા સુંદર ન થવાથી લખવું જ છોડી દે તો તે પણ મૂઠ ગણાય. પછી તેને સુધારવાની આશા આકાશકુંઠુમવત્ છે. “પઠતાં પંડિત નીપજે, લખનાં લહિયો યાય” એ ન્યાયે હ મેશ સામાયિક કરતાં કરતાં કોઈ વખતે શુદ્ધ સામાયિક પણ બની જશે. એક સમય માત્ર પણ સમવાવ આવી બલ તો તે નિશ્ચય સામાયિક થઈ બલ છે તો શું એક મુહૂર્ત જેટલા કાળમાં એક સમય પણ શુદ્ધ પરિણામ નહિ આવે ? શુદ્ધ સામાયિક કરવાના ઉદ્યમીને એક સમય તો શું પણ વિશેષ કાળ સુધી પરિણામ શુદ્ધ રહી શકે છે. આવે વિશ્વાસ રાખીને હ મેશાં બને તેટલા સામાયિક અવશ્ય કરવા એઈએ.

સામાયિક વ્રત એ સંયમ ધર્મની વાનકી છે. સંયમ બંધબેસવો હોવાથી સંયમી સાધુશ્રી શાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણે ખાન, પાન, શયનાદિ કરી શકે છે. અને યૃહસ્થતું સામાયિક વ્રત સ્વલ્પ કાળનું હોવાથી તેઓ ખાન, પાન, શયનાદિ કરી શકતા નથી.

સામાયિકનું ફળ

આર્યા:—દિવસ દિવસ લક્ષ્ણં, દેહ સુષણસ સંહિયં પુણો ।

इयरो पुण, सामाईयं, त्र पण्डुपहो तस्स कोइ ॥

સંબોધ સિતરી.

અર્થ—નિત્યપ્રતિ લાખ ખાંડી સોનાનું લાખ વર્ષ પ્રથેત + કોઈ દાન કે તેવું પુણ્ય તે એક સામાયિક વ્રતના ફળની બરાબરી કરી શકે નહિ. કારણ કે તે દાન તો પુણ્યવૃદ્ધિ હ કારણ છે. તેથી જિવિખમાં સુખ સંપદાની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે, પરંતુ સામાયિક તો લખ-બ્રમણથી છોડાવી મોક્ષનાં અનંત સુખોને આપનારું છે.

x દોહરો—લાખ ખાંડી સોના તથા, લાખ વર્ષ કે દાન,
સામાયિક વ્રતે નહી, લાખનું શી લખવાન.

ગાથા-સામાર્યં કુર્યંતો સમમાર્ગં સાવઓ ધહીય દુર્ગં ।

આહ સુરસ્સં વંધઈ, ઇતિ અપિતાઈ પલિયાઈ ॥ ૧ ॥

વાળવઈ કોહિઓ, લલલ્લ ગુણસદ્ધી સહસ્સ પળવીસં ।

નવસીપ પળવીસાપ, સત્તિય અહભાગ પલિયસ્સ ॥ ૨ ॥ ૫૫૫ પ્રમાણ

અર્થ—જે આવક સમભાવથી જે ઘડી (૪૮ મિનિટ)નું એક સામાયિક યથાવિધિ કરશે તે ૬૨, ૫૬, ૨૫, ૬૨ પૃષ્ઠ (ખાણું) કરેાઠ, ઝોગણુચાઠ લાખ, પચીસ હજાર નવસો પચીસ પકચોપમ અને એક પહોપમના આઠ લાખ કરીએ તેમાંના ૩ લાખ) એટલું દેવગતિનું આશુખ્ય પાધશે

પારણામાં કુશાશ ઉપર રહે તેટલું અન્ન અને અંજલિમાં રહે તેટલું પાણી ગ્રહણ કરી માસ માસ ખમણનાં તપ કોઠ વર્ષ સુધી કરનારા અજ્ઞાન તપસ્વીના તપનું ફળ સમકિતી આવકના એક સામાયિકના ફળના સોળમા લાભની પણ ભરાબરી કરી શકેતું નથી આવા મહાન લાભને આપનારું સામાયિક વ્રત છે. એટલા માટે જે વધારે ન બની શકે તેા હમેશા સવાર, બપોર અને સાંજ એમ ત્રણ સામાયિક જરૂર કરવાં એઈએ. કહાચિત્ત્રણ વાર ન બની શકે તેા સવાર, સાંજ મળી જે સામાયિક અવશ્ય કરવાં એઈએ. “ આઠ પ્રહર કાજી તેા હો ઘડી જિનરાજી ” આઠે પહોર ઘરધામાં રચ્યાપચ્યા રહેવાને બહલે જે ઘડી આત્માના ઉદ્ધારાર્થે જરૂર બચાવવી એઈએ.

સામાયિક વ્રતનું સમ્યક્ પ્રકારે આરાધન કરવાથી ચિત્તસમાધિ પ્રાપ્ત થાય છે. આત્માની અનંત શક્તિ પ્રકટ થાય છે. રાગદ્વેષ રૂપી દુર્જય શત્રુનો નાશ થાય છે, જ્ઞાનાદિ ત્રણ રતનોના લાભ થાય છે જન્મ, જરા, મૃત્યુ રૂપ લલિમ દુઃખોનો અંત આવે છે અને ભવિષ્યમાં સ્વર્ગના અને કુમરશા ચોક્ષિનાં અનંત સુખો પ્રાપ્ત થાય છે.

હશમ્બુ દેરાવકારિક વ્રત

પુર્વોક્ત છઠ્ઠા વ્રતમા દિશિતું અને સાતમા વ્રતમા ભોગોપભોગનું પરિમાણ બવલ્લવને માટે કથું છે, પરંતુ એટલા બધા ક્ષેત્રમાં જવાનું અને ભોગોપભોગ ભોગવવાનું નિરંતર કામ પડતું નથી અને અવ્રતની ક્રિયા તેા ચાલુ જ રહે છે. માટે આત્માથી સુસં શ્રાવકે પોતાના આત્માને પાપથી બચાવવાને માટે હમેશા પ્રાતઃકાળમાં એક ઘડીના, એક પ્રહરના, એક અહોરાત્રિના અથવા પખવાડિયું કે માસના એમ જેટલા કાળની મર્યાદા કરવી ઘટે તેટલા કાળની અને જેટલા ક્ષેત્રની મર્યાદા કરવી ઘટે તેટલા ક્ષેત્રની બહાર જઈ હિંસા, ભૂક, ચોરી, ગેયુન અને પરિગ્રહ જે પાપે આશ્રયે સેવવાના પચ્ચક્ષણાણુ સામાયિક વ્રતની પેઠે જે કરણ ત્રણ ભેગે કરી લેવાં, તેમજ મર્યાદાની અંદર રહીને પણ સાતમા વ્રતમાં ભોગોપભોગના છવીશ ભાલની જે મર્યાદા કરી હોય તેમાથી જેટલી આવશ્યકતા હોય તે ઉપરાંત ભોગોપભોગના પચ્ચક્ષણાણુ

એક કરણ ત્રણ ભેગે કરવા, તેમાં આગાર :-એ સજની આજ્ઞાથી મર્યાદા ઉપરાંત જવું પડે, દેવતા કે વિદ્યાધર હરણ કરી મર્યાદા બહાર લઈ બચ, ઉન્માદાદિ રોગથી વિવશ થઈ મર્યાદા બહાર ચાલ્યું જવાયે, અને સાધુઓનાં કર્મનાર્થે જવું પડે કે મરતા છુવને બચાવવા આદિ મોટા ઉપકારનાં કામ માટે જવું પડે તો મતભંગ થાય નહિ. મર્યાદા બહાર ગયા બાદ બને ત્યાં સુધી હિંસાદિ પ આશ્રવ સેવવા નહિ.

૩૧. ૧૭ નિયમ

૧. નિયમ પ્રત્યક્ષ સંલેષાઈથી સમાચરણ કરવા માટે નીચેના ૧૭ નિયમો ચેત્ત્યા છે. ૧ 'સચિત્'—સંલગ્ન વસ્તુ જેવી કે નિમક આદિ કાચી માટી. નળ, કૂવા, વાવ, તળાવ આદિનાં પાણી, શ્લોક, સળી, ચલમ, ખીટી, હુકમ, ટીપક આદિ અગ્નિ. ૫ખા, છુલો, વાજિત્ર આદિ વાસુ. ૬ળ, કૂલ, ભાણ આદિ વનસ્પતિ; કાંચું ધાન્ય, મેવા આદિ સંલગ્ન વસ્તુ. ૭. દ્રવ્ય—ખાવા, પીવા કે સૂંઘવાના પદાર્થો. ૮ 'વિગત'—ચી, કૂધ, કહી, તેલ, મીઠાઈ તથા તળેલી વસ્તુ. આ વિગતમાંથી એકાદ તો અવરણ છોડવી એઈએ ૪ 'પન્ની' પગરખાં, મોઝા, આખડી આદિ પુગમાં પહેરવાની વસ્તુ. ૫ 'તંચેલ'—સોપારી, લેવંગ, એલચી, શરણ, વગેરે. ૬ 'કુસુમ'—તમાકુ, અત્તર, પુષ્પાદિ સૂંઘવાની વસ્તુ. ૭. 'વત્થ' પહેરવા ઝોઢવાનાં વસ્ત્રો. ૮. 'સચણ'—પલંગ 'સાંચા', બાદી, શેત્રણ આદિ બિછાનાં. ૯. 'વાલણ'—ધોમ, બળદ, બાટી, ટાંબા, રેલ, મોટર, સાઈકલ, બહાજ, વિમાન આદિ સવારી. ૧૦. 'વિલેવણ'—તેલ, પીટી, કેશર, ચંદન-ઇત્યાદિ. ૧૧. 'અખંધ'—સી પુરુષથી કુરીલ સેવવાની. ૧૨. 'દિશા'—પૂર્વાદિ ૭ દિશામાં ગમનાગમન કરવાનું. ૧૩. 'નાવણ'—ધોવણ—નાનાં મોટાં સ્નાનનાં તથા વસ્નાદિ ધોવાનાં. 'ભાતેસુ'—ખાવા પીવાની બધી વસ્તુના સામાન્ય વજનનું પરિમાણ. ૧૫. 'અસિ'—પંચેન્દ્રિયની ધાતુ થાય તેવાં તલવાર આદિ શાસ્ત્રોનો ત્યાગ અને આક્ર, સૂડી, છરી, વગેરેની મર્યાદા. ૧૬. 'મસિ'—અદિથો, કલમ, કાગળ, ઘોષકા, તથા બેરોડા, કપડાં કરિયાણાં, વ્યાજ આદિ વેપાર અને ૧૭. 'કસિ'—ખેતર, ખીચી, વાડી વગેરે.

આ ૧૭ પ્રકારના નિયમોમાં કેટલાકમાં સંખ્યાનું અને કેટલાકમાં વજનનું પરિમાણ કરવાનું હોય છે. પરિમાણથી અધિક વસ્તુ લોગવવાનાં પચ્ચક્રખણ એક કરણ અને ત્રણ લોગથી કરે, મન વચન, કાયાથી સ્વયં લોગવે નહિ. કુદુંબાદિનું પાલનપોષણ કરવાને જે લોજનાદિનો આરંભ કરવો પડે, વસ્નાદિ જેવાં પડે તેનો આચાર છે. સવારે ધારેલા નિયમો સંધ્યા સમયે ચાલ કરી લે, બહુથી કોઈ વસ્તુ અધિક લોગવાઈ હોય તો મિથ્યા કુપકૃત્ય કરે. ઉક્ત ૧૭ નિયમોનું સંવિસ્તર વર્ણન સાતમા મનમાં થઈ ગયું છે.

દશાપાલન મત

એક અહોરાત્રિ અથવા અધિક કાલ પર્યંત સચેત વસ્તુ લોગવવાના ઉપાદે મોટે ભાગવાનાં, પગરખાં આદિ પહેરવાનાં, પુરુષને સ્ત્રી અને સ્ત્રીને સંધેદો કરવાનાં,

બ્યાપારાદિ સંસારી કાર્ય કરવાના પચ્ચક્ખાણુ કરે અને અન્યને માટે બનાવેલા તૈયાર અથેત આહાર પાણી ભોગવીને આઠે પહોર ધર્મધ્યાનમાં વીતાવે; કમમાં કમ ૧૧ સામાયિક તો અવશ્ય કરે આવું દયાપાલન ત્રત તે પણ દશમા ત્રતમાં છે. ૧

૧૦ પ્રત્યાખ્યાન

૧ નચુક્કાર સહિય—“ઉગ્ગએ સૂરે, નચુક્કારસહિયં પચ્ચક્ખામિ, અસણું, પાણું, આઈમં, સાઈમં, અન્નત્યાણુભોગેણું, સહસાગારેણું વોસિરામિ.” પહેલા^૧ નવકારસીના પ્રત્યાખ્યાનમાં બે આગાર : ૧ ભૂલથી કોઈ વસ્તુ મોમાં નખાઈ જાય અને ૨ કાર્ય કરતાં વસ્તુ મોઢામાં પડી જાય, જેમકે, ગાય ડોતાં દૂધના છાંટા સુખમાં પડી જાય તો આગાર.

૨ પોરિસી^૨—“ઉગ્ગએ સૂરે પોરિસિં પચ્ચક્ખામિ, અસણું, પાણું, આઈમં, સાઈમં, અન્નત્યાણુભોગેણું, સહસાગારેણું, પચ્છન્નકાલેણું, દિસામેહેણું, સાહુવયલેણું, સંવસમાહિવત્તિયાગારેણું વોસિરામિ” આ પોરિસી પ્રત્યાખ્યાનના છ આગાર : ૧-૨ ઉપર પ્રમાણે ૩ વાહનામાં સૂય^૩ ઢંકવાથી ભાદ્રમ ન પડે, ૪ શુદુ આજ્ઞા કરે તો, ૫ રોગાદિ કારણે ઔષધ કરવું પડે તો અને ૬ પરવશ પડી જાય તો.

૩ ઠા પોરિસી^૪—“ઉગ્ગએ સૂરે પુરિમદ્ધ^૫ પચ્ચક્ખામિ, અસણું, પાણું, આઈમં, સાઈમં; અન્નત્યાણુભોગેણું, સહસાગારેણું, પચ્છન્નકાલેણું, દિસામેહેણું, સાહુવયલેણું, મહેત્તરાગારેણું, સંવસમાહિવત્તિયાગારેણું વોસિરામિ.” તેના ૭ આગાર : છ ઉપર સુખજ અને ૭ અધિક ઉપકારના કામ માટે આહાર કરી દે તો.

૪ એગાસણું^૬ પચ્ચક્ખાણુ—“એગાસણું પચ્ચક્ખામિ, અસણું, આઈમં, સાઈમં, અન્નત્યાણુભોગેણું, સહસાગારેણું, (સાગારી આગારેણું), આઉદ્ધણું પસારેણું, શુદુઅબ્બુહાણેણું (પારિક્કાવણિયાગારેણું), મહેત્તરાગારેણું, સંવસમાહિવત્તિયાગારેણું વોસિરામિ.” તેના ૮ આગાર : ૧-૨-ઉપર પ્રમાણે, ૩ ગૃહસ્થના આગમનથી ભીંદે તો, ૪ હાથ પગ લાબા ટૂંકા કરે તો, ૫ શુદુના આગમનથી સત્કાર આપવા ભિલો થાય તો. ૬ અન્ય સાધુના આહાર વધી જાય તો પરકેવવાનો આહાર ભોગવે તો. ૭-૮ ઉપર પ્રમાણે.

- ૧ ભગવતીજ સુત્રમાં તુ ગિયા નમરીના પોખલિજ આદિ આવકાએ ભોજન કરીને પોપધત્ત કરવાનો અધિકાર ચાલ્યો છે તે આ દયાપાલન ત્રત હોવું જોઈએ.
- ૨ પાણી સિવાયના ૩ આહારના પચ્ચક્ખાણુ કરતી વખતે પાણું શબ્દ ન બોલવો
- ૩ દિવસના ૧૬મા ભાગને નવકારસી કહે છે. તથા નવકાર અત્ર લખીને જે પ્રત્યાખ્યાન પારવાસા આવે છે તે.
- ૪ દિવસના ચોથા ભાગને (પહોરને) પોરિસી કહે છે.
- ૫ સખ્યાદ્ધ કાળને જે પોરિસી કહે છે.
- ૬ એક આસને બેસી એક વખત આહાર કરે તો એકાસણું.

૫ એકલકાણાનાં પચ્ચક્ખાણુ^૧—“એગકાણુ” પચ્ચક્ખામિ, અસણુ’ પાણુ’, ખાઈમ’, સાઈમ’, અન્નત્યાણુભોગેણુ’, સહસાગારેણુ’ (સાગારી આગારેણુ’), સુરુઅણુકાણુ’ (પારિક્કાવણિયાગારેણુ’), સંવ સમાહિવત્તિયાગારેણુ’ વોસિરામિ.” તેના ૭ આગાર ઉપર પ્રમાણે.

૬ નિવિગઈનાં પચ્ચક્ખાણુ^૨—“નિવિગઈય” પચ્ચક્ખામિ; અસણુ’, પાણુ’, ખાઈમ’, સાઈમ’, અન્નત્યાણુભોગેણુ’, સહસાગારેણુ’, લેવાલેવેણુ’, (ગિહત્થ સંસકેણુ’); ઉકિખત વિવેગેણુ’, પુરુઅ વિગએણુ’, પારિક્કાવણિયાગારેણુ’, મહત્તરાગારેણુ’, સંવ સમાહિવત્તિયાગારેણુ’ વોસિરામિ” તેના ૬ આગાર છે, તેમાંથી ૫ આગારનો અર્થ ઉપર પ્રમાણે જાણવો; ૬ લૂખી રોટલી ચોપડેલી પર રાખવાથી ચેપ લાગે તો, ૭ હાતાર વિગયવાળા હાથે વસ્તુ કે તો, ૮ ગોળ આદિ સૂકી વસ્તુ આયંબિલની વસ્તુ ઉપર રાખી કે અને તેનો પાસ લાગી જાય તો અને ૯ પૂરી, રોટલી વગેરેના પડમા કંઈ વિગયનો લેપ લાગેલ હોય તો.

૭ આયંબિલ પચ્ચક્ખાણુ^૩—આયંબિલ’ પચ્ચક્ખામિ, અસણુ’, પાણુ’, ખાઈમ’, સાઈમ’, અન્નત્યાણુભોગેણુ’, સહસાગારેણુ’, લેવાલેવેણુ’, (ગિહત્થ સંસકેણુ’), ઉકિખત વિવેગેણુ’ (પારિક્કાવણિયાગારેણુ’^૪), મહત્તરાગારેણુ’, સંવ સમાહિવત્તિયાગારેણુ’ વોસિરામિ.” તેના ૮ આગાર ઉપર પ્રમાણે જાણવા.

૮ અભતકું(ઉપવાસ)ના પચ્ચક્ખાણુ^૫—“ઉગએ સૂરે અભતકું” પચ્ચક્ખામિ. અસણુ’, પાણુ’, ખાઈમ’, સાઈમ’ અન્નત્યાણુભોગેણુ’, સહસાગારેણુ’, (પારિક્કાવણિયાગારેણુ’), મહત્તરાગારેણુ’, સંવ સમાહિવત્તિયાગારેણુ’ વોસિરામિ.” તેના ૫ આગાર ઉપર પ્રમાણે.

૯ દિવસચરિમ પચ્ચક્ખાણુ^૬—દિવસચરિમ’ પચ્ચક્ખામિ; અસણુ’, પાણુ’, ખાઈમ’, સાઈમ’, અન્નત્યાણુભોગેણુ’, સહસાગારેણુ’, મહત્તરાગારેણુ’ સંવ સમાહિવત્તિયાગારેણુ’ વોસિરામિ.” તેના ૪ આગારના અર્થ ઉપર પ્રમાણે જાણવા.

૧ એક જ સ્થળે એલી આહાર પાણી કરી લે, પછી આખો દિવસ અને આખી રાત કશું પણ ખાય પીએ નહિ તે.

૨ આમાં ૫ વિગયનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે; લૂખી રોટલી અને જાસ ખવાય છે.

૩ શેકેલું કે રાધેલું લૂણું કાન્ય પાણીમાં ભીંજવી એક જ વખત ખાય, પછી રાત્રિ દિવસ કંઈ ન ખાય તે આયંબિલ તપ.

૪ જે સંહો ( ) કોંસમાં છે તે સાધુ આજી આગાર જાણવા.

૫ ઉપવાસને અભતકું પણ કહે છે અને ચઉત્થભત્ત’ અર્થાત્ ચોથભક્ત પણ કહે છે એવાને હંકભક્ત, લેવાને અક્રમભક્ત કહે છે, એમ જાણે ભક્ત વનારીને ઈચ્છિત ઉપવાસના પચ્ચક્ખાણુ આ પાઠથી કરી શકાય છે.

૬ આમાં દિવસનો થોડો ભાગ આપી હોય ત્યારથી સમૂણું રાત્રિ ૫૧’ત ચાગે આહારનો ત્યાગ કરે છે.

૧૦ ગઠી સુઠિનાં પચ્ચક્ખાણુ+—“ગઠી સહિય પચ્ચક્ખામિ; અસચ્ચ, પાણું, ખાઈમં, સાઈમં, અન્નત્યાણુ લોગેણું, સહસાગારેણું, મહત્તરાગારેણું સંવ સમાહિવત્તિયા-ગારેણું, વોઽરમિ.

ઉપરના ફશે પચ્ચક્ખાણુનો સમાવેશ આ ફશમા ત્રતમાં થાય છે. તેમ જ અતિથિ સંવિભાગ ત્રત સિવાયનાં શેષ ૧૧ ત્રતોના પણુ તેમાં સમાવેશ થાય છે

વર્તમાન કાળે આ ત્રત આદરનારના બે પ્રકાર છે : ૧ ગુજરાત, કચ્છ, કાઠિયાવાડ આદિ દેશના શ્રાવકો તો આ ત્રતના પાઠના કથનાનુસાર પ્રાતઃકાળથી જ ધર્મસ્થાનકે જઈને દિશાની અને ઉપભોગની પરિભોગની મર્યાદા કરીને, બધી સૂચેન વસ્તુ ભોગવવાના, જ્ઞાનો સંઘટ્ટો નહિ કરવો વગેરે પૂર્વોક્ત કથાપાલન ત્રતમા કહ્યા પ્રમાણે મર્યાદાનુ પાલન કરે છે. બીજાને માટે બનાવેલી આહાર પ્રાપ્ત કરી ભોગવે છે અને માળવા, મારવાડ, મેવાડ, દક્ષિણાદિ દેશમા શ્રાવક ઉપવાસમાં પાણી પીધુ હોય, અદ્રીણુ લીધુ હોય, તમાકુ સૂંધી હોય એમ કોઈ પણુ વસ્તુનું સેવન કયું હોય તે, તેમજ ઉપવાસ કરનાર આખો દિવસ સંસારના કાર્યો કરી થોડો દિવસ બાકી રહે ત્યારે પોષધત્રત કરવા સ્થાનકમા આવે છે. અને તે ફશમું ત્રત અંગીકાર કરે છે.

ફશમા ત્રતના ૫ અતિચાર

આણુવણુપચ્ચોગે—મર્યાદાની બહારથી કોઈ વસ્તુ અન્યદ્વારા મગાવવી તે. ૨ પેસવણુપચ્ચોગે—મર્યાદાની બહાર કોઈ ચીજ ચોકલવી તે; ૩ સદાણુવાચ્ચે—મર્યાદાની બહાર રહેલા મનુષ્યાદિને શબ્દ પ્રયોગ કરી બોલાવે ૪ ત્રવાણુવાચ્ચે—મર્યાદાની બહાર પોતે નહિ જતાં ગુણ આદિ અંગ દેખાડી મનુષ્યાદિને બોલાવવાની ચેષ્ટા કરે તે ૫ બહિયા પુગ્ગણપક્ખેવે—મર્યાદિત ક્ષેત્રની બહાર પથ્થર કાંકરી આદિ ફેંકી બોલાવવાનો સંકેત કરે તે, આ પાંચે પ્રકારથી અતિચાર લાગે છે. કારણ કે દિશાની મર્યાદા બે કરણુ અને ત્રણ ચોગથી કરેલી છે ઉક્ત પાંચે કાર્યોના ત્રણે ચોગની પ્રવૃત્તિ થાય છે.

ઉક્ત ૫ અતિચાર તો કેવળ દિશાની મર્યાદાના જ કહ્યા છે, પરંતુ આ ત્રતમા ઉપભોગની પણ મર્યાદા કરેલી છે. અને ૭ નિયમ તથા ૧૦ પ્રત્યાખ્યાન પણ આ ત્રતમા જ છે. તેથી તેના પશ્ચ ૫ અતિચાર આ પ્રમાણે કહ્યા છે. ૧ જેટલા દ્રવ્યાદિ રાખ્યા હોય તેનાથી અધિકની પ્રાપ્તિ થયે પ્રથમનામા તે સ્વાદ નિમિત્તે ભોગવીને ભોગવે, જેમકે દૂધમાં સાકર ભોગવીને એક દ્રવ્ય માને ૨ મર્યાદા બહારની વસ્તુને માટે અન્યને કહે કે, હમણાં આ વસ્તુ રહેવા દો, મારા પચ્ચક્ખાણુ પૂરા થયે હું તે ખાઈશ, કે પહેરીશ અથવા અમુક દામ કરીશ ૩ પ્રત્યાખ્યાન કરેલી વસ્તુનો સ્વીકાર કરવા અર્થે તેની આકૃતિ ચિત્રાદિ કરી બતાવે. અથવા પત્ર પર લખી પોતાના માથે રહેવા દેવી એવો

+ વસ્તુ કે ચોટલીની ગાંઠ વાળી પળી ને છોડે નહિ ત્યા સુધી કોઈ વસ્તુને જોતરે નહિ તે નહીં પચ્ચક્ખાણુ અને કાળા હાથની મૂઠી નંધે રાખે ત્યા સુધી ખાવ અને મૂઠી પોતાના બાદ ખાવ નહિ તે મૂઠીસહિય પચ્ચક્ખાણુ આ પચ્ચક્ખાણુ કરતો વખતે મહીને જલ્લે મુકિ સંઘ બેઠવો.

સંકેત કરે. અને ૫ મર્્યાદિત વસ્તુ જોગવાના તેમાં અર્થન આસક્તિ રાખે. આ પાંચ અતિચારથી આત્માને બચાવવો જોઈએ.

૧૧ અગિયારમું પોષધવ્રત

જ્ઞાનાદિ ત્રિરતન રૂપ ધર્મનું પોષક અને નિજગુણોમાં રમણ કરાવી આત્માને પોષનાર તેમજ છકાય જીવના રક્ષણદ્વારા પર આત્માનું પોષણ કરે તે પોષધવ્રત. તેને ધારણ કરવાની વિધિ : જે દિવસે પોષી કરવાનો હોય તેના આગલા દિવસે ‘વગ મત્ત ચ મોવર્ણ’ અર્થાત્ એક વખત ઉપરાંત જોજન કરે નહિ, અહોરાત્રિ અખંડ પ્રણય્યનું પાલન કરે. ખીજે દિવસે પ્રાતઃકાળમાં પોષધશાલા, ઉપાશ્રય આદિ ધર્મસ્થાનમાં અથવા ઘરના એકાંત સ્થાનમાં જ્યાં ગૃહકાયં દષ્ટિગોચર ન થતું હોય, જ્યાં ધાન્ય, કાચું પાણી, વનસ્પતિ તથા કીડી વગેરેના દર ન હોય તથા જ્યાં સ્ત્રી, પશુ કે નપુંસક રહેતાં ન હોય એવા પ્રકાશિત સ્થાનમાં એક સુહૃત રાત્રિ બાકી હોય ત્યારે રાત્રિપ્રતિક્રમણ કરીને સૂર્યોદય થતાં જ જોડવા, પાથરવાના વસ્ત્રોની પ્રતિલેખના કરે. ૭૨ હાથથી વધારે વસ્ત્ર ન રાખે. પછી રજોહરણથી ભૂમિપ્રમાજન કરે જેથી કીડી વગેરે જનું પ્રવેશ કરવા ન પામે આ પ્રમાણે આસન જમાવી મોઢે સુહૃત્તિ બાંધે, પછી ઇરિયાવહી, તસ્મઉત્તરીને પાઠ સંપૂર્ણ બોલીને ઇરિયાવહીનો કાઉત્સગ્ગ કરે. નમો અરિહંતાણું કહી કાઉત્સગ્ગ પારીને લોગસ્સ બોલે. પછી નીચે સુજળ પાઠ બોલે. ‘પરિક્કમામિ’-પાપથી નિવૃત્તું છું. ‘ચઉ-કાલ’-દિવસ તથા રાત્રિના પહેલા તથા ચોથા પહોરમાં, ‘સલ્લાયસ્સ’-સાસની સ્વાધ્યાય, ‘અકરણ્યાએ’-ન કરી હોય ‘ઉભએ કાલ’-દિવસના પહેલા અને છેલ્લા પહોરમાં, ‘ભ ડોવગરણુસ્સ’-અરજોહરણાદિ, ‘અપરિલેહણાએ’-પ્રતિલેખના ન કરી હોય, ‘હુપ-રિલેહણાએ’-અક્ષુથી સારી રીતે નિરીક્ષણ કર્યું ન હોય, ‘અપમજજણાએ’-રજોહરણાદિથી પ્રમાજન ન કર્યું હોય, ‘હુપમજજણાએ’-માઠી રીતે પ્રમાજન કર્યું હોય, ‘અઈક્કમે’-અતિક્રમ (ખરાબ વિચાર), ‘વઈક્કમે’-અતિક્રમ (ખરાબ પ્રવૃત્તિ), ‘અઈચારે’-અતિચાર (ખરાબ સામગ્રી મેળવવી), ‘અણાચાર’-અનાચાર (ખરાબ કામ કરવું તે), ‘જે મે’-એ પાપમાંથી જે કોઈ પાપ મે, ‘દેવસિએ’-દિવસ સંબંધી, ‘અઈઆરો કએ’-આચરણ કર્યું હોય તો, ‘તસ્સ મિચ્છામિ હુક્કં’-તે માટું પાપ દૂર થાઓ, એટલું કહીને પછી ‘ઇરિયાવહી’ અને ‘તસ્સઉત્તરી’ને પાઠ બોલે, પછી ‘કાઉત્સગ્ગ પારીને લોગસ્સ’ બોલે. પછી જો સાધુ સાધ્વીજી હોય તો તેમના સુખારવિહથી પોષધના પચ્ચક્ષુખાણ કરે, સાધુ સાધ્વીજી ન હોય તો વયોવૃદ્ધ વતી શ્રાવક પાસે અને તે પણ ન હોય તો સ્વયં પૂર્વ તથા ઉત્તર દિશા સન્ન્યુપ સુખ રાખી ૫ ચ પરમેહીને વંદના નમસ્કાર કરી નિન્નોકા પાઠથી પોષધ વ્રતનો સ્વીકાર કરે.

“અગિયારમું પોષધવ્રત, અસણું, પાણું, આઈમં, સાઈમં, ચઉવિહં, પિ અ હારં પચ્ચક્ષુખામિ, અળંભં પચ્ચક્ષુખામિ, માલાવન્નજ વિલેવણું પચ્ચક્ષુખામિ,

મણિસોવન્ન પચ્ચક્ખામિ, સત્થસુખલાદિ સાવજ્જાં ભોગ પચ્ચક્ખામિ, આઅકોરત્તં પબ્બુવાસામિ, હુવિહં, તિવિહેણું, નકરેમિ. નકારવેમિ, મણુસા વયસા, કાયસા, તસ્સ ભંતે પઠિક્કમામિ, નિંદામિ ગરિહામિ, અપ્પાણું વોસિરામિ.”

અર્થાત્—અગિયારમા પોષધવ્રતમાં અન્ન, પાણી, સુખડી અને સુખવાસ એ ચાર આહારનાં તથા પિ શબ્દથી ધીમ પણુ સૂંઘવા આદિ વસ્તુનાં મૈથુન સેવવાનાં, પુખ્ત સુવર્ણાદિની માળા આદિ ભૂષણોનાં હોરા, પન્ના, મોતી, રત્નાદિ ઝવેરાતનાં તથા સુવર્ણાદિના આભૂષણોનાં, તેલ, ચંદનાદિ વિલેપનનાં, કેશર આદિ તિલકનાં, સુગંધ, ચક્ર, ખડગ આદિ શસ્ત્રનાં અને અન્યને દુઃખ ઊપજે તેવા મન, વચન અને કાયાના યોગ પ્રવર્તાવવાના પ્રથમ વ્રતની પેઠે બે કરણે અને ત્રણ યોગે પ્રત્યાખ્યાન કરે. પછી સાધુ સાધવીશ સન્સુખ અથવા પૂર્વ ઉત્તરાભિસુખ બેસે. પછી ડાબો હાથ ઊભો રાખીને બે હાથ કમળ ડોડાની પેઠે જોડીને મસ્તકે સ્થાપે. નીચે જૂકીને બે વાર ‘નમુત્થુલુ’ કહે પછી જેણે મત સમાચર્યું નથી એવા ગૃહસ્થની પાસેથી પોષધશાલામાં રહેલા ગુરુકો, રત્નોદરણુ, લઘુનીતિ પરકવવાનું ભાજન વગેરે લેવા મૂકવાની આજ્ઞા લે આમ વિધિપૂર્વક પોષધમન ચક્રગુ કરીને પછી અહોરાત્રિ વ્યાખ્યાનશ્રવણુ, પઠનપાઠન, જ્ઞાન ક્યાન, પરિવટ્ટણુ (પરાવર્તન), નામસ્મરણુ, ધર્મકથા આદિ ધર્મકથાનામાં વ્યતીત કરે. જો કદાચ લઘુનીતિની જરૂર પડે તો ઉપાશ્રયના રહેલા મૃત્તિકાદિકના ભાજનમા કારણથી નિવૃત્ત ધર્મ સ્થાનક બહાર પરિઠવે. પરિઠવવા જતી વખતે ‘આવસ્સહિ’ શબ્દ ત્રણ વાર કહે અને નિર્જીવ જગ્યાએ જોઈ રત્નોદરણુથી પ્રમાજન કરી કહે કે, અણુભણુહજસુગ્ગહો” આ શબ્દથી શકેંદ્રની આજ્ઞા મારે. પછી મઃત્રા (પેશાળ) છટું છટું પરકવીને વોસિરામિ શબ્દ ૩ વાર કહે. પછી સ્થાનકમા આવતી વખતે ‘નિસીહિ’ શબ્દ ૩ વાર કહી પ્રવેશ કરે. ભાજનને સૂકવી ચતનાથી ચેક બાંસુ મૂકે પછી ઇરિયાવહી પઠિક્કમે—કાઉસ્સગ પારીને લોગસ્સ બોલે અને પછી કહે કે, પરિઠવવાની ક્રિયા યથાવિધિ કરી ન હોય, છકાય જીવની વિરાધના ધર્મ હોય નો તસ્સ મિચ્છામિ હુહ્હં. કદાચિત્ વડીનીતિનું કારણ ઉત્તન થાય તો પોષધમા ધારણુ કરેલા વસ્ત્ર, સુહપત્તિ વગેરે તેમ જ રહેલા દષ કોઈ ગૃહસ્થના ઘેરથી અચેત પાટી લોગ વગેરેમા અહણુ કરી, એકાંત નિરવધ ભૂમિકામા જઈ નિવૃત્ત ધર્મ બધી વિધિ લઘુનીતિમા કહ્યા પ્રમાણે કરે કદાચિત્ પિત્તપ્રકોપ ધર્મ જન્ય-ભિલ્ટી થાય તો પણુ તે પરકવવાની વિધિ પણુ ઉપર સુજળ કરે અને તે ઉપર ધૂળ રાખ વગેરે નાંખી દેવાથી ત્રવ જીવની યાગ તેમજ સમ્મિહર્મની ઉત્તિથી જલ્પી શકાય છે. શ્લેષ્માદિ પરિઠવવાની વિધિ પણુ તે જ પ્રમાણે જાણવી. પોષધવ્રતમા વિના કારણ દિવસે સુણુ નહિ દિવસના ચેવા ને. પોતાના વાપરવાનાં વસ્ત્રો રત્નોદરણુ ગુરુકો, વગેરેની પ્રતિલેખના કરે, તેમ જ રાત્રે કબુનીતિનું કામ પડે તે માટેની શ્રૂમિલી પણુ પ્રતિલેખના કરે ઉપર પ્રત્યેક ઈરિયાવહી પઠિક્કમે, સાજે દેવસી પ્રતિકમણુ કરે પહોર રાત્રિ થીતે ત્યા સુધી ધર્મધ્યાન કરે પછી

નિદ્રા લેવાની જરૂર હોય તો ભૂમિ અને બિછાનાની રમેહરણથી પ્રમાજના કરે. ક્યાન સ્મરણ કરીને પછી હાથ પગને લાંબા દૂંકા નહિ કરતો નિદ્રા લે નિદ્રામાંથી પહોર રાત્રિ ખાકી રહે ત્યારે બહુત થઈ ઈશિયાવહી પડિછમે. લોગસસનો કાઉસસગ કરે. નમે અરિ-હંતાણું કહી કાઉસસગ પારે પછી પ્રગટ લોગસસ બોલે. પછી નીચે સુજળ પહેલા સમણસૂત્રનો પાઠ બોલે.

‘ધમ્મામિ’-ધમ્મું છું, ‘પડિક્કમિઉ’-પાપથી નિવર્તવાને પગામસિબ્બાએ’-મયા-હાથી અધિક ઉપકરણોવાળા બિછાનામાં બલ્લું સૂઈ રહ્યો હોય, ‘સંધારા ઉવટ્ટણાએ’-પથારીમાં સૂતાં સૂતાં વગર પુંબ્યે પડણું બદલવાથી, પરિવટ્ટણાએ’-વારંવાર પાસું ફેરવાવથી, આઉટ્ટણાએ’-હાથ પગ વગેરે અંગ સંકોચવાથી, ‘પસારણાએ’ અંગ પસારવાથી, ‘છપપઈસંધટ્ટણાએ’-છપગી (અ)ને ઢાળી હોય, ‘કુઈએ’-ખુલ્લે મોઢે મોલવાથી, ‘કલ્લપઈએ’-ઠાંત પીસ્યા હોય, ‘છીએ’-ખુલ્લે મોઢે છીંક ખાધી હોય, ‘જ’ભાઈએ’ ખુલ્લે મોઢે બગાસું ખાધું હોય, ‘આમોસે’-શરીર પુંબ્યા વિના ખાજ ખણી હોય, ‘સસરક ખામોસે’ સચિત રજથી ભરેલા બિછાના ઉપર વગર પુંબ્યે સૂતો બેઠો હોઈ, ‘આઉલભાઉલાએ’ આકુળ બ્યાકુળ બન્યો હોઈ, ‘સુવણવત્તિયાએ’-ખરાબ સ્વપ્ન આવ્યાં હોય, ‘ધંથીવિપરિયાસિયાએ’-સ્વપ્નના સ્ત્રીસેવન કયું હોય, ‘દિટ્ટીવિપરિયાસિયાએ’-સ્વપ્નમાં દિટ્ટવું વિપરીત પરિણામ થયું હોય, ‘મણવિપરિયાસિયાએ’-સ્વપ્નમાં મન ખરાબ પ્રવૃત્તિ હોય, ‘પાણલોચણુ વિપરિયાસિયાએ’-સ્વપ્નમાં આહાર પાણી લોગબ્યાં હોય, ‘જે મે’-એ કાંઈ મને, ‘સઈઓ’-રાત્રિમાં, ‘અઈઆરો કઓ’-અતિચાર લાગ્યા હોય તો ‘તસસ મિમ્મામિ દુલ્લક’-તે મારું પાપ મિથ્યા થાઓ આટલું કહીને પુનઃ મૌનસ્થ, ધર્મધ્યાન કરે. સૂર્યોદય થયા પહેલાં રાત્રિ પ્રતિક્રમણ કરે. સૂર્યોદય ૧છી વસ્ત્રાદિકની પ્રતિલેખના કરે. કઠાચ તેમાં કોઈ જંતુનું કલેવર નીકળે તો તેને ચતનાથી એકાંગમાં પરકવીને તેનું પ્રાયશ્ચિત લઈ શુદ્ધ થાય.

પોષધનતના ૧૮ દોષ

પોષધ નિમિત્તે પોષધને આગલી દિવસે ૧ હજામત કે સ્નાનાદિ દેહવિભૂષા કરે, ૨ મૈથુન સેવે, ૩ સરસ આહાર લોગવે, ૪ વસ્ત્ર ધોવે, ૫ ઢાગીના પહેરે અને ૬ વસ્ત્ર તથા હસ્તાદિ રંગે એટલાં કાર્યો પોષધ નિમિત્તે આગલી દિવસે કરે તો દોષ લાગે. તથા પોષધ કર્યા બાદ ૭ અવિરતિને સત્કાર કે આસન આપે, ગૈયાવચ્ચ કરે, ૮ શરીરની વિભૂષા કરે જેમકે શીરના વાળ, દાઢી મૂછ સમારે, ધોતીની પાટલી જમાવે, ૯ પોતાના કે પરના શરીરનો મેલ ઉતારે, ૧૦ દિવસે શયન કરે અને રાત્રે બે પહોરથી અધિક નિદ્રા લે, ૧૧ ગુચ્છા વગેરેથી શરીરને પુંબ્યા વિના ખરજ ખણે, ૧૨ દેશ દેશાન્તરની, રાજા રજવાડાની, લડાઈ ઝઘડાની, સ્ત્રીના શૃંગાર, હાવભાવ, લોગવિલાસની, લોજન બનાવવાની, સ્વાદની ઇત્યાદિ વિકથા કરે, ૧૩ ચાડી ચુગલી નિંકા કે કઠ્ઠા મરફરી કરે, ૧૪ વ્યાપારની લેણદેણની, હિંસાબની કથા કરે, ગપ્પાં મારે, પોતાના શરીરનું કે સ્ત્રી આદિના શરીરનું સરાગ-

દંડિથી નિરીક્ષણ કરે, ગોત્ર, જાત, નાત, વગેરે સાંસારિક સંબંધની વાતો કરે, ૧૭ ઉઘાડે મોઢે જોલે તથા જેમની કને સચેત વસ્તુ હોય તેની સાથે વાર્તાલાપ કરે અને ૧૮ પોષ-ધર્મનાં રૂઢન કરે તો દોષ લાગે પોષધનનું સમાચરણ કરનારે ઉપલા ૧૮ દોષનો પરિત્યાગ કરવો જોઈએ.

પોષધનતના ૫ અતિચાર

૧ અપહિલેહિય દુરપહિલેહિય સિજ્જન સંચારએ—જે સ્થાનમાં પોષો ક્યો હોય તે સ્થાનનું તથા બિછાનું, જોડવાનાં વસ્ત્ર, પરાલ, પાટ આદિનું સૂક્ષ્મ દંડિથી પ્રતિષેખન કર્યું ન હોય, પૂરેપૂરાં દેખ્યા વિના કામમાં લીધાં હોય તથા હલન ચલન કરતા, શયનાશયન કરતા, ગમનાગમન કરતાં, જમીનની કે પથારીની પ્રતિલેખના ન કરે તો અતિચાર લાગે. કારણ તેમ કરવાથી ત્રસ સ્થાવર જીવોની હિંસા થવાનો સંભવ છે.

અપમજિજ્ઞય દુરપમજિજ્ઞય સિજ્જનસંચારએ—ઉપર મુજબ દંડિથી દેખવા છતાં કોઈ સ્થળે જીવની શંકા પડે તો ત્યાં અગર દૂષિ જરાખર ન પહોંચે તેવા અંધકારવાળા સ્થાનમાં રત્નોહરણ શુભ્રકાદિથી પ્રમાજન કર્યા વિના ગમનાગમન કરે તથા સ્થાન, પાટ, બિછાનાના તેમજ જોડવાના વસ્ત્રાદિ પ્રમાજન કર્યા વિના કામમાં લે તો અતિચાર લાગે.

૩ અપહિલેહિય દુરપહિલેહિય ઉચ્ચારપાસવણભૂમિ—વડીનીત, લઘુનીત, વમન, આદિ પરકવવાની ભૂમિ સૂક્ષ્મ દંડિથી દેખ્યા વિના તેમજ રાખ, છાણ, કચરો વગેરેના ઢગલા ઉપર પરકવે અથવા નજર ખીજે હોય અને પરકવે ખીજે, તો અતિચાર લાગે, કારણ કે આ પરિકવવામાં હિંસા થવાનો સંભવ છે.

૪ અપમજિજ્ઞય દુરપમજિજ્ઞય ઉચ્ચાર પાસવણ ભૂમિ—નજરે જોયા છતાં કોઈ પણ જીવનું હોવાની શંકા હોય તો અથવા અંધકારાદિના કારણે દૂષિને ઉપયોગ ન પહોંચે તેવા સ્થાનમાં શુદ્ધો કે રત્નોહરણથી પ્રમાજન કર્યા વિના લઘુનીત, વડીનીત આદિ પરકવે તો અતિચાર લાગે.

પોસહોવત્રાસસ સમ્મ અણાણુપાલણુયા પોષધોપવાસ વ્રતનું સમ્યક્ પ્રકારે અનુપાલન ન કરે. તેની જે વિધિ કહી છે તે પ્રમાણે કરે નહિ અથવા કયાં બાદ વ્રતનું સમ્યક્ પ્રકારે પાળે નહિ ઉપયુક્ત ૧૮ દોષોમાંથી કોઈ પણ દોષ લગાડે આજ માટે અસુક કાર્ય કરવાનું હતું મે નાહક પોષો કર્યો. ઇત્યાદિ પશ્ચાત્તાપ કરે. પારણામાં ખાવા પીવાની વસ્તુ વિશે વિચાર કરે પોષો કયાં પછી અસુક આરંભ સમારંભનાં કાર્યો કરીશ એવો નિશ્ચય કરે. અમંબદ્ધ વચન જોલે, આરંભની વૃદ્ધિના વચન જોલે, અયતનાથી ગમનાગમન કરે. સાધુ, સાધ્વી તથા શ્રાવક, શ્રાવિકાનું અપમાન કરે. પોષાનો સમય ખૂણું થયા પહેલાં પોષો પાવવાની ગરબઠ કરે. પોષો પાવવાની, પ્રતિલેખના કરવાની, ચતુર્વિંશતિ સ્તવ કરવાની પૂરી વિધિ કરે નહિ તો અતિચાર લાગે.

ઉપર પ્રમાણે પાચ અતિચાર તથા ૧૮ દોષ રહિત નિર્દોષ પોષધવ્રતનું સમાચરણ કરવાથી ૨૭,૭૭,૭૭,૭૭,૭૭ ૭૬ સત્તાવીસ અબજ, ૭૭ કરોડ, ૭૭ લાખ ૭૭ હજાર, સાતસો સત્તોતેર પદ્મોપમ, અને જોકે પદ્મનો નવમો ભાગ અધિક જેટલું દેવગતિનું આશુભ્ય બધાય છે. આ બ્યાવહારિક ફળ બાણુવું. અને નિશ્ચયમાં તો જોકે જ પોષધવ્રતનું સમ્યક્ પ્રકારે આરાધન કરનાર અનંત ભવજામણથી મુક્ત થઈ શ્રેષ્ઠ જ ભવમાં શોક્ષ પ્રાપ્ત કરી લે છે ચક્રવર્તી મહારાજા સ્વાર્થ સાધનાર્થે દ્રવ્ય તપ દ્રવ્ય પોષો કરે છે તો પણ ૧૩ અક્રમ પોષામાં છ ખંડના રાજ્યનો ભોક્તા બની બધ છે હજારો દેવ તેમની આજ્ઞામાં પ્રવર્તે છે ૬ નિધાન, ૧૪૨૧ આદિ મહા ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે આવી જ રીતે વાસુદેવાદિ અનેક પુરુષોએ જોકે જ તેહાના પોષધવ્રતમાં મોટા મોટા દેવતાઓને પોત ના વશવર્તી બનાવી લીધા છે. તેમની પાસે અનેક કાર્યો કરાવ્યા છે તો જેઓ નિશ્ચય પોષધવ્રત કરશે, જિનાસાનુસાર તેના આરાધક બનશે તો તેનું ફળ અકલ્પ્ય છે પોષધવ્રતને આમ આત્મ શુભના અનંત સુખોનો દાતા સમજીને સુસ શ્રાવક મહેનામાં છ પોષા (બે આઠમના બે અને ચૌદશ પાખીના બે છઠ્ઠ પોષા) અવશ્ય કરે કહાચિત્ છ ન બની શકે તો બે આઠમ અને બે પાખી એમ મહિનામાં ૪ પોષા તો જરૂર કરે. અને ચાર પણ ન બને તો બે પાખીના પોષા તો જરૂર જ કરે. મહિનામાં ૨૮ દિવસ ભલે પેટ ભરીને ખાઓ પણ બે દિવસ તો ઉપવાસ સહિત પોષા અવશ્ય કરવા જોઈએ. કેટલાક કાંબિક ધર્માવલંબીઓ દેખાદેખીથી પાખીના ઉપવાસ તો કરે છે, પણ સંસારના ધંધા રોજબરોજ તેમને એટલા પ્રિય હોય છે કે, ઉપવાસને દિવસે પણ તેઓ તેને છોડી શકતા નથી. કહાચિત્ કોઈ પોષધવ્રત કરવાનો ઈરાદો કરે છે તો આખો દિવસ ધંધો કરી દિવસ અસ્ત થવાને વખતે ઠોડતો ઠોડતો ઉપાશ્રય આવે છે. અને બિછાતું નીચે પટકી બટપટ કપડા ઝોલી, હાથ ભેડી સુનિરાજને કહે છે કે, 'ચે' પાણી પીધું નથી મને પોષો કરાવો. પોષો પચ્ચક્ષીને પડિછમણું કર્યા બાદ સોઠ તાણી સૂઈ બધ છે. અને છેક દિવસ ભ્રમતે બગે છે અને 'નમો હંત્યાણું', નમો સધ્યાણું' બોલતાં કપડાં પહેરી બિછાતું બગલમાં દબાવી 'મત્યએણું-વંદામિ' કહેતાં એવી રીતે બગે કે બધે એલમાંથી છૂટ્યા !! વિચારવું જોઈએ કે સંસારની લાલસા કેટલી બધી જખ્ખર છે અને ધર્મને કેવો નફાનો સમજે છે. સુસ-આત્માથી શ્રાવકનું કર્તવ્ય છે કે, આવી કુરૂદિને છોડી સાચું શુદ્ધ પોષધવ્રત કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, અને અન્યને પણ સુધારવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. શુદ્ધ પોષધવ્રતના સમાચરણથી આનંદ, કામદેવ આદિ શ્રાવકો જોકાવતારી થયા છે.

ખારસું અતિથિ સંવિધાગ વ્રત

જેઓ નિત્ય ભિક્ષાર્ય ન આવે, વારો કરી તે પ્રમાણે પણ ભિક્ષાર્ય ન આવે તથા આમંત્રણ આપવા છતાં પણ ન આવે અર્થાત્ જેમના આવવાની કોઈ સુકરર તિથિ

નથી તેમ અતિથિ કહેવાય છે. એવા અતિથિ વિષય કથાચના શમાવવાવાળા, શુદ્ધિ માટે શ્રમ કરનારા શ્રમણ કહેવાય છે તથા દ્રવ્યથી પરિશદ્ધ રહિત અને ભાવથી કર્મ-અધિનો ભેદ કરનાર હોવાથી નિર્ધન કહેવાય છે. એવા શ્રમણ નિર્ધન સાધુઓને માટે સદૈવ અચિત્ત અને એવશ્યિક નિર્દોષ લોજનાદિનો સમવિભાગ કરે અર્થાત્ પ્રાપ્ત લોજનાદિમાંથી અમુક હિસ્સો વહોરાવવાનો મનોરથ આવક કરે અને સાધુનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં પ્રતિલાભે તેને ‘અતિથિ સંવિભાગ’ વ્રત કહે છે.

ગૃહસ્થના ઘરમાં જે ભોજન નિષ્પન્ન થયું છે તેમાં કુટુંબાદિ ભોગવવાવાળા સર્વનો હિસ્સો છે. પરંતુ જમતી વખતે થાળીમાં પીરસાયેલા ભોજનના માલિક આપણે પોતે છીએ. આપણા હિસ્સામાંથી યુનિરાજને વહોરાવતા આપણને મહાન્ લાભની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ પ્રકારના લાભનો અભિલાષી આવક જમવા બેસે ત્યારે સચેત વસ્તુના સંગ જરા પણ થાય તેવું ન રાખે. ગામમાં સાધુજી હોય કે ન હોય તો પણ ભોજનનો ગ્રાસ શ્રદ્ધે કરવા પહેલાં થોડો સમય ધીરજ રાખી ગારણું તરફ નજર કરે અને મનમાં ચિંતવે કે, કોઈ સાધુ સાધ્વી પધારે તો દાન હઈ કૃતાર્થ થઈ કેમકે અપ્રતિમદ્ધ વિહારી સાધુ કઠાચિત્ત અચાનક પણ આવી ચડે છે. સાધુ સાધ્વી દૃષ્ટિગોચર થઈ જાય તો ભાણામાં કોઈ જંતુ ન પડે તેવો બંદોબસ્ત કરીને તત્કાલ સાધુજીની સન્મુખ આવી નમસ્કાર કરે, અતિ આહરપૂર્વક ભોજનશાળામાં હાથ જઈને ઉત્કૃષ્ટ ઉલટભાવથી આહાર પ્રતિલાભે. સાધુજીને ૧૪ પ્રકારની વસ્તુઓ અપાય છે. ૧ ‘અસણુ’—અન્ન, પકાવેલા અન્નમાંથી જે ભેઈઓ તે આપે, ૨ ‘પાણુ’—પાણી, ભિતું પાણી, દ્રાક્ષાદિના થોવણું પાણી, છાસની પરાશ, શરબત, શેરડીનો રસ આદિ હાજર હોય તો વહોરાવે. ૩ ‘ખાઈમ’—પકવાન્ન, સુખાઈ અથેત મેવો, મીઠાઈ, ૪ ‘સાઈમ’—સોપારી, એલચી, લાવંગ, જૂણું આદિ, ૫ ‘વત્ય’—સૂતર, શણ કે રેશમના શ્વેત વસ્ત્ર, ૬ ‘પરિગ્રહ’—પાત્ર, લાકડાનાં, તુંબડાનાં કે માટીનાં, ૭ ‘કબળ’—ભીનના વસ્ત્ર, ધાબળો, બનાત, ફલાલીન આદિ, ૮ ‘પાયપુચ્છણુ’—રત્નોહરણ, શુભ્રો તથા બિછાવવાનું જાડું વસ્ત્ર, આ આઠ વસ્તુ તો આખ્યા પછી પાછી લેવાતી નથી. ૯ ‘પીઠ’—આહાર પાણી રાખવા તથા બેસવાનો નાનો પાટલો, ૧૦ ‘ફલગ’ સૂવાની પાટ અથવા પૃષ્ઠ વિભાગમાં સ્થાપન કરવાનું પાટિયું, ૧૧ ‘સેજળ’—રહેવા માટેનું મકાન ૧૨ ‘સંચાર’—વૃદ્ધ, તપસ્વી, રોગી સાધુઓની

× તિથિપર્વોત્સવા સર્વે, ત્યક્તા યેન મહાત્મના ।

અતિથિઃ સ વિજાનીયાચ્છેપમમ્યાગત ચિદુઃ ॥

અર્થ—જે મહાત્માએ તિથિ પર્વ, ઉત્સવાદિનો ત્યાગ કર્યો છે અર્થાત્ ફલાણે દિવસે જ ફલાણે ત્યાગ બિદ્યાર્થે જવું એવા નિયમ નાધીને આવતા નથી તેઓ જ અતિથિ કહેવાય છે તેમ બિદ્યુક અભ્યાગત કહેવાય છે.

* પાકા કળા, આમરસ, કેરીની કાતરી, પોષેયાં (ખીજ રહિત), વટેલી બદામ, પિસ્તા, કોપરુ, ધંપાદિ અથેત મેવો સાધુજી તે કામમાં આવી શકે છે.

પથારી માટે ઘઉંનું, શાળનું, કોદરા વગેરેનું પરાળ, ૧૩ 'ઝોસહ'—ઔષધ, સૂઠ, અચેત મીઠું, હિમેજ, મરી આદિ, તથા ૧૪ 'સેસજ'—શતપાકાદિ તેલ, ચૂણ, ગોળી વગેરે તૈયાર કરેલી હવા. આમાંથી જે જે વસ્તુઓની આપણે ત્યાં ભોગવાઈ હોય તેનું આમંત્રણ કરવું. વહોરાવતી વખતે ગરબડ કરવી નહિ. સાધુના પૂજારી જેવી હોય તેવી સત્ય વાત કહેવી. અકલ્પતું કે અસૂઝતું વહોરાવવાથી ઝોષુ આશુષ્ય બંધાય છે એટલા માટે જેવું હોય તેવું કહી દેવું, અને સાધુ કહે કે અહો! આશુષ્યનું! આ અમારે કદ્યે નહિ. આવે પ્રસંગે શ્રાવક પોતાના હાનાંતરાય કર્મનો ઉદય બાણી પ્રસ્તાપ કરે. અને તે દિવસે કંઈક પચ્ચક્ષુઆણ કરે અને કદાચિત્ જેવું હોય તેવું કહી દીધા બાદ કોઈ રસલોહુપી પ્રમાદી સાધુ તે અશુદ્ધ આહાર ગ્રહણ કરે તો તેમાં શુદ્ધિને હોણ નથી. કેમકે શ્રાવકનાં તો અમંગ દ્વારે કલાં છે સાધુ મુનિરાજ આહારાદિ ગ્રહણ કરી પાછા ફરે ત્યારે તેમને સાત આઠ ડગલાં પહોંચાડી નમસ્કાર કરી કહે કે, અહો પૂજ્ય! આજ મહાન લાભ આપ્યો આવી દયા વારંવાર કરજો, જો સાધુ ક્ષાત્રીને પ્રતિલાભવાને અવસર મળતો ન હોય તો એમ વિચારે કે ધન્ય છે તે ગામ નગરને કે જ્યાં સાધુ સાધ્વી વિરાજે છે અને ધન્ય છે તે પુણ્યથાળી છવાને કે જેઓ ૪ પ્રકારનાં હાન પ્રતિલાભે છે.

આરમા મતના ૫ અતિચાર

૧-૨ 'સચિત્ત નિક્ષેપણ્યા' અને 'સચિત્ત પેહણ્યા'—અર્થાત્ સાધુજી સચિત્ત વસ્તુના સંઘટ્ટાવાળી કોઈ પણ વસ્તુ ગ્રહણ કરતા નથી. આવું બાણવા છતાં પણ સાધુને હેવા ચોખ્ખ વસ્તુ નહિ હેવાના ઈરાદાથી, સચિત્ત વસ્તુ ઉપર રાખે અથવા નીચે રાખે તો અતિચાર લાગે. વિચારે કે સાધુ યાચના કરશે ત્યારે વસ્તુ હોવા છતાં તો નહિ કહી શકું, પરંતુ સચિત્તને સઘટ્ટો હશે તો તેજો ગ્રહણ નહિ કરે આવા વિચારથી જબરું, અંતરાય કર્મ બંધાય છે. આ બે અતિચારથી બચવા માટે હાનહાતાનું કર્તવ્ય છે, કે સાધુને માટે તો સચિત્ત વસ્તુને અચિત્ત વસ્તુથી અલગ ન કરે, પરંતુ શુદ્ધકાર્યના માટે સહેજ જ અલગ કરી હોય તો ફરીથી તેને સચિત્તના સંઘટ્ટામાં રાખે નહિ.

૩. 'કાલાઈક્ષેપે'—ભિક્ષાનો કાળ વીતી બધા પછી સાધુજીને હાન આપવાનું નિષેધ ત્રણ કરે અથવા વસ્તુનો કાળ વીતી બધા પછી બગડી ગયેલી વસ્તુ વહોરાવવાનું મન કરવું તો.

૪. 'પરોવચ્છેસે'—પોતે સૂઝતો હોવા છતાં આલસ કે અભિમાનને લીધે ભેઠે નહિ અને હુકમ ચલાવે કે, સાધુજી આવ્યા છે, જોમને કંઈક આપી દો, અથવા નહિ રેવાની ઇચ્છાથી પોતાની વસ્તુ હોવા છતાં તે પરની છે એમ કહે તો અતિચાર લાગે.

૫. 'મચ્છરિયાએ'—મતસરભાવ ધારણ કરે જેમકે, ૧ સાધુ તો મંડ્યા જ છે, જો નહિ આવું તો નિંદા કરશે. એવા વિચારથી આપે ૨ સારી વસ્તુ હોવા છતાં પણ ખરાબ વસ્તુ આપે ૩ મારા જેવો કોઈ પણ હાતા નથી તેથી જ તો સાધુ ફરી ફરીને

મારે ઘેર આવે છે, એવું અભિમાન કરે ૪ સાધુનું શરીર તથા વસ્ત્ર મહિન ભેઈને દુઝાંઝા કરે. ૫ આ સાધુ અમારા ગમ્મના નથી એમ બાણી યથોચિત લક્ષિતભાવ ન કરે, ફક્ત લોકલભગ્નો દાન આપે ૬ આ સાધુ સાધ્વી સંસારપક્ષે મારાં સંબંધી છે તેમને હેવું જ ભેઈએ, આ રાગભાવ અને આ વિચાર સાધુ આપણા જૈનના છે, તેમને આપણે નહિ આપીએ તો બીજી કોણ આપશે એ દ્વેષભાવ એ બંને પ્રકારના આવથી આપે તો અતિચાર હોગે.†

કાણાંજી સૂત્રમા હશે પ્રકારના દાન કહ્યા છે તેમાં સર્વ દાન કરતાં ધર્મદાનને ઐકાંત્ર નિરવધ બતાવ્યું છે, અને તેનું ફળ સંસાર પરિત કરી મોક્ષપ્રાપ્તિ છે.

આ પ્રમાણે બારમા વ્રતના અનિચારોના સેવનથી દુઃખોત્પત્તિ થાય છે એમ બાણી સૂચ જનો એવા કામથી આત્માને બચાવશે અને સુપાત્ર દાનનો યથોચિત લાભ પ્રાપ્ત કરશે તે અહીં પશુ યશ સુખ સંપત્તિનો લોભાત્મા બનશે અને દેવાદિકનો પૂજનિક બનશે અને કદાચિત્ ઉત્કૃષ્ટ રસ આવી જશે તો તીર્થ કરગોત્ર બાંધી ત્રીજે ભવે તીર્થ કર થઈ સર્વ જગતનો પૂજનિક જશે અને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી લેશે.

કેટલાક નામધારી મહાત્મા અને શ્રાવક એવા છે કે, જે પોતે દાન આપવા અપાવવા સમર્થ હોવા છતાં પશુ પક્ષપાત, દ્વેષ અથવા લોભને વશ પડી પોતે દાન આપતા નથી અને બીજા આપતા હોય તો તેમને અટકાવે છે પોતાના સંપ્રદાય સિવાય બીજાને મિથ્યાત્વી, પાખંડી, ભગવાનના ચોર આદિ મિથ્યા કલંક ચડાવે છે. બીજાને દેવામાં સમકિતનો નાશ થાય અને નરકમાત્રી થવાય એવું કહી ભ્રમમાં ફસાવે છે. પોતાના સિવાય બીજાને દાન આપવાના પચ્ચક્ષુબાણ પશુ કરાવે છે લોભા બંધો એવા પાખંડી.

† તદ્વાકુલ સમર્થ ધા માહર્ણ વા હીલિતા નિંદિતા જિસિતા મરિહિતા અવ-માનિતા બ્લનચરેણ અમણુભેજ અપીકારીણ અસર્ણ પાણ લાદ્મ સાદ્મણ પલ્લિમિતા યવ લલ્લુ જીવા અલ્લહ લીહાલ્લીય કમ્મ પકરે તિ । મગવતી સૂત્ર

અર્થ—તથારૂપ જિનશાસનના શિવના ધારણ કરનાર સાધુ આવકની ડોઈ દેલતા, નિંદા, ગર્હ, અપમાન કરશે અને અંગેના અપ્રિયકારી રોગોત્પાદક આકાર, પાણી, પકવાન, અપવાસાદિ આપશે તે લીધાંયુષ્મ તો પામશે, પરંતુ દુઃખથી પીડિત થઈ જન્મ પુરો કરશે.

‘‘માથા—અણુકંપા સમ્મહિ ચેવ, મય કાણુણિય તિય । હજ્જાપ ગારલેખં ચ, અદ્દમે પુણ સત્તમ ॥ ધમ્મં મદ્દમ જુત, કયંતિય ॥ કાણુપ સત્ત.

૧ ‘અણુકંપાદાન—દુઃખી જીવોને દુઃખમુક્ત કરવાને ડોઈ વસ્તુ આપે, ૨ ‘સમદાન—સકટપ્રસ્ન જીવોને સકટમાંથી છોડાવે કે ‘અભયદાન’—સાત પ્રકારના સંપત્તિ સંપત્તિ બનેલા જીવોને અભય કરવા—મરણોન્મુખ પ્રાણીને મૃત્યુથી બચાવવા વસ્તુ આપે તે અભયદાન ૩ ‘કલ્યણદાન’—સ્વજનાદિના મૃત્યુ બાદ અભયાવસ્થાદિને આપે તે. ૪ ‘લઙ્ગદાન’—ડોઈની સરમથા આવી કંઈક દાન કરે તે. ૬ ‘સારવદાન’ અભિમાનમાં આવીને કંઈક આપે તે ૭ ‘અધર્મદાન-વેશવા આદિ કુકર્મ કરનારને આપે તે. ૮ ‘ધર્મદાન-સાદુ શ્રાવકને કોઈક આકારમાં આપે તે ૯ ‘કાર્તિતય’—આણે મારા ઉપર ઉપકાર કર્યો કે મટે તેને કંઈક આપવું એમને એવા વિચારથી આપે તે, અને ૧૦ ‘કવતિદાન’—સાદુ ચારણ વગેરેને કોઈના લોકને આપે તે કોર્નિદાન,

ઓના મિત્રતા ઉપદેશને સત્ય માની તેનો સ્વીકાર કરે છે અને તેઓ ત્યાગી, ગૌરાગી, જિનાસામાં વર્ગતા સુસાધુઓના દ્વેષી બની બચે છે. અને બાવા, ભોળી, ફક્કીર અને બ્રાહ્મણદિથી પણ જૈન સાધુઓને ખરાબ સમજે છે હાન સન્માન આપવું તો બાળુએ રહ્યું, પણ તેમનું ચાલે ત્યાં સુધી સુસાધુઓને પરીવહ આપવામાં પ્રયત્નશીલ રહે છે વધારે શું કહીએ ? કેટલાક હુણો તો સાધુની ઘાત કરવાનું પણ ચૂકતા નથી. આવા જૈનાભાસીઓથી ચેતતા રહેવું. ભગવંતે તો શ્રાવકના પહેલાં જન્મમાં ભાત પાણીની અંતરાય પડાવવી તેને અતિચાર કહ્યો છે ઋષભદેવજીએ એક બળદને મોઢે છીંકું ચડાવ્યું હતું તો ૧૨ મહિના સુધી આહાર ન મળ્યો. તીથે કરોને પણ કર્મે ન છોડયા તો બીજાનું શું ગળ્યું ? માટે હાનમાં અંતરાય ન પડાવવી અને સુપાત્રનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં યથોચિત્ત હાનને લાભ લેવો x જેઈએ કેમકે શ્રાવકનાં ૧૧ જન્મ તો તિથેય પણ ધારણ કરી શકે છે પરંતુ બારજી જન્મ આયે મનુષ્ય સિવાય અન્ય કોઈ પણ નિષ્પન્ન કરી શકતું નથી. વર્તમાનમાં સુભાગ્યો-દયથો સાધુ સાધીને હાન દેવાનો સુખવચ્ચર સાંપડ્યો છે, તો ઉત્સુક ભાવે શક્તિપૂર્વક યથોચિત્ત હાન લઈ મહા લાભ પ્રાપ્ત કરશે તે આ લોક પરલોકમાં સુખી થશે અને અનુકંમે મોક્ષનાં અનંત સુખોને મેળવશે.

આ ૫ અણુજન, ૩ શુભજન અને ૪ શિક્ષાજન એ બાર જન્મનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન કર્યું. જો શક્તિ હોય તો બારે જન્મોનું પાલન કરવું, નહિ તો શક્તિ અનુસાર અને તેટલાં જન્મ અંગીકાર કરી જેમ જેમ અવસર પ્રાપ્ત થતો બચ તેમ તેમ જન્મોમાં વૃદ્ધિ કરી બાર-જનધારી શ્રાવક બનવું જેઈએ.

x સુશ્રાવક પ્રથમ સાધુ સાધીને યથાવિધિ હાન આપી પછી પારણ કરે. કહાચિત્ત યોગ ન હોય તો દિશાવલોકન કરી પારણ કરે. સાધુને હેવા યોગ્ય વસ્તુ થઈ સાધુનો યોગ હોય તો તેમને આખા વિના પોતે ભોગવે નહિ. સ્થાન, શય્યાસન, આહાર, પાણી, ઔષધ, વસ્ત્ર, પાત્ર આદિ જે પોતાની પાસે હોય તેમાંથી કંઈક પણ હિસ્સો સાધુને અવશ્ય આપવો જેઈએ. વિશેષ દેવાનો અવસર ન હોય તો ચોકામાંથી થોડું પણ દેતા રહેવું. આમ ઉપદેશભાવામાં કર્યું છે.

* અહીં મનુષ્ય લોકમાં શ્રાવકનાં જન્મ લઈ પછી તેનો ભજ કરે છે, તેમાંથી કેટલાક મનુષ્ય આધુષ્ય પૂર્ણ કરી અસંખ્યાતમાં ‘અરુણવર’ નામના દ્વીપમાં સંખ્યાતાં જોળન લાણુ પહેળું જાન સરોવર છે તેમાં મચ્છાદિપણે ઉત્પન્ન થાય છે તે સરોવરના કંઠસ્થળ ઉપર રત્નમય રેતી છે અને સિંહાસન ભદ્રાસન બિજાવણ છે ત્યાં ભોતિમો દેવો કોડા કરવા આવે છે. તે દેવ દેવીઓને જોઈને જલચર જીવોને અવગ્રહ, ઈલા, અવાય, અનુગ્રેષ્ઠા કરવાથી ભતિરમરણુ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ બચ છે. તેથી તેઓ જ્ઞાતકાળમાં મનુષ્યના ભવમાં કરેલા જન્મજન્મ માટે પચાતાપ કરે છે. પાણીમાં રહેવા થકા પણ આત્માનું ક્રોધ કરવા માટે શ્રાવકના ૧૧ જન્મ અંગીકાર કરે છે. પાણીમાં રહેવા થકા પણ શરીરને સ્થિર રાખી સંવર, સામાયિક, પ્રતિક્ષણ. પે.પવોપનાસ આદિ ધર્મનું પાલન કરે છે. પરંતુ મનુષ્ય લોકની બહાર સાધુનો યોગ ન હોવાથી અતિચિસ વિચાર જન્મ નિષ્પન્ન નહિ થઈ પચાતાપ કરે છે. યથાશક્તિ ધર્મનું આચાર્ય કરી આધુષ્યને અતે સમાધિમરણુ મરી હોવાથી પચાતાપ કરે છે. યથાશક્તિ ધર્મનું આચાર્ય કરી આધુષ્યને અતે સમાધિમરણુ મરી ઉત્કૃષ્ટા આઠમાં દેવલોકમાં દેવપણે બિપજે છે. અને થોડા જ ભવમાં મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી દે છે.

આવકની ૧૧ પ્રતિભા

ઉપયુક્ત બારે જતોડું યથાવિધિ શુદ્ધ સમાચરણ કરતાં કરતાં ગૌરાગ્યભાવમાં વૃદ્ધિ કરતા કરતા બ્યારે વિશેષ ગૌરાગ્યભાવ આવે છે ત્યારે આવક અધિક ધર્મવૃદ્ધિ કરવાના અભિલાષી ગૃહકાર્ય અને પરિગ્રહાદિનો ભાર પોતાના પુત્ર કે બ્રાતા વગેરે જે તેડું નિર્વહન કરવાને સમર્થ હોય તેને સોંપી દે છે, અને પોતે ગૃહકુટુંબના મમત્વથી નિવૃત્તિ પામે છે. અને ધર્મવૃદ્ધિનાં ઉપકરણ જેવાં કે, આસન, શુભ્રા, રત્નોદરણ, સુખરસિકા, માળા, પુસ્તક તથા જોડવા બિછાવવાનાં વસ્ત્ર આદિ ગ્રહણ કરીને પોષધસાક્ષી આદિ ધર્મસ્થાનકમાં આદ્યા જાય છે. અને પછી નીચે પ્રમાણે આવકની ૧૧ પદિમ (પ્રતિભા)-નું યથાવિધિ સમાચરણ કરે છે.

૧ ‘હંસણ પદિમા’—એક મહિના પર્થત નિમંજ સમકિત પાળે, શંકા, કાંક્ષાદિ પાંચ અતિચારમાંથી કોઈ પણ અતિચાર કિંચિન્માત્ર સેવે નહિ. ગૃહસ્થને તથા અન્ય-તીર્થાંને નમસ્કારાદિ કરે નહિ અને એકાંતર ઉપવાસ કરે ૨ ‘વ્રત પદિમા’—બે મહિના પર્થત સમ્યક્ત્વપૂર્વક ઉક્ત બારે જતોડું ૭૫ અતિચાર રહિત નિમંજ પાલન કરે. કોઈ પણ અતિચારના સેવન રૂપ કિંચિત્ દોષ લગાડે નહિ અને બેલે બેલે પારણાં કરે. ૩ ‘સામાયિક પ્રતિમા’—અર્થાત્ ૩ મહિના પર્થત સદૈવ સમ્યક્ત્વપૂર્વક પ્રાતઃ, મધ્યાહ્ન અને સંઘ્યા જોમ ત્રિકાલે ૩૨ દોષ રહિત શુદ્ધ સામાયિક નિરંતર કરે, અને તેલે તેલે પારણાં કરે. ૪ ‘પોષધ પ્રતિમા’—ચાર મહિના સુધી સમ્યક્ત્વ, જ્વત અને સામાયિક-પૂર્વક ૧૮ દોષ રહિત દર માસે પોષા કરે (૨ આઠમ, ૨ ચૌદશ, ૧ અમાવસ્યા અને ૧ પૂર્ણિમા) અને ચોલે ચોલે પારણાં કરે ૫ ‘નિયમ પ્રતિમા’ પાંચ માસ સુધી સમકિત જ્વત, સામાયિક અને પોષધપૂર્વક પાંચ પ્રકારના નિયમનું સમાચરણ કરે; ૧ બીડી રનાન કરે નહિ, ૨ હજામત કરાવે નહિ, ૩ પગમાં પગરખાં પહેરે નહિ, ૪ ધોતીની એક લાંગ ખુલ્લી રાખે (છેડા જોસે નહિ), ૫ દિવસે બ્રહ્મચર્ય પાળે અને પંચોલે પંચોલે પારણાં કરે. ૬ ‘બ્રહ્મચર્ય પ્રતિમા’—છ મહિના સુધી સમકિત, જ્વત, સામાયિક, પોષધ નિયમપૂર્વક કરે નવ વાઠ વિશુદ્ધ અખંડિત બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરે અને છ છ ઉપવાસના પારણાં કરે. ૭ ‘સચિત્ પરિત્યાગ પ્રતિમા’—સાત મહિના સુધી સમકિત, જ્વત, સામાયિક, પોષધ, નિયમ અને બ્રહ્મચર્યપૂર્વક સર્વ પ્રકારની સચિત્ વસ્તુના ઉપસોગ પરિસોગનો પરિત્યાગ કરે અને સાત સાત ઉપવાસના પારણાં કરે. ૮ ‘અણારંભ પ્રતિમા’—આઠ મહિના પર્થત સમકિત, જ્વત, સામાયિક, પોષધ, નિયમ, બ્રહ્મચર્ય અને સચિત્ પરિત્યાગપૂર્વક છકાયનો રચ આરંભ કરે નહિ અને આઠ આઠ ઉપવાસનાં ૫ રણાં કરે. ૯ ‘પ્રેક્ષારંભ પ્રતિમા’—નવ મહિના સુધી સમકિત, જ્વત, સામાયિક, પોષધ, નિયમ, બ્રહ્મચર્ય, સચિત્પરિત્યાગ અને અણારંભપૂર્વક છકાય જીવેનો આરંભ અન્ય પાસે પહોં કરાવે નહિ અને નવ નવ ઉપવાસનાં પારણાં કરે. ૧૦ ‘ઉદ્દિષ્ટસંકલ્પ પ્રતિમા’—દસ મહિના સુધી સમકિત, જ્વત, સામાયિક, પોષધ, નિયમ, બ્રહ્મચર્ય, સચિત્પરિત્યાગ, અણારંભ

અને પેસારંભ પરિત્યાગપૂર્વક પોતાને માટે બીજા કોઈએ છાકાયનો આરંભ કરી વસ્તુ બનાવેલી હોય તેને ગ્રહણ ન કરે અને દસ-દસ ઉપવાસનાં પારણાં કરે. અને ૧૧ 'સમયશુભ્ય' પ્રતિમા—સમ્યક્ત્વાદિ ૧૦ ભોક્ષપૂર્વક ૧૧ મહિના સુધી જૈન સાધુનો વેષ પારણ કરે, ત્રણ કરણ ત્રણયોગથી સાવધ કર્મનાં ત્યાગ કરે, મસ્તક, હાલી અને મૂછનો હોય કરે, શિખા (ચોટેલી) રાખે, શક્તિ ન હોય તો હજમત પણ કરાવે, રત્નોદરણી ફાંદી પર કંપડું ન બાંધે, ખુલ્લી ફાંદીનો રત્નોદરણ રાખે. ધાતુનાં પાત્ર રાખે અને સ્વ-ભતિમાં બિલાવૃત્તિથી ૪૨ દોષ રહિત આહાર પાણી આદિ જે વસ્તુની જ રૂર હોય તેને ગ્રહણ કરે. કોઈ ગૃહસ્થ સાંધુ અથવા મહારાજ આદિ શબ્દથી સંબોધન કરે ત્યારે રૂપક કહી દે કે, 'હું' સાંધુ નથી, પણ પડિમાધારી શ્રાવક છું' બિલાવૃત્તિથી ગ્રહણ કરેલા આહાર આદિને ઉપાશ્રય આદિ સ્થાનમાં લાવીને મૂઝાં રહિત ભોગવે અને ૧૧-૧૧ ઉપવાસનાં પારણાં કરે. આ પ્રમાણે ૧૧ પ્રતિમાતું પાલન કરવામાં પાંચ વર્ષ લાગે છે પછી શારીરિક શક્તિ ક્ષીણ થઈ જાય, આયુષ્યનો અંત નજીક જણાય તો સંચાર કરી દે અને આયુષ્ય અધિક હોય તો દીક્ષા અંગીકાર કરી લે.

પૂર્વોક્ત પ્રકારથી ૧ જન્મ-ય શ્રાવક સમકિતી કહેવાય છે. ૨ મધ્યમ શ્રાવક તત-ધારી કહેવાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવક પડિમાધારી કહેવાય છે. એમ ૩ પ્રકારના શ્રાવક હોય છે.

સાચા શ્રાવકનાં લક્ષણ

આયા—કય વય કમ્મો તહ, સીલ્લવં ચ ગુણવં ચ, ઉજ્જુ વવહારી-।

ગુરુ સુસુઓ પવગણ કુસલો, સલ્લ મવઓ સજ્જો ॥

અર્થ—૧ સમકિત તત્તાદિ શ્રાવકના કર્મનું સમ્યક્ પ્રકારે સમાચરણ કરું હોય, ૧ કુમા શીલ્લ દિ શુભે અલ્પૂત હોય, ૩ ન્યાયપુણી, સત્યવાદી, શુભ્રાણી હોય, ૪ નિષ્કપટ સુરળતાથી વ્યવહાર ચલાવતો હોય, ૫ શુરુ આદિ સાધુની તથા ચતુર્વિધ સંઘની તન, મન, ધનથી, સેવા ભક્તિ કરતો હોય અને ૬ પ્રવચન શાસ્ત્રોના અભ્યાસથી કુશળ બન્યો હોય તે જ સાચો શ્રાવક કહેવાય છે.

અગારિસામાયગાણિ, સહ્ઠા કાણ્ણ પાસણ્ણ

પોસહં દુહઓ પક્ખં, પગરાયં ન હાવણ્ણ ॥ ૨૩ ॥

एवं सिक्खासमावन्ने, गिहिवासे विमुञ्चण्ण ।

मुच्चई छविपव्वाओ, गच्छेजक्खस्सलोगव' ॥ ૨૪ ॥ ઉત્ત. અ. ૫

અર્થ—દીક્ષા ગ્રહણ કરવામાં અશક્ત હોય તો તે ગૃહવાસમાં રહીને પણ સમકિત પૂર્વક સામાયિક આદિ તત્તોતું અજ્ઞાન અને સ્પર્શન કરે છે, બન્ને પાળીના યોષા કરે છે અને રૂક્ષવૃત્તિથી સંસાર પક્ષડું અને પ્રેમાનુરાગ રક્ત થઈ ધર્મ પક્ષડું પાલન કરે છે. ધર્મની કરણી કરવામાં એકે રાત્રિની પણ હોનિ કરતો નથી, અર્થાત્ નિયમ પ્રમાણે ધર્મ-

કરણીયું સમાચરણ કરે છે. આ પ્રમાણેની શિક્ષાએ સ પન્ન જે ગૃહસ્થ છે તેને વિશુદ્ધનતી કહેવો. તે હાડ, અમ્, માંસાદિ અશુદ્ધિથી ભરેલું આ ઔદારિક શરીર છોડી અત્યુત્તમ ગૈરિય શરીરનો ધારક ઇચ્છા પ્રમાણે રૂપ બનાવનાર, મહા ઋદ્ધિવંત દેવતા થશે અને ભવિષ્યમા થોડા જ ભવમાં જન્મ, મરણ આધિ, વ્યાધિ, અને ઉપાધિ રૂપ સર્વ હુ:ખોનો અંત કરી મોક્ષનાં અનંત સુખોનો લોકતા થશે.

શાસ્ત્રોધારક બાલ પ્રજ્ઞાવારી ઋષિ સંપ્રદાયાચાર્ય શ્વ. સુનિશ્રી અમોદબજઋષિજી મહારાજ વિરચિત ‘શ્રી જૈનતત્ત્વપ્રકાશ’ ગ્રંથના બીજા ખંડનું ‘સામારી ધર્મ’ નામક પાંચમું પ્રકરણ સમાપ્ત

પ્રકરણ ૬ ઠૂંઠું

અતિમ શુદ્ધિ

મૃત્યુમાર્ગ પ્રવર્તસ્ય, વીતરાગો દદાતુ મે ।

સમાધિવોધપાયેયં, યાવન્મુક્તિપુરી પુરઃ ॥ મૃત્યુમહોત્સવ.

અર્થાત્—જેવી રીતે પરદેશમાં રહેલા પોતાના પુત્રને ઘેર બોલાવવાને માટે હયાળુ પિતા પત્રદ્વારા રસ્તાની માહિતી આપે છે અને ખરચીને માટે દ્રવ્ય પણ મોકલે છે કે જેથી તે સુખે સુખે રસ્તો પસાર કરી ઘેર પહોંચી શકે. તેવી જ રીતે હે પરમ હયાળુ પિતા વીતરાગ હેવ । હું પણ મૃત્યુમાર્ગમાં પ્રવૃત્ત અને સુકિતપુરી પ્રાપ્ત કરવાનો અભિલાષી છું, એટલા માટે આપ મ મ ઉપર કૃપા કરીને સુકિતને સુખેથી પ્રાપ્ત કરી શકું એવી ચિંતની સમાધિ અને જ્ઞાનાદિ ત્રણ રત્ન રૂપ બોધનું ભાથું આપીને સુકિતપુરીમાં મને તેડાવી દો.

મૃત્યુના ૧૭ પ્રકાર

૧ ઉત્પન્ન થયા પછી પ્રતિસમય આશુધ્ય કમતી થતું જાય છે તે ‘અવિચિય મૃત્યુ. ૨ વર્તમાન કાળમાં જે શરીરરૂપ પર્યાય પ્રાપ્ત થઈ છે તેનો અભાવ થાય તે ‘તદ્ભવ મૃત્યુ.’ ૩ ગત ભવમાં આશુબ્ધ કરી અહીં ઉત્પન્ન થયા તે આશુ અહીં પૂર્ણ થાય તે ‘અવધિ મૃત્યુ.’ ૪ સર્વથી અને દેશથી આશુ ક્ષીણ થાય તથા બન્ને ભવમાં એક જ પ્રકારનું મૃત્યુ થાય તે ‘આઘંત મૃત્યુ.’ ૫ ઝેરથી, શસ્ત્રથી, અગ્નિથી, પાણીથી, પહાડથી પડીને ઇત્યાદિ પ્રકારથી આત્મઘાત કરી મરે તથા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની આરાધના સહિત અજ્ઞાનતાથી મૃત્યુ પામે તે ‘બાલ મૃત્યુ.’ ૬ સમ્યક્ જ્ઞાન, સમ્યક્ દર્શન, સમ્યક્ ચારિત્ર સહિત સમાધિ-ભાવથી આશુધ્ય પૂર્ણ થાય તે ‘પંડિત મૃત્યુ.’ ૭ સંયમનતથી બ્રહ્મ ધર્મને મૃત્યુ પામે

તે 'આસન મૃત્યુ.' ૮ સમ્યક્ત્વ સહિત શ્રાવકના મતોત્તુ' આચરણ કર્યા બાદ સમાધિ ભાવથી મૃત્યુ પામે તે 'ભાલપંડિત મૃત્યુ' ૯ માયા, નિયાણુ' અને મિથ્યાત્વદર્શન શબ્દ્ય એ ત્રણમાંથી કોઈ પણ એક શબ્દ્ય સહિત મૃત્યુ પામે તે 'સશબ્દ્ય મૃત્યુ.' ૧૦ પ્રમાણને વશ થઈ તથા અત્યંત સંકલ્પ વિકલ્પ પરિણામોથી પ્રાણમુકત થઈ જાય તે 'પલાય મૃત્યુ.' ૧૧ ઇન્દ્રિયોને વશ પડી, કષાય, વેદના કે હાંસીને વશ પડીને મૃત્યુ પામે તે 'વશાત્ મૃત્યુ.' ૧૨ ૧૫મ શીલવ્રતાદિનો નિર્વાહ ન થવાથી આપઘાત કરે તે 'વિપ્રણ મૃત્યુ.' સંભ્રામમાં શૌર્ય ધારણ કરી મરણ પામે તે 'શૂદ્ધપૃષ્ઠ મૃત્યુ' ૧૪ મથાવિધિ ત્રણ આહારનાં ચાવ-જાલવ પચ્ચક્રખાણ કરી મૃત્યુ પામે તે 'ભક્ત પ્રત્યાખ્યાન મૃત્યુ' ૧૫ સંધારો કર્યા બાદ અન્યની પાસે સેવા આકરી નહિ કરાવતા થકા મૃત્યુ પામે તે 'ઇન્નિત મૃત્યુ' ૧૬ આહાર અને શરીર બન્નેનો ચાવજાલવ ત્યાગ કરી સ્વવશ હલનચલન કર્યા વગર મૃત્યુ પામે તે 'પાહોપગમન મૃત્યુ.' અને ૧૭ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા બાદ દેહોત્સર્ગ થાય તે 'કૈવળી મૃત્યુ' આ ૧૭ પ્રકારનાં મૃત્યુનું કયેન અષ્ટપાહુકં ગ્રથના પાંચમા ભાવ પાહુકંમાં કહ્યું છે. શ્રી જીતરાધ્યયન સૂત્રના પાચમા અધ્યયનમાં મૃત્યુના મુખ્ય બે પ્રકાર કહ્યા છે.

નાલાણં તુ અકામં તુ, મરણ અસદ્ મરે ।

પંહિયાણં સકામં તુ' ઉવકોસેણ સદ્ મરે ॥

અર્થ—ભાલ અજ્ઞાની જીવો અકામ મરણે મરે છે તેમને વારંવાર મરવું પડે છે અને પંડિત પુરુષો જે સકામ મરણે મરે તેને ઉત્કૃષ્ટ એક જ વખત મરવું પડે છે. અર્થાત્ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી લે છે. એટલા માટે આત્મહિતાર્થીઓએ બન્ને પ્રકારનાં મૃત્યુનું સ્વરૂપ સમજવાની આવશ્યકતા છે. પરલોકને નહિ માનનારા જોવા કેટલાક અજ્ઞાની મનુષ્યો કહે છે કે, 'જે પરલોક હોત તો આપણાં આટલાં આટલાં સગાંસ્નેહીઓ મરીને ગયા તેમાંથી કોઈના પશુ સમાચાર આવ્યા હોત. વળી હમણાં જે કામભોગો પ્રાપ્ત થયા છે તેને છોડી દેવા અને ભવિષ્યના સુખની આશાએ જૂખ, તરસ, ટાક, તાપ આદિ કષ્ટો ઉઠાવનાં જે તો નરી મૂર્ખાઈ જ છે, તેના કરતાં તો હાલમાં જે ભોગો પ્રાપ્ત થયા છે તે જ ભોગવી લેવા સારા છે. 'આ ભવ મીઠો તો પરભવ કેણે દીકો' આવો બકવાહ કરવાની ધૂષ્ટતા કરે છે અને હિંસા, બૂઠ, ચોરી, વ્યભિચાર આદિ પાપાચરણ કરતાં જરા પણ અચકાતા નથી. સ્વાર્થે કે વિના સ્વાર્થે સહજમાં ત્રસ, સ્થાવર જીવોની હિંસા કરે છે, માસ મદિરા સેવે છે, પરત્વી કે વેશ્યાનું સેવન કરે છે. આમ વિવચમાં અત્યંત આસક્ત બનીને ગાંઠા કેમ બાંધે છે. ધર્મના નામથી ભડકે છે, પાપકાર્યોમાં હર્ષોત્સાહ ધારણ કરે છે. સાધુજી કે સત્પુરુષોની સગતિથી દૂર ભાગે છે. ચોર, કન, વ્યભિચારીની સોળતમા આનંદ માને છે. આવી રીતે જીવનભર પાપકર્મનું આચરણ કરે છે. પછી જ્યારે મૃત્યુના મોહારમાં પડે છે—અતિસાર, કોહ, જલોદર, ભગંદર, શૂલ, ક્ષય આદિ કષ્ટ રોગોથી ઘેરાઈને ત્રાસ પામે છે અને બરાકા પાડે છે કે હાય ! હાય ! ! હવે હું મહા કષ્ટે પ્રાપ્ત કરેલી સુખોપલોગની આ સર્વ

સામગ્રી તથા પ્રાણુઓના કુટુંબને ઇંડી ચાલ્યો જઈશ. આ પ્રમાણે મૃત્યુની ઇચ્છા વિના જ જે ભૂરણા કરતો ત્રાસ પામતો મૃત્યુન પ્રાપ્ત થાય છે તેને અકામ મરણ કહે છે. આ રીતે જીવો મરનાર પ્રાણીને આ સંસારમાં અનંત જન્મ મરણ પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યાં સુધી આવા અકામ મરણ મરે છે ત્યાં સુધી સંસારના દુઃખોથી છૂટી શકતો નથી, મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. આવા મરણો કરી અનંત કાળ વીતાવી દીધો. આમ સંસારના મહાકષ્ટ લોગવતા લોગવતાં જ્યારે કોઈ જીવ સર્વ કર્મોની સ્થિતિ એક કોડાકોડ સાગરોપમની અંદર રહે તેટલો હળુકર્મી થાય ત્યારે કંઈક ધર્મારાધનની ભાવના ભગ્ન થાય છે. સદ્બોધાગ્રેહ્યથી સદ્ગુણુની સગતિને પામીને સંસારના સ્વરૂપને સમજે છે. ભવશ્રમધૂનું દુઃખોને જાણે છે ત્યારે તે ત્રાસિત બને છે. જન્મ, જરા, મરણનું સ્વરૂપ સમજવાની સહેજે અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે અને સકામ મરણને માટે જેમ કોઈ શૂર, વીર, ધીર ક્ષત્રિય રાજા પર કોઈ પર-ચક્રી રાજા અડાઈ લઈને આવ્યો હોય ત્યારે તેના આગમનના સમાચાર સાંભળતા જ તે વીર ક્ષત્રિયના રોમમા વીર રસ વ્યાપ્ત થઈ જાય છે અને તે તત્કાળ અતુર ગિણી સેના સાથે સજ્જ થઈ રાજસુખનો પરિત્યાગ કરી દે છે. ભૂખ, તરસ, ટાઢ તાપ આદિ કષ્ટોની તથા શસ્ત્ર અગ્નિના પ્રહારની લેશ પણ પરવા કરતો નથી, જીલટો તે દુઃખોને સુખવ્રુ સાધન સમજી પોતાના પરાક્રમથી, કૌશલ્યથી શત્રુ સેનાને ધ્રુબવતો તેના પરાજય કરી પોતે વિજયવંત બને છે અને પોતાના રાજ્યને નિર્વિધન બનાવે છે. આવી જ રીતે સકામ મરણનો ઇચ્છુક મહાત્મા કાળરૂપ શત્રુને રોગાદિ દૂત દ્વારા નિકટ આવ્યો જાણી તત્કાળ સાવધાન થઈ જાય છે અને શારીરિક સુખોનો પરિત્યાગ કરી ક્ષુધા, તુષાદિ દુઃખની કિચિત્ પણ દરકાર નહિ કરતાં જ્ઞાન, કથન, ચારિત્ર, તપ રૂપ અતુર ગિણી સેનાથી સજ્જ થઈને સકામ મરણરૂપ સ આમ દ્વારા કાળરૂપ દુર્ગત શત્રુનો પરાજય કરે છે, તેથી અનંત અક્ષય આત્મિક સુખની પ્રાપ્તિરૂપ મોક્ષ-રાજ્યનં પ્રાપ્ત કરી સકાને માટે નિર્વિધન થઈ જાય છે.

જેનો જન્મ થયો તેણે મૃત્યુ તો એક દિવસ અવશ્ય થવાનું છે મૃત્યુથી બચવાનો જગતમા કોઈ ઉપાય છે જ નહિ તો પછી મૃત્યુને વશુસાદી આત્માની ખરાબી શા માટે કરવી જોઈએ ? શાને માટે અનંત મરણોને વધારવાં જોઈએ ? એક જ વખતના મરણથી ફરી કદી પણ મરણ જ ન પડે એવો ઉપાય શા માટે ન કરવો ? આ ઉપાય ચાહે તેટલો વિકટ હોય તો પણ એક વખતના મૃત્યુથી બેટલ દુઃખ થાય છે તેટલું દુઃખ થાય છે તેટલું દુઃખ સમાધિ મરણે મરતાં વતુ નથી. આવો નિશ્ચય કરી શૂરવીર મહાત્મા જ સકામ મરણે મરી શકે છે અને મૃત્યુના દુઃખથી સકાને માટે છૂટી શકે છે.

* અદસ્ય થવાનું અજન આજીને એક ચોર હંમેશ રાત્રની સાથે ભોજન કરી જતો હતો ચતુર પ્રવાને રસ્તામા સૂકા પાઠા જિજાવી દીધા, ચાલવા વડે પાઠાનો ખડખડાટ થતાની સાથે તેને દીધો રાત્રએ આ ચોરને મહા લય કર જાણી કુકમ કર્યો કે, ડા કરોડ સોય ગરમ કરી ચોરને

સકામ મરણનાં શુભનિબંધન ૫ નામ છે : ૧ ‘સકામ મરણ’ મુમુક્ષુઓની કામના મૃત્યુથી ખચવાની છે તે સિદ્ધ થાય અર્થાત્ પુનઃ મરણ ન પડે તે સકામ મરણ. ૨ ‘સમાધિ મરણ’-સર્વ પ્રકારની આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિથી પોતાના ચિત્તની નિવૃત્તિ કરીને સમાધિભાવ ધારણ કરે છે તે. ૩. ‘અનશન’-જીવજીવ ત્રણ કે ચાર આહારનાં પચ્ચક્ષુખાણ કરી લેવાં તે. ૪ ‘સંધારો’-મૃત્યુના બિછાનામા છેલ્લી વખતનું શયન કરવા સજ્જ બને તે. અને ૫ ‘સંલેખના’-માયા, નિદાન, અને મિત્રતાત્વ એ ત્રણે શબ્દની ચાલોચના, નિંદાણા, ગર્હણા કરી શુદ્ધ બને તે. ઇત્યાદિ નામ સકામ મરણનાં કલાં છે.

સંગારી સંધારો

મૃત્યુનો ભરોસો નથી, કોઈ વખતે અણચિત્તમયું મૃત્યુ થતા ખાલી હાથે પરભવમા ચાલ્યો જાય એવો ઠર લાવીને ધર્માત્મા સદૈવ સૂતી વખતે ઈત્વર (અદ્ય) કાળને માટે અર્થાત્ જાગૃત થતાં સુધીના અને કદાચ નિદ્રામા જ મૃત્યુ થઈ જાય તો ચાવ-જીવનના પ્રત્યાખ્યાન કરી લે છે તેને સાગારી + સંધારો કહે છે તે આ પ્રમથણે કરી શકાય છે : શયન કર્યા પહેલાં નવકાર તિફ્ફુરો, ઇરિયાવહી તથા તરસજીત્તરીનો પાઠ કરી ચાર લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરે, પછી એક લોગસ્સ પ્રગટ કરી એ હાથ બેડી કહે કે, - “ભક્ષંતિ, ડબ્બંતિ, મારંતિ કિંચિ ઉવસગ્ગેણ મમ આહિ અંત ભવંતિ તથા શરીર સંખંધ મોહ મમત્ત અકારસ પાવકાણુ ચઈંવિહ વિ આહારં વોસિરે” “સુહ સમાધિએણ નિદ્ધા વઈક્કિત્તિ તઓ આગાર” અર્થાત્-નિદ્રામા કદાચિત્ સર્વ સિંહાદિ ભક્ષણ કરી લે તેથી મૃત્યુ થઈ જાય, અગ્નિપ્રયોગથી ભસ્મીભૂત થઈ જઈ, પાણીમાં તણાઈ જઈ, શત્રુ આદિ મારી નાખે, આગ્રુબ્ય પૂણું થતાં મરી જઈ તથા અન્ય કોઈ પણ ઉપસર્ગ દ્વારા મારા આગ્રુબ્યનો અંત થઈ જાય તો મારો શરીર સંખંધ, મોહ, મમત્વ, ૧૮ પાપસ્થાનક અને ચાર પ્રકારના આહાર ભોગવવાનો ત્યાગ કરુ છું. અને જો મુખે સમાધિએ જાણત થઈ જઈ તો હું સર્વ પ્રકારે છુલ્લો છું. પછી નવકારમંત્રણ સ્મરણ કરતો થકો શયન કરે જાગૃત થયા બાદ પૂર્વોક્ત પ્રકારે ૪ લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરી કહે કે-“પંઠિક્કમામિ

ફવાડે ફવાડે છુસાડી દો. પછી હોલા ચામડામા તેને મઠી દઈ દડીરપ ઝનાવી ચોક્કમા રાખી બહેર કરો કે રસ્તે ચાલનાર દરેક મનુષ્ય તેને ઠોકરે ચડાવતો જાય. હવે કહો કે તે ચોરને કેટલું દુઃખ થયું હશે ? આવું દુઃખ ગર્ભાશક્તમા રહેલા જીવને પહેલા સહિનામા થાય છે, બીજા મહિનામા તેથી ખમણ, ત્રીજામા ત્રણગણું દુઃખ અને નવમા મહિનામા નવગણું દુઃખ થાય છે. અને જન્મતી વખતે ક્રોડગણું દુઃખ થાય છે. અને મરણ વખતે તે ચોરના દુઃખથી ક્રોડક્રોડગણું દુઃખ થાય છે. જન્મ મરણના આવા મહા ભય કર દુઃખો છે એવું શાસ્ત્રવચન છે.

+ સક્ષેપમા સાગારી સંધારો નીચેના એક દોહરાથી થઈ શકે છે.

આહાર શરીર ને ઉપધિ, પચ્ચક્ષુ પાપ આહાર,
મરણ હોય તો વોસિરે, જીવ તો આગાર.

પગામસિન્ધુએ જાવ જો મેં રાઈ અર્ધચારો કઓ તસ્સ મિચ્છામિ દુઝ્ઝં” ૫છી સાગારી અણુસણ્ણુ” પચ્ચદ્ધપાણુ પસ્તા આ પ્રમાણે જોલે. “સાગારી અણુસણ્ણુનાં પચ્ચદ્ધપાણુ કર્યાં હતાં તે સમકાએણુ”, ક્ષત્તીયં, પાલિયં, સોહિયં, વીરિયં, કીત્તિયં, આરાહિયં આણુએ અણુપાલિતા ન જાવઈ તસ્સ મિચ્છામિ દુઝ્ઝં” x આ સાગારી સંચારાની વિધિ કહી ચોર, સિંહ, સાપ, વ્યંતર, અગ્નિ, પાણી આદિ કોઈ પણ પ્રકારે પ્રાણાત ઉપસર્ગ પ્રાપ્ત થાય તથા જિભારી આદિ પ્રાપ્ત થતાં જો અણુગારી સંચારો કરવાનો અવસર ન હોય ત્યાં પણ ઉપર પ્રમાણે સાગારી સંચારો કરવો ઉચિત છે

અણુગારી સંચારો—સંલેખના

પ્રાણાત ઉપસર્ગ આવે, અન્ન પાણી ન મળે એવો દુર્ભિક્ષ દુઃકાળ પડે, વૃદ્ધાવસ્થાથી શરીર અતિ જીર્ણ થઈ જાય, અસાધ્ય રોગ ઉત્પન્ન થાય ઇત્યાદિ પ્રસંગોમા પ્રાણુ બચાવવાનો કોઈ પણ ઉપાય ન હોય ત્યારે તથા કાળજ્ઞાન અંધમા વણુવેલાં+ લક્ષણોથી પોતાનો અંતસ્સમય નિકટ જાણે ત્યારે પોતાના ધર્મના રક્ષણાર્થે જે શરીરાદિનો ત્યાગ કરે છે તેને સંલેખના તપ કહ્યું છે.

સંલેખણા દુવિદ્ધા, અર્ધમતરિયા ય વહિરા ચેવ ।

અર્ધમતર કસાપસુ, વાહિરા હોઈ દુ સરીરે ॥ ૨૧૧ ॥ મ. આ.

અર્થ—૧ કોઈક કષાયોને ક્ષીણ કરવા તે અલ્પતર સંલેખણા અને ૨ શરીરનો પરિત્યાગ કરવો તે બાહ્ય સંલેખણા એમ જો પ્રકારની સંલેખના હોય છે.

હવે સંલેખના કરવાની વિધિનો સૂત્રાર્થ કહે છે—‘અપચ્છિમ મારણુ તિય સલેહણુ ઝુસણુ આરાહણુ’—હવે સંસારુ કોઈ પણ કાપ બાકી રહ્યું નથી. એવા સાંસારિક કામોથી મનઃ કામના નિવૃત્તિ પામી છે તેથી ‘અપચ્છિમ’—છેદલી મારણુ તિય મરણુને અવસરે કરાતી ‘સંલેહણુ’—તપથી શરીર અને કષાયને પાતળા પાકવાની ક્રિયા, ઝુસણુ—સેવવાની ‘આરાહણુ’—આરાધન કરવાની ક્રિયાને પ્રસંગે પોષધશાળાને પોંજી પ્રમાણે અંત સમયે આત્મસાધનમા તત્પર થયો થકો પ્રથમ આ જાવમાં સમ્યકત્વપૂર્વક જન ધારણુ કર્યા બાદ તે સમાકેત તથા જ્ઞાતમા સ ઉપયોગે જે જે દોષ અતિચાર લાગ્યા હોય તેની ગવેષણુ (સ્મરણુ) કરે અને સ્મૃતિગોચર દોષો જે સ્વવશે, પરવશે, મોહવશે, જાલવશે કે અજ્ઞવશે લાગ્યા હોય તે નાના મોટા સઘળા દોષોની આલોચના કરવા—પ્રગટ કરવાને માટે ગાણીયાદિ

x નચુક્કારસી આદિ ૧૦ પ્રત્યાખ્યાન તથા સામાયિક, પેલધ આદિ પારતી વખતે આ પાઠ જોલવો.

+ દોહા— અતિ જાજ, અતિ વીજ નહિ, મૂન ન ખડે ધાર.

કર દીસ જો સ્વજ સમ, હસો હાલુહાર.

અર્થ—કાનમા આગળીઓ નાખ્યા બાદ અણુચણાટ થતો અજાજ સાલળવામા ન આવે, આખની ઉપરનો લાગ દેખાવવાથી વીજળી જેવો ચમકાર દેખાય નહિ, પેલાજ કરતી વખતે મધ્યમા રોકી શકે નહિ. મસ્તક ઉપર પંજે ગમ્પી હાથનું બંડું જેતા જો હાથ સ્વજ જેવો જડો દેખાય ઇત્યાદિ લક્ષણથી આલુચ પડે છે કે હવે હસ રવાના થવાનો છે.

શુભોચુક્ર આચાર્ય, ઉપાધ્યાય કે સાધુજી જે નિકટ હોય તેમના સન્મુખ પ્રકાશ કરે. કદાચિત્ આલોચણા સંભળાવવા યોગ્ય એવા કોઈ સાધુજીનો યોગ ન હોય તો ઉક્ત શુભચુક્રત સાધ્વીજી સન્મુખ આલોચણા કરે. સાધ્વીજીનાં પશુ યોગ ન હોય તો પૂર્વોક્ત શુભે કરી સહિત શ્રાવકજી સન્મુખ દોષ પ્રકાશ કરે અને શ્રાવકનો પશુ યોગ ન હોય તો ઉક્ત શુભ ચુક્રત આવિકાજી સન્મુખ અને તેવો પશુ યોગ ન હોય તો જંગમના જઈને પૂર્વ તથા ઉત્તર દિશા સન્મુખ ભીસો રહી જે હાથ એડી સીમંધર સ્વામીને નમસ્કાર કરી ઉચ્ચ સ્વરે કહે કે અહો પ્રભો ! મેં અચુક અચુક અનાચરણતું આચરણ કર્યું છે, જેનું પ્રાયશ્ચિત્ત અચુક મારી ધારણામાં છે તેનો હું આપની સાક્ષીએ સ્વીકાર કરું છું. ન્યૂનાધિક હોય તો તત્સ મિત્રામિ દુઃકરં. આ પ્રમાણે નિઃશલ્ય બની પછી જેમ કાળા કાચલા અગ્નિમાં પડવાથી તેની સફેદ રાખ બની જાય છે તે પ્રમાણે આત્માને ઉજ્જવળ કરવા માટે સંધ્યાસા (તપ) રૂપ આગમાં ઝુકાવવું. જ્યાં જ્ઞાનપાન, ભોગવિલાસના પદાર્થો ન હોય, સાંસારિક શબ્દ સાંભળવામાં આવતા ન હોય, જ્યાં ત્રસ સ્થાવર જીવોની દિંસાનો સંભવ ન હોય એવા નિર્દોષ પોષધશાલા ઉપાશ્રયાદિ સ્થાનમાં અથવા જંગલ, પહાડ, શુદ્ધ આદિ સ્થાનમાં શિલા આદિની જીપર જ્યાં ચિત્તસમાધિને યોગ્ય જગા હોય તે સ્થાનને રમેહરણાદિથી ધીમે ધીમે પ્રમાજન કરે, પછી લઘુનીતિ, પિત્ત, રક્તેષાદિ પરકવવાની જગ્યાતું પ્રતિદેખન કરે. જે જમીન જીવજંતુ કે વનસ્પતિ રહિત હોય તેને આખથી સૂક્ષ્મ દષ્ટિથી જોઈ લે પછી સંધ્યાસા કરવાના સ્થાન પર આવી ગમનાગમનના પાપની નિવૃત્તિ અર્થે

✽ સસલ્લો જહ વિ કટ્ટુગ્મં વોર વીરં તવં ચરે ।

દિવ્વં વાસસહસ્સં તુ, તઓ વિ તસ્સ નિર્પ્પલં ॥

અર્થ—અ તઃકરણુમા માયા આદિ શલ્ય ધારણ કરીને કબોચ વર્ષ પર્વ ત કરેલી તપશ્ચર્યા પશુ નિબ્ધળ થઈ જાય છે.

હહુ આલ્હાદ જ્ઞણં અત્થ પરિનિવિત્તિ અજ્જવં સોહી ।

દુકકર કરણ આદાણં, નિસલ્લં તસ્સ સોહુણા ॥

અર્થ—માસ માસખમણનાં તપ કરવાથી પશુ આત્મોદ્ધાર થતો નથી. પરંતુ અંતઃકરણના શલ્ય રહિત આલોચના, નિદ્રણ કરવાથી આત્માનો ઉદ્ધાર થાય છે.

નિશિથ સનની ચૂર્ણિમા કહ્ણુ છે કે, 'સ' ન દુસ્કર જ પહિસેવિવજ્ઞ તે દુસ્કર જ સમ્મં આલોહજ્ઞવત્તિ' અર્થાત્ અન્ય તપોદિ ધર્મદ્વિયા કરવી જોઈથી દુષ્કર નથી તેટલી દુષ્કર આલોચના કરવી તે છે.

નિઠવિય પાવપંકા, સમ્મં આલોહ્ય શુરુ સગાસે ।

પત્તા અળંત સત્તા, સાસયસુરં અળાવાહં ॥

અર્થ—શુદ્ધ પરિણામથી અંતઃકરણના શલ્ય રહિત થઈ આલોચના કરવાવાળા અનંત જીવોએ પાપરૂપ ક્રમેનો સર્વથા નાશ કરી અન્યાયાધ શાશ્વત મોક્ષના સુખો પ્રાપ્ત કરેલા છે. એવું બાળી શુરુ સમીપે નિશંકપણે અને નિઃસ કોચે આલોચના કરવી જોઈએ.

ધરિયાવહી પડિછમે કાર્યોત્સર્ગ પારી લોગસ્સ યોલી કહે કે, પ્રતિલેખનામા પૃથ્વીકાય આદિ છકાયની વિરાધના થઈ હોય તો તસ્સ મિત્ત્વામિ દુઃકરં, પછી જો શરીર કબ્જ સહવા સમર્થ હોય તો જમીન પર તથા શિલા આદિ પર વચ્ચનું બિછાવું કરી તે ઉપર સંધારો કરે અને જો અસસર્થ હોય તો ઘઉં, ચોખા, કોદૂવા આદિનું પરાળ કે તુણ્દિ જો તદ્દન સાદુ (ધાન્ય રહિત) મળી જાય તો તે લાવી તેનું ડાઠા હાથ લાવું અને ૧૧ હાથ પહેળું બિછાવું કરે, તેને શ્રવેત વક્ષથી ઢાંકીને તે ઉપર પૂર્વ તથા ઉત્તરાભિમુખ પથ્થકાદિ (પલાડી પક્ષાસન) આસને બેસે અથવા જો આસન મુખદ માદ્મ પડે, જેનાથી ચિત્તની સમાધિ-રહે તે આસને બેસે. જો બેસવાની શક્તિ ન હોય તો લીંતાદિકને યોડી ગણે બેસે અથવા સૂઈ જઈને પણ ઇચ્છા મુજબ સ્થિર આસન કરે પછી જન્મે હાથ જોડી હશે આગળીઓ એકત્ર કરે. અને જે પ્રમાણે અન્યદર્શની આરતી ઉતારે છે તે પ્રમાણે જોડેલા હાથોને જમણી ખાલુથી શરૂ કરી જમણી ખાલુ તરફ ત્રણ વાર લઈ મસ્તકે સ્થાપન કરે. પછી નમોત્યુષ્ણનો પાઠ બણે પહેલું નમોત્યુષ્ણ શ્રી સિદ્ધ ભગવંતને અને બીજું શ્રી અરિહંત ભગવાનને કહેલું, વિશેષમા છેલ્લું પદ ‘ઠાણું સંપત્તાણું’ને બદલે ‘ઠાણું સંપાવિઠે કામાણું’ (એટલે સિદ્ધ પદ પામવાના ઇચ્છુક) કહેવું પછી ત્રીજું નમોત્યુષ્ણ ‘મમ ધર્મશુરુ, ધર્માચાર્ય, ધર્મોપદેશના હાતાર થાવત્ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાના અભિલાષી છે તેમને નમસ્કાર હો. આ પ્રમાણે વંદન નમન કરીને પછી પૂર્વે સમાચરણ કરેલાં સમર્પિત, જન નિયમમાં આજ સુધી સ્વપરો, પરવરો, બાણપણે, અબાણપણે જે કંઈ દોષ અતિચાર લાગ્યા હોય તેની આલોચના-વિચારણા કરી તેનાથી નિવૃત્તિ છું, શુદ્ધી સાક્ષીએ ગર્હાં (તે પાપની નિંદા) કરું છું એમ કહી પછી ભવિષ્યને માટે પ્રત્યાખ્યાન કરી માયા, નિયાયું અને મિથ્યાત્વદર્શન એ ત્રણ શબ્દ રહિત બને. આ પ્રમાણે શુદ્ધ નિર્માણ ધર્મને ભવિષ્યમા ‘સંઘ પાણાધવાય’ પચ્ચક્રમામિ-સર્વથા પ્રાણાતિપાતનો ત્યાગ કરું છું. ‘સંઘ મુસાવાય’ પચ્ચક્રમામિ-સર્વથા મુસાવાદનો ત્યાગ કરું છું. ‘સંઘ અદિન્નાદાણું’ પચ્ચક્રમામિ-સર્વથા અદિન્નાદાન ત્યાગ છું. ‘સંઘ ચેલુલું’ પચ્ચક્રમામિ-સર્વથા મૈથુનનો ત્યાગ કરું છું. ‘સંઘ પરિગ્ગહં’ પચ્ચક્રમામિ-સર્વથા પરિગ્રહનો ત્યાગ કરું છું. સંઘ કોહં, માણં, માયં, લોહં, રાગં, દોસં, કલહં બધા મિત્ત્વા હંસણ સદ્દલ, અકરણિજ્જ’ ભેગપચ્ચક્રમામિ-સર્વ કોપ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, કલહં, અધ્યાખ્યાન, પૌશુન્ય, પરપરિવાદ, રતિ, અગતિ, માયામૃષા, મિથ્યાદર્શનશબ્દ એ અનાચરણીય ભેગનાં પ્રત્યાખ્યાન ‘બલ્લજ્જવાએ તિવિહં તિવિહેણું’-જીવ ત્યા સુધી ત્રણ કરણ ત્રણ યોગથી કરું છું અર્થાત્ ન કરેમિ, ન કારવેમિ, કરતં પિ અન્નં ન સમણુજ્જામિ મણુસા, વયસા, કાયસા’-ઉક્ત અઠારે પાપોને હું પોતે કરીશ નહિ, ખીજ પાસે કરાવીશ નહિ અને અન્ય કોઈ કરતું હશે તેને રૂડું પણ બાણીશ નહિ મનથી, વચનથી અને કાયાથી આમ અઠારે પાપના પ્રત્યાખ્યાન કરીને પછી ‘સંઘ અસણું, પાણું, ખાઈમં, સાધમં, ચઈ-

વિહં પિ આહારં પચ્યક્ષ્યામિ’—સર્વથા પ્રકારે કંઈ પણ આગાર રહિત અન્ન, પાણી, સુખડી, સુખવાસ અને અપિ શબ્દથી સુઘવાની કે આંખમાં આંજવાની વસ્તુ ઇત્યાદિ સર્વ વસ્તુનાં પચ્યક્ષ્યાણુ કહે’ છું. આમ ચારે આહારનાં પ્રત્યાખ્યાન કરીને પછી કહે કે ‘જ’ પિયં ઈમં સરીર” —આ શરીર જે મને ઈકું, —ઈષ્ટકારી છે, ‘કંત’—કાંત, સુંદર છે, ‘પિય’—પ્રિય, વહાણું છે, ‘મણુન્ન’—મનોહર છે, ‘મણામ’—મનોરમ છે, ‘ધિજજ’—ઘૈર્યરૂપ છે, ‘વિસાસિય’—વિશ્વસનીય છે, ‘સમય’—માનનીય છે, ‘બહુમય’—બહુ માનવા યોગ્ય છે, ‘ભંડ કરંડગ સમાણુ’—આશુષણોના કરંડ (પેટી) સમાન, ‘દયણુ કરંડપભૂય’—રતનના કરંડિયા સમાન છે, તે શરીરને ‘માણુ’ સીઅ’ રખે ટાલ વાય, ‘માણું ઉંચક’—રખે ગરમી લાગે, ‘માણું યુક’—રખે જૂળ લાગે, ‘માણું પીવાસા’—રખે તરસ લાગે, ‘માણું બાલા’—રખે સર્પાદિ (ગ્યાલ) ડંસે, ‘માણું ચોરા’—રખે ચોર આદિ ઉપદ્રવ કરે, ‘માણું હંસા’—રખે ઠાંસ કરડે, ‘માણું મસગા—મચ્છર રખે ત્રાસ આપે, ‘માણું વાઘય’—પિત્તિય—સંભીમ—સન્નિવાઘય—રખે વાત, પિત્ત, સળેખમ, સન્નિપાત વગેરે ‘વિવિહા રોગાયંકા પરીસહોવસગ્ગા’—વિવિધ પ્રકારની વ્યાધિઓ, પરીસહો અને ઉપસર્ગો ‘ક્ષાસા કુસંતુ’—મારા શરીરને કપશે’ ઇત્યાદિ જે જે દુઃખપ્રદ સંયોગ જિનન થયા તે તે સર્વ ઉપદ્રવો તથા દુઃખોનો પ્રતિકાર કરી તથા સત્કાર સન્માન કરીને આ શરીરનું રક્ષણ કર્યું. મારી આ અજ્ઞાનતાનો હવે મને ખેદ થાય છે કે જે શરીરને મેં પ્રાણથી ખ્યાડુ ગણી સાચવ્યું તે જ માણું શરીર આજ મને દુઃખ દર્દ રહ્યું છે આવા દગલબાજ શરીરનો મોહ હવે હું છોડું છું. જ્યેં પિયણું ચરમેહિં ઉદ્ધાસનીરસાસેહિ વોસિરામિ’—આવા આ શરીરને પણ અતિમ શ્વાસોચ્છવાસ પર્યંત વોસિરાવું છું, હવેથી આ શરીર માફ નહિ અને હું જોનેા નહિ, આ પ્રમાણે મમત્વભાવનો પરિત્યાગ કરીને પછી કહે કે હવે જીવન પર્યંત આ શરીરનું રક્ષણ કે સુખોપચાર નહિ કરું. આમ શરીર વોસિરાવીને ‘કાલં અણુ-વકંખમાણુ વિહરામિ’—પ્રત્યુને નહિ વાંછતો થકો વિચરીશ આ અણુગારી સંધારાનું કથન, સંધારો કરવાની વિધિ સહિત પૂણું થયું.

સંકેખનાના પાંચ અતિચાર

૧ ‘ઇહલ્લોગાસંસપ્પઓગે’—મારા સંધારાના ફળરૂપે મને ચત્તુ ખાદ રાજ, રાણી, પ્રમાન, શેઠ, શેઠાણી આદિ પદની પ્રાપ્તિ થાઓ. સેના, પરિવાર, ઋદ્ધિ, સંપદાનું શ્રેષ્ઠ સુખ પ્રાપ્ત થાઓ. બધાનો માનનીય, પૂજનીય બનું. ઇત્યાદિ આ લોક સંબંધી સુખની વાંછા કરે તો અતિચાર લાગે. ૨. ‘પરલોગાસંસપ્પઓગે’—આવી જ રીતે પરલોક સંબંધી સુખની વાંછા કરે જેવી કે, મને ઇંદ્ર, ઇંદ્રાણી, દેવ, દેવી કે અહરેન્દ્રાદિની પ્રદવી પ્રાપ્ત

× તપશ્ચર્યા તથા સધારા આદિ ધર્મકરણી કરીને જે ઉક્ત પ્રકારે આ લોક પરલોક સંબંધી ઋદ્ધિ સિદ્ધિ સુખપ્રાપ્તિનો અનુભવ બાધે છે તે કોડોનો લાલ ઠોડીયા ગુમાવી બેસે છે. થોડી કરણીય વિશેષ ફળ મળતું નથી તેમજ કરણીય ફળ પણ નિષ્ફળ જતું નથી તો પછી વાછા કરીને કરણીય ફળ શા માટે ગુમાવવું જોઈએ, નિર્વાંછક કરણીદ્વારા મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે કેવળ મોક્ષને અર્થે જ કરણી કરવી અને તેનો મહા લાભ પ્રાપ્ત કરી લેવો

થ એ. તો અતિચાર લાગે ૩. ‘જીવિધાસસંપ્રયોગે—સંધારો કરવાથી મહિમા પૂજ્ય થતી
જોઈ, વિશેષ લોકોનું આગમન જોઈ ઇચ્છા કરે કે, હું વધારે વખત જીવતાં રહું’ તો ઠીક,
આમ ચિંતવે તો અતિચાર લાગે ૪. ‘મરણાસસંપ્રયોગે’—કુધા તૃપ્તિ વેદનાં બ્યાકુળ
થઈ વિચાર કરે કે જલદી મરી જાઉં તો ઠીક, તો પણ અતિચાર લાગે. અને ૫
‘કાન્ધોગાસસંપ્રયોગે’—સારા રાગ રાગણી વાજિંત્ર વગેરે સાંભળવાનું, નાટક, ચેટક, સ્ત્રી
આદિના રૂપ નિરીક્ષણ કરવાનું, અત્તર પુંખાદિ સુગંધી દ્રવ્ય સુંઘવાનું, વફરસ લોગવવાનું
સ્ત્રી શ્યનાસનાદિ લોગવવાનું નિશાણુ કરે તો અતિચાર લાગે. સંધારો કરનાર મહાત્માએ
ઉક્ત પાંચે પ્રકારના વિચાર કદાપિ ન કરવા જોઈએ. અને સંધારથી પ્રાપ્ત થતા પરમા-
નન્દ સુખના લાભને શ્રમાવેળા ન જોઈએ.

વિશેષ લખવાની કશી આવશ્યકતા નથી. સંક્ષેપમા એટલું જ કહેવાનું કે, મોક્ષાભિ
લાષીઓએ વિષય માત્રનો સર્વથા પરિત્યાગ કરવો જોઈએ કે જેથી શીઘ્ર આત્મકલ્યાણ થાય

સમાધિમરણ (સંધાર) વાળાની સાધના

૧ અહો ! ઇતિ આશ્ચર્ય ! કે અનંત પરમાણુ પુદ્ગલોનો સમૂહ મળીને આ શરીર-
પિંડ નિર્માણ થયું હતું અને જોતજોતામાં તો તે પ્રલય થવા લાગ્યું અહો ! પુદ્ગલોની
કેવી વિચિત્રતા છે !

૨ અહો ! જિનેન્દ્ર ભગવન ! આજે કહ્યું છે કે ‘અધુવે અસાસયમ્મિ’ અર્થાત્ આ
પુદ્ગલપિંડ અધ્રુવ અને અશાશ્વત છે, આ કથનનો આટલા દિવસ મેં જવાલ કયો નહિ,
પરંતુ હવે શરીરની આ વિનાશક રચના જોઈને નિશ્ચિંતાત્મક બન્યો છું કે, આપનું કથન
યથાતથ્ય છે

૩ ઐ પ્રમાણે મનુષ્યનો મેળો કાળોતરે વિખરાઈ જાય છે તેવી જ રીતે કુટુંબનો
સંબંધ પણ સંસારરૂપ મેળો છે, તેના પણ વીખરવાનો સ્વભાવ છે. જેમ મેળામાં લોળા
થયેલા લોકો મેળો વિખરવાની ફિકર કરતા નથી તેવી જ રીતે હું (ચૈતન્ય), પણ પ્રેક્ષક
છું. મને પણ આ શરીરપર્યાય છૂટવાની ફિકર કરવી તે ઊચિત નથી

૪ જગતનો કર્તા ધર્તા કોઈ નથી. સર્વ સંયોગ સ્વભાવથી જ મળે છે અને સ્વભાવથી
જ વિખરાય છે. તેવી જ રીતે આ શરીરનો સંયોગ પણ સ્વભાવથી જ મળ્યો છે
અને સ્વભાવથી જ વિખરાશે. મારો રાખ્યો રહેશે નહિ, અને વિખેર્યો વીખરશે નહિ, તો
પછી તેના વિયોગની ફિકર મારે શા માટે કરવી જોઈએ ? થવાનું હશે તે થવા કરશે.

૫ હું ચૈતન્ય જ્ઞાયક સ્વભાવનો કર્તા, લોકતા, અનુભવી અને જ્ઞાનમય છું મારો
જ્ઞાયક સ્વભાવ અવિનાશી છે અને આ શરીર નાશવંત છે શરીરનો નાશ થવા છતાં પણ
મારા સ્વભાવનો નાશ થતો નથી માટે મારે શરીરની ચિંતા કરવી અનુચિત છે.

જુ વધારે જીવવું કે ઝટ મરવું એ કોઈના હાથની પાછ નથી, ઇચ્છા કરવાથી આયુષ્ય આછું
અથવા તો ઘટુ નથી, પરંતુ કર્મજીવ તો અવશ્ય થાય છે. માટે નકાચા વિચાર કરીને વિનાકારણ
કર્મ બાધવાં ન જોઈએ.

૬ અહો ! બિનેન્દ્ર ! આટલા દિવસ હું આ શરીરને મારુ માનતો હતો, પરંતુ હવે મને સત્ય ભાસ થયો કે, આ મારી અજ્ઞાનતા છે કારણ કે આ શરીર મારી ઇચ્છા વિના જ મારા કંટર શત્રુ જે રોગ અને વૃદ્ધાવસ્થા છે તેને મળી ગયું અને મૃત્યુને લોટવાની પથ્થ તૈયારી કરી રહ્યું. મારુ હોત તો મારા શત્રુઓને મળી મને હુ:ખી કરવાને તત્પર કેમ થાત ! આવા સ્વામીદ્રોહીને મારુ માનવું તે મને ઊચિત નથી એટલા માટે હવે તે મારુ નથી. રહો ચાહે જાઓ.

૭ રે ! ભોળા જીવ ! આ શરીરને માતાપિતા મારો પુત્ર કહે છે ભાઈજેન મારો ભાઈ કહે છે, કાકા કાકી ભત્રીજો કહે છે, મામા મામી ભાણેજ કહે છે, સ્ત્રી પતિ કહે છે, પુત્રપુત્રી પિતા કહે છે. ઇત્યાદિ સૌ પોતપોતાનું કહે છે અને તું તારું માને છે, હવે વિચાર કર કે આ શરીર કોનું કોનું છે ? તત્ત્વદૃષ્ટિથી જોતાં તે કોઈનું નથી. કારણ કે તેન રોકવા કોઈ પણ સમર્થ નથી માટે કુટુંબ સબંધીઓના મમત્વભાવનો પરિત્યાગ કર અળગો થઈ નિશ્ચયાત્મક બન કે તું સચ્ચિદાનંદ ઓ. એટલા માટે હવે નિજ સ્વભાવમાં રમણ કરવું તે જ તને શ્રેયસ્કર છે.

૮ રે આત્મન ! આ શરીર સંપદા ઇંદ્રજાળ સમાન છે.

વાલો યૌવનસમ્પદા પરિગતઃ ક્ષિપ્રં ક્ષિતો લક્ષ્યતે ।
 દૃઢત્વેન યુવા જરા પરિણતો વ્યવતં સમાલોક્યતે ।
 સોડપિ ક્વાપિ ગતઃ કૃતાન્તવશતો ન જ્ઞાયતે સર્વથા ।
 પદ્યૈતઘટિ કૌતુકં કિમપરૈસ્તૈરિન્દ્રજાલઃ સસે ॥

ગૌરાગ્યશતક

અર્થ—આ શરીર કાળને વશ પડી ઇંદ્રજાળના તમાસાની જેઠે કણ્ઠમાં પાંચવર્તન પામે છે તેનું જરા અવલોકન કર. બાહ્યાવસ્થામાં આ શરીર સર્વને પ્રિય લાગે છે. પછી શનૈઃ શનૈઃ પુદ્ગલો પ્રાહુર્ભાવને પામતા પામતાં યુવવસ્થામાં પ્રવેશ કરી આ શરીર છટાપર મનોહર બની જાય છે. સ્ત્રી પુરુષોના મનને હરણ કરવા લાગે છે અને એ જ રીતે પલટતા પલટતાં વૃદ્ધાવસ્થાને પ્રાપ્ત થઈ આ શરીર ગલિત (ગળેહું), પક્ષિત (પળી-ધોળા-વાળવાળું) થઈ ધૃષ્ટાસ્પદ થઈ જાય છે. તેનાથી પ્રેમ કરનારને જ તે મારુ જેર લાગવા માંડે છે, તેમ જ તેના પાલકને પણ તે જ્ઞાનિનું ઊત્પાદક બની જાય છે અને મૃત્યુનો આસ બની તે મુકદ્દ બની જાય છે ત્યારે તે જ સ્વજનો તત્કાલ તે શરીર પરથી મોહનો પરિત્યાગ બની તે સુકદ્દ બની જાય છે ત્યારે તે જ સ્વજનો તત્કાલ તે શરીર પરથી મોહનો પરિત્યાગ કરીને અગ્નિમાં ભસ્મીભૂત કરી દે છે. આવી આ શરીરની અને કુટુંબીઓની હાલત જાણવા જોવા છતાં પણ શરીર અને સ્વજનથી મોહ છૂટતો નથી એ સંજેદાશ્રયની વાત છે !

૯ જે જીવે છે તે મરતો નથી અને જે મરે છે તે સદા જીવિત રહેતો નથી, અર્થાત્ આત્મા અવિનાશી છે અને શરીર વિનાશી છે. જેથી ચતુ માત્ર શરીરનો આસ કરી શકે

છે, નહિ કે આત્માનો, જ્યારથી શરીર ઉત્પન્ન થયું છે ત્યારથી ક્ષણે ક્ષણે તે ક્ષીણ થઈ રહ્યું છે. પરંતુ હું જેવો હતો તેવો જ છું અને હોઈશ. મૃત્યુ મને પ્રાપ્ત થયું નથી, થતું નથી, થશે નહિ; આવો નિશ્ચય જેમને સમ્યક્જ્ઞાન દ્વારા થઈ ચૂક્યો છે તેને મૃત્યુનો ભય કદાપિ હોતો જ નથી.

૧૦ હું આકાશવત્ છું. એટલા માટે અગ્નિમા બળતો નથી, પાણીમા બીંઅતો નથી, વાયુથી ઊડતો નથી, હસ્તાદિથી અહંભુ કરી શકાતો નથી, અને નાશ પણ પામતો નથી. વિશેષમા આકાશ અઘૌતન્ય, અમૂર્તિ છે, અને હું તો ચૈતન્યવંત અમૂર્તિ હોવાથી અધિક સત્તાવત છું, તેથી મને કોઈનો પણ ભય કદાપિ હોય જ નહિ.

૧૧ જેવી રીતે શ્રીમંતના પુત્રના બન્ને બાબુના ગજવામા મેવા ભરેલા હોય તો જે બાબુએ હાથ નાખે તે બાબુથી સ્વાદિષ્ટ પદાર્થ જ મળે છે, તેવી જ રીતે મારા પણ બન્ને હાથમા મેવા છે. અર્થાત્ જીવંતો છું તો સયમ પાળું છું, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, જ્ઞાનાદિ કરું છું, અને મરીશ તો સ્વર્ગ મોક્ષમા સુખનો ભોક્તા બનીશ, મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા સીમધર સ્વામી આદિ તીર્થંકરોના, ગણધરોના, સાધુ સાધ્વીઓના દર્શનના લાભ પ્રાપ્ત કરશ. ધર્મોપદેશ સાબળીશ. પ્રશ્નોત્તર દ્વારા સશયતુ નિવારણ કરી તત્ત્વજ્ઞ બનીશ જેથી સમૃદ્ધપણુ ઉન્નિવૃત્ત કરવામા સમર્થ બનીશ. અને પછી મનુષ્યજન્મને પ્રાપ્ત કરી સયમ તપથી કર્મોના ક્ષય કરી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરીશ.

૧૨ જેમ કોઈ ગ્રહસ્થ શ્રીમંત બની પોતાના તટ્યા કૂટ્યા છાણુ થઈ ગયેલા ઘરનો પરિત્યાગ કરવાને માટે ઘણું દ્રવ્ય ખર્ચી હવેલી બનાવે છે, અને પછી તે તૌયાર થયેલી હવેલીમા ઘણા ઉત્સાહ અને હર્ષપૂર્વક પુરાણા મકાનનો ત્યાગ કરી નવી હવેલીમા નિવાસ કરે છે તેવી જ રીતે આ મારો આત્મા તપ સંયમાદિરૂપ સદ્દ્રવ્યથી શ્રીમંત બન્યો છે. હવે આ આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિથી પૂરિત અસ્થિ, માસ, અર્ધમય સહન સ્વભાવવાળા ઔદારિક શરીરરૂપ જૂં પડીને ત્યાગ કરવાને માટે પુણ્યરૂપ દ્રવ્યના વ્યયથી તૌયાર કરેલ મનોવાહિત રૂપોને કરી શકાય તેવી દિવ્ય દેવતાના શરીર રૂપ હવેલીમા પહોચાડનાર મૃત્યુરૂપ સહાયક પ્રાપ્ત થયો છે તો હવે દેવલોક રૂપ હવેલીમા નિવાસ કરવાને માટે હર્ષોત્સાહપૂર્વક આ જૂં પડીને ત્યાગ કરવો જોઈએ.

૧૩ જેમ લોભી વશિક જૂળ, તરસ, ટાક, તાપ સહી અનેક દેશેમા જામણુ કરી માલનો સંગ્રહ કરે છે, તેને જાંઠાર આદિ અનેક બંદોબસ્ત કરી સાચવે છે અને બાવ વધવાની શંકા જુએ છે અને અને જ્યારે તેજના રંગ આવે છે ત્યારે અતિ કષ્ટે સંગ્રહેલા માલના મમત્ત છોડી તરત તેનો પરિત્યાગ કરી દે છે, અને વંચીને લાભ પ્રાપ્ત કરી લે છે. તેવી જ રીતે હે જીવ ! પ્રાણધારા ધન કુટુંબના પરિત્યાગ કરી, અનેક કષ્ટો સહન કરીને શરીરથી તપ, સંયમ, ધર્મરૂપ જે માલ સંગ્રહ કર્યો છે અને દોષોથી બચાવી તેને સાચવ્યો છે તે માલને બદલે હવે સ્વર્ગ મોક્ષરૂપ લાભ પ્રાપ્ત કરવાને માટે આ મૃત્યુરૂપ તેજના બાવ

આવ્યો છે; તો હવે શરીરથી મમત્વનો પરિત્યાગ કરી સ્વર્ગ મોક્ષરૂપ લાભ પ્રાપ્ત કરી લે.

૧૪ જેમ દિવસભર કરેલી મજૂરીનું ફળ શેઠ આપે છે તેવી જ રીતે જિંદગીપર્યંત કરેલી કરણીનું ફળ મૃત્યુરૂપ શેઠથી પ્રાપ્ત થાય છે, તો હવે ફળ પ્રાપ્ત કરવાના ઇન્કાર શા માટે કરે છે ? તેનો તો આદર કરવો જોઈએ.

૧૫ જેમ કોઈ રાજાને કોઈ પરચકી રાજાએ પકડીને કેદમાં કે કાષ્ટપિંજરમાં કબજે કરી લીધા. અને કુધા, તૃષા, તાડન, તર્જનાદિ દુઃખથી પીડિત કરવા લાગ્યો. આ સમાચાર તેના કોઈ મિત્ર-રાજા સાક્ષી સેના સહિત આવે અને કારાગૃહ કે કાષ્ટપિંજરથી તેને છોડાવી સુખી કરે; તેવી જ રીતે ચૈતન્યરૂપ રાજાને કર્મરૂપ પરચકીએ સસાર કારા-ગૃહમાં અને શરીરરૂપ કાષ્ટપિંજરમાં કબજે કરી રાખ્યો હતો, રોગ, શોષ, વિયોગ પાપાધીનના આદિ વિવિધ દુઃખોથી પીડિત કરી રહ્યો હતો, તે દુઃખથી મુક્ત કરવાને માટે આ મૃત્યુરૂપ મિત્ર રોગરૂપ સેનાથી સબજ થઈ મને દુઃખથી મુક્ત કરવાને માટે આવ્યો છે તેથી તે ઉપકારક છે. તેના પ્રતાપથી જ હું આ સામાનિક દુઃખેથી છૂટી ક્ષણમાત્રમાં પરમ સુખી બની જઈશ. આવો ઉત્સાહ રાખી સમાધિમરણ કરે

૧૬ ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનમાં જેઓએ ઉત્તમ જોવા સ્વર્ગ અને મોક્ષનાં સુખો પ્રાપ્ત કર્યા છે, કરે છે અને કરશે તે બધા સમાધિમરણનો જ પ્રતાપ છે એમ જાણવું જોઈએ. કેમકે સમાધિમરણ સિવાય સ્વર્ગ મોક્ષનાં સુખો પ્રાપ્ત થતાં નથી. માટે હે સુખાથી આત્મન ! તારે પણ સમાધિમરણ કરવું ઉચિત છે.

૧૭ કલ્પવૃક્ષની છાયામાં બેસીને મનુષ્ય સારી કે ખૂરી જેવી ઇચ્છા કરે તેવાં ફળ તેને મળે છે તેવી જ રીતે મૃત્યુ પણ કલ્પવૃક્ષ સમાન છે; તેની છાયામાં બેસીને અર્થાત મૃત્યુ સમયે જે વિષય, કષાય, મોહ, મમત્વાદિ ખરાબ ઇચ્છા કરે છે તે નરક તિથિબાદિ દુર્ગતિનાં દુઃખો પામે છે અને જે સમક્ષિતમુક્ત ત્યાગ, વેરાભ્યંજન, નિયમ, સત્ય, શીલ, દયા, ક્ષમા આદિ ગુણોના આરાધન સહિત સમાધિભાવ ધારણ કરે છે તે સ્વર્ગ મોક્ષનાં સુખો મેળવે છે એટલા માટે મૃત્યુરૂપ કલ્પવૃક્ષને પ્રાપ્ત કરીને હવે શુદ્ધ અને શુભ ભાવ રાખવો જ શ્રેષ્ઠ છે, કે જેથી આત્મા પરમાનંદી પરમસુખી બની શકે.

૧૮ અશુચિથી ભરેલા ફૂટેલા હાડલા સમાન સફેદ, સ્વેદ, મલ, મૂત્રાદિ અશુચિ ઝરતા એવા આ અપવિત્ર અને જર્જરિત ઔદાસિક શરીરના ફેંદાથી છોડાવી અશરીર બનાવનાર તથા દિવ્ય દેવતાના શરીરને પ્રાપ્ત કરાવનાર મૃત્યુ જ છે એટલા માટે મૃત્યુનું સ્વાગત કરવું પરમ હિતાવહ છે.

૧૯ જેવી રીતે ધર્મોપદેશક મુનિ મહાત્મા અનેક નય, ઉપનય, પ્રત્યક્ષ, પરોક્ષ, હેતુ, દૃષ્ટાંત આદિ દ્વારા શરીરનું સ્વરૂપ સમજાવી મમત્વ કમી કરાવે છે, જેવી રીતે મારા શરીરમાં ઉત્પન્ન થયેલો આ રોગ પણ મને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી ઉપદેશ આપે છે કે હે શુભ ! તું આ શરીરનું મમત્વ શા માટે કરે છે ? કેમકે આ શરીર તારું નથી પણ મારા

સ્વામી-કાળનો ભક્ષ છે તો હવે તેનાથી મમતા કર નહિ

૨૦ કિંગ્ડોના, સુનિરાજથી પણ અધિક અસરકારક ઉપદેશ દાતા મને તો આ રોગ માલૂમ પડે છે, કેમકે જે શરીરને મેં પ્રાણપ્યાસુ ગણી અનેક સુખોપચારોથી પોષ્યુ તેમ જ તેની ખૂબસૂરતી અને કોમળતા આદિ શુભોમા હ્રુમ્ધ જની રહ્યો હતો તે પ્રેમ સુનિરાજના અનેક ઉપદેશથી પણ છૂટવો મુશ્કેલ હતો; હવે અનેક ઉપચારોથી રોગ નષ્ટ થતો નથી ત્યારે સ્વભાવથી જ નષ્ટ થઈ જાય છે.

૨૧ રે છવ ! જે આ રોગોદયના દુઃખથી તું ગભરાતો હોય, ખરેખર તને આ રોગ ખરાબ માલૂમ પડતો હોય અને તેનાથી પૂરેપૂરો કંટાળો આવ્યો હોય, તો તું હવે બાહ્યોપચારનો પરિત્યાગ કરી દે, કેમકે આ રોગ કર્માધીન છે; બાહ્યોપચારમા રોગ મટાડવાની સત્તા નથી, કદાચિત્ એકાદ રોગ કમતી પણ થઈ ગયો તો શું થયું. કાળે કરી પુનઃ તેનો પ્રાદુર્ભાવ થવાનો જ છે પરંતુ સર્વ રોગોના અને તેની અચૂક ચિકિત્સાના જ્ઞાતા શ્રી જિનેન્દ્ર ભગવાનરૂપ પરમગૌરવની બતાવેલી પરનૌવધિ સમાધિ મૃત્યુરૂપી છે. તેનું સાચા દિલથી સેવન કર કે જેથી આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ રૂપ સર્વ દુઃખો સમૂલ નાશ પામી અનંત, અક્ષય, અજરામર, અવ્યાપાધ મોક્ષના સુખો પ્રાપ્ત થઈ શકે

૨૨ જેમ જેમ વેદનીયનું ભેર અતિ પ્રબળ થતું જાય તેમ તેમ પોતે અધિક પ્રુશી થતો જાય, કેમકે જેવી રીતે અધિકાધિક તાપ લાગવાથી, સુવર્ણ અધિક સ્વચ્છ, શુદ્ધ, નિર્મળ થઈ કુદન જની જાય છે તેવી જ રીતે તીવ્ર વેદનીયના ઉદય સમયે સમ પરિણામ ધારણ કરવાથી કંઠણ કર્મોનો પણ સમૂળ શીઘ્ર નાશ થઈ જાય છે અને આત્મરૂપ સુવર્ણ શુદ્ધ, સ્વચ્છ નિર્મળ થઈ સિદ્ધ સ્વરૂપ જની જાય છે તથા દવતા તો અવરૂપ થઈ શકે છે

૨૩ જેવી રીતે ગજસુકુમાલજીના મસ્તક પર સોમિલ બ્રાહ્મણે અંગારા ભર્યા તેની મહાવેદના સહી. સ્કંદકજીના શરીરની સર્વ આમડી તેમના બનેલીના અનુચરોએ ઉતારી લીધી તેની મહાવેદના તેઓએ સમભાવે વેડી સ્કંદકજીના ૫૦૦ શિષ્યોને પાલક પ્રધાને ધાણીમાં પીટ્યા તેની મહાવેદના સહી. x ઇત્યાદિ મહાપુરુષોએ તીવ્ર વેદનાના ઉદય સમયે સમભાવ રાખ્યો તો તેમણે તત્કાલ સુક્રિત પ્રાપ્ત કરી લીધી તેવી જ રીતે તું પણ સમભાવ રાખીશ તો તારું પણ શીઘ્ર આત્મકલ્યાણ થઈ જશે તેમા સંશય નથી.

૨૪ હે આત્મન્ ! તે નરકમાં ૧૦ પ્રકારની મહા ક્ષેત્રવેદના સહન કરી છે. પરમાધામીનાં માર આદિ મહા કષ્ટો સહન કર્યાં છે તિયંચ ચોનિમા છુધા, વૃધા, તાડન, પરવશતા આદિ ઘણા કષ્ટો સહન કર્યાં છે. દેવતામાં આલિયોગિક દેવ થઈને વજ્ર-મહારાદિ કષ્ટો સહન કર્યાં છે. આમ અનાદિ કાળથી મહા દુઃખ વેડ્યાં છે તેવું કષ્ટ તો

x ઉક્ત બંને સ્કંદજી અક્ષર બ્રહ્મણ. જેમની ખાલ ઉતારી તે મહાતીર સ્વામીના સમયમા થયા અને જેમના શિષ્યોને ધાણીમાં પીટ્યા તેઓ શ્રી સુનિસુવત સ્વામીના વખતમા થયા.

અહીં નથી પરંતુ જેટલા કર્મની નિર્જરા અનત કાળના કષ્ટ સહન કરવાથી નથી થઈ તેટલી બલકે તેથી પણ અનત શુભી નિર્જરા અહીં બે આ પ્રબલ-વેદનાને સમભાવે સહીશ તો થઈ જશે. અને તે બધા કષ્ટોથી મુક્ત થઈ પરમાત્માની પરમ સુખી બની જઈશ.

૨૫ સ સારમાં જેમ લેણુ દેણુના વ્યવહારમાં બે કોઈ કરજહાર શાહુકારને ૧૦૦ રૂપિયાના બદલામાં ૯૫ રૂપિયા આપીને નમ્રતાથી ફારગતી માગે તો તે આપી દે છે. અને બે તે ધૃષ્ટતા કરે તો સવાયા હામ આપવાથી પણ છુટકારો થયો મુશ્કેલ થઈ બધ છે તેવી જ રીતે આ વેદનીય કર્મ ૩૫ પૂર્વભવના લેણિયાતો લેણુ લેવા આવ્યા છે, નેનો નમ્રતાથી છુટકારો કરી દે, કે જેથી થોડામા જ તારો છુટકારો થઈ બધ

૨૬ 'કઠાણુ કર્મણુ ન મોકળ અતિ' અર્થાત્ કૃતકર્મ લોગવ્યા વિના છુટકારો નથી. આ સિદ્ધાન્ત-વચન છે. કર્મનો બદલો દેવાને સમયે તુ સમર્થ થઈને મોહુ' શા માટે છુપાવે છે ! બ્યાજ શા માટે વધારે છે ? સઘળાં દેવાનો શીઘ્ર ચૂકાદો કરી ફારગ થઈ જવુ જ સાચુ છે, કે જેથી આગળ કોઈ હરકત કરે નહિ; સીધા મોક્ષમા ચાલ્યા જવાય.

૨૭ જેવી રીતે વિચક્ષણુ વણિક મહામૂલ્યવાન વસ્તુ થોડા હામમા મળતી હોય તો શુપચૂપ હર્ષોત્સાહપૂર્વક ખરીદી લે છે તેવી જ રીતે જે સ્વર્ગ' મોક્ષના સુખો મુનિ મહા-ત્માઓ દુષ્કર તપ, સાયમ, ધ્યાન, મૌનાદિ કરણી દ્વારા પ્રાપ્ત કરે છે તે કેવળ સમાધિ મરણથી જ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે મહામૂલ્ય નિર્વાણના સુખની પ્રાપ્તિ પણ સમાધિમરણ ૩૫ અહપ મૂલ્યમા પ્રાપ્ત કરવાનો અત્યુત્તમ અવસર પ્રાપ્ત થયો છે. તો હવે કોઈ પણ પ્રકારની આનાકાની કે ગરબડ નહિ કરતાં વ્યવહારમાં શુપચૂપ (મૌન) રહીને અને નિશ્ચય-મા સમાધિભાવ ધારણુ કરી બટપટ કરી લે.

૨૮ જેવી રીતે મુભટો ધનુર્વિદ્યાદિના અભ્યાસ કરી, સાધનદ્વારા સિદ્ધિ કરી સબજ રહે છે, અને જ્યારે શત્રુનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તે સિદ્ધિ કરેલી વિદ્યાદ્વારા શત્રુના પરાજય કરીને કરેલી મહેનતને સફળ કરે છે; તેવી જ રીતે હે આત્મન્ ! તે આટલા દિવસ જે જ્ઞાનાભ્યાસ અને તપ સંયમાદિનું સાધન કર્યું છે તે આ અવસરે આત્મકાર્ય સિદ્ધિ કરવા માટે જ કર્યું છે. તે અવસર અત્યારે પ્રાપ્ત થઈ ચૂકયો છે માટે હવે સાચા દિલથી રોગ મૃત્યુ આદિ શત્રુઓની સન્સુખ થઈને સમભાવ રાખી ઇષ્ટિસત્યાર્થની સિદ્ધિ કરી લે, કર્મ'શત્રુઓનો પરાજય કરી સુખી થા.

૨૯ જેનો વિશેષ પરિચય હોય છે તેનો સ્વાભાવિક રીતે જ પ્રેમ ઓછો થઈ બધ છે. તેવી જ રીતે ઔદારિકાદિ શરીરનો પરિચય પણ તને આનાદિ કાળનો છે તા તેનો પ્રેમ ઓછો કરવો બોઈએ અર્થાત્ આ શરીર ઉપર મમત્વ રાખવું ન બોઈએ.

૩૦ વાપરતા વાપરતા જ્યારે વસ્ત્રો જીર્ણ થઈ બધ છે ત્યારે તેના મમત્વ ત્યાગીને, નવાં વસ્ત્રો હર્ષપૂર્વક ધારણુ કરે છે; તેવી જ રીતે આ શરીર પણ અનેક કામધધામા વપરાવાથી અને રોગાદિ સ યોગથી તથા તપ, સાયમ, ગૈયાવૃત્યમા વપરાવાથી જીર્ણ થઈ

ગયું છે, હવે તેનો ત્યાગ કરી દિવ્ય દેવ શરીરની પ્રાપ્તિ કરવાની છે, એટલા માટે તેના પરના મોઢું મત્તવ કમતી કરવા ભોંપજો. પુરાણાં વચ્ચે ઉતારવાથી જ નવા વચ્ચે ધારણ કરી શકાય છે, તેમ આ શરીર છૂટ્યા સિવાય દેવતાનું શરીર મળવાનું નથી.

પ્રશ્ન—મૃત્યુ આઠ્ઠા પહેલા જ આહાર પાણી આદિનો પરિત્યાગ કરી મૃત્યુની સન્નિધિ થઈ મરણ તેમા આત્મહત્યા(આપઘાત)નું મહાપાતક નથી લાગતું શું ?

સમાધાન—જો ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, વિષય, કષાય ઇત્યાદિને વશ પડી અજ્ઞ, પાણી આદિનો ત્યાગ કરી મરે તો તથા ક્રોધાદિના આવેશમાં અગ્નિમાં બળીને, પાણીમાં ડૂબીને, ઝેર ખાઈને ઇત્યાદિ પ્રકારે મરે તો આત્મઘાતનું પાપ ગણાય છે, પરંતુ ક્રોધાદિ ક્રોધ પણ કારણ વિના, ક્રૂરતા પોતાના આત્માના કલ્યાણને માટે સ્વસારના મોઢું મત્તવનો પરિત્યાગ કરી, ચારે આરાધનાપૂર્વક જે આહાર પાણી આદિનો પરિત્યાગ કરી સમાધિન વધી દેહમત્તર ઓડી સંલેખના સહિત મૃત્યુ કરે છે તેને આત્મહત્યા કહેવાતી નથી વ્યવહારનું પ્રત્યક્ષ દેખાત પણ ભોંપ લો—સુદૃઢ અને નીરોગી મનુષ્ય સંશ્રામમાં મરે છે તેને આત્મઘાતી ક્રોધપણ કહેતું નથી, તો પછી કમંચનુઓના સહાર કરવા ભાવ સંશ્રામમા પ્રવૃત્ત થઈને જ શરીરનો ત્યાગ કરે છે, સમાધિમરણે મરે છે તેમને આત્મઘાતી કેવી રીતે કહેવાય ? ન જ કહેવાય. ‘પુરુષાર્થ સિદ્ધ્યુપાય’ નામક ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે : ‘હિંસાના કારણ રૂપ જે કષાય છે તેને ઘટાડવાની પ્રવૃત્તિ તે અહિંસા જ કહેવાય છે સંલેખના ત્રણ અહિંસાની સિદ્ધિ અર્થે કરાય છે. તેમા આત્મઘાતનો દોષ હિંચિત્ માત્ર પણ નથી.

૨ પ્રશ્ન—શાસકારોએ મનુષ્યજન્મને ઘણો દુર્લભ ગતાવ્યો છે. વળી આ શરીરનું પાલન પોષણ કરવાથી જ શુદ્ધ ઉપયોગ, તત્ત્વ સંયમાદિ ધર્મારાધન પણ થઈ શકે છે. તેથી એવા ઉપકારક શરીરનું રક્ષણ કરવું એ જ ઉચિત છે, પરંતુ તમે સંયારો કરીને તેના નાશ શા માટે કરો છો ?

ઉત્તર—તમારું કથન સત્ય છે અને પણ એમ જ માનીએ છીએ પરંતુ એમ કોઈ શાહુકાર દ્રવ્યપ્રાપ્તિને માટે દુકાનની સારસ ભાળ કરતો હોય તેવામાં દેવરાગે અગ્નિપ્રયોગ થઈ જાય તેવે પ્રસંગે તે શાહુકાર પોતાનું ભેર ચાલે ત્યા સુધી દુકાન અને દ્રવ્ય બંને બચાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે, પણ જ્યારે કોઈ પણ ઉપાયે દુકાનની રક્ષા થઈ શકશે નહિ એમ તેને જણાય છે ત્યારે તેમાથી દ્રવ્યને જ બચાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે, પરંતુ દુકાનની સાથે ધનનો પણ નાશ થવા દેનો નથી. તેવી જ રીતે અમે પણ આ શરીર રૂપ દુકાનની સહાયથી તપ, સંયમ પરોપકારાદિ અનેક લાભો ઉપાર્જન કરતા હતા અને એ લાભની આશાએ તેનું અજ્ઞવચ્ચાદિથી પોષણ પણ કરતા હતા, પરંતુ જ્યારે મૃત્યુરૂપી ભય કર આગ લાગવાનો પ્રસંગ પડ્યો અને આ શરીરનો બચાવ કોઈ પણ ઉપાયે થઈ શકશે નહિ એમ લાગ્યું ત્યારે આ બળતી ચૂપડીને ઓડીને અને તેના રક્ષણનો પ્રયત્ન પણ ઓડીને અમે

અમારા પોતીકા જ્ઞાનાદિ આત્મિક શુભો રૂપ રત્નોના રક્ષણ (સ્વરક્ષણ) માટે લેણી શકાય. કેમકે આત્મિક શુભના પ્રસાદ વડે જ અમે અક્ષય, અનંત, નિરાખાધ મોક્ષનાં સુખોને પ્રાપ્ત કરી શકીશું.

યસ્ત્વવિજ્ઞાનવાન્ ભવત્યમનસ્કઃ સદાઽશુચિઃ ।

ન સ તત્પદમાપ્નોતિ સ સારં નાધિગચ્છતિ ॥ ૧ ॥

યસ્તુ વિજ્ઞાનવાન્ ભવતિ સમનસ્કઃ સદા શુચિઃ ।

સ તુ તત્પદમાપ્નોતિ યસ્માદ્ ભૂયો ન જાયતે ॥ ૨ ॥

અર્થ—જો વિવેક રહિત મનુષ્ય મનની પાછળ ચાલે છે, તે હંમેશા અપવિત્ર રહે છે, અનંત સંસાર પરિભ્રમણ કરે છે, પરંતુ ચાંતપદ (મોક્ષ) પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. અને જો વિવેકી મનુષ્ય મનને વશ કરી નિરંતર શુદ્ધ ભાવનાં રમણ કરે છે તેને ફરીથી પુનરાવૃત્તિ કરવી ન પડે એવા આનંદમય (મોક્ષ) પદની પ્રાપ્તિ થાય છે.*

સમાધિશ્રુત્યુચ્ચિતનાં ૪ ધ્યાન

૧ પદસ્થ ધ્યાન—નવકાર મંત્ર, લોભસ્સ (ચતુર્વિંશતિ સ્તવ) નમોત્યુષ્ણ, શાસ્ત્ર-સ્વાધ્યાય, આલોચના પાઠ, સ્તવન, છંદ, મહાપુરુષો અને સતીઓનાં ચરિત્ર ઇત્યાદિના પઠન, શ્રવણમાં મનને સ્થિર કરે, તન્મય કરી દે તે પદસ્થ ધ્યાન. ૨ પિંડસ્થ ધ્યાન—શરીરોત્પત્તિથી શરૂ કરીને શરીરની પ્રલય અવસ્થા પર્વત થતી શરીરની વિચિત્રતાના અર્થોત્પદ્ગલોના પરાવર્તનના, રોગાદિ અસમાધિ સમયના ગૈરાગ્રમ્ય વિચારોના, શરીરના બાહ્યાર્થનું અશુદ્ધ પદાર્થોના, આકૃતિના પરિવર્તનના તેમજ શરીર અને આત્માની બિન્નતાના વિચારોમાં મનને સ્થિર કરે તે પિંડસ્થ ધ્યાન અથવા લોકના સંસ્થાનનું તેમજ ખીખ પ્રકરણમાં દર્શાવેલ લોકમા રહેલાં સ્થાનોનું ચિંતન કરે તે પણ પિંડસ્થ ધ્યાન ૩ રૂપસ્થ ધ્યાન—પ્રથમ ખંડના પ્રથમ પ્રકરણમાં વર્ણવેલા અરિહંત પરમાત્માના શુભોની સાથે પોતાના આત્માના શુભોની એકતાને તથા બિન્નત્વ(પૃથક્ત્વ)પણામાંથી અભિન્ન બનવાના સાધનનો વિચાર કરી તે શુભોમાં તદ્દલીન બને તે રૂપસ્થ ધ્યાન. ૪ રૂપાતીત ધ્યાન—સિદ્ધના શુભોની સાથે આત્માના શુભોની એકતા કરે કે જે પ્રમાણે સિદ્ધ પરમાત્મા વ્યક્ત રૂપથી સત્ ચિત્ આનંદમય છે તે જ પ્રમાણે હું પણ શકિતરૂપે સત્ ચિત્ આનંદમય છું. અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત ચારિત્ર, અનંત તપ, અનંત વીર્ય,

* ધર્મપ્રધાનં પુરુષ, તપસા હતકિલ્વિષમ્ ।

પરલોકં નયત્યાશુ, મસ્માન્તં સ્વશરીરિણમ્ ॥

અર્થ—જો ધર્મપ્રધાન પુરુષે તપ વડે કામ અને કામનાનો ક્ષય કર્યો છે તે આત્મા નિઃસ્વરૂપને પ્રકટ કરી પરમાત્માના સ્ત્રી બધ છે.

અરૂપીપણું, અખંડિતતા, અજરામરપણું, અવિનાશીપણું સિદ્ધ ભગવંતમા વ્યક્તરૂપ છે અને મારામાં શકિતરૂપ છે જે શુદ્ધો શકિતરૂપ છે તે વ્યક્તિરૂપ (મકેટરૂપે) થતાં હું પણ સિદ્ધ બની જઈશ. જન્મ, જરા, મરણના બાહ્ય દુઃખોથી વિમુક્ત થઈ અજરામર થઈ જઈશ આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિથી સર્વથા મુક્ત થઈ સચ્ચિદાનંદમય બની જઈશ, કે જેથી પર્યાયનો પલટો કદાપિ થાય નહિ આત્મ જે ધ્રુવ પદ છે, જેનો અંશ માત્ર પણ નાશ ન પામે તેની પ્રાપ્તિ થતા હું પણ ખુદ અનંત, અક્ષય, સુખમય બની જઈશ. આ પ્રમાણે ચારે ધ્યાનને બાહ્ય ભાવથી ધ્યેયરૂપ ધ્યાતો થકે પછી બાહ્યભાવથી શારીરિક અવસ્થામાં સંલગ્ન બને જેમકે ૧ પદસ્થ ધ્યાન—તે કમરની નીચેના અંગ તરફ પ્રથમ લક્ષ રાખી પછી ૨ પિંડસ્થ ધ્યાન તે કમરની ઉપરના અંગ તરફ લક્ષને ચઢાવે પછી ૩ રૂપસ્થ ધ્યાન તે ગ્રીવાની ઉપરના અંગ તરફ લક્ષ ચઢાવે પછી ૪ રૂપાતીત ધ્યાન તે સર્વ શરીરવ્યાપક આત્મામાં લક્ષને સ્થિર કરે એમ મન અને શરીરનું નિરુધન કરી પછી આત્મદ્રવ્ય અને તેની પર્યાયમા ધ્યાનથી ચિંતન કરે. આ શુદ્ધ ધ્યાનનો પ્રથમ પાયો ‘પૃથક્ત્વવિતક’ નામનો બાણવો. પછી દ્રવ્યમાં અને પર્યાયમા સંચરવાનું છોડી એક આત્મદ્રવ્યમાં જ સ્થિર થઈ બધ (તે શુદ્ધ ધ્યાનનો બીજો પાયો ‘એકત્વવિતક’ બાણવો). આ ધ્યાનવડે એણીસંપન્ન બનીને એક આત્મશુદ્ધિમા ગરકાવ થઈને હૈદિકે ભાવથી પૃથક્ થતાં જ ચાર ઘનઘાતી કર્મેનો સર્વાંશે નાશ કરે અને કેવળજ્ઞાન, કેવળહર્શનને પ્રાપ્ત કરી લે (તે શુદ્ધ ધ્યાનનો ત્રીજો પાયો ‘સૂક્ષ્મક્રિયાપ્રતિપાતિ’ બાણવો). આ પ્રમાણે આયુધ્ય-કર્મના અંત સુધી પ્રવર્તતાં સ્વભાવથી જ શુદ્ધધ્યાનનો ‘સસુચિન્નક્રિયા નિવૃત્તિ’ નામનો ચોથો પાયો આવતા જ આયુધ્યના બળ ઉપર નિર્ભર રહેલાં વેદનીય, નામ અને ગોત્ર એ ત્રણે આઘાતી કર્મેનો આયુધ્યનો ક્ષય થતાં જ એકી સાથે સર્વાંશે ક્ષય કરી નાંખે છે. અને ચોક્ષગતિ પ્રાપ્ત કરી સિદ્ધ ભગવાન બની કૃતકૃતાઈ, પૂણું નિષ્ક્રિતાઈ, અનંત પરમ સુખી બની બધ છે.

કદાચિત્ શુદ્ધ ધ્યાનની મંદતા અને શુભ ધ્યાનની વિશેષતા થઈ બધ તો સાત લવ માત્ર અથવા અધિક આયુધ્યની ન્યૂનતા હોવાથી એક છક(એલા)ના પ્રયોગથી ક્ષય થાય તેટલા અથવા તેથી વધારે કર્મ અવશેષ રહી જવાથી તેને ભોગવવાને માટે તે વિમળ પુણ્યનો પુરુષાર્થી બનેલો છવ સર્વાર્થસિદ્ધ મહાવિમાન આદિ ઊંચા દેવલોકમાં ૧. અહર્મેઢ, ૨ ધંદ્ર, ૩ સામાનિક, ૪ ત્રાયત્રિંશક અને ૫ લોકપાલ એ પાંચ શ્રેષ્ઠ પદવિ-ઓમાંથી કોઈ એક ઉત્તમ દેવનું પદ પ્રાપ્ત કરી અત્યુત્તમ સુખોપલોગ અનેક સાગરોપમ પર્યંત ભોગવી પુનઃ મનુષ્ય લોકમા નીચેના દશ બોલોને પ્રાપ્ત કરવાવાળો ઉત્તમ મનુષ્ય થાય છે—

खेत्तं वत्थु हिरण्णं च, पसवो दासपोरुसं ।

चत्तारि कामखंघाणि, तत्थ से उववज्जए ॥ १७ ॥

मित्तवं नायवं होइ, उच्चागोए य वण्णवं ।

अप्पायंके महापन्ने, अभिजाए जसो बळे ॥ १८ ॥ ઉત્ત. અ. ૩

અર્થ—૧ ખેતર, ઊગ, ઊગીઆ, ૨ મહેલ, હાટ, હવેલી, ૩ ધનધાન્ય ૪ અશ્વ, ગજ આદિ પશુ તથા હાસ હાસી, એ ચાર યોલનો એક સ્કંધ (૧ યોલ) બધુવો. અર્થાત્ એ ચાર વસ્તુ તો અવશ્ય હોવી એકજો બીજા આવો ચોગ હોય ત્યાં તે દેવતા ઉત્પન્ન થાય છે. ૨-૩ તેના મિત્રો અને જ્ઞાતિજનો. સુખપ્રદ હોય, ૪ તે ઉચ્ચ યોગવાળો હોય. ૫ સુરૂપવંત હોય, ૬ તેનું રોગરહિત શરીર હોય, ૭ મહા બુદ્ધિવંત હોય, ૮ વિનયવંત હોય, ૯ યશસ્વી અને ૧૦ બલવંત હોય. આ દશે યોલોની પ્રાપ્તિ કરીને પછી ભોગાવલિ કર્મોદય હોય તો રૂક્ષવૃત્તિથી ભોગવે અને પુનઃ સંયમતું સમાચરણ કરી યથાખ્યાત ચારિત્ર પાળી, સર્વ કર્મશ્લેષનો ક્ષય કરી, સિદ્ધ, બુદ્ધ, સુક્ત, પરિનિર્વાણ બની, સર્વ દુઃખરહિત થઈ, મોક્ષનાં અનંત સુખનો ભોક્તા બની બચ.

अतुल्यं सुहसागर गया अव्वावाह अणोवर्मं पत्ता ।

सर्वं मणागर्यं मद् विद्वंति सुहिं सुहं पत्ता ॥ २२ ॥ ઉવવાધ.

અર્થ—અન્ય કોઈ પણ સુખની જેને ઉપમા આપી શકાતી નથી, એવાં અતુલ્ય અતુલ, નિરાપાધ સુખસાગરમાં નિમગ્ન બનેલા, અનંત અનાગત કાળમાં એકાંત સુખી જ સુખી રહે છે.

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः

શાસ્ત્રોદ્ધારક બાલપ્રહ્લાચારી ઋષિસંપ્રદાયાર્ય સ્વ. સુનિશ્ચી અયોલખઋષિભ
મહારાજદ્વારા વિરચિત 'જૈનતત્ત્વપ્રકાશ' ગ્રંથના બીજા ખંડનું

‘અંતિમ શુદ્ધિ’ નામક છઠ્ઠું પ્રકરણ સમાપ્ત

ઉપસંહાર

एस धम्मो धूवे, नितिण सासण जिणदेसिण ।

સિદ્ધા સિઝ્ઞતિ ષાણેણ, સિઝ્ઞિસ્સંતિ તદ્દાવરે ॥તિવેમિ ॥ ૧૭॥ ઉત્તરા. ૫ ૧૬

અર્થ—આ ‘શ્રી જૈનતત્ત્વપ્રકાશ’ ગ્રંથના દ્વિતીય ખંડમાં સૂત્ર અને ચારિત્ર ધર્મગુ’ વિસ્તારપૂર્વકે કથન કર્યું છે તે ધર્મ જૂતકાળમાં જે અનંત તીર્થકરો થયા છે, તેમણે તે જ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કર્યો છે, વર્તમાનકાળમાં મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં વીશ તીર્થકરો વિચરી રહ્યા છે તેઓ પણ તે જ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરે છે અને ભવિષ્યકાળમાં જે અનંત તીર્થકરો થશે તે બધા એ જ પ્રકારે પ્રતિપાદન કરશે. અર્થાત્ આ ગ્રંથનો જે મૂળ નાશય છે તે જિનાજ્ઞાને સમ્મત હોવાથી આ ધર્મ પ્રચલે કરી નિશ્ચલ છે, દ્રબ્યે કરી નિત્ય છે અને વસ્તુતઃ શાશ્વત અવિનાશી છે. સત્ય, તથ્ય અને પથ્ય છે તેથી સર્વને માનનીય અને આદરણીય છે. કેમકે આ ધર્મગુ’ પરમારાધન કરીને જૂતકાળમાં અનંત જીવો સિદ્ધ થયા છે, વર્તમાનકાળમાં સંખ્યાત જીવો સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત કરે છે અને ભવિષ્યકાળમાં અનંત જીવો સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત કરશે. એમ શ્રમણ સમગ્રંત મહાવીર સ્વામીના પાંચમા ગણધર શ્રી સુધર્માસ્વામીએ પોતાના બૈયેષ્ઠ શિષ્ય શ્રી જગન્નાથમીજીને કહ્યું છે.

અંતિમ મંગલમ્

एय णं धम्मो पेच्चमवे य इहमवे य हियाए मुहाए ।

खेमाए णिस्सेयसाए अणुगामीयचाए भविस्सइ ॥

અર્થ—આ ધર્મ આ જીવને આ ભવના, પરમવના કિન્નરો, સુખકારી, કુશળ કલ્યાણ કરનાર, નિસ્તાર કરવાવાળો અને અનુગામી એટલે સાચે રહી કમસા. ચેક્ષના અપરિમિત સુખનો દેનારો થશે.

तथास्तु

ઈતિ પરમપૂજ્ય, ન્યાયાંભોનિધિ, સ્વાદ્વાદરીવિદ્યાર્થક, શ્રી શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી

કલાનજી ઋષિજી મહારાજના સ પ્રદાનના ક્રિયાપાત્ર, જ્ઞાનનિધિ, શ્રી શ્રી

૧૦૦૮ શ્રી જૂનાઋષિજી મહારાજના શિષ્ય આર્ય સુનિ શ્રી શ્રી

૧૦૦૮ શ્રી ચૈનાઋષિજી મહારાજના શિષ્ય નપત્તીરાજ શ્રી

કેવળઋષિજી મહારાજના અનુયાયી શાઓહાન્ક બાલ-

બ્રહ્મચારી પાંડેન સુનેવર શ્રી અમોલપ્રકાશજી

મહારાજ વિરચિત :—

શ્રી જૈનતત્ત્વપ્રકાશ ગ્રંથ સમાપ્ત

પાટણનાથ પારવા ચાટેલું ક્રોડક

જાન્યુઆરી

માર્ચ

તારીખ	સૂર્યોદય ક. મિ.	સ્થાસ્ત ક. મિ.	નોકાસતી ક. મિ.	ગોરસી ક. મિ.	બે ગોરસી ક. મિ.	જ્યોતિષી ક. મિ.
૧	૭ ૨૭	૬ ૧૪	૮ ૧૪	૧૦ ૬	૧૨ ૫૧	૧૫ ૩૩
૫	૭ ૨૮	૬ ૧૬	૮ ૧૬	૧૦ ૧૦	૧૨ ૫૨	૧૫ ૩૪
૧૦	૭ ૨૯	૬ ૨૦	૮ ૧૭	૧૦ ૧૨	૧૨ ૫૫	૧૫ ૩૮
૧૫	૭ ૩૦	૬ ૨૩	૮ ૧૮	૧૦ ૧૩	૧૨ ૫૭	૧૫ ૪૧
૨૦	૭ ૩૦	૬ ૨૬	૮ ૧૮	૧૦ ૧૪	૧૨ ૫૮	૧૫ ૪૨
૨૫	૭ ૨૯	૬ ૩૦	૮ ૧૭	૧૦ ૧૪	૧૩ ૦	૧૫ ૪૬
૩૦	૭ ૨૭	૬ ૩૩	૮ ૧૫	૧૦ ૧૪	૧૩ ૦	૧૫ ૪૬

તારીખ	સૂર્યોદય ક. મિ.	સ્થાસ્ત ક. મિ.	નોકાસતી ક. મિ.	ગોરસી ક. મિ.	બે ગોરસી ક. મિ.	જ્યોતિષી ક. મિ.
૧	૭ ૧૧	૬ ૪૯	૭ ૫૯	૧૦ ૬	૧૩ ૦	૧૫ ૫૪
૫	૭ ૭	૬ ૫૧	૭ ૫૫	૧૦ ૩	૧૨ ૫૯	૧૫ ૫૫
૧૦	૭ ૩	૬ ૫૩	૭ ૫૧	૧૦ ૧	૧૨ ૫૮	૧૫ ૫૫
૧૫	૬ ૫૮	૬ ૫૫	૭ ૪૬	૯ ૫૭	૧૨ ૫૭	૧૫ ૫૭
૨૦	૬ ૫૪	૬ ૫૬	૭ ૪૨	૯ ૫૫	૧૨ ૫૫	૧૫ ૫૭
૨૫	૬ ૪૮	૬ ૫૯	૭ ૩૬	૯ ૫૧	૧૨ ૫૪	૧૫ ૫૭
૩૦	૬ ૪૩	૭ ૦	૭ ૩૧	૯ ૪૭	૧૨ ૫૨	૧૫ ૫૭

ફેબ્રુઆરી

એપ્રિલ

તારીખ	સૂર્યોદય ક. મિ.	સ્થાસ્ત ક. મિ.	નોકાસતી ક. મિ.	ગોરસી ક. મિ.	બે ગોરસી ક. મિ.	જ્યોતિષી ક. મિ.
૧	૭ ૨૭	૬ ૩૫	૮ ૧૫	૧૦ ૧૪	૧૩ ૧	૧૫ ૪૭
૫	૭ ૨૫	૬ ૩૭	૮ ૧૩	૧૦ ૧૩	૧૩ ૧	૧૫ ૪૯
૧૦	૭ ૨૦	૬ ૩૯	૮ ૧૧	૧૦ ૧૨	૧૩ ૧	૧૫ ૫૦
૧૫	૭ ૨૦	૬ ૪૩	૮ ૧	૧૦ ૧૧	૧૩ ૧	૧૫ ૫૦
૨૦	૭ ૧૭	૬ ૪૫	૮ ૫	૧૦ ૯	૧૩ ૨	૧૫ ૫૫
૨૫	૭ ૧૪	૬ ૪૮	૮ ૨	૧૦ ૮	૧૩ ૧	૧૫ ૫૪
૩૦	૭ ૦	૭ ૦	૮ ૦	૧૦ ૦	૧૩ ૦	૧૫ ૫૦

તારીખ	સૂર્યોદય ક. મિ.	સ્થાસ્ત ક. મિ.	નોકાસતી ક. મિ.	ગોરસી ક. મિ.	બે ગોરસી ક. મિ.	જ્યોતિષી ક. મિ.
૧	૬ ૪૨	૭ ૦	૭ ૩૦	૯ ૪૭	૧૨ ૫૧	૧૫ ૫૫
૫	૬ ૪૮	૭ ૨	૭ ૨૬	૯ ૪૪	૧૨ ૫૦	૧૫ ૫૬
૧૦	૬ ૩૫	૭ ૨	૭ ૨૮	૯ ૪૨	૧૨ ૪૯	૧૫ ૫૬
૧૫	૬ ૩૦	૭ ૫	૭ ૨૮	૯ ૩૯	૧૨ ૪૮	૧૫ ૫૭
૨૦	૬ ૨૫	૭ ૮	૭ ૨૩	૯ ૩૬	૧૨ ૪૭	૧૫ ૫૮
૨૫	૬ ૨૧	૭ ૬	૭ ૨૩	૯ ૩૩	૧૨ ૪૫	૧૫ ૫૭
૩૦	૬ ૧૮	૭ ૧૧	૭ ૨૧	૯ ૩૧	૧૨ ૪૫	૧૫ ૫૯

જીલ્લા

તારીખ	સરોવર ક. મિ.	અગત્ય ક. મિ.	નિખારણી ક. મિ.	પોરણી ક. મિ.	બે પોરણી ક. મિ.	નળ પોરણી ક. મિ.
૧	૧	૭ ૩૩	૧ ૫૬	૬ ૨૯	૧૨ ૫૧	૧૬ ૧૩
૫	૬	૭ ૩૩	૧ ૫૭	૬ ૩૦	૧૨ ૫૧	૧૬ ૧૨
૧૦	૧૧	૭ ૩૩	૧ ૫૯	૬ ૩૨	૧૨ ૫૨	૧૬ ૧૨
૧૫	૧૩	૭ ૩૩	૭ ૧	૬ ૩૩	૧૨ ૫૩	૧૬ ૧૩
૨૦	૧૪	૭ ૩૨	૭ ૫	૬ ૩૪	૧૨ ૫૩	૧૬ ૧૨
૨૫	૧૭	૭ ૨૯	૭ ૫	૬ ૩૫	૧૨ ૫૩	૧૬ ૧૧
૩૦	૧૯	૭ ૨૭	૭ ૭	૬ ૩૬	૧૨ ૫૩	૧૬ ૧૦

૩

તારીખ	સરોવર ક. મિ.	અગત્ય ક. મિ.	નિખારણી ક. મિ.	પોરણી ક. મિ.	બે પોરણી ક. મિ.	નળ પોરણી ક. મિ.
૧	૧૬	૭ ૧૨	૭ ૪	૬ ૩૦	૧૨ ૪૪	૧૫ ૫૮
૫	૧૪	૭ ૧૪	૭ ૨	૬ ૨૯	૧૨ ૪૪	૧૫ ૫૯
૧૦	૧૧	૭ ૧૬	૬ ૫૯	૬ ૨૭	૧૨ ૪૪	૧૬ ૧
૧૫	૬	૭ ૧૭	૬ ૫૭	૬ ૨૬	૧૨ ૪૩	૧૬ ૧
૨૦	૭	૭ ૧૯	૬ ૫૫	૬ ૨૫	૧૨ ૪૩	૧૬ ૧
૨૫	૬	૭ ૨૧	૬ ૫૪	૬ ૨૫	૧૨ ૪૪	૧૬ ૩
૩૦	૪	૭ ૨૫	૬ ૫૨	૬ ૨૪	૧૨ ૪૫	૧૬ ૫

ગાંધીનગર

તારીખ	સરોવર ક. મિ.	અગત્ય ક. મિ.	નિખારણી ક. મિ.	પોરણી ક. મિ.	બે પોરણી ક. મિ.	નળ પોરણી ક. મિ.
૧	૧૯	૭ ૨૭	૭ ૭	૬ ૩૬	૧૨ ૫૩	૧૬ ૧૦
૫	૨૧	૭ ૨૪	૭ ૬	૬ ૩૭	૧૨ ૫૩	૧૬ ૬
૧૦	૨૩	૭ ૨૧	૭ ૧૧	૬ ૩૮	૧૨ ૫૨	૧૬ ૬
૧૫	૨૫	૭ ૧૮	૭ ૧૩	૬ ૩૮	૧૨ ૫૨	૧૬ ૬
૨૦	૨૭	૭ ૧૮	૭ ૧૫	૬ ૩૯	૧૨ ૫૧	૧૬ ૪
૨૫	૨૮	૭ ૧૦	૭ ૧૬	૬ ૩૯	૧૨ ૪૯	૧૫ ૫૯
૩૦	૩૧	૭ ૫	૭ ૧૯	૬ ૪૦	૧૨ ૪૮	૧૫ ૫૬

જૂના

તારીખ	સરોવર ક. મિ.	અગત્ય ક. મિ.	નિખારણી ક. મિ.	પોરણી ક. મિ.	બે પોરણી ક. મિ.	નળ પોરણી ક. મિ.
૧	૪	૭ ૨૫	૬ ૫૨	૬ ૨૪	૧૨ ૪૫	૧૬ ૬
૫	૬	૭ ૨૭	૬ ૫૨	૬ ૨૫	૧૨ ૪૬	૧૬ ૭
૧૦	૪	૭ ૨૮	૬ ૫૨	૬ ૨૫	૧૨ ૪૬	૧૬ ૭
૧૫	૪	૭ ૩૦	૬ ૫૩	૬ ૨૬	૧૨ ૪૭	૧૬ ૮
૨૦	૫	૭ ૩૧	૬ ૫૩	૬ ૨૭	૧૨ ૪૮	૧૬ ૯
૨૫	૬	૭ ૩૨	૬ ૫૪	૬ ૨૮	૧૨ ૪૯	૧૬ ૧૦
૩૦	૭	૭ ૩૩	૬ ૫૫	૬ ૨૯	૧૨ ૫૦	૧૬ ૧૧

નવેઅર

તારીખ	સૂર્યોદય કે. મિ.	સૂર્યાસ્ત કે. મિ.	નોખારસી કે. મિ.	પોરસી કે. મિ.	બે પોરસી કે. મિ.	ત્રણ પોરસી કે. મિ.
૧	૬ ૫૧	૬ ૧૦	૭ ૩૯	૯ ૪૧	૧૨ ૩૧	૧૫ ૨૧
૫	૬ ૫૪	૬ ૭	૭ ૪૨	૯ ૪૨	૧૨ ૩૧	૧૫ ૨૦
૧૦	૬ ૫૭	૬ ૫	૭ ૪૪	૯ ૪૪	૧૨ ૩૧	૧૫ ૧૮
૧૫	૭ ૦	૬ ૩	૭ ૪૮	૯ ૪૮	૧૨ ૩૩	૧૫ ૧૮
૨૦	૭ ૩	૬ ૨	૭ ૫૧	૯ ૫૦	૧૨ ૩૪	૧૫ ૧૮
૨૫	૭ ૫	૬ ૧	૭ ૫૪	૯ ૫૩	૧૨ ૩૬	૧૫ ૧૯
૩૦	૭ ૧૦	૬ ૧	૭ ૫૮	૯ ૫૭	૧૨ ૩૬	૧૫ ૧૯

ડિસેમ્બર

તારીખ	સૂર્યોદય કે. મિ.	સૂર્યાસ્ત કે. મિ.	નોખારસી કે. મિ.	પોરસી કે. મિ.	બે પોરસી કે. મિ.	ત્રણ પોરસી કે. મિ.
૧	૭ ૧૦	૬ ૧૨	૭ ૫૮	૯ ૫૩	૧૨ ૩૬	૧૫ ૧૯
૫	૭ ૧૩	૬ ૧૦	૮ ૧	૯ ૫૫	૧૨ ૩૮	૧૫ ૨૦
૧૦	૭ ૧૬	૬ ૭	૮ ૪	૯ ૫૮	૧૨ ૪૦	૧૫ ૨૩
૧૫	૭ ૧૯	૬ ૫	૮ ૭	૧૦ ૧	૧૨ ૪૨	૧૫ ૨૩
૨૦	૭ ૨૨	૬ ૭	૮ ૧૦	૧૦ ૩	૧૨ ૪૫	૧૫ ૨૭
૨૫	૭ ૨૪	૬ ૧૨	૮ ૧૨	૧૦ ૬	૧૨ ૪૭	૧૫ ૨૮
૩૦	૭ ૨૬	૬ ૧૨	૮ ૧૪	૧૦ ૮	૧૨ ૪૯	૧૫ ૩૦

સપ્ટેમ્બર

તારીખ	સૂર્યોદય કે. મિ.	સૂર્યાસ્ત કે. મિ.	નોખારસી કે. મિ.	પોરસી કે. મિ.	બે પોરસી કે. મિ.	ત્રણ પોરસી કે. મિ.
૧	૬ ૩૧	૭ ૩	૭ ૧૯	૯ ૩૯	૧૨ ૪૭	૧૫ ૫૫
૫	૬ ૩૨	૬ ૫૮	૭ ૨૦	૯ ૩૯	૧૨ ૪૫	૧૫ ૫૧
૧૦	૬ ૩૨	૬ ૫૬	૭ ૨૦	૯ ૩૮	૧૨ ૪૫	૧૫ ૫૦
૧૫	૬ ૩૫	૬ ૫૯	૭ ૨૨	૯ ૩૮	૧૨ ૪૨	૧૫ ૪૬
૨૦	૬ ૩૬	૬ ૫૫	૭ ૨૪	૯ ૩૮	૧૨ ૪૧	૧૫ ૪૪
૨૫	૬ ૩૭	૬ ૫૦	૭ ૨૫	૯ ૩૮	૧૨ ૩૯	૧૫ ૪૦
૩૦	૬ ૩૮	૬ ૪૬	૭ ૨૬	૯ ૩૮	૧૨ ૩૭	૧૫ ૩૬

ઓક્ટોબર

તારીખ	સૂર્યોદય કે. મિ.	સૂર્યાસ્ત કે. મિ.	નોખારસી કે. મિ.	પોરસી કે. મિ.	બે પોરસી કે. મિ.	ત્રણ પોરસી કે. મિ.
૧	૬ ૪૦	૬ ૩૪	૭ ૨૮	૯ ૩૮	૧૨ ૩૭	૧૫ ૩૬
૫	૬ ૪૦	૬ ૩૧	૭ ૨૮	૯ ૩૮	૧૨ ૩૬	૧૫ ૩૦
૧૦	૬ ૪૨	૬ ૨૫	૭ ૩૦	૯ ૩૮	૧૨ ૩૪	૧૫ ૨૮
૧૫	૬ ૪૩	૬ ૨૨	૭ ૩૧	૯ ૩૮	૧૨ ૩૩	૧૫ ૨૫
૨૦	૬ ૪૫	૬ ૧૯	૭ ૩૩	૯ ૩૯	૧૨ ૩૨	૧૫ ૨૨
૨૫	૬ ૪૮	૬ ૧૪	૭ ૩૬	૯ ૪૦	૧૨ ૩૧	૧૫ ૨૨
૩૦	૬ ૫૧	૬ ૧૧	૭ ૩૯	૯ ૪૧	૧૨ ૩૧	૧૫ ૨૧

સૂર્ય ઉદય, અસ્ત, નોકારસી, પોરસી, બે પોરસી, ત્રણ પોરસીમાં નીચે લખેલા મામ માટે નીચે સુજળ મિનિટ ઉમેરવી તથા ઘટાડવી.

ગામ	મિનિટ ઉમેરવી	ગામ	મિનિટ ઘટાડવી
પોરબંદર	૪	વાંકાનેર	૧
ગોહલ	૦	વઢવાણ	૩
જૂનાગઢ	૧	પ્રાંગપ્રા	૩
ભંમનગર	૨	લીંબડી	૪
મોરબી	૦	ચુકા	૩
બેતપુર	૦	પાલીતાણા	૪
કારકા	૬	બોટાદ	૫
		ભાવનગર	.
		માંડરોળ	
		વેરાવળ	૫
		પ્રભાસપાટણ	

દાખલા તરીકે:—તારીખ ૧ લી ફેબ્રુઆરીના રોજ નીચે પ્રમાણે છે.

સૂર્ય ઉદય	અસ્ત	નોકારસી	પોરસી	બે પોરસી	ત્રણ પોરસી
ક. મિ.	ક. મિ.	ક. મિ.	ક. મિ.	ક. મિ.	ક. મિ.
રાજકોટ ૭-૨૭	૬-૩૫	૮-૧૫	૧૦-૧૪	૧-૧	૧૫-૪૭
ભંમનગર ૭-૨૬	૬-૩૭	૮-૧૭	૧૦-૧૬	૧-૩	૧૫-૪૬
(૨ મિનિટ વધતાં)					
લીંબડી ૭-૨૩	૬-૩૧	૮-૧૧	૧૦-૧૦	૧૧-૫૭	૧૫-૪૩

(ચાર મિનિટ ઘટાડતા)

જો સુજળ ફરેક ગામ માટે ગણી લેવું.

જ્ઞાન ભણવાનાં નક્ષત્રો=મુશરીષ, આદ્રા, ત્રણ પૂર્વા, મૂળ, હસ્ત, અશ્વિદેખા, ચિત્રા, પુષ્ય, દીક્ષાનાં નક્ષત્રો=ત્રણ ઉત્તરા, રોહિણી, હસ્ત, અનુરાધા, શતભિષા, પૂર્વાભાદ્રપદ, પુષ્ય, પુનર્વસુ, રેવતી, અશ્વિની, મૂળ, શ્રવણ, સ્વાતિ જો શુભ છે.

ફાંકડું—એકમને શનિવાર, બીજને શુક્રવાર, ત્રીજને શુરવાર, ચોથને મુધવાર, પાંચમને મંગળવાર, છઠ્ઠને સોમવાર, સાતમને રવિવાર, આ ચોગ વિહાર તથા પ્રવેશમાં ત્યાગનો છે.

સ્થિર નક્ષત્રો—રોહિણી, ત્રણ ઉત્તરા.

રવિચોગ—સૂર્ય નક્ષત્રથી ગણતા દિન નક્ષત્ર સુધી ૪, ૬, ૮, ૧૦, ૧૩, ૨૦ મું નક્ષત્ર રવિચોગ ગણવું તે ફરેક શુભ કામ તથા પ્રયાણ વગેરેમાં ઉત્તમ.

લોચનાં નક્ષત્રો—પુનર્વસુ, પુષ્ય, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા જો શુભ છે. કૃત્તિકા, વિશાખા, મહા, ભરણી જો વલ્લ્ય છે. બાકીના નક્ષત્રો મધ્યમ છે. શનિવાર, મંગળવાર વલ્લ્ય છે. ચિંતા (૪-૬-૧૪) છકુ, ૮, ૦)) તિથિ વલ્લ્ય છે.

નગરપ્રવેશ—હસ્ત, અશ્વિની, ચિત્રા, અનુરાધા, ઉત્તરા ત્રણ, રોહિણી, પુષ્ય, મૂળ, મુશરીષ, રેવતી નક્ષત્ર, સોમ મુધ શુક્ર રવિવાર શુભ છે.

સ્થાનકવાસી જૈન સંપ્રદાય દરેક તિથિ સાંજના સમયે જે પ્રગતિમાન હોય તે જ ધર્મ કાર્યમાં દાખલ કરે છે.

મંગળ સ્તોત્રમ્

અહંતો ભગવંત ઈદ્રમહિતાઃ સિદ્ધાશ્ચ સિદ્ધિસ્થિતા, આચાર્યાજિનશાસનોન્નતિકરાઃ
પૂજ્યા ઉપાધ્યાયકાઃ, શ્રી સિદ્ધાંતસુપાઠકા સુનિવરા, રતનત્રયારાધકાઃ પંચોતે પરમેષ્ઠિનઃ
પ્રતિદિનં કુર્વન્તુ વો મંગલમ્ (૧) બ્રાહ્મી અદનબાલિકા ભગવતી, રાશ્મતી દ્રૌપદી,
કૌશલ્યા ચ યુગાવતી ચ સુલસા, સીતા સુભદ્રા શિવાઃ, કુન્તિ શીલવતી નલસ્ય હયિતા,
સુલા પ્રભાવત્યથ, પદ્માવત્યપિ સુંદરી પ્રતિદિનં, કુર્વન્તુ વો મંગલમ્ (૨) વીરા સર્વ-
સુરાસુરેદ્રમહિતો, વીરં બુધાઃ સંશ્રિતાઃ વિરેણ્ણાભિહતઃ સ્વકર્મનિચયો વીરાય નિત્યં
નમઃ, વીરાત્તીર્થમિદં પ્રવૃત્તમતુલં, વીરસ્ય ઘોરં તપો, વીરે શ્રી કૃતિ-કીર્તિ-કાંતિ-
નિચયં, શ્રીવીરભદ્રં દિશ્ય. (૩)

અહંતો મંગલં નિત્યં, સિદ્ધા જગતિ મંગલમ્, મંગલં સાધવઃ સર્વે જૈનધર્મોડ્સ્તુ
મંગલમ્, (૧) મંગલં ભગવાન્ વીરો, મંગલં ગૌતમઃ પ્રભુ, મંગલં સ્થૂલભદ્રાદ્યા
જૈનધર્મોડ્સ્તુ મંગલમ્ (૨) સર્વમંગલમાંગલ્યં, સર્વકલ્યાણકારણં પ્રધાનં સર્વધર્માણાં
જૈનં જયતિ શાસનમ્ (૩)

અતુલ્લેશ નમસ્કાર

૧ ઓમ્ અસિઆહિસાય નમઃ ૨ શ્રી ઋષભદેવાય નમઃ ૩ શ્રી શાંતિનાથાય નમઃ
૪ શ્રી પાન્થનાથાય નમઃ ૫ શ્રી વીરવર્ધમાનાય નમઃ ૬ શ્રી ગૌતમગુણધરાય નમઃ
૭ શ્રી સુધર્મસ્વામીને નમઃ ૮ શ્રી જિનેન્દ્રાય નમઃ ૯ ઉસભાઈ મહાવીર વંદામિ જિણુ
અઉવિસં ૧૦ અતુલ્લેશ સંઘાય નમઃ ૧૧ વંદે પ્રવચન માતરં ૧૨ વંદે હયા માતરં
૧૩ વીરં વંદે ૧૪ અહં નમઃ

મહાવીર છંદ

ચોવીશમા મહાવીર, શૂરવીર મહાધીર, વાણી મીઠી દૂધ ખીર, સદારથ નંદ હે,
નાગિણીશી નારી બાણી, ઘટમાં ગેરાગ આણી, જોગ લીચો જબલાણુ, ટાળ્યા મોહકેંદ હે,
ચીફ હંબર સંત તાર દીયા ભગવંત, કર્મકો કિયો અંત, પાત્યા સુખ કંદ હે,
કહે કવિ અંદ્રભાણુ, સુણો હો વિવેકવાન, મહાવીર કીયા ધ્યાન, ઉપજો આનંદ હે.
પૂર્વ ત્રિયાસી લાખ, દિયો જિનરાજ સુખ, એક લાખ રહી જબ, એસે દલધારી હે.
ધન, સુત, ષંધવ, નારી, દેખીયે અનિત્ય સહુ, કામ નહિ આવે, એસી જિનજી વિચારી હે.
ભરત બ્રાહ્મણ સમબાઈ સહુ રાજ દીયો, આપ હોય લેખે ભયો, મહાન્નત ધારી હે.
પ્રથમ જિનેન્દ્ર અંદ્ર કહેવ ગિનોલીલાલ, એસે નાભિનંદનકો, વંદના હમારી હે.

શ્રી શાંતિનાથ સ્વામીનો છંદ

શારદ માય નમું ચિર નામી, હું ગુણ ગાઈ ત્રિભુવનકે સ્વામી, શાંતિ શાંતિ જપે
સખ કોઈ, તે ઘેર શાંતિ સદા સુખ હોઈ ૧. શાંતિ જાપી જે કીયે કામ, સો હી કામ હોવે

અભિરામ; શાંતિ જપી પરદેશ સધ વે, તે કુશળે કમળા લેઈ આવે. ૨. ગર્ભ થકી પ્રભુ મારિ નિવારી, શાંતિલ નામ દિયો હિતકારી; જે નર શાંતિ તણા શુભ ગાવે, ઋદ્ધિ અચિંતી તે નર પાવે ૩. જે નરકું પ્રભુ શાંતિ સહાઈ, તે નરકું કયા આરતી તાહી; જો કહ્યું વંછે સોહી પુરે, દુઃખ દારિદ્ર મિથ્યા મતિ સુરે. ૪. અલ્પ નિરંજન જયોત પ્રકાશી, ઘટ ઘટ અંતરકે પ્રભુ વાસી, સ્વામી સ્વરૂપ કહ્યું નવિ બ્ય, કહેતાં સુજ મન અચરજ થાય. ૫. હાર દીયે સખહી હથિયારા, છત્રા મોહ તણા દળ સાન; નારી તણ શિવશું રંગ રાચો, રાજ તજ્યો પણ સાહિબ સાચો. ૬. મહા બળવંત કહીને દેવા. કાચર કુંડું ન એક હણેવા, ઋદ્ધિ સમળ પ્રભુ પાસ લહીને, ભિક્ષા આહારી નામ કહીને. ૭ નિંદક પુજકકું સમ ભાયક, પણ સેવકકું હે સુખદાયક, તણ પરિશ્રદ્ધ હુવા જગનાયક, નામ અતિથિ સવે સિદ્ધિ લાયક. ૮. શત્રુ મિત્ર સમ ચિત્ત ગણીને, નામ દેવ અરિહત ભણીને, સકળ છત્ર હિતવંત કહીને, સેવક ભણી મહાપદ દીને. ૯. સાચર જેસા હોત ગંભીરા, દુષણ એક ન મારે શરીરા, ચેતુ અચળ જિમ અંતર જમી, પણ ન રહે પ્રભુ એકણ કામી. ૧૦ લોક કહે જિનજી સખ દેખે, પણ સુપનાંતર કમહું ન દેખે, રીશ વિના બાવીશ પરીસા, સેના છતી તે જગદીશા. ૧૧. માન વિના જગ આણ મનાઈ, માયા વિના શિરશુ લપ લાઈ, લોક વિના શુચ રાશિ અહીં, ભિક્ષુ ભાતે ત્રિગડા સેવિને. ૧૨. નિર્ગ્રંથપણે તિર છત્ર ધરાવે, નામ યનિ પત્તુ ચમર ઢળાવે, અભય-દાન હાતા સુખ કારણ, આગળ ચક્ર ચાકે અરિહારણ ૧૩. શ્રી જિનરાજ દયાળ ભણીને, કમ સર્વેકો મૂળ ખણીને; ચર્ચિવહ સંઘહ વીરય થાપે, લક્ષ્મી ઘણી દેખે નવિ આપે. ૧૪. વિનયવંત ભગવંત કહાવે, નાહી કિસીકું શિશ નમાવે; અકંચનકો બિરૂદ ધરાવે, પણ સોવન પદ પંકજ ઠવે. ૧૫ રાગ નહિ પણ સેવક તારે, દ્રેષ નહિ નિશુણા સંગ વારે; તણ આરંભ નિજ આતમ કયાવે, શિવ રમણીકો સાચ ચલાવે ૧૬. તેરો મહિમા અદ્ભુત કહીને, તેરો શુભકો પાર ના લીને; તું પ્રભુ સમરથ સાહેબ મેરા, હું મન મોહન સેવક તેરા. ૧૭. તું રે ત્રિલોક તણા પ્રતિપાળ, હું રે અનાથ ને તું રે દયાળ; તું શરણાગત રાખત પીરા, તું પ્રભુ તારક છે વડ વીરા. ૧૮. તુંહિ સમો વડ ભાગજ પાગો, તો મેરો કાજ ચડ્યો રે સવાયો, કરે જોડી પ્રભુ વિનહું તમશું, કરો કૃપા છત્રવરણ અમશું. ૧૯. જનમ મરણના ભય નિવારો, ભય સઃગરથી પાર ઉતારો; શ્રી હૃત્થિણાપુર મંડન સોહે, ત્યાં શ્રી શાંતિ સદા મન મોહે. ૨૦. પદસાગર શુરચય પસંધા, શ્રી શુભ સાગર કહે મન ભાયા, જે નર નારી એક ચિત્તે ગાવે, તે મનવાંછિત નિક્ષે પાવે. ૨૧.

શ્રી ગૌતમ સ્વામીનો છંદ

વીર જિનેશ્વર કેરો શિષ્ય, ગૌતમ નામ જયો નિશદિશ; જો કીને ગૌતમનું ધ્યાન;

તો ઘર વિલશે નવે નિધાન. ૧ ગૌતમ નામે ગિરિવર ચહે, મનવાહિત હેલા સાપડે; ગૌતમ નામે નાવે રોગ, ગૌતમ નામે સર્વ સંયોગ. ૨ જે ગૈરી વિરૂપા વ કંડા, તપ્ત નામે નાવે હુંકંડા; જૂત પ્રેત નવિ મડે પ્રાણ, તે ગૌતમના કડુ વખાણ. ૩ ગૌતમ નામે નિર્મળ કાય, ગૌતમ નામે વાધે આય, ગૌતમ જિન શાસન શણગાર, ગૌતમ નામે જ્યજ્યકાર. ૪. શાળ દાળ ગોરસ છૂત ગેળ, મનવાહિત કાપડ ત બેળ; ઘર સુધરણી નિર્મળ ચિત્ત ગૌતમ નામે પુત્ર વિનીત. ૫ ગૌતમ જીએ અવિચળ ભાણ, ગૌતમ નામ જો જગ ભણ; મ્હોટા મંદિર મેરુ સમાન, ગૌતમ નામે સફળ વિહાણ. ૬. ઘર ચંચળ ઘોડાની ભેડ, વારુ પહોંચે વાંછિત કોડ; મહિયળ માને મ્હોટા રાય, ભે ગુટે ગૌતમના પાય. ૭ ગૌતમ પ્રણમ્યા પાતક ટળે, ઉત્તમ નરની સંગત મળે; ગૌતમ નામે નિર્મળ જ્ઞાન, ગૌતમ નામે વાધે વાન. ૮. પુન્યવંત અવધારો સહુ, શુરુ ગૌતમના ગુણ છે બહુ, કહે લાવણ્ય સમય કરએક, ગૌતમ તહે સંપત્તિ કોક ૯. ધનિ.

શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથનો છંદ

(દોહડા)

કલપવેલ ચિંતામણિ, કામધેનુ ગુણ, ખાણ, અલખ અગેચર અગમ ગતિ, ચિદાનંદ ભગવાન. ૧ પરમ જ્યોતિ પરમાત્મા, નિરાકાર કિરતાર, નિર્મય રૂપ જ્યોતિસરુ, પૂરણ પ્રજ્ઞ અપાર. ૨ અવિનાશી સાહિબ ધણી, ચિંતામણિ શ્રી પાર્શ્વ, અરજ કરું કર ભેડ કે, પૂરો વંછિત આશ. ૩ મનચિંતિત આશા ફળે, સફળ સિદ્ધવે કામ, ચિંતામણિકો ભપ જપ, ચિંતા હરે એ નામ. ૪ તુમ સમ ચેરે કો નહીં, ચિંતામણિ ભગવાન, ચેતનકી એક વિનવી, લોકે અનુભવ જ્ઞાન. ૫

(ચોપાઈ)

પ્રાણુત દેવલોકથી આવે, જન્મ વાણારસી નગરી પાચે, અશ્વસેન કુળ મંડન સ્વામી, ત્રીહુ ભગકે પ્રભુ અંતરબાની. ૧. વામા દેવી માતાકે બાચે, લંછન નામ ફણી મણિ પાચે, શુભ કાયા નવ હાથ વખાણો, નીલ વરણ તનુ નિર્મળ બાણો. ૭ માનવ યજ્ઞ સેવે પ્રભુ પાય, પદ્મભાવતી દેવી સુખદાય, ઇંદ્ર ચંદ્ર પારસ ગુણ ગાવે, કલ્પવૃક્ષ ચિંતામણિ પાવે. ૮. નિત સમરો ચિંતામણિ સ્વામી, આશા પૂરે અંતરબાની ધન ધન પાર્શ્વ પુરીસાદાણી, તુમ સમ જગમે કો નહીં નાણી. ૯. તુમારો નામ સદા સુખકારી, સુખ ભોપને હુઃખ બધ વિચારી, ચેતનકો મન તુમારે વાસ, મન વંછિત પૂરો પ્રભુ આશ ૧૦.

(દોહડા)

ઐ ભગવંત ચિંતામણિ, પાર્શ્વ પ્રભુ જિનરાય; નમો નમો તુમ નામસે, રોગ શોક મિટ બધ. ૧૧. વાત પિત્ત દૂરે ટળે, કદ નહીં આવે પાસ, ચિંતામણિ કે નામસે, મિટે શ્વાસ ઓર ખાંસ. ૧૨. પ્રથમ દૂધરો તીસરો, તાવ યોથિયો બધ, શૂળ બહોંતેર દૂરે રહે, હાદર ખાજ ન થાય. ૧૩. વિરોધાટકે ગડ ગૂમડાં, કોઈ અઠારે દૂર; નેત્ર રોગ સળ પરિહરે,

કંઠમાળ ચક્રચૂર. ૧૪. ચિંતામણિકે જાપસે, રોગ શોગ મિટ જાય, ચેતન પાશ્વે નામકો, સમરો મન ચિત્ત લાય. ૧૫.

(ચોપાધ)

મન શુદ્ધ સમરો ભગવાન ભયમંજન ચિંતામણિ ધ્યાન; ભૂત પ્રેત ભય જાવે દૂર, જાપ જપે સુખ સંપત્તિ પૂર. ૧૬. ઠાકણ શાકણ વ્યંતર દેવ, ભય નહીં લાગે પારસ સેવ; જળચળ થળચર ઉરપર છવ. ઇનકો ભય નહિ સમરો પીવ ૧૭. વાઘ સિંહકો ભય નહીં હોય, સપ્ત ગોહ આવે નહિ કોય; વાટ ઘાટમે રક્ષા કરે ચિંતામણિ ચિંતા સખ હરે. ૧૮. ટોણાં ટામણ બહુ કરે, તુમારો નામ લેતાં સખ હરે; ઠગ ફાસીગર તરકર હોય, દ્વેષી દુરમન દુષ્ટ જ કોય. ૧૯ ભય સળ ભાગે તુમારે નામ, મનવ છિત પૂરો સખ કામ, ભય નિવારણ પૂરે આશ, ચેતન જપ ચિંતામણિ પાશ્વે. ૨૦

(દોહા)

ચિંતામણિકે નામસે, સકલ સિદ્ધિ લે કામ, રાજ ઋદ્ધિ રમણી મળે, સુખ સંપત્તિ બહુ હામ ૨૧. હય ગય રથ પાચક મળે, લક્ષ્મીકો નહિ પાર, પુત્ર કલત્ર મંગળ સદા, પાવે શિવ હરભાર ૨૨. ચેતન ચિંતા હરણકો, જાપ જપો તિન કાળ; કર આભિલ પટ માસકો, કૃપા મંગળ માળ ૨૩. પારસ નામ પ્રભાવથી, વાધે બળ બહુ જ્ઞાન; મનવંછિત સુખ ઊપજે, નિત સમરો ભગવાન. ૨૪. સંવત અઠારા ઉપરે, આઠત્રીશકો પરિમાણ; પે વ શુકલ દિન પંચમી, વાર શનિશ્વર ભણ. ૨૫ પદે શુભે જો ભાવશું, સુભે સદા ચિત્ત લાય, ચેતન સંપત્તિ બહુ મળે, સમરો મન વચ કાય ૨૬.

શ્રી સાધુ વંદના પ્રારંભ

નમુ અનંત ચોવીશી, ઋષભાદિક મહાવીર, જેણે આરજ ક્ષેત્રમા, ઘાલી ધર્મની શીર. ૧. મહા અતુલ્ય બળિ નર, શૂર વીર ને ધીર; વીરથ પ્રવર્તાવી, પહોંચ્યા ભવગળ વીર ૨ સીમંધર પ્રસુખ, જમન્ય વીર્યંકર વીશ; છે અદી દ્વીપમાં, જયવંતા જમદીશ ૩. એકસો ને સિત્તર, ઉત્કૃષ્ટ પદે જગીશ, ધન્ય મહોટા પ્રભુછ, તેહને નમાવુ શીશ ૪. કેવળી હોય કોહી, ઉત્કૃષ્ટા નવ કોડ; મુને હોય સહસ્ર કોહી ઉત્કૃષ્ટા નવસહસ્ર કોડ ૫ વિચરે વિદેહે, મહોટા તપસી ધોર; ભાવે કરી વંદુ, ટાળે ભવની ખોડ ૬. ચોવીશે જિનના, સઘળા એ ગણધાર; ચૌદસે ને ભાવન, તે પ્રભુસુ સુખકાર. ૭ જિન શાસન નાયક, ધન્ય શ્રી વીર જિણંદ; ગૌતમાદિક ગણધર, વર્તાવ્યો આણંદ ૮ શ્રી ઋષભદેવના, ભરતાદિક સો પુત્ર; ગૌરાજ્ય મન આણી, સંયમ લિયો અદ્વૈત ૯. કેવળ ઉપરાબધુ, કરી કરણી કરતુ; જિનમત દીપાવી, સઘળા મોક્ષ પહુત ૧૦ શ્રી ભરનેશ્વરના, હુના પાટ અસંખ્ય; આદિત્ય જશાદિક પહોંચ્યા શિવપુર વાટ. ૧૧ શ્રી જિન અંતરના, હુના પાટ અસંખ્ય; મુને મુકતે પહોંચ્યા, ટાળી કમનો વંક ૧૨ ધન્ય કપિલ મુનિવર નમિ નમુ અણુગાર,

જેણે તતક્ષણ ત્યાગ્યો, સહસ્ર રમણિ પરિવાર. ૧૩. મુનિ બળ હરિકેશી, ચિત્ત મુનીશ્વર સાર; શુદ્ધ સંયમ પાળી, પામ્યા ભવનો પાર. ૧૪. વળિ ઇશુકાર રાજ, ઘેર કમળાવતી નાર, જુગુ ને જથા, તેહના દોય ક્રમાર. ૧૫. છયે ઋદ્ધિ છાંડિને, લીધો સંયમ ભાર, ઇશુ અલ્પકાળમાં, પામ્યા મોક્ષ દ્વાર. ૧૬. વળિ સંયતિ રાજ, હરણ આહિંદે બચ; મુનિવર ગદંભાળી, આપ્યો મારગ કાય ૧૭ ચારિત્ર લેઈને લેટ્યા મુરના પાય; ક્ષત્રિરાજ ઋષીશ્વર, અર્ચા કરી ચિત્ત લાય. ૧૮. વળિ દશે ચક્રવર્તી, રાજ્ય રમણિ ઋદ્ધિ છોડ; દશે મુકતે પહોંત્યા, કુળને શોભા ચોડ ૧૯. ઇશુ અવસરિપણીમાં આઠ રામ ગયા મોક્ષ, બળભદ્ર મુનીશ્વર, ગયા પચમે દેવલોક. ૨૦. દશાણ્વંભદ્ર રાજ, વીર વાંધા ધરિ માન; પછે ઇંદ્ર હઠાયો, દિયો છકાય અલેહાન. ૨૧. કરકંડુ પ્રમુખ, ચારે પ્રત્યેક બુદ્ધ, મુનિ મુકતે પહોંત્યા છૂટ્યા કમં મહા જુદ્ધ. ૨૨. ધન્ય મ્હોટા મુનિવર, મુગાપુત્ર જળીય, મુનિવર અનાથી, છૂટ્યા રાગ ને રીશ ૨૩. વળિ સમુદ્રપાળ મુનિ, રાજેમતી રહનેમ; કેશી ને ગૌતમ, પામ્યા શિવપુર ક્ષેમ, ૨૪. ધન્ય વિજયઘોષ મુનિ, જયઘોષ વળી બળુ, શ્રી ગર્ગચાર્યજ, પહોંત્યા છે નિરવાણુ. ૨૫. શ્રી ઉત્તરાધ્યયનમાં, જિનવરે કર્યાં વખાણુ, શુદ્ધ મને ક્યાવો, મનમેં ધીરજ આણુ. ૨૬. વળિ ખંદક સન્યાસી, રાખ્યો ગૌતમ ક્ષેત્ર; મહાવીર સમીપે, પંચ મહાવ્રત લેહ. ૨૭. તપ કંઠણુ કરીને, ઝોસી આપણી ફેહ, ગયા અમ્યુત દેવલોકે, અવિ લેશે ભવ છેહ. ૨૮. વળિ ઋષભદત્ત મુનિ, શેઠ સુદર્શન સાર; શિવરાજ ઋષીશ્વર, ધન્ય ગાંગેય અણુગાર. ૨૯. શુદ્ધ સંયમ પાળી, પામ્યા કેવળ સાર; એ ચારે મુનિવર, પહોંત્યા મોક્ષ મોહાર. ૩૦. ભગવંતની માતા, ધન ધન સતી દેવાનંદા; વળિ સતી જયંતિ, છોડ દિયા ઘર ફંદા ૩૧. સતી મુકતે પહોંત્યા, વળી તે વીરના નંદ; મહાસતી સુદર્શના, ઘણી સતીઓના વૃદ્ધ. ૩૨. વળિ કાતિકં શેઠે, પડિમા વહિ શૂરવીર; જમ્યો મહોરા ઉપર, તાપસ બળતી ખીર. ૩૩. પછી ચારિત્ર લીધું, મિત્ર એક સહસ્ર આઠ ધીર, મરી હુવા શકેન્દ્ર, અવિ લેશે ભવ તીર ૩૪. વળિ રાય ઉઠાયન, દિયો ભાણુજને રાજ, પછી ચારિત્ર લેઈને, સાર્યા આતમ કાજ. ૩૫. ગંગદત્ત મુનિ આણુંદ, તરણ તારણ જહાજ; મુનિ કૌશલ્ય રોહો, દિયો ઘણુને સાજ. ૨૬. ધન્ય મુનક્ષત્ર મુનિવર, સર્વાનુભૂતિ અણુગાર; આરાધક હુઈને, ગયા દેવલોક મોહાર ૩૭. અવિ મુગતે બશે, વળી સિંહ મુનીશ્વર સાર; ખીન પશુ મુનિવર, ભગવતીમાં અધિકાર. ૩૮. શ્રેણિકનો બેટો, મ્હોટો મુનિવર મેઘ; તણ આઠ અતેઉરિ, આપ્યો મન સંવેગ ૩૯. વીરપે દત્ત લેઈને, બાધી તપની તેગ; ગયા વિજય વિમાને, અવિ લેશે શિવ વેગ. ૪૦. ધન્ય થાવન્યા પુત્ર, તણ બત્રીશે નાર, તેની સાથે નીકળ્યા, પુરુષ એક હબર. ૪૧. શુકદેવ સંન્યાસી, એક સહસ્ર શિષ્ય ધાર, પંચશયશુ શેલક, લીધો સંયમ ભાર. ૪૨. સર્વ સહસ્ર અઠાઈ, ઘણા છુવોને તાર, પુંડરાગિરિ ઉપર, કિયો પાદોપગમન સંચાર ૪૩. આરાધક હુઈને, કીધો ખેવો પાર, હુવા મ્હોટા મુનિવર, નામ લીધા નિસ્તાર ૪૪. ધન્ય જિનપાળ મુનિવર, દોય ધનાવા સાય, ગયા પ્રથમ દેવલોકે, મોક્ષ બશે આરાધ. ૪૫.

મલ્લિકનાથના છ મિત્ર, મહાબળ પ્રમુખ મુનિરાય, સર્વે મુકતે સીધાબ્યા, મહોટી પદવી પાચ ૪૬ વળિ જિતશત્રુ રાજ, મુખ્યદિ નામે પ્રધાન, પોતે ચારિત્ર લેઈને, પામ્યા મોક્ષ નિધાન. ૪૭. ધન્ય તેતલિ મુનિવર, દિગ્ધે છકાય અલોદાન, પોટલા પ્રતિબોધ્યા, પામ્યા કેવળજ્ઞાન. ૪૮. ધન્ય પાંચે પાંડવ, તણ દ્રૌપદી નાર, સ્થિવરની પાસે, લીધો સયમ ભાર ૪૯ શ્રી નેમિ વંદનનો, એહવો અભિગ્રહ કીધ, માસ માસખમણ તપ, શેત્રુંજય જઈ સિદ્ધ. ૫૦. ધર્મઘોષ તણા શિખ, ધર્મરુચિ અણગાર, કીડીઓની કનુણા, આણી દયા અપાર. ૫૧ કંઠવા તુંબાનો, કીધો સઘળો આહાર, સર્વાર્થસિદ્ધ પહોત્યા, અચિ લેશે ભવ પાર ૫૨. વળી પુંડરીક રાજ, કુડરીક ડગિયો બણ, પોતે ચારિત્ર લેઈને, ન ઘડો ધર્મમાં હાણ ૫૩. સર્વાર્થસિદ્ધ પહોત્યા, અવી લેશે નિરવાણ, શ્રી જ્ઞાતાસૂત્રમા, જિનવરે કયાં વખાણ. ૫૪. ગૌતમાદિક કુંવર, સગા અઢારે જાત, સર્વ અંધકવિષ્ણુ સુત, ધારિણી જ્યારી માત. ૫૫. તણ આઠ અંતેઉરી, કાઢી દીક્ષાની વાત, ચારિત્ર લેઈને, કીધો મુકિતનો સાથ. ૫૬. શ્રી અનેકસેનાદિક, છયે સહોદર ભાઈ, વસુદેવના નંદન, દેવકી જ્યારી માય ૫૭ ભદ્રીલપુર નગરી, નાજ ગાહાવર્ધ બણ, મુળસા ઘેર વધીયા, સાભળી નેમિની વાણ. ૫૮. તણ બત્રીસ અંતેઉરી, નીકળીયા છટકાય, નળ કુબેર સમાણા, હેટયાં શ્રી નેમિના પાચ. ૫૯ કરી છક છક પારણાં મનમે ગૈરાગ્ય લાય, એક માસ સંધારે, મુકિત બિરાજ્યા બય ૬૦. વળી દારકે સારણ મુમુખ દુમુખ મુનિરાય, વળી કુમર અનાદેષ્ટિ, ગયા મુકિતગઢમાંય. ૬૧ વસુદેવના નંદન, ધન્ય ધન્ય ગજસુકુમાળ રૂપે અતિ સુંદર, કળાવંત વય બાલ ૬૨. શ્રી નેમિ સમીપે, છોડયો મોહ જંબળ, લિશ્તુની પડિમા, ગયા મસાણ મહાકાળ. ૬૩. દેખી સોમિલ કોર્યો, મસ્તકે બાંધી પાળ, ખેરતણા ખીરા, શિર ઠવિયા અક્ષરાળ ૬૪ મુનિ નજર ન ખંડી, મેટી મનની બળ, પરીસહ સહીને, મુકિત ગયા તત્કાળ ૬૫. ધન્ય બળી મયાળી, ઉંચલાદિક સાધ, સાંભ ને પ્રદ્યુમન, અનિરૂઢ સાધુ અગાધ ૬૬. વળી સચ્ચનેમિ દંઢનેમિ, કરણી કીધી નિર્બાધ, દશે મુકતે પહોત્યા, જિનવર વચન આરાધ ૬૭. ધન્ય અભુનમાળી, કિયો કહાગ્રહ દૂર; વીરપં ત્રત લેઈને, રત્નવાદિ હુગ શૂર ૬૮. કરી છક છક પારણાં સમા કરી ભરપૂર; છ માસની માહી, ધર્મ કિયા ચકચૂર ૬૯ કુંવર અર્ધમુતે, દીકા ગૌતમસ્વામ, મુણિ વીરની વાણી, કીધો ઉત્તમ કામ. ૭૦. ચારિત્ર લેઈને પહોંત્યા શિવપુર કામ, ધુર આદિ મઠાર્ધ, અંત અલક્ષ મુનિ નામ. ૭૧ ગર્ગ કૃષ્ણરાયની અગ્રમહિષી આઠ, પુત્ર વહુ દોયે. સંઘ્યા પુણ્યના કાઠ ૭૨ બદ્ધવક્રુણ સતિયા, ટાળ્યો દુઃખ ઉચાટ, પહોંત્યા શિવપુરમે, એ છે સૂત્રનો પાઠ. ૭૩. શ્રેષ્ઠિકની રાણી, કાલીઆદિક બણ, દશે પુત્ર વિયોગે, સાંભળી વીરની વાણ ૭૪ અંદનબાળાપે, સંઘમ લેઈ હુવા બણ, તપ કરી દેહ ઝોચી, પહોંત્યા છે નિર વાણ. ૭૫. નંદાદિક તેરે, શ્રેષ્ઠિક નૃપની નાર, સઘળી અંદનબાળાપે, લીધો સયમ ભાર. ૭૬ એક મઃસ સધારે, પહોંત્યા મુકિત મેઝર, એ નેત્ર જણુનો અંતગડમા અધિકાર ૭૭. શ્રેષ્ઠિકના બેટા, બલિયાદિક તેવીય, વીરપં ત્રત લેઈને, પાળ્યો વિશ્વાવીય ૭૮ તપ કંઠણ

કરીને, પૂરી મન જગીશ, દેવલોક પહોંત્યા, મોક્ષ જશે તણ રીસ. ૭૬ કાકેંદિનો ધનનો, તણ ખત્રીશે નાર, મહાવીર સમીપે, લીધા સંઘમ માર. ૮૦. કરી છક છક પારણાં આયબિલ ઉચ્છિત આહાર; શ્રી વીરે વખાણ્યા, ધન ધનનો અણગાર. ૮૧. એક માસ સંધારે, સર્વાર્થસિદ્ધ પહુંત, મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં, કરશે ભવનો અંત ૮૨. ધત્તાત્રી રીતે, હુવા નવે સંત, શ્રી અનુત્તરાવવાર્ધમાં, ભાળી ગયા ભગવંત. ૮૩. સુખાહુ પ્રમુખ, પાંચ પાચસે નાર; તણ વીરપે લીધા, પંચ મહાવ્રત સાર. ૮૪. ચારિત્ર લેઈ ને, પાળ્યાં નિરતિચાર, દેવલોકે પહોંત્યા, સુખવિપાકે અધિકાર. ૮૫. શ્રેષ્ઠિકના પૌત્ર, પૌત્રાદિક હુવા દસ, વીરપે વ્રત લેઈને, કાઢ્યો દેહનો કસ ૮૬. સંઘમ આરાધી, દેવલોકમાં જઈ વથા, મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં, મોક્ષ જશે લેઈ જસ. ૮૭. ખલભદ્રના નંદન, નિપધાદિક હુવા ખાર, તણ પચાસ અંતેઉરી, ત્યાગ દિયો સંસાર. ૮૮ સહુનેમિ સમીપે, ચાર મહાવ્રત લીધ, સર્વાર્થસિદ્ધ પહોંત્યા, હોશે વિદેહ સિદ્ધ. ૮૯. ધનનો ને શાળભદ્ર મુનીશ્વરોની ભેડ, નારીનાં ખંધન, તત્ક્ષણ નાખ્યાં ત્રેડ. ૯૦. ઘર કુટુંબ કળીલો, ધન કંચનની કોડ, માસ માસખમણ તપ, ટાળશે ભવની ખોડ ૯૧. શ્રી સુધર્મ સ્વામીનાં શિષ્ય, ધન ધન જંભુસ્વામ, તણ આક અંતેઉરી, માત પિતા ધન ધામ. ૯૨. પ્રભવાદિક તારી, પહોંત્યા શિવપુર ઠામ, સૂત્રે પ્રવર્તાવી, જગમાં રાખ્યું નામ. ૯૩. ધન્ય દંડણ સુનિ, વર કૃષ્ણરાયના નંદ, શુદ્ધ અભિગ્રહ પારી, ટાળી દિયો ભવ ફંદ. ૯૪. વળિ ખંધક ઋષિની દેહ ઉતારી ખાલ, પરીસહ સહીને, ભવ ફેરા દિયા ટાળ ૯૫ વળિ ખંધક ઋષિના, હુવા પાચશે શિષ્ય, ઘાણીમાં પીટ્યા, મુક્તિ ગયા તણ રીસ ૯૬. સંભૂતિવિજય શિષ્ય, ભદ્રબાહુ સુનિરાય, ચૌક પૂરવધારી ચંદ્રગુપ્ત આણ્યો ઠાય. ૯૭. વળિ આદ્રકુમાર સુનિ, શ્વલિભદ્ર નંદિયેજ, અરણિક અઇમુત્તો, મુનીશ્વરોની એણ. ૯૮. ચોવિશ જિન સુનિવર, સંખ્યા અકૂલીશ લાખ, ઉપર રહજ અડતાળીસ, સૂત્ર પરંપરા ભાખ ૯૯ કોઈ ઉત્તમ વાચો, મોટે જયણા રાખ, ઉધાડે સુખ જોડ્યાં, પાપ લાગે ઈમ ભાંખ. ૧૦૦. ધન્ય મરુદેવી માતા, ધ્યાયો નિમંળ ધ્યાન, ગજ હોલે પાચો, નિમંળ કેવળજ્ઞાન. ૧૦૧. ધન્ય આદીશ્વરની પુત્રી, બ્રાહ્મી મુંદરી દોય, ચારિત્ર લેઈ ને, મુક્તિ ગયાં સિદ્ધ હોય. ૧૦૨. ચોવીશે જિનની, વહી શિષ્યણી ચોવીશ, સતી મુકતે પહોંત્યાં, પૂરી મન જગીશ. ૧૦૩. ચોવીશે જિનનાં સર્વ સાધવી સાર, અડતાળીશ લાખ ને, આઠસે સિતેર હજાર. ૧૦૪. ચેકાની પુત્રી, રાખી ધર્મશુ પ્રીત, રાજેમતી વિભ્યા, મૃગાવતી સુવિનીત. ૧૦૫. પદ્માવતી મયણરેહા, દ્રૌપદી દમયંતી સીત, ઇત્યાદિક સતીયો, ગઈ જન્મારો છત. ૧૦૬. ચોવીશે જિનનાં, સાધુ સાધવી સાર; ગયાં મોક્ષ દેવલોકે, હુંદયે રાખો ધાર. ૧૦૭. ઇણ અહીં દ્વીપમાં, ઘરડા તપસી બાળ; શુદ્ધ પંચ મહાવ્રતધારી, નમો નમો ત્રણકાળ. ૧૦૮. જો યતિયો સતિયોનાં, લીજે નિત્ય પ્રતે નામ, શુદ્ધ મનથી ધ્યાવો એહ તરણનો ઠામ. ૧૦૯. જો યતિયો સતીયેશુ; રાખો ઉભજવળ ભાવ, કહે ઋષિ જેમલ, એહ તરણનો દાવ. ૧૧૦. સંવત અઢાર ને વર્ષ સાતે શિરદાર, શહેર આલેર માંહી, એહ કહ્યો અધિકાર. ૧૧૧.

ઈતિ શ્રી સાધુ વંદના સમાપ્તમ.

શ્રી જીવરાશિની સંખ્યાય.

હવે રાણી પદ્માવતી, જીવરાશિ ખભાવે, જાણપણું જગતે ભણું, એણીવેળાએ આવે, તે સુજ મિત્રામિ દુષ્ટકં. ૧. અરિહંતની સાખ, જે મેં જીવ વિરાધિયા, ચોરાશી લાખ તે સુજ ૨. સાત લાખ પૃથ્વી તણા, સાતે અપકય, સાત લાખ તેહ કાયના સાતે વળી વાય, તે સુજ ૩. દસ લાખ પ્રત્યેક વનરપતિ, ચઉદે સાધારણ, બી તી ચૌરેંદ્રિ જીવના, જે જે લાખ વિચાર તે સુજ ૪ દેવતા તિયંચ નારકી, ચાર ચાર પ્રકાશી, ચઉદ લાખ મનુષ્યના, એ લાખ ચોરાશી તે સુજ ૫. ઇણુ ભવે પરભવે સેવિયાં, જે પાપ અઠાર, ત્રિવિધ ત્રિવિધ કરી પગિહરું, દુર્ગતિના દાતાર તે સુજ ૬ હિંસા કીધી જીવની, બોલ્યા મૃત્યાવાદ, દોષ અદત્તાદાનના, મૈથુન ઉન્નમાદ. તે સુજ ૭. પરિગ્રહ મેળવ્યો કારમો, કીધો ક્રોધ વિશેષ, માન માયા લોભ મેં કીયાં, વળી રાગ ને દ્વેષ તે સુજ ૮ કલહ કરી જીવ દુહંયા, દીધાં કુડા કલંક, નિદા કીધી પારકી, રતિ અરતિ નિશંક તે સુજ ૯. ચાડી કીવી પારકી કીધો થાપણુ મોસો, કુશુર કુદેવ કુધમંનો, બહો આક્રોધો ભરોસો. તે સુજ ૧૦. ખાટડીને ભવે મેં કીયાં, જીવના વધ ઘાત, ચડીમાર ભવે ચરકલાં, માર્યાં દિનરાત તે સુજ ૧૧ કાજી મુલ્લાને ભવે, પદી મંત્ર કઠોર, જીવ અનેક જહસે કિયા કીધાં પાપ અઘોર તે સુજ ૧૨. માછલા, જાલ્યા જળવાસ, ધીવર ભીલ કોળી ભવે, મૃગ પાડયા પાસ. તે સુજ ૧૩. કોટવાળને ભલે મેં કિયા, આકરા કર દડ, બધીવાન મરાવિયા, કોરડા છડી દડ તે સુજ ૧૪ પરમાધારીને ભવે, દીધાં નારકી દુઃખ, છેદન ભેદન વેદના, તાડન અતિ તિજખ. તે સુજ ૧૫ કુભારને ભવે મેં કિયા, નીચાહ પચાવ્યા, તેલી ભવે તલ પીલિયા, પાપે પિંડ ભરાવ્યા તે સુજ ૧૬. હાળી ભવે હળ ખેડીયા, ફોડયાં પૃથ્વીના પેટ, સૂડ નિદાન કિયા ઘણાં, દીધા ગળદ અપેટ. તે સુજ ૧૭. માળી ભવે રોપ રોપિયા, નાનાવિધ વૃક્ષ, મૂળ પત્ર ફળ ફૂલના, લાગ્યાં પાપ અલક્ષ તે સુજ ૧૮ અધોવાઈયાને ભવે ભર્યા અધિકા ભાર, પોડી ઉંટ કીડા પડયા, દયા નાણી લગાર તે સુજ ૧૯ છીપાને ભવે છેતર્યા, કીધા રંગણુ પાસ અગ્નિ આરંભ કીધાં ઘણા, ધાતુવદ અજ્યાસ, તે સુજ ૨૦. શૂર પશુ રણુ ગુર્યાં, માર્યા માણસ વૃંદ, મદિરા માસ માખણુ મજ્યા, ખાધાં મૂળ ને કંદ તે સુજ ૨૧. ખાણુ ખણાવી ધાતુની, પાણી ઉદ્દેશ્યાં, આરંભ કીધા અતિ ઘણા, પોતે પાપજ સચ્યા. તે સુજ ૨૨ અંગાર કમં કીયા વળી, ધરમે દવજ દીધાં, સમ ખાધા વીનરાગના, કુડા કોસજ કીયા તે સુજ ૨૩. બિદલી ભવે ઉદર ગળ્યા, મિરોળી હત્યારી, મૂઠ ગમાર તણે ભવે, મેં ભું લીખ મારી. તે સુજ ૨૪. ભાડણુંજ તણે ભવે, એકે દ્રિય જીવ, જાર ચણા ઘઉં શેકિયા, પાડવા રીવ તે સુજ ૨૫ ખાડણુ પીસણુ ગારના, આરંભ અનેક, રાધણુ ઇંધણુ અગ્નિનાં, કીધાં પાપ ઉદ્દેગ તે સુજ ૨૬. વિકથા ચાર કીધી વળી, સેવ્યા પંચ પ્રમાદ, ઇંટ વિચોગ પડાવિયા, રુદન વિવદાદ.

તે સુજ્ઞ ૨૭ સાધુ અને શ્રવક તથા, વત લેઈને ભાંગ્યાં, મૂળ અને ઉત્તર તથા, સુજ્ઞ હૃષણ દ્વાર્યા. તે સુજ્ઞ ૨૮. આપ વીંછી સિંહ ચીતરા; શકરાં ને સમળી, હિંસક જીવ તથે ભવે, હિંસા કીધી સળળી. તે સુજ્ઞ ૨૯. સુવાવડી હૃષણ ઘણા, વળી ગભૈ, ગળાંબ્યા, જીવાણી ઢોળ્યાં ઘણાં, શીયલમ્બા ભાંગ્યાં. તે સુજ્ઞ ૩૦. ભવ અનંત ભમતાં થકાં, કીધો દેહ સંબંધ; ત્રિવિધે ત્રિવિધે કરી વોસીરુ, જન્મ પવિત્ર. તે સુજ્ઞ ૩૧. ભવ અનંત ભમતાં થકાં, કીધા પરિગ્રહ સંબંધ, ત્રિવિધે ત્રિવિધે કરી વોસીરુ, વીણશુ પ્રતિબંધ. તે સુજ્ઞ ૩૨. ભવ અનંત ભમતાં થકાં, કીધા કુટુંબ સંબંધ, ત્રિવિધે ત્રિવિધે કરી વોસીરુ, તિણશુ પ્રતિબંધ તે સુજ્ઞ ૩૩. ઇણિપરે ઇહ ભવ પરભવે, કીધાં પાપ અખત્ર, ત્રિવિધે ત્રિવિધે કરી વોસીરુ, કડું જન્મ પવિત્ર. તે સુજ્ઞ ૩૪. એણિ વિધે એ આરાધના, ભાવે કરશે જેહ, સમય સુદર કહે પાપથી, વળી છૂટશે તેહ. તે સુજ્ઞ ૩૫. રાગ ગૈરાડી જે સુણે, એહ ત્રીજી ઢાળ, સમય સુદર કહે પાપથી, છૂટે તત્કાળ. તે સુજ્ઞ ૩૬. ઇતિ સમાપ્તમ્

ચત્તારી મંગલ'

શ્રી ચત્તારિમંગલ', અરિહંતામંગલ', સિદ્ધામંગળ', સાહુમંગળ', કેવળી પન્નતો ધરમો મંગળ', ચત્તારી લોશુત્તમા, અરિહંતા લોશુત્તમા, સિદ્ધા લોશુત્તમા, સાહુ લોશુત્તમા, કેવળી પન્નતો ધરમો લોશુત્તમા, ચત્તારી શરણુ પંચભામિ, અરિહંતા શરણુ પંચભામિ, સિદ્ધાશરણુ પંચભામિ, સાહુશરણુ પંચભામિ, કેવળી પન્નતો ધરમોશરણુ પંચભામિ, ચાર શરણુ કરે જેહ, ભવસાગરમાં ન જૂડે તેહ, સકળ કર્મનાં આણે અંત, મોક્ષતણા સુખ લે અનંત, ભાવ ધરીને જે શુણ ગાય, તે જીવ તરીને સુકટે જાય, સંસાર માંહે શરણાં ચાર, અવર શરણુ નહિં કોય, જે નરનારી આદરે, તેને અક્ષય અવિચળ પદ હોય અંશુકે અમૃત વસે, અશ્રુતિભેદ ભંડાર, શુરુ ગૌતમને સમરિયે તો, મનવંછિત ફળ હાતાર.

